ION SÎRBU

ISTORIA LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL DOMNUL TĂRII ROMÂNEȘTI

Editura Facla

Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, scrisă de I. Sîrbu, a însemnat în istoriografia problemei un mare pas înainte. Informația documentară, mult lărgită față de predecesori, i-a permis autorului să adauge importante precizări în legătură cu desfășurarea evenimentelor istorice, a operațiunilor militare care l-au impus pe Mihai atenției lumii contemporane ca și în privința atît de abilei activități diplomatice a viteazului domnitor. Totodată, ponderea mare pe care a avut-o materialul documentar din arhivele vieneze în ansamblul informației documentare folosite de I. Sîrbu, ca și împrejurările în care el se afla și scria, s-au răsfrînt într-o oarecare măsură asupra obiectivității lui științifice, mai ales în acele părți ale lucrării în care sînt prezentate, mult prea insistent și mult prea favorabil pentru Casa de Austria, raporturile dintre împăratul habsburg și domnitorul român . . .

Prin stringerea la un loc a celor trei țări românești, Mihai Viteazul a realizat prima unificare politică a teritoriului românesc. În documentele emise din Alba Iulia, centru de unde realiza conducerea celor trei țări, Mihai se intitula : „Io Mihail Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al

editura tracia

ION SÎRBU

ISTORIA LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Ediție îngrijită de
DAMASCHIN MIOC

Cuvînt înainte de
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Ion Sîrbu

ISTORIA LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

EDITURA FACLA – 1976

I.

Răzmiriţele şi politica lui din afară (Dimpreună cu întîmplările atingătoare din ţările vecine) 1593 – 1598

CĂTRE CITITOR

Amurgul veacului al XIX-lea aducea pe plan istoriografic afirmarea *Şcolii pozitiviste*. La dezvoltarea acesteia un rol deosebit a avut mediul intelectual germano-austriac. Mai mult ca în alte părţi, în cadrul lui a fost cultivată ramificarea şi specializarea ştiinţei istorice, au fost stimulate disciplinele auxiliare istoriei — diplomatica, paleografia, numismatica etc. —, s-a manifestat o susţinută preocupare pentru perfecţionarea tehnicii de cercetare istorică. Lucrarea lui E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, apărută în 1889, a produs un asemenea reviriment în cercetările istorice, încît o lungă perioadă de timp ea a constituit lucrarea fundamentală în privinţa criticii izvoarelor istorice.

În pas cu realizările istoriografiei pe plan internaţional, istoriografia românească a cunoscut la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea un veritabil salt. Exponenţii ei, îndeosebi A. D. Xenopol, N. Iorga, D. Onciul şi I. Bogdan, formaţi în spiritul înnoitor imprimat de şcoala pozitivistă, au ridicat cercetarea istorică românească la nivelul istoriografiei europene a vremii, impunînd-o atenţiei cercurilor ştiinţifice, care n-au întîrziat să-i manifeste o meritată preţuire.

Alături de numele amintite, un şir de alţi istorici, trecuţi şi ei prin noua şcoală istorică, s-au remarcat prin efortul de reconstituire a ansamblului de fapte definitorii pentru judecarea cît mai exactă a unei perioade sau personalităţi istorice. Unul dintre aceştia a fost şi bănăţeanul Ion Sîrbu.

Născut la 19 februarie 1865 în comuna Rudăria (azi Eftimie Murgu), judeţul Caraş-Severin, I. Sîrbu provenea dintr-o familie de preoţi originară din comuna Vînju (jud. Mehedinţi).

Şcoala primară a urmat-o în comuna natală, iar studiile secundare la Bozovici, Caransebeş, Debreţin, Bratislava şi Braşov. În 1886 era student la Universitatea din Jena, de unde a trecut, în 1888, la Universitatea vieneză, urmînd cursurile de istorie şi filozofie.

Paralel cu audierea unor profesori de renume, dintre ei Theodor Ritter von Sickel, care era în acea vreme şi director al importantului *Institut für österreichische Geschichtsforschung*, exercitînd asupră-i o deosebită influenţă, I. Sîrbu a frecventat marile biblioteci şi arhive din Viena, culegînd un bogat material documentar privind istoria românilor în general şi îndeosebi două din momentele ei de larg ecou internaţional, domnia lui Mihai Viteazul şi cea a lui Matei Basarab.

Dificultăţi materiale au făcut ca I. Sîrbu să se desprindă în 1890 din mediul vienez şi să se întoarcă acasă la Rudăria. Aci şi-a sistematizat materialul documentar cules şi şi-a pregătit disertaţia de doctorat, pe care a susţinut-o în anul 1899 la Universitatea din Viena şi care trata tema : *Mateiu-Vodă Basarab's auswärtige Beziehungen, 1632–1654*. Lucrarea, în limba germană, avea să fie tipărită în chiar anul susţinerii ei, în 1899, la Leipzig. Remarcată în revista *Österreichische Rundschau*, din 1 noiembrie 1899, ea a atras atenţia şi universitarilor din România, Grigore Tocilescu fiind dintre cei dintîi care au apreciat-o. Sprijinit de Gr. Tocilescu – în acea vreme aflat în înalte funcţiuni publice şi bucurîndu-se de un meritat prestigiu –, I. Sîrbu avea să obţină în 1900 un ajutor de la Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pentru a-şi continua în arhivele vieneze cercetările referitoare la Mihai Viteazul.

Întîlnirea şi discuţiile purtate cu N. Iorga şi Al. Hurmuzaki, veniţi şi ei la Viena pentru depistarea de documente referitoare la istoria românilor, i-au întărit lui I. Sîrbu hotărîrea de a scrie o istorie a lui Mihai Viteazul. Reîntors de la Viena la sfîrşitul anului 1901, el avea să găsească din nou la Gr. Tocilescu toată înţelegerea în realizarea gîndului ce pusese stăpînire pe el. Înlesnindu-i numirea ca profesor de istorie la Seminarul Central şi prim custode al Bibliotecii Fundaţiei Carol, Gr. Tocilescu crea istoricului almăjan posibilitatea să adauge informaţiei documentare externe şi documentaţia internă. La începutul anului 1904 Ion Sîrbu se întorcea la Rudăria unde avea să încheie redactarea lucrării despre Mihai Viteazul din care, primul volum (1593 –9 iunie 1598) avea să vadă lumina tiparului în acelaşi an. La aceasta, a contribuit sprijinul prietenesc din partea a doi profesori transilvăneni şi sacrificiul surorilor sale, Petra şi Ruţa, care i-au pus fratelui la dispoziţie banii lor de zestre. Apariţia cărţii a adus lui I. Sîrbu satisfacţia unei foarte frumoase primiri a ei. Academia Română, pe baza raportului elogios al aceluiaşi Gr. Tocilescu, i-a acordat marele premiu Năsturel, iar cîteva

instituții i-au cumpărat aproape întreg tirajul. Continuarea lucrării, volumul II, partea I ce cuprindea perioada 1598–1599, a apărut în 1907. Partea a II-a a volumului II, ca și volumul III, care încheia lucrarea, n-au mai putut fi tipărite din cauza vremurilor grele pricinuite de izbucnirea primului război mondial.

Ca să împlinească dorința părinților, de a-și vedea feciorul preot în sat, I. Sîrbu a urmat și facultatea de teologie a Universității din Cernăuți – singura facultate de teologie ortodoxă din fostul imperiu austro-ungar – încheindu-și studiile în 1908. Ofertelor de a fi profesor la Universitatea din Iași sau preot al Capelei ortodoxe din Viena, I. Sîrbu le-a preferat calitatea de preot în Rudăria, unde avea să fie hirotonit în 1908 și să slujească împreună cu tatăl său.

Istoric de temeinică formație, om de cultură, sensibil la frămîntările celor mulți, cu care era într-un strîns contact, I. Sîrbu s-a angajat cu toate forțele sale în mișcarea națională, apărînd drepturile alor săi și militînd pentru realizarea statului unitar român. În 1892 el a participat, ca delegat al grănicerilor almăjeni, la *Memorandum-ul* de la Viena ; în 1906 satele din Almăj l-au propus drept candidat al lor în alegerile de deputați, opunîndu-l candidatului guvernamental, care a cîștigat prin frustare de voturi. În timpul primului război mondial, supravegheat de autorități, I. Sîrbu n-a putut părăsi comuna Rudăria, a întreținut însă de aci printre românii bănățeni încrederea în împlinirea idealului național. În ziua de 25 noiembrie 1918 Sfatul național din Rudăria l-a delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde a fost ales membru în marele Sfat Național cu sediul la Sibiu și, totodată, membru al Comisiei de redactare a moțiunii de unire a Transilvaniei și Banatului cu vechea Românie. Ca specialist, I. Sîrbu avea să slujească apoi, prin știința sa, cauzei naționale la Conferința de pace de la Paris din 1919. În același an a fost ales deputat de Almăj în primul parlament al României întregite.

În 1922, după ce într-o împrejurare nefericită a pierdut manuscrisul volumului II, partea a II-a și volumul III din *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, I. Sîrbu avea să moară dintr-o gravă intoxicație.

Mormîntul lui, aflat în curtea bisericii din Rudăria, slujită de el, ca și de părinții și moșii lui, cu devoțiune, a rămas să amintească urmașilor, care-i prețuiesc opera, cît de modest a fost I. Sîrbu în viață, dar cît de sus s-a ridicat prin ceea ce a dăruit poporului său.

Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul scrisă de I. Sîrbu a însemnat în istoriografia problemei un mare pas înainte. Informația documentară, mult lărgită față de predecesori, i-a permis autorului să adauge importante precizări în legătură cu desfășurarea evenimentelor istorice, a operațiunilor militare care

l-au impus treptat pe Mihai atenției lumii contemporane ca și în privința atît de abilei activități diplomatice a viteazului domnitor. Totodată, ponderea mare pe care a avut-o materialul documentar din arhivele vieneze în ansamblul informației documentare folosite de I. Sîrbu, ca și împrejurările în care el se afla și scria, s-au răsfrînt într-o oarecare măsură asupra obiectivității lui științifice, *mai ales* în acele părți ale lucrării în care sînt prezentate, mult prea insistent și mult prea favorabil pentru Casa de Austria, raporturile dintre împăratul habsburg și domnitorul român.

S-a spus, exagerîndu-se vădit, că lucrarea lui I. Sîrbu are un stil „greoi". Desigur, istoricul bănățean nu a avut fraza frumoasă și puterea de evocare a lui N. Bălcescu ori N. Iorga — cei doi mari istorici care se opriseră și ei asupra figurii lui Mihai Viteazul —, dar el s-a străduit și în mare măsură a reușit, să-și scrie lucrarea într-o corectă limbă românească, într-un stil de sobrietate și acuratețe proprie lucrărilor științifice.

Ca și Bălcescu odinioară, I. Sîrbu a văzut în epopeea românească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea un fapt grandios, o strălucită încununare a numeroase și mari sacrificii ale poporului, a căror evocare în strînsă asociere cu figura lui Mihai Viteazul „cel mai mare domn din istoria tuturor românilor", era menită să crească mîndria națională, să lărgească cadrul participării active la lupta pentru progres social și național și să precizeze țelul acestei lupte.

Încă de la urcarea sa în scaun, Mihai Viteazul a înțeles că ieșirea din criza ce amenința cu ruină economică Țara Românească și cu pierderea statutului ei politic de autonomie nu era posibilă decît prin ridicarea steagului luptei împotriva turcilor. În acest sens el a căutat să se folosească de conjunctura internațională ce părea favorabilă unei coaliții creștine mai largi antiotomane. Ca și Aron Tiranul, domnul Moldovei, Mihai a aderat la „Liga creștină" ce se constituise în convingerea că în planurile lui de eliberare a țării va beneficia de sprijinul ei. În cadrul „Ligi creștine" un rol însemnat urma să-i revină principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory. Aderarea la coaliția creștină era concepută de Mihai Viteazul și Aron Tiranul ca o *alianță* cu lumea antiotomană. Sigismund Báthory a încercat însă să transforme actul lor într-o supunere a Țării Românești și Moldovei „nu ca aliate cu el pentru război — scria I. Sîrbu — ci ca supuse". A rezultat de aci un permanent conflict, care, chiar și atunci cînd era ascuns, nu putea să nu fie observat de comentatorul politic atent. Deși nevoit să colaboreze cu Sigismund Báthory de pe platforma luptei antiotomane, Mihai Viteazul nu scăpa din vedere că scopurile lor difereau. El își voia țara eliberată de orice amestec străin, în timp ce Sigismund Báthory căuta să înlocuiască ceea ce era un abuz al Porții, cu pofta de a-și supune sieși Țara Românească. Văzînd inten-

ţiile lui Sigismund, domnul Ţării Româneşti a căutat să stabilească şi o legătură directă cu împăratul Rudolf al II-lea, ceea ce, evident, nu putea fi agreat de principele Transilvaniei.

Declanşarea acţiunilor militare împotriva turcilor în toamna anului 1594, continuate cu intensitate sporită în cursul anului 1595 – şi care au făcut din frontul românesc pentru cîtva timp principalul front antiotoman, ce angaja importante forţe militare turceşti – i-au impus domnului Ţării Româneşti o politică de unire a eforturilor cu puterile vecine. Alianţa cu Moldova trebuia completată cu cea a Transilvaniei, reînnodîndu-se o tradiţie de luptă ce barase mult timp ofensiva otomană în centrul Europei.

Pe baza unui bogat material faptic, I. Sîrbu arată cum desprinderea lui Mihai Viteazul de încorsetarea otomană şi victoriile lui împotriva turcilor au fost folosite de Sigismund Báthory pentru a-şi atribui în faţa opiniei publice europene merite pe care nu le avea, încercînd, totodată, să-l trateze pe aliatul de luptă, deposedat de laurii faptei împlinite, ca pe un supus. Mihai Viteazul nu avea să uite, dealtfel, niciodată jignirea ce-i fusese adusă în ceas de nevoie prin condiţiile impuse de Sigismund Báthory şi acceptate, peste voinţa sa, de boierii trimişi să încheie tratatul de alianţă cu principele transilvan, tratat ce a avut loc la 20 mai 1595. Potrivit prevederilor lui, Mihai Viteazul era socotit ca locotenent al lui Sigismund Báthory în Ţara Românească. Cu indignare avea să relateze mai tîrziu domnul român comisarului imperial trimis la Tîrgovişte că Sigismund îl deposedase de domnie şi-l tratase „în chip nevrednic" [1]. Sau, cu alt prilej, el declara că Sigismund Báthory l-a împiedicat „de la orice ispravă strălucită revendicînd pentru sine „cu orice prilej o glorie neadevărată", că l-a lipsit de propria lui ţară cu cea mai mare ocară" [2].

Tot ce a urmat avea să dovedească strădania lui Mihai de a anula prevederile tratatului din 20 mai 1595 şi de a realiza unirea ţărilor române, făcînd din Ţara Românească piesa centrală a unificării statale româneşti. Greutăţile aveau să fie încă multe şi împotriva lor trebuia luptat cu tact, folosind cînd ascuţişul sabiei, cînd abilitatea diplomatică. Cu amărăciune avea să constate iarăşi că actele lui de vitejie la Călugăreni, ca şi în timpul contraofensivei otomane din toamna anului 1595, care a culminat cu bătălia de la Giurgiu, erau trecute pe seama altora. Nedreptatea avea să continue peste veacuri, azi încă anume istorici străini uitînd să amintească rolul jucat de domnul român în izgonirea turcilor ce înfăptuiseră, în 1595, una din cele mai pustiitoare invazii pe teritoriul Ţării Româneşti.

[1] Hurmuzaki, *Doc.*, III, p. 290 : *Călători străini despre ţările române*, vol. IV, Bucureşti 1972, p. 95–96.

[2] Hurmuzaki, *Doc.*, XII, p. 360–362 ; *Călători străini*, IV, p. 98–104.

I. Sîrbu descrie amănunţit luptele de alungare a turcilor din Ţara Românească, precizînd, pe bază de izvoare, rolul lui Mihai, care va fi fost destul de însemnat în aceste lupte pentru a fi determinat o schimbare în raporturile dintre el şi Sigismund Báthory. „Atuncea — consemnează cronica ţării — Batîr Jicmon, deaca văzu pre Mihai vodă cu atîta vitejie şi cu atîta înţelepciune, slobozit-au Ţara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai vodă. Şi să înturnară cineşi la ţara lui" [1].

Clarificările produse în relaţiile lui Mihai Viteazul cu Sigismund Báthory n-au fost de durată. Plecarea nehotărîtului principe de pe tronul Transilvaniei şi urcarea în scaun a vărului său, cardinalul Andrei Báthory, aplecat spre înţelegere cu turcii şi ostil lui Mihai Viteazul, i-au impus domnului român o diplomaţie foarte abilă şi largă ce viza neutralizarea turcilor şi legătura nemijlocită cu împăratul Rudolf în vederea menţinerii şi consolidării libertăţii, obţinută cu atîtea sacrificii.

La 9 iunie 1598, la Mănăstirea Dealu, în apropiere de Tîrgovişte, se încheia, după lungi dezbateri, tratatul lui Mihai Viteazul cu împăratul Rudolf al II-lea. Pentru a evita situaţii de genul celei create prin tratatul cu Sigismund Báthory, domnul Ţării Româneşti ţinuse să obţină asemenea prevederi care să redea exact statutul politic al Ţării Româneşti, nu de ţară supusă ci aliată, iar conducătorul ei să fie tratat potrivit meritelor ce şi le cîştigase. Mihai Viteazul se recunoştea, e drept, vasal împăratului, dar nu trebuie uitat că în evul mediu alianţele aveau la bază, în general, instituţia vasalităţii. „Vasalitatea cea nouă, de acum, — scria I. Sîrbu — trebuie să o privim ca pe o suveranitate aproape întreagă".

„Ocrotirea" turcească ce se transformase în tiranie, ameninţînd cu ruina economică ţara, era înlocuită cu recunoaşterea suzeranităţii imperiului habsburgic, fără plata vreunui tribut. Noul suzeran garanta atributele autoguvernării Ţării Româneşti, asigurîndu-i, totodată, o parte din mijloacele de apărare în faţa duşmanilor.

Tratatul din 1598, exagerat socotit de I. Sîrbu „ca încununarea politicii lui Mihai" — şi este de înţeles aprecierea autorului *Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul*, el fiind supus al imperiului habsburgic la data tipăririi lucrării — avea să fie ingenios folosit de domnul Ţării Româneşti în desfăşurarea evenimentelor ce au urmat. Folosindu-se de numele împăratului, viteazul domn avea să ducă în fapt o acţiune politică şi militară proprie, de mare dinamism, al cărei rezultat a fost înfăptuirea pentru o clipă a unei năzuinţe din adîncuri — strîngerea sub acelaşi sceptru a ţărilor române. Se „cucereau" prin aceasta drepturi străvechi — şi acesta este înţelesul pe care I. Sîrbu şi

[1] *Istoria Ţării Româneşti 1290–1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, Ediţie critică întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 63.

alți istorici români l-au dat termenului de „cucerire", referindu-se la acțiunile întreprinse de Mihai în Transilvania și Moldova. Ideea de „cucerire", în sens expansionist, de alte teritorii este cu totul străină tradiției politice românești. Luptele purtate de domnitorii români, inclusiv de Mihai Viteazul, au avut drept scop apărarea statelor românești, chiar atunci cînd rațiuni de ordin strategic impuneau desfășurarea campaniilor și dincolo de hotare, pentru îndepărtarea cotropitorilor.

Unind Transilvania și mai apoi Moldova cu Țara Românească, Mihai ridica pe o treaptă superioară, în condițiile vremii sale și în funcție de cîștigurile spirituale ale sec. al XVI-lea, ideea confederării țărilor române pe care o promovaseră înaintea lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Ion Vodă cel Cumplit și alți domnitori. Mihai a reluat astfel și a realizat „planul dacic" pe care căutaseră să-l înfăptuiască principii Báthoreşti ai Transilvaniei și care prinsese contur în vremea lui Sigismund Báthory.

Se știe că anii de domnie a lui Mihai Viteazul au cunoscut o intensificare a luptei popoarelor balcanice împotriva stăpînirii turcești. Fruntașii acestor popoare i-au oferit domnului român conducerea luptei pentru alungarea turcilor din Europa și de refacere a unității balcanice, așa-numitul „plan bizantin". Totodată se rezerva domnului român un rol însemnat în planurile de eliberare a creștinilor ortodocși din regatul catolic al Poloniei. Cu toate acestea Mihai a optat pentru „planul dacic". Cum se explică această alegere ? În primul rînd prin conștiința comunității de neam, conștiință izvorîtă din identitatea de origine, limbă și religie a locuitorilor din cele trei țări, identitate recunoscută de numeroase mărturii străine, începînd din secolul al XIV-lea, fie ele latine, germane, poloneze, maghiare, ruse.

Izvoarele contemporane relatează că, în împrejurări grele, Mihai Viteazul își îmbărbăta ostașii cerîndu-le „să se poarte vitejește . . . pentru slava nației lor și a aceleia a romanilor, din care mărturiseau că se trag" [1]. La rîndul lor, boierii munteni din acea vreme scriau boierilor moldoveni : „sîntem toți de o lege și de o limbă" [2]. Este în aceste mărturisiri, ca și în proclamația adresată moldovenilor cu trei decenii mai înainte de Despot Vodă, dovada elocventă a conștiinței originii comune latine, a unității de neam a românilor, puternic înrădăcinată în poporul nostru și de care acesta era mîndru.

Datorită acestei conștiințe a unității de neam, victoria lui Mihai la Șelimbăr și intrarea triumfală în Alba-Iulia au provocat — după cum mărturi-

[1] Hurmuzaki. *Doc.*, III, 2, p. 529–530 ; I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai vodă Viteazul*, vol. II, partea I, Buc., 1907, p. 171–172.

[2] I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 228 ; Șt. Ștefănescu, *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, în „Studii și materiale de istorie medie", V, 1962, p. 188.

sesc izvoarele vremii — puternice acțiuni de solidarizare a populației românești din Transilvania cu oastea viteazului, ușurînd unirea provinciei de peste munți cu Țara Românească.

Lucrarea lui I. Sîrbu se încheie cu acest moment glorios. Pierderea manuscrisului pentru partea care cuprindea împlinirea operei Voievodului cel Mare al Țării Românești ne lipsește de posibilitatea de a urmări felul în care autorul a văzut desfășurarea evenimentelor în Moldova. După cum ne informează izvoarele, la est de Carpați, unde se întindea cea de-a treia țară românească, Mihai nu a întîmpinat practic aproape nici o rezistență. „Au venit — glăsuiește cronica — toată oastea cu țara de i s-au închinat lui". Existența și în Moldova a conștiinței că locuitorii ei sînt de același neam cu cei din Transilvania și Țara Românească este un fapt sigur. O știa cu mai bine de un secol înainte Ștefan cel Mare cînd denumea provincia de la sud de Carpați, în raport cu cea de la est de acești munți, „cealaltă Valahie". Marele domn știa că țara în fruntea căreia se afla este o „Valahie", adică o țară românească. Izvoarele rusești medievale, începînd încă din secolul al XII-lea, desemnează pe locuitorii din Moldova cu numele de „volohi", traducerea în slavă a termenului de *români*, iar în numeroase alte mărturii străine ambelor țări li se spunea Valahia (Mare și Mică), dovadă a recunoașterii unității de origine a locuitorilor lor.

Prin strîngerea la un loc a celor trei țări românești, Mihai Viteazul a realizat prima unificare politică a teritoriului românesc. În documentele emise din Alba Iulia, centru de unde realiza conducerea celor trei țări, Mihai se intitula : „Io Mihail voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei". Crearea unei peceți cu stemele reunite ale celor trei țări, simbol al Daciei întregite în vechile hotare, evidențiază cristalizarea gîndului său de a face din țările române un singur organism politic.

Adversitatea marilor state vecine, care se temeau de crearea unui bloc românesc puternic, timpul scurt, de numai cîteva luni de stăpînire a lui Mihai Viteazul, precum și structurile social-politice existente în țările române, cu elemente comune de origine străveche, dar și cu trăsături caracteristice fiecărei provincii în parte, datorită separării lor îndelungate, l-au lipsit pe marele voievod român de posibilitatea de a desăvîrși opera admirabil începută.

Unitatea realizată de Mihai Viteazul a definit un program politic, căruia i-a rămas fidel tot ce a fost înaintat în societatea românească. Faptul că, în ciuda duratei ei foarte scurte, opera marelui domn s-a impus ca simbol al luptei pentru unitate, e dovada cea mai sigură că ea a exprimat o aspirație fundamentală a poporului român.

Evocarea în scris a faptelor lui Mihai Viteazul – și este cazul și al lucrării lui I. Sîrbu – a întărit în permanență voința poporului român de a se uni și de a trăi într-o națiune liberă, puternică și prosperă. Mihai Viteazul a fost în împrejurări grele și a rămas pentru poporul român personificarea ideii de unitate și independență.

Oprindu-se asupra figurii eroului de la Călugăreni, I. Sîrbu oferea bănățenilor, pe care i-a iubit și în mijlocul cărora a găsit tăria de a învinge piedicile, perspectiva împlinirii gîndului de unitate românească. Prin *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, el aducea omagiul Banatului și, totodată, adeziunea lui la fapta lui Mihai ce avea să triumfe în 1918 prin marile sacrificii ale generației sale.

Facă-se nemuritor numele lui și ale tuturor care au știut să slujească vrerilor țării.

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față a celei mai însemnate lucrări a istoricului bănățean Ion Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, reproduce, cu mici deosebiri, pe cea a autorului însuși, de-acum 70 de ani (vol. I — 1904, vol. II — 1907).

Între acestea e de remarcat renunțarea la „Cuvînt înainte", p. I—XV, parte mult prea personală, în care, în afara mulțumirilor adresate celor care i-au facilitat cercetarea în împrejurările grele în care a scris și publicat, sînt și multe accente polemice, nu întotdeauna principiale ; dacă la apariția cărții ele își aveau justificarea, acum nu o mai au.

S-a renunțat de asemenea și la capitolul introductiv (p. 1—42) — o trecere în revistă a istoriei românilor pînă la Mihai Viteazul. El constituie un rezumat succint al evenimentelor politice din Țara Românească în această perioadă, reprezentînd stadiul la care ajunsese istoriografia românească în această problemă la sfîrșitul secolului al XIX-lea ; unele din ele nu mai sînt azi valabile.

În restul textului, în cîteva locuri, foarte puține dealtfel, s-au omis unele pasaje infirmate ulterior de istoriografia noastră, ori referirile istoricului la întîmplări contemporane sieși ; ele au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte : [. . .]

Aparatul critic urmează în general pe cel al primei ediții. Și aici însă s-a intervenit, urmărindu-se uniformizarea trimiterilor, prescurtarea consecventă și uniformă a titlurilor de reviste, colecții de izvoare, numiri de arhive. Și din nou s-au eliminat unele lungi discuții polemice cu alți istorici români ; adesea ele nu se refereau la obiectul cercetării. La unele din izvoare s-a dat, pe lîngă ediția citată de Sîrbu, și ultima sau cea mai bună ediție românească a lor. Genul acesta de intervenții a fost pus în paranteze ascuțite : < >.

S-a ținut seama de normele ortografice actuale, forme precum : cătră, trămes, sunt, supt, de nou etc. devenind *către, trimis, sînt, sub, din nou etc.*

În sfîrșit, cartea a fost prevăzută cu un glosar — care ne aparține — explicînd o serie de termeni regionali, pentru a facilita înțelegerea textului.

Considerăm că aceste mici modificări nu dăunează calității lucrării, ci dimpotrivă.

D.M

Cartea I

TEMELIILE RĂSCOALEI ÎMPOTRIVA TURCILOR ŞI IZBUCNIREA EI

CAPITOLUL I

RIDICAREA BANULUI MIHAI ÎN SCAUNUL DOMNESC LA ANUL 1593 ŞI NEAMUL LUI

Anul nu se împlinise de cînd căpătase Alexandru Vodă domnia şi o ceată de boieri veniră, în frunte cu Stroe Buzescu şi Radu Florescu comisul [1], la Constantinopol, să se vaite de răutăţile lui : că nu mai pot de atîtea mişelii, cîte face oastea de pază a domnului şi negustorii turci. Şi averea totală li-o iau, şi cinstea casei li-o turbură, ziua la amiază şi copiii li-i fură... ziceau ei. Şi în genunchi se rugară de sultanul să le dea domn legiuit pe banul Mihai, om bun de inimă şi adevărat moştenitor al ţării. Şi avea acolo Mihai un unchi după mamă, cu numele Iane, grec de viţă, om foarte bogat şi cu trecere mare la Poartă, care şi el fusese înainte ban la Craiova. Şi-i stătu unchiul cu bani într-ajutor de căpătă domnia. Cam aşa este mărturia ce ne-a rămas din vremea aceea de la oamenii ţării [2].

Iar cronicarul ardelean, care trăia şi el tot atunci, adevereşte şi mergerea boierilor la Poartă, al căror nume numai el îl păstrează, şi sprijinul ce i-a dat lui Mihai „rudenia sa" banul Iane [3]. Apoi, cei ce priveau lucrurile din Ţarigrad dau dreptate acestor mărturii şi le întregesc încă.

„Toate zilele acestea au venit mulţi oameni, săracii, din Valachia", scria bailul veneţian la 9 iunie 1593, „să se vaite de multele pagube şi să strige în numele tuturor provinciilor că nu mai pot suferi tirăniile voie-

vodului şi grozavele dări". Iar la 6 septembrie acelaşi martor raporta, cuprinzînd scurt în cuvînt căderea ţărilor, că „voievozii Moldovei şi ai Ţării Româneşti sînt atît de strînşi cu datoriile cu care au luat aceste cîrmuiri şi popoarele atît de stoarse, că nu pot să poarte mai mult. Şi mulţi ieniceri sînt interesaţi pentru negustorii, şi purtîndu-se obraznic către principele Alexandru în Ţara Românească, pare-se că soldaţii pămînteni au omorît pe unul. Pentru aceasta se ţine vătămat tot cinul ienicerilor, care au făcut bine acestui principe, ales la dorinţa lor şi de aceea au făcut silă aici, ca să fie scos. Şi au izbîndit. Căci a fost pus în locu-i un fiu al banului, agent al acestui voievod, îmbogăţit aici pe cheltuiala lor" (adică a ţărilor) ... „care a fost primit cu condiţia ca şi Sinan generalul să fie învoit cu alegerea" [4].

În sfîrşit, încă o mărturie vine să întărească spusele bailului în partea lor nouă. La 14 septembrie, principele Transilvaniei primea firman împărătesc ce zicea : „Voievodul Ţării Româneşti Alexandru s-a învrăjbit şi gîlcevit cu slugile Porţii mele. Pentru ca slugile mele să aibă pace de aci înainte, am luat voievodatul de la el. Dar, cine ştie ce are el de gînd. Am socotit că îmi eşti credincios şi cu adevăr : porunceşte dar popoarelor tale să bage de seamă în toate părţile şi dacă ar veni în colo, către voi, să nu-l lăsaţi în Ţara Ungurească, nici în cea Nemţească, ci să-l prindeţi şi să-l iai la mîna ta şi să-l trimiţi apoi cu un om de frunte la Poarta mea..."[5].

Dobîndim din toate aceste mărturii ştiinţa lămurită că Alexandru Vodă era înconjurat de o ceată de militari turci, ieniceri anume, care îi ajutase să capete domnia [6], apoi — că unii din ei şi alţi turci negustoreau prin ţară. Ei se învrăjbiră greu cu pămîntenii pentru nelegiuirile cîte le făceau şi vina turcii o puneau pe domn. Turburările semenilor lor din Constantinopol îi săvîrşiră căderea.

Dar cum puteau negustorii turci să asuprească ţara ? Aşa, că mulţi dintre ei erau cumpărătorii dărilor în natură ale ţării. În parte ei le plăteau domnului sau capichehaiei lui încă la Constantinopol [7], ori veneau şi le plăteau în urmă şi apoi cutreierau ţara să şi le strîngă. Şi numai o parte din ei cumpărau de-a dreptul de la vînzători. Bineînţeles că ei umblau însoţiţi de slujbaşii domneşti, purtători ai cărţilor de dare, dar, ne putem închipui, că şi cu scut de ostaşi, care în vremea din urmă încă erau turci. Un document preţios avem în această privinţă de la Petru Şchiopul, domnul Moldovei, din 12 mai 1591, scurt înainte de domnia lui Alexandru în Ţara Românească — şi ţările, cum am văzut, aveau amîndouă, încă de mult, aceeaşi soartă. E un catastif de goştina oilor şi de alt fel de cumpărături de oi şi de vite mari cornute, însemnate la catastif pentru vamă. Din el vedem lămurit că darea după oi, goştina oilor, cum îi zicea — şi avem mărturia acum că se da a zecea oaie [8] — o luau negustorii greci şi turci de-a dreptul de la oameni. Funcţionarii domneşti, care făceau statistica oilor, se duceau cu negustorii împreună să le strîngă, cîte cădeau de goştină, şi aduceau socoteala la vistierie. Vor fi primit strîngătorii domneşti şi banii, unde cumpărătorul nu va fi arătat o hîrtie cu pecetea domnească, adică o chitanţă de mărturie că domnul e dator sau că „i le-a vîndut domnul". Iar preţul se mişca între

29 şi 45 de aspri oaia şi era statorit dinainte, prin învoiala avută cu domnul, din care ţinut, cu ce preţ să ia oaia [9]. Şi e de însemnat că numai cisla goştinei, adică această dijmă de oi de la ţăranii moldoveni, aduse lui Petru Şchiopul, în 1591, suma destul de însemnată de 65 de mii şi 670 (după socoteala mea 680) de oi [10], în preţ de vreo 26 de mii de galbeni

Cu strîngătorii goştinei mergeau apoi şi „gelepii şi casapii" care cumpărau cu „banii lor" şi care erau, de obicei, mai tot aceleaşi persoane, adică tot cei îndreptăţiţi la goştină. La catastiful lor separat nu e spus cu cît s-au cumpărat oile, — fiindcă nu era de lipsă să fie ştiută suma asprilor, căci nu se împăca cu ei o datorie, — ci numai numărul oilor, pentru vămuire. Şi astfel de tîrguială însă, făcîndu-se totodată cu strîngerea dijmei sub scut domnesc, chiar cînd erau şi alţi negustori, e uşor de înţeles că vînzătorii puteau fi siliţi să dea pe preţuri nepotrivite, asemenea acelora ce se dau pe oile de dijmă. La sfîrşitul veacului al 18-lea darea oilor se ştergea, pentru „chinurile contra creştinilor" cu prilejul strîngerii lor [11].

Dacă aşa se petrec lucrurile acestea în Moldova pe timpul bunului Petru Şchiopul, ce măsură trebuiau ele să aibă sub răul Alexandru, înconjurat de ieniceri, care făceau şi pe negustorii ! Şi vremea se mai înrăise : datoriile crescuseră. Nici birul, nici goştina oilor, nici găleata de hrană, nici stupul şi celelalte dări ce mai erau nu puteau ajunge nici pentru plata datoriilor şi a preţului cu care vînduse domnul acele dări.

Dar ne-au păstrat mărturie cronicarul Ureche despre urmaşul lui Petru Şchiopul în Moldova, despre Aron-Vodă, cum pentru „dabilele cu care îngreuia ţara, nu umbla numai dăbilarii singuri, ci şi turci trimetea de umbla cu dăbilarii împreună, de nu-şi erau ţăranii volnici cu nimica". Apoi mai la vale scrie cum Aron-Vodă „văzînd că de datornici nu se va putea plăti, au izvodit să ia de tot omul, cîţi şi sînt în toată ţara, cîte un bou ; şi au trimis în toată ţara turci de strîngeau şi luau a cui aflau în sat ; de la altul îi luau tot, pentru alţii, pentru cei ce nu aveau boi" [12].

Ne putem uşor închipui, ori abia ne putem închipui, cîtă sîluire trebuiau să facă ţării cumpărătorii acestor dări în natură, care vor fi căutat nu numai a-şi scoate banii daţi domnului prin luarea cu preţuri hotărîte dinainte a vitelor şi a bucatelor, cum aveau dreptul de la tocmeală, ci vor fi întrebuinţat feluri şi chipuri de mijloace pentru a-şi mări cîştigul. Cum domnul era în mîinile lor, strîngătorii dăjdiilor, pe care ei îi însoţeau, ce control mai puteau ei să facă ? Şi nu le era lor mai uşor să se dea de partea negustorilor, acu mai mult ieniceri [13] decît greci, evrei, armeni — care încă nu erau mai buni — ca să cîştige ceva pe lîngă ei ? Şi vrajba şi bătaia nu puteau să lipsească între ei şi ţărani, poate nu chiar între soldaţii pămînteni şi ienicerii turci, care vor fi ocrotit pe slujitorii domneşti de o parte şi pe negustorii turceşti de alta.

Şi aceste frecări au răsturnat pe domn, ne spune bailul. Şi ca să-mi liniştesc slugile mele i-am luat domnia, scrie sultanul. Nu de părerea de rău că ţara se prădează, ci fiindcă slugile împărăteşti nu se puteau sătura de pradă, Alexandru fu scos, în septembrie 1593 [14].

Iar cel ce avea să-l urmeze, trebuia să sature pe cei nesăturaţi. Şi a dat din greu, spun mărturiile de mai sus, banul Mihai, ca să capete

domnia, căci el era cel ce schimba pe Alexandru. Adică, a dat pentru el banul Iane. Cine era acest ban ? „Un grec de viţă, fratele mumei sale", adică al mumei banului Mihai, zice istoria scrisă sub ochii domnului [15]. Şi oricît de nădită ar fi ea în forma în care ni s-a păstrat, în traducerea latinească a silezianului Walther, nemuirea el nu o putea scoate din capul lui, ci după izvod şi, poate cum i s-a spus la curtea domnului, nemuirea ce o adevereşte şi povestitorul ungur al vremii, fără să spună însă în ce grad. A putut să sminteaască în aceasta cu mult mai uşor bailul veneţian din Constantinopol, căruia îi va fi spus cineva care nu ştia bine, dacă cumva nu se va fi dat banul Iane însuşi de tată, ceea ce se poate tîlcui. Oricum, împotriva mărturisirii lui (care nici nu trebuie să fie dezbătută, decît pentru sprijinul ce s-ar părea că dă pentru răsturnarea şi a celeilalte, a lui Walther), vorbeşte ştiinţa hotărîtă ce o avem din hrisoavele domnului însuşi, despre părintele lui. E însă o altă mărturie de document, care spune că „s-a făcut rudă Mihai-Vodă cu Iane banu" [16]. Dar aceasta nu poate avea alt înţeles, decît acela ce-l mai are cuvîntul „se face" în graiul poporului, anume : că Mihai, după ce ajunse domn, *se da* de rudă (zicea că e rudă) cu Iane banul. Vom vedea mai jos că Mihai-Vodă nu-şi vădeşte neamul pînă puţin înainte de a ajunge domn. Creşterea lui s-a făcut departe de ochii celor ce-l puteau cunoaşte, pentru a i se scăpa viaţa, sub domniile din familii vrăjmaşe familiei lui ce se urmară. Dar acum „se făcea rudă" cu banul pe faţă, fără ca lumea să ştie, dacă aşa era într-adevăr, şi astfel luă după moartea lui (a lui Iani), moşia de care e vorba în acel document. Ca să putem totuşi primi singura mărturie a cronicii domneşti, trebuie să cercetăm dacă legătura de neam arătată era cu putinţă.

Dacă Iane, sau Iani, e fratele mumei noului domn, ar trebui să-l întîlnim la curtea tatălui lui. Şi într-adevăr găsim la curtea lui Pătraşcu-Vodă (domn din martie 1554 pînă în decembrie 1557), al cărui fiu, zice Mihai-Viteazul în toate actele de întărire ieşite de la el, că este, un boier cu numele Iani, în însemnata funcţie de mare postelnic [17]. Numele e grecesc şi slujba potrivită unui grec venit de peste Dunăre, care trebuia să ştie turceşte, cum se cere de la acest boier de divan, care „judecă toată curtea domnească, pe aprozi, pe curteni şi pe turci" [18]. Acelaşi nume, cu rangul de vistier, îl aflăm în documentele de la Petru Şchiopul, domn al Ţării Româneşti (1559—1568), sub întreaga lui domnie. De atunci se pierde urma acestui nume pînă la 1579, cînd în treacăt îl aflăm postelnic în Moldova, tot sub Petru-Vodă, şi ar putea să fie tot cel vechi. A doua oară, cînd domneşte Petru-Şchiopul în Moldova, îl face îndată vistier, 1583, 1585, cum mai fusese şi în Ţară, unde îl întîlnim din nou la 1587 sub Mihnea-Vodă, cu rangul de mare ban [19], întîia treaptă după domnul, înlocuitorul lui în Oltenia. În august al aceluiaşi an e capichehaiă, agentul diplomatic al domnului la Poartă, pe care l-a ajutat, în timpul maziliei (pe vremea lui Petru Cercel), „cu înţelepciunea sa şi cu banii săi... să se întoarcă la domnie" [20]. Totuşi şi-a păstrat numele de ban, ba se pare că şi funcţia.

De la 1588 iulie pînă la aprilie 1590, „Iani banul" dă mai multe chitanţe ori obligaţii la feluriţi negustori, turci mai toţi, pentru împrumutări de sute de mii de aspri, ce-a luat de la ei pentru slujba domnilor Moldovei, a lui Petru-Şchiopul şi a fiului acestuia, Ştefan, pe care-i în-

datora să le dea oi, cîteodată să le întoarcă banii [21]. În sigiliul pus pe aceste hîrtii se citeşte : „Ioan vistierul Moldovlahiei". Tocmai în acest timp, 14 ianuarie 1590, ambasadorul împărătesc Pezzen răspundea la o scrisoare a arhiducelui Ernest, spunîndu-i că banul Iani e cel mai mare trădător ce s-a născut vreodată pe pămînt : la mulţi pretendenţi la domnie le-a răpus viaţa cu viclenie ; că ţine şi acum posturile de ban întîi în Ţara Românească şi mare vistier în Moldova, din porunca marelui vizir, totuşi stă aci, ca un fel de chezaş pentru împlinirea făgăduinţelor lui Mihnea şi ale lui Petru Şchiopul. El trebuie să plătească toate datoriile lor, care pe amîndouă părţile se ridică la 500 de mii de taleri, apoi tributul amînduror ţărilor pe anul ăsta, care cu ordinarul şi extraordinarul face iarăşi 200 de mii [22]. La stăruinţele lui, Petru Cercel e închis, apoi aruncat în mare [23]. Aproape tot anul 1590 el „e procatorul domnilor Munteniei şi Moldovei" [24], care putea foarte mult la marele vizir Sinan şi-l vizita în fiecare noapte [25], lucră din răsputeri pentru împăcarea turcilor cu polonii, necruţînd banii domnilor români, ca să-şi ajungă ţinta [26]. Şi se poate ca Mihnea să nu fi voit, sau să nu fi putut împlini cu aceeaşi dărnicie făgăduinţele banului şi trebuinţele lui de cîştig ca mult îngrijatul Petru (mai interesat în pacea cu polonii), căci se zice că tot Iani a adus şi căderea lui Mihnea [27].

Pentru a-şi întocmi lucrurile cu Mihnea se va fi întors el la Bucureşti, unde iscălea un hrisov la sfîrşitul lui 1590 [28]. Iar după scoaterea acestui voievod (februarie 1591) [29], îl întîlnim îndată în postul său de vistier în Moldova (aprilie 1591) [30]. Curînd după aceea e în Constantinopol, unde pare că mai pierdu din trecere, cînd cu căderea lui Sinan din vizirie, la 1 august 1591 [31]. Dar asta nu ţinu mult şi Ştefan Surdu şi Alexandru Vodă, alesul ienicerilor, nu se pot lipsi de ajutorul lui. Sub acesta vedem pe marele paharnic purtînd acelaşi nume, la începutul anului 1593, şi ar putea să fie tot el [32], cînd se întoarce apoi iarăşi la Constantinopol, capichehaiă, unde se afla la 7 mai [33]. Prietenul său Sinan era demult (de la 28 ianuarie) din nou mare vizir [34].

Acest om atît de puternic în vremea din urmă, în ţările româneşti şi la Ţarigrad, a trebuit să aibă rădăcini aproape de tron din tinereţe, şi purtătorul acestui nume se potriveşte, din cîte văzurăm, cu marele postelnic al lui Pătraşcu-Vodă.

Un lucru însă nu se poate arăta cu toată puterea de credinţă : din ce familie era ? Un scriitor grec de mai tîrziu cu un veac spune că ar fi fost un Cantacuzino şi anume fiul lui Mihail, zis Şaitan-Oglu, pe care îl spînzuraseră turcii [35] şi care avusese aceeaşi putere mare asupra ţărilor noastre şi în Constantinopol, prin bogăţiile lui.

Dar în cronica familiei Cantacuzino, numită „Genealogia", lipseşte această arătare şi acest nume de Iani. Trebuie luat în seamă însă că ea fusese scrisă tot mai tîrziu [36], ca şi ceealaltă şi nu-i vrednică de mai mult crezămînt, în partea mai veche, cum se adevereşte îndată cititorul ei. Miniştrii străini, cîţi l-au cunoscut de aproape la Constantinopol, toţi i-au zis numai banul Iani. Deci pentru aceste pricini, el tot ar putea fi feciorul lui Şaitan-Oglu. Ba şi dintr-o altă privinţă : acesta era la 1564 de vreo 50 de ani [37], putea deci avea pe vremea lui Pătraşcu-Vodă şi un

fecior mare și o fată mare. Dar că putea fi și mai bătrîn, vîrsta e arătată pe potriveală.

Un document însă, necunoscut pînă acum, vine a izbi și în această putință. La 28 martie 1624 (de la facerea lumii 7132), Alexandru Coconul, feciorul lui Radu (Mihnea), care domni în Țara Românească după Radu Șerban, dă o întărire „Mitropoliei din orașul Tîrgoviște" pentru o vie din dealul Tîrgoviștei. Documentul spune că această „vie a fost cumpărat-o răposatul jupan Enache, fostul mare ban Catargiul, în zilele părintelui domniei mele Io Radul Voevod, la cursul anilor 7100", adică la 1591—1592 [38]. Deși documentul e original, cu iscălitura de mîna domnului și cu frumoasa lui pecete pe el, așa că nu putem avea nici o îndoială asupra faptelor ce cuprinde, totuși trebuie să zicem că anul cumpărării acelei vii prin Enache banul e greșit, dacă ea s-a întîmplat sub Radu, părintele domnului, care dă documentul de întărire. Atunci voievod era Ștefan Surdu, urmînd lui Mihnea, moșul lui Alexandru [39]. Rămîne însă adevăr vecinic că pe vremea lui Radu-Mihnea, și nu ne putem îndoi, și pe vremea lui Mihai-Vodă, a trăit banul Enache Catargiul. El moare în timpul domniei lui Alexandru Coconul, pe la 1623 sau începutul lui 1624, cum mărturisește domnul în același hrisov [40]. Și el trebuia să fie bătrîn, căci lăsă un fiu mare paharnic, care făcu dăruirea împreună cu mumă-sa, băneasa Măria. Ba chiar și pe un fiu îl putem socoti destul de bătrîn, ca să poată face pomană Mitropoliei. Așa că nu ar fi peste putință ca moșneagul ce se îngropa acum la Mitropolie să fi fost la anul 1555, ca flăcău de vreo 20 de ani, mare postelnic. A fost sau nu, un lucru cîștigă multă putere de adevăr : Ianache Catargiul ar avea să fie banul Iani, unchiul lui Mihai-Vodă. Străinii îl cunoșteau sub numele de Iani, pămîntenii îi ziceau numele desmierdat, cum e obiceiul în Țară. Ori că au trăit doi bani Ianache cam pe aceeași vreme ? E mai greu de crezut. Un Cantacuzino (pentru care totuși puterea de dovadă a pierit aproape) sau un Catargiu, mama lui Mihai-Vodă putea fi sora banului Iani.

Știm despre ea că se chema Tudora, nume grecesc, Theodora [41] și se odihnește de la 1603 în mănăstirea Cozia, cea restaurată la 1705, de un Cantacuzino. Aci își căutase ea liniștea sufletului încă de la 1599, făcîndu-se călugăriță, cu numele de Teofana, cînd viteazul ei fecior trecu munții, pentru a-i petrece cu rugăciuni înălțarea și cu inima ruptă, încă doi ani de zile, jalnica pierire [42].

Împrejurarea că în hrisovul ei de danie către mănăstirea Cozia, ca și pe piatra ce-i acoperă mormîntul (care fu pusă la 1605—1606 [43]), ea e numită numai „muma răposatului Mihail voievod" nu și doamna văduvă a lui Pătrașcu-Vodă, ar putea da pricină de bănuială, că nu a fost doamnă legiuită. Vorba a fost zvîrlită încă de unii din oamenii vremii și e crezută de cei mai mulți și astăzi [44]. Dar numirea ei în acte publice de „doamna Tudora", cum e unul de la Matei Băsărabă din 1635, afară de cel al fiului ei din 1597 [45], ne îndeamnă a crede că ea n-a putut fi concubină, care n-au fost niciodată socotite și numite „doamne". Se înțelege că față de marele ei fiu, amintirea bărbatului ei domnesc în documente, alături de ea, nici nu ar avea vreun rost : pomenirea fiului ei era mai înțeleasă și mai mărită pentru ea și pentru toți urmașii. Apoi, se știe că toate mamele

bune ţin mai mult la copii decît la bărbaţi. În sfîrşit, sora unui boier de însemnătatea banului Iani, care am văzut că putea fi acelaşi cu postelnicul lui Pătraşcu-Vodă ; şi chiar dacă nu e acelaşi, cu anevoie poate fi socotită de ţiitoare — acestea sînt mai totdeauna femei de rînd [46]. S-a căutat totuşi a se prinde şi locul unei doamne legiuite cu altă femeie, în timpul cînd Teodora era să capete pe Mihai. Acest punct mai rămîne de cercetat.

O nuntă se face în familia domnească, pe la sfîrşitul lui ianuarie sau în întîia jumătate a lui februarie 1555. Ne vorbesc de ea braşovenii şi sibienii în socotelile lor, ei care trimit daruri voievodului, voievodesei şi la boieri cu acest prilej. Dar nu se poate hotărî nici a cui e, nici cu cine e. În socotelile Braşovului citim sub 5 februarie 1555 : „au intrat în oraş solii voievozilor (ardeleni), trimişi în Ţara Românească la nuntă". Apoi la 6 februarie, că „a fost trimis Ioan Thartler în Ţara Românească la nunta voievodului şi a dus daruri voievodului şi nevestei lui, de asemenea şi boierilor". Şi la 16 februarie se spune că solii „s-au întors din Ţara Românească de la nuntă" [47]. Această nuntă a voievodului (missus . . . ad nuptias Wayvodae) ar putea avea şi înţelegerea unei nunţi în familia voievodului, cum adeseori se întrebuinţează vorba, înţelegere pe care socotelile Sibiului ne îndeamnă de-a dreptul să i-o dăm. „A fost trimis domnul villic la nunta fiicei voievodului Ţării Româneşti", scriu aceste socoteli la 27 ianuarie. Dar, sub aceeaşi dată, se zice mai jos : lui Socol vornicul i s-a dat o cupă, apoi . . . „lui Radu logofătul, la nunta fetei sale, i s-a trimis o cupă" [48]. N-avem nici un drept să amestecăm fata logofătului din aceste socoteli, de care nu ni se spune cu cine se mărita — putea şi cu Socol, că şi el căpătă daruri — cu „nunta voievodului" din socotelile braşovene. Orişicum, cine nu primeşte spusa hotărîtă de nunta fetei voievodului — ori cu cine va fi fost —, nu poate primi nici spusa aceluiaşi scriitor, în acelaşi punct, despre nunta fetei lui Radu logofătul cu oricine ar fi fost (căci nu ni se spune cu cine), cu atît mai puţin îi poate da acesteia de mire pe voievod [49].

Dimpotrivă, pentru căsătoria unei fiice a voievodului în această vreme, sînt mai multe semne. În acelaşi an, septembrie 4, Pătraşcu dăruieşte printr-un hrisov fetei sale Măria o moşie [50]. Iar la 16 ianuarie 1558 socotelile Braşovului scriu că a plecat servitorul ginerelui lui Pătraşcu-Vodă, vistierul lui. Şi peste puţine zile, braşovenii trimit la 4 pribegi, între ei şi vistierului Dragomir, cîte un berbece [51]. Ştim apoi, din mai multe documente, că vistierul lui Pătraşcu era Dragomir, de la început [52]. Acest vistier, împreună cu Radu clucerul, vestiţi şi cu merite încă pentru părintele lui Pătraşcu-Vodă, pentru Radu călugărul [53], sînt cei mai de încredere oameni ai domnului. Pe ei îi întrebuinţează întîi în misiune în Ardeal (1554), să împace şi aducă înapoi pe pribegi [54] ; şi clucerul cu doamna sînt lăsaţi guvernatori ţării pe cînd Pătraşcu era în Ardeal, la 1556, ca să instaleze pe regina Izabella [55]. Dacă, după cele spuse trebuie să primim pe Dragomir de ginere, încrederea deosebită în Radu clucerul ne face să bănuim şi o înrudire cu acesta, fără să putem zice mai mult, după datele ce cunoaştem.

Dar zicînd chiar că nunta din februarie 1555 a fost într-adevăr a voievodului şi nu a fetei lui, ea putea fi, după veştile ce arătarăm, cu

oricine, bunăoară şi cu Tudora. Şi dacă nu atunci, Tudora tot putea fi doamnă cu doi ani în urmă, prin o nouă văduvie a voievodului (care avusese întîia oară de soţie pe Voica şi fata acesteia era domniţa Maria) [56], ca să nască pe la sfîrşitul anului 1557 sau chiar prin întîiele luni din 1558 pe Mihai, care era la 1601 de 43 de ani [57]. Atunci ea ar fi „văduva lui Pătraşcu-Vodă" care pribegeşte, după moartea soţului ei, cu Radu clucerul şi cu alţi boieri în Ardeal, unde o găsim la 1558, cînd se spune că a fost trimisă la Săbeş [58]. Apoi pare că era la Sibii şi la 1562 [59], cu toate că dieta din Alba Iulia (ţinută la 29 septembrie — 4 octombrie), poruncise ieşirea pribegilor din Ardeal, cu pedeapsă pentru cine i-ar mai găzdui la moşiile sale [60], şi acolo sosea, hotărît, la 30 iunie 1569 [61], cînd Alexandru începuse o vînătoare împotriva fruntaşilor domniei dinaintea lui [62].

Că ar fi fost mamă şi lui Vintilă, voievodul de patru zile, încă nu sînt semne şi nu s-ar putea zice nici aceea că ar fi făcut ea pe Petru Cercel : Iani banul îl află vrednic de moarte ; poate că un unchi n-ar fi făcut aceasta. Cu toate că ştim că la acest frate ţinea mult Mihai, aducîndu-i lîngă sine copilul [63].

Din toate cîte arătarăm se vede că muma lui Mihai putea fi sora lui Iane şi putea fi doamna legiuită a lui Pătraşcu-Vodă. Putem dar crede spusa marelui logofăt sau cancelar [64] al domnului, care scrie sub ochii lui, că aşa a fost.

Dar e o legendă care tăgăduieşte lui Mihai firea lui de fecior al lui Pătraşcu-Vodă, spunîndu-ne că e fiul unui gelep [65] bogat din împărăţie şi al unei văduve „de la oraş de la Floci", unde se zăbovise gelepul „cîtăva vreme". Şi făcîndu-se copilul văduvei „om de vîrstă şi de treabă, lipindu-se pe lîngă boieri şi pe lîngă domni, au ajuns pînă la acea boierie, de l-au făcut ispravnic în locul banului de la Craiova, nefiind ban, că nu vrea să puie domnii ban, pentru că de multe ori se scornea gîlcevuri asupra domniei de acolo. Deci fiind el la Craiova (în ce chip nu se ştie) i s-au scornit nume cum că este fecior de domn. Din acea vreme, au trimis cu urgie şi l-au adus la Bucureşti şi trecînd pe lîngă Biserica Albă pe vremea liturghiei şi lăsîndu-l, au intrat în biserică şi rugîndu-se, s-au făgăduit lui Sfeti Nicolae, fiind hramul, că de-l va mîntui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum au şi făcut. Că ducîndu-l la domn şi tăgăduind de năpastă, au jurat cu 12 boieri că nu este fecior de domn şi au scăpat. Din care voie scăpînd şi speriindu-se, au fugit la Poartă şi găsind pe tată-său acolo, fiind om mare al Porţii, i-au scos domnia în ţară". Iar pe tată-său îl aflase prin semnul unui inel ce primise mumă-sa de la ei [66]. Acestea le scrie Constantin Căpitanul pe la anii 80 ai veacului 17, cum au prins „din auz unul de la altul", mărturisind şi el că nu putem şti dacă e adevăr, căci „zic alţii : că fiind capichehaia un Iane, care i-au fost ruda lui, avînd voie de la Poartă, i-au scos domnia" [67]. Şi între notele istoricului contemporan ungur încă se află — destul de întunecoase — două veşti, că „Mihaiu îşi cobora genealogia din neamul lui Pătraşcu", dar că e cunoscut că a crescut foarte sărac şi a purtat negustorie dincolo de Dunăre, prin Ţara Românească şi Moldova. Mumă-sa a tîrguit cu răchie [68].

Ne putem uşor explica că legenda s-a ivit atunci, cînd domnul cel rău, Alexandru, îngrijat de numele bun ce şi l-a cîştigat Mihai în Bănia Olteniei şi de vestea neamului lui, îl osîndi la moarte, cum vom mai pomeni, şi Mihai cu 12 boieri jurară că nu-i fiul lui Pătraşcu ca să-i cruţe viaţa [69]. Un sîmbure de adevăr ar fi gelepul care i-a cîştigat domnia: unchiul Iane. Dacă pretendenţii crescuţi în cîte părţi ale Orientului trebuiau să fie fii legitimi ori şi nelegitimi de domni, ca să poată fi ceruţi de vreo partidă din ţară şi să poată dobîndi voievodatele (aproape fără excepţie, decît doar cu Despot), cu atît mai puţin putea fi Mihai fiul văduvei şi al gelepului, el, crescut în ţară, după spusa legendei şi, hotărît, ridicîndu-se în slujbe în mijlocul boierimii pămîntene, pînă la cel mai înalt rang sub domnul, la bănie. Se va fi păstrat tăcere asupra prinţului, ca să nu-i fie primejduită viaţa sub domnii ce se schimbară. A putut fi chiar dat de mumă-sa în vreo familie boierească înrudită, ca să nu fie văzut de domni, familie în care fiul văduvei şi al gelepului sigur n-ar fi pătruns şi ca să poată creşte pentru boierii. Şi cu atîta, legenda e mai mult decît împăcată. A putut chiar Iani banul să-l ţină lîngă sine şi să-l dea de fiu al său, ceea ce ar fi cel mai firesc lucru.

Fiu al bunului Pătraşcu şi al Tudorei, Mihai, e coborîtor de-a dreptul din falnica dinastie a ţării, din Basarabii care se despărţiră în două ramuri cu următorii lui Dan şi ai lui Mircea cel Mare, fratele său. Şi anume e strănepot al lui Radu cel Frumos, care închină ţara cu desăvîrşire turcilor [70].

Inainte de a fi domn, îl cunoaştem pe Mihai ca ban mic de Mehedinţi, cu care slujbă pare a-şi fi început cariera politică [71], ca mare stolnic în vremea din urmă a domniei lui Mihnea-Vodă, în anii 1588—1590 [72], ca mare postelnic sub Ştefan Surdul, de la început [73]. După aceea, sau înainte, a fost şi mare agă, tot sub Ştefan, poate, şi la începutul domniei lui Alexandru. Sigur e că pe timpul acestuia din urmă avea bănia Craiovei [74], cîştigată lui de la Alexandru prin omenia şi banii unchiului său Iani [75].

În bănia Craiovei, cuprinzînd cele 5 judeţe dintre Olt, Dunăre şi Carpaţii de miază-zi ai Transilvaniei şi ai Banatului, unde fu leagănul statului românesc şi al dinastiei Basarabilor, se păstră şi după închinarea lor către „Negri" din partea răsăriteană, către împăraţii româno-bulgari, Asaneştii, pe care îi moşteniră în nou închegatul stat al întregii Ţări Româneşti; se păstră, precum ştim, cîrmuirea de sine a provinciei olteneşti pînă în veacul nostru [76]. Banul numit de domnul era mai mult chiar decît guvernorul sau „prefectul acestei mari părţi a Ţării Româneşti" [77], căci avea „divanul" său deosebit [78], judeca, strîngea pentru sine dările, în schimbul unei pensiuni ce plătea pe an voievodului [79], avea şi o oaste a sa, pentru apărarea graniţelor şi pentru mărirea rangului său. De Mihai ştim că avea un corp de pază de 200 de cazaci şi o mică oaste de ţară [80].

Încă pe la 1583, cînd era numai ban mic de Mehedinţi, Mihai a trebuit să se căsătorească cu doamna Stanca, văduva unui Dumitru banul [81]. Şi tot ca boier îşi înmulţi moşiile, cîştigate cu soţia sa, prin cumpărături [82].

Mihai cîrmuieşte cu atîta blîndeţe şi dreptate ţărişoara încredinţată lui, că în curînd îşi robeşte inimile tuturor. Darnic şi temător de Dumnezeu, îngrijind de cei slabi, cruţînd pe boieri, inimă deschisă şi lipsită de răutate, frumos la trup, de statură înaltă şi negricios la faţă, plăcut la vorbă, care-i curgea ca izvorul, el ajunge a trezi repede dorurile şi nădejdile ţării [83]. Dar şi îngrijorarea domnului său o trezi, cînd nu-şi mai ascunse nici neamul. Porunci se deteră pe furiş, ca Mihai să fie prins şi adus la Bucureşti [84]. Dar banul prinse veste şi trecu Dunărea [85] înainte de sosirea armăşeilor, lăsîndu-şi doamna şi copilul, pe Pătraşcu, între ţărănci. Că îl chemase unchiul său Iani la Ţarigrad să-i cîştige domnia. Armăşeii [86] însă îl ajunseră pe cale, îl prinseră şi-l aduseră la domnul [87]. Trecînd ei în Bucureşti pe lîngă Biserica Albă, Mihai se rugă de străjerii săi să-l lase înlăuntru să se închine. Şi fiind hramul bisericii Sfîntul Nicolae (după altă formă în care ni s-a păstrat tradiţiunea, fiind chiar şi ziua sfîntului), Mihai se rugă fierbinte şi făcu făgăduinţă că de-l va mîntui sfîntul Nicolae, va zidi în locul acela o mănăstire, pe numele lui [88]. Peste cîteva zile banul Mihai era osîndit la moarte şi dus să-i taie capul [89]. Dar ţiganul ce avea să-i ia viaţa, fiind şi beat, „să spăimîntă" la vederea făpturii lui Mihai, zvîrli iataganul din mînă şi fugi clătinîndu-se încoace şi încolo. Şi cum nu se află nimeni care să vrea să-i ia viaţa, boierii se rugară cu lacrimile în ochi de Alexandru-Vodă, să ierte pe Mihai [90]. Şi făcură 12 boieri şi mărturie cu jurămînt că nu este fecior de domn Mihai, întărind jurămîntul lui [91]. Şi domnul îl iertă atunci [92]. Ba încă îl puse iarăşi în rangul lui de mai înainte, la stăruinţele banului Iani [93].

Iară mănăstirea Mihai a zidit-o, la vremea sa, după făgăduinţă, închinînd-o sfîntului Nicolae [94] şi e biserica numită şi pînă astăzi a lui Mihai-Vodă, ce se află pe Dealul Spirii [95]. [...].

Nu şezu multă vreme Mihai la Craiova a doua oară, ori că nu îndrăznea, ori că se învrăjbi iar cu Alexandru, ori că se simţea că i-a sosit vremea. Numai ce curînd trecu munţii în Ardeal [96]. Alexandru făcu repede ştire la Poartă. El se tînguia că „banul Mihai, care a stăpînit ţinutul Craiovei, a fugit cu cîteva poveri de aspri" în Ardeal. Atunci Ahmet, aga agazonilor, scria acestea generalului oştilor ardelene, lui Balthazar Báthory, vărul principelui (căruia încă îi scrisese, după cum spune aci), cerîndu-i să-l caute şi să-l prindă, de unde va fi. Şi tot ce ar avea : cai, bani sau altă avere, să i le ia şi să le treacă în registru, raportînd la Poartă, îndată ce-l va fi prins. Nu cumva să ocrotească pe cel ce fuge de sultanul [97]. Aceasta a trebuit să se întîmple pe la începutul anului 1593.

Dar Mihai banul găsi în Ardeal prieteni buni.

Două săptămîni petrecu fugarul pe pămîntul [...] pe care altădată îl văzuse, poate cu ochi fără de înţelegere, copil mic, în braţele mumei sale pribege. Era oaspele principelui Sigismund Báthory, al cărui văr, Balthazar, „îi învîrtea toate lucrurile". De aci pleacă la Constantinopol cu scrisori de recomandaţie de la principele către Sinan Paşa, marele vizir şi către Eduard Barton, ministrul plenipotenţiar englez, să-l ajute, ca să ajungă voievod în Ţara Românească [98]. Va fi mers poate Mihai deodată cu trimisul ardelean Ravazdy George, care pleacă cu daruri la 24 martie, să spună fericiri în numele domnului său noului mare vizir Sinan [99].

Destul că el era de curînd ajuns acolo [100], cînd, pe la începutul lui iunie, mulţime de boieri din ţară se îmbulziră la divanul sultanului zile de-a rîndul [101].

Ştim cum plînsoarea lor şi tulburările ienicerilor aduseră căderea lui Alexandru. Ştim că rugăciunile lor, ale boierilor ţării, şi banii banului Iani ridicară pe Mihai, ai lui Iani şi ai lui Andronic Cantacuzino, poate, care se lăuda singur că el a făcut domn pe Mihai, şi fără îndoială străduinţele şi alergările lor, ale amîndurora. „Pentru acum ţineam Ţara Românească pe numele domniei tale" scria Andronic la 14 noiembrie 1593 lui Petru Şchiopul la Tirol, „însă văzînd cerinţele timpului şi zăbava domniei tale şi faima rea şi ticăloasă a lui Alexandru voievod şi intriga lui, pe care nu puteam s-o trec cu vederea, m-am ispitit şi eu şi am făcut pe banul Mihai domn al Ţării Româneşti, am judecat că e mai bun el decît ceilalţi păcătoşi" ... Apoi adaugă singur că „prin banul Mihai s-a mulţumit nenorocita ţară şi au mulţumit lui Dumnezeu, care i-a învrednicit şi le-a dat un astfel de păstor bun şi creştin şi iubitor de săraci şi cu frica lui Dumnezeu" ... „care ţară îmi mulţumeşte mult pentru dînsul. E vrednic să păstorească un popor, mai bine el decît alţii" [102]. Către ele se mai adaugă acum şi sprijinul diplomatic al lui Sigismund Báthory şi al ambasadorului englez, care şi pînă aci se amestecase la schimbările de tron în ţările române [103], sprijin cumpărat, fără îndoială [104].

Şi pe cumpărătură trebuie să rămînă în cele din urmă şi cîştigarea domniei din partea lui Mihai [105]. Toate celelalte sprijiniri nu puteau strica obiceiul, ci puteau numai îndrepta voinţa celor ce împărţeau domniile asupra unei anumite persoane. Şi banii unchiului Iani încă nu puteau fi daţi în pierit. Dar afară de banii lui aievea, de care nu ştim cîţi vor fi fost, era creditul ce-i făcu el şi Andronic Cantacuzino la cămătarii greci, jidovi şi turci. Patru sute de mii de florinţi, care pe acest timp sînt cam tot atîtea mii de taleri, lua Mihai de la aceştia, ca să-şi împace darurile [106]. 100 de mii de galbeni a căpătat numai Sinan şi ceilalţi viziri [107]. Căci Sinan, marele vizir, prietenul, ce dăduse chiar anul acesta toată voia asupra tronurilor române banului Iani şi lui Andronic Cantacuzino [108], a trebuit să fie cîştigat mai întîi. Şi dacă bailul venetian scria la 6 septembrie că numai învoirea lui se mai aşteaptă — plecase încă de la 20 iulie [109] la război împotriva împăratului şi se afla pe drum spre Belgrad atunci [110] — asta va fi fost învoirea după formă, cea dintîi trebuind să rămînă ascunsă, de răul partidei duşmane lui la Poartă, cum o vom cunoaşte. Dar la 400 000 de taleri numai sultanului se pare că ajunsese preţul de cumpărare a tronurilor româneşti în vremea din urmă. Şi tot pe atîta se plătea miniştrilor împreună, cum ne spune relaţia lui Bernardo Lorenzo de la sfîrşitul anului 1592 [111], potrivit cu preţurile de 400 000 galbeni cu care arătară ambasadorii că au trebuit să se îndatoreze Aron pentru luarea Moldovei şi Alexandru pentru Ţara Românească. Ori că restul, mai bine de jumătate, ce lipseşte din suma împrumutată de Mihai, îl va fi plătit Iani, ori că turcii văzură că atîta nu se poate plăti aşa des, cum se urmară schimbările. Destul era că Mihai trebui să ia asupra sa toate datoriile rămase de la înaintaşii săi. Şi atîta erau de mari aceste datorii, ne spune martorul nostru, că de-ar fi vîndut toţi copiii şi toţi oamenii din ţară nu le-ar fi putut plăti toate [112].

Ne mai spune mărturia ardeleană că Mihai a făgăduit sultanului, cînd a primit domnia, cîte 70 de mii de taleri în fiecare an [113]. S-ar putea să se înţeleagă tributul în suma aceasta, care se pare că n-a crescut în rînd cu extraordinarele, cu care se cumpăra domnia [114]. Cel puţin diplomaţii veneţieni ne dau cu toată arătarea de 58 de mii de galbeni, la 1567, pentru Ţara Românească, sumă care nu e adeverită prin alte mărturii; la anul 1575 un tribut de cîte 35 de mii de galbeni pentru fiecare din cele două ţări româneşti [115], tocmai atîta ca şi la 1573, 1586, cum am văzut [116]; şi în relaţiunea de la 1592 se repetă cam aceeaşi sumă, 63 de mii de scuzi (taleri) [117]. Dar mai sigur pare că va fi fost o creştere de tribut, cei 70 de mii de taleri, care tocmai în aceeaşi mărime se ceruse voievozilor încă în februarie 1593 [118]. Şi potrivit cu aceasta bailul ne spune că turcii ştiau că plînsoarea ţării, în iunie 1593, era pentru tributul îndoit [119].

Încărcat cu aceste datorii şi făgăduinţe de împlinit, Mihai e învestit de moleşitul şi melancolicul [120] sultan Murad (sau Amurad) III cu rangul de voievod al Ţării Româneşti în plin divan, cu multă paradă [121]. Şi apoi un convoi de paşi şi begi călare îl duc pînă la cuartirul său [122] Mai strălucită ei încă ieşirea sa din Constantinopol şi plecarea acasă, să-şi ocupe tronul, în aceeaşi lună a lui septembrie, credem, în care bailul îşi scria, la 6, raportul său şi în a cărei a 8-a zi (st. v. probabil) Alexandru era scos printr-un ceauş din scaun [123]. Mihai trimise înainte să-i ocupe scaunul pe Stroia Buzescu, iar el pleca cu un alai de 2 000 de turci de frunte, spahii, ieniceri şi alte trepte. Ba atîtea onoruri i-a făcut sultanul, cît şi pe piticii muţi i-au trimis cu el, şi pe emirul hogilor, căpetenia preoţimii turceşti [124].

Parcă ar fi vrut sultanul să arate lumii, la schimbul vremii ce era, că un supus vrednic va avea în nord, la Dunărea de jos. Parcă ar fi vrut pe domnul nou la mai strînsă credinţă să-l cîştige... Şi dimpotrivă. Priveliştea mulţimiii strălucite... răpitoare... ce gînduri trebuia să nască în suflet rar! Ce planuri să aşeze în cuget mîndru, cînd vremea priincioasă le era! Era ea oare?

NOTE

[1] *Szamosközy István történeti maradványai 1542—1608*, tom. IV, p. 93, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, tom. XXX, Budapesta, 1880 <în continuare: *M.H.H.*>. Numele boierilor e scris aşa: „Ztroia Budzesk, Floreiszk Radul, ki komisz, azaz fôlovászmestere volt Alexandernek". Anul însă e greşit, 1592, cînd e pusă şi suirea lui Mihai pe tron.

[2] Cunoscuta scurtă istorie scrisă de logofătul lui Mihai, Teodosie, tradusă în latineşte după o traducere poloneză a originalului românesc şi mai adăugită de B. Walter sub titlul : *„Brevis et vera descriptio rerum ab illustrissimo amplisiimo et fortissimo militiae contra patriae suae Reique Publicae Christianae hostes duce ac dn. dn. Ion Michaele, Moldaviae Transalpinae sive Walachiae palatino gestarum, in eiusdem aula Tervisana fideliter collecta...“*, Gorlicii, 1599. Tradusă în româneşte şi publicată de Alexandru Papiu Ilarian în al său *„Tesaur de monumente istorice pentru România“*, tom. I, Bucureşti, 1862, p. 9, cf. p. 7. <În continuare : „Tesaur“ ; vezi mai recent : Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther...*, în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. III, 1959, p. 58—96>. Vom vedea mai jos că Walther a fost la curtea lui Mihai în anul 1597. Sprijinul capichehaiei „Iane, care i-au fost rudă lui“, îl cunoaşte şi cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu, publicată în „Magazin Istoric“ al lui August Treboniu Laurian şi Nicolae Bălcescu, I. p. 225—226. O nouă ediţie a scos în anii din urmă d-l Iorga. <Vezi mai nou ediţia critică a lui Constant Grecescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti de Radu Popescu vornicul*, Bucureşti, 1963, p. 70>.

[3] Szamosközy, IV, p. 93.

[4] *Hurmuzaki*, III, 1, p. 457.

[5] Firmanul se află în Arhivele Statului Ungar. E reprodus ungureşte în *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, tom. III, Budapesta, 1877, p. 298—299, n. 3 <în continuare : *M.C.T.*>. La porunca aceasta, de a fi cu pază asupra lui Alexandru, se referă şi o scrisoare a lui Sennyei, sol la paşa Timişorii, către Sigismund Báthory, Timişoara, 19 septembrie 1593, în „Történelmi Tár“, 1879, p. 26. Cu această slujbă ce i se cerea, Báthory voia să scape de datoria de a-şi mobiliza oastea pentru războiul împotriva împăratului.

[6] Vezi pentru aceasta şi *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 159, Zane către doge, Constantinopol, 30 mai 1582.

[7] *Ibidem*, XI, p. 207—209, mai multe „sineturi“ de astfel de învoieli din noiembrie-decembrie 1589.

[8] *Ibidem*, p. 318, mărturii făcute de boierii de divan, anul 1593. În Ardeal plăteau în anul 1593 ţăranii români şi maghiari pentru trei oi un ban sau denar ; florinul (atunci de aceeaşi valoare cu talerul) avea 100 de denari *(M.C.T.*, III, p. 422). Am pomenit mai sus că în Imperiul otoman se plătea jumătate de aspru de capul de vită fătătoare (Alberi, *Relazioni...*, III, 2, p. 316).

[9] Vezi, pe lîngă documentul din nota următoare, şi sineturile citate în nota 7.

[10] *Hurmuzaki*, XI, p. 221—230. <Autorul rezumă şi comentează cunoscutul document despre goştina oilor în Moldova>.

[11] D. Sturdza, *Acte şi Documente relative la Istoria Renaşterii României*, I, p. 194, (anul 1783), punctul 8 al senedului împăratului turcesc ; cf. *ibidem*, p. 143, hatişerif de la Poartă... d-lui G. Ghica (1774).

[12] Ureche, *Domnii Ţării Moldovei*, ed. Kogălniceanu, sub numele de *Letopiseţele Moldaviei şi Valachiei*, I, ed. 2, 1872, p. 239. <Vezi mai nou ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 220>.

[13] Şi în catastiful lui Petru Şchiopul se văd destui ieniceri printre negustori ; cu atît mai mulţi trebuiau să fie la Alexandru Vodă, care îşi datora chiar lor domnia.

[14] La 8 septembrie, spune un izvor ardelean, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (în continuare *Chron. F. L. Olt.)*, p. 105. Se potriveşte această dată cu arătările de mai sus şi cu o scrisoare a lui Matthias Fridericus către doctorul I. Erek, Bistriţa, 25 septembrie 1593 : Vaivoda Transalpinus hisce diebus captus est et vinctus ductus Constantinopolim *(Hurmuzaki*, XI, p. 774).

[15] Walther, *loc. cit.*, p. 9 : „avunculus vel matris frater, gente Graecus“. <Ed. Simonescu, p. 62>.

[16] Document din Arhivele Statului Bucureşti, Ep. Rîmnic, pachet XXX, citat de Gr. G. Tocilescu în a sa *Doamna Stanca, soţia lui Mihaiu-Viteazul*, Bucureşti, 1877, p. 21, n. 33. Nu ştiu cum vor fi fost cuvintele în slavoneşte, cum cred că a fost documentul (pe care d-l Iorga zice că l-a căutat în Arhivă, dar nu se mai află azi la locul lui ; „Convorbiri“, 1902, p. 236). La tot cazul, documentul ar fi de mare preţ, dacă l-am cunoaşte în întregime. Nu ni se spune nici de cine e dat. Pe cît se vede din acele cuvinte, e de la un domn de mai tîrziu, care se îndoia şi el de adevărul înrudirii. Iorga *loc. cit.* zice că : „Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, şi încă nici atunci nu se poate hotărî dacă Mihai era legat

cu Iani prin rudele femeiești ale Tudorei sau ale tatălui său Pătrașcu chiar". În tot cazul, frăția lui Iani cu mama lui Mihai nu o primește, căci locul din documentul citat „presupune o relație depărtată și nelămurită".

[17] *Hurmuzaki*, XI, Apendice III, p. 888.

[18] Miron Costin, vestitul cancelar moldovean din secolul XVII, în tratatul său asupra ierarhiei moldovene (care era la fel cu cea din Țara Românească), publicat întîi de d-l Hăjdeu în „Arhiva istorică a României", I. 1, p. 169 sqq și apoi în ed. Urechiă, *Opere*, II, p. 128—139. Marele postelnic era mareșalul sau prefectul cel mai mare al curții. <Vezi mai nou : Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1965, vol. I, p. 267—270>. Vezi și Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. I-a a operelor, vol. II, 1875, p. 81 <Mai nou, ed. Academiei R.S.R., 1973, p. 199—211>. Vezi și raportul unui misionar catolic din 1688 în „Magazin istoric", V, p. 47—48. Din aceste izvoare se pot cunoaște toate rangurile pe care le vom mai întîlni de aci înainte.

[19] *Hurmuzaki*, XI, p. 889—890, 896, 899, 901.

[20] Vezi scrisoarea unui intim de la curtea lui Mihnea, Pascal, către mătușa voievodului, Maria, București, 31 august 1587, în Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, în „Analele Academiei Române", XVIII, p. 79—82. Ce e drept, el e arătat aci numai cu rangul, mare ban, dar cred, cu d-l Iorga, că de Iani e vorba.

[21] N. Iorga, *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în „Analele Academiei Române", XX, p. 2—3 și *Hurmuzaki*, XI, p. 207, 209. 212.

[22] *Ibidem*, III. 1, p. 130—132.

[23] *Ibidem*, XI, p. 733 ; III. 1, p. 134 . cf. IV. 2, p. 145, 146, 150.

[24] *Ibidem*, XI, p. 737.

[25] *Ibidem*, p. 740 sq ; vezi și raportul lui Pezzen din 10 februarie, partea nepublicată, în Arhiva Curții din Viena, Turcica <în continuare : A.C.T.>, februarie 1590, f. 102.

[26] *Hurmuzaki*, XI, p. 735, n. 2 ; 737, 740, 743, mai ales extrasele din notă.

[27] *Istoria celor petrecute în Țara Românească*, scrisă de mitropolitul Myrelor, Matei din Pogoniana, contemporan, care trăi în țară sub Radu Șerban și domnii următori. Traducere românească din grecește în „Tesaur", I, p. 336 : „Dară un banul Ioan, om prost, necioplit, crud, războinător și plin de răutate, ajunse prin intrigile lui la Poartă să-l scoată din domnie". Cei de la curtea lui Mihnea ziceau mai înainte : om înțelept și cuminte („Analele Academiei Române", XVIII, p. 81).

[28] *Hurmuzaki*, XI, p. 903.

[29] *Ibidem*, IV. 2, p. 154 ; III. 1, p. 143.

[30] *Ibidem*, XI, p. 903.

[31] Data mazilirii lui Sinan în raportul lui Pezzen din 8 și 9 august, în Arhiva Curții din Viena, Hungarica <în continuare A.C.H.> ; cf. și cel din 20 august, cu un extras în *Hurmuzaki*, XI, p. 749, nota. '

[32] *Ibidem*, XI, p. 905. Un Iani subscrie ca mare paharnic un hrisov în 9 ianuarie. Szamosközy, IV, p. 94, zice că Iani a fost „hopmester"-ul lui Ștefan Vodă (pare-se în loc de Alexandru-Vodă).

[33] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 457 și XI, p. 331.

[34] Raportul lui Kreckwitz din 29 ianuarie, în A.C.H. La 3 februarie sosește la Constantinopol și la 4 capătă sigiliul. Cf. *Hurmuzaki*, XI, p. 739, n. 1.

[35] Chesarie Daponte în cronica sa (C. Erbiceanu, *Cronicari greci cari au scris despre Români*, București, 1888, I, p. 20).

[36] *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată de d-l Iorga, împreună cu un studiu despre Cantacuzini și documentele lor, București, 1902.

[37] Crusius, *Turco-Graecia*, (1584), p. 274, la Iorga, *Contribuțiuni*, loc. cit., p. 4.

[38] Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., LV/3 <*Documente privind istoria României, B.*, XVII, vol. IV, p. 391, nr. 401. În continuare : *DIR*>.

[39] Lucrul nu se poate explica altfel decît ca o greșală de cancelarie sau ca greșală de înțelegere a istoriei acestor cumpărări, pentru care Mitropolia avea „înscris" de dăruire de la văduva lui Enache banul și de la fiul lor, Gheorghe paharnicul.

[40] „În zilele domniei mele, la moartea jupanului Enache banul".

[41] Vezi documentul din 27 septembrie 1597 (7106), în „Tesaur", I, p. 388—389, prin care Mihai Vodă dăruiește mamei sale cîteva sate din Oltenia, cumpărate de el

cînd era ban craiovesc. <*DIR, B.*, XVI, vol. VI, p. 290, nr. 308 ; vezi mai nou : *Documenta Romaniae Historica, B.*, Bucureşti, 1975, vol. XI, p. 345—347, nr. 263>.

[42] Jalnicul ei act de danie către mănăstire, în „Tesaur", I, p. 389—390. A fost tipărit din nou de d-l Onciul în „Convorbiri", 1901. A fost reprodus în parte şi de d-l Tuducescu în studiul *Doamna Stanca*, p. 51 şi urm. Alte întăriturî în Arh. St. Buc., actele mănăstirii Cozia, pachet XXIV. Cf. Iorga în „Convorbiri", 1902, p. 149. Şi nemuritorul Bălcescu ştia de călugăria şi locul ei de odihnă. Vezi strălucita sa *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, ed. I-a de Odobescu, 1878, p. 344. <Vezi *DIR, B.*, XVII, vol. III, p. 72, nr. 64 ; act din 23 decembrie 1616>.

[43] Şi aceasta în „Tesaur", I, p. 395—396.

[44] Pentru contemporani, vezi Szamosközy, IV, p. 94 (deşi neclar). Pentru acum, vezi N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, în „Convorbiri", 1902, p. 148 sqq.

[45] Cele citate din „Tesaur", p. 388—389 şi Arh. St. Buc., Mănăstirea Cozia, XXIV/10.

[46] Doar numai aceea a lui Radu cel Mare era soră a boierului Bogdan. Vezi *Cronica anonimă* la domnia lui Radu cel Mare. <Vezi *Istoria Ţării Româneşti, 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ediţie critică C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 8>.

[47] *Hurmuzaki*, XI, apendice II, p. 792.

[48] *Ibidem*, p. 865.

[49] Aceasta o face d-l Iorga, întîi în nota cu care însoţeşte anul 1555 la socotelile Sibiului, p. 865, n. 2 : „E vorba nu de nunta unei fiice a lui Pătraşcu Vodă, ci de a domnului însuşi cu fata lui Radul logofătul. Vezi mai sus socotelile Braşovului, p. 792". Iar al doilea, în prefaţa vol. XI al colecţiei *Hurmuzaki*, p. 8, 21 şi 10. Şi părerea o păstrează şi în *Istoria lui Mihai Viteazul*, cîtă a apărut în „Convorbiri" 1902.

[50] *Hurmuzaki*, XI, apendice III, p. 888. În „Convorbiri", 1902, p. 141 e citat greşit 14 septembrie 1554, care e alt document ceva mai sus. Nu-i vorbă, domnul putea dărui princesei o moşie şi fată fiind.

[51] *Ibidem*, p. 797.

[52] *Ibidem*, p. 867 şi 888.

[53] „Arhiva Istorică", I. 1, p. 49—50 şi 67—69, nr. 52, 53 şi 80.

[54] *Hurmuzaki*, XI, p. 791.

[55] *Ibidem*, p. 795, 866.

[56] Bibl. Acad., LXXIX/97 ; *Hurmuzaki*, XI, p. 888. Cf. Iorga în „Convorbiri", 1902, p. 140—141.

[57] Ne-o spune scrisoarea din jurul portretului lui, făcut de Sadeler, reprodus în fruntea operei lui Bălcescu şi a vol. III. 1, din colecţia *Hurmuzaki*.

[58] *Hurmuzaki*, XI, p. 870, 20 august 1558.

[59] *Ibidem*, p. 875, sub 30 octombrie 1562.

[60] *M.C.T.*, II, p. 107—108.

[61] *Hurmuzaki*, XI, p. 806.

[62] *Ibidem*, prefaţa, p. 21.

[63] Ciro Spontoni, *Historia dela Transilvania...*, Veneţia, 1638, p. 172, Cf. Iorga în „Convorbiri", 1902, p. 136.

[64] Un fel de prim-ministru în înţelesul de astăzi, dar şi cu unele drepturi ale ministrului de interne, ale celui de justiţie şi chiar şi alte puteri. Întîiul rang în Moldova după domn, în Ţara Românească după banul Craiovei (Miron Costin, în „Archiva Istorică", I, 1, p. 169, 171) <Ed. P. P. Panaitescu, p. 267—268>. (Vezi şi Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. I-a, p. 64) <Ed. 1973, p. 199—201>. În cunoscutul raport al misionarului, din 1588, în „Magazin Istoric", V, p. 43, logofătul e pus după vornicul cel mare.

[65] Gelep, strîngător de oi pentru trebuinţele curţii sultanului, care dădea între altele şi tainurile ienicerilor. Vezi Fotino, *Istoria Daciei*, II (traducerea lui Sion), p. 61—62, tocmai la locul de care ne ocupăm, purtînd însă aci numirea de beilikciu în loc de gelep. Cf. Iorga, în prefaţa la vol. X din colecţia *Hurmuzaki*, p. XX—XXI.

[66] Legenda cu inelul se aseamănă cu aceea a naşterii lui Ioan Huniade Corvinul, ca fiul unei romînce din Mîrcina şi al lui Sigismund, regele Ungariei, care l-a cinstit apoi, cînd a venit mamă-sa şi el cu inelul la Buda, cu cetatea Hunedoara.

[67] Constantin Căpitanul, în „Magazin Istoric", I, p. 224—226 <Radu Popescu, ed. C. Grecescu, p. 70>. Legenda, cu oarecari schimbări, o înseamnă și Fotino în *Istoria Daciei*, II, p. 61—62, notată după „un scriitor străin".

[68] Szamosközy, IV, p. 94.

[69] Cu toată dreptatea au observat aceasta încă editorii „Magazinului Istoric", Laurian și Bălcescu : „Este dovedit că această fabulă s-a scornit de boieri atunci ca să scape de Mihaiu pe urgia lui Alexandru Vodă".

[70] <Se dă ascendența lui Mihai, cu unele greșeli>.

[71] O inscripție de la mănăstirea Tutana din Argeș, ridicată de Mihnea în întîia sa domnie, mărturisește că Mihai banul a fost ispravnic acolo de la 9 iulie pînă la 10 septembrie 1582 (Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, în „Analele Academiei Române", s. II-a, tom. VIII, p. 229). Cf. *Doamna Stanca* a aceluiași, p. 23, nota 42. Fără arătarea timpului, mărturia o avem și la Szamosközy, IV, p. 92 : Mihai a fost întîi ban mic de Mehedinți („mehedinczi kisbán"). Ardeleanul e contemporan. Chiar pe acest timp se afla la Padua și la Roma la studii, iar opera și-a scris-o pe la 1598—1607 (vezi Prefața, vol. I a operelor lui, prefață scrisă de învățatul Szilágyi Sándor, special p. II—X și passim ; cf. textul autorului, I, p. 214 și prefața la vol. IV). Locul întrebuințat aici e scris după mărturia cu grai viu, cred, a diplomatului de mai tîrziu al lui Mihai, Petru Armeanul. Așa ne spune autorul însuși în nota marginală.

[72] *Hurmuzaki*, XI, p. 902—903. Marele stolnic, primul rang între „boierii mari afară de senat", care sînt chemați la divan numai cînd e „lipsă grabnică", e prefectul cuinii domnești. Vezi Miron Costin, op. cit., p. 170 <Ed. P. P. Panaitescu, p. 269> și Dimitrie Cantemir, op. cit., p. 82—83 <Ed. 1973, p. 202—203>. Raportul misionarului, loc. cit., p. 46.

[73] *Hurmuzaki*, XI, p. 904, documente din 1 iunie și septembrie 1591. Fotino, loc. cit., p. 61—62, notă, confundă pe Petru Cercel cu Alexandru cel Rău.

[74] Walther, p. 8 ; Szamosközy, IV, p. 92. Vezi și documentul de la Bibl. Academiei din 6 septembrie 1598, XLV/143 și hrisoavele citate la Tocilescu. *Doamna Stanca*, p. 24, n. 43. <Vezi în *DIR, B.*, vol. VI, p. 336—341, nr. 348 și în *Documenta Romaniae Historica*, B., Vol. XI, p. 421—429, nr. 314>.

[75] Szamosközy, IV, p. 92.

[76] Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 20 și urm., 30—39 și passim. Pentru banii de Severin, primii cunoscuți în documente cu numele de ban (întîi la 1233), rang care trecu la domnii români, care dobîndiră iar Severinul și iar îl pierdură, și apoi la Craiova. Vezi și Pesty, op. cit., I, p. 14 sqq și II, documentele.

[77] Walther, p. 8 <Ed. Simonescu, p. 61>.

[78] Avem cărți domnești către acest divan chiar din timpuri mai noi, cînd rangul scăzuse mult. Vezi bunăoară în lungul „Memoriu despre istoria Românilor de la 1774—1786" de V. A. Urechiă, în Analele Academiei Române, s. II-a, secția 2-a, vol. XII, p. 117—1253, la p. 421 sq. Răspunsul lui Mihai Șuțu către „boierii domniei mele, judecători ai divanului Craiovei". Ori, tot într-o publicație a lui Urechiă, *Justiția sub Caragea*, (în Analele Academiei Române, XX, p. 275—434), p. 411 și 410 ; ori de același : *Domnia lui Moruzi*, tot în „Anale", XX, p. 312 ; înștiințare de numirea lui Enache Văcărescu ca ban.

[79] Așa înțeleg eu : „quae civitas (adică Craiova)... Bahni, sive praecipui officialis, magnae Walachiae parti praefecti, *reditibus omnibus* pro annua pensione fruentis... sedes est", Walther, p. 8 <Ed. Simonescu, p. 61>. Vezi asupra puterii banului și raportul cunoscut al misionarului de la 1588 (Magazin Istoric, V, p. 42—43). El mai adaugă : „în cauzele de împărțire a proprietăților, atîrnă sentința de la singurul principe".

[80] Walther, p. 8, ca în nota 79 ; „... et stabilitae iam olim dignitatis ratione, *nunc temporis* ad finium illorum defensionem ducentos Cosacos Walachosque praesidiarios plures alentis sedes est". <Ed. Simonescu, p. 61>.

[81] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, loc. cit., p. 250—251, care pune însă anul 1588 și Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23, cu care sînt de aceeași părere asupra anului, fiind fiul lui Mihai de 13 ani la 1597.

[82] Bibl. Academiei XLV/143. Întăritura citată din 6 septembrie 1598 <*DIR*, B., și *Documenta Romanae Historica*, locurile citate>.

[83] Walther, p. 8—9 <Ed. Simonescu, p. 61>. Comisarii împărăteşti dau la 1598 această icoană a persoanei lui : „Vaivoda est statura procerae, nigra coma barbaque, facie quo-que subnigra" *(Hurmuzaki,* XII, p. 362).

[83] Walther, p. 9 <Ed. Simonescu, p. 61>. Cf. Constantin Căpitanul, p. 225 <Ed. Grecescu, p. 70> şi nota din Fotino, p. 62.

[85] „Pe la Severin", ne spune Szamosközy, care ne-a păstrat amintirea întîmplării. E cam greu de înţeles de ce Mihai ar fi făcut acest înconjur. S-ar putea, dacă într-adevăr acesta a fost locul trecătoarei, ca pătania ce tocmai o povestim să se fi petrecut pe timpul cînd Mihai era încă ban mic de Mehedinţi.

[86] Între boierii care servesc pe domn şi la curte, pentru ca să poată apoi ajunge la boierii mai înalte e şi un corp de 60 de armăşei : „serviciul lor este a prinde pe furi şi pe boierii care vreau să fugă sau sînt culpabili de vreo crimă mai gravă". D. Cantemir, *op. cit,* ed. I-a, p. 92 <Ed. 1973, p. 213>.

[87] Szamosközy, IV, p. 92. Şi aceasta îmi pare cam ciudat : cum armăşeii să-l prindă pe teritoriu turcesc ! Că l-au putut ajunge, s-ar explica prin ocolul lui Mihai pe la Severin. Slugile domnului i-au putut ieşi înainte luînd o cale mai scurtă.

[88] Constantin Căpitanul, p. 225 <Ed. Grecescu, p. 69—70>. Fotino, p. 62, nota.

[89] Toţi istoricii noştri, de la Bălcescu pînă la Xenopol şi mai în urmă Iorga (în *Scurta istorie a lui Mihai Viteazul,* ediţie poporală, 1900, p. 4) pun în acest drum intrarea lui Mihai în biserică. Oricît de potrivită s-ar părea, eu am ţinut să urmez tradiţiunea, aşa cum ne-au păstrat-o Constantin Căpitanul <de fapt, Radu Popescu> şi Fotino, care nu ştiu nimic de osîndirea lui Mihai la moarte. Iar cel ce ne povesteşte aceasta, Szamosközy, nu ştie de intrarea în biserică a voievodului.

[90] Szamosközy, IV, p. 92. Cred că s-a petrecut cu adevărat această întîmplare, povestită şi ea după mărturisirea lui Petru Armeanul, mărturie cu grai viu, după cum se vede. Nu e nici o dovadă că el ar fi scris ceva, vreo cronică anume, cum cred istoricii noştri Xenopol şi Iorga, luîndu-se după Bethlen, care are de izvor tocmai pe Szamosközy. Iar acesta vorbeşte numai de ce a povestit Petru Armeanul. Chiar asemănarea întîmplării ţiganului cu aceea a lui Marius şi Cimbru nu e a lui Petru Armeanul (cum zice Xenopol, asemănare ce o găsim în Bălcescu, p. 30, ca şi proprie a sa), ci a lui Szamosközy, învăţatul pătruns de cultura renaşterii.

[91] Constantin Căpitanul, p. 225 <Ed. Grecescu, p. 70>. Fotino, op. cit., II, p. 62.

[92] *Ibidem* şi Szamosközy, IV, p. 93.

[93] *Ibidem.*

[94] Căpitanul, p. 225. În nota la I-a ediţie a lui Bălcescu, p. 29 — (poate e pusă de Odobescu) — se zice : această biserică e zidită la anul 1598. Nu ştiu mai mult.

[95] Vezi *Marele Dicţionar Geografic,* I, sub titlul *Bucureşti,* p. 712 „Biserica Albă" şi p. 720 „Biserica Mihai Vodă".

[96] Szamosközy, IV, p. 93. El zice că iară se înduşmăni cu Vodă şi acesta vrea să-l scoată. Walther, p. 9 <Ed. Simonescu, p. 61>, leagă fuga în Ardeal cu întîia duşmănie cu Vodă şi cu poruncile lui de a-l aduce înaintea sa. Căutînd o explicaţie, de ce logofătul Teodosie, al cărui scris îl traduce germanul Walther, nu a pomenit de osîndirea lui Mihai, s-ar putea zice următoarele : ori că Mihai a fost osîndit cînd era încă ban de Severin (vezi mai sus) şi a căpătat numai după aceea marea bănie, cînd apoi fuga lui s-ar părea ca o trădare, ori că el va fi privit ca o ruşine acea osîndă.

[97] *Török-magyarkori Emlékek. Okmánytár,* III, p. 24—25, fără dată.

[98] Szamosközy, IV, p. 93.

[99] *M.C.T.,* III, p. 293.

[100] Walther, p. 9 <Ed. Simonescu, p. 62> : „Mai tot atunci ajung la Poartă şi bătrînii". Szamosközy, IV, p. 93, zice că au venit cu Mihai boierii.

[101] Raportul bailului din 9 iunie 1593, în *Hurmuzaki,* III. 1, p. 457.

[102] *Ibidem,* XI, p. 373—374.

[103] Zane către doge, 14 februarie 1593, *ibidem,* IV. 2, p. 171. Kreckwitz către împăratul, 30 aprilie 1592, *ibidem,* XI, p. 757.

[104] Putem afirma. Pentru ajutorul dat lui Aron primise englezul niște bijuterii. Kreckwitz către împăratul, Constantinopol, 20 martie 1592, nepublicat, în A.C.T.. 1952. Alte daraveri, vezi *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 179 sqq. cf. p. 177.

[105] „Viene ammesso a forza di denari" zice bailul în depeșa de la 6 septembrie, *ibidem*, III. 1, p. 457.

[106] Szamosközy, IV, p. 94, tot după tradiția lui Petru Armeanul

[107] *Ibidem*, p. 93 ; cf. Bethlen, *Historia de rebus Transsyilvanicis*, IV, p. 274—277. Scrisă pentru timpul ce ne privește după Szamosközy și alte izvoare, uneori după fragmente ce nu ni s-au păstrat.

[108] Vezi cu deosebire scrisoarea patriarhului către Petru Șchiopul și aceea a lui Andronic ; cf. și pe cele ale lui Kamerinos și cele ale unor anonimi în *Hurmuzaki*, XI, p. 370 sq., 373 sq., respectiv 331 și 309 sq.

[109] *Ibidem*, p. 349. Vezi și Avisi aus Constantinopol, 20 Iuli an einen fürnehmen Venedischen Kaufmann, în A.C.T. f. 69.

[110] *M.C.T.*, III, p. 295. (Introducere), unde se zice că ar fi ajuns acolo. Dar bailul venețian scria la 6 septembrie numai de vestea ce a sosit, că a plecat din Sofia. H. F. Brown, *Calendar of State Papers*, London, 1897, vol. IX, p. 103—105.

[111] E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, seria III, vol. II, p. 388—389.

[112] Szamosközy, IV, p. 93. Că acesta era obiceiul, ca fiecare domn nou să plătească datoriile celui vechi, vezi interesantul act de „Mărturii ale lui Luca Stroici (logofăt), Ureche, Simion Movilă" etc. într-un proces al lui Petru Șchiopul cu un vameș, din aprilie 1593, în *Hurmuzaki*, XI, p. 319 sq ; cf. și actul XXII din *Documente nouă*..., publicate de Iorga în „Analele Academiei Române", XX, p. 455. Vezi, de asemenea, la Mihnea scrisoarea mamei sale, *ibidem*, XVIII, p. 69.

[113] Szamosközy, IV, p. 94.

[114] *Hurmuzaki*, VIII, p. 120 ; cf. raportul lui Pezzen din 21 septembrie 1591, *ibidem*, III. 1, p. 154.

[115] Albèri, *Relazioni*..., III. 2, p. 316. Date dealtfel foarte nesigure, fiind pus Transilvanul cu 130 000, totuși știm hotărît că nu plătea decît 10 000 de galbeni.

[116] *Ibidem*, III. 2, p. 133, 316 ; vezi și mai sus.

[117] *Ibidem*, p. 388. „La Valachia et Bogdania... solevano *anticamente* aver li loro principi naturali... con obligo di pagar di tributo. La *Valachia* scudi sessanta tre mila e *Bogdania trenta due mila*". Se vorbește apoi, ce e drept, de creșterea grozavă a prețului de cumpărare, de atunci încoace, dar de tribut nu se mai zice nimic.

[118] Marcho Zane către doge, Constantinopol, 26 februarie 1593, în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 171 : „S'è poi espedito Chiaus ai Voivoda di Bosnia, di Bogdania et di Valachia, con il comandamento, che il tributo di ciascuno di loro sia accresciuto di 30 mille cecchini".

[119] *Ibidem*, III. 1, p. 457, 9 iunie.

[120] *Ibidem*, XI, p. 314.

[121] Walther, p. 9 <Ed. Simonescu, p. 62> : „magnificis inauguratur ceremoniis".

[122] Szamosközy, IV, p. 93.

[123] *Chron. F. L. Olt.*, p. 105. Credem adevărată data pentru potriveala cu scrisoarea din Bistrița, dată la 25 septembrie 1593 ; vezi în *Hurmuzaki*, XI, p. 774 : „Voivoda Transalpinus hisce diebus captus est et vinctus Constantinopolim". Orice dată despre timpul învestirii și al plecării lui Mihai din Constantinopol ne lipsește.

[124] Szamosközy, IV, p. 94—95. Întîiul act ce cunoaștem pînă acum de la el e din 7 decembrie 1593, dat din București. Se află la Bibl. Academiei, LXXII/9 <Vezi *DIR, B.*, XVI, vol. VI, p. 88—90, nr. 101 ; azi primul act intern cunoscut de la Mihai Viteazul este din 2 octombrie 1593 ; vezi *Documenta Romaniae Historica, B.*, vol. XI, p. 3—4>.

DESCHIDEREA RĂZBOIULUI ÎNTRE TURCI ŞI ÎMPĂRATUL

Pe cînd Mihai îşi diregea şi aşeza lucrurile în Constantinopol pentru căpătarea domniei, pe stradele capitalei turceşti se striga la 3 iulie 1593 ostăşimea sultanului a 3-a oară la arme, fără să i se spună în ce război va merge. În noaptea ce urmează, locuinţa ambasadorului împărătesc Kreckwitz era încuiată de străjile marelui vizir Sinan. La 4 dimineaţa Kreckwitz era chemat la divan, unde, bolnav fiind, nu se putu înfăţişa. După divan, strigătorii „publicau Crida" de război (vesteau în public războiul) chiar înaintea casei ambasadorului, ca de batjocură, întorcîndu-se peste un ceas pentru a o mai repeta o dată ; strigau că sultanul a rînduit pe marele vizir serdar întîi, adică mai mare general pentru războiul contra necredincioşilor (fără a numi pe împăratul, ştia el însă, Kreckwitz, de cine-i vorba), şi că toţi, cîţi mănîncă pîinea sultanului, cei mai mari ca şi cei mai mici, spahii, ieniceri şi celelalte trepte, să fie gata de plecare la 15 iulie [1].

Înainte de a intra în acest război, care nu rămase publicat de-a fetea şi de care, fără a-l scrie, trebuie să ne aducem mereu aminte în cursul acestei lucrări, trebuie să facem un pas înapoi. Ştiind cum se născu, din frecările în timp de pace, din tocmelile ce se urmară atunci între cele două curţi împărăteşti, cea turcească şi cea nemţească, din necazurile cîte trebuia să sufere aceasta din urmă în pragul războiului, vom vedea şi mai lămurit ce putere brutală stăpînea peste ţările româneşti, vom înţelege mai uşor vina acestora, care nu era singură a lor că ajunsese atît de rău, vom cunoaşte mai bine oamenii, cu care vom avea mai apoi de lucru, pentru a le putea pricepe faptele, mişcările lor toate, că la ele va trebui să ia parte, de ele se va izbi în curînd şi voievodul român.

Pacea dintre împăratul nemţesc şi sultanul, încheiată definitiv la 1568 şi „prorogată" din opt în opt ani, avea termen de sfîrşire la capătul anului 1591.

Mult înainte de termen, încă la 8 şi la 10 noiembrie 1590, Pezzen, ambasadorul împărătesc de atunci, oratorul, cum se numea, putea vesti acasă că a cîştigat prelungirea ei [2]. Şi la 4 decembrie primi chiar actul

de „prorogarea păcii", ratificat de sultanul cu data de 1 decembrie 1590, pentru alţi 8 ani, socotiţi de la 1 ianuarie 1592 înainte [3], la care împăratul răspundea prin ratificaţia sa de la Praga, 2 februarie 1591 [4].

Această pace, abia încheiată — nu fără făgăduinţi de daruri extraordinare marelui vizir şi persoanelor cu trecere la el [5] — nu împiedica însă nici ameninţările făţişe cu războiul din partea turcilor, chiar atunci îndată [6], nici semnele de pregătire şi mărturisirea gîndului de război prin cercurile politice turceşti [7]. Mai ales lucra pentru a aduce războiul fostul mare vizir Sinan, pe care sultanul cu părere de rău îl mazili la 1 august 1591, la cererea primei femei din serai şi a partidei ei [8], luîndu-i cu toate acestea sfatul şi după aceea [9]. Se vorbea că la sfatul lui şi el cerînd conducerea, sultanul a dezbătut şi hotărît încă în octombrie de trei părţi să înceapă războiul împotriva Ungariei, război „nu pe un an, ci pe mai multă vreme", a cărui publicare numai s-ar fi amînat pînă la primăvară [10]. Tot atît de puţin împiedica pacea cea nouă bătăile la hotare, războiul nedeclarat, care se ţinuse lanţ şi mai înainte şi fu început din nou prin paşa din Bosnia încă la începutul lui august 1591, cînd el cu mare putere atacă Sissekul [11], repetîndu-şi năvălirea în Slavonia la 5 octombrie, cu 15 000 de oameni şi 6 tunuri şi prin feluriţi begi — cel de Sighet, Fünfkirchen (Pécs), Filek, Kopány — care năvăleau în acelaşi timp peste hotare, în tot atîtea locuri, arzînd case de graniţă şi sate, făcînd prăzi şi luînd mulţime de robi cu sine [12].

Sultanul răspundea la plînsoarea făcută în audienţa de la 4 decembrie 1591 a ambasadorilor [13], — Pezzen încă nu plecase şi Kreckwitz venise să-l schimbe — şi la scrisoarea împăratului prin aceleaşi învinuiri : că neastîmpăraţii căpitani împărăteşti de pe la hotare mereu turbură pacea, călcînd şi stricînd provinciile şi oraşele sale... apoi, se înţelege că slugile sale nu pot să stea cu mîinile în sîn. Împăratul numai să poruncească la ai săi să păzească pacea şi darurile să vină fără întîrziere. Altfel, el nu-i de vină de cele ce s-ar întîmpla [14]. În scrisoarea de la 1 mai 1592, împăratul se jeluia din nou sultanului de călcarea păcii [15], trimiţînd noului „Resident" Kreckwitz o listă cu arătarea a 29 năvăliri mai mici sau mai mari, întîmplate de la 1 octombrie 1591, pînă la 9 mai 1592 [16]. Iar la 25 iulie 1592, Kreckwitz trebuia să se plîngă la marele vizir pentru ocuparea fortului „Wihitsch" (Bihać) de lîngă rîul Una, prin paşa de Bosnia [17], după care şi Sissekul mai fu o dată atacat [18]. I se făgăduise ambasadorului puţin înainte nu întoarcerea Hrastoviţei şi Petrovinei, ce o ceruse, ci mutarea războinicului Hasan din Bosnia pentru un însemnat dar în bani [19]. În loc de mutare, Bosniacul era dăruit, după noile sale isprăvi, prin noiembrie, cu o sabie şi o ţoală aurită [20]. Se adeverea astfel pentru Kreckwitz ceea ce el spusese încă din august, că marele vizir Siauş (care schimbase pe Ferhat, cu ajutorul femeilor din serai, încă la 4 aprilie, cînd ambasadorul nu uitase a cere de la împăratul un frumos dar pentru intrarea — introitu-lui în slujbă) [21], e un om zgîrcit, înşelător, falş, care nu face decît mituit şi nu poate nimic ori de tot puţin [22]. Iar puţinul ce putea, îl folosea şi el acum, în noiembrie, pentru a îndemna pe sultanul la război deschis împotriva împăratului, să nu mănînce soldaţii leafa şi pîinea degeaba [23]. Parcă ar fi vrut să întreacă pe Sinan, atît de temutul duşman cunoscut al creştinilor [24].

Altfel, decît aşa pace, pentru supuşii mărginaşi nici războiul nu putea fi mai rău. Şi e de temut, scria Kreckwitz, la 14 septembrie 1592, că l-or şi începe pe neaşteptate, mai ales că au încheiat pace cu toţi duşmanii (şi cu Persia şi cu Polonia) [25]. Ca în octombrie, ca şi în decembrie 1592, împăratul nu făcea alta, decît să ceară locurile înapoi, ce le-a cuprins paşa de Bosnia şi să declare că altfel le va scoate cu puterea. Pînă atunci darul de onoare („munus honorarium"), cum îi ziceau mai blînd — eufemistic — tributului, nu-l va trimite, spre marea disperare a paşei de Buda, care nu mai ştia cum să răspundă la nesfîrşitele întrebări, de ce nu mai vine [26], fără să voiască cu toate acestea ruperea păcii [27].

Dar luarea cu puterea a locurilor cuprinse însemna chiar războiul, o spusese Kreckwitz încă în august [28]. Şi lipsa darurilor, a tributului, acum, cînd se încheia anul, făcea pe toată lumea oficioasă şi neoficioasă să vorbească numai de război [29]. Singură hotărîrea formală mai lipsea [30]. Şi că aceasta se va lua îndată, nu se mai putea nimeni îndoi cînd duşmanul creştinilor, Sinan, intra, venind din Malagra, la 3 februarie 1593, seara, între strigătele de bucurie ale poporului [31], în capitală, pentru a primi ziua următoare a 3-a oară sigiliul marelui vizir [32]. O răscoală a spahiilor, cărora li se îmbiase la termenul plăţii, 26 ianuarie 1593, numai o parte a soldei lor, pe cînd ienicerii o căpătaseră întreagă, răscoală ce ameninţase pînă tîrziu noaptea divanul vizirilor în serai, şi care trebui năbuşită cu puterea în stradele capitalei şi cu scoaterea unei însemnate sume de bani chiar din casa zgîrcitului sultan pentru a-i mulţumi, această răscoală aduse căderea lui Siauş în noaptea de 27 spre 28 ianuarie şi numirea lui Sinan, la care alergară atunci îndată vestitorii în Asia să-l cheme [33].

De cînd luase frînele guvernului, din primăvara anului 1592, Siauş, ocrotitul primei sultane [34], Cassechia, trăia tot cu frica lui Sinan, de a cărui venire la cîrmă se vorbi mereu anul întreg [35]. El, Sinan, trimisese la 11 aprilie 1592, din exilul său în Asia, un dar în preţ de cel puţin 50 de mii de galbeni sultanului [36]; plătise acum prin oamenii săi, înainte de sosirea sa chiar, 150 000 de cechini (galbeni) şi îşi ocupa scaunul cu condiţia să nu fie stînjenit la cîrmuire nici de piticii seraiului, nici de „cunoscuta metresă" (de prima sultană ?), care şi fu trimisă îndată în vechiul serai [37]. Numărul vizirilor de divan fu mărit la şapte, un loc îl căpătă Ferhat pentru 100 de mii de cechini, alte două un ginere şi un cumnat al sultanului, Ibrahim şi Mehmed paşa [38]. Kreckwitz, care la 12 decembrie a. tr. se bucura chiar de apropiata venire a lui Sinan la putere, ca a unui om „aspru" ce e drept, dar „deşchis, iubitor de adevăr, om de înţelegere şi îndestulitor", care-şi împlineşte cuvîntul, cum i se spunea [39], avu acum prilejul să vadă şi sinceritatea şi asprimea şi împlinirea cuvîntului, într-un chip neaşteptat însă. Cînd dragomanul ambasadorului îi aducea la 6 februarie gratulaţiile lui, spunînd că şi împăratul se va bucura, Sinan răspundea repede : ştiu eu, nu vă bucuraţi de mine nici voi, nici împăratul. Iar în audienţa de la 8 februarie zicea lui Kreckwitz : nu mai poate fi vorba acum de darea înapoi a locurilor cuprinse de paşa Bosniei, ci să căutaţi să vină cele două „tributuri" în grabă, pentru anul trecut şi pentru ăsta, că iată s-a împlinit cu începutul anului şi termenul lui. Altfel voi pleca eu cu oastea să le aduc. Şi cînd

ambasadorul mai cuteză a vorbi și după aceea de satisfacție, vizirul îi arătă sabia, jurîndu-i că și pe el îl va duce cu sine, legat în lanțuri, cînd va porni războiul. În ziua următoare, Sinan arăta în divan vreo 20 de unguri și croați, prinși în ciocnirile din urmă pe la rîul Kulpa și trei steaguri vechi, storcînd de la ei mărturisirea că împăratul nu va trimite daruri, că se gătește de război. Apoi, cu vorbele că e o rușine pentru turci să se roage de ghiauri pentru cele 45 mii de taleri, pe cînd oștile lor șed și fac tulburări că n-au cu ce fi plătite, Sinan cu divanul întreg se prezintă la sultanul, de unde întorcîndu-se, strigătorii publici („praecones") fură chemați în divan. În aceeași zi, după amiază, ei strigau prin oraș, trei călări înaintea casei ambasadorului, între strigătele de veselie ale poporului : sultanul poruncește, toți ienicerii, spahiii, begii și ceilalți soldați să fie gata, căci vrea să pornească la primăvară cu puternic război asupra Vienei. Și din dimineața lui 10 februarie, ceaușul casei oprea intrarea străinilor la ambasadorul împărătesc, iar noaptea îi încuia casa, așteptîndu-se să fie încuiat și de tot [40]. La 19 februarie se și trimiteau porunci tătarilor, moldovenilor, celor din Țara Românească și ardelenilor să se îngrijească și ei de război [41]. Asprimea dintîi ambasadorul izbuti s-o mai domolească. În scrisoarea marelui vizir se punea un termen de două luni pentru sosirea celor două rînduri de daruri, adăugîndu-se și condiția veche de a se libera doi begi (cel de Fünfkirchen și Kopány) [42], prinși mai demult și să-și înfrîneze ostașii la graniță ; dar de-or mai veni cu vorbe, atunci, laudă Domnului, va fi război. Se jeluia apoi cum fiul său a fost mazilit din scaunul de pașă al Budei (post ce-l ținea de un an și-l căpătase, cum află Kreckwitz, pentru 100 000 de galbeni) [43], pentru că împăratul l-a făcut să tot scrie că vine darul și n-a mai venit [44]. Împăratul dorea să țină pace, dar trimitea la 8 martie tot vorbe : în termenul pentru care s-ar putea înțelege, va sosi darul pe un an, de nu se va putea altfel, ambasadorul să făgăduiască și pe celălalt. Termenul să fie însă tocmai în septembrie sau cel puțin pînă în iunie [45]. Domoliți puțin înainte [46], după sosirea trimisului împărătesc Sinan se mînie iar.

La 24 aprilie, Kreckwitz era pus sub pază și mai aspră. Numai o dată i se deschidea ușa pe zi, pentru cumpărături, iar dragomanul lui era dus la închisoare adevărată. Va cerca, cum a cercat îndată prin prietenii „afurisitului de Sinan" și prin făgăduinți de daruri extraordinare, scria ambasadorul, să cîștige deschiderea casei sale și liberarea dragomanului, dar n-are nădejde de izbîndă. „Că ceilalți viziri sînt fricoși și descurajați înaintea acestei bestii" (Sinan), cu toate că multe de-ale lui le ține de rele. Și să știe împăratul că de nu sosește veste sigură de venirea darurilor și de împlinirea celorlalte condiții, „acest neom (Unmensch), desigur, nu numai va merge înainte în bestialitatea apucată, ci va fi tot mai turbat" [47].

Și starea lui și a împăratului cu turcii cu adevăr se îngreuia mult, pînă cînd această scrisoare ajungea, la 10 iunie, la Viena [48]. La 1 mai încă, un „preco" pedestru striga iar înaintea locuinței lui Kreckwitz, „mai ca de batjocură", ostășimea cîtă se ține de beglerbegatul Greciei, să meargă sub steaguri, că beglerbegul are să-și țină marșul către Sirmium. După amiază, o altă cridă se făcea pentru Buda. Iar la 2 mai, Sinan știa

toate grațiozitățile cu care îl cinstise ambasadorul în depeșa-i de la 26 aprilie. Către seară, la întîi mai, cîțiva ceauși, însoțiți de „renegatul" ce fusese mai înainte intendentul curții ambasadorului, veniră să-i ceară acestuia toate scrisorile. Și găsiră într-un orman toate rapoartele din urmă, începînd cu cel de la 26 februarie, și cu toată silința lui Kreckwitz și cu toți galbenii, lui, vîrîți pe ascuns în mîna ceaușului celui mai de frunte, și cu ce-i trimise în urmă, nu putu să-și aibă scrisorile iară. Că ele au fost date cu traducere marelui vizir [49]. Cu toată frica ce-o avea, bietul Kreckwitz tot nădăjduia să liniștească lucrurile cu ceva „cheltuială, după obiceiul ăstei țări", și cu făgăduința în scris că pînă în iulie vor sosi darurile [50]. Avea nădejde, mai ales cînd feciorul lui Sinan, Mehemet, fostul pașă de la Buda, îi spunea, la 22 mai, prin persoanele secrete (Bruti [51]) și „cunoscutul Hassan Calabrezul", ce Kreckwitz trimisese la el, că tatăsău a avut chiar plăcere pentru cuvintele aspre ce a găsit asupră-și în scrisorile luate, căci lui îi e fală a fi pe față dușman al creștinilor și se ține onorat ca și ei să-i fie dușmani și rău să vorbească de el.

Mai puțin i-ar fi iertat, ba nici capul nu i l-ar fi cruțat, dacă afla că poate fi cumpărat cu cîteva mii de taleri. Mehemet apoi se îmbie să-i mijlocească la tată-său liberarea dragomanului și deschiderea casei [52]. Și după multe tocmeli asupra prețului, o și mijloci, în sfîrșit, pentru 4 000 de taleri, 2 000 plătiți îndată, și, încă înainte de 19 iulie, și restul, bani ce trebuia să-i ia împrumut, zălogindu-și lucrurile de argint, lanțuri ș.a. De asemenea, lui Sinan i s-au făgăduit 6 000 și la alții 3 000 de taleri. Numit pe la începutul lui iunie beglerbeg al Greciei — cel mai de frunte beglerbegat turcesc [53] — cu prețul de 40 000 taleri, plătiți de tată-său, fiul lui Sinan căpătase ordinul să plece cu toate oștile provinciei sale către Ungaria, în părțile Sirmiului, pentru a începe îndată războiul, de n-or sosi darurile. El asigura însă pe Kreckwitz că nu se duce bucuros la război și că va zăbovi mult la Adrianopol, Sofia, ca să poată ajunge prezentele, cînd apoi, își pune capul, că război nu va fi. Și nici nu plecă în drumul său, pînă ce nu fu deschisă casa lui Kreckwitz, la 13 iunie, și dragomanul adus acasă. În aceeași zi, Kreckwitz fu chemat în audiență la marele vizir. I se spuse că Mehemet va pleca mîne-zi, cu toți războinicii supuși lui, către Ungaria, la Sirmiu. Tătarilor li s-a dat poruncă să iasă cu 50 mii, pașii de Buda, Timișoara cu multă oaste, cel de Bosnia singur va ieși cu 50 de mii de oameni. Toți vor porni contra împăratului. Dacă însă ambasadorul va grăbi să vină darurile (va aștepta 30—40 de zile după ele), pacea totuși se va păstra. Războiul ar fi și început, zicea el, de nu se ținea feciorul său. Îi arătă apoi scrisoarea ce trimitea împăratului prin scriitorul (Zucuri) care mergea cu ordonanțul său (scrisoare a cărei limbă degeaba se trudi Kreckwitz să o ceară mai cuviincioasă), și poruncile sultanului către miliția din afară [54].

Vorba cea mai tocită era adevărată acum : liniștea înaintea furtunii. La 24 mai și Rudolf scria împăratului turcesc și oratorului său că a dat ordin să plece cu darurile pe doi ani trimisul său, Ladislau Poppel de Lobkowitz și că pînă la finele lui iunie va ajunge pe teritoriu turcesc. Begii vor fi liberați în schimbul lui Ehrenreich de Rottal și a altor 50 de creștini, ce vor fi numiți de Matthias, fratele împăratului, care guverna

de la Viena, în locul lui, Austria şi Ungaria. Dar acum cerea locurile ocupate de paşa Bosniei şi mutarea lui [55]. Aceste condiţii sînt însă părăsite, cînd, pe la sfîrşitul lui mai, sosi la Viena depeşa lui Kreckwitz de la 26 aprilie, cu vestea despre închiderea locuinţei sale. Scrisorile de mai sus, înainte de a fi expediate, căpătară la 10 iunie altă formă. Ar trebui acum să oprim iar darurile, scria Rudolf lui Murad şi Sinan, dar fiindcă la noi jurămîntul pe tratate e sfînt şi ca să vedeţi cît ţinem la pace, poruncim totuşi să plece trimisul cu ele [56].

De plecat pleca el, nu-i vorbă, două luni mai tîrziu, dar fără să ajungă mai departe decît pînă la Komárom, pe pămîntul Ungariei împărăteşti [57].

La 12 iunie, Hassan, neastîmpăratul paşă al Bosniei, veni iar asupra Sissekului cu o puternică oaste. „Jumătate" o lăsa — după veşti sosite la Viena — de jos de cetate [58], iar el trecu rîul Kulpa (sau Kupa) pe un pod ce-l făcuse în grabă, cu 12 000 de ostaşi bine armaţi şi cu patru sau cinci begi, chiar după mărturiile turceşti [59]. Trei zile puşcă „casa" (castelul cu oaste de pază grănicerească) Drencina, din sus de Sissek, o cuprinde, ucide pe bătrîni, ia prinşi pe cei tineri şi se apucă apoi să bată cu tunurile chiar cetatea [60], mai mult cetăţuie şi ea. Aci vin asupra lui generalii împărăteşti : Rupprecht de Eggenberg, mult păţit în războaiele din Ţările de Jos, însărcinat de arhiducele Ernst cu apărarea graniţelor în aceste părţi, banul Croaţiei Erdődi, colonelul graniţei croate Auersperg ş.a. cu o trupă de 4—6 000 de oameni [61] şi îl izbesc cu atîta vitejie, că dă fuga peste pod unde prispit îşi află moartea (la 22 iunie) în undele rîului, împreună cu patru begi, între ei fiul surorii sultanului şi al fostului mare vizir Achmet paşa, begul de Klissa, şi oastea întreagă aproape [62].

Cînd sosi această veste la Constantinopol, în seara de 3 iulie, locuinţa ambasadorului împărătesc fu încuiată din nou, în noaptea aceea [63], iar dragomanul lui dus în închisoare publică. În dimineaţa de 12 iulie apoi, în aceeaşi zi cînd ajunse Malowitz, plecat din Viena la 24 iunie [64], cu scrisorile împărăteşti (date din 10 iunie), servitorii lui Kreckwitz fură luaţi în scris, tainul lui, adică porţia de bucate ce i se da (ca la toţi ambasadorii) îi fu micşorat la abia a treia parte, curierului îi fură luate scrisorile şi tot ce avea şi el, împreună cu ceaşul ce-l însoţise de la Buda, închis în casa marelui vizir. La vestea adusă, că darurile au fost expediate la Komárom, se ţine un mare sfat. Vizirii de divan, chiar şi Sinan, după veştile ce-au străbătut pînă la Kreckwitz, sfătuiră pe sultan să oprească războiul acesta năpraznic. Dar lăsătorul Murad, cum era altădată, le spuse cu hotărîre că zece presente de-ar trimite împăratul şi el războiul tot nu-l va opri. Îndărătnicia şi aprinderea lui pentru ruşinea grea păţită la Sissek le deşteptase în urmă durerea surorii sale, care, îmbrăcată de jale, cu tînguiri şi rugăciuni, căzu de cîteva ori la picioarele lui, cerînd să nu-i lase nerăzbunată moartea fiului ei [65]. De acestea, între altele, şi de pregătirile grozave de război, făcute de la 4 iulie încoace, de poruncile trimise voievozilor din Transilvania şi Moldova, mai putea vesti încă mult amărîtul şi lipsitul Kreckwitz în cea din urmă a sa scrisoare, din 17 iulie. Peste trei zile el fu luat din locuinţa sa, pus în fiare şi dus la Sinan, pentru a ieşi cu el în această stare, cum fusese ameninţat [66], în

aceeaşi zi de 20 iulie, la războiul împotriva împăratului [67]. Doi din curierii lui au fost ucişi [68].

La 30 iulie, Hassan, paşa de Buda, făcea un fel de declaraţie de război arhiducelui Matthias : n-aţi slobozit pe begii prinşi şi n-aţi trimis darurile, zicea el. Puternicul sultan s-a mîniat pentru asta, a pus pe marele vizir Sinan serdar împotriva ăstei ţări şi în fruntea a o mulţime de oşti : 15 mii de ieniceri, 100 mii de achindjii [69], rînduind lîngă el şi 100 mii de tătari, 5 beglerbegi de dincolo de mare, cu care a şi plecat. Iar fiul lui Sinan, beglerbegul Rumeliei (în traducere : al Greciei) [70], a ajuns la Belgrad [71].

Războiul era declarat [72] şi în august şi început din partea turcilor prin retragerea oştilor împăreteşti dinaintea lor de la Petrinia şi căderea Sissekului în mîinile fiului lui Sinan, la 8 septembrie [73]. De altă parte, vestea aceasta parcă îmbărbătă şi pe marele vizir să-şi ia iarăşi marşul înainte, de la Belgradul sîrbesc sau Alba grecească, cum i se mai zicea atunci, unde sosise [74] şi aştepta să-şi întregească oştile şi să ajungă proviziile şi muniţiile [75]. Căci e o probă de inima îndoită cu care mergea, cînd dînsul porunci trimisului ardelean, la 10 septembrie, să scrie principelui său, proviziile ce s-au cerut de la el [76] să le trimită aci, la Belgrad, iar a doua zi, că la Buda să le ducă, căci acolo va merge [77]. N-a mers însă nici acolo, ci la cetatea Veszprimului, pe care o bate 4 zile şi o cuprinde, în dimineaţa de 5 octombrie [78], iar cîteva zile după aceea ia Palota [79], cetăţuie apropiată, în drumul către Alba-Regală. Cu aceasta îşi mîntuie însă expediţia din anul ăsta, retrăgîndu-se întîi la Buda, apoi la Belgrad, în cvartire de iarnă [80].

Ne putem închipui în cîtă groază băgară întîile izbînzi pe împăratul şi guvernul său de la Viena. Aşteptau să-l vadă acuşi pe Sinan înaintea Vienei, a Grazului. Iar aici lipseau oşti, lipseau bani, lipsea tot [81]. Încurcătura era cu atît mai mare, cu cît împăratul şi ai săi chiar şi după declararea şi izbucnirea războiului se mai încercau să-l oprească.

E de lipsă să ştim cum se purtau în aceste grele momente cele două curţi împăreteşti, cea din Praga şi cea din Viena şi să ţinem minte pentru mai tîrziu umbletul lor, căci situaţiile se mai repetară şi sînt atît de caracteristice pentru tărăgăneala şi nehotărîrea, ba chiar uşurinţa cîrmuitorilor şi stăpînitorilor de atunci peste atîtea ţări şi popoare.

Împăratul scria la 10 iulie din Praga fratelui său Matthias : „Am socotit de lipsă, după lovitura suferită de turci [la Sissek] acu de curînd, să trimitem un curier la Constantinopol, prin care să asigurăm pe sultanul că vrem în tot chipul să ţinem strîns pacea, dacă şi el se declară învoit şi să-l îmbiem că trimitem presentele amîndouă, ca nu cumva prin supărătoarea veste să fie îndemnat la război deschis şi la continuarea expediţiei alor săi". Şi cerea, dacă află de bine şi el, să expedieze repede un curier [82]. Şi tot atunci scria lui Kreckwitz că, precum i-a spus altădată, (la 10 iunie), a trimis presentele prin Poppel de Lobkowitz. Paşei de Buda însă îi spunea că opreşte la graniţe solul cu darurile pînă ce va avea cunoştinţă de gîndul şi voinţa (mente et voluntate) sultanului, după cele întîmplate, pentru care lucru trimite curierul acesta [83]. Dar scrisorile acestea aveau să fie desfăcute în Arhivul împărătesc abia la 22 ianuarie 1735 [84].

Căci Matthias răspundea de la Viena, la 18 iulie, că el se teme a mai trimite un astfel de curier. Dacă şi acuma ei mai vreau să afle cugetul şi dispoziţia sultanului, turcii s-ar adeveri că vreau să-i ţină cu vorba. Oratorul le-a făgăduit în 60 de zile darurile şi mai sînt numai 27 de zile înapoi. De aceea el află de bine, împăratul să poruncească plecarea cu darurile, ca să ajungă pînă în 20 de zile la Komárom. În vremea asta s-ar vedea şi ce au de gînd la Petrinia. Sigur că „văzînd cu ochii presentele", mult mai dispuşi vor fi să ţină pacea [85]. Şi darurile fură grijite : 1) 90 000 de taleri pentru sultanul, pe doi ani, cît era făgăduit în contracte ; 2) 18 000 marelui vizir ; 3) 6 000 la alţi 6 viziri (vizirii de divan) ; 4) 4 300 la ofiţerii turci ; 5) 300 agalei ienicerilor ; 6) 4 000 ordinar şi 1 000 extraordinar paşei de la Buda ; 7) 600 servitorilor curţii sale ; 8) 50 la persoane secrete ; 9) 300 begului de la Strigoniu. La urmă se mai adauseră alţi 6 000 de taleri pentru marele vizir — se vede că lista ce le cuprindea era făcută de mai înainte şi acum, îngreunîndu-se vremea, o mai direseră încă — şi 1 000 pentru Ferhat paşa, socotind că ar putea ajunge curînd iar mare vizir. Apoi tot pentru el scule de argint în preţ de o mie de taleri [86]. Şi ştim din corespondenţa lui Kreckwitz că şi sultanul şi alţi viziri căpătau de asemenea şi lucruri de argintărie, mai ales ceasuri, ce le cereau chiar anumit [87]. Nu e fără interes a mai adăuga şi restul sumelor ce se află pe aceeaşi listă : 10) 7 500 de taleri oratorului, leafa lui („deputat") ; 11) 410 la doi cancelişti ce ţine ; 12) 3 000 pentru trăsură („Gutschi") celor ce duc darurile, se vede ; 13) 500 pentru călătorii cu corabia ; 14) 2 000, bani de echipament (auszrüstgelt) ; 15) 80 pentru învăluit (einzumachen) lucrurile de argint, se vede. Suma sumelor : 144 040 de taleri [88]. Plătea dar Marelui Turc, cea mai mare putere şi singurul împărat al creştinătăţii de atunci, pentru partea ce-i mai rămăsese din Ungaria, aproape 30 de mii de taleri peste cele 45 de mii ce erau legate în tratatele de pace. Ne mai putem dar mira că plăteau atîta, slabele ţări româneşti, ce se aflau cu totul în ghiarele turcului, cînd ştim că peţitorii de tronuri n-aveau altă durere decît să ajungă la mărirea de domni, îmbiind pentru aceasta, după obiceiul înaltului stăpîn, de a vinde slujbele mari, viziriile şi beglerbegatele, cum văzurăm cîteva pilde, care din care mai mult, fără nici o picătură de simţire pentru cei ce aveau să le plătească !

Dar împăratul avea să nu le mai plătească acum. Rîndui el, la 30 iulie, cum cerea Matthias, ca Poppel să se grijească de plecare la Komárom pînă în 9 august [89]. Şi Matthias aducea aceasta la cunoştinţa paşei de Buda la 6 august, ca răspuns la declaraţia lui de război de la 30 iulie [90]. Cînd această declaraţie ajunse şi la împăratul la Praga, el îi scria lui Matthias, la 9 august, răspunzînd totodată şi la părerea lui din 18 iulie : acum vedem şi noi că e prea tîrziu a mai trimite un curier, şi poruncim, scrisorile (de la 10 iulie) „să fie schimbate potrivit cu opinia frăţiei voastre... Dar frăţia voastră să cumpăniţi cu înţelepciune de ce folos ne-ar fi să dăm acum duşmanului ceea ce nouă ne-ar pricinui pagubă, cînd presentele ar ajunge în mîinile lor şi pacea tot s-ar rupe, în amîndouă cazurile [91]. Căci cu preţul presentelor am putea îndestula şi am face voioşi pe războinicii noştri, chiar la început (dacă e să ajungem la

război). De aceea, judecaţi bine cu sfatul de război şi cu arhiducele Ernst, că dacă trimitem presentele, să fim asiguraţi de pace barem pe un an. La toată întîmplarea însă, celor ce duc presentele să le daţi drumul pînă la Komárom. Şi ar fi bine, poate, să oprim asedierea Petriniei, de nu va fi încă începută. Căci odată trebuie să mărturisim că tocmai noi nu sîntem încă gata de război şi de aceea trebuie nu numai să nu dăm pricină, ci cu tot necazul, să punem toată truda pentru a-l împiedica" [92]. La scrisoarea lui Matthias din 6, paşa răspunde la 13 august, repetîndu-şi declaraţia de război de la 30 iulie, adăugînd însă că speră că se va opri războiul, de-or veni acu repede presentele [93]. Aceleaşi explicări şi cererea grabnică a presentelor se află şi în scrisorile lui Hassan de la 10 şi 20 august [94]. Într-aceea, sosi, în sfîrşit, pe la 8 august şi raportul lui Kreckwitz de la 4 iulie [95]. În urma acestui raport şi a scrisorii împăratului de la 9 august, Matthias răspunde, în sfîrşit, la 22 august, declaraţiei de război a lui Hassan din 3/13 august — pe care o înţelegea şi el acum ce e — că presentele înainte de cassarea beglerbegului [96] şi a preparaţiilor de război nu pot fi trimise [97]. Două zile după asta ajunse la Viena şi cea din urmă „relaţie" a lui Kreckwitz, cea de la 17 iulie, deodată cu vestea despre retragerea generalilor împărăteşti de la Petrinia [98]. Nu mai e de lipsă să ne oprim la răspunsul ce dete Matthias cu data de 30 august la scrisorile din 18 şi 20 l.c. ale paşei de Buda [99]. E în veci acelaşi. Pe curierul ce fu trimis acum, pe Jurkowich [100], paşa îl luă prins şi-l trimise marelui vizir la Belgrad [101]. Dar e interesant să ştim că împăratul, după ce ştia de toate cele petrecute pînă la sfîrşitul lui august şi de venirea lui Sinan la graniţe, şi de luarea lui Kreckwitz cu sine [102], cînd numai izbînzile războiului mai lipseau pe partea turcilor (afară de luarea Petriniei, ce generalii o părăsiseră de voie), mai socotea de folos să încerce încă o dată cu tocmeli de păstrarea păcii. Trei zile înainte de căderea Sissekului, Rudolf scria lui Sinan la 5 septembrie : Expediasem cu darurile pe L. Poppel Lobkowitz către Komárom, cînd ne-a venit vestea de grozavele voastre pregătiri de război şi de închisoarea grea a oratorului nostru. Atunci am oprit darurile. Dar am ţinut să vă scriem despre asta prin curierul nostru acesta „şi vă mărturisim cugetul nostru gata de a păstra pacea şi a plăti darurile, ca în schimb să aflăm la ce să ne aşteptăm din partea voastră". Dacă întîrzierea darurilor e „cauza acelor gătiri de război, făgăduim sfînt" că îndată ce vom fi asiguraţi de gîndul şi voinţa împăratului vostru, că-i dispus de pace şi îndată ce vă va chema pe voi şi fiul vostru înapoi, darurile vor fi repede pe teritoriul vostru. Ce-am făcut în Bosnia n-a fost decît apărare şi răsplată pentru încălcări. Arătaţi prin fapte ce-aţi jurat de-atîtea ori oratorului. Iar într-un postscriptum, după iscălitura lui Rudolf, a lui Iacobus Curtius à Teuffenbach şi Barvitius, aceştia din urmă se rugau încă de Sinan *să împrumute* 3—4 000 de taleri oratorului Kreckwitz pentru trai, de care au aflat că l-a luat cu sine. Îi vor întoarce cît de curînd cu mulţumire [103].

Iar lui Kreckwitz îi zicea tot atunci că a aflat de lipsă ; să cerce şi să cerceteze prin curieri inima sultanului şi a marelui vizir cu privire la pace. „Noi declarăm pe faţă sincera şi cea mai bună voinţă a noastră către ei" [104]. Aceste scrisori n-au mai fost trimise. Jurkowich, trimis de

Matthias, a fost prins, cum ştim, şi paşaport n-a mai venit de la paşa de Buda pentru curierul ce să le ducă [105].

Ştim că războiul se începuse cu cîteva izbînzi turceşti [106]. Dar nu era să se încheie anul cu ele. După părăsirea armelor pe anul acesta din partea lui Sinan, mai mulţi comandanţi de graniţe împărăteşti, Hardegg, Pálffy, Zrínyi, Nádasdy ş.a. cuprinseră un suburbiu al Albei-Regale (19 octombrie) şi bătură straşnic pe paşa de Buda, care-i venea într-ajutor oraşului (3 noiembrie). Apoi cuprinseră cu Teuffenbach, căpitanul general al Ungariei de sus (cu aşezămîntul în Caşovia) cetatea Fülek (27 noiembrie) şi cîteva castele, altele fură date de voie de turci [107].

Astfel s-a început acest război, ce avea să ţină 13 ani şi pe care nu-l vom povesti de aci înainte decît pomenindu-l în rezultatele sale. Am aflat de bine să-i scriem mai cu temei începutul, care nu era cunoscut chiar după tot adevărul pînă acuma, ca să putem avea o privire lămurită asupra raporturilor în care se aflau cei doi puternici vecini, ce se încăierară, pentru ca apoi să înţelegem cu atît mai bine rolul ce avea să-l joace voievodul român între ei.

Mihai văzuse cu ochii ruşinea şi ocara ce-a suferit Kreckwitz, fusese martor la batjocura adusă împăratului creştin, auzise cu urechile lui „cridele" de război şi zgomotul de bucurie la plecarea lui Sinan. Un suflet treaz ca al lui înţelegea că lucru mare o să iasă de aci. Şi fără a avea să stăpînească o ţară împilată şi cutropită de greutăţi şi de turci, cum era ţara lui, o inimă aprinsă de mărire, cum i-o vom cunoaşte, nu putea să nu-i zică de-atunci ca sabia să-şi scoată. De atunci el trebuia să aştepte clipita cînd jugul greu să-l zvîrle. Şi clipita sosi cînd împăratul singur şi papa pentru el şi pentru sine căutau ajutor în răsărit.

NOTE

[1] Kreckwitz către arhiducele Ernst, Constantinopol, 4 iulie 1593. Scrisoare nepublicată, în Haus-Hof und Staats-Archiv-ul din Viena, secţia Turcica, original cifrat, f. 5—6, descifrarea f. 7—10. Şi în continuare se va citi A.C.T. (Arhiva Curţii Turcica), respectiv A.C.H. (Arhiva Curţii Hungarica).

[2] Pezzen către arhiducele Ernst, Constantinopol, 10 noiembrie. Spune că încă alaltăieri trimisese un curier cu vestea (A.C.T., Convolut: octombrie—decembrie 1590, f. 79).

[3] Pezzen către arhiducele Ernst, Constantinopol, 4 decembrie, *ibidem*, f. 136. Apoi f. 240—253, un caiet scris curat, caligrafic, cuprinzînd porunca către paşa de Buda şi begii mărginaşi să ţină pacea din nou prorogată; f. 245, Translation der Sultanischen Hauptfriedens-Confirmation so Anno 77. dem Röm. Khaiser zugeschickt worden; f. 250, Translation der Friedens-Prorogation so nach Verlaufung der alten Prorogation mit Ende des 1591 bis Neuem mit Eingang des Monats January des 92

Iars erreicht. Cf. scurtul extras din cea din urmă în *Hurmuzaki*, XI, p. 746, nota : (Pacea se va observa şi de tributarii noştri munteni, moldoveni, ardeleni şi de Polonia, „care stă în mîinile şi în puterea stăpînirii noastre"). Cf. încă un Gutachten Erzherzogs Ernst din 9 ianuarie 1591, *ibidem*, convolut : ianuarie—martie 1591, f. 13 (concept) şi, în fine, scrisoarea sultanului către împărat (translaţie), convolut : octombrie—decembrie 1590, f. 146—149.

[4] Ibidem, convolut ianuarie—martie, f. 52—55. Cf. scrisoarea împăratului către sultan, apoi către Pezzen, tot din 1 februarie, f. 40—41 (copie) ; vezi şi f. 44 sq. scrisoarea împăratului către marele vizir privitor la nişte puncte litigioase (copie). Aceşte scrisori, afară de cea către Pezzen, sînt tipărite în *Divi-Rudolphi II epistolae*, Viena, 1781, p. 315—321, publicate de B. Com. de Pace.

[5] Vezi raportul lui Pezzen din 16 septembrie 1591, în A.C.T.

[6] Raportul aceluiaşi din 18 aprilie, A.C.T., f. 67—74.

[7] Tot în anul 1591 vesteşte Pezzen despre zvonul public referitor la războiul cu împăratul în primăvara viitoare (1592). Vezi rapoartele din 27 aprilie (f. 85), 8 şi 9 august (f. 135 şi 139). Cele de mai tîrziu, vezi mai jos.

[8] Pezzen către împărat, Constantinopol, 8 august 1591, A.C.T., f. 130.

[9] Acelaşi raport şi cel din 5 octombrie, în A.C.T., f. 199.

[10] Rapoartele din 11 octombrie, 2 şi 16 noiembrie 1591, în A.C.T.

[11] Vezi scrisorile împăratului către sultan, marele vizir, paşa de Buda, Pezzen, arhiducele Ernst, Praga, 26 august 1591. Cf. scrisoarea paşei de Buda către arhiducele Ernst, 25 august, în A.C.T., f. 197—208.

[12] Rapoartele din 31 ianuarie şi 1 februarie 1592, ibidem, convolut : ianuarie—februarie 1592, f. 10—25.

[13] Raportul lui Kreckwitz şi Pezzen despre audienţa de la 4 decembrie, Constantinopol, 18 decembrie, ibidem, f. 106—123.

[14] Translatio della lettera che Sultano Murat ha mandato a Sua Mta Cesarea, A.C.T., convolut : decembrie 1591, sine dato, f. 156—160. Sînt arătate şi cazuri concrete. Pentru dată cf. şi scrisoarea sultanului de pe f. 162—163, un fel de atestat de bună purtare lui Pezzen, care avea să plece.

[15] Ibidem, convolut : mai—iunie 1592 (copie).

[16] Ibidem, Verzeichnis der Türkischen Einfäll . . .(concept).

[17] Kreckwitz către arhiducele Ernst, Constantinopol, 25 iulie. El îşi făcuse jalba pe cînd încă abia i se trimitea porunca împăratului, Praga, 20 iulie, privitoare la această afacere (A.C.T., convolut : iulie—august.

[18] Raportul lui Kreckwitz din 28 noiembrie unde pomenea de scrisorile ce a primit la 23 curent din Praga, cu data 16 august, 5, 19 septembrie şi 2 octombrie, în A.C.T.

[19] Raportul din 11 iulie ; cf. şi cel din 25 iulie, ibidem, convolut : iulie—august.

[20] Kreckwitz către împărat, 21 noiembrie, A.C.T. În zadar face Kreckwitz demonstraţie în audienţa ce şi-o cere îndată, marele vizir tăgăduieşte, dar ambasadorul află că într-adevăr cu voia sultanului a lucrat Hassan şi că va ajunge chiar vizir „della Porta", 28 noiembrie, ibidem. Ştirea cinstirii lui Hassan se adevereşte în decembrie 12 : Kreckwitz către împărat, ibidem, f. 64.

[21] Kreckwitz către împărat, Constantinopol, 4 aprilie, cu un p.s. din 5 aprilie 1592, în A.C.T., f. 6—10 ; apoi 18 aprilie, f. 144 sq.

[22] Kreckwitz către arhiducele Ernst, 22 august şi 21 noiembrie 1592, în A.C.T., f. 148, respectiv 26—28.

[23] Kreckwitz către împărat, 28 noiembrie, p.s., în A.C.T., f. 44.

[24] Idem către Ernst, 14 septembrie 1592, f. 62 dintr-un lung raport, la f. 44—79, A.C.T.

[25] Ibidem, f. 59—61.

[26] Mehmet paşa către arhiducele Matthias şi acesta către împărat, Viena 13 noiembrie 1592. A.C.T., convolut : noiembrie—decembrie, f. 10—11.

[27] Rudolf către Kreckwitz, Praga, 10 octombrie şi 4 decembrie ; Rudolf către sultan şi marele vizir, 10 octombrie, 3 decembrie 1592, A.C.T., f. 30—40.

[28] Raport din 22 august, ibidem, f. 149.

[29] Vezi rapoartele lui Kreckwitz din 12, 27 decembrie 1592 ; 15 ianuarie 1593 : „Die disegni wider Ir Mt stehen noch allerdings in jüngst von 10 disz angeregten

terminis..." Din scrisoarea de la 10 ianuarie e păstrat numai cifratul, iar cheia lipseşte. Ibidem, f. 64 sqq., respectiv f. 22.

[30] Kreckwitz către arhiducele Ernst, 24 ianuarie 1593.

[31] 70 de mii de oameni, se zice că i-ar fi ieşit înainte, după veştile sosite de la paşa de Buda, *Hurmuzaki*, XI, p. 315.

[32] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 10 februarie 1593, A.C.T., f. 93—103. Un scurt extras şi în *Hurmuzaki*, XI, p. 769, nota 1.

[33] Rapoartele din 27 şi 29 ianuarie, A.C.T., f. 60 sq ; f. 68—72.

[34] În depeşele lui Kreckwitz mai des e vorba de „Hofmeisterin", dar s-ar putea să fie, deşi mă îndoiesc, înţeleasă tot „sultana cea mai aleasă", a cărei putere o descrie amănunţit în depeşa de la 21 noiembrie 1592, recomandînd împăratului că ar fi bine şi el s-o mituiască. A.C.T., f. 26—27.

[35] Vezi rapoartele lui Kreckwitz din 16 aprilie, 14 septembrie şi 12 decembrie, în A.C.T. În extrasul din *Hurmuzaki*, XI, p. 767, nota 1 e greşit : „La 12 decembrie, tot Kreckwitz arată că se vorbeşte de înlocuirea lui Ferhat, marele vizir, prin Sinan". Ştim că nu Ferhat, ci Siauş era mare vizir.

[36] Depeşa de la 16 aprilie, îndreptată prin cea de la 30 aprilie 1592, în A.C.T. Darul era un pumnal, o sabie şi o şea aurită şi împodobită cu pietre scumpe.

[37] Scrisoarea lui Kreckwitz la 10 februarie 1593, A.C.T., f. 93—103.

[38] Persoanele arătate de Kreckwitz la 10 februarie se potrivesc (cu unele deosebiri) cu cele arătate în scrisoarea din Buda *(Hurmuzaki*, XI, p. 315, 19 februarie). Dintre deosebiri, cel puţin una, care priveşte pe Siauş, e o greşală în acest din urmă raport, cum se vede din scrisoarea lui Kreckwitz de la 26 aprilie 1593, în A.C.T., f. 167—168.

[39] *Hurmuzaki*, XI, p. 767, n. 1 : „obzwar austerus und vehemensi st. er doch daneben (als ich vernimb) apertus, verax, capax rationum, contentabilis, shuet seinen Worten ein Genuegen, und kann darauf sicherlich getrauet werden".

[40] Kreckwitz către arhiducele Ernst, Constantinopol, 10 februarie 1593, în A.C.T., f. 93—103. Vezi şi raportul din 12 februarie, ibidem, f. 106—109. Aceste rapoarte soseau la St. Veit în Carinthia abia la 1 aprilie. Arhiducele Ernst către Matthias, ibidem, convolut : martie—aprilie, original.

[41] Raportul din 19 februarie, ibidem, f. 116—136, mai ales f. 132—133. Cf. raportul citat din 12 februarie. La 7 martie împăratul putea trimite şi el lui Kreckwitz veste din Ungaria superioară despre pregătirile acestora (A.C.T., convolut : martie—aprilie, f. 26).

[42] Condiţia fusese adeseori repetată şi înainte. Erau ţinuţi în Presburg. Oferise pentru eliberarea lor prin San-Clemente, ambasadorul spaniol, în toamna anului 1592, 100 000 de taleri, preţ de răscumpărare. Vezi scrisoarea arhiducelui Ernst către împăratul, Graz, 20 noiembrie, în A.C.T., convolut : noiembrie—decembrie.

[43] Kreckwitz către arhiducele Ernst, 31 ianuarie, cu p.s. din 1 şi 22 februarie 1592, în A.C.T., f. 10—25, 90—107, apoi 134 sq.

[44] Sinan către împărat, data ultimă a lunii Giumaziu level, anul mohamedan 1001. Translation A.C.T., convolut martie—aprilie, f. 8—10, scris curat f. 12—14. Mehmed de Buda fusese mazilit printr-un decret de la 27 ianuarie noaptea ; Kreckwitz către împărat, 29 ianuarie (A.C.T.). Mehmed singur vestea arhiducelui Matthias chemarea sa la Constantinopol şi ridicarea tatălui său la vizirie în scrisoarea din Buda, 16 februarie, în A.C.T., original unguresc şi traducere germană.

[45] Rudolf către Kreckwitz, Praga, 8 martie 1593, în A.C.T., f. 28. Cf. şi scrisoarea către marele vizir şi către sultan, aceeaşi dată, tot acolo, f. 30 sq ; pe a lui Matthias către Kreckwitz, Pressburg, 16 martie, ibidem, f. 45 sq. Trimisul pleacă abia la 28 martie din Viena, vezi ibidem, f. 86, nota pe dosul filei şi ff. 76—77, 78—83.

[46] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 8 aprilie, ibidem, f. 111. Ba spune aici că nici turcii nu mai doresc războiul, ci abia aşteaptă sosirea darurilor, ca să nu mai fie pricină.

[47] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 26 aprilie, în A.C.T., f. 164—169, descifrarea.

[48] Pe originalul cifrat al scrisorii din 26 aprilie, f. 163 v. stă : partiert durch Venedig 10 Juni 93 ; mai jos : 21 iunie.

[49] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 2 şi 4 mai, în A.C.T., convolut mai—iunie, f. 1—8 ; 26—29.

[50] Scrisoarea citată din 4 mai. Vezi mai jos raportul din 22 mai.

[51] Benedetto, fratele lui Bartolomeu, dregător al lui Petru Şchiopul. Vezi Iorga, Prefaţa la *Hurmuzaki*, XI. 1, p. XXXII şi documentul p. 772, nota.

[52] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 22 mai 1593, în A.C.T., f. 57 ; adusă la 3 iulie prin Malikh.

[53] Kreckwitz către arhiducele Ernst, 29 ianuarie 1593, în A.C.T., f. 68—72.

[54] Kreckwitz către arhiduce, Constantinopol, 1, 7 şi cu deosebire 14 iunie ; în fine, 19 iunie. Apoi scrisoarea marelui vizir către împărat, 1 iunie şi a sultanului către beglerbegii Budei, Timişorii, Bosniei, 10 iunie, în A.C.T., f. 111—118, 127—138, 191—208, 220—227. Vezi şi scrisoarea din Constantinopol, 13 iunie, tot acolo, f. 180—184 ; 108—110, 142—145. Sultanul însuşi nu scria împăratului, pentru că scrisoarea-i din urmă nu a fost ascultată.

[55] Rudolf către orator, către sultan, către marele vizir, Praga 24 mai. Vezi şi scrisoarea către Matthias (care înlocuise pe Ernst la Viena) aceeaşi dată, în A.C.T., f. 72—81, cele către turci, f. 153, 159.

[56] Rudolf către orator, sultan, marele vizir şi paşa de Buda ; către Matthias, Praga, 10 iunie, ibidem, f. 151, 157, copii.

[57] Rudolf către Kreckwitz şi paşa de Buda, 10 iulie. Concept din 30 iulie. Rudolf către Matthias, 9 august. Salvconductul dat de paşa de Buda pentru Poppel de Lobkowitz şi soţi, 11 august, în A.C.T., convolut 1593, II. Semester, f. 28—31, 93, 180—182, 130—134.

[58] Veşti culese din scrisori din „Agramb" şi din „Ibanitsch", 15 iunie 1593, în A.C.T., f. 209.

[59] Aşa spune chiar marele vizir printr-un ceauş lui Kreckwitz, care, bolnav fiind, nu se putu înfăţişa la audienţă. Raportul ambasadorului din 4 iulie, în A.C.T., f. 7—10. Şi potrivit cu mărturisirea lui Sinan sînt împărtăşirile unui prizonier turc : „... Zehentausend wohlgerüster Mann zu Ross u. zway tausend zu fuess wie auch vier [Sinan zicea : cinci] Sansakh Beeg". „Aussag eines Gefangenen Türggen [...]". Alăturat la o scrisoare oficioasă din Carlstatt, 22 iulie, trimisă arhiducelui Ernst la Graz şi de aci Sfatului de război la Viena, în A.C.T., f. 94. După spusa agentului bosnez la Constantinopol, Hassan ar fi vestit (la 2 iulie sosiseră veştile lui) că sta la Petrinia cu 30 000 oameni. Vezi raportul citat al lui Kreckwitz. In studiul profesorului H. von Zwiedineck—Südenhorst, *Ruprecht v. Eggenberg*, în „Mittheilungen des hist. Vereins f. Steiermark", XXVI, cel mai bun asupra acestei bătălii de la Sissek, sînt arătate (p. 111) 18 mii trupe regulate, 2 000 neregulate. Cf. observaţia lui Huber, *Geschichte Österreichs*, IV, p. 375, nota 2, după care s-ar putea în loc de 2 000 să fie chiar 20 000, ca în raportul din *Monumenta Slavorum meridionalium*, XV, p. 185 (dacă nu e aci cumva greşala, cum bine zice Huber). Atunci numărul oştilor s-ar apropia de cele arătate de Matthias în conceptul scrisorii către paşa de Buda : 50 000 (şi 9 begi), în A.C.T., f. 267, 28 iunie. Din toate se vede că cel puţin numărul din textul meu a trebuit să fie.

[60] Pomenitele veşti „aus Agramb", 14, „aus Ibanitsch", 15 iunie, în A.C.T.

[61] Învăţatul contemporan ungur Decius Barovius sau Baronius în comentariile sale „de rebus Ungaricis", în *M.H.H.*, 17, p. 16 pune 6 000. Huber, *op. cit.*, p. 376 socoate 4—5 000.

[62] Matthias către Hassan paşa de Buda, 28 iunie, concept. Paşa de Buda către Matthias, 30 iunie, original unguresc şi traducere germană, în A.C.T., f. 267 şi 270 sq. Apoi, tot paşa de Buda către Matthias, 2 iulie şi cu deosebire Matthias către paşa, 4 iulie. Raportul lui Pezzen din 4 iulie şi cel din 17 iulie, în A.C.T., convolut II. Semester, f. 1—4, 7—10, 59—66. Cf. Barovius, p. 15—17 ; Zwiedineck—Südenhorst şi Huber, *loc. cit.*

[63] Vezi mai sus, la începutul capitolului. Cf. Rossi (secretarul legaţiunii împărăteşti la Veneţia, dar purtînd singur afacerile) către Ungnand, 31 iulie, Veneţia, în A.C.T.

[64] Concept în numele lui Matthias, 24 iunie (în loc de 21, cum e pus greşit pe act), în A.C.T., f. 243.

[65] Kreckwitz către arhiducele Matthias, în A.C.T., original cifrat şi descifrarea f. 50—54 sq., 59—66. Ajunse la Viena la 24 sau 26 august şi fu expediată la 27 împăratului ; ibidem verso, şi f. 165—168. E interesant că detaliul cu sora sultanului şi o parte din faptele din care se născu războiul se pot culege şi din povestirea retorică a lui Barovius p. 19 sq. şi din scurtele şi recile însemnări ale bărbatului de stat contele (mai apoi palatinul) Illésházy István, contemporan şi el. Vezi Illésházy István Nádor, *Följegyzései, 1592—1603*, în *M.H.H.*, 7, Pesta, 1863, p. 4—5.

[66] Şi acum în urmă vezi depeşa din 17 iulie.

[67] „Avisi ausz Constantinopol, v. 20 Iuli an einen fürnemen Venedischen Kauffman" şi „Ausz Brieffen v. 23 Iuli", în A.C.T., f. 69—70. Cf. tot acolo prima scrisoare : „Den Kauffleuthen wurde gen Venedig ausz Constantinopol, v. 19 Iuli Anno 93 geschrieben". Vezi mai departe : scrisorile lui Rudolf către Sinan şi către Kreckwitz, 5 septembrie, a paşei de Buda către Matthias, 8 octombrie, în A.C.T., f. 191—194, 195 şi 206, original. Apoi : „Huszain aga, wohnhaft zu Griech.—Waissenburg aussag auf die Peinliche Fragstück, 23 Sept. 93", în A.C.T. Cf., în fine şi izvorul celor mai mulţi scriitori de pînă acum asupra acestor lucruri : „Ausführlicher Bericht was bei Absendung Herrn Kreckwitzens... vorgelaufen... v. Fr. Seideln, damals des Herrn Oratori Apotheker", Görlitz, 1711.

[68] Raportul bailului din 24 iulie, în regestele după copiile Academiei Ungare, publicate de Óvary, *op. cit.*, II, p. 224, nr. 1094. Vezi şi scrisoarea lui Matthias către paşa de Buda, 11 octombrie 1593, în A.C.T. Poate Malowitz a fost unul dintre cei omoriţi.

[69] Călărimea neregulată, care se adună numai pe timpul de război şi e plătită atunci de stat. Altfel menirea ei este să prade, să pustiască. Vezi bunăoară povestirea isprăvilor lor, după învingerea de la Mohács, făcută de cronicul turc contemporan Kemal Paşa Zadeh, publicată de Pavet de Courteille în limba franceză, Paris, 1859 ; apoi, pe baza ei, în traducere ungurească, de Thúry, *Török történetírók*, I, Budapesta, 1893, p. 252—254, 262—263 şi explicarea cuvintelor, p. 398.

[70] Într-o scrisoare a paşei de Timişoara către Ştefan Báthory se zice : „Zinan... cum... Imperatoris ex hac parte maris quam habet fortitudine quae Rumuel vocatur", în A.C.H., 4 septembrie 1593.

[71] Hassan paşa către Matthias, Buda, 30 iulie, original unguresc cu traducere. Vezi şi scrisoarea aceluiaşi din 3/21 august, în A.C.T., f. 102, 133.

[72] Cele mai noi scrieri ce ating aceste lucruri pun data declarării războiului pe 13 august. Aşa Stieve, *Politik Baierns*, I, p. 166, după N. Reusner, *Epistolarum turcicarum variorum et diversorum authorum, libri V*, XIII, p. 65. Cred că scrisorii din textul meu nu-i lipseşte nimic pentru a putea ţine locul unei formale declaraţii.

[73] An die Kais. Mt. gutachten üuber den unsrigen unzeittigen abzug v r Petrinia, 24 august. Răspunsul paşei de Buda dat lui Matthias, 4/14 septembrie, în A.C.T., f. 165—168, 189. Matthias către paşa de Buda, concept sub dată, spune că de la 28 august s-a început baterea Sissekului.

[74] La 1 septembrie trimisul lui vestea la Alba Iulia ajungerea lui acolo, în *M.C.T.*, III, p. 295.

[75] Bailul Zane scria la 3 august că tunurile vor fi aduse pe Dunăre şi le vor trage cu bivoli în sus. Vezi regestele după copii de documente ale Academiei Ungare, publicate de Óváry, *op. cit.*, p. 225, nr. 1096. Teuffenbach, colonel în Komárom, are, la 26 august 1593, din Belgrad, vestea că acolo sosesc în fiecare zi o sută şi mai mulţi turci, în A.C.T., convolut iulie—august 1592, f. 205—206.

[76] 300 000 de chile (kila) de orz, 100 000 de chile de făină (chila avea 18—22 ocale una), unt şi miere şi 50 chile de sare, *M.C.T.*, III, p. 294.

[77] Bodogh I. către Báthory Sigismund, Nandor Albae (Belgrad), 11 septembrie 1593. Scrisori istorice din Arhiva Hédervári, publicate de Báró Radvánsky Béla în „Történelmi Tár", 1879, p. 25 sq. Probă de neliniştea turcilor sînt şi veştile cele mai contrazicătoare ce soseau în Constantinopol. Óváry, *op. cit.*, II, p. 225, nr. 1099, 2 octombrie.

[78] Illésházy, *op. cit.*, p. 5, pune baterea cetăţii la 2—5 octombrie. Ambasadorul spaniol San Clemente scrie din Viena la 9 octombrie că de sîmbătă pînă marţi

(cînd se vede a plecat curierul cu vestea) Sinan tot bate cetatea. Óváry, *op. cit.*, II, p. 226, nr. 1101. Potrivit cu aceste date scrie şi Sinan lui Sigismund Báthory : a patra zi, la 7 ale lunii Muharrem, a căzut cetatea ; s-ar putea ca transcrierea lui 7 Muharrem cu 4 octombrie să fie greşită în extrasul lui Szilágyi din *M.C.T.*, III, p. 301, nr. 2. E o greşeală deci la Huber, *Geschichte Österreichs*, IV, p. 378 : „Sinan ... eroberte am 31 Oktober nach neuntägiger Beschieszung Veszprim".

[79] Asediată, după Illésházy, care tocmai aduna oştile a 40 comitate, din acele părţi dincolo de Dunăre (p. 5), de la 7—11 octombrie. Relaţia lui San-Clemente, Óváry, *op. cit.*, p. 266, nr. 1103.

[80] Illésházy, p. 6, Barovius, p. 72—75. Cf. Huber, p. 378. Vestea că Sinan s-a retras la Belgrad sosea la Constantinopol la începutul lui decembrie, *Hurmuzaki, Supl.* I, 1, p. 104.

[81] Stieve, *Ursprung des dreissigjährigen Krieges*, I, p. 156. Idem, *Politik Baierns*, I, p. 167. Hurter, *Geschichte Kaiser Ferdinands II. u. Seiner Eltern*, p. 138, 147, 150, 199. Numai la *vestea* apropierii lui Sinan de Vesprim, scria San-Clemente la 12 octombrie : „Nu sînt nici bani, nici conducători, nici unire, în schimb multă frică şi încurcală", Óváry, *op. cit.*, II, p. 225, nr. 1100.

[82] Rudolf către Matthias, Praga, 10 iulie 1593, A.C.T.

[83] Rudolf către Fr. Kreckwitz şi către Hassan Bassa, Praga, 10 iulie 1593, ibidem, originale, cu subscrierea proprie şi sigiliu mare împărătesc.

[84] Însemnare în dosul lor, pe partea adresei.

[85] Matthias către Rudolf, Viena, 18 iulie. Exemplar original, fără iscălitura lui Matthias însă, ci subscris de D. Ungnand şi... (ilizibil), A.C.T., f. 75. Acelaşi concept, purtînd în dos data 19 iulie, ibidem, f. 83 sq.

[86] Verzeichnis, was man zu der 93 Järigen doppelten verehrung allenthalben bedürftig", concept, verso 18 iulie, A.C.T., f. 79.

[87] Vezi raportul lui Kreckwitz din 18 aprilie 1592, A.C.T., f. 144 sq. Apoi : Kriegs-Raths Gutachten über verzeichnis der Silber u. Whrwerch zu der doppelten Türggischen verehrung und befuerderung derselben. Concept sau copie, 16 aprilie 1593 şi relaţia lui Kreckwitz de la 14 iunie, ibidem, p. 132—134 şi 191—208.

[88] Vezi lista din nota de mai sus.

[89] Concept A.C.T., f. 96.

[90] Concept din partea lui Matthias, 6 august, A.C.T., 121 sq.

[91] La 24 august se ştia la Praga de la prizonierii turci că Sinan, care e în marş cu oastea, chiar de s-ar întîlni cu darurile de la împăratul, are poruncă să nu se întoarcă, dar să le ia şi să le împartă soldaţilor, *Hurmuzaki*, XI, p. 361.

[92] Rudolf către Matthias, Praga, 9 august, original, A.C.T., f. 130—132.

[93] Hassan către Matthias, Buda, 3 august st. v., original, A.C.T., f. 115 sq. Că e stil vechi, se vede din răspunsul lui Matthias ce-l vom cunoaşte îndată.

[94] Paşa de Buda către Matthias, 18 şi 20 august : Trimiteţi darurile în grabă, de mai voiţi pace, scria el în aceasta din urmă. „Ori dacă n-aveţi de gînd să le trimiteţi, scrieţi-mi hotărît, ca să nu mai fie de lipsă pentru asta să vă trimitem atîtea scrisori încoace şi încolo". A.C.T., original unguresc şi traduceri nemţeşti, f. 144—151.

[95] An die Kaiserl. Majt. gutachten etc. Concept din 8 august, A.C.T.

[96] Sînt înţeleşi sigur comandanţii de război : beglerbegul Greciei, al Bosniei (era nou numit), al Anatoliei etc.

[97] Matthias către paşa de Buda, 22 august. Exemplar scris curat, cu cîteva corecturi, în A.C.T., f. 153 sq.

[98] An die Kais. Majt. gutachten etc., în A.C.T., f. 165—170.

[99] Matthias către paşa de Buda, 30 august. Concept, în A.C.T., f. 182, 185.

[100] Credentionales für Franzen Jurkowitz şi Instruction seiner Verrichtung beim Bassa zu Ofen der Presenten und friedenserhaltung halber, din 31 august, în A.C.T., f. 86, 88.

[101] Matthias către paşa de Buda, Viena, 11 octombrie 1593. Concept. Şi Hussain Aga... aussag auf die Peinliche Fragstück, 23 septembrie, în A.C.H. În mărturisirea din urmă se zice că a fost trimis la Constantinopol. Mehemet paşa către Matthias, Buda, 8/18 octombrie. Original, în A.C.T., f. 215—218.

[102] Rudolf către Kreckwitz, 5 septembrie 1593, în A.C.T., f. 195 şi 206. Original.

[103] Rudolphus ad Sinan Bassa (în adresă : ... Turcarum imperatoris Supremo Consiliaris sincero nobis dilecto). Original în A.C.T., f. 191—194. În acelaşi înţeles e şi scrisoarea către sultan, ibidem, f. 194—200.

[104] Rudolf către Kreckwitz, Praga, 5 septembrie, în A.C.T., f. 195 şi 206. Original. Pe partea adresei : dises Schreiben ist erst den 21. Januar 1735 alhier im Archiv erbrochen und eröffnet worden.

[105] Matthias către paşa de Buda, Viena, 11 octombrie 1593, în A.C.H. Concept. Se ruga să elibereze pe Jurkowich şi să trimită salvconduct pentru un curier împărătesc, care să meargă la Constantinopol. Răspunsul paşei în A.C.T., f. 215—218.

[106] Chiar după prima izbîndă, luarea Sissekului, la 8 septembrie, Matthias arunca paşei de Buda călcarea păcii şi-i făcea propuneri de tratări pentru încheierea ei din nou. Concept, sub dată, în A.C.T., f. 207.

[107] Illésházy, p. 6—8 ; Barovius. p. 76—88. *Sárospataki magyar krónika*, editată de Toldy în „Magyar Történelmi Tár", IV, 1857, p. 52—53. Asupra ocupării Fülek-ului, vezi în special scrisorile lui Pálfy şi Teuffenbach în *M.H.D.*, III, 1859, p. 51—53. Data celei din urmă este greşită, se vede din cuprins. Din prima se vede că datele lui Illésházy sînt adevărate. Asupra bătăliei de la Stuhlweissenburg (Alba-Regală), 3 noiembrie, sînt în A.C.H., sub nr. 13 şi 14 (2 caiete), două lungi relaţii ale lui Hardegg (prima din 7 noiembrie) şi una a lui Barcha şi Thurn.

PLANUL UNEI LIGI CREŞTINE ŞI INCERCAREA DE A CUPRINDE IN EA PE ŢARUL MUSCĂLESC, POLONIA ŞI ARDEALUL. 1593–1594

Cu mare bucurie află papa de la Roma că Rudolf s-a apucat, în sfîrşit, să facă mari pregătiri de război. Harnicul Clemens VIII — Ippolito Aldobrandini pînă la 20 ianuarie 1592 — apostolul, pătruns de chemare, lucrătorul neobosit, în care nu persoana sa, ci postul său, trăia [1], grijise ca împăratul să fie cercetat de trimisul său, îndată ce războiul se deschise. Încă la 8 octombrie 1593, Rudolf scria papei de plăcerea ce simte pentru sosirea cardinalului Madrutius şi de truda ce-şi dă să-şi adune oşti şi toate cele de lipsă pentru război [2]. Şi papa îi răspundea, la 12 noiembrie, îmbărbătîndu-l, să apuce lucrul cu temei şi vitejie şi să caute „de la început să facă ceva strălucit, peste aşteptările duşmanilor ; căci mare e puterea părerii şi a veştii bune". El din parte-i nu va lipsi să îndemne pe principii catolici şi să-i „aprindă pentru acest război sfînt, unde nu e vorba numai de numele Maiestăţii Tale, ci de al creştinilor şi de cinstea, folosul şi binele întregii republici creştine". Îi spunea apoi că va trimite [3] pe auditorul general al Camerei sale apostolice la „Regele catolic", Filip II al Spaniei, ca să-l îndemne să dea ajutor [4]. Iar el îl va ajutora după putinţă, cu toate strîmtorările şi lipsurile Scaunului Apostolic [5].

În vremea aceasta de puternică restauraţie a catolicismului, trezit la nouă viaţă prin loviturile dureroase ce căpătase din partea Reformei protestante şi prin Consiliul tridentin [6], un Clemente VIII nu putea să privească războiul ce se încingea între „împăratul creştin" şi între Marele Stăpînitor peste ascultătorii legii lui Mohamed, decît ca un război sfînt între creştini şi „păgîni", cum le ziceau românii turcilor pe atunci. Pierderile mari ce le suferise biserica sa catolică în Germania, în Englitera, în Ţările Scandinave şi cele de Jos, ceva în Franţa şi într-o bună parte a Ungariei se puteau, pentru o minte cuprinzătoare, dobîndi, în părţile schismaticilor supuşi împărăţiei turcului, în ţările creştinilor din răsărit, care trăiau de veacuri sub patriarhi păzitori vechilor legi, ce nu vreau să ştie de atotputernicia dorită de colegul de la Roma ; se puteau dobîndi, dacă aceşti creştini ar putea să fie liberaţi prin îndemnul şi cu ajutorul

papal. De aceea gîndul capului bisericii ce se crede universală trebuia să fie una cu gîndul capului lumesc — atunci în primejdie — al creştinătăţii, cum se ţinea Rudolf că este [7], pentru a cerca din amîndouă părţile o împreunare a principilor creştini, cîţi s-ar putea, într-o ligă sfîntă împotriva duşmanului comun [8].

Nu se ţine de noi să spunem cum şi ce ajutoare votară staturile şi principii Germaniei, supuşi împăratului, în dieta la care fură chemaţi la Regensburg, în primăvara anului 1594 [9]. Nu avem să tratăm de ajutoarele ce se hotărîră în dietele Ungariei habsburgice [10], de cele date de papa Clement VIII [11], de mai mulţi principi italieni, de regele Spaniei [12], cu care, neam de aproape, cumnat după soru-sa, regina Anna şi nepot de văr şi nepot de sora regelui, mama sa, nu se afla în chiar bune relaţii împăratul [13].

Ce trebuie să arătăm este că împăratul şi papa de la început socotiră bine ce foloase le-ar aduce unirea nu numai cu ţările libere din răsărit-miazănoapte, cu muscalii şi polonii, ci mai ales încă ridicarea la luptă a tributarilor turcului, a Transilvaniei şi a Ţărilor Româneşti, Moldova şi Valachia, cum îi ziceau străinii Ţării Româneşti.

Cît priveşte pe muscali, puterea lor era socotită de pe atunci ca cea mai primejdioasă turcului şi era pusă foarte sus la Viena, întocmai cum se zicea şi de turci, că, după sine înşuşi, şi ei pe muscali îi ţin de cei mai tari [14]. Acest lucru îl scrisese cu mulţi ani înainte, la 1576, şi reprezentantul Veneţiei, pomenind de îngrijorarea sultanului din pricina aceleiaşi legi bisericeşti a muscalilor cu partea mare a supuşilor săi din Balcani, care cu drag li s-ar supune [15]. De aceea, împăraţii şi alte dăţi s-au gîndit la atragerea moscoviţilor într-o ligă pentru răsturnarea împărăţiei turceşti [16]. Iar acum, în timpul izbucnirii războiului, într-un proiect, scris fără îndoială pentru împăratul de sfetnicii săi, se zicea că trebuie cerut de la început nu numai ajutorul principilor supuşi, ci că e de lipsă a chema şi pe ţarul Moscovei în alianţă [17]. Şi într-adevăr şi fu trimisă, îndată ce ruptura cu turcii era săvîrşită, o legaţiune la Moscova pentru ţinta aceasta.

Warkotsch, încredinţatul împăratului, sosi la Moscova în 27 septembrie 1593 [18]. Tocmai prin el stăpînitorul ruşilor Theodor (sau Feodor) Ivanovici îmbiase lui Rudolf, înainte cu cinci ani, ca ei, „domnii mari", să stea „ca un om împotriva necredincioşilor" [19]. La 30 septembrie a avut audienţă de etichetă la ţarul : a împărtăşit salutările împăratului, a predat scrisorile şi darurile. Pentru ascultarea misiunii sale legatul a fost primit în 24 octombrie. Ţarul l-a ascultat şi el, dar a rînduit cu deosebire să-l ascute sfetnicii săi [20]. Warkotsch nu era instruit pentru toate întrebările neaşteptate ce-i puse ţarul şi a răspuns cum a putut. Cînd legatul chema pe puternicul stăpînitor la alianţă cu domnul său împotriva păgînilor, muscalul îşi arătă toată dorinţa de unire cu fratele său Rudolf pentru liberarea creştinătăţii, dar întreba dacă şi alţi principi, mai ales papa şi cu spaniolul se unesc şi dacă au tratat cu împăratul de confederaţie. Warkotsch a răspuns boierilor ţarului că împăratul a trimis şi la ei să roage de alianţă şi că şi lor le-a plăcut şi să fie rugaţi şi muscalii să intre în ea. După asta a plecat el. Să încheie dar împăratul întîi cu

aceştia legămînt, zice răspunsul ţarului ce i se dete lui Warkotsch şi apoi să trimită şi el, Rudolf, împreună cu delegaţii lor, ai papei şi ai Spaniei, deputaţi şi sfetnici intimi cu toată plenipotenţa, ca să aşeze prietenia şi unirea cu el pentru lucrul cel mare al creştinătăţii. Atunci va trimite şi ţarul, cînd toate vor fi săvîrşite, delegaţi fruntaşi la împăratul să „întărească" tratatul. Legatul se învoi pentru termenul de „un an de la primăvara ce se începe acuşi", adică pentru primăvara anului 1595, cînd vor avea să sosească numiţii legaţi ai stăpînului său, ai papei şi ai regelui Spaniei şi primi şi paşapoarte pentru aceştia. Omul împăratului mai aducea, în sfîrşit, acasă răspunsul că ţarul, îndată ce se va încheia alianţa, va trimite piei scumpe de ţebelină (sobol) şi de alte fiare ca să le vîndă şi să facă bani de război împăratul ; că a trimis la hanul Crîmului solie, după cum a fost rugat, să-l îndemne a nu lua parte cu tătarii săi la războiul turcilor împotriva Ungariei şi a Persiei, le-a spus prin solul lor ce tocmai era în Rusia cerînd ajutor, să nu încheie pace cu turcii, ci cu el şi cu împăratul Rudolf să ţină [21].

Rudolf se aştepta ca trimisul său să nu facă multă ispravă şi ca ţarul să-i ceară întîi alianţa cu papa, cel puţin. Într-adevăr, el se adresase, deodată cu solia sa trimisă în Rusia, şi către papa, cu cererea să-l sprijinească în silinţele sale pe lîngă marele duce moscovit. Fiind vorba de o ligă creştină împotriva mahomedanilor, ea trebuia să fie tocmită şi în această parte de capul bisericii apusene, cu toate că ţara muscalului nu se ţinea de legea catolicească. Şi papa ascultă cu plăcere.

Capul bisericesc din apus, care nu se sfieşte a numi pe ortodocşii din răsărit schismatici şi eretici, adică dezlipiţi de credinţa cea bună şi rătăciţi, acum ţinea să spună ţarului că ajutînd pe creştini va apăra „religiunea comună", prin ce mult va creşte mărirea lui şi că se cuvine a asculta de sfatul locţiitorului lui Hristos. Împăratul scrisese papei cum crede el că i-ar putea da ajutor moscoviţii : aţîţînd şi ajutînd pe perşi şi georgieni împotriva duşmanului comun ; ocupînd pe tătari, ca să nu poată ajuta pe turci [22] şi, în sfîrşit, trimiţînd majestăţii sale bani. Pomenind acestea în instrucţia sa pentru Comuleo [23], preotul trimis la principii răsăriteni şi la cei de miazănoapte, papa mai adăuga în această instrucţie deosebită, numai pentru tocmeală cu moscovitul, scrisă la 27 ianuarie 1594 şi trimisă în urmă după Comuleo, care plecase mai înainte [24], că trebuie arătat marelui duce Teodor cît de uşor şi-ar putea el duce oştile prin Podolia şi Moldova în Tracia, cît de folositoare le-ar putea fi muscalilor învăţătura măiestriei de război a turcilor, nemţilor, ungurilor şi a italienilor, care vor merge la această luptă, cît bine i-ar aduce şi cît de uşor ar putea el să cuprindă vreo cetate la Marea Neagră şi să-şi întindă împărăţia în acea climă blîndă, deschizîndu-şi astfel drumul spre a cîştiga şi Constantinopolul, asupra căruia „moscoviţii cred că au drept de moştenire". Să i se spună mai departe cît de mult doresc acele popoare asuprite, de-o limbă şi de-o lege cu ei, să ajungă supuşi moscoviţi. Astfel ei ar putea avea mari izbînzi şi în urmă s-ar putea „uni cu toţii în credinţa cea adevărată", adică cea catolică apuseană [25]. Aceleaşi idei le întîlnim şi în „relaţia" episcopului de Lesina, Pietro-Cedolini, dată papei a 2-a zi după conceperea instrucţiei de mai sus, cerută poate tocmai în

vederea acestei instrucţii. Şi el arată însemnătatea alianţei cu ţarul Moscovei pentru unitatea lui de credinţă şi de limbă cu partea mare din popoarele supuse turcului în Europa şi ceva în Asia şi pentru că „el pretinde împărăţia Constantinopolei", întemeiat pe căsătoria Anei, a surorii lui Vasile şi Constantin, împăraţi din Constantinopole, cu Vasile, marele duce al moscoviţilor [26] şi pe faptul că moscoviţii „au ţinut mai de multe ori Serbia şi Bulgaria şi au primit tribut de la împărăţia Constantinopolei", în sfîrşit, pentru că el singur are, din toţi principii lumii, ca turcul, putere neţărmurită peste supuşii săi [27].

Cu toate că la curtea papei era atît de preţuită puterea muscălească pentru războiul cu turcii, cît nu se sfiau a-şi aduce aminte — în scrisorile agentului lor — de moştenirea Constantinopolului, la care se crede îndreptăţită acea împărăţie, totuşi avea să treacă un an pînă ce să meargă Comuleo în Rusia. Împăratul vestea la 13 aprilie reprezentantului său la Roma că ţarul e gata să intre în alianţa creştină. Şi ambasada împărătească zorea în mai şi iunie pe lîngă papa, cu relaţia lui Warkotsch în mînă, înfiinţarea „ligii cu moscovitul" [28]. Iar papa putea răspunde, în audienţa ce o dete lui Harrach la 24 iunie că a trimis la „marele duce" un om al său, de la care n-a primit încă scrisoare (e vorba de Comuleo şi vom vedea că el petrecu aproape tot anul acesta în Polonia, mai ales în părţile căzăceşti); că el a dorit totdeauna o confederaţie generală a tuturor creştinilor împotriva turcului şi „de aceea nu poate decît să aprobe şi pe aceasta cu moscovitul"; că el n-a aşteptat decît să-i arate majestatea sa „modul cum ar fi să se facă"; din parte-şi a trimis să se trateze lucrul cu regele Spaniei şi al Poloniei. Din toate ambasadorul se alegea cu capătul, că sfinţia sa e învoit cu tocmeala aceasta şi că va îmbrăţişa-o îndată ce majestatea sa va deschide calea pentru săvîrşirea ei [29]. Aşteptau unul după altul şi de astă dată se alegeau cu atîta din partea muscalului.

Tot atît de puţin aveau să izbutească şi în Polonia. Ţara aceasta îşi zicea republică, avea însă un rege. În fapt, nu era nici republică nici regat, ori era de amîndouă. O puternică boierime împărţea puterea cu regele, dar avea partea cea mare. La vremea aceasta, ea sta cu totul în voia marelui ei cancelar, a făcătorului de regi, Zamoyski. Cu împărăţia nu se avea chiar bine regatul polon, iar Zamoyski era duşman hotărît al Habsburgilor. La cea din urmă vacanţă de tron, o partidă puternică chemă şi numi rege pe Maximilian, fratele împăratului Rudolf, dar Zamoyski, în capul altei partide, alesese 3 zile mai înainte, la 19 august 1587, pe Sigismund III, un Wasa din Şvedia, după mamă un Jagellon din dinastia stinsă cîţva ani mai înainte. Cînd Maximilian veni să-şi ia coroana cu puterea, el căzu, la 24 ianuarie 1588, bătut, în mîinile cancelarului, care-l bagă în închisoare, de unde scăpă abia după un an şi jumătate (28 iulie 1589), în urma tratatului de la Beuthen-Bendzin [30]. La acest tratat se ajunseră prin mijlocirea cardinalului Aldobrandini, al papei de acum [31]. După aceea se căută să se facă o apropiere a celor două familii domnitoare: la 1 iunie 1592, o prinţesă austriacă, Ana, fata arhiducelui Austriei interioare Carol, îşi serbă cununia în Cracovia cu regele polon Sigismund [32]. La 21 decembrie 1593, împăratul trimise în solie la poloni pe Wackher pentru treaba chemării lor în liga ce se plănuia şi ca

să-i roage să nu îngăduie trecerea tătarilor către Ungaria pe la ei [33]. Dar Wackher primea ca răspuns de la Zamoyski că nu i se poate da nici un răspuns în lipsa regelui [34]. Căci acesta era dus în Şvedia să-şi primească şi ceealaltă coroană ce o moştenise de curînd, în urma morţii tatălui său [35]. Cînd regele se suia în corabie să plece înapoi în Polonia, în a doua jumătate a lui iulie 1594 [36], tătarii trecuseră de cîteva săptămîni chiar prin Polonia şi sînt grele bănuieli că nu fără ştirea lui Zamoyski [37].

Cu mai multă izbîndă decît în aceste ţări avea să fie căutarea împăratului după ortaci de luptă în Transilvania, fostul voievodat al regatului unguresc, în a cărui moştenire familia sa avea să intre la anul 1526, dar pe care nobilimea ungurească îl închinase turcilor, socotindu-i mai buni stăpîni pentru interesele ei.

Dinastia izbutise să-şi păstreze, după grele şi lungi lupte, partea apuseană a regatului, dar Ardealul şi tot aretul lui apusean şi de miazănoapte rămase adăpostul nobilimii naţionale maghiare sub ocrotirea turcului, care-şi ţinu pentru sine singur miezul Ţării Ungureşti.

Cu moartea lui Ioan Sigismund, „regele ales", la 24 martie 1571 [38], se stinge dinastia Zápolya sau Szapolyai. Ardealul lăsat ei de turci — chip mulţumire că i-a adus stăpînitori pe inima Ungariei — pentru preţul de 10 000 de galbeni pe an, avea să-şi aleagă acum liber alt principe. Aşa se hotărise, la stăruinţele lui Ioan Sigismund, cu voia suzeranului turc, în dieta de la Alba-Iulia, ţinută la 8—17 septembrie 1567 [39]. Şi aşa se întîmplă — de formă. Ştefan Báthory fu ales la 25 mai, cînd apoi desfăcură firmanul de întărire al sultanului, cu care, făcut anume pentru el, un ceauş sosise de mult. Dacă nu-l alegea, era ruptură cu Poarta [40]. Ioan Sigismund mai încheiase, în anul înainte de moarte, un tratat şi cu împăratul Maximilian (16 august) la Speier, în care îşi da mulţumirea de titlul de rege, recunoscînd astfel legitimitatea Habsburgilor în Ungaria şi făgăduindu-şi, între altele, unul altuia ajutor împotriva turcului [41]. Ca o urmare a acestui tratat, Ştefan Báthory, învingător peste Békés, candidatul împăratului (diplomatul care tocmise tratatul şi executorul testamentar al principelui răposat), face un jurămînt secret împăratului ca „rege legitim al Ungariei" şi urmaşilor săi, înaintea senatului şi a executorilor testamentari : el jură „a-i fi credincios ascultător şi cu supunere în slujba aceasta de voievod, duşman duşmanilor şi prieten prietenilor majestăţii sale" [42].

La 14 decembrie 1575, Ştefan Báthory e ales rege polon. Aceasta se publica în dieta de la Mediaş, la 8 februarie 1576, cînd regele şi pune jurămîntul în biserică înaintea legaţiei polone. Frate-său Cristof e ales în locu-i, chip locţiitor sau guvernor în Ardeal, căci Ştefan nu se mulţumise de tot [43]. Ales în sfîrşit Vodă, la 23 martie 1576, în dieta de la Cluj şi întărit de Poartă curînd — plăteşte un tribut de 15 000 de galbeni şi daruri extraordinare în măsură neobişnuită pînă atunci — Christofor nu mai are nici o legătură de supunere către împăratul de la care ocupă chiar cetatea Húsztului [44]. Iar el izbuti să-şi vadă ales următor — în dieta ce se încheia la 17 mai 1581 — fiul de nouă ani, pe Sigismund

Báthory, pe care-l lăsă la 27 mai, ziua morții sale, în mîna a doi iezuiți să-i îngrijească de creștere și a 12 sfetnici, ca să guverneze în locu-i pînă va crește : deasupra lor, regele Ștefan. La 1583, regele împuținează la trei numărul regenților, la 1 mai 1585, după cererea țării, numește numai unul, pe Ioan Giczy. La 23 decembrie 1588, Sigismund ia singur frînele domniei, în urma hotărîrii dietei, avînd să țină lîngă sine un consiliu de magnați. Condiția declarării lui de maiorean a fost scoaterea iezuiților din țară [45]. Dar sufletul format de șireata lor creștere nu se putea lipsi mult de ei. De mare silă i-a scos, scria el papei la 5 aprilie 1589, toată viața însă și-o va întocmi după pildele și învățăturile lor. Și cu lacrimi în ochi îl ruga tot atunci și de iertare printr-altă scrisoare secretă și cerea să i se îngăduie alegerea unui duhovnic dintre ei [46]. Pe acesta îl avea, la 1591, în persoana înțeleptului (spectatae prudentiae vir) spaniol Carrillo care, împreună cu alți doi soți, căpătă îndată și colegiul din Alba-Iulia pentru a-și începe lucrarea de propagandă [47]. Trebuie să ne aducem aminte de constituția sa, de felul deosebit al instrucției, de chipul mult chibzuit al creșterii tinerimii, de toate mijloacele cinstite și necinstite cu care acest ordin călugăresc-preoțesc, cea mai strașnică miliție duhovnicească ce a existat vreodată, se apucase să cucerească lumea pentru stăpînirea papei, ca să înțelegem ce-au putut ei să facă dintr-un om trufaș din fire și pomenit în noroc. Îndatorați prin legile ordinului a se vîrî pe lîngă cei puternici pentru a ajunge să poată, ... „spoveditorii principelui" fură dăruiți tocmai pe timpul acesta de cel mai mare „general" al lor, Aquaviva, cu o instrucție, capodoperă de șiretenie și pătrundere practică [48].

Cu aceste arme și cu priceperea sa, fiul țării clasice a papismului și iezuitismului n-a putut întîmpina multă greutate pentru a trezi doruri de mărire într-o „inimă sălbatică", cum i-o caracterizează papa, un prieten la anul 1594, (după știința ce are de la cel mai bun prieten, Carrillo, desigur,) într-o inimă ațițată de aducerea aminte a bărbăției regelui Ștefan, a unchiului său, și pusă într-un „trup puternic", în care curgea un sînge tineresc, stăpînit de o minte „necoaptă la sfat și fără de înțelepciune" [49].

Fălos, cheltuitor și iubitor de paradă, domn catolic peste o țară protestantă (în elementele ei politice, „cele trei națiuni", de care nu se țineau românii), avînd o curte împestrițată cu italieni, sfetnici [50] și muzicanți, aduși o parte de trimișii săi la marele duce al Toscanei, a cărui fată ar fi vrut s-o ia de nevastă [51], împodobit cu forma de cultură clasică pe care o dădeau iezuiții și nutrit cu pildele lumii vechi, Sigismund rîvnea de mult după coroana Poloniei. Și mult intrigase la Poartă împotriva fraților împăratului, mai ales împotriva lui Maximilian, de care se temea că i-o va lua înainte [52]. Pe tronul polon fusese ridicat, după moartea unchiului său Ștefan Báthory, un Jagelon după mamă, Sigismund, fiul regelui Șvediei Ioan (Wasa). Tatăl muri la 17 noiembrie și fiul, „regele iezuit", moștenise acum și coroana Șvediei, pe care mergea să și-o primească în a doua jumătate a anului 1593. De cu primăvară, Báthory își începuse iar lucrarea împotriva lui Maximilian la Poartă și cererile sale de a fi recomandat polonilor [53]. În mai el face chiar o vizită pe furiș — vînturatică plimbare pentru un principe — cu vărul său Boldizsár

(Balthazar) şi încă doi soţi la Cracovia, să vadă singur cum i-ar sta norocul [54]. Atîta ardea după mărire. Dar polonii n-aveau lipsă de rege, că-l aveau.

De cînd a plecat Sinan la război, ceauşii veneau mereu cu porunci de ajutoare la principele (7, 26 august, 1 septembrie). El se codi mult, scoţîndu-se cu una cu alta pentru întîrziere : că-i tînăr şi nepriceput la război, că nu-i gătit încă [55], mai cu paza ce trebuie să aibă de mazilitul Alexandru din Ţara Românească [56]. La urmă trebui totuşi să mobilizeze cu ajutoarele ce-i votase dieta ţinută la 1—10 septembrie [57]. La 3 octombrie era la Cluj cu oastea, unde-i sosesc noi porunci de la paşa de Buda şi de la Sinan, să atace Kálló şi Várda, altfel va fi ţinut de necredincios sultanului [58], căruia îi scrisese Sinan tot rău despre principele [59] şi să se unească cu paşii de Buda şi Timişoara. Sigismund nici nu cercă însă a face ceva, ci-şi împărţi oştile în două, chip de pază, să nu-i intre nemţii în ţară. Aşa scria el lui Sinan, cercînd să-l îmblînzească cu daruri şi cu tributul ce i-l trimise în tabără. Cînd îi sosi apoi vestea că Sinan s-a lăsat de luptă pe anul acesta, se întoarse şi el acasă, cu toate ameninţările ce-i trimitea paşa de Buda [60].

În timpul acesta, Báthory căutase să ajungă vestea la comandanţii împărăteşti de gîndul său de a sta pe partea creştinilor, cum spun scriitorii [61]. După documente ştim atîta că Teuffenbach, colonelul Ungariei superioare întreba la Viena, cu data Erlau (Agria) 12 septembrie, să corespondeze sau nu cu principele Transilvaniei şi cerea „credenţionale" pentru Forgách, Rákóczy, Báthory (Ştefan), Dobó, Homonay [62], poate pentru misia la el. Tot acest colonel scrisese, însă ceva mai înainte — raportul se înregistră la Consiliul de război în 15 septembrie —, cerînd bună băgare de seamă asupra planurilor Ardeleanului [63] şi la 24 septembrie mai atrage o dată luarea aminte asupra apucăturilor lui şireţe [64]. Alt ofiţer împărătesc din acea parte, Prépostváry, sfătuia la 14 şi 17 septembrie, să fie aduşi principele ardelean şi cel moldovean [65] la ascultare de majestatea sa. Iar la 2/12 octombrie, Sigismund Rákóczy, un magnat din Ungaria superioară, trimitea contelui Pálffy, colonelul din Ujvár (Neuhäusel), împreună cu alte veşti şi scrisori din Moldova (ce le vom vedea la locul lor) ştirea că se „vorbeşte" de voievodul Transilvaniei şi supuşii săi, „că sînt mai gata a lupta pe lîngă numele şi steagurile creştinilor" decît ale păgînilor şi că el, Rákóczy, ştie sigur că Vodă ar veni în ajutor cu 40 000 oameni, numai să trimită împăratul o solie „de frunte", ca să trateze cu el [66]. Teuffenbach scria şi el tot atunci de începutul tractaţiunii cu Voda Transilvaniei [67]. Şi Pálffy prinde cu inimă vestea, scriind din parte-şi arhiducelui Matthias că „ar fi bine să începem lucrul şi să trimitem oameni la vodă al Transilvaniei, căci eu am aflat de la diferiţi oameni . . . că ei (ardelenii) nu ar fi împotriva noastră, ci lîngă noi", şi recomandă pentru acest lucru pe Ştefan Báthory de Somlyó, care şi aşa are daraveri în Transilvania [68].

Corespondenţa asupra „tractaţiunii cu Vodă din Transilvania" se tot îndeseşte în acest timp [69]. La 1 ianuarie 1594 se trimitea apoi, din partea

lui Teuffenbach, Hanns Hödl în Ardeal [70]. E desigur solul care aducea scrisoarea împăratului Rudolf din 6 decembrie, arătînd Ardeleanului împuternicirea dată colonelului pentru acest pas, a cărui vizită o întorcea la Caşovia secretarul lui Sigismund, Marcus Bognár, la jumătatea lunii [71]. Cu toate acestea, cînd trimisul lui Teuffenbach sosi la 6 februarie cu o scrisoare de la împăratul Rudolf, Sigismund îi dete la 11 februarie, prin Carrillo, scrisoarea nedesfăcută înapoi, în loc de răspuns. Principele vrea să fie socotit ca Suveran şi împăratul îl numea în adresă „voievodul nostru" [72], cum i se putea zice după drepturile Coroanei ungare asupra Transilvaniei şi după jurămîntul lui Ştefan Báthory [73]. Ca să trateze pe această bază — de mîngăiere, plenipotenţa fu arătată lui Kiss — principele rîndui pe încredinţatul inimii sale Carrillo [74], care tocmai se întorsese din altă parte.

Pe la jumătatea lui noiembrie 1593, Carrillo sosea la Roma [75] „pentru a trata să unească pe acel principe cu împăratul şi să împreune armele contra turcului", ceea ce ar fi nu numai dorinţa alteţei sale, ci şi a nobilimii şi a tuturor ordinelor ţării lui. Aşa „că primele motive ale acelui principe în contra turcului fură de bunăvoia lui (spontanei) ieşite din sfaturile lui proprii sau ale servitorilor lui", scrie instrucţia papei pentru un sol la principele, treisprezece luni după aceea [76]. Nu e nici o îndoială că iezuitul nostru chitise inima principelui pentru a vrea să ia parte cu creştinii la război, lepădîndu-se de turci [77] şi că tot el îl îndemnase să-l trimită la Roma, îndată ce războiul se deschise şi îndată ce poruncile după ajutoare începură a curge din tabăra turcească [78]. Cunoştea el pretenţiile înfumuratului voievod şi a făloşilor săi curteni şi în sufletul său de iezuit, cu gînduri ascunse, socotea că Viena poate şi trebuie să se supună acestor fumuri, de a trata ca şi cu egali, pentru a le avea ajutorul trebuincios acum. La vremea potrivită, îşi va fi zis el, dreptul coroanei ungare, dreptul Habsburgilor asupra Ardealului, va căpăta el fiinţă, fie şi cu sila [79].

Nu pentru că am nesocoti momentul politic le-am zis înfumuraţi: împăratul avea lipsă de ajutorul lor şi ei cereau un preţ pentru aceasta, neatîrnarea, ci fiindcă făceau o nedreptate împăratului, vrînd să-l lipsească de o ţară a lui, pierdută tot prin a lor răutate; fiindcă puteau zădărnici alianţa cu chipul acesta şi mai ales fiindcă rîvneau după o neatîrnare pe care n-ar fi fost harnici să şi-o ţină, cum se văzu în urmă şi cum văzuse Carrillo înainte, credem. Dar, ca un mare împărat şi încă unul care ţinea foarte mult la rangul său să-şi lase bunul său drept pentru a putea avea prietenia unor mititei ce-l duşmăniseră totdeauna, trebuia ca sfatul înţelept, oricît de înţelept ar fi fost, să i se dea din partea altuia decît a unui neînsemnat călugăr, membru al unei societăţi pe care el o ura în vremea aceea din toată inima [80]. De aceea se gîndi Carrillo la papa. De aceea îşi scoase el de la principele misiunea la Roma şi veni să se roage de pontificele ca „să-şi pună autoritatea lui la *condiţiile* învoielii ce trebuia tocmită cu majestatea sa împăratul". Şi papa şi însărcina cu mijlocirea învoielii pe nunţiul său de la Praga, pe episcopul de Cremona [81], fără să putem zice însă că el ar fi poruncit aceasta, primind temeiul suveranităţii dorite de Ardeleanul [82].

Dimpotrivă, pare că acest punct, de rîndul ăsta, fu pus la rezervă şi împăratul mulţumea papei după scrisorile aduse de Carrillo repede, la 15 ianuarie şi cu multe complimente de osteneala ce-şi dă cu voievodul Transilvaniei [83].

Instrucţiile nunţiului [84] i le aduse chiar Carrillo, care trată chestia cu el şi fu primit de împăratul la Praga în săptămîna dinainte de 11 ianuarie 1594, de unde pleca în săptămîna de după această dată, lăsînd în urmă şi ducînd cu sine nădejdea că se va putea ajunge la o înţelegere [85]. Dar se pare că şiretul iezuit şi Speziano, nunţiul, anume instruit, văzînd dispoziţiile la curte [86], nu spuseră decît de dorinţa, de „inima" dispusă a principelui de a se uni cu împăratul, lăsînd să i se îmbie condiţiile, ori că ele fură nesocotite acum. Cel puţin într-un memoriu ce se adresa împăratului la 12 ianuarie din partea unui jurisconsult şi cunoscător de istorie, cum se vede, se zice că trebuie să se ştie întîi dacă voievodul vrea să fie ascultător, adică să ţină cu împăratul fără condiţii, cum ar fi cu drept, ori pune condiţii şi dacă lucră numai de capul său, căutînd foloase private — ceea ce n-ar avea nici un preţ şi ar duce la revolte — ori cu voia reprezentanţilor ţării sale. „Căci voievodul n-are nici o putere să supună Transilvania majestăţii sale" [87]. Şi cumpănirea aceasta era foarte dreaptă.

Dieta din Alba Iulia, ţinută la 2—15 februarie, vota principelui oşti şi bani pentru ţinerea lor, ca să ia parte la primăvară, de va fi silit, la expediţia lui Sinan împotriva împăratului, cum i se poruncise. Căci alta nici nu-i propuse principele [88].

Pentru tocmeala asupra unirii armelor cu ale împăratului se ţinu, după spargerea dietei, sfat restrîns, familiar mai mult : principele cu verii săi Ştefan şi Baltazar Báthory, Carrillo şi cîţiva sfetnici poate. Celălalt văr, tînărul cardinal Andrei, care venea anume din Polonia, la dorinţa papei, era încă pe drum. Comuleo, trimisul papei, plecat din Roma în ziua cînd sosea Carrillo acolo, ajunsese (în drumul său spre cazaci, ţinta lui de frunte) de mai bine de o lună în Transilvania [89], dar se ţinu de tot necunoscut, spre marea plăcere a principelui, la dorinţa lui, se vede. Împuternicirea lui Comuleo, cît priveşte pe tributarii Porţii (căci trebuia de la cazaci să treacă şi la voievozii români, de va afla cu cale) era : să-i facă „să nu dea ajutoarele cerute de turc sau să le întîrzie sau, neputîndu-se face nici una nici alta, să se împreune cu îngrijire cu ei, chip ca să fie la vedere şi nu aievea [90]. Şi nu avea instrucţii separate pentru Báthory, decît bisericeşti [91]. Comuleo raportează la 17 februarie că tocmai i-a spus Carrillo, în numele alteţei sale (Sigismund) că „ieri noapte s-au făcut în camera principelui capitolele" cu care el, raportorul său, va pleca la Praga : „Principele a luat hotărîrea cu toţi sfetnicii săi şi toţi au subscris-o, să se unească cu majestatea sa în contra turcului" [92].

Dar lucrul nu s-a putut petrece chiar aşa neted. Doar ne spune singur Comuleo că s-a hotărît cu mult mai puţin : să meargă Balthazar Báthory, prim-generalul principelui, cu oşti în Ungaria, chip să ajute pe turci, cum era porunca, iar Sigismund să stea acasă. După ce vor bate apoi oştile împărăteşti pe turci şi vor porni cu noroc spre Constantinopol, atunci ardelenii să le dea dosul şi principele să plece de cealaltă

parte prin Ţările Române (de aceea dovedise Comuleo principelui că şi ele trebuiesc atrase în alianţa sa), unit cu principii lor şi cu alţii de la miazănoapte ce vor fi gata atunci către aceeaşi ţintă [93]. ... Frumoasă ispravă ! La dobîndă ar fi luat bucuros parte ! [...] Şi mai frumoase lucruri încă înţelegem din scrisorile lui Andrei Báthory. El nu mai afla pe Carrillo în Ardeal, căci plecase la 23 februarie [94], dar nu-i tihnea de „capitolele" ce auzea că duce cu sine. De aceea îi spunea verde lui Teuffenbach că principele nici n-a tratat cu ştirea sfetnicilor săi ; că nimeni nu crede că împăratul, în urma mijlocirii papei, să fie îmbiat şi să se fi învoit a da principelui şi urmaşilor lui Transilvania neatîrnată de Ungaria, spre mare paguba sa. Temîndu-se însă că împăratul va fi făcut aceasta, cînd apoi s-ar fi putut ajunge la o alianţă care nu intra deloc în planurile lor, ale fraţilor Báthoreşti — cum se vede lămurit din zvîrcolirile lui Andrei —, el mărturiseşte „că astfel de propuneri sau mijloace" ... „ce le-ar fi încuviinţat majestatea sa nu plac deloc senatorilor şi celor mai însemnaţi oameni din Ardeal şi nici nu se poate face despărţirea [de turci] fără învoirea ţării [95]. Toate le spunea însă aşa, ca să nu se vadă că el nu ar ţine cu împăratul. Dimpotrivă, cardinalul se roagă printr-o scrisoare de Carrillo „să nu sperie pe majestatea sa cu cereri nedrepte", cum era suveranitatea Ardealului [96].

Putem dar zice că rezultatul acestei conferinţe erau nişte „capitole" ce cuprindeau în fapt numai dorinţa principelui nu şi pe a verilor săi (decît, poate de formă, pe a lui Balthazar şi Ştefan şi a vreunui sfetnic cel mult). Şi aceste capitole trebuiau să facă alianţa aproape peste putinţă şi aproape fără preţ, cu toate că încredinţatul avea voie să mai slăbească din ele [97]. Între aceste capitole se cuprindea, ca mai însemnate, după suveranitate, şi cererea unei arhiducese de nevastă şi decoraţia de cavaler al „Lînei de aur" de la regele Spaniei [98].

Se înţelege că mai ales în aceste împrejurări condiţiunile principelui, aduse de Carrillo la Praga pe la 20 martie, nu puteau fi primite repede, aşa că nunţiul Speziano se temea, la 20 martie, că afacerea se va tărăgăna pînă ce principele, descoperit de turci că tratează, va fi silit să se arunce în braţele împăratului [99]. Oricare vor fi fost condiţiunile ce le aduse Carrillo în mai acasă [100] (împăratul se aştepta să le primească, căci scrisese lui Teuffenbach, la 24 aprilie, în privinţa ajutorului ce avea să-i dea) [101], Sigismund era hotărît să ia parte la război cu împăratul şi începuse chiar de mai înainte a-şi arăta în public voinţa [102]. Pe sîrbii din beglerbegatul timişorean îi îmbărbătă la revoltă, primind acum sau mai tîrziu titlul de „rege" al lor, cu care ei îl îmbiară [103], iar Palatici, banul Lugojului şi Geszty, domnul Devei, ruda sa, puseră în rînduială, cu ştirea şi la îndemnul lui, cetele de haiduci (lotri) [...] ce umpleau acele părţi pînă la Vîrşeţ şi în Almăj, ca să poată sparge turcii mai cu izbîndă [104]. Lucrul însă trebuia adus la dietă. Şi dieta din Turda, de la 12—22 mai, în care se făcu vorba ca să ţină cu „cei din Ungaria", respinse propunerea. „Pînă cînd creştinii nu au cuprins Buda, dorinţa de a rupe cu turcii trebuie ascunsă", zicea Chendi Alexandru, socrul lui Balthazar Báthory [105]. Tot aşa şi sfetnicii lui Sigismund erau mai toţi împotriva alianţei, şi „neamurile" lui de sînge [106]. Dar principele era hotărît să-i silească

cu puterea. Ce e drept, la începutul lui iunie încă, el nu primi deodată scrisoarea împărătească ce i-o aducea Ion de Marini Poli (Raguseus) — venind peste Polonia şi Moldova — tot din pricina titlului [107]. Dar se arăta cu toată iubirea şi supunerea către împăratul şi Casa lui. O primi însă în urmă, ca s-o arate dietei, ce o chemase din nou la Alba-Iulia în luna lui iunie. Marini spune că încă în această dietă se învoiră cu ruperea de turci [108]. Şi mai sînt şi alte izvoare care vorbesc de hotărîrea luată acum, în urma discursului principelui şi de frica gardei puternice ce înconjura palatul dietei, de a se ridica împotriva turcului [109]. Dar San Clemente, ambasadorul spaniol (la Curte) scrie din Regensburg la 28 august, după împărtăşirile lui Carrillo, că hotărîrea de alianţă cu Austria fu luată la 11 iulie, în a 4-a dietă, ce se ţinu la Alba Iulia [110]. De aceea se poate că mărturia celorlalte izvoare (afară de a lui Marini, care uşor va fi spus ceva mai mult pentru a plăcea împăratului în siguranţa că are să fie) mai ales că ele nu ştiu de conclusul din 11 iulie, să fie greşită [111]. Ori că decisul din iunie nu putea fi socotit ca desăvîrşit, fiindcă el zicea că legăturile cu turcii nu le vor rupe pînă ce arhiducele Matthias nu le va fi trimis 2000 de călăreţi cu simbria gata pentru patru luni, puşi cu totul la voia domnului ardelean. Apoi să le dea tunuri, praf şi toate muniţiile de război cîte le va trebui, fără zăbavă. Numai după aceea se poate trimite un „orator" cu anumite condiţiuni, hotărîte cu votul tuturor, să întărească legămîntul (ad ratificandam compositionem) [112]. Vestitorul acestor hotărîri nu putea decît să se întoarcă „fără ispravă" (rebus infectis) de la Matthias şi pînă la 27 iulie împăratul nu subscrisese nimic, nici nu se învoise la vreo condiţie [113]. Abia la 28 iulie i se încuviinţară 2000 de călăreţi nemţi [114]. Dar aceasta era chiar pe gîndul partidei prietene cu turcul. La 3 iulie sosise în Ardeal vestea că tătarii au intrat în Moldova [115], pentru a trece în Ungaria şi rugămintea lui Aron Vodă după ajutoare, cum îi făgăduise principele şi senatul său printr-un tratat încheiat cu Marini, scurt după venirea lui din Moldova, pe timpul dietei din iunie, poate [116]. La 11 iulie, Sigismund ştia şi de trecerea tătarilor spre Polonia [117]. Principele pusese general peste toate oştile sale pe Balthazar Báthory — de mulţumire, se vede, că s-a învoit la alianţa cu nemţii — şi-i porunci acum să închidă drumurile tătarilor, punîndu-i la dispoziţiune chiar şi garda sa [118]. În loc de aceasta, Balthazar, înţeles cu partidul ce s-a supus la vedere, le trimite tocmai el oameni să le arate trecătorile şi intrările sigure şi nepăzite. Principele, vrînd să îndrepteze lucrurile, chemă o nouă dietă la Turda, cum spune dînsul [119]. În fapt, era nobilimea înarmată, adunată aşa, din porunca domnului, încă la dieta din Alba-Iulia, dar aşezată în tabără o milă de la oraş, în partea dinspre Sebeş [120], care se strămută la Turda, în loc să meargă împotriva tătarilor. Aci curse şi Balthazar cu ai săi, adică cu oştile şi cu mulţi din sfetnici (şi miniştrii) principelui, aţîţînd pe furiş adunarea şi mai bine împotriva lui [121]. Partidul duşmănos nemţilor se făcu atunci că-i voieşte binele, veni la el la Alba Iulia, unde şedea, făcîndu-se bolnav, şi-l rugă cu lacrimi să părăsească ţara, căci în dietă se plănuieşte să-l omoare cu ai săi ori să-l prindă şi să-l dea turcilor. Şi principele plecă, ieşind la marginea ţării, în castelul Chioar (Kővár).Aşa spune Sigismund în instrucţiunea trimisului său

la papa [122] şi aşa îşi motivează el faptele ce urmează în dieta din aprilie 1595 [123]. Într-o scrisoare către Andrei Báthory însă principele spune că, nesimţindu-se harnic a ţine piept cu turcii fără ajutorul nemţesc, care nu venea, şi firea lui nepotrivindu-se pentru război, s-a hotărît serios să meargă în Italia, lăsînd guvernator pe vărul său Balthazar, pe care doreşte să-l aibă de urmaş. Că s-a învoit cu el prin jurămînt să păstreze titlul de principe, să-şi tragă veniturile din moşiile sale şi o pensiune de 12 mii de taleri pe an de la Balthazar. Ba declară chiar de scornitură răutăcioasă sperierea sa cu planul de omor sau de izdare turcilor [124]. Adevărul se pare totuşi a fi că principele de silă — adică de frică — îşi lua poteca din Alba Iulia la 20 iulie [125] şi că de silă lăsă domnia vărului său, care avea oştile în mînă şi cu ele venise la Turda [126].

Complotul partidului acestuia, prieten turcului, se întinse chiar şi asupra Moldovei, unde avea înţelegerea cu o seamă de boieri, ca şi ei să zvîrle pe Aron şi să-şi aleagă domn iubitor de pace cu turcul [127]. Ei din parte-le vreau să aleagă pe Balthazar Báthory, alţii, chiar socrul său mai întîi vreau să facă republică ca în Veneţia. Lucrul trebuia hotărît la dietă, pe care o mutară la Cluj [128]. Dar principele fugar nu se odihneşte nici el. La sfatul lui Kornis Gáspár, căpitan în Húszt şi al lui Bocskai Ştefan, fiul mătuşii sale, căpitan în Oradea, chemaţi în grabă cu garnizoanele lor, după îndemnul lui Keresztúri, căpitan în Chioar, unde sosi curînd şi Geszty, stăpînul Devei, se trimiseră repede manifeste la Cluj şi în afară că principele n-a părăsit domnia, şi porunci la oştile secuieşti să vină şi ele. Iar Kornis grăbi singur la Cluj să lucre printre cei adunaţi. Manifestele şi oştile căpitanilor pomeniţi mai vîrtos făcură dieta, în loc de alegere nouă, să cheme pe fugarul. O deputăţie strălucită, în ea fiind chiar Balthazar, aducea pe Sigismund la Cluj în ziua de 8 august [129]. Principele făgădui iertare tuturor, închise dieta, chemînd alta pe ziua de 17 august, tot acolo. Aceasta hotărî din nou ruperea de turci, în zilele de 22—23 august, după grele dezbateri şi cu multe voturi contra [130]. Sigismund ţinu totuşi s-o pecetluiască cu o baltă de sînge. Ştia el ce păţise întîi. Dar mai era şi multă vorbă, dreaptă sau scornituri, nu se poate hotărî, că trădătorii vechi umblau să-i răpună zilele cu venin sau cu pumnalul ori să-l dea prins în mîinile turcilor. Destul că principele se foloseşte de ea. La 28 august, domnii de frunte sînt chemaţi să-l însoţească la biserică. Adunaţi în palat, la un semn dat sînt prinşi 12 din ei, peste cîteva zile şi al 13-lea : între ei trei fraţi Chendi, Báthory Balthazar, cancelarul Kovácsóczy. Unul a spus, cînd era să-l chinuie, că Báthoreştii, Chendi Alexandru şi cancelarul au făcut toate. La cinci li se tăie capul în faţa lumii în ziua de 30 august, doi Chendeşti între ei. Al treilea Chendi şi Bornemisza, cancelarul şi vărul principelui, Balthazar, fură sugrumaţi în închisoare la 12 şi la 13 septembrie. A mai fost ucis şi un Szalánczi [131]. Papei îi spunea principele prin solul trimis în aceste zile — înainte de uciderea lui Balthazar — că întîi le-a făcut „legitim proces“ şi a adus „sentinţa“ [132], ceea ce nu pare adevărat, căci această dietă se închise la 1 septembrie, fără a pomeni lucrul, ceea ce nu se întîmplă nici în cea următoare din decembrie [133]. Abia în cea din aprilie 1595 principele ceru şi căpătă aprobarea [134].

A făcut principele aceasta pentru a-şi putea urma politica sa, de la care aştepta mai mare mărire [135], desigur însă a făcut-o şi din dor de răzbunare [136] şi mai ales din dor după moşiile şi averile lor, pe care le strînse toate. Că era lipsit tare de bani [137]. „Acum sînt bani pentru război", să fi zis principele. Şi mîinile îi erau libere să înceapă. Mai lipsea numai legămîntul cu împăratul după toată forma, pe hîrtie. Şi Sigismund nu mai întîrzie prea mult cu trimiterea unei legaţiuni de fruntaşi la Praga să-l încheie, înainte de s-ar fi întors Carrillo, pe care-l trimise cînd întoarcerea-i în ţară era asigurată [138].

Avea nespusul noroc să poată cere chiar acum cu tărie împlinirea poftelor sale : se putea mîndri cu isprăvi de mare preţ în ţările româneşti, izbînzi pe care le arăta nu numai ca făcute sub a sa ocrotire, ci făcute prin sine, la a sa comandă, cu al său puternic ajutor, ca ale sale.

NOTE

[1] Leopold von Ranke, *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten*, II. Band, 6 Auflage (Sämtliche Werke, Bd. 38. Leipzig, 1874, p. 153—156).

[2] Atîta pomenea în scrisoarea lui, pe care nu o cunoaştem, papa, în răspunsul său de la 12 noiembrie. Vezi nota 5. Într-o instrucţie papală din 3 octombrie 1594, pentru alt sol la împăratul, se zice că majestatea sa „a promis" lui Madrucii „che quandoil bisogno lo ricercasse si ritiraria con la propria persona a Vienna et nel campo ancora per difesa delle cose sue", *Hurmuzaki*, III. 2, p. 398.

[3] Misiunea aceasta era hotărîtă încă la 25 septembrie 1593 : secretarul papal Minucci către ducele de Bavaria, Wilhelm, la : Stieve, *Politik Baierns*, I, p. 167, nota 4. Date asupra lui Minucci, *ibidem*, p. 126, nota 1.

[4] Un fragment dintr-o instrucţie către reprezentantul papal pentru îndemnarea regelui spaniol să dea ajutor împăratului din anul următor, 1594, se află în *Hurmuzaki*, XI, p. 390.

[5] Clemens VIII către Rudolf, Roma, 12 noiembrie 1593, în *Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen*, Bd. XV, 1853 p. 213—214.

[6] M. Ritter, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation u. des dreissigjährigen Krieges*, Stuttgart, 1887, 1895. În cele două volume apărute nu ajunge decît pînă la epoca ce ne priveşte. Philippson, *Westeuropa im Zeitalter von Philipp II, Elisabeth und Heinrich IV*, Berlin, 1882. Idem, *La Contre-Revolution religiéuse au 16 siècle*, Bruxelles, 1884. Pentru reformaţiune (cea germană în special) rămîne clasic, opul lui Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, 6 Bände (6 Auflage, Leipzig, 1881, 1882, S. Werke I—VI). Între rezumatele scurte curat bisericeşti însemn, atît pentru reformaţiune, cît şi pentru contrareformaţiune, prea vestitul manual al răposatului Dr. K. A. Hase, *Kirchengeschichte* (11 Auflage, Leipzig, 1886 ; sînt şi ediţii mai noi), p. 363—486.

[7] Ranke, *Zur deutschen Geschichte*, VII, p. 182 sq. În ediţia de la 1874. *Divi Rudolphi II Epistolae* ... ab. B. comite de Pace, Viennae, 1771, p. 406—407.

[8] Cf. Stieve, *Politik Baierns*, I, p. 167 şi nota 4 de acolo, împreună cu izvoarele arătate în ea. Sfetnicii împăratului pregătiseră de timpuriu un memoriu asupra înjghebării acestei ligi, în care se prevedea mijlocirea papei pentru înfiinţarea

ei. A.C.H., fără dată, convolut, 1592. Va fi din 1593, credem cu Szilágyi, *Carrillo Alfonz diplomáciai működése*, 1594—1598, Budapest, 1887, p. 6, n. 3.

[9] *Ibidem*, p. 168—252. Tratările la dieta chemată întîi pe 17 aprilie, amînată pe 1 mai 1594. Convocatorul adresat regelui Spaniei, ca principe al „Cercului Burgund" (Țările de Jos) ce se ținea de Germania, e publicat în partea lui esențială — cu povestirea izbucnirii războiului — după original din Arhiva din Brüssel în *M.H.D.*, III, 1859, p. 54—58. Și aci se zice: „So haben wir als der Christliche Kaiser und Oberhaupt im Reich solche not und obligen gemeiner Christenheit".

[10] Vezi *M.C.H.*, VIII, 1883, passim.

[11] Cf. Ranke, *Päpste*, p. 203.

[12] Cf. Stieve, *Politik Baierns*, II, p. 246 sq. Un scurt rezumat de toate ajutoarele în cifre la Huber, IV, p. 376—377.

[13] Dr. G. Turba, *Beiträge zur Geschichte der Habsburger aus den letzten Jahren des spanischen Königs Philip II*, Wien, 1889. Extras din Archiv für österr. Geschichte, Bd. 86, II-te Hälfte. Vezi cu deosebire cap. III, p. 334 sq.

[14] Această părere o găsim la un scriitor de ziare de război, la Curtea împărătească, Nic. Gabelman (sau Gablman), în ale sale *Zwölf Discurs von Politischen Sachen, fürnehmlich das hungrische Kriegswesen belangendt*. Februarie 1593, cap. 41 cu titlul: „Das der Muscoviter ein mechtigerer Feindt sey als der Türckh", în *Hurmuzaki*, XI, p. 314. Un memoriu din lucrările lui Gablman e publicat în „Történelmi Tár", 1896, de Thallóczy (în traducere ungurească).

[15] E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*. Seri III, *Relazioni degli Stati Ottomani*, II, Firenze, 1844, p. 206. Locul a fost cunoscut și d-lui A. D. Xenopol, *Războaiele între ruși și turci*, Iași, 1880.

[16] G. Turba, *Venetianische Depeschen*, III, Wien, 1895, p. 140: În martie 1560 voievodul moldovean se oferă să facă pace între moscovit și Polonia și să-l împreune cu majestatea sa împotriva turcului; p. 490, n. 2, depeșă din 10 februarie 1570: Împăratul vorbea lui Micheli, ambasador venețian de ușurința de a atrage pe moscoviți într-o ligă contra turcului; vezi și p. 493—494, depeșă din 27 mai 1570. În răspunsul ce-l da țarul Teodor Ivanovici legatului împărătesc Warkotsch la începutul anului 1594 pomenește de buna înțelegere între tatăl său și Maximilian, tatăl lui Rudolf și de tocmelile ce aveau pentru o alianță împotriva turcului, *A. C. Russica*, convolut, 1593.

[17] „Project oder Aufmunterung die Macht deren Türkhen zu vermindern". Concept în A.C.T., Nachtrag ad a. 1593—1600, f. 3—8. Anul 1594, notat deasupra acestui act, trebuie schimbat în 1593, căci el nu poate fi scris decît înaintea expedierii soliei la muscali.

[18] Relation aus Moskau, dat 19 martie 1594. A. C. Russica, convolut, 1594. Un libel, f. 7—40. Vezi f. 10. Cf. Karamsin, *Geschichte des russischen Reichs*, IX, Leipzig, 1827, p. 233—234.

[19] Astfel aduce aminte de legația lui de „mai înainte" (fără dat hotărît) însuși țarul în răspunsul ce-l dă acum lui Warkotsch. A.C.R., convolut 1593. Datul acelei legații, cred, e același ce ni-l dă Karamsin, *loc. cit.*, p. 170—171, respectiv n. 230, p. 366, adică anul 1588, cînd el scrie că rușii au îmbiat pe împăratul cu alianța împotriva turcilor.

[20] Citata „Relație din Moscova", A. C. Russica.

[21] Des Zaren und Grossfürsten in der Moskau beantwortung auf die von dem kaiserl. gesandten fürgebrachte werbung. A. 1593. Copie sau traducere, și Relation aus Moskau, 19 März, 1594, a lui Warkotsch, A.C.R.

[22] Am văzut că țarul numai îi îndemna să nu țină cu turcii. Și Warkotsch scria la capătul relației sale că cine știe dacă vor asculta. De aceea, zicea el, împăratul să caute alte mijloace pentru a împiedica pe tătari; anume să cîștige stăvilare împotriva lor în Polonia, Moldova, Valachia și Ardeal. Dacă vor vedea că ar fi greu de străbătut către Ungaria, mai ușor vor asculta de îndemnarea și amenințarea moscovitului, și către sultan vor avea cu ce să se scoată. Relația citată, A.C.R.

[23] Comuleo mai fusese în Orient, pe care-l cunoaștea bine. În autobiografia lui A. Santori, Cardinale di Severina, citim, la 1585, că autorul între alte sfaturi ale sale cu papa a vorbit și de călătoria dalmatinului Alessandro Cumoli și a

părintelui T. Raggi, pentru a vizita Serbia, Albania, Bulgaria, Valachia, Tartaria, „ca să ajute acele suflete". *Arhivio istorico Romano*, tom. 13, 1890, p. 162. Autobiografia e publicată de G. Cugnoni.

[24] Vom vedea mai jos cînd a plecat. Desigur, de instrucţia aceasta e vorba în scrisoarea lui Comuleo către cardinalul San-Giorgio, Cracovia, 27 octombrie 1594 : „Ho havuto lettere di V. S. Illma di 29 di Gennaio, con la instruttione, et il Breve con la copia et presenti per Moscovia". Nu se dusese încă în această misiune din urmă. Scrisoarea e publicată de Pierling şi Rački în „Starine", XIV, p. 108.

[25] Fragmentul acestei instrucţiuni, în „Tesaur", I, p. 62—63.

[26] La anul 988. Cf. Karamsin, *op. cit.*, t. I, p. 130—131, la A. Papadopol Calimach : *Sofia Paleolog şi domniţa Olena*, în „Analele Academiei Române, Mem. Secţiei Istorice", XVII, 1895, p. 80.

[27] „Tesaur", I, p. 63—64. Cf. şi fragmentul (alt loc decît cel din „Tesaur") din Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 126. Relaţia e dată din 28 ianuarie 1594. Cu veşnicul gînd de a putea uni sub puterea sa şi biserica Răsăritului, papa Paul II, îmbiind pe Sofia, nepoata celui din urmă împărat bizantin, crescută la curtea sa, de nevastă marelui duce Ioan III Vasilievici — căsătorie ce se şi făcu — cerca să trezească în el prin solii săi, la anul 1469, acelaşi dor şi aceeaşi rîvnă după moştenirea Bizanţului, şi sfetnicii domnului muscălesc îl îndemnase să ia pe domniţa pentru aceeaşi pricină. A. Papadopol-Calimach, *loc. cit.*, p. 75—77, după Karamsin şi Raynaldi, *Annales Ecclesiastici*, anii 1470—1472.

[28] Rapoartele secretarului Bernerio, Roma, 7 mai, 1, 4, 11 iunie, A.C.H. Cod. 595, 8, f. 496, 467 sq., 469 sq., 471 sq.

[29] Leonardo di Harrach către împărat, Roma, 25 iunie 1594, *ibidem*, f. 595.

[30] E.v. Mayer, *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen* (Im Selbstverlage), 1861, p. 61—189 ; special : alegerea p. 64—69, lupta decisivă şi prinsoarea, p. 124—131, eliberarea şi tratările principale ce i-au premers, p. 160—188. Tratatul de la Beuthen-Bendzin în anexa 31, p. 450—459. Conventio facta inter Rudolphum II, Imperatorem et Sigismundum III., Poloniae Regem. Dat 9 martie 1589. Cf. I. Caro, *Das Interregnum Polens*, im, J. 1587. Huber, IV, p. 372—373.

[31] Ranke, *Päpste*, p. 154.

[32] F. Hurter, *Geschichte Kaiser Ferdinands II. u. seiner Eltern*, III, Schaffhausen, 1851, p. 51, respectiv 43—53. Vezi apoi Mayer, *Bischof Pawlowski*, p. 205—214. Cf. un studiu al lui Stepischneg asupra lui Georg III Stobaeus von Palmburg, Fürstbischof von *Lavant*, care a însoţit pe principesa în Polonia, în „Archiv für österreichische Geschichte", XV, p. 113.

[33] Pace, *Rudolphi epp.*, p. 392. Scrisorile împăratului către principele Radziwill şi către Zamoyski. Praga 21 decembrie 1593. Instrucţia pentru Walcherus în A.C.H., convolut. decembrie 1593, Copie. Cf. apoi : *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 337. Zamoyski către Radziwill, 30 martie 1594 şi scrisoarea lui Matthias către Rudolf, unde îl îndeamnă să trimită solia în Polonia şi Rusia, dată din 8 noiembrie 1593, la Hurter III, p. 364.

[34] Aceasta se vede din spusele lui Zamoyski către Comuleo. O scrisoare a acestuia către cardinalul San-Giorgio, Leopol, 27 aprilie 1594. Pierling-Rački, *loc. cit.*, p. 98. Cf. Relaţia lui Wackher extras din ea, în *Hurmuzaki*, XI, p. 427—429, unde se vorbesc multe şi de toate, nici un răspuns însă nu se dă la cererea făcută de a intra în Ligă. Numai cît se arată sentimente prieteneşti din partea cancelarului.

[35] Gejer, *Geschichte Schwedens*, la Hurter, III, p. 352 sq. Plecase din Varşovia la 3 august 1593.

[36] Gejer ne dă data de 14 iulie, de care Hurter, p. 363, zice că nu-i cu putinţă, fiindcă există o scrisoare a reginei, dată din Stockholm la 15 iulie. Cred că data lui Gejer e stil vechi, cum rezultă din arătarea lui asupra morţii regelui Ioan „17 noiembrie 1592", care în scrisoarea regelui Sigismund către soacră-sa, dată din 10 ianuarie, 1593, e arătat cu „27 noiembrie", nepotriveală ce Hurter nu şi-o poate explica şi o ţine de greşeală în scrisoarea regelui. Hurter, III, p. 352, n. 12.

[37] Vezi mai jos. Hurter pare a nu crede în vina lui Zamoyski, deşi mărturiseşte că lucrul nu se poate hotărî, p. 365—366. Datele ce vom aduce mai jos, în capitolul următor sînt cam împotriva lui.

[38] *M.C.T.*, II, p. 283.

[39] *Ibidem*, p. 335—337.

[40] *Ibidem*, p. 451—457. Gyulafi către Ruber, Alba Iulia, 26 mai. Executorii testamentari către împăratul Maximilian, 28 mai, p. 458—463 : jurămîntul lui Báthory şi firmanele turceşti către el şi către ţară. Cf. textul lui Szilágyi, p. 389—399.

[41] *Ibidem*, p. 279—280 şi 282. Cf. Huber, IV, p. 267 sq.

[42] Jurămîntul acesta tot acolo, p. 458 ; cf. Szilágyi, text p. 400.

[43] Szadeczky L. *Báthory István*..., Budapest, 1887, passim, *M.C.T.*, II, text p. 448—449 şi *Törvények és irományok* p. 574—578. Cf. Huber, IV, p. 276 sq.

[44] *M.C.T.*, III. p. 1—12.

[45] *Ibidem*, p. 38—95 şi actele p. 155—259.

[46] *Ibidem*, p. 264 şi urm.

[47] Szilágyi, *Carrillo*..., p. 7—8 ; cf. *M.C.T.*, III, p. 278.

[48] Vezi pe lîngă opurile citate mai sus, nota 6 : Maurenbrecher, *Geschichte der kathol. Reformation*, 1880 ; Huber, *Der Jesuiten Orden*..., Berlin, 1873 ; Ranke, *Die römischen Päpste*.

[49] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 392. Se va vedea mai jos că scrisoarea e din luna decembrie 1594.

[50] La raportul său din 20 martie 1592, Kreckwitz alătură o scrisoare primită de la vestitorul său secret din divan. În ea se zice : Agens Transylvaniae quasi pulsus imo coactus ad dominum suum ibit, per quem mandatur firmissime Voivodae Transylvanico, ut omnes alienos homines, sive *Italos* sive alios quoslibet a latere suo pellat et cum Regnicolis conversationem habeat. A.C.T., f. 165. Natural, pămîntenii se jeluiseră. Numele italienilor de la Curtea principelui, o listă de 38 de persoane, la Szamosközy, p. 76 şi urm. Asupra firii risipitoare a domnului, cf. *ibidem*, p. 35.

[51] Szamosközy, IV, p. 25. E interesant că se potriveşte cu raportul precedent din Constantinopol : (în traducere : „De aceea s-a mîniat turcul şi nu putea avea încredere în principele Sigismund). Cf. *M.C.T.* III, p. 277—278.

[52] Vezi scrisorile alăturate la raportul lui Kreckwitz din 16 aprilie 1592, mai ales pe cea a sultanului către Sigismund Báthory, în care-i spune, la cererea lui, că-l numeşte rege polon, dacă regele se va duce acasă în Şvedia, A.C.T., f. 131—132 ; cf. *Hurmuzaki*, XI, p. 763, n. 1. Cf. Szilágyi, text în *M.C.T.*, III, p. 278.

[53] Vezi scrisoarea lui Kreckwitz din 14 iunie 1593 : o scrisoare de la spionul său din divan (vreun interpret), 10 iunie, A.C.T., f. 191. E rezumat, se vede, după scrisoarea lui Sigismund Báthory din 25 martie, în Arhivele Statului Ungar, pomenită la Szilágyi în textul său din *M.C.T.*, III, p. 293. Ştim că fu trimisă prin Ravazdy, cu care cred că a venit şi Mihai la Poartă.

[54] Szamosközy, IV, p. 27—28, adăugînd : „Cu aceasta şi-a început pribegia, de i-ar fi pierdut Dumnezeu capul acolo". Cf *Hurmuzaki*, XI, p. 343, aviz către nunţiul papal din Polonia, 1 iunie 1593. Se zvonise că merge Sigismund acolo.

[55] *M.C.T.*, III, p. 293—295.

[56] „Történelmi Tár", 1879, p. 26—27. Sennyei către principe, Timişoara, 19 septembrie. Scuza ce a întrebuinţat către paşa.

[57] *M.C.T.*, III, p. 419—427.

[58] Aceasta îi scrise trimisul său Bodogh încă la 11 septembrie din Belgrad, „Történelmi Tár", 1879, p. 25, făcîndu-l băgător de seamă asupra bănuielilor ce are Sinan împotriva lui.

[59] Zane către doge, Constantinopol, 30 octombrie 1593. Óváry, *Copii* p. 226, nr. 1104.

[60] Vezi scrisorile şi firmanele din Arh. St. Ungar, citate în notele lui Szilágyi, *M.C.T.*, III, p. 295—301 ; cf. şi textul autorului şi Szamosközy, p. 28.

[61] V. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, Sibii, 1782—1793, III, p. 80, spune chiar că a trimis anumit pe Imrefi la Teuffenbach la Caşovia, *M.C.T.*, III, p. 299.

[62] Documentul lipseşte. Cuprinsul se află însă în Registrul Arhivei Ministerului de război din Viena (Kriegs-Archiv), ce poartă numărul 190 din 1593, Kanzley Expedit, f. 73. În cele următoare voi cita Kriegs Archivul cu A.R. (Arh. de război).

[63] *Ibidem*, Kanzley-Registratur, nr. 191 din 1593, f. 73, actul 43.

[64] *Ibidem*, Expedit, 190, f. 75, act 37, regest.

[65] *Ibidem*, Expedit, 190, f. 93, act. 8, regest sub 1 octombrie.

[66] Rákóczy către Pálffy, Viseli 2 octombrie, în A.C.H., convolut, octombrie 1593. In *Hurmuzaki*, XI, p. 366, această ştire nu e de tot limpede, din cauza rezumatului intercalat în paranteză.

[67] A.R., Expedit., 190, f. 75, act. 118, regest: „Per anfang der tractation mit dem Veyda aus Sibenbürgen", 12, 13 octombrie.

[68] Pálffy către Matthias, Comorn, 21 octombrie 1593, A.C.H.

[69] A.R., Registratur 191, f. 74—75, 103, mai multe regeste din octombrie şi noiembrie.

[70] Ibidem, Registratur, 193, f. 86.

[71] Hurter, III, p. 318.

[72] Kiss către Teuffenbach, Kassau 24 februarie 1594, publicat în „Új Magyar Muzeum", 1854, II, p. 212 sq. de Kemény J.: *„Diplomáciai kutatások, Rudolf császár és Báthory Zsigmond erdélyi vajda, közti. titkos követségek"*. Cf. Szilágy, *Carrillo*, p. 10—11, 13.

[73] Vezi mai sus istorisirea acestui drept. Vederile Curţii din Viena la această dată le rezumă Speziano. Nunţiul papal spunînd că e puţină nădejde de a-l recîştiga, „ţara fiind tare (forte) şi nelipsind cine să ajute pe Transilvanul", dar dînsul *crede* că „va fi părăsită acum această pretenţie de stăpînire (del dominio), fiind atîta nădejde de a face vreo ispravă cu ajutorul aceluiaşi Transilvan". Speziano către cardinalul San-Giorgio, Praga (?), 13 decembrie 1593, *Hurmuzaki*, XI, p. 378.

[74] Szilágyi, *Carrillo*, p. 12.

[75] Data se poate fixa după instrucţia papală „din 1594" pentru episcopul de Cervia, ce ne slujeşte de izvor, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 391 sq. Această instrucţie e din decembrie 1594, se poate spune hotărît: Carrillo ajunse „acum 13 luni", cînd papa hotărîse să trimită pe Alexandru Comuleus în Orient, „tocmai în aceeaşi zi, cînd pleca numitul domn Alexandru". Instrucţiile şi creditiva acestuia sînt date din 8 şi 11 noiembrie, *ibidem*, III. 1, p. sq. şi III. 2, p. 36 sq. Şi a trebuit să plece pe atunci îndată, căci la 11 ianuarie, Carrillo era la Praga, întors, *(ibidem*, III. 2, p. 29—30), de unde a venit la începutul lui februarie în Ardeal (Szilágyi, *Carrillo*, p. 11).

[76] Tot mersul acestei afaceri e povestit în instrucţia pomenită în nota 75. Şi aci se arătau lucrurile cu adevărat, căci împuternicitului i se spunea să aducă aceasta aminte Principelui, dacă ar ieşi cu învinuiri.

[77] „Alfonso Cariglia... affetionato al negotio (alianţei cu ardelenii) per haverlo egli maneggiato dal principio sino al fine"... se zice în instrucţia papei pentru Cervia *(Hurmuzaki*, III, 2, p. 392). „Alfonso Cariglio... il quale d'ordine del Pontifice a praticato questo negotio ed ha indotto il Transilvano a questa deliberatione", scrie ambasadorul venetian Contarini din Regensburg, 25 august (st. v.) 1594 *(ibidem*, III. 2, p. 46). Aceasta o susţine şi contemporanul general împărătesc, contele Isolano, *Guerre descrite* etc. *(Ibidem*, XI, p. 380).

[78] Pe cînd se hotărîse în principiu (sigur după sosirea soliei turceşti de la 7 august) şi înainte de a se şti data sigură a ţinerii dietei de la 1—10 septembrie, Carrillo scrisese la Roma că se va ţine pe la sfîrşitul numitei luni *(Hurmuzaki*, III. 2, p. 36, instrucţia pentru Comuleo, 10 noiembrie 1593), fără a spune ceva de venirea sa.

[79] Aşa socotesc eu că numai acesta putea fi gîndul lui Carrillo, cînd căuta să facă unirea de arme şi cu preţul suveranităţii Ardealului. Nu pot fi de acord cu Szilágyi, *Carrillo*, p. 13. Nu pentru a mîntui Ardealul „pentru creştinătate" şi „a-l pune în fruntea unei mari confederaţii, ce ar fi cuprins, afară de această ţară, Moldova şi Ţara Românească" (Szilágyi, *op. cit.*, p. 8), ci ca să cucerească Ardealul *protestant* pentru *catolicism*, pentru papa putea fi, era *datoria* să fie „misiunea" unui iezuit. Şi un Ardeal independent, ba mai întărit încă cu alte două ţări schismatice, nu că era mai greu de cîştigat pentru creştinismul iezuit decît chiar Ardealul atîrnător de turci (din care iezuiţii erau daţi afară de puternica dietă, peste voia principelui), ci era pierdut poate pentru totdeauna.

[80] Barvitius, secretar împărătesc, scria la 18 februarie 1593 lui Wilhelm, ducele Bavariei, al cărui fiu venea să facă o vizită împăratului, spunîndu-i cum să

se poarte: „Patres [înțelege pe iezuiți] aut eorum mentio cum alias ingrata tum hoc maxime tempore, hac occasione". Vezi Stieve, *Politik Baierns*, I, p. 129. nota 2.

[81] Instrucțiunea citată pentru Cervia, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 391. Lui Szilágyi, cînd a scris studiul său asupra lui Carrillo, nu-i era cunoscută această prea interesantă instrucție, cu istoricul celor întîmplate timp de un an.

[82] Îmi pare neîntemeiată afirmația lui Szilágyi — nu găsesc nici un izvor și nici el nu ne arată — că independența Transilvaniei ar fi fost primită și de Curia Romană ca singura posibilitate de a trata și cu aceasta ar fi însărcinat pe Comuleus *(Carrillo*, p. 13). Introducere la *M.C.T.*, III, p. 304, 306. Vom vedea că Comuleus nu a avut o astfel de împuternicire. Plecase chiar înainte de a se ști la Roma de dorințele lui Sigismund. Numai Speziano credea că se va renunța la acest drept. Vezi mai sus nota 73.

[83] Harrach, reprezentantul diplomatic al împăratului la Curtea papei către Rudolf, Roma, 5 februarie 1594. Citind papa răspunsul, scrie Harrach, „mi disse con viso alegro, che non era necessario far complementi seco, et che non il Transilvano haveva fattio tutti li offitij possibili perche fusse venito con la Mta Vra à danri de Turchi". Scrisoare nepublicată A.C. Cod., 595, vol. 8: *Literae et Acta Caesaria Italica*, A. 1591—1596, f. 620 sq.

[84] Nu-mi sînt cunoscute.

[85] T. Contarini, ambasador venețian la Praga, către doge, Praga, 11 și 18 ianuarie 1593 mare veneto (=1594), *Hurmuzaki*, III. 2, p. 30.

[86] Altfel Speziano credea încă în decembrie (13), întîia dată, cînd s-a informat de relația de drept dintre Ungaria și Transilvania, „că aci vor părăsi ușor această pretențiune de stăpînire" (*Hurmuzaki*, XI, p. 378).

[87] Brevis de Transilvania pro praesentis temporis ratione Discursus. Sacratmo Rom. Imp. Rudolpho. Praga, 12 ianuarie 1594, subscris de: humilimus ac fidelis servuus Franciscus Copachi (Kopácsy). A.C.H., convolut, ianuarie—martie 1594. S-ar putea totuși ca iezuitul să fie ieșit încă acuma, cu condiția suveranității Ardealului sub Sigismund și ca ea să nu fi fost împărtășită scriitorului memoriului, care avea să-și dea părerea nepreocupat asupra alianței.

[88] *M.C.T.*, III, nr. XX, p. 429—438. Pentru poruncile nesfîrșite de la Poartă vezi acolo textul lui Szilágyi, p. 302, respectiv actele din Arh. St. Ungar, citate acolo.

[89] Ne-o spune el singur la 16 februarie 1594. Vezi O. Pierling și Dr. Fr. Rački, în „Starine", XIV, 1882, p. 89. Nu e adevărat deci ce zice Szilágyi, *Carrillo*, 11, că a venit odată cu acesta. Carrillo pleca numai între 11 și 18 ianuarie din Praga.

[90] Estratto della „Instruttione al Rever. Don Alessandro Comuleo, Arciprete di S. Jieronimo di Roma mandato da Sua Santità a diversi Prencipi et Potentati delle Parti Settentrionali", în *Hurmuzaki* III. 2, p. 36.

[91] Vezi mai sus afirmația neîntemeiată a lui Szilágyi. El nici nu știe că plecase înaintea lui Carrillo din Roma.

[92] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 92.

[93] *Ibidem*. p. 89, 92. Scrisorile din 16 și 23 februarie. În prima-i scrisoare Comuleo zice că i-a spus Carrillo și frații Ștefan și Balthazar Báthory, că e gîndul principelui să trimită oaste la primăvară sub Baltazar în tabăra turcă, care să dea dosul „în momentul cel mai potrivit". Și acest moment *îl fixa Comuleo*, că ar fi cînd oastea creștină va pleca spre Constantinopol etc. Iar în a doua zice că așa s-a și hotărît.

[94] *Ibidem*, p. 92.

[95] „Man wöl so auch nit glauben, das die Khay. Majt. zu derselben grossen praeiudicio so grosse Zusag gethan habe, noch thun werde". Teuffenbach către Matthias, „auf der Rais nach dem Veldtlager, den 15 aprill 1594" A.C.H., raportînd de vizita ce i-a făcut cardinalul Andrei la Cașovia 13 aprilie, și de cîte i-a argumentat. Pe lîngă raportul puțin adevărat (căci atîta i se spuse) al lui Comuleo, singurul izvor asupra acestor tratări. Numai cît trebuie interpretată scrisoarea, căci spusele cardinalului nu pot fi sincere, și Teuffenbach le ia toate de bani buni (ca și Szilágyi, *Carrillo*, 14—15, *M.C.T.*, 305—307 și Hurter, 318—319). Dezvoltarea lucrurilor va dovedi mai mult. Povestirea lui Hurter, *Ferdinand* II. t. III. 316, că Andrei avu ideea de a libera Ardealul de turci, pe care o arătase la Roma, e greșită. Izvorul lui Hurter e tot citata scrisoare din 15 aprilie.

[96] Fragment din scrisoarea lui către Carrillo, 9 martie, publicată de Szilágyi, *Carrillo*, 14, nota 1 : nodus iste magnus est quen reverentia vestra ita tractet ne injustis petitionibus Caes. Mtas deterreatur". Cf. scrisoarea lui Teuffenbach : „...Carrilia... Ine Weida... ohne der Räthe wissen zu übermessig ungleichen begeren anweisen thue".

[97] Scrisoarea lui Comuleo din 23 februarie, în „Starine", XIV, p. 92.

[98] Raportul lui San-Clemente, Praga, 3 mai, în regestele lui Óváry, *op. cit.*, II, p. 228, nr. 1 113.

[99] Speziano către cardinalul San-Giorgio, Praga, 28 martie, *Hurmuzaki*, XI, 430. Cf. *ibidem*, p. 426, 428. Aceeaşi idee auzită de la miniştri o repetă Contarini la 23 iunie. *Ibidem*, III. 2, p. 42.

[100] Un memoriu contemporan la Szilágyi, *Carrillo*, 17, nota 1, zice : „Tota caesaris responsio exposita et in decreto ostensa sermo principi admodum placuit : unde in *Comitiis generalibus mense Maio Tordae* statim ac pater revenit, celebratis, laboravit princeps, ut ordines regni, caesaris responsum confirmarent reciperentque, statim contra Turcam arma sumerent mitterenturque aliquot legati, qui agerent cum caesare de firmando tamen foedere". Comunicat lui, *ibidem*, de prof. Rosty. La aceste făgăduinţe scrise, cărora li se răspunse prin dieta de la 11 iunie (sau iulie ? vezi mai jos) trebuie să se raporteze rîndurile din instrucţiunea lui di Cervia (decembrie 1594) : „se bene con Sua Maesta Cesarea s'é fermata la prima conditione con Sua Altezza in scritto", *Hurmuzaki*, III. 2, p. 392.

[101] Ms. Bibl. Univ. Pesta, Çoll. Pray, f. 59.

[102] Vezi instrucţiunile principelui pentru solul său, italianul Fabre Genga, trimis la Praga, pe la septembrie 1594, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 387.

[103] Szamosközy, 34—35. Cronica cunoscută sub numele de *Kulcsár*, sau cronica secuiască, Pesta, 1805, p. 74. De venirea lor la principe înainte de a se fi învoit ardelenii la războiul cu turcii, vezi şi Kurzer Bericht etc. *M.C.T.*, III, p. 453 sq.

[104] Vezi jeluirile lui Sinan şi ale lui Hassan paşa de Timişoara către principe... în scrisorile sosite la 1 şi la 8 aprilie în Alba Iulia. *M.C.T.*, III, p. 309, nota 1 şi 2. Pesty, *Krassó vármegye*, IV, p. 176 sq. Memoriul pentru papa, făcut de un sol ardelean, cum se vede din cuprins (de Genga poate), în a doua jumătate a anului 1594, la Roma. *Hurmuzaki*, III, 2, p. 404. Cf. instrucţiunea lui Genga, p. 388. Theodorus de Bry Leodiensis, *Pannoniae historia chronologica*, Frankfurt, 1596, p. 185. Cf. Bethlen, III, p. 183, Szamosközy, p. 35.

[105] În concluziile acestei diete, *(M.C.T.*, III, p. 438—444), nu se pomeneşte de asta. Dar Bethlen, scriitorul de mai tîrziu, cum ştim, care povesteşte toate dezbaterile din aceste diete, după izvoare contemporane, în parte pierdute, ne-a păstrat vestea. *Hist. de reb. Transilv.* III, p. 206—214. Vezi şi Szamosközy, p. 36.

[106] Instrucţiunea lui Genga, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 388. Szamosközy, p. 34, 36.

[107] „Per diferenzza del titulo". Este, socotesc, scrisoarea de acreditare din 4 martie, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 188. Marini, de care vom vorbi mai pe larg, stătuse mult în Polonia şi Moldova.

[108] Marini raportează că principele arată scrisorile ce le adusese el de la împăratul în senat „dove dapoi molti senati (sic !) e dieta in Albagiula face consentire a tuto senato, e tuto regnio, di quanto aveva promeso a V. M. Caes e con intention di esiere al campo con exercito contra inimico". Despre acestea a dat ştire în scrisorile sale din 27, 30 iunie şi 3 iulie. Vezi Relaţia, *Hurmuzaki*, III, 1, p. 201.

[109] Vezi scrisoarea intitulată : „*Coniuratio* adversus Ser Transilvaniae Principem Sigismundum Báthoreum anno 1594 conflata, ex cuiusdam Transilvani fide dighis scriptis, dt. 26, oct. 94", în *M.H.D.*, III, p. 65. *Kurzer Bericht...* gestellt den 2 mai 1595, auf begern Herrn Ferd. Hofman, Hofkammer präsidenten, în *Archiv des Vereins für siebenbürg. Landeskunde*, Neue Folg, t. I, 1853, p. 128.

[110] Óváry, *op. cit.*, II, p. 229—230, nr. 1 121. Că ea a fost luată, o spune şi principele în instrucţia lui Genga. Cf. A.R., Reg. 193, f. 100, iulie 18.

[111] Şi după „*Coniuratio*" şi după raportul lui San Clemente, sfatul şi principele, încheind „alianţa", se duseră la biserică, unde se sluji un Tedeu. Şi după una şi după alta, peste cîteva zile vestiră ajungerea tătarilor la graniţa ţării.

[112] Aici e locul celor 3 puncte de „tractat cu neamţul, la 1594, la începutul războiului", publicate în *M.C.T.*, III, p. 445, nr. XXII. E de însemnat însă că în Catalogul Manuscriptelor bibliotecii Universităţii din Pesta, p. II-a (ed. Szilágyi S.,

Budapest, 1894), p. 347, nr. 200, actul poartă data 11 iulie. Unde scriu, nu pot controla care e cel adevărat.

[113] „Undique circumdati sumus malis, vix vero aut nulla spes auxilii a caesarea Majestate *cum nuncius noster infectis rebus ab archiduce redierit*, ac et ipse statumsuum deploret, spe nobis oblata interim vero nec ullis hactenus caesarea Majestas conditionibus subscripsit consentitque". Așa scrie chiar Sigmund vărului său, cardinalul Andrei, la 27 iulie. Copia scrisorii, în Szamosközy, IV, p. 32—34 și la Bethlen, III, p. 422, dată în Kővár. Acest „nunțiu" nu putea fi decît Carrillo. Nu la Praga a fost așadar „nunțiul", cum scrie Szilágyi *(Carrillo*, p. 18); nici nu avea ce căuta acolo, împăratul era încă în Regensburg la dietă. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 41 sq.

[114] A.R., Reg. 193, f. 328 și 100.

[115] Kováchóczy către Budaky, jude în Bistrița, *Copiile Academiei Române*, din arhiva Bistrița.

[116] După povestirea lui Marini în relațiunea sa sumară, s-ar părea că înaintea dietei chiar. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 201. La 7 iunie (st. v., desigur), Aron aduce aminte lui Sennyei Pongrați, căpitanul din Wárhegy, de „ajutor", de o fi să vină peste țara lui, spunîndu-i că tătarii acum „trec apa la Darsova" („Történelmi Tár", 1879. p. 28). Și Marini încă spune că Sennyei era rînduit de ajutor cu oștile secuiești. Cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 6, scrisoarea lui Aron din 15 august.

[117] *Copiile Acad. Rom.*, Principele către Bistrițeni, Alba Iulia, 11 iulie.

[118] Coniuratio în *M.H.D.*, III, p. 65.

[119] Instrucțiunea lui Genga, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 388.

[120] Kováchóczy, Cancelarul către judele de Bistrița J. Budaky, Alba Iulia, 3 iulie, în *Copiile* din Bistrița ale Academiei Române. După el nici n-a fost dietă la 1 iulie în Alba Iulia, ci numai congregație în castrele de la Sebeș. „Nulla itaque haec comitia [conventu ad primum diem Iulii indicto] sed in castra ad Sabesium posita congregatio". Cf. Barovius, p. 125—126.

[121] *Coniuratio, loc. cit.*, p. 65—66. Raportul lui San Clemente în Óváry, *op. cit.*, p. 230. Barovius, p. 126. Așa cred că se pot mai bine apropia de adevăr mărturiile izvoarelor, care au dat naștere la povestiri destul de încurcate a acestor diete și întîmplări, deși mărturisesc că izvoarele nu îngăduie lumină deplină.

[122] Instrucțiunea lui Genga, *Hurmuzaki*, III. 2, 388.

[123] *M.C.T.*, III, p. 477, art. 40. Cu povestirea aceasta se potrivește și „Kurzer Bericht", *ibidem*, III, p. 455—456.

[124] Principele către Andrei cardinalul, Kővár, 27 iulie, în Szamosközy, IV, p. 33. Nu putem ști dacă scrisoarea e adevărată sau nu. Nici aceea dacă ea n-a fost scrisă sub siluire. Că le-a făgăduit rebelilor să meargă în Italia, cînd ei se siliseră să-l facă a părăsi domnia (și să se ducă la Constantinopol), o spune și Contarini din Regensburg. 25 august, după povestirea lui Carrillo, care tocmai sosise (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 46).

[125] Szamosközy, p. 36, ne dă data. Vezi și raportul lui Contarini din Ratisbona (Regensburg), 18 și 25 august, acesta din urmă după sosirea lui Carrillo acolo, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 44—46.

[126] *Coniuratio, loc. cit.*, „Kurzer Bericht" în „Archiv f. sieb. Landeskunde", I, p. 129.

[127] Instrucția lui Genga, *loc. cit.*, p. 390.

[128] Szamosközy, p. 37.

[129] *Coniuratio, loc. cit.*, p. 66—68. Instrucția lui Genga, *loc. cit.*, p. 388—389. Szamosközy, p. 37—38 și 43. „Kurzer Bericht" în *M.C.T.*, III, p. 456—457. Data plecării din Alba Iulia, care ne-o dă numai Szamosközy, și a venirii înapoi (v. p. 43 și *M.H.D.*, III, p. 68) se potrivește cu scurtele însemnări ale lui Weyss M. (contemporan), *„Liber Annalium" în* „Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens", Neue Folge, Kronstadt, 1860, t. III al colecției), p. 144: „Enthält sich in Kővár bey 3 Wochen lang". Toate acestea se și știau în partea lor esențială la Regensburg, peste 20 de zile, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 44—45, 8 august (st. v.).

[130] Szamosközy, p. 39—44. Fiecare comitat și-a dat votul în scris. *„Coniuratio"*, *loc. cit.*, 72. Barovius, p. 130. Weyss, p. 144. În hotărîrile dietei de la 17 august — 1 septembrie se află numai ajutoarele votate ca de regulă, fără precizarea că să fie împotriva turcilor. *M.C.T.*, III, 446—453. În propunerea lui Kováchóczy,

cancelarul, făcută în numele principelui, la 20 august însă, cererea de rupere e spusă hotărît. *Török-magy. tört. Emlékét*, III, p. 30 sq.

[131] Szamosközy, 40—47. *„Coniuratio", loc. cit.*, p. 69—72. Instrucţia lui Genga, 389. „Kurzer Bericht" în *M.C.T.*, p. 457—458. Weyss, p. 144. Barovius, p. 130—131.

[132] Instrucţia lui Genga.

[133] *M.C.T.*, III, p. 459—463.

[134] *Ibidem*, p. 477—480, art. 40—43.

[135] Vom vedea mai jos ce planuri fierbeau în sufletul lui.

[136] „Această îmbrăcăminte nu i se potriveşte deloc", zise principele gardiştilor săi, arătînd pe Chendiasca, soţia lui Balthazar, care venise să-i ceară mila lui pentru bărbat, „dacă e ceva pe ea, ce vă place, luaţi-vă". Şi soldaţii o lăsară mai goală. „Zvîrliţi-o afară", continuă Sigismund, să o îmbrace bărbatu-său mai preţios şi mai strălucit, că acum capătă Principatul Transilvaniei". Se lăudase ea mai înainte către muieri că acuşi va îmbrăca-o bărbatul în ţoale de principesă. Vezi *„Coniuratio"*, p. 71.

[137] Szamosközy, p. 39—40 : peste 100 000 de galbeni, bani gata, nespus de multe lucruri de argint, haine şi grozave bogăţii, ce le aduseră cu multe care la Alba Iulia. După „Kurzer Bericht" din *Archiv f. s. LK*, p. 132 : 220 măji de argint, care fac 660 000 florinţi. În jumătate de an însă erau „risipiţi" toţi : „la italieni, spanioli, mincinoşii Curţii, şi alţi cîini de felul acesta", zice Szamosközy. Cunoscînd firea principelui, dieta din 16—21 noiembrie 1594 — şi în alte dăţi se întîmplase aceasta — se ruga, darea votată pentru oaste să nu cheltuiască pe altceva. Vezi art. 3 (la sfîrşit) al acestei diete în *M.C.T.*, III, p. 461.

[138] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 45—46. Contarini către doge, Ratisbona, 25 august 1594.

DOMNII ROMÂNI ÎN FAȚA LIGII PLĂNUITE ȘI ÎNCEPUTUL RĂSCOALEI ÎMPOTRIVA TURCULUI

Între ajutoarele ce împăratul și papa căutau la răsărit și miazănoapte, acelea pe care mai puțin preț se punea erau ale țărilor românești. Luaseră ei, de la început, în planurile lor de război și pe acestea, dar mai mult de formă, fiind datoria celui în primejdie să nu dispreţuiască nici puterea celui mai slab. Dar avea să treacă o jumătate de an pînă ce împăratul trimitea pe cineva la voievodul moldovean, de tocmeală, după ce acesta se îmbiase singur a ține cu creștinătatea. Iar lui Mihai nici de nume nu-i știau, putem zice, aproape pînă cînd nu se arătă cu fapte.

Cea mai bună ispravă ce o aștepta la început Clemente al VIII-lea de la principii dunăreni, tributarii Porții, era să nu dea ajutoarele de război ce le-ar cere stăpînul, să stea acasă cu oștile lor. Și lucrul acesta, socotea el cu înțelepciune, că mai ușor se poate ajunge, dacă s-ar pune cazacii în mișcare împotriva păgînilor. Trimis odată în Polonia, el cunoștea din vedere — am putea zice — războinicul popor de la Niprul de jos [1], căruia tătarii și sangeacatele turcești dintre hotarele acestora și gurile Dunării le închideau marea. Cunoștea iubirea lui de pradă, pe care și-o prindea ca șoimul din zbor, zburînd pe caii lui sălbatici și știa cît val făcuse în vremea din urmă polonilor, ai căror supuși erau, cu numele, pentru prădăciunile lor în țările turcești. Ce prilej mai nimerit decît acuma, ca să le înceapă din nou? Și plecați ei, cazacii, odată la vînătoare, principii dunăreni aveau cu ce se scuza la împăratul păgîn că nu îndrăznesc să se clintească de acasă; și tătarii prădători, ca și ei, erau siliți să-și păzească vatra. Tot ei puteau scula împotriva dușmanului pe tătarii precopensi și mingrelieni, vecinii lor. De aceea, „legatul" său, arhipreotul Alexandru Comuleo, avea la ei să meargă întîi, pe ei să-i cîștige pentru războiul sfînt, cu sau fără știrea polonilor, în ale căror bune simțiri pentru creștinătate pățitul pontifice avea priceperea să se îndoiască puțin. Și nici nu-l trimitea cu mîna goală. Știa el că primul

răspuns va fi : bani. Comuleo ducea cambii pentru hatmanul lor în sumă de 12 000 de florini, de plătit îndată ce-ar fi trecut hotarul duşmanului şi făgăduinţe pe deasupra.

De la ei apoi, de la părinţii iezuiţi şi de la arhiepiscopul din Leopol, va căuta să afle ce nădejdi s-ar putea pune în ţările româneşti, despre care va fi întrebat mai înainte, în trecere, şi pe Báthoreşti, pe cardinalul şi pe cei doi fraţi ai lui şi pe principe. Căci papa ştia cum Turcul pune şi scoate domnii, după daruri şi după capricii, cu groaznică nedreptate, aşa că mulţi din cei lepădaţi, de ani de zile rătăcesc şi cerşesc prin Germania, Polonia şi Italia, şi cei aflători în domnie se pot gîndi la aceeaşi soartă. El ştia că starea acestor popoare e atît de nefericită, cît pare că nu poate să nu trăiască în ele un dor aprins de a o schimba [2]. După buna sa chibzuinţă apoi „legatul" va merge sau nu va merge la ei. În Moldova ştia sfîntul părinte că domneşte Aron („un Abrahamo di fede Rutenica"), iubitor al religiei catolice. Către el mai uşor se poate slobozi. Totuşi trebuie pusă de la început condiţia de a primi această lege, „căci nu e sigur a se încrede într-o naţie şismatică". În Ţara Românească însă, nu se ştia la Roma, cînd scriau această instrucţie, la 10 noiembrie 1593, cum stau lucrurile, decît că un pretendent închis la Cameniţa, care era catolic, a cerut scaunul şi s-a dus de curînd la Constantinopol cu nădejdea să-l capete [3]. „Dar oricum ar fi, nu se pare cuviincios a încrede acestor neamuri un secret de atîta însemnătate, dacă nu se vede întîi [se non precede] vreun semn ales despre inima lor, nici nu va fi uşor a le abate de la trebuinţa unirii oastei lor sub steagurile turceşti, dacă nu văd întîi vreo arătătoasă coborîre a acelei împărăţii". Totuşi trebuie cercat, arătîndu-le cît de primejdios este şi pentru ele a creşte puterea celor ce-i asupresc atîta şi cît e de necuviincios a se bate de partea duşmanilor credinţei lui Hristos. Trebuie „încă să li se aducă aminte că sînt colonie de italieni şi că nu trebuie de bunăvoie să intre într-un război, unde ar putea vărsa chiar sîngele neamurilor lor de un sînge" [4]. Se înţelege, lui Comuleo i se deteră hîrtii de credinţă şi către domnii români, dacă ar afla de bine să se ducă la ei, hîrtii în care se repeta ţinta vizitei la ei cam în acelaşi chip. „Am auzit de tine", zicea scrisoarea papei către necunoscutul domn al Ţării Româneşti, „că ai inimă mare [5], şi de poporul tău am înţeles că sînteţi născuţi din latini şi italieni, cu atît mai mult e de crezut că rîvniţi la mărirea părinţilor voştri şi o doriţi ; dar mai mult trebuie să vă aţîţe gîndul că sînteţi creştini şi că mărturisiţi a urma steagul mîntuitoarei cruci. De aceea să cuprindeţi în suflet că şi a voastră este pricina Creştinătăţii, lovită cu atîta putere de duşmanii crucii lui Hristos şi să vă gîndiţi că trebuie să săvîrşiţi vreo faptă strălucită, care să vă învrednicească de vecinică faimă la toate naţiile şi în toate vremurile" [6].

Dar domnii români n-aveau lipsă de îmbărbătările papei. Pe Aron îl făcuse mai înainte primejdiile ce ameninţau tronul său şi poate şi nevoile ţării să-şi aducă aminte că se ţine de Creştinătate. Necazurile ţării şi inima sa bărbată aveau să-l împingă pe Mihai către aceeaşi Creştinătate, fără ca trimisul papei să fi văzut ţara lui şi înainte de ce domnul va fi putut auzi vorbele lui.

Aron Vodă, domnul tiran de atunci al Moldovei, era gata de a fi scos din domnie în septembrie 1593 [7]. Cu Polonia, unde gemea de pribegi moldoveni [8], voievodul era în dușmănie [9]. Supușii lor, cazacii, cu voia preaputernicului hatman Zamoyski, ajutaseră un an mai înainte (1592), cînd Aron, mazilit, mergea la Țarigrad, pe pretendentul „Petru Cazacul", fiul lui Alexandru Lăpușneanu, la tronul Moldovei. Și Aron, întors iar domn, trebuia să-și ia scaunul cu puterea de la ei [10]. Tătarii aveau poruncă de mult să meargă împotriva împăratului [11] și trebuiau să treacă prin țara lui, poate peste el întîi [12]. În Mihai, care tocmai venea să-și ocupe tronul cu un alai de turci după el, cine putea avea încă acum încredere ? Ce-i mai rămînea bietului domn de făcut, decît să se lipească de împăratul, care avea trebuință de dușmanii și dușmăniții Turcului ? Și el înțelese aceasta.

Încă pe la sfîrșitul lui septembrie el scrise împăratului și colonelului său din Ungaria superioară, Teuffenbach sau Tieffenbach scrisori, din care se vedea că e sătul de jugul greu turcesc și că-și aduce aminte că se ține de Creștinătate ; de aceea e gata a se supune [...] majestății sale împărătești. Sigmund Rákoczi, magnat din Ungaria de sus, împărtășește aceste știri la 2/12 octombrie [13] colonelului de la Comorn, Pálffy, spunîndu-i că va vedea și el „peste puține zile" scrisoarea lui Aron către împărat, care a fost trimisă de colonel mai departe nedesfăcută „zilele trecute". Pe cea a lui Teuffenbach a citit-o însă și el [14]. Primul răspuns ce-l cunoaștem e de la ofițerul împărătesc din Ungaria de sus, Prépostváry : îl îmbărbătează la servicii credincioase către majestatea sa, mîngîindu-l că de va ajuta Dumnezeu și Aron se va arăta credincios, împăratul îl va face să trăiască el și urmașii lui „mai în pace decît în această nestatornică țară a Moldovei" [15]. La care Aron se grăbea să răspundă, la 1 ianuarie 1594 (st. v., desigur). Știi d-ta cum e cu Moldova, aici Turcul poruncește și noi sîntem numai guvernatorul (Statthalter) lui. Noi ne îmbiem să slujim maiestății sale, dar — d-ta înțelegi — mai mult nu putem zice „căci mare lanț și funie ne stă în cale". Am înțeles făgăduința ce ne-o faceți, dar „această promisiune ar trebui să ni se trimită cu subscrierea și sigiliul maiestății sale. Acum numai după scrisoarea d-tale nu putem face aceasta" [16]. Și la sigiliu și la iscălitură în numele împăratului se și ajunse, peste o jumătate de an.

În scrisoarea ce o cunoaștem, a lui Sigmund Rákóczi, de la 2/12 octombrie, el mai spune că „și voievodul transalpin [Mihai adică] simte la fel cu moldoveanul acesta" și că amîndoi voievozii, prețuind bunele prilejuri, așteaptă numai bunăvoința maiestății sale către ei [17]. Rákóczi se întemeia pe vești sosite din Transilvania, căci nu se vede că ar fi citit și aceasta în scrisoarea lui Aron către Teuffenbach. Și la 26 octombrie i se da lui Pálffy, care expediase acele scrisori mai departe, răspuns din partea Consiliului de război „pentru scrisoarea lui Ragozi privitoare la tractarea cu voievodul Transilvaniei și [cu privire] la Moldova și Țara Românească" [18]. Tot așa spun oamenii veniți din părțile transilvane la Praga pe la începutul lui noiembrie că Țara Românească, moldovenii și ardelenii desigur s-ar mișca împotriva împăratului [turcesc], cînd ar

vedea numai că pornesc puţin rău lucrurile acestei împărăţii [a Turcului] [19].

Nu avem cu toate acestea nici o mărturie mai sigură că Mihai încă de pe acum ar fi dat sau ar fi cercat să dea un semn împăratului de dorinţa sa de a o rupe de turci.

Dacă era cineva care să fi ştiut de pe acuma cugetul ce vom vedea că l-a avut Mihai, acesta nu putea fi decît principele ardelean care-l recomandase Turcului la domnie.

După ce Aron îşi arătase inima, căpitanii împărăteşti din Ungaria de sus nu întîrziară să i-o mai încălzească încă.

Ei aveau închipuiri mai cutezătoare, scriind arhiducelui Matthias, cum făcu Prépostváry la 3 februarie, de pustiirile ce ar putea face voievozii români — ale căror ţări el le cunoaşte ca Viena, „dacă ar vrea să se ridice şi să fie cu credinţă“ — în Ţara Turcească pînă la Adrianopol, ba închizînd chiar calea spre Constantinopol, cît Sinan să fie silit ori să se întoarcă înapoi, ori să se zvîrle asupra lor [20]. Iar lui Aron îi vorbeau nu numai de izbînzile lor, ci şi de împreunarea puterilor creştine într-o ligă din care nu va lipsi nici principele Transilvaniei [21]. Şi voievodul moldovean, de frică să nu rămînă în afara ei, se grăbi să scrie lui Teuffenbach, „căpitanului general“, şi celorlalţi căpitani din Ungaria de sus, la 5 februarie, jurîndu-se pe creştinătatea şi adevărata sa credinţă că va ţinea „hotărîrea sau încheierea aceea ce ei o aşează sau o fac cu Creştinătatea în toate articolele ei“. Dînşii să-i poruncească numai, ca să ştie ce are să facă [22]. Acelaşi lucru îl spune şi principelui Transilvaniei : să scrie şi el „principilor şi domnilor din părţile de sus“ să-i ceară numai „prin scrisori“ ridicarea sa de partea Creştinătăţii, căci el e gata cu tot poporul şi cu toată averea sa creştinilor să le ajute. Le da apoi veste de tătari, că au cerut de la el oameni să-i poarte prin Polonia către Muncaci şi Caşovia, ceea ce el a împărtăşit polonilor [23], şi la cazaci le-a scris să-i ia pe dinapoi, „căci şi noi ne vom scula împotriva tătarilor de cealaltă parte“. Să se coboare creştinii numai pînă la Timişoara şi Mohaci şi turcii nu se vor opri pînă la Constantinopol [24]. Amîndouă scrisorile Teuffenbach le primea la 16 februarie de la Sigmund Báthory şi le expedia îndată arhiducelui Matthias, spunîndu-i că a trimis o mulţumire şi cuvinte de îmbărbătare lui Aron [25]. Matthias, însărcinat de fratele său Rudolf cu grija şi cîrmuirea războiului din Ungaria în acest timp [26], trimise şi el din partea sa, la 23 februarie, mulţumiri voievodului moldovean, rugîndu-l şi îmbărbătîndu-l să nu lipsească de la cîte s-a îmbiat : majestatea sa va căuta să poarte războiul straşnic şi să zdrobească pe turci, asigurînd şi ţara lui despre ei .Ştia însă Matthias că aceasta nu e destul, de aceea se rugă de împăratul să grăbească a face toate cele de lipsă „pentru încheierea şi promovarea tocmelii începute“... „Cu deosebire credenţionalul pentru Aron Vodă al Moldovei să facă bine să-l iscălească iute şi să-l trimită“. Cu „acest bun prilej“ apoi să caute cum va putea să trimită „ajutorul de oaste şi altele, pentru ca voievozii [al Transilvaniei şi Moldovei] să poată vedea seriozitatea şi intenţia împotriva duşmanului şi să se poată mîngăia, că au un bun scut la spate“.

Întîrzierea ar face „ca unul sau altul să se hotărască de silă la ceva, la ce acum nici nu se gîndește“ [27]. Nu se poate înțelege bine, ajutoarele acestea le cere Matthias pentru sine sau pentru voievozi [28], — la toată întîmplarea înainte de a fi ajuns la un legămînt cu ei nu putea fi vorba, nu la curtea împăratului cel puțin, de a trimite cuiva bani sau trupe într-ajutor. Dar, că vremea sosise pentru încheierea unui legămînt în toată forma, aceasta o înțeleseră și la Praga. Cu Sigismund Báthory se tocmeau prin Carrillo, care avea să vină în curînd iar la Praga ; Comuleo era și el tocmai pe-atunci în Ardeal. Dar Kiss, trimisul lui Teuffenbach, nu se întorsese încă, ceea ce mărea îndoiala în izbînda unirii cu Transilvanul [29]. De aceea, și fiindcă el se îmbia mai cu îmbulzeală, „cu deosebire“ la Aron trebuia să fie trimis cineva, să așeze cu el învoială scrisă, pe cînd va fi ajuns acolo și trimisul papei să-l îndemne.

Era de lipsă, chiar pentru a sili pe Transilvanul să mai slăbească din cererile lui, cînd împăratul ar avea în coastă-i un aliat, precum socotea că are pe cazaci, cu care tocmai atunci încheiase o învoială. Că nici ei nu așteptaseră venirea trimisului papal, ci, cum dragul vieții lor era lupta, își îmbiaseră repede împăratului brațele lor. Așa că la 3 februarie Rudolf putea da în mîna seniorului lor Chlopicki scrisori către țarul moscovit, către Aron Vodă și la niște principi poloni, vecini cu ei, ca să lase liberă trecere și să nu facă nici o supărare celor 8—10 mii de cazaci și numitului Chlopicki, care „mărturisesc că sînt neam liber“, ba pe cît pot, să le ajute și să le înlesnească marșul — căci i-a primit sub steagul său și s-a învoit cu ei să împiedice trecerea tătarilor către Ungaria și să năvălească asupra împărăției turcești, trecînd Dunărea pe la Silistra, prădînd-o și pustiind-o pînă la Adrianopol și dincolo [30]. Astfel, cînd ajunse scrisoarea lui Matthias la Praga, Rudolf puse de făcură în grabă scrisorile pentru omul ce-l rînduia — ce e drept și la „voievodul Transilvaniei“, dar numai „cu prilejul“ acesta (data ocasiune ad Illustrem quoque Transylvaniae Woyvodam divertat) — de-a dreptul în Moldova (in terras Moldaviae Walachiae) peste Polonia [31] : „ca să caute să miște la răscoală împotriva Turcului nu numai pe hospodarul (fie Aron, fie Ștefan Bogdan, pentru care amîndoi, unul din ei nefiind de față, are scrisori de credință împărătești pentru toată întîmplarea), ci și pe boierii (magnates) țării sale, pe nobili și pe ceilalți locuitori, în numele maiestății sale, și să-i atragă de partea Sfintei Împărății Romane [32], cu toată înțelepciunea, istețimea și îngrijirea“. Așa cuprindea în cuvinte instrucțiunea împărătească de la 7 martie 1594, misiunea lui Ioan de Marini Poli Raguseus [33]. Iar în credenționalul ce i se gătea în aceeași zi pentru „ilustrul principe Aron hospodarul Moldo-Valachiei“ (Hospodaro Moldaviae Walachiae), i se cerea acestuia să se hotărască acum că vrea, precum s-a arătat (după vestea ce o are împăratul de la oameni de bună credință), să scuture urîtul jug și să se poarte așa, încît împăratul să se simtă îndemnat a-l cinsti și a-l înălța pe el și fiii lui cu strălucite podoabe și să-l facă nemuritor la urmași [34].

Dar, cum se vede lămurit din instrucție, se ținea seamă că Aron putea să nu mai fie domn pînă ce ar ajunge deputatul împărătesc la el. De aceea i se dete lui Marini un credențional și pentru acela ce se

credea în siguranţă că va ajunge sau va fi ajuns urmaşul lui, pentru Ştefan Bogdan [35], ale cărui simţăminte pentru Casa Austriei le cunoşteau dinainte [36].

Vestea aceasta, ca şi cea despre urmaşul ce se aştepta să fie, va fi adus-o la Praga chiar Marini. Acest raguzan era bine cunoscut în amîndouă ţările româneşti. Venise la curtea lui Mihnea Vodă în Muntenia la sfîrşitul anului 1585, se căsătorise cu o verişoară a domnului, de care acesta îl despărţi pe la începutul anului 1590, cînd apoi gîlcevitorul şi cheltuitorul negustor, ridicat la boierie sau avînd cel puţin loc în divanul lui Mihnea [37], trecu în Moldova. Aci luă vămile în arendă, plecă cu domnul Petru Şchiopul în apus, cînd acesta îşi părăsi scaunul, la 19 august 1591, izbuti cu recomandaţii de la regele Poloniei şi de la arhiducii Ernst şi Matthias [38] să-şi poată urmări stăpînul cu proces înaintea guvernului arhiducelui Ferdinand din Tirol, unde se stabilise domnul, zicînd că ar fi fost păgubit prin fuga lui. Procesul îl pierdu, dovedindu-se că pîrîşului îi trebuiau bani fără dreptate, dar el nu încetă a apela împotriva judecăţii [39]. Bun prieten cu Pezzen, din timpul cînd acesta fusese ministru „resident" la Constantinopol, sfetnicul acesta împărătesc, cu trecere cum era, îl socoti cel mai potrivit agent de trimis în Răsărit [40]. Şi tocmai el, Raguseo, era cel ce răspîndise vestea la curtea din Innsbruck, şi apoi la cea din Praga, că la Constantinopol se lucrează pentru întoarcerea lui Petru Şchiopul la domnie. Cum însă chiar prin zgomotul lui chitise ca Petru, oaspele, să fie supravegheat de aproape, ca nu cumva să plece [41], Marini putea crede că prietenul său Ştefan Bogdan [42], care plecase anul trecut din Veneţia la Constantinopol, cu bună nădejde de domnie [43] — şi de la care putea să aibă şi veşti proaspete — va fi numit în scaunul lui Aron, ce se clătina. De aceea i se dete, îl ceru el poate, credenţional şi pentru un al doilea domn al Valachiei moldoveneşti, pentru Ştefan Bogdan.

La 18 martie Marini pleca din Praga [44]. Peste o zi, două, veni Carrillo acolo. El vorbea nunţiului papal de voinţa tare „a tuturor baronilor şi miniştrilor principelui ardelean de a face război împotriva Turcului" ; în fapt, ştim că nu putea vorbi decît de dorinţa aceasta a principelui. El mai spunea „că încă nu s-au văzut mişcări mai mari ca acum", — se înţelege cu acelaşi gînd — „la principii vecini ai Moldovei şi ai Ţării Româneşti" [45]. Şi vorbea „foarte lămurit" de ei ca de „prietenii acestui principe" [46]. Iar Comuleo scria din Alba Iulia cardinalului S. Giorgio la 16 februarie, că îşi dă silinţa „ca acest principe să aibă înţelegere cu Moldoveanul şi Valacul şi alţii, ... pentru ca auzind zisul principe de învingerea ce se speră a oastei împărăteşti, să se mişte repede în persoană prin Ţara Românească şi Moldova şi cu mare oaste să-şi ia drumul către Constantinopol". Şi, că de-l va vedea hotărît la lucrul acesta, îl va face să scrie şi papei [47]. La 23 februarie apoi, după aşezarea „capitolelor" de trimis împăratului, „delegatul Sfîntului Scaun" scria către acelaşi cardinal că nu mai rămîne decît ca Sigismund să intre în luptă, în momentul arătat, cînd nu-şi va mai teme statul de un atac din partea turcilor şi tătarilor, unindu-se cu principii români şi cu alţii de la miazănoapte, ce vor fi gata a merge asupra Constantinopolului. Şi că, tocmai a şi scris

principele papei în acest înțeles. Comuleo spera că îndată ce va sosi cardinalul Báthory, pînă în opt zile, cu ajutorul lui îl va face pe principele „să se declare și să se unească cu principii români". Uniți apoi acești trei principi și adunați cu trupele lor în Moldova, se va putea aștepta că se vor mișca și cazacii, circazienii, moscoviții, mulți poloni, care vor face o armată așa de mare, ca să poată merge la Constantinopol și să-l poată cuprinde chiar fără de oastea împărătească [48]. Trăind cu totul pentru ideea nimicirii turcilor și liberării creștinilor, pentru care scrisese înainte de a fi însărcinat cu misia aceasta un memoriu (o relațiune asupra vizitei sale, timp de 3 ani la acești creștini supuși turcilor, din însărcinarea papei Grigore al XIII-lea) [49], arhipreotul nostru uita interesele politice — ale împăratului mai ales — ori că n-avea înțelegere pentru ele. Tot așa scria el și lui Speziano [50]. La acesta găsim însă și o formă potrivită pentru curtea împărătească : „Legătura" împăratului cu Ardeleanul „va trage cu sine pe Moldovean și pe Valac" [51].

Cu planul acesta al lor, preoții nu numai se trudeau să miște pe Transilvanul la război împotriva turcilor, ci credeau că îl vor face și pe împăratul îngăduitor pentru condiția de frunte a alianței ce o punea Sigismund : recunoașterea lui ca principe neatîrnat de Ungaria, singura ce putea să-l atragă, cum văzuseră ei. Cumpănirea aceasta firească ne-o pune dinainte chiar Speziano. Scriind la 26 martie lui Comuleo de prietenia principilor români cu Ardeleanul de care „vorbește foarte lămurit" Carrillo, zice : „și acest punct mi se pare atît de însemnat, că singur ar trebui să pună în mișcare toată tocmeala, și eu nu mă voi lăsa de a cere încheierea ei" [52]. Dar la curtea împăratului, unde se puneau chiar atunci „nădejdi" în „Moldovean și Valac" [53], în Valac desigur în urma acestor vești, socotiră că nu trebuie primit un astfel de negoț și fără să se „miște de la pasul obișnuit", răspunseră îmbulzitorilor că această tocmeală „nu ar fi de trebuința acestor vremi" [54]. Vroiau, precum știm, cu tărăgănarea să-l silească pe principe a se arunca în brațele împăratului [55] fără condiții.

Nu-i vorbă, socoteala preoților se întemeia pe fapte, cît privește pe domnii români. Abia au putut auzi Aron și Mihai de sosirea lor în Ardeal și ei se grăbiră a-și trimite solii. La 19 februarie, aceștia erau în Alba Iulia „pentru a cere principelui și a-l zori să se unească cu toate puterile lor împotriva Turcului" [56]. Dar principele nu numai că nu căutase „să dea un îndemn" vecinilor săi și „să-i atîțe" [57], ci dimpotrivă, nici nu vrea să audă — la început — de unirea cu acești principi, scuzîndu-se către cei doi preoți cu aceea că prin apropierea de ei, lucrul s-ar descoperi Turcului [58]. Îi bănuia, dar cu necredință, căci doar nu poate fi vorba de o tragere pe sfoară a turcilor în ascuns, fără să fi avut a se arăta cu armele. E drept, principele avea de gînd să se arate, cînd orișicine se putea arăta, înaintea Constantinopolului, la împărțirea dobînzii. Și numai stăruințele lui Comuleo „îl făcură" pe Sigismund „să înțeleagă" planul unirii cu Moldova și cu Țara Românească.

Cu toate acestea, oamenii voievozilor români nu vor fi dus acasă nici o vorbă aleasă, nu mai mult decît putea să-i „țină în speranță". De aceea Speziano, căruia îi povesti Carrillo întîmplările și cu graiul, scria la 2

aprilie lui Comuleo (şi de la acesta a mai putut primi şi alte scrisori necunoscute), că alteţa sa, (Sigismund), dacă se poate uni cu Moldoveanul şi Valacul, să nu tărăgăneze, căci e o înşelare a crede că stînd el cu împăratul în tocmeli, Turcul să nu ştie de asta. Şi cu toate că văzuse cîteva zile mai înainte cît de rău sînt primite condiţiile Ardeleanului la Curte, cu momeala atragerii românilor ce ar urma cu tot, el avea credinţa că numai după săvîrşirea unirii principelui cu românii şi cazacii se vor putea „domnii ăştia" (sfetnicii împărăteşti) „hotărî la lucruri mai de însemnătate", cum erau acelea la care se gîndea Comuleo [59].

Solii voievozilor români în Ardeal, se vede, vorbiseră cu atîta căldură de dorinţa lor de luptă şi arătaseră *răscoala* lor chiar atît de apropiată, că lui Speziano putea, peste 2 zile (la 4 aprilie), să i se pară, după veştile ce primise, că legatul Comuleo „va trebui să afle" în Ţara Românească şi în Moldova „lucruri nouă şi neaşteptate şi schimbări" [60]. Această dispoziţie însă pare că sperie pe Báthory, că românii s-ar putea uni cu împăratul înaintea lui şi fără de el. Căci fără îndoială numai intriga lui poate fi că delegatul Comuleo, după ce fixase nunţiului de la Praga ziua de 8 martie pentru plecarea sa în Ţara Românească [61], nu se duse, pentru că, zicea el, „cu principele Ţării Româneşti nu se cade a trata acuma, căci el stă cu un număr mai mare de turci decît de creştini în Bucureşti : dar atunci, cînd principele Moldovei va ieşi la război, el va fugi repede cu zişii turci, şi toată Ţara Românească va cure la oastea ce va fi în Moldova ; ori că Transilvanul într-adevăr va cuprinde acea provincie fără a scoate sabia din teacă" [62]. De a merge în Moldova, nu-l putea opri. Legăturile lui Aron cu împăratul îi erau cunoscute şi mai vîrtos pentru că pe acolo ducea drumul la cazaci. Apoi în Iaşi, domnul avea o gardă de unguri, care putea împlini orişicînd vreo dorinţă a lui Sigismund. Şi că avea dorinţi şi ce fel, văzurăm la Ţara Românească : nu ca aliate cu el pentru război, ci ca supuse vrea să aibă îngîmfatul principe ţările româneşti. În jurul acestui punct îşi învîrtea el de pe acum politica sa faţă de aceste ţări [63]. Şi dorinţa fierbinte a românilor de a intra în luptă îi slujea minunat de bine. Numai cît ei trebuiau să fie împiedicaţi de a se uni de-a dreptul cu împăratul. Numai cît dorinţa aceasta trebuia ascunsă împăratului, dorinţa domnului Ţării Româneşti cel puţin, ceea ce se putea. Astfel vom înţelege limpede nemărginit de greaua situaţie a voievozilor noştri, întîmplările ce se desfăşoară rînd pe rînd şi datele din care le vom scoate.

Dar „domnii ăştia" de la Praga şi Viena se apucaseră şi fără de Ardelean de tocmeli cu domnul Moldovei. La domnul Ţării Româneşti ei nu se puteau gîndi încă : nu era nici un semn de la el, ca de la Aron, şi de va fi fost, Sigismund va fi ştiut să-l oprească ; şi nici veştile preoţilor nu sosiseră la Praga pînă la plecarea lui Marini. În domnul unei ţări copleşite de turci, în lungul ei lipită de sangeacatele sultanului, puteau ei să aibă încredere ? Cu atît mai puţin, dacă ar fi avut ştiinţă — ceea ce totuşi s-ar putea — [64] că nepotul iubit al banului Iane, [...] ce-l cunoştea Pezzen [65], stăpînea „Ţara".

Pînă ce să sosească Marini, Moldoveanul se învrednicea tot mai mult de încrederea ce-o puneau în el împerialii. La 16 martie, el scrise Tran-

silvanului, pe care-l credea atît de unit cu împăratul, că i-a venit poruncă de la Poartă să grijească bucate pentru tătari şi daruri, că vor trece prin Moldova şi prin Ţara Românească către Ungaria, pe drumul pe unde s-au dus cînd se bătură la Sighet (în 1566). Se zice că sînt 200—250 de mii, dar n-ar fi mai mult de 150 mii, şi nu sînt buni de alta, ci de pradă ; 10 000 creştini pot ţine piept cu ei [66]. Şi principele trimise scrisoarea lui Teuffenbach, adăugînd din parte-şi veşti constantinopolitane [67]. De altă parte, Aron se grăbi a scrie, la 5 martie, a treia oară lui Zamoyski că iar a trimis hanul oameni la el să ceară arătători de drum prin Polonia pentru trupele sale ce trec în Ungaria [68]. Era chipul cel mai firesc de a căuta o apropiere de poloni, vestindu-se primejdia ce vine de la tătari. Şi le-o vestise, la începutul lui februarie întîi [69], la 24 februarie prin Droźinski, sol polon ce mergea la Constantinopol, a doua oară [70], jeluindu-se de pagubele ce i-au făcut nu demult supuşii Coroanei polone (e vorba poate de cazacii din 1592). Le-o spunea acum şi prin graiul solului Czolhański, polon de viţă, însurat de curînd cu nepoata de soră a domnului [71]. În scrisoarea sa de la 5 martie, Aron declară hotărît că el e gata a lupta şi a muri de partea creştinilor.

Cînd apoi, în noaptea de 22 martie st. n. Comuleo ajunse la Iaşi, voievodul îl primi îndată, la 24 a lunii, şi îi dete, le cererea lui, scrisori de credinţă şi de recomandaţie către cancelarul Poloniei, către căpitanul cazacilor şi cel de Cameniţa, către marele duce al Moscovei [72]. Pe hatmanul (şi cancelar totodată) îl rugă să-i dea bună primire şi să creadă cîte va spune trimisul în numele preastrălucitului papă şi în numele său, spunîndu-i că dînsul şi-a dat învoirea la ce se tratează şi are nădejdea că hatmanului îi va părea bine [73]. Învoirea, ce e drept, şi-o dete. Legatul îl află între nădejde şi frică. El ne spune cum se veseli şi prinse suflet cînd văzu scrisoarea papei şi auzi că e poftit în liga principilor creştini. „Voi face, zise, tot ce e pe gîndul sfinţiei sale", şi-i dete o scrisoare pentru el. Apoi îi dete şi soţ un om credincios al său, care să-i aducă şi lui legămîntul ce se va încheia cu cazacii [74]. Şi prin grai îl însărcină să-i ceară un ajutor pe ascuns de la cancelarul polon, ca să poată opri trecerea tătarilor [75]. Dar Zamoyski era departe de a se gîndi la liga creştină. El bănuia la început pe voievod că-l ispiteşte, ca să poată face slujbe bune Turcului şi răspunse lui Aron că regele cînd a plecat, de asemenea şi dieta, a hotărît să ţină strîns legăturile (les pactes) cu împăratul turcesc şi nu crede că turcii ar voi să le rupă. Cerea însă, pentru întîmplarea asta, veşti despre timpul cînd ar veni tătarii şi de numărul lor [76]. Căci, de o parte, el judeca foarte cu dreptate, că turcii nu pot să caute sfadă acum cu polonii, mînînd tătarii pe la ei, ceea ce i-ar împinge de partea împăratului şi că e o nebunie a trimite tătarii prin Polonia, ţară străină, unde ei şi-ar putea prăpădi puterile înainte de a ajunge în Ungaria. De altă parte, avea totuşi îngrijorarea ca nu cumva socotindu-i nepregătiţi, să aibă de gînd a-i aduce şi pe poloni în starea ţărilor româneşti. Apoi se gîndea ce primejdie ar fi pentru Polonia, dacă tătarii, atacînd pe la spate Ungaria de miazănoapte, turcii ar putea subjuga şi restul acestei ţări şi le-ar ajunge vecini nemijlociţi, aproape de capitala lor [77]. Pentru ei cea mai bună situaţie era cea de acum : nici împăratul să nu ajungă mai tare

în Ungaria, nici turcii. Cînd ceaușul turcesc, sosit încă din martie, cerea, pe cît a aflat Comuleo, ca polonii să înfrîneze pe cazaci de la orice năvală asupra locurilor tătărești, cît ei nu vor fi acasă — poate și altceva — Zamoyski nu mai avea multă frică de ei. El răspunse lui Comuleo, cu care avu întîlnirea aproape de Leopol în zilele de 20 și 21 aprilie, întîi că va vorbi cu sfetnicii Adunării Țării ce se vor împreuna zilele acestea pentru treaba ceaușului turc, apoi a doua zi îi tăgădui neted că s-ar putea face ceva în lipsa regelui din țară ! Nu se poate face alta, decît a aștepta răspunsul regelui la cererea („instanza") trimisului împărătesc Wackher de a intra în ligă [78]. Cît despre tătari, îl asigură totuși, că prin Polonia nu vor trece niciodată — fără să-și împlinească făgăduința în urmă.

La începutul lui mai, Comuleo veni iar la Cameniţa pentru a se tocmi mai departe cu Aron și cu cazacii, ca să împiedice marșul tătarilor în Ungaria [79]. Cazacii de la Nipru (Boristene) n-au așteptat venirea lui. Ei plecaseră încă la 29 martie (st. v., poate) în Tataria, o parte din ei către gurile Dunării — erau poate cazacii lui Chlopicki [80] — de unde aveau să se întoarcă curînd cu mare pradă, luînd tătarilor 25 mii de cai, se zice [81]. Dar Aron se putea teme acum nu numai de tătari, ci și de cazaci, că vor năvăli și asupra lui, fiindcă Zamoyski [82], în loc de încurajarea așteptată și de ajutor pentru gîndul către creștinătate, îi scrisese să bage de seamă să nu-și atragă turcii peste sine, ci să le țină prietenia, dacă mai vrea să fie domn [83]. De aceea el a trebuit să se gîndească a griji tătarilor de primul popas în Moldova bucate și locuințe, în toate locurile pe unde aveau să treacă [84], cum avusese poruncă. De aceea el se putea căi către legatul papal, cînd acesta, pe la jumătatea lui mai, se întoarse în Moldova [85], că și-au atras atîtea primejdii asupră-i prin declararea sa de partea împăratului. Acum era mai greu de tratat cu el, lucru foarte firesc. Știind că polonii nu țin cu creștinătatea, nu-i era cu putință să se înduşmănească cu toți vecinii săi, afară de Transilvan, care și el făgăduia în martie bucate pentru tătari [68], și de la care nu avea nici o vorbă hotărîtă, și afară de domnul Țării Românești, poate. Trebuia să facă greutăți, ca să scoată ceva ajutoare aievea, mai mult decît vorbe.

E drept, Comuleo îi îmbia ajutorul „celorlați cazaci, care stau în tabără cale de cinci zile de la Cameniţa, vreo 2500" la număr [87]. Dar pe aceștia ar fi trebuit să-i plătească Moldova. Și ce avea să facă, dacă nu era cu izbîndă răscoala, adică oprirea trecerii tătarilor ?

Nădejde mai bună se arătă îndată. Pe atunci, în a doua jumătate a lui mai, sosi Marini [88]. După multe sfătuiri și tocmeli, Aron se învoi la supunere și ascultare pentru totdeauna către maiestatea sa, încheind cu el „confederaţiune și unire". Și opri tributul ce-l avea gata de trimis la Turc. Anumit, făcură și legătură să împiedice trecerea tătarilor. Cu toate că ajutor tot cazaci îi putea îmbia și Marini ; dar mai îmbia și unguri din Ardeal, pe lîngă ei. Și doar avea scutul împăratului la vreme de nevoie. Marini îi făgădui cazacii lui Chlopicki, scriși pentru solda împărătească și încheie între ei și Aron, „prin mijlocirea legatului apostolic", a lui Comuleo așadar, învoială, ca să stea gata la granițele Moldovei pentru a-i sări în ajutor să împiedice tătarii. Dar plată tot Aron se legătui să le dea :

3 000 de taleri pe lună şi hrană, pentru vreo 8 000 de cazaci. De aci Marini trece repede în Transilvania, pe la începutul lui iunie, să-l cîştige pe principe şi să scoată de la el ajutorul ce cutezase a-l făgădui lui Aron. Într-adevăr el izbuti a încheia cu Sigismund şi cu sfetnicii lui, în întîia jumătate a lui iunie, poate înaintea cunoscutei diete din iunie, un tratat (aşa spune Marini cel puţin), prin care se îmbuna Moldoveanului 10 000 de unguri (secui) sub căpitanul comitatelor secuieşti Pangraţie Sennyei, pentru a ţine calea tătarilor [89].

De aceste ajutoare, se vede, aduce Aron aminte lui Sennyei prin scrisoarea sa de la 7 iunie (st. v., fără îndoială), cînd îi vesteşte că tătarii au plecat şi trec apa Daşovului. Le va cere dacă va afla că asupra lui vin. Altfel, hanul şi begii de la Tighina şi Cetatea Albă i-au scris vorbe dulci, că l-ar apăra şi de alţii, necum să-i facă ei supărare, dar el nu crede. Crede însă că i-or bate cazacii [90].

Se înşela amar. Zamoyski şi partidul lui Báthory Balthazar, în bună înţelegere unii cu alţii, grijesc să iasă toate pe dos. Nu ştim dacă voievodul ardelean avea într-adevăr de gînd să trimită lui Aron ajutor. Am văzut însă că poruncise generalului oştilor sale să închidă tătarilor intrarea în Ardeal şi am văzut că nu fu ascultat. Poate de acest partid a fost aţiţată şi tulburarea gărzii ungureşti a domnului moldovean pe la jumătatea lui iunie, din pricina plăţii, se zice, tulburare pe care domnul o linişti, împlinindu-le ungurilor cererea a doua zi [91]. S-ar potrivi cu învinuirea ce le face Sigismund „trădătorilor" săi în instrucţiunea lui Genga, că au stat în atingere cu boieri moldoveni, ca să scoată pe Aron şi să aleagă domn prieten cu turcii [92]. Se poate apoi că şi din pricina acestui corp de soldaţi unguri, voievodul moldovean n-a vrut să primească pe cazaci înlăuntrul ţării sale [93], mai ales nu înainte de vremea nevoii. Doar cazacii (ai lui Chlopicki sau alţii, nu ştim) erau cu care ei (ungurii) se bătuseră pentru a ajuta pe Aron la domnie înainte cu doi ani. Şi plata ce trebuia dată acelora, vor fi cerut-o ei, poate. Dar mai sînt destule drepte cumpăniri de ce Aron nu-i chema în ţară. El nu putea avea nici o încredere în ei. În loc de ajutor, ei puteau veni cu duşmănie : să-şi scoată de la el banii ce n-avuse vreme Petru Cazacul să-i strîngă de la ţară, cu care ei veniseră să-l pună în scaun.

Apoi, la cea mai bună întîmplare, ca prieteni chiar, ei ar fi putut prăda Moldova. Iar oastea lui pămînteană, cu care sta pregătit şi de frica turcilor şi de frica tătarilor — avea cu totul vreo 21 de mii de oameni, crede Comuleo [94] — i-ar fi putut împrăştia ? Aceştia s-ar fi grăbit să-şi apere vetrele. Se putea, în sfîrşit, ca tătarii să-şi ia drumul drept prin Polonia. Şi atunci voievodul făcea o greşală să-şi arate duşmănia pe faţă, înainte de ce vecinii săi mai puternici şi-ar fi arătat-o. De aceea nu le va fi trimis nici plată înainte, afară de cîteva daruri. Cu aceasta, cu lipsa plăţii, se scuză Chlopicki mai tîrziu către Marini, de ce nu a dat ajutor lui Aron, după făgăduinţă. Marini însă află „de la bun loc" că Zamoyski le-au dat poruncă să nu-l ajute [95]. Şi acesta trebuie să fie adevărul.

Cancelarul polon primea, chiar de mai multe ori pe săptămînă de la Aron veşti amănunţite de toate mişcările tătarilor şi de drumurile pe unde vor trece. Dar nu-i răspundea la ele, decît cerînd mereu alte proas-

pete. Mai în urmă, voievodul îi ceruse să iasă cu oaste la trecătoare şi el va ieşi de cealaltă parte să-i prindă în mijloc. Dar nici răspuns nu primi. Peste 8 zile, tătarii intrară în Moldova [96], purtaţi de 20 poloni, servitorii lui Zamoyski, şi 20 prieteni de-ai lui Balthazar Báthory. Ajutoarele din Transilvania nu veneau, cazacii se duseseră parte acasă [97], parte împotriva sangeacului turcesc de la Chilia [98]. Aron trebui să se prefacă şi el prieten, lăsîndu-şi locuitorii ce nu-i putu ţine să-şi vadă de paza caselor lor. El se întoarse la Iaşi, unde se închise în curtea sa, înconjurată cu tunuri [99]. La 30 iunie un al doilea brîu încingea oraşul : erau tătarii [100]. Voievodul le dete hrană, locuinţe şi hanului daruri. Hanul îşi trimise în schimb vorbă cu ameninţări că a auzit de unirea sa cu Transilvanul şi cazacii pentru a-l ataca pe la spate, dar se vor vedea la întoarcere. Aşa povesteşte chiar voievodul lui Marini [101].

Aceste veşti le avea fără îndoială de la Zamoyski. Potocki, castelanul de Cameniţa, primeşte raportul de la 1 iunie al lui Marini cu legămintele cîte încheiase pînă atunci cu domnul Moldovei [102]. Aceste documente putem socoti că vor fi trecut în mîinile cancelarului şi de la el la „regele tătarilor" şi mai departe la Ţarigrad. Comuleo ne spune că au trecut doi englezi prin Moldova 2 luni înainte de venirea tătarilor, mergînd către casă, cu daruri de la „Sultana mare" pentru regină. Ei au stat apoi două săptămîni la cancelarul polon (află Comuleo mai tîrziu), tocmindu-se cu el [103]. Sînt cunoscute relaţiile bune ale englezilor cu turcii şi polonii în timpul acesta (între aceşti din urmă mijlocise, împreună cu Petru Schiopul, pacea înainte cu doi ani) : erau puterile cu interese comune împotriva împăratuui şi a regelui Spaniei, ruda lui, încă tot în luptă cu Ţările de Jos. Marini apoi află şi el că Turcul s-a tocmit cu „nunţiul" polon în Constantinopol prin mijlocirea ambasadorului englez asupra îngăduirii trecerii tătarilor [104]. Şi avem din această primăvară o „notă" a unui sol polon către guvernul sultanului, din care se vede că Zamoyski socotea vremea potrivită a se plînge de unele vătămări la graniţe din partea tătarilor şi moldovenilor, de nesiguranţa negustorilor poloni şi vămuirea lor, peste tratate şi de tonul în care au început sultanii să scrie regelui şi republicii lor, aducînd aminte că naţia polonă e liberă. Regele l-a îndatorat să vină aci, zicea solul, ca să vestească că el a plecat în Şvedia să se încoroneze şi acolo de rege ; apoi, ca să reînnoiască pacea şi prietenia ce o ţin de atîta vreme şi să arate şi să facă mărturie că acum, cînd mai toţi regii şi principii creştini ridică armele împotriva sultanului, Regatul Poloniei vrea să ţină cu credinţă prietenia veche şi nici nu se va împreuna cu creştinii, nici nu le va da ajutor [105]. Momentul era bine ales pentru a se scăpa de greutăţile ce le făceau polonilor turcii : ei cereau să li se dea pe fiecare an ca tribut cele 100 de legături de piei de zibelină (sobol le zice Miron Costin, după ruseşte) [106], ce trebuiră polonii să le dea la 1591, ca să poată încheia pacea [107]. Dar pe lîngă interesele politice, a putut avea Zamoyski şi interese private. La Regensburg se ştia prin împărtăşirile lui Carrillo, se pare, la 25 august, că Zamoyski a descoperit turcilor tocmelile Transilvanului cu împăratul, că el a aţiţat la împotrivire pe „vînzătorii" principelui ; că scopul lui era ca turcii să pună domn pe unul din fraţii Báthoreşti, verii lui Sigmund, şi cîştigîndu-şi astfel me-

rite la turci şi reazim în Ardeal, să poată el ajunge rege polon [108]. Marini află că „regele tătarilor" i-a trimis bani şi juvaere şi e ştiut că Polonul îşi prăpădise averea. Şi apoi e ca şi o probă că Zamoyski avea înţelegere cu tătarii : ei îşi luară drumul după o şedere de 3 zile în Moldova, prin Polonia, unde petrecură alte trei zile, nesupăraţi de hatman, cu toate că el era numai în depărtare de patru leghe (aproape 18 km.) de ei; cu 50 000 de oameni [109] şi cu toate că făgăduise lui Comuleo [110] (lui Aron pe cît se pare, după relaţia lui Marini) şi lui Sigismund Báthory [111] că prin Polonia nu-i va lăsa să treacă. E vrednic poate de ştiut în urmă, cum Zamoyski, ca cel mai viclean om, aruncă bănuiala asupra bietului Comuleo că e spionul turcilor (sau tătarilor) [112], ca să întoarcă privirile nobilimii, doritoare în parte de război [113], de la chiar vina sa.

Tătarii trecură pe la Muncaci şi prin Maramureş în Ungaria pe la 11 iulie [114], pustiind şi prădînd aceste locuri şi Bihorul, ce ţinea de Transilvania [115].

Cînd Marini se duse a doua oară la Aron, voievodul „plînse de ciudă şi de durere pentru trecerea tătarilor" şi spunea că a scris cărţi cu mînie cancelarului polon şi principelui ardelean, pentru că nu i-au venit ajutoarele căzăceşti şi ungureşti. El se văzu silit a trimite şi turcilor tributul pe care-l oprise în mai [116].

În aceeaşi scrisoare din 13 iulie, în care Marini zice că a raportat împăratului de toate acestea din Moldova, el mai trimitea o ştire de mare însemnătate asupra domnului Ţării Româneşti. „Şi ajungînd eu în Transilvania", scrie el, „mă întîlnii cu ambasadorul principelui Mihai, voievod al Valahiei Transalpine, cu care în lungi sfaturi cu jurămînt ne înţeleserăm de multe lucruri grele şi hotărîrăm să merg la acel principe însoţit de reverendisimul legat al papei, care încă avea scrisoare de la papa pentru acel principe. Şi eu de asemenea îi arătai scrisori şi patente de la Maiestatea Voastră Împărătească [117], iar el le văzu cu cinstea cuvenită în numele principelui său. Şi legătuiră cu principele Transilvaniei să iasă gătiţi în tabără şi să ridice armele împotriva duşmanului împreună cu acest principe al Transilvaniei şi cu cel al Moldovei. Şi aceasta s-a făcut între el, ambasadorul Ţării Româneşti şi principele Transilvaniei cu jurămînt, să fie uniţi şi confederaţi cu Maiestatea Voastră Împărătească şi cu toată Creştinătatea". Ambasadorul românesc mai spunea că domnul său „a scris zece mii de soldaţi de ţară" şi îl ruga pe Marini, dacă vor putea (el şi legatul, se înţelege) să-i aducă şi zece mii de cazaci, cărora domnul le-ar da hrană. Apoi, spunîndu-i Marini că şi marele duce moscovit a făgăduit împăratului un număr de trupe, ambasadorul răspunse că, de se poate, toate să le aducă în Ţara Românească, căci ei pot să le ţină pe toate şi „va vedea Maiestatea sa cît bine vom face noi atunci Creştinătăţii. Descoperind apoi nişte trădări — continuă Marini — nici eu, nici reverendisimul legat al papei n-am cutezat să ne ducem la acel principe al Valahiei Transalpine, mai ales înţelegînd că n-are de ajuns gardă de unguri ca Aron Vodă. Şi astfel, din multe vrednice pricini nu ne-am dus, cu toate că ne chema cu mare zor, de asemenea şi prin scrisoarea sa, ce am dat-o Maiestăţii Voastre Împărăteşti" [118].

Potrivit cu acestea, citim în instrucţia papei pentru episcopul de Cervia din decembrie 1594 : „Cu Valacul nu cutează Don Alexandro (Comuleo) să vorbească, judecîndu-l prea unit şi interesat cu Turcul, dar totuşi s-a auzit mai apoi că el a ţinut legături foarte strînse cu principele Transilvaniei, îmbiindu-l să-şi împreune armele cu ale sale spre paguba duşmanului comun“ [119].

După mărturia trimisului împărătesc, s-ar părea că Mihai îşi trimisese pe încredinţatul său în Ardeal tocmai atunci cînd „ajunsese“ şi el, Marini. Dar Marini nu scrise de aceasta nimic în rapoartele sale din Transilvania de la 27 şi 30 iunie, de la 3 şi 7 iulie, ci abia în cel de la 13 iulie din Moldova. Aşa ne spune el singur [120]. În cel de la 7 iulie nu va fi putut, că atunci scria în grabă din Braşov la împăratul, la căpitanii din Ungaria de Sus despre venirea tătarilor ce tocmai au trecut prin Moldova. Dar de ce nu scrise în celelalte rapoarte de mai înainte ? Rămîne, pînă nu s-or afla alte dovezi, că omul voievodului românesc nu venise mai înainte. A trebuit să vină înainte de 7 iulie, căci atunci Marini era în Braşov, în drum spre Moldova şi nu ştim să se fi mai întors pînă în septembrie, cînd mergea drept acasă ; dar nici nu se putea întoarce, dacă şi-a scris raportul la 13, cum zice, după ce vorbise cu Aron Vodă a doua oară.

S-ar părea apoi că era în acelaşi timp şi Comuleo în Ardeal, hotărînd să meargă împreună în Ţara Românească. Dar aceasta nu e adevărat. De cum plecase în martie din Ardeal, Comuleo nu s-a mai întors pe aci, cum ne dovedesc scrisorile lui. Toată vara şi toamna s-a ţinut în Polonia [121], de unde mai trecu în două rînduri prin Moldova la Aron [122]. Cea din urmă scrisoare ce i-o cunoaştem o scria, ca pe cele mai multe, tot din Cracovia, la 17 noiembrie [123] şi de acolo avea să plece în Rusia, cum credea, prin februarie sau martie anul următor [124]. Pe timpul trecerii tătarilor pleca tocmai din Kiev la Sniatin, ca să îndemne pe căpitanul de acolo, „Iaslovici“, la năvală în Ţara Tătărească [125].

Arătarea din instrucţia papei priveşte dar numai vizita ce vrea Comuleo în martie să o facă în Ţara Românească, vizită de la care se pare că fu speriat, pe cît văzurăm, de principele Ardealului. Şi pricina se potriveşte cu cea de atunci : domnul e prea unit şi interesat cu Turcul. Marini avea aşadar să se înţeleagă cu el în Moldova despre mergerea lor în Ţara Românească. Numai îmbierea armelor din partea lui Mihai ar trebui să privească legămîntul din iulie. Căci, cînd cu îmbierea din februarie, Comuleo scrisese că n-a fost primită, şi cea din instrucţia lui Visconti se făcu mai tîrziu, cînd „apoi“ se află de legăturile ascunse ce aveau cei doi principi.

Rămîn însă neatinse următoarele fapte : venirea deputatului românesc în Ardeal în prima săptămînă din iulie ; încheierea unei alianţe de război împotriva turcilor cu principele Transilvaniei ; chemarea lui Marini în ţară, aceasta dovedită şi printr-o scrisoare trimisă împăratului de plenipotenţiarul său ; primirea şi apoi părăsirea planului de a vizita pe Mihai din partea lui Marini.

Erau luni de zile de cînd Comuleo trecuse prin Ardeal. Atunci rămăsese : principele să ţină cu vorba pe voievozii români statornici în dorinţa

de a se ridica de partea creştinilor. Încolo, nu numai unirea aievea, ci şi mergerea lui Comuleo la curtea lui Mihai, cum se ruga domnul, fu zădărnicită. Cu cît vremea trecea însă, greutăţile lui Mihai creşteau. Ţara îl dorise domn pe banul cel bun şi drept din Craiova, ca s-o uşureze de dăbili şi mîncătorii, s-o scutească de jaful strîngătorilor de dări, de despoierile cămătarilor domneşti, de răutăţile negustorilor, de... robia turcilor... Dar el mai aduse încă şi turci şi datorii şi cu ei şi cu ele vechi şi proaspete dureri [126]. La început se mai puteau ţine cu vorba, dar în urmă, creditorii trebuiau plătiţi. „Şi începură turcii a cuprinde Ţara Românească şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi", scrie cronica acelei vremi, „şi începură a ţipa creştinii de nevoia turcilor" [127]. Ori turcii, ori creştinii trebuiau mulţumiţi. Şi inima lui Mihai nu se schimbase : ea se strîngea de durerea supuşilor săi. Alinarea însă numai cu sabia se putea aduce. De aci setea lui Mihai de răscoală. Dar aceasta nu o putea face de capul său, fără înţelegerea cu vecinii, fără ajutoare de la cei ce aveau un interes la răscoala lui. Iar pentru căutarea de ajutoare şi pentru scularea cu armele cea mai priincioasă vreme era acum.

Sinan era tocmai în marş cu oastea turcească prin Ungaria de dincolo de Dunăre, mergînd către cetatea Strigoniului, pe care o bătea arhiducele Matthias [128]. Şi acum ori mai tîrziu, Mihai trebui să-şi dea şi el artileria sa pentru oastea lui Sinan [129]. În vecinătatea ţării sale, cetele libere de sîrbi şi români luaseră cîteva castele, unele le jefuiseră încă din martie, aprilie, ca Vîrşeţul, Mîrcina, Făgetul, Bocşa (atacul la Vîrşeţ se făcuse sub căpetenia Petru Maidzos, poate Maijos, român, de bună seamă) [130]. El luase chiar Becicherecul (la Rusaliile catolice), pe care-l pierdură iară peste cîteva săptămîni, căci în zadar cerură de la principele ardelean, ce se afla în dietă la Turda, ajutoarele făgăduite prin Palatici, banul Lugojului, care-i îmbărbătase în tot chipul, trimiţîndu-le praf şi alte muniţii, ce-a putut [131]. Principele fu împiedicat de partidul duşmănos politicii sale de a le trimite vreun ajutor [132]. Aşa că bătaia ce o deteră ei paşei de Timişoara, care veni în ajutorul oraşului, ucigîndu-i şi fiul [133], nu le fu de nici un folos pînă la urmă. Şi în zadar se îndreptaseră cu aceleaşi rugăciuni de ajutor către comandantul împărătesc Teuffenbach, ce se bătea la Hatvan şi către Báthory Ştefan, supus şi ofiţer împărătesc şi el. Cu toate că Sfatul de război îi îndruma, la 15 iunie, să chibzuiască cum li s-ar putea da ajutor cu praf şi oameni [134]. Răsculaţii mai bătuseră şi pe begii de Ruşava, Mudava şi Vidin [135], luaseră sau luau, în sfîrşit, Făgetul, pentru a-l întoarce „trădătorii principelui" curînd turcilor de bunăvoie [136].

În Moldova, Marini încheiase cu Aron un legămînt în numele împăratului şi veni în Transilvania. Aci dieta hotărî lepădarea de turci. Aci principele se învoi la ajutoare pentru Aron.

Abia se poate crede că Mihai să nu fi avut ştiinţă de toate sau de cele mai multe din aceste isprăvi. De aceea el se şi grăbi a-şi trimite solul în Ardeal pentru a încheia acum legămîntul de război, ce nu-i fu învoit mai înainte. Şi acum izbuti, după mărturia lui Marini. Solul jură să ridice domnul său armele cu principele şi cu Moldoveanul împotriva turcului. Poate că Mihai va fi trimis şi de-a dreptul la Aron pe cineva. Prin iulie, a doua jumătate, el scria colegului său din Moldova de nişte duş-

mani ce se apropie de vreun oraş al său (Fiurthian — Focşani ?) şi voievozii vroiau să iasă împotriva lor împreună [137]. Poate era vreo hoardă de tătari. Se poate că soliile fraţilor Buzeşti în Moldova şi Transilvania, trimise în acelaşi timp de Mihai [138], să fi fost acestea. Dar nefiind nici o probă pentru ele, le vom pune la locul unde ele se află în cronica ţării, după sfătuirea lui Mihai cu boierii şi după hotărîrea luată cu supuşii săi, ca să frîngă jugul turcesc, ceea ce a fost tocmai în toamnă.

Erau legături trebuincioase, pe care Mihai singur căuta să le încheie cu vecinii săi, fără a fi fost el îndemnat de ei [139]. Le socotea mai ales voievodul Ţării Româneşti de trebuinţă, ca să arate împăratului şi papei, care se fereau de el, hotărîrea inimii sale şi a poporului său de a lupta de partea creştinătăţii. Dorinţa lui din urmă însă era chiar cu aceştia, cu papa şi împăratul, să poată tocmi vreun legămînt. De aceea el se roagă cu zor de încredinţaţii lor să vină şi pe la el. De aceea el, şi la sfîrşitul iernii ca şi acuma, în faţa lor se îmbie Ardeleanului, acuma poate şi Moldoveanului, la luptă. Cu aceştia împăratul doar şi ajunsese la învoială. Aşa era vorba cel puţin, şi cît pentru Aron, şi fapta. Şi solii, Comuleo şi Marini, făgăduiră să-l viziteze. Dar abia ce plecară oamenii lui Mihai, ei fură speriaţi de Báthory să nu se ducă : n-are gardă de unguri, se teme mai rău de turci şi e mai supus lor, şi pentru că se descoperiră anumite trădări. Adică ? Erau acolo oameni, boieri poate, care i-au dat de gol turcilor ? Această grijă zicea Báthory şi în februarie, că-l sileşte de a nu se uni cu domnii ţărilor româneşti. Noi ştim că trădări au fost, dar din partea opoziţiei ardelene şi din partea lui Zamoyski. „Şi aşa, pentru multe şi vrednice pricini" nu se duseră. Noi însă pricina o vedem şi acum, ca şi în martie, în fapta şi făcutul principelui ardelean, ca Mihai să nu poată veni în atingere directă cu împăratul, trecînd peste el. Avea Sigismund mai ales acum temei să prindă colţ, să fie gelos pe voievodul român, cînd acesta se arătase în toată firea, în întreg caracterul său măreţ : să ne aduceţi cazaci, să ne aduceţi muscali de ajutor, pe toţi îi vom hrăni, şi veţi vedea ce minuni voi face eu şi ţara mea pentru creştinătate, acesta este duhul ce respiră din graiul solului sau către Marini.

Şi astfel solul împăratului se duse numai în Moldova şi a doua oară, cînd se întorcea din Ardeal. Şi cum tratatul făcut cu el în mai căzuse în mîinile polonilor şi cum împiedicarea trecerii tătarilor hotărîtă atunci, se zădărnicise, Marini încheia acum un nou legămînt cu Aron. E contractul de la 16 august 1594. Cunoaştem exemplarul actului ce-l dă Marini voievodului moldovean în numele şi sub jurămîntul împăratului. Prin el „Preasfînta Maiestatea Sa împărătească şi regească făgăduieşte a lipi şi a încorpora sfintei Împărăţii Romane pe susnumitul ilustrissim principe, domnul Aron, hospodarul Moldovei şi moşia sa (ipsiusque dominia) şi pe supuşii şi partizanii săi şi a-i apăra în contra tuturor vătămătorilor, tulburătorilor, în contra oricărei puteri, turceşti sau a altor duşmani". Iar dacă groaznicul duşman al legii creştine, Turcul, l-ar scoate din domnie şi el ar fugi în ţările împărăteşti sau în orice ţară vecină, liberă şi sigură să-i fie petrecerea acolo, pînă ce M. Sa va putea să-l pună din nou în rangul său vechi şi cu cheltuiala împărăţiei să-i cîştige iar

țara. Se înțelege, „dacă desnumitul principe va fi slujit totdeauna M. Sale împărăteşti şi Sfintei Împărății Romane cu neîndoioasă credință, după cum s-a îndatorat M. Sale prin scrisoarea subscrisă şi sigilată chiar cu mîna sa“ [140]. Iar serviciile la care Aron s-a îndatorat sînt : orişicînd şi oriunde, şi de s-ar afla cu oastea creştină în Ungaria, să țină spioni buni şi credincioşi în toate locurile, care să ştiricească singur toate secretele duşmanului în Constantinopol şi pretutindeni, timpul ieşirii, puterile şi rînduiala lui de război, veşti ce să le aducă repede la cunoştința M. Sale sau a generalilor săi din Ungaria superioară, pentru ca oastea M. Sale din Ungaria să poată şti înainte şi să poată sfărîma atacurile duşmanului [141].

Lucrul de frunte în acest legămînt, după actul arătat, era supunerea Țării Moldovei împăratului [142], dacă o va putea scoate de la Turc. Încolo, Aron nu făgăduia să facă decît ce a tot făcut : să dea veşti de puterea şi mişcările duşmanului. Cu toate acestea, domnul Moldovei, cînd scria, a doua zi, arhiducelui Ferdinand de Tirol despre „confederațiunea“ încheiată cu împăratul şi-i spunea că va face tot pentru „binele şi folosul“ împăratului şi al creştinătății, adăuga : „Să îngrijească numai principii creştini să putem avea cîteva trupe ajutătoare de acolo : ar vedea în sfîrşit şi ar şti toți în ce țară am intra noi îndată“ [143]. Aron se gîndea dar la mai mult decît numai la apărare, cînd turcii şi tătarii l-ar ataca.

Ajutoare rînduise împăratul încă mai înainte să i se dea din trupele lui Teuffenbach, 200 de călăreți şi un număr oarecare de pedestraşi [144] — cum socotim — îndată ce începuse a se îngroşa vestea venirii tătarilor, ori — e mai de crezut — în urma scrisorii lui Marini de la 7 iulie, unde spunea că ei tocmai trec prin Moldova. Nu e nici un semn că aceste ajutoare s-ar fi şi trimis. Dar împăratul avea curînd şi mai mare pricină ca ele şi altele să devină faptă.

Cîteva zile înainte de 25 august — pe la 18 se pare — [145] ajungea la Regensburg Carrillo. El aducea veste de tulburările din Transilvania, de fuga principelui la Chioar, dar şi de hotărîrea lui de a se întoarce „în țara părăsită de el“ şi de îmbrățişarea cu căldură a acestei hotărîri [146] din partea reprezentanților Ardealului, cu căldură mai slabă, ce e drept, din partea nobilimii ungureşti, dar cu voia bună a saşilor şi secuilor [147]. Cum aceasta se petrecea la sfîrşitul lui iulie în dieta strămutată la Cluj [148], Carrillo n-a putut pleca din Chioar decît pe la începutul lui august. El putea dar avea scrisoarea lui Marini, trimisă de Aron din Iaşi la 27 iulie cu poştă anume [149]. Şi e de crezut că tot acum aducea şi pe cea de la 13 iulie, cu adaosul scrisorii lui Mihai, dacă aceasta va fi ajuns vreodată la împăratul. În scrisoarea de la 27 iulie Marini zice (în relațiunea sa din urmă) că a scris de un ceauş ce a venit din tabăra lui Sinan să ceară proviant de la Aron. Ceaușul, vechi cunoscut al lui, i-a povestit lucruri care nu numai întăreau înțelegerea transilvanilor cu turcii, cu Sinan, ci mai arătau şi pe baronii unguri din Ungaria de sus la un gînd cu ei. El a spus cum ei toți doresc a fi supuşi turcilor, cărora le-a şi făgăduit să le dea prins pe Sigismund Báthory dimpreună cu pe trimişii împăratului şi ai papei, ce au venit să-l răscoale pe el şi pe domnii români, iar turcii le-au îmbiat rege din neamul lor, cum a fost Ioan Sepuşanul

(Szapolyai). Şi a mai povestit cum fruntaşii din tabăra creştină îşi scriu cu Sinan, care dă cîrpe pline de galbeni celor ce aduc scrisorile ; cum contele, Maestru de război (e desigur subcomandantul lui Matthias, contele Hardeck, căpitanul Rabului) a scris totdeauna lui Sinan că ei nu vor lua Strigoniul, să meargă Sinan numai la Iaurin ; că pentru această cetate marele vizir i-ar fi făgăduit 80 000 galbeni [150]. Oricum ar fi încercarea de „trădare" a ardelenilor, ea era precum ştim faptă săvîrşită şi dovedită — chiar şi prin întoarcerea Făgetului din partea lor în mîinile turcilor, ca să şi-i îmbuneze [151]. De altă parte, războiul din Ungaria mergea într-adevăr rău. Matthias, care avea comanda în anul acesta, cuprinsese la 10 martie cetatea Neogradului şi se apucase la 4 mai a bate Strigoniul. Dar nici nu a putut avea veste sigură de venirea tătarilor, cînd, auzind de marşul repede al lui Sinan, îşi ridică tabăra, fără izbîndă, la 29 iunie, trecu Dunărea şi se retrase la cetatea Rab, în calea către Viena. Socotea poate că apărat de Dunăre în insula Schütt, unde îşi avea castrele, va putea mai bine să dea piept cu duşmanul. Nu erau oameni de război nici el, molaticul, nici sfetnicul Ungnad, cu care dirija toate, nici contele Hardeck ori marchizul Ferdinand. În acelaşi timp şi Teuffenbach se lasă de a mai bate Hatvanul. Mergea însă Sinan cu biruinţă. După un asediu de 4 zile, el luă cetatea Totis (Tata) la 22 iulie, apoi mănăstirea întărită Martinsbergul şi ajunse la 31 iulie şi el sub Rab [152]. Deşi nu se putea şti că această însemnată cetate avea să-i cadă peste două luni în mîini prin trădare, cum fu învinuit Hardeck, frica era mare la Viena.

În această stare, împăratul primi prin Carrillo scrisoarea de la Aron. Nu o cunoaştem, dar din cele ce scrie Rudolf fratelui său Matthias, la 22 august, înţelegem că ajutoare trebuie să fi cerut. Şi nimerise momentul foarte priincios. „Nu e numai interesul voievodului, ci foarte mult şi al nostru şi al întregului lucru" (al războiului), scrie el lui Matthias, ca să-i trimiţi nu numai cei 200 de călăreţi şi pedestraşi îmbunaţi, ci cel puţin încă atîţia cai. „Ba ar putea fi pînă la 2 000, dacă e cu putinţă fără primejduirea graniţelor". Aşa să poruncească expedierea lor [153].

Nu ştim nici de acest ajutor, dacă într-adevăr s-a trimis. Aflăm numai că Matthias ar fi dat drumul tocmai pe atunci la alţi 2 000 de călăreţi, rînduiţi pentru principele transilvan [154]. Tot la acesta se trimitea înainte de 1 septembrie milanezul Carlo Magno, om cunoscător al limbii şi al Ţării Ungureşti, ca să-l întărească în hotărîrea-i luată de a ţine cu împăratul şi să-i făgăduiască şi alte ajutoare [155]. Iar principele răspundea la 23 septembrie, pe lîngă cele ce spusese cu grai lui Carlo Magno, că, răzimat pe ajutorul de acuma al Maiestăţii Sale, după ce a trecut peste greutăţile din ţara sa, va căuta tot mai bine să slujească Creştinătăţii şi Casei Austriei, numai dacă va înţelege că împăratul îi va da semne vădite ale milei şi bunătăţii sale [156], adică dacă îi va împlini cererile lui.

Înainte de sosirea lui Carlo Magno în Transilvania, trecu prin Cluj Marini în zilele de la 1 pînă la 12 septembrie [157], însoţit de un încredinţat al lui Aron Vodă, cu numele Mihail Tolnay, „căpitan general" al oştilor călări ale principelui moldovean, trimis şi el la împăratul. La 30 septem-

brie, ei se aflau la Viena [158]. Sosise, cred, încă la 29 (ori şi mai înainte), căci de bunăseamă ei adusese scrisorile „voievodului din Moldova şi Valachia", pe care Consiliul de război la acea dată le alătura expediţiei sale către împăratul [159]. La 14 octombrie fură primiţi în audienţă de împăratul Rudolf la Praga, căruia îi prezentară actul de închinare al voievodului [160]. Ei vorbiră de uşurinţa cu care ar putea voievozii ţărilor româneşti să prade şi să ardă Ţara Turcească pînă la Adrianopol şi chiar pînă la Constantinopol, ţara fiind goală de oaste, în lipsa lui Sinan şi plină de creştini ce ar ţine toţi cu ei. Numai să le dea împăratul ajutoare cu soldaţi ungureşti [161].

Scrisorile de la voievozii români ce se expediau la 29 din Viena împăratului sînt dovadă că solii vor fi avut însărcinarea anumită şi de la voievodul Ţării Româneşti. Mai mult decît Tolnay însă, Marini putea vorbi şi în numele lui Mihai, întemeiat pe cunoştinţa ce o avea de dorul lui de a face război Turcului şi de tratatele şi învoielile cu jurămînt legate, ce ştia că are fiecare din cei doi principi cu cel din Ardeal, de a se ridica împreună [162]. De aceste legăminte cu jurămînt legate nu uitase dealtfel a povesti nici Carrillo ceva mai înainte : ca de la început, aşa şi în urmă, el arătă „mişcarea Transilvanului" ca una ce va trebui s-o urmeze şi domnii români [163].

Starea împăratului era tocmai atunci cît se poate de grea. Încă la 10 septembrie, Matthias îşi ridicase tabăra de lîngă Rab şi, întărind garnizoana lui Hardeck, se retrase cu oastea cealaltă spre Altenburg, de aci apoi la Bruck [164], după ce Sinan izbutise a face un pod de luntri peste braţul Dunării şi trecuse şi el în insulă.

La 29 septembrie, comandantul Hardeck, cu toate că avea destule muniţii, dar prea slabă garnizoană şi fără căpitani de treabă, predete lui Sinan cetatea [165]. Drumul către Viena era deschis şi poporul capitalei începuse a se îngriji să-şi pună bine lucrurile de frica venirii turcilor. Nici chiar împăratul nu se simţea sigur şi destul de apărat la Praga [166]. Se înţelege că niciun om de rînd nu-şi arată descurajarea pe faţă în vremea celei mai mari primejdii : cine stăpîneşte mulţimea e dator să caute repede mijloace de îmbărbătare. Vestea căderii Rabului scuturâ şi pe Rudolf din încetineala-i cunoscută. Numaidecît se luară măsuri ca o oaste nouă, de 20 000 de boemi şi moravi, să meargă într-ajutor pe cîmpul de luptă, împreună cu căpitanii unguri din Alföld [167]. Tot atunci împăratul ţinu vremea potrivită a face ungurilor şi alte împărtăşiri, ca să le dea curaj la noua luptă şi să-i ţină în credinţă. În circulara sa de la 7 octombrie către primii săi slujitori din Ungaria şi toate „staturile" ei, el le spunea că la primăvară vor fi ajutoare destule de la principii străini şi din împărăţia sa germană, care i le-a votat de curînd în dieta de la Regensburg. De altă parte, scrie Rudolf, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova, îndemnate de deosebita îngrijire a lui Dumnezeu, au hotărît să scuture jugul turcesc „şi să facă cu noi învoială şi legămînt" împotriva duşmanului pentru care ţintă au şi trimis ablegaţii lor, ce sînt în cale. Numai acum, ei ungurii, să nu slăbească în credinţa liberării lor şi să caute a da o lovitură bună Turcului înainte de ce-şi va duce oştile

în tabără de iarnă. Totodată le cerea să trimită la curtea sa din mijlocul lor trei—patru inşi din sfetnicii săi împreună cu cancelarul curţii sale ungureşti, episcopul Iaurinului [168], Ioan Kutassy, „cu putere de a lucra, trata şi încheia", ca să se poată „sfătui" şi să poată „lua hotărîri" cu ei, „atît de trebile transilvane, moldave şi ale Ţării Româneşti, cît şi de altele ce privesc folosul şi bunăstarea acestei ţări" ale sale, înainte de ce zişii ablegaţi vor fi sosit [169].

Cu toate acestea, în clipa cînd erau zoriţi a se apăra atît de aproape de casă, miniştrii lui Rudolf, lipsiţi de vederi în depărtare, poate că nu puneau mult temei, cum spune reprezentantul Veneţiei, pe nişte ţări îndepărtate, cum erau ţările româneşti, neîntărite nici de la natură, nici prin măestria oamenilor, „mai mult potrivite de a fi de tot cotropite de turci, decît de a putea da ajutor duşmanilor lor" şi nu luau mult în socotinţă nişte popoare slabe, rău armate „şi poate nu bine unite între sine în această hotărîre" de război, care nu aveau nici un cap vestit care să le poarte şi cereau singure ajutor. Oricum, tocmelile cu solia moldoveană fură amînate pînă cînd va sosi misiunea transilvană [170], de care şi Marini aducea vorba că va fi expediată pînă într-o săptămînă după el şi soţul său [171].

Dar ambasada transilvană mai trebuia aşteptată mult. Înainte de a fi fost trimisă ea, principele trimitea la 15 septembrie [172] scrisori prin care vestea că trupele sale au dat o grea lovitură turcilor, prinzîndu-le pe Dunăre un convoi de 40 şeici încărcate cu muniţii de război şi proviant, ucigînd şi 6 000 (!) de soldaţi ce ţineau paza lor [173]. Îi ceruse ce e drept Matthias acest servici, de a prinde sau a împiedica proviziile pentru tabăra turcească [174]. Cu toate acestea nu putem ţine de chiar adevărate spusele principelui, ci vom crede, împreună cu solul său la papa, Genga, pe care îl ajunge vestea aceasta la Roma, că Sigismund se făloşea de vreo faptă vitejească a sîrbilor şi românilor din Banat, pentru a-şi arăta pe nedrept vrednicia sa. E ştiut doar că ei se sculaseră cu armele de cu primăvară „la un singur semn al voinţei serenisimului Transilvan" şi cuprinseseră între altele Becicherecul şi Făgetul. Dar fură stînjeniţi după aceea în mişcările lor prin tulburările opoziţiei din Ardeal, căci principele nu le putu da ajutorul făgăduit [175]. De bună seamă că acuma se ridicară din nou [176]. Genga spunea că s-au îmbiat iar la răscoală, îndată ce au aflat de pedepsirea trădătorilor, iar Sigismund nu povesti nimic de aceasta cîteva zile mai înainte lui Marini. Ba mai mult, lui îi spunea pentru împăratul că îndată ce va sfîrşi cu trădătorii săi şi îşi va pune ţara în rînduială şi în pază, va fi gata să asculte de Maiestatea Sa [177], fără să pomenească de vreo oaste ce ar fi trimis-o către Dunăre.

Tot ce putem lăsa principelui, în urma celor arătate, este comandantul : Moise Székely, cu cel mult vreo mică ceată de voluntari. Pe el îl numeşte chiar principele în scrisoarea sa către comandantul Pálffy, la 19 septembrie, unde raportează izbînda [178]. Pe el îl întîlnim şi într-o cronică ardeleană din acea vreme [179]. Şi ştim că lui îi scrisese răsculaţii şi în iunie, cerînd ajutorul principelui şi îmbiindu-i braţele lor. Ba aveam chiar şi o veste hotărîtă, că izbînda asupra corăbiilor turceşti a fost a sîrbilor (poate şi a românilor) : o scrisoare din 20 septembrie către

Pálffy [180]. Mai trebuie să scoborîm după cronică şi mărimea faptei (poate nici atîta n-a fost) : fură luate 12 corăbii cu bucate şi cu cîteva maşini de război, „ostaşii turci fură culcaţi pînă la unul", steagurile trimise principelui, 8 corăbii cufundate. Timpul întîmplării : pe la sărbătoarea naşterii sf. Marii (fără îndoială a celei catolice), aşadar pe la 29 august (8 septembrie) [181].

Pe cînd astfel Ardeleanul căuta în tot chipul să-şi ridice preţul înaintea împăratului, încercare ce o face tot atunci şi prin alte mijloace la papa de la Roma [182], şi pe cînd solia moldoveană sta aşteptînd răspunsul, situaţia grea a împărăţiei se uşurase puţin. De la Rab Sinan nu plecă la Viena, acum în miezul toamnei mai ales, căci el avusese pierderi destule, ci se îndreptă înapoi la a doua cetate lîngă Dunăre, ce o lăsase în spate, la Komárom. Căpitanul ei, E. Braun, o apără însă cu voinicie, căpătînd ajutoare şi de la Pálffy din Újvár (Neuhäusel). Apropiindu-se în sfîrşit Matthias cu o oaste proaspătă ce i-o trimisese Rudolf din Boemia şi Moravia, adăugită cu unguri, Sinan îşi ridică tabăra la 28 octombrie, trecu Dunărea, rupînd podul în urma sa, şi peste trei zile se depărtă de acolo. Dar şi oastea creştină se împrăştie. Amîndouaă părţile mergeau la odihna de iarnă [183].

Vestea retragerii lui Sinan sosise la Praga la 1 noiembrie [184]. Şi împăratul socoti acum că poate slobozi pe trimisul moldovean acasă, pînă a nu fi venit ambasada ardeleană. Era mulţumit cu scrisoarea din 25 septembrie ce o aduse o lună mai tîrziu un trimis al lui Sigismund cu arătarea că va veni îndată şi ambasada şi că principele a trimis o oaste (către Timişoara şi Lipova, alta către Giula [185], fără să ştim cît adevăr cuprinde. La 8 noiembrie Contarini scrie din Praga că a plecat ambasadorul moldovean foarte mulţumit pentru darurile de pahare şi lanţuri de aur ce a căpătat în numele împăratului şi că de aci i s-a îmbunat voievodului un anumit număr de trupe şi bani, „cînd va începe a se mişca şi a se declara împotriva Turcului". Tolnay plecase la 4 noiembrie [186]. Iar papei îi raporta încredinţatul său din Viena că ambasadorul lui Aron a venit să îmbie armele ţării sale pentru războiul împotriva mahomedanilor, ca să fie scoşi din Constantinopol şi din Europa, cu singura condiţie, să fie primit în ţările Maiestăţii Sale „dacă lucrurile ar merge rău şi el ar fi scos apoi din Moldova, ceea ce i se făgădui şi ambasadorul său plecă înainte cu cîteva zile din Praga, dăruit şi cinstit" [187].

După toate acestea se pare că la Praga fu vorba de mai mult decît se zicea în legămîntul de la 16 august, anume de ridicarea voievodului cu armele împotriva Turcului. Şi se poate că i se făgăduiră ajutoare numai pentru timpul după ce va fi intrat în luptă, cum zice Contarini. Hotărît că împăratul rămase încrezut în foloasele ce va aduce Aron războiului său cu turcii, război ce vrea să fie socotit ca al Creştinătăţii. De aceea el scrie la 24 noiembrie regelui Poloniei că a înţeles cu durere cum „principele Moldovei, Aron, pe cînd el îşi arată şi declară în public înalt şi sfînt cugetul său pentru Creştinătate, e lovit cu grea nedreptate şi tulburat de ostăşimea polonă şi cazacă şi suferă toate duşmăniile" şi cere de la rege să cheme înapoi acea ostăşime ce a năvălit, de bună

seamă fără ştirea lui (zice împăratul din curtenie), spre paguba Creştinătăţii [188]. Căci tocmai atunci, cînd Tolnay pleca din Praga, stăpînul său, Aron Vodă, era fugar către graniţa ardeleană dinaintea unei năvăliri căzăceşti neaşteptate. Se adeverea acum teama ce o avusese Aron în iunie, cînd „nu voi" să primească cazacii înlăuntrul ţării sale.

Atunci Comuleo cu cîteva daruri şi mai mari făgăduinţi înduplecase pe cazacii ce-i tocmise el pentru ajutorul lui Aron să facă o năvală asupra satelor turceşti din apropiere şi căpitanul lor îi scria la 21 iulie că „a mers sub oraşul Chilia" şi că a dat foc pe acolo [189]. Fără îndoială că în urma acestei, poate şi a altor isprăvi căzăceşti, se răspîndeşte pe la 20 august în Constantinopol vestea că voievodul Moldovei s-a răsculat şi a prădat şi ars ţinutul oraşului Reni de la Marea Neagră [190]. Dar asta era puţin lucru [191]. Comuleo se trudea să pună la cale o mişcare mai mare. El izbutise a cîştiga pentru planul său de a face o năvală mai mare în ţara tătarilor celor duşi în Ungaria, pe nobilul polon Jaslovicki, căpitan în Sniatin [192]. Prin mijlocirea arhiepiscopului din Leopol, chiar Zamoyski îi dete căpitanului „licenţa" de a-şi aduna oastea, făgăduind că îi va trimite şi pe nepotul său cu cîţiva soldaţi. Făcea aceasta de ochii lumii, căci tătarii pricinuiseră pagubă destulă la mulţi nobili în trecerea lor şi avînd toată credinţa că Jaslovicki nu va fi în stare să adune oaste, ştiindu-l mai mult sărac decît bogat [193]. Jaslovicki însă îşi putu strînge, cutreierînd Polonia răsăriteană şi părţile căzăceşti ale Rusiei, cel puţin 12 000 de oameni [194], între ei 6 000 de cazaci de la Nipru. Şi scria la 19 septembrie lui Comuleo că pe la începutul lui octombrie va intra în „Tartaria" [195]. La 10 octombrie Comuleo îi trimitea 10 000 florini „către Nipru", pentru a-şi plăti cazacii şi-i făgăduia că toate cheltuielile vor fi întoarse de către papa [196]. În scrisorile sale de la 14 octombrie înainte (14, 23, 27, 28 oct.) îl vedem pe trimisul lui Clemente VIII mereu stînd cu nădejdea că va auzi acuşi de mari izbînzi ale căpitanului sniatinens [197], cu toată truda ce-şi da Zamoyski de a-i zădărnici planul [198]. Şi Comuleo se bucura că prin invazia aceasta polonii vor fi siliţi să facă război turcilor, călcîndu-se legămîntele lor cu ei. În cea din urmă scrisoare însă, care i-o cunoaştem, cea de la 17 noiembrie, el nu mai avea nici o veste sigură de la căpitanul sniatinens [199]. Ba unii ziceau că şi-a lăsat oastea şi s-a întors, alţii că se punea în ordine pentru a se uni cu cazacii moscoviţi, ca să meargă împreună împotriva Chiliei şi a Cetăţii Albe [200].

Aceşti cazaci din Moscovia, care nu erau decît chiar cazacii lui Chlopicki [201] — şi probabil şi ai lui Jaslovicki — se aflau în Moldova în timpul cînd primea Comuleo cele din urmă ale sale veşti. Castelanul de la Cameniţa scrise la 8 noiembrie agentului politic al papei, că 8 000 de cazaci din Ţara Muscălească şi din Polonia „au intrat în Moldova şi vroiau să se unească cu acel principe spre paguba Turcului", dar neputîndu-se învoi cu el, i-au făcut principelui silă şi l-au bătut bine, iar el, lăsîndu-şi tunurile, a fugit către Transilvania. O parte din cazaci a plecat după el să-l omoare. Ceilalţi luară tunurile pentru a merge împotriva Chiliei şi a Moncastrului [202], adică a Cetăţii Albe [203]. Tot aşa scrie şi instrucţia papală pentru episcopul de Cervia, cu adaosul că : nevoind Aron să dea tunurile ce i se cerură pentru asedierea pomenitelor oraşe şi

„născîndu-se oarecare neînţelegere între soldaţii unguri ce-i avea pe lîngă sine, fu părăsit de ei şi fugi" către Ardeal şi ţara rămase pradă ; apoi că întîmplarea era foarte neplăcută Transilvanului (care trimise aceste veşti la Roma), pentru legăturile ce zicea el că are cu Moldoveanul, de a se apăra unul pe altul[204]. În fapt, principele era neliniştit că polonii i-o vor lua înainte, ocupînd Moldova, „căci se aude că în fuga Moldoveanului s-a dat regelui Poloniei vreun loc care e la graniţele sale, şi poate mai mult de unul". Şi Sigismund avea credinţa că „marele cancelar polon a putut avea partea sa în această năvală împotriva Moldoveanului" [205]. Într-adevăr el se plînge la regele Poloniei, tocmai întors în ţară din Şvedia, printr-un sol anume, cerînd ca în viitor să împiedice astfel de năvăliri ale cazacilor în ţara ce-i unită cu el [206].

La 26 noiembrie, noaptea, ajungea la Constantinopol — în cinci zile — ştirea trimisă de un cadiu din părţile Dunării de jos, că, venind în foarte mare număr, cazacii, după ce au cuprins Moldova şi Ţara Românească — adevărul era, după ce au prădat Moldova — s-au apucat să bată o cetate foarte însemnată a turcilor între Silistra şi Bender. Se zice că aceşti cazaci au fost împinşi numai înainte, după ei însă se aşteaptă nobilii poloni cu mare oaste [207].

O oaste curat polonă nu veni, dar, după semnele ce le arătarăm, s-ar putea ca Zamoyski să nu fie străin de năvala căzăcească în Moldova. Jaslovicki avea o frumoasă oaste polono-cazacă gata de marş în Tartaria, primise şi bani străini — de la papa — pentru aceasta. Chlopicki sta aşteptînd numai o mai bună plată, după micile plimbări după pradă ce pare că făcu în primăvară, momit cu cîţiva bani de la împăratul. Marini îi făgăduise plată de la Aron, dar nu o avu. De asemenea Comuleo făgădui în numele aceluiaşi domn ajutor de bani şi de oameni lui Jaslovicki, fără să-i capete [208]. Ostăşimea adunată nu se putea împrăştia fără nici o dobîndă. O năvală asupra Ţării tătăreşti, la care se îndatorase Jaslovicki, ar fi adus pe tătari asupra Poloniei, acum cînd aveau să se întoarcă din Ungaria. A-i îndrepta asupra Moldovei era un lucru fără primejdie din partea turcilor. Domnul acestei ţări era ţinut de necredincios, mult puţin de cu primăvară, mai serios de prin august, de tot hotărît din septembrie [209]. Şi cu toate că el se silea să şi-i ţină buni, trimiţîndu-le daruri şi bani, poate şi „veşti despre Creştinătate" [210], se auzise că tronul său a fost dat lui „Ştefan, fost voievod al Ţării Româneşti", exilatul de la „Schio" [211]. Pe lîngă acestea, cancelarului polon nu-i părea deloc bine de unirea lui Aron cu Transilvanul şi împăratul. De altă parte Comuleo cercase mereu să-i dovedească — prin mijlocirea nunţiului din Polonia, adică a reprezentantului diplomatic al papei — că înainte de orice mişcare împotriva tătarilor (ştim că se prefăcea a fi învoit cu aceasta), e de lipsă Polonia să pună piciorul în ţările româneşti [212]. Şi tocmai faptul că el nu vrea să audă de aceasta [213], întăreşte bănuiala că se gîndi la foloasele ce ar aduce Poloniei cuprinderea Moldovei cel puţin, asupra căreia polonii au zis totdeauna că au drepturi. E drept că regele răspunse la politicoasa aruncare a împăratului, cum putea să răspundă un rege purtat de vicleanul său cancelar ; că năvălitorii în Moldova erau cazacii plătiţi de împăratul, sub ale lui steaguri [214]. Dar asta nu înseamnă nimica.

Cu sau fără îndemnul lui Zamoyski, cazacii lui Chlopicki, ce se ziceau și cazaci liberi [215] sau muscălești și — abia ne mai putem îndoi — cei adunați de Jaslovicki, polonezi și muscălești, năvăliră în Moldova pe la sfîrșitul lui octombrie stil nou (la 31 octombrie Aron scria despre aceasta Ardeleanului) [216], atrași de bogățiile voievodului, căci se vorbea că el a adunat un milion de galbeni și e gata să fugă cu ei în străinătate, în Moscova sau în Germania [217], înainte de ce l-ar scoate. Luîndu-i tunurile, cum văzurăm, și primind mari daruri", ei se împăcară cu el [218], dar nu se întoarseră, ci își luară drumul către bogatele cetăți basarabene, Chilia și Cetatea Albă, moșie moldoveană sub sangiaci turcești [219]. Vor fi vroit poate să-și deschidă calea și mai departe peste Dunăre : și Marini și Comuleo le vorbise că acolo îi așteaptă o mai frumoasă pradă și nenumărați creștini ca să-i ajute — vor putea merge pînă la Țarigrad [220].

Am văzut că principele Transilvaniei scrisese încă la 25 septembrie, după mărturia ambasadorului venețian, la Praga, că și-a trimis oștile către granițele Ungariei turcești. Tot așa ce citeau în colegiul cardinalilor la Roma, la 13 noiembrie, scrisori de la el, unde spunea că a trimis trupe parte către Timișoara, parte către Oradea și că el va merge îndată după ele [221]. Curînd după aceea, soseau la Roma scrisori din Transilvania, spunînd că principele se află în Lugoj, „un castel al său îndepărtat mai puțin de două leghe de la Timișoara" [222]. La 8 noiembrie i se spunea la Praga ambasadorului venețian că principele a și cuprins Lipova [223]. Vestea fusese scrisă și la Roma [224]. Dar Contarini se cam îndoia de adevărul ei atunci ; iar peste o săptămînă (la 15 noiembrie) putea scrie că aci, la Praga, se socotește aceasta a fi zvon fără fundament [225]. Numai că s-a pus în mișcare Sigismund era faptă sigură [226]. Tot la 8 noiembrie, Contarini scria din Praga că Transilvanul nu încetase a bate un loc aproape de Timișoara și e sigur că dacă polonii i-ar fi dat ajutor, cum nădăjduia, și românii s-ar fi unit cu el, cum se cam arătase că au de gînd [227], ar fi făcut mari isprăvi ; dar în urmă s-a auzit, deși nu de tot sigur, că s-a lăsat de ce se apucase și s-a întors împotriva tătarilor, care veneau să prade la granițele Ardealului pentru a intra în el [228]. De părăsirea asediului Timișorii și de alergarea acasă, să-și apere țara de tătarii ce se întoarceau din război, ne pomenește și o cronică ardeleană, săsească [229].

Unele din aceste vești fiind hotărît neadevărate, ca : aflarea principelui la Lugoj și cuprinderea Lipovei, ba chiar încercarea asupra Timișorii ; se pare că principele și oamenii săi vesteau înainte ca împlinite fapte ce erau încă numai planuri. Așa, se știe că principele își chema supușii la oaste numai la 1 noiembrie [230] ; că această oaste plecă la 20 noiembrie sub comanda lui Geszty spre Lugoj, ca să întîmpine pe tătari și să încerce de acolo a bate Timișoara și Lipova [231]. Căci se lățise vestea că tătarii se duc cu toții acasă și hanul s-a retras numai cu 2 000 de ai săi la Timișoara [232]. În adevăr, ei plecaseră către casă încă după căderea Rabului [233], în urma unei neînțelegeri ce avură cu Sinan, după cum se vorbea la Constantinopol [234] și se răspîndiseră, partea mare, prin Ungaria de sus, prădînd pînă ce să iasă din țară pe unde au venit [235]. Și, în sfîrșit, chiar Sigismund scria, la 22 noiembrie abia, lui Carrillo la Praga, să spună împăratului și miniștrilor săi,

de la care avea să ceară bani, că s-a trimis o parte de oaste spre Oradea, alta către Timişoara, ca să atace pe turci [236]. Acum spunea adevărul.

Sigismund se lăudase cu fapte nesăvîrşite încă, pentru a se înălţa cu atît mai sus înaintea împăratului şi a papei, chiar în timpul neliniştii pricinuite de căderea Rabului. Gîndul lui zbura acum, cînd frînse pe duşmanii politicii sale, să cîştige cumva de la împăratul, prin mijlocirea papei, stăpînirea peste toată Ungaria. „Cînd Majestatea Sa împăratul ar da principelui Transilvaniei slujba (il carico) tuturor ungurilor" scria Genga în memoriul său pentru papa, „acele popoare s-ar războ mai cu bunăvoie sub cap din naţia lor". Şi ca să aibă mai mare trecere cu zburdata lui cerere, se spunea papei că fruntaşii din Ungaria împărătească au amestecături (subornationi) cu Sinan [237] : sub guvernul principelui ei n-ar cuteza să tocmească astfel de trădări, căci el ar afla apucăturile lor". Principele ar merge în persoană la război, s-ar bate cu adevărat foc pentru lege şi pentru glorie nepieritoare, vînzătorii n-ar mai putea face blestămăţii ca acuma, cînd în loc de pedeapsă e de temut că „iau pilda necredinţei în mare parte de la chiar miniştri împăratului", vrea să zică de la sfetnicii Curţii lui ungureşti. Poate că nu era aceasta decît scornitură [...]. E drept că în împăratul s-ar putea deştepta bănuieli, zice memoriul lui Genga mai departe, „văzînd ungurii săi cu atîta iubire către un principe atît de valoros". Dar „marea bunătate a principelui, care şi-a pus în primejdie statul pentru slujba Casei de Austria, apoi cuvîntul ce ar pune papa pentru el şi tocmelile de încuscrire cu împăratul ar trebui să şteargă din inima lui neîncrederea. Şi apoi în urmă, în starea de acum a împărăţiei nu poate fi vorba de alta, decît : ori e mai bine a se încrede în acest principe, ori din gelozie de stat a lăsa ţara s-o cuprindă Turcul... [238]. În instrucţia pentru Visconti, care avea să se oprească întîi la Praga [239], se ţinea seama de acest fum al principelui, spunîndu-se că şi feluriţii cavaleri din Ungaria au dat sfat papei, care era foarte nemulţumit de lipsa de bărbăţie a împăratului şi mai ales cu atîrnarea lui de miniştrii înşelători [240], că războiul ofensiv să-l poarte „anul acesta" Transilvanul, cu care să se unească puterile Ungariei, „părere care pare bună pentru nădejdea unei mai bune ordini decît aceea ce s-a văzut pînă acuma sub îngrijirea împăratului". Se aştepta anume ca Sigismund să meargă să bată Belgradul, unde se vor uni cu el toţi creştinii din Balcani, prin care războiul din Ungaria s-ar mîntui de la sine. Se ţinea însă seama şi de greutatea ce ar întîmpina un astfel de plan la Curtea împărătească, parte de ruşine pentru purtarea lor rea, parte de teamă, că izbîndind războinicul Transilvan şi crescînd puterile ungurilor, aceştia îl vor voi de rege. Totuşi încercarea să se facă. Principelui i se trimiteau şi 15 mii de florini, căci bani ceruse mereu, aşa că se părea „că toţi îşi înfundă gîndurile în aurul acestui Sfînt Scaun", bani ce trebuiau daţi, dacă nu s-ar fi întors de la gîndul de a se lupta cu turcii, îndoială ce o aveau la Curtea Romană, şi dacă nu se va fi apucat de altă bătaie în ajutorul principelui moldovean [241].

Cu toate acestea, „valorosul" şi „războinicul" principe (avuse curaj să fugă la Chioar !) nu dăduse pînă acuma aproape nici o dovadă de

hărnicie, afară de laude. După ele urma o lungă tăcere [242]. Era pentru izbînzile aşteptate nu se împlinise.

Subcomandantul oştirii ardelene ce era în marş către Lugoj, viteazul Moise Székely, se repezi înainte cu o ceată de călăraşi — 32 se zice — [243] şi făcu în trecere un atac asupra Făgetului. Turcii fură împinşi din oraş, dar cetăţuiei nu-i putu face nimic, căci numai puţini pedestraşi îi urmară, Geszty nevoind să dea ajutoare. Rănit, voinicosul Székely trebui să părăsească în fugă Făgetul pentru a merge şi el cu oastea întreagă în marş repede la Lugoj. Geszty fu învinuit în urmă (pentru istorie) din partea necăjitului subcomandant de trădare. Cronicarii mai spun că generalul a trebuit să cură spre apărarea ţinutului ce-l avea principele, fără a se gîndi la ocupaţii din nou, căci se lăţise vestea că tătarii şi turcii, în mare mulţime, au ajuns înaintea sa la Timişoara şi Lipova [244]. Comandanţii se aleseră cu batjocura ostaşilor români de „Fugit" pentru Făget şi ungurii botezară pe Geszty cu numele de „Veszti", adică „Pierde" [245]. De la Lugoj se întoarseră acasă trupele ardelene pe la crăciun aproape fără dobîndă şi fără de pierdere. Întrucît e adevărată spusa unei cronici, că ar fi ucis garnizoana de vreo 2 000 de oameni şi călăraşi aleşi, lăsaţi în urmă [246], la Lugoj, în decembrie, 2 000 de tătari [247], nu se poate controla.

Ruşinea principelui avea să treacă aproape nebăgată în seamă, căci a fost să fie spălată de altcineva aievea harnic, pe care îl putea numi supusul său : era Mihai.

Ocolit de trimisul împăratului, legămîntul voievodului român cu Transilvanul nu mai însemna nimic în timpul frămîntărilor din Ardeal şi a pribegiei lui Sigismund, pînă cînd dieta nu se hotărî pentru ridicarea împotriva suzeranului. Rămas singur de tot, Mihai nu putea începe nimic, ci trebuia să se ţină în ascultare de sultanul. Voia lui bună, a sultanului, îşi da toată truda să o păstreze principelui său, încă şi pe la 31 iulie, şi agentul transilvan, cu toate că trebuia să mărturisească furia ce o are Sinan, plecat în război, şi Poarta împotriva lui şi a ţării sale [248]. Cînd purtătorii de afaceri însă o şterseră din capitală în aceleaşi zile [249], duşmănia era vădită şi acolo ca şi acasă. S-ar putea dar să fie adevărată arătarea cronicarului ardelean că Mihai căpătă poruncă de la sultan, înainte de a ucide turcii, să vină cu oastea împotriva Ardealului, să-l cuprindă şi să-l aducă în a sa ascultare. Căci mult era mînios împăratul pentru cîte i-a cerut Sinan lui Sigismund şi nimic nu i-a dat. Şi a rînduit şi pe sangeacul din Dii (Vidin) într-ajutor şi pe cel din Nicopolul Mare şi Mic şi din Dîrstor şi pe Aron Vodă şi lîngă acesta pe sangeacii de Tighina şi Cetatea Albă [250]. Nu ştim cu ce se vor fi scos voievozii : porunca, dacă au dat-o, nu fu împlinită. Poate şi pentru această neascultare se ţinea în Constantinopol, la 3 septembrie, de adevărat zvonul ce se lăţise, în tabăra lui Sinan mai ales [251], că Moldova [252] şi Ţara Românească s-au răsculat, din care pricină se zicea că aga ienicerilor, Curt, n-a fost lăsat să meargă înainte (probabil cu Sinan în Ungaria, sau după el), ci a fost chemat înapoi, pentru a fi folosit în acele părţi, ca un om cunoscător al Ţării Româneşti, unde a mai fost altă dată [253].

Totuşi rebeliunea nu se făcuse încă. Dar, dacă Aron o voia, cu atît mai mult Mihai, domn din voinţa ţării, trebuia să simtă grabnica ei nevoie. Toamna era la uşă, cu culesul ţarinei şi vite grase. Rodul cîmpului şi dobînda păşunii aveau să umple pungile creditorilor lihniţi ai domnului şi ţara trebuia să rămînă cu vaietele. Şi asta se putea întîmpla. Au făcut-o atîţia înaintea lui, o putea îngădui şi el. Dar Mihai avea alt suflet şi vremea era alta. De aceea, domnul ţării, gîndindu-se mereu la răscoală, trebuia să se gîndească iar la înţelegerea cu vecinii, îndată ce principele ardelean îşi netezi calea pentru aceeaşi ţintă.

Pînă la plecarea lui Genga la Roma, prin întîile zece zile ale lui septembrie, el tratase numai în ascuns cu Ardeleanul şi era hotărît a ţine cu duşmanii Turcului [254]. Fără îndoială că primind ştire de hotărîrea de răscoală a dietei transilvane de la Cluj, 23 august, el nu întîrzie a-şi trimite solii, poate odată cu Aron, — trimisul acestuia trecea la 14 septembrie prin Bistriţa [255] către Alba Iulia, de unde era slobozit acasă la 8 octombrie [256]. Putem zice aceasta hotărît despre Mihai, pentru că citim în instrucţia lui Visconti di Cervia, că în penultima scrisoare primită la Roma din Ardeal se scria : cum voievodul „s-a îmbiat (essibiva) să-şi dea nevasta şi copiii de chezaşi" (după ce îmbiase mai înainte unirea armelor sale cu ardelenii) şi cum „supuşii lui s-au arătat atît de iubitori de Transilvanul şi atît de gata a ajuta pricina de care s-a prins alteţa sa, cît se pare că Valachul ar fi să fie silit de a ţine în tot chipul cu voinţa lor, ori să treacă prin mai mari primejdi" : — adică să-şi piardă domnia. Putem înţelege uşor din acestea că Mihai a trebuit să ceară, după legămîntul din iulie şi după zdrobirea opoziţiei ardelene, ajutorul principelui, ca să se răscoale. Dar şi Sigismund îi va fi răspuns, în urma păţaniilor de acasă, cel puţin că nu are încredere în sinceritatea lui şi apoi în voinţa Ţării Româneşti de a ţine cu domnul ei. De aceea, domnul se grăbi a răspunde cu îmbunarea doamnei şi copiilor ca ostateci şi cu arătarea voinţei acestei ţări, ceea ce nu se putea decît printr-un act subscris de boierimea sa. Într-adevăr, cronica logofătului Teodosie, aşa cum o avem strămutată de silezianul B. Walther, scrie că (după ce stătuse în tocmeală cu Ardeleanul şi cu Aron în timpul mergerii lui Sinan în Ungaria şi a trecerii tătarilor) trista veste a căderii Iaurinului pătrunse inima lui Mihai. El socoti că nu e nici o strălucire şi nici o cinste a lăsa pe supuşii încredinţaţi scutului său pradă atîtor necazuri, chemă pe bătrînii şi cei mai de frunte locuitori ai ţării şi se sfătui cu ei, cum s-ar putea scăpa de atîtea rele, ce tot cresc. Şi hotărîră toţi într-un cuvînt mai bine să se unească cu principii creştini, decît să poarte jugul nesuferit al tiraniei mai departe [257]. Potrivit cu aceste arătări citim şi în cronica zisă pînă acum anonimă : „Şi începură a ţipa creştinii de nevoia turcilor, încît însuşi Mihai Vodă cu toţi boierii se închisese de răul turcilor şi multă vreme creştinii ziceau : doar se vor potoli turcii deasupră-le. Iar ei mai mult rău făceau, că începuse a călca ţara şi legea creştinilor. Şi se strînseră toţi boierii mari şi mici, din toată ţara, şi se sfătuiră cum vor face să izbăvească Dumnezeu ţara din mîinile păgînilor. Şi dacă văzură că într-alt chip nu se vor putea izbăvi, deaci ei ziseră numai cu bărbăţie să ridice sabie asupra vrăjmaşilor. Deaci socoti Mihai Vodă cum ar avea

ajutor şi dintr-alte părţi ; deaci trimise pe Radul cluciarul Buzescul sol la Bator Sigmon, ca să se înţeleagă cu dînsul şi să-i dea ajutor oaste ca să se poată bate cu turcii. Trimis-au şi la Aron Vodă sol pe Stroe Buzescul, ca să-i fie într-ajutor şi amîndoi fură bucuroşi. Şi îndată trimise Aron Vodă pre un boiariu al lui, dînd jurămînt lui Mihai Vodă, ca să se ajute unul pe altul. Aşijderea şi Bator Sigmon craiul încă lega jurămînt cu Mihai Vodă, ca să fie nedespărţiţi unii de alţii" [258].

Toate trei mărturiile ne adeveresc ţinerea unei sfătuiri a lui Mihai cu boierii ţării sale. Şi după cele două dintîi, aceasta nu s-a putut întîmpla decît prin a doua jumătate a lui octombrie (stil nou), termen ce-l îngăduie şi mărturia a treia. E şi foarte firesc că mai ales într-o ţară plină de turci, hotărîrea de răscoală nu s-a putut lua mult timp înaintea faptei. Lucrul ar fi răsuflat prea limpede înainte şi izbînda s-ar fi stricat mult ; s-ar fi zădărnicit poate. Nicicînd apoi cuvîntul de răscoală nu putea afla mai bună primire ca acum : pe la Sf. Dumitru apucau strîngătorii de dări, de nemăsuratele dări, să bată uşile [259], să spargă bucuria ce va fi adus-o toamna în casa omului. Şi acestea, sarcinile peste putinţă de a mai fi purtate, cumplita asuprire a turcului, fură pricina hotărîrii de răscoală. Aşa ne spun toate trei mărturiile, aşa am şti şi dacă n-ar spune-o ele. Am zis că toate trei, căci şi dorinţa aprinsă a supuşilor lui Mihai de a se bate cu turcul, chiar dacă domnul n-ar vrea, arătată în scrisoarea din Ardeal către guvernul papei, e în adevăr numai dovada nespusei nevoi de răscoală. Dar aceste rînduri mai cuprind şi altceva. Şi anume : întîi silinţa lui Mihai de a dovedi faţă de neîncrederea lui Sigismund, prin graiul solilor ce va fi trimis în Ardeal, că ţara sa e cel puţin tot atît de doritoare de răscoală ca şi el. Ele mai cuprind, în sfîrşit, şi mărturia de vecinică silinţă a Transilvanului de a-şi mări însemnătatea înaintea Apusului, înaintea papei, de la care cerea bani : cu el e unit nu un principe (schimbăcios poate — ca el !), ci un popor vecin.

Nu ne este însă iertat să citim în acest loc din instrucţiunea lui Visconti, tot atît de puţin ca şi în spusele cronicarului, că adunarea boierilor ar fi împins pe Mihai la ruptura cu turcii, că el asculta numai de nişte „supuşi, care i-o cereau" [260]. Dimpotrivă, cele două dovezi din februarie şi de la începutul lui iulie, cînd Mihai îmbia Transilvanului legătura cu armele sale împotriva suzeranului lor turc, ne arată că Mihai s-a gîndit înaintea ţării la răscoală. Căci ni se spune apriat în memoriul lui Genga, scris după ce mai sosiseră şi scrisori în urma sa de acasă [261], că pînă atunci Mihai tratase în ascuns [262], doar cu ştirea miniştrilor săi. Şi am văzut că ştirea de dorinţa vie a supuşilor lui Mihai de a ţine cu transilvănenii fu trimisă numai după aceea, — după căderea Iaurinului —, cum ne spune şi cronica. E foarte firesc lucru că Mihai, apropiindu-se de fapte, s-ar fi sfătuit cu ţara şi fără să fi cerut aceasta principele transilvan cu prefăcută neîncredere în ea. E firesc, cu toate că ţările române erau „principate absolute, fără dietă şi fără consilii", cum zicea, aproape de adevăr, Marini [263], doar divanul domnesc nu dirija mult politica. El nu putea să se apuce de un lucru aşa de greu, unde se cerea nu numai banul, ci şi sîngele poporului, fără înţelegere cu pătura lui stăpînitoare. Unui domn de bună judecată nu-i era iertat să ia toată răspunderea asupra-şi.

Acesta şi nu altul e înţelesul sfătuirii cu ţara. Dar şi dacă n-am avea nici o dovadă de cugetul lui Mihai de mai înainte, trebuie să ştim că popoarele nu se aprind niciodată singure de dorul să verse sîngele asupritorilor, fie ei cît de răi, dacă nu e o inimă să le îndemne, o minte să le poarte. Ele cer numai uşurarea sarcinilor. Şi Mihai ştia aceasta de cînd şi-a luat scaunul, o văzuse încă de mai înainte. Şi trebuia să ştie că alt chip de mîntuire nu e, în starea de atunci a ţării sale. Ţara era coaptă de răscoală încă sub Alexandru : ce alta înseamnă ienicerul ucis de supuşii lui ? Dar lipsea sufletul care să dea răscoalei viaţă. Nu-i vorbă, lipseau încă şi nevoile marelui stăpînitor turc şi mişcările vecinilor cu acelaşi gînd.

Dar dorinţa cea mai fierbinte şi nevoile şi trebuinţele cele mai mari mişcă numai şi întăresc puterile la fapte : puteri însă trebuiesc să fie. Şi să fie cît de cît potrivite cu mărimea acelora ce trebuiesc învinse. Ale Ţării Româneşti de atunci, sărăcite şi robite, erau cu mult prea mici. [...]. Un Mihai cu Ţara Românească de atunci nu putea cerca să se măsoare cu Turcul, stăpînitor peste o lume de popoare, cu Turcul faţă de care împărăţia creştină a acelei vremi se simţea prea slabă şi umbla după ajutoare în toată lumea împotriva lui.

De aceea şi Mihai şi „ţara" trebuiau să caute ajutoarele străine. Şi cum întîmplarea venirii lui de curînd la putere şi viclenia Transilvanului opriră apropierea împăratului de el, nu-i rămînea decît căutarea ajutorului acestuia şi a colegului său din Moldova.

De aceea Sigismund, cunoscînd bine dorinţa lui aprinsă după luptă cu stăpînul, ca şi trebuinţa ţării de a scutura jugul, chibzui bine cum să mărească preţul ajutorului său. De aceea el nu se mulţumi cu asigurarea ce i se dete după sfătuirea lui Mihai cu boierii. Cînd văzu că ţara şi Mihai nu se vor mai putea întoarce din calea apucată, cînd toate erau gata, numai să sosească ajutorul ardelean, el mai ceru ceva : ceru supunerea lui Mihai şi a ţări lui sub sine. „Iar ultimile" scrisori, „care sînt de la chiar cancelarul Transilvaniei", spune instrucţia lui Visconti mai departe, „raportează că partea mare a Ţării Româneşti s-a şi supus Transilvanului", ştire ce papei îi părea atît de ciudată, că nu mai putea înţelege nepotriveala acestor veşti : „cum se poate să fie prietenie între acei principi, dacă unul cuprinde statul celuilalt" [264]. Noi vom înţelege însă. Era o prietenie silită : cumplita nevoie de răscoală a lui Mihai şi a ţării, neputinţa de a o face fără ajutor străin şi împotrivirea lui Sigismund de a-l da, în cea din urmă clipă, cînd toate se credeau gata, trebuiau să-i aducă principelui jertfa cerută, supunerea, care era a ţării întregi, dacă era făcută de partea mare a boierilor, cum e de înţeles. Dar această prietenie neînţeleasă de Curtea papei, de bunii cunoscători ai inimii omeneşti, rămîne ce trebuie să rămînă : sămînţa duşmăniei în inima voievodului înjosit, dacă nu şi în a ţării, şi cheia pentru pătrunderea întîmplărilor de mai tîrziu. Mihai într-adevăr s-a supus [265]. Mai mult nu putem să spunem despre această întîia a sa supunere.

Acum Sigismund Báthory nu mai avea ce să zică. Pe la 31 octombrie (10 noiem.) [266], două mii de ostaşi ardeleni — cel puţin — [267] trecură prin pasul Branului în Ţara Românească sub comanda lui Mihai Horváth şi Thury, după cronica ardeleană, sub Horváth şi Ştefan Békés după croni-

ca ţării [268]. Cînd ei trecură hotarul, ceasul pentru începerea luptei de dezrobire sunase. Mihai Vodă nu mai avea frică acum că ar sta singur în luptă [269].

La 3/13 noiembrie [270], Mihai chemă în divan public pe toţi creditorii săi cu vorba că vrea să le plătească datoriile. Mulţime de turci, greci, evrei şi alţii se înfăţişară. Li se cerură cărţile de datorii şi poliţele. Apoi, la un semn dat, 4 000 de ostaşi, ce ţineau înconjurat divanul, năvăliră asupră-le. Datoriile domnului şi ale înaintaşilor lui fură plătite cu sabia. După asta, fu chemat poporul. Cărţile şi poliţele se arseră în faţa tuturor. Şi domnul dete lumii în ştire „că precum s-a liberat pe sine de toate datoriile sale, aşa îşi va libera supuşii de toate sarcinile şi că cine vrea să-i urmeze să vină lîngă el". Poporul asculta chemarea cu bucurie, că era dedat sărmanul mai înainte — scrie bailul veneţian, martorul acestei întîmplări — „a plăti, se poate zice, în fiecare lună un tribut, aşa că rămăsese lipsit de orice avere" [271]. Ca la 2 000 de ieniceri, afară de alţi turci şi străini, fură ucişi în ziua aceea în Bucureşti, scrie cronica Walther. Dar această cronică ne-a mai păstrat şi altă veste. Domnul ar fi ucis ceva mai tîrziu (după ce se întoarse de la Giurgiu, unde într-adevăr făcu a treia zi o plimbare ostăşească, cum vom vedea îndată) şi 2 000 de alţi oşteni aleşi, ceauşi, spahii şi cămăraşi ai sultanului, care veniseră să ierneze în ţară. În capul lor sta chiar unul din cei trei cadileschieri ai împărăţiei turceşti, un emir, sau cum am zice noi, arhiepiscop, „marele judecător al oastei" [272]. El îşi luase sau căpătase cvartir în „casele cele mai bune", şi de la cronicarul ardelean ştim şi cine-i era gazda : locuia în „casele cu curte de lemn" ale vistierului Dan. De acolo trimise într-o zi la Mihai Vodă să-i ceară 10 mii de florinţi ungureşti şi hrană pentru oastea sa. Cererea fusese făcută poate mai mult pentru spionare, dar ea trebuia să aprindă şi mai bine pe aprinsul domn, aţiţat şi prin plîngerile proaspete ale supuşilor săi, că noii oaspeţi şi ei le fură casele şi le ruşinează familiile. Trimişii Turcului aduseră ştire stăpînului lor că voievodul e singur în neîntăritul său palat domnesc de lîngă mănăstirea cea nouă de sub cetate, lîngă Dîmboviţa. Emirul pleca atunci pe jos către reşedinţa domnească, însoţit de jumătate din oastea sa, chipurile pentru a saluta pe Mihai, dar cu gîndul ca să-l prindă. Domnul însă, mai şiret decît el, trecu, la apropierea oaspelui, în tabăra trupelor sale plătite, din Transilvania, aşezate aproape de palat. Turcul păcălit trimise atunci la domn să-l întrebe de ce ţine atîta oaste străină în timp de pace. Mihai răspunse că o adunase ca să-l prindă pe Petru (Cazacul), fiul lui Alexandru, uzurpatorul tronului lui Aron Vodă. E drept că pretendentul şi-a plătit în urmă fapta cu viaţa, în Constantinopol, zicea el, dar dînsul nu-şi poate împrăştia simbriaşii, fiindcă n-are cu ce să-i plătească. Atunci emirul îi porunci să le dea drumul de pe spinarea ţării : să vină a doua zi la el, că-i va da o tonă de aur, care preţuia atunci o sută de mii de taleri nemţeşti, pentru plata lefilor lor. Voievodul se prefăcu că primeşte cu mulţumire ; într-ascuns însă porunci transilvănenilor să stea gata în tabără. Apoi se duse de-şi luă curtenii şi oastea pămînteană ce-o avea adunată pe furiş în vale, veni repede cu ei, poate în timp de noapte, şi năvăli cu ai săi şi cu străinii asupra cvartirelor turceşti, cînd ei nici nu visau, le

aprinseră de cinci părți și începură căsăpirea oaspeților nechemați. Și turcii se apărară cu bărbăție. În mijlocul flăcărilor ei își aruncau hainele și se luptau goi. Toate erau însă în zadar. Nici grămădirea lor în casa emirului, adică a vistierului Dan, nu-i scuti de pieire. Două tunuri sînt îndreptate spre acest palat. Emirul aruncă atunci pe ferești o ladă mare cu aur, pietre scumpe și alte lucruri prețioase. Nu ajută nimica : tunurile dărîmară pereții. Turcul ceru cruțarea vieții sale și a celorlalți cîți mai trăiau, cu mari făgăduințe de bani. Nici asta nu prinse. Ei trebuiră să-și dea viața pînă la cel din urmă. Multe bogății aflară soldații, oricît de multe au ars. Doi cazaci duceau două trăiști pline cu bani de aur pe o prăjină. Domnul îi văzu și „le aduse aminte de dreptate", luă o parte pentru sine, cealaltă o împărți între ei și între ceilalți ostași [273].

Fapta s-a petrecut într-adevăr. Chiar principele transilvan scrie la Curte la 23 noiembrie : „Turcii, care se adunaseră mulți în acel timp la locul de reședință al acelui voievod, mai venind și din tabără ca să ierneze acolo (etiam ex castris hibernandi causa confluxerant) au fost uciși" [274]

Dar în acest raport nu se vorbește de măcelărirea creditorilor domnești, ca de o altă măcelărire deosebită și altădată. Apoi ea se împărtășea la 23 noiembrie și chiar o zi mai înainte, din Alba Iulia la Viena și Praga, trebuia deci să se fi întîmplat cel puțin pe timpul în care Mihai făcu expediția la Giurgiu (care încă nu era sfîrșită cînd principele își scria raportul) [275], în zilele de 15 noiembrie și următoarele, ceea ce nu e cu putință. Sîntem mînați dar către aceeași zi cu uciderea creditorilor, cel mai tîrziu între 13 și 15 noiembrie. Am ajunge să zicem că un înalt slujbaș turcesc, înconjurat de ceva oaste, și asta de fruntași, a stat martor al zilei de 3/13 în București și după aceea. Tot atît de puțin e de crezut că ar fi ajuns aci în urmă, înainte de 15 sau între 17 și 20, cînd Mihai putea să se fi întors de la Giurgiu, cu toate că nu spune principele aceasta, depărtarea pe vechiul drum bun de țară, drum din vremea romanilor [276], nefiind decît de 64 de kilometri, cam patru poște nemțești—austriace și un pătrar. Dar chiar din povestirea pățaniei lui se vede că el era de mai multe zile în București. Deși nu se poate spune hotărît, dar cel mai firesc lucru ar fi că uciderea tuturor turcilor, a creditorilor (între ei foarte mulți ieniceri) și a fruntașilor ce venise să ierneze cu cadileschierul, să se fi petrecut în același timp, în ziua de 3/13 noiembrie. Pentru una și aceeași zi de răzbunare am avea afară de mărturia rapoartelor pomenite, care nu cunosc mai multe rînduri de măceluri, și pe aceea a celeilalte cronici pămîntene, ce se reazimă pe izvoarele vremii aceleia. „Deci cînd au fost la anul 7103 (1594) noiembrie 5, trimise Bator Sigmon o seamă de oști, puindu-le și capete pe Horvát Mihai și Bekiș Ștefán și veniră la Mihai Vodă în cetate în București și îndată tăiară pe toți turcii cîți îi aflară acolo. Într-acel război fu rănit Stroe Buzescul la mîna stîngă. După aceea, fără zăbavă fură turcii scoși din țară . . . Deci cînd fu după război a treia zi, purcese Mihai Vodă cu muntenii și cu ungurii la Giurgiu" [277].

Un lucru trebuie să mai însemnăm. Atît această cronică, cît și principele ardelean în raportul său ne dau 5/15 ca ziua cînd se săvîrși omorul („înainte de 8 zile", zice Sigismund la 23 noiembrie), zi în care cronica mai spune că intrară și ungurii în capitală. Dar această zi e arătată de cro-

nica domnească (Walther) ca ziua de plecare la Giurgiu, plecare întîmplată a treia zi după măcel, cum spun cronicele amîndouă. Datele deosebite s-ar împăca dacă am lua două rînduri de măceluri, al creditorilor la 3/13, al oastei emirului la 5/15. Totuşi partea mai mare de adevăr pare că o are, după cele arătate, măcelul săvîrşit într-o singură zi în Bucureşti, şi anume în ziua arătată de cronica domnească, care a putut avea data cea mai sigură şi n-a avut pricină s-o schimbe. Numărul celor ucişi în capitală, împreună cu cei 2 000 ai emirului, ar fi de vreo 4 000 de oameni.

Pilda se urma în toată ţara. Poate în aceeaşi zi ea fu curăţită de cei 6—8 mii de turci [278] ce o năpăstuiau, cu nesocotirea vechilor legăminte. „Rebeliunea fu astfel", scrie bailul veneţian Venier (care ne dete mai sus cea mai autentică mărturie de măcelul de la divan), într-un raport de mai tîrziu, 19 martie 1595 — cu aducere aminte de întîmplările duşmănoase de la început — „că Mihai, principele Ţării Româneşti, avu cutezanţa să treacă prin ascuţişul săbiei pe toţi ienicerii şi turcii ce se aflau în acea ţară pentru ale lor negoţuri" [279]. La 5/15 noiembrie Mihai Vodă pleca cu ajutoarele ardelene şi cu oşti de-ale sale de ţară asupra Giurgiului [280], cetate supusă turcilor [281], pe ţărmul dunărean; prădează oraşul şi-i dă foc, ucide mulţime de turci [282] şi se întoarce repede, încărcat cu prăzi la Bucureşti, fără a se prinde să bată serios cetăţuia din Dunăre [283], pentru care trebuiau tunuri grele, pe care el, în alergătura lui pînă aci abia le-ar fi putut aduce. Poate că nici nu le avea. Pare că Mihai nici n-a voit alta acum, decît să dea oficios semnul de luptă stăpînului său, atacîndu-i chiar slujitorii lui şi prin risipirea lor să dea curaj luptătorilor săi şi să le aţiţe cheful de război, după ce i-au dus să guste o dată cu uşurinţă din pradă bogată.

Astfel se termina începutul răscoalei. Cel puţin două sau chiar trei frumoase lovituri date în curs de vreo săptămînă, de la 3/13 pînă pe la 10/20 noiembrie 1594, curăţiră Ţara Românească de turci şi vestiră sultanului, nu se poate mai la înţeles decît aşa, că vasalul în a cărui credinţă mai puţin se îndoiră, s-a smuls de sub cotropitorul scut al aripilor sale grele. Şi loviturile acestea erau în stare a dovedi lumii creştine, împăratului şi papei, cea mai dreaptă credinţă, unde ei nu aveau decît îndoială, cea mai vitează bărbăţie, unde ei nu căutau decît prietenească stare pe loc (neutralitate), cel mai puternic sprijin, unde ei se temeau de duşmănie.

Se poate, ba chiar ar trebui ca şi felul începutului de duşmănie cu suveranul să fi fost hotărît mai înainte între Mihai şi supuşii săi, binişor înainte între el şi sfetnicii săi mai de aproape şi desigur el a fost dezbătut şi cu principele ardelean. Într-adevăr avem pentru această din urmă cumpănire o dovadă. Cel mai încrezut mijlocitor (mijlocitorul de la început cel puţin) între Curtea împărătească şi Sigismund, generalul Pálffy, trimisese din tabăra de la Rab un om al său, pe Salathy George, în Ardeal. La întoarcere, se pare, acesta scria din Oradea Mare trimiţătorului său, la 20 septembrie că : „Cei din Moldova şi Ţara Românească încă s-au sculat cu toţii împotriva turcului şi unde prind un turc, îl sugrumă şi îl ucid fără milă" [284]. Se vede, i s-a spus, ca faptă, ceea ce atunci nu putea fi decît gînd.

Pomenirea Moldovei în scrisoarea lui Salathy arată că planul tăierii turcilor era hotărît şi cu Aron şi poate pentru acelaşi timp. Şi scriitorul ungur din acea vreme, Decius Barovius, ale cărui veşti însă, cît priveşte timpul, nu se dovedesc totdeauna ca adevărate, ne şi spune că ar fi stîrpit şi Aron Vodă turcii din Moldova *deodată* cu Mihai [285]. Mărturia aceasta însă nu o putem primi, fiindcă ea lipseşte din veştile trimise de Sigismund, la 22 şi 23 noiembrie, împăratului şi din cele sosite pe atunci la Ţarigrad [286]. Ba în scrisoarea din 22 noiembrie a principelui ardelean se spune numai, după cum ştia ambasadorul veneţian de la Carrillo, că „îi pare sigur că Moldoveanul trebuie să facă vreo mişcare împotriva Turcului, pentru că şi-a trimis şi ambasadorul la împăratul şi a făcut cîteva demonstraţii" [287].

Nici nu se prea putea, din pricina năvălirii căzăceşti, ce o cunoaştem. Apoi, alt ungur contemporan, cronicarul Szamosközy, care ne-a păstrat atîtea ştiri de preţ, scrie că *după ce* a tăiat Mihai turcii, atîta i-a tot scris el şi principele ardelean lui Aron Vodă să urmeze pilda dată şi atîta l-au speriat, că altfel îl vor ţine de duşman, pînă ce, temîndu-se, s-a apucat şi el şi a snopit cîteva mii de turci [288]. După toate acestea, fapta căsăpirii turcilor din Moldova în vreme de pace, ca şi în Ţara Românească, abia ar mai putea fi trasă la îndoială.

Dar ea e întărită şi printr-un raport al bailului din Constantinopol, care trebuie pus în rîndul acestor dovezi, oricîte greşeli cuprinde (pentru încurcătura ce pricinuise în capitală intrarea cazacilor în Moldova şi mergerea lor de aci împotriva sangeacatelor turceşti din Basarabia de jos : credeau turcii că polonii sînt înţeleşi cu Aron şi cazacii i-au venit întrajutor să se răscoale). Întîmplările din Moldova şi Ţara Românească, scrie Venier la 10 decembrie, merg înainte şi persoanele ce vin de acolo aduc veşti din rele în mai rele. Se zice că principii au oaste şi artilerie destulă şi în toate zilele le vin ajutoare din Transilvania şi Varşovia (!) [289]; că au cuprins pînă acum toate schelele Dunării „şi au tăiat pe toţi turcii ce erau în acele ţări, fără a cruţa viaţa nimănuia" [290]. Acest document ne dă şi putinţa pentru stabilirea vremii cînd se va fi săvîrşit măcelul moldovean : nu mai tîrziu decît cel puţin şapte—opt zile înainte de sosirea veştii din Constantinopol, aşadar înainte de 23 noiembrie (3 decembrie). Şi de aci vor mai trebui scăzute alte 7—8 zile cel puţin, socotind că la 4 decembrie noi numiţii voievozi în scaunele ţărilor româneşti sărutau mîna sultanului. Răscoala lui Aron trebuie dar pusă pe la 15/25 noiembrie [291].

Dar lepădarea Moldoveanului de înalta stăpînire a Porţii, hainirea lui, era aceleia de mult cunoscută, precum ştim, chiar înainte de ridicarea lui cu sabia, ridicare ce nu fu pricinuită de numirea unui tînăr, Bogdan, protejatul lui Ferhad, pentru tronul moldovean [292], ci pricinui chiar ea această numire. Cînd se auziră şi sîngeroasele dovezi de lepădarea lui Mihai, suveranul şi guvernul său înţeleseră că aci e primejdia cea mai dureroasă, că aci trebuie trimise leacurile cele mai grabnice.

La 18/28 noiembrie „războiul fu strigat" în Constantinopol împotriva Moldovei şi a Ţării Româneşti, şi Curt aga, locţiitorul lui Sinan, se zicea că îl va purta [293].

Principele Transilvaniei însă întuneca şi lumina celor dintîi fapte ale lui Mihai, ca altădată, dorinţa lui aprinsă de răscoală. El scria în cunoscuta lui scrisoare de la 23 noiembrie arhiducelui Matthias că după ce voievodul transalpin i s-a supus, părăsind pe turci, l-a văzut că se clatină în urma izbînzilor turceşti [tocmai căzuse Rabul în Ungaria] şi ca să se încredinţeze de el, i-a trimis repede cîteva oşti, cu al căror ajutor a ucis pe turcii ce se scurgeau în mare număr în capitala lui, venind şi din tabără, apoi s-a dus către vadurile Dunării. Mai limpede încă avea să-i spună gîndul Carrillo la Praga. Acesta arată ambasadorului Veneţiei că, îndoindu-se Sigismund de credinţa lui Mihai către creştinătate, îl puse la probă, cerîndu-i să atace şi să zdrobească turcii ce au venit acum de curînd, trimişi de Sinan să ierneze în ţară, zicînd că el i-ar trimite o parte a oastei sale spre acest scop. Românul se învoi şi, împreunîndu-se toate oştile, atacă şi taie duşmanii. Noi am văzut care-i adevărul şi n-avem decît să ne aducem aminte de celelalte spuse ale Transilvanului în acea scrisoare pentru a ne întări în credinţa lăudăroşiilor lui : Că el a trimis o parte a armatelor sale către Timişoara, alta către Oradea, ceea ce e adevărat — dar numai atîta — ; că a prins proviziile turceşti pe Dunăre şi a ucis pe păzitorii lor — lucru săvîrşit de alţii cu care el s-a lăudat de atîtea ori, precum ştim ; că el a atras de partea împăratului pe Moldovean şi pe Valah ; că el a dat pilda de răscoală celorlalţi supuşi din împărăţia turcului prin omorul turcilor din Ţara Românească. Apoi după toate, Sigismund cerea bani, ca să poată face mai mari isprăvi, aducînd aminte şi de Constantinopol [294], unde drumul ar sta acuma ca şi deschis.

Nici o altă adevărată izbîndă nu putea dar raporta împăratului Transilvanul decît izbînda lui Mihai. Şi aceasta el o putea numi a sa numai doar după formă, pentru supunerea lui Mihai sub el, supunere ce trebuia să se fi întîmplat, cum am văzut, înainte de ce i se trimiseseră ajutoarele ardelene, cum mărturiseşte şi principele. În fapt, Sigismund era cu atît mai puţin îndreptăţit a se mîndri cu isprăvile lui Mihai, cu cît nici cei 2 000 de ostaşi ce-i trimisese, pe cît se pare, nu slujeau pe cheltuiala lui. Numai aşa putea scrie cronica că Mihai a trecut la apropierea cadileschierului în „tabăra simbriaşilor săi ardeleni“ [295].

Acelaşi lucru iese la iveală din toată cercetarea noastră : Ardeleanul n-a împins la răscoală pe voievozii români, nici nu le-a dat aievea vreun ajutor spornic la începutul mişcării lor, decît lui Mihai atîta, cît să poată zice — îngroşîndu-şi obrazul — că-s ale sale faptele lui. Iar lui Aron nu avem nici o ştiinţă că i-ar fi dat de la început vreun ajutor. Mişcarea românilor izvora din trebuinţa economică a ţărilor lor, din dorinţa voievozilor de a le uşura starea şi din înţelegerea vremii potrivite din partea lor. Ardeleanul nu făcea decît să se folosească cu prisosinţă, să-şi bată chiar joc de norocul ce-l dezmierda şi din partea asta : să ceară în schimb cele mai grele condiţiuni pentru ajutorul ce i se cerea, supunerea ţărilor, a voievozilor sub sine. Şi Mihai, mai arzător în dorul lui de luptă cu turcii, se şi închină de la început, condiţie la care Aron pare să nu se fi învoit, dacă i se va fi pus, altfel ar spune vreo mărturie ceva despre asta. El doar se închinase unui mai strălucit stăpîn, împăratului.

Această părere asupra lui Aron își capătă îndreptățirea și prin căderea lui, cum vom vedea mai la vale : Mihai mărturisește în memoriul său către împăratul, la 17 ianuarie 1601, că Aron a fost stins pentru că n-a voit să se supună lui Sigismund, ci numai împăratului.

După cîte știm, putem și trebuie să socotim de adevărat ceea ce Mihai Vodă spune în același memoriu : că el de bunăvoie și liber s-a lipit de creștinătate și că el a fost autorul că voievozii Transilvaniei și al Moldovei s-au închinat cu desăvîrșire Majestății Sale [296]. Căci dacă Aron încercase legături cu împăratul mai înainte de ieșirea lui Mihai în luptă, nu e mai puțin adevărat că legămîntul lui ar fi rămas de-a fetea în fața dușmăniei cu cazacii și polonii. La fapte numai fapta lui Mihai l-a putut mișca. Și iarăși, nesfîrșitele tocmeli ale lui Sigismund cine știe dacă ar fi ajuns la bun capăt, mai ales în fața împotrivirii dinlăuntrul țării sale, dacă stăruințele ce puneau împăratul și papa pe lîngă el nu ar fi avut razimul sigur într-un vecin atît de doritor de răscoală, care îi închină și țara de dragul planului său și de nevoia făptuirii lui. Și cine știe oare, pe lîngă neizbînzile oștilor sale în Banat, șovăitorul principe nu și-ar fi întors gîndul înaintea momelilor turcești atît de dulci și de ademenitoare [297], dacă ridicarea sumeață a lui Mihai și frumoasele lui izbînzi nu i-ar fi făcut peste putință abaterea în cealaltă parte, pentru rușinea și pentru primejdia mai amenințătoare în care putea să cadă.

Toată cercetarea noastră de pînă aci ne îndreptățește, în sfîrșit, să mai credem și altceva, ce voievodul spunea mai tîrziu oamenilor din apropierea sa. Împrejurările în care bunul și dreptul ban de la Craiova caută să capete domnia, el care cunoștea nevoile și durerile țării din vedere, din pățanie, din stăpînirea unui colț al ei, nu ca orice colindător pribeag prin Europa, ca orice exilat în Arhipelag și Asia Mică, care n-ar fi avut altă țintă pe lume, decît a gusta odată din dulceața domniei și a prinde un moment puterea de a se înfrunta din galbenii țării, al căror izvor se credea nesecat ; întîmplările ce se petrecură sub ochii lui în Țarigrad în vara anului 1593, cu batjocorirea ambasadorului împărătesc și începerea războiului cu împăratul ; toate silințele lui de a fi primit în alianța ce se tocmea între acesta și Transilvanul, despre care avurăm atît de lămurite mărturii în februarie ca și în iulie, ale căror semne le puturăm urmări în tîlcuirea întîmplărilor și a arătărilor scrise asupra lor pînă la zărirea sclipitoarei sale săbii prin văzduhul nădușit de sînge ; toate acestea ne fac să credem *„că era altceva în inima lui, atunci“* cînd făgăduia vizirilor în divan, la primirea domniei, că va plăti toate datoriile înaintașilor săi. Îl putem crede că a jurat în inima sa, cînd îi puneau în divan căciula de domn în cap, să scoată sabia, îndată ce va ajunge stăpîn pe țară. Și nu ne vom îndoi în mărturisirea lui, că nou jurămînt a făcut cînd pașii și begii îl petreceau cu mărire de la divan la locuința sa : dușman să le fie pe veci [298].

Momentul pentru începutul dușmăniei a fost destul de potrivit, a fost chiar norocos de tot, oricît de rău ales s-ar părea. Las' că el a fost amînat fără voia lui Mihai peste un an de zile, după suirea lui pe tron, prin purtarea lui Sigismund Báthory și prin întîmplările potrivnice din Ardeal, dar domnul Țării Românești îl putea întîrzia acum și el, privind

greutăţile din afară : pierderea Rabului din partea împăratului. Pe altul aceste lovituri suferite de cei tari şi mari ar fi fost în stare, poate, să-l descurajeze [299] şi să-l facă să mai aştepte, cu toată zoritoarea ţării nevoie de a izbucni chiar atunci. O minte chibzuită însă ştia că preţul ajutorului dat în timpul primejdiei este cu mult mai mare ca altădată [300]. Apoi Mihai se mai putea gîndi că războiul să nu se sfîrşească în urma pierderilor creştine şi atunci s-ar fi sfîrşit şi vremea cînd să mai cerce norocul său de mîntuire. În sfîrşit, un general iscusit şi cunoscător al turcilor pricepea că oştile ce se întorceau de la biruinţă, după lungi şi grele strapaţe şi încordări, aveau nevoie de odihnă şi că turcii mai puţin ca oricine nu se bat şi nu pot să se bată iarna. La Sf. Dumitru, în toate timpurile, oştirile lor aveau obiceiul să înceteze orice operaţie de război. De aceea răscoala lui Mihai chiar atunci li se potrivi turcilor odată cu capul. „Această întreprindere", scria bailul veneţian la 29 noiembrie, cînd raporta că s-a publicat „ieri" războiul împotriva ţărilor româneşti, această întreprindere, zicea el, „e judecată cu atît mai grea şi tîrzie, cu cît la împotrivirea soldaţilor (care scapă, cît pot) de a fi luaţi de la casele lor, unde abia au ajuns rupţi şi nemulţumiţi de ostenelile trecute, se mai adaugă greutatea iernii, care aici a început a se simţi mult prea de timpuriu atît de aspră, că cu îngheţatul Dunării, aceştia se tem de o cădere ce nu s-ar mai putea îndrepta" [301].

Asupra faptei lui Mihai să mai zicem un cuvînt ? Dar am văzut că între datoria grea către poporul său şi credinţa către înaltul stăpînitor turc, orice domn harnic trebuia să aleagă pe cea dintîi. În fapt, nici nu mai era călcare de credinţă faţă de cei ce singuri călcaseră demult orice credinţă către ţară. Scutul ce ea căutase, punîndu-se sub ocrotirea preaputernicilor sultani, cuceritori de ţări, se schimbase demult în neagră robie. Tributul ce-l plătea, ca să aibă pace şi să fie apărată de turci, ajunsese un nesfîrşit prilej de jefuire. Lăsîndu-se a fi cumpăraţi de vînătorii de domnie, pe care şi ei îi cultivau, sultanii şi guvernele lor făcuseră din popoarele ţărilor româneşti vasale, marfă de vînzare. Dar marfa avea suflet şi trebuia să-şi plătească singură preţul neînchipuit de mare în mîinile domnilor fără de suflet... Oricine călca, în chipul lui Mihai, credinţa ce singur a dat-o, a jurat-o, răzbuna credinţa călcată de veacuri către un popor întreg.

Tăierea creditorilor săi şi ai altor domni dinainte, uciderea năprazznică a turcilor din ţară e fără îndoială o faptă ce trebuie osîndită. Dar cum era să se mîntuie, cum să-şi scape ţara de dabilele lor ? Ce dovadă mai aleasă putea da poporului său de durerea inimii sale pentru el şi cum şi-l putea mai bine strînge pentru vîrtejul sabiei sale ? Oamenilor nu le este iertat niciodată să-şi facă singuri dreptate. Pentru necazurile dintre ei sînt legi şi judecători în state oricîtă nedreptate împart şi ei atît de des. Pentru judecarea strîmbătăţilor dintre popoare, a celor noi şi mai ales a celor învechite, n-a fost [...]. altă judecătorie hotărîtoare decît puterea [...].

Şi lucrul nu e fără pereche în istorie. Altădată (la 1282) sicilenii aruncă asupritorul jug, îşi iau îndărăt moşiile furate de alţi stăpîni, prin uciderea într-o noapte a tuturor veneticilor francezi. În jurul unui singur

om, Ioan Procida, ce simţea adînc pe chiar trupul său durerea averii răpite, se adună toate durerile unui neam întreg ; necăjiţii îşi ţin curată credinţa dată unul altuia şi clipa hotărîtă nu putea să nu le aducă mîntuirea [302].

Nici hotărîrea lui Mihai n-a fost dezvăluită înainte de împlinirea ei [303]. Cugetul înalt al eliberării unui popor urmărit pe crunta cărare nu e întunecat prin pata vinderii de neam. Iar credinţa neştirbită a tuturor celor părtaşi de un gînd e armă neînvinsă.

NOTE

[1] Alţi fraţi ai lor erau liberi de tot.

[2] Descrierea situaţiei ţărilor româneşti e aproape aceeaşi şi în instrucţia lui Di Cervia, un an mai tîrziu *(Hurmuzaki,* III, 2, p. 394).

[3] Era fiul lui Iancu Sasul. *Ibidem,* 1, p. 457—458, 464 ; 2, p. 31—33 ; IV. 2, p. 174. De fapt, el cerea tronul Moldovei, nunţiul din Polonia dînd Moldovei, cum era obiceiul, numele de Valachia.

[4] Roma, 10 noiembrie 1593, *Hurmuzaki,* III. 2, p. 36—40. Parţial şi în „Tesaur", I, p. 60—62, în traducere românească, cu data 2 noiembrie.

[5] La fel se adresa şi lui „Aaroni Moldaviae principi".

[6] Scrisoarea papei Clement VIII către principele Ţării Româneşti, Roma, 8 noiembrie, *Hurmuzaki,* III. 1, p. 175. Tot acolo şi scrisorile către cazaci şi către Aron Vodă (p. 173—175), cu aceeaşi dată.

[7] *Hurmuzaki,* III. 1, p. 457. Zane către doge, Constantinopol, 6 septembrie. În vederea mazilirii, cred, poruncea sultanul tocmai atunci lui Báthory să-şi recheme oastea ungurească ce se afla lîngă Aron, de acum un an *(M.C.T.* III, p. 294 şi nota 4). Prietenii lui Petru Şchiopul lucrau pentru restabilirea lui, dorită şi de emigraţii în Polonia *(Hurmuzaki,* XI, prefaţa, p. 81 sqq şi actele p. 349, 370, 373). Un alt pretendent, Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, sosea în acelaşi timp la Constantinopol (Iorga, *Pretendenţi,* p. 251 sq.).

[8] *Hurmuzaki,* XI, prefaţa, p. 84—85.

[9] *Ibidem,* Suplement II, vol. I, p. 327—328, Iaşi, 24 februarie 1594.

[10] Iorga, *Pretendenţi,* p. 238—242. Vezi pe lîngă izvoarele arătate acolo, instrucţia principelui ardelean pentru căpitanul trupelor sale ajutătoare, ce le trimisese la porunca sultanului, în *M.C.T.,* III, p. 412—415 şi în *Hurmuzaki,* XI, p. 758 sq.

[11] A.C.H., scrisoare din Carpona, 2 august 1593 ; la 4 septembrie, Hasan paşa de Timişoara către Ştefan Báthory, în A.C.H.

[12] Cf. *Hurmuzaki,* XI, p. 362, 15 septembrie : Sînt la Nistru şi aşteaptă numai să se mişte ardelenii din loc. Pentru frica lui Aron de ei, vezi *Hurmuzaki,* III. 1, p. 179 sq. ; IV. 2, p. 174 ; Supl. II, 1, p. 328 ; „Tört. Tár", 1879, p. 28.

[13] Că data de 2 octombrie e stil vechi se vede din scrisoarea lui Pálffy către Matthias, Comorn, 22 octombrie, unde spune apriat aceasta. A.C.H.

[14] Rákoczi Sigmund către Pálffy, Viseli, 2 octombrie 1593, în *Hurmuzaki,* XI, p. 366.

[15] *Hurmuzaki,* III. 1, p. 176—177. Extras contemporan din scrisoarea lui V. Prépostváry către Aron, Chenger, 25 decembrie 1593.

[16] *Ibidem*, p. 177. Aron către Prépostváry, Iaşi, 1 ianuarie 1594. Original unguresc în Arhiva de război, cu traducere germană.

[17] *Ibidem*, XI, p. 366.

[18] A.R. Registrul 191, f. 103, 26 octombrie 1594.

[19] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 35. T. Contarini către Doge, Praga, 9 noiembrie 1593. În raportul aceluiaşi ambasador de la 18 ianuarie 1594 citim : si sta con speranza che il Transilvano et il *Valaco* debbano acostarsi all Imperatore (*ibidem*, p. 39) ; prin Valac se înţelege desigur Aron din Moldova. Vezi *ibidem*, p. 33, 41.

[20] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 178. Prépostváry către Matthias, Belteök, 3 februarie 1594. Vezi şi convorbirea lui Trautson cu Speziano, în raportul acestuia de la 14 martie. *Ibidem*, XI, p. 425.

[21] Scrisorile nu sînt cunoscute, dar se pot înţelege din răspunsurile lui Aron, ce urmează.

[22] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 180.

[23] Dovezi că a făcut aşa : scrisoarea lui Drozynski către hatmanul Zamoyski, Iaşi 24 februarie 1594 ; a lui Aron către Zamoyski, Iaşi 5 martie. *Hurmuzaki*, Supl. II, 1, p. 327—329 şi mai ales scrisoarea lui Zamoyski, p. 336—337. Sînt primele legături ce le cearcă Aron cu polonii, în faţa primejdiei.

[24] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 179. Aron către Sigismund Báthory, Iaşi, 6 februarie 1594 ; *ibidem*, p. 459. Nici acest document, nici cel de la nota 22 nu pot fi datate stil vechi, cum a făcut editorul. Ele nu puteau ajunge peste Alba Iulia în mîinile lui Teuffenbach la 16 şi în ale lui Matthias la 23 (la Tîrnavia), cum vom vedea, scrisorile fiind sigur date stil nou.

[25] Teuffenbach către Matthias, 17 februarie 1594, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 181.

[26] O spune şi el în scrisoarea către Aron în *M.C.H.*, VIII, p. 165.

[27] Matthias către Rudolf, Tyrnau, 25 februarie 1594, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 184—185.

[28] Credinţa mea este că Matthias le cerea pentru sine. Erau ajutoarele ce le cerea împăratul de la principii germani şi străini. Se lămureşte aceasta şi dintr-o scrisoare a lui Teuffenbach, o lună mai tîrziu. Husarii şi călăreţii de care Teuffenbach zice să fie lăsaţi repede înapoi nu puteau fi decît ajutoare cerute de Matthias din corpul căpitanului de la Caşovia, ca să poată ţine piept tătarilor pe care-i aşteptă, şi nicidecum pentru a le trimite lui Aron.

[29] *Hurmuzaki*, XI, p. 418, 425.

[30] *Ibidem*, p. 407—408, 406, pct. 3—5 din învoială. Rudolf către ţarul Feodor, Aron Vodă ... şi către cazacii zaporojeni, Praga, 3 februarie 1594.

[31] *Ibidem*, III. 1, p. 200 sq. Drumul se vede din relaţia „legatului".

[32] Numele împărăţiei nemţeşti de la înfiinţarea ei.

[33] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 186.

[34] *Ibidem*, p. 187.

[35] *Ibidem*, p. 184—185. Xenopol şi Iorga au crezut că este vorba de voievodul Ţării Româneşti, de fostul voievod Ştefan Surdul, din cauza acelui „*Hospodaro Moldaviae Walachiae*" ; este vorba de denumirea adesea folosită pentru Moldova, nu pentru Ţara Românească, care este numită întotdeauna Valachia Transalpina.

[36] *Hurmuzaki*, XI, p. 347. Vezi scrisoarea lui către arhiducele Ferdinand (de Tirol, unchiul împăratului). Veneţia, 3 iulie 1593. Nu poate fi Ştefan Surdul, căci acesta era exilat la Chios. *Ibidem*, III. 1, p. 464.

[37] N. Iorga, *Contribuţiuni*, în „Analele Academiei Române", XVIII, p. 63—65, 70, 75, 77, 95 sq.

[38] *Hurmuzaki*, XI, p. 258—259 şi 283.

[39] *Ibidem*, prefaţa, p. 80—88 şi actele 315—327.

[40] *Ibidem*, p. 408, p. 319.

[41] *Ibidem*, p. 401, 408 sq., 417 sq., 425, 434, 492.

[42] *Ibidem*, p. 347. Ştefan Bogdan cere în această scrisoare ajutorul arhiducelui Ferdinand prin „Giovanni de Marin Polli, Raguseo".

[43] *Ibidem*, III, 1. p. 457—458, 464 ; III. 2, p. 31—33 ; IV. 2, p. 174 ; XI, p. 347.

[44] *Ibidem*, III. 1, p. 187. Însemnare pe credenţionalul pentru Aron.

[45] *Ibidem*, XI, p. 426. Speziano către San-Giorgio, Praga, 22 martie 1594.

[46] *Ibidem*, p. 429. Speziano către Comuleo, Praga, 26 martie.

[47] Pierling i Dr. Rački, *op. cit.*, în „Starine", XIV, p. 89.

[48] *Ibidem*, p. 92—93.
[49] *Ibidem*, p. 95—97, fără dată.
[50] Speziano către San Giorgio, 23 martie, în *Hurmuzaki*, XI, p. 426.
[51] *Ibidem*, p. 430.
[52] *Ibidem*, p. 429—430.
[53] Speziano către San Giorgio, Praga, 29 martie, *ibidem*, p. 430.
[54] *Ibidem*.
[55] *Ibidem*.
[56] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 93.
[57] Este părerea lui N. Iorga, *Scurtă istorie . . .*, p. 19, cf. şi p. 11.
[58] Vezi mai sus nota 56.
[59] *Hurmuzaki*, XI, p. 431.
[60] *Ibidem*, Speziano către San-Giorgio, Praga, 4 aprilie.
[61] *Ibidem*, p. 432, Praga, 12 aprilie.
[62] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 95. Cameniţa, 31 martie 1594.
[63] Această ştire ce iese din legătura datelor din text ne lipsea pînă astăzi cu desăvîrşire.
[64] Puteau avea această ştire de la veneţieni, unde ţineau pe secretarul Rosso, ca agent oficios. Vom vedea că acesta trimitea veşti constantinopolitane, atît primite de la o persoană secretă, plătită acolo, cît şi ce i se spunea din senatul Veneţiei. Şi putea şti şi de la Marini, care, bine informat cum era chiar atunci de uneltirile din Ţarigrad pentru aducerea lui Petru Şchiopul din nou în Moldova, nu putea să nu fi ispitit ce e cu domnia Ţării Româneşti. Doar tocmai el era un fel de agent al lui Ştefan Bogdan, candidat pentru Moldova, cum am văzut. Totuşi nu e de crezut că ştiau de Mihai.
[65] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 131—132. Cf. *Chron. F. L. Olt.*: „magnus ille Ban, et Tyrannus maximus".
[66] *Ibidem*, p. 185, Iaşi, 6 martie. Comuleo scria la 17 aprilie din Leopol că mai în urmă porunca turcească vorbea de 50 de mii de tătari. Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 99.
[67] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 188—189.
[68] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 329. Aron către Zamoyski, 5 martie 1594. Acelaşi lucru i se vestise şi de Teuffenbach şi S. Báthory, *Ibidem*, p. 337. Scrisoarea lui Zamoyski de la 30 martie.
[69] Aceasta o spune şi el în scrisorile către Teuffenbanch şi Báthory; o mărturiseşte şi Zamoyski în scrisoarea către Radzivill de la 30 martie.
[70] *Ibidem*, p. 327. Drozinski către hatman, 24 februarie.
[71] Vezi şi scrisoarea citată a lui Zamoyski din 30 martie şi credenţionalul lui Czolanski, *Ibidem*, p. 337 şi 329—330.
[72] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 94—95. Scrisoarea lui către San-Giorgio, Cameniţa, 31 martie.
[73] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 332. Aron către Zamoyski, Iaşi 24 martie 1594.
[74] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 94—96, scrisoarea din 31 martie.
[75] *Ibidem*, p. 97, scrisoarea din 27 aprilie.
[76] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 336—337. Zamoyski către Radzivill, 30 martie.
[77] *Ibidem*.
[78] *Ibidem*. Vezi şi Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 98, Comuleo către San Giorgio, Leopol, 27 aprilie.
[79] *Ibidem*, p. 100, Cracovia, 14 octombrie 1594. A plecat la 28 sau 29 aprilie din Leopol şi se ţinu în Cameniţa şi satele vecine pînă la jumătatea lui iunie, „negotiando di continuo col principe di Moldavia et con li Cosachi".
[80] *Ibidem*: „E si crede essere andati a instancia di sua maesta cesarea".
[81] M. Venier către doge, Vigne di Pera, 4 iunie, în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 179.
[82] Sigur *el* trebuie înţeles sub litera „g" (semn convenţional) din raportul lui Comuleo. Toate locurile *lui* i se potrivesc. Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 99.
[83] Raportul sumar al lui Comuleo din 14 octombrie, *ibidem*, p. 100—101.
[84] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 179. Raportul lui Venier din Pera, 4 iunie, după informaţiile primite de la candiotul Nicolo Sfatio, plecat la 9 aprilie din Polonia. După aceste veşti se pare că Aron grijise cele de lipsă mai înainte de a şti de năvălirea cazacilor, care zăbovi plecarea tătarilor.

[85] Raportul lui Comuleo din 14 octombrie, Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 101.

[86] Răspuns la scrisoarea lui Sinan, sosită la Alba Iulia la 3 martie, *M.C.T.*, III, p. 308.

[87] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 100.

[88] Timpul venirii lui trebuie pus scurt timp după venirea lui Comuleo în a doua jumătate a lui mai. La 8 mai el trimitea din Cracovia o scrisoare arhiducelui Ferdinand. *Hurmuzaki*, XI, p. 436—437.

[89] Relaţiunea sumară a lui Marini (fără dată), scrisă către sfîrşitul anului 1594 — publicată cu nespus de multe greşeli în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 200—206 — locul ce ne priveşte aci, p. 200—201.

[90] Aron către Sennyei P., căpitan de Wárhegy, 7 iunie 1594, „Történelmi Tár", 1879, p. 28. Îl roagă pe Sennyei să scrie şi „voievodului ardelean".

[91] N. Iorga, *Documente româneşti din Archivele Bistriţei*, Bucureşti, 1899, p. LXXVIII, rezumat al scrisorii lui V. Klein către bistriţeni, 17 iunie, din Rodna.

[92] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 390.

[93] Numai acest înţeles îl pot avea spusele lui Comuleo. Vezi Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 100 şi 101.

[94] *Ibidem*, p. 101.

[95] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 201.

[96] Scrisoarea lui Comuleo din 3 noiembrie, Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 114—115.

[97] Relaţia lui Marini, p. 201.

[98] Scrisoarea lui Comuleo din 14 octombrie, Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 101.

[99] Relaţia lui Marini, p. 202.

[100] Jaslowicki, căpitan de Sniatin, către Zamoyski, 2 iulie 1594. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, Bucureşti, 1896, p. 731—732.

[101] *Relaţia*, p. 202. La Constantinopol se vorbea la 20 mai că Aron a şi trecut în tabăra creştină. *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 177—178. Raportul bailului.

[102] Marini a aflat chiar de la acela care a citit lui Potocki scrisorile, un anume Antonio Masari, *Relaţia*, p. 201.

[103] Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 114, Scrisoare din 3 noiembrie.

[104] *Relaţia*, p. 202.

[105] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 176, f.d. După cuprins se vede că e din primăvara anului 1594, după ce se făcuseră încercările de ligă creştină şi la poloni. E probabil nota lui Drozinski.

[106] „Cacom" le zice N. Iorga. Într-o legătură erau 20 de bucăţi.

[107] Kreckwitz către Matthias, 19 februarie A.C.T. şi *Hurmuzaki*, XI, p. 769—770. Ratificarea păcii din partea polonilor se făcu la 15 ianuarie 1592. Vezi actul în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 160—162.

[108] *Ibidem*, 2, p. 47. Contarini către doge, Regensburg, 25 august 1594. Fiindcă principele Sigismund era restabilit în ţară, scrisoarea nu poate fi datată decît în stil vechi.

[109] *Relaţia* lui Marini, p. 202. Cf. rapoartele lui Comuleo din 14 şi 21 octombrie şi 14 noiembrie, în „Starine", XIV, p. 100—102, 109, 114—115.

[110] „Starine", p. 100.

[111] Se înţelege aceasta din propunerea făcută dietei din Cluj, la 20 august prin cancelarul Kováchóczy în numele principelui: întemeiaţi pe asigurările polonilor, nu se puteau teme că tătarii vor intra tocmai pe acolo *T. Magy. Emlék*, I. osztály. III, Budapesta, 1868, p. 31. Vezi şi raportul lui Contarini din Regensburg, 25 august (st. v.) în *Hurmuzaki*, III, 2, p. 47.

[112] N-aş crede să fie numai scornitură. Comuleo afla „din cîteva locuri" şi Potocki îi adevereşte în urmă. Sub „X" trebuie înţeleşi turcii (sau tătarii). Raportul din 14 octombrie, „Starine", p. 101.

[113] Tot acolo şi p. 106, scrisoarea din 21 octombrie, apoi *Relaţia* lui Marini, p. 202.

[114] Szamosközy, IV, p. 43. Bethlen, III, p. 356.

[115] Propunerea lui Kováchóczy. *T. Magy. Emlék.*, III, p. 33.

[116] *Relaţia*, p. 202.

[117] I-a putut arăta pentru încredinţare că e om de la împăratul pe cea pentru Transilvan..., căci pentru Mihai ştim că nu avea.

[118] *Relaţia* finală, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 202—203.

[119] *Ibidem*, 2, p. 395.

[120] *Relaţia*, p. 202—203.
[121] „Starine", p. 105, 107.
[122] *Ibidem*, p. 101.
[123] *Ibidem*, p. 120—124.
[124] *Ibidem*, p. 105.
[125] *Ibidem*, p. 102.
[126] Pentru feluritele dări ce a trebuit să strîngă Mihai vezi doc. L/12 din 28 mai şi LXXVI/29 din 12 iunie 1594, la Biblioteca Academiei. Cf. Iorga, în „Convorbiri", 1902, p. 986 <Cf. *DIR, B.*, vol. VI, p. 121—122 şi p. 178—179 şi *D.R.H., B.*, vol. XI, p. 76—79 şi p. 164—167>.
[127] *Cronica anonimă*, p. 277. <Vezi *Istoria Ţării Româneşti,, 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 54—55>.
[128] Illésházy, p. 9—13. Barovius, p. 100—102. Pentru plecarea lui Sinan către Buda, la 25 mai, vezi scrisorile lui S. Báthory din 31 mai şi din iunie, f. d., citate la Szilágyi, *M.C.T.*, III, p. 317. (Cf. *M.C.H.*, VIII, p. 158, 160). În 29 iunie Consiliul de război scria lui Teuffenbach şi staturilor Ungariei superioare de apropierea lui Sinan, iar la 1 iulie de sosirea lui. A.R. Reg., 193, f. 98 v-99.
[129] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 465. Raportul bailului din 29 noiembrie.
[130] Pesty Fr., *op. cit.*, p. 175—178, mai multe scrisori de jeluire de la paşa Timişorii şi chiar învinuiri de la serdarul Sinan paşa către principele Ardealului, din primăvara lui 1594.
[131] Barovius, p. 102—108.
[132] Aşa spune el însuşi în instrucţia lui Genga. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 388 şi 404.
[133] Barovius, p. 106. Şi A.R. Regist. 193, p. 96, data 30 mai, unde citim : „An Herrn von Teuffenbach, per Bassa Temeswariensis ankhunft gehn Pescht... auch überschickung der Assecuration für die Raizen". S-ar putea ca „Pescht" să stea pentru Becht<erek>.
[134] A.R. Registr., 193, f. 98 şi 317. Cf. actul din 30 mai, din nota precedentă. Tot acolo, f. 97, act cu data 1 iunie 1594.
[135] Th. de Brie Leodiensis, *Pannoniae historia*, p. 185. Cf. Miles, *Siebenbürgischer Würgengel*, Sibiu, 1670, p. 162 şi Szamosközy, IV, p. 47 (asupra acestor locuri vezi mai jos).
[136] *M.C.T.*, III, p. 477—478, art. 40. Instrucţia lui Genga şi memoriul lui, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 388, 404. Mărturia lui Szamosközy, IV, p. 47, că Făgetul ar fi fost ocupat la 14 august (locul e altfel foarte încurcat) nu se potriveşte cu spusele principelui către dietă, că el a fost dat turcilor de către trădătorii săi, pe cît se pare, pe timpul fugii sale din Ardeal. Data lui Szamosközy va fi fost cel mult data înapoierii. Principele spune în instrucţia sa către Genga că fortăreaţa cuprinsă din nou de turci, prin mijlocirea trădătorilor săi, fusese „ocupată prin truda credincioşilor săi" (într-alt loc : luată cu bunăvoinţa şi ajutorul nostru). *Hurmuzaki*, III. 2, p. 388—389. Ajutorul principelui n-a putut fi decît cel mult prin dare de materiale de război (cum s-a dat după Barovius şi pentru Becicherec) şi poate prin trimiterea unui conducător de război. Acesta ar fi George Borbély (Barbu ?), arătat de Szamosközy ca omul căruia îi făgăduiră turcii Făgetul la 13 august. Se poate însă ca Borbély să fie un conducător de haiduci. Cronica lui Miles ne aduce într-adevăr pe acest viteaz „în iulie, după ce a ocupat castelele Bocşa şi Vîrşeţ, la Făget" (p. 175). Anul trebuie însă pus cu siguranţă 1594 în loc de 1595. Se cunoaşte şi după întîmplările din noiembrie, ce le vom vedea mai jos. De această expediţie e desigur vorba şi în Szamosközy, IV, p. 47, fără dată, într-un pasaj ce se află între veştile din 13 septembrie (uciderea lui Balthazar B. şi a cancelarului) şi 13 august (făgăduinţa făcută de turci lui Borbély) : „Partea mare a oştirii Lugojului şi a Caransebeşului, anume 21 de steaguri popor şi 500 călăreţi asediară Bocşa, care li se predete, slobozind pe cei dinlăuntru. De aci plecară la Vîrşeţ", unde umblară cu bună dobîndă. La întoarcere arseră un oraş turcesc, lîngă rîul Moraviţa, apoi veniră la Sebeş.
[137] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 339. Marele logofăt al Moldovei, Ştefan, către cancelarul polon, 29 iulie 1594, st. n.
[138] *Cronica anonimă*, p. 277—278, fără arătarea timpului <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 55>.
[139] Vezi şi mărturia lui Szamosközy, IV, p. 95.

[140] Nu cunoaştem scrisoarea aceasta, „Chirografu[l]" lui Aron.

[141] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 193—194. Actul dat din Iaşi, subscris şi sigilat de Iohannes Marinus Poli ; cf. *Relaţia*, *ibidem*, p. 204. Vezi şi scrisoarea lui Aron din 17 august către arhiducele Ferdinand, *ibidem*, XI, p. 496—497 şi cea către Pezzen din 15 august, *ibidem*, XII, p. 6.

[142] „Nos totos uti ex nostris litteris ad suam Maiestatem datis intelliget, dedimus in tutelam Suae Maiestatis", scrie chiar Aron lui Pezzen în scrisoarea citată din 15 august.

[143] Scrisoarea citată a lui Aron către arhiducele Ferdinand.

[144] Scrisoarea lui Rudolf către Matthias, Regensburg, 22 august 1594. A.C.H.

[145] Raportul lui Contarini de la 18 august cuprinde aceleaşi veşti asupra întîmplărilor din Ardeal — mai scurt însă — ca şi cel din 25 august, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 44—46. La 4 august se trimitea de la Consiliul de război din Viena împăratului răspunsul ce s-a dat unui ablegat ardelean. A.R. Registr. 193, f. 25 v. Acesta nu putea fi Carrillo.

[146] După raportul citat din 25 august s-ar părea că s-a şi întors. Dar pentru aceasta ar fi fost prea scurtă vremea (la 8 august veni principele la Cluj), ca să poată ajunge Carrillo la Regensburg.

[147] *Archiv Lk.*, III, p. 130. *Chron. F. L. Olt.*, p. 114—115. Szamosközy, IV, p. 38. Coniuratio din *M.H.D.*, III, p. 72. Cf. şi *M.C.T.*, III, p. 342—347.

[148] *Chron. F. L. Olt.*, I. p. 111.

[149] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 203—204. Relaţiunea sa finală. Marini se temea că scrisoarea numită va fi căzut în mîinile „trădătorilor".

[150] S-ar potrivi cu învinuirea ce se aduce lui Hardeck mai tîrziu că a vîndut Rabul lui Sinan, vină dovedită sau nu, nu ştim, dar pentru care contele trebui să-şi dea viaţa. Ar fi cele spuse de Marini o bănuială foarte timpurie şi nu e peste putinţă ca Marini să fi dat şi el (poate cel dintîi) pricină la nenorocirea lui Hardeck.

[151] Art. 40 al dietei din aprilie 1595, în *M.C.T.*, III, p. 477—478. Instrucţiunea lui Genga, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 389.

[152] Gr. Illésházy. *Följegyzései*, p. 8—18. Cu toată duşmănia lui împotriva nemţilor, este cel mai exact şi mai detaliat şi singurul aproape care ne dă date cronologice. Barovius, p. 100—102, 132—138. Vezi şi rapoartele lui San Clemente din Regensburg, 16 iunie şi 28 august, la Óváry, *op. cit.*, p. 229, nr. 1117, 1119—1120. Datele sînt adeverite de Protocoalele Cancelariei de Război, Expedit. 192, f. 110 (30 iunie, Teuffenbach despre asediul Hatvanului) ; Registr. 193, f. 24 (iulie 20, se înştiinţa împăratul de părăsirea Granului şi asedierea Totisului) ; ibidem, f. 25 (14 august, împăratului, că Sinan a asediat Rabul) ; f. 26 (16 august, împăratului, că asediul Rabului ţine de 17 zile).

[153] Rudolf către Matthias, Regensburg. 22 august 1594, A.C.H.

[154] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 45. Raportul lui Contarini din 18 august. Erau, se vede, cei ceruţi prin dieta de la 11 iulie şi ordonaţi pentru principe la 28 iulie, A.R. Registr. 193, f. 100 şi 328.

[155] *Ibidem*, p. 48—49. Contarini către doge, Regensburg, 1 septembrie.

[156] S. Báthory, către împărat, Alba Iulia, 23 septembrie 1594. A.C.H., original.

[157] „Trădătorii" principelui erau „o parte pedepsiţi după meritul lor şi altă parte în închisoare". E de notat că Marini sfătuia pe principe să nu ierte nici pe aceştia şi „mai ales pe cancelarul Transilvaniei", aducîndu-i aminte de regele Spaniei, care nu-l iertă nici pe fiul său. *Relaţia*, p. 204.

[158] *Hurmuzaki*, XI, p. 436.

[159] A.R. Registr. 193, f. 29, septembrie 29. Cred în sosirea mai înainte de 30 a ablegaţilor, cu toată afirmaţia lui Gabelman că atunci ajunseră.

[160] Privati hominis scriptum, Praga 16 octombrie 1594, pe verso. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 28. Curînd după această dată trebuie pusă *Relaţia* lui Marini. Ar putea fi el cel ce aducea scrisoarea principelui transilvan unui om al acestuia (lui Carrillo, cred), scrisoare ce o văzu ambasadorul veneţian la 15 octombrie. Sosise la Praga la 11. *Hurmuzaki*, XII, p. 10.

[161] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 53 şi 395. Ambasadorul veneţian către doge şi instrucţia pentru Cervia.

[162] Putem socoti că Marini a spus şi cu grai sîmburele relaţiei sale. Şi aceste cumpăniri se află la sfîrşitul relaţiei sale (p. 205). Contarini spunea chiar că ambasadorul e al amînduror ţărilor româneşti.

[163] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 50. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 20 septembrie. Carrillo zice că a fost de faţă cînd s-au făcut jurămintele.

[164] A.R. Registr. 193, f. 27, 28 şi 29, septembrie 18. Este vestit împăratul. Principelui transilvan i se scrie încă la 16 septembrie, *ibidem*, f. 345. Óváry, II, p. 230, raportul lui San Clemente din 18 septembrie.

[165] Vezi întîi scrisoarea lui şi a subcomandanţilor lui, unde spune că nemaiputînd ţine piept, a început tocmeli de predare. Rab, 27 septembrie, în *M.H.D.*, III, p. 63. *Illésházy*, p. 15—48. Raportul lui San Clemente din 16 septembrie şi 10 octombrie, la Óváry, II, p. 230—231, nr. 1122 şi 1125. Szamosközy, IV, p. 48, zice că nimeni altul decît Carrillo n-a îndrăznit să spună împăratului de căderea Rabului. Vezi şi A.R., Expedit. 192, f. 163 v, din 2 octombrie.

[166] Rapoartele ambasadorului veneţian din 11 şi 18 octombrie şi 15 noiembrie în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 51, 54, 58. Vezi şi p. 397—403, instrucţia legatului Lottario Conti Duca di Poli, din 3 octombrie.

[167] Huber, IV, p. 380. Că ungurii erau din Alföld ne spune Illésházy, p. 18.

[168] În copia documentului din Biblioteca Muzeului din Pesta este greşit: Taurinensi pentru Iaurinensi.

[169] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 195—196.

[170] *Ibidem*, 2, p. 53. Raportul lui Contarini din 18 octombrie 1594.

[171] *Relaţia*, p. 205.

[172] Această dată ne-o dă bailul, care le-a văzut şi citit, şi spune că erau scrise de mîna principelui şi trimise unui om al său la Curte. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 52, Praga, 15 octombrie. Se adresa probabil tot lui Carrillo.

[173] Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 15 octombrie 1594, ştire repetată şi în raportul din 25 octombrie, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 52, 55. Acelaşi lucru îl vestise şi la Roma, cu deosebire că aci se vorbea de uciderea a 4 000 de turci. Instrucţia pentru Cervia, *ibidem*, p. 391. Teuffenbach încă vesti la Viena că „Transilvanul a făcut pagubă duşmanului pe Dunăre". A.R., Expedit. 192, f. 112 v. septembrie 27.

[174] Raportul lui Contarini din Regensburg, 20 septembrie, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 50. Prinderea proviziilor ar fi fost cerută şi săvărşită din sus de Buda, ceea ce nu poate fi adevărat, căci Transilvania era foarte departe de acele locuri.

[175] Memoriul nu poate fi decît cel al lui Genga (pomenit în instrucţia pentru Visconti, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 394), plecat din Ardeal înaintea sosirii lui Marini, dar după uciderea celor dintîi cinci „conjuraţi". Vezi instrucţia lui Genga, datată doar „1594", în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 387—390 şi *ibidem*, IV. 2, p. 403—406, în special p. 404.

[176] La atîta se poate reduce vestea lui Contarini din 20 septembrie, că se ştie de cîteva zile că principele transilvan a ieşit cu 30 mii de ostaşi spre Timişoara, pentru a se uni cu sîrbii (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 50).

[177] *Relaţia*, p. 205.

[178] Publicat în rezumat de Jedlicska P. Adatok, *Erdödi báró Pálffy*, Eger, 1895, p. 517—518.

[179] *Chron. F. L. Olt.*, I, p. 117.

[180] Jedlicska, *loc. cit.*, p. 517. Alt fragment din scrisoare în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 195.

[181] *Chron. F. L. Olt.*, I, p. 117.

[182] Memoriul lui Genga este o clasică dovadă despre aceasta.

[183] *Illésházy*, p. 18—19. *Barovius*, p. 139—140. Rapoartele lui San Clemente din 1 noiembrie şi 6 decembrie la Óváry, *op. cit.*, p. 231, nr. 1126 şi 1129.

[184] Óváry, p. 231, nr. 1126.

[185] Contarini către doge, Praga, 25 octombrie. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 54—55. De asedierea Timişorii de către însuşi principele, pe acest timp, povesteşte şi *Chron. F. L. Olt.*, p. 116—117.

[186] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 56. Darurile soliei moldovene, *ibidem*, p. 206: un pahar de argint aurit în preţ de 50 taleri şi alţi 50 taleri în bani secretarului moldovean; un lanţ de aur de 200 taleri, făcutul lui, 16 taleri şi un pahar de argint

aurit legatului moldovean. Din socotelile cancelariei Curţii, 31 octombrie 1594. După arătările nunţiului, lanţul a fost de 400 taleri şi i s-a dat şi o tavă de acelaşi preţ şi 400 taleri secretarului *(Hurmuzaki,* XII, p. 15 sq.).

[187] Instrucţia pentru di Cervia, *ibidem,* III. 2, p. 305. Fără îndoială pe temeiul nunţiului vienez. Data instrucţiei : imediat după ce a ajuns la Roma vestea aceea de la Praga.

[188] Pace, *Rudolphi epp.,* p. 396—397 ; la p. 397—398, Rudolf cere nunţiului din Polonia mijlocirea în acest lucru.

[189] Pierling-Rački, *op. cit.,* p. 101. Raportul din 14 octombrie 1594. Cf. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă,* p. 208.

[190] *Hurmuzaki,* IV. 2, p. 185. Bailul către doge, Vigne di Pera, 20 august.

[191] Cazacii, mai ales că erau puţini, n-au putut face mari lucruri. Vezi Pierling-Rački, *op. cit.,* p. 108, raport din 27 octombrie.

[192] Faptul e dovedit prin chiar scrisoarea lui Jaslowicki din 30 august dată din Serafia. Pierling-Rački, *op. cit.,* p. 111, nota 1 şi *Relaţia* lui Marini, p. 204 ; în cea din urmă se spune că reverendisimul legat a vestit de această tocmeală împăratului la 31 iulie.

[193] Pierling-Rački, p. 102

[194] *Ibidem,* p. 102, 107, 108.

[195] Pomenită în raportul lui Comuleo de la 23 (către episcopul de Cremona) şi cel de la 28 octombrie (către San Giorgio), *ibidem,* p. 107 şi 110.

[196] *Ibidem,* p. 103. Jaslowicki zice că ar fi cheltuit 20 000 florini.

[197] *Ibidem,* p. 103, 107, 108, 110.

[198] *Ibidem,* p. 103, 101 şi cu deosebire 114, în scrisoarea din 3 noiembrie. Vicleanul Zamoyski scrisese şi cardinalului San Giorgio că şi-a trimis un nepot în oastea lui Jaslowicki.

[199] *Ibidem,* p. 124.

[200] *Ibidem.*

[201] *Hurmuzaki,* III. 2, p. 395. Instrucţia episcopului di Cervia.

[202] Pierling-Rački, *op. cit.,* p. 124. Comuleo către San Giorgio, Cracovia, 17 noiembrie. Veştile sosite din Polonia la Praga vorbesc de prădarea Tighinei *(Hurmuzaki,* XII, p. 16).

[203] Vezi asupra acestei numiri, N. Iorga, *Studii asupra Chiliei şi Cetăţii Albe,* p. 47 şi peste tot, cap. I—III.

[204] *Hurmuzaki,* III. 2, p. 395.

[205] *Ibidem.*

[206] *M.H.H.,* p. 31, 97 şi 102. *Gyulafy Lestár...,* Budapesta, 1881. Chiar autorul e legatul care îşi scrie la 2 noiembrie „pe drum" cuvîntarea ce o ţinu înaintea regelui la Cracovia la 15 decembrie.

[207] *Hurmuzaki,* IV. 2, p. 186. M. Venier către doge, Vigne di Pera, 26 noiembrie, 1594. Vestea ocupării Moldovei de cazaci „care au pus acolo un principe pe gustul lor" o primise Ferhat „zilele trecute", înainte de 25 noiembrie. *Ibidem,* III. 1, p. 464. Raportul lui Venier din 25 noiembrie.

[208] Pierling-Rački, *op. cit.,* p. 104.

[209] *Hurmuzaki,* IV. 2, p. 177, 185 ; III. 1, p. 460, 462. Rapoartele bailului de la 20 mai, 20 august, 4 iunie, 3 septembrie, din Constantinopol.

[210] Pierling-Rački, p. 104.

[211] *Hurmuzaki,* III. 1, p. 464. Raportul bailului din Constantinopol, 25 noiembrie. Mai spune că i s-a dat la cererea tătarului.

[212] Pierling-Rački, p. 104 ; cf. p. 112, 116, 119.

[213] *Ibidem,* p. 103, 106.

[214] Nu cunoaştem răspunsul regelui Sigismund, dar înţelegem acestea din replica grabnică a împăratului de la 28 decembrie ; Pace, *Rudolphi epistolae,* p. 398—400.

[215] *Ibidem,* p. 398—400.

[216] Szamosközy, IV, p. 384. Ştim că la 2 noiembrie Gyulafy era pe drum spre Polonia, pregătindu-şi discursul, cu jalbe asupra năvălirii cazace.

[217] Pierling-Rački, p. 104. Raport din 14 octombrie al lui Comuleo. Ar fugi, numai cît nu se încrede nici în Polonia, nici în Transilvania şi Ungaria, pe unde ar avea să treacă. Cf. şi instrucţia lui di Cervia, *loc. cit.,* p. 395. Însemn aci că pe

poloni, ai căror puternici nu voiau a o rupe cu turcii, Comuleo îi ştia scuza. Pe Aron însă, era supărat că nu se apucă *singur* de luptă, cu vrăjmăşia polonilor în spate şi că nu dă bani şi altora, de pe spinarea săracei Moldove. Era luat în seamă ca un mijloc pentru alţii, fără interesele sale şi ale ţării.

[218] Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 129, Cracovia, 1 decembrie 1594.

[219] De la anul 1484 încoace. Vezi Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 155—164.

[220] *Relaţia* lui Marini, p. 204. Pierling-Rački, *op. cit.*, p. 104.

[221] A.C.H., ms. nr. 595, 8 f. 438—440. Bernerio către împăratul, Roma, 19 noiembrie 1594.

[222] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 393—394.

[223] *Ibidem*, p. 56.

[224] Intrucţia lui Visconti, *loc. cit.*, p. 395.

[225] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 60.

[226] *Ibidem*, p. 59. Raport tot din 15 noiembrie.

[227] Se vede că îşi acoperea ruşinea pentru lipsa oricărei izbînzi cu învinuirea nedreaptă (cum se va citi şi mai jos) a românilor.

[228] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 56—57.

[229] *Chron. F. L. Olt.*, p. 117.

[230] „Új Magyar Múzeum", I, 1859, p. 429.

[231] *Chron. F. L. Olt.*, p. 117, care singură ne dă data plecării ; Barovius, p. 142.

[232] Barovius, p. 141.

[233] *Ibidem*, p. 139.

[234] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 463. Raportul bailului Venier din 12 noiembrie 1594. Supărarea hanului ar fi fost pentru că nu se învoise Sinan cu punerea fraţilor săi în scaunele ţărilor româneşti.

[235] Barovius, p. 149. Cf. *Chron. F. L. Olt.*, p. 117.

[236] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 65. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 13 decembrie 1594.

[237] Cît este de adevărat, nu putem şti. Ştim însă că Hasan, paşa Timişorii, scrise lui Ştefan Báthory, comandantul cetăţuii „Eched" (fratele lui Balthazar), la 4 septembrie 1593, sigur în urma poruncii primite de la Ţarigrad, să se dea de partea sultanului şi va căpăta toată Ungaria de sus, cu Sătmarul, Caşovia, Liptovia, pînă la Tîrnavia, ca voievodat tributar, şi dacă magnaţii unguri ar dori, l-ar putea face chiar rege. Tot atunci scrie Hasan şi lui Dobó Fr. la Sárospatak, ca să se dea de partea turcilor, împreună cu Báthory. N-are idee la ce rang înalt îl va ridica sultanul. A.C.H. Şi în instrucţiunea lui di Cervia se pomenesc meşteşugurile lui Ştefan Báthory cu Sinan. *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 393.

[238] *Ibidem*, III. 2, p. 405. Memoriul lui Genga.

[239] A.C.H., ms. 595, 8 f. 429 v. Bernerio către împărat.

[240] *Archiv für Öst. Gesch.*, XV, p. 218—219. Clement către Rudolf, Roma, 22 octombrie 1594.

[241] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 393, 394, 396.

[242] *Ibidem*, p. 394. Venise la Roma ştirea că principele e la Lugoj.

[243] Numărul ni-l dă *Chron. F. L. Olt.*, p. 117.

[244] *Ibidem*. Barovius, p. 142—144. Cf. Bethlen, III, p. 508.

[245] *Chron. F. L. Olt.*, p. 122, nota 211 şi Milea, *op. cit.*, p. 172.

[246] Barovius, p. 144.

[247] *Chron. F. L. Olt.*, p. 117. Barovius nu dă numărul, ci spune numai că au luat „la fugă pe tătari, prinzînd mai mulţi cai". Cronica pe de altă parte nu spune dacă izbînda a fost a întregii oşti sau a garnizoanei rămase

[248] *T. Magy. Emlék.*, III, p. 29 sq. Bodog către principe, Constantinopol 31 iulie, 1594.

[249] De unul cel puţin ştim, de capichehaia Óváry, care capătă un semn cam întunecat de la principe, să fugă. Pe la 23 august era în Ardeal. Szamosközy, IV, p. 32, 44.

[250] Szamosközy, IV, p. 95.

[251] *Relaţia* lui Marini, p. 203.

[252] Despre Moldova se vorbea că a atacat Renii.

[253] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 462. Venier către doge, 3 septembrie 1594.

[254] *Ibidem*, 2, p. 404. Memoriul lui Genga.

[255] Data după Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, I, p. 78—79.
[256] *Hurmuzaki*, XII, p. 10. Scrisorile lui Sigismund şi Jósika.
[257] Walther, p. 12—13, <Ed. Dan Simonescu, în SMIM, III, 1959, p. 65>.
[258] *Cronica anonimă*, în „Magazin Istoric". IV, p. 277 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 55>.
[259] Vezi cartea mea asupra lui Matei Vodă, p. 9, nota 3, unde se vede că după 1 noiembrie st. n. începea adunarea în mare a dărilor.
[260] Aceasta o crede dl. Iorga. <Urmează o discuţie în contradictoriu cu N. Iorga pe această temă>.
[261] Anume vestea cu luarea proviziilor transportate pe Dunăre.
[262] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 404.
[263] *Relaţia*, p. 205.
[264] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 395—396.
[265] Afară de arătarea pomenită, avem : 1) scrisoarea lui Sigismund către arhiducele Matthias, 23 noiembrie 1594, în *Hurmuzaki*, XII, p. 18 ; 2) cunoscutul loc din declaraţia principelui în instrucţia secretă către Bocskay, sol la împăratul, noiembrie 1594, în „Történelmi Tár", XIX, p. 9 ; 3) cunoscutul loc din legămîntul din 20 mai anul următor, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 210 ; Barovius, p. 145, pune încheierea legămîntului (foedus) cu Transilvanul prin solii trimişi la această luptă, după tăierea turcilor. Instrucţia lui Visconti, care e un act, nu pomeneşte însă de prima izbîndă din Muntenia, probă că scrisorile cancelarului încă nu o putură raporta, pentru că nu era săvîrşită ; povesteşte însă de supunerea lui Mihai către Transilvan.
[266] Data o luăm după „Simonis Nössner res actae... 1570—1619", în Trauschenfels D., *Fundgruben*... III, p. 61, mai plauzibilă decît cea din *Chron. F. L. Olt.*, p. 117.
[267] Walther ne dă atîta. Nössner 4 000 de secui.
[268] Numele comandanţilor ni-l dă Szamosközy, IV, p. 95 şi *Cronica anonimă*, p. 278 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 55> ; pe Horváth îl numeşte şi Nössner, p. 61 ; locul trecerii îl avem în *Chron. F. L. Olt.*, p. 117.
[269] Szamosközy, IV, p. 95 spune lămurit că Mihai a aşteptat pînă ce „iată, era sigur, că şi Sigismund va apuca lucrul cu el".
[270] Data ne-o dă Cronica lui Walther, p. 13 <Ed. Simonescu, p. 65>. Şi sîntem siliţi a lua datarea lui aci ca făcută în stil nou (nu st. v., cum credea N. Iorga). Calendarul nou era introdus în Transilvania în 1590. Principele ardelean scria arhiducelui Matthias la 23 noiembrie că faptele s-au petrecut înainte cu 8 zile.
[271] Venier către doge, Vigne di Pera, 29 noiembrie 1594, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 465. Cf. şi raportul de la 25 noiembrie, *ibidem*, p. 464.
[272] Walther, p. 13—14 <Ed. Simonescu, p. 65—66>. Tîlcuirea lui, respectiv a logofătului Teodosie despre ce sînt cadileschierii se potriveşte cu cea a lui Thúry în „Török történetírók", p. 411—412, ba e şi mai lămurită încă. Din cei trei, cronica noastră spune că unul era al Greciei, altul al Egiptului sau al Mysirului pe turceşte. Al treilea, al Anatoliei, e arătat de Thúry.
[273] Walther, p. 14—15 <Ed. Simonescu, p. 67>.
[274] *Hurmuzaki*, XII, p. 18 şi la fel în raportul lui Contarini, de la Praga, către doge, 13 decembrie, *ibidem*, III. 2, p. 65.
[275] „...et inde ad vada et municipia quaedam Danubii occupanda aese contulerant".
[276] Acesta le-a arătat d-l Tocilescu în cercetările sale arheologice. Vezi *Marele Dicţionar Geografic*, III, p. 544.
[277] *Cronica anonimă*, p. 278 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 55—56>.
[278] Szamosközy, IV, p. 95. La Praga ambasadorul veneţian auzea de tăierea a 10 mii, alţii însă vorbea de numai 4 000 de turci. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 65. Între aceştia e însă cuprinsă şi o altă seamă de turci, cum vom vedea.
[279] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 191.
[280] Data plecării la Giurgiu, 15 noiembrie, după Walther, p. 13 <Ed. Simonescu, p. 65>. Aceasta ar fi ziua venirii ungurilor, după Cronica anonimă, p. 278 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 55>.
[281] Supunerea datează din vremea lui Mircea, din anul 1416—1417. Vezi Seadeddin în traducerea ungurească a lui Thúry, *op. cit.*, I, p. 122. <Ed. Guboglu-Mustafa, *Cronici turceşti privind ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 307>.

[282] După Hammer, IV, p. 226 (folosind izvoare turceşti şi pe Engel, alţi 4 000).

[283] Walther, p. 13 <Ed. Simonescu, p. 65>, zice că nici nu s-a încercat a bate cetatea. *Cronica anonimă*, p. 278 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 56> că „începură a o bate cu tunurile cîtăva vreme". Szamosközy, IV, p. 96 spune că „n-a putut lua cetatea". Despre pustiirea şi prădarea Giurgiului bailul scrie abia la 24 decembrie, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 467. La Praga se ştia lucrul la 27 decembrie, dacă sub „Zyrmon", tipărit la *Hurmuzaki*, se poate citi Giurgiu. *Ibidem*, 2, p. 69. Raport veneţian.

[284] *Ibidem*, III. 1, p. 195. După scurtul fragment, nu se poate şti dacă Salathy era pe drum înainte sau înapoi. Am crezut că înapoi, căci se pare aproape de adevăr să aibă de la principe aşa veste grozavă.

[285] Barovius, p. 145.

[286] Vezi rapoartele de mai sus cu ştirile asupra răscoalei lui Mihai.

[287] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 65. Contarini către doge, Praga, 13 decembrie 1594.

[288] Szamosközy, IV, p. 95. Şi după arătarea contemporanului Heidenstein, biograful lui Zamoyski, Aron a fost împins la răscoală de Sigismund şi Mihai. Un extras în *Hurmuzaki*, XI, p. 294

[289] Numai aşa îşi explicau în Ţarigrad curajul ţărilor noastre de a se fi răsculat. Şi ştiind pe Zamoyski prieten turcilor, se da crezămînt zvonului că nobilimea s-a sculat în contra lui şi l-a tăiat în bucăţi. Aşa a ajuns să dea ajutor ţărilor române. Toate acestea, se înţelege, sînt neadevăruri.

[290] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 466. Venier către doge, Pera, 10 decembrie 1594.

[291] Nu putem avea siguranţă în primirea acestei date pentru răscoala primă a Moldoveanului. *Chron. F. L. Olt.*, p. 117—118, scrie că Aron s-a lepădat de turci în anul 1595.

[292] Hammer, IV, p. 225 (după Naima, Aali, Feflike).

[293] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 465. Venier către doge, Pera, 29 noiembrie 1594. Bailul vorbeşte aci numai de uciderea creditorilor lui Mihai.

[294] *Ibidem*, 1, p. 65, respectiv 64. Contarini către doge, Praga, 13 decembrie 1594 ; cf. şi raportul din 6 decembrie.

[295] Walther, p. 14 <Ed. Simonescu, p. 66>.

[296] *Hurmuzaki*, IV. 1, p. 230.

[297] Szamosközy, IV, p. 51. Vorba ce i-a trimis sultanul prin ceauşul Husain înainte de plecarea lui Sigismund cu oştile sale în Ţara Românească, anul următor.

[298] *Ibidem*, p. 93. El adaugă la aceste spuse ale sale : „ceea ce mulţi au auzit după aceea din chiar gura lui".

[299] Am văzut cum principele ardelean îl şi defăima la Curte, în scrisoarea de la 23 noiembrie, zicînd că numai el l-a silit să se răscoale, trimiţîndu-i ajutor, căci ar fi fost descurajat.

[300] Cronica lui Walther ne dă a înţelege aceasta, cînd spune că pierderea Iaurinului îl hotărî pe Mihai cu desăvîrşire să se răscoale <Ed. Simionescu, p. 64—65>.

[301] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 465.

[302] Alt caz e „vespera flamandă", care nu seamănă atît de bine cu cea siciliană şi cu măcelul turcilor în Bucureşti.

[303] Un frumos semn dat unui slujbaş turc, la Naima, în *Annals of the Turkish Empire*..., vol. I, London, 1832, p. 37—38. La Hammer, IV, p. 226 se zice că „baia de sînge" din Bucureşti îşi afla perechea la Giurgiu, unde, sub cuvînt că vrea să împace datoriile către naibul Ali-Gian, fură omoriţi 4 000 de turci.

LUPTELE DE ELIBERARE ŞI APĂRARE DE PĂGÎNI

CAPITOLUL V

SCOATEREA TURCILOR DIN ORAŞELE DUNĂRENE ŞI NĂVĂLIRI ÎN BULGARIA. BĂTĂLIILE LUI ARON VODĂ ŞI CĂDEREA LUI S. BÁTHORY ŞI SUPUNEREA ŢĂRILOR ROMÂNEŞTI SUB EL

Turcii simţiră de la început toată mărimea primejdiei în care îi punea răscoala ţărilor româneşti. „Aceste lucruri apasă aici destul asupra tuturor, cîţi înţeleg firea acestei împărăţii, care e aşa că pe calea Ţării Româneşti şi a Moldovei se aşteaptă tot răul", mai mult decît pe oricare alta... Aşa scria bailul veneţian din Pera (Constantinopol) la 10 decembrie 1595 [1]. De o parte turcii se lipseau de veniturile ce trăgeau din ţările răsculate, chiar acum, cînd aveau mai multă nevoie de ele. Căci ştim cît erau ele de însemnate. „Cam o tonă de aur, 20 de mii de oi, 2 mii de cai, 10 mii de măsuri mari de grîu, tot atîta de orz, apoi mult unt, miere", scrie cu această ocazie biograful lui Mihai, că plătea domnul său guvernului turcesc pe fiecare an. Aceasta afară de darurile extraordinare, ce le-am văzut în parte cu prilejul luării domniei [2]. Şi poate că Moldova plătea tot cam atîta. Numai Ardealul nu ajunsese aşa de rău[3]. De altă parte, cum puteau turcii să mai poarte război împotriva împăratului cu duşmanii în spate, ori cel puţin în flanc ? Oricine putea înţelege că aceştia trebuiau să fie ogoiţi, ei aveau să fie frînţi întîi.

Într-adevăr, nici sultanul nu se gîndea altfel. La 18/28 noiembrie, cum am văzut, războiul fu „strigat" împotriva lui Mihai şi Aron Vodă. La 4 decembrie (24 noiembrie) nou numiţii voievozi pentru tronurile româneşti sărutau mîna sultanului. Iar la 10 decembrie (st. n.) săruta mîna stăpînului şi neamul lui Sinan, Mustafa paşa, însărcinat cu comanda acestei expediţii şi instalarea candidaţilor. Tot ce se putea, se făcu : se scriseră noi ieniceri şi alţi ostaşi, şi Mustafa îşi da truda să strîngă cît de multă oaste. Dar cum lucrul era grabnic, s-au învoit chiar paşii viziri să-şi dea servitorimea lor. Ferhat a dat cel dintîi pilda, poruncind

chihaiei sale (secretar) să însoţească pe Mustafa cu toată gloata sa. Mulţi erau însă îngrijoraţi că această oaste nu se va putea întocmi, ori cel puţin că ea e slabă şi nu va isprăvi nimica, mai ales prin gerul cumplit ce se pusese şi care se tot înăsprea. Erau însă şi de cei încrezuţi, care ziceau că această trupă va putea pleca curînd, că şi altele se vor împreuna cu ea în cale şi că duşmanii vor fugi toţi numai la vederea lor. Anumit această oaste avea să meargă acum întîi în contra Ţării Româneşti, după depeşa bailului veneţian din 3/13 decembrie şi Mustafa se grăbea atunci de plecare, căci s-a auzit că lucrurile merg acolo înainte şi că e legătură între Ţară, Moldova şi Ardeal [4].

Totuşi plecarea îi fu amînată. Sinan, marele vizir, care ajungea în Belgrad venind din Ungaria [5], izbuti să scoată de la sultan numirea unui alt voievod pentru Ţară, a lui Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, voievod românesc altădată, acum beg de Nicopole. Tatăl fu trimis înainte din Constantinopol (unde venise pentru numire, se vede), să pregătească primirea fiului şi închinarea ţării şi era ajuns la graniţă în 14/24 decembrie [6]. Hassan paşa, numit general împotriva Ţării Româneşti şi a Moldovei din partea lui Sinan [7], avea să-l urmeze cu oşti [8], cu rămăşiţele oştilor lui Sinan poate, căci partea mare îl părăsise, alergînd acasă şi, credem, plecînd din tabăra lui [9]. Şi într-adevăr Hassan s-a dus către Ţară, căci îl vom întîlni în luptele ce urmează acolo. Dar candidatura lui Radu fu zădărnicită. Ferhat paşa, duşmanul lui Sinan, în unire cu Capi-aga, cîştigă îndată numirea lui Bogdan, ocrotitul său. Şi acesta putu pleca la 16/26 decembrie cu Mustafa paşa, ori îndată după el, către ţara rîvnită, unde ajungeau la 8/18 ianuarie [10]. De Radu nu se mai pomeneşte decît într-un raport din Tokaj, de la 15 februarie de tatăl său : că a fost bătut de români [11].

Astfel duşmanii cercau cu mare putere pe două locuri vadul Dunării îndată după începutul anului 1595, pentru a stinge în întîia lui aprindere focul luptei după libertate, pînă ce bolbotaia-i nu s-a întins şi peste celelalte ţări creştine ale lor, ţări ce nu mai trăiau nici cu numele : Bulgaria, Serbia, Albania, Macedonia, Grecia, la care se puteau aştepta.

Dar nici Mihai nu stătuse cu mîinile în sîn. Tocmai vadurile Dunării îi trebuiau şi lui, dacă era să lupte cu izbîndă. Pe multe din acestea turcii le ţineau nu numai în dreapta rîului, la intrare, ci şi de-a stînga lui îşi făcuseră cuiburi : oraşele cele mai de frunte de schelă erau cu adevărat ale lor.

Am văzut cum Mihai făcuse o excursiune de pradă la Giurgiu îndată după tăierea turcilor la Bucureşti şi după ce a isprăvit şi cu cadileschierul tot atunci sau într-o a doua căsăpire. Peste cîteva săptămîni, la 10 decembrie [12], el trimise pe căpitanul Albert Király, care ori că îi venise cu ajutoare proaspete din Ardeal, ori că se afla de la început în oştile venite cu Horváth (şi fu pus, pe cît se pare, în fruntea unei cete de voluntari, plătită de domn), îl trimise, zic, asupra cetăţii Floci, lîngă Dunăre [13]. Turcii acestei cetăţi deschise făceau destulă stricăciune ţării, strîngînd acolo ca într-o magazie comorile ce puteau jefui de la românii din împrejurime. Cetatea e prădată şi locuitorii ucişi, cîţi nu scăpară cu fuga [14].

Vremea priincioasă îl făcu apoi pe domn să se gîndească şi la fapte mai îndrăzneţe. La 30 decembrie Király cu o ceată de unguri, cazaci, români, trecînd Dunărea pe ghiaţă, jefuieşte şi arde Şiştovul [15]. La 1 ianuarie altă oaste trece din porunca domnului să bată portul turcesc Hîrşova, o zi mai sus de Brăila. Nici această cetate nu o pot lua românii, dar şi de aci se întorc cu bogate prăzi, după o strașnică luptă, chiar pe ghiaţa Dunării şi după ce i-au dat foc oraşului. O altă asemenea expediţie de pradă se face la 8 ianuarie asupra bogatului oraş Silistra (Dîrstor), unde sta chiar un sangeac turcesc şi unde românii cîştigară cea mai frumoasă biruinţă şi, doritori de răzbunare, arseră oraşul [16]. Comandanţi în aceste lupte fură : la Hîrşova, Preda spătarul şi Radu comisul, iar la Dîrstor, banul Mihalcea [17].

Cînd vestea acestei din urmă izbînzi ajungea la Bucureşti, domnul auzise că Mustafa paşa se apropie de Rusciuc, venind asupra sa. Fără întîrziere el îşi pune oştile în marş, ca să-i iasă înainte şi să-l lovească chiar dincolo de Dunăre. Tăbărînd „la sat la Pietri", poate la 8/18 ianuarie [18] şi gătindu-se de trecerea rîului — dar mai aşteptînd şi oastea de la Silistra — află că tătarii sînt în ţara sa, coborînd Dunărea în jos, ca să-l ia pe la spate. Atunci Mihai alege o parte de oşti şi o trimite înaintea tătarilor sub comnada fraţilor Buzeşti, Radu, Preda şi Stroe şi a lui Radu Calomfirescu. Iar el se trage înapoi cu cealaltă parte de oaste la loc mai bun de împotrivire, aşezîndu-şi tabăra la sat la Hulubeşti [19], nu departe de Călugăreni. Fraţii Buzeşti se întîlniră cu corpul de avangardă tătăresc la sat la Putinei, la mică depărtare spre apus de Giurgiu şi-l bătură [20]. Auzind aceasta hanul, care îşi pusese tabăra la Şerpăteşti, trimite pe chiar nepotul său cu cîteva mii de tătari împotriva românilor către Giurgiu. La satul Stăneşti, o milă către apus de Giurgiu, Buzeştii se loviră a doua oară cu tătarii şi-i bătură de-i stinseră. Patru pînă la şapte mii de creştini, pe care tătarii îi luaseră robi din Ungaria, fură eliberaţi şi chiar nepotul hanului căzu în luptă.

Această luptă o pune biograful lui Mihai pe ziua de 21 ianuarie stil nou (11 st. v.), Cronica anonimă pe 16/26 ianuarie [21]. Lupta cea mare trebuia să se dea între domnii celor două popoare ce se războiau în acest moment, între hanul tătăresc şi Mihai. După 4 zile, domnul român îşi purtă oştile asupra taberei hanului, oprindu-se în amurgul serii la un pătrar de milă de ea. Un strigăt puternic al numelui lui Isus fu semnul ce băgă cea dintîi groază în duşmani. Cele cîteva mii de turci — 6, după biografia lui Mihai, între care 300 ieniceri — credem că aceia ce intraseră pe la Vidin cu Assan paşa, de ortăcie tătarilor [22], înfioraţi îşi încălecară caii şi, scutiţi de noapte, trecură Dunărea în tabăra oastei lor la Rusciuc, în tabăra lui Mustafa paşa aşadar. Atunci hanul îşi pierdu şi el curajul, ridică tabăra şi plecă încă în aceeaşi noapte peste Dunărea îngheţată, luîndu-şi drumul repede către ţara sa. Mihai şi oastea sa îşi aşezară corturile tot în acea noapte de duminică spre luni pe vatra părăsită de tătari [23]. Astfel Mihai nici nu ajunse la luptă cu hanul, atîta îl îngroziră pe tătar pierderile din zilele dinainte. Bogata pradă ce rămase în mîinile românilor, tot bagajul tătarilor, 6 poveri de cai, cum se zice [24], numai comorile hanului, căci erau încărcaţi de aur tătarii [25], după

un raport al bailului, şi tunurile lor, toate [26] sînt dovadă că părăsirea taberei de la Şerpăteşti a fost într-adevăr o fugă, la care duşmanii se porniră numai la strigătul semnului de bătaie al românilor, poate şi în urma atacului banului Manta, după mărturia cronicii pămîntene [27]. Cam aşa petrecîndu-se aceste lupte cu tătarii, după cronicarii ţării din acele vremi, rămîne numai ca un semn de spaimă ce domnea în Constantinopol atunci vestea ce ne-a lăsat-o bailul veneţian în raportul său de la 20 februarie 1595 : că Valahul lăsînd pe tătari să intre cale de 2 zile în ţara sa, îi atacă fără veste, însoţit fiind de un mare număr de transilvăneni, şi-i zdrobi aşa de rău, că „din 24 de mii nu scăpară alţii, decît chiar hanul tătar, împreună cu 8 sau 10 ai săi", care fugiră peste Dunărea îngheţată şi se duseră la Silistra [28].

Pentru întregire, lipsindu-ne siguranţa după toate aceste date, mai pomenim : 1) Ştirile dintr-un raport din Ardeal, datat din 23 februarie (13 st. v.), după care românii din Ţară şi moldovenii (de isprăvile acestora vom vorbi mai jos) au atacat pe tătari în trei locuri şi au ucis 10 mii din ei, au eliberat o mie de creştini prinşi (semn că e vorba de biruinţele din ţară) şi au dobîndit 1 500 de cai şi o pradă bogată [29] ; 2) Mărturia cronicarului ungur Szamosközy, deşi credem că trebuie să rămînem la mărturia lui Teodosie logofătul (=Walther), care spune mai puţin. Ungurul povesteşte că Mihai bătu de făcu prăpăd din toţi tătarii la Şerpăteşti, în timp cît ar fierbe un ou de găină, atacîndu-i în zori de zi, prin gerul mare [30] ; 3) Ştirile dintr-un alt raport ardelenesc din Alba Iulia, 22 februarie, spunînd că hanul tătar, cum avea porunca sultanului în luna trecută, ianuarie, să atace cu toată puterea Ţara Românească şi Moldova, pentru a le aduce iar în ascultare de Poartă, a făcut începutul cu „Moldova". El a fost lăsat de „Aron" să intre bine în ţară şi apoi, ajutat şi de Mihai, a fost atacat pe la spate şi bătut cumplit, aşa ca în trei bătăi au căzut 31 de mii de tătari, afară de raniţi, iar prada ce o aduceau din Ungaria le-a fost luată [31]. După cîte ştim de mai înainte, putem zice cu hotărîre că aci nu e vorba de voievodul moldovean, ci de Mihai. Încurcătura în capul trimiţătorului acestor veşti, ori a aceluia ce le scrie după a sa înţelegere, pentru izvorul unde ni s-au păstrat (Analele Fugger), se va fi născut prin fapta că şi Aron avea de lucru pe atunci cu tătarii din Basarabia şi el n-a putut deosebi isprăvile fiecăruia din voievozi, amestecîndu-le, ori că scriitorul avea înaintea sa rapoarte din Polonia şi nu ştia că acolo se înţelegea uneori sub „Moldavia" Ţara Românească. Tot în acest raport se zice că bătaia de la Şerpăteşti o dete Mihai împreună cu Aron la 16 februarie şi anume nu tătarilor, ci celor „10 mii de turci bine armaţi, purtaţi de Hadin Hassan paşa", ce însoţeau pe Iancu Vodă, fiul lui Iancu Bogdan, voievod sprînjit din Ţara Românească, bătaie în care 8 000 de duşmani rămaseră morţi iar biruitorii căpătară toată tabăra turcească, cu mare pradă. Chiar faptele povestite aci sînt o dovadă că nu poate fi vorba de întîlnirea lui Mihai cu tătarii la Şerpăteşti, ci de altă izbîndă mai tîrzie (şi ea însă mai timpurie decît 6/16 februarie pomenit), la care trebuie să trecem.

După ce Mihai îşi lasă oştile să se odihnească o zi şi două nopţi în tabăra de la Şerpăteşti, trecu Dunărea pe la Marotin [32] „marţi dis-de-di-

mineaţă“ [33]. El le aşează în ordine de bătaie înaintea oraşului Rusciuc şi călărind printre şirurile lor le îmbărbăta la vitejească luptă. Aci Mustafa ieşi la bătaie cu toată oastea cîtă a putut aduna, vreo 14 mii [34]. Bătaia fu grea şi ţinu pînă noaptea. Ea se sfîrşi cu sfărîmarea turcilor şi moartea lui Mustafa şi a mai toţi capilor turci. (Ştefan) Bogdan abia putu scăpa cu cîţiva soţi — cu 20 de inşi, după spusa biografului lui Mihai — şi nu se opri pînă la Constantinopol, dovedindu-şi astfel puţina vrednicie de a fi domn. Românii prădară bogatul oraş plin de negustorime, aşa că nu era ostaş care să nu fi fost încărcat cu mătăsuri şi cu tot felul de lucruri scumpe [35]. [...] Privind acestea, putem zice că românii lui Mihai erau chiar în drept să o facă. Ei luau comorile strînse de sudoarea părinţilor lor. Ei luau bucate (miere şi unt, cît ar fi trăit 80 000 de oameni un an, se zice) [36] trase de la gura casnicilor lor. Şi domnul trebuia să le îngăduie aceasta, ca să bage spaima în duşman, ca să aprindă mai bine bărbăţia alor săi în luptă. Şi aci ca şi într-alte locuri, oraşul fu aprins, iar de cetăţuia întărită, Mihai nu se apucă să o bată [37]. E o dovadă aceasta că tunuri nu avea [38], cu toate că rapoartele bailului spun că turcii, după cum se vorbeşte, ar fi pierdut în această răscoală „mai mult de cincizeci de bucăţi de artilerie“ [39]. Ori că n-avea oameni priceputi la darea cu tunul [40], poate nici ghiulele şi praf. Altfel tot atît de puţin temei se poate pune şi pe vestea dintr-un raport al voievodului moldovean că Mihai ar fi dobîndit mai înainte şi artilerie tătărească — nici nu ştim dacă tătarii într-adevăr aveau cu sine tunuri sau nu [41].

A treia zi Mihai se întoarce înapoi, mergînd triumfător acasă, la Bucureşti [42]. Bătălia de la Rusciuc se dete, după vechea cronică a ţării, la 25 ianuarie (4 februarie st. n.) [43]. Şi data poate fi adevărată. Căci la 23 februarie st. n. lucrul se raporta din Ardeal împăratului. Cu toate că în acest raport comandantul turcilor, din care căzură 4 000, se zice e Hassan paşa, abia ne putem gîndi la altă biruinţă decît la cea de la Rusciuc, nearătată cu locul în raport : ea e pusă după cele trei lovituri date tătarilor, cînd valahii şi moldovenii trecură Dunărea [44]. Hassan nu poate fi altul decît cel trimis de Sinan într-ajutor lui Mustafa, care, pe cît socotim, trecu deodată cu tătarii Dunărea în ţară, la Vidin, pentru a le arăta acestora, el „omul cărunt“ [45], calea de fugă înapoi peste rîu, la Rusciuc. Apoi mai sînt şi alte probe că ştirile raportului din Ardeal înţelegeau învingerea lui Mihai asupra turcilor la Rusciuc. În aceeaşi zi, în care ele se însemnau pentru Analele lui Fugger, unde e pomenit raportul cu data sa, la 7 martie, ambasadorul veneţian întărea în „depeşa“ sa întîlnirea românilor cu un „căpitan turcesc, care venea cu mulţi soldaţi turci în ajutorul tătarilor“, (rupţi cu desăvîrşire mai înainte de Mihai). Două steaguri le fură luate, află ambasadorul, şi o cetate a lor e asediată. Lui Contarini îi fu arătată chiar coperta scrisorii lui Mihai către principele ardelean, cuprinzînd povestirea acelor izbînzi [46]. Apoi într-un raport din Caşovia, datat 19 martie, valahii, moldovenii, secuii şi ardelenii băteau la Rusciuc odată pe tătari, de la care eliberau 4 000 de creştini robi, a doua oară pe Hassan paşa, care aducea „un principe nou şi tînăr în Ţara Românească“ şi avea peste 20 000 de turci cu sine. Ştim cît trebuie să reţinem din acest raport : Hassan paşa (tri-

mis de Sinan, fie că a fost sau nu şi cu tătarii la Şerpăteşti) desigur se afla cu un corp de oaste în bătaia de la Rusciuc, comandînd împreună cu Mustafa paşa. Mai norocos decît acesta, Hassan însă scăpă cu fuga, cum adevereşte acelaşi raport [47]. În sfîrşit, într-o cronică apuseană de pe la capătul acelui veac, în care se văd lămurit urmele „gazetelor" (Zeitungen) din acel timp, cu toată confuziunea lor, după cum le văzurăm în Analele lui Fugger, se spune cum Hebrin Hasson Bassa (Ibrahim Hassan paşa) veni cu fiul fostului voievod Iancu şi 10 000 de turci împotriva Ţării Româneşti să scoată pe Mihai, dar fu bătut de acesta cu ajutorul a 16 000 de cazaci, la 5 februarie. Cam 8 000 de turci fură ucişi [48]. Luăm şi din această cronică ce e adeverit şi prin celelalte izvoare şi însemnăm că data se deosebeşte numai cu o zi de a cronicii pămîntene anonime. Cît despre ajutorul căzăcesc, vom vedea că el era dat de rîndul acesta altcuiva şi nu lui Mihai.

Rămîne acum să ne întrebăm de cît a fost partea ardelenilor în aceste lupte. Ea se vede a fi fost foarte mică. Afară de 2 000 de oameni, trupe ajutătoare de la S. Báthory, fragmentul biografiei domnului, precum ştim, nu ne arată altele [49]. Şi nici cealaltă cronică pămînteană, cea anonimă, nu pomeneşte în acest timp de mai multe rînduri de ajutoare, nehotărînd nici numărul celor dintîi [50]. Ea ca şi mai toate izvoarele ardelene vorbesc de un număr oarecare, de „o seamă de oşti" din acea ţară [51]. Încă şi în 2 mai 1595 se aflau lîngă Mihai tot „2 000 de trabanţi" din Ardeal, după raportul cuiva către prezidentul Camerei împărăteşti [52]. Călăreţii de care e vorba în acel raport sînt veniţi după întîmplările cunoscute [53]. Chiar dacă am primi că erau patru mii, după o mărturie neînsemnată săsească [54], — ceea ce nu avem temei să credem — nu creşte însemnătatea faptelor lor. În cele trei lovituri date tătarilor ştim că românii erau comandanţi şi de bună seamă că ei nu purtau la faptă ostaşi unguri. Vorbind de cea mai grea bătaie trasă tătarilor, după ungurul Szamosközy cea de la Şerpăteşti — căci el nici nu ştie de mai mult — acest scriitor din acea vreme zice : „Horváth Mihai nu sosise la luptă, ori că a voit să întîrzie ; pentru această pricină Mihai Vodă multă supărare a avut pe el. Căpitanul Mako George a fost în acest război al lui Mihaiu". Dar în bătălia de la Rusciuc a fost Horváth, după mărturia acestui scriitor, şi bine s-a purtat [55]. Se poate să fi fost aşa, cu toate că cronica pămînteană anonimă nici la ultima izbîndă nu vorbeşte nimic de unguri. Ea încheie această răzmiriţă astfel : „Făcîndu-se aceste războaie, iar Horváth şi Bekiş Iştfan, căpitanii ungurilor, avură imputăciune cu Mihai Vodă ; iar Mihai Vodă nu-i suferi, ci-i trimise la Bator Sigmon craiul. Şi (Bator Sigmon) îi trimise alţi căpitani, pre Kiralbert" [56]. Nu-i vorbă, pe acesta l-am văzut că era de mai înainte aci, dar, după cererea lui Mihai la sfîrşitul acestui război, se vede, a fost încrezut cu comanda trupelor ajutătoare. Altfel ştirea ambasadorului veneţian din Praga ca şi cea din Tokaj, cuprinsă în Analele lui Fugger, că ajutorul acesta ar fi fost de 14 mii [57], nu poate avea nici un temei. Apoi, am văzut şi mai înainte, şi trebuie s-o spunem şi acum, că unele izvoare ne arată pe aceste trupe ca plătite de Mihai [58]. Atunci ce mai rămîne din tot ajutorul Ardeleanului ? Cît despre numărul oştilor lui Mihai în luptele

de pînă aci, românii lui, împreună cu ungurii de ajutor, erau 10 mii după biografia domnului [59] şi nu avem alte arătări vrednice de crezut cu preţuiri mai sus [60].

După bătaia de la Rusciuc, Király Albert lua comanda în acea parte a Dunării peste cetele „de unguri, cazaci, români". Întîi lovi şi prădă Orechova [61], pentru a străbate apoi înainte, ca să se împreune cu oştile celuilalt voievod român, ale lui Aron, care se apropiau şi ele de gurile Dunării.

Ştim că Ştefan Vodă Surdul, rînduit pentru tronul Moldovei, sta la 7 ianuarie 1595 — după ce Ştefan Bogdan plecase pentru Ţara Românească — în Constantinopol, fără nădejde de a se mai putea duce în Moldova. Poate pentru că nu avea bani să plătească, cum spune vestitorul nostru [62], adică nu putea căpăta de la nimeni bani în starea nesigură de atunci. Dar, de bună seamă şi pentru că nu avea stăpînul oşti să-l trimită cu ele. Totuşi gîndul de a-l scoate pe Aron din domnie nu era părăsit. Numai că turcul vrea să-l apuce pe neaşteptate. De aceea îi trimise steag de nouă întărire în domnie [63], pe cînd pe de altă parte poruncea paşilor de Silistra şi de Bender [64], de asemenea şi tătarilor din Dobrogea, să meargă asupra lui [65]. Dar nici voievodul nu se lăsă amăgit [66] de trimişii sultanului, ci sfîşiind steagul de nouă întărire înaintea lor, porunci de-i uciseră [67]. Apoi se începu al doilea rînd de căsăpire a turcilor [68] şi a evreilor turci din Moldova [69].

Fără îndoială că de aceasta nu s-ar fi speriat oştile ce veneau asupra voievodului. Deci Aron, auzind de venirea lor, îşi trimise oastea sa de voinici pămînteni şi de cazaci năimiţi, împreună cu ceva ajutoare ardelene, să iasă duşmanilor înainte. La trecătoarea Dunării de la Obluciţa se întîlniră. Oastea duşmanului era de „patru mii de turci şi toţi tătarii dobrogeni", după mărturia voievodului. Moldovenii o bat de o sting [70].

Fost-a şi candidatul la tronul Moldovei, ex-voievodul Ţării Româneşti Ştefan (Surdul) în această bătaie, nu o putem spune hotărît. Pierderea turcilor cu acest prilej era cunoscută în Constantinopol la 20 februarie [71], probă că bătaia s-a dat pe la 10—15 a numitei luni. În ziua de 13 februarie însă, după biografia contemporană a lui Mihai Vodă, Király Albert, „trimis" de noul său stăpîn, bate pe Capigi paşa şi pe prefectul Silistrei, care însoţeau pe Ştefan Vodă, cu oşti turceşti şi tătăreşti şi veneau tot pe Mihai să-l scoată, apoi pradă „cetatea părăsită" de ei. De bună seamă trebuie înţeleasă cetatea Silistrei, fiind vorba de paşa de acolo şi mai ales fiindcă, după această izbîndă (la cetatea nenumită), Király se întorcea asupra Turtucaiei [72], care e cea mai apropiată de Silistra pe Dunăre în sus. Acelaşi lucru, cu numirea Silistrei ca loc de luptă, iese la iveală şi dintr-un raport nedatat şi destul de încurcat din acea vreme, deşi nu e numit comandantul de partea creştinilor, iar de cea a turcilor e arătat ca purtător Mustafa paşa [73].

Petrecute cam în acelaşi timp, şi după unele izvoare cu aceleaşi oşti turco-tătare [74], lupta lui Király şi a lui Aron Vodă, veştile potrivnice asupra lor numai aşa s-ar putea mai bine împăca, dacă am împreuna pe comandanţii creştini, strămutînd astfel şi locul izbînzii lui Király tot

la Obluciţa, unde desigur oştile lui Aron cîştigară lupta — doar ne-o spune chiar el. Căci e cam greu de crezut că oştile turceşti, bătute de Király la Silistra, să fie bătute peste două—trei zile într-alt loc, cale de vreo trei zile bune de acolo. Şi apoi e cam nefiresc ca oştile rînduite împotriva lui Aron să nu-şi fi ţinut drumul către Moldova, ci să fi făcut ocolul pe la Silistra. În sfîrşit, chiar cronicarul ungur Szamosközy apropie de Obluciţa oştile lui Mihai. El scrie : Auzind sultanul de îndușmănirea lui Aron, trimite pe Ştefan domn la Moldova cu 8 000 de oameni. Apropiindu-se de Dunăre, la Brăila, ca să treacă în Moldova, Mihai merge asupra lor, îi bate şi acolo piere şi Ştefan [75]. După toate acestea ar fi să credem (fără să putem spune hotărît) că bătaia cu pricina nu e alta decît aceea ce o arată Walther pe ziua de 3/13 februarie, dar că ea fu dată paşei de Silistra şi tătarilor de oştile lui Aron împreună cu despărţămîntul lui Mihai de sub Király, la Obluciţa (Isaccea) [76]. O nouă mărturie pare să strice şi acest şir al întîmplărilor. Marini scrie la 24 martie din Alba Iulia, după veşti din ţară, că banul Mihalcea cu 2 000 de români şi unguri a silit pe Ştefan Vodă să fugă de la Silistra, unde venise cu un agă să treacă în Moldova. Dar că, întorcîndu-se turcii în mai mare număr, Mihalcea s-a retras ca să aştepte ajutorul lui Király [77].

În legătură cu capătul de mai sus al cercetării s-ar putea pune şi veştile dintr-o scrisoare din Erlau, 22 februarie, şi anume că tătarii, vrînd să treacă „lata Dunăre“ cu Hassan paşa (care ar fi comandantul turcilor) [78], s-au înnecat mare mulţime, căci cazacii, din răzbunare, au spart ghiaţa şi au acoperit-o cu neauă. Iar cîţi au scăpat, au căzut în mîinile transilvănenilor şi au fost bătuţi [79]. Ar fi aceştia transilvănenii lui Király (cu toate că şi în oastea lui Aron erau ajutoare ardelene), care ştim că erau dincolo de Dunăre, pe cînd moldovenii îi aşteptau dincoace.

De aci Király se întoarse la domnul căruia slujea, la Bucureşti, de frică să nu se dezgheţe Dunărea [80], prădînd şi arzînd groaznic şi el în cale-şi Silistra [81], prădată altădată de banul Mihalcea, şi Turtucaia [82]. Poate tot cu această ocazie prădă mai în jos de Silistra, Cernavoda [83].

Iar Aron îşi urmă lupta mai departe. Întîi îşi îndreptă oştile asupra Cetăţii Albe. În apropierea ei ele întîlniră un sultan tătar cu 7 000 de oameni, pe care îi bătură, luîndu-le steagurile şi armele [84]. Nu ştim dacă a luat şi Akkermanul, cum spunea la Caşovia un curier român, la 1 martie [85], „afară de cetăţuie“ : în Constantinopol se vorbea la 19 martie că Aron a pustiit şi ars această cetate şi Benderul [86]. În fapt, de la Cetatea Albă şi-a adus Aron oştile asupra Tighinei, pe care o băteau încă la data de 28 februarie (st. v., probabil = 10 martie) [87]. Se vede însă că bătaia cetăţii acesteia mergea anevoios, de aceea oastea întreagă sau numai o parte a ei se duse să-şi cerce norocul iar către Dunăre. Sub comanda ungurului Andrei „Barchiay“ o oaste de „cazaci, munteni, moldoveni şi un bun număr de transilvăneni“ cuprinse la 12/22 martie cetatea mare şi bogată „Smil“, adică Ismail, lîngă Dunăre, împreună cu cetăţuia ei. Două mii de turci fură ucişi acolo. Iar din însemnata pradă, mai preţioase au fost poate cele 15 tunuri de aramă : „se zice că unele din ele erau ale lui Ioan Huniade, altele ale împăratului Ferdinand“. Cu ele putea pleca acum mai cu nădejde oastea moldoveană asupra cetăţuii

Tighinei, cum şi făcu, după porunca lui Aron, lăsînd numai 2 000 de moldoveni pentru pază la Smil [88]. Vestea aceasta speria cu atît mai mult la Constantinopol, cu cît Aron se arătase după bătăile date (în primul loc tătarilor) la Obluciţa şi Akkerman, pacinic şi lăsase turcilor nădejdea că vrea să se întoarcă în ascultare. Şi frica îi făcea pe turci, încă în prima jumătate a lui aprilie, să creadă zvonul că Tighina a căzut [89]. Totuşi la Braşovul mai apropiat se aştepta la 7 aprilie „în tot ceasul vestea bună" de cădere a cetăţii moldovene-turceşti [90], ce sta sub comanda nepotului de soră a hanului tătar [91]. Cu toate că oastea lui Aron era împreunată aci cu o întreagă oştire de cazaci, vreo 15 mii se zice [92], la 29 aprilie cetatea stătea tot sub bătaia tunurilor, pe cît se ştia atunci la Alba Iulia [93]. În cele din urmă această întreprindere rămase fără izbîndă [94], nu din slăbiciunea lui Aron, ci din răutatea vecinului său ardelean, bineînţeles pe lîngă lipsa de artilerie suficientă de partea creştinilor pentru spargerea unei atît de tari cetăţi. Pe cînd se aştepta sfîrşitul luptei, se sfîrşea cariera crudului, dar în politica creştinilor, bravului voievod : în ziua de Sf. Gheorghe el era ridicat din scaun cu toată familia şi averea sa [95] chiar de garda sa ungurească, ce o hrănea de doi—trei ani şi adus, la 11 mai, prizonier în Ardeal [96].

Dar locul pentru a cerceta pricinile acestei nefericite căderi este după ce vom cunoaşte mersul întîmplărilor din Ţara Românească pînă la acest timp şi izbînzile netrudite ale Ardeleanului.

Nefiind încă topită ghiaţa Dunării, un despărţămînt de oaste a domnului muntean (poate tot Király cu ai săi) mai năvăleşte o dată, la 6/16 martie peste Dunăre la Silistra şi din nou o arde, partea ce mai rămăsese [97]. Cea mai frumoasă faptă a oştilor lui Mihai în acest timp e însă cuprinderea Brăilei.

Împotriva acestui mare oraş fu trimis tot Király împreună cu banul Manta [98]. Expediţiunea se făcu la 30 martie [99], destul de tîrziu, dacă socotim însemnătatea locului : era cel mai mare, mai bogat şi mai populat oraş al ţării în josul Dunării, prin care se scurgea partea mare a negoţului Ţării Româneşti şi al Moldovei, cea mai multă cînepă (canevi ?) şi cel mai mult său [100]. Această întîrziere ca şi toată lipsa lui din cîmpul de război de la învingerea cîştigată la Rusciuc, înainte cu 7—8 săptămîni, se explică prin anumite mişcări de nemulţumire, fapte trădătoare ale unei părţi a boierimii sale.

Nu numai logofătul domnului vorbeşte de ele în cronica sa [101], ci şi ambasadorul veneţian din Praga prinde veste din „bună parte", încă pe la jumătatea lui martie, că principii răsăriteni, ce e drept, sînt statornici să ţină cu împăratul, dar că popoarele lor au început să se clatine. Anume în Transilvania s-a simţit răsărind oareşicare sămînţă de trădare, „de asemenea popoarele Ţării Româneşti şi ale Moldovei se vedeau înclinate să se întoarcă sub jugul turcesc" şi e de temut că turcii cu viclenie şi înşelăciune le vor putea trage iar în ascultare [102]. Nu ştim dacă turcul a încercat într-adevăr de pe acum şi în ţările româneşti aceasta, cum a încercat prin aprilie să îmbune de-a dreptul pe voievodul şi pe

ai săi [103]; cu Ardealul vom vedea că așa a făcut mai de timpuriu. Dar apucăturile de trădare ivite în țările noastre nu pot fi tăgăduite și e foarte cu putință ca izvorul lor de frunte să fie tot în Ardeal, la nobilimea nemulțumită de acolo. Domnul urmări pe trădători cu băgare de seamă și lucră înțelepțește cînd trimise pe banul Manta, care nu era străin de acele mișcări [104], să însoțească pe Király împotriva Brăilei, căci n-avem pricină să nu putem crede această mărturie a cronicii anonime, că Manta a fost acolo.

Izbînda de la Brăila fu desăvîrșită. După ce turcii se împotrivîră cu bărbăție o vreme, văzînd că nu se mai pot ține, se învoiră la predarea cetății, cu legămîntul să fie lăsați să iasă numai cu săbiile, lăsîndu-și puștile, și să fie trecuți sub pază dincolo de Dunăre. Așa s-a întîmplat. Dar cete de haiduci [...] îi întîmpinară dincolo de Dunăre, neștiind de învoiala făcută și-i uciseră mai pe toți. Creștinii ocupară orașul, aflînd în el cu deosebire mult proviant. Se zice că turcii își topiseră lucrurile de aur și argint și le copseseră în pîini, ce numai după ieșirea lor s-a băgat de seamă [105].

De aci Király își trimise partea mare a cetei sale pedestre împreună cu 28 călăreți peste Dunăre asupra orașului Babadagul de azi, în Dobrogea. Creștinii prădară o mulțime de sate pînă în depărtare de opt mile și luară mare număr de robi. Dar a doua zi oastea turcească, întocmindu-se din nou, se lovi vitejește cu ei și-i împinse înapoi la Dunăre. Ei își omorîră prizonierii și cu ajutoarele ce le trimiseră mai susținură un atac lîngă Dunăre, putîndu-se mîntui pe sine și o parte din prada de vite; cîte nu le-au putut trece le uciseră [106]. Desigur la lupta de la Baba se raportează o scrisoare din Caşovia, cu mult mai tîrziu, din 1 iulie, unde trimițătorul, Perlaki, avînd veștile din diferite părți și de la chiar cureirul principelui, spune că a patra zi după Sf. Gheorghe s-a dat o strașnică bătaie turcilor în Bulgaria, aproape de Marea Neagră, în ținutul orașului „Roden" (greșeală pentru Baba). Mihai, „voievodul transalpin", a trimis din prada luată acolo principelui transilvan 7 tunuri și două țoale cusute măiestrit cu aur și căptușite cu piei de zibelină [107].

Înainte de a merge la Brăila, încă prin februarie sau la începutul lui martie, o ceată de vreo 300 de turci călări și vreo mie de sîrbi de la Vidin vin și pradă Craiova. Și se pare că e o legătură între venirea lor și cei nemulțumiți cu domnul, ori că veneau cu știrea domnului, pentru a se cerca credința banului. Destul că ei fură zdrobiți de căpitanul de haiduci Deli Marcu și credința banului fu mîntuită. Mai multă lumină nu îngăduie izvoarele [108] la această întîmplare, după care urma plecarea lui Manta și Király la Brăila.

De la Brăila oastea lui Mihai se întoarse iar să bată Giurgiul și Turnu Măgurele în fața Nicopolei, de unde se aștepta la Alba Iulia veste bună, la 28 aprilie [109], st. v. poate, căci la 24 Király scria că pleacă mîine-zi către Ghergiche [110]. Giurgiului nu-i putură face nimic nici acuma, căci întîlnim pe creștini și prin iulie tot mai bătînd cetatea, care era tot a turcilor în toamnă, cînd alte bătălii se deteră sub zidurile ei. Dar la Turnu Măgurele și Nicopole se săvîrșeau fapte de mare însemnătate.

E greu de descîlcit din veştile ce ni s-au păstrat mersul luptelor date în aceste locuri, dar capătul lor se poate spune mai lămurit. Acesta ar fi : odată, că ai noştri bătură Turnul şi-l luară [111], afară de cetăţuie ; al doilea, că jefuiră şi prădară Nicopolul, pe care-l lăsară în flăcări ; în sfîrşit, că arseră luntrile pregătite pentru facerea unui pod, care ar fi fost în număr de 500. Şi ştim că fapta aceasta din urmă s-a întîmplat la 1/11 iunie [112]. Cît priveşte oastea care a săvîrşit aceste fapte, ea a fost purtată de aga Farcaş, poate în unire cu Deli Marcu, căci avem mărturie că ea era oaste de români şi de sîrbi şi că ea este care avuse de lucru la Craiova [113]. La aceasta adause Király 60 de călăreţi unguri [114].

Lăsăm să urmeze povestirea cîtorva mărturii. Ambasadorul veneţian din Praga scrie, după veştile venite din Ardeal : „Oraşul Nicopole fu cuprins şi jefuit odată, apoi soldaţii, mînaţi de pofta de pradă, se întoarseră şi răpiră ce mai rămăsese şi, după aprinderea locului şi uciderea multora, plecară şi trecînd Dunărea înapoi, cuprinseră o cetate cu numele Turnu („Turogni") în faţa Nicopolei ; numai un turn rămase cu cîţiva turci, neputînd fi luat din lipsă de artilerie. În acelaşi timp, o altă ceată de ostaşi trecu Dunărea înnot, frînse şi împrăştie cîteva companii de turci, ucizînd mulţi şi cîştigînd un steag de la ei, pe care-l prezentară la întîi al acestei luni [iulie] principelui Transilvaniei". Ferhat sta încă în Adrianopol. Soldaţii care frînseră pe turci la Nicopole, le-au stricat multe corăbii gătite pentru pod [115]. La aceasta putem adăuga din raportul bailului din Constantinopol că luptătorii creştini, fie aceştia sau cei de mai înainte, se retraseră, văzînd că ceata turcilor se înmulţeşte nemăsurat, dar luară cu sine toate bărcile turceşti [116].

Tot la aceste întîmplări se raportau mai departe şi veştile ce urmează. Într-o scrisoare din Caşovia, din 16 iunie, se scrie că a făcut cineva din Ardeal cunoscut, cu data de 10 iunie, o persoană însemnată, care a fost martor la întîmplările ce se vestesc, că ai noştri s-au întîlnit cu duşmanul între Nicopole şi Barum (cred că e greşit citit Turnu), cînd vrea să treacă Dunărea şi făcuse şi un pod de luntri. S-a dat o straşnică bătaie şi au căzut „de ai noştri" mulţi (numărul e fabulos şi de o parte şi de alta), români mai ales, şi aceştia ţărani. Se zice că ar fi rămas şi Hassan paşa [117].

Numele lui Hassan şi podul de care e vorba ne-ar putea ispiti să atragem aici şi o altă veste. Anume, bailul veneţian scrie la 18 mai că beglerbegul Greciei (într-un raport de la 11 iulie, cu altă ocazie, îi zice pe nume, „Assan") a căpătat de curînd o straşnică bătaie de la moldoveni [118]. Şi el întăreşte în cel mai apropiat raport al său, din 3 iunie, cele spuse cu amănunte : că zisul beglerbeg, după ce îşi adunase a doua oară o frumoasă oaste, cu care vrea să cuprindă Ţara Românească şi Moldova, făcu un pod peste Dunăre. Pe cînd se îngrijea să-şi treacă oastea, aşteptîndu-se la un atac în faţă, se pomeni cu o mulţime de creştini în spate, de care se zice că erau unguri, purtaţi de un însemnat căpitan. Şi fu bătut cumplit, scăpînd numai el cu puţini. La 16 iunie Venier îşi adevereşte spusele din nou [119]. Dar această veste ar fi prea timpurie pentru întîmplările de la Nicopole şi în ea e vorba de moldoveni.

Mai aflăm apoi într-o instrucțiune papală din Roma, 29 iulie, după știri sosite din Constantinopol, următoarele : Ferhat pașa, marele vizir (care plecase din capitală la tabără către Țara Românească în 12 mai) [120], înaintînd trei zile dincolo de Adrianopol, s-a întors înapoi pentru dezordinele din oastea sa, lipsită de hrană, „din care pricină se va fi întîmplat apoi înfrîngerea avantgardei ce pregătea trecerea (delli suoi trascomitorii), arderea bărcilor și jefuirea Nicopolei" [121]. În sfîrșit, știind toate acestea, o veste din Ardeal, ce o primește scriitorul Analelor lui Fugger din Tokaj, 3 iulie, ne îngăduie să vedem mai multă lumină, cu toate greșelile ce cuprinde. „Ferat" pașa, zice raportul, a făcut un pod de luntri peste Dunăre și tocmai trecea cu oastea sa. Ostașii principelui transilvan, cu moldovenii și cazacii, bătuseră pe tătarii ce veneau să se împreune cu Ferat, și erau la întoarcere. Atunci „ai noștri", împreunîndu-se cu românii „din Valahia Mare", izbiră pe pod pe Ferat și-l împinseră înapoi, cuprinseră tabăra lui, jefuiră și aprinseră orașul din apropiere și, întorcîndu-se, luară și arseră podul [122].

Oarecare legătură se vede între toate aceste vești și rapoarte. Dar mai mult nu putem zice decît am zis înainte de a le arăta. Rămîne că luptele de la Nicopole au fost norocoase.

Dar izbînda aținînd pofta de cîștig, aprinde încă dorul de vitejie. Bravul Farcaș mai trecu o dată Dunărea cu acei trei mii de oameni ce s-au mai ținut lîngă el ; între ei sînt pomeniți de astă dată și unguri pe lîngă români și sîrbi. Vreau să facă rîndul și Vidinului. Dar ieșiră rău la capăt. Doi români, cumpărați cu 2 000 de aspri îi atraseră de rîndul ăsta în cursa turcilor, spunîndu-le că ar fi numai cîteva sute de paznici. Cînd colo o oaste de treizeci de mii, zice izvorul, îi cuprinse și-i snopi. Abia putu scăpă căpitanul cu puțini [123].

Cu acestea se sfîrșesc întîmplările războinice, în mare parte năvălitoare ale oștilor lui Mihai Vodă, acelea unde românii se atîrnă de dușman și care se țineau lanț de cum s-a dat prima împușcătură din partea lor în noiembrie 1594, toată iarna și primăvara, pînă tîrziu, în luna lui iunie 1595.

Cheia Dunării era liberă, afară de un oraș în josul ei, Chilia, în Moldova și o cetate la mijlocul ei, Giurgiul [124] și cetățuia Turnu Măgurele. Nu numai proviziunile țărilor române le lipseau stăpînilor de ieri : pe drumul mare, deschis de Dumnezeu, nu-și mai puteau aduce și duce slobozi nici hrană, nici munițiuni în inima Ungariei.

Dacă de la început turcii simțiră nevoia de a înăbuși chiar iarna mișcarea rebelului Mihai și a soțului său moldovean, acum trebuiau să vadă că nici gîndi nu se mai pot la un război serios în Ungaria, cîtă vreme atît de îngrozitori dușmani le stau în coaste. Și Mihai înțelegea că greul războiului turcesc pe capul său are să cadă acum. De aceea lipirea de prieteni și căutarea de ajutoare străine îi erau mai zoritoare ca oricînd. Că a căutat și cu ce ispravă aiurea, vom vedea în urmă. Întîi și mai ales el era silit să se razime pe principele transilvan, rebel ca și el, deși isprăvile lui nu se prea vădeau pînă acum : era silit, căci pe acesta îl curteneau cu toată grija împăratul și papa, cei mai intere-

saţi ca războiul cu păgînii să meargă bine. Să vedem dar istoria acestui principe de unde am lăsat-o atunci cînd oştile lui se întoarseră cu capul pleoştit din Banat [125].

★

După multă aşteptare [126], delegaţii principelui transilvan, care aveau să tocmească legătura de război cu împăratul, ajunseră la 2 ianuarie 1595 la Viena, împreună cu deputaţii voievozilor români [127]. Aci avură audienţă la arhiducele Matthias şi apoi plecară peste două zile (la 4 ianuarie) la Praga. La 11 ianuarie sosiră în capitala cehilor, în mare paradă, cu 16 trăsuri, şi la 16 fură primiţi în audienţă de maiestatea sa [128]. Fură introduşi de nunţiul papei (episcopul de San Severo), care în numele stăpînului său a purtat această treabă. Unul ţinu o cuvîntare latină şi li se răspunse, la ordinul împăratului, prin cancelarul Ungariei, episcopul Kutassy de la Rab, pregătit anume. Cu aceasta se sfîrşi audienţa publică şi se începură în zilele următoare tocmelile într-o sală din palat. Dezbaterile se purtau între deputaţii staturilor Ungariei şi între delegaţii Transilvanului în faţa miniştrilor de frunte şi mijlocind pe partea împăratului ambasadorul spaniol, pe a Transilvanului, nunţiul papei [129]. Ştim că delegaţii ungureşti trebuiau aleşi în urma poruncii împărăteşti din 7 octombrie 1594, către staturile şi „ordinele“ sale din această ţară (cum ziceau atunci reprezentanţii ţării, avînd acest drept al lor născut cu statul, adică cu bunăstarea lor de nobili) în număr de trei, pe lîngă cancelarul susnumit [130], şi erau episcopul de Vaţ, Simon Forgách şi comandantul Nicolae Pálffy [131]. Capul delegaţiei ungureşti era Ştefan Bocskay, care avea pe lîngă instrucţiunea comună cu a soţilor săi [132] şi una secretă mai amănunţită [133]. Dar la toate celea, chiar după această instrucţiune, trebuia să se înţeleagă cu părintele Carrillo, care se afla la Curte încă din august [134] şi de care ambasadorul veneţian scrie, la 24 ianuarie, că „sfătuieşte, tratează şi poartă toată afacerea aceasta“ [135].

Punctele mai de căpetenie cuprinse în instrucţiunile lui Sigismund pentru deputaţii săi, ceea ce e tot atîta cu cererile lor pentru principe, sînt precum urmează. După ce în punctul prim al instrucţiei secrete i se cere lui Bocskay înţelegerea cu Carrillo, cu nunţiul şi se vorbeşte de vizitele la ambasadori, în punctul 2 i se schiţează cuvîntarea ce are să ţină la audienţă : Să i se spună împăratului, după salutarea din partea principelui, cum el de bunăvoie s-a lipit de creştinătate şi ţine cu preaaugusta casă austriacă şi cu maghiarimea. Să se arate meritele de pînă acuma ale principelui : N-a trimis tributul turcilor ; a rupt tratatele cu ei, cu toate grelele piedici ce a întîmpinat în oaste ; le-a bătut corăbiile [vechea laudă cu zdrobirea convoiului cu provizii]. A încheiat apoi „tratate cu cei doi principi români, ca să ţină“ cu el şi să i se „supună“ ; că, e drept, are scrisori tari de credinţă de la ei, totuşi, neputîndu-se răzima pe credinţa lor, a trimis oaste în acele părţi „care să ţină şi pe principe în serviciu şi mai mari pagube să facă turcului“. Din sfatul şi la voinţa lui, rupîndu-se cei doi voievozi români de turc, acesta nu se mai poate

bate cu creştinii, dacă nu e sigur din partea lor. E uşor de înţeles cît folos creştinătăţii, cîtă primejdie sieşi a adus prin aceasta. Deci, ca să vadă el şi ţara lui mila maiestăţii sale şi mulţumita ungurilor cere :

1. Maiestatea sa să promită că va continua războiul. Iar de va trata de pace, să o facă cu ştirea şi învoiala lui, cuprinzînd în tratat atît Transilvania, cît şi „cele două Valahii" supuse ei [136]. 2. Ardealul cu părţile Ungariei ce se ţinea de el pe timpul lui Ştefan şi Cristofor Báthory [137], împreună cu Baia Mare, să-i fie lăsat lui şi urmaşilor lui cu dreptul celui mai mare (în cazul ambelor sexe) în stăpînire absolută şi fără nici o atîrnare de maiestatea sa, ceea ce să se întărească şi prin scrisorile staturilor ungureşti [138]. 3. Să-i dea împăratul o principesă din familia sa de nevastă. 4. Împăratul să cîştige lui Sigismund decoraţia „Lîna de aur", colainâ de frunte ce o împărţea regele Spaniei, ruda împăratului. 5. Împăratul să făgăduiască în numele său şi al statelor Ungariei că nu-l va părăsi niciodată şi-l va ajuta la toate întîmplările în grabă, el şi ceilalţi soţi ai federaţiunii. 6. Vremea va arăta cîtă oaste să ceară. Acum cere un număr oareşicare de unguri călări şi nemţi cuirasaţi (îmbrăcaţi în zale) şi pedestraşi din amîndouă naţiile. Să se legătuiască însă împăratul că-i va da mulţi, cît va cere la vreme de lipsă, şi că toată oastea ajutătoare i-o va ţine maiestatea sa cu toată muniţia şi cheltuiala sa. 7. În bani să-i dea principelui 100 000 de florini, cît va ţine războiul cu turcii, se înţelege, cu îndatorirea să-i cheltuie numai pentru trebuinţele războiului. 8. Ori de cîte ori ar fi principele la luptă cu turcul, atacîndu-l sau atacat fiind, generalul de la Caşovia să aibă poruncă să-l ajute cu toată trupa sa, îndată ce dînsul ar cere. 9. Să fie luat şi în scutul împărăţiei, de aceea să i se dea şi titlul de principe al împărăţiei germane. 10. Toate cîte ar ocupa de la duşmani, oraşe, ţări, ale sale să fie. 11. Dacă ar fi învins, să i se dea în ţările maiestăţii sale cetăţi şi ţinuturi, unde să poată trăi, după cuviinţa unui principe. 12. De asemenea să fie trimis şi să capete bunuri cei ce-şi vor fi pierdut pe ale lor din Ardeal pentru că au ţinut cu el şi cu creştinătatea. 13. Toate condiţiile (între care o seamă mai puţin însemnate, le-am trecut), să fie întărite cu jurămînt din amîndouă părţile şi din partea ordinilor Ungariei.

Se înţelege că miniştrii împăratului şi sfetnicii săi unguri, dacă primeau celelalte condiţii nu se puteau învoi cu dezlipirea Ardealului de Ungaria, cu recunoaşterea lui Sigismund de principe suveran. De aceea tocmelile ţinură mult, pînă la 28 ianuarie, deşi se adunau zi de zi [139], căci ardelenii nu lăsau în acel punct. În sfîrşit, împăratul le îngădui suveranitatea faptică, după care atîta se zbătură, pentru Sigismund şi următorii din sîngele lui în linie bărbătească, iar în lipsa acestora, ţara să cadă în puterea maiestăţii sale şi a urmaşilor săi, regi ai Ungariei, „ca membru adevărat şi nedespărţit al ei". Dar să adauge la acest drept de absolută stăpînire a principelui îndatorirea ca el şi urmaşii săi să cunoască pe maiestatea sa împărătească şi regească şi pe următorii săi legitimi regi ai Ungariei ca ai lor regi legitimi şi să le facă totdeauna jurămîntul de recunoştinţă şi credinţă, dar fără dreptul de feud [140]. Apoi să fie cunoscut împăratul ca ocrotitor, ca mai înalt stăpînitor numai pe acele ţinuturi ungureşti pe care le va ocupa el, Sigismund, cu armele de

la turci. Şi aceasta se aştepta numaidecît, dacă războiul pornea bine. Pe atunci titlul împăratului de suzeran peste Sigismund pentru o parte de ţară putea trece cu timpul în suzeranitate şi peste Ardeal cu numele cel puţin, întocmai cum altădată regii Ungariei luaseră titlul de suzerani ai voievozilor români, prin aceea că fuseseră siliţi să le dea unele ţinuturi din Ardeal, pentru care stau voievozii aievea sub scutul acelor regi.

Încolo se primiră punctele ardelene mai toate [141], dintre care cel mai însemnat era căsătoria principelui cu o arhiducesă, o fată a arhiducelui Carol din Austria interioară, cum se numeau ţările sudice ale casei de Habsburg, care îşi aveau reşedinţa în Graz. Cu greu află mama, arhiducesa Maria din scrisoarea împăratului de la 31 ianuarie de legămîntul făcut. Cel puţin să se fi dat acum deodată, scria ea între altele ministrului Rumpf, numai o simplă făgăduinţă pînă ce s-ar şti despre principe măcar „dacă e după cum se zice episcop sau preot“ [142]. Aluzia vom înţelege-o mai tîrziu (dacă nu e un proverb cu altă însemnătate !), ea e o dovadă că zvonul ghicise adevărul mai dinainte. Biata arhiducesă Maria era silită să-şi dea învoiala la căsătoria prinţesei-fiice cu Sigismund, căci tratatul era să nu aibă valoare dacă nunta nu s-ar face, zicea împăratul, şi Bocskay era îndatorat încă în acest carnaval să aducă mireasa, dacă izbuteşte cu punctul de căsătorie [143]. Acesta izbutise cum văzurăm şi îndată plecă la Graz Carrillo ; după el, la mijlocul lunii februarie, toată legaţiunea transilvană. La 3 martie prinţesa Maria Cristina fu făgăduită şi la 5 se subscrise contractul de căsătorie şi se făcu logodna prin mijlocirea lui Bocskay [144]. Cununia se hotărî pentru ziua de 11 iunie [145]. Dar la această dată abia fu întărit contractul din iarnă şi acesta prin împăratul [146] şi peste cîteva zile la 15, prinţesa putu, căci trebuia, să plece, deşi greu bolnavă de friguri, însoţită de mama sa. La începutul lunii august mireasa ajunse la Alba Iulia şi la 6, perechea princiară fu cununată prin nunţiul papal, trimis anume la principele din Transilvania [147].

La nuntă avea şi Mihai doi boieri de frunte, pe Stroe Buzescu şi Radu Calomfirescu, trimişi cu bogate daruri [148]. El, domnul supus, avea să serbeze tocmai atunci altă nuntă, cea mai groaznică nuntă de sînge cu duşmanii, ce puteau înneca pe prinţ în mijlocul veseliei cu toată nunta şi ţara sa.

Am văzut greul ce purta Mihai Vodă şi Aron pînă aproape de această dată, dar ce făcu principele ardelean acasă în tot acest timp ?

Mai nimic din ce am aştepta să fi făcut : aproape nici o faptă războinică nicăieri, afară de partea ce o are la izbînzile românilor corpul de oaste trimis lui Mihai şi lui Aron în ajutor. Şi de aceste corpuri — cel din Ţara Românească era de 2 000 — nu avem nici o dovadă că erau plătite de Sigismund, ci tocmai semne dimpotrivă. Dar aceasta nu-l împiedică pe Transilvan de a trîmbiţa la Praga şi în toată lumea că victoriile din Ţara Românească, din Moldova şi Bulgaria erau săvîrşite de oştile sale, sub comanda generalilor săi, lîngă care se pomeneau de cele mai multe ori numai ca un adaus oştile pămîntene ale domnilor români [149]. Totuşi adevărul iese la iveală din chiar veştile ardelene. El e mărturisit de omul principelui şi în numele lui cînd e nevoie a face

zor împăratului în altă treabă. „Într-adevăr se aude, scrie ambasadorul veneţian din Praga la 23 mai, povestind de o misiune ardeleană, că pe cînd românii şi moldovenii cu oareşicare număr de oaste transilvană au făcut isprăvi împotriva turcilor, de felul cum am scris în deosebitele mele scrisori, aşa acel principe s-a ţinut cu nervul oştilor sale în ţara sa, temîndu-se de vreo mare răscoală dacă ar pleca“ [150]. Cît despre turci, ei nu s-au îndoit niciodată că cine i-a bătut pe ei şi pe tătari, ostaşii lor : românii şi moldovenii [151]. Ba chiar prizonierii turci de pe lîngă Rab, ieşiţi după pradă, spun imperialilor în luna mai de „pagubele şi înfrîngerile suferite de la români şi de la alte naţii, şi de pierderea cîtorva oraşe“ [152].

Dar, pe lîngă laude, principele mai avea să trimită la Praga şi viclene ameninţări. Încă de la 14 martie se ştia aci, unde sosise un sol transilvan, puţin înainte, pe la 7 martie [153], „prin informaţii secrete“, că Turcul a trimis doi ceauşi la principe, ca să caute să-l împace cu sultanul şi că Sigismund a fost silit să-i primească, la dorinţa poporului său, căci s-a simţit răsărind oareşcare sămînţă de trădare în Transilvania [154]. Se poate ca Sigismund să fi dat chiar el această formă vestei, care s-a putut trimite cu a lui ştire, ca să grăbească în chipul acesta încheierea căsătoriei sale cu prinţesa austriacă [155], şi trimiterea ajutorului făgăduit de împăratul, ajutor ce-l cerea cu zor (de la el şi de la papa) încă prin solia sa de la 8 martie, sosită la Praga înainte de 28 ale lunii [156]. Căci, într-adevăr, în mai — din 23 e raportul ambasadorului veneţian, de unde scoatem ştirea — trimişii principelui cearcă fără înconjur să facă silă împăratului cu astfel de socoteli : Să se trimită stăpînului lor pe ziua de 11 iunie mireasa, după făgăduinţă, altfel pot ieşi lucruri păgubitoare. „Turcul a trimis un ceauş cu propuneri cinstite (con offerte honorate) şi cu tare bogate daruri“ ; s-ar putea uşor ajunge la înţelegere cu el. Dacă ar fi soţia lîngă principe, supuşii ar înţelege legătura strînsă dintre el şi împăratul, altfel socotesc că e o minciună, mai ales că nici un ajutor n-a sosit, de cînd se tot făgăduieşte. Deci împăratul să trimită repede ajutoare şi pe mireasă, numai aceasta ar putea înfrîna pe cei dornici de înnoiri [157], adică pe cei ce trag către turci.

În fapt, Turcul trimisese ceauşi la principe cu momeli. Unul, Bostangi Hussain, îşi primea de la Sigismund, la sfîrşitul lui martie, în Timişoara, unde aştepta lîngă paşa Ahmet de acolo, paşaportul de liberă mergere în Ardeal [158]. Şi de bună seamă că tot acesta e cel cu „propunerile cinstite“ îngăimate acestea o săptămînă mai înainte prin solii principelui ; ele erau mărturisite limpede împăratului către sfîrşitul lui mai, prin omul trimis de acesta în Ardeal ca să-i întărească lui Sigismund toate făgăduinţele şi împlinirea lor neştirbită şi fără amînare. Carlo Magno, plecat din Alba Iulia înapoi la 15 mai, aducea scrisoare şi spunea cu grai că au sosit trei ceauşi turci, trimişi de sultan în Transilvania şi au făgăduit principelui în schimbul prieteniei lui, stăpînirea Moldovei, a Ţării Româneşti, ba ce e mai mult, i-au făgăduit că îl va face rege al Ungariei. Deci împăratul să împlinească repede cele făgăduite. Căci principele e de treabă : a cîştigat trei victorii asupra turcilor, pe cînd pleca Magno, cuprinzînd toate locurile Ţării Româneşti şi Moldovei,

afară de două [159]. (Sînt tot cunoscutele victorii ale românilor). Nu ştim dacă principele era într-adevăr ameninţat de supuşii săi, dar abia am putea crede că după sîngele vărsat anul trecut mai avea cineva gust de rebeliune. Dieta din Alba Iulia, ţinută la 16 aprilie—2 mai, votă strună toate cererile principelui : dăjdii grele şi oaste berechet, ba introduse şi în lege execuţia celor 17 nobili, săvîrşită anul trecut, mulţumind principelui pentru grija şi paza bună de ţara lor [160]. După astfel de sperieturi, Carlo Magno trebuia să plece repede în Ardeal. Avea să spună principelui anume că oastea de ajutor era pe drum către Transilvania, în mare parte, şi că după jumătatea lunii iunie va pleca şi mireasa, şi să-i făgăduiască că maiestatea sa nu va lipsi a-i da cît de multă oaste va putea, numai să se împotrivească duşmanului [161]. Dar Magno, abia pornit la drum căpătă poruncă să se oprească şi nu se ştie de s-a mai dus sau ba. Oricum, cererile principelui se repetau des, pînă tîrziu în iunie [162] şi nici ceauşii turceşti nu erau sloboziţi curînd către casă, „ori pentru îngelozirea împăratului“ ori „pentru a da nădejdi turcilor“ [163], ca astfel să-i ţină departe de ţara sa. Ori — ceea ce e foarte cu putinţă — fiindcă într-adevăr vrea să se împace cu turcii. Zorul principelui sili în urmă pe împărat să ceară plecarea prinţesei, chiar bolnavă, cum ştim, şi a oastei de călăreţi, ce avea s-o păzească în cale de duşmani. Aceştia erau trimişi din partea arhiducelui Maximilian, care mersese înainte la Caşovia să pregătească primirea şi s-o însoţească pînă la graniţă [164], şi din a lui Teuffenbach, căpitanul Ungariei superioare [165]. Poate pentru acesta ziceau miniştrii curierului ardelean că ajutorul e pe drum, după cum era şi principele în toată forma asigurat [166], ca şi despre aceea că Ungaria de sus e bine îngrijită cu oaste, cu toate că omul lui spunea că n-a întîlnit nici un ostaş în cale şi că Teuffenbach n-are decît 3 000 de călăreţi (aşa a fost însărcinat să refere), cu care nu se va putea face nici o cucerire, dacă nu e şi infanterie [167]. Paza prinţesei a fost bună — se vorbea la Praga pe la 11 iulie că Teuffenbach a împrăştiat turcii ce erau să atace convoiul [168] — şi mireasa ajunge în pace în Ardeal [169].

Ne mai rămîne să cercetăm purtarea principelui — din iarnă pînă în vara acestui an — faţă de domnii români, ale căror biruinţe sînt singurele aievea care au ajutat mai mult la izbînda politicii sale cu împăratul.

L-am văzut cerînd cuprinderea ţărilor române în tratatul său de alianţă, ca nişte ţări supuse lui, ce nu trebuiesc părăsite la încheierea păcii. Şi au fost cuprinse. Nu-i vorbă, împăratul le arată dietei ungare încă în propunerea sa subscrisă la 18 ianuarie în Praga, ca *aliate* cu sine [170]. Cu toate acestea se pare că principele şi nu altul deştepta la Curte, prin martie, îndoiala în români, ca să-şi mărească însemnătatea. „Se întăreşte prin noi avizuri, scrie ambasadorul veneţian la 21 martie, după ce o săptămînă mai înainte trimisese asemenea veşti [171], că moldovenii şi valahii nu s-au hotărît a se declara neted duşmani ai turcului şi cu toate că soldaţii au făcut cîteva pagube turcilor, totuşi principalii [boierii] acelor provincii nu au luat parte la ele, nici nu şi-au dat învoi-

rea". Astfel se temeau „mereu" la Praga că făgăduinţele lor sînt pline de viclenie şi de înşelăciune [172]. Dacă într-adevăr am aflat urme de nemulţumire cu politica războinică a lui Mihai la unii boieri, din interesul propriei lor măriri, dar de înşelătorie de către cea mai mare parte a lor şi din a capului ţării (care îşi punea aşa de cinstit viaţa cu oştenii săi împotriva duşmanului, cu care sînt bănuiţi de înţelegere) nu poate fi vorba. Şi dacă principele a trimis această vorbă la Curte, el o făcea cu chibzuinţă : ca să-şi îndreptăţească silinţele de a-şi supune cu desăvîrşire, ba de a încherba în jugul său pe bravii care se opinteau să zvîrle jugul păgînului. Nu era de ajuns lui Sigismund dreptul de mai mare, de suzeran, peste ţările româneşti, cu care se lăuda, deşi nu ştim ca peste Moldova să-l fi avut. Căci nu le strica nimic voievozilor români, dacă Sigismund se numea „Principe al Transilvaniei, Moldovei şi al Valachiei Transalpine", pentru prima oară pe cît cunoaştem pînă acum, la 27 martie, în hîrtia de chemare la dietă, pe ziua de 16 aprilie — nu le strica nimic, cîtă vreme voievozii nu aveau nici o îndatorire de vreo plată, afară de purtarea războiului, de care se apucaseră de bunăvoie, şi pe care în interesul lor îl purtau, întîi şi întîi, şi cîtă vreme îşi păstrau şi împărţeau toate drepturile în ţările lor. Dar tocmai în aceste drepturi vroia principele să intre, drepturi de care nici turcul nu s-a atins.

Nici mai mult, nici mai puţin decît chemarea lor, ca a unor simpli supuşi, la dieta Transilvaniei, cu cîte 12 boieri, reprezentînd ţările, fu hotărîtă şi hîrtia de chemare şi trimisă la principe [173]. Şi se vorbea în public că de nu vor veni, vor fi socotiţi „trădători" [174]. Adică : ori vă supuneţi mie de tot cu voia, îşi zicea principele, ori vă ţin de duşmani, alături cu turcul şi voi cădea peste voi cu puterea.

Păţania lui Aron, scurt după aceea, e o dovadă că el a trebuit să se împotrivească de-a dreptul a asculta chemarea. Pe acesta Sigismund îl bănui mai întîi de şovăire. La 4 martie împăratul scria lui Aron scrisoare de laudă şi mulţumire pentru faptele sale frumoase de pînă aci împotriva turcilor şi tătarilor, dar şi de îmbărbătare, ca să ţină şi să păstreze cu inimă statornică „*alianţa* (foedus) încheiată cu noi şi cu zisul principe transilvan şi să nu asculte de momelile ce desigur le va întrebuinţa *turcul* ca să-l scoată din confederaţie" [175]. E drept că Aron Vodă dăduse turcilor nădejdea, prin martie, după lupta de la Obluciţa şi prima încercare asupra Tighinei şi Akkermanului, că va sta pe pace şi se va întoarce la ascultare. Dar aceasta o făcuse numai ca să împiedice trimiterea de noi oşti asupra sa şi ca să izbutească cu atît mai uşor la cuprinderea Ismailului şi a altor oraşe, cum s-a şi întîmplat [176]. E drept apoi, cum am văzut, că el a trimis după ajutoare şi la poloni, îndată după răscoală : cunoştinţă avem despre două solii în februarie [177], o a treia îşi preda scrisorile în mîna regelui la 22 martie [178]. Dar aceasta o făcuse şi împăratul şi Sigismund. Şi Aron era mai mult dator aşa să facă : polonii îi erau mai apropiaţi vecini, a căror bunăvoinţă trebuia să o caute cu orice preţ. Dacă aceştia îi cereau, în schimbul *„scutului"* ce i-ar da împotriva turcului, supunerea [179], nu ne putem mira, dar vom înţelege ciuda Transilvanului. Desigur că supunerea ce o cereau polonii trebuia să fie mai uşoară decît a lui, cum o dorea acum. Doar aveau să-l întreacă

în bunătate. Şi Aron avea locul să aleagă. De aceea credem, şi aşa trebuie să fi fost, că Sigismund îl învinuia cu abaterea către turci numai fiindcă nu-i da mîna să-i arunce deodată apropierea de poloni ; de aceea hotărî, şi numai aşa putea da îndreptăţire hotărîrii sale, de a-i lua capul [180]. Mai tîrziu, cînd capul nenorocitului voievod îi era în mîini, mărturisea chiar principele aproape fără ocol, adevăratul motiv. La Curte bănuiala lui cu turcii nu prea prinsese, faptele bietului om erau mărturie protivnică. Vestiţi din partea slujbaşilor lor din Ungaria de sus de gîndul principelui de a-şi „aduce sub stăpînirea sa toată provincia Moldovei", miniştrii împăratului nu socoteau dreaptă această cuprindere, „pentru că aceste popoare s-au unit cu Transilvania împotriva turcilor", ba era socotită şi de primejdioasă, „putînd acele naţii cu uşurinţă să se alăture turcilor, cînd vor fi băgat de seamă această încercare, şi să fie vrăjmaşe Transilvanului" [181]. Atunci Sigismund scria guvernului împărătesc că Moldoveanul, care a fost prins cu nevasta şi cu copiii, „a ţinut foarte strînsă corespondenţă cu cîţiva poloni fruntaşi şi îndeosebi cu cardinalul" Andrei Báthory, „mestecaţi fiind şi turcii, cum s-a arătat prin felurite scrisori" [182]. Nu ştim dacă Aron într-adevăr a avut de gînd să se închine polonilor. Datoria lui era să şi-i îmbune. Căci polonii nu vreau nicicum să supere pe turci şi se oprise orice recrutare de călăreţi poloni pe seama (şi cu cheltuiala) împăratului ; căci lor le era greu pe Transilvan pentru declararea lui de partea acestuia şi mai greu pe voievozii români că se alăturară, avînd totdeauna de gînd *ei* „să-i subjuge cu vreun prilej" [183]. Şi acesta putea fi aflat nimerit chiar acum. Apoi, atunci Aron era întîi de luat în picioare, fără nădejde că fălosul Ardelean să-l poată mîntui de ei. Stînd de partea polonilor, închinîndu-se lor (şi condiţiile trebuiau să fie mai uşoare, o repetăm) era mîntuit şi de războiul cu turcii (în acest înţeles, bănuiala de împăcare cu ei capătă temei) şi scăpat şi de sarcinile lor nemaipomenite ce-l făcuseră să se răscoale şi de vecinica ameninţare de a-şi pierde tronul : polonii puteau fi chezaşi şi ocrotitori pentru şi împotrivă la toate. De aceea Aron trebuia să se lipească de poloni. Trebuia cu orice preţ, cînd preţul muncii sale împotriva duşmanului comun nu era altul decît cererea Transilvanului să-i cinstească lui şi ţara şi domnia şi să se facă lui slugă ascultătoare, fără nici o putere şi fără voinţă. Căci aceasta ceruse Sigismund, cum vom vedea mai bine vorbind de Mihai şi de supunerea Moldovei, cînd Aron nu mai era. „Popoarele Moldovei încă n-au jurat credinţă Transilvanului" scrie ambasadorul veneţian din Praga la 6 iunie, „cum au făcut cele din Ţara Românească, împiedicate fiind, cum se crede de acel voievod", adică de Aron [184]. Şi mai amănunţit ne va explica şi întări acest fapt ambasadorul veneţian peste un an de zile, cînd lucrurile se puteau şti cu mai mare siguranţă. Principele Transilvaniei, care se afla la Praga, zicea că a dobîndit această ţară (pe care atunci o pierduse) „cu drept de război şi cu învoiala acelor popoare". Dar unii miniştri spuneau martorului nostru că a „pierdut-o, fiindcă s-a arătat prea lacom de a o subjuga, căci vrea ca să primească steagul şi guvernul lui şi ca în toate să atîrne de autoritatea lui şi că, pentru a-şi împlini acest gînd, a scos pe Aron Vodă... şi a pus în locu-i pe Ştefan, care în urmă a fost alungat, pentru

că acele popoare vreau să fie aliate (raccomandati) și nu subjugate la Transilvania“ [185].

Răzimat dar de poloni, voievodul Moldovei cutează să se împotrivească de a-și jertfi domnia, pentru a se face slujbașul, „prefectul“ aceluia care-i era dator mulțumire, cutează a nu voi să lase drepturile țării sale de a-și da legi și a se cîrmui pe sine după voie, pentru a o schimba în provincie ardeleană. De mult îi spionase principele inima (prin Christof Literat de Keresztúr), acum era momentul de execuție. Repede fu trimis în Moldova Gáspár Kornis și Franț Daczó, cînd Aron nici nu se putea aștepta la o lovitură așa năprasnică, împreună cu mai mulți nobili secui [186], de bună seamă sub chip de ajutor. Înțelegerea trebuie să fi fost făcută de mai înainte (și cronicarul moldovean Costin mărturisește aceasta) cu boierii de curte ai lui și anume cu rivalul său Ștefan Răzvan, prefectul curtenilor săi, pe care Aron l-a ridicat din cerșetor la rangul de hatman și cu capul oștilor ungurești de gardă [187] : acesta predete prins lui Kornis și soții, la 23 aprilie [188] pe voievod cu familia sa și cu averile sale, de care se zicea că erau de multe sute de mii de galbeni [189], ori că erau „o mare comoară“ ce-i va prinde bine principelui la război [190]. La 10 sau 11 mai Aron și familia sa fură aduși la Brașov [191], unde fu ținut „zece zile“. De aci apoi a fost mutat în temnița din Vinț, unde și-a aflat și sfîrșitul, după un cronicar contemporan, prin venin [192], ori de mizeria temniței și de supărare [193], în anul 1597, vara [194]. Trădătorul își lua răsplata : Răzvan fu pus de Kornis în scaun, luînd numele de Ștefan Vodă. La 27 iunie el primea steagul de întărire din mîinile aceluiași general în numele principelui său [195], după ce mai înainte el și țara sa împlinise cererea principelui făcută lui Aron, supunîndu-se lui printr-un tratat anume, cu totului tot. Dar cuprinsul acestui tratat, fiind la fel cu cel încheiat încă și mai înainte cu Țara Românească, îl vom arăta la un loc cu acesta. Aci, cu Țara <Românească>, cum se ajunse la el ?

Dacă pe Aron îl afla chemarea Transilvanului la dieta lui și la supunere necinstită cu nădejde în scutul polon, așa încît să se simtă în stare a se împotrivi și să-și poată arăta pe față vătămarea inimii sale [196], nici Mihai nu stătuse chiar cu mîinile în sîn, așteptînd doar toate de la — asupritoarea — bunăvoință a hameșului său vecin. Și el își trimisese solii în Polonia după vreun fel de ajutor, dar aceștia nu căpătară decît făgăduințe, înainte de dietă, și cînd aceasta era împrăștiată, nădejdi și vorbe bune, căci polonii, afară de alte considerații, pare că aveau de gînd să ajute aceste popoare nu ca pe prieteni, ci ca pe supuși [197]. Dar Mihai, în starea sa de atunci și în locul unde se află țara sa, nici nu se putea mulțumi cu „vorbe bune“, nici supune nu se putea acelora care vroiau să rămînă prieteni dușmanilor săi, turcilor : scutul lor, și prea îndepărtat și prea nehotărît, nu l-ar fi putut scuti de aceștia, cu toată prietenia lor cu ei și i-ar fi adus și un al doilea dușman în cîrcă, pe prietenul — de silă — de acum, Ardeleanul. Cea mai bună ispravă a soliei sale o aștepta el în altă parte, unde trebuia să o aștepte, la acela cu care turcul își începuse războiul, la împăratul, de pe a cărui țară el atrăsese prin cumplitele sale lovituri tot cugetul și toată puterea păgînului. Oricît de schimbate, de mincinoase, spre scăderea lui, vor fi fost rapoartele

lui Sigismund asupra izbînzilor oastei româneşti, ceea ce Mihai a trebuit (a putut cel puţin) să bănuiască, împăratul creştin nu putea să nu preţuiască faptele lui şi era silit să-l ajute — îşi va fi zis Mihai — căci pe sine se ajuta ; se ştia de pe atunci că războiul cel mare din anul ăsta o să fie purtat din partea turcilor numai trecînd întîi peste trupul rebelilor dunăreni : aci în ţările lor trebuiau opriţi în marş, aci era locul de a se opinti creştinii cu ei mai întîi.

De aceea, solia lui Mihai Vodă avea să meargă de la Cracovia (la 6 aprilie regele era acolo) [198] la Praga. Ea într-adevăr a şi sosit cîteva zile înainte de 8/18 aprilie la Curte şi avea „însărcinarea hotărîtă", scrie ambasadorul veneţian, de a-şi prezenta scrisorile în chiar mîna împăratului şi de a-i vorbi îndeosebi asupra feluritelor lucruri ce sînt de trebuinţă (occorono ?). Ce anume, nu ajunsese pînă atunci la cunoştinţă nimănui, dar ambasadorul spera că „poate se va şti ceva după ce va fi avut (solia) audienţă" [199]. Şi această ştiinţă el o cuprindea peste o săptămînă în următoarele cuvinte : „Au venit... să ceară ajutor şi cu deosebire bani, dar, adaugă veneţianul cunoscător al Curţii, fiindcă cer un lucru de care nu e prisosinţă aci, întîmpină oarecare greutăţi în cererile lor" [200]. Dacă oamenii lui Mihai vor fi avut şi altă misiune nu ştim ; judecînd după cele ce urmară, putem crede că da, dar putem zice totodată că de bună-seamă cu nimic n-au izbutit aievea. Împăratul le va fi îmbunat că va trimite pe cineva anume la domnul lor să facă vreun legămînt, dar îi va fi îndemnat în acelaşi timp să ţină strîns cu Ardeleanul, în al cărui tratat sînt şi ei cuprinşi şi căruia el îi va trimite curînd ajutoare. Căci sol fu într-adevăr trimis în ţară, cum vom vedea mai jos ; şi nici lui Aron, cu care avea legături formale, împăratul nu-i trimitea, chiar de curînd în martie, de-a dreptul vreun ajutor, decît făgăduinţa că va expedia în curînd oşti tari în părţile Ungariei superioare, care, unite cu ale principelui transilvan, să poată da piept zdravăn cu duşmanii [201], aşa că moldovenii, numai văzînd tăria Transilvanului, aveau să-şi întărească din ei înşişi puterea şi inima de război. Nu ştim nici cînd au plecat solii <Ţării> Româneşti din Praga, dar după ce încă pe la 25 aprilie era aproape ales că nimic nu capătă, nu se poate să mai fi stat mult. Atunci rămîne vreme să ajungă acasă înainte de tratatul lui Mihai cu Sigismund Báthory, ori cel puţin înainte de ratificarea lui de către Mihai, şi vorbele goale ce ei aduseră au trebuit să pună pecetea, neagra pecete, pe acest umilitor tratat.

Dar era oare situaţia lui chiar aşa de lipsită de nădejde, era primejdia din partea turcului chiar aşa de mare şi el în neputinţă de a se apăra sau de a fi scutit de ea ? La aceasta vom putea răspunde, dacă vom vedea ce tulburări pricinuiră în sufletul turcilor loviturile primite de la români, de ce neajunsuri fură cuprinşi şi apoi ce gătiri de război făcură pentru acest an şi încotro erau ele şi puteau fi mai ales îndreptate.

Sultanul Murad, care a văzut aprinzîndu-se revolta în ţările româneşti, fu scutit de amărăciunea celorlalte pierderi. La 16 ianuarie 1595 el moare ; un domnitor slab, dar fără cruzime, stînd, ca cei mai mulţi

sultani, sub stăpînirea femeilor, dintre care veneţiana Baffa îl ştiu ţine 11 ani în ascultare şi în monogamie aproape, pînă ce sora şi mama lui îi mai stricară locul prin apropierea lui de sclavele din haremul seraiului [202]. După el luă domnia Mahomed III [203]. De la acesta se aşteptau mari schimbări în toate trebile. Prin dărnicia şi dreptatea ce arăta, se credea că va aduce la ascultare şi va inimà miliţia frîntă şi descurajată [204]. Mazilirea lui Sinan şi ridicarea lui Ferhat la viziria mare, prima lui faptă, era şi ea socotită de unii ca priincioasă războiului la Dunărea de jos, cu toate că trebuia să fie datorită mai mult intrigilor din palat şi ale partidei lui Ferhat decît nemulţumirii sultanului cu războinicul ex mare vizir, pentru că ar fi lăsat unele cetăţi în Ungaria fără garnizoane îndestulătoare, ceea ce ar fi pricinuit pierderea acelora [205]. Numai cunoştinţa acestor intrigi ca şi sentimentul nevinovăţiei lui Sinan şi a caracterului său dîrz puteau îndreptăţi pe unii să zică bailului că el (Sinan) se va întoarce la Constantinopol, chiar de-ar şti că i se taie capul. Totuşi se supuse, aşteptîndu-şi ceasul — desigur nu prea îndepărtat — cînd iar va fi chemat la cîrmă. Că situaţia urmaşului său nu era nicidecum prorocitoare de vreun noroc. Chiar pe atunci se adevereau primele veşti despre victoria lui Mihai la Ruşciuc, a lui Aron la Obluciţa, mărite încă de spaimă, şi ele duceau pe bietul Ferhat din divan de-a dreptul în pat, ţinîndu-l două zile bolnav. Însă sultanului încrezut îi aprinseră numai mînia căderile oştilor sale. El numi îndată doi beglerbegi pentru ţările româneşti răsculate, în locul nou aleşilor principi ce plecaseră, (ba mîncaseră şi bătaie), ştergînd astfel printr-o poruncă domnia ţărilor <româneşti> neatîrnată înlăuntru. Seimen paşa cu 5 000 de ieniceri şi două bulucuri de spahii, cam de 5 000 fiecare (crede bailul), aveau să siluiască aceste schimbări. Dar miniştrii arătară sultanului cum această măsură ar spori mult primejdia în vremea de acum : şi popoarele ce aveau să fie stăpînite de beglerbegi au cea mai mare groază împotriva unui alt domn decît creştin, şi vecinii, mai ales polonii, se vor aţiţa şi nu-i vor suferi. Sultanul îşi retrase porunca, lăsînd pe principi să-şi mîne calea înainte. Un domn harnic însă nu putea să nu ia măsuri de cotropire, mari, ca primejdia cu care-l ameninţau răsculaţii. Încă înainte de 6 martie, sultanul scotea din vistieria sa, ce nu se poate atinge, 120 (sau 170) de pungi de cîte 5 000 de galbeni una, pentru a face faţă războiului ; rînduia să fie gata corturile şi tot armamentul şi proviziile ; poruncea să vină sub steaguri toţi ostaşii cîţi au pînă şi numai un aspru pe zi, avînd să plece cu Ferhat la începutul primăverii împotriva Valachiei şi Moldovei. Totuşi se vorbea cu siguranţă că marele vizir nu va pleca la război, pînă ce nu va fi dat iarba pentru cai. Lipsea însă nu numai nutreţul pentru cai, ci şi hrana pentru oameni ajunsese foarte scumpă la Ţarigrad, se murea de foame la Adrianopol şi se aşteptau la mai rău [206]. Într-adevăr lipsa şi scumpetea creşteau, cu cît veştile de pierderi se tot înmulţeau. La 19 martie, bailul veneţian putea scrie din Constantinopol de atacurile lui Aron Vodă asupra Cetăţii Albe şi Tighinei, de arderea şi prădarea multor schele dunărene prin Mihai Vodă, cu numele arătate : Silistra, Nicopole, Vidinul, unde a fost bătut Hasan trimis încă de Sinan, şi de apropierea oştilor lui Mihai bine gătite pînă în depărtare de 4—5 zile

de Adrianopol. Ceea ce va sili pe Ferhat să plece la tabără înainte de a avea provizii, mai încurcat de cum plecase Sinan. Tot atunci Marco Venier scria că fiind închise gurile Dunării de răsculaţi, cetatea aceasta, Ţarigradul adică, e ţinută „strîns asediată de toate bucatele" : pîinea, carnea şi toate mîncările au un preţ nemaipomenit şi nu se capătă nici pe bani ; poporul se răzvrăteşte (tumultua) şi se vaită fără folos [207].

La 2 aprilie diplomatul veneţian ne dă şi preţurile : 14 aspri ocaua de carne de vită ; iar grîul cel mai rău, 100 aspri chila [208], celălalt 160 ; şi nici aşa nu se căpătau totdeauna. Din Moldova venise de curînd un ceauş ce-a scăpat cu fuga, îmbrăcat în ţoale de soldat cu capul înfăşurat într-o zdreanţă în loc de fes. Intrînd astfel în plin divan, el povestea cu glas înalt de biruinţele lui Aron : Cetatea Albă, Chilia, Ismailul sînt cuprinse ; Tighina e zvîrlită în aer, numai cetăţuia se mai ţine. El fu aruncat în prinsoare, sub cuvînt că de spaimă a mărit mult peste adevăr lucruri dealtfel mici ; de fapt, observă bailul, ca să nu se lăţească cunoştinţa celor întîmplate. Românii lui Mihai se apropie de ţinuturile Adrianopolei, mai raporta diplomatul nostru atunci, unde lumea nu se mai simte sigură şi fuge în capitală. Iar Mihai, mîndru de izbînzile sale, nu se mai numeşte vodă ci rege şi faima vitejiei lui a făcut ca soldaţi din toate părţile să cură la el. E firesc ca în vremuri grele lumea să cîrtească chiar şi împotriva unui domnitor harnic, dar încă dacă Mohamed nu se arăta să răspundă cu nimic aşteptărilor puse în el la început. Sultanul se dovedeşte nevrednic, nestatornic şi dedat la plăceri copilăreşti, scrie veneţianul în aceeaşi depeşă. El iese zilnic la plimbări de petrecere pe mare şi pe uscat şi ca un rău păstor nu cunoaşte şi nu-i aplecat să înveţe ce e de lipsă pentru păstrarea turmei sale, ci a lăsat sarcina domniei pe seama mamei sale. Pomenirea sultanului Murad e ridicată pînă la cer şi soldaţii sînt îngroziţi de război şi strigă împotriva schimbărilor ce s-au făcut cu căpeteniile. Curt aga, care cu împilările lui nemaiauzite pentru al său folos, a răsculat Moldova şi Ţara Românească, ar trebui spînzurat, zic ei, şi uite că i s-a dat paşalîcul de Cairo. Aga ienicerilor, care prin vitejia sa în războiul din Ungaria şi-a cîştigat rangul, e mazilit. Foamea şi lipsurile dau apoi material la toate plînsorile. Sultanul, la auzul acestor din urmă veşti din Moldova şi Ţara Românească, numea a doua oară beglerbegi pentru aceste provincii, dar se vedea silit să-i desfacă iar la îndemnul lui Ferhat [209].

La începutul lui aprilie soseau la Ţarigrad scrisori de la Seimen aga, plecat în Ţara Românească cu puţini din mulţii ieniceri ce trebuiau să-l însoţească. El scria lui Ferhat să nu plece pînă la timp potrivit, dacă nu vrea să piară de foame el şi oastea şi cu vitele împreună. Auzind ienicerii de asta, se răsculară, pe cînd cortul agăi era întins lîngă pădure (ieşise dar şi el la oaste), strigînd că nu vor pleca pînă nu va fi înverzit cîmpul : de aceea sultanul s-a văzut silit a amîna încă pentru o lună plecarea lui Ferhat. Apoi, călărind sultanul într-o zi prin oraş, un ienicer cu fesul, nu cu broboada în cap, i-a ieşit înainte strigînd că maiestatea sa nu are cunoştinţă de lucrurile sale, fiindu-i ele ascunse de miniştrii săi, vinovaţi pentru cele ce s-au întîmplat ; că a pierdut multă ţară, aci în inimă, cuprinsă şi jefuită fiind de chiar supuşii săi, de românii din

Țară și de moldoveni. Sultanul a poruncit lui Ferhat să-l aducă și să-l examineze, dar ceaușii ce-l duceau acasă fură bătuți cu pietre de ieniceri, care își scăpară soțul. Atunci Ferhat a propus stăpînului său să-l mazilească pe aga care nu știe să-și înfrîneze ienicerii, ceea ce s-a și întîmplat [210]. Acum era chiar el, Ferhat, amenințat de spahii, care țineau mult la Sinan ; Ferhat izbutise a aduce în divanul de la 22 aprilie hotărîrea prin care se ordona mazilitului să meargă de-a dreptul la moșia sa din Megara, fără a intra în Constantinopol. A doua zi, la 23, spahiii năvăliră în divan, cerîndu-și darurile obișnuite. Primiți cu vorbe aspre de Ferhat și tăgăduindu-li-se cererea, ei începură a striga sultanului să le dea capul comandantului. Și numai aga ienicerilor și muftiul („care e papa turcilor") îl mîntuiră. Încercarea lui Ibraim, cumnatul sultanului, numit mare vizir în lipsa lui Ferhat (așadar, locțiitor, caimacam), de a-i împăca, nu izbuti de tot. Cei mai mulți nu vrură să primească darurile sub condițiunea pusă, ca numaidecît să plece în tabără cu Ferhat și nu-l însoțiră pînă la cortul său, întins la poarta capitalei, care se numea „a Adrianopolei", unde ieșise cu paradă pare-se la 17 aprilie (prima oară) [211]. Acuși, scria bailul (5 mai) că aci toată lumea dorește pacea și că ambasadorul englez lățește vorba ca și cum ar fi încredințat de regină să o mijlocească. Și apoi știut este, adaugă bailul, că acum cîțiva ani, cînd se lăsară de războiul publicat contra Poloniei, de frica sculării românilor și a altor vecini (după cum s-a întîmplat acuma), tot așa ziceau, că englezul a mijlocit pacea [212].

Toate aceste lucruri ne arată nedumerirea, zăpăceala turcilor. Ele sînt tot atîtea greutăți și slăbiciuni pe partea lor. Și ele nu puteau decît îmbărbăta pe români. Dar dacă e cineva, mai ales turcii știu să dea și față bună lucrurilor în nenorocire ! Pentru descurajarea dușmanului și pentru înălțarea inimilor alor săi, guvernul împrăștia vorba că împărăția e cu mult prea întinsă și puterile ei cu mult prea mari, ca să nu poată învinge toate acestea și alte nenorociri ; că acestui preafericit împărat toate-i sînt cu putință, ba chiar ușoare ; că numai vestea plecării generalului Ferhat în tabără va pune pe fugă pe toți dușmanii. Pentru aceea s-a și trimis să întindă în cîmp cortul generalului, care va pleca în cîteva zile [213]. Dacă acestea se răspîndeau pe la 15 martie, cînd încă nu se iviseră cîrtitorii, cînd toți credeau în steaua bună a sultanului, ele nu încetară nici după ce trîntelile luate de la români se îmbulzeau, nici după ce îngrijorații se iviseră și creșteau în număr mare. Nu lipsesc oameni pățiți, scrie bailul la 15 (sau 2 ?) aprilie, care zic că numai dacă nu va fi mai mare neunire între miniștrii turci decît este de obicei între principii creștini și dacă li se dă puțin timp de răsuflat, și ca să-și poată face proviziile de război, nici o împotrivire nu va fi de ajuns pentru a opri năvala nemăsuratelor, înfiorătoarelor puteri otomane. Apoi că Ferhat ar vrea să supună (sogiogar) odată pentru totdeauna Țara Românească și Moldova, de aceea are de gînd să zidească la granițele acelor țări cîteva cetăți, la ceea ce el se pricepe foarte bine și, cu toate greutățile ce-l întîrzie, se speră că va putea pleca nu peste multe zile. Trei corăbii cu muniții au și pornit în Marea Neagră, altele vor fi expediate [214].

Vreo unire între principii creştini în fapt nu era atunci şi nici o oaste împărătească ori creştină gata pentru năvală în împărăţia sultanului. Numai singuratice cete din ostăşimea românilor se cutezau mai adînc în pămîntul cîrmuirii paşalelor. Dar chiar drepte de ar fi zvonurile că vitejii noştri străbătură pînă peste Balcani şi se apropiau de Adrianopol, acestea erau năvăliri mici, de pradă şi nu puteau opri, nici tulbura adunarea oştilor turceşti. Căci tocmai Mihai cunoştea prea bine grozăvia puterii padişahului, decît să poată cuteza singur să se arunce cu toată oastea sa în inima ţării turceşti, decît să-şi poată îngădui încercarea de a lua marelui stăpînitor timpul ce-i trebuia pentru strîngerea şi formarea oştii sale.

Deci, cu toată răscoala ienicerilor şi spahiilor, turcul îşi putu întocmi încet o oaste de vreo 10 mii, cu care Ferhat paşa pornea din tabără sa de lîngă Constantinopol la 12 mai. Dar se vedea că nu va începe curînd războiul, ci va aştepta toată luna iunie în Adrianopole să-i sosească mulţimea de oşti ce au fost chemate la arme din întreaga împărăţie şi proviziile pentru ele. Şi era sigur de mult, încă din iarnă, şi pînă acum ni se tot spune hotărît în toate rapoartele că împotriva ţărilor româneşti, întîi contra lui Mihai, vor merge, pentru supunerea lor şi aşezarea de beglerbegi în locul domnilor. Acum se mai adăuga şi părerea hotărîtă că nicicum nu se va mişca turcul anul ăsta împotriva împăratului [215], se înţelege, pentru a putea tăbărî cu toate oştile ce va aduna asupra supuşilor săi călcători de credinţă. Avînd cunoştinţă de gătirile turcilor, ştiind ce i se pregăteşte, Mihai trebuia să vadă şi în uşurinţa sultanului, în zilele zburdate ce trăia, încredere în sine în loc de nepricepere, tărie în loc de slăbiciune. Şi cine ştie, dacă auzea el ceva de strînsorile de inimă ale turcilor serioşi pentru petrecaniile zilnice ale marelui lor stăpînitor. Cine ştie dacă străbătea la el vestea cum turcii cîrteau că sultanul joacă şi se veseleşte, în vreme ce românii din Ţara <Românească> şi moldovenii se întrec a le prăda şi a le trece prin foc şi sabie ţara în ocol ; cum ei murmurau acestea privind focurile de artificii cu care îşi împodobi Ibrahim măreţul său ospăt dat sultanului, cumnatului său, într-o grădină a sa, pe ţărmul Bosforului, în noaptea de 4 mai ! Şi nu era timp (chiar de ar fi fost cine să-l vestească), ca Mihai să ştie înainte ce trebuie să hotărască — de corăbiile pline de lume, ce tot soseau pe Marea Neagră în capitală, mărind încă foametea şi suind preţul bucatelor de zece ori atîta cît fusese înainte [216].

Dar dacă micimea sa şi cunoaşterea mărimii turcului nu lăsau pe Mihai să ajungă încrezut în biruinţele sale şi să cuteze mai mult decît i-ar fi fost puterea, încă un lucru venea să siluiască felul purtării lui cu principele Ardealului : erau ochii dulci ce acesta îi făcea duşmanilor. Turcii nu sînt în stare să înceapă războiul pînă la sfîrşitul lui iulie, scria un prieten al Curţii împărăteşti la 20 mai, un om de încredere, care ştia foarte bine (cum dovedeşte şi această arătare) tot ce se petrece în divan, şi toată grija lor e să pună piciorul în Ţara Românească. Dacă românii îi pot opri la Dunăre, atunci e rău de ei, vor pieri de foame. De nu, vor fi cotropiţi românii de mulţimea lor. „Totul atîrnă de acolo, ca maiestatea sa să nu-i părăsească şi ca Transilvanul să stea statornic, căci nu-mi

place să vadă că a scris Marelui Turc prin ceaușul ce a venit săptămîna trecută, că el nu s-ar fi mișcat, dacă pașa Timișorii și alți bei nu i-ar fi făcut atîta pagubă în țările sale și n-ar fi cuprins atîtea sate (ville), fiind dorința lui de a ține vechea prietenie și că e gata totdeauna a o ține, îndată ce i se va înapoia ce i-a fost luat". Deși turcii se tem de înșelăciune, zice corespondentul mai departe, totuși expediază din nou pe același ceauș cu „scrisori și noi capitulațiuni, făgăduind Transilvanului întoarcerea celor luate și prietenia și legămintele avute cu sultanul Soliman" [217]. Și am văzut într-alt loc, că principele ardelean nu făcea nici un secret din tocmelile sale cu turcul, nici înaintea împăratului, mai mărind încă (poate în chip mincinos) făgăduințele ce i le-ar fi făcut turcul. Iar Mihai nu putea să nu știe de acest schimb de vorbe prietenești, mai ales că erau făcute prin ceaușii veniți anume din Ardeal. Dacă nu va fi știut de mărturisirile principelui asupra lor la Praga, dar negreșit că știa multe din Ardeal și poate și din Țarigrad, unde mișunau spionii creștini [218]. În sfîrșit, nici nu era nevoie de spioni : și la Mihai a fost trimis un ceauș, pe timpul cuprinderii Brăilei, să cerce să-l mîlcomească [219]. Și e prea firesc că acesta a trebuit să-i spună să uite cu Ardeleanul se împacă înălțimea sa sultanul ; doar un astfel de cuvînt era cel mai bun temei pentru a hotărî pe Mihai la supunere, dacă era de hotărît.

Era de hotărît ? Am zis cuvîntul, privind în gîndul turcilor și ne-am dat prin el totodată și judecata asupra răspunsului ce Mihai le putea da, trebuia să le dea. Lipsit de ajutorul marilor puteri, ba lipsit de orice ajutor străin, cu Ardeleanul foarte de puțină nădejde în spate, al cărui ajutor îl putea cîștiga numai cu pierderea rangului de domnie, cum îl avuse, peste țară și cu pierderea și a acelui grad de neatîrnare politică a țării, ce i-o lăsaseră turcii, numai apropierea de foștii săi ocrotitori, cu care se războia, îi mai rămînea s-o cerce, pentru a se putea mîntui de supunerea oarbă către Ardelean și de cotropirea lor. Fără ca ei să-i fi întins întîi mîna, Mihai era nevoit să se gîndească la aceasta. Dar fie că s-a gîndit sau nu, întoarcerea la ascultare îi era închisă. După cîte le-au făcut, turcii nu-l mai puteau ierta. Și dacă ei îi trimiteau daruri și cercau să-l întoarcă și să-l întărească în ascultare pe el și poporul său, alegîndu-și ori nimerind foarte bine momentul, ei nu se puteau apropia de el decît cu rău în cuget : să-l amăgească, pentru a-l cotropi mai ușor pe el și țara. De aceea, orice om cuminte nu se putea lăsa înduplecat la îmbierile de pace ce le aduse ceaușul. O primire și o slobozire acasă politicoasă era tot ce i-ar fi făcut oricine și astăzi. Și Mihai l-a primit, l-a ascultat, a luat darurile și l-a lăsat să plece cu omenie, fără îndoială și cu daruri. Dar asprimea vremurilor de atunci și starea sufletelor aprinse de răzbunare a foștilor asupriți au făcut ca la întoarcere ceaușul cu soții săi să fie uciși și jefuiți de poporul său, de ostașii țării (da quelle genti) [220], poate fără știrea domnului.

Din toate cîte le știm, cîte am văzut, înțelegem că lui Mihai nu-i rămînea alta decît să se arunce în brațele Ardeleanului, să-și asigure ajutorul cel mai mare ce se putea de la el cu orice preț și să-l împiedice

pe acesta de a se împăca el, care putea să o facă, cu duşmanul cumplit ce-l ameninţa cu zdrobirea şi ţara cu pieirea ei ca ţară creştină.

Dieta transilvană, la care fusese chemat, trecuse (16 aprilie—2 mai), fără ca Mihai să fi venit. Şi nici deputaţi anume nu ştim să fi trimis. Că va fi venit vreun boier cu vreo vorbă oarecare de îndreptăţire trebuie să credem : principele se lăuda cîteva zile mai înainte că de n-or veni voievozii români, nici deputaţiuni nu vor trimite, îi va înlocui pe amîndoi [221]. Toată pomenirea ce se face de ţările româneşti în articolele acestei diete este cuprinsă în mulţumirea ce o aduc principelui reprezentanţii ţării, „că după ce cu învoirea tuturor s-a lepădat de prietenia păgînilor", cu bună îngrijire nu numai şi-a apărat hotarele, ci le-a şi mărit cu provincii" (art. 1) [222]. Dar principele şi stfetnicii săi nu puteau avea nici o supărare pentru lipsa românilor de la dietă. Vorba era, politica lor să izbutească : Ţara să li se supună. Şi „socotind ce chip ar fi mai potrivit şi mai sigur pentru a înjuga acele naţiuni", scrie ambasadorul veneţian din Praga la 30 mai [223], raportînd de scrisorile de la 14 mai, trimise din Alba Iulia, „fu hotărît că silinţa şi întocmirea ca ele de bunăvoie să se îmbie la ascultare şi să ceară ajutorul Transilvaniei pentru a se apăra, e modul cel mai cuminte pentru acele popoare şi mai puţin urîcios pentru vecini" [224]. Nici nu avea lipsă Transilvanul a chibzui mijloacele pentru împlinirea planului său : numai tăgăduirea ajutorului era deajuns. Celelalte le întocmise mersul întîmplărilor, neputinţa domnului român de a cîştiga vreun ajutor de la poloni sau de la împărat, răsturnarea vecinului său moldovean prin Sigismund Báthory. Numai călcarea legămîntului din octombrie 1594, pentru apărarea şi războirea împreună împotriva duşmanului, avea s-o facă principele. Şi ce uşor îşi calcă cei mai tari cuvîntul în faţa primejdiei prietenului lor mai slab !

Astfel Mihai, neputînd aştepta singur potopul ce ştia că are să vină peste ţara sa de la turci, se văzu silit a trimite o mare deputaţie în Ardeal, ca să tocmească şi să aşeze acolo cu principele şi sfatul lui legăminte tari de hotărît şi puternic ajutor ce să i se dea. A trimis şi pentru că „nu se putu suferi" să nu trimită, zice cronica din acel timp, auzind cum Báthory Sigismund a făcut „svat cu toţi voievozii [adică nobilii] Ardealului, să fie mai mic şi ascultător de poruncile lui şi să-i oprească ţara cu tot venitul ei" [225]. Nu cunoaştem instrucţia ce Mihai a trebuit să dea deputaţilor săi, dar fără îndoială că ea nu putea fi decît în înţelesul mărturiei cronicarului.

Ei trebuiau să încheie un contract de ajutor unii cu alţii pentru preţul recunoaşterii Ardeleanului de suveran domnului şi ţării lor : „cum Mihai Vodă să fie ascultător de Bator Sigmon, iar de ţară să n-aibă scădere" [adică : în trebile dinlăuntru ale ţării Sigismund să nu se amestece] „ci să şi-o ţină deplin şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fost jurămîntul dintîi [226]. Împuterniciţii au putut pleca pe la 10 mai din Tîrgovişte, pe timpul cînd poate sosea ori puţin mai lipsea să sosească trimisul lui Mihai de la împărat, pentru că o cronică ardeleană pune pe 2/12 sosirea lor [227] şi mai ales pentru că la 14 mai se trimiteau scrisori din Alba Iulia la Praga cu ştirea cum legămîntul s-a şi încheiat cu principele şi că delegaţii domnului român au şi făcut jurămîntul de credinţă şi ascultare.

Aşa ne raportează ambasadorul veneţian din Praga încă la 30 mai, însemnînd din capitolele ce românii „se rugară" să fie primite, ca mai de frunte, următoarele : „Voievodul Ţării Româneşti şi fiul şi următorii lui să fie întăriţi în guvern, făgăduind ei de a-l primi şi ţine [pe Sigismund] ca pe principele lor legitim şi de a-l asculta ca pe domnul lor ; să fie îngăduit ca supuşii să se folosească de vechile lor drepturi (privilegii) şi slujbele provinciei să nu fie schimbate". Preoţii să nu fie asupriţi şi veniturile lor să le fie lăsate întregi ; nici o schimbare în materie de credinţă să nu se facă ; soldaţilor să li se poruncească să ocrotească Ţara Românească şi să nu-i facă pagube ca în trecut. Principele primi, zice martorul nostru, acestea şi alte articole de mai mică însemnătate şi ei îi jurară credinţă şi supunere [228]. Totuşi, la 14 mai nu era încă încheiat contractul cu boierii români : el poartă data din Alba Iulia 20 mai. Şi condiţiile lui sînt cu mult mai grele de cum s-ar părea după scurta arătare a ambasadorului veneţian, deşi altfel, din asemănarea lor putem pricepe că punctele de frunte erau primite de români încă pe timpul expedierii scrisorilor din Ardeal, la 14 mai. De acum şi pînă la 20 se va fi aşteptat răspunsul domnului român, despre care avem o mărturie din apropierea principelui ardelean, că sosi chiar în ziua aceasta, spunînd că primeşte capitolele asupra cărora s-au învoit [229] [. . .]

Sigismund, din mila lui Dumnezeu, principe al Transilvaniei, Moldovei, al Ţării Româneşti şi al Sf. Împărăţii Romane [230], domnul părţilor Ţării Ungureşti [231], comitele secuilor, povesteşte în începutul acestui legămînt, cum s-a lepădat de turcii călcători de credinţă şi a prins armele să ajute Republicii creştine şi Ungariei împotriva lor, cum s-a apucat să scoată din robia lor ţări şi provincii, ca să le dea iar vechea şi mult dorita lor libertate. Astfel, unind trupele sale cu ale Ţării Româneşti, a dat ajutor [232] măriei sale domnului Mihai Vodă „care încă mai înainte, părăsind rea credinţă turcilor, cu legătură de jurămînt ni se supusese nouă, zice principele, împreună cu toate treptele ţării sale, şi învingînd duşmanii cu bună izbîndă în multe bătălii şi scoţîndu-i afară din acea ţară, i-am dat libertatea. Pomenind apoi de „multe bătăi" date turcilor în Bulgaria, încheie începătura legămîntului şi zice : Dar, ca să se poată cîrmui mai uşor, după legea creştină, acea ţară adusă prin noi în libertate din furia barbarilor şi să se poată apăra de duşmani, am chemat la noi boieri de frunte din acea ţară, cu plină putere de tocmeală şi cu însărcinarea tuturor şi din puterea voievodului Mihai şi din a staturilor acelei ţări, ca să se tocmească şi să facă legătură, şi s-a ajuns la aceste legăminte şi învoieli, precum sună :

„Legămîntul şi învoiala încheiată [pacta et conventa inita] între serenisimul principe, domnul Sigismund (etc. ca mai sus) şi spectabilul şi magnificul domn Mihai, voievodul Ţării Munteneşti [233] (regni) a serenităţii sale şi toate staturile şi boierii acestei ţări, fiind de faţă din partea serenităţii sale magnificul domn [234] Ştefan Ioşica, întîiul cancelar şi sfetnic al serenităţii sale şi generosul domn George Ravazdy, sfetnicul aceleiaşi serenităţi şi căpitanul cetăţii Újvár, delegaţi anume pentru tocmeală din partea serenităţii sale ; iar pentru persoana voievodului şi a staturilor acelei ţări transalpine a serenităţii sale, venerabilul Ieftimie arhiepiscop

din Tîrgovişte, Luca, episcopul de la Buzău, Teofil, episcopul de la Rîmnic, apoi generoşii Mitrea vornicul, Chesar vornicul, Dumitru logofătul, Dan vistierul, Teodosie vistierul, Radu postelnicul de Cheptoronie, Radu clucerul, Radu postelnicul mare, Borcea logofătul, Vintilă clucerul, Stănilă postelnicul şi Preda logofătul, cu plină şi îndestulătoare instrucţie şi cu însărcinare pentru toate de la Mihai Vodă şi de la toate staturile (ordinibus) mari şi mici ale acelei ţări, delegaţi ca să se tocmească şi să încheie legămînt, care a fost făcut şi încheiat în Alba Iulia din Transilvania la 20 mai, anul domnului 1595 şi trebuie ţinut nevătămat din amîndouă părţile". Articolele contractului ar fi acestea :

1. „Delegaţii români declară că aruncă" toată stăpînirea, prietenia şi robia turcilor şi se supun (subiicimus) lui Sigismund, ei înşişi şi cu toate rangurile mari şi mici şi tot poporul ţării lor şi, împreună cu voievodul Mihai şi îşi predau în stăpînirea lui (in potestam illius tradimus) toată ţara lor cu toţi locuitorii ei, cu putere absolută de împărţire a dreptăţii şi de stăpînire. Ba încă „îl alegem pe el", adaugă împuterniciţii în diplomă, adică pe Sigismund „îl aşezăm şi îl înălţăm ca principe al nostru şi ca domn şi rege moştenitor al Ţării noastre Munteneşti". Încă de mult au prins el nădejdea, mai zic aceşti oameni, pare pentru a linguşi pe principe şi a-şi ascunde siluirea, că serenitatea sa îi va apăra şi scuti împotriva sălbăticiei turcilor şi a tuturor duşmanilor, şi-i va întări în vechea lor libertate, judecîndu-i după dreptate, ca pe celelalte ţări şi ţinuturi supuse poruncilor (imperio) serenităţii sale.

2. Pentru întărirea şi mărturia acestei supuneri, ei, cei de faţă, pun „jurămîntul de credinţă" în numele voievodului Mihai şi al tuturor popoarelor ţării lui şi pe act îşi pun sigiliile şi subscrierile lor. „Tot aşa vor trebui să facă şi Mihai, pus acuma ca voievod, şi în viitor, pe vremea aşezării voievodului, împreună cu toate treptele şi staturile Ţării Munteneşti".

3. Fiindcă serenitatea sa nu poate şedea în ţara aceasta, le pune un locotenent cu numele de voievod, pe care treptele ţării îl vor cere la dorinţa tuturor, dar care trebuie să ştie limba ţării, să cîrmuiască ţara după aşezămintele ei şi să judece pricinile după drept şi lege, în înţelesul vechilor libertăţi şi obiceiuri ale ţării şi după acest legămînt de acum, ascultînd poruncile serenităţii sale şi ale urmaşilor lui.

4. Principele va trimite voievodului, în semn că el slujeşte în locul şi în numele lui, un steag militar, un toiag (sau buzdugan) şi o sabie.

5. Voievodului, ca să poată cîrmui mai cu uşurinţă, i se vor da 12 boieri într-ajutor, oameni cunoscători de treburi, în vîrstă şi păţiţi, cu care se va sfătui atît la pricini judecătoreşti, cît şi la cîrmuire. Dar aceşti boieri nu numai vor fi puşi din puterea, cu ştirea şi voia principelui şi a următorilor săi, ci şi scoate numai aşa se vor putea.

6. Cît priveşte veniturile ţării, se hotărăşte că de cîte ori principele va ţine dieta Transilvaniei, vor fi trimişi delegaţi şi din Ţara Românească, care, la dorinţa serenităţii sale şi a urmaşilor săi, vor trebui să pună dăjdii după trebuinţă. În aceste diete şi adunări publice deputaţii români vor avea locul lor ca şi ceilalţi delegaţi, cu dreptul de a face pro-

puneri şi a vota ; numai voievodul şi boierii Ţării Româneşti să fie înaintea moldovenilor.

7. Dajdea statorită o va publica voievodul şi cei 12 boieri, dar o vor încasa boierii rînduiţi anume de principe şi lui îi vor da socoteală amănunţită în fiecare an de tot ce s-a încasat şi cheltuit.

8. Venitul voievozilor îl va hotărî (ordinabit) principele, după trebuinţele cuvenite, în urma cererii ţării şi a boierilor.

9. Toate daniile, scrisurile (inscriptiones) şi întăririle voievozilor de pînă aci vor fi lăsate în putere. În viitor însă, numai în numele şi sub sigiliul principelui şi al urmaşilor lui se vor da astfel de scrisori şi privilegii, iar preţul lor va fi după legea şi obiceiul acelei ţări ; dar moştenirile nu se pot da altora, decît pămîntenilor.

10. Pricinile se vor judeca înaintea judecătorilor de rînd, după vechile aşezăminte şi legi ale ţării şi se vor sfîrşi înaintea voievodului şi a celor 12 boieri. Abatere se face cu toate pricinile criminale, cu acelea care privesc viaţa şi *averea* boierilor. Acestea rămîn în seama principelui. Dacă însă cineva din ei va fi pedepsit, bunurile lui vor fi lăsate moştenitorilor lui legitimi, după obiceiul acestei ţări.

11. În acest fel de cîrmuire se cuprinde toată Ţara Muntenească între vechile ei hotare : de la Moldova şi de la munţi, pînă la mijlocul albiei Dunării, în toată întinderea ei, de la Ruşava pînă la Brăila. Între aceste hotare vechi se trag şi veniturile ţării. Tot ce se va cuprinde însă de aci înainte cu arme comune, ori prin orice fel de silinţă a serenităţii sale şi a urmaşilor lui, cetăţui, cetăţi, oraşe, moşii, ţinuturi sau ţări, vor fi lăsate numai în a lor (adică a ardelenilor) liberă stăpînire şi cîrmuire.

12. Cinul preoţesc şi călugăresc va fi lăsat în vechile lui obiceiuri, legi şi ceremonii şi în toate libertăţile lui şi îşi va putea trage veniturile obişnuite neştirbite.

13. „Toate parohiile româneşti, aflătoare în ţările serenităţii sale vor sta şi ele sub judecata şi dispoziţia arhiepiscopului de la Tîrgovişte, după hotărîrile dreptului şi ale cinului (ordinis) preoţesc al acelei ţări şi îşi va putea lua veniturile obişnuite şi ordinare".

14. Titlul ce se va da principelui va fi cel cunoscut din începutul acestui act, cu adausul de „domnul nostru preamilostiv" ; iar voievodul va fi intitulat din partea lui şi a urmaşilor : spectabilul şi magnificul domn Mihai, voievodul Ţării noastre Munteneşti etc.".

15. Voievodul nu se va numi „din mila lui Dumnezeu" şi nu va numi ale sale nici oraşele, nici locurile acelea de unde va trimite scrisori serenităţii sale şi urmaşilor, nici oricare alt loc".

16. Voievodul va folosi numai sigiliul său familial, sigiliul ţării însă va fi predat lui Sigismund.

17. Toţi slujbaşii ţării vor fi ai principelui şi nu ai voievodului ; „voievodul Ţării Româneşti va fi socotit între sfetnicii serenităţii sale şi ai urmaşilor lui".

18. Voievodul nu va putea trimite solii şi nu va putea trata cu nici o putere din afară ; dacă are vreo lipsă, va ruga pe principe şi acesta va griji de trebile lui şi ale ţării.

19. Dacă vreun ostaş unguresc sau de altă naţie va fi făcut vreo nedreptate locuitorilor Ţării, din partea lui va fi judecat prin căpitanul serenităţii sale, pus acolo. Dimpotrivă, dacă vreun ostaş român sau alt locuitor al Ţării va fi făcut vreo siluire vreunui ostaş al principelui, din partea aceluia va judeca chiar voievodul prin vornic. Iar dacă cineva va năvăli cu puterea asupra persoanelor şi curţilor boierilor împotriva dreptului şi cuviinţei, să fie pedepsit cu capul.

20. Între cei 12 juraţi, grec de naţiune *nu* poate fi, nici vreo slujbă privitoare la cîrmuirea acelei ţări nu poate căpăta ; să facă negustorie e slobod.

21. Prînzurile şi darurile ce e obicei a se da [se înţelege din partea voievodului] la Paşti şi la Botezul Domnului, să se dea din venitul public al statului.

22. Pacea cu turcii să nu se poată statori altfel decît cu condiţiunea ca şi provincia Munteniei să fie cuprinsă în ea, dar să fie lăsată principelui, cum spune şi învoiala principelui cu împăratul Rudolf.

23. Boierii şi voievodul pot fugi în Transilvania la vreme de nevoie, îşi pot stăpîni bunurile lor liber de aci, şi nu vor fi daţi pe mîna turcului.

24. Boierii aleşi de principe şi cei ce vor avea moşii sînt îndatoraţi să plătească dajde şi nu vor trebui să facă pentru acele moşii nici voievodului, nici altora vreo slujbă ţărănească („plebea servitia", adică slujbe iobăgeşti).

25. Colonii şi iobagii ce vor fugi pe ascuns de pe o moşie pe alta vor fi daţi îndărăt numaidecît.

26. Voievodul şi toţi slujbaşii vor face jurămîntul de credinţă către serenitatea sa şi urmaşi pentru ţinerea acestui legămînt atunci cînd se va trimite voievozilor steagul militar.

În sfîrşit, urmează două puncte prin care amîndouă părţile mărturisesc că au întărit legămîntul acesta prin subscrierea şi punerea sigiliilor, din partea ardelenilor, întîi principele [235].

Boierii Ţării Româneşti făcură jurămîntul la 27 mai şi plecară ac
Îndată, în urma lor, fu trimis George Palatici, banul Logojului, ca să
umilitului voievod steagul şi toiagul, semnele de cîrmuitor peste
numele principelui, adică semnele domniei pierdute şi să aduc
carea tratatului din partea lui Mihai [236]. În mîinile lui, domnul
puseră jurămîntul cerut, jurînd, de bunăseamă, în inima sa ru
citul domn cel puţin — şi doar o parte din boieri — şi
cuvenită.

La 1 iunie sosiră delegaţii moldoveni [237]. Un contra
cel cu Ţara [Românească] se încheie şi cu Moldova în
tot în Alba Iulia, prin vistierul ţării, boierul Ioan Călu
„hatmanul", în numele lui Ştefan Răzvan, „voievod
zice principele în document şi în numele tuturor
acelei ţări, delegaţi fiind din partea principelui
larul Ştefan Ioşica şi consilierul Pancratie Senn
biri între contractele celor două ţări româneşti
col nou pe partea Moldovei : 1. Dreptul prin
peste cetăţile şi castelele ei, ceea ce nu e decî

nească nu erau întăriturí. Altmintrelea punctul era de prisos : toate slujbele ţărilor erau doar la dispoziţia principelui şi voievozii nu aveau dreptul să numească pe cineva în ele. 2. „Episcopii" moldoveni nu căpătau nici un drept asupra parohiilor române din Ardeal : nu-l mai puteau căpăta, fiind dat mitropolitului Ţării Româneşti. Semnele cîrmuirii peste Moldova, steagul şi toiagul, fură date lui Ştefan Vodă prin Gáspár Kornis, generalul oştilor transilvane din Moldova, la 27 iunie. Martorul care ne povesteşte acest fapt, petrecut în faţa lui, zice despre Ştefan Vodă „care mai înainte s-a numit Resovan" (adică Răzvan) [239].

Privind aceste tratate nu putem zice mai puţin decît că prin ele Moldova şi Ţara Românească sînt prefăcute în provincii [240]. Nu-i vorbă, am putea zice că şi mai înainte erau ele un fel de provincii ale turcului, şi turcul le şi numea aşa, dar nu încetaseră a-şi păstra fiinţa lor de *state* [241] : erau state în toată forma în marele stat turcesc.

Nu numai tratatele lor cu turcii, pe cît le cunoaştem, (pentru Ţara Românească cel de la Nicopole, 1392 sau 1393 — anul Hegirei 795 —, cel de la 1416 sau 1418 [242] — anul Hegirei 819 sau 820 —, cel de la Adrianopole, 1460 — anul Hegirei 865 — ; pentru Moldova, cel puţin de la 1511 [243] şi 1529 [244]), ci şi praxa, istoria relaţiunilor dintre ele şi împărăţia sultanilor, mai sigură de adevăr decît toate actele, dovedesc că, pe lîngă toată supunerea ţărilor româneşti, suveranitatea lor n-a fost atinsă pînă atunci. Sultanul „nu cere altceva decît supremaţia peste suveranitatea acestui principat", se zice în întîiul articol al tratatului încheiat de Mohamed II cu Vlad Ţepeş la 1460 (luîndu-l aşa cum îl avem, cu rezerva cuvenită) [245], înaintea expediţiunii în contra lui, şi un tribut de 100 mii de piaştri [246]. Deşi vasalitatea Ţării Româneşti datează cu adevărat de la răsturnarea lui Vlad, biruit de armele turceşti în primăvara anului 1462, şi de la instalarea fratelui său Radu cel Frumos, prin aceştia în tron [247], dar nu se ştie să se fi încheiat cu Radu alt legămînt. Ţările aveau voievozii lor, la început aleşi de ele, întăriţi de sultani în urmă, din pricina întrecerii între peţitorii de tronuri, numiţi de sultani, dintre aceia însă care, pe lîngă bani mai mulţi, se răzimau şi pe o partidă mai mare, aşadar tot din cei voiţi de ţări. Şi acesta era punctul cel mai slab, răul cel mai mare al atîrnării de turci.

Încolo, înaltul stăpînitor nu avea nici un drept în principatele noastre şi nici un amestec în cîrmuirea lor dinlăuntru. El nu putea arunca nici un ban dajde, nu avea nici un slujbaş cetăţenesc, nici un ostaş în ele şi nici unui turc de rînd nu-i era iertată aşezarea acolo şi nici nu se întîmplă pînă scurt înainte de răscoală. Voievozii ţărilor erau domnii lor, cum îi numeau strămunii noştri, frumos şi plin de înţelegere pe stăpînitori. Puterea acestora era neţărmurită. Toate slujbele lumeşti şi bisericeşti ei le împărţeau, toată oastea era a lor şi peste judecata lor nu era apelaţie nicăiri. Numai pe înşişi domnii, îi puteau osîndi sultanii cu scoaterea. Şi aceasta nu fiindcă erau în drept, ci fiindcă partidele nemulţumite le împiau acest drept, pe care ei, se înţelege, aveau atîta minte să-l primească. a chiar şi în trebile din afară ţările erau stăpîne pe sine însele : aveau eptul de război şi de pace cu vecinii, dreptul de a încheia tratate de etenie cu ei [248], bineînţeles nu împotriva ocrotitorului. Ce e mai mult,

în tratatele cu Moldova se însemna chiar titlul ei de liberă şi neatîrnată [249].

Cotropirea, asupririle ce le cunoaştem, ce puseră armele în mîinile voievozilor noştri, erau rele economice şi de natură privată, în fundamentul lor, nu politică : datoriile ce contractau peţitorii scaunelor domneşti, ca să le poată cîştiga, aduceau peste ţări potopul creditorilor. Şi tocmai pe atunci, scurt înainte de izbucnirea răscoalelor, această pacoste era pe cale a deveni publică, a statului, şi prin formă.

Avem mărturisirea lui Petru Şchiopul din 1593 şi din 1594 „că toţi domnii moldoveneşti, aşijderea şi munteneşti ... sînt datori a plăti toate datoriile acelor domni ce le stau în loc [adică în al căror loc stau], neîntrebînd nimica de datorii ca acelea, de unde să fie făcute, au dreptu treaba ţării, au întru treaba sa" [250]. Nu trebuie să uităm însă că el făcea această mărturisire ca să se apere împotriva unor foşti arendatori pricinaşi, care îl urmăreau, deşi pe nedrept, la guvernul Austriei interioare, unde îşi căutase odihna. Şi ştim de altă parte că ienicerii se împotriviră mazilirii lui Aron, fiindcă altfel aveau să-şi piardă o parte din ei, care-i erau creditori, sumele împrumutate. Apoi mai ştim că şi Mihai se îndatora, anume la primirea domniei, să plătească datoriile înaintaşilor săi : o dovadă că aceasta nu era de sine înţeles, era un hatîr ce se făcea turcilor, căci datoriile celor scoşi erau ale lor, nu ale statului. Cînd aci era să se ajungă, cînd împilarea, jefuirea economică trecu toate marginile, sabia avea să taie orice legătură de supunere. Trebuia să o taie, ţările se prăpădeau aievea.

Ţările româneşti se supuseseră turcilor ca să aibă pace de ei, şi ca să aibă scut şi apărare în ei împotriva duşmanilor lor. Pentru un tribut, pentru plata unei dări anumite pe an, românii îşi mîntuiau viaţa statelor lor, pe care puterile vecine creştine, Polonia şi Ungaria, nu le-ar fi putut-o apăra, căci nu şi-o puteau apăra nici pe a lor, şi erau asiguraţi totodată şi împotriva poftei acestora de a-i înghiţi.

Acum, cînd ocrotitorii înşişi vroiau să le înghită, ele, ţările noastre, trebuiau să-şi caute mîntuirea.

Dar sabia ce tăia legăturile Ţării Româneşti era prea mică, oricît de oţelită ar fi fost şi turcii fură numai întărîtaţi. Ea trebuia ajutată. Apoi ştim că singurul şi neînsemnatul ajutor i se dete foarte anevoios la început şi Mihai, rămas tot singur, nu-l putea cîştiga acum decît cu cel mai scump preţ : întoarcerea înapoi către vechii cotropitori nu mai era cu putinţă, cum am arătat, prea multe capete li se zburaseră, prea grele pagube li se făcuseră. Şi nici nu putea avea nimeni inima să se întoarcă : aducerea aminte de groaznicele suferinţi era prea proaspătă.

În chipul acesta, oricît de harnici ar fi fost boierii lui Mihai, tocmitorii contractului, lor nu le rămînea decît să se învoiască cu preţul pus de ardeleni, dacă aceştia erau tari de tîrg şi nu lăsau nimic. Ori că românii trebuiau să se arunce singuri asupra duşmanului, pentru a pieri vitejeşte şi ei şi ţara lor, cum altădată se sfărîmară dacii de puterea romanilor, lăsînd numai vitejia numelui lor după ei şi sîngele ce va mai curge prin neamul nostru pînă astăzi. Prin tratatele încheiate boierii nu pierdeau nimica din drepturile lor politice, ci mai cîştigau încă, apropiindu-se

de nobilimea ardeleană, căpătînd dreptul de a lua parte prin delegaţi la dietele Ardealului şi a-şi da oarecum învoiala asupra dărilor ce aveau să se arunce peste ţară ; acestea aveau să fie cu mult mai uşoare decum ajunseseră a fi, potrivit cu ale Ardealului ; boierii erau scutiţi de orice dare şi orice fel de slujbe iobăgeşti către voievod ; prin ele se punea stavilă scurgerii grecilor către ţară, care începuse a-i împinge în înalte funcţii prin puterea banilor ce împrumutau voievozilor ; boierii se scuteau de orice călcare a moşiilor lor prin ostaşi şi de orice asuprire din partea miliţiei, rele împreunate cu războiul ce se ivise încă în întîiul an, se vede : şi colonii aşezaţi de boieri şi iobagii aflători pe moşiile lor, ajungeau prin acest contract legaţi de glia unde se aflau fără a mai avea drept de strămutare la alt stăpîn (ceea ce era, fără îndoială, obicei încă de mai înainte, numai nu cu atîta putere de a fi împlinit) ; deci tocmitorii lor aleseră supunerea ce li se cerea, adică spargerea statului lor „şi scăzură pe Mihai Vodă despre domnia ţării şi despre venitul ei, numai să fie tocmai cu căpitanii lui“ [251]. Dar era un număr de boieri, între ei Radu Buzescu, care deşi nu vedea poate aşa limpede ca noi astăzi, că scăderea domnului era sugrumarea ţării, fiindcă domnitorii „închipuiesc neamurile“, simţeau însă că prin acel contract s-a călcat greu credinţa către domn. Ei, (care subscriseseră cu toate acestea contractul) [252] ne spun prin cronica anonimă [253] că Mihai nu-i împuternicise la atîta, decît „ca să fie ascultător de Bator Sigmon“ iar de ţară să n-aibă scădere, ci să şi-o ţie deplin şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fost jurămîntul dintîi“. Ei nevrînd să poarte vina relei credinţe, mărturisesc în cronică cum „se nevoia să slujească domnu-său în dreptate“, dar că „de neprieteni fură biruiţi“, în mijlocul cărora „învrăjbitorul diavolul umblase“ [254].

Învinuirea e grea de tot, ca şi cum tocmitorii legămîntului ar fi vîndut de bunăvoie drepturile domnului lor. Dar faptul că Mihai primi şi el legămîntul dovedeşte că nu se putea altfel ; nu-i vorbă, era şi mai greu de putut, după ce boierii îl încheiaseră ; capetele lor însă tot puteau să zboare de sabia ce o mai ţinea Mihai în mînă, de oastea ce-l înconjura încă în neştirbită ascultare. Un lucru însă tot trebuie primit fără ocol din acele arătări ale cronicii : partea mare de boieri s-a ţinut prea slab la tocmeală. Chiar dacă nu s-ar fi putut cîştiga mai mult — ceea ce nu se ştie — încercarea trebuia făcută. Alte instrucţii de la domn trebuiau cerute, tocmeala să fi fost tărăgănată, oricît de adevărat este dealtfel că timpul lipsea. Reprezentanţii unui popor, clasa lui cîrmuitoare, împuterniciţii unui domn, nu pot lăsa nimic din drepturile ţării şi ale domnului lor *fără cele mai îndîrjite opintiri,* nici atunci cînd prin aceasta cîştigă mîntuirea de moarte pentru toţi, uşurarea de greutăţile vieţii. Numai atunci un popor se poate pune sub ascultarea unei puteri străine, ca să se scape de o mai mare primejdie, cînd poate avea toată nădejdea că trecînd primejdia cea rea, va putea zvîrli şi jugul luat de bunăvoie. Dacă boierii ce supuseră Ţara Românească Ardealului o făceau numai pentru uşurinţa traiului lor, fără gînduri ascunse, Mihai, desigur, primea contractul încheiat peste voia lui, numai fiindcă ştia că îl va face zdrenţe cu sabia lui ascuţită, îndată ce primejdia clipei din partea turcului va fi trecut. Şi nu vom avea nici o îndoială că viteazul nostru domn jura în

inima lui cea mai cumplită răzbunare împotriva lui Sigismund Báthory, cînd buzele lui erau silite să gîngăvească formula jurămîntului de supunere la urechile lui Palatici. [...]

Dar dacă un popor nu-şi poate lepăda numele ca să-şi scape viaţa decît după cele mai grele opintiri, dacă n-are voie să-şi lase stăpînirea peste ţara sa fără cea mai aspră trudă de a şi-o mîntui — întocmai cum iobagiul din Ardeal, „rumânul" din ţările româneşti se vindea boierului numai cînd n-o mai putea duce altfel —, legămintele tocmite de ţările româneşti cu stăpînitorii Transilvaniei la 20 mai şi 3 iunie puteau ascunde, cu toate acestea, şi un mare bine pentru neamul românesc, o sămînţă de mărire viitoare, pe care tocmitorii de atunci nici de departe nu o puteau bănui măcar. Numai dacă cele legate atunci ar fi rămas în fiinţă ! Primejdia ca ţările noastre să fie copleşite de nobilime ungurească era cu mult mai mică, chiar dacă articolele ce asigurau numai pămîntenilor ţara lor se călcau cu vremea, era mai mică decît putea fi folosul unirii tuturor românilor sub o stăpînire. Iobagiul din Ardeal era apropiat de românul ţărilor româneşti. Între ei trebuia să se deştepte simţul de comunitate pe care l-ar fi nutrit aceeaşi asuprire. Întinderea stăpînirii bisericeşti a mitropolitului din Tîrgovişte asupra parohiilor româneşti din Ardeal şi părţile ţinătoare de el din Ţara Ungurească şi Banat, un bine cu de aievea ce cuprindea contractul, lipea pe fraţi de fraţi şi sufletul românului cîştiga o puternică coardă de unire şi prin lege, afară de unirea prin nevoi. Aceeaşi cultură, care în mare parte îşi avea izvorul în biserici şi mănăstiri, străbătea prin mintea şi inima întregului neam românesc. Ea străbătea în mult mai mare măsură în Ardeal decît a putut străbate altfel, în viaţa de un veac ce a avut şi în forma schimbată prin care a fost rînduită să treacă. Alte vîni puternice de izvoare ale ei ar fi ţîşnit din acest pămînt mănos sub scutul mitropoliţilor tîrgovişteni, de acelaşi rang cu capetele bisericilor protestante şi papistaşe, ocrotite de stat. Domniile fanariote n-ar fi trecut niciînd cu umilinţele şi ruşinea lor peste principatele dunărene şi revoluţia lui Horea ar fi rupt lanţurile „iobăgiei" şi „rumâniei" de la Satul Mare pînă la Marea Neagră. În toţi românii ar fi înviat dorul de libertate deodată şi puterea de a şi-o scoate din fiare ar fi avut-o cu mult mai curînd şi mai zdrobitoare. [...]

Norocul, stoarcerea pînă la sec a tuturor foloaselor ce se puteau scoate dintr-un şir de întîmplări priincioase, viclenia şi călcarea credinţei date ortacilor de luptă de o parte, o situaţie de tot grea, aflarea în mijlocul primejdiei fără sprijin de nicăiri şi poate şi lipsa de cuvenita tărie sufletească de alta, deteră ţările româneşti pe mîna stăpînitorului ardelean. Dar nu era tot atît de uşor a le şi păstra cum fuseseră cîştigate.

De o parte polonii nu puteau îngădui vecinului lor o pradă atît de uşoară şi atît de bogată şi se găteau să i-o scoată cu puterea, cel puţin partea lipită de ţara lor. Şi chiar împăratul nu afla ciudat planul polonilor, deşi pentru aceasta se îndoia că ar rupe ei pacea cu turcii [255]. Iar la Roma, unde guvernul Sf. Scaun era cît se poate de dulce către poloni, aveau nădejdea la început că nu va fi greu a-l artuţi pe principele ardelean care a făcut lucrul „fără judecată răscoaptă", să se mulţumească cu una

din provinciile cîştigate, lăsînd Moldova polonilor. Căci fără puteri mari nu va fi în stare să apere de turci aceste provincii deschise, fără cetăţi. Să fie numai polonii liniştiţi, se zicea în instrucţia lui San-Severo, şi să aibă încrederea că principele n-a cuprins acele ţări în urma vreunei înţelegeri cu împăratul, după cum n-a avut nici cea mai slabă încurajare din partea papei, precum li se flecăreşte [256]. Peste o săptămînă scriau de la Roma aceluiaşi diplomat că se trimite — peste două, că s-a trimis — şi episcopului de Cervia îndrumarea să facă pe principe a crede că e mai bine pentru el a apăra împreună cu polonii Moldova şi Ţara Românească, decît a voi să le ţină pe amîndouă pentru sine : ar putea uşor să le piardă pe amîndouă [257]. Papa cerea să aducă pe regele Poloniei prin San Severo, pe Transilvan prin Di Cervia la o învoială şi cerea ca şi împăratul să-şi pună în cumpănă vaza lui pentru a îndupleca pe Transilvan [258]. Trebuia însă să se afle la Roma că împăratul a luat chiar partea acestuia, scriind, la cererea lui, regelui polon să nu se amestece în afacerea Moldovei şi Ţării Româneşti. Asta făcea pe guvernul papei să creadă că la curtea împăratului „nu se ştia bine tot ce a făcut Transilvanul în zisele provincii", deşi altmintrelea li s-a dat a înţelege că le va ţine în acelaşi chip ca pe Transilvania, adică, de nu va avea urmaşi bărbăteşti, să cadă toate la Coroana Ungariei [259]. În urmă vedeau şi la Roma că principele nu poate fi uşor înduplecat să împartă prada ; credeau totuşi că va asculta sfaturi cuminţi, cînd va vedea pe poloni ascuţindu-şi armele ; pentru că nici nu e în stare a purta sarcina ce a luat-o în spate, ca să apere de turci, fără ajutorul polon, amîndouă provinciile. Şi cereau din nou ca împăratul să-i dovedească aceasta [260].

De altă parte, ţările româneşti începură a înţelege îndată ruşinea legămîntului şi se cutremurară de ceea ce s-a săvîrşit cu ele. Şi fără îndoială că nemulţumirea Ţării Româneşti era stîrnită de însuşi domnul Mihai Vodă.

Aşteptară ele cît aşteptară venirea unui ambasador împărătesc, care desigur fu făgăduit delegatului lui Mihai Vodă, cu nădejdea că noi legăminte cu acesta şi ajutoare de-a dreptul ce ar fi fost să le urmeze de la împăratul, vor zădărnici umilinţa siluită prin Ardelean.

Într-adevăr împăratul trimisese încă demult înainte de venirea delegaţiei româneşti la Praga pe cunoscutul Marini în Ţara Românească şi Moldova. Şi acesta ajunse încă pe la sfîrşitul lui februarie la Alba Iulia. Dar stătu aci pe loc. Precum în anul trecut Sigismund Báthory ştiu să împiedice înţelegerea nemijlocită a trimisului papal şi a aceluiaşi Marini cu Mihai Vodă, cel puţin, speriindu-i să nu meargă la el, cum ne-a arătat limpede mersul întîmplărilor, tot aşa şi acuma el opri pe Marini de a călători mai departe. La 10 aprilie acesta era gata să plece în Ţara Românească. Atunci îl împiedică Ioşica, zicînd să aştepte pînă ce trece dieta, că au să vină boieri de acolo. Nu cumva să se facă vreo greşală cu mergerea lui. Cît priveşte Moldova, de necredinţa lui Aron i se spuneau demult şi cum şi aceea că-l vor scoate şi vor pune „guvernator" pe Ştefan Răzvan [261]. Cu ce l-au oprit în urmă aflăm de la însuşi principele. La 9 iunie principele scrie împăratului din Alba Iulia că sosind „zilele trecute" [262] Marini, „ablegatul" maiestăţii sale în Ardeal, pentru a merge în

Moldova şi Ţara Românească, l-a făcut prin socotinţele sale să ia aminte că mergerile lui în acele provincii n-ar fi de folos şi l-a înduplecat să se întoarcă, căci chiar din partea sfetnicilor intimi ai maiestăţii sale i s-a atras luarea aminte să aibă grijă ca să nu sufere creştinătatea vreo pagubă din pricina lor. Altfel, el singur l-ar fi zorit să se ducă, dacă ar fi fost spre binele ţării sale şi al acelor provincii călătoria lui.

Şi mai lămurit, mai verde, îşi spune Sigismund grija sa de a nu pierde acele provincii prin mergerea lui Marini la ele în scrisoarea ce avea s-o ducă acesta sfetnicului împărătesc, de care zice că i-a pus la inimă prin „oratorii" săi, să aibă grijă să nu se lipsească de folosul acelor ţări. „Am hotărît să rămînă cîtva timp aici, zice chiar principele, „temîndu-se ca nu cumva mergerea zisului Ioan Marini în acele părţi (regiones) să ne aducă, din pricina nestatorniciei acelor naţii, niscai noi greutăţi, din care foarte multe abia le-am învins". Şi el, Marini, a hotărît să se întoarcă înapoi la maiestatea sa [263].

Văzînd că omul împăratului nu mai vine, poate chiar aflînd că el a fost întors înapoi în Ardeal, „moldovenii şi românii" (li Moldavi et li Valachi) începură a se văita rău „că sînt asupriţi de Transilvan, zicînd că ei s-au scos din ascultarea turcului nu pentru a se supune acelui principe, ci pentru a face învoială cu împăratul şi pentru a se uni cu împărăţia şi că Transilvanul vecin şi armat le-a pus jugul său, după ce cu feluri te mijloace mincinoase a răpit voievodului moldovean stăpînirea sa şi a pus un alt voievod cu mai strînse condiţii şi a chemat la sine pe căpeteniile (li principali) acelor provincii, care, ori înşelaţi, ori cumpăraţi (corrotti), l-au pus principe peste acele ţări şi i-au dat puterea (autoritá) ce ei nu aveau împuternicirea să îngăduie" [264]. La Praga, unde aceste jeluiri ajunseră prin iulie [265], deodată cu tristele ştiri despre izbucnirea nouă şi mai cu tărie a revoluţiei religioase-economice în Austria superioară [266], se temeau că de aci vor răsări alte nenorociri şi „scandaluri" (un seminario di scandali), pentru că dacă acele popoare nu vor vrea să rămînă supuse, nu va lipsi cine să le aţîţe şi să le ajute. Polonii, cei atît de aproape şi cu pretenţii asupra lor şi turcii, care vor încerca să le procuprindă. Nu cunoaştem scrisorile prin care împăratul îşi arăta nemulţumirea faţă de această purtare asupritoare a principelui faţă de vrednicii lui vecini, dar e sigur că-i arunca vorbe. Căci în aceeaşi depeşă de la 15 august, în care ambasadorul veneţian din Praga ne povesteşte cîte le auzirăm, el mai spune că „principele se dezvinovăţeşte, zicînd că tocmelile le-a făcut prin mijloacele cuvenite şi încheierile s-au săvîrşit după lege, ba adaugă şi scrisorile şi plenipotenţele (le commissioni) ce au fost date acelora care au purtat şi terminat această tîrguială". În sfîrşit, principele zice că numai cîţiva, puţinei, sînt cei ce se jeluiesc — aceştia „nu s-ar afla mulţumiţi nici într-un stat" —; el n-are frică că aceştia vor face vreo tulburare şi crede că toţi vor fi păciuiţi în curînd [267].

Învinuirea de trădare, repetită atît de aspru şi din această parte pe capul boierilor ce încheiară tratatele cu ardelenii, potrivit cum făcu cronica anonimă, nu poate fi luată, cu toate acestea, credem, chiar aşa crud : cum putea atunci principele să dovedească prin chiar scrisorile şi plenipotenţele acelor boieri că el s-a purtat după drept şi cuviinţă ? Deci

o vom scădea la ce am scăzut-o : la o bună bucată de nedestoinicie politică, diplomatică, la lipsa de tăria cuvenită. Deşi trebuie să mărturisim : o adîncă bănuială ne rămîne în suflet. De rîndul acesta, apoi, ea dă mai ales dovadă de opoziţia ce sufletul măreţ al lui Mihai vătămat atît de dureros, ştiu să o trezească într-o parte a boierimii sale, de nemulţumirea ce poate se ivi singură în moldoveni, poate a primit o scînteie şi din Ţara Românească şi care desigur fu aţiţată în ei şi de poloni.

Oricum, era lămurit că principele transilvan nu avea să se bucure prea mult timp de izbînzile sale de cabinet. Şi dacă totuşi Ţara Românească i-a rămas supusă mai lungă vreme decît ne-am aştepta, deşi cu mult mai slobod, cu totul altfel de cum o lega contractul ; şi dacă Moldova i-a fost răpită de pizmaşii şi rîmnitorii săi mai iute decît ar gîndi cineva şi aproape fără nici o încordare, acestea le-a pricinuit războiul ce urma cu turcii, el, a cărui aşteptare fu pricina acelor izbînzi politice ale ardelenilor.

NOTE

[1] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 466. Venier către doge, Pera, 10 decembrie.

[2] Walther, *loc. cit.*. p. 17 <Ed. Simonescu, p. 68>. După Papiu, tona de aur echivala cu 100 000 taleri în Germania („Tesaur" I, p. 56).

[3] E numai pentru a nu se arăta starea Ţării Româneşti cu mult mai rea cînd biograful zice aci că şi Moldova şi Transilvania plăteau tot atîta.

[4] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 466—467. Constantinopol, 10 decembrie şi *ibidem*, IV. 2, p. 186, 13 decembrie 1595.

[5] În depeşa bailului din 7 ianuarie ni se spune cel puţin că generalul s-a retras din Ungaria, cu ruşine, la Belgrad. *Ibidem*, p. 187.

[6] Scrisoarea lui Mihnea către mătuşă-sa Marioara Vallarga, 14 decembrie 1594, în Iorga, *Contribuţiuni*..., p. 104. Aci nu se spune că prin Sinan s-a cîştigat domnia lui Radu, ci numai că Bogdan a fost mazilit şi sultanul a dat-o lui Radu ; dar aceasta se spune hotărît în depeşa bailului din 20 ianuarie, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 458. El nu aflase mai curînd de această numire.

[7] *Ibidem*, IV. 2, p. 187. Depeşa bailului din 7 ianuarie.

[8] Scrisoarea lui Mihnea şi depeşa bailului din 20 ianuarie.

[9] Aşa s-ar părea după depeşa bailului de la 7 ianuarie. Numai cît bailul atunci nu ştia că Assan avea să sprijine pe Mihnea Radu. Cf. *ibidem*, p. 188, depeşa din 20 februarie, după care hanul tătar îl întîlni pe căruntul Assan lîngă Dunăre (poate la Vidin — vezi îndată textul), neîndrăznind să treacă.

[10] Depeşele lui Venier din 7 şi 20 ianuarie, în *Hurmuzaki*, IV, 2, p. 187 şi III. 1, p. 458. Data zilei ne-o arată o cronică publicată de E. Legrand în a sa *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, Paris, 1881, p. 115 sq. Şi ea poate fi corectă, căci „fiul lui Iancu" era plecat la 7 ianuarie, cum scrie Venier — dacă acesta îşi va fi trimis acum depeşele din două în două săptămîni, cum se pare.

[11] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 225. Analele Fugger.

[12] Walther, p. 16 <Ed. Simonescu, p. 67>. Socotim datele lui Walther fără a avea toată siguranţa, ca fiind în stil nou. Oarecare sprijin pentru aceasta ne dau izbînzile următoare din 1 şi 8 ianuarie, care erau ştiute la Viena în 21 ianuarie, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 223.

[13] Cronica oficioasă (Walther), p. 16 <Ed. Simonescu, p. 67> spune că era la jumătate depărtare între Rusciuc şi Nicopole, cale de o zi de la fiecare. În *Marele Dicţionar Geografic*, III, p. 389, citim : „Floci... fost oraş şi cetate, în jud. Ialomiţa, pe malul stîng al rîului Ialomiţa, în apropiere de Dunăre".

[14] Walther, p. 16 <Ed. Simonescu, p. 67>.

[15] *Ibidem*, p. 22 <Ed. Simonescu, p. 73>.

[16] *Ibidem*, p. 16 <Ed. Simonescu, p. 67>. Cf. Thuanus, *Historiarum sui temporis libri 138*, p. 197, unde sînt puse în acelaşi rînd cu biruinţe din ianuarie. Vezi şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 223. Extrase din Analele lui Fugger, din Viena, 21 ianuarie : că românii au prădat „Dobrogea". E ştiut că Silistra se află la hotarul sud-vestic al Dobrogei. Cu numele e pusă prădarea cumplită a Silistrei în raportul sumar al bailului, Pera, 19 martie, în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 191.

[17] Cronica anonimă, p. 279—280. <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 58>. Cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 37. Scrisoarea lui Marini, 24 martie.

[18] Data anonimului : „8 ianuarie" st. v. ne face să avem oareşicare îndoială, urmîndu-i pentru fapte mai tîrzii o dată mai timpurie, 4 ianuarie. Unul ori altul e greşit.

[19] Anonimul, p. 278—279. <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 57>. Şi Walther, p. 18 <Ed. Simonescu, p. 69>, care spune că Mihai sta gata în Hulubeşti.

[20] Anonimul, p. 279. Pentru această ciocnire el dă data 4 ianuarie st. v., ceea ce în comparaţie cu alta, nu poate rămîne. Vezi mai sus.

[21] Walther, p. 18 <Ed. Simonescu, p. 69>. Anonim, p. 279 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 57>. Am pus, după Walther, la acest rînd de lupte eliberarea creştinilor robiţi. Numărul lor la el se potriveşte cu al lui Szamosközy, IV, p. 98 : 7 000. Într-un raport din Ardeal, din 23 februarie : 1 000 ; într-altul din Caşovia, 19 martie : 4 000. La fel într-unul din Braşov, 7 aprilie, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 229—230. Analele Fugger. În toate celelalte izvoare prilejul eliberării nu e arătat decît sumar, în urma luptelor cu tătarii.

[22] Într-un raport al bailului, Constantinopol, 20 februarie, se zice că tătarul, nemulţumit cu Sinan, mergea către ţara sa „et assendo giunto ai confini di Valachia, trovo che Assan Bassa huomo canuto et esperto delle cose della guerra, cunoscendo il pericolo non si assicurava di entrar nella Valachia, ma egli insuperbito per li prosperi succesi... vi entro con 24 mille Tartari"... Deşi nu se spune apriat că şi turcii intrară după el, totuşi credem că aceasta s-a întîmplat. *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 188.

[23] Am urmat în toată această povestire pe Walther şi în părţile ce se pot controla, cronica anonimă.

[24] Szamosközy, IV, p. 96. O povară de cal avea 100 000 aspri.

[25] Venier către doge, Pera, 20 februarie 1594 (=1595). *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 189.

[26] *Ibidem*, supl. II. 1, p. 341. Aron Vodă către Zamoyski.

[27] Anonim, p. 279 <Ed. Grecescu—Simonescu, p. 57>.

[28] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 188—189.

[29] *Ibidem*, III. 1, p. 229. Analele Fugger. Din Praga, 7 martie 1595.

[30] Szamosközy, IV, p. 98.

[31] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 226. Alba Iulia, 22 februarie 1595.

[32] Cronica anonimă, p. 279 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 57>.

[33] Walther, p. 19 <Ed. Simonescu, p. 70>. E probabil marţi 21/31 ianuarie. După Nössner, în *Fundgruben*, III, p. 61, trecerea Dunării s-a făcut la 13 februarie st. n.

[34] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 469 şi IV. 2, p. 189.

[35] Walther, p. 19—21. <Ed. Simonescu, p. 71—72>. Cu povestirea lui se potriveşte raportul bailului din Constantinopol, 6 martie 1595. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 469.

[36] În „Kurzer Bericht", făcut pentru prezidentul Camerei Curţii împărăteşti la 2 mai 1595 („Archiv. f. Sieb. Lk.", I, 1853, p. 132—133) se spune aceasta cu arătarea că negustorii aci aveau adunate toate proviziile ce cumpăraseră în lung şi în larg pentru cuina sultanului.

[37] Walther, p. 21—22 <Ed. Simonescu, p. 72>.
[38] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 229—230. Caşovia, 19 martie 1595.
[39] *Ibidem*, p. 469 (=IV. 2, p. 189).
[40] Mihai cerea mai tîrziu artilerişti de la împărat.
[41] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 340—341. Aron către Zamoyski, Iaşi, 15 februarie (probabil st. n.).
[42] Cronica anonimă, p. 279. Walther, 22 <Ed. Simonescu, p. 72>.
[43] *Ibidem*.
[44] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 229, Praga, 7 martie. După *Chron. F. L. Olt.*, p. 118, data e 13 februarie, ca la Nössner.
[45] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 188. Raport din 20 februarie.
[46] *Ibidem*, III. 2, p. 86—87. Praga, 7 martie. Durere, nu ni s-a păstrat aceasta, ca şi cele mai multe din scrisorile lui Mihai.
[47] *Ibidem*, 1, p. 229—230.
[48] *Ibidem*, XI, p. 299—307, extrasele privitoare la români ; vezi p. 300.
[49] Walther, p. 13—22.
[50] Cronica anonimă, p. 278—280.
[51] *Chron. F. L. Olt.*, p. 117. Szamosközy, IV, p. 95.
[52] „Kurzer Bericht", *loc. cit.*, p. 133.
[53] Walther : „duorum millium Ungarorum praesidiis" (fără determinare aşadar) ; *Chron. F. L. Olt.*, hotărît „milites" nu „equites" ; anonimul : „o seamă de oşti".
[54] Nössner, *loc. cit.*, p. 61.
[55] Szamosközy, IV, p. 96.
[56] Anonimul, p. 280 <Ed. Grecescu—Simonescu, p. 58>.
[57] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 86. Praga, 7 martie. Într-alt raport, 28 februarie, *ibidem*, p. 85, veneţianul spune că 14 mii ostaşi s-au trimis moldoveanului. Cealaltă mărturie, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 225.
[58] Walther, p. 14.
[59] *Ibidem*, p. 19.
[60] Căci nu poate fi adevărată spusa lui Szamosközy, că „Mihai trece Dunărea cu 32 000 de oameni. Raportul către Hofmann, mai vrednic de credinţă, ne arată, cum văzurăm, 10 000 de români.
[61] Localitate din jos de Rusciuc, lîngă Dunăre, nu cum crede N. Iorga, *Scurtă istorie*, p. 29, că ar fi Rahova, îndepărtată în sus. E drept, o pune între izbînzile din ianuarie, dar eu socot că se poate pune în acest timp, cînd A. Király se afla dincolo de Dunăre, luîndu-şi marşul în josul ei. Cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 37.
[62] *Ibidem*, IV. 2, p. 187. Raportul lui Venier.
[63] *Chron. F. L. Olt.*, p. 117—118.
[64] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 189. Venier către doge, Pera, 20 februarie 1595.
[65] *Ibidem*, Supl. II, 1, p. 341. Aron către Zamoyski, Iaşi, 15 februarie.
[66] Încercarea turcilor de a-l scoate prin înşelăciune e raportată de cineva din apropierea tronului polon, unde tocmai se afla o solie moldoveană să ceară ajutor. Vezi Analele Fugger, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 228.
[67] *Chron. F. L. Olt.*, p. 118. După acest izvor, dealtfel singurul care raportează întîmplarea aşa, solia turcă ar fi venit pentru întărirea lui Aron şi nu pentru înceluirea lui.
[68] „Habe er zu zweymahlen etlich Tausent Türken umbrigen und niederhauen lassen", citim în citatul raport din 15 februarie din Cracovia.
[69] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 224. Lemberg, 16/26 februarie 1595. Un ceauş şi 4 capigii veniră la Aron cu expresa poruncă să-l ridice din scaun. Dar le fură tăiate capetele şi apoi urmă măcelul. Evident că ambele rapoarte fac mărturisire de acelaşi fapt.
[70] *Ibidem*, Supl. II, 1, p. 341. Aron către Zamoyski, Iaşi, 15 februarie 1595 (st. v., credem). Venier către doge, Pera, 20 februarie, *ibidem*, IV. 2, p. 189. După acest din urmă izvor ar fi fost chiar şi Aron la luptă, dar voievodul spune că numai şi-a trimis trupele.
[71] Vezi raportul citat al lui Venier în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 189.
[72] Walther, p. 23—24 <Ed. Simonescu, p. 74>.
[73] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 232.

[74] E drept că în scrisoarea lui Aron nu se spune nici de Ştefan Vodă, nici de paşa Silistrei, aşa că puteau fi alte oşti ; dar în raportul bailului se spune hotărît că Aron pe paşa Silistrei şi pe cel din Bender îi bătu.

[75] Szamosközy, IV, p. 96. Moartea lui Ştefan nu poate fi adevărată. Walther spune că l-a văzut chiar el în Constantinopol la masa ambasadorului şi chiar de la el a aflat cele ce ştie despre această luptă. Ştefan Surdul a fost destinat pentru Moldova şi nu pentru Ţara Românească, cum se vede dintr-un raport al lui Marco Marini, din Alba Iulia, de la 28 aprilie, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 100—101.

[76] Potrivit *în parte* cu rezultatul cercetării noastre şi în N. Iorga, *Scurtă istorie...*, p. 31.

[77] *Hurmuzaki*, XII, p. 37. Dar am văzut că Mihalcea pradă Silistra la 8 ianuarie.

[78] E cu putinţă să fie tot Hassan de la Şerpăteşti-Rusciuc, căci oştile scăpate de aci s-au retras către Silistra. Vezi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 232. Cred că e una şi aceeaşi persoană cu paşa de Cetatea Albă, dintr-un raport din Caşovia, *ibidem*, p. 228.

[79] *Ibidem*, p. 225. Erlau, 22 februarie.

[80] Walther, p. 24.

[81] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 232. În acest raport sînt nu mai puţin de trei bătălii la Silistra, una cu Ştefan Vodă, a doua cu 6000 de turci, a treia, la 16 martie, cînd oştile principelui ardelean trecură din nou Dunărea. Cea de acum ar fi cea din mijloc.

[82] Walther, p. 24. Szamosközy, IV, p. 97.

[83] *Ibidem*, cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 37.

[84] Aşa povesteşte Aron în cunoscuta scrisoare către Zamoyski din 15/25 februarie. Vezi şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 229—230, un raport din Caşovia, din 19 martie.

[85] *Ibidem*, p. 227 ; cf. p. 226, raport din Alba Iulia, 22 februarie.

[86] *Ibidem*, IV. 2, p. 191.

[87] *Ibidem*, III. 1, p. 227. Şirul bătăliilor după mine este următorul : Obluciţa, Ackermann, Tighina.

[88] Cel mai autentic izvor sînt desigur scrisorile lui Sigismund Báthory către împărat, al căror cuprins îl află ambasadorul veneţian, 25 aprilie, *Hurmuzaki* III. 2, p. 95. După el luăm special compoziţia oastei. Asupra izbînzilor lui Aron la Ackermann, Chilia şi Ismail, vezi *Hurmuzaki*, III. 2, p. 193 (=III. 1, p. 47), Raportul bailului, 2 aprilie.

[89] *Ibidem*, IV. 2, p. 193. Venier către doge, 2 aprilie. Acelaşi raport poartă în vol. III. 1, data de 15 aprilie. Nu ştim care poate fi cea adevărată.

[90] *Ibidem*, III. 1, p. 230.

[91] *Ibidem*, IX, p. 294.

[92] *Ibidem*, III. 1, p. 231—232 ; *ibidem*, III. 2, p. 101, scrisoare din 28 aprilie 1595.

[93] *Ibidem*, III. 1, p. 234. Cf. raportul ambasadorului veneţian din Praga, 9 mai, *ibidem*, 2, p. 97.

[94] *Ibidem*, IX, p. 294.

[95] Cronica anonimă, p. 284 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 59—60>.

[96] M. Weyss, în *Fundgruben*, III, p. 148. După Csauck, *ibidem*, p. 90, Aron fu adus prins la Braşov în 10 mai.

[97] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 232. *Ibidem*, 2, p. 95. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 25 aprilie, după scrisorile principelui.

[98] Pe el ni-l arată numai cronica anonimă a ţării, p. 280 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 58>.

[99] Walther, singurul care dă data, are 30 februarie, ceea ce în afară de contradicţia in adiecto, nu e cu putinţă şi pentru că toate izvoarele ne-o arată ca petrecută după pustiirea de la 16 martie a Silistrei. Data de 30 martie se potriveşte tuturor izvoarelor.

[100] *Hurmuzaki*, IV, 2. Venier către doge, Pera, 13 mai 1595.

[101] Walther, p. 24 <Ed. Simonescu, p. 74—75>, deşi destul de încurcat, vorbeşte de o conspiraţie împotriva domnului.

[102] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 88. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 14 martie.

[103] *Ibidem*, p. 97. Raport al aceluiaşi din 9 mai.

[104] *Walther*, p. 25 <Ed. Simonescu, p. 75>.

[105] Toată povestirea am dat-o după Analele Fugger, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 234. Cuprinderea Brăilei a trebuit să se întîmple în primele zile din aprilie st. n., deoarece înştiinţarea lui Sigismund ajunge la Praga la 25 aprilie (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 95). Bailul din Constantinopol o raporta abia la 5 mai (*Ibidem*, IV. 2, p. 196). La 3 iunie, acelaşi mai raporta că prada luată de creştini la Brăila trece de un milion de galbeni (*Ibidem*, p. 199, respectiv, III. 1, p. 476).

[106] Király către principele transilvan sau către Mihai, Brăila, 24 aprilie, st. v. A.C.H., copie. De jefuirea Babei bailul scria abia la 16 iunie. *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 200. Vezi *ibidem*, VIII, p. 192. S-ar putea ca la aceasta să se refere şi raportul din Praga, 13 iunie, *Ibidem*, III, 2, p. 110.

[107] *Ibidem*, p. 116.

[108] *Ibidem*, XII, p. 36. Scrisoarea lui Marini, 24 martie.

[109] *Ibidem*, III. 2, p. 101.

[110] A.C.H. (Vezi *Hurmuzaki*, XII, p. 45). Scrisoarea lui Király. Probabil Gherghiţa.

[111] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 240, Tokaj, 20 iulie.

[112] *Ibidem*, XII, p. 75, 77, 79.

[113] Walther, p. 25 <Ed. Simonescu, p. 75>. Că erau români partea mare se vede şi din rapoartele străine. Vezi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 239, Caşovia, 16 iunie şi scrisoarea din nota următoare.

[114] Reusner, *Epistolae turcicae*, p. 132. Király către principe, 18 iunie.

[115] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 124—125. Ambasadorul veneţian către doge, Praga, 25 iulie.

[116] *Ibidem*, IV. 2, p. 202. Scrisoarea bailului din 10 iulie.

[117] *Ibidem*, III. 1, p. 239. Mai sigur st. v.

[118] *Ibidem*, IV. 2, p. 198.

[119] *Ibidem*, p. 199 (=III. 1, p. 476), Pera, 16 iunie (şi p. 200).

[120] A.C.T., convolut. 1594—1598. Constantinopol, 20 mai.

[121] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 125. Instrucţia episcopului di San Severo, Roma, 29 iulie.

[122] *Ibidem*, 1, p. 240. Vezi şi 2, p. 122.

[123] Walther, p. 25—26 <Ed. Simonescu, p. 76>. Vezi şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 241.

[124] *Ibidem*, 2, p. 109—110. La acestea, cred, se raportă locul dintr-o depeşă a ambasadorului veneţian la Praga, 13 iunie : românii uniţi cu cazacii şi transilvanii au scos din Valachia pe turci.

[125] Un contemporan ungur, Toma Borsos spune că Geszty s-a întors „cu multă ruşine, de la Făget". („Erdélyország tört. tára", II, p. 17).

[126] Cu cită nerăbdare erau aşteptaţi solii lui Báthory la Praga, vezi rapoartele ambasadorului veneţian, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 62—63, din 29 noiembrie ; p. 64 din 6 decembrie ; p. 66 din 13 decembrie ; p. 68 din 20 decembrie ; p. 69 din 27 decembrie ; p. 71 din 10 ianuarie.

[127] Deşi nu avem alte cunoştinţe decît aceasta, în izvorul din nota ce urmează, asupra delegaţilor români, şi nici numele lor nu-l ştim, nu ne putem îndoi de mărturie.

[128] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 222—223.

[129] *Ibidem*, 2, p. 73. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 24 ianuarie. Cf. şi cel din 31 ianuarie, *ibidem*, p. 77.

[130] *Ibidem*, p. 195—196. Vezi şi mai sus.

[131] Matthias către Rudolf, Viena, 1 decembrie 1594. A.C.H., Pálffy sosi mai în urmă. Vezi *Hurmuzaki*, III. 2, p. 73. Raportul ambasadorului veneţian din 17 ianuarie 1595.

[132] Aceştia erau : Csáky G., Sürger I., Frátay I, şi Huet A. Instrucţiunea în Bethlen W., *op. cit.*, ed. II, 1783, tom. III, p. 513 sq. Reprodus în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 199—200, în 16 puncte. Cele două exemplare ale „Condiţiunilor" puse de ardeleni ca bază de tocmeală păstrate în Arhiva Curţii au 18 puncte. Vezi *Hurmuzaki*, III. 2, p. 77—79.

[133] Publicat de Sizlágyi S. în „Történelmi Tár", XIX, p. 8—15, în 26 puncte, din arhiva din Vörösvár.

[134] Ajuns la Regensburg pe la 20 august (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 46), el nu s-a mai întors, căci îl întîlnim mereu la Curtea împăratului. Probabil a plecat cînd Sigismund venea la Cluj din Chioar.

[135] *Ibidem*, p. 73.

[136] Punctul 1 din instrucţia comună. În exemplarul publicat de Bethlen (vezi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 199) nu se spune că ţările române s-au supus principelui, ci numai că s-au despărţit de turc la îndemnul lui.

[137] În acest din urmă exemplar se zice şi sub Ioan Sigismund.

[138] Punctul 2 al instrucţiei comune, 12 al celei secrete.

[139] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 76—77. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 31 ianuarie.

[140] Art. II din Tratat, aşa cum e el introdus în legile Ungariei, a cărei dietă, deschisă la 8 februarie, primi contractul încheiat la 28 ianuarie şi ale cărei concluzii împăratul le ratifică la 14 martie. Vezi *M.C.H.*, VIII, p. 215—235.

[141] Tratatul a fost publicat de mult de Bethlen, III, p. 519 sq.

[142] K. Reissenberger, *Princessin Maria Christierna*... în „Mittheilg. d. his. Ver. Steiermark", XXX, Graz, 1882, p. 7—8.

[143] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 83—84 şi 86.

[144] Contractul la Bethlen, III, p. 534—548. Mai vezi rapoartele ambasadorului veneţian din februarie, f. d. şi din 21 ; apoi 21 martie în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 82—83, 88—89. Foarte multe detalii în scrisorile arhiducesei Maria către Rudolf, Graz, 5 martie, în Szilágyi, *Carrillo*, p. 140—146 şi în „Uj Magyar Muzeum", 1854... Cf. Hurter, III, p. 324 sq. Reissenberger, p. 8—11, Szilágyi în *M.C.T.*, III, p. 345 sqq.

[145] Punct 10 din contract, în Bethlen, p. 546 ; cf. 579.

[146] *Ibidem*, p. 574 sq. ; cf. p. 556.

[147] Reissenberger, p. 12 sq şi Hurter, p. 329 scriu amănunţit despre această nuntă.

[148] Cronica anonimă, p. 282 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 60>.

[149] Vezi Analele Fugger şi rapoartele ambasadorului veneţian, citate la povestirea tuturor întîmplărilor războinice din iarna şi primăvara lui 1595. Într-o ştire din 4 mai (Analele Fugger, p. 234) se zice că principele „a trimis nu de mult nou ajutor moldovenilor şi valachilor". Nu putem afla dacă şi cît de adevărat e aceasta.

[150] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 102.

[151] Vezi rapoartele baililor citate la războirile de mai sus.

[152] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 100. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 23 mai. Pierderea aceasta de la Iaurin o raporta bailul din Constantinopol la 18 mai. *Ibidem*, IV. 2, p. 198.

[153] *Ibidem*, III. 2, p. 87. Raportul ambasadorului veneţian din Praga.

[154] *Ibidem*, p. 88. Raportul aceluiaşi din 14 martie.

[155] *Ibidem*, p. 88—89. Raportul aceluiaşi din 21 martie.

[156] *Ibidem*, Raport din 28 martie.

[157] *Ibidem*, p. 101—102. La 13 mai a ajuns la Graz un camerier al Transilvanului, care cere cu mare zor plecarea miresei, zicînd că cei din Ţara Românească şi Moldova şi alţii se tem că mireasa nu va fi trimisă pînă după război şi astfel stau la îndoială dacă să mai continue războiul.

[158] Vezi scrisoarea ceaşului Hassan către principe, Timişoara, 1 aprilie 1595, în „T. Magy. Emlék", Okmánytár, III, p. 35—36. Ambasadorul veneţian de la Praga abia la 2 mai ştia de acest ceauş, cu mari daruri, ce-şi aştepta paşaportul la Timişoara şi abia la 16 că principele a hotărît să-l asculte. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 96, 99.

[159] *Ibidem*, p. 104—105. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 30 mai. Îmbierile din partea turcului le scrise principele şi la Roma, Bernerio către împărat, 25 iunie. A.C. Cod. 595, 8, f. 753.

[160] *M.C.T.*, III, p. 466—480. Carlo Magno aduse şi concluziile dietei la Praga şi ambasadorul veneţian îşi cîştigă o copie, după care le rezumă în raportul său din 6 iunie. Vezi nota următoare.

[161] Contarini către doge, Praga, 6 iunie 1595, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 105—106.

[162] Două scrisori ale principelui din 2 iunie, una către împărat, cealaltă către arhiducele Matthias şi o a treia tot împăratului, din 10 iunie, cerînd degrabă

ajutor, că Ferhat paşa a pornit cu oaste şi a ajuns în cîmpia Iamboli, se află în adausul la ediţia lui Gyulafi (*M.H.H.* 31, p. 107—108 şi 110—111). A doua, cu unele deosebiri, şi în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 214. De sosirea lor la Praga scrie ambasadorul veneţian la 27 iunie, *ibidem*, 2, p. 115.

[163] *Ibidem*, p. 109. Raportul lui Contarini din Praga, 13 iunie.

[164] *Ibidem*, p. 115. Depeşa din 27 iunie.

[165] Reissenberger, p. 11 ; Hurter, p. 327.

[166] În Arhiva de război din Viena, Registr. 195, sub nr. 213, iunie 27, citim : Fürst in Sibbenbürgen wird der aigentlichen vertrösteten Hilf vergwisst.

[167] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 115—116. Depeşa ambasadorului veneţian, 27 iunie.

[168] *Ibidem*, p. 119. Raport veneţian din Praga.

[169] *Ibidem*, p. 124. Raport din 25 iulie, în urma scrisorii din 2 iulie sosite din Ardeal (st. v. probabil). Cf. totuşi raportul veneţian din 8 iulie, unde se spune, după veşti din Ardeal, că la 15 ale lunii era vorba să-şi serbeze principele cununia. *Ibidem*, VIII, p. 192.

[170] *M.C.H.*, VIII, p. 208—209.

[171] Depeşa din 14 martie. Vezi mai sus.

[172] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 88—89. Raport din 21 martie.

[173] *M.C.T.*, III, p. 463—464, cu data 27 martie. În contractul de la 28 ianuarie, el e numit numai principe al Transilvaniei. În art. 1 însă se amintesc şi Moldova şi Ţara Românească. *M.C.H.*, VIII, p. 230—231.

[174] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 231, Analele Fugger, Alba Iulia, 10 aprilie. Urmările ne fac să credem această mărturie.

[175] *Ibidem*, p. 208—209. Prinderea lui Aron Vodă, vezi *ibidem*, 2, p. 495. Lucrul s-a dovedit fals în urmă şi nu era decît machinaţia unor miniştri ai voievodului, care voiau să-l piardă, ca să-şi împartă între ei comorile lui. *Ibidem*, p. 164, Praga, 23 ianuarie 1596.

[176] *Ibidem*, IV. 2, p. 193. Venier către doge, Pera, 2 aprilie (*ibidem*, III. 1, p. 471) cu data 15 aprilie. Pe timpul cînd Aron se prefăcea prieten turcilor, ceauşul Hussein plecase spre Ardeal prin Moldova. Se vede că în cale a primit veşti potrivnice, căci şi-a trimis numai pe servitorul său Ibrahim prin Moldova, cum ne-o spune singur, cînd îl reclamă de la Sigismund, căruia, precum aude, i l-a trimis Aron legat. *T. Magy. Emlek.*, III, p. 36, scrisoarea lui Hussein către Sigismund, din 1 aprilie.

[177] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 228—229, Cracovia, 15 februarie şi *ibidem*, Supl. II. 2, p. 341. Scrisoarea lui Aron, Iaşi, 15 februarie.

[178] *Ibidem*, III. 1, p. 233. Cracovia, 24 martie.

[179] *Ibidem*, p. 231, Cracovia, 9 aprilie. Veste cu caracter de zvon, dar pe care ne putem lăsa ; lucrul avea să fie tratat în dieta din Varşovia.

[180] *Ibidem*, p. 233.

[181] *Ibidem*, 2, p. 99. Ambasadorul veneţian către doge, Praga, 16 mai.

[182] Depeşa aceluiaşi din 6 iunie, *ibidem*, p. 106.

[183] *Ibidem*, p. 93. Depeşa aceluiaşi din 18 aprilie 1595, Praga.

[184] *Ibidem*, p. 106.

[185] *Ibidem*, p. 178—179. Raport din 5 martie 1596.

[186] Barovius, p. 157—158.

[187] Weyss, în *Fundgruben*, III, p. 145 şi 149. *Chron. F. L. Olt.*, p. 121 : Die 2. Maji Aaron... ab Hungarico praesidio sibi adiuncto captus. Ar putea fi Tolnay, delegatul său la împăratul, înainte cu un an, deşi pe la 10 aprilie Tolnay se afla la Alba Iulia, spunînd lui Marini că Aron a vrut să-i taie capul. (*Hurmuzaki*, XII, p. 41).

[188] Cronica anonimă, p. 281 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 60>, *Chron. F. L. Olt.*, p. 121.

[189] Barovius, p. 158.

[190] Cunoscutul raport al veneţianului din Praga, 6 iunie.

[191] S. Csauck, în *Fundgruben*, III, p. 90 dă data 10 ; Weyss, *ibidem*, p. 145, dă 11 mai.

[192] Weyss, *loc. cit.* Veninul i-ar fi fost dat de oamenii cancelarului Ioşica, autorul acestei crime. Barovius însă scrie, p. 157, că principele a hotărît să facă ţările române provincii ardelene împotriva sfatului lui Ioşica.

[193] *Chron. F. L. Olt.*, p. 121.

[194] Barovius, p. 293.

[195] Weyss, p. 145. La această instalare martorul nostru a fost de faţă. Barovius, p. 158, fără dată. *Chron. F. L. Olt.*, p. 121.

[196] Barovius, p. 158.

[197] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 95. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 25 aprilie. În loc de „sospetti" trebuie citit „soggetti". Cf. *ibidem*, 1, p. 231, Cracovia, 9 aprilie.

[198] *Ibidem*, XI, p. 521.

[199] *Ibidem*, III. 2, p. 92—93. Depeşa din 18 aprilie. În acest loc nu se spune că solia ar fi venit prin Polonia. Dar desigur de aceeaşi solie e vorba şi în depeşa următoare. Vezi nota 200.

[200] *Ibidem*, p. 95. Depeşa din 25 aprilie.

[201] *Ibidem*, III. 1, p. 208—209.

[202] Hammer, IV, p. 230—231.

[203] *Ibidem*, p. 239 sqq : suirea lui pe tron.

[204] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 468. Depeşa bailului veneţian, Pera, 11 februarie 1595.

[205] Rapoartele bailului de la 19 februarie şi 6 martie, *ibidem*, IV. 2, p. 187—188 şi 190.

[206] Depeşa din 6 martie, *ibidem*, p. 189—191. O parte din ea şi în III. 1, p. 469—470. Aci că s-a scos 120, dincolo 170 de pungi din vistieria sultanului.

[207] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 191—192. Bailul către doge, 19 martie.

[208] O chilă = 18—22 ocale, după explicaţiile lui Thúry, în *Török történetirók*, I, p. 413.

[209] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 193—195. Depeşa din 2 aprilie şi *ibidem*, III. 1, p. 471—472, cu data 15 aprilie. Nu se poate şti care e data adevărată.

[210] *Ibidem*, IV. 2, p. 195—196. Depeşa lui Venier din 7 aprilie.

[211] A.C.T., f. 30 sq. Raport din Constantinopol, 5 şi 6 mai 1595.

[212] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 196—197.

[213] *Ibidem*, p. 192.

[214] *Ibidem*, p. 195.

[215] A.C.T., f. 30—39. Rapoarte din Constantinopol, din 5, 6, 7 şi 20 şi încă o dată 20 mai. Apoi scrisorile tot din Constantinopol din 3 şi 5 aprilie 1595, în A.C.T., Cod. 595, 8, f. 910.

[216] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 198. Depeşa lui Venier de la 18 mai. Raportul asupra veştilor din Constantinopol datate 5 şi 6 mai, în A.C.T. În depeşa de la 3 iunie, *ibidem*, p. 199, se zice că au sosit vase încărcate cu familii care au venit din „Tana", pentru că acolo au venit cazacii şi muscalii prădînd. Fugarii s-au îmbarcat la Caffa şi „Bespio" şi au venit aci să mărească confuzia şi spaima.

[217] Raport anonim din Constantinopol, 20 mai 1595, A.C.T., f. 36. Cf. şi raportul bailului din 18 mai, în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 198.

[218] *Ibidem*, p. 188, depeşe din 19 şi 20 februarie ; p. 190 din 6 martie ; p. 200 din 3 iunie (s-a dat poruncă, de frica de rebeliune, ca toţi creştinii care au venit de cinci ani încoace în capitală, să iasă de aci în 6 zile) şi 16 iunie.

[219] *Ibidem*, III. 2, p. 97. Raport din Praga, 9 mai.

[220] *Ibidem*. Vestea a fost adusă de un nobil ardelean, trimis să arate căderea Brăilei.

[221] *Ibidem*, XII, p. 43. Raportul lui Marini din 10 aprilie.

[222] *M.C.T.*, III, p. 466—467.

[223] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 99. Ambasadorul scrisese la 16 mai, dar numai despre Moldova, că principele, după cum se scrie din Ardeal, ascultă sfaturi şi cuvîntări *cum* s-ar putea mai bine supune de tot acea provincie.

[224] *Ibidem*, p. 103. Praga, 30 mai.

[225] Cronica anonimă, p. 280 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 59>.

[226] *Ibidem*.

[227] *Chron. F. L. Olt.*, p. 121.

[228] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 103. Depeşa din 30 mai.
[229] *Ibidem*, XII, p. 50. E, pe cît se pare, de la episcopul di Cervia.
[230] Aşa se numea împărăţia germană.
[231] Se înţelege cîteva comitate din răsăritul Ungariei, ce erau lipite şi se ţineau de Ardeal.
[232] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 472 sq. Documentul e tipărit cu multe greşeli.
[233] Cum erau mai înainte de turci voievozii Ardealului faţă de Ungaria.
[234] Titlu la fel cu acela ce i se dete lui Mihai.
[235] *Ibidem*, p. 472—476 şi 209—213.
[236] Gyulafi L., *loc cit.*, p. 131. Szamosközy, IV, p. 49. După el, la 17 mai boierii „se legară cu jurămînt principelui, în numele întregii ţări". Dovadă că data lui e stil vechi.
[237] Gyulafi, *ibidem*.
[238] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 477—480.
[239] M. Weiss, *loc cit.*, p. 145. Alte dovezi pentru asta nu avem.
[240] Acest lucru intră numaidecît în conştiinţa păturilor de sus din Moldova. Într-o scrisoare către bistriţeni, în favoarea negustorilor moldoveni, se aminteşte că „acmu... iaste o ţară ca alalaltă". Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*.
[241] *Hurmuzaki*, XI, p. 268. Scrisoarea nunţiului papal din Praga, 24 iulie 1592.
[242] Acesta e pomenit numai de Hammer.
[243] Acum publicate în colecţia D. A. Sturdza, *Acte şi Documente relative la istoria renaşterii României*, I, 1, p. 1—6. Se află şi în colecţia lui I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères*, t. V. Paris, 1882, p. 284. E vorba de cel dintîi tratat, din 1392 sau 1393. Nu ştim cît e de autentic.
[244] Acesta se află numai la Testa, V, p. 287—288.
[245] Aşa numai în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, t. II şi la Testa.
[246] La Testa 10 000 ducaţi. Tot aşa şi în ediţia românească, p. 2, 3.
[247] Chiar din scriitorii turci iese la iveală aceasta. Într-un tratat turcesc de pe la mijlocul sec. XVIII, publicat în traducere germană (în „Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der Kais. Akademie d. Wiss". Bd. 40, 1862, Wien), de Freih. v. Schlechta, se zice despre Eflak (Ţara Românească), la p. 552 : Im Iahre 866 moh. Zeitr. (1461—1462) wurde das Land von Sultan Mehmed Chan (II), den Vater des Sieges in Besitz genommen. Cf. povestirea anonimului turcesc din 1476, a lui Neşri (care scrie între 1486 şi 1495) şi a contemporanului său Tursun-beg, în *Török történetirók*, I, p. 27, 67—68, 85—87 <*Cronici turceşti*... ed. Guboglu-Mehmet, p. 186, p. 177 şi p. 73>. Românii îşi socoteau şi ei supunerea de atunci încoace. *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 42.
[248] În ambele tratate s-a scris acest lucru, în cel din 1393 art. 1, în cel din 1460, art. 2.
[249] Încă în contractul de la 1511, art. 1, dar mai ales în cel încheiat cu Petru Rareş la 1529 (H. 936), art. 1 şi 9.
[250] *Hurmuzaki*. XI, p. 317 ; 444. Vezi şi p. 326.
[251] Cronica anonimă, p. 281 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 59>.
[252] În ediţiile ce cunosc lipsesc iscăliturile.
[253] „Cronica Buzeştilor" o numeşte dl. Iorga pentru partea care cuprinde istoria lui Mihai Viteazul. *Istoria literaturii*, II, p. 606—607.
[254] Cronica anonimă, p. 280—281 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 59>.
[255] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 125. Roma, 29 iulie 1595.
[256] *Ibidem*, 1, p. 481. Roma 17 iunie, ca răspuns la o scrisoare din 27 mai.
[257] *Ibidem*, p. 113—114 ; respectiv 117. Extras din scrisoarea şi instrucţiunea către San-Severo, Roma, 24 iunie şi răspuns la scrisoarea din 10 iunie, Roma, 1 iulie.
[258] *Ibidem*, p. 118. Instrucţiunea de la 9 iulie.
[259] *Ibidem*, p. 121. Instrucţiunea de la 15 iulie, Roma.
[260] *Ibidem*, p. 123. Extras dintr-o instrucţiune către San-Severo, Roma, 22 iulie.
[261] *Ibidem*, XII, p. 43 sq. Marini către Pezzen, Alba Iulia, 10 aprilie. Cf. *ibidem*, p. 96, nota 2.

[262] La 2 iunie principele scria împăratului şi arhiducelui Matthias după ajutor, să vină mai degrabă, cel puţin pînă la sfîrşitul lunii, căci turcii se adună din toate părţile... *M.H.H.* (Gyulafi), p. 107—108. Cea către Matthias, şi în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 214, cu unele deosebiri.

[263] Amîndouă scrisorile la Gyulafi, *loc. cit.*, p. 109—110.

[264] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 127—128. Depeşa ambasadorului veneţian, Praga, 15 august.

[265] Fără îndoială copii după scrisori de acest fel sînt acelea pe care ambasadorul veneţian le poate trimite dogelui său la 1 august, copii cîştigate pe ascuns şi a căror sosire zice că a vestit-o încă în depeşa-i premergătoare. *Ibidem*, p. 126. Altfel şi cele povestite în text mai jos adeveresc că plîngerile românilor veniră prin iulie.

[266] Vezi Huber, IV.

[267] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 127—128.

CĂLUGĂRENI

Ni se deschide inima cînd auzim numele de Călugăreni şi închipuirea ni se aprinde. E cel mai desfătat loc pe pămîntul istoric al ţărilor noastre româneşti. Pădurea lui de stejari, oaste ce nu se calcă în bătaie, dealurile lui lătăreţe, întinse, ziduri peste care glonţul de tun nu ajunge, nămolosul Neajlov, apa ce nu îngăduie vaduri oriunde şi un viteaz ce ştiu să le asculte chemarea de prieteni, cu oastea-i de oameni ca stejarul, toţi şi toate împreună ce pomenire mîndră lăsară din vremea de altă dată! Sufletul nostru se înalţă, căci oastea voinică a fost românească. Cugetul nostru se dezmiardă, căci ea a fost purtată de un viteaz, domn al Ţării, umilit chiar atunci prin scrisori de un vecin. Şi mîngăiere pătrunde piepturile noastre [...]. Avem un pămînt binecuvîntat, unde s-a adus jertfă sîngele strămbunilor noştri pentru mîntuirea ţării lor, pentru apărarea creştinătăţii. Aripile zmeului păgîn au fost acolo pîrjolite, de nu mai putură purta în zbor peste ţări depărtate, prin Ardeal la Viena, trupul lui greu, cum gîndea. Ba şi pînă la munţi abia îl mai purtară. Tot ce se făcu în urmă în acest an fu rodul isprăvii dintîi. [...] De aceea cu drept cuvînt se poate numi acest cap al cărţii Călugăreni [1].

Plecat la 2/12 mai din tabăra sa de lîngă Constantinopol, Ferhat paşa îşi făcea marşul către Ţara Românească încet şi în silă. Se ştia de la început, o vorbeau chiar străinii, că va sta întreg iunie în Adrianopol să-şi adune oştile [2]. Totuşi, încă pe la începutul lui iunie, el înaintase două—trei zile dincoace de Adrianopol, pînă la oraşul Iamboli, lîngă rîul Tundža, ale cărui cîmpii şi le alese pentru formarea taberei sale celei mari [3]. Se grăbea, aţîţat fiind de vestea despre pierderea beglerbegului Greciei la Babadag, întîmplată pe la 28 aprilie/8 mai, ce se adeverea din toate părţile [4]. Dar se întoarse înapoi la Adrianopol înainte de jumătatea lunii, fiindcă nu-i soseau trupe şi din pricina tulburărilor ostaşilor, care sufereau lipsuri, căci hrana era scumpă, mai fiind şi aţîţaţi, fără îndoială de duşmanii comandantului lor : partidele erau doar şi în tabără, spahiii vroiau cap pe Sinan. Ba şi ştirea pierderii de la Nicopole l-a putut ajunge aci şi să-l mai înspăimînte şi, mai mult, să-i întărîte soldaţii la neascultare [5].

După lungă aşteptare, Ferhat îşi putu, în sfîrşit, tocmi cu anevoinţă o oaste de 30—40 de mii de oameni, cu care ajunse la Rusciuc, la graniţa ţării [6], unde se afla la 8 iulie, după analiştii turci [7].

Atîtea greutăţi nu puteau fi prorocitoare de bine pentru Ferhat. Totdeauna nenorocirile, pierderile sînt cele mai sigure mijloace de a răsturna guverne, de a pune capul la generali. Stăpînii se învoiesc uşor de a da puterea altora. Fie chiar numai pentru a da nădejde şi inimă mulţimii, care aşteaptă schimbarea norocului său de la orice schimbare de cîrmă şi pune vina pe capete chiar pentru loviturile sorţii ; cu atît mai mult trebuia să se întîmple aceasta acum la cîrma oastei turceşti. N-avea decît să încape puţin sultanul, fermecatul [8] sultan, după cum mergea vorba, pe mîinile duşmanilor lui Ferhat. Nu aveau decît să străbată cu povestirea întîmplărilor nenorocoase, pe care nimeni nu cuteza să i le spună [9], la el şi să făgăduiască îndreptare, birunţe în loc de căderi — vina nepriceputului — de li se va da puterea. Şi ei străbătură cu uşurinţă.

Caimacamul Ibraim, care umbla cu mîinile pline de acte şi se făcea că le citeşte, dar nu înţelegea nimic din trebile grele ale statului, nici nu ştia ce să înceapă [10], a trebuit să simtă ca o mîntuire cînd s-a ivit cine să-l scape din încurcătură. De aceea el trebuia să ajute duşmanilor la ponegrirea lui Ferhat [11], chiar să nu fi fost mai înainte prieten cu Sinan.

La 10 iunie, pe cînd Ferhat se apucă de facerea podului peste Dunăre, ca să-şi treacă oastea în Ţara Românească, Sinan zicea bailului în Constantinopol : „În trei sau patru zile voi pleca, ca să mă duc împotriva românilor (Valachi) şi moldovenilor ; nu vreau să se întărească contractul de pace cu voi [12], pînă nu mă voi întoarce, după ce îi voi fi tăiat pe toţi în bucăţi şi va trebui să mă stîlcească ei pe mine, ori îi voi stîlci eu pe ei“ [13]. Soarta lui Ferhat se împlinise şi vorbele duşmanului său, ce-i lua rangul, sînt dovadă de toată ciuda, hotărîrea şi încrederea în izbîndă, cu care se aruncă asupra lui Mihai îndărătnicul moşneag, cu inima încă friptă de dorul biruinţelor. În acelaşi timp însă putem înţelege din ele, împreună cu bailul, că se aştepta la o luptă „grea şi îndoioasă“, cu puteri de aceeaşi măsură. Totuşi nici ziua următoare nu se ştia bine cine va pleca să fie cap pentru oşti şi se credea că va rămîne Assan, beglerbegul Greciei, generalul care cîteva zile mai înainte întîmpina pe Ferhat la Rusciuc cu 4 000 capete de creştini şi 500 de robi, luaţi nu ştim de unde şi cum [14]. Altmintrelea cîteva strigări la oaste se făcuseră, pentru ziua de 17 a lunii, cu arătarea generalului în persoana lui Sinan [15]. La 21, noul mare vizir şi serdar al tuturor oştilor sultanului, Sinan, era plecat, iar pe bietul Ferhat începură a-l lăuda şi cei ce-l blestemau puţin înainte. Numai o vină i se mai arunca de duşmani : că ar fi dat pricină de răscoală Ţărilor <Româneşti> „prin facerea de noi voievozi“ în ele „pe timpul războiului împotriva ungurilor“ [16]. Nu-i mai ajuta nimic acum, şi podul ce el îl zvîrlise în puţine zile pînă în ostrov, unde era cetăţuia [17], privind din cort facerea lui din 500 de şăici, avea să fie altuia de folos. Ferhat nici nu aşteptă sosirea lui Ahmet aga, trimis cu firmanul pentru mazilirea şi uciderea sa, ci plecă la Constantinopol îndată ce prinse de veste, lăsînd sigiliul de mare vizir în mîinile lui Satîrgi-Mohamed paşa, acela pe care îl numise beglerbeg peste Ţara Românească

— precum pe Giafer paşa peste Moldova — încă la plecarea lui din Adrianopol [18].

Fără îndoială că isprăvirea podului şi trecerea oştirii turceşti în ţară fu acum întîrziată prin aşteptarea sosirii lui Sinan în tabăra de la Rusciuc. Dar e tot atît de sigur că ea a fost mult împiedicată pînă aci prin biruinţele românilor, mai ales prin îndoita izbîndă de la Nicopole, 1/11 iunie, şi arderea şăicilor gătite acolo pentru facerea podului [19]. A. Király scrie că a zis turcul care purta grija peste acele luntri către Födössi, comandantul cetei de 60 călăreţi unguri, care au luat parte la acea bătaie : „Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi preaputernicului împărat patru cetăţi, tot nu i-aţi fi făcut atîta pagubă cîtă i-aţi pricinuit prin arderea acestor vase“ [20]. Apărarea trecătoarei de la Giurgiu, încercarea de a zădărnici ridicarea unui pod în drumul mare, cel mai scurt între Constantinopol şi Bucureşti, nu putea fi nesocotită de Mihai. Numai cît acesta era un lucru peste puterile lui : amîndouă ţărmurile Dunării erau aci în mîinile turcilor. L-am văzut pe războinicul domn făcînd primul atac asupra Giurgiului, îndată după măcelărirea creditorilor. Şi l-am văzut întorcîndu-se fără izbîndă : cetăţii îi trebuiau tunuri ca să fie bătută şi el nu le avea. L-am văzut după cuprinderea Brăilei trimiţînd oşti la vadul acesta şi avem mărturia că după izbînzile de la Nicopole şi Turnu Măgurele tot cetatea Giurgiului o băteau aspru ai noştri [21], prin iulie încă. Oastea toată el nu şi-o putea slăbi bătînd în zadar o cetate ce nu se putea lua nici cu călăreţi, nici cu infanterie, ci numai cu ceea ce îi lipsea şi acum (afară de puţinele tunuri ce le-a luat la Brăila şi Silistra) [22], cu artilerie. Ea trebuia păstrată pentru lupta cea mare de cîmp sau de munte. Căci Mihai n-a stat nici un moment la îndoială de cele ce aveau să urmeze. Erau poate unii, de bună seamă duşmani de-ai voievodului, care arătau „alteţii sale altfel lucrurile duşmanului“ [23], aşa că acesta credea că face bine să dea de ştire împăratului — puţin după biruinţele lui Mihai asupra corpului de tătari ce venea prin ţară să se împreune cu turcii, şi asupra acestora la Nicopole — că nu se mai aude de nici o mişcare turcească în ţările vecine şi că numărul lor, după nenorocirile suferite a scăzut la acele graniţe. Şi ambasadorul veneţian adaugă cu pricepere că ar trebui crezută ştirea, venind de la cel ce „are lipsă de ajutor şi îl cere“ [24]. De-ar fi fost atîta pricepere şi pe partea celui ce trimitea „avizurile“ să vadă că în chipul acesta rău îşi sprijineşte cererea ! Trebuinţa de laudă şi viclenia nu se pot împăca totdeauna [25]. Dar Mihai simţind tot atît de bine acum, ca şi mai înainte, că puterea duşmanului peste ţara sa se va vărsa, scria Transilvanului, fără cea mai mică ameţeală după biruinţă, chiar atunci cînd trimitea steagul luat de corpul său de ostaşi ce trecuse Dunărea înot, îi scria, să nu creadă ceea ce poate îi vor raporta alţii, ci să-i dea „ajutor bun“, că-i mare primejdia : ţara lui e slăbită şi pustiită şi turcii se înmulţesc la margine ; toată averea, toate bunurile i-au fost risipite de ei şi n-are un loc unde să se poată scuti cu familia sa. Şi principele se vedea nevoit să se dezmintă singur, scriind la 2 iulie toate acestea la Praga [26]. Încolo Sigismund nu făcea alta, ci sta aşteptînd ajutoare de la împărat şi mireasa care era pe cale, ca să-şi serbeze nunta. Atît de puţin îl ardea să-şi apere ţara, ce îi plăcea să se laude că e a lui, şi era, după legămîntul scris.

Înţelegem ciuda cu care ţările române scriau la Praga că Transilvanul le-a pus jugul pe gît [27]. Şi înţelegem că Mihai trebuia să iasă la apărare înainte de ce i-ar fi venit stăpînului său gustul să-l ajute.

Cît i-a stat în putere, voievodul nostru căutase să-şi facă o oaste cît mai bună, pe măsură ce se silise să-şi asigure ajutorul altora. Avem o împuternicire pentru căpitanul său de pedestraşi, Martin Borbély, ca să-i adune din Ardeal feciori, care ar vrea să slujească în leafă, scrisoare dată din Bucureşti, 10 aprilie, aşadar dinaintea legămîntului cu Transilvanul.

Căpitanul e ungur după nume, dintre cei ce slujeau la Mihai pe plată şi în multe locuri şi-a arătat credinţa, luptîndu-se cu vitejie mai înainte. Hîrtia e recomandaţie către magistratul din Bistriţa şi totodată un fel de paşaport, unde voievodul spune că trimite pe căpitan „în Ardeal, în ţara maiestăţii sale principelui, să adune popor de războinici" pe socoteala sa şi se roagă de toate treptele de oameni să-l lase liber să umble. Iar celor ce vreau să vină cu el, le face cunoscut că plăteşte călăreţului cinci, pedestraşului trei taleri pe lună, ţoale şi pe fiecare zi pîine şi carne, ba le mai lasă şi cîştig liber — se înţelege de pradă [28]. Am întîlnit apoi încă din iarnă cazaci sub steagurile domnului, chiar istoricul lui de pe acea vreme ni-i arătase [29]. Şi de bună seamă că mai ales de aceştia vor fi fost în „marele număr de soldaţi" de care se ştia în aprilie la Constantinopol că „aleargă din toate părţile" să slujească la „craiul" Mihai „pentru vestea marei lui vitejii şi a dărniciei lui multe" [30]. Dar nu ştim dacă putem crede că ei, cazacii, chemaţi din părţile Rusiei, formau partea mare a micii lui oştiri, cum se spune într-o scrisoare din Cracovia, în iulie, deşi scrisoarea se razimă pe veşti trimise de Mihai. El a scris regelui, se zice acolo, cîte cetăţui (arces) a luat turcului — dar polonii socotesc că se şi laudă cu ele, arătînd mai multe decît a cuprins — şi s-a rugat de ajutor cît mai în grabă, căci aştepta atunci, cînd scria, zi de zi sosirea lui Ferhat, care se afla în Adrianopol cu oastea. E greu de crezut că era partea mare cazacă în oastea domnului nostru şi pentru marea cheltuială cu ei, 6 taleri pe lună spunea că le dă [31], ce nu ştim cum se acopereau din ţara sleită şi care cel puţin la început trebuia cruţată. Pămîntenii nu erau aşa de scumpi şi erau ţinuţi şi de boierime. Aceştia dau negreşit numărul cel mai mare. Pe lîngă ei se aflau desigur şi bulgari, căci acest popor foarte viteaz, îi spunea bailului un călugăr şi un alt grec venit din părţile Dunării, „s-a unit cu creştinii şi şi-a trecut familiile şi avutul său în Ţara Românească [32]; vom înţelege trecerea unui număr oarecare de familii.

Toată oastea ce Mihai şi-o adună din pămînteni şi din năimiţi străini nu trecea peste numărul de 8 000, după mărturia logofătului său [33], cel puţin nu aceea cu care el ieşi din Bucureşti către jumătatea lui iulie, pentru a pleca în calea duşmanului spre Dunăre. Şi nu ştim dacă mai avea atunci şi alte corpuri răzleţite prin punctele dunărene mai însemnate, deşi e greu de crezut că şi-ar fi lăsat hotarele fără pază. Cu această oaste domnul tăbărî mai întîi la satul Măgurele, pe moşia soţiei sale, zece kilometri spre miazăzi de Bucureşti [34]. Aci ţinu sfat de război cu boierii şi căpeteniile oastei sale [35]. Şi în acest sfat, credem, se alese loc de dat

luptă dușmanului Vadul Călugărenilor, după ce, cum se așteptau, nu vor mai fi putut opri pe dușman la trecătoarea de la Giurgiu.

Aproape o lună împiedică Mihai aci săvîrșirea podului, spune cronicarul său. Și el trebuie să spună adevărul : în Constantinopol încă vorbeau mulți, cu hotărîre, pe la 8/18 august, că se face cea mai aspră împotrivire de către creștini la fabricarea podului, deși martorul nostru, bailul, se vaită cu acest prilej, că e greu a alege adevărul din cîte se spun, căci turcii caută să-l ascundă cît pot [36]. Ar fi fost vreme să ajungă ajutoarele ardelene, dacă principele i-ar fi trimis, cu toate greutățile ce întîmpină. Mihai se lăsă de apărarea țărmurilor sale numai cînd o ceată de cîteva mii izbuti a trece Dunărea, cale de două zile din jos de Giurgiu, pe cînd alții treceau pe luntri în fața orașului [37]. Acum se trase înapoi la bine aleasa strîmtoare, unde să aștepte dușmanii [38].

Podul era gata și bine apărat de cetățuia din insulă și de cinci corăbii de război, așezate de amîndouă părțile. Sinan își putea trece în tihnă numeroasa lui oaste, de vreo sută de mii de oameni [39], cu toată muniția ei de război, urmărind pe Mihai. Dar tocmai lipsa de împotrivire îl îngrijora pe semețul turc și chinuri de frică îi turburară marșul lui pacinic. Mergînd „o zi și jumătate" înainte, cale de două poște [40], „el ajunse la un rîu", peste care „trebuia să mai facă un pod ca să-și treacă oastea". Dincolo de rîu e așezat orașul București, adaugă cel ce dă știrea martorului nostru. Aci se văzu silit să se oprească, căci „se vorbea că românii cu șiretenie au lăsat dușmanii să treacă, pentru a le tăia dindărăt podul și a-i apuca în mijlocul țării, mai puțini la număr [cum erau] ; pentru multă oaste trimisă în Ungaria". Și se puse Sinan de scrise la Țarigrad că „s-au arătat pe celălalt țărm creștini fără de număr, poloni, transilvani, moldoveni și alte neamuri și temîndu-se să nu fie înconjurat" și bătut „de atîta mulțime bine armată și gata de luptă", ceru să se facă rugăciuni și să i se trimită noi ajutoare. Și ca să piardă mai în grabă pe rivalul căruia îi luase locul, se plîngea că oastea nu-i ascultătoare, fiind mulți partizani de-ai lui Ferhat, care fac tulburări ce ar putea pricinui o cumplită cădere. Și unele cereri îi fură ascultate, ne spune martorul nostru, bailul. Lui Ferhat nu-i sunase încă ceasul, dar „toate moscheiele" și „multe case" se umplură de lume ce făceau rugăciuni ziua și noaptea și jertfe aduceau lui Dumnezeu și conscripție de noi soldați se începu iară cu mare grabă [41].

Oastea românească li se arătase turcilor mai bine ca înzecit de cum era de mare, nu după vedere, ci după mărturii înșelătoare. O ceată de călăreți <turci>, care se izbise înainte pentru spionare încă pînă a nu trece oastea turcească în țară (poate e aceeași bandă ce trecu Dunărea din jos de Giurgiu mai înainte de isprăvirea podului și — două zile — mai înainte de ce ajunse Sinan în tabără, cum se pare după izvorul nostru, depeșa bailului venețian dată din 19 august) nu întîlnește în lung și în lat pe nimeni decît pe un biet bătrîn, pe care îl duseră în tabăra lor. De la el aflară turcii că creștinii, în număr de o sută de mii, s-au retras înapoi la București [42], unde stau bine întăriți, așteptînd un prilej bun pentru a ieși împotriva oastei turcești la bătaie [43]. E ușor de înțeles că mosneagul era pus anume de Mihai să dea turcilor vești ca acestea, îngrozitoare. Și

tot aşa de bine înţelegem că şi acesta era un chip de a muia marşul duşmanului : probă că Mihai tot aştepta încă să-i vină din Ardeal ajutoare.

Căci el avea ochii prea deschişi pentru mărimea primejdiei şi ştia că singur nu e în stare să-i biruiască. Doar îşi trimise chiar nevasta şi copiii la Sibiu, cu tot ce avea mai scump, îndată ce el a plecat din Bucureşti [44].

Dacă cu toate acestea Mihai nu s-a tras sub munţi cu micuţa lui oaste, către Ardeal, să aştepte acolo, să siluiască sosirea mai grabnică a trufaşului său stăpîn, nu poate fi decît pentru că nu vrea să-şi lase ţara pradă duşmanului fără încercare de a o apăra ; e pentru că avea un cap de general luminat, care a priceput, el întîia oară, pe cît ştim, ce loc de izbîndă i se oferea în Vadul Călugărenilor ; e pentru că îl împingea inima — şi era trebuinţă — să dea celui ce-l umilise de curînd dovada hărniciei sale ; e pentru că înţelegea nevoia de a pătrunde cu o lumină vederoasă în ochii împăratului şi ai miniştrilor lui, ochi întunecaţi de a-i vedea vitejiile prin minciunile Transilvanului.

Mergînd de la Giurgiu spre Bucureşti, drumul mare de ţară e tăiat la o depărtare de 29 km. de Giurgiu şi 35 de Bucureşti, de la apus spre răsărit de rîul Cîlniştea tocmai acolo unde el se împreună cu Neajlovul care curge de la miazănoapte-apus. Din trei şiruri de dealuri ce se ţin în aretul lor, cele două din furca rîurilor se pierd împreunîndu-se puţin înainte de a se pierde Neajlovul în albia soţului său mai norocos, de care tot se mai desparte o dată, pentru a-şi mîntui numele încă o bucăţică de loc. Mai rămîne în acest ţinut şirul de la miazăzi de Cîlnişte, ce prorupe numai printr-o văgăună, făcînd loc drumului mare. Iar văgăuna răspunde către Vadul Călugărenilor, după ce drumul mai coteşte o bucată între apă şi deal [45]. Turcii îşi puseră tabăra în şesul de la marginea de către ei a dealurilor ; în partea despre miazănoapte, unde era şi rîul, se aflau aşezaţi românii.

Despărţite prin coama dealurilor — cele două oşti duşmane ; a noastră era apărată în faţă de rîul (Cîlniştea)—Neajlov, care scutea şi flancurile. Căci malurile lui se desfăceau într-o bară de mocirlă prin care duşmanul nu putea trece pe oriunde, fiind nevoit să caute „Vadul" cel strîmt al „Călugărenilor", cu podul lui, ce era cuprins de ai noştri. În dos, oastea lui Mihai, şi ea tăbărîtă în şes, avea o întinsă pădure de stejar. Dincoace de ea, despre Bucureşti, sta Albert Király şi Mihai Horváth cu 2 000 de secui şi alţi soldaţi şi cu o seamă de boieri români, fără îndoială şi ei cu gloatele lor [46].

Soarta sau răutatea duşmanilor n-a voit să ne păstreze raportul ce Mihai va fi trimis Ardeleanului asupra măreţelor fapte săvîrşite la 3/13 august dinaintea vadului Călugărenilor. Nici scrisorile căpitanilor săi unguri nu le cunoaştem nemijlocit. Şi cronicarul domnului, cel puţin în forma ce ni s-a păstrat, e cît se poate de searbăd şi aci fără amănuntele toate. Cu atît mai vrednică de crezămînt însă este povestirea din gura unui turc care a fost de faţă. Îndreptînd unele greşeli ce se pot îndrepta, ca aşezarea oastei lui Sinan în cîmpiile Bucureştilor, făcută prin necunoaşterea locului din partea povestitorului sau a acelui ce ne-a păstrat povestea şi numărul peste putinţă de mare al oamenilor din despărţămîn-

tul de avantgardă al lui Mihai, care merse de spionă dușmanul, asemenea unele lucruri ce le știm de mai înainte și altele ce le vom ști din alte izvoare în urmă, vom avea o parte de istorie dreaptă dacă nu întreagă și amănunțită a luptei. Vom avea anume începutul și sfîrșitul ei. Mărturia noastră, depeșa de la 15 septembrie a bailului Marco Venier, se întemeiază pe povestirea medicului Mocato, care a ascultat cum turcul întors din bătaie — un fruntaș se vede — istorisi lui Ferhat pașa întîmplările.

Încă la 2 septembrie (23 august), zece zile după bătaie, ajunseră știrile triste din Țara Românească la Constantinopol, care pentru însemnătatea lor nu mai putură fi ascunse maiestății sale. „Deodată toate lucrurile fură întoarse cu fundul în sus". Ușuraticul sultan poruncise de se făcuseră chiar pe ziua aceea pregătiri de o mare petrecere în grădina lui Mehmet pașa de la Scutari „cu focuri de artificii, cu tragere de tunuri și alte veselii plăcute firii lui. Îndată fură toate oprite. Căci nu era de tot lipsit de simțuri omenești sultanul, observă bailul, ci se cutremură și se trezi și el. Și nu se mai văzură petreceri în urmă, ci tot orașul era plin de tristețe". Întîmplările erau povestite în felurite chipuri și singur bailul întărește că ele s-au petrecut așa cum i le spuse Mocato și nu altfel.

Creștinii, zice el, își traseră oastea la „Strigoniță" (poate acest nume dădeau turcii Călugărenilor), în depărtare de trei zile de la București [47], pe care îl arseră, afară de două biserici și palatul (domnului), știind că nu poate fi apărat și ca să atragă mai înlăuntrul țării pe dușman. Aci aștepta Mihai, bine așezat cu toată tabăra sa, să-i vină o ceată mare de voinici ardeleni [48]. Deodată află că Sinan a trecut Dunărea și a intrat cu oștile lui în cîmpiile sale, ale Bucureștilor. Un căpitan viteaz și pățit îl rugă atunci să-i dea două sute de călăreți, ca să spioneze dușmanul. După multe dezbateri și rugăciuni, i se deteră călărețiі ceruți. Dar oastea lui, nerăbdînd mai mult să șadă de-a fetea și doritoare de fapte, ceru să-l urmeze și domnul nu avu încotro, ci trebui să-i îngăduie căpitanului încă 10 mii (alții zic 20 de mii) de soldați. „Cu această gloată căpitanul, ce se zice că se cheamă Abbatele [49], înainta cu băgare de seamă și pe ascuns către tabăra lui Sinan, puse într-un loc ascuns oastea ce-l urma, iar el, urmîndu-și marșul pe coasta unui deal, se arătă cu șiretenie în vederea dușmanilor, prefăcîndu-se, pentru a-i înșela și mai bine, că aceasta i s-a întîmplat fără voie, căci începu să se tragă înapoi. Văzînd turcii aceasta, apucară armele și strigînd, se puseră cu toată oastea a-l urmări în neorînduială din toate părțile, de frică să nu le scape.

Dar el, primind atacul, îi trase după sine pînă dincolo de locul de pîndă al celeilalte oști, lîngă o mocirlă întinsă. Aci, dînd semnalul, turcii fură atacați pe neașteptate, din laturi și din spate mai mult decît din frunte, de creștinii ce se zvîrliră asupra lor. Se apărară turcii vitejește, ocrotiți foarte mult și de buna lor așezare. Dar creștinii inimoși, cu bună rînduială și pricepere, nu încetau de a se arunca asupra lor, „făcînd să sară cea mai mare mulțime în mocirla apropiată, unde rămaseră înecați și îngropați ; ceilalți, fugăriți și speriați, pieriră care de foc și care de sabie [50], cu felurite morți. Fu foarte aspră bătaia și ținu dinainte de amiază pînă seara și creștinii trebuiră să lucreze bărbățește cu mîinile, ca să culce la pămînt atîta mulțime. Lîngă generalul Sinan, care se izbește

înainte în ţoale necunoscute şi îşi dă silinţa să-şi tocmească din nou oastea fugărită şi prăpădită, fură ucişi patru tineri, cei mai încrezuţi ai lui, iar el, zvîrlit de pe cal a treia oară, printr-o lovitură de lance în faţă, era gata să se înece în mocirlă, rupîndu-i-se dinţii dinainte în căderea lui peste capul calului. Calul îi rămase mort şi el, zbătîndu-se mult timp prin mocirlă, în urmă fu ajutat de un spahiu care îl recunoscu la vreme să se suie pe alt cal, spre marele lui noroc, căci dacă l-ar fi recunoscut creştinii, n-ar fi ieşit din mîinile lor, fie viu sau mort. Ienicerii din Damasc, archebuzieri călări, au căzut împreună cu ceilalţi ieniceri pedeştri şi cu 18 din căpeteniile lor şi cu rămăşiţa infanteriei". Toată cavaleria a fost zdrobită, trei beglerbegi au rămas morţi şi un altul, pe care Sinan l-a făcut vizir de divan, căzu lovit de moarte în piept de un glonţ. Au mai căzut de cinci ori atîţia sangeaci. Bailul mai crede, ceea ce nu putem crede noi, după povestirea turcului, că n-a căzut nici un creştin, lucru „de mare mirare", apoi că aceştia erau în mare parte unguri şi poloni [51]. Vom crede însă ceea ce ni se dovedeşte şi dintr-altă parte, că „într-adevăr se ţinură [creştinii] cu îndîrjire în luptă, pînă ce noaptea şi osteneala nu-i despărţi. Dar ceea ce mîntui pe turci de prăpădul desăvîrşit fu venirea neaşteptată a lui Assan, beglerbegul Greciei, care înainte cu cîteva zile plecase în ajutorul Ungariei [a celei turceşti, bineînţeles] [52], dar se întoarse şi cînd se credea că s-a depărtat cale de mai multe zile, sosi înainte de apusul soarelui cu oaste proaspătă în număr de 10 mii de oameni în faţa creştinilor. Aceştia, crezînd că a venit cu mai mare tărie, fură împiedicaţi de a-şi urmări biruinţa cu încordarea întregii lor puteri înainte de a fi sosit întunericul nopţii. Se şi răspîndise vorba că Sinan e mort şi că rămăşiţele oastei lui împrăştiate vin înapoi din toate părţile, căutînd să scape, cînd, odată cu sosirea beglerbegului, se auzi că e viu. De aceea turcii începură a se strînge la un loc, dar nu se făcu alta în noaptea aceea în tabăra lor, decît că se scriseră noi ieniceri, fauri de arme (armarolli ?) şi alţii, pentru întregirea locurilor golite prin moarte, dîndu-se uşor loc, după dorinţă, fiecărui hamal şi servitor de stradă". Încolo, petrecură turcii noaptea „în rugăciuni, strigînd şi făcînd multe focuri, ca să arate că ar fi mai mulţi decît erau în faptă. Într-aceea creştinii plecară încărcaţi de cîtă pradă au putut prinde, îşi luară drumul către cealaltă oaste a lor, care nu se mişcase deloc, ci sta de pază, aşteptînd întoarcerea lor" [53].

Ca să întregim cele spuse de turc şi să putem cîntări adevărul cuprins în ele, e nevoie să ascultăm şi alte mărturii de frunte. Cea mai însemnată e, fără îndoială, cea documentară, din partea cealaltă a celor ce-şi măsurau puterea. Una nu trebuie să uităm. Nici povestirea turcului nu putea fi părtinitoare pentru Sinan : era făcută pentru Ferhat paşa, duşmanul lui. Nici raportul ce urmează nu se întemeiază pe spusele celor ce-au săvîrşit faptele de-a dreptul : principele Transilvaniei nu putea să nu transforme, după cum se potrivea mai bine intereselor sale, împărtăşirile căpitanilor săi, care s-au aflat la acea bătaie, poate chiar ale lui Mihai, prin lăsarea acestuia şi a oastei lui cît mai în umbră. Şi tocmai povestirea celor „doi nemeşi, trimişi anume" de Sigismund la arhiducele Maximilian e aceea care ne-a păstrat-o un alt ambasador veneţian, cel

din Praga, cu toate schimbările ce ea a trebuit, în mod firesc, să sufere şi mai departe, trecînd din gură în gură : de la Maximilian la sfatul miniştrilor, de la ministrul Rumf în mintea şi apoi în condeiul lui Conţarini.

„Au ajuns la bătaie moldovenii, românii <muntenii> şi transilvănenii de o parte", scrie el la 19 septembrie, şi oastea otomană, purtată de Sinan paşa de alta şi creştinii au cîştigat întreaga biruinţă. Aşa i-a spus „înainte cu cîteva zile" (anume „dumineca trecută", zice el într-alt loc) Rumf, „după cum e obicei a se face la lucruri însemnate". Locul luptei a fost un „şes închis de o parte de aşezările creştinilor, de cealaltă de Dunăre, pe care turcii şi-o lăsaseră în spate", trecînd-o pe un pod ce şi-l ridicaseră. „Amîndouă oştile se bătură multă vreme cu toată sălbăticia, dar în urmă turcii, tovărîţi şi izbiţi cu mai mare putere, începură a se trage îndărăt şi apoi a fugi cu de-aievea. Dar urmăriţi fiind pînă la Dunăre [54], ei văzură ruşinoasa şi sigura moarte spre care curiau, dacă s-ar fi aruncat în rîu. Se întoarseră deci şi din nou se apucară de luptă, cu mai mare foc. Atunci creştinii, speriaţi de atacul neaşteptat ce făcură duşmanii, nu se mai putură ţine înaintea furiei lor, ci se lăsară a fi împinşi înapoi, pînă la cvartirele lor. Aci, aflînd pe cei ce erau de pază, fură ocărîţi pentru laşitatea şi fuga lor şi li se arătă pierirea în care cădeau, dacă s-ar lăsa învinşi de turci. Deci, întăriţi şi ajutaţi de aceştia, se întoarseră la bătaie. Atunci turcii, fiind osteniţi de lupta cea lungă şi spăimîntaţi de noul număr adus la creştini, începură a slăbi şi, crescînd curajul duşmanilor lor, fură biruiţi, astfel cît nu se mai putură îndrepta şi scula din această cădere. Se zice că mulţi turci au fost ucişi şi că şi mai mulţi s-au înecat în rîu [55] ; că a fost luat steagul cel de căpetenie („principale"), în care era însemnat numele lui Mahomet, profetul lor, că a murit un paşă şi că Sinan, făcînd un înconjur mai mare ca să scape, au dat în nişte mlaştini, de unde nemaiputîndu-şi scoate calul, a fost ridicat de cîţiva soldaţi în braţe, ca să-l ducă dincolo de rîu, apoi s-a văzut podul căzînd şi stricîndu-se de mulţimea de lume ce era pe el, fără să se ştie dacă şi Sinan era dus atunci în loc sigur, ori că a căzut şi el şi a pierit cu dărîmarea podului". Nu se ştie cît de mari au fost oştile ce se bătură, cu atîta mai puţin numărul celor căzuţi, „dar, ţinînd mult bătaia, aproape toată ziua, cum se zice, şi fiind *o dată începută şi de două ori chititä din nou,* înclinînd victoria cînd de o parte, cînd de alta, se crede că mare număr a lipsit în amîndouă oştile" [56]. La 26 septembrie acelaşi ambasador scrie că a sosit „adeverirea bătăii întîmplate în Ţara Românească cu victoria creştinilor... Mulţi oameni şi foarte mulţi cai au murit de partea învingătorilor şi e drept că şi o parte şi alta acuşi fugea, acuşi prindea putere din nou. Dar în urmă creştinii, făcînd mai multă pradă în turci şi împingîdu-i dincolo de pod, rămaseră stăpînii cîmpului de bătaie. A rămas mort un paşă de la Poartă" (adică un ministru) şi cu Sinan nu se ştie ce s-a ales. Unii zic că a fost găsit de mulţimea fugătoare, după ce-i căzuse calul. Apoi se mai zice că Sinan nu îşi trecuse toată oastea peste Dunăre [57] şi că doar „dispreţul lui pentru duşman fu pricina marei căderi. Fu îndoielnic sfîrşitul bătăii, căci turcii ajunseră pînă la artileria creştinilor şi le-o luară. Dar fu iarăşi reluată, cu pierdere numai de 3 tunuri, în schimb se cuprinseră 6 de-ale turcilor. Se mai zice că mare număr de

duşmani s-a stins în apă, *pentru că cei ce fugeau de la bătaie se întîlniră pe pod cu cei ce veneau să-i ajute şi pe cînd o parte împiedica pe cealaltă, amîndouă sfărîmară podul ce le ţinea, prin greutatea lor peste măsură de mare.* Nu se ştie cu adevărat cîtă gloată era adunată în acele oşti, dar s-a auzit bine că *creştinii nu erau toţi cîţi se aflau armaţi în acea ţară* şi că dacă ar fi fost numărul întreg ar fi urmărit încă mai departe" pe duşman. Şi se zice că „acesta începuse a-şi lua bagajele şi a-şi mişca tabăra pentru a se trage la loc mai depărtat şi mai sigur, dar se lăsă, văzînd că creştinii nu fac altă mişcare". Se adevereşte în urmă „pierderea steagului lui Mahomet", pe care turcii „o plîng mai presus de toate celelalte lucruri, părîndu-li-se că sînt părăsiţi de Dumnezeu şi de profetul lor". Aci observă veneţianul că dacă se făcea cum sfătuiau unii, adică dacă împăratul şi-ar fi trimis partea mare a „puterilor" sale în aceste ţări, turcul „ar fi ca şi zdrobit şi nimicit. Ba de ar fi fost aceste popoare însoţite de vreo ceată de oaste dedată la război (da qualche banda di gente esercitata) şi bine armată, precum : de cavalerie şi infanterie ori nemţească ori italiană, cu mai bune căpetenii, ar fi făcut lucruri de tot mari (cose grandissime), dar zăboveala şi neîncrederea împiedicară acest bine. După judecata tuturor, adaugă în sfîrşit martorul nostru de la Curte, se cuvine ca acele popoare să fie preamărite cu multă laudă, pentru că singure, nu bine înarmate, cu o parte a puterilor lor, au cîştigat această învingere" [58].

Raportul lui A. Király, care mi-a scăpat din vedere la revizuirea lucrării, înainte de ce paginile de mai sus au fost tipărite, are cîteva din aceste amănunte şi numai puţine noutăţi. Lupta a ţinut de dimineaţa pînă seara, spune şi el, a fost şi mai înverşunată decît toate cîte le-a văzut şi despre cîte a auzit. „De cîteva ori" au silit pe duşman să fugă, chiar pînă în tabără şi de cîteva ori au fost ai noştri împinşi înapoi pînă la tabăra lor. Un paşă dintre cei mari şi mulţi turci fruntaşi şi foarte mulţi ieniceri au fost ucişi. Un fruntaş a fost prins. El spunea că a zis Sinan că „nu s-a mai auzit pînă acuma de nimeni ca oşti aşa de mici să fi îndrăznit vreodată a porni împotriva puterilor împăratului turcesc". Şi Sinan a căzut de pe pod. „Din ai noştri puţini lipsesc, dar răniţi sînt foarte mulţi". Cea mai mare pagubă au suferit ei în cai. De Mihai Vodă numai atîta poate spune „că e om şi ostaş bun" (eum bonum virum ac militem esse), care „a mărturisit că nu se preface, ci din toată inima vrea să slujească întregii creştinătăţi" [59].

Un alt raport anonim şi fără dată ne face să privim întîi frămîntarea sufletului domnului în noaptea dinainte de luptă, de necaz că nu i-au sosit ajutoarele ardelene şi moldovene ce i-au fost făgăduite şi ne dă apoi o povestire destul de amănunţită a luptei, pe care domnul însuşi o începe printr-un atac de cavalerie în zori de zi. Cuprinzînd în unele puncte o nouă povestire a mersului luptei, îi facem loc aici, cu cîteva scurtări de fraze. „Atacul acesta neaşteptat" — istoriseşte mai departe martorul — „bagă o mare groază în turcii din corpul ce mergea înainte" pentru a trece rîul pe pod. Vestea ajunge pînă la Sinan, care porunceşte îndată înaintarea întregii oşti. „Între aceea, prinţul român înaintase luptînd pe drumul ce se deschidea dincolo de podul peste care trecuseră

mai multe sute dintre călăreţi săi... Deodată însă, întîmpină o împotrivire puternică şi află că întreaga oştire turcească a pornit înainte. Atunci se întoarce către ai săi şi-i îmbărbătează la luptă, chemînd într-ajutor pe Dumnezeul creştinilor. Lupta este foarte tare din amîndouă părţile... Într-un moment prinţul creştin văzu pe toţi ai săi că erau aproape cotropiţi de turci şi în curînd podul era să fie cuprins şi el... Atunci el ordonă la ai săi să se retragă, dar în această retragere românii lăsară vrăjmaşului lor fioroasele urme ale morţii grozave... Ajunşi înapoi la pod, Mihai dă ordin să treacă bravii săi, pe cînd el însuşi apără aproape singur podul şi nu trece decît cel din urmă pe malul celălalt mai în acelaşi timp cu o parte din armata turcească, care se lupta cu înverşunare, fiind împinsă şi de la spate. Se zice că nu se mai cunoaşte o altă bătălie în lume în care doi vrăjmaşi să se fi bătut cu o mai mare ură decît românii cu turcii în această vestită bătălie. Lupta fu cu totul sălbatică la podul de pe apa Neajlovului, care era bătut şi de tunurile prinţului român... Mai tîrziu însă numărul cel mare al turcilor izbuti să respingă pe bravii apărători de la pod. Tunurile române fură chiar luate de oştirea turcească, iar Sinan se pregătea a trece podul cu toată armata sa...

Dar... eroul creştin... chemă la sine pe unul din căpitanii săi cu numele Gheţi, căruia îi dete ordin a lua 300 de călăreţi, a trece cum va putea apa Neajlovului, mai la vale de locul Călugăreni... şi după ce o va trece, să meargă şi să atace coloana turcească a marei oştiri ce înainta prin pădure, spre a ajunge mai curînd la pod. În acest timp, el îndemna din nou pe ostaşii săi obosiţi la luptă... El însuşi va da pildă, murind în acest loc, unde se apără creştinătatea. Între acestea vine şi ştirea că ajutorul aşteptat soseşte... Această veste dă iarăşi curaj ostaşilor români, care, urmînd pe prinţul lor, se întorc la luptă. Prinţul român singur îşi face drum printre vrăjmaşi, pe cînd ostaşii săi îl urmează cu o furie sălbatică. Turcii sînt uimiţi de îndrăzneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se dea învins... Atacul năpraznic al românilor opreşte deodată înaintarea turcilor. O învălmăşeală grozavă se face şi doi paşi cad loviţi chiar de prinţul Mihai. Dar printre turci deodată se vesteşte că înapoi prin pădure se aud trîmbiţe şi zgomot de trupe ce sosesc din dreapta. Erau călăreţii români, care izbutiseră a trece rîul şi străbătînd prin pădure se apropiau de turci. Spaima este grozavă... şi atunci începe o retragere grăbită şi fără rînduială, de frică a nu fi tăiaţi pe la spate. Partea de trupe ce trecuse rîul Neajlovului căuta a fugi pe pod înapoi. Acest moment fu de folos prinţului creştin, care... încurajează din nou pe ai săi la luptă. Furia acestui atac asupra necredincioşilor este din acelea ce nu se pot scrie... În fuga năpraznică... a turcilor, chiar Sinan paşa este rănit şi luat de ai săi, spre a nu cădea în puterea românilor. Groaza este răspîndită în oştirea turcească şi numai noaptea aduce mîntuire... Dar şi românii sînt zdrobiţi de oboseală şi văzînd pe turci fugind, încep a se retrage şi ei mai cu seamă că o parte a podului se rupsese în timpul luptei. Cînd românii trecură dincoace de pod, găsiră că şi ajutorul aşteptat sosise. Acum însă era prea tîrziu..."[60].

Prin aceste mărturii din documente nu se dă nimic de minciună din cele ce spun cronicarii.

Arătării mai poetice din cronica domnească, după care Mihai începu lupta prin năvălirea „înainte de revărsatul zorilor" pînă în tabăra duşmanului, unde ai noştri aprinseră un cort, se poate potrivi povestirea auzită de Mocato despre căpitanul ce se ivi turcilor pe coasta dealului şi-i atrase cu ceata lui în cursă. Ba e chiar cu putinţă că turcii fură aţîţaţi a-l urmări tocmai prin aprinderea unui cort, lucru ce nu era greu de săvîrşit printr-un atac năpraznic dimineaţa, cam pe întuneric. De altă parte, e atît de natural că cei ce fugeau prin strîmtoarea dintre dealuri să aibă grijită, poate pe lîngă deal, în lungul rîului, pe partea dinspre turci, o oaste de pîndă, care să cadă duşmanului urmăritor, dacă nu şi în spate (fiindcă şirurile turceşti socotind mulţimea lor, trebuiau să se întindă pînă la tabăra lor aproape), dar în flanc cel puţin [61]. Se înţelege că oastea aceasta nu putea fi de 10 mii, nefiind toată armata lui Mihai dinaintea Călugărenilor mai mult de 16 mii [62]. Cuprinşi între două focuri şi văzînd că după lungă luptă nimic nu sporeşte, e lămurit că turcii trebuiau să se retragă întîi înapoi, către tabăra lor, pentru a răsufla şi a se găti de un mai puternic atac. Acum numai, după împingerea pripită a duşmanului înapoi şi fără rînduială, după întoarcerea lui în tabără fără a fi urmărit, ţinu Sinan sfat de război şi se hotărî o năvală puternică asupra alor noştri [63]. Noua năvală izbuti ; oastea lui Mihai fu împinsă înapoi. Ea fu scoasă din strîmtoare, dar nu fugărită, căci se trăgea către tabăra sa cu bună rînduială, în forma unui unghi. În această luptă, ce ţinu toată după amiază [64], şovăind norocul într-o parte şi în alta, turcii luară lui Mihai şi 11 tunuri [65]. Atunci Mihai, văzînd cu ochii primejdia de a pierde bătaia, ca un leu se repezi singur asupra şirurilor duşmane, tăie un paşă cu sabia — cronica anonimă arată cu numele pe Caraiman paşa — spintecîndu-i laturea prin umăr şi ca un fulger se întoarse teafăr la ai săi [66]. Vitejia domnului nu putea să nu prindă. Două tunuri îngrijite, credem, de Albert Király, cum spune cronicarul domnului, deschiseră cale în rîndurile dese ale duşmanilor ; două sute de transilvăneni şi tot atîţia cazaci pedeştri, sub căpitanul lor Cocea (Koscza), se aruncă cu înverşunare asupra flancului drept ; cu Mihai Vodă împreună, oastea toată îi izbeşte în front şi se încinge cea mai cruntă bătaie. În urmă, turcii o iau la fugă. În loc de scăpare, ei află o moarte mai crudă în mocirlele Neajlovului [67]. Fălosul Sinan e scăpat anevoie din apa închegată de noroi şi de sîngele a vreo trei mii de turci, lăsîndu-şi şi el calul şi doi dinţi în tină [68]. Assan paşa rămîne ascuns prin spinet pînă a doua zi ; paşa Anatoliei, cel din „Zain" ? şi Haider paşa n-aveau să-şi mai vadă casa vreodată [69]. Pînă în tabăra lor sînt mînaţi dinapoi în goană mare păgînii. Noaptea, precum şi întîlnirea acolo a unei oşti proaspete, de 10 000 de pedestraşi [70], sosite atunci (înainte de apusul soarelui, cu Asan paşa, beglerbegul Greciei, după povestirea lui Mocato şi a cronicarului unguresc) scapă pe turci de căderea întreagă.

Şi ştim ce pradă avură ai noştri. Şi steagul lui Mohamed şi recîştigarea tunurilor sînt cunoscute şi cronicarilor [71].

Venirea lui Assan paşa dintr-altă parte împreună cu fostul voievod Mihnea Turcitul, pentru a-l prinde pe Mihai la mijloc, e arătată şi de poema grecului Stavrinos, care fu mai tîrziu vistier lui Mihai Vodă [72]. Şi

ea se dovedește pe deplin adevărată, cît privește pe Mihnea, prin chiar scrisorile acestuia adresate fiului său ; la 1 iunie el îi scria din Vidin că merge în tabără în țară, iar la 4 august, fără numirea locului de unde scrie, spunea că e tot în marș și face „cale de trei zile într-o zi". Și prietenia lui Assan pașa cu Mihnea și plecarea lor comună la arme către țară o știm și din decembrie 1594 [73].

Cu acest mers al luptei se potrivește raportul veneţianului din Praga, 19 septembrie, care zice că o dată a fost începută și de două ori înnoită bătaia [74].

Minunea de la Călugăreni a fost ajutată foarte mult prin firea locului, care nu îngăduia turcilor o desfășurare mai mare a puterilor lor. Că nu era mai largă valea aceea „de un pătrar de miliar" [75], adică de 250 pași [76]. Deci numărul turcilor numai atîta le era de folos, că-și puteau împrospăta de nesfîrșite ori puterea. De partea lui Mihai însă aceeași oameni aveau „să lucre cu brațele" într-una și golul celor căzuți nu-l umplea nimeni. Nici chiar oastea lui toată nu vru să-l urmeze. Ne-o spuse și documentul că nu era întreagă. Și cronicarul ungur al vremii știe de la Petru Armeanul că tocmai „ajutorul" unguresc, „2 000 de secui și cătane" [77] lipsiră din luptă. Cîțiva boieri, zice el, între aceștia Miroslav logofătul și Dan vistierul, din dușmănie față de Mihai ori de frică, îndemnară pe Albert Király și Mihai Horváth, căpeteniile acelei oști, zicînd „să nu meargă la luptă, așa nerozește, căci ce-ar fi 16 mii împotrivă la 100 de mii de oameni ?" [...] Degeaba îi chema Mihai în toiul luptei, ei nu se mișcară din locul așezării lor, dincoace de pădure, ba nici nu-l așteptară, ci se traseră înapoi spre București. „Dacă Albert Király și boierii", care erau de bună seamă și cu gloate de țară, dacă ei, sfîrșește Szamosközy, „ar fi apucat cu toții împreună cu Mihai lucrul, n-ar mai fi fost trebuință, după aceea, să treacă principele Sigismund cu mare oaste în țara transalpină, căci l-ar fi bătut pe Sinan de tot. Dar Mihai Vodă *numai cu oastea sa* merse asupra lui Sinan și tot i-a bătut partea mare a oștilor lui, și chiar Sinan căzu de pe pod în mocirlă" [78].

Mărturia ungurului, auzită de la cei ce văzură bătaia cu ochii, trebuie crezută, chiar de n-ar avea sprijinul, ce e drept nehotărît, al raportului de la 26 septembrie din Praga și al celui anonim. E mărturie asupra compatrioților săi. Numai pe Király cred că trebuie să-l scăpăm de osîndă. Căci nu avem nici un temei de ce cronica domnului să-l arate anume luînd parte la luptă, dacă nu era nicicum în foc, cu mica lui ceată. Petru Armeanul putea să nu știe aceasta : știa că ungurii lipsiră și cronicarul putea adăuga oastei de secui pe lîngă Horváth și pe celălalt căpitan ce se afla în țară atunci. Mai potrivită îmi pare vinovăția lui la sfîrșitul acestei lupte prin faptul că n-a urmărit dușmanul în zăpăceala atîtor pierderi de care era cuprins, așa cum ni-l arată celălalt martor din partea domnului, vistierul lui de mai tîrziu, Stavrinos, cum vom vedea îndată. Aflarea lui Király în foc la lupta de la Călugăreni s-ar împăca și cu altă mărturisire a aceluiași Szamosközy, făcută într-altă parte a istoriei sale, unde ea ni se arată ca o operă cioplită, netezită în istoria latinească ce ne-a lăsat asupra acestui timp, întrucît e păstrată. Anume,

cu prilejul morţii lui Albert Király, el ne spune că răposatul „a zăbovit" pe Sinan paşa la satul Călugăreni prin însemnata lovitură ce i-a dat (memorabili illata strage retardavit) [79].

Dar dacă Király da spre seară cu tunul, ceea ce credem, după cronica domnului [80], pare puţin nepotrivit a-l vedea dimineaţa în capul cetei călări care trase duşmanul în cursă [81]. S-ar putea dar ca altul să fie acesta şi anume s-ar putea să fie vestitul popă Stoica din Fărcaş [82], viteazul de la Nicopole şi Vidin. Atunci s-ar tîlcui numele de „Abatele" ce îl are căpitanul în povestirea lui Mocato, cu fiinţa lui de preot schimbată numai într-un rang călugăresc. Hotărît nu putem zice nici într-un chip, nici în altul. Mai adaugă Szamosközy că „Mihai a voit să spînzure cîţiva boieri pentru acest lucru", că nu veniră la luptă. Şi e cu putinţă să-şi fi împlinit voinţa, deşi dovezi nu avem [83].

În sfîrşit, noaptea despărţea pe vrăjmaşi, trimiţînd pe învingători şi învinşi la odihnă.

Mihai îşi aşează tabăra pe cîmpul de luptă, „un pătrar de miliar de la neprieten", acesta rămase în corturile sale de ieri. Puşcături de tunuri spre corturile duşmane dădeau semn de veselia vitejilor. Numeroase străji păzeau aţipitul micii noastre oşti, ca să nu fie lovită pe neaşteptate. Mihai trebuia să grijească de ziua de mîine. Un turc, cunoscut lui, acum căzut prizonier, şi spionii săi îi arătară cu de-amănuntul mărimea oastei duşmanului şi toată tăria şi arma ei. „Turcul, aflînd şi el de numărul creştinilor zise că de ar şti turcii astăzi una ca asta şi numai cu caii ţi-ar călca oastea în picioare". Mihai ţinu sfat de război şi cumpănind cum oastea lui nu va putea ţine piept pînă la urmă cu atîta mulţime de păgîni ; cum aceştia ar putea chiar să-i înconjure dintr-altă parte, căci puteau căuta alte drumuri şi se puteau găsi ghizi ; cum norocul se schimbă cînd puterile sînt de tot nepotrivite mai ales ; hotărî cu ai săi a-şi ridica tabăra şi a se trage la munţi [84]. Se poate ca hotărîrea să fi fost luată şi din pricina nevoinţei lui A. Király şi a unei părţi a boierilor pămînteni de a se mai lupta aci. Stavrinos ne spune în poema sa despre „vitejiile voievodului Mihai" că, bătuţi fiind, Sinan şi Hassan paşa cu Mihnea Turcitul se sfătuiră şi se hotărîră să mituiască boierii, ca să li-l predea. Mihnea, care se lăuda că boierii de pe lîngă Mihai sînt ai săi, primi însărcinarea să săvîrşească fapta. El se puse în legătură cu vistierul Dan, care se duse la Albert Király, oferindu-i 50 de mii de galbeni pentru părăsirea lui Mihai, dacă vrea să rămînă cu viaţă, căci mulţimea turcilor va să-i împresoare. Şi Király luă banii trimişi de paşa şi plecă cu cetele sale înapoi, lăsînd pe Mihai la Călugăreni. Mihai Vodă înţelese îndată că trebuie să fie trădare din partea boierilor şi ridicînd tabăra, plecă şi el [85]. Am putea gîndi că e unul şi acelaşi martor care povestea atît lui Szamosközy, cît şi lui Stavrinos, aceste întîmplări. Dar ei se deosebesc binişor unul de altul. De crezut însă rămîne, negreşit, ceea ce întîlnim în amîndouă povestirile : necredinţa cîtorva boieri, care se deteră la înţelegeri cu Mehmet bei, adică Mihnea Turcitul, ei care stătură departe de luptă ziua şi pricinuiră noaptea marşul îndărăt către munţi. Totuşi raportul anonim ca şi cronica domnească spune că Mihai a luat hotărîrea de bunăvoie.

Încă pe la miezul aceleiași nopți, un strigăt puternic, numind de trei ori numele lui Isus, vestea dușmanului plecarea oastei creștine. Păgînii răspunseră cu numele dumnezeului lor, Allah, Allah. A doua zi dimineața, la 14/24 august, se opriră la odihnă lîngă rîul Argeș, în depărtare de două mîluri de la Călugăreni spre București. Era de bună seamă pe la Copăcenii de Jos, pe unde se afla trecătoarea cea mare în drumul București—Giurgiu. Văzînd că dușmanul nu-i urmărește, stătură, pare-se, ziua întreagă aci. Căci numai a treia zi, așa ni se spune, în ziua de Sf. Măria mare își așează Mihai tabăra sa la Văcărești, cale de 10 mile „lăsînd Bucureștii la o parte". Domnul își făcuse marșul încet, odihnind des și mult într-un loc : dușmanul nu-l zorea și șederea lui pe loc putea fi privită ca semn că ar vrea să se întoarcă sau că așteaptă ajutoare din Ardeal și să nu fie nevoie a-și lăsa capitala și mijlocul țării pradă turcilor. Tocmai ziua următoare, 16 august, veni vestea că turcii au plecat după el. Atunci porunci ridicarea taberii și plecă după prînz către munți cu oastea întreagă. Dar nu știm dacă atunci ori mai înainte încă corpul de unguri, care nu-l ascultă la Călugăreni, prădă Bucureștii. După un marș de cinci mîluri, pînă la miezul nopții, oastea capătă voie să se odihnească, apoi plecă la 17/27 dimineața la Tîrgoviște, vechea capitală a țării, făcînd alte 5 mîluri cu grabă. Dar nici aici nu se simți destul de sigur : orașul nu era întărit și felul dealurilor nu părea a fi scut deajuns pentru lupta celor puțini cu cei mulți. Peste cîteva zile își ridica tabăra și de aici și mai înaintă pînă la poalele munților, o milă de la Dîmbovița, patru de la oraș. După așteptare de 8 zile, sosi și dușmanul în Tîrgoviște și ajutoarele din Ardeal nu mai soseau. De aci domnul întocmi mai multe năvăliri mici a singuratice cete, care se întorceau cu prăzi și prizonieri de la dușmani. Și mereu își cerceta singur veghele și mereu îmbărbăta pe toți ostașii săi în toate părțile. Curînd însă se văzu iarăși silit a se retrage și de aci încă două mîluri pe Dîmbovița în sus, și mai în adîncimile munților, nu fiind împins de dușmani, ci pentru că o nouă întîmplare și grea, de tot grea, începuse a-i rări oastea.

Vor fi fost moldovenii ce slujeau lui Mihai pentru leafă și care se numeau tocmai pentru aceasta lefegii, vor fi fost poate și ajutoare de la Răzvan Vodă, oricum, aceștia se văzură siliți să părăsească steagurile lui Mihai și să cură acasă pentru a-și păzi vetrele împotriva năvălirii polone în țara lor [86]. Și numărul lor se poate spune, căci la ei se referă Sigismund într-o scrisoare nedatată : „ba încă și alte 2 000, pe care îi aveam în tabăra noastră din Țara Românească, mi s-au dus, spre cea mai mare uimire a celorlalți "[87].

Cel mai bun prilej se ivise politicii polone acum. De o parte Moldova sta lipsită de apărare și suzeranul ei, principele ardelean, era în neputință de a-i da ajutor. Căci nu putea, dacă avea și își gătea în sfîrșit o oaste, să nu plece în ajutorul lui Mihai, altfel trebuia să se teamă că va veni dușmanul cu el cu tot în țară-i. Și Răzvan, se vede, nu fu în stare să-și întocmească o oaste de seamă, afară de aceea, cîtă se afla și cu cîtă veni în urmă și el în ajutorul lui Mihai și afară de garda sa de unguri [88]. De altă parte, regele polon, lăsîndu-și oastea să

pătrundă în Moldova acuma, putea zice, precum şi zise, că ajută războiul creştinătăţii împotriva păgînilor : cuprindea o ţară, ca s-o scape de a cădea iar în robia turcului, ţară care dealtmintrelea, zicea el, lui i se cuvine după drept, căci se închinaseră odată voievozii ei prin tratate regilor poloni [89]. Doar chiar papa prin agenţii săi din Ardeal şi Polonia, lucrase de timpuriu pentru această politică : ceruse precum ştim, lui Sigismund Báthory, să lase de bunăvoie Moldova polonilor, căci el nu va fi în stare să apere amîndouă ţările româneşti. Zamoyski era un neghiob dacă nu intra acum în Moldova. Cu atît mai vîrtos, dacă şi Răzvan cerea ajutor de la poloni, de frica ce o avea de turci, cum scria regele împăratului şi la Roma, cum scrise şi secretarul lui Zamoyski în analele sale [90] ; cu atît mai vîrtos, dacă supuşii lui Răzvan erau nemulţumiţi cu domnia lui sălbatică, cum povestesc aceleaşi mărturii şi se lepădase în mare parte de el şi fugise prin păduri. Şi fie că acestea erau chiar aşa ori nu, boierii pămînteni din trei rînduri de ieşiri, cu voie şi fără de voie, aşteptau în Polonia ceasul cînd să poată fi duşi iar stăpîni peste ţara lor moldovenească şi lucrau necontenit pentru aceasta. Nu ne mirăm deci de poloni, ci ne mirăm de Ardelean, care ştia de mult că polonii nu pot suferi ca el să ţină amîndouă ţările române, cum de el lăsa Moldova fără nici o garnizoană, ca să le stea împotrivă, cum lăsa graniţele Moldovei fără scut ?

De luni de zile Zamoyski sta cu o frumoasă oaste în Podolia. Sigismund Báthory, ştiind aproape de graniţa Moldovei pe fostul său cumnat (căci ţinuse Zamoyski pe sora lui Sigismund, pe Griseldis, care muri la 14 martie 1590) [91] îi scrise de mai multe ori să trăiască în prietenie cu guvernatorul Moldovei, căci ţara e a sa. Din partea sa, Răzvan îi da veste de venirea lui Sinan [92] şi-i cerea ajutor. Aşa ne spune cel puţin însuşi cancelarul [93], secretarul său şi regele. Principelui ardelean cancelarul îi răspunse că va face cum îi va porunci regele. Iar regele îi zise să-şi ia sfatul din mersul vremii, totuşi să-şi urmeze bărbăteşte drumul către Moldova. El îi da deci a înţelege că la timp potrivit poate intra în Moldova, numai să nu înceapă el duşmănia cu turcii. Dar cu Răzvan voievod, vînzător al înaintaşului său Aron, nimic să nu aibă [94]. Cu toate acestea se părea în urmă unora că regele ar fi de partea celor ce învinuiau pe Zamoyski pentru fapta sa. Şi aceştia ziceau că senatul Republicii n-a împuternicit pe cancelar „a se amesteca în afacerile Moldovei", ba că i-a dat chiar poruncă să nu iasă cu oastea dinlăuntrul graniţelor lor [95]. Secretarul lui Zamoyski însă spune că prin sentinţa regelui şi a senatului s-a hotărît intrarea stăpînului său în Moldova [96]. Zamoyski însuşi, în memoriul său de dezvinovăţire, supus senatului şi dietei, scria astfel : De o parte Răzvan a cerut prin solul său Piasecki grabnic ajutor, că el nu poate ţine piept cu puterea duşmanului. Pe lîngă aceasta am primit ştire sigură că sangeacul din Tighina vine în Moldova, fiind făcut de împăratul turcesc „paşă" al acestei ţări. Cu el vine şi hanul tătar cu toate oştile sale. Din această pricină, trebuia să intru în Moldova cu oastea. Înştiinţînd acestea, am mai cerut o dată sfatul regelui, dar cum nu era timp de aşteptat, am luat hotărîrea de intrare cu toţi senatorii din Rusia (adică Podolia) şi cu sfetnicii de război [97]. Iar regele

în scrisoarea sa către împărat se ferește a da o mărturie hotărîtă asupra acestui lucru, ci scrie numai că a zăbovit cu răspunsul său pînă ce i-a trimis Zamoyski răspuns lămurit cum s-a petrecut năvălirea, pe care o povestește întocmai după tîlcuirea și cumpănirea cancelarului ; moldovenii și voievodul lor Răzvan (care își luase țara prin înșelăciune) au vestit pe primul său general că turcii și tătarii îi amenință din felurite părți și că nu sînt în stare să li se împotrivească ; deci au cerut ajutor. „Oastea noastră atunci, motivează mai departe regele, care a fost adunată nu din vreo datorie, ci din grija noastră pentru creștinătate, ca să apărăm de dușmani atît provinciile noastre, cît și ale principilor creștini, a trecut în Moldova“ [98].

Cu sau fără știrea senatului, dar de bună seamă cu înțelegerea ascunsă a regelui, Zamoyski își trecu oastea peste Nistru, granița țării, unde i se înecară vreo 200 de care, cum se povestea, și multă muniție, la 1 septembrie (22 august). A doua zi erau la cetatea mărginașă, Hotin, ce era păzită numai de 200 de unguri [99] din garnizoana lui Răzvan. Și atîția ar fi fost în stare, poate, s-o apere multă vreme, căci era ușor de apărat ; dar mica garnizoană părăsi înainte de venirea polonilor cetatea, care se predete fără împotrivire. Lăsînd pe contele de Belz pentru păzirea ei, Zamoyski porni asupra Iașilor, capitala țării, unde fu primit la 5 septembrie (26 august) cu toată cinstea. Căci Răzvan cu garda sa ungurească părăsise capitala două zile mai înainte, luîndu-și drumul spre Ardeal [100]. Luînd de adevărate mărturiile regelui și ale cancelarului său (pe care se reazimă și spusele nunțiului papal) despre chemarea lor în ajutor prin Răzvan, plecarea acestuia tocmai înainte de sosirea oastei polone dovedește că el aflase de timpuriu cu ce gînd intră ea în țară. Chiar de n-ar fi aflat, o înțelegea. Căci o intrare prietenoasă cu alte întemeieri se făcea : întîi se întocmea o învoială despre partea ce fiecare se îndatora a lua la război și despre cum avea să fie purtarea celor ce-și însoțeau armele, unul către altul. De aceea și poticnesc aci mărturiile ce ni-l arată pe Zamoyski chemat în ajutor : „Altfel, pe timpul venirii lui, povestește scrisoarea regelui, Răzvan, *neîncrezîndu-se* în ai săi, pe care i-a stăpînit cu toată asprimea [101], nesilit de nici o putere, de bunăvoie s-a depărtat... și și-a părăsit țara“ [102]. Tot așa scrie Zamoyski în memoriul său : „Intrînd astfel în Moldova, am aflat mai întîi că Răzvan, care a domnit foarte crud, s-a depărtat de bunăvoie, aproape cu toată garnizoana sa“ [103].

Oricum va fi fost scurta stăpînire a lui Răzvan, o parte a boierimii pămîntene (prin care se cîrmuia țara), poate chiar partea cea mai mare, nu era cu el. Și nici în țară nu era, ci venea cu oastea de invazie polonă.

Trei rînduri de boieri fugind din Moldova, se aflau atunci sub scutul stăpînirii polone : „Floarea boierimii moldovenești“ ieșise cu Petru Șchiopul la 19/29 august 1591, cînd acesta părăsi de bunăvoie domnia, din care o parte îl însoți la Bozen, în Tirol, unde se așeză ; alta, anume „Stroicești, Movilești“ (afară de mitropolitul Gheorghe Movilă, care merse și el la Bozen), Andrei hatmanul rămăsese de la început în Polonia [104]. A doua ieșire se petrecu în vara anului 1592, poate în urma răscoalei neizbutite a orheienilor și sorocenilor în ajutorul pretendentului

Ionaşcu, ce-i ziseră Bogdan Vodă, în luna mai a acestui an [105] ; a treia, cînd Aron, mazilit, îşi lua drumul spre Ţarigrad, lăsînd caimacam pe marele logofăt Nestor Ureche, care îşi părăsi slujba împreună cu alţii la auzul întoarcerii crudului domn şi fugi de frica bănuielii lui că nu-i va fi fost cu credinţă [106]. Căci o altă năvălire cu izbîndă se întîmplase în vara acestui an, a lui Petru Vodă Cazacul, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu [107] ; o a patra fugă a boierilor moldoveni în Polonia se întîmplă apoi la căderea lui Petru Cazacul, 24 octombrie 1592 [108], cînd Aron, cu ajutor unguresc, primit din porunca sultanului, îşi putu cuprinde din nou scaunul [109].

Încă în toamna anului 1593, ceata aceasta de emigranţi, aflînd că la Constantinopol se lucra prin prieteni de-ai lui Petru Şchiopul la cîştigarea domniei pentru acesta, grăbiră a-şi trimite şi ei oamenii lor la înstrăinatul domn, ca să-l cheme în Polonia pentru a-şi ocupa de aci scaunul ; ba dobîndiră şi scrisori de la regele polon către arhiducele Ferdinand, prin care se rugau pentru îngăduinţa de plecare a musafirului lui [110]. Neizbutind, ei făcură din nou încercarea de a-şi îndemna un candidat al lor la tronul Moldovei, cînd socoteau, ba chiar ştiau că tronul lui Aron, care era de la începutul iernii în război cu turcii, e gata de răsturnare.

La 6 aprilie 1595, boierii Luca Stroici, fost cancelar <mare logofăt>, Ieremia Moghilă fost prefect <mare vornic> la curtea lui Petru Şchiopul, Bathi Amorozi şi preotul Teodosie Barbovschi cer şi cîştigă de la regele polon întărirea şi traducerea în latineşte din slavoneşte a unui testament mincinos al lui Petru Vodă, care murise în 21 iunie (1 iulie) 1594 la Zimmerlehen, în Tirol [111]. Prin acest testament, scornit de cei ce-l prezentară, numiţii boieri erau rugaţi de Petru, sub data de : Bozen, 1 iunie 1594, să se trudească a-l aduce în Polonia cît mai în grabă, după aşteptata sa moarte, pe feciorul său Ştefan, pe care îl lasă cu averea întreagă în toată grija lor, căci era minor. A dat, zice voievodul mai departe în acest act fals, scrisori rugătoare şi în această treabă şi către regele Poloniei şi către cancelar, le-a dat duhovnicului său, mitropolitul Gheorghe Movilă, care îi cunoaşte toate secretele inimii sale şi preotului Teodosie şi se roagă a le da crezămînt şi în cîte le vor spune mai pe larg din gură. Apoi se roagă de ei, ca împreună cu toţi aceia cîţi îi vor cunoaşte de prieteni să stăruie pe lîngă rege a-i primi fiul sub scutul lui, după ce îl vor fi eliberat de aci [112]. Într-adevăr, regele şi regina se rugară şi ei pentru trimiterea lui Ştefan Vodă în Polonia prin delegatul lor [113]. Dar dorinţa nu le fu ascultată, căci împăratul află de la slujbaşii săi adevărul [114]. Nu fu ascultată, cum dovedesc următoarele rînduri dintr-o scrisoare a domnului de Ostrog către voievodul de Troki (amîndoi poloni), dată din Lemberg, 21 mai 1595 : „Cazacii cu hatmanul din fruntea ungurilor au trădat pe Aron, domnul Moldovei ; legîndu-l, l-au trimis în Ardeal. Vor aduce la domnie pe Ştefan, fiul lui Petru, din Kamienia împăratului creştin“ [115]. Dar din aceste cuvinte mai culegem şi altă ştire nouă : că Răzvan (care poate era acum şi hatmanul gărzii ungureşti) nu numai a vîndut pe domnul său Aron, aducîndu-i la necredinţă oastea, care aflăm că era şi căzăcească, ci a înşelat şi pe emi-

graţii din Polonia, cu care se vede că avea înţelegere încă dinainte de trădare. A trebuit să facă această învoială şi făgăduinţă de a primi pe Ştefan al lui Petru de domn cu socoteala ca să nu-i încurce ei iţele printr-o năvălire înainte de vreme, înainte de ce îşi vor fi adus candidatul de la Bozen. Şi planul i-a ieşit bine : împreună cu principele ardelean le-a luat-o înainte boierilor din Polonia. Aceasta explică apoi şi soarta lui crudă de mai tîrziu : era, pe lîngă altele, şi răzbunarea celor păcăliţi [116].

Nu e îndoială că cei ce umblară atîta să-şi caute o firmă princiară, sub care să ajungă stăpîni peste Moldova, nu-şi puteau părăsi planul, dacă nu o găsiră, mai ales cînd se văzură aşa de şiret traşi pe sfoară de Răzvan. Dar nici regele şi cancelarul său, a căror înţelegere cu boierii pribegi e atît de vederată, nu puteau lăsa prilejul uşor de a-şi supune ţara. Vom înţelege apoi că nu era greu a scoate firma căutată, omul care să poarte numele domniei dintre acei boieri pămînteni, cumînţenia politică neîngăduind să ia polonii puterea de-a dreptul în mînă.

Dintre pribegi nimeni nu se putea arăta mai vrednic pentru domnia Moldovei decît familia Movileştilor : prin unul dintre fraţi, prin mitropolitul Gheorghe, se putu ticlui şi testamentul cel mincinos al lui Petru Şchiopul, care încredinţa lor tutoratul peste cel ce vroiau să le fie voievod. Şi, lucru de căpetenie, numai ei pare că aveau şi banii cei mai mulţi : comisarul Kühbach află în geamantanul mitropolitului, cînd acesta şi ceilalţi casnici ai voievodului veniră cu trupul mortului de la Zimmerlehen la Bozen, peste 10 000 galbeni, de bună seamă furaţi de la răposatul, cu toate că mărturisea că sînt ai săi [117]. Şi de fratele său Ieremia, care împreună cu Luca Stroici cîştigase şi indigenatul polon, ne spune secretarul lui Zamoyski, că era cel mai bogat în moşii.

E uşor de înţeles că pe unul din aceştia trebuiau moldovenii să şi-l dorească de domn. Şi ei cerură pe Ieremia, iar Zamoyski li-l dete cu condiţia ca să trimită la rege anume pentru a cere ţara de la el, ca vasală a Poloniei [118].

Ieremia împlini condiţia cu acurateţe. Dar nici nu era lipsă de ea : el şi-ar fi oferit supunerea de bunăvoie, căci îi trebuia scutul polon, cel puţin la început. La 27 august (6 septembrie), a doua zi după intrarea trupelor polone în Iaşi, el recunoaşte printr-o diplomă subscrisă de el şi de boierii săi, de noii săi miniştri, luaţi dintre ortacii de pribegie, recunoaşte şi jură că a ajuns stăpîn peste ţara Moldovei prin bunătatea regelui, care s-a milostivit a da ajutor acestei ţări în marea ei primejdie şi se roagă ca M. Sa regală să-i întărească printr-un privilegiu acest drept de stăpînire ; el şi ţara se îndatorează a rămîne supuşi nedespărţiţi ai Coroanei polone, cum sînt toate celelalte palatinate şi ţări ale ei. Adaugă apoi că va trimite numaidecît o deputăţie pentru săvîrşirea acestei supuneri. Iar dacă M. Sa nu va voi să-i primească supunerea, făgăduieşte că se va sili a ţine pace şi legături de bună vecinătate între poloni şi turci şi că se va supune mai tîrziu, îndată ce regele ar voi [119]. Se vede, Zamoyski spusese ocrotiţilor săi că s-ar putea ca regele să nu voiască a le primi supunerea, ca să nu ajungă la încăierare cu turcii, ori ca să nu se pară moldovenilor că polonii pentru al lor folos i-au ajutat.

Chiar din acest act vedem că polonii, căutînd să dea în lături pe Transilvan şi să-şi asigure puterea şi dreptul lor de ocrotire peste Moldova, nu voiau să ajungă în duşmănie cu turcii.

La Constantinopol se ştia la 15 septembrie atîta, că precum Transilvanul are pretenţii asupra Ţării Româneşti, tot aşa polonii ţin să aibă Moldova, pentru a cărei apărare s-ar afla acolo cu baronul Jaslovicki, stăpînitor al Rusiei cîtă atîrnă de Poloni, mulţi cazaci din Podolia şi mare număr de poloni [120]. Iar la 27 septembrie bailul scria acasă că hogea (dascălul sultanului) i-a arătat neîncrederea ce au în prietenia polonilor. Şi tot în legătură cu aceasta se vorbea la 30 septembrie în capitală că Assan, paşa Greciei, a trecut la hotarele Moldovei, de frică că din această parte ar putea veni un potop de oaste spre a ajuta pe cei din Ţara Românească, înconjurînd pe Sinan [121].

Pînă la această dată, la Ţarigrad încă nu se ştia de intrarea lui Zamoyski în Moldova. Abia cîteva zile înainte de 12 octombrie sosi aci curierul lui Sinan, aducînd vestea că polonul i-a trimis o scrisoare hotărîtă, în care îi spunea de punerea noului voievod în Moldova, unde statul lor nu poate îngădui să domnească altcineva decît creştinii şi cerea ca Înălţimea sa sultanul să-l primească şi să-l întărească pe acesta, dacă vrea să rămînă prieteni, făgăduind totodată că alesul lor, al polonilor, va plăti tributul ca pînă aci [122]. Această tîrguială îmbiată de Zamoyski putea fi primită de turci, mai ales dacă războiul în Ţară mergea rău. Cancelarul şi lua şi da, ca un adevărat om politic : atingîndu-se de dreptul turcilor de a pune voievozi în Moldova, le lăsa totuşi lor tributul [123]. Dar turcii au trebuit, înainte de a şti gîndul polonilor, să-şi ia măsurile lor de apărare. Astfel că Sinan putea să se scuze, în răspunsul dat polonilor din partea sa, că stăpînul său „lăsase tătarului provincia" Moldovei şi că pentru aceasta el nu se putea atinge de ea [124].

Într-adevăr tătarii intrară în Moldova, însuşi hanul cu moştenitorul tronului său şi cu sangeacul (=guvernatorul) de Tighina şi Chilia, Ahmet beg, şi se loviră cu polonii joi, la 19 octombrie (9 st. v.), lîngă Prut, la Ţuţora, aproape de capitala Moldovei (spre răsărit), unde hatmanul îşi aşezase tabăra. Lupta, după mărturia acestuia, a fost bărbătească din partea polonilor şi duşmanii au trebuit seara să se tragă înapoi. Chiar atunci sangeacul a scris lui Zamoyski, fără a-şi mai da titlul de „paşă al Moldovei", cum făcuse cînd îi vestise venirea sa, cerînd să înceapă tocmeli. Acestea se şi făcură sîmbătă, în 21 octombrie, între Zamoyski, însoţit de referendarul coroanei şi castelanul de Halici de o parte şi sangeacul Ahmet beg şi primul sfetnic al hanului, Ahmet aga de alta [125]. Legămîntul ce ei încheiară poartă data de 22 octombrie, din Ţuţora. În el ţarul, adică hanul tătar, arată că i-a fost încredinţat din partea împăratului turcesc „steagul pentru domnie în Ţara Moldovei", dar că el îl predă lui Ieremia Movilă, „ca semn al rangului hospodaral", din bunăvoinţă pentru regele Poloniei, cu condiţiunea ca să plătească împăratului turcesc veniturile cuvenite ţarului tătăresc, ceea ce ceilalţi hospodari au dat ţarilor de mai înainte. Din partea lor, turcii—tătarii se îndatorează de a părăsi Moldova în 3 zile şi de a nu mai călca nici pămîntul acestei ţări, nici al Poloniei [126]. Zamoyski zice că acestea au fost condiţiunile

puse de el, pe care dușmanii le-au primit întocmai, peste așteptările sale. Regele mai adaugă în scrisoarea de dezvinovățire trimisă împăratului că tătarii au făgăduit a nu mai ataca nici alte țări, căutînd trecere prin țările lui sau prin Moldova [127]. Apoi cancelarul aduce aminte regelui în scrisoarea sa că trebuia să stea de vorbă cu ei, îndată ce ei doriră tocmeli, deoarece avea poruncă a se feri de războiul cu turcii, și fiindcă vedea că polonii nu sînt dispuși la aceasta, dacă ar izbucni ; în sfîrșit, fiindcă regele i-a scris că liga creștină nu se va face și că va trimite un ambasador la sultanul turcesc [128]. Întemeiat pe acestea, Zamoyski își putea arăta în contract nădejdea că regele va primi și va înnoi legătura de pace în întregime, cînd țarul (hanul) își va trimite omul încredințat cu scrisori să așeze convențiune statornică cu el și că și el, regele, va trimite ambasadorul său la Poartă. De altă parte, asigurarea și făgăduința făcută în același contract polonilor de han, că „M. Sa împăratul turcilor nu va schimba această hotărîre", prin care el a dat lui Ieremia steagul domniei [129], pare a dovedi că lăsarea tătarilor și a sangeacului tighinean de bătaie se săvîrșea la porunca de sus. Nici de o parte, nici de alta, nu era dorit războiul și turcii primiseră se vede cu multă plăcere propunerile făcute de Zamoyski lui Sinan, înainte de venirea tătarilor cu sangeacul și grăbiseră a rîndui întoarcerea lor [130].

Astfel polonii, mulțumindu-se cu puțin, ajunseră părtași la puterea asupra Moldovei, căci recunoașterea și întărirea lui Ieremia din partea sultanului era de pe acum asigurată. Și dacă acest drept se lăsa turcilor, de fapt domnul țării era omul lor, îndatoratul lor, în care își puteau pune toată încrederea și a cărui supunere și după formă de ei atîrna, cînd vor vrea s-o primească. Polonii erau asigurați de stăpînirea lor asupra voinței întregi a voievodului moldovean cu atît mai vîrtos, cu cît între condițiile păcii cu tătarii voievodului moldovean i se rezervă și dreptul de a ține poloni la curtea sa, atîția cîți ar avea trebuință, după cum referă martorul Herbert, care a luat parte la aceste lucrări [131] și cum scriseseră regele și cancelarul împăratului [132]. Acest drept al voievodului se putea schimba în îndatorirea pentru el de a ține o gardă polonă (cum avuse Aron și Răzvan una ungurească), care putea fi nu numai păzitoarea lui de alții, ci și păzitoare ca el să nu se abată către alții. La atîta doar se mai putea gîndi : ca Transilvanul să nu încerce să aducă cu armele pe guvernatorul său Răzvan înapoi. Pînă acum nu putuse fi vorba de aceasta. Amenințat în însăși țara sa, el trebuia să alerge în ajutorul lui Mihai, să iasă turcilor înainte.

Ogoit cu căsătoria sa — întru atît întrucît își mulțumise fălosia de a fi încuscrit cu familia împărătească, încolo nefericit de la început în noua sa viață — principele își petrecu pe soacră-sa pînă la Tușnad [133] și se găti îndată de ieșire la război cu oastea.

Mai înainte încă poruncise el comitatelor să-și trimită pe îndatoriții lor la oaste, parte în tabără la Sebeșul Săsesc, spre miazăzi de Alba Iulia, locul dintîi de adunare al oștilor sale, parte spre Lugoj [134].

Căci în Banat se începuse iar lupta şi din partea principelui mai curînd, încă de cu vară [135] (luptă, ce e drept, purtată în parte de cete mai mult libere decît legate de ascultare domnească).

La 17/27 mai principele numi ban al Caranşebeşului pe George Borbély (=Barbu, dacă era român) [136], un bărbat de multă vitejie [137], ce poate şi-a probat-o ca purtător de cete libere mai înainte. După căderea de la Vidin a „pedestraşilor liberi", ce slujeau pe plată „sub auspiciile lui Sigismund" (adică a corpului românesc al lui Mihai), principele îndemna pe banul său să caute a repara pierderea prin vreo lovitură în acele părţi. Borbély bate cu noroc în luna lui iulie Bocşa şi Vîrşeţul, un castel şi o cetate bine întărită, al cărei comandant, Deli Curtius aga, e ucis şi pe care le ia în stăpînire. Însemnăm că la aceste lupte se afla în fruntea a 200 călăreţi şi 50 pedestraşi un Ioan Lugojanu [138]. Aţiţaţi de aceste lovituri, begii de Lipova, Ghiula, Inău şi Cenad năvălesc cu puteri unite în Ardeal şi pustiesc, la 31 iulie, şi jefuiesc orăşelul de graniţă Jófű (Iarbă Bună = Bonam herbam o traduce Barovius) <Dobra, jud. Hunedoara>, împreună cu 6—7 sate ce ţineau de el [139]. Pierderea e răzbunată curînd prin atacul unui despărţămînt de oaste ardeleană asupra orăşelului de lîngă Mureş, Totvaradia <Vărădia de Mureş>. Dar cea mai frumoasă izbîndă aştepta în curînd pe voinicosul Borbély la Făget. Era răspunsul prin faptă, după ce el îl dăduse prin cuvinte îngîmfatului paşă de Timişoara. Vestise acesta în batjocură banului de Logoj şi Caransebeş că va veni şi dînsul la nunta principelui după dreptul de vecin. Şi Borbély nu rămăsese dator cînd îi crici că-l aşteaptă şi că-l va rade întîi, fiind bărbier (asta-i înseamnă numele), ca să poată merge curăţel la nuntă. Întîi îi rase Făgetul, care se predete fără vărsare de sînge la 13 august şi a doua zi îl rase şi pe el, care ajunse de dimineaţă în ajutorul cetăţuii supuse cu vreo 8 000 de oameni, bătîndu-i bine într-o straşnică luptă. Doi begi fură trimişi de aci principelui ca prizonieri: Giafer beg de Ineu şi Mehemet, begul de Lipova. Împotriva acestei din urmă cetăţi, rămase fără comandant, se îndrepta acum Borbély. Turcii, descurajaţi, văzîndu-se înconjuraţi şi atacaţi cu bărbăţie, predeteră şi Lipova fără multă împotrivire, la 19 august, cetate puternică, ce de 44 de ani se afla în mîinile lor, cînd „abia a putut fi ocupată de oştile a două prea puternice împărăţii" (de a împăratului la 1550 şi iarăşi de a turcilor la 1551). Auzind de căderea Lipovei, turcii speriaţi părăsiră repede castelele Şiriei, Pîncotei, Cenadului şi Bradului, precum făcuseră şi cei din Eperjes <Firiteaz> şi Solyom <Şoimuş, înglobat oraşului Lipova>, încă după căderea Făgetului [140].

Îmbucurătoarea veste de cîştigarea Lipovei îl afla pe principe a doua zi, aproape deodată cu vestea luminoasă de minunea de la Călugăreni, în tabăra sa, la Sebeşul Săsesc. Puţin înainte, duminică, la 17/27 august, pornise şi el din reşedinţa sa cu oastea de curte şi cu tot bagajul său. De acasă încă, trimisese el poruncă şi secuilor din cele opt districte sau „scaune" ale lor de a veni la oaste, tăbărînd în cîmpiile Bîrsei (lîngă Braşov). Şi le trimisese nobili de frunte, care să-i înduplece la apucarea armelor cu toată inima: pe B. Bogathy, pe Mindszenthy şi pe V. Kornis [141]. Din Sebeş, principele îndreptă porunci de oştire saşilor [142]

şi plecă vesel, la 1 septembrie, credem [143], la Codlea, lîngă Braşov, unde ajunse şi îşi aşeză lagărul, după un marş de 6 zile [144].

Aci stătu principele trei săptămîni, aşteptînd să i se adune toate oştile şi să ajungă ajutoarele străine. Într-adevăr şi soseau zi de zi oşti pămîntene. Dar cele mai de nădejde, ale secuilor, erau să-i facă principelui mult val. Ele se împotriviră de a merge la bătaie pînă ce nu li se vor da iarăşi libertăţile lor vechi, pierdute în urma rebeliunilor ce făcuseră (la 1562). Principele se văzu silit să le împlinească cererea — căci începuseră a-şi lua libertăţile de fapt şi fără voia lui — cu anumite condiţii, oricît de mult trebuia să nemulţumească pe nobili prin liberarea iobagilor. Aceasta se făcu printr-un act scris într-o adunare în tabără, la 5/15 septembrie [145]. Mulţumiţi secuii, care stau în număr de cel puţin 20 mii sub steaguri [146] de aproape două săptămîni în tabără la Braşov, plecară înainte peste munţi din porunca lui Sigismund [147]. La 18 septembrie treceau prin Rîşnov. Chiar principele îşi strămută, la 19 septembrie, lagărul la miazăzi de Bran [148]. Pe cînd ajungea la Praga ştirea cu darea libertăţilor secuieşti, Sigismund mai aştepta numai sosirea ajutorului împărătesc pentru a-şi începe marşul peste graniţe. Acesta i se şi trimisese din partea arhiducelui Maximilian din Ungaria superioară : 1 500 (după alţii 1 600, ba chiar 1 800) de călăreţi nemţeşti sub comanda lui Albert Reibnitz. Dar principele plecă totuşi puţin înainte de sosirea lor, îndată ce ajunse şi Răzvan cu oastea sa de 4 000 de călăreţi şi 3 000 de unguri şi boieri credincioşi care îl însoţeau, la 24 septembrie, în tabăra de la Bran [149]. În timpul şederii la Bran pare că principele dete ajutor lui Răzvan să-şi scoată scaunul, de unde neizbutind, se întoarse [150]. Mai venise înaintea lui Ştefan Bocskay cu 800 de călăreţi şi tot atîţia pedeştri [151]. Un ajutor mic la număr, în sfîrşit, era cel trimis principelui de Ferdinand, marele duce de Toscana, 100 de călăreţi sub povăţuirea lui Francisc Silvio Piccolomini [152] ; dar desigur aceştia dădeau un deosebit lustru şi curaj oştirii prin depărtarea din care veneau şi prin strălucirea lor. Ei sosiră la 8 octombrie „sub muntele mare ce desparte Transilvania de Valachia“ şi ziua următoare Silvio Piccolomini fu dus de mareşalul ardelenesc, însoţiţi de mulţi nobili, la oastea în care se afla principele.

La 3 octombrie [153] Sigismund plecase de la Bran şi trecuse munţii prin pasul cu acelaşi nume şi la 4 îşi aşeză tabăra la satul Rucăr, în strîmtorile munţilor [154]. De aci scria el la 5 octombrie poruncă bistriţenilor (de bună seamă şi altora) să trimită în grabă soldul lunar al cetelor lor [155]. În tabăra de la Rucăr s-a întîmplat că un vultur mare s-a aşezat foarte aproape de cortul domnului şi neputînd zbura repede de la pămînt din pricina mărimii lui, a fost prins de soldaţi şi dus la principe. Lăţindu-se vestea, cum e lumea, se apucară de tîlcuit : unii socoteau întîmplarea ca semn bun, văzînd în vultur pe Sinan, care nu va scăpa de ei ; alţii însă tălmăceau în rău, zicînd că vulturul închipuieşte pajura împărătească, care va fi prinsă de Sinan [156]. Opt zile şezu principele aci, aşteptîndu-şi carele cu muniţii şi provizii şi ajutoarele împăratului [157], care altfel trecuseră şi ele încă de la 4 octombrie de la Codlea la Bran şi ajungeau la 5 în tabăra de la Rucăr, — aşa numiţii „cavaleri negri silezieni“ [158].

Sosind toate acestea, principele îşi porni oastea şi din acel loc şi veni unde se afla Mihai cu oastea sa [159], la Stoeneşti [160]. Aci din nou îşi lăsă trupele să se odihnească, în timp ce singuratice cete făceau mişcări împrejur după pradă de la duşman. La 14 a trebuit să plece de aci, după cum putem scoate din povestirea istoricilor unguri din acea vreme, căci la 15, a doua zi [161], se pare, cum ne spun ei, principele îşi aşează tabăra într-un şes, la o milă de Tîrgovişte. Între tabăra lui şi cea turcească se afla un munte, de pe al cărui vîrf credeau mulţi că Sinan a văzut însuşi oastea principelui şi îndată s-a hotărît să plece de aci. În acest loc se făcu tulburare în tabără pentru un lucru de nimica. Abia ajunşi aci, cîţiva ostaşi plecaseră să caute lemne de foc. Ei zăriră de departe ceata trimisă în noaptea trecută să cerceteze locul şi aşezarea duşmanului, dar venind către tabără, crezură că sînt duşmani. Atunci ei repede se întoarseră în tabără povestind că duşmanul e înaintea taberei. Se dete semnul de apucarea armelor : dar numai puţini căutau să se pună în şir, cei mai mulţi se grijeau de scăpare. Tîrziu, aflînd principele că nu-i adevărată vestea, porunci linişte. Dar atîta era mulţimea de îngrozită, că numai publicarea ameninţării cu moartea putu linişti tulburarea [162].

A doua zi creştinii aveau de gînd să dea lupta [163]. Dar Sinan nu se simţea destul de tare să o primească. Ploile şi vremea răcoroasă de început de iarnă timpurie, ce se cobora de la munţii astrucaţi cu neauă, dar şi lipsa de hrană îl împiedicaseră pe bătrînul războinic turc de a merge înainte, cum singur el scrie. Şi mai mult decît toate acestea, fără îndoială, păţania de la Călugăreni îl silise să rămînă la Tîrgovişte, unde se apucase de ridicarea unui castel de apărare bine întărit. În această cetăţuie, la care lucră 25 de zile, lăsă el o oaste de apărare de 1 600 arhibuzieri (puşcaşi) dintre ieniceri, gebegii, topcii şi azapi şi mai porunci să rămînă aici 2 000 de călăreţi dintre spahiii Silistrei, de Vallona şi de Küstendil sub comanda lui Ali-paşa, fiul lui Aidir-paşa şi a sangiacilor din numitele locuri [164]. După mărturiile ungureşti, garnizoana ar fi fost puţin mai mare, de 4 000 anume, şi ar fi avut de cap pe Ali-paşa şi Mehmed-beg [165], care ar fi chiar Mihnea Turcitul, cum se vede din tîlcuirea ambasadorului veneţian din Praga şi s-ar fi îmbiat singur să rămînă cu garnizoana [166], ceea ce însă nu se adevereşte. Iar el porni la drum înapoi cu cealaltă oaste în noaptea spre 6/16 octombrie, cu vorba că pleacă pentru înşelăciune numai şi se va întoarce cînd creştinii vor fi înconjurat cetăţuia şi se vor fi lăsat fără grijă noaptea la odihnă. Aşa află creştinii de la chiar căpeteniile turceşti prinse în urmă [167]. De fapt el plecase spre Bucureşti pentru a nu se mai întoarce. Căci nu putea sta la luptă cu oastea-i rărită : în lunga lui aşteptare aci, soldaţii se răspîndeau mereu după pradă şi mulţi îşi luau cîştigul de vite şi robi şi nu mai veneau înapoi. Iar acum, cînd veni vestea că principele se apropie cu numeroasă oaste, cuprinşi de spaimă, începură a se găti de fugă în vreme de noapte şi mulţi ieniceri fără voia lui Sinan se hotărîră să plece, aşa că bătrînul general nu mai putea avea nădejde în izbîndă, văzînd atîta tulburare şi neorînduială a oastei sale [168].

În dimineaţa ce urmă, la 6/16 octombrie [169], o oră înaintea zilei, principele ardelean porunci să se dea semn prin sunarea trîmbiţelor şi aşeză

oastea creştină astfel : În front îşi luă locul Mihai Vodă cu patru mii de călăreţi înarmaţi cu suliţe (hastati) din propria lui oaste ; la el fură lipite şi cetele lui Ştefan Ciaki. De amîndouă laturile se puseră pedestraşi (pixidarii) şi secui înarmaţi cu coase. După ei urma falanga nemţească şi apoi tunurile (machinae). În dreapta şi în stînga frontului urma pe de lături greul oştirii, cîte două corpuri, fiecare de 10 mii de călăreţi. În urmă mai erau două corpuri, mergînd după cele dinainte, în mijloc unul de vreo 12 mii de călăreţi, cu steaguri aurite, altul care păzea chiar pe principe — numărul lui nu-l ştim. Cu totul erau aşadar şapte trupuri de oaste, mai mult călărime. Peste toată oastea principele puse comandant pe ruda sa Ştefan Bocskay, om cu foarte mare cuprindere în Ardeal. În această rînduială [170], oastea înaintă pînă în locul unde fusese tabăra duşmană şi unde aflară vite destule, vii şi moarte. Nu numai toată ziua, ci şi noaptea ce urmă, stătură neclintiţi astfel de frica vreunei înşelăciuni din partea lui Sinan. Asta nu a fost, ci dimpotrivă cîţiva turci fură păcăliţi de soartă, fără să caute cineva. Ei plecaseră de mai multe zile după pradă, răzimaţi pe spusa lui Sinan că două săptămîni nu se va muta din acel loc şi acum, crezînd că se întorc în tabăra lor, căzură jertfă în suliţele creştinilor şi numai puţini putură scăpa cu fuga. Abia a doua zi pe la amiază principele dete voie oastei să-şi lase armele din mîini, cînd află de la cetele trimise înainte pentru spionare că duşmanul a ajuns departe şi fuge mereu [171]. Sta principele pe gînduri, să se ia după fugarul Sinan, ori să se apuce de bătaia cetăţuiei şi o mărturie ungurească ne spune că numai sfatul lui Bocskay, Petru Huszár şi Franţ Nagy l-a abătut de la nesocotita hotărîre de a-şi lăsa turcii din cetăţuie în spate [172], numai bine să-i prindă carele cu provizii, ce aveau să vină în urmă.

Deci se hotărî să cuprindă întîi Tîrgovişteа. Apoi, la sfatul episcopului de Cervia şi al altora, nu rămase în locul taberei turceşti, ci, ocolind partea din sus de oraş, porunci de întinseră aci corturile, în loc sănătos, lîngă Ialomiţa. Încă în seara aceea de 7/17 octombrie şi toată noaptea schimbară focuri de tunuri şi începu chiar hărţuiala [173], iar a doua zi baterea regulată a cetăţuiei, ridicată de Sinan în jurul palatului domnesc. Erau întărituri bune : două rînduri de lemne şi între ele umplutură de pămînt şi în tot ocolul un şanţ lat şi adînc [174]. Oaste cam puţină a rămas înlăuntru ; Sinan zice că numai trei—patru sute de soldaţi, peste tot, au ascultat de porunca lui din cei 3 600 cîţi au fost rînduiţi să rămînă [175]. Bineînţeles, el caută să se dezvinovăţească prin scrisoarea sa pentru nenorocirile ce l-au ajuns. Vor fi fost ei, credem mai mulţi, cel puţin 1 500 oameni, cum arată un raportor creştin, vrednic de credere, care a fost de faţă şi 40 de tunuri [176]. Căci apărarea a fost crîncenă şi a ţinut pînă seara de 8/18 octombrie. Atunci Albert Király, care avea comanda peste oştile ce băteau cetatea, priceput la aceasta prin păţaniile sale în războiul regelui polon Ştefan Báthory împotriva muscalilor [177], văzu că nu e cu putinţă a o cuprinde altfel decît prin foc. Deci se hotărî s-o ardă. De o parte secuii aduceau lemne şi păcură, bune pentru aprins întăriturile de lemn şi zvîrleau foc pe acoperişuri ; alţii se sileau să se urce pe ziduri cu scările şi fără de scări, de a treia parte dau aspru cu tunurile de pe ridicăturile ce făcuseră ai noştri. Sfîrşitul fu predarea

duşmanului, urmată de trecerea lui prin sabie. Mai înainte începuseră turcii să iasă pe o portiţă ascunsă de către rîu şi o luau la fugă care cum putea, pînă ce fură băgaţi de seamă. Atunci o ceată de călăreţi se luă după ei şi aproape toţi fură tăiaţi, numai puţini scăpară în întunericul nopţii. Şi aceştia îşi aflară însă sfîrşitul în ziua următoare prin pădurile învecinate [178]. Comandantul cetăţii, Ali paşa de Caramania şi Mohamed [179], begul de Albania, fură prinşi vii, greu răniţi şi trimişi la Braşov împreună cu alte căpetenii. Numai trei din ei [180], care avură cai buni, scăpară ajutaţi de întuneric şi-i aduseră lui Sinan la Bucureşti în dimineaţa de 20 octombrie vestea izbînzii creştine.

Mărturiile ungureşti, care cuprind amănuntele asupra baterii cetăţii şi rapoartele fără numirea corpurilor de oaste şi a căpeteniilor lor nu vorbesc nimic de Mihai. Numai raportul ofiţerului toscan îl pomeneşte : Mihai sta şi acum în frunte („di Vanguardia") ; şi îndată ce se aşezară oştile, îşi duse infanteria sub cetate, făcînd pe ici pe colo cîteva şanţuri, ca să se acopere. Cronicele româneşti, cea folosită de Walther şi cea anonimă, spun cum toţi trei domnii, Sigismund, Mihai şi Ştefan (Răzvan) ocoliră şi aprinseră cetatea. Walther anume pune pe Mihai cu Sigismund la o biserică, în laturea munţilor, lîngă Ialomiţa şi ni-l arată bătînd cu vitejie cetatea de dimineaţa pînă seara, alergînd la altă biserică să îmbărbăteze lucrările, ridicînd cele două dîlme unde aşezară tunurile ; iar pe Ştefan Răzvan zice că l-a aşezat cu secuii şi alţi ostaşi la şes, în drumul spre Bucureşti şi sfîrşeşte cu ocuparea cetăţii prin Mihai, fără a uita să pomenească totuşi de năvălirile năpraznice ale secuilor [181]. Şi în acest punct mărturia cronicii e întărită de raportul ofiţerului toscan : . . . „românii şi ungurii, intrînd în cetate din mai multe părţi şi aflînd puţină sau nici o împotrivire, se făcură stăpîni pe ea" [182]. Fără îndoială că voievodul nostru cu pedestraşii săi a trebuit să lupte între cei dintîi : e firea lui tot în frunte să fie. Dar desigur că păţaniile ungurilor la baterea de cetăţi şi tunurile lor şi vitejia secuilor, ca şi mulţimea lor faţă de micul număr al oştenilor fără cai ai lui Mihai, toate astea vor fi avut partea lor, poate cea mare, la această izbîndă. Pradă dobîndiră aci creştinii mulţime de proviant, muniţii, arme, între care şi cele 40 de tunuri, după un cronicar ungur, 42 (38 mai mici şi 4 din cele mari) [183].

A doua zi ai noştri îşi îngropară morţii şi mai stătură şi la 10/20 octombrie acolo, aşteptînd carele cu provizii din Ardeal şi, după spusele ofiţerului toscan, 10 mii ostaşi pedeştri, rămaşi ceva mai departe, pentru paza unor pasuri dinspre Moldova. La 11/21 apoi, plecară după Sinan spre Bucureşti [184].

Dar acesta fugise şi de aci. La vestea celor întîmplate, el ţinu sfat de război, după cum singur scrie şi ceru să se întoarcă împotriva duşmanului. Dar nimeni nu vru să-l asculte. Atunci dori să aşeze oastea în frumoasa cetate ce ridicase, ca şi la Tîrgovişte, în jurul mănăstirii zidite de Alexandru Vodă [185], dar nimeni nu se învoi la aceasta. Deci „neavînd nici unul nici inimă, nici putere de a mai sta înlăuntru, cu părerea şi voia tuturor ne-am învoit, zice Sinan, să ardem numita cetate şi să dăm foc la toate casele, bisericile, grădinile şi curţile lor boiereşti şi luîndu-ne artileria, am dus-o împreună cu oastea musulmană în cetatea noastră Giur-

giu". Cu mulţumită lui Dumnezeu că l-a scăpat aci, înainte de ce-ar fi putut închide creştinii drumurile şi înainte de a creşte rîurile, ce i-ar fi împiedicat marşul, el face cunoscut că va întări peste iarnă marginile şi că a dat ordin şi voie la soldaţii liberi să prădeze ţara şi să ia sclavi cît se poate de mulţi, căci numai după ce vor fi pedepsiţi straşnic locuitorii, se va putea lua iar în stăpînire această ţară [186].

Nu ştia săracul Sinan, ori nu voia să ştie cum creştinii aveau să-l dea în brînci şi de acolo. Încă în seara primei lor zile de marş în spre Bucureşti, ai noştri auziră că turcul cu mare spaimă a părăsit oraşul. Ei ştiau, deosebit de cum ştim noi din povestirea lui Sinan că duşmanul a luat-o la fugă în mare neorînduială, lăsînd în urmă cîteva bucăţi mari de artilerie, tot praful şi alte muniţii, multe cămile şi bagaje şi că a stricat podul de peste Argeş în urma sa. Deci se hotărîră ai noştri să-şi taie o cale mai dreaptă către Giurgiu, lăsînd Bucureştii la stînga. Numai Răzvan se duse pe la Bucureşti [187]. Calea aceasta însă fu grea. Ei trebuiră să treacă prin locuri mocirloase, păduri, printre dealuri şi prin locuri strîmte, aşa că tot aşteptînd şi artileria, abia în 18/28 pe la amiază, ajunseră în apropierea Giurgiului [188].

Încetineala cu care înaintară creştinii lăsă timp de fugă lui Sinan. Se pare că el nu fusese de la început hotărît a trece rîul [189], dacă nu l-ar urmări ai noştri. Şi despre venirea lor putea să nu aibă veşti pînă tîrziu, aşteptîndu-i pe calea pe care umblase şi el şi pe care o pustiise prin foc şi pradă îngrozitor [190]. Încă la 24, pe cînd odihneau, ai noştri aflară de la ţărani scăpaţi din mîinile turcilor că aceştia au ajuns la Dunăre şi au apucat podul nerupt. La 25, iarăşi în timp de popas, întîlniră doi români, care fuseseră luaţi robi din copilărie şi le spuseră că Sinan a şi trecut podul cu capul oastei de două zile, dar capătul şi cu prada întreagă sînt încă dincoace [191]. Pe aceştia îi şi ajunseră ai noştri, chiar la 28, pe ţărm românesc. Erau nenumărate care cu tot felul de lucruri jefuite din ţară, ciurde de vite şi turme de mii de oameni, femei şi copii, muniţii de-ale lor şi, cum zice raportul lui di Cervia, care însoţea oastea, 5 000 de ostaşi, rămaşi de pază şi pentru apărarea podului [192]. Trecerea oastei atîtea zile nu trebuie socotită ca măsură pentru mulţimea ei. Zăbava fusese pricinuită de Sinan, că pusese inspectori financiari şi scriitori ca să încaseze de la toţi ostaşii cu pradă darea cuvenită pentru vistieria statului, a cincea parte din preţul ei şi taxa de robi după capete. Şi el nu-şi trase porunca înapoi pînă cînd nu mai avu încotro, fiind izbit dindărăt de viteazul nostru Mihai Vodă [193].

Căci domnul român avu şi aici să bage cel dintîi groaza în duşmani. Cînd avantgarda ajunse pe cel din urmă deal, înainte de a se coborî în şesul ce se întindea în depărtare de vreo 4 miluri italiene pînă la Giurgiu (vreo 6 km), se opriră ai noştri, trimiţînd iar cercetaşi către turci. Aceştia aduseră vestea că numai 2 000 de călăreţi turci au rămas dincoace de pod, păzind prada şi robii români. Principele ardelean puse oastea în rînd de bătaie : întîi mergeau românii, făcînd un escadron din toată cavaleria lor, ce era ţinută între două despărţăminte de infanterie ardeleană ; apoi urma voievodul moldovean, comandînd armata, păzită la

dreapta de două despărţăminte de infanterie şi la stînga de escadronul cel mare de cavalerie şi toată ţinută la mijloc de cele două escadroane de italieni. Coada armatei o făcea principele ardelean cu oastea cea multă : în mijloc Bocskay cu cavaleria, pe margini două despărţăminte de infanterie, iar după el, în mare depărtare, „venea ordinanţa cavaleriei proprii a Transilvanului", de care ţineau şi saşii, scutiţi în mijloc de două cete de trabanţi din garda personală a principelui. Apoi urmau bagajele, carele şi gloatele nefolositoare [194]. Ajungînd fruntea pînă în depărtare de o milă (după izvoarele ardelene 2 miluri de la Giurgiu) în şes, se făcu alegere din fiecare despărţămînt de cavalerie şi infanterie şi se trimiseră aceştia să hărţuiască coada duşmanului ce nu trecuse podul şi să-i împiedice trecerea. Acest corp ales, stînd sub comanda voievodului Ţării Româneşti [195], se repezi asupra celor cinci mii de turci ce păzeau podul şi parte erau răspîndiţi, păzindu-şi carele înşirate în lungul Dunării, în întindere de o milă ($1^1/_2$ km) în preajma Giurgiului. El se repezi cu atîta înverşunare, încît ei îngroziţi alergau şi se îmbulziră pe pod, mulţi, neavînd loc, săriră în apă şi se înecară, mulţi iarăşi fură ucişi pe ţărmuri. O mie cinci sute de soldaţi turci fură ucişi apărîndu-se pe lîngă bagaje, scrie un ofiţer aflător acolo, în micul corp toscan, şi alte două mii de-ai lor, popor de rînd ; între aceştia, din greşală, şi mulţi români luaţi robi, că erau tunşi după moda turcească şi n-au putut fi cunoscuţi. Alte opt mii de robi români, după această mărturie, ori poate şase mii, după cum scrie episcopul di Cervia, (un raport scris două săptămîni în urmă tot de un italian, care a luat şi el parte la expediţie, vorbeşte chiar de 10 000), deşi raşi ca ceilalţi, fură cunoscuţi după port şi prin semne şi desigur prin grai că sînt români şi fură liberaţi. Nenumărată pradă de vite, cai, bivoli, cămile (150 după un raport) şi oi, afară de bagaje de tot felul, toate jefuite din ţară, căzură pradă în mîinile învingătorilor [196].

Totuşi la cea dintîi scărmănare ai noştri nu putură străbate la pod. Mulţimea de care le fu turcilor de folos, că-şi acoperiră cu ele intrarea la pod de la spate şi corpul nostru de oaste, mai mult călăreaţă, trebui să se oprească aci [197]. Apoi şi focurile de tun de lîngă cetate se vărsau peste ei [198].

Dar îndată se apropie şi principele cu oastea lui toată [199]. Înserase [200], cînd turcii se strînseră la gura podului, sub cetate, unde făcură front. De la spate le soseau neprorupt ajutoare trimise de Sinan din cele mai bune oşti ale sale. Duşmanii îşi stau în faţă, dar erau despărţiţi unii de alţii printr-un braţ mai îngust al Dunării, care făceau un ostrov de vreo două jughere (=3 200 stînjeni patraţi). Pe acesta se afla cetatea. Ostrovul îl legase Sinan de ţărmul românesc printr-un mic pod făcut din 5 luntri. La vreo zece paşi de la capătul lui se începea podul cel mare, prins de cetate şi de malul turcesc. Spaţiul acesta de 10—12 paşi dintre cetate şi braţul cel mic al Dunării era închis printr-un grilaj legat de o parte de cetate, de alta, de podul cel mic [201].

Principele trimise atunci 4 000 de pedestraşi la cetate [202], să spargă zidul de care şi să deschidă trupelor drumul la pod. Se bătură ţeapăn o bună bucată de timp, dar în sfîrşit ai noştri trecură podul cel mic (dintre cetate şi ţărmul românesc), împingînd pe duşman înapoi, în luptă

cumplită. Ba voievodul Moldovei, Ştefan Răzvan, se repezi cu două cete de pedestraşi de ai săi chiar pe podul cel mare, tăind vreo 40 de urme din el [203]. Dau turcii de dincolo de rîu cu tunurile, dau însă mai mult în gol şi nu făceau stricăciune, pe cînd tunurile creştinilor, aşezate pe ţărm, lovind de aproape (şi fiind ei, după cronici, mai pricepuţi), culcau şirurile turceşti la pămînt. Căci cei din cetate nu prea aveau praf să le ajute cu tunul. Le lăsase lor Sinan cîteva care din acest suflet al armei, dar, izbiţi pe neaşteptate de ai noştri, turcii nu avuseră vreme să le bage în cetate. Nu-i vorbă, cîştigul nu fu de folos nici pentru creştini : cineva i-a dat foc (cu voie sau fără voie), dibuind pe întuneric prin grămada de care. Tot în acest vîrtej de arme fu spartă una din cele patru corăbii turceşti ce avea Sinan alături de pod, care plecase să treacă rîul dincolo, 3—4 miluri italiene mai în jos [204]. Dunărea era roşie de sînge şi sta, cît vedeai cu ochii, tablă de trupuri fără viaţă şi de cele ce se mai zbăteau încă în ghiarele morţii, cu gemete groaznice. O amestecătură nesfîrşită de vite şi oameni. Vreo două sute, zice Di Cervia, au pierit atunci din ai noştri de gloanţele archebuzelor şi tunurilor de sub cetate, pe cînd turci au fost ucişi şi s-au înecat ca la vreo trei mii [205]. Cronicarii turci, care ştiau cine a făcut începutul tuturor căderilor lor, îngroziţi zic, ceea ce nu se adevereşte, că Mihai a săvîrşit toate acestea : el a rupt podul în două cu tunurile lui, românii lui au căsăpit toate oştile turceşti, despărţite astfel în două. În această zi, scriu ei (şi asta poate fi adevărat) s-au tăiat rădăcinile frumosului lor corp, al akingiilor, oaste de năvalnici şi prădători, şi s-au nimicit pentru totdeauna ; nici unul din cei de pe ţărmul stîng n-a rămas cu viaţă [206].

Dar cu această luptă cetatea tot nu era încă luată. Toată noaptea au stat ai noştri cu armele în mîini de frica vreunei curse din partea turcilor, care se puteau ivi din nou pe ţărm, venind cu luntrile.

În făcut de ziuă, 19/29 octombrie, se începu baterea cetăţii. Dar puţină ispravă făceau [207], căci bombardierii nu se pricepeau bine la lucrul acesta şi nici nu aveau decît 4 tunuleţe de vreo 30—35 de punţi, care fuseseră luate de la Ali paşa la Tîrgovişte. Atunci principele trimise pe episcopul di Cervia la comandantul cetei ajutătoare a principelui de Toscana să-l roage ca să ia el sarcina bombardării. Silvio Piccolomini primi cu plăcere cuvîntul. Făcînd o cercetare, el desfăşură principelui planul său. Apoi, împreună cu căpitanul împărătesc Cinuzzi şi cu adjutantul său, izbuti a-şi aşeza artileria la podul cel mic pe la amiază, cu ajutorul ungurilor ce păzeau şanţurile săpate noaptea trecută. În ploaia gloanţelor de archebuze şi a săgeţilor din cetate, căzură doi soldaţi şi mulţi fură răniţi. Pe aceşti morţi fu silit căpitanul împărătesc să-i îngroape singur, altfel nu putea face pe soldaţii înspăimîntaţi să isprăvească lucrul. Dar nici Piccolomini nu înaintă deloc cu baterea cetăţii în ziua aceea. De două ori turcii ieşiră la hărţuială, ca să împiedice aşezarea tunurilor. Odată s-a repezit căpitanul împărătesc cu unguri asupra lor şi, trecînd podul cel mic, i-au luat în mijloc şi i-au tăiat. Seara, întors în corturi, principele îi dete însărcinarea să rupă podul cel mare, de 200 de luntri, peste noapte pentru a despărţi pe cei din cetate şi a împiedica pe Sinan să le dea ajutor, căci s-a văzut că turcii încercau să dreagă ruptura din noaptea dintîi. Pe cînd însă Cinuzzi cu 30 de italieni se gătea

pentru această faptă, Sinan ordonă chiar el de tăiară podul pentru a opri trecerea creştinilor sau, pe cît se pare, pentru a sili pe turcii din cetate la o apărare disperată [208].

Şi în ziua următoare, 20/30 octombrie, începînd de dimineaţă, italienii în număr de vreo 40 [209], schimbînd pe cei dintîi, şi căpitanul împărătesc, urmară a bate cetatea înainte cu 12 tunuri. Mai erau, pe lîngă toscani, veneţianul Turlone, contele Alesandru dela Carda şi Alesandru Capponi. Pe timpul asediului cei dinlăuntru fură atît de liniştiţi, încît s-ar fi putut crede că nu mai e nimeni în cetate. Numai dintr-o insulă vecină, unde era oaste turcească, trăgeau cu trei tunuri de cîmp în ai noştri, fără să le poată strica, deoarece turcii se aflau mai jos, iar ai noştri sus. Singur un ungur, care se afla în şanţuri cu toscanii, a fost ucis, ceea ce îndîrji pe ai săi de trecură podulet şi jefuiră din afară de cetate mulţi cai şi lucruri, nestingheriţi de nimeni. La un ceas după amiază ajunseră bombardierii să facă o spărtură în zid, de vreo 5 urme de largă şi de înaltă. Atunci se văzu un turc venind pe podul cel mare pînă la spărtură şi făcînd semn la cei din cetate să fugă, să vină într-acolo. Doi turci curseră apoi pe pod, săriră în apă la locul rupt şi trecură înot. Văzînd aceasta, Silvio Piccolomini porunci să se încerce luarea cetăţii cu asalt. Îndată ungurii din şanţul cel mai de aproape şi italienii deteră fuga peste podulet şi se întreceau să se urce la spărtură. Dar nu putură străbate înlăuntru, căci nu încăpeau mai mult de doi deodată şi dinlăuntru era altă întăritură de grinzi, umplută cu pămînt, iar peste cap le curgeau săgeţile şi pietrele celor din cetate. Deci ungurii se întoarseră înapoi după întîia încercare. În acelaşi timp, căpitanul împărătesc, care de la începutul asaltului, trecînd grilajul, se apropiase împreună cu alţii de poarta cetăţii ce da spre podul de pe Dunăre, aflînd-o deschisă, cercă să silească intrarea cu sabia în mînă, dar fu împiedicat de asediaţi, care se grămădeau la ieşire să scape. Mai venind şi alţii, care săreau peste zidul cel scund al curţii, ce mărginea cetatea, se încăierară piept la piept, afară de săgeţile şi pietrele ce zvîrleau în ei apărătorii de pe ziduri. Primejdia se mări pentru ai noştri, cînd şi o corabie se apropie de ţărm tot atunci, lipindu-se de pod şi ei se văzură siliţi să se tragă înapoi la grilaj. Turcii de pe galeră se coborîră pe pod şi împreunîndu-se cu cei de pe ţărm, cu totul vreo 300, merseră pînă la ruptura podului, de unde, văzînd că nu pot trece la oastea lor, se întoarseră în bună rînduială pentru a intra cu puterea iarăşi în cetate. Atunci căpitanul împărătesc, prin semne şi cu vorbe latineşti, (ca să poată fi înţeles), îmbărbătează pe ungurii ce începuseră a se încovoia, să stea la zăbrele şi să dea piept cu ei. Se încinse o bătaie straşnică. Turcii se îngroziră de lungile archebuze ale ungurilor, cu toate că nu făceau vreo ispravă cu ele, fiindcă nu aveau cocoşi, ci le răzimau cu o mînă de şold şi cu cealaltă le dau foc, iar glonţul zbura prin aer în sus. Numai 3—4 turci căzură de archebuzele cîtorva italieni, care din întîmplare se aflau acolo. Atunci căpitanul împărătesc începu să taie zăbrelele cu securea, soldaţii făcură asemenea, ca să poată ieşi cu grămada împotriva turcilor. O încordare puternică mai făcură aceştia încă o dată pentru a-şi face loc să intre în cetate. Izbiţi însă cu putere de puştile martorului nostru, ei se întoarseră, în sfîrşit, înapoi,

săriră în două luntri de la marginea rupturii podului, făcînd loc căpeteniilor întîi, le desprinseră de celelalte şi le mînară către ţărmul drept, ajutaţi de mulţi care treceau înotînd, ţinîndu-se cu mîna de barcă. Astfel se scăpară vreo 60 de turci. Alţii săreau într-alte luntri, urmîndu-le pilda, dar ai noştri trecură atunci toţi grilajul şi alergară pe pod, chiar şi ţărani, tăindu-i şi ucigîndu-i. Puţinii italieni ce se aflau la această încăierare se întoarseră la ai lor, iar aceştia, răniţi şi zdrobiţi cu pietre cum erau, se luptau cu îndîrjire la spărtura zidului pentru a străbate înlăuntru. Neizbutind, ungurii deteră foc la partea lemnoasă. Cînd focul începu a se lăţi şi luptătorii creştini abia se mai puteau ţine la gaura din zid, din pricina asta, turcii, pierzîndu-şi curajul şi pentru pierderea lor de pe pod, începură a face semne de pe zid că vreau să se predea. Atunci Silvio îşi chemă ostaşii ce se băteau la spărtura zidului şi se trudeau s-o mărească. Iar ungurii cu două steaguri, urmaţi de cîţiva italieni, intrară pe poartă, începînd îndată a jefui pe turci şi a-i lua prinşi. Dar turcii, zicînd că s-a călcat cuvîntul dat, se apucară să se apere, fură însă căsăpiţi de mulţimea alor noştri, că nu erau mai mulţi decît vreo sută, răspîndiţi prin toate părţile. Cetatea fu jefuită grozav şi curăţită de ei, în urmă fu arsă [210]. Episcopul di Cervia, de faţă la aceste întîmplări, spune că la bătaia asta de 2 zile a cetăţii n-a picat nici un italian, iar unguri vreo 40, loviţi de tunurile lui Sinan, aşezate pe o insulă în mijlocul Dunării [211]. Pe unguri i-a comandat la asediu Kornis Gáspár şi Király Albert, după mărturia cronicarului lor [212].

Socotind mica pierdere a creştinilor şi gîndindu-ne la nenumărata oaste ce-i mai rămăsese lui Sinan, care se vedea bine dincolo de Dunăre în corturi, putem zice cu episcopul di Cervia că Dumnezeu a băgat pe turci în aşa groază ca să nu mai stea la luptă ; căci ar fi putut face creştinilor, cu Giurgiul în spate, cum recunosc şi ofiţerii, o biruinţă foarte grea şi sîngeroasă. Noi trebuie să mai adăugăm numai că groaza li se trăgea turcilor mai ales de la viteaza sabie a domnului român. Trei mii cinci sute de care cu pradă (muniţii şi proviant) se zice că ar fi dobîndit principele transilvan după luarea cetăţii şi că n-a fost soldat, cel puţin nu transilvănean, care să nu se fi întors acasă cu multă pradă. Turcii, după cum se poate socoti din aceste rapoarte, au trebuit să piară cel mult pînă la vreo 5—6 mii, la această din urmă războire [213] ; dar în întregul război, de la Călugăreni pînă aci, s-au prăpădit, după spusa prizonierilor turci, peste 20 000 de oameni. De la Tîrgovişte la Bucureşti, spuneau cei ce au văzut, distanţă de 12 miluri nemţeşti, nu se putea trece de putoarea celor morţi [214].

A pierdut Sinan aci şi tezaurul — haznaua — de război pentru plata oştilor [215].

Marţi 21/31 octombrie oastea creştină se odihni sub cetate şi miercuri dimineaţa, 1 noiembrie st. n., după cronica logofătului domnesc, la 2 noiembrie după Di Cervia, comandanţii o povăţuiră înapoi, luînd drumul către Bucureşti [216], fără a lăsa în Giurgiu, pe care-l arseră ungurii, măcar o garnizoană cît de mică [217]. Mai ales pentru că, afară de alte pricini, era prea în calea duşmanilor şi într-un loc aşa îndepărtat de Tran-

silvania, socotea principele Sigismund că nu se poate lăsa garnizoană fără primejdie, zic scriitorii ardeleni. În Bucureşti, pe care îl aflară fără duşmani, dar şi fără cetăţeni — şi din lucruri de seamă numai 2 tunuri lăsase duşmanul — odihniră trei zile, apoi trecură cu toţii mai departe pînă la Gherghiţa, care era goală de locuitori şi ea. Nici aci nu stătu mult principele, ci luîndu-şi ziua bună de la Mihai Vodă, după multe laude ce-i făcu, plecă înainte spre Braşov [218], unde ajunse miercuri, la 8 noiembrie [219]. La 12 îşi aştepta încă tot aci oastea [220], ce venea în urmă-i cu Bocskay [221] şi cu cele 50 de tunuri, dobîndite în această campanie, pe care nu le lasă lui Mihai, cum s-ar fi cuvenit. Ori că, într-adevăr, Mihai Vodă era mulţumit cu tunurile ce luase mai înainte de la duşmani (cum spune cronica logofătului său îmbunînd parcă necazul) [222], care n-ar fi fost mai puţine de 60 după mărturisirea principelui [223]. Poate tot de răul ca să nu rămînă voievodului român, cufundară în Dunăre artileria ce s-a găsit în cetate, neavînd îndemînarea s-o ducă de acolo, din curată lenea slujbaşilor [224].

Totuşi încă o izbîndă mai trase căderea Giurgiului după sine. Pe la mijlocul lui noiembrie, tocmai pe cînd Sigismund se afla departe la Braşov, garnizoana din Brăila, care fusese în vara asta iar ocupată de Sinan [225], părăsi oraşul împreună cu cetăţuia numai la auzul vestei că Mihai Vodă vrea să bată cu putere cetăţuia. Trei sute de turci se înecară în Dunăre în graba ce avură de a scăpa cu avutul lor dincolo de rîu [226]. Atîta groază aveau de numele domnului şi atîta îi descurajase fuga marelui vizir [227].

Ne rămîne să căutăm pricina de căpetenie pentru care principele ardelean a trebuit să-şi ia marşul înapoi. Căci amintindu-ne cele petrecute, putem zice că oastea creştină, de cînd au trecut ardelenii munţii, n-a avut să facă nici o încordare însemnată de putere şi nici pierderi nu a suferit prin nici o nenorocire. Iar duşmanul era frînt binişor şi mai presus decît toate, în deznădăjduire şi groază. Apoi şi vremea venise cînd turcul nu mai are obicei a se bate. Podul s-ar fi putut repara fără multă greutate. Se puteau chiar prinde, armînd galera luată, cum zicea Piccolomini, cît de multe luntri de la pod şi se putea ocupa un ostrov din mijlocul Dunării, în faţa Giurgiului, ca punct de reazim pentru viitoare operaţii în Bulgaria, unde aştepta o populaţie doritoare de răscoală [228]. Abia ne vine să ne închipuim frica de o bătaie ce ar fi putut suferi ai noştri la capul de dincolo al podului printr-o oaste care pînă acuma fugise mereu dinaintea lor şi care îşi arătase şi în cel din urmă moment slăbiciunea şi nevoinţa ei de a mai sta la luptă prin ruperea de bunăvoie a podului. Ba ai noştri mai aflară chiar înainte de se fi clintit din Giurgiu că sultanul a scos din slujbă pe Sinan paşa şi a trimis căpitani după el să-l aducă prins, iar rangul lui l-a dat lui Hassan paşa. Şi ce e mai mult, ei văzură corturile lor rărindu-se, semn de împrăştierea oastei lor şi fură martori cum în noaptea spre 1 noiembrie (după alţii chiar la 30 octombrie) ei arseră şi bucata de pod ce mai rămăsese pe partea lor [229]. Ar fi să ţinem prea de tot prăpădit pe comandantul cel mare al oastei creştine, cînd vedem că nu făcu nici măcar încercarea de a-şi deschide drumul către

Ţarigrad, gînd atît de mult trîmbiţat, nu o făcu acum, cînd chiar norocul parcă îl chema la izbîndă măreaţă.

Dar, pricină mare a fost să se întoarcă, chiar de l-ar fi ispitit gînduri vrednice de om vrednic, către care se găsiră o parte din comandanţi să-l îndemne [230].

Unul dintre capii oastei creştine, şi încă unul voinic, era domnul fără ţară, Ştefan Răzvan. Plecase la oaste împotriva turcilor cu cîtă trupă avea la îndemînă în momentul cînd polonii intrau în Moldova, să i-o cuprindă pentru altcineva, lor cu credinţă. Plecase desigur cu gîndul să se învrednicească mai bine de ajutorul stăpînului său ardelean, văzînd că singur şi aşa nu e în stare să stea împotriva năvălitorilor.

Ştim că Zamoyski îşi instalase ocrotitorul, pe Ieremia Movilă, pe care „ţara îl voise", cum zicea el şi ajunsese să-i cîştige şi asigurarea de întărire din partea înălţatului stăpînitor de la Ţarigrad printr-un tratat preliminar încheiat cu hanul tătar, împuternicitul luptător pentru dreptul turcesc asupra acestui pămînt românesc.

Principele transilvan nu putea lăsa acest pămînt, care după învoieli scrise era al său, celui dintîi venit, fără încercarea de a şi-l scoate cu puterea. Această grijă îl făcu să se întoarcă repede către casă după isprăvile de la Giurgiu. „Cred că e lămurit, scria principele în scrisoarea sa de mulţumire şi laudă pentru isprăvile corpului de ajutor ce a avut de la marele duce toscan, că dacă nu era acel necaz (mancamento), Sinan paşa ar fi fost rupt de mine cu toată oastea sa şi podul făcut de ei peste Dunăre mi-ar fi slujit mie pentru a trece mai departe, spre paguba turcilor, cu măreţ cîştig" [231].

Toată truda episcopului di Cervia nu-l putu împiedica pe Sigismund de a făgădui lui Ştefan Vodă Răzvan oşti „cu care să se poată întoarce pentru a-şi lua iar domnia". Tot ce putea răspunde principele e că el nu vatămă cu aceasta pe regele Poloniei, oastea cancelarului trebuind să fie împrăştiată cînd va ajunge Ştefan în Moldova „şi că ţara, fără împotrivire, e pentru primirea lui Ştefan, după cum a venit ştire de la mulţi nobili din acele părţi". Nunţiul papal din Transilvania primise la 13 noiembrie instrucţiuni de la nunţiul Speziano din Praga prin Carlo Magno, trimis anume de împărat la principe, cu înţelesul ca principele să lase chestia Moldovei să fie tocmită de împărat şi de papa, dar fu prea tîrziu. El nu mai putea, cum i se cerea de politica papală, nici să îndemne pe principe a lăsa Moldova Poloniei, fiindcă prin aceasta regele polon de la sine ar ajunge a fi declarat duşmanul turcilor. Temeiul acesta căzuse, îndată ce se ştia că Zamoyski a pus voievod atîrnător de turci şi tributar lor, ca mai înainte [232], veste ce Sigismund o primise încă la 3 noiembrie, pe cînd se apropia de Bucureşti, printr-o scrisoare trimisă chiar de secretarul cancelarului polon la păzitorul graniţelor sale dinspre Moldova, Pangratie Sennyei. Nu ajuta nimic că prin această scrisoare polonă [233] se căuta a se linişti ardelenii şi despre tătari, spunîndu-li-se că ei s-au întors la Tighina şi au făgăduit a nu mai tulbura Moldova, nici a mai trece în ţările creştine prin ea sau prin hotarele polone, deosebit de cum

spunea un nobil, trimis anume în acele părţi încă de la Tîrgovişte şi care sosise în tabăra de la Giurgiu la 30 octombrie : că Zamoyski stă la graniţele moldovene cu tabăra, cale de o zi de la Iaşi şi că tătarii au făgăduit, ce e drept, a nu face vreun rău polonilor sau moldovenilor, dar au dobîndit în schimb voia de a trece liber în Transilvania şi Ţara Românească pe trei locuri şi asigurarea de proviant, pe unde vor trece [234].

Nu ajuta nimic nici cuvîntul episcopului di Cervia, că e mai bine pentru Ştefan a fi aşezat iar în scaunul său prin autoritatea papei şi a împăratului decît prin arme. Căci principele îi răspundea că în zăbovire e cea mai mare primejdie : moldovenii îi sînt legaţi cu jurămînt şi dacă i-ar părăsi, atunci vor face lucruri rele pentru creştinătate. El n-are nimic cu graniţele polone, soldaţii săi au să ducă numai pe Ştefan în Moldova, de unde a fost scos cu puterea şi înşelăciunea [235].

Nu putea ajuta nimica nici stăruinţa pe care o punea nunţiul de la Praga pe lîngă poloni (prin San Severo) în numele împăratului şi al papei, să-şi retragă cancelarul oastea din Moldova ; să dea satisfacţie împăratului şi principelui transilvan prin scrisori autentice, lăsînd toată treaba s-o tocmească maiestatea sa şi papa ; să se declare regele pe faţă duşman al turcului ; în sfîrşit, să dea chiar înapoi Moldova principelui. Dimpotrivă, strica şi încurca şi mai bine lucrurile împrejurarea că nunţiul papal din Polonia luase apărarea cancelarului Zamoyski, zicînd că el s-a învrednicit de mulţumirile împăratului, ale Transilvanului şi ale creştinătăţii prin fapta sa, pe cînd înainte scrisese că din partea asta, să fie siguri, n-o să aibă nici o supărare [236]. Cel mult poate să fi făcut aceste stăruinţe (care îşi ajungeau culmea în scrisorile papei către regele polon, către regina Ana, către Zamoyski şi către prinţul Radziwill, în care se arunca regelui cele ce a făcut creştinătăţii şi se cerea să-i fie încredinţată lui, papei, căutarea mijloacelor de a-i împăca [237]) ca principele să nu dea un ajutor mai spornic fostului său guvernator, dacă alte pricini nu vor fi fost şi pentru asta, anume : nevoinţa ostaşilor săi de a merge la o nouă bătaie pe acest timp, ceea ce ar da înţeles şi zăbavei lungi pînă ce se săvîrşi fapta, ori, poate şi încrederea prea mare în mulţimea boierimii ce ar fi aşteptînd pe Răzvan cu braţele deschise [238]. Destul că hotărîrea principelui era luată demult. Călduroasele îndemnări şi aţîţări ale lui Răzvan [239] îşi ajunseră, în sfîrşit, ţinta.

La 17/27 noiembrie el plecă din Braşov [240] cu 2—5 mii de soldaţi [241], intrînd în Moldova, unde îşi trimisese mai înainte oamenii cu scrisori, ca să vestească prietenilor venirea sa [242]. Nu ştim dacă aceştia erau aşa de numeroşi şi dacă l-au primit aşa cum se aştepta, dar ştim că a plecat, săracul, într-un ceas rău.

Zamoyski ieşise din ţara Moldovei, lăsînd însă o garnizoană de 5 000 de poloni, 4 000 călăreţi şi 1 000 pedestraşi [243] lîngă Ieremia Vodă şi cealaltă oaste aşezîndu-o lîngă graniţă, la Cameniţa. Pare că Ieremia, auzind de venirea lui Răzvan cu oaste ungurească, se retrase de la Iaşi, dacă se va fi aflat acolo cu garda sa, la Suceava, ca să cîştige timp. Căci ştiut este că el trimise îndată nu numai porunci să i se adune oaste de ţară [244], ci ceru totodată şi grabnice ajutoare de la starostele de Cameniţa, pe care Zamoyski îl lăsase comandant. De altă parte porunci cîtorva boieri cre-

dincioşi să scrie lui Răzvan ca să-i lase în pace, cruţînd sîngele creştinesc pentru trebuinţe mai frumoase, împotriva păgînilor. Aşa scrie cel puţin voievodul însuşi cancelarului [245]. După raportul nunţiului din Cracovia mai ştim că Ştefan Vodă îşi şi luă stăpînirea domniei în linişte. Apoi urmări pe rivalul său la Suceava, unde întîlni întîi o ceată pusă la pîndă, pe care o rupse. Aceasta era, după cum scrie ambasadorul veneţian de la Praga, pe temeiul veştilor din Ardeal, oaste de ţară armată cu lănci [246], pe care Ieremia a aşezat-o, cum ne povesteşte Miron Costin, istoricul apropiat de acest timp, la sat la Areni, deasupra tîrgului. El se afla în biserică, cînd i se vesti apropierea duşmanului şi nu vru să iasă pînă ce nu se isprăvi liturghia. Cînd veni el la oaste şi trecuse încăierarea dintîi, aşa socotim, şi Răzvan înainta spre Suceava, căzînd însă în a doua cursă (inboscata) întinsă de oastea leşească, ce era aşezată „mai la cîmp, despre Scheia, pe sub mal". Asta îl izbi în coastă şi apoi lovit cu putere din front de cazaci, leşi, moldoveni şi unguri (care fură cunoscuţi că erau dintre însoţitorii lui Ştefan şi Andrei Báthory), între ei aflîndu-se şi Ieremia, fu apucat în mijloc şi într-un ceas, cum scrie o mărturie, fură sfărîmaţi ungurii săi. Lupta a fost cruntă de tot. Răzvan s-a purtat bărbăteşte. Trei cai, cum se zice, căzuseră sub el [247] şi ungurii începuseră să fugă, cînd el, încălecînd pe un alt cal, îi opri încă o dată la luptă. Dar nu mai era mîntuire. El singur trebui, în sfîrşit, să-şi caute scăparea în fugă, cu cîţi mai putură. Căci o mie şi mai bine (după unii chiar două mii) din ai lui rămaseră pe cîmpul de luptă, jertfa îndrăzneţei lui încercări a norocului. Nu peste mult timp, Răzvan însuşi, împreună cu mai mulţi ai săi, a fost prins şi dus la voievodul Ieremia. Acesta, mustrîndu-l, a poruncit apoi de l-au înţepat de viu (după Miron Costin, tăindu-i întîi capul), după cum se spuse principelui transilvan, scoţîndu-i întîi ochii şi tăindu-i nasul [248]. După cum află bailul veneţian din Constantinopol, Ieremia avea întîi de gînd numai să-i taie urechea, ori să-i facă alt semn (obiceiul era să se însemne la nas rîvnitorii după domnie), pentru a nu mai putea căuta domnia, dar aflînd de la el, pe cînd îl dojenea, că a fost chemat de boieri prin scrisori şi adeverindu-se aceasta prin mărturia a înşişi boierilor aduşi de faţă (care se dezvinovăţiră că îl chemaseră pe cînd încă nu era Ieremia domn, deoarece era dorit de toată lumea), văzu voievodul că prea mare partidă are şi se temu să-l lase cu viaţă [249]. După alt raport anonim (fără a fi întărit şi de alte mărturii), iată cum s-ar fi petrecut prinderea lui Răzvan : trei zile îl urmăriseră polonii, pînă la graniţele ungare. Atunci se putu scăpa în casa unui ţăran, la o margine, care se însărcină a-l trece, după frumoase făgăduinţe ce i se făcură, în Ungaria, pe cărări necunoscute. Cum mergea cu el, îl întîlni alt ţăran, care zise : „Ce boier duci tu ? Dacă ăsta e ungurul pe care-l caută polonezii, atunci poţi avea bună grijă, că ei sînt răspîndiţi pretutindeni pe aici prinprejur". Omul, făcîndu-se că vrea să apuce un drum mai sigur, îl povăţui drept la polonezi, care aveau de gînd să se întoarcă, şi li-l predete. Adus la domn, împreună cu alţi 14 soţi ai lui, acesta îi primi înconjurat de nobili polonezi şi de ceaşul turcesc, care îi adusese întărirea în domnie. Cei 14 se aruncară îndată jos, iar Răzvan sta stîlp în

ţoalele lui ţărăneşti şi cu căciula de miel în cap. Întrebat de domn dacă el e Răzvan, răspunse că da şi se aruncă îndată şi el jos, cerînd iertare. După straşnice ocări, domnul „porunci de îngăuriră nările, semn de mare ruşine la valachi". Pe urmă, adaugă scriitorul, se vorbeşte că mai apoi l-a şi ucis [250]. Nu ştim cît crezămînt putem da acestei povestiri în toate amănuntele ei. Prinderea lui de nişte ţărani ne-o adevereşte şi cronica din acel timp a Ţării Româneşti [251]. Şi că aceasta nu s-a întîmplat numaidecît, iese la iveală şi din raportul roman ce se întemeiază pe veştile trimise de San Severo : după bătaie, „retrăgîndu-se într-o biserică (in una parochia), zice acel raport, fu făcut prizonier" [252]. Apoi braşoveanul Weyss, trăind tot atunci, ne povesteşte că a fost tras în ţeapă cîteva zile după ce i se tăiase nasul [253]. Se mai spune apoi în aceste rapoarte cum şi Ştefan Báthory, vărul lui Sigismund, fugar din ţara sa, se afla în oastea moldo-polonă, ba e vorba chiar şi de cardinalul Andrei, care ar fi fost acolo cu oaste [254]. Bătaia se petrecu duminică, la 10 decembrie st. n., după cîte putem stabili [255]. Sta încă, pe vremea lui Miron Costin, timp de 2—3 rînduri de oameni, „Movila lui Răzvan pe drumul Băii, de la Suceava", unde s-a petrecut bătaia. Iar povestirea acestor întîmplări şi-o încheie învăţatul cronicar moldovean prin cuvintele : „Aşa s-a plătit lui Răzvan răul ce făcuse şi el lui Aron Vodă" [256]. La ele noi mai putem adăuga : aşa s-a răzbunat Ieremia Movilă şi boierii ce-i avuse însoţitori în pribegie pentru păcăleala ce le-a tras-o Răzvan în primăvară, primind cîrmuirea ţării din mîinile lui Sigismund Báthory din Ardeal, pe cînd erau înţeleşi, după cît se pare, de a o da în mîinile candidatului Movileştilor, Ştefăniţă al lui Petru Şchiopul şi poate încă atunci, în lipsa candidatului ce-l puneau numai ca semn, cu ajutorul polonez, în mîinile norocosului de acum, care rămîne domn cu aşezămînt.

Moldova era pierdută pentru cei ce mai vreau să se bată cu turcii. Împăcată cu tătarii, cărora, pe lîngă făgăduinţa de a le da un anumit număr de cîntare de miere, le lăsaseră prin tratatul de la Ţuţora şapte sate, ce purtau numele de „hăneşti" pe vremea lui Miron Costin şi erau ale lor şi atunci [257] ; împăcată cu turcii, care se grăbiră a ratifica tratatul şi a trimite lui Ieremia prin chiar ceaşul Cara-Mehmet, care la 21 decembrie se afla în Moldova cu scrisori turceşti pentru Zamoyski, făgăduinţa că în curînd vor sosi steagul şi celelalte semne de întărire în domnie [258], după cum s-a şi întîmplat [259], bucuroşi fiind că şi-au putut dobîndi iar ţara pierdută, într-un chip aşa de uşor ; împăcată cu polonii, care îi dădură domnul, care sta cu gîndul la gîndul lor totdeauna : ea putea să nu fie primejdioasă pentru cei ce se luptau pentru creştinătate, dacă vrea să rămînă neutră ; înfăţişa însă pentru aceştia totdeauna o ameninţare, fiind prietena turcului şi a tătarului, o ameninţare şi mai mare, dacă leahul nu era de dobîndit nici în urmă a se face duşmanul păgînilor.

Întrucît împrejurările, întrucît nehărnicia sa făcură pe principele transilvan să poarte lovitura fără încercare de a o răzbuna şi de a-şi scoate înapoi ţara, al cărei domn se putuse numi cîtva timp, vom vedea în capitolul următor.

Ne-a rămas să mai pomenim numai izbînzile ce le-au avut în acest an oştile împărăteşti în Ungaria, pentru a putea preţui desăvîrşit însemnătatea războiului din Ţara Românească.

Ocupată la Dunărea de jos, oastea turcească în partea ei mare, garnizoanele statornice din paşalîcul Budei avură să dea aproape singure piept cu oştile creştine, care numărau peste 60 000 de oameni. Căci împăratul se grijise acum, mai mult ca altădată, de bătaie. Înainte de toate, îşi ceru un comandant harnic de la fratele său Ernst, guvernatorul Ţărilor de Jos, căci acolo, în Belgia şi Olanda, era „şcoală înaltă a măiestriei războiului" în acest timp, şcoala cea adevărată, ce se făcea în război de zeci de ani de zile. Şi avu norocul să cîştige pe bravul conte Carol de Mansfeld. Apoi chiar el, comandantul, recrută în Ţările de Jos 2 000 de călăreţi, iar contele de Schwarzenberg 6 000 de pedestraşi valoni. Papa trimise 2 000 de călăreţi şi 8 000 de pedestraşi sub comanda nepotului său însuşi, a lui Francisc Aldobrandini, marele duce de Toscana 3 000 de pedestraşi, comandaţi de fratele său Ion de Medici. Toate acestea, afară de bani şi ostaşii ce-i deteră împăratului ţările supuse stăpînirii sale. Comandantul ungurilor era Pálffy Nicolae. Şi ceea ce a fost de mare însemnătate e că Mansfeld a ştiut să împrietenească pe nemţi cu ungurii şi să-şi cîştige inimile acestora prin dreptatea şi asprimea sa, făcîndu-i pe toţi ascultători de porunci.

Fără veste se începu baterea însemnatei cetăţi a Strigoniului la 1 iulie. Cinci săptămîni mai apoi, la 4 august, căpătă o bătaie groaznică dinaintea cetăţii fiul lui Sinan, Mehmet, paşa de Buda, care alergase cu 10—12 mii de oameni [260] într-ajutorul celor împresuraţi. Curînd după aceea însă muri şi înţeleptul Mansfeld de urdinare (14 august) [261]. Înainte de sfărîmarea oastei de la Buda, către sfîrşitul lui iulie, pe cînd Sinan nici nu ajunsese în tabăra de la Rusciuc, sosi aci vestea (neoficioasă) că Strigoniul ar fi şi căzut, ba că s-ar fi început chiar şi baterea Rabului. Ceea ce ne dovedeşte că îndată ce se începuse asediul cetăţii, comandantul, ori paşa de Buda, se grăbise a cere ajutoare ; dar în lume sosirea ceauşilor dete prilej la zvon mai mare decît întîmplările. Sinan, ajungînd în tabără, trimise vreo 8 000 de oameni cu paşa Mehemet de Caramania [262], care, însoţiţi de paşa Bosniei cu alţi 6 000, plecară în Ungaria. Dar cetatea Granului sau Strigoniului era tot în aşteptarea lor cînd încheie contractul de capitulare la 1 septembrie. Ea fu părăsită de apărători în ziua următoare [263], predîndu-se după un asediu de 2 luni şi după ce a stat 52 de ani în stăpînirea turcilor, în mîinile arhiducelui Matthias, care venise singur în tabără, după moartea lui Mansfeld. În curînd se închină arhiducelui şi Vişegradul, fără împotrivire. Şi apoi lucrările războiului încetară din lipsă de bani şi din pricină că nu erau oameni hotărîţi comandanţii [264].

O altă oaste, dar prea mică pentru a putea face vreo ispravă mare, se afla în Ungaria superioară sub comanda arhiducelui Maximilian, alt frate al împăratului, însoţit de Teuffenbach. Tîrziu, după căderea Strigoniului, prin octombrie, îi mai sosiră ajutoare, cu care împreună cuprinse 4 castele, dar asediul cel mai de însemnătate, asupra Solnocului,

trebui să-l părăsească din pricina nemulţumirii ostaşilor (mai ales a magnaţilor unguri), care duceau lipsă de proviant şi de soldă. Ba avu să sufere şi o grea lovitură : ceata de 200 de mercenari nemţi, ce păzea podul peste Tisa în urmă-le, fu atacată şi ucisă de turci, iar bolnavii şi alţi codaşi căzură în mîna acestora [265]. Mai însemnate fură cuceririle de la miazăzi — apus. Eggenberg şi Sigmund de Herberstein scoaseră de la turci, prin septembrie, Petrinia şi alte mici localităţi din Croaţia ; iar asta făcu pe mulţi aşa-zişi valachi din Bosnia şi Slavonia, adică români slavizaţi, cum dovedeşte numele, să ceară şi să capete de la coloneii comandanţi de pe la graniţe îngăduirea de a se aşeza între hotarele împărăteşti din acele părţi, acum şi în anii următori [266].

La 26 noiembrie seara, între 4 şi 5 ceasuri, arhiducele Matthias, însoţit de Pálffy, Ungnad, consilierii şi toată suita de la curte, intrau în Stubenthor în cetatea Vienei şi, trecînd prin Wollzeile, trăgeau drept la biserica Sf. Ştefan, unde se sluji un tedeum de laudă şi mulţumire pentru izbînzile prinţului Transilvaniei împotriva lui Sinan. Acelaşi lucru se făcea la Roma în ziua de 6 decembrie prin papa, însoţit de un număr mare de cardinali şi fiind de faţă ambasadorii Veneţiei şi Savoiei [267].

Privind izbînzile imperialilor din acest an putem zice că ele fură uşurate şi se putură avea, fiindcă oastea cea mare a turcilor fu legată la Dunărea de jos [268]. Apoi ele nu sînt nici pe departe aşa de însemnate cum s-ar aştepta cineva de la o oaste atît de bună, cum o avu împăratul în anul acesta în Ungaria. Căci, dacă Strigoniul era o cetate desigur cu mult mai mare şi mai greu de luat decît Giurgiul, în schimb se găseau acolo 3 000 de italieni sub generalul artileriei Giovanni de Medici şi tunuri destule şi toţi ascultau, pînă ce învăţară a se bate, de comanda isteaţă a lui Mansfeld, pe cînd comandantul bombardierilor de la Giurgiu, Silvio Piccolomini, venise cu abia 100 de toscani şi acestora nu li se dădură decît cîteva tunuleţe, mai mult pive decît tunuri. Şi apoi asta e toată isprava oastei celei mari şi bine armate a împăratului, pe cînd dincolo, baterea Giurgiului, chiar şi a Tîrgoviştei, nici nu pot fi socotite ca izbînzi, smulse de la duşman cu bărbăţia soldatului, care îşi pune puterea şi tot sufletul să tragă la steagul său cununa biruinţei. Erau învingeri asupra unui neprieten, care nu mai stătu la luptă, lăsînd numai să se jertfească pentru cinstea stăpînitorului cîteva mii de oameni pe care ursita lor a voit să-i aleagă pentru apărarea cetăţuilor de pari şi pămînt, ridicate în pripă şi căzute spre pradă flăcărilor. Izbînda izbînzilor din acest an fu bătălia de la Călugăreni, cîştigată cu focul inimii domnului român, al cărui nume nici nu se mai pomenea la sfîrşitul războiului acestui an în rapoartele ce umpleau lumea cu laudele prinţului transilvan. Şi acesta îşi serba frumuşel cununia, nenorocoasa cununie, cînd trîmbiţele de biruinţă şi de jale petreceau sufletele celor ce-şi lăsaseră oasele pentru ţara lor şi pentru creştinătate, în valea Neajlovului... „Niciodată nu se luptase Sinan cu o naţie (gente) mai sălbatică şi mai îndîrjită", spuneau prizonierii că a zis el singur [269].

Un lucru a dobîndit şi Mihai Vodă, rod al sîngelui vitejilor săi şi al minunatei lui săbii, un lucru mai preţios decît toate laudele din lume : neatîrnarea ţării sale. „Atuncea Bator Sigmon, dacă văzu pe Mihai Vodă

cu atîta vitejie şi cu atîta înţelepciune, slobozit-au Ţara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai Vodă şi se înturnară cineşi la ţara lui", scrie cronica anonimă a ţării, martora vremii, de încheierea acestei bătălii [270]. Nici un document nu vine să întărească ştergerea nelegiuitului contract de supunere din primăvara anului ăstuia mare, nici chiar cronica logofătului, în forma ei străină, nu ne-a păstrat amintirea : ne-o adevereşte însă starea lucrurilor. Domnul Ardealului va mai purta numele de principe la Valachiei Transalpine, fie pentru măreţia lui, dar el nu va pune nici dregători în ţară, nici nu va îndrepta pe Mihai Vodă întru cîrmuirea ei, nici alt amestec nu va cerca în trebile ţării lui, nici din ţară nu vor merge boierii să ia parte la dietele Ardealului, cum se hotărîse. Toate rămaseră cum au fost mai înainte şi din diresăturile asupritoare şi lacome ale lui Sigismund, din truda lui de a cuprinde în sînul ţării sale şi ţara lui Mihai, nimic nu se alese.

Poate chiar pentru titlul de ocrotitor al Ţării Româneşti şi al domnului ei plăti principele o răscumpărare : în anul 1597 aflăm că Mihai Vodă are în Ardeal moşia Bolea (Bolya) şi ţinutul ei (în comitatul Albei) şi se poate că chiar cu acest prilej i s-a dat [271].

Se dovedi acum ce bine a lucrat viteazul nostru domn cînd nu se împotrivi de a primi legăturile grele ce-i puseră împrejurul trupului, în vreme de nevoie, răutatea Transilvanului şi slăbiciunea boierilor săi. Şi în politică roadele se culeg cînd sînt coapte.

NOTE

[1] Încă Bălcescu, nemuritorul (de a cărui minunată limbă nu mă pot apropia, din nevrednicie, al cărui fel de povestire nu-l pot urma, durere, pentru nevoile ştiinţei, care cere dovedire şi cumpănirea adevărului mărturiilor) a numit cartea a II-a a operei sale „Călugăreni", cuprinzînd în ea toate cele petrecute de la cuprinderea Brăilei, aprilie 1595 şi pînă la capătul anului.

[2] Scrisori anonime din Constantinopol, 20 mai, în A.C.T., 1595, f. 36 şi 38. Scrisori din Alba Iulia trimise la 2 iulie la Praga, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 124. Raportul ambasadorului venetian, Praga, 25 iulie.

[3] Scrisoarea lui Sigismund către împărat, 10 iunie, în *M.H.H.*, 31, p. 110 (Cf. şi cea din 2 iunie către Matthias, *ibidem*, p. 108, respectiv *Hurmuzaki*, III. 1, p. 214). Depeşa bailului, Pera, 16 iunie, *ibidem*, IV. 2, p. 200.

[4] Depeşa citată din 16 iunie.

[5] Aceeaşi depeşă. Şi agentul împărătesc din Veneţia scria la 15 iulie, după scrisori din Ţarigrad, că a fost o nouă luptă între spahii şi ieniceri. A.C. Cod. 595, 8, f. 931. Apoi la 22, după scrisori din Constantinopol din 28 iunie, că au fost încăierări groaznice între ieniceri şi spahii, cale de 3 zile dincolo de Adrianopol şi ar fi rămas morţi 16 mii. Ibidem, f. 932.

[6] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 241, 29 iulie, din Transilvania. *Ibidem*, III. 2, p. 126. Raportul ambasadorului venetian din Praga, 1 august : 40 mii.

[7] Naima, la Hammer, IV, p. 247.
[8] Veneţia, 17 noiembrie 1595, în A.C., cod. 595, 8 f. 981.
[9] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 199, Pera, 3 iunie.
[10] *Ibidem.*
[11] Hammer, IV, p. 246.
[12] Se înţelegeau vechile tratate de pace şi prietenie cu veneţienii, care trebuiau reînnoite la fiecare schimbare de tron. Luni, 29 mai, sosi în Veneţia ceaşul trimis de sultan „să facă cunoscută urmarea lui în domnie după tată-său" şi să-i arate dorinţa lui „de a păstra buna pace şi a întări capitulaţiunile ce au cu ea", scrie secretarului împărătesc Rossi, în iunie, A.C. cod. 595, 8. La 29 iulie acelaşi Rossi scrie că ambasadorul spaniol a primit depeşi din Ţarigrad, cu data 23 iunie şi 1 iulie, de unde se vede că turcii s-au jeluit către bail că întîrzia atîta venirea solului extraordinar al Republicii, care să-l gratuleze pe noul sultan, *Ibidem*, f. 941.
[13] Venier către doge, Constantinopol, 10 iulie, *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 202.
[14] Hammer, IV, p. 247.
[15] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 203. Depeşa din 11 iulie.
[16] *Ibidem*, III. 1, p. 483. Depeşa din 21 iulie, Pera.
[17] Izvorul nostru zice : pînă în Giurgiu, dar aceasta s-a făcut mai tîrziu. Putea fi însă pînă în insulă.
[18] Hammer, IV, p. 246—247.
[19] *Hurmuzaki*, XII, p. 75, 77, unde ni se dă data de 11 iunie şi 79. Vezi *ibidem*, III. 2, p. 125 şi 125—126.
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem*, 1, p. 240, Tokaj, 20 iulie.
[22] Şi acelea Mihai le trimise principelui în dar, ca dovadă a frumoaselor biruinţe. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, Bucureşti, 1805, p. 140—141. Da ca să poată căpăta mai mult.
[23] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 124. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 25 iulie.
[24] *Ibidem*, p. 122. Raportul aceluiaşi din 18 iulie.
[25] S-ar putea ca Sigismund să fi trimis aceste veşti în urma lui Marini, ca să le raporteze cu viu grai, cu intenţia ca nu cumva împăratul să se simtă îndemnat a da de-a dreptul vreun ajutor lui Mihai.
[26] *Ibidem*, p. 124. Raportul din 25 iulie.
[27] Ajunsă la Praga între 8 şi 15 august, plîngerea ţărilor române trebuie să fi fost trimisă pe la jumătatea lui iulie.
[28] *Ibidem*, XII, p. 44.
[29] Walther, p. 22 <Ed Simonescu, p. 73>.
[30] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 193 (=III. 1, p. 471).
[31] Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 142—143. Scrisoarea din 25 iulie trimisă din Cracovia la Berlin.
[32] Depeşa din 10 iulie în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 202. Într-un alt raport anonim, rezumînd faptele lui Mihai de la începutul răscoalei pînă prin iulie 1595 se zice, cu mare exagerare, că Mihai are : 20 mii unguri, 12 mii slavoni, 2 mii de albanezi „di Cervena Voda, che erano suditti del Turcho et passorno con le moglie et con tutta la famiglia in queste parte, l'Inverna passata". *Ibidem*, III. 1, p. 499. Asupra acestor albanezi scrie şi Marini la 24 martie, după veşti din ţară de la 3 martie. Ei făcură o năvală de pradă însoţind un corp de oaste româno-ungară în Bulgaria. *Ibidem* XII. p. 37.
[33] Walther, p. 27 <Ed Simonescu, p. 77>.
[34] *Marele Dicţionar Geografic*, IV, p. 264.
[35] Walther, p. 27.
[36] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 483 (IV. 2, p. 204).
[37] Walther, p. 27.
[38] *Ibidem.*
[39] Acest număr e mărturisit chiar de turci către bailul veneţian. Vezi depeşa din 19 august în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 484. La 1 august bailul ştia că Ferhat are lîngă Dunăre 40 000 de oameni şi că într-alt loc sînt alte 40 000 şi că „toată oastea creştea mereu în număr". *Ibidem*, III. 2, p. 126. Cronica domnului nostru pune armata turcă la 180 000. De ea se apropie *Historicae Relationes* ale lui Iacobus Francus cu 150 000.

[40] Satul Călugăreni e arătat în *Marele Dicţionar Geografic*, II, p. 276—277, la o depărtare de 34 km de Giurgiu, 30 de Bucureşti.

[41] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 486. Constantinopol, 2 septembrie 1595.

[42] „A Buerzi" greşală de tipar, sau a bailului sau a transcriitorului.

[43] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 484. Venier către doge, Pera, 19 august.

[44] Walther, p. 27 <Ed. Simonescu, p. 77>.

[45] N-am avut fericirea să pot vedea aceste locuri. Le-am schiţat cum am putut citi, culege şi întocmi cu chibzuinţa minţii din hărţi şi din *Marele Dicţionar Geografic*.

[46] Szamosközy, IV, p. 97—98.

[47] În fapt, cale de o zi.

[48] Turcul adaugă că au şi venit, ceea ce nu e adevărat, cum vom vedea chiar din izvor unguresc. Turcul putea şti mersul bătăliei, nu însă ce s-a petrecut în tabăra duşmanilor înainte de luptă.

[49] Poate Albert Király, poate altcineva. Vom mai revenl.

[50] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 487.

[51] Greşeala e din cauza ardelenilor şi cazacilor, lefegii la Mihai.

[52] În depeşa de la 19 august bailul spunea că puţin după plecarea lui Ferhat din tabăra de la Rusciuc a sosit acolo vestea căderii Strigonului şi că Rabul e ameninţat rău. Atunci turcii îşi împărţiră oastea, din care o parte plecă cu paşa de Caramania şi alţi doi în ajutorul Ungariei. *Ibidem*, p. 484. Se vede că aceasta primise porunca de la Sinan să se întoarcă în tabără.

[53] *Ibidem*, p. 487—489.

[54] Se vede că povestitorul credea că într-adevăr tabăra turcească se răzima cu spatele la Dunăre. Ei nu puteau fi fugăriţi decît pînă la tabăra lor sau pînă la strîmtoarea dintre dealuri.

[55] Povestitorul crede că în Dunăre.

[56] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 132—133.

[57] Adică peste podul de pe Cîlnişlea.

[58] *Ibidem*, p. 134—135.

[59] *Ibidem*, XII, p. 57 şi 93.

[60] Toplicescu în „Cercul publicaţiunilor militare", 1898, p. 122—125.

[61] E cu putinţă ca această mărturie să se refere la fapta lui Gheţi şi Cocea, de care vom vorbi îndată.

[62] Walther, p. 28 <Ed Simonescu, p. 78>. Szamosközy, IV, p. 97 ; după el şi din aceştia mai lipseau peste 2 000 din tabără, căci se aflau în alt loc. După raportul anonim erau numai 8 000. Atacul de cavalerie „în zori de zi" e cunoscut şi acestui raport anonim.

[63] Cronica anonimă, p. 282 <Grecescu—Simonescu, p. 61>.

[64] De la acest atac socoate, credem, Szamosközy începutul luptei cînd scrie că se începu la 11 ceasuri (IV, p. 98 şi 54).

[65] Numărul tunurilor luate la Walther, p. 28 <Ed. Simonescu, p. 78>.

[66] Faptele vitejeşti ale domnului, în afară de Walther şi cronica anonimă au mai fost păstrate şi de Szamosközy, IV, p. 98, aducînd anume mărturie pe Petru Armeanul, diplomat ce-l vom cunoaşte bine mai tîrziu. Acesta zice că a văzut cu ochii fapta ce a împărtăşit-o lui Szamosközy.

[67] Walther, p. 28—29 <Ed. Simonescu, p. 78—79>.

[68] Raportul de la 26 septembrie.

[69] Walther, p. 29 <Ed. Simonescu, p. 79>.

[70] Szamosközy, zice : 20 000 ieniceri.

[71] După acelaşi, Mihai dobîndi 15 tunuri. După Walther tot 11, cîte au pierdut. Cf. raportul lui Király, *Hurmuzaki*, XII, p. 58.

[72] Publicat de Papiu în „Tesaur", I, p. 273—327 ; v. p. 293.

[73] Iorga, *Contribuţiuni*, p. 104—106 şi *Studii şi Documente*, III, p. LII sq.

[74] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 241. În cronica din *Hurmuzaki*, XI, p. 303, citim : bis respirare utraque pars cogatur.

[75] Walther, p. 28.

[76] Prin miliar trebuie înţeleasă, credem, mia de paşi, nu mila austriacă.

[77] Nu putem şti dacă erau ajutoare de la principe, ori tot oşti mercenare, „năimiţi" de-ai domnului nostru.

[78] Szamosközy, IV, p. 97—98 şi 53—55.

[79] *Ibidem*, II, p. 90.

[80] Tot Király lucra cu tunurile şi la asediul Timişorii în anul următor. *Ibidem*, IV, p. 59.

[81] Totuşi, chiar peste 8 luni, ambasadorul veneţian din Praga, vorbind de A. Király zice: „che l'anno passato rupe la vanguardia di Sinan". *Hurmuzaki*, III. 2, p. 195.

[82] Vezi caracterizarea lui în frumosul cîntec bătrînesc publicat de Odobescu în *Scrieri literare şi istorice*, II, Bucureşti, 1887, p. 427 sq. 430, 433 şi nota 65, p. 480 sqq.

[83] S-ar putea ca din această pricină să fi fost ucis Radu Calomfirescu, cu toate că nu ştim sigur cînd s-a întîmplat aceasta. (Referire la acelaşi cîntec bătrînesc).

[84] Walther, p. 29—30 <Ed. Simonescu, p. 80>.

[85] Stavrinos, p. 294—295.

[86] Walther, p. 30—32 <Ed. Simonescu, p. 81>.

[87] *Hurmuzaki*, XII, p. 257, nota, după o copie din Roma. Scrisoarea e desigur de pe la începutul lui octombrie, poate din Bran.

[88] *Ibidem*, p. 80. Pămînteni avea 4 000 călări şi unguri 3 000.

[89] *Ibidem*, III. 2, p. 136. Extras din instrucţiunile către episcopul de San Severo, Frascati, 7 octombrie, drept răspuns la scrisoarea din 14, 15 şi 16 septembrie. Cf. instrucţia aceluiaşi din 23 septembrie, *ibidem*, p. 134 şi povestirea secretarului regelui, făcută la Roma, *ibidem*, XII, p. 246.

[90] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 217 sq. Heidenstein, *ibidem*, XI, p. 294.

[91] *M.C.T.*, III, p. 272.

[92] *Hurmuzaki*, XI, p. 294.

[93] *Ibidem*, III. 2, p. 412—421, cu multe greşeli şi încă o dată la p. 421—423, Sententia D. Cancellarii Ioannis Zamoyski...

[94] *Ibidem*, XI, p. 294.

[95] Un lung memoriu italienesc în A.C.H., convolut, 1595.

[96] *Hurmuzaki*, XI, p. 295.

[97] *Ibidem*, III. 2, p. 413 şi 421 sq. Memoriul lui Zamoyski.

[98] Regele către împărat, *ibidem*, 1, p. 217 şi XII, p. 149.

[99] Numărul la Heidenstein, *ibidem*, XI, p. 295.

[100] *Ibidem*, III. 1, p. 242. Din Polonia, la 30 septembrie 1595. După Bethlen, III, p. 600, el veni cu oastea sa moldovenească la Bran, la invitaţia lui Sigismund, unde acesta îşi avea tabăra, ca, unindu-se, să pornească în ajutorul lui Mihai. Ba chiar principele spune aceasta într-o scrisoare de jeluire asupra faptei polonilor. (*Hurmuzaki*, XII, p. 105). Fără îndoială că Răzvan era chemat să dea ajutor stăpînului său, şi cu el împreună lui Mihai, dar întîmplîndu-se plecarea lui după intrarea polonilor în Moldova, pe cînd principele ardelean abia părăsea tabăra de la Sebeşul Săsesc, pornind spre Braşov, e învederat că el fugi dinaintea polonilor. Weyss, în *Fundgruben*, III, p. 184.

[101] *Hurmuzaki*, XII, p. 257, nota, se pomenesc omoruri săvîrşite.

[102] *Ibidem*, III. 1, p. 217. Vezi şi spusa secretarului regelui, trimis la Roma, *ibidem*, XII, p. 246.

[103] Memoriul lui Zamoyski, *loc. cit.*

[104] Iorga, Prefaţa la vol. XI al colecţiei *Hurmuzaki*, p. LXXV şi LXXVII sqq.

[105] Pentru data răscoalei vezi Şt. Orăşan, *Cronicarii Moldovei din sec. XVII*, p. 42—46.

[106] *Hurmuzaki*, XI, Prefaţa, p. LXXXIV. Orăşan, *op. cit.*, p. 43.

[107] Iorga, *Pretendenţi*, p. 238 sqq.

[108] Data în *Chron. F. L. Olt.*, p. 93.

[109] *Hurmuzaki*, XI, Prefaţa, p. LXXXV şi XCV şi acte p. 756—767. Data aducerii lui Petru la Constantinopol, la 8 noiembrie către seară. Pentru ajutorul unguresc, *M.C.T.*, III, p. 412 sq.

[110] *Hurmuzaki*, XI, p. 369 şi 375 sqq. Vezi şi prefaţa, ibidem, p. LXXXV—LXXXVI. Cererea lui Petru Şchiopul către Ferdinand după 3 decembrie.

[111] *Ibidem*, p. 450. Cf. prefaţa, p. LXXXVIII.

[112] Testamentul acesta fals, în *Hurmuzaki*, XI, p. 521—523. Mărturia lui Kühbach, care a fost pînă la urmă lîngă voievod, că acel testament a fost născocit de

mitropolitul Gheorghe şi de celălalt preot, după ce s-au dus în Moldova, e vrednică de toată credinţa. Scrisoare din 31 iulie 1595, ibidem, p. 526.

[113] Scrisorile la Nilles, *Symbolae ad illustr. historiam ecclesiae orientalis* .. Innsbruck, 1885, II, p. 1001—1002.

[114] Vezi scrisoarea citată a lui Kühbach, *loc. cit.*

[115] Rîndurile tipărite după manuscris în Prefaţa la *Hurmuzaki*, XI, p. XCIV nu au prea fost înţelese de Iorga.

[116] Aceasta şi nu alta e ştirea ce cuprinde bucăţica din scrisoarea de la 21 mai. Dl. Iorga a înţeles altceva. Prefaţa, *loc. cit.*

[117] *Ibidem*, p. 525.

[118] *Ibidem*, p. 295.

[119] *Ibidem*, *Supl.* II. 1, p. 344—345. Boierii subscrişi sînt: Stroici logofătul, Ureche vornicul, Avram postelnicul, Gligore paharnicul, Toma logofătul. Iaşi 27 august. *Idem* latineşte, *ibidem*, III. 2, p. 485. Şi Heidenstein spune că jurămîntul s-a făcut după cum a cerut Zamoyski, *loc. cit.*, p. 295.

[120] *Ibidem*, III. 1, p. 488. (=IV. 2, p. 205).

[121] *Ibidem*, IV. 2, p. 206. Zamoyski îşi motiva către senatori intrarea în Moldova cu vestea ce o primise că turcii treceau Dunărea nu numai în Ţara Românească pe la Giurgiu, ci şi pe la Galaţi în Moldova. *Ibidem*, Supl. II. 1. p. 347. Ţuţora, 18 septembrie.

[122] *Ibidem*, IV. 2, p. 207. Depeşa bailului, Constantinopol, 12 octombrie. Ceva mai tîrziu povestea un paşă principelui ardelean, înaintea Tîrgovişteі, tocmai aşa cele întîmplate. *Ibidem*, III. p. 491.

[123] Aceasta nu împiedica mai tîrziu ca şi el să primească sute de juninci de la voievodul Ieremia „pentru cuina milostivirii sale“ (a lui Zamoyski). *Ibidem*. Supl. II. 1, p. 433 (anul 1597).

[124] Scrisoarea citată în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 491. Un anonim către Speziano, Braşov, 14 noiembrie. E singura mărturie străină că s-a lăsat hanului Moldova. Vezi *ibidem*. Supl. II. 1, p. 384.

[125] Scrisoarea cancelarului către rege, Ţuţora, 24 octombrie 1595 în *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 357—358. O copie, *ibidem*, III. 1, p. 245 sq. Mai departe, p. 217 sq. scrisoarea regelui către împărat şi o scrisoare către sultan, în IV. 2, p. 218 sq.

[126] Convenţiunea aceasta *ibidem*, Supl. II. 1, p. 354. În scrisoarea citată a lui Zamoyski, prim sfetnicul hanului declară că „a fost împuternicit de împăratul turcesc a pune un nou hospodar în Moldova, că el a adus un om care a bine-meritat pentru împărat şi care e nepotul şi ginerele său“. (Negreşit se gîndeşte tot la sangeacul Tighinei, de care a fost vorba). De aci se vede că prin vorbele hanului în textul contractului se înţelege numai că el avea voie să pună pe cine vrea domn în Moldova. Tocmai aşa în memoriul cunoscut al lui Zamoyski, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 414, 422. Cf. şi III. 1, p. 244—245, apoi XII, p. 157—160 un raport foarte detaliat făcut regelui de un martor ocular, care însă nu schimbă cele ce ştim din alte izvoare.

[127] *Ibidem*, III. 1, p. 217 (şi XII, p. 147 sq.).

[128] *Ibidem*, III. 2, p. 413—414, 422.

[129] Contractul din nota 126. E de notat că Zamoyski a fost acuzat de unii senatori că el ar fi oferit tătarilor pacea.

[130] Se poate ca la 12 octombrie, cînd află bailul de scrisoarea lui Sinan, să fi fost trimisă tătarilor porunca de întoarcere. Şi ea avu vreme să ajungă în mîinile hanului, la Ţuţora, pînă la 19 octombrie.

[131] *Hurmuzaki*, XII, p. 159.

[132] *Ibidem*, III. 2, p. 160. Raportul ambasadorului veneţian din Praga, 2 ianuarie, 1595.

[133] Barovius, p. 185.

[134] O poruncă a lui Sigismund către nobilii, comiţii, vicecomiţii şi judecătorii comitatului Dăbîca, Alba Iulia, 15 august, între *Copiile Academiei Române*, după o copie de la Bistriţa.

[135] Vita Thomae Borsos, în „Erdélyország történeti tára“, II, p. 18, zice că de timpuriu primăvara a mers Borbély cu oastea ardeleană sub Făget, dar vom vedea că aceasta s-a întîmplat mai tîrziu.

[136] Szamosközy, IV, p. 49. Gyulafi, în „Történelmi Tár“, 16, p. 131.

[137] Iacobinus, ajuns mai tîrziu secretarul principelui, în Panegiricul său din *M.H.H.*, p. 538.

[138] Barovius are unele amănunte asupra luptei de la Vîrşeţ de la martorul ocular Ladislau Pattantyus. Izbînzile sînt raportate şi de Iacobinus. Cf. şi pe încurcatul Miles, Würgengel, p. 172, care ne dă şi data : „in Iulio".

[139] Barovius, p. 183—184 ; Iacobinus, p. 538 ; Szamosközy, IV, p. 50. El singur are data.

[140] Barovius, p. 185—192 ; Iacobinus, p. 538—539. Data zilei numai la Szamosközy, p. 47—48, pentru Lipova aproape fără amănunte, decît rezultatul. Anul însă e greşit la Szamosközy, 1594 în loc de 1595. Mărită ajungea vestea acestor izbînzi la Praga, aşa cum le auzea veneţianul. El scrie la 19 septembrie despre căderea Lipovei, că singur principele a luat parte la asedierea cetăţii, că aceasta a durat 8 zile, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 133.

[141] Cu deosebire aici, aproape identitate între Barovius şi Iacobinus, încît trebuie să credem că Barovius s-a folosit de cel din urmă. Data sosirii veştii de la Călugăreni, 28 august, se află în *Hurmuzaki*, XII, p. 101.

[142] Porunca bistriţenilor se află în *Copiile Academiei Române*, ale acelui oraş. Fără îndoială că ea a fost dată şi tuturor saşilor. În loc de 1598 trebuie pus desigur 1595.

[143] După cei doi cronicari ar fi a 3-a zi după ajungerea la Sebeş, aşadar 29 august.

[144] Aşa la Iacobinus şi Barovius. Cf. şi Weyss, *loc. cit.*, p. 148. Data sosirii la Weyss, 6 septembrie, ceea ce se potriveşte cu data plecării, 1 septembrie.

[145] Foarte amănunţit, cu cuprinsul diplomei, Barovius, p. 207—211. Mai scurt la Iacobinus, p. 542.

[146] Atîta află ambasadorul veneţian la Praga că era numărul lor. Alte rapoarte sosite acolo vorbeau de 40 de mii. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 139, octombrie 24. Iacobinus, p. 542, zice că erau 60 de mii care puteau purta arma. Vita Th. Borsos, *loc. cit.*, p. 19, scria că „se apropiau de 40 000", cînd erau toţi adunaţi în tabără.

[147] Iacobinus, p. 542.

[148] Nössner, *Fundgruben*, III, p. 61. Tot el dă şi timpul şederii secuilor la Braşov : 2 săptămîni.

[149] Nössner, *loc. cit.*, p. 61. Barovius şi ceilalţi au faptul, dar fără data venirii lui Răzvan. Numărul raiterilor şi al oastei lui Răzvan în *Hurmuzaki*, XII, p. 80.

[150] *Hurmuzaki*, XII, p. 257, notă. Scrisoarea lui Sigismund fără dată. La plecare ar fi lăsat 16 mii de oameni pentru paza ţării. Asupra rolului şi fugii lui Răzvan nu au scriitorii cunoştinţe adevărate : el plecă, zic ei, chemat de principe la război împotriva lui Sinan şi în ţara lui, rămasă goală, intrară polonii.

[151] Barovius, p. 202—210.

[152] *Hurmuzaki*, XII, p. 79. Raportul unui ofiţer toscan din acest corp. Barovius, p. 206, are 200 ; Weyss, p. 147, are 300.

[153] Data la Weyss, p. 148. Nössner are 2 octombrie. Credem mai mult pe cel dintîi pentru nemijlocita lui apropiere de locul întîmplărilor şi pentru că e om de mai mare cultură.

[154] Barovius, p. 212.

[155] *Hurmuzaki*, XII, p. 116.

[156] Iacobinus, p. 542 ; Barovius, p. 212.

[157] Iacobinus, p. 542 ; Barovius, p. 213.

[158] Nössner, p. 61, are data strămutării „călăreţilor negri" la Bran. Vezi şi Weyss, p. 146—147. Cf. Walther, p. 32 <Ed. Simonescu, p. 81>, care scrie însă de 600 călăreţi teutoni şi 1 600 de călăreţi silezieni, ceea ce nu avem în alte izvoare. Ajungerea în tabăra din ţară ne-o arată chiar căpitanul lor, Reibnitz. *Hurmuzaki*, XII, p. 153.

[159] Iacobinus, p. 542 ; Barovius, p. 213. Aceasta ar fi deci pe la 2/12 sau 3/13 octombrie, după „opt zile".

[160] Cronica anonimă, p. 283 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 62>. Walther scrie că Mihai tăbărîse în văgăunile munţilor, p. 31 <Ed. Simonescu, p. 80—81>.

[161] Iacobinus, p. 542 ; Barovius, p. 217. Date : 14 octombrie plecarea de la Stoeneşti, 15, sosirea în şesul cunoscut, 16 data fugii lui Sinan. Pentru aşezarea principelui în tabără, duminică, 15 octombrie, la o milă de la Tîrgovişte, vezi *Hurmuzaki*, XII, p. 81—82 şi 121.

[162] Iacobinus, *loc. cit.*, Barovius nu spune pricina care a provocat tumultul (*Hurmuzaki*, XII, p. 82).

[163] Raport din Praga, 14 noiembrie 1595, *ibidem*, III, 2, p. 146 ; cf. şi p. 151 ; apoi, *ibidem*, XII, p. 121 ; Iacobinus, *loc. cit.*

[164] Scrisoarea lui Sinan către Nessangi paşa, în traducere italiană, *ibidem*, III, 1, p. 492—493.

[165] Iacobinus şi Barovius, *loc. cit.*

[166] Depeşă din 14 noiembrie în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 147. Aci pe lîngă Mehemet e Assan paşa comandant, nu Aliş (tot aşa, *ibidem*, XII, p. 207—208). Iar Mehemet e confundat cu însuşi Mihai.

[167] Iacobinus, p. 542. Raportul ofiţerului toscan, *loc. cit.*, p. 83 şi 85.

[168] Raportul ambasadorului veneţian din 14 noiembrie, *loc cit.*, p. 146—147.

[169] Data e arătată limpede într-un raport din Giurgiu, 1 noiembrie, alăturată scrisorii din 21 noiembrie a ambasadorului veneţian din Praga. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 151. E raportul episcopului Cervia, trimis la Roma prin mijlocirea nunţiului Speziano din Praga. Reproduceri ale aceluiaşi raport, *ibidem*, VIII, p. 194 ; III. 1, p. 499 sq. şi p. 250 sq ; XII, p. 123—125 şi 149—151.

[170] L-am urmat îndeaproape pe Iacobinus, p. 542—544, singurul care ne arată întocmirea oastei, înainte de a fi cunoscut raportul toscan. Numărul se potriveşte şi cu al altor mărturii.

[171] Iacobinus, p. 544. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 247, 248, 249, Alba Iulia, 22 octombrie, III. 2, p. 147, depeşă veneţiană din Praga, 14 noiembrie şi raport toscan, *ibidem*, XII, p. 82—83. Ziua întîmplării la Iacobinus şi Walther şi în raportul toscan.

[172] Barovius, p. 219. Şi S. Piccolomini zicea să-l urmărească pe Sinan îndată.

[173] *Hurmuzaki*, XII, p. 84 ; v. şi p. 122, raportul lui di Cervia, 18 octombrie.

[174] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 363—364, din 26 octombrie 1595. Vezi *ibidem* XII, p. 84 şi 122 sq.

[175] *Ibidem*, III, 1, p. 493. Sinan către Nessangi paşa, fără dată.

[176] *Ibidem*, p. 151 (=VIII, p. 194 =III, 1, p. 499 =XII, p. 123 sq.). E raportul cunoscut al episcopului Di Cervia. Numărul ostaşilor din garnizoană e de 1 500, sau 2 000 sau 2 500.

[177] Barovius, p. 220.

[178] Iacobinus, p. 544 ; Barovius, p. 220 au detalii, întărite prin scrisoarea lui Sinan, *loc. cit.*

[179] Numele lui nu e în rapoarte, ci numai în cronicile ungureşti.

[180] Am primit numărul după di Cervia, cu toate că alte izvoare nu-l dau.

[181] Walther, p. 33—34 <Ed. Simonescu, p. 82> ; Cronica anonimă, p. 283 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 62>.

[182] *Hurmuzaki*, XII, p. 84.

[183] Barovius, p. 222. Cu el se potriveşte în privinţa numărului, 42, Thuanus, în „Tesaur", I, p. 212. După ofiţerul toscan au cîştigat 30 tunuri şi numărul turcilor morţi, 5 000. După scrisoarea din Cluj, 29 octombrie, 29 tunuri. *Hurmuzaki*, XII, p. 193.

[184] *Ibidem*, p. 85—86.

[185] E biserica „Radu Vodă".

[186] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 493—494. Scrisoarea lui Sinan.

[187] *Ibidem*, XII, p. 214 nota, Bucureşti, 12 octombrie, st. v.

[188] Raportul lui Di Cervia şi al ofiţerului toscan, *loc. cit.*, Barovius, p. 223—224 ; Iacobinus, p. 545.

[189] În scrisoarea lui Di Cervia se zice de Sinan : „... arrivo al Danubio accampandosi *di qua* sotto la fortezza di Giurgiu".

[190] Iacobinus, p. 545. Barovius, p. 224.

[191] *Hurmuzaki*, XII, p. 86.

[192] *Ibidem*, III. 2, p. 151 (=VIII, p. 194 ; III. 1, p. 500 şi XII, p. 124).

[193] Hammer, IV, p. 250, după Naima şi Aali.

[194] *Hurmuzaki*, XII, p. 86—87, raportul ofiţerului toscan.

[195] Walther, p. 34 <Ed. Simonescu, p. 82—83>. Vezi şi Hammer, p. 250. Şi din raportele scrise la faţa locului reiese că Mihai sta în fruntea acestui corp : el era comandantul avangardei (*Hurmuzaki*, XII, p. 86) şi aceasta făcu atacul dintîi, zice episcopul Di Cervia (*ibidem*, III. 2, p. 151).

[196] *Ibidem*, XII, p. 86—87 şi 92, rapoarte toscane ale unor participanţi la războiul acesta. *Ibidem*, III. 2, p. 151, cunoscutul raport al lui di Cervia, din Giurgiu, 1 noiembrie. Cf. *ibidem*, III. 1, p. 253. Vezi apoi izvoarele ardelene : Iacobinus, p. 545—546 şi Barovius, p. 231. Cf. Hammer, IV, p. 250.

[197] Iacobinus, p. 545—546 şi Barovius, p. 231.

[198] Raportul lui di Cervia.

[199] Iacobinus, p. 546 ; Barovius, p. 231. Ofiţerul toscan spune că oastea nu se mişcă toată noaptea din locul unde stătu cînd ajunse ziua. *Hurmuzaki*, XII, p. 87.

[200] După di Cervia, potrivit şi cu cronicarii unguri.

[201] După ofiţerul toscan, *loc, cit.*, p. 88 ; Iacobinus, p. 545 ; Barovius, p. 231.

[202] Numărul, după ofiţerul toscan. Restul nu se mai potriveşte cu izvoarele ardelene, necunoscînd el nici o altă luptă în seara aceasta. Ca la unguri şi la episcopul di Cervia.

[203] Isprava voievodului moldovean la Iacobinus, p. 546, Barovius, p. 232 şi la di Cervia, cu deosebirea că primii zic că podul a fost tăiat de Sinan, iar episcopul, că de ai noştri, în lungime de 40 urme sau coţi.

[204] Iacobinus, p. 545—546 ; Barovius, p. 230—232 ; Walther, p. 34—35 <Ed. Simonescu, p. 83>.

[205] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 151—152 ; VIII, p. 194 ; XII, p. 124. În III. 1, p. 500 şi 251 : peste 5—6 mii. După Walther, p. 34—35, pieriră ca la 18 mii de turci în această zi.

[206] Hammer, IV, p. 250—251.

[207] Contrariul se citeşte în acelaşi raport, retipărit în *Hurmuzaki*, XII, p. 123—125 ; corect în III. 2, p. 151 şi III. 1, p. 499—501, şi VIII, p. 194 sq.

[208] Ţin de adevărate aceste două încercări de a rupe podul cel mare, după Di Cervia. *Ibidem*, III. 2, p. 152, respectiv XII, p. 124 şi III. 1, p. 500. Ruperea podului prin turci trebuie să se fi întîmplat acuma, fiind anume arătată de raportul ofiţerului toscan, *ibidem*, XII, p. 88, fapt arătat de ardeleni cu prilejul atacului lui Răzvan, Iacobinus, p. 546 ; Barovius, p. 232.

[209] Raportul ofiţerului toscan îi arată aproape pe toţi cu numele. După Di Cervia, ziua ar fi 31.

[210] *Hurmuzaki*, XII, p. 89—91 ; alt raport, *ibidem*, p. 92 sq.

[211] *Ibidem*, III. 2, p. 152, respectiv III. 1, VII şi XII *loc. cit.*

[212] Szamosközy, IV, p. 52.

[213] Rapoartele spun că 5 000 erau pe paza podului şi 1 000 în cetate, care toţi aproape au pierit. Ambasadorul veneţian din Praga dă 3 000, ceea ce poate fi adevărat, căci mulţi turci au scăpat. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 155. Cf. şi scrisoarea din VIII, p. 197 : 6 000.

[214] *Ibidem*, III. 1, p. 253. Vezi şi XII, p. 207, veşti din Praga, 21 noiembrie.

[215] *Ibidem*, III. 1, p. 274 ; XII, p. 186, Constantinopol, 30 noiembrie 1595.

[216] Walther, p. 36 <Ed. Simonescu, p. 84> : „Sequenti Mercurii die". Şi miercuri după 31 octombrie în acest an cădea pe 1 noiembrie. Iar di Cervia scrie, sub data de 3 noiembrie : Et hieri partimmo da Giorgiu. (*Hurmuzaki*, XII, p. 126). S-ar putea ca la 1 să fi plecat Mihai cu ai săi, iar la 2, oastea străină.

[217] Iacobinus, p. 547 ; Barovius, p. 233 ; ofiţerul toscan, p. 93. Di Cervia spune că ungurii i-au dat foc, de frică să nu-i lase de pază acolo. *Hurmuzaki*, XII, p. 125.

[218] Walther, p. 36 <Ed. Simonescu, p. 84—85>. Cf. Iacobinus şi Barovius.

[219] Data o avem la Borsos : miercuri, înainte de Sf. Martin.

[220] *Hurmuzaki*, XII, p. 94. Raport către ducele de Toscana, 12 noiembrie.

[221] Iacobinus, p. 547 şi Barovius, p. 233.

[222] Walther, p. 36 <Ed. Simonescu, p. 85>.

[223] *Hurmuzaki*, XII, p. 257, nota 1.

[224] *Ibidem*, p. 127. Această întîmplare ne-o povesteşte di Cervia. La Praga se scria din Transilvania că la Giurgiu s-au găsit 30 de tunuri. *Ibidem*, III. 2, p. 155.

[225] *Ibidem*, p. 498—499. Aci avem şi data.

[226] *Ibidem*, p. 166, Praga, 6 februarie 1596 ; *ibidem*, 1, p. 256, Alba Iulia, 10 decembrie 1595 (=XII, p. 192).

[227] În relaţiunea citată (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 498—499) se zice că a fost luată cu asalt de oastea lui Sigismund (fără pomenire de valachi) şi garnizoana a fost tăiată, ceea ce nu se spune în alte mărturii.

[228] *Ibidem*, XII, p. 93. Raportul din Braşov al ofiţerului toscan.
[229] *Ibidem*, p. 125.
[230] *Ibidem*, III. 2, p. 494. Cuprinde consiliul de război ţinut după luarea Giurgiului, şi întoarcerea lui Sigismund la Braşov, cu oastea încărcată de pradă.
[231] *Ibidem*, III. 1, p. 495. Sigismund către marele duce, Braşov, 20 noiembrie.
[232] *Ibidem*, p. 491—492. Scrisoarea lui di Cervia către Speziano. Una din scrisorile acestuia, cea din 12, în *Hurmuzaki*, XII, p. 118, iar răspunsul lui di Cervia, *ibidem*, p. 169—170.
[233] Aproape cu siguranţă, scrisoarea din *Hurmuzaki*, III. 2, p. 157, transmisă din Alba Iulia la Praga, la 10 noiembrie.
[234] *Ibidem*, III. 1, p. 501—502, continuarea raportului lui di Cervia şi traducerea nemţească, *ibidem*, p. 252—253. Puţin schimbat în exemplarul trimis la Roma, *ibidem*, XII, p. 126. Vezi şi scrisoarea lui din III. 2, p. 154—155 şi 167.
[235] *Ibidem*, XII, p. 166—167. Di Cervia către împărat, Braşov, 13 noiembrie 1595.
[236] *Ibidem*, p. 168 şi 171. Speziano către San-Severo, Praga, 14 şi 15 noiembrie, p. 174, Speziano către di Cervia, Praga, 19 noiembrie ; scrisoarea lui di Cervia din 5 decembrie, p. 188.
[237] *Ibidem*, III. 2, p. 489 şi 1, p. 218 sq.
[238] *Ibidem*, XII, p. 192.
[239] *Ibidem*, III. 1, p. 505. Raportul bailului veneţian din Constantinopol, 22 martie 1596. *Ibidem*, XII, p. 126, raportul lui Di Cervia din 3 noiembrie ; p. 196. un prelat către San Severo, Roma, 23 decembrie.
[240] „Stefano, che parti a 27 del passato Di Corona", scrie Di Cervia la 5 decembrie.
[241] Acesta e numărul ce ni-l dă Di Cervia în scrisoarea citată. *Hurmuzaki*, XII, p. 189, din 5 decembrie, pe cînd în alta, din 25, el vorbeşte numai de 2 000, *ibidem*, p. 198. Într-o informaţie din Roma se zice că Răzvan ar fi căpătat numai 1 500 călăreţi de la principe, *ibidem*, p. 196. Într-un raport din Cracovia : 4 600, *ibidem*, p. 210. La Miron Costin se dă oastea lui Răzvan de 12 000, p. 438 <P. P. Panaitescu, ed. cit., p. 11>. Numărul acesta e hotărît prea mare, luat fiind din cronica episcopului polon Piaseccius, p. 128, ca să arate cu ce oaste mare s-au bătut polonii. Ungurii spun, din contra, un număr prea mic, de 2 000 de secui, potrivit interesului lor.
[242] *Hurmuzaki*, XII, p. 178. Giorgio către Di Cervia, Braşov, 22 noiembrie.
[243] *Ibidem*, p. 197, nota, Veneţia, 23 decembrie, după veşti din Cracovia de la 2 decembrie. Că a lăsat o gardă polonă o spune însuşi regele papei şi împăratului, *ibidem*, p. 196 şi 200. M. Costin, după Piaseccius, zice că au lăsat lîngă Ieremia 3 000 de ostaşi, cu A. Hanski şi I. Potocki (p. 438) <Ed. cit. a lui P. P. Panaitescu, p. 10>.
[244] Miron Costin, *ibidem*.
[245] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 372. Suceava, 16 decembrie.
[246] *Ibidem*, III. 2, p. 162, Praga, 16 ianuarie ; XII, p. 224, Roma, 10 ianuarie 1596.
[247] *Ibidem*, III. 1, p. 272.
[248] M. Costin, p. 438 sq. <Ed. P. P. Panaitescu, p. 10 şi urm.>. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 162 şi 173—174 ; XII, p. 224, 237, 196, 198—200, 201 sq.
[249] *Ibidem*, III. 1, p. 505. Constantinopol, 22 martie 1596.
[250] *Ibidem*, XII, p. 237. Aci se spune şi durata bătăliei : un ceas, în care au căzut 2 000. Că tragerea în ţeapă s-a întîmplat peste cîteva zile ne-o spune şi un raport din Cracovia, *ibidem*, p. 226. Numărul celor căzuţi e aici de 3 000 ; cu Răzvan ar fi mers 6 000 de soldaţi.
[251] Cronica anonimă, p. 285 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 64>.
[252] *Hurmuzaki*, XII, p. 224 ; Barovius, p. 239.
[253] Weyss, p. 149.
[254] *Hurmuzaki*, XII, p. 224 şi 221.
[255] Voievodul însuşi în scrisoarea sa către Zamoyski dă data de 12 (*Ibidem*, Supl. II. 1, p. 372) ; trebuie luat ca stil nou. Data sigură, după mai multe izvoare : 10 decembrie.
[256] M. Costin, p. 439 <Ed. cit. P. P. Panaitescu, p. 12>. Weyss, p. 149.
[257] M. Costin, p. 438 <Ed. P. P. Panaitescu, p. 10>.

[258] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 374. Ieremia Movilă către Zamoyski, Suceava, 21 decembrie 1595.

[259] Data precisă n-o avem. Sigur la 2 martie 1596 Ieremia primise întărirea sultanului.

[260] Numărul de 10 000 ni-l dă bailul din Constantinopol, după veşti sosite la 19 august, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 484. Cel de 12 mii, după o relaţie tipărită la Roma, în 1595, vezi *ibidem*, 2, p. 493. Huber primeşte 20 000, după altă relaţie tot din Roma, *ibidem*, p. 486.

[261] Huber, *Geschichte Österreichs*, IV, 1892, p. 391—393. Vezi şi izvoarele lui pentru buna impresie pe care a făcut-o Mansfield ungurilor.

[262] *Hurmuzaki*, XII, p. 125. Se zice că paşa Caramaniei ar fi fost prins la Tîrgovişte, ceea ce ar rezulta şi dintr-o altă ştire, în „Magy. tört. Tár.", IV, 1857, p. 16.

[263] Depeşa citată a bailului, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 484 ; relaţiunile tipărite încă atunci la Roma, *ibidem*, III. 2, p. 485 sq. şi 492 sq.

[264] Huber, p. 393.

[265] Dr. W. Erben, *Die Frage der Heranziehung des deutschen Ordens zur Vertheidigung der Ungarischen Grenze*, *Wien*, 1894, p. 59—65.

[266] Huber, p. 394.

[267] *Hurmuzaki*, XII, p. 187, nota şi p. 191.

[268] Faptul e recunoscut şi de răposatul meu profesor, Huber, *op. cit.*, p. 391.

[269] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 488.

[270] Cronica anonimă, *loc. cit.*, p. 284 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 63>. Vezi şi Iacobinus, p. 547.

[271] *M.C.T.*, IV, p. 132, punct. 7.

APROPIEREA LUI MIHAI DE TURCI ŞI INTRAREA LUI ÎN LEGĂTURI NEMIJLOCITE CU ÎMPĂRATUL

CAPITOLUL VII

ANUL 1596. RADU MIHNEA. SIGISMUND LA PRAGA. POLONII ŞI MOLDOVA. SEMNE DE ÎMPĂCARE CU TURCII ŞI NOI NĂVĂLIRI PESTE DUNĂRE. O CONSPIRAŢIE ŞI PUSTIIREA ŢĂRII DE TĂTARI

[...] Am văzut cum scriitorii turci plîng frîngerea akindjiilor la Giurgiu, frîngere din care nu se mai îndreptară aceşti călăreţi năvalnici, prădători [...] Şi înţelegem furia cu care Mihai şi românii săi (dimpreună cu Răzvan şi ai săi) se aruncară asupra lor în ziua de 18/28 octombrie, pe malurile Dunării. Poate numai odată păţise acest corp o lovitură atît de cumplită, cînd sultanul Soliman se lăsă de a mai merge la Viena, în anul 1532, slăbit şi îngrozit de îndîrjirea ce întîlni la luarea Güntului. Atunci akindjiii, care înaintaseră în număr de 15 000 pînă la Enns, pustiind Austria de jos, fură sfărîmaţi la întoarcere în pădurea vieneză şi pe drum mai spre miazăzi [1].

Cîţi nori de fum din flăcări de grîne şi fîn, cîtă ceaţă din aburi de sînge va fi umplut văzduhul în urma lor, cîtă pustiire ţării săracului român au trebuit ei să facă acum, cînd ne gîndim că Sinan stătu în ea mai bine de 2 luni şi trecu prin mijlocul ei. Şi ştim că sălbaticul moşneag, întărîtat şi de păţania de la Călugăreni, unde era să-i rămînă oasele, îşi lăsă oastea în dragă voie să pustiiască ţara cum va fi mai amarnic.

Fu ceartă pentru asta între el şi adjutantul său la comandă, Assan paşa, de la început, spunea ambasadorul veneţian la Praga, cîteva luni în urmă, nunţiul Visconti di Cervia, care însoţise pe Sigismund Báthory în plimbarea-i războinică prin Ţară şi trebuia să ştie de la Ali paşa şi soţul lui, luaţi prizonieri la Tîrgovişte. Sinan voia anume să se prădeze ţara, ca o ţară duşmană şi răsculată, iar Assan paşa zicea că nu asta-i dorinţa sultanului, ci că ar trebui păstrată pentru foloasele cîte aduce Ţarigradului şi ar trebui cercat de a cuprinde pămînturile ei cu naţie

turcească. Dar voinţa lui Sinan a rămas deasupra. Şi de aci a pornit cea mai mare destrăbălare a oastei turceşti, căci soldaţii, şi poate mulţi din cei mai buni, adunîndu-şi pradă cu nemiluita, plecară de la tabără acasă şi „astfel capii neuniţi şi armata împuţinată, luară duşmanului curajul şi buna rînduială". Pe lîngă aceasta, ne spune acelaşi martor, făcură mai mult rău decît bine cei 1 500 de raitări (călăreţi) silezieni, trimişi de împărat, „lăsînd toată ţara şi cealaltă miliţie foarte nemulţumită de ei" [2]. Poate erau nemulţumiţi ardelenii, că vor fi luat nemţii mai mult decît ei, căci cine ştie dacă şi prada lor, fără de care nu se întoarse nici unul, era toată numai de la turci. Cunoscuta cronică domnească ne spune că pe lîngă celelalte mari pagube ce a suferit ţara, au fost trimişi înainte în Turcia 20 000 de români, luaţi robi în timpul cît au petrecut turcii în ţară, aşa că chiar tot atîtea mii ar fi pierdut Sinan din ostaşii săi, cum spun unele mărturii — altele dau chiar 30 000 [3] — numărul lor era înlocuit prin românii pe care i-au luat robi păgînii.

Dar vieţilor căzute în robie nu li se mai putea ajuta cu nimica, tot aşa de puţin ca şi celor pierite în bătaie. Căci războiul nu se încheiase printr-o pace, prin care învinsul să se fi îndatorat, ca în vremea noastră, a da prizonierii înapoi, ci învinşi şi învingători se întoarceau acasă pentru trebuinţa de odihnă şi de o nouă gătire. Era şi timpul cînd armele trebuiau să înceteze : bătea iarna la uşă. Deci domnul trebuia să-şi îndrepte gîndul către cei rămaşi în viaţă şi între hotarele sale.

Într-adevăr, Mihai Vodă se apucă de diresul ţării numaidecît. Locuitorii prinseră a ieşi din ascunzişurile munţilor la chemarea sa, cum ne povesteşte cronica domnească şi domnul căuta să le dea tot felul de ajutoare, ca să-şi poată iar pune în rînduială casele şi sălaşele de pe moşiile lor. El griji să se aducă grîne şi alte bucate din Transilvania şi din părţile muntoase ale ţării, căci la cîmpie toate cele pentru trai fuseseră jefuite şi pustiite, şi magaziile de hrană şi vinurile, în partea mare a ţării ; şi în Moldova încă nu aveau prisosinţă, din pricina oştilor străine ce le călcaseră pămîntul în anul care a trecut. De prin munţi se aduse şi nutreţul vitelor, care cel dintîi n-a putut scăpa de pîrjol. Din Tîrgovişte, unde îşi aşeză reşedinţa după încetarea răzmiriţei, el purtă mai ales grijă să se împartă supuşilor săi seminţe pentru semănat [4], ştiind că rodul pămîntului numai va fi în stare să vindece toate rănile războiului.

Liniştea ce se vărsase peste ţară în iarna anului 1595—1596 şi trebuinţa de cumpărătură a hranei mai întîi pentru o mare parte din locuitori, înlesnită şi prin ajutoarele domneşti, deşteptară negoţul. Dar era şi multă lume care îşi făcuse ceva stare, unii poate şi avere, din prada de la duşman : aceasta împreună cu cîştigul celor ce aveau de vînzare îndemnau şi la împlinirea altor trebuinţe ce le are omul în vremea cea bună. Astfel putem da crezămînt unui negustor care povestea la Alba Iulia, pe la 2 martie 1596, că negoţul era liber acum între turci şi români, ceea ce se dovedea şi prin faptă, căci el plecase înainte cu 15 zile din Nicopole ; că Ţara Românească era plină atît de bucate cît şi de popor, parcă n-ar mai fi fost război [5]. Îl vom crede, chiar dacă am voi să ne dăm gîndului că ar putea să fi fost pus anume de către domnul român să laude bogăţia ţării lui — bogăţie care tocmai atunci a scăpat

de foamete şi Bulgaria, prin proviziile ce turcii aduseră din Ţară — şi să laude buna lui cîrmuire, care se oglindea doar şi ea în mulţumirea tuturor.

Şi arătarea acestei bunăstări despre care se da ştire din Alba Iulia la curtea împăratului ar avea de ţintă a dovedi pe domn şi ţara lui vrednici de ajutor pentru a se apăra de păgîni. Raportul chiar încheie privirea asupra Ţării Româneşti cu cuvintele : „Dumnezeu s-o ţină în folosul Creştinătăţii".

Fie că această părere a noastră e adevărată sau nu, premărirea domnului în afară de ţară, oricît de dreaptă va fi fost, se putea face şi cu gîndul de a-l feri de orice învinuire i s-ar aduce din vreo parte duşmănoasă.

Într-adevăr, domnul era ameninţat. Chiar atunci Mihai Vodă cerea în grabă ajutor de arme de la ardeleni, căci turcul a numit domn nou pentru Ţara Românească, care vine prin Moldova, zicea el, însoţit de o oaste turco-tătară. „Astăzi s-au expediat 200 de trabanţi din cei din garda principelui şi dintr-alte locuri", scrie la 24 martie corespondentul de la curtea lui Sigismund, care trimitea aceste veşti la Praga [6]. Iar de la 28 martie avem o scrisoare în care se spune că s-au trimis „ieri 400 de trabanţi vineţi" [7]. Şi de bună seamă că alergătorul după domnie se sprijinea şi pe cineva în ţară, putea bănui voievodul împreună cu noi. Numai ivirea acestui candidat la graniţele moldovene pe noi nu ne apucă pe neaşteptate ca pe voievod.

Încă pe la începutul lui decembrie 1594, îndată după răscoala lui Mihai Vodă, Mihnea Vodă Turcitul, acum Mehemet, beg de Nicopole, căpătase pentru fiul său Radu, care nu era decît un copil de vreo 10 ani [8], tronul Ţării Româneşti şi tatăl plecase spre Ţară, avînd să-i urmeze Hassan paşa cu oaste şi era în mare nădejde că va izbuti a o face să i se închine [9]. În istoria întîmplărilor de atunci nu l-am văzut nici măcar încercînd să-şi împlinească gîndul. La 1 iunie 1595 acelaşi Mihnea scria din Vidin, unde sta gata de a trece Dunărea cu oastea cea mare turcească împotriva lui Mihai Vodă, scria fiului şi mamei sale la Veneţia să vină mai aproape, la Raguza, unde să stea „cuminte", să nu spună cuiva că au ceva, ca să nu strice lucrul. Căci avea nădejde să facă treabă bună[10], aşa că fiul său, după cum îi scrie la 4 august, să aibă în curînd prilej „a călări cai buni" [11]. Cu toate că războiul ieşi altfel de cum se aştepta Mihnea, care luase parte la el [12], totuşi sultanul ori marele vizir împins de trebuinţa alungării lui Mihai şi de banii ce turcitul ex-voievod şi-i împrumutase pretutindeni, se învoi a cerca prilejul de a-i băga fiul domn în ţară, chiar în iarna ce urma, cît timp odihneau armele. Întîia ştire o avem în instrucţia secretă dată de ambasadorul englez din Constantinopol unui „servitor al său" (agent), trimis la Zamoyski, (de-l va afla în Moldova) şi la principele transilvan. Acestuia i se spunea că sultanul va porni la primăvară asupra Valachiei cu toată puterea şi de aci, în Transilvania. Dacă principele s-ar învoi să se facă *nou voievod în Valachia,* atunci poate va fi liber de această grijă, căci înălţimea sa merge drept în Ungaria. Deci să-şi aleagă cum să se poarte [13]. Cunoscînd datele ce urmează, vom înţelege în al cui hatîr vorbea atît de puţin ascuns amba-

sadorul englez (care avusese un rol şi la numirea lui Aron Vodă). Mihnea nu încetase de a se lăuda că are partizani în ţară, şi putea să şi aibă pe cineva. Adevăr e că bailul scria la 27 ianuarie din Constantinopol că în divanul din săptămîna trecută se zice că ar fi fost scoase semnele domniei, cucă, steag şi sabie pentru a fi trimise fiului lui Mihnea, care e acum beg de Nicopole ; că el a şi venit din Veneţia la Raguza cu mamă-sa şi „se vorbeşte că românii îl cer şi sînt gata a-l primi cu drag de principe al lor". Atunci nu se ştia încă dacă asta nu era una din stratagemele prea vicleanului şi păţitului Sinan paşa, pentru a ridica inima soldaţilor turci [14] ; căci bătrînul izbutise cu darea de 100 000 galbeni sultanului, chip pedeapsă pentru pierderea artileriei [15], să-şi capete iar, pentru a cincea oară, locul pierdut un moment, „spre prăpădirea acestei împărăţii", cum zicea duşmanul său Ibraim paşa [16]. Tot aşa de puţin credea bailul, la 10 februarie, zvonul că s-ar fi hotărît punerea cu puterea a candidatului nou domnesc, care acum sărutase mîinile sultanului şi-şi avea semnele domniei [17]. De plecat a plecat el, Radu Mihnea, să-şi ia în stăpînire ţara. Tatăl său anunţase lui Ieremia Vodă aceasta printr-o scrisoare, făgăduind dacă e să judecăm după scurtul ei cuprins, răsplătirea tuturor soldaţilor care ar voi să meargă în ajutorul fiiului său, scrisoare pe care Ieremia o trimite la 2 martie regelui polon prin ceaşul Mustafa. Acesta încă ducea vestire din partea sultanului, dimpreună cu mulţumiri pentru ajutorul ce au dat oştile polone lui Ieremia la sfărîmarea lui Răzvan Vodă, ajutor pe care să-l mai dea, dacă voievodul ar fi atacat din Ardeal, cît timp va trebui să ajute pe Radu[18]. Dar în Moldova nu se ştie să fi ajuns Radu : nici pînă la 8 (sau 18 ?) martie nu se ştia mai mult decît vestea numirii lui ; dar se credea, tocmai aci, că în Ţara Românească, fiind bine păzită cu oaste destulă „va izbuti, cum au făcut şi ceilalţi în trecut, anume Ştefan Vodă şi Bogdan, fiul lui Iancu, care s-au întors înapoi fără principat" [19]. Astfel nu se poate pune nici un temei pe ştirea ce umbla prin Constantinopol la 23 martie că Mihai, plecînd din Valachia cu o bună oaste împotriva Bogdaniei (Moldovei), unde ştia că a fost trimis fiul lui Mihnea pentru a fi adus domn în ţară cu ajutorul lui Ieremia Vodă, a prădat şi pustiit ţara acestuia cu foc şi sabie, tăind boierii ce i-au căzut în mînă (ca să-şi răzbune asupra lor, fiindcă au trădat pe Răzvan), bătînd cumplit pe voievod şi pe candidatul la domnia sa şi luîndu-i la fugă [20]. Chiar dacă am crede vestea despre „pagube făcute de valachi în Moldova", despre care bailul scrie, la 3 aprilie, că s-a adeverit (putea fi vreo năvălire după jaf a unor cete din oastea lui Mihai), nu rămîne mai puţin îndoielnică trecerea lui Radu Mihnea în Moldova, de unde se aştepta acum, din ceas în ceas, să vină înapoi la Ţarigrad. Şi zicînd chiar că va fi trecut şi că tocmai asta a dat prilej lui Mihai Vodă să ceară grabnicul ajutor din Ardeal, pe la 24 martie, după cum am văzut, sigur de tot este că polonii şi Ieremia nu l-au luat în seamă, orice însoţitori turci va fi avut [21]. De ciuda neizbîndei apoi, el sau tată-său, venit în Constantinopol, striga în gura mare de necredinţa polonilor şi trădarea moldovenilor, după ce Sinan murise, căci acesta dorise ca persoana şi întîmplarea să treacă neştiute în capitală. [22].

Nu se pare că a existat vreo legătură între această plănuită faptă, dar neizbutită, şi între alta, îndreptată împotriva principelui ardelean, tot în acest timp, şi care fu tot atît de puţin serioasă.

S-a vorbit că în oastea polonă ce ajuta pe Ieremia să bată pe Răzvan erau şi verii fugari ai domnului din Ardeal, Báthory Andrei şi Ştefan, fără să se ştie hotărît. La 16 februarie 1596, un agent al lui Ştefan Báthory, cu numele Vereş (Veores), trimitea din Suceava la secui o scrisoare de aţiţare la revoltă împotriva principelui, pe care să-l izgonească şi să aducă pe numitul său patron ; voievodul moldovean făgăduieşte să le cîştige pacea de la turci, unde el e foarte bine văzut. În schimb vor primi libertăţi şi vor scăpa ţara de pustiirea oştilor turceşti şi tătare, ce se gătesc să le vină asupră, pentru neghiobia prinţului lor, care ţine cu neamţul [23]. Momentul era bine ales : principele se afla la Praga şi secuii erau foarte întărîtaţi că li se luaseră iar libertăţile, care abia li se restituiseră, cînd plecaseră la oaste în Ţara Românească şi abia fuseseră adusi la supunere cu armele prin împuşcarea cîtorva (10—12) din căpetenii [24]. Scrisoarea se vede că a căzut în mîinile locţiitorului principelui, Bocskay Ştefan, care şi cerea în grabă ajutor de la căpitanul împărătesc din Ungaria de sus, Teuffenbach. El scrie acestuia la 27 februarie că are veste sigură de la graniţă că Báthory Ştefan de Somlyó a venit în Moldova cu turci, tătari, poloni şi mulţi români şi a adunat oşti pentru a intra în Ardeal. Şi principesa porunci bistriţenilor la 28, să închidă drumurile cu lemne tăiate, să trimită spioni în Moldova şi să stea gata de oştire cu supuşii oraşului lor [25]. O altă cerere de ajutor adresase Bocskay de-a dreptul la Praga, unde era sosită la 13 martie, 9 zile după plecarea principelui [26], pe care îl ajunse vestea pe drum şi-l sili să se lase de vizita plănuită la Graz şi să alerge acasă [27]. În înştiinţarea lui Bocskay la curte se spunea şi numărul turcilor din Moldova : 4 000, afară de tătari şi de cîteva steaguri de poloni. În îngrijorarea lor, la Praga şi hotărîră îndată să trimită oastea din Ungaria superioară într-ajutor, deşi Teuffenbach scrisese că nu se poate lipsi de tot de arme în acele părţi şi că oastea e nemulţumită din pricina lipsei soldei [28]. Hotărîrea se luase înainte de a se fi avut ameninţările principelui că va fi silit, dacă nu ar avea ajutoarele din Ungaria de sus la îndemînă la timpul trebuincios, a înnoi legăturile cu turcii şi a-şi întoarce armele contra polonilor [29]. Toate aceste frămîntări, ca şi vestea că oastea de care se temeau a trecut, pustiind, în Ţara Românească [30] se dovediră, cînd se încheie luna, că n-au fost decît o mare frică de nimică, pornită, pare-se, cum scrie Ieremia Vodă la 2 aprilie, din minciunile unui „lotru de om“ [31]. Principele, care ajunse în ţara sa pe la 28 martie, avea răgaz să-şi viziteze fortăreţele şi la 5 aprilie se scria din Alba Iulia la Praga că Ieremia Vodă a trimis delegaţi (ambasciatori) în Ardeal, care să-i arate dorinţa de unire şi de ajutor ce să-şi dea unul altuia în întîmplare de război [32]. Tătarii, care mai ales pricinuiseră acest zvon, într-adevăr bîzîiau pe la graniţele moldovene de răsărit, unde le era aşezarea, dar pentru a-şi îndrepta marşul într-altă parte, şi noul voievod al Moldovei se grăbea, îndată ce era aşezat şi prin turci, să îmbie bună vecinătate şi principelui ardelean, de a cărui răzbunare se temea mai mult. De aceea el în tot timpul iernii a cercetat

pe bistriţeni, vecinii săi, cu scrisori, ca să poată avea îndată cunoştinţă despre întoarcerea principelui acasă pentru a-l complimenta [33]. Se putea doar teme că durerea după Moldova îl va fi împintenat pe Sigismund mai ales să alerge la împărat [34] şi cine ştie ce se va fi hotărît acolo asupra sa.

Abia se odihnise puţin de strapaţele războiului şi grija de anul următor, de „greul de a duce înainte cele începute", îl făcea pe Sigismund să trimită repede împăratului printr-un om de olac, la 29 noiembrie, o rugăminte, cerînd voie degrabă la Curte, pentru a-şi „putea spune în faţă atît trebuinţele sale, cît şi ale acestor părţi". Într-un post-script apoi se ruga de împărat, dacă îi va îngădui venirea, să poruncească arhiducelui Maximilian sau comandantului ce-i va ţine locul în Ungaria de sus, să dea la orice întîmplare de lipsă grabnic ajutor locotenentului ce şi-l va lăsa în Transilvania [35]. La 14 decembrie i se expedia din Praga răspunsul împăratului, care îi împlinea cererea [36].

Vineri seara, 2 februarie, principele intra în Praga necunoscut, însoţit de nunţiul Visconti di Cervia, trăgînd la locuinţa nunţiului Speziano, unde odihni peste noapte, după ce făcuse o plimbare prin oraş numai cu un servitor. Mîine zi, de dimineaţă, se duse într-un loc la 4 leghe depărtare de Praga, pentru că trebuiau să-i iasă înainte cu paradă în numele împăratului. Un şirag de 400 de trăsuri cu magnaţi boemi, socotind în ele şi pe cele 16 ale principelui, vesteau duminică poporului din Praga intrarea învingătorului lui Sinan între zidurile oraşului lor. Cortegiul se opri în curtea împăratului, care îi ieşi înainte pînă la mijlocul sălii şi îl însoţi la ieşire pînă afară de prima odaie, după scurta petrecere cu el, în schimburi de cuvinte curtenitoare. Apoi i se deteră spre locuinţă apartamentele unde şedeau arhiducii cînd erau în Praga. Cînd însă a doua zi ambasadorul veneţian voi să-i facă o vizită, i se anunţă că e bolnav şi zace în pat de friguri [37].

Sigismund Báthory într-adevăr se îmbolnăvise şi zăcu de variolă mai multe zile, ridicîndu-se din pat numai puţin înainte de 20 februarie. La 22 primi vizita ambasadorului veneţian [38], şi abia la 25 ieşi în public, mergînd la biserică. Aci fu preamărit, a doua zi, cînd veni iar la liturghie, de primul preot, „priorul Thumb", într-o cuvîntare latinească şi binecuvîntat şi pentru izbîndă în viitor. Iar el răspunse tot latineşte, făgăduind că îşi va pune ca şi în trecut viaţa şi averea pentru Casa Austriei şi Creştinătate [39]. Cîtă vreme fu bolnav, principele tratâ cu împăratul prin scrisori, prin mijlocirea lui Visconti, „care are foarte multă autoritate pe lîngă zisul principe" [40]. În întîia scrisoare, Sigismund, după ce pomeneşte de faptele sale din anul trecut, spune că a aflat prin cei mai siguri oameni şi vrednici de credinţă că sultanul îşi va aduce anul acesta toate oştile în Ţara Românească, fie în persoană, fie sub un vizir ; de altă parte, hanul tătar va intra în Moldova, ca să năvălească în Transilvania cu cele mai mari puteri ; în sfîrşit, că se mai gătesc oşti de ajutor paşei de Timişoara, ca şi din partea asta să se apuce de el. Ca să poată ţine bine piept la o atît de mare putere, se roagă să i se dea la timp cel

mai însemnat ajutor de oaste şi de bani. Nu uita a aduce aminte de păgubitoarea pace ce au încheiat polonii cu turcii şi tătarii „şi cum au lucrat" cu el, cînd se ducea împotriva lui Sinan şi ce izbînzi au împiedicat, după ce un an întreg le dăduseră vorbe bune, lui şi împăratului : de primejdia pregătită de ei numai aşa a putut scăpa, că a izgonit pe Sinan mai înainte de a se putea uni cu tătarii, care, slobozi din partea polonilor, mai aveau 8 zile pînă să ajungă la oastea turcească ; deci trebuie căutat în tot chipul ca la întîmplare asemănătoare ei să nu mai facă mestecături de acestea [41]. Răspunsul ce i se da de către sfetnicii împăratului era şi mai puţin hotărît decît cererea. Ştie împăratul bine plăcutele lui fapte şi are toată voia de a-l ajuta, numai îi pare rău că nu poate pe cît ar dori : va împărţi cu el ajutoarele ce le aşteaptă de la papa, de la regele catolic (adică al Spaniei) şi de la ceilalţi principi creştini, dimpreună cu cele ce i le vor vota dietele Germaniei şi ale statelor sale [42]. Principele nu fu mulţumit cu răspunsul şi puse pe miniştrii ce erau cu el şi pe ceilalţi tocmitori ai săi să scrie din partea sa că doreşte ca daravera cu polonii să fie degrabă tocmită şi aşezată cu ei temeinic, timpul faptelor să nu fie întîrziat cu vorbe. Căci „dacă lucrurile moldovene şi polone nu se vor fi rînduit, nu e nici o siguranţă de mers înainte". Se repetă apoi cererea de ajutor bănesc şi de oaste, pentru a izbi pe tătari în Moldova şi a împiedica pe Ieremia să facă ceva cu turcii împotriva creştinilor [43]. Al doilea răspuns de la curte căuta să-l mulţumească : atît împăratul cît şi papa vor căuta, în timpul cel mai scurt, să aşeze cele ce privesc Polonia şi Moldova, ca principele să-şi poată îndrepta oastea fără grijă din partea asta împotriva turcilor. Trimiterea delegatului în Polonia pentru această treabă a fost amînată la sosirea principelui, anume pentru a se afla şi dorinţa şi părerea lui [44]. Auzind acestea, principele Sigismund se grăbi a face a doua replică scriind prin oamenii săi de curte că : „Doreşte mai ales să i se dea înapoi Moldova, scoţîndu-se Ieremia, care a făcut şi cea mai grea nedreptate serenităţii sale şi e atît de bănuit în trebile turceşti şi tătăreşti, că nici maiestatea sa, nici serenitatea sa nu pot avea încredere în el". Avînd iar Moldova cu pace, e gata atunci a se supune judecăţii împăratului şi a papei. Pe urmă va împlini tot cu sîrguinţă ceea ce papa şi împăratul vor judeca a fi nevoie, pentru a aduce pe poloni în liga împotriva turcului. Are încredere că numiţii judecători vor ţine seama cu cîtă trudă, cu cîtă cheltuială şi cît sînge al alor săi a smuls el turcului Moldova (vorbă să fie !) şi cîte nedreptăţi a suferit. În sfîrşit, crede că toate aceste trebi moldoveneşti vor fi şi doreşte să fie hotărîte cu polonii pînă la sfîrşitul lui aprilie, pentru a nu se pierde timpul priincios lucrurilor creştinătăţii [45].

Schimbul acesta de scrisori a trebuit să se petreacă în timp ce Sigismund era silit să păzească odaia, înaintea vizitei ambasadorului veneţian, căruia îi spunea că nunţii apostolici ar vrea să se lasă de tot de-a mai cere Moldova, „pentru a curma toate scandalurile", şi că lui nu-i pare că trebuie să o facă, dar că, în încurcăturile (frangenti) acestea, va lăsa să fie dată cearta vreunui judeţ, păstrîndu-şi toate drepturile ce le are asupra-i [46].

Deci principele fu înduplecat, cum aflăm din chiar gura sa, prin mijlocirea nunţilor, a lăsa chestiunea Moldovei, care îl ardea mai mult, la judecata împăratului şi a papei [47]. În tocmelile următoare, ea nici nu mai fu atinsă. Alături de aceasta se dezbătea şi chestiunea cererilor de ajutor. Principele nu voia, la început, să ceară şi oameni, zicînd că aceştia, fie nemţi (de ale căror archebuze scurte nu se tem turcii), fie italieni, ostenesc pînă ajung la el, ci numai bani, ca să-şi poată recruta unguri călări, pe care să aibă voie a şi-i aduna şi din Ungaria împăratului [48]. Dar acest lucru era cam îngrijorător pentru curtea maiestăţii sale : şi aşa e destul de mare vestea numelui său la unguri ; dacă va merge înainte cu izbînzile, vor avea a se teme de un vecin puternic, războinic, urmat şi iubit de unguri. Deci hotărîră în orice chip să-i dea un ajutor ostăşesc de nemţi, ca să fie lîngă el cineva atîrnător cu totul de împăratul [49]. Principele trebui să primească şi acest punct în tocmelile sale, „sfătuit aşa de miniştrii săi", pentru a depărta bănuielile ivite [50] şi ceru deci singur, prin oamenii săi, mai înainte de toate 6 000 de oameni, „valoni sau italieni", care să fie la el pînă la sfîrşitul lui mai. Celelalte puncte cuprinse în „umilitul memorial" înaintat împăratului în numele lui aduceau aminte de : 2) artileria cerută ; 3) praful cerut ; 4) bombardieri ; 5) bani, 50 000 taleri pentru garnizoane şi alţi ostaşi, după cum s-a spus miniştrilor împăratului [51]. Ştim din depeşele ambasadorului veneţian (cu deosebire că lui i se spusese de 40 000) şi din urmări, că suma arătată se cerea pe lună. Din răspunsul ce se da la acest memoriu de la curtea împăratului vedem că principele ceruse bani şi pentru a le putea trimite oşti într-ajutor la români şi la bulgari (Quod ad Valachos et Bulgaros attinet...). În legătură cu aceasta i se răspundea principelui că maiestatea sa îi va da atîţia bani, cîţi se va putea, pe lîngă celelalte cheltuieli ; iar restul punctelor se făgăduia hotărît, după cerere. Apoi se arăta dorinţa ca şi principele să făgăduiască ceva anume, prin scris [52].

Sfîrşitul negocierilor ajunse la învoiala : de a se plăti principelui cîte 24 000 de taleri pe lună, timp de 6 luni [53] şi anume tot pe cîte 2 luni înainte, la sfîrşitul lui martie, iunie şi august, care să nu se întrebuinţeze pentru altceva, decît pentru recrutat miliţie extraordinară, pe lîngă aceea pe care o are principele [54], apoi să i se dea şi 3 000 de călăreţi şi alte trei de pedestraşi, unguri şi nemţi, pe care să-i poată întrebuinţa numai împotriva turcilor şi a tătarilor, dar nu împotriva polonilor, rămînînd chestiunea Moldovei, după cum ştim, să se hotărască pe cale paşnică, prin judecata celor chemaţi şi nu prin război [55]. Pe lîngă acestea, s-au tocmit să se trimită o oaste de cel puţin 29 de mii în Ungaria de sus, care să aibă porunci a se uni oricînd va cere trebuinţa cu puterile Transilvanului. Altmintrelea aceasta putea fi folositoare pentru amîndouă părţile, căci venise vestea că turcii au început a se aduna la „Alba Turcească", adică la Belgradul Serbiei, şi se puteau îndrepta asupra Ardealului pe la apus, sau asupra Budei, către Strigoniu şi Viena [56]. În sfîrşit, i se ratifică printr-o patentă făgăduinţa făcută cu prilejul încheierii tratatului de alianţă, cu un an mai înainte, de a i se da cele două ducate sileziene în cazul cînd ar fi silit să-şi părăsească ţara [57]. Cu acest capăt putu principele pleca spre casă în ziua de 4 martie, încărcat cu daruri,

el şi miniştrii săi. (Cupe de argint şi geamantane, toate bogat aurite, căpătară aceşti însoţitori ai săi, trei la număr, în preţ de 10—12 mii de taleri, iar principelui i se cinsti un diamant de 4—5 mii de taleri, 6 cai, o căruţă şi încă un cal spaniol şi doi cîini englezeşti).

La vizita de rămas bun ce-i mai făcea o dată ministrul împuternicit al Veneţiei, el îi spunea între altele, privitor la drumul său, că a primit veste printr-un curier de la doamna sa, cum turcii au început să cutreiere Ţara Românească ; de tătari însă nu i s-a vestit nimica. Nu uita a-i mai spune cum au fost date din Moldova provizii de bucate turcilor şi că Ieremia, pus de poloni domn, a îngăduit acest lucru. A lăsat acum, adaugă el, să judece papa pricina, cu condiţiunea ca polonii să părăsească ocuparea acelei provincii pînă la sfîrşitul lui aprilie, altfel „va fi silit să-şi vadă de treburile sale“ [58].

Ameninţările nu şi le va împlini principele, cu toate că daravera Moldovei nu va fi niciodată regulată cu polonii nici de împărat, nici de papă, oricît de multe, ba nesfîrşite tocmeli se risipiră pentru ea, în tot timpul domniei lui.

Ţinta de căpetenie ce o urmăreau împăratul şi papa era şi acum cîştigarea polonilor pentru o ligă împotriva păgînilor. De aceea erau foarte îngăduitori. Papa chiar punea în vedere principelui prin instrucţiunea pentru ambasadorul său extraordinar, Angoscioli, la 23 ianuarie, că nu e alt mijloc de a-i momi pe poloni să ia parte la acest război, decît „nădejdea de a putea ţine sub ei Moldova“ [59]. Deşi plecarea ambasadorului se amînă — poate din pricina mergerii lui Sigismund la Praga — pînă la 10 mai, cînd avea să-i aducă „sabia (stocco ?) şi pălăria binecuvîntată“ [60] de cardinal şi poate va fi primit altă instrucţiune mai proaspătă, dar înţelesul ei, cum dovedesc faptele, nu s-a putut schimba. Atît împăratul prin deputaţii săi Adam G. Poppel Lobkowitz şi Andrei, episcopul de Vratislav (Breslau), trimişi la dieta polonă, chemată pe ziua de 28 martie 1594 [61], cît şi preasfinţitul părinte de la Roma prin nunţiul său extraordinar, episcopul de Caserta [62], cereau cît priveşte Moldova, dacă nu s-ar putea dobîndi mai mult, ca regele şi dieta Poloniei să dea împăratului şi principelui transilvan cel puţin încredinţarea că, mergînd împotriva duşmanului creştinătăţii, nu au a se teme de nici o primejdie ce i-ar ameninţa în spate. Cu această asigurare şi cu învoiala ca mai tîrziu să fie cercetată şi judecată chestiunea Moldovei (căci nici Ungaria nu-şi poate părăsi drepturile asupra ei) printr-un arbitriu, împăratul şi principele vor socoti Moldova ca pămînt neutru, adică nu vor călca duşmăneşte şi ei însă, polonii, aşa să urmeze [63]. Totuşi papa mai adăuga într-o instrucţiune din 13 aprilie, adresată pe cît se pare nunţiului din Praga (ori poate unui alt delegat, trimis după Caserta), că dacă polonii s-ar arăta vătămaţi de acest din urmă punct, va fi nevoie a se împăca cu ei (accomodarsi) la vreme, fiindcă Transilvanul a făgăduit a nu se abate în aceasta de la ce va porunci maiestatea sa împărătească, care a trebuit să dea asupra acestui lucru ordine hotărîte ambasadorilor săi.

Ba ce e mai mult, lui i se părea că „folosul de obşte cere ca ea (Moldova) să rămînă polonilor şi Valachia Transilvanului“ [64].

Dar polonii nu gîndeau să intre într-o ligă, care altfel nici nu exista. Ei ţineau numai cu vorba pe trimişii împărăteşti. Aceştia, sosiţi la Varşovia în 5 aprilie, aflau îndată de la episcopii de San Severo şi Caserta că cele mai de frunte condiţii pentru a o rupe cu turcii ar fi 200 000 galbeni anual, daţi înainte şi renunţarea arhiducelui Maximilian la titlul de rege (ales) al Poloniei, punîndu-li-se în vedere că ceauşii turci se află la Cameniţa şi vin cu cele mai bogate condiţii de pace [65]. Deşi n-aveau nădejde de vreo ispravă, deputaţii cereau împuternicire să făgăduiască cel puţin 200 000 de taleri (sau florini de Rhin) şi renunţarea lui Maximilian [66]. Situaţia era cu atît mai neprielnică, cu cît sosise vestea că un nou trimis extraordinar al papei va veni, de care se zicea că aduce mai bune condiţii ca ale împăratului. Şi fiindcă acesta cu greu putea sosi înainte de sfîrşitul dietei, lucrul va rămîne baltă şi anul acesta, scriau deputaţii împărăteşti, încă la 18 aprilie. Deci, ei se mărginiră a cerceta cugetele cel puţin cu privire la chestia Moldovei [67]. Dar la aceasta ce minuni mai trebuiră să audă !

Pentru ca Transilvania să fie scutită de orice primejdie de la răsărit, ziceau „mulţi dintre cei mai cuminţi“, între ei şi Zamoyski, ţările româneşti amîndouă, ba chiar Transilvania în partea dinspre ele, trebuie să fie lăsate în paza garnizoanelor polone anul acesta. E nevoie de aceasta chiar pentru siguranţa Poloniei, căci turcul ar putea face paşalîcuri din acele ţări, care nu se pot apăra singure şi nici principele transilvan nu le poate şi atunci şi-ar întinde graniţele pînă la ea. Polonii ar făgădui scrisori de la rege şi de la toate ordinele ţării că din aceasta ei nu şi-ar trage nici un drept nou asupra acelor ţări şi, sfîrşindu-se războiul, le-ar restitui în starea lor, în care s-au aflat mai înainte [68].

Avînd apoi oştile lor în aceste ţări (în timp ce, pe de o parte, ar aduce printr-o ambasadă mare învinuiri sultanului că a căzut cu război peste ele, pe de alta, ar dezbate asupra confederaţiei), ei şi-ar spori încetinel pe cele aflătoare în Valachii şi, încheiată confederaţia, ar putea începe războiul cu turcii pe faţă. Şi chiar pentru o ocupaţie atît de nevinovată (!) a ţărilor româneşti (cine ştie dacă se putea mîntui aşa de norocos ca ocupaţia austriacilor din 1854 !), le trebuia polonilor şi „oareşicare ajutor de bani“ ... „100 sau 80 de mii de taleri sau florini“. Şi le mai trebuia ceva, mai însemnat decît toate celelalte, un lucru care putea dovedi mai mult decît orice gîndul lor din urmă cu acea ocupaţie, cu numele de trecătoare, dacă s-ar fi găsit vreun naiv care să nu-i înţeleagă. Şi pentru noi acest lucru e de cea mai mare însemnătate, căci ne arată începutul urii neîmpăcate a polonilor împotriva domnului român care le sta în cale ca o stîncă de granit, în împlinirea planurilor lor.

Ei mai cereau ca a doua condiţie : „ca acel voievod al Valachiei, Mihai, care astăzi e stăpîn acolo, înduplecat de bune cuvinte, să plece pentru cîtva timp şi să fie numit şi pus de maiestatea voastră împărătească, ziceau ambasadorii, alt voievod, care să stea în fruntea Valachiei. Cu deosebire pentru aceste pricini : că polonii nu pot lua în apărarea lor

pe acest Mihai, fără ruperea de față a păcii cu turcul ; pe altul nou însă pot bine“ [69].

Și aceasta o dorea Zamoyski, căci din al lui „creier doctoral ieșeau toate“, cum bine socotește un om mare de la Curte, care a citit relația ambasadorilor [70], cu privire la Mihai, într-un timp cînd acesta nu numai că nu le făcuse polonilor nici o supărare, ci cu umilință le cerea ajutorul prin scrisoarea sa de la 16 martie, adresată regelui, căci îi va fi recunoscător prin serviciile ce va aduce creștinătății [71] !

În trebile înalte ale țărilor, ca și în lumea mică, de toate zilele, se întîlnesc adeseori oameni răi, care nu pot suferi omul harnic în apropiere și caută în tot chipul să-l oprească de a-și face datoria pe lume. Ele simt numaidecît sufletul drept și curat ca lumina [...] și nu-l vreau în aretul lor. Cu cinstea ei nu pot să lupte, ci umblă s-o sugrume în față unde o descoperă, căci ea poate fi moartea lor. Mai ales cînd cinstea e voinică și luptă pentru lucruri mărețe. Simțea Zamoyski în brațul tare al lui Mihai Vodă de pe acum pe cel ce va uni Țara <Românească> cu Moldova și Ardealul și urma el unei înțelepte idei politice, de a tăia de cu vreme aripile vulturului care a devenit vecin primejdios țării sale ? Se poate. Dar și altă politică era bună atunci. Putea Zamoyski, dacă ar fi fost ca Mihai, să-și apere și prin prietenia ce ar fi legat de pe acum cu acesta interesele țării sale tot așa de bine. Erau cununi de laur de cîștigat pentru cei bravi în lupta de dezrobire a creștinilor din lanțurile păgînului dincolo de Dunăre [...]. Dar polonii vreau „să țină numai dobînda războiului, iar primejdia să ne-o lase nouă“, observa omul de la Curtea împăratului. Lor le trebuie un voievod slab, pe care să-l poată zvîrli oricînd din Țara Românească, zicea același, de unde apoi să poată trece ca să-și supună și Transilvania [72]. Nu era destul că își luase preț chiar înainte de a intra în lupta pentru creștinătate ! Ei pe alții i-ar fi trimis în Balcani, să-și caute acolo răsplata [73].

Pe lîngă astfel de pofte ale polonilor, oricît de „răsucite, prefăcute, blînde“ [74] erau cuvintele în care știa Zamoyski să le îmbrace, se înțelege că nu se putea ajunge la nici o alianță de război, cu atît mai puțin la darea Moldovei înapoi principelui transilvan. Încercări se mai făcură : înainte de plecarea delegaților se statori ziua de 25 iulie pentru o nouă tocmeală, la Cracovia, unde împăratul să-și trimită iarăși deputați împuterniciți, dîndu-se pînă atunci Transilvanului încredințarea să n-aibă teamă din partea Moldovei : vor trimite chiar oști de pază la granița dinspre tătari, atît ei, cît și moldovenii și nu vor face pînă atunci nici o pace cu turcii [75]. Și alți delegați într-adevăr se întruneau la 8 august în Cracovia [76]. Dar condițiunile ce se puneau erau și de o parte și de alta tot acelea [77] și capătul nu putea fi altul [78], cu toată truda cardinalului Gaetano, alt trimis extraordinar al Sfintei Biserici [79]. Deputații împărătești își luară drumul înapoi în primele zile ale lui septembrie fără nici o ispravă și deputatul papei sfătuia, încă la 6 septembrie, să se lase în pace chestia ligii și numai cearta pentru Moldova și Valachia să fie împăcată. Și din tot schimbul de scrisori ce se mai făcu pînă la sfîrșitul acestui an, pe cînd se întoarse Gaetano la Roma, nu ieși alta, decît repetițe asigurări de nici o primejdie dinspre Moldova și oprirea trecerii

tătarilor prin ea în Transilvania şi Ungaria, după ce, din partea împăratului, se cerea mereu amînare a regulării celorlalte pofte pentru timpuri mai bune [80].

„Aceste pricini avea ei în de sine pentru Moldova", scrie atît de potrivit învăţatul Miron Costin la sfîrşitul paginei în care cuprinde foarte lămurit şi foarte după adevăr supărările împăratului şi ale Transilvanului, mijlocirea papei şi răspunsul polonilor. „Iar Ieremia Vodă, încheie cronicarul, domnea cu pace şi cu lucruri aşezate pe acele vremi a ţării, că ţinea oşti străine şi păzea şi datoria sa ce avea spre împărăţie" [81]. Întocmai după cum era şi după cum scria şi nunţiul papal din Varşovia, San Severo, la 2 iunie 1596, în instrucţia agentului Malagrida, trimis la Praga : „Starea în care se află Moldova acum e aşa cum ştii D-ta, că nu se poate zice că numita provincie ar fi nici a acestui regat (al Poloniei), nici a Turcului, nici a Transilvanului" [82].

•

În timp ce din aceste dezbateri şi gîlcevi ieşea pentru Moldova neutralitatea [83], în celelalte părţi ale răsăritului, de la Marea Neagră şi pînă în fundul Ungariei, armele îşi începură lucrul demult.

Nici nu ajunsese Sinan în Constantinopol, unde era chemat, cînd, auzind de căderea lui în Ţara Românească, sultanul dete porunci în întreaga sa împărăţie pentru a se aduna oaste, chiar şi din Diarbecr şi Curdistan, unde nu aveau datoria de a ieşi la război decît împotriva Persiei ; şi în capitală s-a făcut „crida" şi au fost chemaţi pînă şi ţiganii şi alţi oameni de rînd să fie luaţi între ieniceri. Căci sultanul a hotărît să iasă în persoană la Adrianopol şi de acolo la război, cu cea mai mare putere, punîndu-se termen pe ziua de 11 martie [84]. Vestea o întărea ambasadorul englez din Constantinopol la 12 şi la 24 decembrie cu hotărîrea, spunînd anume principelui transilvan că împotriva ţării lui şi a Ţării Româneşti se fac aceste nespus de mari pregătiri [85]. Mai adăuga că şi tătarii aşteaptă numai să îngheţe Dunărea pentru a veni asupra acestor ţări, prin Bender şi Ackermann hanul, „iar fratele lui din astă parte", adică prin Bulgaria. După cele ce am văzut mai sus, la numirea lui Radu Mihnea, ne este învederată ţinta ce urmărea englezul : el vrea să-l facă pe Ardelean mai primitor faţă de îmbierile cu pace şi momelile ce-i trimiteau turcii. Sultanul îi scrisese nu numai înainte de trecerea lui Sigismund în Ţara Românească, la 1 octombrie, invitîndu-l să se întoarcă la ascultare, că-i va da chiar şi ţările româneşti, pe lîngă Ardeal, ba îl va face şi rege al Ungariei, iar dacă nu, va lăsa toate celelalte lucruri, pentru a-l pedepsi şi zdrobi pe el, ci îşi înnoia îmbierea şi după război îndată [86]. Căci nu trebuie să socotim de mincinoase aceste scrisori, ce erau tipărite încă atunci la Roma, în traducere italiană şi răspîndite în lume, cu toate că (sau tocmai pentru că) principele se văita ambasadorului veneţian la Praga „că aceştia de aci nu cred şi gîndesc că eu le spun pentru a trage din ele folos în tocmelile mele cu împăratul, şi totuşi e foarte adevărat". El spunea acestuia anume şi ce tribut scăzut i se cerea pentru aceste ţări : 10 mii de scuzi (taleri) în loc de 15, ca pînă aci, pentru Transilvania, 30 de mii pentru Moldova şi 20 de mii pentru Ţara

Românească [87], fără a vorbi însă nimic de Regatul Ungariei (poate pentru că acesta i se părea şi lui că ar spori mai mult neîncrederea). În sfîrşit, un schimb de scrisori între Sigismund, după întoarcerea sa din Ţară, şi Assan paşa, care atunci tocmai fu numit „guvernator general al întregii oştiri a preaputernicului împărat", se adevereşte şi prin amintirea ce se face de ele în scrisoarea ce-i trimitea din nou acelaşi paşă principelui la începutul lui august 1596 [88].

Dar cu tot scopul cu care se răspîndeau la început ştirile de război, nu e mai puţin adevărat că ele nu numai se îndeseau şi se limpezeau [89], ci fură urmate şi de fapte, care arătau de timpuriu partea în care avea să se îndrepte anul acesta oastea stăpînitorului din Ţarigrad.

Cînd se dezvăiera de primăvară, la Praga se avea ştirea că la Belgrad au început a face un pod pentru trecerea oastei [90]. Şi în acelaşi timp, bailul veneţian scria din Constantinopol (19 martie) că sultanul a hotărît să plece cît mai în grabă, în urma veştii ce a adus-o un ceauş venit de olac tocmai în ziua aceea, despre o mare pierdere suferită de turci în Ungaria, cu moartea a 7 sangeaci (!) şi a agăi ienicerilor [91]. Această veste este desigur răsunetul unei lovituri dureroase date turcilor pe furiş, aproape de Timişoara, răsunet fals în ce priveşte moartea celor 7 sangeaci şi a agăi. După raportul ce trimitea din Alba Iulia, la 3 februarie şi care sosi la 18 la Praga, lucrurile s-au petrecut astfel : comandantul cetăţii Lipova, George Borbély (Barbu sau Bărbierul), un om schilod de mîini şi de picioare (storpiato delli piedi et delle mani), cum îi povestiră cei ce împărtăşeau ambasadorului veneţian cuprinsul acelui raport (Di Cervia sau vreun ministru ardelean, însoţitor al principelui), dar viteaz mare şi mult păţit, care slujise întîi ca bărbier regelui polon Ştefan Báthory, de unde i-a rămas şi numele, „acela care a făcut toate cîştigurile şi a dat turcului toate trîntelile (rotte) în acele părţi", aflase prin spionii săi că se schimbă paşa Timişorii şi că cel vechi a plecat tocmai atunci. Deci el, adunîndu-şi 2 000 de soldaţi, merse de se postă cu ei la pîndă într-o pădure, pe unde avea să treacă turcul mazil. Acesta, nebănuind nimica, porni la drum cu toată familia şi bogăţiile sale, însoţit numai de vreo 300 de soldaţi [92]. Creştinii se tovărîră asupra lor, în timp de noapte, după contemporanul Barovius, şi-i uciseră pe toţi, scăpînd numai puţini cu fuga. Chiar aşa, după acest raport, a fost omorît, nefiind cunoscut, ceea ce nu putem socoti ca întîmplare dovedită, fiind arătat de Barovius între cei ce scăpară [93]. Prada a fost de 300 de cai, 13 care [94] cu lucruri de preţ, 150 000 de taleri (scudi) în bani şi 160 de femei frumoase [95], care aveau să fie duse roabe la Constantinopol. Întîmplarea se petrecu desigur „pe la 1 februarie", cum spune analistul singur, căci numai aşa putea fi raportată la 3 februarie din Alba Iulia [96].

Apoi, tot aci, în Alba Iulia, se afla la 24 martie, peste Ţara Românească, de la cunoscutul negustor ce venea din Nicopole, că puterea oastei turceşti se va îndrepta anul acesta către Ungaria şi Timişoara, pentru temeiul (auzit de la turci, de bună seamă, ori de la Mihai Vodă) că e mai primejdios pentru ei a mai suferi o pierdere aşa în vecinătatea Ţarigradului decît în Ungaria, unde le rămîne totdeauna timp, şi după pierderi, a-şi aduna altă oaste. De asemenea se repeta ştirea de ieşirea neîn-

tîrziată a marelui stăpînitor la Adrianopole, unde ar fi şi ajuns 700 de care de fîn. Aceasta, deodată cu cererea lui Mihai Vodă după ajutor împotriva turcilor-tătarilor, ce ar veni prin Moldova cu Radu Mihnea, ceea ce nu fu, precum ştim, decît o frică tot aşa de curînd trecătoare, cum de năpraznic venise [97]. Tot în martie, prin scrisori de la 19 şi 28, din Alba Iulia, se spune că ar fi fost rupţi de garnizoana de la Lipova alţi 3—4 sute de ieniceri, ce mergeau de la Timişoara la Ghiula [98], (ceea ce poate să fie şi numai repetirea veştilor asupra întîmplării din februarie). La 5 aprilie Pálffy trimitea din Újvár (Neuhäusel) arhiducelui Matthias veştile primite de la un turc, care nu l-a minţit niciodată, despre solia sosită la 3 ale lunii la Buda, venind din Ţarigrad, cu tot planul de război al turcilor în anul acesta. Sultanul va veni cu Sinan şi Cigala împotriva Rabului şi a Vienei, beglerbegul Greciei, Hassan, va merge cu tătarii împotriva Ardealului. Acelaşi putea scrie, la 22 aprilie, din Strigoniu, că după multe stăruinţe într-o parte şi într-alta, sultanul, care părăsise iar gîndul mergerii la bătaie în persoană, fiind ameninţat cu răsturnarea şi cu arderea Constantinopolului de ieniceri, a trebuit să se hotărască, în sfîrşit, a ieşi. Că va veni cu oaste cum încă nici un sultan nu a avut : de la Brussa pînă la Constantinopol era, la 18 martie, plin cîmpul de călăreţii Asiei Mici, unde vor sta trei săptămîni la păşune, apoi vor pleca drept la Belgrad. Numărul lor ar fi de 400 000. De tătari aceeaşi veste : cei mai mulţi vor merge împotriva Timişorii şi a Ardealului [99]. La 28 aprilie, tot Pálffy scria că e sigur că sultanul va ieşi la 4 mai din Constantinopol şi va merge drept în tabără, la Belgrad [100]. Deşi ieşirea se făcu abia la 20 iunie [101], dar asupra ţării unde se va face războiul nu mai era nici o îndoială.

Asemenea şi veştile despre tătari se lămureau. La 5 aprilie se scria din Varşovia că au plecat înainte de 3 săptămîni, în număr de 20 de mii, printre graniţele moldovene, podoliene şi cele moscovite spre Timişoara, făcînd un mare ocol pe lîngă Marea Neagră [102] şi „prin mari pustietăţi" ; în trecerea lor însă au suferit oareşicari pagube din partea cazacilor, a moldovenilor sau a românilor [103], pierderi a căror faimă se auzea în acelaşi timp şi în Constantinopol [104]. Dacă aceştia sau cei ce petrecură toată iarna în Dobrogea [105], adevăr e că tătarii soseau pe la începutul lui mai la Lipova, venind de dincolo de Dunăre, pe care o trecură la „Sendrovia" [106]. Altă parte trecea pe aceeaşi cale, „venind de la Marea Neagră pe dincolo de Dunăre", pentru a merge către Buda, pe cînd cea dintîi s-a dus către Timişoara [107].

Către Banat trebuia deci să se îndrepte ochii principelui transilvan, în această primăvară, căci grijă dinspre răsărit şi miazăzi nu avea.

Ajuns acasă, Sigismund Báthory chemă pe ziua de 21 aprilie dieta ţării, la care Ţara Românească, ca şi în decembrie, nu fu nici poftită, nici silită să vie [108], căci nu mai era deloc atîrnătoare de Ardeal, decît în titlul stăpînitorului lui, care se numea încă, cu tot atîta temei, şi principe al Moldovei. I se votară dările cerute pentru purtarea războiului, pe lîngă regularea altor trebi ce priveau ţara înlăuntru. Încă pe cînd se încheia dieta, la 26 aprilie [109], se ştia de venirea tătarilor [110], şi principele porunci oştilor ce se aflau la Oradea, Lipova şi în alte locuri ve-

cine, să le iasă înainte pentru a-i opri, spunîndu-le, că va veni şi el în curînd cu trupe destule pentru a-i bate, înainte de ce le-ar veni noi ajutoare. Totodată trimitea curier grabnic la curte, să ceară ajutoarele făgăduite [111]. Aci îndată se dete ordin de plata celor 48 de mii pentru primele 2 luni, pe lîngă cele 60 de mii ce-i trimisese papa, sumă îmbunătăţită pe trei luni [112]. Cu aceşti bani principele îşi putea aduna o frumoasă oaste şi putea pleca în tihnă spre Timişoara, încredinţat cum era, şi prin tratări nemijlocite, despre neutralitatea Moldovei, al cărei voievod mărturisea, că nu e îndatorat a lăsa nici turcii nici tătarii să treacă prin ţara sa, şi că steagul de vasalitate turcesc, nu-l împiedică de a ţine prietenie cu împăratul şi Transilvanul [113]. Plecarea trebuia să se întîmple în grabă, căci încă înainte de 1 mai venea vestea, cum garnizoana din Lipova într-adevăr ieşise înaintea duşmanului, dar a fost bătută, pierzînd 400 de haiduci (după o depeşă de mai tîrziu 800), şi 10 nobili din partea locului au fost prinşi. Principele trimisese 12 tunuri de cetate cu multe muniţii înainte, la Timişoara, şi tot atîtea tunuri de cîmp, avînd de gînd să plece şi el, într-o săptămînă, cînd, la 2 mai, primi grabnica ştire, trimisă numai cu o zi mai înainte, de la Borbély din Lipova, cum o oaste duşmană de 30 de mii, în partea mare tătari, au ajuns la această cetate, şi se apucă să o bată cu tunuri. Ei vor putea să apere cetatea şi castelul săptămîni de zile, dar pînă atunci principele să le cură într-ajutor. La 3 dimineaţa Sigismund alergă cu puţini călăreţi la Deva, cetate mai spre graniţă, pentru a lua măsuri de apărarea acestei localităţi şi a pasurilor, pe unde puteau străbate tătarii mai uşor, în cutreierările lor după jaf, pînă ce i s-ar aduna oastea, să meargă la Lipova, să o despresoare [114].

Dar oastea principelui se strîngea în silă, căci soldaţii pierduseră mulţi cai anul trecut, în Ţara Românească, şi nici nu fură plătiţi în lipsa lui din Ardeal, deci nu puteau urma chemării aşa repede, ca altădată. Astfel strigătele des înnoite ale lui Borbély nu putură fi ascultate în pripă, cu tot zorul şi dorul ce arăta şi principele pentru ieşire, mai ales că era aşteptat cu sete, cum scria la Praga — şi credem, că nu numai ca să se laude — din partea „multor sîrbi şi de popoare de alte naţii, unite împreună şi venite la graniţele Ţării Româneşti, pentru a se împreuna cu tabăra transilvană, îndată ce ar avea cunoştinţă de ieşirea lui“ [115].

Norocul, că turcii şi tătarii se lăsară ei singuri de a mai bate cetatea. Întîi la 8 mai, după o bombardare de 4 zile, ziua şi noaptea [116], acum însă numai pentru înşelăciune ; apoi pentru a nu se mai întoarce, la 12 după-amiază [117], în urma unei îndrăzneţe încercări de ieşire din partea apărătorilor, şi din pricina veştii că vine principele cu o mare oaste, să le cadă în spate. Trupele duşmane ce băteau cetatea, în număr de vreo 25—30 de mii, erau mai mult tătare — deşi alergase beiul de Ghiula în ajutorul lui Giafer paşa [118] de Timişoara, care purta comanda —, şi tătarii „au obicei să fugă dacă întîlnesc miliţie care li se împotriveşte“. Apoi li se stricase cheful de luptă, şi fiindcă se încărcase de pradă de la creştinii de sub stăpînire turcească, prin ţinuturile Crişului şi ale Mureşului, pe cînd se întorceau cu turcii de la Solnoc, Ghiula, şi îşi astîmpăraseră pofta de sînge prin uciderea şi chinuirea groaznică a tuturor, cîţi nu erau buni de robie. Totuşi, în cetate nu erau mai mulţi decît 3 000—5 000 de

apărători ! Şi principele, ce e drept, plecase încă la 10 mai din Alba Iulia [119], şi oastea lui era pe atunci, cum se vestea din apropierea lui la curte, de 20 mii, dar mergea foarte încet, tot aşteptînd, să-i mai vie noi cete şi pare că numai după aceea ajunse să îşi aşeze tabăra la Ilia [120]. Va fi ajutat ceva la hotărîrea de întoarcere a paşei de Timişoara şi năvala lugojenilor asupra mahalalelor Timişorii, pe care le prădară prin 800 de archebuzieri şi călăreţi, ce şi-i putuse ticlui şi ei [121], adică banul lor Palatici, trimiţîndu-i sub comanda lui George Budai [122] ; acesta era doar un semn aievea de gîndul principelui de a se îndrepta în acolo. Totuşi principele tîrziu se puse în mişcare, punînd vina pe ploile ce au stricat drumurile şi au mărit apele [123], şi atunci mai făcu o plimbare şi pe la Lipova, de unde duşmanul plecase de mult, şi intrînd sărbătoreşte, odihni şi acolo cîteva zile [124].

Hotărît ştim, că la 11 iunie se afla înaintea Timişorii, unde ţinea dietă, aducînd rînduieli pentru cei ce nu au venit la oaste, ca să fie pedepsiţi cu bani, care să se încaseze îndată şi să i se trimită în tabără, ca şi împotriva celor ce fug de la oaste, ca să fie spînzuraţi, — hotărîri ce ne dovedesc pe deplin relele de care suferea oastea principelui, cum vom vedea şi mai jos. Pe lîngă ele se adăugau porunci aspre pentru strîngerea dării de oaste şi a proviantului [125].

Dar pregătirile şi zvonul lor au fost cu mult mai mari decît erau să fie faptele. La 38 de mii se urca oastea transilvanului, cînd ajunse la locul de bătaie, şi-i venise şi 1 500 de călăreţi [126] de la împăratul. De asemenea sosi aci în tabără şi nunţiul Di Cervia, care rămăsese la Alba Iulia să aştepte banii de la serenitatea sa, şi-i aduse dimpreună cu sabia şi pălăria sfinţită de la papa [127]. Se căutase apoi a se da inimă soldaţilor, încă pe drum, prin baterea unei cetăţui din apropiere, „Felacul“ [128], care fu luat cu 10 lovituri de tun. Dar Timişoara nu era o cetate ca Giurgiul. Acolo se putuse apăra, înainte cu 44 de ani, 1 300 de creştini împotriva unei armate turceşti de 50 de mii timp de 32 de zile [129]. Pe cînd oastea principelui nu ajungea s-o înconjoare şi cu 3—4 tunuri de cetate ce avea nu se puteau clătina nici ziduri ca acelea, nici o garnizoană puternică cum aveau turcii înlăuntru. Cinci zile de-a rîndul curseră gloanţele din puţinele guri de foc ale bombardatorilor. Dar răspunsul tunurilor din cetate fu mai groaznic şi tătarii făceau sîngeroase încercări de ieşire. Cîţiva viteji căzură, între ei comandantul „scoţilor“ [130], care ajutase mult la apărarea Lipovei şi P. Barabaş. Alte haite călăreţe de tătari, ce veneau încărcaţi cu pradă, le căzură în spate cu strigăte înfiorătoare. Toate acestea măreau groaza creştinilor şi dorul lor de fugă : după cum se scria la Praga, nu i-ar fi rămas principelui pînă la urmă decît vreo 16 mii de ostaşi. Cînd, în sfîrşit, se mai lăţi, şi vestea că vine Hassan paşa de la Belgrad cu 20 de mii de oameni, hotărîrea se luă, fără a se mai aştepta adeverirea veştii : principele îşi porni oastea, în noaptea spre 24 iunie, cu destulă grabă înapoi la Ardeal. „A pierdut prin această retragere, scrie ambasadorul veneţian din Praga, nu puţină parte din reputaţia“ sa şi plîngerea lui la Curte, că nu i s-au dat toate ajutoarele făgăduite [131] nu-i putea repara neizbînda.

E o dovadă de greul ce însuși principele purta în inimă pentru plimbarea de-a fetea cu atîtea oști prin Banat, cînd, abia ajuns acasă, trimitea veste la Curte că iar se gătește de oaste mai strașnic, că pînă la 28 iulie ea va fi adunată și că va pleca iar spre Timișoara, să iasă dușmanului înainte [132]. Nunțiul papal făcea, la 18 august, încordate stăruințe pe lîngă împărat, să-i trimită repede tot ajutorul de oameni făgăduit, căci numai 1 500 de călăreți i se trimiseseră, arătînd că acel principe va trebui „ori să se arunce în brațele turcilor, ori să rămînă pradă lor" [133]. Dimpotrivă, turcul nu se gîndea a-i clinti nici un fir de păr acum și Hassan pașa îl cerca iar, prin august, cu scrisori de întoarcere la credință către padișahul din Țarigrad [134]. Căci gîndul lor era nestrămutat : lupta cu oastea împărătească în Ungaria era hotărîtă pe anul acesta. Și principelui transilvan nu-i rămînea, dacă voia cu orice preț să-și spele pata slăbiciunii dovedite la Timișoara, decît ajutînd pe arhiducele Maximilian, comandantul suprem al trupelor împărătești. La Praga se credea chiar, pînă la mijlocul lui septembrie, că sînt ajutați și poate vor fi scutiți și de venirea armatei turcești prin tocmelile lui Sigismund cu turcii, pe care el zicea că le face „cu viclenie, căci primise ceaușul trimis pentru aceasta la Alba Iulia, pentru a mîna timpul înainte, mai mult decît ar fi cu putință la război", adică pînă ce trece vremea de război [135].

Se înșelau însă. Și izbînzile lor, cu luarea ușoară a Vațului, de unde turcii fugiră fără luptă, și la 3 septembrie, a Hatvanului, după o bătaie de 18 zile [136], aveau să fie răzbunate prin pierderea uneia din cele mai tari cetăți.

Mahomet III într-adevăr ieșise, la 20 iunie, din Constantinopol, cu cea mai mare strălucire, deși nu cu atîta oaste cum ieșeau alte dăți sultanii : vreo 50 000 mergeau cu el acuma, vreo 60 000 se duseseră înainte la Belgrad și mai aveau să vină din Asia trupe [137], așa că la locul luptei se adunaseră vreo 130 000, cum spunea un fugar arhiducelui Maximilian ; o bună parte erau însă mai mult oameni ordinari, nevrednici de luptă [138]. Marșul se făcu prin Adrianopol (unde cortul sultanului, gătit ca un adevărat castel, își aștepta demult stăpînul), Sofia, Niș, Belgrad, unde ajunseră la 18 august. Aci se hotărîră, mai ales la îndemnul marelui vizir Ibraim, cumnatul sultanului, să aibă cu orice preț purtare împăciuitoare față de transilvan, la care se trimisese fără scrisori ceaușul Ali, ajuns la 4 septembrie la Alba Iulia. Dacă ceaușul îmbia și pentru împăratul pace, cum ni se spune [139], o făcea desigur ca să-l înșele. Fără multă întîrziere, oastea turcească, care avea să sufere foarte mult de lipsa de provizii, ce nu mai veneau acum din țările românești și din Ardeal [140], trecu Dunărea pe la Petrovaradin, Cigala pașa comandînd avangarda și Ibraim corpul. De asemenea Giafer, pașa de la Timișoara, primi ordin și plecă spre Ungaria de sus, trecînd Tisa la Solnoc, pe la începutul lui septembrie [141].

Oastea cea mare își făcu marșul pe la Segedin-Solnoc la Agria (Erlau=Eger). Aceasta era ținta sultanului încă de acasă, după cum scrie dînsul, în februarie a anului următor, către regina Angliei [142]. Și într-adevăr oștile turcești putură înainta fără a afla împotrivire drept sub cetate.

La 22 septembrie începură a o bate şi peste 21 de zile garnizoana de 4 000 de nemţi, valoni, unguri, sub comanda lui Nyári Paul, scăzută pe jumătate, se predă ; la 13 octombrie, fiind ucisă, afară de unguri, în contra învoielii făcute. Căci Maximilian se trăsese către Strigoniu, în apropierea turcilor, pentru a-şi strînge toate oştile laolaltă, şi nu putuse ajunge la vreme să o despresoare, cu tot zorul ce-i da principele Transilvaniei, care şi el venea, peste Debreţin şi Tokay, cu vreo 10 000 de oameni într-ajutor : pierderea Agriei însemna despărţirea Ardealului de nemţi, zicea el, şi aşa înţelegeau şi la Praga [143]. O încercare de a o scoate iar înapoi, ori o luptă cu sultanul trebuia să se facă. La 18 octombrie Maximilian se împreună cu Sigismund — care primise prin Carrillo 80 de mii de taleri şi de la regele Spaniei — [144], la Vámos, lîngă Miskolcz (Maximilian ieşise deci lui Sigismund înainte), şi pînă la 20 oştile creştine erau laolaltă : 50—60 de mii, jumătate din ele călări. La 21 porniră înainte şi la 22 intrară în cîmpurile satului ars Keresztes, 2 mile spre miazăzi-răsărit de la Agria, unde aflară, că nu departe, lîngă rîuleţ, stă Giafer paşa cu 20 000 de turci. La 23 merseră acolo şi se loviră cu el, împingîndu-l spre seară, dincolo de rîu. Aci îşi puseră tabăra în loc bine scutit la 24, căci aflară că întreaga oaste turcească, ce-şi avea tabăra sub cetate, a pornit către ei. După mici încăierări, la 24 şi 25, cînd taberele duşmane îşi stau în faţă, despărţite numai prin mocirlosul Sároş [...], se dete, la 26, lupta cea mare. Biruinţa fu la început a creştinilor. Dar năvala lor după pradă pînă la cortul sultanului le fu de rea ursită. Ienicerii păzitori sloboziră în ei puştile şi tunurile legate cu lanţuri laolată, pe cînd în coastă îi izbi Cigala paşa cu călărime. O groază îi cuprinse pe creştini, toţi începură a fugi de mîncau foc, care cum putea, aruncîndu-şi armele. A patra parte a pedestrimii, după mărturia unui ofiţer ungur, a fost snopită. Şi cum şi turcii fugeau de mai înainte, cînd pierduseră lupta [145], dobînda cea mare fu a tătarilor, care sub povaţa lui Feti Ghirai, fratele hanului, jefuiră amîndouă taberele. Căci creştinii înspăimîntaţi, cîţi se aflau şi se întoarseră în lagărul lor, îl părăsiră peste noapte, luînd, care ce putu. Toate muniţiunile creştine, corturi, care cu proviziuni şi 100 de tunuri, afară de cele luate de la turci cu trei zile mai înainte, rămaseră biruitorilor. „Prima greşeală a fost", zice un martor, părtaş la bătaie, „de a trece rîul, care fu părerea principelui transilvan şi a lui Pálffy. Să se fi lăsat să treacă duşmanii toţi şi apoi să se pună pe ei, şi învingerea era a noastră negreşit". Amîndouă oştile se împrăştiară, — Maximilian fugi la Caşovia şi sultanul se întoarse acasă [146].

Faţa războiului şi a locului nu se deosebeşte mult de Călugăreni. Mai mult încă, oastea creştină era aci de 4 ori mai mare, fără ca să fi avut de lucru cu un duşman şi mai tare. Şi ai noştri trecuse rîul, dar cînd fură împinşi înapoi se traseră încet, luptîndu-se într-una. Şi cînd turcii trecură podul la tabăra noastră, le sări Mihai cu inimă de leu în obraz, şi cu el şi după el săriră toţi vitejii lui : lupta se întoarse şi *duşmanul* trebui să înghită nămolul... Şi astfel anul lui Mihai se sfîrşea cu bine, şi cu laudă pentru prinţul, care acum fugi mai întîi, adăugînd o nouă ruşine pe lîngă ruşinea de la Timişoara.

Care a fost politica domnului nostru față de turci în anul acesta? Ajutat-a și el cu ceva, ca grosul armatei turcești să se îndrepteze într-altă parte? Fost-a țara lui scutită și de călcarea vreunei oști mai mici? Cum s-a ținut către creștini, către principele ardelenesc?

Mai mult pentru a arăta frica de Mihai vodă, ce domnea în Constantinopol, decît pentru adevărul întîmplării, care nu se poate dovedi, se cuvine a însemna povestirea unui ienicer ce fugise din tabăra lui Hasan pașa, beglerbegul Greciei, de care ni s-a spus, îndată după căderea Giurgiului, că a primit comanda pentru Valachia, în locul lui Sinan [147]. Ienicerul, care sosea la Constantinopol cu prada sa, cîteva zile înainte de 10 februarie, spune, că Hasan pașa a trecut de curînd în Țara Românească cu 20 000 de tătari, „ce se aflau dincoace de Dunăre", a înaintat pînă în vecinătatea Tîrgoviștei, unde, dînd peste oastea lui Mihai vodă, s-a luat după ea. Tătarii cu caii lor iuți, văzînd că românii fug înapoi, s-au despărțit de grosul armatei și s-au repezit după ei înainte. Atunci românii s-au oprit la luptă, și le-au tras o bătaie bună, dimpreună și lui Hasan pașa, care ajunse și el cu cealaltă parte a oastei. Douăsprezece mii de turci au căzut, numai cu 8 000 se putu scăpa Hasan, peste Dunăre [148].

Desigur alt crezămînt trebuie dat știrii din același timp, că Mihai ar fi cerut de pe acum iertare pentru greșelile sale, ar fi îmbiat pacea și supunerea în schimbul întăririi sale în domnie, — s-ar fi învoit chiar să-și dea copilul și patru boieri chezășie. Fiindcă mărturie de semne de apropiere avem și de la dușmanul lui, Sinan, despre care bailul zicea, că a putut scorni cuvîntul, el (Sinan), care respingea propunerea cu blestem și vrea să pună pe Radu Mihnea cu putere. Ibraim pașa însuși spusese doar bailului, în audiența de la începutul lui februarie, că au venit scrisori din Transilvania, Moldova și Țara Românească, în care se spunea, că niciodată nu s-ar fi răsculat acei principi, „dacă n-ar fi fost asupriți de Sinan, care era izvorul și capul tuturor relelor" [149]. Încrederea în izbînda acestei misiuni la Țarigrad a fost poate pricina, că vestea trecerii lui Radu Mihnea în Moldova îl apucă pe Mihai atît de pe neașteptate. De altă parte, poate că el făcea pasul acesta și pentru a astupa gurile celor ce vreau domn pe Radu Mihnea, a celor din țară și de la Țarigrad, într-un timp, cînd se credea, că neîmpăcatul dușman al creștinilor și al său, Sinan, nu mai este mare vizir [150]. Dacă această dintîi încercare se va fi făcut într-adevăr, neizbînda nu descurajă pe Mihai. Sinan muri, miercuri la 3 aprilie 1596, și la vizita de bune urări, ce o făcea hogea Seadeddin urmașului lui în marele vizirat, lui Ibraim, cumnatul sultanului, afla acolo pe muftiul și cărți sosite de la Mihai și boierii lui cu rugarea, să i se ierte greșelile și să fie primit iar în ascultarea de vasalitate a sultanului. Hogea citi cărțile și se făcu îndată apărătorul cererii lui Mihai. Muftiul, care se împotrivea cu toată puterea, plecă supărat și atunci sultanul fu cîștigat pentru părerea profesorului său, care era și a marelui vizir, și îndată se trimise în țară răspunsul dorit [151]. Sosirea acestui răspuns și întoarcerea lui Radu Mihnea la Țarigrad liniștiră iar pe voievodul român, în timp ce Transilvanul ajungea acasă de la Praga și își începea gătirea de oaste pentru Timișoara. Turcii trebuiau să primească cu atît mai cu dragă inimă îmbierile lui Mihai, pentru a-l ști

pe pace (cînd ei se băteau pentru Ungaria), căci de alta nu putea fi vorba acum, cu cît, puțin înainte de 19 martie, le sosise vestea de cuprinderi însemnate ce a făcut în țara lor pe lîngă Dunăre [152]. Poate că asta nu era alta decît faima năvălirilor ce făcu pe pămîntul lor, prin martie, căpitanul de haiduci, dalmatinul Deli Marco [153], care avea, prin ianuarie, sub comanda sa, un corp de 300 (care de atunci încoace se sporise) din acești războinici de felurite nații, ce slujeau fără plată, dar sub steagul cuiva [154], călăreți în felul akindjiilor turcești, ce îngrozeau pe dușman ca și aceștia prin prădăciunile și pustiirile lor.

Domnul român trebuia să se simtă îndreptățit la o apropiere de turci chiar și cu privire la purtarea principelui transilvan, lîngă care trebuia să știe că se află un om al ambasadorului englez din Constantinopol, și poate că nu numai la Praga mergea vestea din Ardeal, că se crede, că nu de alta decît de împăciuire cu turcul se tocmește [155] ! De altă parte, Moldova, vecină nu mai era vrăjmașă turcului, ca la începutul răscoalei, pe care o făcură în unire amîndouă țările românești, și Ieremia Movilă căuta totuși să-și cîștige și prietenia Ardealului [156]. Iar de la regele Poloniei, unde trimisese Mihai, la 16 martie, după ajutor împotriva păgînității [157], nu i se îngăduie nici cererea cea mai ușor de împlinit, de a recruta de acolo ostași pe a sa cheltuială. Dimpotrivă, știm ce doruri avea Zamoyski, de a-i jertfi capul, numai ca preț de a sta de vorbă pentru mult invidiata ligă creștină. Ba aducea chiar, cu diavolească răutate, cererea lui Mihai, ca dovadă de neputința lui de a-și apăra țara, și ca pricină, pentru care se cuvine polonilor încredințarea apărării ei, dimpreună cu depărtarea lui, nefiind încă timpul copt pentru a o rupe cu turcul pe față [158]. În sfîrșit, în mai tălmăceau cererea către delegații împăratului așa, că Mihai s-ar fi îmbiat singur de a face pentru sine și țara sa o legătură cu coroana Poloniei, în felul aceleia ce ea are cu Ieremia Vodă, spunînd însă, că regele și senatul nu l-a luat în seamă, pentru a nu turbura tocmeala confederației. Apoi adăugau că Mihai se clatină, și la cel dintîi prilej se va despărți de Transilvan pentru a se înțelege cu turcii [159].

Dar Mihai nici nu ascundea dinaintea Transilvanului tocmelile sale cu turcii. Pe la începutul lui mai se scria din Alba Iulia la Praga, că Mihai Vodă pentru a împiedica intrarea turcilor și tătarilor cu Hasan pașa în țara sa — care, precum se vede, se ținu toată iarna în apropierea hotarelor românești —, i-a dat a înțelege, să nu facă vreo vrăjmășie asupra acestei țări, căci e gata a asculta de marele turc, numai să fie întărit în domnie, la ceea ce Hasan pașa s-a învoit, și a plecat către Timișoara, lăsîndu-l în pace. Scriind acestea lui Sigismund, Mihai Vodă îi tălmăcea, că a fost împins de trebuință la fapta aceasta, căci n-avea oști la îndemînă, ca să se apere, adăugînd că-și va aduna în curînd, dar așteaptă și ajutor de la el [160].

Negreșit că Mihai Vodă a trebuit să se pună în înțelegere și cu Hasan pașa, îndată ce trimitea scrisori de închinăciune la Țarigrad, despre ce nu spuse principelui : pînă ce venea porunca de la marele stăpînitor, dacă era să vină, oastea de la Dunăre putea lipsi plugurile de trăgători la

ţarinile sale, şi poporul său putea fi silit, în toiul primăverii, a căuta iară potecile munţilor ori a lua drumul mare al robiei.

Totuşi domnul ţinea să arate turcilor că nu de frică îi îmbia cu pace, şi vrea să le taie pofta de a încerca vreo năvălire pe pămîntul ţării sale. De altă parte vrea să dovedească transilvanului, că purtarea lui n-a fost decît a înşela pe turci — cum observă şi ambasadorul veneţian din Praga, auzind de cele întîmplate în urmă. Se poate, ca el nici să nu fi avut ştiri proaspete, că Hasan paşa în faptă încă nu plecase, ci se afla pînă prin iulie în tabăra sa din Razgrad [161]. Tot aşa precum se poate să nu fi primit încă răspunsul marelui vizir Ibraim, ale cărui scrisori cu vorbă de împăcare către domnul român sînt pomenite şi în scrisoarea din august a lui Hasan paşa, trimisă principelui ardelenesc [162]. La toată întîmplarea, după lunga şedere din iarnă, ca să nu se moleşească soldaţii, scrie cronica logofătului domnesc, „el dete voie la cîteva mii din ei să treacă Dunărea şi să răzbune asupririle duşmanilor [163]. Aproape sigur că nu erau alţii decît cei 1 500 de haiduci, cîţi avea acum Deli Marcu, despre care ne vorbesc documentele. Ţinta lor de căpetenie fu de rîndul ăsta bogata Plevnă, o zi de la Nicopole, oraş plin de negustorime. Patru sute de mii de taleri ziceau că a fost prada de acolo. Au luat cu sine şi 70 de evrei bogaţi, 400 de turci, cu femeile şi copii căpitanului, care cîrmuia oraşul, dar lipsea de acasă. Cînd se întorceau fură loviţi de soldaţii de la Nicopole, dar se apărară şi putură scăpa împreună cu prada — numai patru inşi căzură aci [164]. Femeia şi copiii lui Mihai-Oglu sau Oglan (numele guvernorului), ne spune apoi cronica, au fost daţi de domnul înapoi pentru 500 000 de galbeni [165]. Fapta asta războinică se petrecu pe la începutul lui mai, căci vestea ei, trimisă de domnul, ajunse la Alba Iulia în 6 a lunii acesteia [166]. Totodată el vestea, ştiindu-se liniştit din partea turcilor, a căror oşti doar mergeau toate în Ungaria, că numai dacă nu va fi supărat de moldoveni şi poloni (înţelegem : principele să-şi cîştige această siguranţă, doar intrase în vorbă şi cu cancelarul Zamoyski !) dînsul va putea apăra totdeauna Dunărea, căci are oricînd 15 mii de oameni gata de luptă [167]. Tot la începutul lui mai o altă ceată de haiduci trecea Dunărea cu mult mai sus, la Cladova, o pustia amarnic, cuprindea castelul, unde lăsă cîţiva oameni să-l apere cu tunurile aflate înăuntru. Izbutise cu atît mai uşor, „căci bulgarii (adică sîrbii) din vecinătate prinsese armele alături de ei“ [168].

Ceata asta era comandată, după cum se vede din cronica anonimă a Ţării, de viteazul preot Farcaş-aga. Numai datul ei trebuie îndreptat, cum ne silesc documentele, şi mutat de la 16 iulie pe cele dintîi zile din mai. Nu e decît o schimbare din partea cronicarului a vremii, cînd s-a petrecut această expediţie, cu a celei următoare. În cît priveşte locul, nu putem hotărî dacă spusul documentelor sau cronicarul are dreptate : el zice că Farcaş a fost trimis de Mihai „la Diiu (adică Vidin) ca să-l dobîndească“ şi că „trecură Dunărea pe la Jdegla“. Destul că el are pe partea sa şi mărturia cronicarului unguresc Barovius (: opulentissimam urbem Bodon invaserunt). Ce e mai mult, ei se potrivesc şi cu privire la capătul ce avu încercarea asta războinică, capăt, care lipseşte în rapoartele ce le cunoaştem. După ce jefuiră şi arseră oraşul, cînd se

întorceau cu prada, săriră asupra lor turcii şi tătarii, care nu fuseseră departe de acolo. Războiul ţinu mult, în urmă fu învinsă oastea voievodului. Abia scăpă ceva din călăreţi, pedestraşii pieriră [169]. După cronica ungurească, Dunărea ar fi trecut-o această oaste cu luntrile; după o „relaţie" publicată atunci la Roma: „în felul tătarilor", adică înot [170].

În iunie pînă pe la jumătatea lui iulie avu pace Mihai Vodă — acu pare că ştia de aflarea lui Assan paşa tot în apropiere şi cu puţină oaste [171] —, şi nu mai ştim alta, decît că se afla tot în schimb de vorbe cu turcii, cel puţin aşa se auzea la Praga (che il Voivoda di Vallachia teneva comercio et trattatione con Turchi) [172], după cum am văzut că şi în Alba Iulia se află, curînd după aceea, un ciauş pentru tocmeli de pace [173].

Dacă le-au trimis şi 5 000 de galbeni pentru oaste, în chip de tribut, cum se raporta în decembrie, din Constantinopol, şi dacă a primit în schimb steagul de domnie [174], acum sau mai tîrziu, nu putem dovedi şi cu mărturii din parte contrară. Ci tot din partea lor spunea un dragoman (poate prins la Agria ?), pe la 20 noiembrie, la Praga, că Mihai a trimis marelui stăpînitor doi oameni cu daruri, îndată ce văzu că se îndreptau spre Transilvania armele turceşti, şi s-au închinat lui, primind steagul [175].

Tocmai în primele zile din august (pe la 7), pe cînd trebuia să aibă ştiinţă sigură, că Assan paşa a primit ordin de a urma sultanului la Belgrad şi că a trecut, la 30 iulie, pe la Plevna [176], aflăm că o oaste de miliţie năimită, ce voievodul o ţinea lîngă sine — vreo 1 500 de haiduci — iar trecu Dunărea, prin părţile Brăilei, sub căpitanul Francesco Călugărul (Calogiera) din Rettimo, care prădă şi arse oraşul Baba (Babadagul), ucigînd toţi turcii ce se aflau acolo [177]. Dar, la întoarcere, cu vreo sută cincizeci de care cu pradă şi mulţime de robi, fură ajunşi de o oaste cu mult mai mare de turci, loviţi cu putere şi mare parte ucişi, nu fără grea pierdere şi pentru duşman. Trei zile să fi ţinut lupta [178]. După cronica noastră care nu se deosebeşte cu nimic de mersul întîmplării, numai n-are amănunte de mărimea oştilor şi a prăzii, comandantul haiducilor, ce făcură această năvală, s-ar fi chemat Velicico, şi întîmplarea s-ar fi petrecut la 16 iulie, schimbînd datul (cu al năvălirii din mai), cum am zis. Iar locul, unde a fost ajuns Velicico de turci, zice că se chema Comisul [179]. Însemnăm că datul, socotit după calendarul vechi, s-ar apropia binişor de al documentelor. Îndată după asta, la 24 august, sosea de la Mihai Vodă vestea la Alba Iulia, că trupele lui au prins 6 corăbii turceşti cu muniţii şi proviant, care mergeau către Belgrad, au ucis 1 200 din oamenii, ce le păzeau — lucrurile le-au luat, iar corăbiile le-au scufundat [180].

În curînd însă alte griji şi necazuri aveau să turbure liniştea domnului nostru şi ţara lui.

Se ştia că numai Feti Ghirai, fratele hanului s-a dus să ia parte la războiul din Ungaria, şi se aştepta cu siguranţă, ca însuşi hanul Gazi Ghirai, să urmeze poruncii sultanului îndată ce nu mai era îndoială de

plecarea acestuia. Neştiindu-se pe unde vor trece, românii şi polonii erau îngrijoraţi, fiecare pentru ţara sa.

Ieremia Vodă care îl spiona, scria, la 1 iulie, regelui polon, că are veşti de la prieteni din Tighina şi Bialogrod, că o parte din trupe şi-a trimis-o hanul înainte la Nipru, către Otciakow, avînd să vină şi el, îndată ce turcii vor aduce luntri pentru trecut rîul [181]. La 8, voievodul întăreşte vestea dată, iar la 12 august, el ştia că hanul şi-a serbat la 4 august bairamul la Perecop şi că pînă în trei zile avea să plece spre Tighina : „în ce parte se va îndrepta apoi, e greu de ştiut". Şi voievodul se temea că nici nu va putea spune regelui de cu vreme „pentru că mişcările lor sînt prea repezi" [182]. Acelaşi lucru îl scria şi Mihai lui Pangratie Sennyei, căpitanul principelui transilvan (care sta cu oşti la graniţele răsăritene ale Ardealului), pentru a-l împărtăşi domnului său şi la Praga [183]. La 28 august sosea la Suceava trimisul hanului şi al voievodului Ieremia, cu vestea, că pînă la sfîrşitul săptămînii (care ar fi 3 septembrie) hanul va fi la Tighina [184].

Curat în această zi de 3 septembrie (24 august st. v.) un boier moldovean de lîngă graniţele Ţării Româneşti — pe cît putem da cu socoteala, după cuprinsul scrisorii — vestea pe Mihai Vodă, că a scris încă mai înainte boierilor lui : logofătului Dimitrie şi vornicului Dimitrie şi lui Bîrzan şi lui Moldai şi Balaban, să fugă ei şi toată Ţara, că vin tătarii. Domnul încă să le poruncească aceasta. Apoi, că are acum poruncă de la Ieremia Vodă să-i scrie şi lui Mihai, că hanul a ajuns la Todoreşti, că el, Ieremia, a făcut 6 poduri peste Nistru pe la Orhei, pentru ca polonii şi cazacii să-i poată veni într-ajutor, că el însuşi cu moldovenii va tăbărî la Iaşi. „Dacă măria voastră aveţi o oaste, adaugă scriitorul, atunci tăbăriţi cu ea aci la graniţe, căci am auzit că Maiestatea Voastră aveţi strînsă o mare armată, şi că vă păziţi bine ; că ostaşii ce au stat la Buzău (Busouan) sînt încă aci : acestora să le scrieţi ce să facem" [185]. Trimiţînd Mihai Vodă aceste veşti, pe care el le credea întocmai, principelui transilvan, din Tîrgovişte 5 septembrie (st. n., se vede), împreună cu scrisoarea primită, mai adăuga, că de la Todoreşti, unde singur a fost — vreodată —, în trei zile tătarii pot fi în Ţara Românească, şi cerea repede să i se trimită trupe ajutătoare, care să meargă drept la Sennyei, de unde în grabă pot ajunge în Ţară. Şi, dacă el nu se va putea apăra, va pleca însuşi pe drumul Buzăului (Bossa) să se întîlnească cu Sennyei. Mai cere şi bani pentru oaste, că poporul lui a fugit şi dări n-are de la cine să scoată. El nu cere banii în mînă, ci principele să trimită pe un nobil ales cu ei : dacă o fi lipsă îi va da, dacă, nu, îi va aduce înapoi [186]. Nu mai departe decît mîine-zi, el scria în grabă principelui, că într-adevăr tătarii vin, dar poate că nu veneau din îndemnul lor, ci Ieremia Vodă i-a aţîţat. Ca dovadă pentru viclenia acestuia nu aducea alta acum, decît că, din scrisoarea Raţilor (în care cu o zi mai înainte nu băgă de seamă nimic vinovat) poate vedea, cum l-a ispitit, unde se află cu oastea, şi cum l-a speriat să fugă. Dar, adăuga, că-i va trimite, în cîteva zile, printr-un fruntaş scrisorile unor boieri, pe care i-au prins în amestecături cu turcii şi cu Ieremia Vodă, cărora vreau

să-l vîndă. Voievodul moldovean vrea anume, zice el, să pună în scaunul Ţării Româneşti pe fratele său (Simion). Boierilor le-a şi dat plata după fapte [187].

Cronica logofătului Teodosie care ştie bine şi timpul (curînd după Sf. Marie mare), nu însă amestecul voievodului Moldovei cu ei, ne arată şi numele acestor boieri trădători : cel dintîi nu era altul mai mic, decît însuşi marele logofăt Chesar (Cancelarius Kiessar), împreună cu fiul său, şi al doilea, iar un boier de frunte, mai bătrîn, Dumitru (logofătul, sau vornicul din scrisoarea „Raţilor"), care se afla la oaste, lîngă Dunăre dinspre Moldova. Toţi trei plătiră cu capul [188].

Pe lîngă aceste mărturii din partea lui Mihai, căci scrisorile, cu care a prins pe boieri nu ne sînt cunoscute — şi de bună seamă nici nu ni s-au păstrat —, avem o dovadă şi din partea lui Ieremia Vodă de spionarea voievodului român. E scrisoarea grăbită — mai mult cîteva vorbe zvîrlite — către un staroste polon, în care îi spune, scurt înainte de venirea tătarilor, că trimite îndată, în urma scrisorii primite, un om de treabă în Ţara Românească „să vadă ce face Mihai Vodă şi cum sînt întocmite lucrurile lui", şi apoi repede să se întoarcă, înainte de a ajunge tătarii [189]. În faţa acestor întîmplări, capătă mai mult înţeles ştirile, ce le avem încă de prin iulie, că Ieremia Vodă a trimis hanului înainte, la Cetatea Albă, 6 000 de pîini, 300 de boi, 700 de cai, 2 000 de oi şi o trăsură frumoasă cu 6 cai, după cum însuşi voievodul ar fi scris, la 7 iulie, principelui ardelean [190]. Lasă, că era dator la anumite dări, în urma învoielii din octombrie anul trecut, şi e firesc lucru, ca să le trimită acuma, cînd hanul pornea spre apus, precum e firesc, ca atît el cît şi polonii să stea la pîndă pentru a-şi apăra graniţele, cu toată prietenia legătuită cu tătarii. Dar gătirea de poduri, ca Zamoyski să-şi treacă oastea în Moldova, şi apropierea lui de graniţele Moldovei, fie şi numai cu 3 000 de ostaşi, către care se adăugeau zilnic noi cete [191], pe lîngă cîţi se aflau la Ieremia Vodă, străini şi ai săi, ne dovedesc, că ei căutau nu numai să îndrepteze armele tătarilor prin Ţara Românească, în trecerea lor către Ungaria, ci erau gata şi de cuprinderea ţării jefuite în urma lor. Şi vinovăţia boierilor munteni şi judecata aspră, aruncată de voievod asupra lor, îşi capătă tot mai multă întemeiere.

Prin descoperirea complotului la vreme, se zădărnici planul duşmanilor. Mihai Vodă îşi întări îndată cu cîteva mii de oameni corpul de oaste, ce era de pază la Dunărea de jos, unde se aflase şi boierul ucis Dumitru, — semn, că ştia de înţelegerea ce se avea şi cu cei 6 000 de tătari, amestecaţi cu turci, ce locuiau în Dobrogea şi de întocmirea, ca aceştia să năvălească mai întîi în Ţară. Şi cînd ei împreună cu 3 000 de turci (după cronică) într-adevăr trecură Dunărea, patru zile după uciderea boierului Dumitru, fură întîmpinaţi cu putere şi bărbăţie şi bătuţi bine. Tunurile şi muniţiile lor rămaseră românilor.

Înţelegerea ce a fost între ei iese cu atît mai bine la iveală, cu cît, tot atunci, o altă trupă de 3 000 de turci (tot după cronica logofătului) trecu Dunărea, 4 miluri mai în jos, dar fu strivită şi ea de locuitorii marginilor, chemaţi de căpitanii pichetelor de pază, nu fără pierdere şi pentru ai noştri [192].

Dacă amintirea acestor întîmplări nu ni s-a păstrat printre veştile ce domnul român trimitea principelui transilvan, o altă întîmplare, uitată de cronicar, i-o spunea lui Sigismund, la Alba Iulia, un raguzan venit din Ţară, în zilele dinaintea lui 19 septembrie. Cîteva sute de haiduci, povestea el, au trecut Dunărea şi au jefuit şi au ars însemnatul oraşel Chiprovaţ, cu vreo mie cinci sute de case, aproape de Sofia, de unde s-au şi întors cu bogată pradă [193].

Şi Sigismund era atît de mulţumit de isprăvile domnului, cît socoti de cuviinţă a trimite arhiducelui Maximilian (care tocmai se trăgea cu oastea împărătească către Strigoniu dinaintea turcilor, ce înaintau spre Agria), în tabără, prin solul său Kovácsóczy, între alte veşti şi încredinţarea, că „Mihai Vodă în Ţara Românească se ţine foarte bine : el e un prea cinstit cavaler, iubitor de creştini şi generos (ein hochansten-diger grossmutiger Christliebender Rittersmann), în a cărui credinţă măria sa pînă acum nu s-a îndoit, şi nici acum n-are pricină să se îndoiască : ci mai vîrtos are temei să îl laude“ [194].

De altă parte, frica de tătari încetase acum. Văzîndu-se păcălit în socotelile prietenilor lor, ei şi aceştia hotărîră să întrebuinţeze alt mijloc de înşelăciune. Căci fără îndoială e o scornitură a lor vestea, ce o trimitea Mihai, la 12 septembrie, la Alba Iulia, şi pe care dînsul o credea : că tătarii s-au întors înapoi (după cum i s-a spus cu adevăr), fiindcă moscoviţii au năvălit în ţara lor. Totuşi el ţine bună pază dinspre Moldova. Vestea fu crezută şi de principele, şi el nădăjduia că astfel Mihai va putea da cu atît mai bun ajutor bulgarilor, ai căror delegaţi au plecat de la principele la 15 septembrie : se aştepta mult de la ei, că ei spuseseră lui Sigismund (care putea pleca acum în linişte la Oradea şi de aci la Agria), că stau gata ascunşi prin păduri, în număr de 30 de mii, şi au arme ascunse în pămînt, numai să li se trimită cîţiva ofiţeri buni, care să-i poarte. Acelaşi lucru îi spunea Raguzanul mai sus pomenit despre albanezi, care aşteaptă şi ei în munţii Hemului după ajutorul făgăduit de principele, ca să izbutească în răscoală [195].

Dar ştirea despre întoarcerea tătarilor [196] în stepele lor se dovedi în curînd mincinoasă. Hanul sosi la Nistru cu hoardele sale, dar, auzind de izbînzile proaspete ale lui Mihai, el nu cuteză să-i intre deodată în ţară-i, ci trimise întîi deputaţi, însoţiţi de boieri de-ai lui Ieremia Vodă, care poate se făcea a nu şti cele ce se petrecuse, şi se arătă doritor de bine lui Mihai : era ca să-l îmbie cu pace. Mihai se încrezu în cinstea tătarului, şi în mijlocirea vecinului de un sînge cu sine, doar îi trimisese hanul şi doi tătari fruntaşi să stea chezăşie, cît va ţine tocmeala. Misiunea fu răspunsă cu alta românească, cu care să se învoiască asupra punctelor păcii. Şi Mihai primi cele ce i se cerură la întoarcerea acesteia : să-i dăruiască „o anumită sumă de bani“ („honorari loco“) şi să-şi împrăştie oastea, pe care o ţinea cu grea cheltuială, a ţării. În schimb i se făgăduia prin tari legături scrise, pacea vecinică din partea hanului Gazi Ghirai şi din a sultanului, cu care îl va împăca — nici grijă să n-aibă — sangeacul de Chilia şi Cetatea Albă, şi-i va cîştiga iertare de toate greşelile lui. Doar erau chiar ceauşi împărăteşti cu oamenii de treabă, aşezaţi, cum arătau să fie trimişii hanului [197]. Aceste tocmeli trebuie să

se fi făcut în a 2-a jumătate a lui septembrie și în prima săptămînă din octombrie, cum iese din șirul întîmplărilor.

Prea curînd avu Mihai Vodă să vadă cît a greșit, cînd s-a încrezut atîta în tătari, de și-a slobozit oștile năimite. Bine era, nu-i vorbă, pentru a le întări credința lor (a tătarilor) în sine, și pentru greul ce era de la ostași pe țară.

Dar ce erau să facă cei 200 de cazaci, ce fură puși de pază în drumul tătarilor, în preajma Galaților [198], după cum se pare, oricît de buni căpitani aveau : Cocea, Chirețchi, Siemanovschi, Bilețchi ? Ori socotea, că aceștia puteau hărțui dușmanul cît de puțin, pînă ce le-ar sări într-ajutor voinicii dimprejur și pînă ce și-ar fi chemat tot poporul de la culesul țarinei la arme ? Dar chiar această ceată îl părăsi în ceasul de încercare. Ei își lăsară posturile și plecară acasă fără veste. Numai 40 de inși alergară să vestească domnului goana lor și a țării de turbatele hoarde ale tătarilor [199].

Aruncînd lui Mihai că nu i-a plătit banii tocmiți, pînă la terminul legătuit, hanul năvăli în Țara Românească : fiindcă nu se putea întoarce fără pradă, credem, și fiindcă socotea să facă o bună slujbă sultanului și să se poată curăți de vina că nu s-a dus la război în Ungaria, ceea ce n-a putut face, după cum se credea, de frica intrării muscalilor în țara lui krîmleană (pentru a cărei apărare se zice că-și lasă cele mai bune cete) [200] și de grija oștirilor moldovene și polone, așezate la granițele de către tătari.

Pînă ce Mihai Vodă să-și adune o oaste, ei se vărsară ca un potop peste Țară, tocmai în părțile ce-au rămas mai scutite de turc anul trecut. Ei jefuiră Brăila, Buzăul și Bucureștiul, abia răsărit la viață nouă din cenușa de an, arseră și dărîmară satele bogate și pline de lume, pustiiră rodul adunat al cîmpiilor mănoase și stricară fața blîndă a dealurilor cu viile coapte. În sfîrșit, cu mare pripeală, Mihai își putut strînge 6 000 de voinici de țară și grăbi să le iasă înainte, dar nu era chip de a prinde la luptă cete răzlețe mai mici. Că tătarii nu plecau după pradă decît în număr de mai multe mii, și tot în aretul grosului hoardei : ei dau repede fuga aci, cînd vedeau, că se apropie ai noștri. În mijlocul cîmpului un general priceput nu putea sta cu atît de puțin luptători în fața celor vreo 10—30 mii de sălbatici [201]. Mihai trebui să-și caute un razim la spate și acesta era „cetatea" (civitas), adică orașul Gherghița pe Prahova, la miazăzi—răsărit și în depărtare de 26 kilometri de Ploiești. Pînă aci se trase cu oastea dinaintea lor : fie că avea întărituri pe acea vreme orașul, fie că e potrivit pentru apărare prin desimea rîurilor și toată așezarea locului, precum și pentru ușurința tragerii înapoi la Tîrgoviște. Dar și muniții de război mai multe trebuie că avea domnul acolo : știm, că la întorsul din bătălie, în anul trecut, în acest loc se despărți de el principele transilvan ; și mai mult e de crezut, că era în ochii voievodului o poziție de război, vrednică de a fi văzută de un prieten, decît că pe acolo ar fi dus drumul mare de la București la Brașov. În sfîrșit, poate că și pe atunci se ținea acolo ca și Ploiești și Măneștii un corp statornic de călărași de Țară : știm că aceștia făcură, la anul 1624, o revoluție împotriva domnului de atunci, Alexandru Coconul [202].

Dar tătarii nu cutezară să stea la luptă. Ci mulţumindu-se cu cei 30 de mii de robi şi cu prada ce au luat din Ţară, timp de 8 zile, cît se frămîntară pe pămîntul ei, îşi luară drumul către stepele lor înapoi [203], urmăriţi de oastea lui Mihai pînă la Dunăre, suferind şi ei în fuga aceasta pierdere de aproape 2 000 de oameni. Alte vreo două mii pieriră la trecerea Dunării, înecîndu-se. La 16 octombrie, curierul lui Mihai vesteşte biruinţa domnului asupra lor la Alba Iulia, pe unde trecea, pentru a merge în tabăra de la Agria, la principele [204]. Că a „trebuit să părăsească" ţara „din pricina turburărilor ivite în oştile tătare de frica lui Mihai", o adevereşte însuşi hanul, într-o scrisoare către Ieremia Vodă [205].

La 24 octombrie hanul îşi ridică tabăra de la „Hîrştov", sub care am putea înţelege Hîrşova din Dobrogea, şi pentru potriveala ce este cu fuga dovedită a tătarilor peste Dunăre, potriveală şi cu drumul drept ce puteau lua în lungul Prahovei şi al Ialomiţei. Plecă de acolo către casă, avînd să-şi ia drumul, după cum spuneau spionii lui Ieremia, cam înapoi peste Tecuci, cale „ce-o urmase înainte" ; aşa că îl făcea să gîndească şi la o întoarcere asupra Ardealului sau asupra lui Mihai, ceea ce nu se adeveri. De sine însă n-avea frică voievodul, aşa că prietenia lui cu hanul iese la iveală şi din această împrejurare. Mai mult încă se lămureşte înţelegerea între ei din scrisoarea pomenită a hanului, unde se dezvinovăţeşte, că, cu tot dorul de a-i sluji şi mai bine, a trebuit să-l părăsească din pricina ştiută. Apoi că i-a trimis înapoi robii moldoveni [206]. Mai departe Ieremia scrie cancelarului că „toate trupele turceşti, cîte se află dincoace de Dunăre se împreună în Ţara Românească", şi că ei zic : „vom pustii această ţară cu foc de la munţi pînă la Bucureşti" [207].

O oaste turcească nu ştim să fi mai fost dincoace de Dunăre, decît garnizoanele ce vor fi avut sangeacii din Bugeac (adică din Chilia şi Cetatea Albă), pe unde avea de gînd să ierneze şi hanul [208]. Destul că, altă nenorocire mai mare nu mai veni pe capul lui Mihai : ajunge pustiirea ca de foc şi de apă, ce suferi pînă-n inimă sărmana Ţară Românească de tătari. Şi măsurile de apărare ce le luă Bocskay, în lipsa principelui [209], şi ajutoarele ce se trimiseră lui Mihai din Ardeal sub povaţa lui G. Borbély şi B. Mindszenti [210] nu erau alta decît : „după ploaie chipineag".

O răsplată însă trebuiau să-şi ia şi oştile lui Mihai, şi prădăciunile suferite trebuiau răzbunate cît de puţin. Acum era timpul ca el să-şi aducă aminte de îmbierile bulgarilor de a se răscula, făcute înainte de venirea tătarilor, de făgăduinţele, ce le va fi făcut atunci, şi de îmbărbătările lor din partea lui Sigismund, care le dăduse şi 2 steaguri [211]. Avînd şi ajutorul lui Borbély cu ungurii, Mihai într-adevăr se hotărî a trece Dunărea, la Nicopole. Plecară după sărbătoarea numelui său [212], 8—18 noiembrie, şi trecură repede rîul, de bună seamă pe şăici şi pe plute, în număr de 12 mii, după cronica logofătului (deşi numărul pare cam mare) [213]. Turcii din oraş sînt ucişi şi curînd e stricată şi o întăritură de lîngă cetate. Apoi se apucă de baterea ei cu tunurile. Ştim că şi pînă acum ai noştri nu făceau multă ispravă la cetăţi. N-aveau tunuri mari. Se vede totuşi, că ceva stricăciune începuse să facă şi cetăţii, cît se îngrijea sangeacul de a o putea ţine pînă la sfîrşit. Căci ni se spune, că

el trimise daruri strălucite lui Mihai : veşminte de mătase, ţesute cu aur, blăni de samur, zece cai de cei mai frumoşi, înşăuaţi şi cu frîuri toate argintuite bogat, îmbiindu-l cu pace. Şi ce era mai mult decît toate, turcul se făgăduia a-şi pune toată truda pe lîngă sultanul, ca, iertîndu-l pentru toate cele trecute, să-l întărească pentru totdeauna în domnie, pe el şi pe fiul lui. Numai să nu întărîte mai mult mînia înălţimii sale, care tocmai trece, zicea sangeacul, pe drumul Sofiei, venind din Ungaria. Cumpănind toate acestea şi gîndindu-se la bătaia ce ar putea lua de la oştile ce veneau de la Agria, despre a căror biruinţă tocmai acum aflase şi el, ca şi la neputinţa lui de a bate cetatea, Mihai se învoi la legătura de pace. Aceasta încheiată, se întoarse apoi îndată acasă, încă pe la sfîrşitul lui noiembrie [214]. Aşa că expediţia n-avu alt capăt, decît prădarea oraşului Nicopole (ca toate celelalte plimbări peste Dunăre), după cum ea se adevereşte şi din Constantinopol, unde e socotită ca o răzbunare pentru pagubele aduse Ţării Româneşti de un beglerbeg — noi vom înţelege, de tătari, întocmai cum a ieşit şi din cercetarea noastră [215].

Cum mergea domnul de la Dunăre spre Tîrgovişte, în fruntea oastei, însoţit de 6 căpitani, urmat de 50 călăreţi, la oarecare depărtare, şi apoi de oaste, întîlni într-o dimineaţă 2 turci fugari. Prinşi, ei mărturisiră, că în apropiere, vreo 500 de turci prădează şi ard satele. Voievodul se repede cu cei 6 prieteni asupra lor, ucide, spune mărturia domnească, cu mîna lui 15 inşi, ca un viteaz ce era, pe urmă ajutat de ai săi, mai omoară o mulţime şi pe ceilalţi îi sileşte să fugă [216]. O mică izbîndă — destul de mare pentru a-i înnoi şi păstra încrederea soldaţilor, pentru a deştepta în inimile ţăranului dintr-un colţ de ţară nădejdi frumoase şi dorul de a-şi asculta domnul. Acum voievodul îşi aruncă sabia în teacă : era cel din urmă, care îşi lua cvartirul de iarnă, şi între duşmani şi între prieteni . . .

În chipul acesta se apropia de sfîrşit cu bine un an început cu bine, care totuşi n-a fost lipsit de cumplită pierzare şi pentru domn şi pentru ţară.

Curăţise Mihai Vodă Ţara Românească de turci, pe cînd trecea întîiul său an de domnie. Le arătase puterea braţului său, în al doilea, cînd veneau să-l răpună, aprinşi de dorul răzbunării, şi-i făcuse să bea apa Dunării, fugind de frica sa şi a aliaţilor săi. Îşi răscumpărase deodată şi de la prietenul din Ardeal, sub a cărui pajură se luptară, preţul scump cu care-şi plătise ajutorul : neatîrnarea ţării sale. În afară cîştigase atîta, la cît trebuia să rîvnească o minte cumpănită, după starea în care se afla ţara. Era vremea să caute, ca ea să-şi vie în fire înăuntru. Era lipsă de pace. Dar o ţară mică nu are chezăşia ei în puterile proprii, nici cînd e linişte împrejur. Cu atît mai puţin, cînd armele zăngănesc în apropiere, şi cînd ea are un puternic vecin vătămat de o parte, şi de alta — neprieteni din lăcomie.

Pe cel dintîi trebuia să şi-l îmbune acum Mihai Vodă. Şi l-am văzut, de la început, cercînd să intre în voia sultanului, încercare ce prinse. Candidatura lui Radu Mihnea la tronul său, ce-i pricinui un moment de grijă, era mai mult o răsuflare de ciudă a lui Sinan, care făcu pe sultan să-i dea rangul peţit, şi, nesprijinită de nimeni cu braţul, se stinse, chiar

înaintea morții albanezului, ce ținea a cincea oară marea vizirie. În urmă avu pace de turci. Năvălirile ce făcură mai ales cete năimite, haiducii, în Bulgaria și Serbia erau mai mult pentru a nu-i ține în ședere și spre a le mulțumi pofta de pradă — poate și pentru a aduce aminte turcilor, că nu e lipsit de apărare. La nevoia de dat socoteală, domnul putea arunca — pentru ochi — asupra lor vina : putea zice, că au trecut Dunărea fără de îngăduință. Iar cea din urmă, bătălia lui însuși, la Nicopole, era răzbunarea pentru năvălirea tătarilor. De altă parte, amarul acesta mare, ce ajunse pe biata de țară, nu putem crede că se făcu la îndemnul sultanului, oricît ar zice hanul aceasta [217]. Năvala lor fu ticluită cu polonii și Ieremia Vodă, și în nădejdea de a-și spăla hanul vina, că nu a urmat oastei marelui său stăpîn în Ungaria, pe lîngă setea de jaf, după cum am văzut. Și dovadă avem : că de răsplată îl mazili sultanul pe Gazi Ghirai, șiretul fără de credință, în același timp pe cînd lui Mihai îi trimitea steag de domnie [218].

Prin aceasta se întărea învoiala domnului cu sangeacul de Nicopole (se vede, că nu mai era Mihnea Turcitul acolo), se încununau stăruințele lui diplomatice la Constantinopol, în acest an, și ni se dă semnul politicii lui viitoare. Urgia tătarilor, pierderile creștinilor în Ungaria, neputința cu nici un preț de a-i îndulci inima acră a lui Zamoyski, care purta politica polonă, și a satelitului polon din Moldova [219] [...], toate îl mînau pe Mihai către aceeași țintă. Cu atît mai vîrtos că ea era urmărită și de singurul său prieten apropiat, și pînă acum singur cu fapta, Sigismund Báthory. Totuși de creștini n-ar fi voit să se lepede, dacă mai erau să facă ceva. Aceasta trebuia să știe acum mai întîi.

NOTE

[1] Huber, *op. cit.*, p. 44 sq.

[2] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 169—170. Relații ale ambasadorului venețian din Praga, 13 februarie 1596.

[3] *Ibidem*, III. 1, p. 274. Raportul lui Ștefan Tompa, tălmaciul lui Ferhat pașa, 3 februarie 1596.

[4] Walther, p. 36—37 <Ed. Simonescu, p. 85>.

[5] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 191. Alba Iulia, 24 martie, scrisoare trimisă de ambasadorul venețian acasă cu depeșa de la 16 aprilie.

[6] *Ibidem*, scrisoarea citată. Mărturia despre cererea de ajutor și în III. 1, p. 264 (Analele Fugger).

[7] *Ibidem*, XII, p. 243. Aci greșit „Huszt" în loc de húsz=20.

[8] *Ibidem*, III. 1, p. 503. Ianuarie 27, 1596. Bailul spunea că e un copil de vreo 11—12 ani.

[9] Scrisoarea lui Mihnea către mamă-sa, 14 decembrie 1594, în Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 104.

[10] *Studii şi Documente*, III, p. LII sq.
[11] Iorga, *Contribuţiuni*, p. 105—106.
[12] Stavrinos, p. 293. După o scrisoare din Alba Iulia, 22 octombrie 1595 (*Hurmuzaki*, III. 1, p. 247), căzut în luptă la Tîrgovişte, după alta, din Graz, 6 noiembrie 1595 (*Ibidem*, VIII, p. 193), ar fi fost prins viu.
[13] *Ibidem*, III. 2, p. 158—159. Probabil din 12 decembrie.
[14] *Ibidem*, III, 1, p. 502—503 (=IV. 2, p. 215).
[15] *Ibidem*, XII, p. 220. Veneţia, 6 ianuarie.
[16] *Ibidem*, III. 1, p. 503—504 (=IV. 2, p. 216). Depeşă din 2 februarie.
[17] *Ibidem*, p. 504 (=IV. 2, p. 216—217).
[18] *Ibidem*, Supl., II, 1, p. 378.
[19] *Ibidem*, III. 1, p. 507. Suceava, 18 martie 1596.
[20] *Ibidem*, p. 505.
[21] *Ibidem*, XII, p. 254, n. 2.
[22] *Ibidem*, III. 1, p. 506. Depeşe din 3 şi 9 aprilie. În ele e vorba de Mihnea, nu de fiul său.
[23] *Ibidem*, XII, p. 229—231. Vezi *ibidem*, III. 2, p. 189 sq.
[24] *Ibidem*, p. 170. Depeşa de la 13 februarie.
[25] *Ibidem*, XII, p. 232.
[26] *Ibidem*, III. 2, p. 186. Depeşă din 13 martie a ambasadorului veneţian.
[27] *Ibidem*, XII, p. 239. Scrisoarea lui adresată împăratului, 14 martie.
[28] Vezi nota 26, scrisoarea citată.
[29] *Hurmuzaki*, XII, p. 241 sq. Răspunsul împăratului.
[30] *Ibidem*, III. 2, p. 186 şi 190. Praga, 13 martie şi 16 aprilie.
[31] *Ibidem*, XII, p. 245—246. Suceava, 2 aprilie, Ieremia către judele Bistriţei.
[32] *Ibidem*, III. 2, p. 192. Praga, 23 aprilie.
[33] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 374, 372.
[34] *Ibidem*, III. 2, p. 164.
[35] *M.C.T.*, III, p. 481. Scrisoarea principelui, Sibiu, 29 noiembrie.
[36] *Ibidem*, p. 489—490.
[37] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 166. Depeşa ambasadorului veneţian, 6 februarie 1596.
[38] *Ibidem*, III. 2, p. 171, 173. Depeşe din 20 şi 27 februarie.
[39] *Ibidem*, III. 1, p. 261—262. Praga, 27 februarie.
[40] *Ibidem*, III. 2, p. 168—169. Raport din 13 februarie.
[41] *Ibidem*, p. 182—183, fără dată. Alta din 5 martie, *ibidem*, p. 176—177.
[42] *Ibidem*, p. 172.
[43] *Ibidem*, p. 184.
[44] *Ibidem*, p. 185.
[45] *Ibidem*, p. 185—186.
[46] *Ibidem*, p. 174. Raportul din 27 februarie.
[47] Încă la 13 februarie ambasadorul veneţian raportează conversaţia cu Visconti cu privire la Moldova, pe care „o stăpînesc polonii". (*Ibidem*, p. 170. Cf. XII, p. 236. Ştire din Viena, 2 martie.
[48] *Ibidem*, III. 2, p. 169. Altă depeşă tot din 13 februarie.
[49] *Ibidem*, p. 172.
[50] *Ibidem*, p. 177. Vezi paranteza din depeşa de la 5 martie.
[51] Szilágyi, *Carrillo* ..., p. 65 sq. Memoriul redactat de unul din cei doi nunţi nu are dată.
[52] *Ibidem*, p. 64—65.
[53] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 177. Ambasadorul veneţian ştie că pe 7 luni.
[54] A.C. Polonica, convolut. 1596, f. 15, Praga, 4 martie.
[55] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 177. Depeşa de la 5 martie. Pentru chestia moldoveană scrie întocmai aşa şi di Cervia lui San Severo, la 23 aprilie, *ibidem*, XII. p. 253.
[56] *Ibidem*, III. 2, p. 178. Depeşa din 5 martie.
[57] *Ibidem*, p. 180. Raport din 12 martie.
[58] *Ibidem*, p. 179—180. Depeşa din 5 aprilie.
[59] *Ibidem*, p. 411.
[60] A.C.H., ms. 595, 8, f. 1123, Roma, 11 mai 1596.
[61] A.C. Polonica, convolut. 1596, f. 3—5. Cf. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 188.
[62] *Ibidem*, III. 1, p. 273 (=III. 2, p. 409).

[63] A.C. Polonica, 1596, f. 6 sqq. Praga, 10 aprilie. Cf. şi *Hurmuzaki* XII, p. 242 sq. Praga, 24 martie. Pentru înţelegerea cu Caserta în această privinţă, încă pe timpul cînd era Sigismund la Praga ; *ibidem*, p. 236 sq. Viena, 2 martie.

[64] *Ibidem*, p. 246—247.

[65] A.C. Polonica, 1596, f. 26—35. Varşovia, 6 aprilie.

[66] *Ibidem*, f. 36—41.

[67] *Ibidem*, f. 42—45.

[68] Aceleaşi lucruri le spune Zamoyski şi turcilor. *Hurmuzaki*, XII, p. 173. Constantinopol, 17 noiembrie 1595.

[69] *Ibidem*, p. 249—250. Reusner, *Epistolae turcicae*, p. 182—184.

[70] Reusner, *op. cit.*, p. 184—187. *Hurmuzaki*, XII, p. 250—252.

[71] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 380. Mihai Vodă către regele Sigismund, III. Gherghiţa, 16 martie 1596.

[72] *Ibidem*, XII, p. 251. Reusner, p. 185. Citatul „iuditium viri germani".

[73] *Ibidem*, III. 2, p. 201. Depeşa din 18 iunie.

[74] *Ibidem*, XII, p. 250. Reusner, p. 184.

[75] A.C. Polonica, f. 46 sq. Varşovia, 9 mai. Cf. şi *Hurmuzaki*, XII, p. 253, 19 aprilie, regina dînd asigurări că Transilvania nu va fi atacată de moldoveni. Condiţiile preliminare în vol. III. 2, p. 200, Praga, 11 iunie.

[76] A.C. Polonica, f. 96—101.

[77] *Ibidem*, f. 104, 110—112, 113—121 şi 123—131, 144—168. Relaţiuni din 15, 18, 29, 31 august. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 272, extrase din relaţiunile din 19 august—2 septembrie.

[78] A.C.H., ms. 598, 8, f. 1065. Roma, 14 septembrie, Bernerio către împărat.

[79] Fu numit pe la 10 aprilie, *ibidem*, f. 1158 sq. şi 1135.

[80] *Hurmuzaki*, XII, p. 277—286 ; 275. Această din urmă relaţie nu poate fi decît din 1597.

[81] Miron Costin, p. 440 <P. P. Panaitescu, ed. cit., p. 12>.

[82] *Hurmuzaki*, XII, p. 260.

[83] *Ibidem*, p. 197, nota.

[84] *Ibidem*, p. 172. Constantinopol, 15 noiembrie. Încă la 31 octombrie bailul scria de straşnicile pregătiri ale sultanului, *ibidem*, IV. 2, 208.

[85] *Ibidem*, XII, p. 197—198 şi 112—113, respectiv III. 2, p. 158—159.

[86] Cea din 1 octombrie, *ibidem*, III. 2, p. 483—484. Vezi şi p. 497—498, pentru îngrijorarea turcilor din cauza pierderilor lui Sinan.

[87] *Ibidem*, III. 2, p. 173. Depeşă din 27 februarie 1596.

[88] *Ibidem*, p. 208—209 şi XII, p. 274.

[89] *Ibidem*, IV. 2, p. 213. Sinan către Zamoyski, că în primăvară va ieşi sultanul în persoană la oaste, cerînd ca acesta cu Ieremia să prade Valachia şi Transilvania. Vezi *ibidem*, p. 215, XII, p. 215, 227, 229, 231, 232, 235 sq.

[90] *Ibidem*, III. 2, p. 189. Martie 26.

[91] *Ibidem*, IV. 2, p. 220.

[92] Barovius, p. 250—251 : ar fi fost 800, iar creştini, 300. Comandant ar fi fost Martin Horvát.

[93] I se cuvine lui chiar mai mult crezămînt, fiind vorba de scăparea duşmanului.

[94] După Barovius, „vreo 75".

[95] La citatul analist : „magnum numerum ilustrium feminarum".

[96] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 171. Ambasadorul venetian, raport din Praga, 20 februarie.

[97] *Ibidem*, p. 191.

[98] *Ibidem*, p. 190 şi 192 şi XII, p. 243. Scrisoare către bistriteni. În cea din urmă se spune că la 28 martie a sosit veste că haiducii ar fi bătut 400 de turci între Timişoara şi Cenad. După Barovius fugise şi paşa Timişorii spre Buda sau alte locuri mai liniştite.

[99] Jedlicska, *Pálffy*, p. 599—600. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 248.

[100] Jedlicska, p. 601.

[101] Hammer, IV, p. 262 are data 21 iunie.

[102] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 264.

[103] Prin Reyssen se înţeleg cazacii moscoviţi.

[104] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 506.

[105] *Ibidem*, IV. 2, p. 211.

[106] *Ibidem*, VIII, p. 198. S. Báthory către regele Poloniei, Alba Iulia, 9 mai. Aci se spune numai că au trecut Dunărea la locul arătat nu şi pe unde veneau. Cf. XII, p. 255. La Szamosközy, IV, p. 87 : „Zenderö aproape de Modava" (Mudaua—Moldova Nouă) pare a fi Semendria <Smederevo, R.S.F. Iugoslavia>.

[107] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 267. Alba Iulia, 21 mai. (Numărul de 50 000 e hotărît prea mare ; toamna cînd erau toţi strînşi în tabăra sultanului nu erau mai mult de 30 000. *Ibidem*, III. 2, p. 217).

[108] Convocarea dietei Transilvaniei şi Valachiei, după întoarcerea din Ţara Românească nu trebuie luată în considerare, *ibidem*, III. 2. p. 510.

[109] *M.C.T.*, III, p. 491—501 sînt hotărîrile acestei diete, ţinute la Cluj. Darea de război : „2 florini per porta". În fapt se votaseră 125 bani pentru „praesidium" şi o dată 99, altă dată 25 de bani pentru curtea principelui.

[110] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 192. E vorba de tătari, sigur.

[111] Făgăduinţa de înnoire grabnică i-o făgăduise împăratul prin scrisoarea din 23 martie. A.C. Polonica, 1596, f. 18. Un alt curier sosea la 1 sau 2 mai la Pálffy în Strigoniu, cerînd ajutor. Jedlicska, p. 601.

[112] Din Roma se scria la 20 aprilie că 40 000 au şi sosit la Viena. *Hurmuzaki*, XII, p. 253, nota 1. Carrillo plecă după ajutoare şi în Spania, *ibidem*, III. 1, p. 265, tot 20 aprilie.

[113] *Ibidem*, III. 2, p. 192—193. Praga, 7 mai 1596.

[114] *Ibidem*, p. 193—195.

[115] *Ibidem*, p. 196—197. Depeşă din 21 mai. Vezi şi XII, p. 269—270.

[116] „Törtenelmi Tár", 1879, p. 30.

[117] Data la Szamosközy, IV, p. 56.

[118] Numele în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 504. Aci, oastea paşii : peste 30 000.

[119] *Ibidem*, VIII, p. 198. Numărul oastei duşmane : 25 000.

[120] La Praga se ştia la 28 mai că a sosit la Ilia. La 14 mai, veste din Alba Iulia de ridicarea asediului de către turco-tătari.

[121] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 196—198. Praga, 4 şi 28 mai. Pentru prada tătarilor. cf. şi Tholdi, în „Törtenelmi Tár", 1879, p. 29—30 şi Barovius, p. 253.

[122] Szamosközy, IV, p. 56.

[123] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 200. Depeşă din 11 iunie.

[124] Barovius, p. 256. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 198—199. Depeşă din 4 iunie.

[125] *M.C.T.*, III, p. 501—504. Hotărîrile dietei, ratificate la 12 iunie.

[126] În depeşă : 2 000 ; mai tîrziu aflăm că au fost : 1 500.

[127] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 268. Sosiră la 7 iunie la Alba Iulia.

[128] Numele şi data de 14 iunie, la Barovius, p. 257.

[129] Huber, IV, p. 173—174.

[130] Szamosközy, IV, p. 56—57, 60. Încă la Lipova se deosebiseră prin vitejie cei 143 de scoţieni, năimiţi de principe la îndemnul cancelarului său Jósika István. Poate era aci restul lor, 25 căzuseră.

[131] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 201—205. Praga, 2, 3 şi 16 iulie. Vezi şi Barovius, p. 257—263, Szamosközy, IV, p. 58—60, cu detalii pentru luptele în afară de cetate şi pentru bombardare.

[132] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 207. Praga, 30 iulie 1596.

[133] *Ibidem*, p. 208. Praga, 20 august.

[134] *Ibidem*, p. 208—209. Assan paşa către principele Transilvaniei, prezentată la 2 august 1596. Nu sînt motive pentru a o socoti falsă.

[135] *Ibidem*, p. 210—212. Praga, 2, 7 şi 10 septembrie.

[136] *Ibidem*, p. 508—510 şi Huber, p. 395—396.

[137] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 501—503. Asupra ieşirii sultanului şi a însărcinărilor date la diverşi paşi, vezi scrisoarea lui Mihai Vodă către Pangratie Sennyei, *ibidem*, XII, p. 269

[138] *Ibidem*, III. 2, p. 214. Depeşă din 2 octombrie. Alţi prizonieri spuneau că oastea ajunge abia la 100 000.

[139] *Ibidem*, p. 505.

[140] *Ibidem*, p. 2, 211, 213 şi 505.

[141] *Ibidem*, p. 505—506 şi III. 1, p. 277. Scrisoare din 6 septembrie.

[142] *M.H.D.*, V, p. 139 sqq. Cf. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 506.

[143] *Ibidem*, p. 214—216. Depeşe din 2, 4, 18 şi 21 octombrie. După Barovius, p. 265—273, principele venea cu 18 000. După alt raport, 11 000 *(Hurmuzaki*, III. 2, p. 224).

[144] O spune chiar Carrillo la Praga. *Ibidem*, p. 217.

[145] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 402.

[146] *Ibidem*, III. 2, p. 224—225. Raport din noiembrie, cf. şi p. 218 sq ; Illésházy, p. 32—36 ; Barovius, p. 273—282 ; Huber, p. 397—399 ; Cronica anonimă, p. 287—288 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 66—67>.

[147] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 209 (=III. 1, p. 504). Constantinopol, 2 decembrie, *ibidem*, XII, p. 93 şi 127, rapoartele lui Di Cervia de la începutul lui noiembrie.

[148] *Ibidem*, IV. 2, p. 216—217. Marco Venier către doge, Pera, 10 februarie 1596. Asupra tătarilor care petrecură iarna în Dobrogea, vezi *ibidem*, p. 211, depeşă din 12 ianuarie. Numărul : 40 000 ; după alţii : 20 000.

[149] *Ibidem*, p. 216 (=III. 1, p. 503—504).

[150] El a fost mazilit şi locul ocupat de Lala la 18 noiembrie. Acesta moare la 28 ale lunii *(Ibidem*, p. 208). La 12 ianuarie, Sinan se răfuie cu ambasadorii tătari în divan (Ibidem, p. 211).

[151] *Ibidem*, III. 1, p. 506. Constantinopol, 9 aprilie şi Hammer, IV, p. 262.

[152] *Ibidem*, IV. 2, p. 220. Constantinopol, 19 martie.

[153] *Ibidem*, p. 190. Praga, 16 aprilie.

[154] *Ibidem*, p. 169. Praga, 13 februarie, din timpul tocmelilor cu Sigismund.

[155] *Ibidem*, III. 2, p. 194. Praga, 14 mai.

[156] *Ibidem*, p. 193. Depeşă din 7 mai.

[157] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 380.

[158] *Ibidem*, XII, p. 256—257. Nunţiul San Severo către cardinalul San Giorgio, Varşovia, 14 mai 1596.

[159] *Ibidem*, III. 2, p. 205—206. Depeşa ambasadorului venetian, din 16 iulie.

[160] *Ibidem*, p. 194. Praga, 14 mai.

[161] *Hurmuzaki*, XII, p. 270.

[162] *Ibidem*, III. 2, p. 208—209.

[163] Walther, p. 37 <Ed. Simonescu, p. 85>.

[164] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 197. Praga, 21 mai. Se vorbeşte că însuşi domnul ar fi trecut Dunărea cu 10 mii de ostaşi.

[165] Walther, p. 37 <Ed. Simonescu, p. 85>.

[166] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 266.

[167] *Ibidem*, III. 2, p. 199. Depeşă din 14 iunie.

[168] *Ibidem*, p. 198. Depeşă din 28 mai (Cf. p. 508, unde locul trecerii Dunării este „sopra Nicopole").

[169] Cronica anonimă, p. 286—287 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 64—65>.

[170] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 508.

[171] *Ibidem*, XII, p. 269.

[172] *Ibidem*, III. 2, p. 207. Depeşă din 30 iulie.

[173] *Ibidem*, p. 208—209, 211, 212. Depeşe din 2 august, 7 şi 10 septembrie.

[174] *Ibidem*, IV. 2, p. 222. Constantinopol, 25 decembrie 1596.

[175] *Ibidem*, III. 2, p. 226. Praga, 20 noiembrie 1596.

[176] *Ibidem*, XII, p. 269—270. Nicopolitanii către Sigismund, august 1596.

[177] *Ibidem*, IV. 2, p. 221.

[178] *Ibidem*, III. 1, p. 269—270. Aici numărul haiducilor e de 1 500. Că turcii ar fi fost 12 sau 20 de mii e de necrezut. *Ibidem*, XII, p. 276.

[179] Cronica anonimă, p. 285 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 64—65>.

[180] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 270. Vezi şi XII, p. 276, Viena, 7 septembrie.

[181] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 342—343. Suceava, 1 iulie „1595" ; greşit, pentru 1596. La data de sus nu domnea Ieremia.

[182] *Ibidem*, p. 391 şi 394. Acelaşi lucru îl scrie şi bistriţenilor la 9, în XII, p. 271.

[183] *Ibidem*, XII, p. 269.

[184] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 395.

[185] *Ibidem*, III. 1, p. 275.

[186] *Ibidem*, p. 275—276. Scrisoarea lui Mihai, Tîrgovişte, 5 septembrie.

[187] *Ibidem*, p. 277—278. Scrisoarea lui Mihai din 6 septembrie.

[188] Walther, p. 37—38 <Ed. Simonescu, p. 86>.

[189] *Hurmuzaki*, XII, p. 268. Ieremia către starostele de Tykoczin.

[190] *Ibidem*, III. 1, p. 268 sq. Caşovia, 21 iulie şi Viena, 27 iulie.
[191] *Ibidem*, p. 269. După scrisoarea din Alba Iulia, 7 august. Fabuloase povestiri ce le aducea la Constantinopol grecul Manoli Rodo. *Ibidem*, IV, 2, p. 221.
[192] Walther, p. 38—39 <Ed. Simonescu, p. 87>.
[193] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 270. Alba Iulia, 19 septembrie. Aceeaşi veste trimisă ducelui de Parma, *ibidem*, XII, p. 277 nota.
[194] Însemnarea lui Gabelman, care se afla în tabără, cu data de 16 septembrie. *Ibidem*, XII, p. 234.
[195] *Ibidem*, III. 1, p. 270. Scrisoarea o aduceau delegaţii bulgari ; e publicată în vol. XII, p. 269—270.
[196] Alte motive sînt date într-o scrisoare din Viena, 28 septembrie, pentru întoarcerea lor acasă, *Ibidem*, XII, p. 278.
[197] Walther, p. 39—40 <Ed. Simonescu, p. 87>.
[198] Avem o mărturie că hanul arse acest oraş moldovenesc. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 402.
[199] În afară de Walther, această năvală tătărească e povestită şi de Bielecki însuşi. *Ibidem*, p. 400.
[200] *Ibidem*, III. 2, p. 219. Praga, 1 noiembrie.
[201] *Ibidem*. Se dă cifra de 30 mii. După alţii, 40 de mii. *Ibidem*, XII, p. 282. Tot 40 de mii dă şi Szamosközy, IV, p. 61.
[202] *Ibidem*. Supl. II. 2, p. 528 şi IV. 2, p. 404.
[203] Walther, p. 39—43 <Ed. Simonescu, p. 88—90>. Numărul robilor pare a fi prea mare. Pentru invazie şi timpul ei, Cf. Barovius, p. 282—283.
[204] *Hurmuzaki*, XII, p. 280. Alba Iulia, 16 octombrie, şi III. 2, p. 219, Praga, 1 noiembrie. După aceste izvoare Mihai le-ar fi dat o bătaie strașnică tătarilor ; au fost uciși și s-au înecat în Dunăre cca 7 000. Alţi informatori din Praga vorbeau de 8 mii uciși de români şi 2—3 mii înecaţi. *Ibidem*, III. 1, p. 271 şi XII, p. 282.
[205] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 408. Din 20 decembrie.
[206] *Ibidem*.
[207] *Ibidem*, p. 400. Ieremia Vodă către Zamoyski, Suceava, 27 octombrie.
[208] *Ibidem*, p. 405.
[209] *Ibidem*, XII, p. 280. Poruncă bistriţenilor, Alba Iulia, 17 octombrie.
[210] Barovius, p. 283.
[211] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 223—224. Depeşa ambasadorului veneţian, Praga, 13 noiembrie.
[212] Walther, p. 43 <Ed. Simonescu, p. 91>.
[213] Ajutorul unguresc probabil de 2—3 mii.
[214] Walther, p. 43—44 <Ed. Simonescu, p. 91>. El dă cele mai multe amănunte.
[215] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 222. Constantinopol, 25 decembrie. Vezi şi p. 70.
[216] Întîmplarea e povestită numai de Walther, p. 44—45. <Ed. Simonescu, p. 91>.
[217] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 408. Scrisoarea lui către Ieremia, 20 decembrie 1596.
[218] *Ibidem*.
[219] *Ibidem*, p. 400.

VIZITA LUI MIHAI VODĂ ÎN ARDEAL ŞI MISIUNEA LUI MIHALCEA LA PRAGA, INSOŢIND PE SIGISMUND. AJUTOARE ÎMPĂRĂTEŞTI ŞI LEGĂTURI CU BULGARII. STEAG DE LA SULTANUL ŞI PLANUL CUPRINDERII MOLDOVEI. CONTRACTUL PENTRU LĂSAREA TRANSILVANIEI LUI RUDOLF. 1597

Popoarele nu doresc nimic mai mult decît pacea binecuvîntată : păzitoarea vieţii şi a averii omului şi ocrotitoarea muncii lui aşezate pentru trai. Ele ostenesc repede sub greutatea războiului şi-şi uită amarul robiei de mai înainte, dacă libertatea cea nouă nu le-a adus numaidecît şi uşurarea traiului. Fie mîntuitorul cît de curat, ele nu urmează mult timp pe aceeaşi cărare, dacă vijelii neaşteptate strică azi iarăşi o parte din lucrul de ieri [. . .].

Nu avem mărturii să spună întrucît Mihai Vodă se afla în această stare faţă de poporul său. Ştim însă că pe timpul dietei ardelene de la 30 noiembrie—8 decembrie, miniştrii împăratului erau foarte îngrijoraţi „ştiind că acele popoare (ardelenii), înspăimîntate nu vor lipsi a-şi pune toată truda pentru a-l hotărî (pe principe) la împăcarea cu turcii“ [1]. Şi ardelenii nu suferiseră nimic din cele ce suferise Ţara Românească ; nici războiul nu se bătuse pe pămîntul lor pînă acuma, nici paharul amar al năvălirii tătarilor ei nu-l băuseră. Numai dările lor se sporiseră de la 1 florin, cît era de obicei în timp de pace, la 3 florini „de fiecare poartă“. Ce e drept, dieta votă dările cerute, arătîndu-şi încrederea ce are, că Măria Sa nici de aci înainte nu va lipsi întru nimic creştinătăţii şi ţării [2] din ce va fi cu putinţă, cu toate că vorbe de abatere de la această politică s-au schimbat [3].

Mai mult decît o astfel de stare a sufletelor, pe Mihai îl chinuia încetineala cu care se purta războiul din partea împăratului şi a principelui transilvan şi lipsa lor de izbîndă. Oşti de 60 000 de oameni să fie bătute de turci ; cu atîtea ajutoare de bani şi de oameni cîte primea Transilvanul şi să nu cîştige nici o bătaie . . . pe cînd el singur, din al său, cu puţin ce-o fi fost peste 10 mii, a putut ţine pe Sinan în loc. Din trei ani şi jumătate

de cînd îşi măsurau puterile, numai anul Călugărenilor să fie încheiat cu cinste pentru creştini ? Asta trebuia să-i clatine credinţa în tăria împăratului şi să-l facă să şuşnească de jale după banii şi oştile lor : ce minuni ar putea face el cu jumătate din atîtea mijloace ! Starea asta de morţăire Mihai n-o mai putea purta : dorea, ori să se apuce odată şi împăratul de un război straşnic, cu toată inima şi bărbăţia, ori să se încheie pace cu sultanul.

Pentru aceste pricini, ca să îndemne la una sau la alta şi să se aleagă odată într-o parte, Mihai alergă la Alba Iulia îndată după Crăciunul catolic, luînd cu sine numai 2—3 boieri, între ei pe banul Mihalcea şi pe Radu Buzescu. Dacă a fost chemat de Sigismund, cum scrie cronica pămînteană anonimă şi cea a ungurului Barovius, „ca să afle de dreptatea lui Mihai Vodă", după „pîra mincinoasă" ce s-a fost primit de la nişte neprieteni, „cum s-a lepădat Mihai Vodă de Crai" şi „s-a împrietenit cu turcii" [4] — asta nu se poate dovedi şi cu mărturii de documente. Destul că el nu aşteptă sosirea steagului de la sultan, ci plecă în Ardeal [5] îndată ce se însănătoşi de boala năpraznică ce-l cuprinsese după întoarcerea de la Nicopole, boală ce înspăimîntă un moment pe toţi la curtea din Praga, „fiindcă se socotea pierderea aceasta (dacă era să urmeze) de foarte grea, avînd în vedere marea vrednicie ce a arătat-o acum de curînd, cu împiedicarea trecerii tătarilor în Ungaria şi cu voinţa de a se ţine bărbăteşte de partea principelui Transilvaniei şi a creştinătăţii" [6]. Trebui să se hotărască a face acest drum în grabă pînă „la principe, pentru a se vorbi cu el cu capăt, ca împreună să vadă de slobozitul ceauşului acasă şi de neprimirea steagului cu vreo îndreptăţire oarecare, ca să treacă timpul cu vorba şi cu făgăduinţele, după cum au mai făcut şi altă dată în asemenea prilejuri" [7].

Luni, 20/30 decembrie 1596, Mihai Vodă intra în Alba Iulia cu parada unui adevărat domnitor. Jumătate de milă afară de oraş îi ieşise înainte, după Barovius, pînă la Saxopolis, adică Orăştie (dacă nu cumva scriitorul înţelege Sebeşul Săsesc) din ordinul principelui, nobilimea ungurească din Ardeal, cu vestmintele ei atît de arătoase, căci venise mulţime în capitală de sărbători [8]. De la curte era trimis Sennyei Pangratie, marele postelnic, cum zice cronica noastră anonimă, cu mulţi nemţi călări şi 40 de cucii (trăsuri) [9], care vor fi fost ale baronilor ieşiţi spre întîmpinare, în marea lor parte, gîndim. După ce se odihni de călătorie, a doua zi fu primit de principe. Întîi vorbiră numai între ei doi ; apoi, „după felurite cuvîntări şi cumpăniri", se trecu în adunarea senatului. În faţa acestuia, voievodul zise „că a venit cu deosebire pentru a îmbărbăta şi a ruga pe alteţa sa să mîne înainte războiul, propunînd ca loc al lui Ţara Românească, ca una care e mai aproape de inima împărăţiei turceşti ; de unde, învingînd, s-ar putea face cele mai mari cîştiguri, iar la întîmplare de nenorocire, creştinătatea ar suferi mai puţină pagubă decît altundeva". Cuvîntul lui Mihai, plin de dor de luptă mai departe, ţinut în faţa senatului ardelean, oricît de firesc este în gura lui, pare a fi fost hotărît cu prinţul înainte, în cuprinsul lui, pentru a întări pe ardelenii săi, ce şovăiau în ţinerea cu nemţii şi vreau să se abată iarăşi către turc. Mai mult înseamnă, cînd cerea ca războiul să se strămute în Turcia, cu

ţara sa ca punct de mînecare al oştilor creştine. Căci nu trebuie înţeles altceva sub „sedes belli" în Ţara Românească : doar nu erau să aştepte duşmanul înlăuntru.

La războiul din Ungaria Mihai Vodă nu putea lua parte : trebuia să stea acasă să-şi apere ţara. Şi era lăsat pe sine ; puţinele ajutoare ardelene ori nu veneau deloc cînd le cerea, ori veneau prea tîrziu. El dorea lupta, dar război de cucerire în Turcia singur nu era în stare să poarte : totul se mărginea la năvăliri după pradă pe pămîntul duşmanului. Şi era un plan foarte potrivit acum, de a se începe lupta, unde s-a oprit anţărţ, la hotarele dunărene ale Ţării Româneşti. De atunci încoace războiul din Ungaria a fost fără de noroc, cum fusese şi înainte de 1595. Şi poate era mai bine pentru toţi să se zvîrle în inima Turciei. Una sau cîteva cetăţi din Balcani în mîinile împăratului puteau cîntări de două ori atîta, la încheierea păcii, cît cele din Ungaria. Şi pentru a ţine în frîu garnizoanele turceşti de aici nu trebuiau lăsate tocmai multe arme înapoi. Dar încă dacă socotim că se putea străbate pînă la Adrianopol şi mai departe, cum poate avea nădejde domnul nostru şi cum credeau creştinii toţi din ţara turcului, de la Dunăre şi pînă la Ţarigrad ! Căci aceştia erau foarte aprinşi de dorul de răscoală şi Mihai avea legături, cu jurămînt încheiate, cu mitropolitul din Tîrnovo, Dionisie [10], poate din timpul în care fusese, cu o lună înainte, la Nicopole ; şi el cîştigase şi pe arhiepiscopul de Adrianopol pentru planul ca ei să se răscoale şi domnul le va veni într-ajutor. Şi curînd îi vedem zguduindu-se de vestea că Mihai s-ar putea împăca cu turcii [11].

I se răspunse domnului nostru din partea ardelenilor că într-adevăr nici ei, nici împăratul nu se vor lăsa de război, dar că rămîne în voia acestuia de a hotărî unde să se poarte : în formă de sfătuire se învoiră cu toţii că e bine să se poarte atît în Ungaria, cît şi în Ţara Românească ; în Ungaria din partea împăratului şi dincoace din partea românilor şi a transilvănenilor, ajutaţi cu bani şi cu oşti de împăratul şi de papa. Nu ştim apoi dacă îndată acum sau în zilele următoare se dezbătu asupra numărului de oameni cîţi ar trebui să fie în Ţara Românească, cîţi ar putea să dea voievodul, cîţi principele şi cîţi s-ar putea năimi, avînd bani din afară.

Voievodul îmbia că va ţine tot timpul războiului cu cheltuiala sa o mie de lănceri şi o mie de infanterişti arhibuzieri ; pe lîngă aceştia, dacă i s-ar da bani, ar afla 6 mii de călăreţi şi 6 mii de infanterişti : călăreţul cu 5 taleri pe lună şi infanteristul cu 4, socotind în aceşti bani şi „proviziunile căpitanilor şi ale slujbaşilor" (oficiali). Deputaţii principelui ziseră că Transilvania ar fi ţinut la război 2 500 de lănceri călări şi tot atîţia infanterişti ; dacă li s-ar da bani, ar putea şi ei plăti 6 mii de călăreţi şi 6 mii de pedestraşi cu preţul de sus. Papa, împăratul şi regele Spaniei ar avea să dea aceşti bani. Pe deasupra, ziceau ei, ar fi trebuinţă de 4 mii de infanterişti italieni, pe care să-i dea papa, şi 12 bombardieri ; de la împăratul, de 3 mii de infanterişti valoni şi burgunzi, 2 mii de călăreţi arhibuzieri valoni, o mie de raiteri (călăreţi nemţi) şi 20 de bombardieri. Tot de la împărat le-ar trebui 20 de tunuri, pe lîngă cele 60 ce le are principele şi voievodul şi 200 de măji de praf. Mai îmbia, în

sfîrşit, Mihai Vodă, dacă se va aduna o astfel de armată plătită în Ţara Românească : 13 mii de infanterie şi cavalerie de ţară, contingentul ce-l da poporul său, îndatorat la oaste şi haiduci de ţară („et venturieri del paese"). Şi spunea că are atîtea bărci gata pe Dunăre, cît ar putea trece deodată 10 mii de oameni, ceea ce pare binişor mai mult decît ne-am putea aştepta, oricîte bărci va fi luat de la duşman în aceşti ani de luptă, şi că va face şi un pod, dacă va fi înştiinţat la vreme [12].

Mihai Vodă rămase mulţumit cu această înţelegere, mai ales că principele îi făgădui tare că „va împărtăşi totul maiestăţii sale împăratului şi va îngriji ca să se facă această expediţiune cu puteri comune". În ziua de anul nou, după calendarul gregorian, voievodul îi trimise principelui piei de zibelină, foarte frumoase, pentru două ţoale, şi felurite bucăţi de atlas şi de stofe de Damasc ; iar Sigismund din partea sa îi dărui argintărie de masă în preţ de 3 mii de taleri.

La 2 ianuarie st. n. sosi în Alba Iulia un ceauş, trimis de marele vizir Ibraim, care fu primit mîine-zi, la ajunul românesc, în faţa voievodului. Prin scrisoarea ce aduse, marele vizir îndemna pe principe la pace, cu frumoase făgăduinţe, spunîndu-i că stăpînul său a scos din domnie pe hanul tătarilor, punînd în loc pe fratele lui, drept pedeapsă că a pustiit Ţara Românească în contra voinţei şi a poruncilor sale. Cu acesta principele schimbă numai cîteva vorbe şi-l îndrumă la cancelarul său Jósika, de la care primi numai un răspuns nehotărît. Încă înainte de plecarea ceauşului, sosiră scrisori de la paşa Timişorii, cerînd 2 paşapoarte pentru alţi doi ceauşi, care veneau de la însuşi sultanul. Sigismund îşi dete învoiala să vină, dar îi primi şi-i licenţie ca şi pe cel dintîi [13].

Întru aceea, Mihai Vodă plecase încă la 5 ianuarie, a doua zi de Crăciunul nostru [14]. Ca cea mai însemnată izbîndă a vizitei lui în Ardeal poate fi socotită învoiala principelui ca un om al lui să-l însoţească la Praga, unde acesta se gătea de plecare. Vom pricepe greutatea diplomatică ce trebui Mihai să învingă, dacă ne vom aduce aminte de piedicile ce i se puseră în cale la 1594, ca să nu poată intra în legături nemijlocite cu împăratul şi dacă vom vedea truda pusă de principe în urmă, pentru a zădărnici isprăvile la care va ajunge ambasadorul lui Mihai îndată.

La 12 ianuarie Sigismund plecă din nou la Praga [15] cu o aleasă însoţire : cancelarul Jósika, Gáspár Kornis, episcopul D. Napragy, mareşalul Pangratie Sennyei, Nic. Apaffi ş.a. [16] şi din partea domnului român, banul Mihalcea [17], neamul său, care mergea „pentru a face cunoscut împăratului din gura lui dorinţele acelui voievod". La 15 februarie traseră la Bömischbrot, 4 mile depărtare de Praga, unde stătuse şi prima dată principele, înainte de a i se face primirea sărbătorească. În aceeaşi zi ajunse acolo arhiducele Maximilian şi-şi petrecură bine împreună, mergînd şi la vînătoare. Luni seara, la 17 februarie, la încheierea carnavalului, îşi făcu principele ardelean intrarea cu paradă în Praga, ieşindu-i iar curtea înainte şi împăratul primindu-l afară de odaia sa, cît îi îngăduie rangul, cum îşi primea şi fraţii. Apoi fu dus la apartamentele gătite pentru el [18].

Ambasadorului veneţian principele îi spunea, în audienţa ce-i dete în întîia săptămînă a şederii sale la Praga, ceea ce se spunea la toată

lumea şi ce se ştia de la vizita lui Mihai Vodă în Ardeal : „că a venit ca să afle voinţa hotărîtă a maiestăţii sale şi pentru a-l ruga că, dacă vrea să continue războiul cu duşmanul, să se hotărască a-l purta mai cu căldură, să-şi scoată oştile în tabără mai de timpuriu şi să se arunce înainte în inima statelor lui“ [19]. Decît să poarte şi mai departe războiul „aşa încet“, mai mult apărîndu-se, şi fără nici un spor, afla acelaşi martor, peste cîteva zile, că a zis principele în tocmelile sale, e mai bine a face pace cu turcii, pentru a cărei mijlocire s-a şi îmbiat el însuşi [20]. Şi la vizita de adio, ce-i făcea în ziua de 5 martie chiar Sigismund ambasadorului, el dovedea cu mărturisirea sa, că vestitorii martorului nostru îi spuseseră adevărul întreg : „M-am îmbiat încă să tratez pacea universală cu turcul“ [21], zise oaspele între altele.

Cu acest prilej, principele mărturisea şi ceea ce nu spusese, cînd veneţianul îl cercetase, îndată după venire, dar ce acesta aflase de la informatorii săi încă atunci [22]. „Văzînd eu aceste neajunsuri şi această slăbiciune“ (anume, că nu i se da decît un răspuns nehotărît la cererea lui de un ajutor mai mare, care nici anul trecut nu i se dăduse după făgăduinţă), „m-am hotărît“, zicea el, deschizîndu-şi parcă inima, „să-mi predau ţara majestăţii sale împăratului, pentru a-l încredinţa de cea mai bună a mea voinţă şi pentru a-i arăta ca creştin, tot dorul inimii mele pentru slujba creştinătăţii“ ... „dar n-a voit s-o primească“ [23].

În faptă, gîndul de a-şi părăsi ţara era lucrul de căpetenie, ce-l adusese acum la Praga, cum ştia, de la început, veneţianul. Nu atît lipsa ajutoarelor făgăduite, pe care le avusese în măsură destul de însemnată, ci neputinţa de a face vreo ispravă împotriva turcilor, şi bătaia ce suferi de la ei împreună cu oastea împărătească, ca şi tragerea nobilimii sale către turc îl adusese la desnădăjduire. Dar mai presus decît orice, turbura sufletul [...] viaţa sa în căsnicie, care cu mult înainte, îndată după ruşinea de la Timişoara, îi stîrnise gîndul, să fugă departe de doamna şi de ţara sa.

La 24 septembrie 1596, pleca din Tuşnad la Praga duhovnicul principelui, ca să lucreze pentru despărţirea lui de principesa Maria Cristina şi pentru a-i face cu putinţă părăsirea domniei Ardealului. „Dumnezeu ştie“, scria Carrillo, în dimineaţa acelei zile, „cu ce inimă întristată şi amărîtă plec în acest drum, cît mă necăjesc, văzînd, că prin această faptă, serenitatea voastră, se răstoarnă din culmea, la care a fost înălţat prin mila lui dumnezeu“... „Nici eu, nici nimenea din ai săi“, adăuga el mai jos, „nu vom putea îndreptăţi această faptă înaintea lui dumnezeu şi a oamenilor, căci pe lîngă aceea, că toţi sîntem convinşi, că nu e o slăbiciune din fire, ci de făcătură (non naturae defectum, sed maleficii esse)“ [24]. „Serenitatea voastră n-ar trebui să caute despărţirea, cîtă vreme serenitatea ei e îndestulită, după cum într-adevăr este, să rămînă ca o soră“ [25]... Anume, principele nu-şi putea împlini datoria bărbătească, şi acest greu al inimii sale îl făcea să dorească cu sete a fi totdeauna departe de ea. Aceasta pare că era şi pricina de căpetenie, pentru care el vrea să se lase de stăpînirea Transilvaniei. Căci, scrie ministrul Rumpf către mama principesei : „Lucrurile principelui Transilvaniei, puse aci în tocmeală, n-au avut niciodată vreun fundament drept, cinstit şi statornic,

căci pe lîngă aceea, că nici într-o dimineaţă nu avea părerea din seara trecută, dar toate discursurile şi toate planurile lui aveau de ţintă, ca el să nu fie acolo, unde e prea milostiva doamnă, şi ea nu, unde e el. Îndată ce băga de seamă, că serenitatea ei ar fi să facă o călătorie la serenitatea voastră, atunci nu numai nu era sătul de Ardeal, ci se făcea aşa de neînduplecat în condiţiile lui de a părăsi acea ţară, cît aveam destul de a ne minuna de aceasta" [26].

Alături de starea nesuferită a vieţii lui familiare ne dezvelesc cuvintele lui Rumpf şi toate greutăţile ce miniştrii împăratului întîlniră în tocmelile lor cu transilvanul, care dorea în fiecare dimineaţă altceva. Între cererile lui nemăsurate, făcute cu graiul, ne-au păstrat rapoartele ambasadorului veneţian lucruri ca acestea : Înainte de a se face schimbul Transilvaniei cu ţări ce i-ar da împăratul din ale sale, ori, dacă împăratul nu s-ar învoi nicidecum la schimbul oferit de principe, cerea acesta, să i se dea 12 mii de soldaţi plătiţi şi 120 de mii de florini pe lună, timp de opt luni, ca să ocupe Solnocul (lîngă Tisa, departe spre apus de graniţele ardelene) şi Timişoara şi să le lipească de Transilvania ; prin aceasta s-ar înnoda legătura cu Ungaria (împărătească) şi Agria şi Iaurinul (Raabul) n-ar mai putea fi ţinute de turci [27]. [...]. Săvîrşind aceasta, ar părăsi apoi Ardealul şi „ar purta război într-una cu turcii, ca un căpitan al maiestăţii sale şi al oastei lui". Se înţelege minunăţii de acestea nu puteau decît să îngrozească pe miniştrii împăratului şi să-i facă să creadă mai mult în tragerea inimii lui de a se împăca cu turcul, îndată ce va ajunge acasă [28].

Pe hîrtie punea principele cereri asupra cărora se putea sta de vorbă şi pe care împăratul le făgăduia în mare parte. Astfel că, în al doilea răspuns [29] la punctele principale i se făgăduia din partea lui Rudolf : 1) decoraţia spaniolă „Lîna de aur", care i se şi dete în ziua de 5 martie [30] ; 2) Pentru ordinul teutonic, a cărui dare nu sta în puterea maiestăţii sale, nici a marelui magistru Maximilian, se va hotărî în urmă ce răsplată să i se dea ; 3) Ducatele sileziene Oppeln şi Ratibor i se vor da îndată ce Transilvania va fi predată şi noi sarcini nu se vor pune pe ele ; 4) Împăratul se va gîndi şi la cuvenita răsplată (compensatio) pentru provinciile Pardubitz şi Brandeis, care încă nu pot fi date ; 5) I se va păstra titlul de principe al împărăţiei ; 6) Va fi scutit de sarcini, cum s-a zis ; 7) I se va da deosebita ocrotire ; 8) Împăratul va îngriji ca toate să se împlinească ; 9) Principesa să-şi păstreze toate bunurile ce i s-au dăruit de principele, fie că va rămînea ea în ţară sau nu. Şi despărţirea de ea va mijloci-o la papa şi la arhiducesa mamă [31]. Dar, pînă ce s-ar îndeplini aceste puncte şi principele ar părăsi Ardealul, trebuia ca împăratul să se legătuiască a-i da un anumit ajutor, atîta, cu cît s-ar fi putut îndestula, dacă era să mai stea împotriva turcului. În loc de aceasta, spunea el ambasadorului veneţian, la pomenita-i vizită de la 5 martie, două ore după ce se despărţise de împăratul, a primit de la miniştrii acestuia răspunsul foarte nehotărît, că maiestatea sa nu va lipsi de a-l ajuta, şi de a face tot ce va fi cu putinţă, răspuns, pe care prea puţin temei poate pune : „şi eu ştiu, adăuga el, cum stau lucrurile mele, şi ce îndatorire am faţă de popoarele mele".

Se despărți deci foarte nemulțumit — după cum spune fără înconjur și generalul bisericii catolice, Giovanni Francesco (Aldobrandini), care tocmai sosi la Praga, și avu o întîlnire cu el, — și lăsă tot atît de nemulțumită curtea și cu frica mare, că va face cît de curînd pace cu turcul [32]. Ba Sigismund ținu să-și arate toată supărarea chiar printr-o necuviință : scrisorile împărătești, ce însoțeau pe cele sosite de la mama principesei, scrise pentru a-l abate de la gîndul despărțirii [33], fură găsite, după plecarea principelui, întîmplată în ziua de 7 martie [34], nedesfăcute, în camera cancelarului Transilvaniei, „împotriva a toată omenia și respectul" cum bine zice ministrul Rumpf [35].

De bună seamă că Jósika „își va fi avut partea sa" la nesfîrșitele șovăiri ale principelui, cum socotește Rumpf [36], și la neputința de a trata cu el ; și într-un timp al tocmelilor miniștrii cereau, ca un frate al cancelarului, „mult iubit" de stăpînul său, să rămînă chezaș pentru cele ce vor lega împreună [37], dar desigur că sîntem în drept a ne mira de mintea și inima unui domn, care își găsea plăcerea, chiar în acest an, a fierbe ouăle de cioară și a le pune înapoi în cuib, ca să le clocească atîta, pînă ce le cădeau penele [38].

Totuși principele transilvan nu se depărtă de la Praga așa, fără nici o făgăduință hotărîtă, cum zicea. Cel puțin așa scria împăratul fratelui său Matthias, căruia îi trimitea în extras cele ce au statorit împreună. După acest raport maiestatea sa s-a învoit să dea lui Sigismund 6 000 de ostași (anume 2 000 călăreți și 4 000 pedestrași), care să fie la sfîrșitul lui mai la hotarele Transilvaniei. Cît privește „ajutorul de bani dorit", împăratul avea de gînd (Seyen derowegen der gnedigsten Intention) să-l întrebuințeze de-a dreptul în Țara Românească și Bulgaria, cu condiția însă, ca, dacă dușmanul s-ar îndrepta împotriva Transilvaniei cu grosul puterii sale, acel ajutor dat românilor să-i poată fi de folos și ei, la care întîmplare maiestatea sa ar porunci și oștilor sale din Ungaria de sus să-i sară într-ajutor. Dacă însă transilvănenii și românii ar fi scăpați de primejdia din partea dușmanului, și acesta s-ar îndrepta împotriva împăratului, atunci, la cerere, și ei să vină cu cît vor putea într-ajutor.

Cu această rezoluție împărătească au fost sloboziți acasă principele transilvan și deputații (românilor și bulgarilor), se zice la sfîrșitul primei părți a acestui „extract" din 20 martie, spunîndu-li-se totuși, că împăratul va trimite la dieta transilvană, ce avea să se țină curînd, „deputați, . . . pentru a se tocmi și legătui cu capăt" [39].

Ambasadorul venețian, totdeauna bine cunoscător de toate, nu ne spune că tocmelile s-ar fi purtat cu banul Mihalcea și cu principele laolaltă, cum s-ar părea din extrasul pomenit înainte. Oricum va fi fost, deputatul lui Mihai Vodă rămase la Praga și după plecarea năpraznică a transilvanului, pentru a se trudi, să poată duce mai bun capăt acasă. „Cere ajutor de oaste sau de bani pentru Mihai Vodă, și se gîndesc aici în orice chip să-l îndestulească cu ceva" (e pensano qui di darle in ogni modo qualche soddisfatione), scrie Contarini la 10 martie [40]. Iar la 3 ale lunii, înainte de plecarea lui Sigismund, scria, că omul voievodului cere

bani, pentru a se împotrivi tătarilor şi a se apăra de turci, „îmbiindu-se de a opri duşmanul şi a face multe isprăvi bune, împreună cu principele sau deosebit de el, în serviciul majestăţii sale“ [41]. Desigur că dorinţa de a sluji împăratului deosebit (separato) nu se putea face decît tot îndeosebi de principele. Într-adevăr, „valacul rămas la această curte în numele lui Mihai Vodă“, scrie acelaşi ambasador la 17 martie, „îşi continuă tratăţiunile sale, şi eu am auzit din bună parte, că el mai tratează în ascuns, din însărcinarea bulgarilor, şi treaba răsculării lor, hotărîtă (concertata) cu suspomenitul voievod, lunile trecute, îmbiindu-se ei de a se mişca şi de a prinde armele împotriva turcilor, îndată ce li s-ar da vre-un ajutor de oaste din această parte. Şi aici au de gînd ai trimite 3 sau 4 mii de soldaţi, cu cuvîntul că se duc la voievodul spre a se împotrivi tătarilor, ca (apoi), împreunaţi cu oştile voievodului, să poată întări pe bulgari şi să facă în acea parte o voinicească rezistenţă duşmanilor“ [42].

Înţelegerea avută cu bulgarii o cunoaştem şi va mai fi vorba de ea îndată. Tocmai în acest timp scria îngrijorat capul lor, mitropolitul de Tîrnova, să-i dea capăt voievodului, dacă într-adevăr face pace cu turcii, cum se aude [43].

Deşi ambasadorul veneţian vorbeşte într-una numai de un „valac“, se pare că erau la Praga, în timpul tocmelilor lui, şi delegaţi bulgari. Căci se zice la începutul extractului pentru arhiducele Matthias, ca şi în scrisoarea însoţitoare a împăratului că, pe lîngă principele Transilvaniei „s-au aflat aici şi diferiţi deputaţi din Ţara Românească şi Bulgaria“ [44]. De asemenea, se pare că Mihai mai trimise în urma lui Mihalcea şi alţi deputaţi. Căci avem o scrisoare a arhiducelui Maximilian către voievodul Mihai, dată din Neustadt 21 martie, în care îi spune, că n-a putut fi mijlocitor pe lîngă împăratul, cum s-a rugat, fiindcă era plecat de la Praga, şi delegaţii lui i-au întîlnit în cale, dîndu-i acolo scrisoarea ; dar nădăjduieşte „că vor fi cîştigat cele cerute, pentru trebuinţa lucrului şi firea timpului“ (eos, pro rei ipsius necessitate, ac temporis huius qualitate, postulata impetrasse non dubitamus) [45]. Aşa s-a şi întîmplat [. . .]. La 24 martie veneţianul scrie, în sfîrşit, că „valacul a plecat cu multe făgăduinţe de bani şi de oaste, pentru ca bulgarii să se poată răscula şi apuca armele împotriva duşmanilor“ [46].

Pentru „îndeplinirea“ acestor făgăduinţe, şi „ca să le tocmească desăvîrşit“, împăratul trimise, îndată după aceea, deputaţi la dieta din Alba Iulia [47], pe care principele o chemă încă de pe drum, la 12 martie, pentru ziua de 27 aprilie şi următoarele [48]. Trimişi fură Adam Gall Poppel şi episcopul de Oradea [49]. Instrucţiunea lor zicea : 1) Să se ţină cît pot de rezoluţia împărătească, ce o cunoaştem, şi să încredinţeze „pe principele Transilvaniei, pe reprezentanţii ţării şi pe alţi delegaţi“, că maiestatea sa se găteşte zilnic de război, şi va căpăta şi multe ajutoare străine. 2) Dacă principele şi staturile Ţării vor cere şi un ajutor de bani, afară de ostaşi, să nu li-l îmbune, ci să zică numai, că deşi majestatea sa are de gînd să dea românilor ajutorul de bani, totuşi îl va împărţi atît românilor cît şi ardelenilor, cîtă vreme duşmanul va fi în acele părţi, aşa că n-au pricină să se supere. 3) Cît priveşte ajutorul de dat Ţării Româneşti din banii maiestăţii sale, deputaţii români au cerut

pentru 6 000 de oameni, din popoarele din împrejurime, peste vară, adică pe 6 luni : dar nu li s-a făgăduit nimic anume, ci au fost îndrumaţi la dieta transilvană şi la hotărîrea ce va urma din partea împăratului. Deputaţii M. Sale se vor trudi să facă pe români să se îndestulească cu 3—4 mii de oameni, ţinuţi pe cheltuiala împăratului ; dacă nu vor izbuti, se pot învoi şi la 6 000, numai cît, pentru aceştia toţi să se ajungă cu suma de 24 mii de taleri pe lună, cum s-au dat principelui anul trecut. 4) Această oaste să se lupte sub steaguri împărăteşti, şi să se ştie, că stă în solda M. Sale. 5) Pentru căpitanii ce să-i povăţuiască, deputaţii se vor sfătui la Caşovia cu comandantul din Ungaria Superioară, colonelul general Teuffenbach. 6) Pentru recrutarea şi plătirea acelor ostaşi, M. Sa a rînduit pe maeştrii de mustră din Ungaria de sus, pe Eric Lassota şi Han Hödl. 7) Negustorul Lazar Henggl din Viena va griji de plata pe două luni, 48 mii de taleri (cum se aşteptau la cea mai mare sumă învoită), parte acum îndată, parte se va trimite prin cambii în Ardeal. Asemenea se va trimite în urmă prin cambii [50] cea pentru luna a 3-a. 8) Pentru celelalte 3 luni rămîne să-i plătească bulgarii, cum a fost vorba, dacă românii vor trece Dunărea. Iar dacă nu vor trece, M. Sa îi va ţinea şi-i va plăti acolo, unde vor fi mai de lipsă. 9) Deputaţii îşi vor da toată silinţa să împiedice pe transilvăneni şi pe români de a face pace cu turcii. 10) În sfîrşit, fiindcă Măria Sa are cunoştinţă că au sosit cîţiva delegaţi ai hanului tătar la regele polon şi zic că se vor apuca ei de turc cu toată puterea, numai dacă li s-ar da 40 000 florini : deputaţii să caute toate mijloacele şi căile, foarte pe ascuns, dacă s-ar putea dobîndi atîta (sovil erpracticirt werden khundt), prin mijlocirea românilor, moldovenilor şi bulgarilor (care ei singuri s-au îmbiat mai înainte de a răscula pe tătari împotriva turcilor), ca tătarii să primească de la M. Sa 40 000 florini şi în schimb să se ridice cu puterea lor şi să se arunce în ţara turcului [51].

Deputaţii împărăteşti într-adevăr plecară spre Alba Iulia, la 22 a lunii [52]. La Caşovia se înţeleseră cu Teuffenbach să caute comandanţi pentru oastea ce se va aduna de ajutor Ţării Româneşti, după cum li s-a dat memoriu din cancelaria de război şi, la 17, primeau la Cluj scrisoare de la comandamentul din Ungaria de sus, unde li se vestea, că Paul Melithy s-a învoit să grijească de oastea aceasta românească, dacă se vor înţelege asupra salariului său. Comisarul Melchior Bogáthy, scriau deputaţii mai departe, trimis de principele să le iasă înainte la graniţe, ca şi toţi pe cîţi i-au ispitit pe drum, le-au spus însă că inima tuturor staturilor (ardelene) e pentru facerea păcii cu duşmanul [53].

Frica aceasta, care nu-i slăbise la Praga nici un moment [54], se împrăştie însă binişor, cînd, la începutul lui mai, veni scrisoarea principelui, din 16 aprilie [55], avînd alăturate copii după scrisorile de la sultanul şi marele vizir, ce le-a găsit acasă [56], la sosirea sa, ba chiar copia răspunsului ce le-a dat. „Fiindcă te-ai gîndit să vrei pacea", scria sultanul în scrisoarea-i de la 28 februarie,... „ţi-am trimis aceste scrisori prin Ali-Ceauş, ca să poţi avea acea pace, de care s-au bucurat înaintaşii tăi". Iar marele vizir cerea şi un delegat ardelenesc, la întoarcerea lui Ali-Ceauş, ca să poată avea prin el hotărîrea voinţei lui. Pînă ce s-ar

sfîrşi aceste tocmeli, căpitanii mărginaşi au primit porunci, zicea el, să nu facă nici o supărare supuşilor ardeleni. În faptă, Sigismund se închina turcului prin scrisoarea sa : „Sînt gata să viu pentru a săruta haina maiestăţii voastre", scria el sultanului, „şi pentru a ne supune, eu şi toată ţara mea, sub scutul aripilor puterii voastre". Sinan şi ceilalţi viziri morţi şi trăitori încă, şi sangeacii de la hotare sînt pricina înstrăinării lui şi a începutului duşmăniilor. Căci au ars şi pustiit casteluri, oraşe, moşii şi sate din stăpînirea sa şi i-au dus supuşii în robie. Iar jalbele lui le-au oprit să străbată la sultanul. Mulţumind lui Dumnezeu, că înălţimea sa i se arată acum binevoitor, trimite împreună cu Ali-Ceauş, care a adus scrisorile sultanului, pe Martin Benyai, ca să se roage de pace şi să aducă paşaport pentru un ambasador mai de rang [57]. Dar principele spunea că asta o face numai din şiretenie („de industria"), pentru a aduce în rătăcire pe duşman şi a-l face să aştepte în zadar. Împăratul îşi arătă încrederea în această mărturisire a lui, dar tot se mai temea că ar putea şi aievea să ajungă la învoială de pace din acest schimb de vorbe prieteneşti. Şi nu întîrzia, în răspunsul său de la 2 mai, a-i pune în vedere nu numai toată ruşinea ce ar cădea asupra-i prin împăcarea cu turcii, ci şi paguba ce şi-ar pricinui singur, ascultînd de ei şi de sfatul înşelător al ambasadorului englez. El va îngriji mult, ca să i se dea toate ajutoarele făgăduite, şi aşteaptă, ca şi de aci înainte să-i împărtăşească tot ce va afla de planurile duşmanilor şi de soliile ce vor mai veni de la ei [58].

Tocmai aceasta urmărea principele prin trimiterea soliilor schimbate cu turcii : să dea zor după ajutoare cum trebuie. Şi pentru dovadă că ele sînt prea de lipsă, mai trimitea, cu acelaşi prilej, şi scrisoarea mitropolitului de Tîrnova, de la 19 martie (stil vechi, de bună seamă), cu veştile ce acesta le-a trimis lui Mihai Vodă despre mişcările turcilor, dimpreună cu veştile şi cererea voievodului însuşi.

Mitropolitul spunea, după închinăciunile ce făcea lui Mihai Vodă, în numele tuturor bulgarilor, că 2 000 au plecat din Constantinopol, şi alţi 2 000 se adună acolo ; ei au plecat către Dîrstor şi vreau să facă un pod, pentru a trece în Ţara Românească. Mehmet paşa a fost numit paşă de Timişoara şi guvernator al întregii Ţări vecine. Olay-beg, „adică supt-comandantul căpitanului cel mare", a împrăştiat vorba că domnul se sileşte cu viclenie să încheie pace, pentru a-i înşela apoi pe turci, neţinînd-o. Într-adevăr ei caută chipul, cum să amăgească pe măria sa. Îi aduce aminte de jurămîntul făcut, şi arată starea lor gata de război. Să-i scrie prin călugării Ion şi George repede. Nu-i ascunde, că au început a-şi pierde nădejdea, din pricina veştii de împăcăciune cu turcii, „care cînd s-ar săvîrşi, repede primejdia ar cădea pe spatele noastre". Să-i scrie cu hotărîre toate, ca să ştie, cum să se poarte [59].

Nu ştim, dacă tot atunci şi tot pe această cale ajunseră la cunoştinţa austriecilor alte două scrisori ale mitropolitului Dionisie, adresate tot lui Mihai Vodă, o săptămînă mai înainte, la 12 şi 13 martie (st. v.). Copiile lor nu le are ambasadorul veneţian. În cea dintîi, cunoscută în traducere ungurească, mitropolitul spune că îndată ce i-a primit scrisoarea, unde a poruncit ca ei să fie gata, că va veni să bată pe păgîni,

a pus în picioare pe creştini, cheltuind pentru înarmarea lor 1 000 de galbeni ; apoi le-a împărţit şi 260 de cîble (măsuri) de grîu (köböl búzát) şi aşteptau gata. Ba a trimis şi după arhiepiscopul de Adrianopol, care a şi venit la Tîrnova, unde au aşteptat pe voievodul 20 de zile. Deşi n-a venit atunci, ei sînt tot cu aceeaşi inimă. Poate vrea să se împace cu păgînii, atunci să le dea veste. Dar ei se roagă, să nu se încreadă nici el, nici regele Ardealului în cuvintele frumoase ale turcilor. În cea de-a 2-a scrisoare păstrată în traducere nemţească, se roagă, să nu-l părăsească voievodul : căci toată creştinătatea i se închină cu dragoste, cum va mărturisi la judecata cea de pe urmă. I se spune apoi, că fără dreptate s-a văitat Mihai în scrisoarea sa, că nu i-a dat ajutor : dimpotrivă el şi-a silit oamenii săi să intre sub scutul măriei sale. El nu e gătit cu mai mult, decît cu servitorii şi caii săi, şi n-are pentru proviant decît 1 000 de galbeni ; la Racoviţa, în casa lui Dedul, are 130 de meţi de grîu, care costă la ei cîte 4 ruble : îndată ce va veni voievodul, îl va împărţi la oamenii Măriei Sale. Pe lîngă aceste mici deosebiri, această scrisoare mai cuprinde şi alta mai mare : însuşi patriarhul Constantinopolei ar fi fost la ei „zilele trecute", şi cu el a aşteptat 20 de zile după voievodul, „cu mare dor, nu altfel decît a doua venire". Să fi venit atunci, cînd i-a scris, ar fi făcut lucruri ce n-au mai făcut alţi principi. Îi aminteşte apoi de vestea ce a primit din Constantinopol zilele trecute, cum măria sa a trimis împreună cu ceaşul un delegat al său la sultanul, pentru a-i cere pacea : să-i spună dacă e aşa, să se ştie îndrepta [60]. Judecînd după deosebirile în arătarea faptelor, cîte nu sînt noi în tot cuprinsul, se pare că una din aceste scrisori nu a fost trimisă voievodului. Şi anume, poate cea din urmă, care nu o are veneţianul, şi care a putut ajunge pe altă cale (e păstrată în arhiva din Innsbruck) la cunoştinţa familiei împărăteşti.

Scrisoarea lui Mihai nu cuprinde repetarea aceloraşi veşti. Ea se întemeiază pe alte ştiri ce-i aduceau spionii săi („alcune spie sicure") : împăratul turcilor, scrie el cancelarului Jósika fără îndoială puţin înainte de jumătatea lui aprilie (cînd scrisoarea fu trimisă la Praga, împreună cu cea de la 19/29 martie a mitropolitului Dionisie), are de gînd să facă un pod peste Dunăre la Nicopole [61], unde a poruncit să se adune lemne din toată împrejurimea. Ienicerii colindă hotarele în fiecare zi acuşi cîte 600, acuşi în mai mare număr ; între ei însă are spioni siguri, care îl vor înştiinţa de toate mişcările. Acum paşa Mohamet face mustră oştilor ; sfîrşind cu aceasta, le vor duce pe ţărmurile Dunării, unde-şi vor slobozi caii la păşune, ca apoi, odihniţi, să plece la drum. Şi oricît s-ar zice, că se duc în sus, să ştie domnia sa, că e hotărît de a se arunca asupra Transilvaniei, pentru a o cuprinde cît mai curînd. Deci se roagă, principele să-şi lase toate celelalte lucruri la o parte, pentru a păzi dinccace, căci de vor aştepta pînă ce vin turcii, atunci toate vor fi în zadar. Ştie domnia sa, cît e de slabă Ţara şi el cît de lipsit de bani şi garnizoane. Cît îl priveşte pe el, ori moare, ori trăieşte, va merge înainte la cele începute, ziua-noaptea, şi va alerga, unde va auzi că sînt scînduri şi grinzi pentru poduri, ca să le ardă. De-ar avea oameni şi bani, şi lucruri mai mari ar face. Deci măria sa să fie gata a-l ajuta la vreme cu oaste

şi bani, cînd trebuinţa va cere. Să nu uite a scrie şi maiestăţii sale, ca să vie în acea parte, fără amînare [62].

Va da el ajutoare, principele, la vreme de lipsă, căci le va da în al său interes, dacă nu va fi să ajungă la împăcăciune cu turcul. Dar acuma îl ardea altceva, ce va întări şi mai mult vederile noastre, scoase din mersul întîmplărilor, încă la 1594 şi 1595 : că punea stavilă între Mihai şi împăratul.

Dieta transilvană votă dările cerute de domnul ţării, ca să poată purta mai departe război, iarăşi 3 florini de poartă [63]. Şi el se grăbea de a încredinţa din nou pe împăratul, că, de stă la tocmeală cu turcii, o face pentru a-i ţine cu nădejdea — pentru binele comun. Ceea ce îi turbură sufletul însă, era vestea că maiestatea sa a făgăduit lui Mihai Vodă ajutoare nemijlocite. Şi nu se sfii a-şi arăta îndată întărîtarea pe faţă, aruncînd împăratului, că „nu i se pare lucru de omenie nici lui, nici fruntaşilor Transilvaniei şi sfetnicilor săi, ca Maiestatea Sa să trimită voievodului ajutoare de bani şi de cătane, deosebit, fie pentru a se împotrivi tătarilor, fie pentru a răscula pe bulgari". Căci „Mihai Vodă e vasalul său şi-i atîrnător de sine". Deci cerea, ca lui să i se trimită „suma de bani cu cele 4 mii de oameni", ce trebuiau să se trimită voievodului, împreună cu cele 6 mii făgăduite lui, şi aceasta să se împlinească în grabă. Împăratul şi miniştrii săi se supărară, auzind acestea şi ziceau : „că principele vrea, ca toate lucrurile să se facă după gustul său" ; ori, că umblă anume să o rupă cu ei, aşteptînd să i se tăgăduiască pofta, ca apoi să se poată împăca repede cu turcul. Totuşi hotărîră, să-i împlinească şi această cerere, de frica trecerii lui la duşmani, şi să-i trimită cei 10 000 de soldaţi împreună cu banii ceruţi, rămînînd ca să se scoată cumva, cum vor putea, la voievodul. Nădăjduiau, că pentru aceasta, tocmelile cu bulgarii nu se vor rupe, şi voievodul nu se va despărţi de atîrnarea de transilvan. Cu toate că ştiau altmintrelea, că voievodul va trebui „să rămînă foarte nemulţumit cu principele şi cu sfetnicii lui, şi că el a dorit totdeauna să atîrne de voinţa Maiestăţii Sale împărăteşti în tot războiul acesta, şi nu de altă parte". Şi nu uitau a cumpăni, că, din pricina acestui schimb de ajutoare, ce i se făgăduise, ar putea, din întîmplare, să se înstrăineze şi să fie cel dintîi, care să încheie pace cu turcul. Totuşi, se vede că mai mult se temeau de necredinţa transilvanului decît de mînia lui Mihai Vodă, cînd hotărau, să trimită lui Sigismund şi partea lui de bani şi de oaste. Îl îndatorau numai pe Sigismund să ia parte cu toate puterile lui la apărarea Ţării Româneşti şi la ridicarea bulgarilor.

Din parte-le, transilvănenii se supărau, cînd A. Poppel se întoarse la Alba Iulia, după ce fu de împărţi la cîte oşti s-au adunat cele 60 de mii de taleri, ce adusese, părîndu-li-se, că şederea asta multă între ei a deputatului înseamnă un control împărătesc asupra lor [64].

Cît pentru aceasta, supărarea avea să le treacă în curînd. Gáll Poppel ajungea la 13 iunie înapoi, la Praga [65]. Dar la 2 iulie un alt trimis împărătesc avea audienţă la principele : Sigismund della Torre. Ce e drept, acesta venise anume pentru interesele Mariei Cristina, ale principesei [66]. Totuşi, vorbind de daraverile ei, a ajuns vorba şi la ajutoarele, ce maies-

tatea sa „trebuie să-i trimită", dat fiind prilejul, că voievodul Țării Românești îi scrisese că vine multă oaste turcească și tătărească asupra Transilvaniei. „Și acest voievod se vaită (si duole) cu cuvinte foarte aspre", scrie Della Torre împăratului, „că ajutoarele de la M-tea Voastră nu i-au venit ; ba chiar amenință, că-și va părăsi țara". Omul împăratului folosește cuvîntul, pentru a dovedi transilvanului „că ar fi mai bine, dacă M. Voastră ar fi trimis cele 4 mii de soldați laolaltă cu cele 6 mii, sub un cap general, ca un Ferante Gonzaga, sau alții, cu steagurile M. Voastre". Ajungînd apoi în Transilvania, generalul ar fi trimis cele 4 mii de soldați în Țara <Românească>, sub capii ce i-ar fi plăcut. Și principele „mărturisi, în sfîrșit, că ar fi fost mai bine, căci în acest chip i-ar fi fost luat voievodului prilejul de a se plînge asupra lui, după cum face". Della Torre mai adaugă către principele că, dacă astfel se lucra, cele 10 mii erau de-ajuns, „cînd maiestatea voastră ar fi vrut să ia în stăpînire această țară, iar acum va trebui să aducă alții, căci numai 6 mii de soldați nu vor ajunge, *neputîndu-se pune nici un temei pe cele 4 mii de soldați, care se duc în Țara Românească, căci capii și soldații sînt puși de voievodul*". Spune apoi, că a dat sfat maestrului de mustră al împăratului, înainte de a pleca, în aceeași dimineață, „să încerce de a ține mai strînsă această oaste prin plată, sub capi plătiți, ca să se poată servi de ea M. Voastre la orice întîmplare". Această întîmplare trebuia să fie ocuparea Transilvaniei, pe cît se vede, căci zise principele suspinînd, în timp ce cancelarul ieși puțin afară : „Eu nu văd ceasul, cînd Maiestatea Sa se va hotărî asupra acestei țări". Acest ceas îl dorea și Della Torre, pentru pricina, că vedea pe Sigismund obosit de a stăpîni popoare, și doritor de a cutreiera lumea cu cîțiva italieni, după gustul lui (di suo humore) [67].

Din spusele lui Della Torre se vede că recrutarea ajutorului, ce era să se dea lui Mihai, se făcea după cererile voievodului, cum ele ni se descopăr în instrucțiunea ambasadorilor împărătești, trimiși la dieta din Ardeal : se recruta de oamenii voievodului, în țară sau la granițele ei, și sta sub capii ce el îi numea. Numai plata pentru ei, ce era să se dea de-a dreptul voievodului, urmă a se da, după cele ce am văzut, prin mijlocirea transilvanului, ceea ce nu schimbă fața lucrurilor. Și chiar acești bani aveau să fie împărțiți de plătitorul trimis de împăratul, care într-adevăr sosi la Tîrgoviște, la 15 iulie, aducînd bani. Era Henric Lassota, cel din instrucțiunea delegaților la dietă. O altă sumă nu ni spune cît, se trimisese voievodului încă în iunie [68] ; era, credem, partea ce-i va fi făcut principele din prima rată ce primise el de la împăratul. Fie că ea fu socotită de prea neînsemnată, fie că Mihai aștepta și ostași ajutor, cum îi adusese vorbă Mihalcea, că i se vor da, judecînd după spusele venețianului, pricină grea trebuia să aibă, de se jeluia așa de aspru.

Cît privește oastea de ajutor, încă la 13 iunie scria Ioan de Marini din Alba Iulia la Praga, că Moise Székely a fost trimis „căpitan către granițele Țării Românești, în care provincie, se zice, că trebuia să intre cu 4 000 de soldați", și el credea că sînt soldații datoriți în numele maiestății sale [69] ... Iar ambasadorul venețian știa, la 26 iunie, după cele din

urmă scrisori venite din Ardeal, că, făcînd voievodul Ţării Româneşti cerere grabnică de ajutor, pentru a se împotrivi tătarilor, „principele trebuia să-i expedieze repede pînă la 2 000 de călăreţi, plătiţi cu cei 60 de mii florini [70], trimişi lui de maiestatea sa prin D. Adam Poppel". La 3 iulie, acelaşi martor putea spune că a avut vestea, cum 2 000 de călăreţi s-au şi trimis, şi aveau să le urmeze în curînd 2 mii de pedestraşi, şi la 12 iulie, că principele cere bani, ca să nu se curme „plata celor 4 mii de soldaţi, care s-au şi trimis din Transilvania" în ajutorul voievodului Mihai, „avînd a trece toţi aceşti bani şi orice altă provizie pentru Ţara Românească prin mîinile principelui". La 17 iulie apoi aceşti bani i se şi trimiseră „pentru voievodul Valachiei" [71].

Felul oştilor ajutătoare în aceste ştiri, deosebit de cum scria Della Torre (căci nu poate fi vorba de altele la el), nu-l putem tîlcui altfel, decît socotind că principele, chinuit de multe gînduri, lăsa după Della Torre, cum el înţelesese rostul lor, fără să spună nici aceea, că atunci erau plecaţi cei 2 mii de călăreţi. Ori că, din cancelaria domnească, trimitea Jósika la Praga veşti, ceva abătute de la adevăr. Căci informatorii ambasadorului veneţian erau cît se poate de fără sminteală. Cronica Walther nu ne dă mai multă lămurire în această privinţă. Henric Lassota silesianul, zice ea, sosi la 15 iulie (Idibus Iulii) la Tîrgovişte, „pentru a plăti în fiecare lună, cît timp va fi de lipsă, lefurile a 4 mii de călăreţi, aleşi acum" [72].

Nici din scrisorile lui Lassota (cum îi ziceau la curte, apropiat de cum îşi scria el numele) nu putem şti mai mult asupra recrutării acestor oşti. Vorbind de ele, el zice către Teuffenbach (la 10 septembrie) : „oastea noastră împărătească" (Unser Kayserlich Volck). Iar împăratului îi scrie tot atunci, că „oştile" lui Mihai Vodă, „atît acelea pe care maiestatea voastră le ţine, cît şi cele ce le ţine principele (adică Mihai Vodă) pe cheltuiala sa şi miliţia ţării (und von dem Aufboth helt) stau în pasurile ardelene" ... Numărul lor ni-l arată cu 15—16 mii, întărind astfel spusa cronicii, care încă ne dă „peste 15 mii". Din acest raport al lui Lassota, care sosi la Tîrgovişte în 3 septembrie, şi la 5 se duse în tabără, la graniţă, mai scoatem, că plăti cu suma de 17 mii de taleri 1 700 de călăreţi, pentru timpul de la 22 august pînă la 21 septembrie ; 1 000 de pedestraşi (1 000 zu Fuss) de la 28 august pînă la 27 septembrie ; şi alţi 300 de călăreţi şi 1 000 de pedestraşi (Knecht) de la 1 pînă la 30 septembrie, neputîndu-i bărăbări pe toţi. Socotind călăreţul cu 5 taleri, cît ne spune şi Walther că a dat Mihai fiecărui ostaş, la revista din iulie, ar rămîne cele 2 000 de pedestraşi să fie plătite cu 4 taleri de om, una, cu trei, cealaltă. Înaintea lui Lassota venise Hödl, trimis de principele, îndată ce auzise că plătitorul împărătesc e pe drum, cu 1 900 de galbeni, fiindcă servianii şi raţii ameninţau cu părăsirea steagului de răul plăţii întîrziate. Din aceşti bani Hödl mai dete 1 100 de taleri lui Lassota [73].

Această soldă era pe luna a 3-a de slujbă, cum se vede. În „Consiliul de război", se aduce aminte, la 23 iulie, de solda pe luna a 2-a şi a 3-a de slujbă ce trebuie trimisă oştilor, ce le ţin în Ţara Românească, iar în 7 august, de expedierea acestui sold pe luna a 3-a şi a 4-a. Pentru

trimiterea acestui din urmă pe luna a 4-a, scrie Consiliului și arhiducele Maximilian, la 28 august [74].

Atîta gătire de oaste, ne arată că Mihai se afla înaintea războiului. Era să fie numai război de apărare, ori avea de gînd să se asvîrle el asupra dușmanilor ? În cererile lui după ajutoare s-a pomenit pînă acum de mișcări turcești pe la Dunăre, mai în urmă numai de frica lui de tătari. Dar aceștia erau supuși, ce e drept, nu prea ascultători, ai sultanului. Pe lîngă planurile lor, ale tătarilor, trebuie să știm înainte de toate, în ce stare se afla Mihai Vodă cu Înălțimea sa de la Țarigrad, și pînă unde ajunseseră tocmelile lui și ale Ardeleanului cu turcii.

În scrisoarea-i de la 13/23 martie, mitropolitul de Tîrnova pomenea lui Mihai Vodă, după cum am văzut, și de vestea ce are din Constantinopol, că domnul a trimis și un om al său cu ceaușul ce se întorcea de la el, ca să ceară pacea. Acesta era de bună seamă ceaușul, la a cărui veste de venire, Mihai plecase în Ardeal. Și, desigur, se hotărîse acolo să-i țină și el cu vorba pe turci, după cum făcea și Transilvanul. Steagul îl primise, scrie cronica [75], și trebuie să fie adevărat, altfel n-ar fi fost chip a mai sta de vorbă asupra păcii. Încolo știm atîta, că la 15 martie (poate atunci sosea Ceaușul din ianuarie cu trimisul domnului), patriarhul de Alexandria, care se afla la Constantinopol, avea scrisori, și la 27 bailul venețian ne poate raporta, că i-au sosit și doi oameni, trimiși, anume de la Mihai Vodă, cu rugăciunea, ca el, patriarhul, și ambasadorul englez să tocmească pacea cu turcii, după cum îi împărtășește bailul patriarhului, care îi dă și copie după acele scrisori. Printr-un mic dar, bailul făcu de-i trimise patriarhul (Meletie Pigas) chiar pe dragomanul împărătesc [76] să-i împărtășească a doua scrisoare a lui Mihai Vodă, care vorbește mai strîns despre pace. În urmă îi împărtăși și răspunsul dat de sultanul, anume, „ca să nu plece“ (patriarhul în Țara Românească), ci să scrie voievodului așa, după cum se vede, zice bailul, din copia ce i-o trimise și lui patriarhul [77]. Cunoscîndu-se apoi mai lămurit, la întoarcerea oamenilor, voința împăratului și a transilvanului, se va trimite patriarhul pentru tocmeală. Totuși un ceauș fu trimis în Ardeal [78].

Cuvîntul dorinței de pace cu împăratul a fost zvîrlit în Constantinopol, încă la începutul anului, în același timp cu acela despre apucarea de noi gătiri de război [79]. În 15 februarie se scria din capitala de la Bosfor, că sultanul a publicat că se va întoarce iar la război, și că s-a și implîntat afară lancea și coada de cal, după obicei, în semnul acesta [80]. Peste o lună se vestea, ce e drept, că sultanul nu va mai merge în Ungaria, dar se credea în a doua jumătate a lui martie, că tot zvonul de pace e numai pentru înșelătorie. Doar semnele războiului se arătau tot mai bine : sultanul ierta pe spahii, care la Agria au dat așa de ușor fuga, cu îndatorirea, că la bătaia viitoare, să meargă în rîndurile dintîi, avînd a le adăuga, se zicea, 12 mii de ieniceri. La sfîrșitul lunii, graba de gătire era mare, și 12 corăbii se trimiseseră la Alexandria după praf și alte provizii trebuitoare la război [81]. La 12 aprilie, se scria, din Constantinopol, că din nou s-a publicat ieșirea sultanului și că s-a scos afară

steagul verde ; cu toate că mulți ziceau că nu va ieși decît pînă la Adrianopol, sau cel mult, pînă la Belgrad, pentru a înfrîna neascultarea soldaților, care sînt nemulțumiți pentru lipsa de plată : sultanele se împotriveau la ieșirea lui, și chiar mufti, se zice, că a aflat o lege, prin care se oprește mergerea la război a marilor stăpînitori, doi ani de-a rîndul [82].

De altă parte nu lipseau nici acum, în urmă, dovezile despre dorința păcii. Cu același prilej, bailul venețian scria că a fost spînzurat aci, în Constantinopol, îmbrăcat în țoale de catifea și aurite, înaintașul lui Mihai în domnie, Alexandru Vodă, fiindcă ar fi uneltit împotriva stăpînului („contra il signor", adică contra sultanului) și ar fi ațîțat cazacii să se miște, dar părerea obștească e că rivalii săi l-au omorît cu scrisori mincinoase [83]. Mai lămurit ne spune cronica Walther, cine i-a pricinuit moartea : agentul lui Ieremia Vodă l-a pîrît că umblă cu amestecături, să surpe tronul domnului său, — deci fu sugrumat prin laț, în duminica Floriilor 1597 [84]. Dacă aceasta era în hatîrul domnului Moldovei, cum se vede, careva din pedepsele cu moartea și închisoarea ce ni se vestesc tot atunci, trebuie să fi fost pentru a-i plăcea lui Mihai Vodă, cum și ziceau unii, scrie Rossi. „A fost ars într-un tun un Ștefan și luat prizonier un alt Ștefan, care ziceau că sînt voievozi ai Valachiei". Din aceeași pricină stă ascuns un al patrulea, voievodul Bogdan. Apoi, ni se vestește iar de tocmeli prin patriarhul Alexandriei. „Murind patriarhul din Constantinopole, scrie Rossi mai departe, sultanul vrea să pună în locu-i pe cel de Alexandria, liberîndu-l de toate sarcinile, pentru ca să meargă să trateze de pace, întîi cu sus numitul Mihai, apoi cu principele Transilvaniei și în urmă cu maiestatea voastră" [85].

Într-adevăr, patriarhia Constantinopolei se dădu, după cum fu voința sultanului, și noul cap bisericesc da știre, pe la 10 mai, bailului, că a și scris voievodului Mihai, că înălțimea sa sultanul, uitînd toate vătămările, l-a primit iar în mila sa [86]. Vor fi pus o vorbă bună pentru el și marele vizir și comandantul pentru Ungaria (il generale), care primiră de la Mihai, cîte o căptușeală (fodra) bogată de zibeline împreună cu făgăduința păcii [87]. Nu se sfîrșea luna însă, și chiar mijlocitorul acesta de pace se temea că turcii nu vor ține făgăduințele lor față de Mihai [88] ; după cum mulți alții nu crezuseră, nici mai înainte, că însărcinarea patriarhului e făcută cu gînd bun : doar tot la 10 și 11 mai se raporta din Țarigrad la Veneția, că s-a publicat război pentru cuprinderea Vienei, întocmai cum anul trecut se publicase pentru Agria [89]. Totuși patriarhul mai scrise o dată lui Mihai în privința păcii, la 23 mai (2 iunie) cînd un nou trimis veni de la el, însoțind pe ceaușul Ali. „Pricina pentru care eu n-am venit la tine este, că . . . serdarul a așteptat și a voit să vadă a doua scrisoare a măriei tale, și apoi are de gînd îndată a mă îngădui să vin, precum ți-am scris și mai înainte. Iară tu nu te îndoi de bunăvoința prea puternicului împărat pentru tine". Îi spune apoi de ajutorul cerut de Ieremia printr-un ceauș, sosit aci la 23 aprilie, fiindcă se teme de transilvan, ajutor ce i se îndemînează, dar el să n-aibă grijă [90].

De altă parte, prietenii turcilor, care doreau războiul — bineînțeles, potrivit intereselor lor —, se temeau că dorul și iubirea lor de pace nu e prefăcută. De Brèves, ambasadorul francez din Constantinopol, scria la

24 mai regelui său, că şi-a dat trudă a-l face pe sultanul să înţeleagă cîtă pagubă îşi aduce, de cîtă mărire se lipseşte, sfîrşind războiul aşa vînturatic. I-a spus că are veşti din toate părţile creştinităţii că principele Transilvaniei numai se preface pentru a plăcea împăratului, care se pregăteşte cu mari puteri ca să cadă în ţările maiestăţii sale. Turcii se arătau mulţumitori pentru împărtăşiri, dar ambasadorul vedea, că „totuşi iubesc pacea“ [91].

De Brèves îşi împlini datoria sa cu prilejul sosirii ceauşului, trimis în Ardeal (de bună seamă era Ali), cu 2 curieri, unul ardelenesc, altul românesc, avînd să ceară paşapoarte pentru ambasadorii ce ar vrea să vină, ca să tocmească pacea [92]. Într-o scrisoare deosebită, pe care cancelarul (il secretario) o trimitea ambasadorului englez, mulţumindu-i pentru osteneala ce-şi dă în jurul păcii, se zicea totuşi, că fără darea Timişorii în mîinile principelui său nu se va putea încheia pace [93], ceea ce dovedea că nu se gîndesc de-aievea la ea.

Omul transilvanului şi cel al lui Mihai Vodă, avînd audienţă la sultanul, fură sloboziţi acasă la 15 iunie [94], cu paşapoartele cerute şi cu porunci, ce le ducea Omer-ceaşul la beglerbegii şi slujbaşii de la graniţe, ca să nu facă nici-o stricăciune Transilvaniei şi Ţării Româneşti [95]. Tocmai după cum ne spune bailul, aflăm şi din scrisoarea sultanului către Sigismund, că s-a dat răspunsul. Adaus e, în scrisoarea sultanului pomenită, că se cerea transilvanului — ce se înţelegea de la sine — ca nici el să nu turbure graniţele turceşti. Aducîndu-i întîi aminte, cum înaintaşii săi au fost braţul drept al sultanilor, îl îndeamnă să se întoarcă şi el în starea aceea : din partea sa, sultanul jură că-i va ţine credinţa şi pacea făgăduită, numai să nu dea principele nici o pricină de turburare. Şi repede să trimită ambasador, pentru întărirea păcii de demult. Aceleaşi îndemnuri la pacea de altădată îi trimitea prin scrisoare deosebită sultana-mamă, lăudîndu-l pentru gîndul ce are de a o încheia şi făgăduindu-i ajutorul ei, numai om cu minte să trimită la tocmeală, şi el să stea la făgăduinţele sale [96]. Într-adevăr, porunca hogei sultanului, îndreptată către beglerbegul Rumeliei şi către paşii de Buda şi Timişoara, spunea, că deoarece *voievodul Transilvaniei s-a rugat de pace* şi ca să înceteze cu armele, pînă ce ea va fi aşezată, deci le ordonă să stea în linişte şi să nu facă nici o asuprire voievodului transilvan, pînă cînd serdarul (adică Mohamed Satîrgi) va ajunge la graniţe, căruia tot aşa i s-a poruncit [97]. Mai trimit scrisori principelui, cu acelaşi prilej, iarăşi prin Ali ceauş şi delegatul ardelenesc, Ibraim, marele vizir, şi alţi doi paşi şi, ceva mai tîrziu, sau poate tot atunci, chiar serdarul „Zatarchy Mehmet Bassa“ [98].

Din toate acestea şi din cele ce spunea cu graiul Martin Benyai [99], omul principelui, ce însoţise pe Ali ceauş la poartă, cînd fu trimis la curtea din Praga, după întoarcere, cu scrisorile turceşti, se pare că dorinţa turcilor de pace nu era prefăcută. Hotărît că sultanele doreau mai mult decît oricine pacea, de frică să nu se întoarcă sultanul în Ungaria. Şi mai mult decît atîta, ea ne arată poate, „slăbiciunea“ în care se afla chiar atunci împărăţia turcului, cum cerca să dovedească şi Martin Benyai [100]. La toată întîmplarea, era un lucru neobişnuit mîndriei tur-

ceşti [101] ca sultanul să scrie atît de blînd, fără urmă de ameninţare, către principi, care i-au fost vasali. Şi chiar prietenul turcilor, De Brèves, scria, încă la 10 mai, că lucrurile lor sînt „aşa de încurcate, atît pe mare cît şi pe uscat, că, la cel mai mic vînt ce îi suflă, ei ţin că e începutul căderii lor" [102].

Totuşi nici pacea nu se poate avea fără gătire de război. Şi dacă se putea nădăjdui ajungerea la ea cu transilvanul şi cu Ţara Românească, de la împăratul de-a dreptul încă nu era nici o vorbă şi trebuia cerută numai arătîndu-i-se iarăşi ascuţişul iataganelor. Încă la 24 mai putuse De Brèves să adauge vestei neplăcute de duhul lor aplecat spre pace şi ceva „mai bun", anume : că generalul maiestăţii sale (sultanului) va pleca în 10—12 zile, şi înainte de ce vor ajunge cei doi olaci (los dhos correos) la stăpînii lor, adică în Ţara Românească şi Ardeal, şi înainte de ce vor pleca ambasadorii lor, zisul general va fi la graniţe ; iar tătarul se va apropia de Transilvania de cealaltă parte şi o va ţine bine în ochi [103]. Într-adevăr, în depeşa-i de la 24 iunie, bailul din Constantinopol spunea că Satîrgi Mohamed — căci el era generalul din vorbă — a plecat, dar cu puţină oaste : numai cu 5 mii de oameni. Se spunea încă, că în cale îşi va aduna oştile toate şi, după unii, aveau să se împreune sub comanda lui 15, după alţii 20, 30 ba chiar 40 de mii, pentru a merge împotriva Ungariei, (o parte chiar împotriva Transilvaniei, ziseseră unii prin mai) [104]. Încă la 9 iunie el ieşise în corturi, la poarta dinspre Adrianopol, unde zăbovi pînă la 20 a lunii, cînd i se putură da, se zice, 400 000 de galbeni pentru plata oştilor, şi îndată plecă [105]. Şi deşi se făgădui agentului transilvan că nu vor da voie anul ăsta tătarilor a trece nici în Ţara Românească, nici în Ardeal şi Ungaria, totuşi ziua următoare după plecarea lui, li s-au trimis porunci pe ascuns, ca fără sminteală şi fără întîrziere să treacă prin Ţara Românească şi de aci în Ungaria [106]. Altfel, încă la 9 mai se scria la Caşovia, că e vorba între turci, anul ăsta să se îndrepteze împotriva Ţării Româneşti şi a Ardealului, şi că ţinta lor ar fi mai ales Oradea mare [107]. În acelaşi timp se aveau la Veneţia veşti din Polonia (Cracovia dto 21 Iunie) că tătarii ar fi cerut voie să treacă, în număr de 40 mii, către Ungaria şi, că se crede, că li se va da. La 12 iulie se scria tot de acolo, că 70 de mii ar fi cerut pasul liber, amenin ţînd, că vor trece cu sila, dacă nu pot cu voia [108]. Şi frica de vizita lor şi-o arată chiar Zamoyski, în scrisoarea de la 13 august către Chr. Radziwill [109], ceea ce dezminte cel puţin ştirea adusă de spionii transilvănenilor, la 5 iulie (25 iunie st. v.), că tătarii s-ar fi şi aflînd înăuntrul graniţelor polone, ştire care-l făcuse pe principele ardelenesc să dea poruncă bistriţenilor, să ţină gata oastea ce li se cuvine să-i dea, să fie cu bună pază şi să ştiricească, dacă vor veni tătarii, ba să alerge şi în ajutorul căpitanului de Húszt, la întîmplarea, că vor veni pe acolo [110].

Afară de turci şi de tătari, o altă îngrijire mai făcea pe principele transilvan şi pe Mihai Vodă să stea în bună gătire.

Şi acum se mai făceau încercări de a trage pe poloni în lupta contra turcilor. În timpul dietei din primăvara acestui an 1597, cardinalul Cae-

tano, care avea anume însărcinarea acestor tocmeli, văzu bine că nu mai poate fi vorba de ligă şi se mărgini a face numai cereri privitoare la Moldova şi Ţara Românească. Sfîrşindu-se dieta, i se da, la începutul lui aprilie, răspunsul că maiestatea sa (regele polon) şi ordinele ţării lui vor fi totdeauna „cu toată bunăvoinţa şi iubirea" către ilustritatea sa, principele transilvan, numai acesta să dea şi el făgăduinţa, de a nu vătăma pe supuşii poloni şi mai ales pe palatinul Moldovei Ieremia.

Cu preţul acesta, de a lăsa transilvanul Moldova în pace, ei, polonii, sînt învoiţi chiar, ca Ţara Românească să rămînă în starea în care se află, — deşi, ziceau, că după un drept vechi, şi această ţară e a lor [111]. Iar nunţiul San Severo din Varşovia pomenea în relaţia sa de la 7 iunie, că polonii ar fi putut ocupa anul trecut şi Ţara Românească, ştiind bine că ar fi făcut plăcere turcilor ; cu atît mai sigur poate fi împăratul acum că nu vor face aceasta, cînd Mihai a primit steagul de la sultanul. Mai mult încă : Zamoyski aducea aminte nunţiului — aşa raportează acesta — „de îmbierile ce le-a făcut Mihai, îndată după sfîrşitul dietei, prin mijlocirea unui ambasador de-al său, şi de rugăciunea lui de a fi primit sub scutul regatului, cum e Ieremia [112], şi de a fi recomandat turcului prin ambasadorul menit pentru Poartă, şi apoi de a-i cîştiga iertarea pentru vătămările trecute ; şi cum acel palatin, pentru a asigura pe maiestatea sa că se purta cu gînd curat, îmbia de a-şi da un fiu de chezaş ; şi cum cu toate acestea a fost hotărît de senatori, nici să nu fie primit în ocrotire, nici să nu se scrie pentru el, şi că această hotărîre a fost luată pentru a nu da de bănuială (per non dare ombra) împăratului şi domnului principe al Transilvaniei. Afară de aceea şi are despre cei din Ţara Românească şi moldoveni părerea, ce au avut-o totdeauna toată lumea, şi că pentru aceasta nu se pune temei pe ei" ... Pentru aceste pricini, „maiestatea sa (împăratul) putea fi sigură, că din partea asta nu s-ar fi făcut nici-o noitură, dacă alţii nu ar fi început a schimba starea lucrurilor de faţă" [113]. Cumpănirile, la care spusele acestea ne îndeamnă, le-a făcut pe toate nunţiul din Praga, Speziano, care cu drept cuvînt socotea pe colegul său din Varşovia, ca umblînd cu totul în apele cancelarului Zamoyski. Anume : odată, că Mihai Vodă n-a primit steagul de la turc decît pentru a se mîntui de poloni, şi ei o ştiu bine aceasta : aci e buba (hic latet anguis in herba). Totuşi e de lipsă de a sta cu ochii deschişi. Altfel se va mai întîmpla o dată păţania Moldovei. Căci nu e îndoială, că polonii ar fi ocupat Ţara Românească încă pînă acum, şi că vor face aceasta acum — de vor putea. Prea nimerit răspunde Speziano în tîlcuiala cu care însoţeşte raportul aceluia, şi cu privire la necredinţa românilor : „pentru aceasta", domnii poloni „care cunosc bine pe români, i-au dispreţuit, călcîndu-le credinţa, cuprinzînd pe cei dîntîi şi avînd de gînd, poate, a face acelaşi lucru cu cei de-ai doilea". Şi înţeleptul Speziano găseşte şi pricina pe care o caută polonii : e în tîlcuiala cuvîntului, că alţii au început. „Aici", zice el „stă ascuns un punct de mare însemnătate spre paguba zisului principe (al Transilvaniei) şi a lucrurilor lui, căci se ştie, că în Polonia vorbesc pe faţă, că principele are de gînd lucruri noi împotriva statului de acum al Moldovei, pentru a-l putea apoi stîlci pe el şi ţara lui". Apoi, vor zice, că au fost traşi la această faptă de neastîmpărul prin-

cipelui ; şi nu vor lipsi o mie de scuze, chiar scornite, cum n-au lipsit pentru Moldova, zicînd, că au fost chemaţi de acela, pe care ei l-au izgonit. Şi timpul potrivit, cînd polonii să-şi îndeplinească gîndul, îl credea Speziano foarte apropiat : fiind aproape iulie, turcii nu vor întîrzia a începe iarăşi lupta, şi atunci a sosit momentul pentru poloni [114].

Nu e îndoială că Mihai Vodă făcea aceleaşi cumpăniri ca nunţiul Speziano şi ca noi, cu privire la primejdia ce-l putea ameninţa de către poloni : întoarcerea ambasadorului său chiar şi fără o scrisoare de mijlocire către sultanul, după cum ceruse, — cu gînd de mîlcomire —, despre ce San Severo raporta încă la 9 aprilie din Varşovia [115], îi putea da semnul, că vechea lor neprietenie ţine încă. Şi aceasta îl făcea poate să vestească lui Zamoyski aşa de slobod, că acum e „în pace cu păgînul" şi că are de gînd să-i trimită tributul [116] : era, ca să-i taie pofta vicleanului cancelar de a nu mai rîmni la Ţara Românească, cînd va şti, că domnul ei e împăcat cu turcul.

Mai mult decît atîta. Se pare că Mihai hotărîse de pe acuma a pune capăt acestor îngrijiri necurmate despre miazănoapte, luînd polonilor pe dinainte. El scrisese transilvanului de cu primăvară, că Ieremia va veni cu tătarii şi cu turcii asupra lor amîndurora, poate într-adins, pentru a-l aţiţa împotrivă-i şi a-l face să grăbească cu ajutoarele sale, ca apoi să se poată zvîrli el asupra Moldovei. Agentul Ion de Marini care se afla el în Alba Iulia la 13 iunie, scrise anume de oastea cea multă ce îşi adună şi năimeşte Mihai Vodă, dimpreună cu cele 4 000 ce vor intra în Ţară cu Székely Moise (pare-se, zice el, că aceştia sînt soldaţi ce merg în numele împăratului), că : nu se ştie, dacă e menită împotriva turcilor sau pentru a scoate („per turbar") pe Ieremia Vodă [117].

O stare de încordare între Ardeal şi Moldova e dovedită în acest timp. La 7 mai Ieremia Vodă se jeluieşte bistriţenilor, că supuşii lor au oprit „fără dreptate" oile ce-şi cumpărase nişte moldoveni în Ardeal, „care lucru, zice voievodul, e semn de război între aceste două ţări" [118]. Iar la 8 iunie Ieremia spune lui Zamoyski, că a scris starostelui de Cameniţa să fie gata a-i veni la vreme într-ajutor, după cum are poruncă, şi îl roagă să mai scrie şi altor trupe să fie gata. Căci spionii săi din Ardeal i-au adus vestea că principele are de gînd să năvălească în Moldova, îndată cu luna nouă a lunii viitoare [119]. În urma acestui zvon, Zamoyski, se grăbeşte să-i scrie lui Sigismund Báthory să nu se gîndească a face ceva spre paguba şi ruşinea Poloniei, căci, să ştie că nu va rămîne fără răsplată. Din partea Poloniei să n-aibă nici-o grijă, doar el şi pînă acuma a ştiut înfrîna pe verii principelui, pribegiţi în această ţară [120].

Aceste atingeri aspre între Moldova şi Ardeal — ca şi între prietenii lor — iau o formă mai dulce în iulie, august şi pînă prin septembrie. Legăturile negustoreşti îşi urmează mersul mai neted şi, cît priveşte pe Ieremia, el caută a lecui orice nemulţumire se iveşte, fie pentru vreo hoţie, fie pentru vamă [121].

Ba Ieremia dă veşti căpitanului din secuime, Sennyei, şi despre tătari, pe care îi întrebuinţau ca sperietoare, el şi polonii, de frica pregătirilor transilvane [122], şi-i vor mai întrebuinţa pînă tîrziu în octombrie [123].

La 21 septembrie însă, voievodul moldovean scrie polonilor, că iar s-a răspîndit zvonul din Ungaria şi Ţara Românească, după care „voievodul Transilvaniei, de va avea noroc în lupta lui cu hanul, ar avea de gînd să pornească repede împreună cu Mihai împotriva noastră“ [124]. De altă parte, arhiducelui Maximilian îi scrie, la 24 septembrie, un om de încredere din Polonia de o grabnică primejdie : Zamoyski vrea să bage principe în Ardeal pe Andrei Báthory, cu voia sultanului ; 6 000 de călăreţi sînt gata de drum ; înţelegerea cu prietenii din Ardeal e făcută, lovitura va fi dată curînd [125]. Iar principele ordonă, la 4 noiembrie, bistriţenilor, să fie gata de oaste şi să spioneze bine în Moldova şi Polonia, căci a aflat de numite bîrfeli ce s-au pornit împotriva sa [126].

A cui frică era mai întemeiată, cu greu s-ar putea spune. Nunţiul Speziano nu slăbea de la credinţa că Zamoyski vrea să se arunce asupra Ţării Româneşti, chiar anul ăsta, şi ca să aibă cuvînt de pregătire, a lăţit zvonul de gîndul transilvanului împotriva Moldovei [127]. Şi era hotărît, după cum scria „legatul“ Caetano din Varşovia, chiar la începutul lui octombrie, că Zamoyski vrea să trimită ajutoare lui Ieremia Vodă, pentru a se putea apăra de tătari şi de principele ardelenesc ; „dar nu era sigur“, adaugă legatul papal, „că acele puteri nu s-ar fi întors la altă întrebuinţare“ [128].

Din partea transilvanului nu poate fi vorbă de vreo ameninţare a Moldovei. Oştile mărginaşe, ce stau cu Sennyei în secuime, şi acelea, pe care bunăoară bistriţenii aveau felurite porunci să le ţină gata, erau pentru apărarea de tătari, şi la întîmplare — necrezută — şi de poloni — moldoveni [129]. Şi celelalte, cîte mai avea, trebuiau să-i scutească ţara de turci, dacă vor începe duşmăniile dinspre apus, şi să încerce şi el ceva cu ele către miază-zi, în ţara turcului [130].

Iar cînd greutăţile se grămădiră de tot, el deznădăjdui, şi zorea să-i ia odată împăratul sarcina stăpînirii.

Mai mult decît apărarea de cei ce ar veni asupra-i, avea în gînd acela, care era cel mai ameninţat, şi căruia îi ardea inima, că trebuinţa vegherii veşnice, în partea de miază-noapte, îi stînjeneşte orice ispravă frumoasă, la miază-zi şi-l ţine în loc. La atac era hotărît Mihai Vodă.

Înainte de a trece la această cercetare, să vedem ce făcu Satîrgi Mohamed — Paşa, — ce se săvîrşi în Ungaria, unde se îndreptase, cum se mai urmară tocmelile cu turcii, şi ce se alese de zgomotul venirii tătarilor.

La 9 iulie Satîrgi Mohamed ajunse în tabăra sa, care se afla mai puţin de o zi dincoace de Adrianopol (dincolo de Harmanlü). După mărturia, interesată, a unui spion creştin, care-l întîlni acolo (şi fu ţinut de paşa la prînz, dacă nu minte, căci se deţese de turc în serviciul lui Iusuf Aga, venind din Lovcia), Nicolo di Luca Lucialiu, trimis de Gioanni Marini la Constantinopol, el, paşa, nu avea cu sine mai mult de 1 200 de oameni, 40 de delibaşi [131], spahoglani cu lănci şi steaguri roşii 34, cu galbene 24, silihdari [132], cu steguleţe albe 16. Ceilalţi erau fără lănci şi fără steaguri. Şi 2 000 de cămile ducea paşa cu sine. Martorul nostru

mergea în societatea chihaiei sangeacbegului de Koppány şi a 7 servitori ai lui, pe care îi ajunse, un mil dincolo de Filipopol. Încă acestuia îi spuse Lucialiu, sub numele fals de om a lui Iusuf Aga, că Mihai Vodă are vreo 70 de mii de oameni şi 360 de tunuri. Iar chihaia ce venea din Ungaria îi spunea, că la ei s-a lăţit vorba, cum împăratul a gătit o oaste foarte mare şi a împărţit-o în trei tabere : una sub Strigoniu, alta sub Pojon, şi a treia la Panciova. Şi turcii erau siguri că acum creştinii vor lua Buda. Aceste lucruri, auzite din Ungaria, le povesti Lucialiu silihtarilor şi spahoglanilor ce-i întîlni încă la Harmanlü, mergînd la Buda, pe cînd soţii săi de drum dormeau. Ostaşii, plini de mînie, descălecară, îşi zvîrliră lăncile în pămînt, blestemînd pe cel ce li le-a pus în mîini. Apoi începură a se văita, că li s-a dat plata în bani stricaţi ; că anul trecut avea fiecare cîte 7 cai şi acum abia au unul, ba mulţi călăresc în şa, alţii pe samar. Cei mai buni ai lor au pierit anul trecut în război şi de boli. Pe cînd anul trecut erau 12 mii cu steaguri roşii, acum abia sînt o mie. Şi martorul nostru adaugă, că au văzut apoi cu ochii, că spusele lor erau adevărate. Chiar serdarul i-a zis lui Nicolo Lucialiu : „Nu avem cai, că pe la turci nu se găsesc, pentru că au pierit cu toţii". Ajungînd la Constantinopol, martorul nostru îşi poate întări mai bine spusele, după cît a aflat de la turci foarte de seamă, între alţii chiar de la un ceauş de casă a lui Ibraim paşa. „E lucru sigur, zice el, că marele turc a pierdut anul trecut foarte mari comori (grandissimo tesoro), caii săi, cămilele şi catîrii mai toţi au pierit" şi nici o unire nu e între ei. De aceea, i-a spus ceaşul, turcul nu va merge anul ăsta la război. Ba a auzit şi aceea de la turci de divan, că s-a dat lui „Sathergi" Mohamed paşa un katehumaium, adică ordin scris de sultanul, ca să nu se lupte cu creştinii, nici de a bate cetăţi să nu se apuce, ci să stea numai pentru apărarea graniţelor. La 24 iulie, cînd Nicolo Lucialiu se duse să-şi ia sănătate bună de la ambasadorii ragusani, unul din ei, Simon Ragnina, îi zise : „că dacă vreodată creştinii au avut prilejul şi dorinţa de a face un mare cîştig (grandissimo profito) de la turci, acest an e vremea lor". Şi el îi spunea, că, hotărît, anul acesta, turcii nu vor ieşi la război, chiar dacă ar vrea, căci o oaste de seamă nu-şi pot aduna. Mai însemn din relaţia de călătorie a lui Nicolo Lucialiu, că şi el spune cum în Constantinopol se vorbea pe faţă „că sînt doi domni, unul e sultan Mehmet, celălalt e sultana mama-sa, care guvernează toate şi nu el" şi că nici ea nu-l lăsa nicicum la război. Apoi, că era vorba de venirea tătarilor, pentru a căror trecere (peste Nistru ?) tocmai atunci se trimisese trei galere ; dar părerea tuturor era că nu vor veni, ci se făcea zvonul numai pentru a speria pe creştini. La întoarcere află, la 29 iulie, în Filipopol, pe paşa de Caramania cu 700—800 de soldaţi foarte destrăbălaţi, şi muniţia ce urmă serdarului, în 63 de care, pe cînd vestea se lăţise de 800 de care [133]. Veşti asemănătoare din Constantinopol despre slăbiciunea militară a turcilor în acest an le spunea papei şi ambasadorul veneţian la Roma, Delfino, pe la începutul lui octombrie [134].

Prin zilele dintîi din august, Satîrgi Mohamed paşa scria principelui transilvan, din „Iagodna", că, în 10 a lunii, crede să fie în Belgrad, şi-i spunea iarăşi, că a înnoit în numele sultanului, care i-a „încredinţat" lui

„toate lucrurile", poruncile către pașa de Timișoara, begul de Ghiula și ceilalți, ca să nu facă nici-o vătămare moșiilor ținătoare de Ardeal și supușilor lui. Apoi îi arunca călcările de granițe și jafurile din partea Ardelenilor, a țăranilor și chiar a ostașilor, și-l ruga să-i înfrîneze, dacă vrea pacea. Cerea anume, să ordone căpitanilor de Lugoj și Caransebeș să împiedice prădăciunile hoților trecuți prin Porțile de Fier [135].

Ajuns la Belgrad [136], Satîrgi-Mohamed lasă oștile să se odihnească și apoi plecă, pe la 29 august, către Buda. Principele scria împăratului că deși multă gloată merge cu serdarul, dar ostași buni nu sînt mai mulți de 8 000. Asemenea, Mihai Vodă socotește oastea turcească, de bună seamă cu aceea ce venea în urmă sub comanda pașilor de Anatolia și Caramania cu tot, la 10 mii de oameni. Dar împăratul știa, dintr-altă parte, că oastea dușmană trebuia să fie de vreo 45 de mii, cu toate că mulți muriseră pe drum, și mulți și fugiseră ; căci și pașa de Timișoara avea ordin să se împreune cu serdarul [137]. Un spion al lui Pálffy aducea apoi acestuia, la 20 septembrie, vestea la Strigoniu, că Satîrgi Mohamed n-are mai mult de 20 000 de oameni, și că a rămas la Eszék, să odihnească 8 zile, de unde va veni la Buda, așteptînd peste iarnă aci pe sultanul, care ar avea să vie la anul viitor [138].

Tîrziu de tot se adunase și oastea împărătească anul acesta. Pusă iarăși sub comanda arhiducelui Maximilian, om foarte nepriceput la război, ea se afla, în parte, abia în ținutul Pojunului, la începutul lui august. Erau 8 000 de italieni trimiși de papa cu fratele său Giovanni Fr. Aldobrandini, valoni și nemți pedeștri, vreo 14 mii cu totul. Afară de aceștia mai erau contingentele comitatelor ungurești, — cîte 10 porți aveau să dea cîte 3 călăreți și 3 pedestrași [139] — stînd, o parte sub comanda lui Pálffy (căpitanul țării dincoace de Dunăre), care se aflau de cu primăvară în tabăra de la Strigoniu, altă parte sub Zrinyi, așezată la rîul Rab, și cei de pe pusta Alföld la Húszt [140]. Pálffy și cîștigase la 22 mai o cetate : luase Totisul (Tata) prin atac pe neșteptate, spărgînd poarta cu o petardă. Fapta nu e numai vrednicie ungurească : comandantul artileriei, care lucra cu mașina, era Perstyenszky (sau Pernstein) și între soldați erau valoni, nemți, cîțiva spanioli și unguri [141].

Vreun plan hotărît de luptă nu aveau cei împărătești. După așteptare de trei săptămîni în părțile Pojunului, se îndreptară spre cetatea Papa, unde se aflau 7—800 de turci. La 30 august o luară, după cinci zile de bătaie. Apoi se mirau de ce să se apuce. Unii dintre căpetenii vroiau să meargă împotriva Budei, alții să încerce baterea Rabului. În 2 rînduri fură trimise despărțăminte de trupe la Buda și iar chemate înapoi. În sfîrșit, la 15 septembrie, tăbărîră și începură a se întări înaintea Rabului, în locul unde tăbărîse Sinan altădată. Multe încercări vitejești făcură să se apropie de cetate întîi italienii papei, apoi, pe rînd, toate națiile, francezii, nemții, valonii. Dar le plătiră toate cu mult sînge și vreo 500 de prinși vii, deși se zice că nu erau mai mult de 1 800 de turci în cetate. Pe lîngă toate, începură a secera și bolile pe oameni și vitele. Din oastea papală nu rămaseră decît 2 000 de oameni. Sosind apoi vestea că Satîrgi Mohamed a ajuns la Alba Regală (Székesfehérvár), Maximilian trecu Dunărea și se așeză în comitatul Komárom la 3 octom-

brie. În tot timpul acesta Pálffy trimitea mereu cete în felurite părţi după pradă din tabăra sa de la Strigoniu. Turcii înaintînd, recîştigară Tata, fără multă trudă, la 13 octombrie, de unde se îndreptară spre Buda, pentru a se uni cu paşa local, care ieşise încă de pe la începutul lui septembrie cu oastea în tabără lîngă Pesta. Atunci creştinii hotărîră să meargă spre Vaţ, pentru apărarea lui şi a cetăţilor învecinate (Neograd, Szécsén), după ce George Basta şi Margroff se adeveriră că împrejurimea e bine apărată de la natură, cum le spunea Pálffy. Turcii nu întîrziară a veni să bată Vaţul, în timp ce creştinii îşi făcuseră tabără tare, binişor mai în sus, la Verőcze. Se luptară mai multe zile cu bărbăţie de o parte şi de alta, dinaintea cetăţii Vaţ. În sfîrşit, turcul arătă dorinţa de tocmeală şi, primind răspuns la fel, se depărtă de la cetate în noaptea de 9 noiembrie. Creştinii îşi ridicară şi ei tabăra şi se întoarseră la Strigoniu, de unde oştile se împrăştiară acasă [142].

Cu toate că oastea împărătească nu merse împotriva Budei, cum stăruia şi Sigismund Báthory (afară de ceilalţi comandanţi unguri) prin Martin Benyai, care era la Praga, şi de acasă prin Marini [143] şi cu toate că adaosul de ajutor militar (il supplimento della militia) [144], reclamat cu ameninţări încă la începutul lui iulie [145], nu-i sosise de la împăratul, principele rămase cu credinţă către creştini. El răspundea, ce e drept, sultanului, marelui vizir, lui Satîrgi Mahomed — care primise acest răspuns, cînd îi trimitea scrisoarea din Iagodina — că a trimis pe Martin Benyai la Praga, dîndu-i şi credenţionalul ce i-au trimis ei (turcii) pentru delegatul care să meargă la Ţarigrad, să tocmească pacea, şi a dat prin el vorbă hotărîtă împăratului că de are gînd de tocmeli, să trimită om la Poartă, că el destul a stăruit pînă acuma. Îndată ce se va întoarce trimisul său de la Curte, repede va expedia deputat de frunte pentru tocmirea păcii, dimpreună cu ceauşul Ali. Nu uita însă a aduce învinuiri paşei de Timişoara şi begului de Ghiula, care i-au pricinuit pagube prin năvăliri pe teritoriul său. Şi cerea din nou, serdarul şi sultanul să-i oprească aspru de la orice noi călcări de graniţe, altfel va fi silit el singur să ia măsuri pentru apărarea ţării sale. Din parte-i, dînsul a poruncit căpitanilor săi mărginaşi să nu dea nici o pricină de nemulţumire supuşilor înălţimii sale [146]. În acelaşi înţeles răspundea, la 21 august, şi la scrisoarea ce serdarul îi trimisese din Iagodina. Ceata de oameni, ce acesta i-a scris că a trecut Dunărea şi a pustiit ţinutul din părţile Porţilor de Fier, să ştie serdarul, că nu au fost din ai săi, nici cu ştirea sa, oricît ar fi mărturisit prinşii aceasta. Au putut fi numai cete de hoţi, care stau ascunşi în munţi şi fac stricăciuni în amîndouă părţile, şi pînă acum n-au putut fi pedepsiţi. Dimpotrivă el are pricină de jeluire. Nu de mult cei din Ghiula au mers pînă sub cetatea Ineului (Jenő), apoi s-au îndreptat spre Oradea, făcînd mare pustiire şi pradă. Tot asemenea, timişorenii s-au dus către Bocşa şi multe blestemăţii au făcut. Ai săi i-ar fi putut uşor pedepsi ; dar, ascultînd porunca sa, s-au înfrînat, numai ca să poată fi pace odată. Să spună serdarul, unde se găseşte, ca să ştie, cînd şi unde îl poate afla. Înnoieşte apoi vechile cereri şi vechile asigurări de oprirea încălcărilor şi iarăşi adaugă, că, îndată ce-i va sosi omul de la Viena, îl va expedia cu Ali-ceauş la măria sa [147].

La data aceasta Martin Benyai încă nu era plecat din Praga. Iar cît privește învinuirile anume, făcute turcilor, pare că principele se grăbea să le ia lor cu ele pe dinainte. În faptă, la Praga se știa, în același timp (20 august), după vești din Transilvania, că supușii Ardealului din Oradea ieșiseră după pradă pe pămînt turcesc și întîlniseră pe guvernatorul turcesc din Ghiula și pe fiul celui din Solnoc, mergînd spre Agria cu 30 de cai și ducînd cu sine 25 mii de galbeni (sultanini). Pe ei îi luară prinși și banii, bineînțeles, le căzură pradă. Asemenea se raporta la curte, tot atunci, de o „scărmănare", petrecută între lugojeni și garnizoana din Timișoara, în care rămaseră vreo 40 de turci în mîinile transilvănenilor ; — izbînzi, ce la curte erau primite cu mulțumire, nu pentru însemnătatea lor, ci ca semn de credință al principelui, de care se îndoiau mult atunci [148].

Această îndoială se trezea însă iarăși curînd, îndată ce se vedea, că principele, — a cărui oaste era vorba, odată, că trebuie să se adune pe ziua de 12 august, la Alba Iulia [149], altă dată, pe la 10 septembrie — nu se grăbește să plece împotriva Ghiulei, cum făgăduise, cînd anunțase (pe la începutul lui septembrie) ajungerea lui Satîrgi Mehmet la Belgrad [150]. La curte aveau credința, că vrea numai să tărăgăneze vremea, pentru a rămîne „neutral", cînd își îndreptățea starea pe loc cu lipsa sumei întregi, făgăduite pentru plata oștilor, și cu „nesosirea adaosului" de ajutor milităresc [151]. Astfel nu mai prindea mult nici înnoita vestire, că principele într-adevăr și-a pornit spre Ghiula oastea, care e de 18 mii oameni, cu 22 tunuri de cîmp și 8 de cetate, și că a doua zi, la 29 septembrie, avea să plece și el în tabără. Mai ales că, sosind Carrilo, în același timp (pe la începutul lui octombrie), zicea fără înconjur, că nu se poate face nici o vină principelui, dacă s-ar înțelege cu turcii, căci n-a primit nici jumătate din ostașii și banii făgăduiți pe anul acesta. Cu atît mai puțină nădejde aveau în principele, după ce se lăsară oștile împărătești de a mai bate Rabul, care mult îl îmbărbătase pe Sigismund la război, ca și vestea, că pașa de Timișoara cu oștile sale s-a dus și el cu serdarul. Drept aceea împăratul zicea, pe la 20 octombrie, către Carrillo, că-i va da nu numai cei 30 mii de taleri, ceruți acum, ci și mai mult, numai să se adeverească odată că principele în faptă a ieșit cu oastea la război [152]. Pe cînd ambasadorul venețian raporta acestea, sosea, în sfîrșit, vestea, trimisă la 6 octombrie de nunțiul de lîngă principele, că oștile ardelene împreună cu domnul lor și cu martorul nostru, în număr de 20 de mii, se aflau în părțile Lipovei și că au hotărît să bată Timișoara. Dar, la 12, același nunțiu raporta, că principele s-a întors cu puțină oaste și cu el acasă, fiindcă Mihai Vodă a trimis știrea, cum Vodă al Moldovei i-a vestit venirea tătarilor. Totuși partea cea mare a oastei s-a dus sub comanda cancelarului (Jósika) la Timișoara, după ce a ocupat întîi o cetățuie aproape de Timiș, Fellacul, pe cînd un căpitan harnic a fost trimis împotriva Cenadului. Visconti mărturisește, că principele într-adevăr a stat la îndoială, să o rupă sau nu cu turcii, și că a fost aținat, în sfîrșit, de la sine însuși la această faptă, prin vestea de asediul Rabului, și fiindcă auzise, că s-a lățit vorba că vrea să rămînă neutral [153].

Cenadul într-adevăr a fost luat, căci turcii au fugit fără a mai cerca împotrivire, şi baterea Timişorii încă s-a început, la 16 octombrie, spre marea mirare a duşmanilor şi a prietenilor [154]. Mai bine de 4 săptămîni bătu Jósika puternica cetate cu cele 18 mii de oameni ce avea sub comanda sa, iar turcii nu erau mai mulţi de 2 000 înăuntru, după cum se raporta la Praga [155]. Şi se spune că s-au purtat bine ardelenii şi au stricat zidurile mai rău de cum le stricaseră turcii cînd au luat Timişoara de la comandantul Losonczy. Dar asediaţii reparau mereu peste noapte, ce se strica ziua, şi mai bine se întăreau [156]. Văzînd că luptă în zadar şi dînd şi frigul, ardeleniii despresurară cetatea şi plecară acasă, la 26 noiembrie, lăsînd rău nume pretutindeni, mai ales că nici de la Satîrgi Mahomed nu venise nici un ajutor celor dinăuntru, cum se zvonise la început, nici principele nu mai merse în tabără, cum făgăduise de mai multe ori [157].

În cele din urmă, cine ştie, dacă îl mai tulbura mult pe Sigismund această neizbîndă. Doar toată mişcarea războinică — atît de tîrzie — a oştilor sale acum se făcuse mai mult numai ca să nu rămînă de ocară înaintea creştinilor că ţine cu turcul, să se învrednicească de răsplata dorită de la împăratul, şi fiindcă ştia că nu el va avea să poarte greutăţile şi primejdiile ce ar veni peste ţară din pricină că a amăgit tot anul pe turci cu vorba deşartă de pace, şi a făcut astfel pe Satîrgi, să ia cu sine oştile toate şi să lase ţinuturile apropiate de Ardeal fără apărare [158].

Hotărîrea lui Sigismund de a-şi părăsi ţara ajunsese acum foarte aproape de punctul de îndeplinire.

Cu totul altă răspundere avea Mihai Vodă faţă de ţara sa şi cu mult mai mari erau primejdiile ce-l înconjurau pe el şi-l ameninţau, la orişice pas greşit. Şi ce greu era a se feri de acesta ! Greu, fiindcă aceia, cu care putea şi vrea să facă politică bună, nu aveau nici destulă înţelegere, nici destulă bărbăţie, nici încredere îndeajuns în voievodul nostru. Şi fiindcă n-avea mijloace trebuitoare — bani, nici o ţară bogată de pe care să-i scoată.

Atunci, cînd se trimitea din Constantinopol în Transilvania cu Martin Benyai ceaşul Ali, ca să ducă, împreună cu cunoscutele scrisori de la sultanul, marele vizir şi alţii, paşapoarte pentru ambasadorii ce ar fi să vină, să tocmească pacea, turcul [159] trebuia să treacă prin Ţara Românească, avînd misiune şi la Mihai Vodă, al cărui delegat pleca încă împreună cu el, la 15 iunie. Ali Masar aducea domnului nostru chemarea din partea sultanului, de a merge şi el la război în Ungaria cu Satîrgi Mohamed, ca şi cum s-ar fi înnoit legăturile, nu de mult rupte, cu voievodul, spunîndu-i totodată că şi tătarii au poruncă să meargă, dar şi aceia, ca în trecerea lor, să nu atingă pămîntul supus lui. Cel puţin aşa scrie cronica Walther de misiunea aceasta. La toată întîmplarea, nici turcii nu puteau crede că Mihai o să plece în Ungaria şi voiau, poate, mai mult să-i arate încrederea lor în el prin chemarea aceasta. Peste cîteva săptămîni, la 20 iulie, un alt ceauş, turc de frunte, sosea la domnul român. El aducea scrisori foarte măgulitoare, prin care Mihai şi fiul său Petre,

în vîrstă de 13 ani, se întăreau pe viaţă în domnie şi nu li se cerea decît jumătatea tributului de mai înainte. Totodată i se aduseră semnele domniei, sabie şi buzdugan, şi un cal frumos înşeuat, ca dar [160].

Ajuns la atîta cu turcii, cît să fie chiar preferat de ei [161], se înţelege că Mihai Vodă trebuia să sloboadă acasă fără ispravă pe delegaţii sîrbilor, care veniră la el în ziua de 10 iulie cerînd că treacă Dunărea cu oştile sale, căci dînşii şi felurite alte naţii stau gata de răscoală. El trebuia să le răspundă că acum nu e vremea potrivită să poată nădăjdui o izbîndă mare, care să-i elibereze pentru totdeauna. Doar Transilvanul sta şi el în tocmeli — ce e drept prefăcute — cu fostul mare stăpîn, precum ştim, şi oastea turcească încă nu trecuse spre Ungaria şi îşi putea schimba drumul. Faptele vitejeşti ale sîrbilor, săvîrşite de curînd, anume năvălirea asupra cetăţuiei Vaşiţa şi a cetăţii Cladova, cale de două zile de la cea dintîi, şi cuprinderea lor, prin iunie, domnul le putea arăta ca nefiind făcute cu ştirea sa, cu toate că, după cum ne spune cronica, el ştia de aceasta [162]. Altfel nu putem dovedi dacă aceste fapte nu sînt tot acelea, pe care Satîrgi le arunca transilvanului, ca săvîrşite de supuşii lui, ce ar fi trecut aci pe la Porţile de Fier.

Asemenea îi era foarte uşor lui Mihai Vodă să se scoată cu tătarii, pentru ce ţinea atîtea oşti, gata de război. El răspundea turcilor, că le va ţine şi de aici înainte, căci, după cele păţite anul trecut cu prădarea atît de grozavă a ţării şi robirea locuitorilor, nu mai poate avea nici o încredere în sălbaticii călăreţi ai pustiilor din Crimeea, cu toată aspra poruncă ce l-i s-a dat să nu se atingă de nici una din cele 2 ţări româneşti, cînd vor trece spre Ungaria [163].

În faptă, dacă Mihai Vodă nu-şi adunase oastea pentru tătari, dar şi frica de ei — pe lîngă celelalte împrejurări ce cunoaştem, în vecinătate — îl făcu să stea toată vara acasă, nelucrînd nimica ; cu toate că pentru a intra în Bulgaria ceruse şi i se dăduse ajutor împărătesc, şi starea lui gata de intrare o vestea Jósika, în iulie, generalului Teuffenbach [164], iar la începutul lui septembrie principele la Praga [165].

După zvonurile din vară despre venirea lor, a tătarilor, sosiră la 4 septembrie, la Tîrgovişte, împreună cu delegaţii lui Mihai Vodă la hanul [166], un ceauş turcesc şi un trimis tătăresc. Ceaşul e, desigur, tot acela ce adusese scrisori şi daruri lui Mihai, la 20 iulie, căci de la el pleacă în Tartaria, trecînd prin Moldova [167]. Hanul vestea prin scrisoarea sa, că la întîi lună nouă, care cădea pe 11 a acestei luni (septembrie), va porni, în sfîrşit, cu o oaste de 300 mii (nu va putea fi nici a 6-a parte, observă martorul nostru, Lassota) spre Ungaria, unde demult are poruncă să meargă, dar a zăbovit pînă ce a bătut pe frate-său, revoltat împotriva sa (ba l-a şi ucis) şi i-a nimicit partida. Drumul pe unde va merge nu-l ştie ; se va hotărî, cînd va ajunge la Tighina (Bender). Mihai să-i trimită un ambasador, care să-l însoţească în marş şi atunci ţara îi va rămîne scutită de hoardele lui. Şi ca să nu rămînă îndoială de ce aştepta un ambasador de la voievodul, i se aducea aminte, cu ocară, că dînsul n-a urmat obiceiul de mai înainte, cînd voievozii ţărilor româneşti şi chiar Polonia trimiteau daruri tătarilor şi trăiau bine cu ei, şi nu se sfia să-i pomenească de păţania din anul trecut [168]. Poate că trimisul hanului avea

să-i spună cu grai şi ce sumă aşteaptă măria sa, ca să-şi ia poteca pe aiurea. După cum spunea nunţiul Visconti contelui Marc Antoniu de Paar, la 12 septembrie, voievodul ar fi scris principelui Sigismund, cu o zi mai înainte, că i-a cerut proviant pentru oaste, ca să treacă Dunărea, şi pe acolo să meargă la Buda. I-a scris şi de ameninţările ce i-a făcut, asemenea şi transilvanului, de la care încă ceruse doi ambasadori. Fiind însă aşa de tîrziu, la începutul toamnei, nu-i mai duceau mult frica, cel puţin în Ardeal. Cu acelaşi prilej Mihai Vodă îşi arăta „mirarea" că în Ungaria de jos nu se lucrează mai mult decît se face, cînd se ştie, că serdarul n-a ieşit cu mai mult de 10 000 de oameni la război [169], vrînd, poate, să înlăture prin aceasta orice bănuială, că legăturile sale prieteneşti cu păgînii ar fi încetat de a fi prefăcute.

Mihai Vodă răspunse cu bine soliei hanului Gazi-Ghirai, trimiţînd îndată cu omul lui un deputat al său, care ducea daruri : 2 000 de galbeni, 2 legături de zibeline şi o trăsură cu 6 cai (un cothio con sei chavali). Nu sosea încă înapoi acest om, cînd un alt trimis al hanului, emir după stare, venea la Tîrgovişte cu aceleaşi îndemnuri şi făgăduinţe de ţinere a păcii [170]. Dacă era să fie hanul mulţumit sau nu cu cinstea lui Mihai, îngrijorarea acestuia şi a celorlalţi vecini nu putea să piară de tot, cîtă vreme veştile că într-adevăr au plecat din Crimeia, nu încetau. Şi aceasta o scrie la 9 octombrie Ieremia Vodă, cu hotărîre, căpitanului ardelenesc din secuime, cu toate că omul lui Sennyei, care fusese în Moldova, spunea dimpotrivă, că nicăieri tabăra tătărească nu s-a găsit şi că Ieremia are înţelegere cu ei şi cu turcii de pe la Bender, să-i sară într-ajutor, îndată ce ar fi atacat de vreo parte avînd frică de oastea ardeleană [171]. În fapt, Ieremia credea serios că vin tătarii, nu că ar fi vrut numai să înspăimînte cu ei pe Mihai şi pe Sigismund. Doar scria şi lui Zamoyski acelaşi lucru, la 21 septembrie, rugîndu-l să stea gata cu oamenii săi, „căci nu e numai primejdia noastră de care ne este grijă, ci şi a Coroanei" [172]. La 4 octombrie îi sosi apoi ceaušul Hamza cu scrisori de la hanul, vestind că merg unde i-a poruncit sultanul, şi voievodul trimise nişte boieri ca să-l întîmpine şi să aducă veşti asupra mişcării lor [173]. E de bună seamă al doilea trimis tătăresc, ce veni în urmă la Mihai, cum am văzut. Pe cuvîntul lui şi al celui dintîi sol se întemeia şi domnul nostru cînd spunea lui Marini, înainte de 16 octombrie, că „tătarii vor veni desigur, dar pînă acuma nu se ştie încă ce trecătoare vor alege".

Las' că ţinta lui Mihai Vodă era să dovedească în faţa lui Marini neputinţa lui de a se mişca nicicum împotriva turcilor, fiindcă repede Ieremia Vodă ar intra cu moldovenii, polonii şi tătarii în ţară, ba ar trece şi mai departe. Căci au planuri mari în folosul Bátoreştilor din Polonia, ce vor să le îndeplinească şi cu mijlocirea turcilor. Acum ce e drept, zicea voievodul, Ieremia se teme de oastea Ţării Româneşti şi de cea ardelenească, care amîndouă sînt aşezate aproape de graniţele moldovene şi aproape una de alta, cu toate că aţiţă pe tătari. De aci se ivea de la sine trebuinţa de a-şi desprinde cumva oştile de la această graniţă. Mihai Vodă pare că nu dezvelea acum deodată lui Marini mijlocul la care se gîndeşte, planul ce a urzit. Ci îi arătă numai trebuinţa de a fi ajutat şi mai departe de maiestatea sa şi de principe „ca să se poată

împotrivi întîmplărilor rele ce ar fi să vie". Şi, pentru ca dorinţa să-i fie împlinită, domnul da zor prin arătarea ofertei din partea turcilor, atît din a sultanului, cît şi din a feluriţilor paşi, din partea marelui vizir şi a sultanei mume, care se roagă de el să ţină pacea şi ar fi în stare să-i asculte orice cerere. Ba i-au zis să fie mijlocitor de pace şi cu împăratul şi cu principele Transilvaniei şi au pus şi pe patriarh să lucreze în acest înţeles. Acesta, ce e drept, scrie şi el împăratului pentru pace, dar în sufletul lor toţi creştinii doresc şi se roagă să nu se facă : toţi din toate părţile îşi oferă braţele, pînă la 200 000 de oameni, de la Constantinopol şi pînă la mare, îndată ce ar trece oastea lui Dunărea. Căci turcii sînt slabi ; dacă acuma nu îşi fac popoarele creştine, supuse lor, datoria, cînd să şi-o facă. Un alt mijloc prin care Mihai îl făcea pe Marini să simtă însemnătatea sa pentru slujba împărătească şi a creştinătăţii (pînă la data cînd el îşi scria acest raport către Della Torre, care era aşteptat în Ardeal, unde i se adresa scrisoarea), era povestirea ce-i făcea despre starea bună a oştilor sale. În depărtare de 2 zile de la Tîrgovişte, unde se aflau, Marini nu le-a văzut. Dar i-a spus domnul că au proviant destul şi toată muniţia trebuitoare la război. Vînzarea de toate celea e mai bună acolo ca aci în oraş şi în toată ţara şi toate sînt în prisosinţă : fiindcă cea mai aspră disciplină domneşte în oaste, atît în a sa, cît şi în cea plătită de împărat, care stă sub comanda harnicului Moise Székely, pe cînd se ştie că de obicei miliţia ungară e foarte dezordonată [174].

În fapt, încă de la întîia solie a tătarilor, din septembrie, Mihai Vodă nu avea frică de venirea lor, cîtă vreme ţinea, gata de război, o oaste ca cea de acum. Grija lui era să o poată păstra întreagă şi peste iarnă. De aceea, încă atunci hotărîse să trimită un om de-a dreptul la împăratul pentru a-l ruga să ţină o seamă de oaste şi peste iarnă lîngă el — poate şi pentru a se dezvinovăţi de şederea-i pe loc pînă acum şi pentru alte celea. Şi de la hotărîrea lui nu-l putură abate comisarii împărăteşti Hödl şi Lassota, cu toată truda ce-şi deteră, zicînd să aştepte pînă ce va săvîrşi ceva de însemnătate. Persoana aleasă pentru această misiune era Luciano, un raguzan, om de încredere al domnului. Ar putea fi Nicolo di Luca Lucialiu, acela care fusese în iulie în Turcia, dacă cumva în loc să plece la Praga, în 22 august, cînd primea scrisoarea către împăratul de la Marini, în Alba Iulia [175], s-ar fi întors încă o dată înapoi în ţară. Avea să meargă şi la Papa, să ceară bani [176]. Această misiune totuşi nu plecă atunci. Abia din 4 octombrie e datată o scrisoare a domnului către arhiducele Maximilian [177], şi ea nu fu dusă printr-un delegat, pe cît putem şti, care să fi avut să spună şi cu graiul dorinţele celui ce l-a trimis, ci printr-un om de olac, poate chiar prin cineva, care se va fi prilejuit să meargă în acele părţi [178].

Chiar de la începutul scrisorii acesteia se vede unde bate Mihai, cînd se roagă să i se dea ajutor de oaste şi peste iarnă. „Fiind maiestatea sa împărătească, tot aşa şi alteţa sa regală (adică Max) supărat pe Moldova şi căutînd cu părintească grijă ... să ne trimită ajutor anual, voim să-l cîştigăm (să-l meritäm) iarăşi prin slujbă cu ascultare şi supunere pentru M. Sa ... în toată viaţa noastră". Şi ca să nu poată fi învinovăţit că n-a făcut anul acesta nimica, Mihai Vodă le aduce aminte că de n-ar

fi stătut de pază cu atîta sîrguinţă, tătarii ar fi trecut prin Moldova asupra taberii alteţei sale regale. Dar fiindcă hanul a auzit că M. Sa ţine 12 000 de oameni în Ţara Românească, care vor sta în tabără pînă la sfîrşitul lui noiembrie, de aceea aşteaptă [179] pînă ce vor pleca, apoi va cădea cu hoardele sale asupra ţării. Deci domnul se roagă ca M. Sa să binevoiască a da ordin ca oastea de ajutor (cele 4 mii, căci ştim că atîta erau) să fie ţinută la el iarna întreagă, ca să poată zădărnici planurile duşmanului [180]. Căci altfel tătarii vor năvăli în Moldova şi vor arde aceste ţinuturi. Şi sfîrşitul abate iar la dorul şi planul lui cel mare, întregind începutul.

„Aducem aminte cu supunere, scrie voievodul mai departe, că dacă alteţa Voastră regală cu ajutorul atotputernicului, ar birui pe duşmanul de moştenire (adică pe turc), atunci ar fi cu bun sfat de a intra în Polonia împreună cu principele transilvan. După părerea noastră, alteţa voastră regală ar putea ajunge în puţine zile stăpîn peste acele ţări" [181]. Mai multă tălmăcire asupra acestor planuri credem că avea să facă cu graiul ambasadorul. Le va face, altmintrelea, îndată, şi Marini în raportul său de la 24 octombrie. Nu ştim dacă Marini s-a mai mişcat din Ardeal de la iunie încoace şi dacă s-a mai întors la Curte. La 7 august el trimitea tot din aceste părţi „o relaţiune amănunţită", ce nu o cunoaştem, „despre izbînzile de curînd săvîrşite", care, precum ştim, slabă treabă erau. La 15 şi 22 făcea noi rapoarte din Alba Iulia, cărora le alătura şi relaţiunea despre călătoria în Turcia a lui Nicolo Lucialiu, stăruind asupra „neputinţei şi a stării de slăbiciune a duşmanului" şi asupra trebuinţei ca arhiducele Maximilian să înceapă bărbăteşte războiul, bătînd Buda şi alte cetăţi, cînd apoi şi aceştia se vor mişca. În scrisoarea din urmă spunea că s-a dus la principe să-i facă reverinţa îndată ce a sosit (principele) [182] în acest oraş şi să-i tălmăcească că are poruncă de la domnii consilieri intimi, prin scrisoarea d-lui Pezz (Pezzen), precum şi maiestatea sa a scris acestui principe, „ca să mă lase să trec în Ţara Românească, după cum aveam poruncă de la M. Voastră împărătească". Şi principele repede i-a dat voie şi a ordonat lui Ştefan Barciai să-i facă paşaportul şi scrisori pentru voievod.

Încă acuma dă ştire Marini că voievodul are o prea frumoasă oaste, de vreo 20 000 de oameni, cu care crede că va face norocoase isprăvi, după cum îi va porunci M. Sa şi principele. Totodată adaugă noutatea ce a scris-o voievodul : cum trimisese un om în Moscovia, ca să ceară ajutor şi sprijin de bani pentru apărarea creştinilor împotriva turcilor. Omul s-a întors şi moscovitul i-a trimis bani prin el, vesteşte Mihai, dar nu spune cît. Asemenea a adus acest om ştirea că moscovitul a ieşit cu 70 de mii de oameni în ajutorul fratelui hanului tătar, care a fugit în Circasia [183].

Cu toate acestea Marini mai rămînea mai mult de o lună în Alba Iulia. Fie că primise alte porunci, să mai vegheze aci, în starea de nesiguranţă şi bănuială în care se afla atunci Curtea cu privire la principe, fie că acesta îl opri, din aceeaşi pricină de nehotărîre asupra celor ce avea să facă. Destul că stătu aci pînă pe timpul cînd Sigismund plecă spre Lipova cu oştile sale, pe la sfîrşitul lui septembrie. În sfîrşit, în

întîile zile ale lui octombrie, sosea Marini la Tîrgoviște, pe cînd trebuia să sosească în Alba Iulia, ca om de credință al împăratului, pentru veghere și pentru îmbărbătarea principelui, della Torre, căruia am văzut că îi trimitea Marini primul său raport din Tîrgoviște, la 16 octombrie.

Nu ar fi nevoie să stăruim prea mult asupra punctelor ce se repetă în lunga sa relațiune, ce adresa împăratului la 24 octombrie. Trebuie să ținem seama că întoarcerea repetată asupra acelorași idei, chiar în cursul acestei relațiuni, în felurite cotituri ale povestirii sale, nu poate fi numai dovadă de limba prea vorbăreață, de condeiul prea puțin cumpătat și neiscusit al martorului nostru. Dimpotrivă, ivirea aceluiași fir roșu la alte și alte locuri ale noii țesături a datelor sale noi și vechi ne deșteaptă în suflet toată căldura ce punea voievodul întru a dovedi trebuința arzătoare de a se face faptă planul său de război și de truda ce își da însuși scriitorul de a-i pune toată flacăra inimii și toată tăria argumentației pe hîrtie.

Numaidecît, a doua zi după ce a ajuns la Tîrgoviște, a fost primit de „ilustrisimul principe", care e gata oricînd și se îmbie cu toată cinstea și supunerea pentru orice serviciu al maiestății sale. Din foarte lungile cumpăniri ce au făcut și discursuri ce au avut împreună, în audiențele sale, în felurite rînduri, scoate Marini judecata că principele e om „de preț și destul de viteaz și doritor de a se război" pentru folosul M. Sale și al creștinătății. Și de nu s-ar teme de dușmanii creștinătății, s-ar hotărî la o norocoasă întreprindere, dar la aceasta i se pun în cale tătarii, aținați de poloni și de Ieremia Vodă împotriva sa. Ce e drept, oameni pricepuți spun că nu vor cuteza să vină tătarii, cu toate amenințările și laudele lor și nici nu sînt așa de puternici. Dovadă că ei cer să stea cu pace voievodul. Îl țin cu toate acestea pe loc. În starea de acum, tătarii, polonii, toți se tem de Mihai Vodă, care are la granițele moldovene o oaste foarte puternică : 24 de mii de oameni, anume pedestrași archibuzieri 18 mii și 6 mii de călărești. Și dușmanii cred că e și mai mare oastea aceasta. Astfel, la turci s-a lățit vestea că are 70 de mii de pedestrași archibuzieri și 35 de mii de călărești. Și de această frică nici nu și-au golit țara de oaste ca anii trecuți. Cu toate că și ei se prefac către el, ca tătarii, îndemnîndu-l să țină pace și făcîndu-i mari făgăduieli și oferte. Și el încă se preface către ei. „Dar pe cît pot înțelege din cuvintele lui Mihai Vodă, continuă martorul, e nerăbdător de a sta în zadar atîta timp". Altfel, ar fi zis voievodul, „mi se pare că fac destul dacă împiedic trecerea tătarilor, ca să nu poată merge să păgubească țările M. Voastre împărătești și încă să-mi mîntui țara mea prin prefacerea ce am întrebuințat către turci și dușmanii creștinătății". Peste iarnă însă tot are nădejde să facă ceva împotriva turcului : atunci cînd îngheață Dunărea, e vremea sa. De aceea vrea să trimită întîi un om la maiestatea sa și la sfîntul papă, pentru a da seamă de toate faptele și trebuințele sale și pentru a cere să fie ajutat. Ajutorul la care se gîndește, Marini îl află destul de potrivit (asai regionevole) : plată pentru 10 000 de oameni, în care, de-ar fi cu putință, să se cuprindă 2 000 de reiteri și 2 000 de valoni, pentru numele ce-l are cavaleria nemțească și miliția valonă.

Cu aceste ajutoare Mihai Vodă desigur va trage în aceste părţi, tot războiul, cum singur el mărturiseşte, şi ţările M. Sale rămîn libere de a putea bate cetăţi şi a elibera toată Ungaria. Dînsul are bune planuri cu privire la toţi creştinii supuşi turcilor, şi are înţelegeri cu toate căpeteniile lor, începînd de la patriarhul, şi toţi cîţi se ţin de el, şi cu mitropolitul Adrianopolei, Filipopolei şi al Sofiei, cu toţi supuşii lor pînă la mare, care pot răscula 200 000 de oameni, bine înarmaţi. De tocmelile lui cu ei va trimite scrisori maiestăţii sale, mai ales de la patriarh. Totuşi, îndată ce vorba duce pînă să le licărească dinaintea ochilor izbînzile ce-i aşteaptă, pe el şi pe împărat, dincolo de Dunăre, voievodul se întoarce în cealaltă parte şi arată spre o pradă ce le-ar putea cădea şi spre care ar trebui să-şi întindă mîinile întîi. De tătari voievodul i-a împărtăşit veşti bune, îşi continuă Marini istorisirea, hotărît aceştia nu vor mai veni. Oamenii lui, care au fost la ei au văzut „în cetatea Moncastru, ce se zice Chilia“ (!), că s-au întors încărcate cu grîne şi făină cele 5 galere ce veniseră din Constantinopol să-i treacă pe tătari. Acelaşi lucru parcă adeverea şi oamenii lui Ieremia Vodă, ce au venit să-l salute, poate mai mult de frica ce are acesta de Mihai. De aceeaşi îngrijorare ca Ieremia, pare că e stăpînit şi Zamoyski, ştiind cîte oşti are voievodul Ţării Româneşti la graniţele moldovene şi mai ales ştiind că el, Mihai, *are înţelegere cu moldovenii şi e chemat anume de ei să cuprindă această ţară.* Căci ei mai bine doresc să-i fie supuşi lui şi Transilvanului decît polonilor, de care sînt asupriţi (tyranisiati) mai rău decît de turci. Tot aşa se vaită şi de Ieremia Vodă, că le-a jefuit ţara (haverli spoliato il Paese), trimiţînd vite şi tot felul de averi la moşiile şi castelele ce şi le-a cumpărat în Polonia. Totuşi polonii i-au pus pază, cerînd să-şi dea seamă de administraţia şi cîrmuirea ţării, unde dînşii zic că l-au pus numai guvernator. Cînd apoi, pe lîngă toate acestea, Mihai îi împărtăşeşte martorului nostru şi vestea ce s-a lăţit, că oştile împăratului au bătut pe turci la Iaurin (Rab=Györ), atunci acesta prinde curajul să-i ceară, în numele maiestăţii sale, să se hotărască la o „fericită întreprindere“ şi să treacă Dunărea. „Să nu mai piardă timpul cu o armată atît de puternică“, cu deosebire cînd are înţelegere cu creştinii de acolo pentru răsculare lor şi fiindcă a jurat acelor popoare că le va apăra şi va muri cu ele.

Un răspuns neted nu mai era de ocolit şi voievodul îl dete. Ţinta lui este : *să cuprindă Moldova întîi* şi apoi, în unire cu aceste popoare, cu ale căror căpetenii are înţelegere, să treacă în Bulgaria. „Căci îi pare că e mai bine să ocupe întîi cheia de trecătoare a tătarilor şi a altor duşmani ai creştinătăţii pentru a putea lucra sigur pe turci“. Se văita însă că timpul, pe cît e plătită oastea împărătească, se sfîrşeşte şi spunea că a rugat pe meşterii de mustră şi plătitori să se roage de împăratul ca să mai dea plata pe o lună la cele 4 000 şi că a scris o rugăciune către maiestatea sa, [184], ca să-i ţină 2 000 de oameni iarna întreagă. Din parte-i dovedea că planul său e cu atît mai uşor de împlinit, cu cît are înţelegere şi cu contele Vasilie, palatin în Polonia, prin a cărui mijlocire se tocmeşte cu cazacii, să-i tragă în ascultarea sa. Şi dacă împăratul şi papa îi vor da ajutoare de ajuns, să se apere peste vară şi să-şi păstreze cuceririle ce are nădejde să facă, *vor vedea izbînzi minunate împotriva turcului, îndată ce s-a pus frîu polonilor prin cuprinderea Moldovei.* Întrebat apoi de

Marini asupra lor, domnul se grăbeşte a dovedi mai bine trebuinţa acelei cuceriri. Polonii au trimis ambasade mari la turci, asemenea şi Ieremia Vodă, ca să facă pace trainică, făgăduindu-le că vor merge asupra Transilvaniei şi a Ţării Româneşti, pentru a aşeza în stăpînirea acestor ţări pe Báthoreştii din Polonia, pe care apoi să-i unească cu turcii, cum a fost în trecut. Deci e *„mai bine să le facem noi lor ceea ce ei se gîndesc să ne facă nouă"*, zicea voievodul. Spunînd aceasta de mai multe ori, l-a întrebat pe Marini, dacă M. Sa are cunoştinţă de această tocmeală atît de păgubitoare M. Sale şi creştinătăţii. El a aflat despre ea de la boierii moldoveni (dalli primati) şi chiar şi de la marele vizir Ibraim, care încă e învoit (li consente), ca Mihai să ocupe Moldova. Singurul preţ ce-i cereau turcii pentru această învoire era să stea pe pace cu ei şi să mijlocească pacea cu împăratul. Pentru acest scop a scris maiestăţii sale şi patriarhul din Constantinopol [185] printr-un om ce a trimis marele vizir şi el. (patriarhul), la acest voievod.

Marini se oferea să plece numaidecît la Praga, să spună împăratului de toate acestea. Dar voievodul a zis să mai rămînă pînă ce se duce să mai viziteze o dată tabăra şi atunci va aduce veşti şi mai sigure despre tătari şi de toate. Pînă atunci va sosi poate şi arhiepiscopul de Tîrnova şi alţi episcopi al bulgarilor, căci are ştire că arhiepiscopul va trimite un om cu el (cu Marini) la împăratul.

Am băgat de seamă, în toate sfătuirile sale cu Marini, voievodul nu vorbeşte aproape nimic de Transilvania, ba nimic de tot de partea ce ar avea Sigismund la săvîrşirea planurilor sale. De aceea Marini nu poate zice mai mult în această privinţă, decît că : „crede, că e cu voia şi comanda principelui Transilvaniei". Şi aceasta o spune de 4 ori în şirul povestirii sale (precum repetă mai toate celea de mai multe ori). Ba încearcă şi o dovadă că aşa este : domnul Sennyei Pangratie, care e la graniţele Moldovei, înlăuntrul Transilvaniei, pentru paza ţării, cred că vrea să treacă şi el la această întreprindere : şi el poate avea o oaste de vreo 5—6 mii, cu toate că aci s-a zis că are să vină încoace cu 10 000 de ostaşi, să se unească cu Mihai Vodă. Marini încheie : „Mihai Vodă va aştepta cu mare dor preamilostivul răspuns de la M. Voastră împărătească la scrisorile sale, trimise cu oamenii săi de olac. Şi cu aceasta, M. V. Împărătească va avea scrisoare de la zisul Mihai Vodă. Apoi se va hotărî a trimite un om al său ca ambasador la M. V. Împărătească şi la Sfinţia Sa".

Manuscrisul din Arhiva de Război din Viena, în care ni s-a păstrat acest preţios document, e o copie făcută tot atunci în Tîrgovişte, pentru arhiducele Maximilian şi subscrisă cu mîna lui Marini, după cum o spune el însuşi, în şirele ce le adaugă tot cu mîna sa (căci e aceeaşi scrisoare ca cea din iscălitură), şire nu fără interes şi ele. Mihai „e un principe de preţ (principe valoroso), scrie el aci, hotărît de a se război, şi turcii se tem mult de el, după cum adevărat este şi au fost înştiinţaţi într-adins din bune locuri. Şi se vede doritor de binele creştinătăţii şi prea supus maiestăţii sale imperiale şi întregii neînvinse Case a Austriei şi duşman al turcilor şi al polonilor şi sper că el, Mihai Vodă, va răzbuna pe serenitatea voastră în anumite părţi" (adică împotriva Poloniei şi a lui Zamoyski, care i-a pricinuit pierderea acestui regat şi i-a mai dat şi închisoare la 1588—1589) [186].

Tot cu acest prilej Marini trimite lui Sigismund della Torre, care *acum* a ajuns în Ardeal, o copie după scrisoarea ce i-o adresase la 16 octombrie, prin mijlocirea lui Arsenie, preot bulgar. În adaosul scris de mîna sa, cu care însoţeşte această copie, el nu numai îl roagă pe conte să trimită în grabă cu poşta scrisorile alăturate pentru împăratul, ci îi împărtăşeşte şi lui planul ce este (fără a spune anume că e al lui Mihai, deşi se înţelege), de a se ocupa întîi Moldova, care e cheia trecătorii tătarilor, ceea ce chiar el, Marini, vede că e necesar, spunînd şi cumpănirile voievodului pentru ce. Altfel are nădejde că principele (transilvan) îi va fi povestit aceste lucruri, ce privesc interesele maiestăţii sale, deoarece crede „că acest ilustrisim voievod nu va face nici un lucru ce nu e cu voinţa şi comanda acelei alteţe“ [187]. Vedem, o dată, că Mihai nu împărtăşise lui Marini, înainte de 16 octombrie, hotărîrea sa de a cuprinde Moldova întîi, el numai îl pregătise pentru această descoperire ; al doilea, ne întărim în credinţa, că planul îl făcuse, poate, fără ştirea, şi aproape singur, fără voia principelui transilvan.

Doar acesta chiar îşi pierduse de tot cumpătul, ca să nu zicem cumpăna, înaintea greutăţilor ce se grămădeau.

La 23 septembrie Sigismund scria lui Carrillo, pe care îl trimisese de curînd iarăşi la Praga, pentru desăvîrşirea tocmelilor de predare a Transilvaniei în mîinile împăratului, îi scria : „să nu mai facă nici o greutate, numai să se poată desăvîrşi şi aduce lucrul la capătul dorit, cît mai repede“. Apoi îi cerea, să spună împăratului, în formă de ultimat, că dînsul ţine „sau să se mîntuie acest negoţ în anul acesta, sau să nu se mai facă niciodată, pentru interesul acestei ţări şi multele primejdii ce mă ameninţă“ (significet sacr-mo Imperatori, idem mihi esse, aut ut huius negotii executio ab hoc anno extra-hatur aut ut nunquam fiat, propter rationes huius regni et multa pericula quae mihi impendent). Şi iarăşi : „M. Sa să primească oferta şi credinţa, (supunerea) mea cît mai curînd, căci e primejdie în întîrziere şi de temut că, neprimind, se va căi în zadar de cele ce va aduce timpul“ [188].

Totuşi tocmelile pentru primirea Ardealului nu se vor sfîrşi decît în cele din urmă zile ale lui decembrie, cu toată neobosita stăruinţă ce va pune Carrillo în ele, parte din pricina adevăratelor greutăţi şi primejdii ce cuprindea tîrguiala, parte pentru lipsa de oameni harnici la curte, înţelegînd între ei şi pe împăratul, care să fi avut curajul a le înfrunta cu bărbăţie, fără a sta mult pe gînduri, ceea ce numai le mărea, cum bine le spunea principele, cînd zicea, că e primejdie în tărăgănare (periculum esse in mora). Şi de la mersul acestor tocmeli atîrna şi răspunsul ce se putea da lui Mihai, la cererea lui de ajutor şi mai departe, trebuind să fie tărăgănat şi acesta, pînă aproape de deznodămîntul trebii cu Ardealul.

Împăratul trimise îndată punctele principelui transilvan, cuprinse în instrucţia lui Carrillo (ce nu o cunoaştem), în tabăra de la Strigoniu, la arhiducele Maximilian. Fiindcă ţara asta cu pricina era lipită de Ungaria, cu care poate avea să intre în legătură, după cum fusese şi altădată voievodat atîrnător de ea, şi apoi, fiindcă, poate de pe acum, se aveau în

vedere la curte, ca acest frate al împăratului să fie numit fie guvernator, fie stăpînitor peste ea.

Maximilan trimite la 22 octombrie raportul de sfatul ţinut îndată, după cum i-a cerut împăratul, cu locotenentul şi cu sfetnicii lui din Ungaria, cu arhiepiscopul de Strigoniu, cu episcopul de Vaţ, cu Pállfy şi Nádasdy, „asupra negoţului transilvănean", arătînd ce-au aflat ei de bine, după cum urmează.

Fiindcă principele zoreşte tîrguiala şi mărturiseşte pe faţă, că nu se abate de la hotărîrea sa şi de la termenul pus, împăratul să prindă repede prilejul, căci mai tîrziu, şi poate în scurt timp, se vede, că va fi cu mare pagubă pentru Ungaria şi o grea lovitură pentru creştinătate : „atît pentru trebuinţele, care poate împing pe ascuns şi grăbesc pe alteţa sa (dilectionem suam), cît şi pentru nestatornicia acelei naţii, care uşor se dă într-altă parte".

Întîia condiţie, despărţirea de soţie cu dispensaţie din partea Papei şi cu voia maiestăţii sale, a nevestei şi a părinţilor ei, împăratul i-o poate cîştiga. Asemenea şi condiţia 2-a, cardinalatul. Punctul 3, păstrarea titlului de principe al imperiului nu i se poate tăgădui, tot aşa ca şi scutul (protecţia) M. Sale şi a casei Austriei, ca mai înainte. 4. Împăratul ar trebui să-i făgăduie şi întregirea veniturilor ducatelor Oppeln şi Ratibor — ce aveau să i se dea în schimbul Transilvaniei, încă după tocmeala din iarna trecută — la suma de 100 000 de galbeni ungureşti, cît cere Carrillo, după instrucţia şi scrisorile ce are de la principele, dacă nu s-ar putea învoi tocmitorul cel puţin la 100 000 de taleri. Nu trebuie întîrziată tîrguiala din pricina asta, mai ales că, după moartea lui, orice ar fi, toate cad în mîinile maiestăţii sale. 5. Se cuvine, bunurile date soţiei lui să-i rămînă ei, şi de aci înainte. 6. La cererea principelui, ca maiestatea sa să pună un principe de urmaş, pe cine va voi, trebuie luat bine seama, cum se lucrează. Odată, după contractul de la Praga (cel din ianuarie 1595), măria sa ar avea să pună un voievod dintre transilvăneni în capul acelei ţări, la întîmplarea de moarte a principelui fără urmaşi. De altă parte, M. Sa nu poate îngădui ca, plecînd principele — ceea ce e tot una, ca şi cînd ar fi murit —, să se dea staturilor putinţa („facultas") de a-şi cere sau a-şi alege voievodul. Ca să nu se mai întîmple o dată păţania cu regele (polon) Ştefan (Báthory) care şi-a închinat ţara turcilor, după ce a făcut jurămînt împăratului. M. Sa ar pierde, ceea ce acum are în mînă. De aceea, chiar numai pentru această pricină, tîrguiala trebuie grăbită, „fiindcă această urmare la domnie (moştenire) e îmbiată de însuşi principele, stăpînitor acum, vreunuia dintre fraţii maiestăţii voastre. Dacă oare urmaşul ar avea să primească ţara în numele său (după dreptul său : iure proprio), sau ca voievodat în numele maiestăţii voastre, stă în voia maiestăţii voastre. Tot asemenea apoi hotărîrea asupra căsătoriei a 2-a a principesei". 7. În privinţa întăririi din nou a dăruirilor (confirmationem donationum) e de prisos a mai vorbi, fiind cuprinsă în tratate. 8. Zorul ce-l are principele pentru întocmirea acestei tocmeli se vede şi din facerea acestui al 8-a punct anume, şi din ce a scris lui Carrillo : „aut nunc aut nunquam". Cu atît mai puţin să zăbovească M. Sa. 9. Făgăduinţa de a lucra, ca staturile să primească în dieta lor pe urmaş, e la loc. Şi acest lucru trebuie grăbit ; şi pe oricine

va numi M. Sa, trebuie să i se dea lîngă sine oameni pricepuţi, şi oaste să aibă la îndemînă, cu care la întîmplare neaşteptată de împotrivire (după cum se şi aude, că unii murmură, că tocmeala se face fără ei, din partea străinilor) „să poată apăra pe cei voitori, să întărească pe şovăitori şi să silească la supunere pe cei îndărătnici". Cît priveşte moşia Somlyó, se cuvine să-i rămînă în libera lui stăpînire şi în amintirea neamului Báthoreştilor. Punctul 10 nu cuprinde nimic ce ar avea lipsă de dezbatere. Încă o dată, sfetnicii unguri cer, tot ce va fi de lipsă, maiestatea sa repede să facă, ca zăbava „să nu grăbească paguba". Altfel, actul e subscris numai de Maximilian [189].

Către acest răspuns al său — şi al sfetnicilor mai mult, arhiducele mai adaugă, în scrisoarea-i de la 24 octombrie, cu care îl însoţeşte, părerea sa (einfeltige meinung) — că împăratul ar trebui numaidecît să trimită în Ardeal o persoană însemnată, ori pe cine ar binevoi, ca să ia în primire de la principele stăpînirea acelor ţări şi credinţa (adică jurămîntul) supuşilor. După aceea are M. Sa timp şi prilej a se hotărî, cum doreşte a se lucra mai departe cu ţara [190].

Pînă să se ajungă aci mai trecea vreme. Căci înţelegerea cu Carrillo, începută foarte tîrziu [191], poticni rău la punctul cu banii ce se cereau pentru despăgubire. Miniştrii împărăteşti Rumpf, Trautson, după ce aduseră că tărăgănarea lor în deznădejde pe bietul om, pînă să scrie împăratului că mai bine vrea să moară decît să vadă cum toate se pierd [192], aceşti miniştri nu se învoiau, dintru început (care se făcu abia la 15 noiembrie), la mai mult de 50 000 de florini, ce erau să se întregească din venitul numitelor ducate [193] — peste cîteva zile —, afară de acest venit [194]. La 24 noiembrie, „oratorul" spaniol, care slujea de mijlocitor, îi aduse făgăduinţa de 60 mii florini (ultra duos ducatus) pe an, dacă primirea stăpînirei se va întîmpla pe cale paşnică, altfel numai 50 mii. Dar instrucţia împuternicitului, care acesta o dăduse şi împăratului s-o citească, avea ca suma cea din urmă 60 000 de taleri. Şi condiţia de predare paşnică nu mai avea loc, observă cu drept cuvînt Carrillo, căci principele s-a îmbiat singur a trece prin dietă primirea urmaşului. Dacă îl vor ataca turcii în urmă, pentru asta nu se poate lega. Mai aduce aminte tocmitorul, că făcîndu-se pace cu turci, cheltuiala asta se poate toată scoate de la ţară [195]. Pe la 10 decembrie, se făgăduiră 60 000 de taleri numai pe timp de pace, 50 de mii pe timp de război [196]. În sfîrşit, la 13 decembrie, se ajunse la învoiala plăţii de 50 000 de taleri, în timp de pace şi de război, cu adaosul, ca pe un anumit timp, să-i dea şi regele Spaniei o pensie de 10 mii de galbeni spanioli şi pînă ce aceasta s-ar întregi, să puie împăratul de la sine 4 000 florinţi [197]. Deşi îşi aştepta hîrtiile pe a doua zi, totuşi trebui să mai scrie după ele împăratului, sfetnicilor, lui Coradatius încă o mulţime de scrisori zoritoare [198], pînă ce, în sfîrşit, la 1 ianuarie 1598, putea să plece acasă. Şi chiar înainte de a se sui în trăsură mai scrie, în această zi, din Bömischbrod, o scrisoare împăratului, alta lui Rumpf şi o a treia acestuia şi colegului său Trautson, stăruind asupra amănuntelor, cum trebuie să se împlinească în grabă condiţiile, şi zorind încă o dată plecarea delegaţilor împărăteşti la Ardeal, neîntîrziat după el [199]. În răstimp mai sosise, pe la 23 decembrie, o scrisoare din partea principelui cu ameninţări de pace cu

turcul, de la care zice că au sosit capigii, dacă nu se va sfîrşi negoţul în ianuarie. Dacă împăratul nu va putea trimite aşa în grabă pe unul din fraţii săi, să numească un guvernator, după tratatul încheiat cu Bocskai (la 1595), pe cîtva timp, pînă ce va veni un arhiduce [200]. Tocmai din această zi, 23 decembrie, e datat şi contractul aşa-zis „de cesiune" a Transilvaniei, după care, se vede, Carrillo capătă numai o copie („pactorum formulam", cum zice Rudolf în scrisoarea de la 22 ianuarie) [201], căci ratificarea din partea împăratului se făcu abia la 31 ianuarie. Punctele lui sînt: 1. I se dau principelui ducatele Oppeln şi Ratibor. 2. Cîte 50 de mii de taleri pe an, pînă la moarte (socotind cu 70 criţari talerul). 3. I se cîştigă dispensaţia de căsătorie. 4. I se mijloceşte rangul de cardinal, purtînd titlul de principe al imperiului. 5. I se cîştigă cîteva mii de galbeni, venit bisericesc de la regele Spaniei. 6. Acest venit se întăreşte de papa. 7. Maria Cristina îşi păstrează moşiile din Ardeal. M. Sa va lucra, să o ia de soţie urmaşul principelui. 8. Rămîn în putere dăruirile făcute de Sigismund. 9. Episcopia (catolică, înfiinţată de principele, un an mai înainte) din Alba Iulia se păstrează. 10. Urmaşul sau guvernatorul va duce cu sine hîrtiile privitoare la ducatele ce i se dau în schimb [202].

Tărăgănarea tocmelilor a fost de lipsă şi pentru cîştigarea de timp, ca împăratul să se înţeleagă cu fraţii săi (care din ei ar dori să primească noua domnie sau stăpînire). Dintr-o scrisoare a lui Rudolf către arhiducele Matthias din 12 noiembrie, se vede că împăratul îl întrebase, mai înainte, dacă ar primi el domnia sau cîrmuirea Ardealului, arătîndu-şi totodată dorinţa, ca arhiducele să se însoare cu nenorocita principesă Maria Cristina. Fiindcă acesta îi răspunsese, la 8 noiembrie, în doi peri, cum înţelegem din aceeaşi scrisoare, împăratul îi cerea acum din nou, să-şi spună verde gîndul şi să se hotărască acum şi asupra căsătoriei; pe urmă poate face cum vrea, că pînă la săvîrşirea ei mai e taină; întîi trebuie să se facă despărţirea. Iar dacă mai are şi acum ceva de zis şi nu vrea să primească, atunci să trimită lui Maximilian prin acelaşi curier scrisoarea alăturată. Căci nu se mai poate pierde timp, Carrillo îl zoreşte necurmat [203]. Şi Matthias n-a primit oferta. La 19 noiembrie el răspundea împăratului, că a trimis la Maximilian curierul, cu scrisoarea lui [204]. Un răspuns şovăitor dă şi Maximilian, la 25 noiembrie. „Luînd în cumpănire toate împrejurările", scrie el, „nu mă pot hotărî nici slobozi în acest lucru acum" (mich doch in diesen sachen, . . . nit erkleren noch einlaszen kan). Întîi vrea să fie asigurat de M. Sa, în anumite puncte, după cum i-a atins în memoriu de curînd. Anume: în vremurile primejdioase de acum nu poate primi, zice el, „acele ţări într-altă formă, decît în numele şi în locul M. Voastre". Apoi vrea să ştie ce oameni i se vor da lîngă sine, nemţi şi unguri, cunoscători ai ţării, ce trupe, cîţi bani, şi doreşte ca Ungaria de sus să fie împreunată cu Ardealul. Dacă în aceste privinţe primeşte răspuns îndestulător, atunci va lua sarcina şi va renunţa şi la titlul de rege polon [205]. Această renunţare la titlul, ce cuprindea încă o ameninţare pentru regele Poloniei, Maximilian o şi dete acum, în decembrie, supunîndu-se, în sfîrşit, multelor stăruinţe ale papei şi împăratului. O dete mai repede [206] de cum Rudolf i-ar fi putut făgădui împlinirea condiţiilor ce pusese, dovedindu-şi

astfel dorinţa fierbinte de a lua cîrma Ardealului [207], pentru care lucru avea şi el lipsă acum de a mulţumi şi a şti împăcaţi pe poloni.

În faptă, aceştia trimiteau vorbă împăratului, prin mijlocirea nunţilor papali, că fără ratificarea tratatului de Bendzin, Maximilian să nu se aştepte a trăi cu ei în bună vecinătate, de ar fi într-adevăr să meargă în Ardeal. Ce e mai mult, San Severo împărtăşea chiar zvonul, ce era în Varşovia, că Zamoyski ar avea de gînd să dea sfatul la dieta lor, de a întrebuinţa pe cardinalul Andrei Báthory ca mijloc de ispită faţă de transilvăneni, pentru a vedea, dacă se poate face ceva cu el [208]. Maximilian le luă, ce e drept, cuvîntul de pricină, prin renunţarea sa la titlul coroanei, ce n-o avuseşe niciodată, dacă polonii aveau să se mulţumească cu formula renunţării, care nu era aceea cerută de ei şi de tratatul de Bendzin. Dar, dacă planul cancelarului era serios, el nu se putea strica cu atîta ci, cel mult, se amîna numai pe altă dată.

Se adevereşte astfel gîndul Báthoreştilor din Polonia, cel puţin împotriva Ardealuiui, ceea ce Mihai spunea din bună vreme. Tot aşa se adevereşte cererea lor la poartă, unde ambasada lor strălucită, însoţită de 400 de persoane, îşi făcu intrarea, la 16 septembrie [209], cererea de a li se lăsa nu numai Moldova, ci şi Ţara Românească, cu îndatorirea să le plătească turcilor tributele obişnuite. Ei arătau că prin aceasta marele stăpînitor n-ar avea nici-o pierdere, dimpotrivă dobîndă, căci Ţara Românească va trebui să fie scoasă de la Mihai Vodă cu armele. Ceea ce domnul ştia (tot după veşti din Ţarigrad, de bună seamă), numai puţin schimbat, cum am văzut în povestirea lui Marini : Că au făcut polonii şi Ieremia prin ambasadorii lor făgăduială turcilor de a cuprinde şi de a aduce iar în stăpînirea lor Transilvania şi Ţara Românească, punînd în ele domni pe Báthoreşti. Cu toate că turcii n-aveau de gînd să asculte cererea ambasadorului polon [210], acestea sînt dovezi, care întemeiază mai mult silinţa lui Mihai Vodă de a face cumva, ca să nu fie ocolit de 2 părţi, dacă nu chiar înlocuit şi el cu prietenii polonilor, a căror bunăvoinţă degeaba s-a trudit mereu s-o cîştige şi a căror duşmănie amară o simţea atîta. Şi aceasta fără să aibă cea mai slabă ştiinţă de hotărîrea lui Sigismund de a-şi părăsi ţara, şi, desigur, cu mai multă nădejde decît temere, că împăratul nu-şi va lăsa niciodată prietenul din Ardeal la nevoie.

Interesul împăratului, de a-l ţine mulţumit şi pe Mihai, nu înceta nici acum, cînd avea să intre de-a dreptul în stăpînirea Ardealului : dimpotrivă creştea, cum bine socoteşte nunţiul Di Cervia, cînd, la 13 noiembrie, dă omului trimis de Mihai la Praga recomandaţia cerută pentru nunţiul Speziano, de a-i sta într-ajutor la curte, ca să se asculte dorinţele domnului lui. Căci e „om brav, cu cap" (di cervello), zice Di Cervia, şi, ajutat bine, poate face foarte mult, în locul unde este. Şi, dacă va trece în Bulgaria, cum a zis, va fi datoria M. Sale de a-l ajuta chiar cu mai multă oaste decît cere, pentru a putea opri în acele părţi anul ce vine, cît mai multă putere a duşmanului.

Asemenea şi Della Torre pune un cuvînt pentru deputatul lui Mihai Vodă, prin scrisoarea sa către împăratul, Alba Iulia, 17 noiembrie. „Cunoscînd trebuinţa acelei ţări, ... ca să fie ajutată pentru a turbura în fe-

lurite chipuri dușmanul", ... n-a putut să-i tăgăduiască, de a adăuga și el ale sale „umilite rugăciuni pentru norocoasa izbîndă" a celor ce va cere („a nunțiului ce duce"), — („del nuncio che egli porta") [211].

Zece zile după aceea, recomandă și arhiducele Maximilian, din Pressburg, 27 noiembrie, cererea lui Mihai, împăratului : de a ține lîngă el și mai departe pe cheltuiala M. Sale oastea, ce a ținut-o pînă acum, păstrîndu-l astfel în ascultarea de pînă acum, și ca să-și poată apăra țara de turci și tătari, mai ales, cînd M. Sa știe cîte servicii a adus voievodul pînă acuma împotriva dușmanului și cît interes au țările Maiestății Sale, și mai ales Ungaria și Transilvania, ca țara lui să fie păstrată [212]. După potriveala timpului, am așteptat să se recomande aci cererile ce le ducea omul lui Mihai Vodă, care se afla la Alba Iulia în 13—17 noiembrie. Dar Maximilian alătură abia acum scrisoarea lui Mihai de la 4 octombrie, ce o cunoaștem, și cum se vede și din cuprinsul arătat de arhiduce. Nu știm ce împrejurări au putut pricinui întîrzierea aceasta [213] ; tot așa, precum n-avem lămuriri de ce ambasadorul din urmă, care era un fruntaș (un gentilhomo), ajunse abia pe la începutul anului 1598 la Praga [214].

Nu credem că acest om să nu fi avut însărcinarea anume de a vorbi împăratului și de însemnata chestie a cuprinderii Moldovei. Sigur e însă că acest punct nu fu luat în seamă. Nici Marini, care se afla încă lîngă voievodul, cînd se întoarse trimisul, nu auzi nimic de un răspuns în această privință [215], nici ambasadorului venețian din Praga nu-i spuseră informatorii săi fie și numai de vreo propunere în ăst înțeles.

El știe că trimisul a scos pe domnul său, pentru că n-a făcut nimic anul acesta, cu frica de venirea tătarilor, semănată de moldovean, și a făgăduit de a se ține totuși în atîrnare de M. Sa împreună cu principele Transilvaniei și de a săvîrși anul ăsta vreo faptă însemnată împotriva dușmanilor. Apoi, că a cerut să i se plătească și anul ăsta cei 4 000 de ostași, deosebit de principele transilvan (separamente dal principe), așadar neatîrnători de el, zicînd, mai departe, că va ține și de acum înainte legăturile cu bulgarii și sîrbii, pentru răscularea lor. Deși știau la curte că acestea sînt nădejdi deșarte, totuși aflară de bine a-l ține în voie bună către împărăție și de a nu-i da prilejul să se apropie de turci, nici el, nici transilvanul. Deci îi îmbunară ajutoarele de anul trecut și de a face și alte demonstrațiuni (războinice către turci), ce le vor fi cu putință. Cu acest răspuns fu slobozit omul voievodului, după puține zile, ca să se întoarcă acasă cît mai repede [216]. Scrisoarea împăratului ce i se dădu și pe care nu o cunoaștem, arăta și numele persoanei care va merge cu banii : Ioan de Pojon [217]. Încolo era îndrumat voievodul să se adreseze comisarilor ce vor merge în Ardeal [218].

Dar, pînă ce să ajungă și să se întoarcă omul său trimis la Praga, principele transilvan, căruia știm de ce-i ardea acum, chemase înapoi oastea de ajutor cu Moise Székely, asupra căreia, ne aducem aminte, că și el avea cuvîntul, o chemase încă înainte de sfîrșitul anului : cu toate că Mihai Vodă se rugase, în decembrie, să-i trimită pe lîngă acest corp și pe Sennyei Pangraț cu oștile lui din secuime, ca totuși să înceapă ceva peste Dunăre, îndată ce va îngheța.

Mai mult încă, martorul nostru Marini zice, în scrisoarea-i de la 31 ianuarie 1598, că principele Sigismund fusese şi el învoit cu „bunul plan" al lui Mihai (il suo bon proposito) şi venise pînă la Braşov, pentru a-l pune în împlinire, căci totul era hotărît. Dar s-a întîmplat dimpotrivă, nu ştie pentru care neajuns [219]. După cum se pare, aici ar putea fi vorba chiar de intrarea în Moldova, despre ce vorbise Marini şi la 24 octombrie.

Astfel se încheia anul fără nici o faptă războinică din partea lui Mihai Vodă, cu toată oastea frumoasă ce o ţinu gata, mai mult de jumătate de an, şi cu tot ajutorul împărătesc ce avu.

Nu se adevereşte nici chiar vestea, ce o aduceau la Praga scrisori din Ardeal, cu data de 5 noiembrie, că Mihai ar fi trimis cîteva companii de soldaţi în Bulgaria, să necăjească pe turc la întoarcerea lui din Ungaria [220]. La toată întîmplarea, la Curte aveau drept să creadă că atît această întreprindere tîrzie şi la vreme nepotrivită, cît şi întreprinderea transilvanului împotriva Timişorii, erau numai pentru vedere, cu altă ţintă decît serviciul maiestăţii sale, nevoind ei să se strice nici cu una, nici cu cealaltă parte [221].

Nevoia ce avu Mihai Vodă de a nu trece Dunărea ajungea chiar mai poruncitoare, cînd oştile plătite de împăratul fură chemate de transilvan acasă. Dacă tătarii încetaseră, poate, pentru timpul iernii, de a fi ameninţători, polonii, adică Zamoyski, şi satelitul lor Ieremia Vodă, rămîneau tot atît de primejdioşi şi de neîmpăcaţi şi după neascultarea cererii lor, a celor dintîi, de a fi lăsaţi de turci să cuprindă ţara. Cu atît mai mult, dacă avea vre-un temei bănuiala ambasadorului veneţian din Constantinopole, că parcă s-ar fi învoit marele vizir cu ambasadorul polon, înainte de plecarea acestuia, asupra unui atac comun împotriva lui Mihai [222]. Şi astfel era limpede, ce politică trebuia voievodul Mihai să urmeze, cel puţin pînă ce i-ar veni un răspuns bun, şi mai ales ajutoare îndestulătoare de la împăratul, ori dacă nu, pînă ce s-ar înţelege cu stăpînitorul din Ardeal, unde el nu ştia ce schimbări se pregătesc, asupra cuprinderii Moldovei : trebuia să stea bine şi mai departe cu turcii şi să-şi îmbune mereu pe tătari.

NOTE

[1] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 228. Depeşa ambasadorului veneţian, Praga, 24 decembrie.

[2] *M.C.T.*, IV, p. 101 sq., pct. 1 şi 2 din hotărîrile dietei.

[3] *Cron. F. L. Olt.*, p. 128, nota 218. Cf. depeşa ambasadorului veneţian din Praga, 20 ianuarie : de la curtea principelui se scrie că vasalii lui se scutură, fiindcă împăratul n-a plătit anul trecut toţi banii legătuiţi pentru 4 000 ostaşi. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 230.

[4] Cronica anonimă, p. 286 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 65—66>.

[5] Rezultă din faptul că steagul veni după Crăciun, pe cînd mergerea lui în Transilvania, nearătată de cronica anonimă, s-a întîmplat înainte de Crăciun.

[6] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 228—229. Depeşă veneţiană din Praga, 6 şi 13 ianuarie. Cf. *ibidem*, III. 1, p. 271.
[7] Vorbele sînt iar dintr-o depeşă a ambasadorului veneţian, care în tot timpul acesta e bine informat. *Ibidem*, III. 2, p. 229—230, Praga, 20 ianuarie.
[8] *Ibidem*, p. 513.
[9] Cronica anonimă, p. 286 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 66>.
[10] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 243. Lettere di Dionisio Vescovo de Bulgari al Vaivoda di Vallachia, dt. Nicopol, 19 martie. Aceeaşi scrisoare în latină şi rezumat german, *ibidem*, XII, p. 292.
[11] *Ibidem*, XII, p. 290. Dionisie Rali, mitropolitul de Tîrnovo, Nicopole, 12 martie.
[12] *Ibidem*, III. 1, p. 508—509.
[13] *Ibidem*, III. 2, p. 513.
[14] Data la Khevenhiller, *Annales Ferdinadei*, Leipzig, 1721.
[15] *Cron. F. L. Olt.*, p. 128.
[16] Barovius, p. 286—287.
[17] Cronica anonimă, p. 287 <Grecescu-Simonescu, p. 67>.
[18] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 513—514.
[19] *Ibidem*, p. 231. Depeşă din 24 februarie.
[20] *Ibidem*, p. 233.
[21] *Ibidem*, p. 235. Praga, 10 martie.
[22] *Ibidem*, p. 231. Praga, 24 februarie.
[23] *Ibidem*, p. 235.
[24] *Ibidem*, p. 234.
[25] Szilágyi, *Carrillo*, p. 66—67.
[26] *Ibidem*, p. 72—73. Rumpf către arhiducesa Maria de Austria, Praga, 2 aprilie 1597.
[27] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 231—233.
[28] Aceleaşi rapoarte.
[29] Szilágyi, *op. cit.*, p. 67—70.
[30] *Hurmuzaki*, XII, p. 294, nota 1.
[31] Szilágyi, *op. cit.*, p. 70—74.
[32] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 235—236.
[33] A.C.H., convolut. 1597.
[34] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 235.
[35] Scrisoarea citată din 2 aprilie în Szilágyi, *op. cit.*, p. 73.
[36] Scrisoarea citată.
[37] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 233.
[38] Szamosközy, IV, p. 68.
[39] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 278.
[40] *Ibidem*, III. 2, p. 236.
[41] *Ibidem*, p. 233.
[42] *Ibidem*, p. 237. Depeşă din 17 martie.
[43] *Ibidem*, XII, p. 290—291. Scrisoarea mitropolitului Dionisie Ralli, 12 şi 13 martie.
[44] *Ibidem*, III. 1, p. 278—280.
[45] *Ibidem*, XII, p. 294, martie 21.
[46] *Ibidem*, III, 2, p. 238.
[47] *Ibidem*, III. 1, p. 279. Instrucţiunea pentru deputaţi.
[48] *M.C.T.*, IV, p. 108—109.
[49] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 237 sq.
[50] În *Hurmuzaki* e corect: Lassota pentru Basta şi „durch Wexl" pentru „durch Weil".
[51] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 279—280, Praga, 20 martie. Extractul pentru arhiducele Matthias. Scrisoarea însoţitoare a lui Rudolf e din 28 martie (*ibidem*, p. 280). Răspunsul lui Matthias, *ibidem*, XII, p. 296, Viena, 11 aprilie.
[52] *Ibidem*, XII, p. 294, n. 1.
[53] Scrisoarea lor din Cluj, 17 septembrie, A.C.H., convolut. 1597. Fragmentar şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 296.
[54] *Ibidem*, III. 2, p. 238—239. Depeşe veneţiene din 24 şi 29 martie şi 28 aprilie.

[55] Data în răspunsul împăratului, la Illésházy, p. 37—40.
[56] Putem afirma aceasta, pentru că la 24 martie, cînd principele era pe drum, vestea sosirii ceaușului venise din Ardeal la Praga. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 238.
[57] *Ibidem*, p. 240—242. Scrisoarea sultanului e din 28 februarie, a principelui și a marelui vizir sînt fără dată.
[58] Illésházy, p. 37—40. Data în regestul din *Hurmuzaki*, XII, p. 297.
[59] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 243. Nicopole, 19 martie. Cf. *ibidem*, XII, p. 292—293.
[60] *Ibidem*, XII, p. 290—291. Din Armelin, sat lîngă Nicopole.
[61] *Ibidem*, III. 2, p. 244. Cf. *ibidem*, XII, p. 292—293.
[62] Vezi nota anterioară.
[63] Hotărîrile în *M.C.T.*, IV, p. 113—124. Dieta a ținut de la 27 aprilie la 12 mai. Darea era mereu de 3 florini fără un denar: odată 99 denari și 25 denari, apoi 1 florin și 75 denari.
[64] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 244—246. Depeșe ale ambasadorului venețian din Praga, 28 mai și 2 iunie. Intenția fusese ca Poppel să rămînă toată vara în Ardeal pentru supraveghere. Vezi *ibidem*, p. 238.
[65] *Ibidem*, XII, p. 305, n. 1.
[66] *Ibidem*, III. 2, p. 245. Praga, 28 mai. El mai plecase o dată în Ardeal la începutul anului (*Ibidem*, p. 228), dar se vede că s-a întors, fiindcă venea principele la Praga.
[67] *Ibidem*, XII, p. 308—309. Della Torre către împărat, Alba Iulia, 2 iulie 1597.
[68] Walther, p. 46 <Ed. Simonescu, p. 93>. Îl credem, căci Walther se afla chiar atunci la Tîrgoviște.
[69] *Hurmuzaki*, XII, p. 304—305.
[70] Nu 160 de mii, cum arată documentul tipărit.
[71] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 247—250.
[72] Walther, p. 46 <Ed. Simonescu, p. 93>.
[73] *Hurmuzaki*, XII, p. 316—317. Walther, p. 46. Că împăratul i-ar fi trimis lui Mihai 12 mii de oameni la începutul verii, cum crede Szilágyi, *M.C.T.*, IV, p. 13, întemeiat pe scrisoarea lui Maximilian din 27 noiembrie (nu 24), e un neadevăr.
[74] A.R. Expedit., 198—1597. Rubr. Khaiszer, f. 16, nr. 106 și 36 și rubr. Parteisachen, f. 582, nr. 94.
[75] Walther, p. 45 <Ed. Simonescu, p. 92>.
[76] E vorba, credem, de fostul dragoman al ambasadei împărătești.
[77] Nu îmi este cunoscută. Nu sînt motive pentru a-i muta data pe 27 mai st. v., pentru a o pune în legătură cu cea din 23 mai a patriarhului. Vezi mai jos.
[78] *Hurmuzaki*, IV, 2, p. 70 și 222—223.
[79] A.C., Ms. 595, 9, f. 185 și 201. Vești de la secretarul împăratului din Veneția, Rossi, 7 februarie și 14 martie, după scrisorile sosite la guvernul venețian din Constantinopol, cu data 2 și 29 ianuarie. În cea dintîi se zice că primul vizir ar fi zis bailului că Veneția ar trebui de la sine să se pună mijlocitoare a păcii. La 17 ianuarie scria Rossi că în Veneția se vorbește că și Maiestatea Sa e dispus la pace. *Ibidem*, f. 50—51.
[80] *Ibidem*, f. 215. Rossi către împărat, Veneția, 28 martie.
[81] *Ibidem*, f. 34 și 37 v. Rossi către împărat, Veneția, 18 aprilie și 2 mai.
[82] *Ibidem*, f. 80. Raportul lui Rossi din 16 mai.
[83] Unele detalii în plus față de raportul lui Rossi, în depeșa de la 12 aprilie în *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 223.
[84] Walther, p. 10 <Ed. Simonescu, p. 62>.
[85] Același raport al lui Rossi.
[86] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 223.
[87] A.R., fasc. 140. Pera, 10 mai. Cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 1260. Confidentul împărătesc către consilierul Pezzen.
[88] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 70. Extras din raportul bailului din 25 mai.
[89] A.C., Ms. 595, 9, f. 144—145. Raportul lui Rossi de la 13 iunie, pe temeiul avizurilor din 10 și 11 mai din Constantinopol.
[90] *A.A.R.*, III, p. 34—35. Scrisoarea publicată de episcopul Melchisedec.
[91] A.C. Ms. cit., f. 3—5. Copie spaniolă după scrisoarea lui Brèves către „Bearnezul", adică Henric IV, trimisă de ambasadorul spaniol din Praga, San Clemente.
[92] Fragment al scrisorii de la 24 mai și în *Hurmuzaki*, XII, p. 300.

[93] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 224. Rezumatul din depeşa de la 25 mai a bailului.
[94] *Ibidem*, XII, p. 1260. Pera, 24 iunie.
[95] *Ibidem*, IV, 2, p. 224. Raportul bailului din 23 iunie.
[96] *Ibidem*, III. 2, p. 253—254.
[97] A.R., fasc. 140.
[98] *Ibidem*, Cf. *Hurmuzaki*, XII, p. 1260, regest. Cea a serdarului are data de 23 iunie, cînd se zice că a ieşit în tabără, la poarta dinspre Adrianopol, ceea ce nu poate fi adevărat.
[99] Illésházy, p. 40 şi 46, îi zice Martin Deák, adică diacul Martin. Tot aşa în scrisoarea lui Marini din 13 iunie, în *Hurmuzaki*, XII, p. 304.
[100] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 252—253. Praga, 11 august Martin Beniai sosise înainte cu 4 zile.
[101] A.C., Ms. cit., f. 130. Veneţia, 22 iulie.
[102] *Ibidem*, f. 1. Copie spaniolă trimisă de San Clemente regelui său după raportul lui De Brèves din Constantinopol.
[103] *Ibidem*, f. 3—5.
[104] *Ibidem*, f. 111. Raportul lui Rossi, Veneţia 1 august, după depeşa din Constantinopol, din 24 iunie. Vestea trimisă de Marini din Alba Iulia, la 13 iunie (*Hurmuzaki*, XII, p. 304), că noul seraschier Giarach Mehmet paşa (poate îl înţelege pe Satîrgi) a sosit la Silistra cu 10 mii de turci, nu se adevereşte.
[105] A.R., fasc. 140. Scrisoarea confidentului împărătesc, Pera, 24 iunie.
[106] Ibidem. Şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 1260.
[107] *Hurmuzaki*, XII, p. 298, n. 1.
[108] A.C., Ms. 595, 9, f. 132 şi 114. Veneţia, 18 iulie şi 1 august.
[109] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 421.
[110] *Ibidem*, XII, p. 305—306. Căpitanul de Húszt, Blasius Szabó şi principele către bistriţeni, 25 iunie, st. v., şi 26 iunie.
[111] *Ibidem*, XII, p. 294—295, 1597 aprilie 5.
[112] *Ibidem*, p. 295. Raportul lui San Severo, 9 aprilie.
[113] *Ibidem*, p. 300—302. San Severo către nunţiul Speziano, 7 iunie 1597.
[114] *Ibidem*, p. 302 sqq. Praga, 22 iunie. Cf. *ibidem*, p. 306, scrisoarea lui Speziano de la 30 iunie, în care spune că San Severo lucrează ca polonii să facă şi cu Ţara Românească ce au făcut cu Moldova înainte cu 2 ani.
[115] *Ibidem*, p. 295.
[116] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 419. Scrisoarea lui Mihai din Tîrgovişte, 20 mai.
[117] *Ibidem*, XII, p. 304—305.
[118] *Ibidem*, p. 297—298.
[119] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 420.
[120] *Ibidem*, XII, p. 307. Zamosc, probabil la începutul lui iulie 1597.
[121] *Ibidem*, p. 305, 307, 308, 320, scrisoare din Suceava, 23 iunie, 2 iulie şi 26 septembrie.
[122] *Ibidem*, p. 1261 şi 310. Sennyei către cancelarul Jósika, Depsö, 18 iulie.
[123] *Ibidem*, p. 322—323, 325. Scrisoarea lui Ieremia Vodă din 9 octombrie şi a lui Sennyei din 14 octombrie ; apoi a lui Speziano din Praga, 5 noiembrie.
[124] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 428.
[125] *Ibidem*, XII, p. 319.
[126] *Ibidem*, p. 324.
[127] *Ibidem*, p. 312. Praga, 30 iulie.
[128] *Ibidem*, p. 320—321. Caetano către Speziano, Varşovia, 3 octombrie.
[129] *Ibidem*, p. 314, 316, 324.
[130] *Ibidem*, III. 2, p. 255 sqq. Depeşe ale ambasadorului veneţian de la 17 august înainte.
[131] Deli-başa înseamnă căpetenia călăreţilor voluntari numiţi delii, în felul haiducilor. Aci probabil înşişi delii.
[132] Silihdarii sînt iarăşi un corp de călăreţi năimiţi, al căror număr pe vremea aceea era de 5 000.
[133] A.R., Viena. Fragmentar în *Hurmuzaki*, XII, p. 1268—1269.
[134] Ováry, *op. cit.*, II, nr. 1201, p. 245 sq.
[135] Szamosközy, IV, p. 70—72. Cf. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 257, după care, paşa ar fi trimis scrisoarea din Belgrad.

[136] Vestea sigură fu adusă la Alba Iulia la 22 august, A.R., fasc. 140. Marini către împărat. Un rezumat în *Hurmuzaki*, XII, p. 1261—1262.

[137] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 257—258. Depeşă veneţiană din Praga, 15 septembrie 1597; *ibidem*, XII, p. 318. Marc Antoniu de Paar către W. Unverzagt, Alba Iulia, 15 septembrie.

[138] Jedlicska, *Pálffy*, p. 632. Comandantul Pálffy către împărat, 20 septembrie.

[139] *M.C.H.*, VIII, p. 401, art. II.

[140] Illésházy, p. 43—45.

[141] Jedlicska, p. 622—625. Pálffy către arhiducele Matthias, Tata, 24 mai.

[142] Illésházy, p. 45—51. Jedlicska, p. 629—635 şi 639, felurite scrisori de la 27 august înainte.

[143] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 255. Depeşă din Praga, 17 august, A.R., fasc. 140. Marini către împărat, Alba Iulia, 15 august.

[144] *Hurmuzaki*, III. 2. p. 257—258. Depeşă din 25 august şi 15 septembrie.

[145] *Ibidem*, p. 249 sqq. Cerea 6 000 de ostaşi de ajutor si bani pentru alţii.

[146] A.R., fasc. 140. Scrisoarea către serdar a trimis-o lui Mihai Vodă s-o dea mai departe. Alt exemplar al scrisorii, trimis la paşa Timişorii.

[147] Szamosközy, IV, p. 69—70.

[148] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 256. Praga, 20 august.

[149] *Ibidem*, p. 257. Praga, 25 august.

[150] *Ibidem*, XII, p. 1261. Marini către împărat, Alba Iulia, 22 august.

[151] *Ibidem*, III. 2, p. 257—259. Praga, 15 septembrie şi 1 octombrie.

[152] *Ibidem*, p. 259—261. Depeşe din 6, 13, 17 şi 20 octombrie.

[153] *Ibidem*, p. 259—261. Praga, 23 şi 27 octombrie. Fenlacul, se vede, fusese iar ocupat de turci.

[154] *Ibidem*, p. 265. Praga, 3 noiembrie.

[155] *Ibidem*, p. 268. Praga, 24 noiembrie.

[156] Szamosközy, IV, p. 72—73. Spune că în tabăra creştină se afla şi ceaşul Ali. Se spune că acesta a luat în derîdere micimea oştii ardeleneşti.

[157] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 268. Praga, 22 decembrie.

[158] *Ibidem*, p. 265—267. Praga, 3 şi 6 noiembrie.

[159] Walther spune că a venit la Mihai un ceauş, Hali Masar <Vezi Ed. Simonescu, p. 93>.

[160] *Ibidem*.

[161] Începutul de apropiere l-a făcut totuşi Mihai.

[162] Walther, *loc. cit.*

[163] *Ibidem*.

[164] *Hurmuzaki*, XII, p. 310. Alba Iulia, 20 iulie.

[165] *Ibidem*. III. 2, p. 258.

[166] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 424—425. Ieremia Vodă o spune regelui polon la 29 august, în care zi, misiunea trecea prin Suceava.

[167] Walther, *loc. cit.*

[168] *Hurmuzaki*, XII, p. 286—287. Scrisoarea hanului. Vezi şi scrisoarea lui Lassota (20 septembrie), care fu de faţă la audienţa soliei tătăreşti, în ziua de 4 septembrie, *ibidem*, p. 315—317.

[169] *Ibidem*, p. 318. Alba Iulia, 15 septembrie.

[170] Acestea le spune lui Marini însuşi Mihai Vodă, în prima jumătate a lui octombrie, *Hurmuzaki*, XII, p. 1263.

[171] *Ibidem*, p. 322—323. Suceava, 9 şi Dipsö, 14 octombrie.

[172] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 428.

[173] *Ibidem*, p. 431. Ieremia către Zamoyski, Suceava, 4 octombrie, 1597.

[174] *Ibidem*, XII, p. 1263—1264. Marini către Della Torre, Tîrgovişte, 16 octombrie.

[175] A.R., fasc. 140.

[176] *Hurmuzaki*, XII, p. 316—317. Lassota către împărat, 10 septembrie.

[177] *Ibidem*, p. 327, fragm. A.C.H., convolut, mai-octombrie 1597, Maximilian trimite împăratului scrisoarea în copie abia la 27 noiembrie din Pressburg.

[178] Poate e negustorul venit la Praga la începutul lui decembrie care ceru să-i plătească domnului român şi peste iarnă 2 000 de călăreţi şi 2 000 de pedestraşi. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 161.

[179] *Hurmuzaki*, XII, p. 322, cu unele greşeli de lectură.
[180] Tot cu greşeli ; în loc de „... Macht mocht thue" se va citi : „mocht thuen".
[181] Mihai Vodă către arhiducele Maximilian, Tîrgovişte, 4 octombrie 1597, *Hurmuzaki*, XII, p. 321 sq.
[182] E clar vorba de *sosirea* principelui.
[183] *Hurmuzaki*, XII, p. 1261, fragment A.R., fascicola citată.
[184] Fără îndoială e vorba de scrisoarea de la 4 octombrie.
[185] Melchisedec, *Relaţiuni istorice*, p. 44 sq.
[186] A.R., fasc. cit. Fragmentar şi cu greşeli şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 1265—1268.
[187] A.C.T., convolut, 1597—1598, f. 76, ca nemijlocită continuare a copiei tipărite şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 1268, fragmentar şi cu greşeli.
[188] Szilágyi, *Carrillo*, p. 75—76.
[189] *M.C.T.*, IV, p. 124—127.
[190] A.C.H., convolut. 1597, octombrie 24.
[191] Szilágyi, *op. cit.*, p. 76—79.
[192] *Ibidem*, p. 81.
[193] *Ibidem*, p. 82. Scrisoarea lui către împărat, 18 noiembrie.
[194] *Ibidem*, p. 83. Scrisoarea către împărat, 22 noiembrie.
[195] *Ibidem*, p. 84—85. Scrisoarea către împărat, 24 noiembrie.
[196] *Ibidem*, p. 89—90.
[197] *Ibidem*, p. 95—97. Carrillo către împărat, 13 decembrie.
[198] *Ibidem*, p. 99—107. Scrisoarea din 20, 23, 24, 27, 29, 30 decembrie.
[199] *Ibidem*, p. 108—110. Ianuarie 1.
[200] Scrisoare către Carrillo, în „Új Magyar Múzeum". 1855, I, p. 203. Cea către Rudolf, la Szilágyi, p. 93. Cea a nunţiului Visconti, în *Hurmuzaki*, XII, p. 327. Despre sosirea ştafetei cu aceste scrisori, vezi Szilágyi, p. 100.
[201] *M.C.T.* IV, p. 136.
[202] Contractul, în „Új Magyar Múzeum", 1855, I, p. 193 sq.
[203] A.C.H., convolut, noiembrie-decembrie 1597.
[204] Dat Eberstorff. *Ibidem*.
[205] *Ibidem*. Pressburg, 25 noiembrie.
[206] Copia actului latinesc, *ibidem*.
[207] Szilágyi, p. 110.
[208] A.C.H., 1598 ianuarie 24.
[209] A.C., Ms. 595, f. 526. Pera, 21 septembrie. Ambasador era castelanul de Halici, care trecu Dunărea la 4 august. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 423.
[210] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 509. Bailul Capello către doge, Pera, 21 octombrie 1597.
[211] *Ibidem*, XII, p. 326, Alba Iulia, 13 şi 17 noiembrie.
[212] A.C.H., convolut, noiembrie-decembrie 1597. Extras în *Hurmuzaki*, XII, p. 327.
[213] Marini spune hotărît că Mihai trimisese, înainte de 24 octombrie, un om de olac cu cererea pentru susţinerea mai departe a oastei împărăteşti, şi după aceea va trimite un ambasador.
[214] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 270. Praga, 12 ianuarie.
[215] *Ibidem*, XII, p. 332.
[216] *Ibidem*, III. 2, p. 267. Praga, 12 ianuarie.
[217] *Ibidem*, XII, p. 332.
[218] A.R., Regist. 201, f. 321, sub 24 ianuarie 1598.
[219] *Hurmuzaki*, XII, p. 330—331. Marini către împărat, Caracal, 31 ianuarie.
[220] *Ibidem*, III. 2, p. 268. Ambasadorul veneţian, Praga, 24 noiembrie.
[221] *Ibidem*, p. 269. Praga, 29 decembrie.
[222] *Ibidem*, III. 1, p. 518. Pera, 3 decembrie.

SCHIMB DE MISIUNI CU TURCII ŞI TĂTARII PENTRU TOCMEALA PĂCII. NOI PROPUNERI ŞI PREGĂTIRI ALE DOMNULUI PENTRU DOBÎNDIREA MOLDOVEI. PLATA TRIBUTULUI LA TURCI. PĂRĂSIREA TRANSILVANIEI DE SIGISMUND ŞI CONTRACTUL PENTRU ÎNCHINAREA LUI MIHAI VODĂ ŞI A ŢĂRII CĂTRE ÎMPĂRATUL, 9 IUNIE 1598

Ceaușul care preda, la 20 iulie, lui Mihai Vodă diploma de domnie și daruri din partea sultanului, putea fi înainte de sfîrșitul lui septembrie, în Ţarigrad. Căci l-am văzut, la 4 a acestei luni, iarăși în Tîrgoviște, întorcîndu-se din misiunea sa în ţara tătarilor, unde plecase de-a dreptul. Pe atunci, sau chiar mai înainte, va fi fost pornită, să facă același drum, cealaltă misiune de care ni s-a păstrat mărturie [1]. Căci, pe la jumătatea lui noiembrie, sau cel mult pînă la sfîrșitul lunii, nu mai tîrziu [2], scrie Mihai Vodă patriarhului din Constantinopol, că s-au întors din Tartaria sănătoși capigiii, despre care i-a scris înainte, că au trecut pe la el și s-au dus la hanul tătar, însoţiţi de grecul Chendir Bali, după porunca înălțimii sale sultanului [3].

Poate în urma răspunsului dat de voievodul nostru ceaușului, că e silit a-și ţine numeroasa sa oaste de răul tătarilor, turcii se grăbiră a trimite acei capigii la hanul cu noi porunci, de a ţine prietenie cu domnul român și a nu-l supăra în trecerea lor, poate chiar de a-l opri, să nu mai meargă anul ăsta în Ungaria [4], fiind și tîrziu. Din scrisoarea patriarhului de la 29 august (8 septembrie), care de bună seamă va fi fost adusă domnului cu același prilej, știm atîta, că pașa de la graniță, împotriva căruia Mihai s-a fost jeluit că a făcut rău la doi oameni ai săi, a fost scos din slujbă și că tătarilor li s-a dat poruncă de a nu intra în ţara lui ; apoi, că dînsul îl îndemna să trimită cît de puţin tribut, în semn de pace [5]. Ca atunci, cînd ceaușul își arătă scrisorile cu ordinul ce ducea tătarului, de a alerga în Ungaria fără a atinge ţările românești, și lăsă de fură citite, în traducere, la curtea voievodului, cum mărturisește Walther, care a fost chiar de faţă [6], așa și acum misiunea turcească avea să treacă pe la domnul Mihai, ca dînsul să se poată adeveri și de astă dată de înnoita poruncă ce s-a dat aceloraşi stricători supuși ai sultanului.

Fie că capigiii trecuseră pe la el sau încă nu trecuseră, fie că deputaţia sa la tătari cu „scrisori prefăcute" şi cu daruri, trimisă în septembrie, se întorsese sau nu (la 16 octombrie încă nu ajunsese acasă, la 24 era aci) [7], domnul ţinea să-şi arate şi el neclintita dorinţă de pace, îndată ce principele transilvan începuse duşmăniile prin asediul Timişorii, deschis la 16 octombrie. Poate şi pentru a ţine cumpăna şi a o îndesa pe partea sa împotriva ambasadorului polon, Mihai Vodă scrie, la 20 octombrie, ambasadorului englez, rugîndu-l să arate la Poartă buna sa voinţă pentru slujba sultanului, căruia se făgăduieşte a-i trimite tributul, punînd vina pe paşii mărginaşi (întocmai ca altă dată ardeleanul), pentru toate cele ce s-au întîmplat în acele părţi [8].

Dar scrisoarea lui află o situaţiune foarte nepriincioasă. Pe cînd, în septembrie încă, sultanul îşi vedea de plăceri (con le sultane), fiind asigurat, că împăratul nu are oşti, să poată face vreo cucerire [9], sosea pe la 27—28 octombrie, vestea din tabără, că oastea împărătească s-a apucat să bată Rabul. Aprins de mînie, sultanul scotea afară pe vizirii, care veniseră la jalbă („all Arz"), în 28 octombrie, îi scotea, fiindcă n-au îngrijit la vreme de proviziunile trebuitoare la un astfel de război [10].

Cînd apoi la 2 noiembrie se întorceau şi cele 3 galere care au fost să treacă pe tătari peste ape, cu vestea că aceştia nu s-au dus în Ungaria, ciuda marelui stăpînitor îşi ajungea culmea. Hanul se scuza prin scrisorile sale cu porunca ce a avut de la marele vizir Ibraim, că nu trebuie să treacă prin Ţara Românească, şi nu trebuie să meargă în Ardeal, şi cu cea a serdarului, ca să nu treacă prin Moldova. Şi zicea : „dacă e să nu trec prin Valahia şi Moldova şi să nu merg în Ardeal, atunci ce să facem noi în acele părţi". Auzind acestea, sultanul a mazilit pe Ibraim, numind în locu-i pe Assan-Paşa Eunucul [11]. La motivele căderii marelui vizir, „pentru marea lui nehărnicie", se adăuga anume : că „a înşelat pe marele stăpînitor cu nădejdea tare, că transilvăneanul va face pace, şi românul (il valacco) îşi va trimite tributul, şi prin această nesocotinţă au fost lăsate, anul ăsta, lipsite de pază graniţele Transilvaniei şi ale Ţării Româneşti, cu mare primejdie pentru Grecia şi Bulgaria" [12].

Schimbarea marelui vizir a schimbat numaidecît şi părerile turcilor. Văzîndu-se rău pregătiţi şi cu vistieria statului goală, sultanul a dat ordin, ca marele vizir să facă pe cheltuiala lui opt galere, ceilalţi viziri cinci, fiecare, evreii 20, grecii 15, ceilalţi slujbaşi fiecare după puterea sa, căci vrea anul viitor să pună pe mare 200 de galere dar Dumnezeu ştie ce se va alege de asta, înseamnă martorul. Ba se aştepta de la început şi tocmelile cu ambasadorul polon să ia altă întorsătură, după ce, din netrebnicia (per la dapocagine) lui Ibraim, nu i s-a dat răspuns [13].

Într-o astfel de stare sufletească erau turcii, cînd sosi scrisoarea lui Mihai către ambasadorul englez. Acesta şi cercă a se pune în înţelegere cu noul mare vizir, foarte pe ascuns, dar primi răspunsul, pe cît află ambasadorul veneţian, că miniştrii principilor nu trebuie să se pună mijlocitori pentru alţii, ci să-şi vadă de trebile lor. Astfel paşa nici nu credea cuvintele voievodului şi spuse anume englezului, că Mihai va trebui să-şi ia pedeapsa. Veneţianul află chiar, că tătarul a primit poruncă, să plece cu tot poporul său asupra Ţării Româneşti, s-o prădeze, şi pe

voievod să-l prindă viu sau mort ; acelaşi lucru să-l facă şi cu Moldova [14]. Mai sigură decît această poruncă era gătirea ce o făceau înşişi turcii, trimiţînd îndată, încă în noiembrie, o seamă de oaste, 4 000 de ieniceri, la Dunăre, către Vidin, sub comanda lui Assan, fiul lui Mohamed paşa [15], de frica trecerii lui Mihai în Turcia, îndată ce va îngheţa rîul. Ba aveau de gînd să mai trimită alţi doi paşi, unul la Nicopol şi altul la Silistra. Şi cînd ambasadorul polon pleca, pe la sfîrşitul lui noiembrie, fu trimis în urma lui un ceauş, ceea ce da prilej la bănuieli, că vrea să facă ceva în unire împotriva lui Mihai, îndesîndu-l din 2 părţi : ştiau ei, că atunci transilvanul nu va putea suferi asta şi se va întoarce de la războiul din Banat, ca să apere aceste părţi [16].

Dar aprinderea lor de mînie avea să se potolească foarte curînd, cînd vedeau că oşti nu se pot aduna aşa, numai bătînd din picior [17], şi că Satîrgi se întoarce fără multă ispravă din Ungaria, ba începuse chiar şi tocmeli de pace [18]. Astfel nici nu trece luna şi noul mare vizir zicea singur ambasadorului englez, că ar trebui să scrie valahului, ca să facă în tot chipul pace cu marele stăpînitor [19].

Într-aceea sosi şi scrisoarea lui Mihai Vodă către patriarhul, pe la jumătatea lui decembrie (înainte de 9/19) [20]. Domnul spunea de capigiii ce s-au dus cu Chendir Bali la hanul, după cum a „scris mai înainte" (patriarhului). Acum s-au întors. Tătarul se arată doritor de pace, i-a scris şi de porunca ce a primit de a nu se duce (fără să spună unde : în Ungaria, sau numai de a nu trece prin ţară în Ungaria ?) şi că dînsul a făgăduit ascultare, apoi că a trimis şi el (hanul) un om cu capigiii, să meargă împreună în Transilvania, pentru a face unire şi cu principele (căruia hanul îi zice rege). Acestora şi lui Chendir Bali voievodul le-a dat soţi, oameni de credinţă din partea sa, pentru a se tocmi cu toţii asupra păcii, precum a fost dorinţa maiestăţii sale sultanului Mohamet. Îi aşteaptă în curînd din Ungaria (adică din Transilvania). Şi îndată ce vor sosi, îi va trimite la Constantinopol cu Dimo Celebi şi oamenii săi, „cu toată buna rînduială", atît faţă de domnul său, marele stăpînitor, cît şi în privinţa darurilor de lipsă, cum se cuvine. De încheiere Mihai Vodă mulţumeşte patriarhului pentru osteneala ce şi-a dat, să-i facă atîta bine, şi făgăduie a-i împărţi daruri şi „laude de la toate popoarele, lui, ca pricinii păcii şi liniştei acestor provincii". Îl roagă apoi, să se poarte cu bunăvoinţă către arhiepiscopul de Tîrnova, despre care a aflat, că l-a scos din scaun, nu ştie pentru ce. Mai multe îi va scrie prin Dimo Celebi [21].

În raportul său de la 1 ianuarie, dragomanul împărătesc, care dă cuprinsul scrisorii lui Mihai Vodă către patriarhul, spune că „cei doi capigii, adică portari" (cioè Portieri) au primit de la Mihai boieri de însoţitori cu daruri, şi au fost trimişi îndată la tătar „pentru a-l face să rămînă, ca *să nu treacă anul acesta în Ţara Românească şi Ungaria*". Am fi ispitiţi a crede, că sau dragomanul tălmăcea cuvîntul îndoielnic al lui Mihai („di non passare"), sau patriarhul prin grai către el. Dar, pe lîngă celelalte lămuriri ce ni se dau, mai are dragomanul şi vestea de tot nouă, că Mihai a făgăduit patriarhului, deodată cu tributul şi suma anumită de 200 de galbeni, ca pomană [22]. Poate, că această sumă ca şi explicarea comandamentului către tătar, să se fi găsit într-o scrisoare de mai înainte a voievodului, în aceea pe care o şi pomeneşte în scrisoarea sa cunoscută.

Schimbarea stării sufleteşti în Serai şi la guvernul turcesc a fost înlesnită, fără îndoială, şi prin încetarea lui Sigismund Báthory de a mai bate Timişoara, de unde se va fi întors şi ceauşul Ali [23], pe cînd Jósika trimitea din Lipova scrisoare serdarului, cu tălmăcirea pricinilor, care i-au împins la această faptă [24]; nu mai puţin prin tocmelile începute chiar de Satîrgi Mohamed cu căpeteniile oastei împăraţeşti, la Vaţ. Deci marele vizir însărcină, cum am pomenit, pe patriarhul şi pe ambasadorul englez să scrie voievodului „pentru a-l îmbărbăta la pace, şi ca să-şi trimită tributul cît mai curînd". Şi ei îi împliniră cererea numaidecît şi îi scriseră [25]. Scrisoarea patriarhului, care ne este cunoscută, mai înşiră o dată, fiind răspuns, toate cele ce cuprinde scrisoarea lui Mihai Vodă. Apoi adaugă îndată, că e vremea, bunele făgăduinţe să le şi împlinească. Mai ales că sînt unii, care îl vorbesc de rău, şi zic că n-are să facă ceea ce zice. Să asculte cuvîntul Scripturii şi să dea darea sau haraciul („le gabelle o il carazo") celui ce i se cuvine. Îi aduce aminte, că de cînd e aci şi înainte de a fi aci (cînd era patriarh al Alexandriei), „tot ce s-a cerut de la Poartă s-a avut". Îi mai aminteşte, cum el i-a cîştigat de la neînvinsul mare stăpînitor porunca „să nu treacă pe acolo acele neamuri" (adică tătarii). Îi cere, în sfîrşit, milă (elemosina) pentru biserică [26]. Totuşi bailul veneţian crede că Mihai, cu toată aplecarea sa spre pace, „nu se va slobozi la contracte, care nu-l vor asigura cu desăvîrşire" [27].

Capigiii, de care se vorbeşte în aceste scrisori, împreună cu însoţitorii lor, veniră într-adevăr în Ardeal, unde par a fi la 1/11 decembrie, cînd nunţiul Visconti, zorind, în numele principelui nu numai încheierea ci şi împlinirea tîrguielii de predare a Transilvaniei, în cursul lui ianuarie, cum am văzut, spune, că altfel principele îşi păstrează dreptul de a încheia pace cu turcii, „a cărei tocmire se ţine în picioare, atît prin scrisorile ce aduc capigiii (cum înştiinţai de curînd), cît şi printr-un secretar, ce se trimite la hanul tătarilor". Secretarul „va fi înapoi pe la sfîrşitul lui ianuarie" [28].

Această misiune se întoarse din Ardeal la Tîrgovişte pe la sfîrşitul lui decembrie, dacă Marini îşi aduce bine aminte [29]. Din ea făcea parte acuma într-adevăr şi secretarul cancelarului ardelenesc (Ioan Bernárdffy, cum vom vedea mai tîrziu). Din partea lui Mihai Vodă i se alătura George Raţ, „care altădată a fost în Constantinopol". Din capigii însă unul fu trimis la Constantinopol, însoţit de un frate al lui Dimo Celebi; iar acesta însuşi cu celălalt capigiu fură opriţi aci (retiegnuto qua). Astfel omul tătarului plecă numai cu trimişii acestor doi principi, ce mergeau pentru „prefăcătoria" de tocmeală mai departe a păcii. Căci „toate aceste tărăgănări se fac pînă ce nu vin de la maiestatea voastră răspunsuri cu provizii de ajutoarele de lipsă", zice Marini [30].

Dacă ţinta de-a ţinea pe turci cît mai mult cu vorba atîrna de misiunea în Tartaria, atunci ea era pe deplin izbutită. Nu la sfîrşitul lui ianuarie, cînd erau aşteptaţi, se întoarseră trimişii domnilor, ci ei ajunseră abia la începutul lui aprilie în Moldova, la Tecuci [31]. E drept, că pacea nu se tulbură în tot timpul acesta, şi peste el încă. Dar înţelegerea cu tătarii începea să se despărţească de cea cu turcii, şi tocmelile cu aceştia, ce se urmară din partea domnului român şi a lor nemijlocit, trec prin multe schimbări.

Din răspunsul dat de Mihai Vodă patriarhului, la 11 februarie 1598 (nu poate fi decît tot stil vechi), aflăm că într-adevăr Poarta, dacă poate nu va fi dat încă şi porunci tătarului să prădeze ţara, după cum aflase bailul veneţian la 17 noiembrie, însă ameninţări de felul acesta trimisese lui Mihai, pentru întîmplarea aşteptată, că nu va plăti numaidecît tributul şi nu va da înapoi oraşele ce i le cerură, Brăila, Giurgiul şi încă unul (Bapale), al cărui nume nu-l putem potrivi pe nici o localitate [32]. Mihai Vodă însă nu se îngrozea deloc de asprimea cu care noul mare vizir ţinea să-şi înceapă slujba. Vom vedea mai jos, cam ce răspuns a dat domnul marelui stăpînitor prin cişnegirul [33] Pîrvan Aga, care îi aduse noua poruncă. El nu se deosebea în cuprins, ba nici în bărbăţie, de ceea ce scrise patriarhului, mijlocitorului păcii. „Am dat altădată ştire sfinţiei tale", scria domnul — repetînd, în parte, lucruri cunoscute, „că a venit aici Dimo Celebi cu capigii şi cu poruncile marelui stăpînitor, una pentru a o trece la hanul tătarilor, cealaltă pentru a o duce Transilvanului. Aşa am şi împlinit ; precum şi noi am dat ordin lui Chindir Bali, amănunţit, şi am trimis împreună cu el pe unul dintre capigii la excelentul nostru vizir Asan [34], pe celălalt capigiu şi pe Dimo Celebi i-am reţinut aici ; şi gătesc tributul pentru a-l trimite, cît e cu putinţă ţării, pentru ca să fie în rînduială, şi îndată ce se va întoarce de acolo Chindir Bali, fiindcă şi sfinţia ta ne-ai sfătuit la aceasta, adică să ne trimitem haraciul" ... „Întîrzierea s-a făcut pînă ce s-au dus şi s-au întors capigii de la tătar şi de la transilvan şi astfel mi-a venit, prea sfinţite părinte, o altă poruncă prin Pîrvan Aga cişnegirul" — aceea de care am vorbit. Tot aşa de frumos e şi răspunsul cu privire la cetăţile ce i se cer. „De acele lucruri eu nu ştiu nimica, nici n-am avut a face cu ele", continuă domnul, „după cum bine ştiu chiar ei (turcii) şi cunosc. Cei ce s-au dus la Brăila şi Giurgiu, aceia au luat pînă şi paiele (sau parii ?) [35]. Dar Ţara Românească a rămas numai cu numele, locul şi ţinutul (paese), dar nu cu oameni şi popor — aceştia toţi au fost făcuţi robi. Şi dacă vreau să mă lase în ceea ce a poruncit neînvinsul mare stăpînitor, care mi-a iertat păcatul, numai ca să dăm tributul nostru, cît e cu putinţă locului şi ţării, va fi bine ; dacă nu, să-i dea foc şi s-o ardă, să nu mai trimită tătarii, după cum scrie porunca". Pe lîngă acestea, se roagă voievodul, să spună (che facci intendere) prea sfinţia sa marelui vizir Assan : *„că n-au să ne ceară acu una acu alta ; numai să fie datoria noastră haraciul, pe care să avem a-l trimite la vreme"*. Îşi spune apoi părerea de rău pentru „moartea" ambasadorului (nu ştiu de cine e vorba), pe care zice că-l avea „în loc de frate", şi-i mulţumeşte, că a murit în mîinile lui [36].

De mult n-au vorbit domnii noştri astfel cu turcul ! Izbînzile din anii de luptă şi oastea frumoasă ce-o avea la îndemînă, pe care ştia să o poarte, ţinea treaz în Vodă Mihai simţămîntul, că *şi el e ceva*. Cu atît mai mult acum, cînd tocmai sosise (la 15 februarie) de la împăratul răspuns, că îl va ajuta şi mai departe [37]. Dar nu putem lăsa din vedere că de la făgăduinţă pînă la împlinirea ei, putea să mai treacă multă vreme. Şi răspunsul dat de Mihai Vodă turcilor era potrivit şi pentru întîmplarea cea mai rea, că nu se vor mai bate creştinii şi nu-i va mai da ajutor împăratul. Domnul vrea să-şi întoarcă ţara în supunere faţă de sultanul, dar

în starea de altădată, ca în vremea cea bună. Să-şi ştie domnia de tribut, cum se învoise chiar Mircea cel Mare să dea, ca să poată avea scut împotriva altor duşmani şi încolo să n-o asuprească cu pofte necuvenite. Şi acest tribut, după cum spuneau cei doi trimişi ai voievodului — fie cei ce aduseră scrisoarea aceasta, fie Chindir Bali cu capigiul, ceea ce pare mai aproape de adevăr — era să fie de 5 000 de galbeni [38], cît ştim că se plătise în vremea de la început, după ce ţara se supuse turcilor de bunăvoie, la anul 1462 [39].

Iar cuvîntul său trebuia să prindă. Domnul începuse, mult înainte de a scrie turcilor, a-şi apropia oştile de Dunăre, încă în ianuarie, şi mergea să le viziteze prin toată ţara în cuartirele lor de iarnă, ca să le ţină în bun rînd şi ascultare. Poate că el într-adevăr aştepta numai să îngheţe Dunărea, pentru a trece în Bulgaria, cum mărturiseşte de nenumărate ori Marini, care se afla la 31 ianuarie în Caracal, unde rămăsese, despărţindu-se de domnul, pe care l-a însoţit în această vizitaţiune prin ţară, şi care acum se întorsese la Bucureşti. Cu toate că voievodul şi martorul nostru, în numele lui, îşi arătă părerea de rău, că „se pierde prilejul", pentru că l-a părăsit Székely M. în clipa cînd se aşteptau să săvîrşească planul. E drept, că Székely a zis lui Marini că va veni iarăşi, îndată ce ar îngheţa Dunărea, căci stă cu oastea la graniţe. Dar dînsul nu crede, pentru că nu s-a putut înţelege voievodul cu principele ardelean asupra plăţii acestui regiment prin acesta. Şi astfel se teme, că, trecînd Dunărea, s-ar întîmpla, că ungurii să-l părăsească pe Mihai şi să se apuce de furt şi de ucis [...] ceea ce ar fi o mare amăgire pentru bieţii creştini de acolo, care aşteaptă cu dor ajutorul [40].

Totuşi, se poate că Mihai avea gînd serios de a năvăli pe pămînt turcesc, în Bulgaria. Căci în locul regimentului lui Székely, îşi sporea oastea cu cazaci şi apoi cu bulgari, care fugeau de tirania turcească. Anume, a tras la sine şi pe cazacii din garda lui Ieremia Vodă, care, bătîndu-se cu moldovenii, au trecut cu puterea prin Moldova. Asemenea alţii, ce veneau din Polonia, au trecut cu puterea, cu toate că Ieremia a cercat să le închidă drumul [41]. De acolo aşteaptă voievodul mulţi cazaci, zice martorul, prin mijlocirea cneazului Vasilie, „Palatin de Rusia". Pe aceştia toţi voievodul îi ţine cu plată, afară de banii ce le trimite în dar, cînd îi cheamă. Afară de aceea a chemat la sine înapoi şi pe cazacii din Ardeal (de unde vedem, că de aceştia se aflau şi în acele 4 000, ce fusese comandate de Székely şi plătite de împăratul) [42].

Ştim că turcii se temeau şi ei de năvala lui Mihai, cînd va îngheţa Dunărea, poate chiar auziseră prin spioni de acest plan. Şi nici ei nu se lăsaseră numai pe scrisorile sumeţe ce-i adresă primul vizir, la intrarea sa în cîrmuire, ci fură pornite la Dunăre numaidecît, cel tîrziu pe la începutul lui decembrie, şi cîteva mii de ieniceri [43]. Cînd acuma Mihai Vodă, în inspecţiunea ce făcea oastei sale prin ţară, ajunse la Craiova, turcii din Vidin se speriară, crezînd că vine asupra lor. Deci repede chemară pe fraţii lor din ţinuturile învecinate, şi chiar şi la Constantinopol scriseră după ajutor, zicînd că vine Mihai Vodă. Dar voievodul îi linişti pe vidineni, trimiţîndu-le ambasadori să le spună că a venit aci la nunta marelui

ban, care într-adevăr s-a şi serbat. Dar mai mult încă îi linişti Dumnezeu, pe ei şi pe marele lor stăpînitor : în locul ghieţei aşteptate, a dat moişte şi ape mari, în toiul iernii, şi aceasta făcu pe Mihai de se întoarse, pe la sfîrşitul lui ianuarie, la Bucureşti [44].

Se înţelege, că mişcările oştii româneşti nu puteau fi privite de guvernul din Ţarigrad cu mîinile în sîn. Nici nu era scris răspunsul lui Mihai, ce avea să li se dea prin mijlocirea patriarhului, cînd, la 11 februarie, bailul raporta, că s-a dat ordin : 4 000 de ieniceri să meargă la Rusciuk, ca să facă pod peste Dunăre [45]. Iar la 25 februarie, în aceeaşi zi, cînd veneţianul scria de sosirea a 2 oameni din partea lui Mihai cu vestea sigură de trimiterea tributului [46] — era chiar Chindir Bali cu capigiul fără îndoială — tot el spunea, că războiul se va porni anul ăsta, către (verso) Transilvania şi Ţara Românească, ajutînd şi tătarii ; că regelui lor se şi pregăteau atunci daruri : vestminte şi săbii, pentru a fi duse de cel ce avea să-l cheme la arme [47]. Era hotărît chiar a se trimite 12 corăbii pentru trecerea lor peste ape, dar neştiindu-se, dacă va voi hanul să le asculte porunca sau nu, se schimbă planul, aşa că numai una avea să plece întîi, pe la jumătatea lui martie, pentru a-i cerca voinţa. Dacă ar vrea să vină, atunci Giafer Paşa trebuia să zidească din nou cetăţile Giurgiului şi a Brăilei, în timp ce acei principi aveau lucru cu tătarii. Căci mult temei nu puneau ei pe toate încredinţările de pace ale lui Mihai, nici cînd, în sfîrşit, pe la 8 martie, sosi şi cişnegirul, cu un om al voievodului, aducîndu-i scrisoarea cu acest înţeles la patriarhul ; şi nu numai scrisoarea lui ci şi a împăratului, ca răspuns la ceea ce patriarhul îi scrisese, după dorinţa marelui vizir Ibraim şi prin mijlocirea ambasadorului englez, pentru a începe tocmeli de pace [48]. Bineînţeles — judecînd după cele ce urmează — că scrisori vor fi adus şi marelui stăpînitor şi vizirului, deşi nu le pomeneşte bailul.

La 29 martie, cînd corabia era dusă la tătar, turcii se aflau tot în mare nedumerire asupra ascultării ce vor afla la hanul. Cu atît mai vîrtos, că Mihai, pe lîngă arătarea dorinţei de pace şi a stării sale gata de a trimite tributul, dacă „se vor întări cele dintîi tratate ce i s-au propus", a lăsat să li se spună verde, că „se va apăra", cu armele, „dacă i s-ar cere orice altă înoitură". Şi omul său vorbi marelui vizir cu atîta hotărîre şi vioiciune, cît era s-o păţească — aşa s-aprinsese de mînie ministrul — ; numai arătările cişnegirului, care veni deodată cu acest om, asupra puterii de oaste ce are voievodul fură în stare să-l domolească.

Şi purtarea aceasta bărbătească avu izbîndă. Trimisul domnului primi, la plecarea sa, înainte de sfîrşitul lui martie „întărirea şi făgăduinţa celor dintîi contracte" (la confermazione et promessa dei primi patti), împreună cu declaraţia că Poarta „se mulţumea numai cu tributul, lăsînd la o parte orice altă cerere de a zidi iarăşi cetăţi, şi de a i se înapoia tunurile". După acestea martorul nostru, bailul Girolamo Capello, adaugă, că i-a spus, „cine poate să o ştie" (poate patriarhul sau chiar trimisul), că Mihai va putea trimite vreo parte de tribut, pentru a adormi pe aceştia, şi pentru a scăpa, de va putea, de năvălirea tătarilor în ţara sa [49].

Un răspuns de felul acestuia arătat primise Mihai încă la 8 martie, în ziua cînd sosea la Constantinopol misiunea de care vorbirăm cu a doua scrisoare a lui către patriarhul (împreună cu cea de la împăratul, ce o po-

menea veneţianul). Era răspunsul la scrisoarea cea dintîi, trimisă printr-un capigiu şi Kindir Bali. Marini, care-şi încheie raportul în acea zi de 8 martie, află în grabă atîta (pe cît se vede, de la boierii din apropierea voievodului) : că turcii cer tributul cu orice preţ, zicînd, că dacă dau românii tributul, ţara lor nu va fi asuprită (non si travagliara), nici poduri nu vor face, ci oştile vor merge drept în Ungaria şi Transilvania [50].

Mihai avea cunoştinţă, încă înainte de aceasta, de toate mişcările şi planurile turcilor. El auzise chiar, că se vorbeşte, să facă trei poduri : unul la Silistra, unul la Ruşciuc şi unul la Vidin ; că „s-a strigat" războiul împotriva Ardealului şi a Ţării Româneşti, şi că Hassan Paşa, fiul lui Mahomet, va fi general, pe cînd Ibraim va fi pus iarăşi în marele vizirat [51]. Ştia că sultanul va ieşi, poate, numai la Adrianopol ; că pregătiri mari se fac şi multe oşti sînt pe drum, unele către Adrianopol, altele către Sofia, unde a venit şi beglerbegul Greciei să le adune şi să facă mustră cu ele. Şi a vestit acestea chiar şi principelui transilvan [52].

Totuşi el avea bun cuvînt să mai tărăgăneze şi acum cu împlinirea cererii lor şi a făgăduinţei sale, cu trimiterea tributului : trebuia să aştepte răspunsul ce va aduce cea din urmă misiune [53], ce se află la Ţarigrad, aceea care plecă de acolo către sfîrşitul lui martie, cum văzurăm. Ştia el că turcii nu se pornesc aşa în pripă şi aşa de timpuriu la război, şi zăbava cea lungă a legaţiunii ce se afla la tătari nu putea fi un semn rău. Pe de altă parte, răspunsul ce-i aduse omul său de la împăratul, îi da nădejde în ajutoare.

Voievodul „e foarte mulţumit de făgăduinţa maiestăţii voastre", scria Marini în primul său raport după sosirea agentului Marcu, întîmplată la 15 februarie, cum aflăm cu acest prilej că se numea trimisul, şi „aşteaptă cu dor pe Ioan de Pojon", care avea să vină cu bani [54] cum îi scria împăratul. Apoi, primind veste prin acest Marcu de „comisarii" ce maiestatea sa trimite în Ardeal (poate fără să ştie anume şi pe deplin, pentru ce vin), voievodul zicea, după mărturia lui Marini : „Acum crede bine, că slujba maiestăţii sale va fi săvîrşită cu temei, venind astfel de persoane, care vor vedea chipurile şi trebuinţele de lipsă împotriva turcilor din aceste părţi şi uşurinţa de a se împotrivi lor". Apoi, în fiinţa de faţă a martorului, a chemat pe căpeteniile cazacilor ce se aflau în oastea sa, ca să aleagă din ei, pe care să-l trimită după cazacii aceia fruntaşi" (adică vestiţi de viteji), „care stau totdeauna în pustie" (înţelegînd, credem, pe cazacii de la Niprul de jos, aşa-zişii zaporojeni). Şi zise lui Marini, pînă n-a veni ei : „vezi, eu fac toate pregătirile pentru făgăduinţa maiestăţii sale". Şi acesta îl încredinţă pe viaţa şi omenia sa, că împăratul îşi va ţine cuvîntul şi făgăduinţa. Apoi, tocmindu-se cu căpeteniile căzăceşti, a ales pe unul, pe cel mai harnic pentru slujba recrutării, şi lîngă el a alăturat şi un om de credinţă al său. Tot la sfatul lor hotărî de a nu le trimite buzdugane, săbii sau veşminte (ori blănuri, robbe) ca daruri, cum le-a trimis înainte, ci bani ; şi le dete nu 1.000 [55] cît cerură ofiţerii, ci 2.000 de galbeni, cu scrisori, ca să ştie cît le va fi plata (soldul), pe deasupra le făgădui prada întreagă, bo-

găţiile turcilor, numai să fie credincioşi şi ascultători pentru slujba creştinătăţii. Acei cazaci n-aveau să fie mai mulţi de 3—4 mii, dar aveau să se mai adune mulţi alţii, care s-au îmbiat. Cei doi ofiţeri recrutori plecară la începutul lui martie, sau la sfîrşitul lui februarie, peste Ardeal, căci principelui Sigismund Mihai îi dete ştire de toate, deşi drumul drept era peste Moldova, dar nu se putea încrede în Ieremia. Le dete însă ordin, ca îndată ce vor pleca din ţara căzăcească şi vor ajunge la Nistru, să-i trimită ştafetă : căci el va veni să-i întîmpine cu oastea sa, pentru ca să nu-i supere (che non li molestasse) Ieremia Vodă. Ba dimpotrivă, să treacă prin Moldova cu puterea, şi dacă ar vedea că Ieremia se împotriveşte faţă de slujba creştinătăţii, să-l scoată din ţară, în unire cu moldovenii, cu care voievodul are înţelegere, şi cu cazacii şi cu oastea sa. Apoi să treacă de cea parte (în Turcia). „Aceasta e potrivit şi de trebuinţă a face, înainte de ce turcii şi tătarii au început să iasă la război" (in campagnia) [56].

E sigur că împăratul n-a răspuns în chipul dorit de domnul la acest punct de căpetenie al misiunii lui Marcu, care avea să spună la Praga şi la Tîrgovişte lucrurile mai însemnate cu graiul. Mihai, nu numai că nu-şi părăsise însă planul, a cărui împlinire pentru el era o trebuinţă de viaţă, ci căutase şi chipul cel mai firesc de a şi-l pune în lucrare. E o dovadă de o deosebită iscusinţă diplomatică, cum Mihai a găsit intriga de război cu moldoveanul, laţul ce să-i întindă, şi cum ştie să arate împăratului trebuinţa, ce se va ivi de bună seamă, de a-şi zvîrli pacostea din spate. Pentru el era aceasta tot trebuinţa cea mai înaltă : numai împlinindu-se ea, i se dezlegau braţele pentru păgîni. „De unde ilustrisimul voievod doreşte", scrie mai departe Marini, „să aibă cît mai în grabă scrisori de la ilustrisimii domni comisari, pentru a pune bună rînduială în lucrurile de război". Aşteaptă de la ei şi de la principele să facă „bună şi grabnică rînduială" [57].

Într-adevăr, cronicarul ungur, care a văzut vremea cu ochii, ne-a păstrat şi el mărturia că domnul nostru trimise în acel timp, prin februarie [58], scrisori principelui, întrebîndu-l, ce gînd are cu privire la pacea cu turcul şi cerîndu-i „slobozenie să meargă asupra Moldovei, împotriva lui Ieremia Vodă, ca să ocupe ţara, şi în chipul acesta şi asupra polonilor. Căci el ar avea chip foarte bun, ca s-o poată lua : ar avea şi partizani, numai persoana sa e dorită în lăuntru, şi toată Moldova ar trece la el" [59]. Poate numai cîteva zile după aceasta îşi arătă Mihai şi părerea de rău pentru vestea, ce va fi primit în urmă, că principele vrea să-şi părăsească ţara : altfel, cum i-ar fi mai cerut voie să ocupe Moldova, şi ce lipsă mai avea să se sfătuie cu el asupra păcii cu turcul ? Ori că nu se făcea a-i da tot crezămîntul, pentru a putea pătrunde mai bine în cugetul principelui ? Deşi e cu putinţă şi întîmplarea, ca Sigismund să fi dat mai înainte răspuns îndestulător voievodului cu privire la plecarea sa, şi în urmă să-i fi venit scrisorile cu dorinţele acestuia.

Destul că martorul nostru spune, că la toate trei punctele principele dete răspuns deodată, „vreo 6 săptămîni înainte de plecarea sa la Oppeln" prin ambasada lui Sigismund Sarmasági [60] : aşadar, pe la începutul lui martie, tocmai pe atunci, cînd avea ştire hotărîtă de venirea comisarilor

împărăteşti [61]. Totuşi Sarmasági nu era ajuns la Tîrgovişte pînă la 8 martie : Marini nu pomeneşte nimic de asta în raportul său.

În acest timp omul împăratului mai avu adeseori întîlniri cu voievodul şi putu să vadă, nu o dată, izbucnirile lui de necaz pentru întîrzierea ajutorului de o parte, şi zorul vremii, de alta, acum, cînd pregătirile de război ale turcilor îl sileau să ia o purtare neîndoielnică faţă de ei. „Îmi vin cinci mii de cazaci, pe numele meu", zicea domnul într-o zi, pe cînd făcea lungi cumpăniri asupra situaţiei, înaintea lui Marini : „acum nu ştiu, dacă mă voi duce să mă împreun cu ei şi să zvîrlu pe voievodul Moldovei. Apoi ce vor zice turcii, şi pe urmă ce voi răspunde tătarilor ? Cred bine, că la tătari mă pot împotrivi, dar cu turcii ce voi face ? Şi ajutoarele de la maiestatea sa împărătească sînt tîrzii, şi nu ştiu cînd va veni ceva. Eu mi-am pus viaţa în primejdie şi nu văd nici un ajutor ; dacă aş fi slujit unui alt principe, duşman lor, orice aş vrea mi-ar da". Apoi iarăşi, aldă dată, după ce primise vestea, că-i vin cele 5.000 de cazaci, în nedumerirea ce se află pentru plata lor şi vrînd să vestească de tot neîndoielnic împăratului hotărîrea sa nestrămutată de a cuprinde Moldova, zicea către acelaşi om de încredere al lui Rudolf : „Eu puteam sta în pace cu turcii şi cu tătarii, trimiţînd 5 poveri de denari, în semn de tribut ; acum nu ştiu cui să răspund mai întîi ; după ce m-am prefăcut atîta, mai mult nu mă pot ascunde : cum se vor apropia cazacii, sînt silit să mă duc, să mă împreun cu ei şi e de lipsă să scot cu puterea pe acel voievod al Moldovei, ca duşman al creştinilor : nu pentru a-i ocupa ţara, nici pentru vreo zgîrcenie, dar ca să nu ne poată împiedica bunul gînd (la bona intention) al trecerii în Turcia". Şi îl întreba mereu : „Ce voi face fără bani pentru plata soldaţilor ?" Căci cît scoate el de pe ţara sa, martorul poate adeveri, cum a cerut domnul, că nu e de ajuns pentru plata soldaţilor, cîţi ţine regulat. „Eu m-am băgat în mare joc", zicea el, în sfîrşit, „şi alţii stau în pace, cu transilvănenii (împreună), şi eu la toţi răspund cu mîinile goale". Iar Marini nu putea să zică alta decît că maiestatea sa îşi va împlini făgăduinţa, şi că Ioan de Pojon a ajuns la Cluj cu banii [62].

Tot în aşteptarea aceasta îl găsiră trimişii turcilor, ce sosiră, cum am văzut, la 8 martie. După ei va fi ajuns şi Sarmasági. Delegatul ardelean avea să facă pe Mihai să creadă că nu se duce principele „pe vecie", ci numai ca să aţîţe creştinătatea împotriva turcului, şi să cîştige bani şi oaste, şi celelalte ce sînt de trebuinţă pentru aceasta, căci cu graiul şi în persoană mai mult spor poate face. Cu privire la pacea cu turcul, trebuia să spună că Sigismund îşi va da toată silinţa să aţîţe creştinătatea ; iar de nu va fi cu putinţă, va încheia pace, cuprinzînd în ea şi Ţara Românească. Cît pentru punctul al treilea, ocuparea Moldovei, i se răspundea lui Mihai : „să mai stea pe pace, împăratul şi papa l-au oprit, să nu se războiască împotriva Moldovei şi a polonilor şi să nu-şi facă totdeodată din mai multe părţi duşmani ; totuşi sfinţia sa şi maiestatea sa, vor afla chipul cum să împace pe Sigismund atît cu polonii, cît şi cu Ieremia... De aceea să aştepte vremea, şi să fie cu bună nădejde". Totodată îi vestea Sigismund, „cu ce lucruri şi făgăduieli minunate veneau acum comisarii de la împăratul", spunîndu-i, că la sosirea lor era de lipsă să fie de faţă Jósika şi

Bocskai, de aceea nu i-a putut trimite pe ei în deputăţie la dînsul, după cum i-a fost făgăduit [63].

Şi aceste vorbe însă, chiar întrucît erau bune, nu erau mai puţin vorbe goale. Şi lui Mihai îi trebuiau ajutoare aievea şi cît mai curînd, privind la starea în care se află cu turcii şi la pregătirile lor de război, pe care vreau să-l îndrepteze acum împotriva Ţării Româneşti, cum arătau şi vorbele şi semnele. Un ceauş şi doi capigii stau aşteptînd răspunsul asupra trimiterii tributului şi oamenii lui, ce se aflau atunci la Constantinopol, alt răspuns mai bun nu puteau să aducă. Era momentul, cînd nu se mai putea preface faţă de turci, cum bine spusese lui Marini. Deci trebuia să ştie, cît mai curînd, hotărît, ce are să se facă din partea Ardealului. Pentru acest capăt înştiinţă, înainte de 20 martie, la Alba Iulia, trimiterea a doi boieri la dieta [64], ce era chemată pe ziua de 23 martie „ca să ia hotărîri asupra unor lucruri trebuincioase, care privesc starea şi binele obştesc al acestei ţări" [65].

Tot atunci Mihai Vodă trimitea — ori slobozea — la Curte pe Gioanni Marini, pe care îl ţinuse aproape jumătate de an în apropierea sa. În scrisoarea ce acesta primeşte pentru împăratul, datată din Tîrgovişte, 16 martie, nu se spune nimic cu nume. „Credinciosul şi supusul maiestăţii voastre Şiva [66] ne-a dat scrisoarea M. V. şi ne-a spus cele ce ne-aţi cricit pe el. Asemenea şi noi v-am cricit maiestăţii voastre pe el toate pe larg, cu graiul ; M. V. să creadă cuvîntarea lui". Apoi se roagă, maiestatea sa „să nu uite această sărmană ţară, ci, la vremea potrivită, să aibă milostivă grijă de ea, pentru ca, Dumnezeu să ferească, să nu cadă vreo nenorocire neaşteptată asupra noastră, pentru care să sufere şi altă ţară". De încheiere apoi zice o vorbă, nu fără însemnătate : „maiestatea voastră să mă cunoască totdeauna de supusul său aplecat" [67].

Am putea bănui, după cele din urmă cuvinte ale scrisorii, că Mihai se grăbea nu numai a arăta din nou împăratului trebuinţele arzătoare ce-l munceau, ci şi a-i îmbia supunerea sa nemijlocită, îndată ce află de apropiata sosire a comisarilor împărăteşti în Ardeal. Mai ales că, în vremea din urmă, căpătase, pe cît se pare, ştiinţă pe altă cale de adevărata lor misiune, dar şi de cele ce se fierb între unguri în acea ţară. De nenumărate ori el îşi arătase către Marini dorinţa sa de a trimite o „ambasadă sărbătorească" la Praga, chiar şi în zilele din urmă ; şi martorul nostru credea că acum aşteaptă numai să sosească Ioan de Pojon cu banii, pentru a-şi împlini gîndul. Şi aceasta nu putea fi, decît pentru a aşeza cu împăratul vreo legătură de mare însemnătate, bunăoară ca aceea a principelui transilvan, în ianuarie 1595. Era asta altfel o veche dorinţă a sa, de a ajunge nemijlocitul supus al împăratului, şi momentul de acum era prea priincios şi prea hotărîtor, ca Mihai Vodă să nu fi căutat a-i trage folosul întru împlinirea ţintei sale. El nu putea şti, dacă deputaţii ce veneau la Ardeal, aveau însărcinare îndestulătoare şi cu privire la dînsul, ba putea zice, cu drept cuvînt, că nici nu ştia la ce vin [68], fiindcă de la împăratul nu i se spusese aşa, cum pare că aflase el. Bănuiala noastră va fi adeverită în curînd, prin schimbul de scrisori ce urmă între el şi comisarii înşişi şi prin legăturile în care intră îndată cu ei şi cu împărăţia.

Cu tot zorul ce se da mereu din Ardeal și încă și de pe drum din partea lui Carrillo, pentru „a se executa", contractul [69] de predarea Transilvaniei împăratului și de luarea ei în primire, acesta abia la 31 ianuarie îl ratifică, tot atunci întărind și actul de dăruire a ducatelor Oppeln și Ratibor [70]. E drept, că acuma era gata și instrucțiunea comisarilor, ce fuseseră numiți în cursul lui ianuarie, și celelalte hîrtii ale lor. Aceștia erau : sfetnicul Curții, doctorul în drepturi Bartolomeu Pezzen de Ulriskirchen, episcopul de Vaț, Ștefan Szuhay, care era și prefectul camerei ungare, adică al vistieriei de stat din Pojon, și comitele Franț de Nádasdy, care n-a primit, zicînd că e bolnav ; în locul lui a fost pus vicepalatinul Ungariei, Nicolae Istvánffy, istoricul. Ei aveau să ia în primire țara și jurămîntul supușilor și să instaleze ca guvernatoare pe principesa și arhiducesa Maria Cristina, pînă cînd M. Sa se va hotărî să trimită un guvernator sau un succesor (adică următor în domnie, care să cîrmuiască țara de sine). Căci, zice instrucțiunea, arhiducele Maximilian trebuie să țină, în numele M. Sale, dietă cu reprezentanții Ungariei și Austriei pentru trebuințele comune, deoarece fratele său Matthias se află la dieta împărăției, în Germania, și astfel (Maximilian) „încă nu se poate duce în Transilvania" [71]. În fapt, Maximilian dorea foarte mult să ia stăpînirea acestei țări, cum spune, la 8 ianuarie și Carrillo, care se abătu pe la el la Viena, așa avînd ordin și aștepta numai poruncă limpede de la împăratul [72]. Totuși Pezzen, care plecă singur cu hîrtiile de la Praga (cu soții săi era să se întîlnească prin Ungaria), primi însărcinarea, să se abată și el pe la arhiducele Maximilian, pentru a-i împărtăși toate cele privitoare la legațiunea lor, și totodată să-l îndemne a împlini contractul de la Bendzin *întocmai*, fără de care lucru nu poate lua „cîrmuirea" (gubernationem) Transilvaniei, dacă s-a hotărît să o primească.

Cu aceasta se făcea tocmai ceea ce Carrillo, care ajunsese la 28 ianuarie la Alba Iulia [73], cu stăruință se rugă să nu se facă : plecarea comisarilor se întîrzia mereu ; în loc de urmaș în domnie, adică principe, și nicidecum guvernator [74] se hotărî a se trimite tocmai un guvernator ; și în loc ca acela, un frate al împăratului, să plece chiar împreună cu comisarii, plecarea lui (chiar ca guvernator) se amînă pe cine știe cînd.

O mare pricină de întîrziere, era lipsa de bani. Pezzen, comisarul cel de căpetenie, care plecase din Praga la 5 [75], ajunse abia la 18 februarie la Pojon [76], unde arhiducele Maximilian, ținea dietă cu ungurii. De aci scria împăratului, la 20 a lunii, că episcopul de Vaț, Szuhay, s-a jurat, că n-are de unde scoate, nici din „Camera ungurească", nici de la sine cîte o mie de taleri, cum i s-a ordonat să caute pentru Nádasdy și pentru sine, cheltuieli de drum. Pe lîngă aceea și dînsul, Pezzen, mai aștepta ceva, afară de mia de florinți ce a luat cu sine. Poliță de 40.000 de florinți ce i s-a făgăduit (poate pentru împărțit în Ardeal) întîrzia mereu ; și cu acești bani va trebui să năimească trupe căzăcești [77], scria el ; căci vești rele vin de la căpitanii din Ungaria de sus, Forgács și Rákóczy (comite de Abaúj) : polonii se pregătesc cu oaste să intre în Ardeal, pentru a pune acolo domn pe Ștefan Báthory ; și au înțelegere cu turcii și cu o parte a reprezentanților ardeleni [78]. Cît privește pe turci, la Praga se temeau chiar mai înainte de plecarea lui Pezzen, că Satîrgi Mohamed, de care se credea că

iernează în Belgrad, ar putea sta în legătură cu ungurii potrivnici din Ardeal [79], fără să se adevereasc ceva în urmă. Dar din Ardeal veneau într-adevăr veşti foarte îngrijorătoare, întîrziind şi ele plecarea şi zăticnind şi pe drum mersul comisarilor. Nunţiul Di Cervia trimitea, la 8 februarie, la Praga ştirile ce i-a dat şi cumpănirile ce a făcut Jósika înaintea sa : că Bocskai şi Csáky umblă după domnia ţării şi ar putea-o cîştiga, cela printr-o revoluţie, acesta prin partida mare ce are între reformaţi ; că supuşii ardeleni nu vreau niciodată pe Maximilian sau alt frate al împăratului ca „principe", socotindu-şi de piedică pentru încheierea unei păci cu turcul şi ştiind că împăratul nu e în stare a-i apăra ; că urmaşul, chiar de ar fi primit prin sila ce le-ar face principele, va avea pe capu-i răscoala ţării, îndată ce Sigismund va pleca, va fi chiar prins şi dat turcului, şi credincioşii lui ucişi, între care el, Jósika, cel dintîi ; că, dacă pentru aceste greutăţi, comisarii, venind în Ardeal, n-ar putea isprăvi nimica, ar fi iarăşi cu primejdie pentru cei ce se vor fi împotrivit dorinţei principelui, care-i va ucide. Şi zicea că cel mai bun lucru ar fi : să fie numit de împăratul un guvernator sau vodă dintre ardeleni, potrivit cu tratatul din Praga, şi pentru orice întîmplare să fie aproape, pe timpul dietei, cel puţin 300 de soldaţi. În urmă, după sfătuire cu nunţiul, Jósika află de bine : să vie dar comisarii cu împuternicire absolută : principele să-şi dea mulţumirea în faţa dietei ; supuşii să facă jurămîntul de credinţă şi comisarii jurămînt pe Constituţia ţării. Apoi să propună comisarii, dieta să-şi aleagă din aceste 3 chipuri de cîrmuire unul : 1) Să le dea împăratul un frate ca principe, cum a fost acesta ; 2) Să se pună principesa ca guvernator, cu ajutorul sfetnicilor şi a unui general de oaste pămîntean ; 3) Să se facă un guvernator sau vodă dintre pămînteni. Şi dacă acest din urmă punct le-ar plăcea, comisarii să propună pe unul sau mai mulţi, din care să-şi aleagă. Şi Jósika l-a rugat, să scrie acestea împăratului şi să se vorbească şi cu principele asupra lor, zicînd că el însuşi nu se poate tocmi cu principele, căci acesta are şi ar prinde îndată o mie de bănuieli asupră-i [80]. Veşti în parte asemănătoare se dezbăteau şi în Consiliul ce se ţinu la Pojon, în faţa lui Maximilian, pe la începutul lui martie, fiind împărtăşite de Pálffy şi Nádasdy, care le primiseră de la sfetnici de cei mai de aproape al principelui — firește tot de la Jósika. Prin ele se arătă ruşinea sigură ce vor păţi-o comisarii, venind fără bani şi oaste în locul urmaşului, ce singur trebuia să vină cu toată pregătirea. Totuşi, fu hotărît în cele din urmă, Pezzen să plece înainte, chiar mîine-zi, şi peste cîteva zile episcopul de Vaţ. Dar să meargă încet, aşteptînd să-i ajungă o nouă rezoluţiune de la împăratul. Lor să le urmeze arhiducele cît de curînd cu bani şi oaste destulă. Rákóczy plecă cu Pezzen, să adune din banii votaţi acum de dieta ungurească pentru oaste, 2 000 de husari şi 2 000 de haiduci. Şi fratele lui Pezzen cu regimentul lui de nemţi mercenari ar putea pleca spre Ardeal : Maximilian vrea să-l aibă cu sine. Pentru plată înainte, sînt de lipsă vreo 60 000 de florinţi de Rin zice raportorul acestor lucruri, doctorul Pezzen [81].

În urma acestor veşti împăratul, care nu-şi schimbă rezoluţiunea dintîi, ordonă la 10 martie supuşilor săi din Ungaria de sus (universis Statibus et Ordinibus partium Regni nostri Hungariae superiorum) să se înarmeze şi să stea gata cu cetele lor ajutătoare a urma chemării comisa-

rilor ce se duc în Ardeal, de va fi de lipsă. Asemenea, bani se căutau în ruptul capului pe la negustori în Viena și Nürnberg : ambasadorul venețian auzea chiar că împăratul vrea să se dea deodată în Alba Iulia 500.000 de florini, pînă în timp de 2 luni, ceea ce firește sînt numai dorinți [82]. Poate că se și trimiseră, îndată după scrisoarea lui Pezzen de la 20 februarie, cîțiva bani ; ambasadorul venețian vorbește de 60 000 de florinți, [83] despre a căror primire și întrebuințare n-avea altă cunoștință.

În sfîrșit, Pezzen plecă, la 2 martie, avînd să-l urmeze mîine-zi și Szuhay [84]. La 17, cel dintîi se află la Cașovia, Szuhay la Lőcse iar Istvánffy, care-și primi porunca după plecarea lor, abia pornise din Pojon, la 15 a lunii [85]. La 24 ajunge și Szuhay la Cașovia, de unde trimite lui Maximilian o scrisoare, cerînd să le urmeze și el în grabă, căci „națiunea transilvană e vestită în călcarea jurămîntului". Alăturează o scrisoare din 12 martie, de la episcopul Náprágy, din Alba Iulia, în care se arată nerăbdarea principelui de a-i mai aștepta, și se întreba adresantul, Kapronczai, dacă știe unde se găsesc comisarii [86]. La 22 sosi apoi o scrisoare de la ei (se vede, numai de la Pezzen), expediată din Tokaj, și repede principele trimise pe Carrillo să le iasă înainte [87].

La 30 martie Pezzen ajunse, venind peste Oarda și Careii-Mari la Cluj, se afla în societatea lui Carrillo și a contelui Thurn, și așteptă aci și pe Szuhay. La 1 aprilie, în sfîrșit, Pezzen și Szuhay intrau în Alba Iulia, și a 2-a zi sosea și Istvánffy.

Aici era mare fierbere. Încă din Cluj, Pezzen da veste lui Maximilian că staturile Transilvaniei — chemate la dietă pe ziua de 23 martie, fără să se fi deschis atunci — se frămîntă, că mulți spun pe față că nu vor lăsa pe principele să plece, și dacă va vrea să plece negreșit, vor afla ei principe, care să rămînă, cu drag. Aceștia se gîndesc la Andrei Báthory, cardinalul [88] de la care sosise, la 22 martie, un ceas după vestea liniștitoare de apropierea comisarilor, un om cu scrisoare, aducînd aminte lui Sigismund, cu cîte osteneli au cîștigat strămoșii săi această țară, pe care e păcat să o dea în mîna străinilor. Nime nu-l poate răsplăti mai bine, dacă ține s-o părăsească, zicea el, decît familia sa, sîngele său ; nime nu poate fi mai folositor patriei [89]. De altă parte, la Turda se întîlnise cei doi comisari cu nunțiul Visconti di Cervia, care se întorcea acasă. Acesta le făcu destăinuiri grele asupra lui Jósika, cu care era de 3 ani în prietenie. Cancelarul umblă după domnie, spuse el, după mărturia cronicarului, și și-a cîștigat multe voturi. El se trudește să ferească țara de nemți, atîțînd urile împotriva lor cu vorbe ca acestea : că tocmelile și legămintele din urmă ale principelui cu împăratul au fost făcute fără știrea țării, deci trebuie nimicite ; că votul tuturor să hotărască, — libertatea țării cere aceasta [90]. Acum era lămurit de ce stăruia Jósika mai înainte să nu grăbească Maximilian cu venirea, că poate fi primejduit. Altfel, același martor spune că Sigismund era înțeles cu Jósika să-i lase acestuia domnia, ca principe sau guvernator, pînă ce se va duce el la Oppeln, și dacă nu-i va plăcea acolo, și se va întoarce, să i-o dea iarăși înapoi. Și, cum ziceau mulți, s-ar fi învoit cu el, să-i dea Jósika 10.000 de galbeni pe an, pentru înlocuire. De aceea scrisese și lui Teuffenbach scrisori, cu știrea lui Sigismund, în înțelesul

zăbovirii lui Maximilian, căci principele şovăieşte. Aceste scrisori le-ar fi adus comisarii cu sine, fiindu-le date de împăratul [91].

Că Sigismund era foarte schimbăcios (variabilis), şi că trebuiau în multe să se prefacă faţă de el, o spune chiar unul din comisari, Szuhay, după petrecerea de cîteva zile împreună, şi anume după ce daravera ajunsese la bun capăt [92]. O dovadă strălucită de aceasta avea să dea principele îndată. Ca să nu se pară întemeiată bănuiala că ar fi avut vreo înţelegere cu Jósika [93], el îl pîrăşte singur la comisari şi la dietă, că a vroit să zădărnicească învoiala făcută cu împăratul cu veştile scornite ce a trimis, că a aţiţat chiar şi pe Mihai Vodă împotriva împlinirii acestei învoieli [94].

Am putea trage la îndoială povestirea istoricilor unguri, martori ai întîmplărilor, în partea ei ce priveşte pe Mihai Vodă, dacă nu s-ar adeveri şi dintr-alte părţi. Ea pare a căpăta întărire chiar în oprirea lui Jósika şi a lui Bocskai de la misiunea lor plănuită la domnul nostru, după ce ei se vor fi pîrît unul pe altul, ca urmărind cuprinderea scaunului ce era să se golească.

Adevărul aproape neîndoios însă se cuprinde în ştirea ce o avem într-o scrisoare a împăratului către papa : că Mihai Vodă a dezvelit meşteşugurile cancelarului, el, care nu le încuviinţă deloc [95]. Ştirea era împărtăşită desigur de comisari [96], deşi ne-am putea întreba, dacă ei nu se întemeiau numai pe mărturisirea principelui, şi dacă acesta spunea chiar adevărul. Avem totuşi chiar mărturisirea lui Mihai către comisari, ce e drept, două luni mai tîrziu : el spune, că a fost îndemnat de Jósika să-l sprijinească întru cîştigarea principatului ardelenesc [97]. Şi nu putem crede că el o făcea numai acum în urmă, pentru a da mai mare dovadă de credinţă. La toată întîmplarea, „dezvăluirea" din partea lui Mihai e foarte potrivită cu politica lui, cum vom vedea îndată.

Întemeiate pe deplin sau nu, pîrile împotriva cancelarului aflau tot crezămîntul înaintea comisarilor, care îl arătau împăratului şi lui Maximilian ca pe pricina tuturor frămîntărilor ce le urzise, ca să poată cîştiga întîi guvernămîntul şi pe urmă domnia Ardealului, pe care să o supună turcilor, întocmai ca altă dată Ştefan Báthory [98]. Şi astfel ele se sparseră în capul bietului om. În ziua de 4 aprilie [99], îndată ce intră în sala cea mare a palatului, unde se ţineau şedinţele, fu prins, în faţa Dietei, şi dus în închisoare de dorobanţii de pază ai Curţii, cărora li se poruncise, şi în afară de prefectul lor Ştefan Lazar, a împlini orice ordin li se va da prin Bocskay. Se povesteşte că în dimineaţa acelei zile, Jósika ieşise la plimbare călare şi că i-a căzut calul într-o groapă, zvîrlindu-l din şea. Îndată apoi a fost pus de cancelar, în locul lui, episcopul Dimitrie Náprágy. Iar casa, averile lui mari, de tot felul, şi întinsele-i moşii, între ele şi castelul Deva, i-au fost luate pentru vistieria statului. Singur castelul Gerend cu cîteva sate au fost lăsate nevestei şi copilului lui [100].

Lovitura aceasta puternică a fost dată, pentru a speria pe reprezentanţii Ardealului, nobilimea ungurească am putea zice, ca nimeni să nu cuteze a se împotrivi învoielii făcute cu împăratul : supunerii ţării sub nemţi. „Nu s-a putut găsi alt chip, pentru a turti mulţimea necazurilor, stîrnite prin înşelăciune", scrie chiar Szuhay în raportul său [101]. Şi ţinta s-a ajuns. Unul singur a căscat gura, să zică, în afară de dietă, că se face silă Adunării ţării, şi a fost prins şi el îndată : numele lui e Toma Nagy [102].

Acum toate mergeau strună. Dieta vota dările şi regulă celelalte neajunsuri, ce se iveau de obicei. Apoi, la 7, puse jurămîntul oastea, adunată în capitală [103], la 8 însăşi dieta. Aceasta jură, că va fi cu credinţă şi va asculta orice poruncă a maiestăţii sale împăratului sfintei împărăţii romane şi regelui încoronat al Ungariei, Rudolf, şi va primi „orice rînduială şi formă de guvernăment" va rîndui în ţara Ardealului, fie forma de „principat absolut, fie printr-un guvernator" [104]. Cei ce n-au făcut aci jurămîntul, îl vor face toţi în reşedinţele comitatelor, pînă în 8—12—15 zile, după depărtare, sub pedeapsa de a-şi pierde bunurile [105]. Tot atunci, la 8, jurară comisarii în numele împăratului şi regelui, că M. Sa va păzi toate drepturile, libertăţile ţării, dăruirile principelui ca şi starea de acum a religiunilor, şi va întrebuinţa pe aceiaşi sfetnici la cîrmuirea ţării [106]. La 10, principele, avînd la dreapta sa comisarii, îşi ţinu înaintea dietei cuvîntarea de mulţumire, pe care o încheie cu lacrimi în ochi. S-a trudit totdeauna, ca ţara sa să ţină cu creştinii. Acum a căutat mîntuire la împăratul, pentru a feri Ardealul de primejdia de a cădea pradă în mînile învingătorului, aflîndu-se între doi împăraţi puternici [107]. Pentru comisari răspunse episcopul Szuhay, iar Náprágy din partea ţării, cu înţelepciune [108]. Principele plecă, luînd cu sine numai un îngrijitor bătrîn şi un copil, încă în aceeaşi zi, la locul cel mai apropiat Satul Mic (Micfalud), unde avea să mai rămînă cîteva zile [109], pînă ce se va îndrepta către ducatele sale, primite în schimb. Putea acum „să fie cardinal sau nebun, Dumnezeu să ne ierte", observă soacră-sa cu dreptate [110]. La 11 îşi ia adio printr-o scrisoare foarte rece de la nevastă-sa [111] care de mai mult timp se află la Chioar, şi acum avea să vină la Alba Iulia, ca guvernatoare, pînă ce se vor lua măsuri desăvîrşite. Altmintrelea, ea singură cerea, maiestatea sa „să se îngrijească de alt guvernator, care să poată purta războaiele, iar ea să se libereze, ca să poată pleca în cel mai scurt timp, cu buna voie a maiestăţii sale. Din care pricină — de căsătorie nu s-a mai făcut pomenire, nici din partea ei, nici din partea noastră", zice Carrillo, care venise la ea împreună cu Istvánffy şi cu cîţiva nobili să o cheme. Dorinţa ei era să plece acasă la Graz, chiar înainte de ce se va începe războiul, în anul ăsta, cînd i s-ar închide drumurile, cum singură scrie împăratului, căruia îi cere totodată, să dea porunci pentru însoţirea ei pe drum şi să grijească de cheltuielile de lipsă [112]. Pe ziua de 19, după prînz, se hotărîră să plece, ca să poată intra la Sf. Gheorghe catolic în Alba Iulia [113]. Încă la 16 plecase şi principele din Satu Mic la Turda cu paşapoarte de la Szuhay, care singur avu, în aceste zile, greaua sarcină a locotenenţei domneşti, cînd oştile plătite ameninţau să fugă toate de sub steaguri, din lipsa de bani, şi numai cu momeli putură fi ţinute. Căci Sigismund a lăsat vistieria goală, a luat 40 000 de galbeni ce-i avea Jósika păstraţi în castelul Deva [114], a luat şi toate lucrurile de preţ de aur, de argint şi de fildeş, veştminte scumpe şi arme, daruri turceşti de la sultanul Soliman, date lui Zápolya, tot ce s-a găsit bun în palat, scumpătăţi grămădite din vremuri. Multe lucruri le-a nimicit, aruncîndu-le prin ieşitori, multe le-a cinstit gardei sale. Ba a ars chiar şi Arhiva statului, cu diplomele împăraţilor turceşti de la începutul legăturilor cu ei, ş. a. Tablourile vestitului Ioan Huniade şi al principelui „epirot" (albanez) Skanderbeg, luate după viaţă, au fost aruncate în gunoi, şi acolo au putrezit. Chiar şi pereţii palatului i-a stricat [115]. Privind atîta pustiire, asemenea

aceleia pe care o lăsau barbarii în urma lor, cînd străbăteau în palatele pline de frumuseţi ale civilizaţilor romani, ne vom aduce aminte de cuvintele papei de la 1594, că în trupul lui vînjos bătea „o inimă sălbatică", pe care toată cultura clasică ce o avea nu o putuse îmblînzi. Şi cînd ne gîndim că de voia sa hotărîse să-şi părăsească ţara şi silise aproape pe împăratul să o primească [116], înţelegem, că el se căia acum, de ceea ce a făcut, şi că „se depărta nu fără grozavă durere din Alba Iulia [117]. Aceasta o simţeau şi comisarii, o simţea şi Carrillo, care scria, la 18 aprilie, arhiducesei Maria : „Şi eu plec mîne la Carei (ad Károly), dacă dă Dumnezeu, unde serenisimul principe zisese că va fi : domnii comisari şi domnul comite (de Thúri) şi ceilalţi socotesc că e de lipsă să-l însoţesc pînă la ducat, ca să nu fie vreun neajuns mare şi stricăcios, dacă nu ar fi în rînduială (si non fuerint constituta) cele făgăduite, *de unde să se gîndească la întoarcere nemulţumitul*. Mă duc totuşi ca la furci, deoarece nu e nici o onoare, nici rod duhovnicesc" [118]. Dar tocmai în căinţa lui, care răsufla în vandalisme, ni se dezvăluie un fel de tulburare a sufletului lui, izvorîtă poate şi din nenorocirea lui bărbătească, dar care şi ea trebuia să-şi aibă mai adînci rădăcini în creierii şi sîngele lui [119]. N-avem decît să mai pomenim de droaia de italieni, chiar de nu vor fi fost „gunoaie" de tot felul, cum zice supărat istoricul ungur de atunci, ce se scurgeau în curtea lui, aflînd uşile deschise, şi cărora le împărţea cu amîndouă mîinile veniturile statului, făcîndu-le slujbe în jurul său la palat : cîntăreţi, ghitarişti, flautişti, corişti, jucători, gladiatori şi comedianţi de tot felul, apoi grădinari, bucătari, brînzari, care să facă brînzeturi italieneşti ; în sfîrşit, magi şi vrăjitori ce chemau sufletele, bunăoară sufletul lui Ion Huniade, întrebîndu-le de ieşitul bun sau rău al lucrurilor sale ; n-avem, zic, decît să pomenim toate acestea, şi pe toţi aceştia, în mijlocul cărora îşi pierdea timpul, pentru a avea şi mai lămurită icoana sufletului acestuia [120].

La 8 mai principele se afla în Leutschau (Lőcse), de unde Carrillo scria miniştrilor împărăteşti, să caute, ca răscumpărarea pe anul dintîi, adică 55 mii de taleri, a căror termen de plată a trecut la 1 aprilie, să fie negreşit la Breslau (Vratislav) sau la alt loc hotărît, pe cînd va ajunge principele în ducatele sale. La 29 ajunse în Viena, după ce se întîlnise pe drum cu doi arhiduci, unul Maximilian, şi rămăsese foarte mulţumit de aceasta. De aci merse să vadă Rabul şi Comornul, întorcîndu-se apoi la Pojon, de unde plecă, la 30 mai, la Brünn. Carrillo nu mai dorea alta acum decît plecarea lui Maximilian în Ardeal, căci „s-ar putea naşte foarte multe nenorociri (adversa)" dacă şi-ar amîna călătoria, precum avea de gînd pînă la Sîmziene [121]. Prin iunie apoi fu instalat principele în ducatele sale sileziane prin comisarul împărătesc Adam Poppel, nu fără a fi întîlnit destulă împotrivire din partea baronilor de frunte ai acelor ţări [122].

Cel mai de căpetenie comisar din Ardeal, Pezzen, scria încă la 7 aprilie arhiducelui Maximilian, că, îndată ce se va termina „renunţarea principelui", va pleca la Braşov, unde va avea o întîlnire cu Mihai Vodă, într-un castel din apropiere [123]. Aceasta se va fi hotărît de comisari cu trimişii lui Mihai Vodă, secuiul Ilie Cacuci şi Petru Armeanul, care au trebuit în acest timp să se fi aflat în Ardeal pentru treaba stării şi purtării domnului după

plecarea lui Sigismund [124]. A şi plecat, la 13 aprilie, din Kisfalud (Satu Mic) unde fusese împreună cu colegii săi, pentru a schimba cu principele diplomele de lipsă [125], după ce în preseară expediase pe Jósika în închisoarea Chioarei. Şi la 18 aprilie a ajuns la Braşov, pe drumuri stricate de ploi şi neaua neaşteptată. Pe drum, pe care şi-l făcu printre saşi (şi români, deşi nu pomeneşte de ei), trecînd prin Sibii şi Făgăraş, fu primit pretutindenea cu bucurie şi pocnete de pive : era, fiindcă au ajuns, în sfîrşit, aceste popoare sub stăpînirea împăratului. Numai la Făgăraş, „Provizorul" şi alţi ofiţeri ai măriei sale arhiducesei (Maria Cristina) i-a oprit intrarea în cetate, pentru ce el s-a şi jeluit către principesă [126]. Neputînd astfel rămîne peste noapte în oraş, cum avuse de gînd, a plecat, după ce au fost hrăniţi caii, şi a ajuns, după miezul nopţii, la Şercaia. Un ceas mai tîrziu a sosit aci şi un curier călare, trimis de Mihai Vodă la Giovanni Marini (Marino, scrie Pezzen), aducînd totdeodată şi comisarului o scrisoare de la cunoscutul Hans Hödl, pe care el (Pezzen) îl trimisese încă din Alba Iulia la voievodul [127].

Mihai Vodă îşi arată bucuria sa către Marini (căruia îi adresează scrisoarea la Alba Iulia), pentru sosirea comisarilor împărăteşti, dar şi mirarea, că nu-i scrie nimic, „ce voiau să tocmească [128]. Deci se roagă să-l înştiinţeze despre toate şi, salutînd pe măriile lor, comisarii, din partea sa, să afle de la ei cu capăt, dacă trebuie să dea faţă cu ei. Pe lîngă aceasta mai trimite veşti despre turci, că, pe cît a aflat, sultanul nu va ieşi la război, şi că dînsul se va trudi să învrăjbească pe hanul cu el, trimiţînd la acela un om al său [129].

Scrisoarea lui Hödl, pe care Pezzen o trimite împreună cu cea a lui Mihai Vodă [130] la împăratul, nu e descoperită, dar înţelesul ei nu e greu de pătruns, judecînd după cele ce mai spune Pezzen. „Fiindcă şi alţii mi-au vestit", scrie el în acelaşi raport (după cum se vedea şi din scrisoarea lui Hödl, vom înţelege noi), „că nu e de tot uşoară căzătura numitului voievod şi că, în săptămîna ce se începe, românii îşi au săptămîna mare, după calendarul vechi, şi aşa principele, după legea lui, e dator a petrece aproape toată săptămîna în biserică, de aceea sînt foarte îngrijorat, că întîlnirea noastră ar putea fi împiedicată prin aceasta ; mai ales că şi mie îmi pare lucru nesocotit, de a mă duce dincolo, în Ţara Românească, la el, la principele, fără a avea poruncă" [131].

Din aceste mărturisiri cursul întîmplărilor se lămureşte. Pezzen trimise, după ce-şi împărţi cu ortacii săi slujbele ce aveau să facă fiecare (ba aproape sigur, chiar mai înainte de aceasta, cu toţii împreună, după cum făcură şi faţă de Ieremia Vodă, la 10 aprilie, îndată ce ardelenii puseră jurămîntul) trimise, zic, pe Hödl la Mihai Vodă, în societatea lui Cacuci şi Petru Armeanul, dacă ei într-adevăr erau aci, poftindu-l să vină la Braşov [132] pentru a aşeza cu el legăturile, în care să intre ţara cu Ardealul, în noua situaţie a acestuia. Nu se pare că i-a spus mai de aproape ţinta, tot aşa de puţin că i-ar fi trimis vreo scrisoare împărătească, cel puţin nu de altă natură decît aceea ce i se trimise lui Ieremia Vodă, un simplu credenţional, pentru a se tocmi cu comisarii asupra dorinţelor şi planurilor maiestăţii sale [133]. De asemenea nu i-a scris nici o lămurire Marini, pe care nu-l mai ţinu nici un moment lîngă sine, îndată ce află de apropierea de Ardeal a comisarilor, tocmai pentru ca prin el să poată şti

bine ce se petrece, ceea ce se vede din mirarea lui : că nu-i scrie. În astfel de împrejurări Mihai Vodă, care era doar domnul unei ţări şi avea fapte măreţe în urma sa, nu putea alerga la cea dintîi chemare a unor simpli comisari, oricît de împărăteşti ar fi fost ei. Mai ales că nici în scrisoarea împărătească, dacă i se va fi trimis şi lui una ca lui Ieremia Vodă, nu se cerea mai mult, decît ca să trateze comisarii cu voievodul, dacă nu se poate în persoană şi numai prin scrisori şi delegaţi (si coram non detur, saltem per litteras et internuncios). În fapt, comisarii singuri mărturisesc, în legămîntul ce se va încheia mai tîrziu (oricum vor fi scris ei acum lui Mihai Vodă), că au avut poruncă de la împăratul : ca să meargă la zisul domn Mihai Vodă, să se întîlnească cu el, de le va fi cu putinţă, şi să se tocmească şi să aşeze cu el modul şi rînduiala, prin care să se pună sub scutul şi ocrotirea maiestăţii sale [134]. Şi pe lîngă aceasta, Mihai a trebuit să se gîndească la primejdia mai mare, în care se aruncă pe sine şi ţara, dacă el singur ar fi căutat pe oamenii împăratului, departe de capitala sa, ba chiar în hotare străine. Cu totul alt temei aveau atunci pîrile, ce trebuiau negreşit să pornească împotriva lui la Ţarigrad de la vreun nemulţumit, de la vreun spion, de la vreun vînzător, cu totul alt temei decît dacă oamenii împăratului veneau la el acasă. Dar încă de se mai află şi vreun ceauş ori capigiu la curtea lui, fie din cei vechi, din luna trecută, fie din cei ce au putut veni cu omul său, ce fu expediat pe la sfîrşitul lui martie din Constantinopol, deşi, ce e drept, despre aceasta n-avem cunoştinţă în aprilie [135].

Deci Mihai Vodă căută : de o parte să se scoată într-un chip nevătămător către comisari, făcînd pe Hödl să le scrie de neputinţa sa de a merge la Braşov, fiindcă şi-a rupt umărul la vînătoare, căzînd de pe cal [136] şi din pricina săptămînii mari şi a sfintelor sărbători ; de altă parte, ispitea pe Marini, în carea avea poate mai multă încredere, care la toată întîmplarea îi era bine cunoscut şi căruia îi făcea cinstea de a-l numi „prieten", îl ispitea : la ce să meargă ? Şi ca să scoată cu atît mai uşor veşti de cele ce s-au petrecut în Ardeal, se făcea că nu ştie nimica din toate schimbările, deşi lucrul e greu de crezut. Nici nu tăgăduia hotărît, că nu vrea să vină, ci îl întrebă, dacă e neapărat de lipsă să vină chiar el.

Auzind aceasta, Pezzen trimise îndată ce ajunse la Braşov, la 18 aprilie, „un cetăţean fruntaş de aci" iarăşi la voievodul, ca să-l cheme cel puţin pînă la graniţă, unde comisarul se îmbia să meargă. La 20 misiunea era înapoi, dar cu vestea că, în urma întîmplării cu căzutul de pe cal, voievodul nu poate veni nicidecum, nici în oraş, nici la graniţă. Din nou fu trimisă o deputăţie de braşoveni şi de servitori ai împăratului, să cerce a-l îndupleca să vină, chiar fiind adus pe umeri, doar nu-i mai mult decît o zi de drum. Cu greu trebui să vadă însă comisarul, că şi aceştia se întoarseră fără ispravă, la 23 aprilie, la 10 ceasuri. Atîta numai îi slujea de mîngîiere, că împreună cu ei veni şi cancelarul domnului (Miroslav), după ce o zi mai înainte sosise comisul (Radu Buzescu) [137].

Fostul şi viitorul mare cancelar Mirislău apăra pe domnul său cu căldură, zicînd că nu se poate mişca mai departe de Tîrgovişte : chiar călătoria lui de la Bucureşti pînă aci i-a pricinuit multe dureri şi i-a întors vătămătura, care începuse a se vindeca, iarăşi în starea dintîi. Şi se rugă şi îl îndemnă pe Pezzen cu toate mijloacele, să meargă dînsul la Bucureşti.

Dar împotriva cancelarului său lucra chiar secretarul lui Mihai Vodă, ungurul Ioan Raţ, care scrisese lui Sennyei, pe ascuns, că sănătatea voievodului nu e chiar aşa de rea, cît să nu poată veni pînă la graniţă. Şi pe lîngă aceasta, Sennyei şi Moise Székely, care amîndoi cunoşteau bine „starea şi aflarea nu numai a voievodului şi a toanelor lui (seines Humors), ci şi a ţării şi a celor mai de frunte oficeri", îndemnau pe comisarul să nu treacă graniţa. Şi astfel a rămas la hotărîrea aceasta. Mai vîrtos că Mirislău spunea, că şi dacă ar fi avut loc întîlnirea — „precum aceasta nu s-a putut întîmpla în timpul de acum altfel" —, voievodul nu putea rămîne aci mai mult de jumătate de zi, trebuind să fie „poimîine şi duminecă", negreşit la biserică. Apoi, cît priveşte persoana sa, voievodul şi-aşa a făcut jurămînt de a trăi şi a muri alături de creştinătate, zicea cancelarul mai departe, şi e gata a-şi dovedi credinţa şi ascultarea faţă de maiestatea sa, în tot timpul, cu sîngele său. Dar nu e de ajuns a se tocmi numai cu el şi a-l legătui numai pe el la supunere către maiestatea sa, ci aceasta ar trebui să se întîmple în ţară, în adunarea celor mai de frunte boieri, comandanţi de oşti, căpitani şi a tuturor celorlalţi slujbaşi, şi legămîntul ar trebui întărit prin jurămîntul lor sărbătoresc, după cum s-au făcut şi aci, în Alba Iulia. Iar pentru aceasta trebuie timp, şi din pricina sărbătorilor nu s-ar putea întîmpla înainte de 15 mai. De altă parte, Szuhay i-a scris, spune Pezzen, să se întoarcă repede la Alba Iulia (şi să aducă cel puţin 25 mii de florinţi pentru acoperirea cheltuielilor celor mai zoritoare ale provinciei [138], pe cînd şi ordinul maiestăţii sale încă îi cere, să se întoarcă la Curte, cît mai curînd. Deci s-a hotărît şi a pus la cale trimiterea unor „sub-comisari", din partea sa la Mihai Vodă, în persoana judelui din Braşov, Marcu Schenkhenbeckh, un om ales, cuminte şi voievodului foarte de încredere, „fostul delegat al voievodului la maiestatea sa" [139] şi al cunoscutului agent împărătesc Hans Hödl. Lor le-a dat „instrucţiunea şi formula de jurămînt" şi o scrisoare din partea sa, şi îi va aştepta la Alba Iulia cu isprava ce vor fi făcut, pentru a pleca apoi împreună cu ei, cît mai repede, la maiestatea sa. Comisarul nu uită a adăuga — ceea ce era şi de lipsă faţă de gurile rele, care îi scorniseră chiar voievodului că ar rîmni la principatul Transilvaniei [140], şi faţă de nevenirea lui la Braşov — că, după cum a aflat „pe de departe şi pe ascuns, nu e de îndoit nici cît de puţin în statornicia şi ascultarea principelui" ... „Dar neputinţa, sărăcia ţării e cunoscută, şi ştie oricine că voievodul nu e în stare a plăti din punga sa, sau din dările ţării, oastea ce e silit s-o ţină pentru siguranţa sa ; ci trebuie să i se ajute de aici sau de altundeva, de la maiestatea voastră. De aceea e foarte de dorit, ca la chemarea (adică adunarea) tuturor ofiţerilor ţării, care s-ar putea face pe ziua de 15 mai, unul dintre noi, comisarii din acest timp ai Maiestăţii Voastre în această ţară, să meargă către Tîrgovişte, în Ţara Românească, să vadă cu ochii starea tuturor lucrurilor şi să ceară jurămîntul de credinţă şi supunere de la el, voievodul, precum şi de la toţi boierii, căpitanii de la oaste şi slujbaşi (officialn), cum s-a întîmplat prin noi toţi la Alba Iulia ; şi dimpotrivă, să i se făgăduiască voievodului precum şi ţării trebuinciosul ajutor, scut şi apărare (protection) din partea maiestăţii voastre".

E lămurit că acestea sînt propuneri, făcute de domnul român prin fostul mare logofăt Miroslav şi comisul Radu Buzescu, care ştiură să facă

pe Pezzen a înţelege că e bine aşa. La ele delegaţii adăugau îndată un punct de mare însemnătate. Voievodul şi ţara, ziceau ei, „au avut pînă acum cel mai mare greu pe principele transilvan şi sfetnicii lui, ce umblau cu gîndul de a urma pilda turcilor (dem türkischen proces gemes), vrînd să scoată şi să pună vodă după gust, ba fusese plănuit a juca un joc cu voievodul de acum, ca şi cu Aron“ [141]. „De aci“, zice Pezzen, „a izvorît nu puţină neîncredere, că voievodul va fi fost cumva îngrijorat şi nu a cutezat să iasă în persoană atît de departe afară“. Încheierea cea adevărată urma de la sine, deşi nu o spune comisarul. Trimişii domnului vor fi spus că, venind comisarii, vor trebui să dea înainte de toate încredinţarea, că domnul nu va fi socotit ca un slujbaş de azi pe mîne, ci va fi lăsat stăpînitor al ţării pe viaţă.

După aceasta treceau delegaţii domnului la tălmăcirea purtării lui faţă de turci. Dacă el se înţelege cu ei (colludiert), şi a îngăduit în locurile de pe lîngă Dunăre negoţul [142], ba le-a îmbunat şi tributul, aceasta a trebuit să facă, pentru că ţara sa nu e destul de tare pentru a se apăra, şi de la transilvan n-a mai avut ajutor ; ba a fost chiar împiedicat de el să facă, ceea ce de atîtea ori a făgăduit maiestăţii sale, şi ar fi şi putut săvîrşi acum în urmă. Mai ales a fost oprit şi împiedicat acest lucru prin mestecăturile (Pracktiken) fostului cancelar (Jósika), acum prins.

În urmă îi spune lui Pezzen atît marele logofăt cît şi oamenii lui ce au fost trimişi în ţară, ba i se scrisese şi lui Sennyei din Moldova, că Báthory, cardinalul, a expediat pe ascuns un deputat la Mihai Vodă, care trebuia să ajungă zilele astea, şi el singur a plecat la Roma. Ce-i va scrie, va trimite domnul în original. Iar de celălalt Báthory (Ştefan) spun, că şi-a trimis, cu ajutorul cancelarului (Zamoyski), un deputat la Constantinopol ; apoi, că amîndoi Báthoreştii lucrează să despartă pe voievodul Ţării Româneşti şi ţara lui de Ardeal şi de maiestatea sa şi să ajungă unul din ei cu ajutorul turcesc cîrmuitor peste această ţară (a Ardealului). De aceea, zice Pezzen, e de lipsă să vină repede arhiducele Maximilian şi, dacă n-ar vrea ori n-ar putea, să trimită pe Nádasdy, fie şi numai cu 500 de călăreţi şi tot atîţia pedestraşi, pentru a întări inimile şi a strînge laolaltă pe cei nedumeriţi, şi pentru că înaintea duşmanilor, polonii şi turcii, care în orice ceas ar putea încerca ceva, această oaste ar avea numele, ca şi cum ar fi de multe mii. În sfîrşit, Sennyei îi spunea lui Pezzen, că trimişii din Ardeal şi Ţara Românească la hanul, după cum i-a venit lui veste din Moldova, erau aşteptaţi aci în curînd. Iar cancelarul nostru adeverea vestea, ce o avuse Pezzen mai înainte [143], că în Arabia e rebeliune şi că, pentru potolirea ei, a fost trimis din Constantinopol la Alepo Hassan-Paşa, fiul lui Mehemet Paşa. În aceeaşi zi, cînd comisarul scria acest raport, el plecă înapoi la Alba Iulia, la 23 aprilie [144].

După sfătuirile avute cu trimişii domnului român, vedea şi Pezzen că subcomisarii săi nu vor putea aşeza legăturile viitoare dintre Ardeal sau dintre împărat de-a dreptul şi Ţara Românească. Şi nici după ce se întîmplă aceasta, domnul nu putea îndîrji pe turci, cîtă vreme nu era în Ardeal o oaste gata de război, numai să-i sară într-ajutor, şi pînă cînd banii de mult aşteptaţi de la împăratul, pentru plată de oaste năimită, nu-i avea

în mînă. Altfel el își arătase situația limpede și comisarului, împreună cu purtarea sa către marele stăpîn din Țarigrad. Și acum tocmai sosise timpul, cînd turcul nu mai putea fi ținut cu vorbe.

Îndată ce sosiră dar cei din urmă trimiși ai săi de la Constantinopol, pe timpul, cînd puteau să se fi întors și ambasadorii săi din Ardeal cu subcomisarii lui Pezzen [145], el nu mai întîrzia a-și trimite tributul. La 16 mai bailul venețian scrie, că „în sfîrșit, ajunseră oamenii valacului numai cu 6 poveri („somme", corect : some) de bani" [146], scoțîndu-se cu sărăcia și mizeria țării, pustiită și sfîșiată de războaie, că n-a putut trimite mai mult : partea mare a poporului a fugit și s-a tras sub alți principi creștini. Dar aci nu cred în voievodul, adaugă același martor, și zic că e o prefăcătorie din partea lui și nu încetează de a se pregăti de război împotrivă-i, cu deosebire poruncind tătarilor să se miște, — deși, în privința acestora, stau la multă îndoială și grijă. Apoi, întorcîndu-se iarăși „la oamenii valacului", spune că „aceștia își dau multă trudă, de a face pe turci să creadă, că inima lui Mihai e curată, și zic, că s-a învrăjbit cu Transilvanul și că nu e bună înțelegere între ei, și mai în urmă au împrăștiat vorba, că Transilvanul și-ar fi lăsat statul împăratului și și-ar fi părăsit nevasta, care s-a retras într-o mănăstire. Dar toate acestea nu vor ridica bănuiala, ce au aceștia asupra voinței lui Mihai, dacă nu scoate la iveală semne mai mari și mai hotărîte" [147].

Știm cît este drept din ceea ce privește starea în care se află Mihai cu Transilvanul, acum — cu împăratul. Cît pentru tătari, dacă în ei aveau turcii mai ales nădejdea să-l țină în frîu pe domnul român, precum încredința muftiul pe bail, atunci puteau să se îndoiască și mai mult în izbîndă.

Cînd Mihai Vodă scria la 12 aprilie lui Marini, că va căuta să învrăjbească pe han cu sultanul, era încă în așteptarea celor ce vor aduce trimișii din țara tătărească. La 3 aprilie i se trimitea din Tecuci (din Moldova), cea dintîi scrisoare din partea lui Ion Bernárdfy și George Raț, care plecaseră, cu vreo 4 luni mai înainte, în misiune la hanul. Zăbava lungă s-a întîmplat, spuneau ei, fiindcă n-au găsit corabie, în vreme de iarnă cum erau, care să-i treacă Marea. Și după ce și-au plătit una cu 300 de taleri, care să-i treacă de la Chilia în țara tătarilor, viforele i-a mai întors o dată înapoi, mînîndu-i, în cîteva ceasuri, cît mersese două zile și două nopți. Au dat față cu hanul și aduc răspuns bun. Cu ei vine de la acela Hassan aga, Derviș beg și un servitor de frunte de la Amhat (poate Ahmet) aga, vizirul hanului. Vor grăbi să vină (Bernárdfy și soțul său), dar trebuie să meargă de aci la Ieremia Vodă, căruia domnul să-i scrie, ca să nu-i țină mult [148]. Abia la 7 mai primea Mihai această scrisoare, nu se știe din ce pricină. El o trimite în aceeași zi lui Pezzen, spunîndu-i că va porni îndată un om al său, să le iasă înainte [149]. La 19 mai, voievodul Mihai vestește comisarilor Szuhay și Istvánffy sosirea soliei tătărești în țara sa, spunîndu-le că a scris despre tot lucrul amănunțit principesei, de la care vor putea afla toate, ca și din gura trimisului său [150]. Această scrisoare nu o cunoaștem, dar ținta și isprava misiunii româno-ardelene la tătari e povestită pe larg în scrisorile lui Bernárdfy trimise din Gherghița, la 21, 22, 23 mai, lui Gáspár Kornis de Ruszka (Rusca) „sfetnic împărătesc-regesc", comisarilor Szuhay și Istvánffy, lui St. Bocskay, „prim-sfet-

nic", lui Sennyei, magistru de curte şi sfetnic etc., şi una din Tîrgovişte, 1 iunie, tot comisarilor. Lucrul dintîi, pentru care au fost trimişi, spune ambasadorul ardelean, era ca hanul să mijlocească pacea cu sultanul, — fără să creadă nici ei mult în aceasta, judecînd după condiţiile ce punea principele Sigismund : să dea turcii Timişoara şi Ghiula şi graniţa Ardealului de către ei să fie Tisa şi Dunărea, după cum a făgăduit sultanul Soliman fiului regelui Ioan (Zápolya). „Lucrul de căpetenie şi tot scopul misiunii noastre", însă, zice Bernárdfy, „a fost, ca să cîştigăm uniune, alianţă şi legătură între hanul tătar şi milostivul nostru domn". Şi el s-a arătat foarte învoit cu aceasta, numai ar fi de lipsă să i se trimită ceva bani, căci şi ei, tătarii, s-au săturat de prietenia turcească. Şi de aceea şi-au trimis delegaţii lor la măria sa şi la Mihai Vodă, anume, „că să tocmească alianţa şi uniunea" şi să afle de la dînşii, dacă într-adevăr vreau pacea sau ţin numai cu vorba pe turc. Primul delegat şi are scrisori pentru principele şi pentru Mihai. Dar în Moldova, unde au fost aduşi din Tecuci la Suceava, la dorinţa voievodului Ieremia, care i-a primit altfel bine, peste aşteptarea lor, şi i-a găzduit, aflară de plecarea lui Sigismund din Ardeal, şi atunci tătarii vroiau să se întoarcă acasă, cu orice preţ. Numai după multe stăruinţe, chiar şi din partea voievodului, se înduplecară să meargă în ţară, pînă la Mihai Vodă. De aci însă, spuneau, că nici legaţi nu vor merge mai departe, fără numai dacă Mihai Vodă va vrea să stea bun (chezaş) pentru ei. Nici ambasadorul ardelean însă nu ştia, dacă e de lipsă să mai vie ei la Ardeal, în starea schimbată de acum, nici Mihai Vodă nu se grăbea să-i trimită de la sine. Dimpotrivă, Bernárdfy nu vedea alt chip mai nimerit al lucrului acestuia, decît „că atît împăratul cît şi domnul nostru Maximilian ar trebui să încredinţeze lui Mihai Vodă tocmeala cu tătarii, căci el bine înţelege şi ştie începutul, fundamentul lucrului şi firea şi starea atît a turcului cît şi a tătarului. Maiestăţile lor să trimită ceva bani sub îngrijirea omului lor la Mihai Vodă, pe care el să-i expedieze hanului tătar, să-i facă plăcere cu ei". Căci chiar hanul i-a spus ambasadorului că trebuie să pornească acum cu 250 000 de tătari, în urma nesfîrşitelor cereri ale sultanului, dar că nu va merge nici prin Moldova, nici prin Ţara Românească, nici prin Ardeal, ci îşi va trece oastea pe pămînt turcesc, în Dobrogea, şi acolo îşi va pune tabăra. Dar, dacă va auzi că Sigismund s-a dus, desigur se va supăra, şi cine ştie dacă nu se va răzgîndi, socotind că şi-au bătut joc de el. Mihai Vodă însă are cum, şi e gata să-l păciuiască, „după cum singur spune", numai să i se trimită ceva bani, pe care să-i expedieze hanului, în numele împăratului şi al lui Maximilian. Căci acum nu e timpul de a trimite de-a dreptul un ambasador la el (la hanul) din partea maiestăţii sale [151].

Stînd în aşteptarea unui răspuns la aceste ştiri, Mihai Vodă nu se grăbea a slobozi nici chiar pe Bernárdfy acasă, crezînd poate că astfel va dobîndi mai uşor încredinţarea de a purta dînsul tocmelile cu tătarii, după cum dorea. Oricum, ambasadorul ardelean se vedea silit a se ruga de Sennyei, la 23 mai, ca să spună principesei şi comisarilor, să scrie lui Mihai Vodă, să nu-l mai ţină aci, „(iată, e o săptămînă de cînd aştept aici în Gheorghiţa), ci numaidecît să mă sloboadă la măriile voastre, căci ar fi

lucruri, pe care ar trebui să le spun cu graiul şi ar trebui să fie date de veste, maiestăţii sale împăratului“ [152]. În sfîrşit, domnul îl slobozi înainte de a i se întoarce poşta Ilie Kakuchy (cunoscutul secui), trimis la Alba Iulia, şi la 1 iunie Bernárdfy se afla pe drum către casă, în Tîrgovişte. Într-aceea sosi scrisoarea de la comisari, vestind că vor veni la măria sa voievodul. Şi astfel l-a oprit iarăşi, ca să-i aştepte aci, unde se află de 5 zile, scrie el în această zi. Tocmai acum a primit şi scrisoarea comisarilor, căci, fiind adresată la Gherghiţa, a fost dată de aducător (servitorul din Braşov) lui Mihai Vodă. Fiindcă-i poruncesc, iată le scrie, ce vrea să le spună cu graiul. Între altele a zis hanul : „Spune principelui transilvan, prietenului meu, ca să trimită numaidecît omul său şi la împăratul roman şi să-l îndemne la păciuire, căci cu mare pregătire şi oaste vrea turcul să meargă împotriva Strigoniului şi eu trebuie acum, zice, să pornesc cu toată oastea mea, altfel nu se poate, fiindcă au multă îndoială în mine, că am făcut alianţă cu creştinii. Dar pentru aceea, zice, nu-mi duc oştile prin hotarele Ţării Româneşti, ci le trec în tabără pe pămînt turcesc, dincolo de Dunăre, la cetatea Dîrstorului, şi acolo aştept, zice (să văd) cu ce răspuns lăsaţi înapoi delegatul meu“. Apoi a adaus : „Pe mine să nu mă poarte cu minciuna, ci să-mi dea veste peste tot, dacă vreau să facă pace sau nu“. Pe urmă i-a zis, să se roage de principele transilvan, de Mihai Vodă, ba şi de împăratul roman, să-i dea vreun ajutor de bani, căci ştiu ei, că el n-are comori. Şi cu turcul nu-i prea bine nici el. La acestea, vorbind ardeleanul de necredinţa şi nestatornicia turcului, şi-a deschis şi el inima şi a zis : „De am cîştiga pace cu turcul numai pe doi—trei ani, ca într-aceea să-mi zidesc şi eu vreo cetate în ţara mea, după aceea cu încredere m-aş război şi eu împotriva turcului. În sfîrşit, îşi puse mîna dreaptă pe sabie şi se jură cu mare credinţă pe unul Dumnezeu cel viu şi pe toţi sfinţii, că vrea să fie bun prieten principelui transilvan, lui Mihai Vodă şi creştinătăţii. Scrisoarea tainică ce a scris despre asta principelui, Mihai Vodă a pus de a tradus-o diacul său, ştiutor de limba turcească, şi e aicea [153]. După acestea a început şi el (tătarul) să batjocorească şi să înjure pe turc“ ... Încheierea la toate o face Bernárdfy cu îndemnarea de a da ceva daruri şi bani de drum trimişilor tătăreşti şi de a trimite bani stăpînului lor, atunci ei vor ţine cu creştinii. Căci li s-au arătat foarte prietenoşi şi i-au primit de tot bine. Şi dacă le-ar fi dus cîteva mii de florinţi, i-ar fi oprit şi acum de a ieşi cu oastea. Căci îndată ce au ajuns acolo, au fost întrebaţi, dacă au adus ceva bani. Deci comisarii să dea repede ştire despre aceasta împăratului. Căci chiar ieri au venit poşte turceşti aici la voievodul şi spun, că „hanul a plecat cu 400 000 de oameni şi turcii încă se adună în tabără la Vidin şi vreau să meargă asupra Ardealului. Au scris (turcii) şi măriei sale lui Mihai Vodă, ca şi el să fie gata împreună cu ei. Dar turcul nu ştie că Dumnezeu a întors inima hanului tătar către noi ... numai de-am putea face repede rost de bani“, încheie Bernárdfy [154].

Răspunsul, ce trebuia să se dea acum ambasadorilor tătari, era : un contract scris, prin care să se statorească îndatoririle din fiecare parte, şi o sumă de bani în mînă, ca să o ducă la hanul. Pentru una şi pentru alta, îi trebuie lui Mihai Vodă împuternicire de la împăratul, cu a cărui voie se începuse tocmelile cu tătarii [155], sau de la comisarii lui din Ardeal, dacă

aceştia aveau instrucţii în această privinţă, şi făgăduinţa hotărîtă a sumei cu care vrea să ia parte împăratul la dajdea tătărească. Iată o nouă pricină pentru care comisarii trebuiau să vină în ţară, şi încă repede, după ce trimişii tătarului nu vreau să se mişte mai departe de aci. Dar venirea lor (a comisarilor) era statorită de mai înainte şi în afară de aceasta.

Fără multă zăbavă se întoarseră din Ţara Românească şi cei din urmă trimişi ai lui Pezzen. Hödl sosi la 3 mai la Alba Iulia împreună cu un „curier" şi cu o scrisoare de credinţă de la Mihai Vodă, de la „judele regesc" (desigur de la judele primar Valentin Hirschel) din Braşov şi de la Marcu Schenckhenböck [156] şi făcînd şi cu graiul relaţiune „după toată dorinţa şi aşteptarea". Voievodul a făcut şi în scris mărturisire („declaraţie") că va „rămîne statornic în alianţa şi confederaţiunea în care s-a legat cu fostul principe şi cu această ţară, va săvîrşi tot aievea, la ceea ce s-a îmbiat de mai multe ori cu supunere maiestăţii sale, şi dacă nu va fi părăsit, ci va fi înzestrat de timpuriu cu ajutoare, va direge lucrurile aşa, că maiestatea sa, cu ajutorul lui Dumnezeu, puţin va avea de grijă de turcii asiatici şi constantinopolitani. Poftеşte însă pe unul din comisari, şi anume mai ales pe Pezzen, care să fie pe ziua de 20 mai acolo, ca să-i poată face acestuia pentru persoana sa jurămîntul, precum şi boierii de căpetenie şi toţi ceilalţi comandanţi din ţară (alle anderen Befehlichsleut im Land). Dar comisarii, între care nu prea era bună înţelegere, cum ne spune principesa [157] hotărîră : Pezzen să se întoarcă îndată la Curte, cum a fost vorba, şi Istvánffy să meargă în ţară, împreună cu vreunul din sfetnicii ardeleni. Cît pentru „cealaltă mărturisire şi încredinţare a voievodului şi dorinţele lui", ei le află de cuviinţă şi cer, maiestatea sa să le împlinească repede. Trimişii au făcut apoi cunoscut, că într-adevăr voievodul şi-a înrăutăţit aşa de mult boala prin voinţa sa de a merge la biserică, la paşti, cît au fost lipsă să fie aduşi de la Braşov, noi medici şi chirurgi ; pricină pentru care a fost întîrziată şi întoarcerea lui Hödl şi împlinirea misiunii lui acolo. Acum i s-a îmbunătăţit puţin starea şi primejdia nu mai este mare. Din nou spune voievodul lui Hödl, că maurii (adică arabii) într-adevăr au cuprins Alepo, că Hassan Paşa s-a dus cu 10 000 de ieniceri să potolească rebeliunea ; apoi de mişcări ale persianilor şi georgianilor. În sfîrşit, i povesteşte de grija necurmată ce are asupra mestecăturilor (Practiken) polone şi moldovene şi de pregătirile lui Ştefan Báthory în Moldova. Acestea le scriau arhiducelui Maximilan comisarii [158] ; dar vestitorul său Rabuss mai adăuga, în scrisoarea sa, că „domnii de aici ardeleni nu vreau să creadă acestea", bănuind că Mihai nu grăieşte cu inimă curată. De aceea, zice el, „se (şi) jeluieşte Mihai Vodă, spunînd, că astfel de vorbe, ce se împrăştie la ţară asupra sa, sînt numai scornite de duşmanii săi, de care mulţi are aci (în Ardeal), pentru a-l îndesa". Apoi ne împrospătează (Rabuss) vestea, că Ieremia Vodă se teme de năvala domnului muntenesc. Şi, în sfîrşit, ne spune că Mihai, cît şi ardelenii fruntaşi, se îndoiesc foarte mult că Maximilian va veni în Ardeal ; dimpotrivă, cred că această ţară are să fie cîrmuită printr-un guvernator, ca şi Ungaria de sus. De aceea Mihai Vodă s-a şi învoit să dea sultanului tributul : „căci stă între nădejde şi frică" [159].

Nu e de crezut că Hödl şi curierul domnului ce veni cu el, vor fi spus mai mult în privinţa jurămîntului, ce vrea să facă domnul şi ţara lui înaintea unui comisar, care ar veni la el, decît fusese împuterniciţi. Mai curînd ar putea fi, că nu spuneau comisarii, că acest jurămînt voievodul îl făcea atîrnător de venirea lui Maximilan în Ardeal, după ce ei şi aşa zoreau să vină acesta, şi credeau că va veni în timpul cel mai scurt. Fapt e, că la 8 mai, Mihai Vodă, răspunzînd prietenului său, primjudelui din Braşov Valentin Hirschel la ceea ce acesta i-a scris „asupra comisarilor", zice : *„Nu e chip pentru mine să fac jurămîntul pînă atunci, pînă ce maiestatea sa arhiducele Maximilian nu va sosi şi nu se va aşeza în scaun, după cum am spus şi mai înainte.* Totuşi şi pînă atunci mă ţin de credinţa, cu care sînt dator creştinătăţii" [160]. Scrisoarea aceasta, scrisă numai pentru judele, (cum se vede şi din ştirea ce se mai află în ea asupra unui inel de diamant şi a nasturilor ce „Sonkabonk" şi el, Hirschel, „au voit să cumpere" pentru domnul, pe care acesta zice „să le dea neamţului" înapoi, că nu are bani), acesta o trimite, la 11 mai, comisarilor Szuhay şi Istvánffy, la Alba Iulia, căci Pezzen plecase de aci, încă la 4 a lunii, la Praga [161], rugîndu-i să i-o trimită şi lui. „Am ţinut să vă fac pe scurt cunoscut magnificenţelor voastre", scrie Hirschel „că Mihai Vodă transalpinul, la cererea (ad requisitionem) comisarilor sf. maiestăţi cesaro romane mi-a dat mie, nu magnificului domn Pezzen, acest răspuns prin scrisori" [162].

E lămurită ţinta ce urmărea Mihai cu scrisoarea sa. Era, ca să dea un îndemn puternic arhiducelui Maximilian : să vină odată. De o lună şi mai bine se aflau comisarii în Ardeal, luaseră ţara asta în stăpînire şi îl chemau necontenit, ca şi toţi prietenii, pentru a tăia pe dinainte la orice primejdie, ce simţeau că se va putea ivi ; şi el nici nu plecase încă din Praga [163]. Acum începuseră nu numai magnaţii unguri din Ardeal, care nu-l doreau, a crede că nu va mai veni, ci şi nobilimea mică. Şi credinţa aceasta avea să treacă hotarul, după atîta tărăgănare. Şi se vede, că domnul se temea de pe acum de întîmplarea, că nu va veni arhiducele [164], întîmplare, care era în stare să zădărnicească iarăşi toate planurile şi nădejdile lui. Căci atunci era foarte de temut că guvernul împărătesc n-o să prindă rădăcini şi că, în curînd, Ardealul avea să intre în mîna celorlalţi Báthoreşti, a pribegilor din Polonia, ce rîvneau după domnie (dacă nu chiar în mîna vreunui magnat ungur), de care se ştia, că au să închine iarăşi turcilor ţara. Într-adevăr, chiar atunci se înnoiau veştile : că Báthory cardinalul se află în Moldova şi adună tot felul de derbedei fără căpătîi ; că Zamoyski i-a dat 150 de cai şi 300 de pedestraşi întrajutor [165] ; că polonii adună oameni de oaste pe la Sambor, aproape de Húszt, şi în alte părţi. Şi nu se ştia pentru ce : pentru a veni în Transilvania, sau pentru a se îndrepta spre Ţara Românească, cum întreabă principesa guvernantă pe bistriţeni [166]. Încă la 7 aprilie scrisese Thurzó lui Maximilian, că spionii săi, trimişi în Polonia, i-au adus vestea că ungurul L. Békés a primit de acolo 10 000 florinţi, ca să strîngă călăreţi şi pedestraşi în Ungaria pentru a-i trece în Polonia, dar se zicea, că pentru a însoţi pe regele în Suedia [167]. Ba Sennyei primea din Moldova ştiri şi mai ciudate : că polonii stau gata pe ascuns cu oşti, în mai multe

locuri, — acum, dacă nu va veni ducele (?) Sigismund [168], că lui Ieremia Vodă îi pare rău de plecarea principelui ardelean ; că de rîndul ăsta rău au lucrat nemţii, „doar va rîndui Dumnezeu lucrurile altfel", adaugă vestitorul lui [169].

Într-adevăr, cardinalul Báthory plecase de timpuriu la Ieremia Vodă în Moldova — nu ştim dacă a şi ajuns —, a trecut pe la regele, şi avea să treacă şi pe la cancelarul. Aceasta ne-o spune nunţiul din Polonia, San Severo, care, plecînd şi el la Viena, l-a întîlnit împreună cu abatele Comuleo în cale. Nunţiul a încercat să-l abată de la gîndul său, dar degeaba : cardinalul îi spunea, că a fost chemat de Paşa de Buda, de cel de Timişoara, de secui, — care erau nemulţumiţi cu Sigismund, că nu şi-a ţinut făgăduinţa ce le-a făcut lîngă Braşov, cînd au plecat împotriva lui Sinan, la 1595, nu le-a dat libertăţile lor vechi — de partea mare a nobilimii şi de miliţia Transilvaniei, şi-i arăta şi felurite scrisori în această privinţă [170].

Mihai Vodă, care am văzut că ştia multe de mişcările Báthoreştilor, nu se poate să nu fi auzit nimica şi de legăturile lor cu nobilimea din Ardeal şi cu secuii.

Dacă Mihai voia să grăbească şi venirea comisarilor prin mărturisirea sa că nu face jurămîntul înainte de venirea lui Maximilian, n-am putea-o spune hotărît, deşi sîntem aplecaţi a crede. De o parte aceasta era de trebuinţă, pînă ce boierimea nu s-ar fi răcit, poate, pentru legătura cu Ardealul, văzînd că noul stăpîn nu mai vine. Şi era de lipsă şi pentru a se arăta mai tare înaintea duşmanilor, de care vorbirăm. De altă parte era cu primejdia faţă de turci, pe care trebuia să-i întărîte vestea.

Într-acea, comisarii îi scriseseră lui Mihai Vodă în privinţa „ajutorului de bani", care încă nu sosise. Domnul le răspundea, la 16 mai, zicîndu-le : „măriile lor să caute şi aşa să dea ştire maiestăţii sale, că gloatele slujitoare (adică : oastea năimită) nu le mai pot ţine cu vorba ; atît călăreţii cît şi pedestraşii au împlinit trei—patru luni, strigă asupra mea, n-am cu ce să le plătesc ; iar dacă se împrăştie, poate vedea maiestatea sa, dacă va fi spre binele sau spre răul atît al acestei ţări, cît şi al aceleia". Ei pot vedea toate şi din scrisoarea ce a scris maiestăţii sale asupra lucrului [171].

În aceeaşi zi soseau la Gherghiţa [172] delegaţii ce fuseseră la tătari. La 19, cum am văzut, Mihai trimitea ştirea principesei şi comisarilor. Omul lui, care ducea scrisorile, avea multe de spus cu graiul, şi domnul se roagă să i se dea repede răspuns despre toate. Din ceea ce scrie comisarul Szuhay împăratului, la 26 mai, înţelegem de ce era vorba. Mihai arăta comisarilor trebuinţa cuprinderii Moldovei acum (nu ştim, dacă a împuternicit şi pe Marini să facă aceasta faţă de ei). El se vedea poate îndemnat la faptă nu numai prin trebuinţa de a da de lucru ostaşilor, ci şi prin ceea ce îi va fi spus Gheorghe Raţ, care trebuie că veni numaidecît la Tîrgovişte, de lipsa de pregătire a lui Ieremia Vodă, de frica ce va fi băgat de seamă la el [173], de nemulţumirea moldovenilor. Polonii cercetează pe turci cu o ambasadă sărbătorească — era misiunea tînărului Herburth [174] —, cu gînduri duşmăneşti pentru împăratul căruia îi iau ţări ce i s-au închinat, pentru a le da lor, păgînilor, a zis Mihai

Vodă. El e gata a se răzbuna, pe ei : vrea să scoată pe Ieremia Vodă, care a fost băgat în Moldova cu sila de poloni, „şi să pună în capu-i pe altul, pe cine va porunci maiestatea sa". Are putere pentru aceasta şi se va împreuna şi cu ducele Ostroviei, Constantin Vasile, şi cu mulţime de cazaci. Trebuie luat acest duşman din spate, pentru a putea trece Dunărea. Se înţelege, comisarii nu-i puteau da în această privinţă nici un răspuns, căci n-aveau instrucţii. „Ne vom sili totuşi, scriau ei împăratului, de a ţinea atît pe acesta în bună vecinătate (adică pe Ieremia) [175], cît şi pe Mihai, prefectul celor două Valachii (adică al Valahiei mari şi mici) în slujbă şi supunere, pînă ce vom primi altă hotărîre (resolutionem) mai sigură şi mai uşoară de împlinit de la maiestatea voastră". Asta, ei se roagă, să li se trimită cît se poate de repede (quam citissime). Altfel amînarea le va aduce primejdie sigură, după cum toţi spun împreună cu Mihai Vodă. Mai mult nu puteau îndrăzni comisarii faţă de Ieremia Vodă. Doar îi trimiseseră, la 10 aprilie (cînd Hödl plecă în Ţara Românească), prin Pangratie Sennyei scrisoarea împăratului de la 21 ianuarie, care aproape nu era mai mult decît o înştiinţare despre numirea comisarilor pentru Ardeal, cu care, i se cerea, să se înţeleagă asupra dorinţelor sale, şi căreia comisarii îi adăugau numai dorinţa, de a ţine bună vecinătate [176].

Un răspuns hotărît şi ceva îndestulător aveau totuşi să dea comisarii îndată lui Mihai Vodă. Acesta, la scrisoarea lui din 16 mai. „Vom fi siliţi, cu toate acestea, scriu ei tot acolo împăratului, să numărăm lui Mihai Vodă zece mii de taleri, cum au fost făgăduiţi, ca să nu-şi piardă inima, luîndu-i cu băgare de seamă copilul de chezaş, cu partea lui din vistierie" [177].

Acestea aveau comisarii să le săvîrşească în persoană, cum bine se-nţelege. Mergerea unuia din ei în ţară era hotărîtă, precum ştim, încă la începutul lunii. Scrisorile voievodului de atunci încoace, aceasta din urmă mai ales, şi cea cu arătarea că nu va face jurămîntul înainte de venirea lui Maximilian, îi siliră, în sfîrşit, să se hotărască să plece. Chiar în acest raport, Szuhay, nemaiştiind cum să înduplece pe arhiducele ca să vie, îi spune împăratului că nici o primejdie nu-l ameninţă în Ardeal : chiar ei ar putea cîrmui, numai să aibă bani şi ceva gătitură de război, mai ales un comandant bun şi căpitanul de încredere ; curajul ardelenilor e ca al iepurelui. Fiinţa de faţă a lui Maximilian, avînd toate cele de trebuinţă, şi numele Casei Austriei îi va ţine pe toţi în ascultare. „De aceea e de lipsă ca ziua, noaptea să alerge (arhiducele Maximilian), să urmeze unde-l trage soarta" [178].

O zi după această scrisoare ajunse raportul din 21 mai al lui Bernárdffy şi George Raţ. Trebuinţa de a se tocmi cu delegaţii tătarilor i-a silit, în sfîrşit, pe comisari, să-şi schimbe planul şi să meargă amîndoi în ţară. Cel puţin aşa scriu ei lui Maximilian, la 28 mai. „Ni s-a părut mai potrivit să ne ducem acolo amîndoi, zic ei, „deoarece socotirăm că e greu şi cu primejdie, ca numai unul din noi să ia asupra sa tocmeala unui lucru atît de mare şi de greu" [179].

Înainte de a pleca, chiar îndată ce luară această hotărîre, la 27 mai, comisarul Szuhay împărtăşi planul şi sfetnicilor tronului ardelean, spu-

nîndu-le că se duc „să trateze cu voievodul precum şi tătarii", şi că vor lua cu sine pe Gáspár Kornis (unul din cei 12 senatori") [180] şi pe P. Sennyei.

Numaidecît încearcă atunci sfetnicii să-i abată de la acest gînd. Nu e bine, ziceau ei, ca amîndoi comisarii să părăsească reşedinţa şi să lase pe principesa singură.

În fapt, nu asta-i durea pe ei, ci intrarea oamenilor împăratului în legătură nemijlocită cu Mihai Vodă : aceea ce i-a durut totdeauna. Numai că, altădată, la 1594, trebuia să scoatem fapta lor, a ungurilor, din mersul întîmplărilor, şi din spusele mai pe ocol, ale altora. În anul următor, 1595, ea ieşea mai limpede la iveală din chiar scrisorile principelui. Iar acum avem mărturia goală golişoară, asupra celor ce s-a petrecut în sfat. „Pe lîngă aceea" (adică pe lîngă mila lor de principesă), zice martorul, căruia îi spusese Szuhay, sau fu el singur de faţă, „faima (reputation) maiestăţii sale s-ar micşora foarte, cînd doi comisari împărăteşti atît de măriţi, s-ar duce la un supus (Underthan), unde fostul lor principe trimitea totdeauna numai un om de rînd (ein schlechter Mensch), cîte odată unul tînăr ; apoi, că li s-ar putea întîmpla domnilor comisari tot felul de primejdii în această călătorie : în români nu e de încrezut, în moldoveni mai puţin. Polonia e primejdioasă, şi Oradea e răsculată pe faţă". În sfîrşit, „tătarii nici ei nu ar fi apostoli". — Ce putea să le răspundă Szuhay la acestea, decît că lucrul e hotărît, au scris şi maiestăţii sale, că se vor duce ? [...] Mai repetară o dată „că asta nu trebuie să facă, e şi cu primejdie să ducă cu sine domni mari, căci în Ţară nu sînt siguri de oameni răi ; iar pentru că întîi scrie împăratului, şi se hotărăşte singur, apoi întreabă sfatul (Senatul), pentru asta mulţumesc, şi aşa nici nu au să se sfătuiască mai departe" [181]. Întărîtarea lor nu rămase ascunsă nici principesei. Ea scria la 1 iunie mamei sale : „Alteţa voastră n-aţi putea crede, cît le sînt de duşmani patrioţii pămînteni", comisarilor. Şi ea le-a ajutat cît a putut [182].

În sfîrşit, vineri, la 29 mai, sub seară, se porniră comisarii la drum către Ţara Românească. Pe cale pînă la Braşov primiră o grămadă de scrisori. Întîi, una în Făgăraş de la împăratul, în care li se spunea de cele ce s-au făcut pentru împiedecarea duşmăniilor din partea ţărilor vecine, şi anume de „întărirea" tratatului de Bendzin prin arhiducele Maximilian [183], cuvîntul de pricină a polonilor. Altă scrisoare era de la judele braşovean, trimisă din „Vízakna" (Ocna Sibiului), cu veşti de plecarea tătarilor (neadevărate) ; de voievodul Moldovei, că-şi adună toată ţara la oaste şi şi-a pus tabăra la Ţuţora ; de plecarea regelui polon în Suedia, de garnizoanele lor tari la Sniatin, Kameniţa şi Sambor ; şi în urmă de turci, că se adună în mare număr la Nicopole, cum spun negustori greci veniţi de acolo, şi scot corăbiile înecate, pregătindu-se să facă pod, pentru a veni asupra Ardealului [184].

Apoi primiră răspunsul lui Ieremia Vodă la scrisoarea lor şi a împăratului, de la 21 ianuarie şi 10 aprilie, pe care Sennyei le expediase

abia la 25 aprilie [185]. Ieremia încredințează și dînsul de a sa „bună voință", cum s-a purtat și pînă acum către împăratul și creștinătate. Ele sînt trimise tot prin mijlocirea lui Sennyei, prin care a primit și el de la ei [186]. Acesta le alătură scrisoarea ce i s-a trimis lui și încă una din partea sa, spunînd, că nu crede că acest răspuns s-a dat fără știrea cancelarului polon : „din Moldova n-ar fi ieșit așa ceva" [187]. Și avea de bună seamă dreptate. Căci Ieremia îi trimisese copii numaidecît lui Zamoyski [188]. Sennyei mai spune, pe lîngă cele ce am pomenit într-alt loc, că oamenii săi, care au adus scrisorile, i-au adus și vestea de mare adunare de cazaci la granițele moldovene, fără să se știe pentru ce, și „de frica" ce au băgat de seamă la moldoveni și la domnul lor ; crede, că „au înțeles ținta lui Mihai Vodă" ; apoi de nemulțumirea polonilor cu venirea lui Maximilian în vecinătatea lor [189]. Tot atunci, adică pe cale, poate la Brașov, primesc comisarii scrisoarea cunoscută a lui Bernárdfy, din 1 iunie, și alte două din aceeași zi de la Mihai Vodă.

A primit scrisoarea lor trimisă de judele brașovean, spune voievodul, unde-i dau veste, că vreau să plece în țară, vineri la 29 mai. Fiindcă-i scriu să vină la Tîrgoviște, că Gherghița e loc prea sus, a venit, împlinindu-le dorința, după cum le-a scris și secretarul său. Îi așteaptă „vesel și cu mare iubire..." „Fiindcă însă avem înaintea noastră", zise el mai departe, „anumite și mari lucruri, preste care trebuie să hotărîm, iar ele cer vreme foarte scurtă, vă rugăm pe măriile voastre, fără nici o zăbavă, să grăbiți cît puteți (jötten jöffen) încoace la Tîrgoviște". Scrisoarea fu trimisă printr-un om de însemnătatea lui Petru Armeanul, pe care-l vom întîlni adeseori în urmă ; cealaltă, din aceeași zi, e puțin mai mult decît un credențional pentru acesta. Repetă totuși rugarea venirii degrabă, căci nu mai poate ține pe omul hanului tătăresc. Și să-i creadă tot ce va spune în numele său. Însemnătatea omului și amenințarea cu tătarul, că nu mai vrea să aștepte, ne face totuși să ne gîndim, că Mihai se temea și în ultimul moment, că ungurii, pe care el trebuia să-i cunoască foarte bine, tot ar mai putea să oprească venirea cu drag așteptată a comisarilor.

Aceștia alăturează la raportul lor către împăratul, Brașov 3 iunie, toate astea arătate și alte cîteva scrisori necunoscute, în care „încep a se dezveli cugetele din inimile oamenilor". Ei se roagă iarăși, arhiducele Max să vie foarte repede, „căci, deoarece se tărăgănează atîta venirea serenității sale, mulți zic, și încă partea mare, ca și țările vecine, că trebuie crezute scrisele lui Jósika, și socotesc că serenisimul Maximilian s-a speriat, și țin că nu va veni niciodată". Se jeluiesc de lipsă de bani ; nu pot ține și plăti nici oastea regulată (miles ordinarius), dar încă să mai adune și alta nouă. Polițele (cambiile) de atîtea ori făgăduite prin colegul lor Pezzen, nu le-au mai primit. Tătarii, de nu vor fi domoliți acum cu bani, vor fi dușmani. Mihai Vodă, văzîndu-se părăsit, va deznădăjdui și el și se va împreuna cu turcii, ori va fugi cu rușine și-și va lăsa lor (turcilor) țara. Cu privire la „moldovean, care se teme foarte" și a cărui scrisori le țin și ei de „molfăite întîi de cancelarul polon", ziceau că își vor da toată truda, „ca nu cumva românul să încerce ceva împotriva lui, fără voința hotărîtă (expressa) a preasfintei maiestății voastre". Se roagă apoi să se hotărască limpede și cît de repede cu privire la tătari [190].

Isprăvind cu raportul, în sfîrşit, comisarii nu mai zăboviră deloc, ci se porniră către Ţara Românească, luînd drumul peste Rîşnov, în susul Bîrsei, la Piatra Craiului.

Aci, într-o înălţime de 2 241 de metri (deasupra mării) în aerul curat şi subţire, ce desmiardă pe feciorul de crai din poveste, încremenit pe vecie, la mirosul sănătos ce poate să înalţa pînă la ei de la stîna păcurarilor români — crai şi ei pe coastele muntelui şi ale întregilor Carpaţi —, la mărturia cleanţurilor sure alburii, ce sfîşie norii pîcloşi — căci nu iubesc decît lumina..., aci, în faţa soarelui blînd, aveau să se dea de gol vorbele rele ale senatorilor unguri din Alba Iulia. În locul hoţilor şi tîlharilor ce primejduiesc viaţa pe pămîntul românesc, cum li se spusese comisarilor, îi aştepta, chiar la graniţă, floarea boierimii Ţării Româneşti..., aci, în depărtare de o zi şi jumătate de la Tîrgovişte. De dovezi ca acestea se temeau cînd stăruiau atît de mult, ca nici un trimis împărătesc să nu treacă hotarul!... În căruţe trase pe piedici de lemn coborîră muntele, înaintînd spre capitala de altă dată prin valea rîului ce udă capitala de astăzi. În depărtare de jumătate de mil de la Tîrgovişte, în ziua de 5 iunie (26 mai st. v.) întîlneau pe tînărul fiu — în curînd de 14 ani — al voievodului, pe coconul domnesc Pătraşcu, cu o însoţire strălucită de altă lume aleasă, în trăsuri împodobite, unde aveau să fie luaţi şi oaspeţii străini, şi cu vreo 3 000 mii de călăreţi şi pedeştri. Nici pe un rege nu-l puteau primi altfel. Atîta dor sta înecat în pieptul domnului român şi al credincioşilor lui supuşi după oamenii ce veneau — în chipul împăratului. Atîta bucurie, atîta fericire simţea el şi ai săi, că odată totuşi au ajuns să lege pe pămîntul lor legătura ţării cu împărăţia creştină. „Toate acestea s-au făcut pentru mărirea şi vaza prea sfinţitei voastre maiestăţi", înseamnă chiar comisarii.

Întîi au vorbit cu toţii dimpreună de toate cele ce s-au mai scris înainte: de tătari, de moldovean, de Constantin Vasile (prietenul din Polonia), de cazaci, de veştile de la turci. „După prînz" s-au dus „singuri într-un loc (mai) ascuns în grădină" — înţelegem comisarii, care raportează acestea şi voievodul — numai cu „secretarul tălmaci român" al acestuia, cu Ioan Raţ („cum se vede sîrb"), „cunoscător prea iscusit al limbii ungureşti, ştiutor şi de latinească". Şi au dezbătut multe ceasuri, pînă seara, asupra legămîntului de încheiat cu delegaţiunea tătară.

Apoi duminică în 7 iunie, s-au dus la biserica metropolitană, cu hramul Înălţării lui Christos, sub cuvînt că se duc la slujba dumnezeiască. Aci a fost chemat de voievodul şi primul delegat al hanului tătar şi ascultat în fundul grădinii. El a îmbiat cu jurămînt „prietenia şi legătura hanului cu toată creştinătatea şi a făgăduit că principele său va păstra foarte tare orice se va hotărî în această confederaţie prin Mihai Vodă între maiestatea voastră prea sfinţită şi între principele tătar în treaba încheierii legămîntului de uric (ratione perpetuae coniunctionis ineundae)" [191]. La Silistra va aştepta hanul răspunsul dorit şi o sumă oarecare de bani, şi de va fi mulţumit se va întoarce acasă, fie că sultanul îi va da sau nu pe frate-său. Mai mult încă: şi el îndeamnă pe împăratul să nu se lase la turc nicidecum, că-i călcător de legăminte şi necredincios, care şi pe dînsul l-a răsplătit numai cu rău pentru serviciile sale. Po-

trivit cu spusele acestuia zic comisarii, sînt şi scrisorile ce-a trimis hanul, rugîndu-se de Bernárdfy şi George Raţ, nicidecum să nu le arate cuiva afară de Mihai Vodă şi Sigismund [192].

Într-adevăr, scrisoarea hanului pentru Mihai nu se deosebeşte în cuprins, deşi nu cuprinde tot. „Primesc şi îmbrăţişez de astăzi prietenia ta", zice el. „Tot ce ai cerut de la mine, cu voia lui Dumnezeu, vei avea". Apoi spune că i-a răspuns prin omul lui fruntaş (prin Raţ) şi că trimite omul său „de frunte şi vrednic de credinţă Hazan-Aga, ca să se vorbească şi să facă legătura cu tine (ut tecum loquatur et concludat)". E interesant chipul învăluit cum îi cere bani. „Am un frate mai mic la Poartă", zice el, „pe care l-am cerut de două ori, ca să mi se dea înapoi. Dar mi se cere mare sumă de bani pentru el. Şi asta nu sînt în stare s-o împlinesc". Deci să-l „ajute" cu bani. Dacă îşi va scoate fratele, totul va fi pe voia creştinătăţii. Cînd va auzi Mihai Vodă că a ajuns la Dîrstor, să-şi trimită pe acest om fruntaş (adică pe Raţ) [193].

„După aceea", poate tot în această zi, comisarii şi sfetnicii aduşi cu ei, Kornis şi Sennyei, împreună cu Mihai Vodă se învoiră să trimită hanului 10 mii de galbeni, „în numele maiestăţii sale împărăteşti" prin acest Hazan Aga, cu care să meargă cineva şi din partea lor (deoarece Bernárdffy nu putea). Şi fiindcă banii nu-i aveau, voievodul Mihai s-a îmbiat a-i cîştiga singur de la Braşov, şi a trimis îndată după ei [194].

Pînă ce să vină banii, cînd erau să se facă şi hîrtiile pentru tătar, după ce omul lui va fi primit cu graiul făgăduinţa celor hotărîte, se putea şi trebuia să se treacă acum la lucrul cel mai mare, la încheierea legămîntului cu Ţara Românească. Se vede, Mihai şi boierii săi făcuseră această încheiere atîrnătoare de ajungerea la înţelegere cu tătarii întîi, care era pentru ţara lor de cea mai mare însemnătate, — numai atunci putînd să se lege ticnit şi fără mare primejdie de împărăţie.

La 9 iunie stil nou (30 mai) se iscălea contractul. Totuşi lucrul n-a fost aşa uşor, cum s-ar părea după scurtimea timpului.

Schimbul de vederi se începuse încă la întîia întîlnire cu boierii, pe Piatra Craiului, căci Istvánffy scrie lui Pezzen, că „aproape şapte zile" au ţinut „vorbele, tocmelile şi dezbaterile". Şi nu credem că spune aşa, numai ca să se laude, ori numai să se dezvinovăţească, fiindcă „nu s-au putut face sau ajunge altfel", de cum s-au ajuns.

Cuvîntul din urmă ne dă a înţelege, că lupte grele au trebuit să poarte românii în aceste tocmeli, ca să nu mai ajungă la un contract ruşinos, ca cel cu Sigismund Báthory [...] la 1595, şi ca să-şi poată păstra firea întreagă a ţării lor. Mai ales, dacă ne gîndim, că tocmitorii erau şi acum unguri, căci pe Pezzen nu-l putură dobîndi, cu toate rogotele lor, deşi cei de căpetenie, care singuri aveau după dreptate cuvîntul, unguri slujitori împărăteşti, din Ungaria regală. Şi lupta o purtară cu biruinţă. Păţaniile şi mai ales starea bună în care se aflau cu turcii, dar şi nevoia împăratului de a-i avea pe partea sa, îi puteau face tari de tîrg. Comisarii se văzură siliţi „a ţine seamă de întîmplări şi de vremuri : totdeodată şi de persoane" [195].

Dar să vedem contractul. Ni s-a păstrat în amîndouă formele : atît în cea dată de comisari lui Mihai Vodă şi boierilor săi, cît şi în cea dată de

aceştia comisarilor. Ele nu se deosebesc într-alta — afară de singuratice cuvinte fără însemnătate — decît prin schimbarea persoanelor, care vorbesc şi către care se vorbeşte.

Aşadar, deoparte Ştefan Szuhay, episcop de Vaţ, prefectul Camerei ungare şi Nicolae Istvánffy, propalatinul Ţării Ungureşti şi căpitanul cetăţii Şopron, „sfetnicii maiestăţii sale şi comisari, delegaţi cu plină putere în Transilvania şi Ţara Românească (Valahia)", iar de cealaltă parte (exemplarul dat de români „Michail, voievodul părţilor Transalpine ale Ţării Ungureşti şi sfetnicul sfintei maiestăţii sale împărăteşti şi regeşti, Ieftimie, archiepiscopul Tîrgovişteі, Dimitrie vornicul, banul Mihalcea, Radul clucerul, Teodosie logofătul, Andronic vistierul şi postelnicul (cubicularius), Negre spătarul, Miroslav logofătul, banul Calotă [196], sfetnicii şi slujbaşii" săi, „reprezentînd toată Ţara Muntenească", fac cunoscut cele ce urmează. [...]

1. Maiestatea sa va da lui Mihai Vodă, cît timp va ţine războiul acesta cu turcii — care iată e în al şaselea an — bani gata pentru plata a 5 000 de ostaşi prin oamenii şi plătitorii săi (ai împăratului), ca să-şi apere ţara, şi de i se va da prilej, să atace pe duşman. Pentru alţi 5 000 de oameni, ce-i cere voievodul, comisarii se făgăduie, să mijlocească pe lîngă împăratul, ca să-i dea sau bani, sau oaste, călăreţi şi pedestraşi şi anume, vara, numărul întreg, iarna, pe jumătate. Plătitorul M. Sale să-i plătească şi să facă mustră cu ei în fiecare lună. Iar dacă starea lucrurilor ar fi aşa, ca să nu trebuiască atîta oaste, atunci să nu o ţină în zadar, ci s-o îndrepteze acolo, unde va zice maiestatea sa, unde o va mîna serenisimul Maximilian. La toată întîmplarea, Mihai Vodă nu va întrebuinţa această oaste decît pentru depărtarea turcilor şi a altor duşmani de la Transilvania, Ţara Românească şi părţile Ungariei, şi se va potrivi în aceste întîmplări şi prilejuri de învingere, după voinţa împăratului şi a lui Maximilian. Dacă va avea lipsă neapărată de mai multă oaste, atunci M. Sa, sau, în numele său, arhiducele Maximilian, frate-său, care va „cîrmui" (gubernaturus) de aci înainte Transilvania în numele M. Sale, îl va ajuta cu mai multe trupe, atît din Transilvania, cît şi dintr-alte locuri. Dimpotrivă, dacă duşmanul s-ar izbi asupra Transilvaniei sau a părţilor vecine ale Ungariei, Mihai Vodă va da, dacă i se va cere de M. Sa sau de Maximilian, cît mai mult ajutor, atît cu cetele pentru care primeşte plată, cît şi cu oastea sa muntenească, acolo unde va cere trebuinţa, şi dacă va fi de lipsă, va veni şi în persoană. Tunuri, praf, gloanţe şi alte unelte de război îi va da M. Sa sau Maximilian.

2. „Pentru ca Mihai Vodă să dea aceste ajutoare cu atît mai cu mare rîvnă şi iubire, şi pentru ca să poată sluji creştinătăţii cu toată credinţa : maiestatea sa îi dă domnului Mihai Voievod şi fiului său Pătraşcu, în fii de fiii săi, Ţara Muntenească, cu toate veniturile, drepturile şi hotarele, ca să o ţină şi s-o stăpînească cu drept de uric (pentru totdeauna), şi i-o dăruieşte, ca unui vasal şi feudator adevărat al său, anume urmaşilor în linie dreaptă şi de parte bărbătească : fără plata niciunui tribut sau a vreunei dări, şi cu toate acele libertăţi şi privilegii (adică drepturi deosebite) cu care a stăpînit-o şi a ţinut-o pînă acum. Totuşi aşa, ca atît el cît şi urmaşii săi vor da maiestăţii sale în fiecare an, după vechiul obicei

față de regii ungurești, ca domnului și regelui său, un dar de onoare, după cuviința și căderea maiestății sale și a sa". Moșiile însă, ce-și vor agonisi și vor cumpăra pe bani, Mihai Vodă ori fiul său, le pot da și lăsa în moștenire cui vor voi.

3. Iar dacă s-ar întîmpla, ca domnul Mihai voievod sau fiul său Pătrașcu să moară fără urmași de parte bărbătească și să li se stingă sămînța — de ce Dumnezeu să-i ferească —, atunci maiestatea sa și urmașii și moștenitorii săi „vor îngădui, ca Țara Muntenească să aibă voievod, sau principe, din același loc și de aceeași lege ca și pînă acum : astfel, totuși, ca dreptul alegerii să se păstreze (să se rezerve) maiestății sale împărătești și urmașilor și moștenitorilor săi : iar M. Sa și urmașii săi... la această întîmplare, vor alege și vor întări de voievod pe acela, care va fi numit și însemnat (designatus) de boierii și staturile și rangurile țării, cu învoiala tuturor".

4. Comisarii îl încredințează pe voievod, pentru sine și următorii săi, în numele împăratului, că M. Sa va porunci și le va da o cetățuie (un castel) în Ungaria sau Transilvania, cu veniturile ei, cît să fie îndestulătoare pentru a trăi cinstit [197].

5. În privința fugarilor, care vor fi săvîrșit vreo crimă de trădare în Țara Românească sau altă fărădelege, și au obicei să fugă în părțile Transilvaniei și Ungariei, unde se socotesc mîntuiți, s-a hotărît să nu mai fie primiți în cetăți și orașe, nici în cetățuiele Transilvaniei și ale locurilor vecine, ci domnul Mihai să aibă putința a-i urmări și prinde oriunde. De asemenea trebuie să fie dați înapoi ostașii, călărețiii și pedeștrii, care, luîndu-și leafa, ar cuteza să fugă pe ascuns.

6. Negustorii Țării Românești să aibă drept de negustorie liberă, întrucît nu ar fi cu vădită pagubă pentru cetățile libere din Transilvania, și nu s-ar lovi în privilegiile lor, „se-nțelege, plătind cele ce trebuiesc plătite". Iar alți negustori, străini să aibă libertate a aduce în această țară și a duce din ea orice marfă, atît transilvănenii, cît și ungurii și nemții, de asemenea plătind cele de lipsă.

7. Cît privește legea (religia), maiestatea sa dă încredințarea, a nu împiedica întru nimica cele ce au fost ținute pînă acum în Țara Românească, „nici slujbele bisericești ale episcopilor și preoților lor a nu le opri, nici a nu sili pe domnul voievod sau staturile și rangurile lui (să treacă) la altă religie".

8. Se vor lua în cuvenită seamă boierii și ostașii Țării Românești, care vor fi făcut fapte vrednice pentru maiestatea sa și creștinătate, și voievodul Mihai îi va recomanda. De asemenea, vestitorii și delegații săi, pe care îi va trimite la M. Sa sau la arhiducele Maximilian, vor fi primiți îndată în audiență și li se va da răspuns vrednic, după cum va fi darăvera, și vor fi ținuți omenește (et ii comiter tractabuntur).

Comisarii se îndatorează și făgăduie în numele M. Sale, că atît M. Sa cît și arhiducele Maximilian va ține toate acestea : anume că M. Sa „le va ratifica și întări". De altă parte, „domnul Mihai voievod, în numele său și al fiului său Pătrașcu și al urmașilor și moștenitorilor lor, și boierii în numele și persoana lor și a moștenitorilor și urmașilor lor, a staturilor și a rangurilor Țării Transalpine, în numele celor de față și al celor

viitori, trebuie şi sînt ţinuţi să dea asemenea scrisori asupra facerii suszisului jurămînt de credinţă şi asupra acestei învoieli, sub sigiliul şi iscălitura lor" [...]. Documentul s-a „dat şi săvîrşit în biserica sau mănăstirea dumnezeiescului episcop Nicolae, aşezată în promontoriul (pe dealul) zisei cetăţi Tîrgovişte, în a 9-a zi a lunii iunie, a domnului 1598 [198].

Lucru firesc ar fi, ca, după schimbarea celor 2 exemplare ale acestui contract, să se fi făcut jurămîntul de credinţă către împăratul, de care e vorba. Dar din întocmirea contractului, se pare că reprezentanţii împăratului, după ce era statorit şi scris actul pentru amîndouă părţile, cerură mai înainte de toate, deci înainte de a se pune pe el iscăliturile, ca voievodul şi boierii să facă jurămîntul de credinţă. Numai atunci, aşa se vede, se schimbară documentele, dacă aceasta nu era trecut numai pe hîrtie aşa, în cuprinsul contractului, ca un semn de deosebită umilire faţă de împăratul.

În izvoarele de jurămînt, din aceeaşi zi de 9 iunie, cel domnesc deosebit de cel al mitropolitului şi al boierilor se zice : că Mihai Vodă (cu titlurile din contract) şi boierii (cu numele de acolo) „sfetnicii şi slujitorii ilustrului Domn Mihai, voievodul Transalpinei", jură împăratului şi regelui Rudolf [...] şi urmaşilor lui, de a-i fi toată viaţa, ei şi urmaşii lor, „credincioşi şi ascultători, prietenilor maiestăţii sale prieteni şi neprietenilor neprieteni", de a nu lucra împotriva lui niciodată, nici pe faţă, nici pe ascuns, nici prin amestecături sau îndemnuri (prin sfătuire), nici prin fapte. Aci, jurămîntul voievodului mai are acest adaus : „Planurile şi tainele maiestăţii sale ce-mi vor fi încredinţate, fie cu graiul (coram), fie prin scrisori, fie prin vestitori, nu le voi dezveli nimănui, şi în orice treburi voi fi întrebat, de maiestatea sa, voi da sfat folositor, bun şi credincios şi toate năzuinţele duşmanilor, despre care voi înţelege, oricine ar fi ei, le voi descoperi cu credinţă maiestăţii sale". Apoi se urmează iarăşi în acelaşi fel în amîndouă izvoadele : că se vor împotrivi după putinţă tuturor duşmanilor împăratului [...] Aşa să le ajute Dumnezeu (Tatăl, Fiul şi Duhul sfînt, să adauge la începutul jurămîntului), Fecioara Maria şi toţi sfinţii şi aleşii domnului, împreună cu „această sf. Evanghelie", pe care făceau jurămîntul, după cum se vede [199].

Comisarii spun în raportul lor, că au trebuit să învingă „cele mai multe şi mari greutăţi" (Plurimas et maximas difficultates superare debuimus) pînă ce au putut îndupleca pe Mihai să facă jurămîntul. „Căci voievodul se plîngea foarte aspru împotriva transilvănenilor şi abia a putut fi adus să le ia credinţa a doua oară. Se plîngea, că a fost împiedicat de ei în orice faptă strălucită, oriunde ei cereau mărirea pentru sine ; că a fost lipsit prin ei de ţară, cu cea mai mare ruşine, lăsîndu-i numai leafa pentru 200 de călăreţi ; în urmă totuşi a fost aşezat iarăşi în starea-i neştirbită : se temea acum de ceva asemenea" [200]. Dar comisarii făcură voievodului cele mai bune nădejdi în maiestatea sa şi în arhiducele Maximilian [201].

Cu de aievea, în contract nici nu e vorba de Transilvania. Legătura se făcu numai cu împăratul şi cu Ungaria, stăpînită de el cu numele de rege (cîtă nu era ocupată de turci).

Privind contractul mai de aproape, putem zice că nici nu au fost românii care au ieşit învinşi din toate dezbaterile.

Fără îndoială e un punct de cea mai mare greutate, în care românii au trebuit să îngăduie, deşi nu e trecut ca punct deosebit al legămîntului, ci e strecurat numai în titlul domnului. Acesta nu se mai numeşte domnul sau stăpînul Ţării Româneşti, ci numai voievodul părţilor dincolo de munţi ale Ţării Ungureşti. Se împrospătează acum învechitele legături de vasalitate, ce le-au avut voievozii Ţării Româneşti cu regii ungureşti, în vremuri, de mai multe ori, începînd din primii ani după pustiirea ţării lor şi a celei ungureşti prin tătari, la 1241 [202], şi sfîrşind cu primirea suveranităţii turceşti la 1462, legături ce au fost însă totdeauna trecătoare, căci erau mereu iarăşi rupte de toţi cei mai harnici stăpînitori româneşti. Dar lipirea Ţării Româneşti de coroana Ungariei, ce se aşeza din nou prin contractul din 9 iunie 1598, îşi pierde toată însemnătatea supărăcioasă şi jignitoare pentru români, cînd cumpănim îndatoririle ce se luau de o parte şi de alta. Dimpotrivă, românii cîştigă atîta, cît nici nu ne vine a crede că vor fi cerut mai mult — în afară de pierderea neatîrnării lor, care privea numai legăturile cu străinătatea. La toată întîmplarea, în starea de slăbiciune, în care se aflau faţă de [...] vecini, în greutatea vremii tulburate de războaie, în care şi ţara lor era cuprinsă, românii nu puteau dori mai mult. Ceva mai tîrziu, Matei Basarab va îmbia împăratului cu toată inima spunerea sa, ca să aibă scut şi ajutor [203].

Întîi, lor li se asigură, tocmai în vederea acestei vremi de nevoie, cinci, ba chiar 10 000 de ostaşi plătiţi de împăratul, şi la nevoie mare li se făgăduia ajutoare încă mai însemnate, şi cu aceasta le era răscumpărată neatîrnarea, care nu şi-o puteau apăra singuri. Al doilea, ei cîştigă dreptul de moştenire a domniei în familia domnului lor, care i-a scos de sub turci. Şi o dinastie ereditară era întîia cerinţă, pentru ca statul român să scape de frămîntările, care-l slăbiseră pînă aci, şi care aveau să-l mai chinuie alte două veacuri şi mai mult de jumătate. [...]. Pentru întîmplarea de stingerea dinastiei lui Mihai Vodă, în linie bărbătească, e adevărat, că împăratul îşi păstra „dreptul alegerii“ ; din tîlcuirea lui se vede însă că acest drept se mărginea la întărirea celui ce-l „vor fi numit şi arătat boierii, staturile şi treptele ţării, cu învoiala tuturor“. E uşor de înţeles, cu toate acestea, că o alegere „cu învoirea tuturor“ (unanimi consensu) era greu de nădăjduit [...]. La toată întîmplarea însă, se spunea hotărît că ţara trebuia să aibă „voievod sau principe“ din acelaşi loc şi aceeaşi lege. Al treilea, toate drepturile, aşezămintele, legile ţării rămîn neatinse, şi voievodul îşi cîrmuieşte ţara după vechiul ei obicei, fără nici un amestec din partea suveranului, ca un domn neatîrnător de nime. Tot semnul de supunere şi ocrotire se mărginea la un dar, pe care supusul trebuie să-l dea în fiecare an patronului său, ceea ce se obişnuia chiar între vecini numai prieteni. Asupra dreptului de pace şi de război cu alţii nu se vorbeşte nimic, decît ceea ce se cuprinde în îndatorirea de a fi prieten prietenilor şi duşman duşmanilor împăratului, dar atîta era poate de ajuns [...]. Un cîştig foarte însemnat era şi hotărîrea privitoare la pribegi, întrucît aceasta cuprindea şi pribegii politici. Cel mai îndemînatic loc de scăpare al nemulţămiţilor politici, ca şi al criminalilor, politici şi de tot felul, era Transilvania vecină. Un veac de-a rîndul aceasta fu găzduitoarea atîtor doritori de domnie şi de schimbul domniei. Aci îşi pregă-

tiră ei armele lor de răsturnare. Acum domnul avea dreptul să-i urmărească şi în acest cuib, şi în toate locurile Ungariei, şi capătă făgăduinţa că nu vor fi nici primiţi nicăieri [...]. De asemenea, punctul privitor la negoţul liber e de natură de a putea avea loc într-un tratat între două state neatîrnate ; şi cu toate drepturile particulare ce puteau avea oraşele, drepturi ce trebuiau să fie luate în seamă, românilor li se va da putinţa de a vinde în ţara vecină a Ardealului, plătind vama cuvenită, pe care şi ei aveau dreptul să o ia de la mărfurile ce intrau la ei din afară, ca şi la cele ce ieşeau, dacă erau taxe [...].

Sfîrşind cu contractele şi jurămîntul, comisarii şi deteră lui Mihai zece mii de taleri [204], desigur cei ce avea să-i aducă de mult Ioan de Pojon, închipuind datoria veche pentru oaste. În fapt, el se afla aci cu comisarii [205]. Dar voievodul cerea, zorea, se ruga pentru toţi sfinţii, maiestatea sa să-i dea şi leafă pentru cei 5 000 călăreţi şi pedeştri, făgăduiţi prin contract, sau să-i dea atîta oaste. Făgăduieşte, dacă maiestatea sa va afla de bine, şi-i va da oaste mai multişoară, că are să ţină anul ăsta în acele locuri toată puterea turcească, şi tot greul lor, cu aceste oşti de la maiestatea sa şi cu cetele sale de cazaci. Iar dacă turcii ar vrea să năvălească în Transilvania, cum era vorba că e ţinta adunării oştilor lor la Vidin, şi ar fi în stare să tot tragă la sine şi pe tătari, ca aceştia să le ajute dinspre răsărit, de către Ţara Românească, cum mai era planul lor : dînsul, Mihai Vodă, va împiedeca intrarea tătarilor în ţara sa, aşa că vor fi siliţi să treacă Dunărea pentru a se împreuna cu turcul. Săvîrşindu-se împreunarea acestora şi apucîndu-se ei să bată sau Transilvania pe la apus, pe la Caransebeş, Lugoj, Lipova, Cenad, Oradea, sau Ungaria, el va putea să-i atace din spate, pe la Orşova, sau să treacă Dunărea, pentru a le pustii ţara cu foc şi sabie. „Mai zice, şi e adevărat, căci avem ştirea şi de la alţii", spun comisarii — şi am văzut şi auzit şi noi de mai multe ori înainte —, „că dacă el, voievodul, va trece Dunărea cu cincisprezece sau douăzeci de mii, toate acele naţii... cum sînt bulgarii, sîrbii, albanezii şi herţegovinenii (Rasciani), uniţi cu el prin aceeaşi religie, se vor apuca de ucis turcii. Cu acest nume ţine la sine copiii căpeteniilor acelor naţii pentru chezăşie". Mai făgăduie — ceea ce nici nu mai era de lipsă, fiind în înţelesul legămîntului, — să meargă în persoană, oriunde i se va porunci. Iar dacă maiestăţii sale i-ar mai plăcea : „e gata a se mulţămi numaidecît de domnie (principatu), numai dacă s-ar purta grijă să i se dea un loc potrivit de reşedinţă şi hrană". Se vede, aceasta era pentru a-şi arăta mai cu tărie credinţa. Mai ales că îi luaseră în nume de rău comisarii, că a trimis turcilor tributul şi a primit de la ei semnele domniei, cu toate că le spusese că aceasta s-a întîmplat încă în zilele din urmă ale aflării lui Sigismund în Ardeal, şi că nu le-a trimis decît 5 000 de taleri (ştim că erau 6 000 de galbeni). Altfel el încredinţa pe comisari, că turcii nici aşa nu sînt mulţumiţi cu dînsul, căci ei ştiu de cele ce se petrec între el şi împăratul, prin trădarea şi veştejirea (înnegrirea) polonilor şi a lui Ieremia Vodă.

Astfel trecea domnul într-un chip atît de firesc la planul său nestrămutat, pentru a dovedi trebuinţa împlinirii lui. Ieremia Moldoveanul, spunea Mihai Vodă comisarilor, „e un viclean, trădător, om făr de nici o credinţă, care nu încetează de a şopti duşmanului şi de a-l aţiţa, ca să-l poată

prăpădi. „El e primitorul trădătorilor săi, el descoperă dușmanului toate faptele și silințele sale, ... el îndeamnă pe turci să cuprindă Țara Românească și Transilvania, și le îmbie și ajutorul său și al polonilor. De aceea ar dori să-l zvîrle din Moldova, să se mîntuie de un atît de mare dușman și vînzător, să cîștige Moldova înapoi maiestății sale. Are și scrisori de la mulți domni poloni, care îi făgăduiesc ajutoare". Numele lor le tace Istvánffy, la dorința voievodului, dar scrisorile poloneze le-a văzut și le-a citit. „Zice Mihai că numai să nu fie oprit de maiestatea voastră și de noi, și va avea foarte ușor Moldova și pe moldovean legat, și va zădărnici sperieturile polonilor. A mărturisit, că s-a făcut încercarea și de către poloni să-l despartă (pe Mihai) de împăratul, „prin mijlocirea unor anumite persoane, cu deosebire din partea cancelarului" [206]. De Jósika a fost îndemnat să-l sprijinească la dobîndirea principatului Transilvaniei. Cu toate acestea noi, zice comisarul raportor, „l-am făcut să ia aminte, ca nu cumva să încerce ceva împotriva Moldovei, după cum am avut ordin de la maiestatea voastră. Iar el a răspuns că nu poftește Moldova, nu ea e dușmana lui, ci Ieremia". De încheiere Mihai mai adăuga, că de ar avea un vecin moldovean credincios, cu care să-și poată liniști împreună puterile, ar putea face, ca niciodată, nici tătarul nici turcul să nu poată pătrunde în aceste țări (ditiones) dincoace de Dunăre [207].

Însoțind cu astfel de cumpăniri încheierea contractului cu oamenii împăratului, Mihai Vodă dovedea că și în noua situație toată mintea și inima lui stă încă la Moldova. El își păstra toată înțelegerea pentru trebuința cea dintîi, care nu s-a schimbat cu situația cea nouă și simțea toată durerea silei de a sta pe loc, cîtă vreme acolo, în Moldova, cîrmuia un argat polon, care nu făcea un pas fără comanda lui Zamoyski, a dușmanului său de moarte, și a dușmanului împăratului. Ca să poată cîștiga voia acestuia pentru fapta, de la care atîrna toată putința viitoarelor sale izbînzi, el pricepuse acum, că nu-i iertat a mai vorbi de cuprinderea Moldovei pentru sine, ceea ce ar putea îngrijora pe împăratul. Cu înțelepciune el cerea voie să o cuprindă pentru noul său suveran : acesta să pună în ea domn pe cine va voi. Un prieten să aibă numai acolo, și va putea face cu turcii și cu tătarii ce va voi, zicea el. Atît trebuia să-i îngăduie împăratul, în interesul său. Și dacă alți oameni mai harnici, mai puțin fricoși, mai cutezători la lucruri noi, ședeau în tron și în jurul tronului împărătesc, care în acest timp era strămutat în palatul Hradjin din Praga, desigur opreliștea cu orice preț nu stînjenea zborul unui om vrednic de fapte, menite a lărgi marginile împărăției și a ajuta, într-un chip neașteptat, războiul greu cu turcii. Nu era de lipsă atunci a avea ochi atît de luători în seamă către poloni. Ei nu erau gata de război. Regele lor tocmai se ducea la celălalt tron al său, în Suedia, unde era chemat, și la hotarele de la miază-noapte — răsărit ale Poloniei, în Rusia, se deschideau alte griji și interese [208] pentru ei, pentru leși și dinastia lor, prin golirea tronului și stingerea familiei domnitoare. Totuși Mihai Vodă era să rămînă tot cu dorul acestei îngăduințe, pe care nu înceta de a o cere și de a-i purta nădejdea.

Acum, numai înțelegerea cu tătarii mai era de tocmit, adică era de pregătit misiunea nouă la hanul, cu răspunsul lui Mihai și al comisarilor, avînd de țintă, dacă nu mai mult, ținerea lui acasă anul acesta [209].

La 10 iunie se scria din partea comisarilor, în numele împăratului, a arhiducelui Maximilian şi a voievodului Mihai, instrucţiunea pentru Ioan Posonii din partea împăratului şi George Raţ, din partea lui Mihai Vodă, delegaţi în Tartaria.

În divanul public al hanului vor da „scrisorile cele dintîi" şi se vor ruga stăpînitorul tătarilor să-şi dea silinţa şi acum, în timpul noului rege al Transilvaniei, pentru încheierea unei păci cu turcul, după cum şi-a făgăduit mijlocirea, avînd să pomenească de graniţele cerute de Sigismund dinspre Timişoara şi Ghiula, anume Dunărea-Tisa. Apoi vor căuta să vorbească cu el singur. Lui îi vor spune, că Sigismund şi Mihai au început să se tocmească cu el asupra acestei alianţe cu ştirea împăratului şi a lui Maximilian. Deci să ţină şi cu ei „aceeaşi confederaţie, uniune şi frăţietate", şi să le dea hanul ajutor la vreme de lipsă, cînd ar cere, cu toate puterile lui. Asemenea şi ei îi vor da atît cu bani, cît şi cu ostaşi.

Îi vor spune delegaţii, că trimiţătorii lor au aflat cum turcii umblă să-l prindă cu înşelăciune, sau să-l ucidă prin venin. E în interesul lui deci, să dea ajutor creştinilor, ceea ce să facă prin aceea, că se va răscula împotriva turcilor sau, dacă aceasta nu poate acum, să nu ajute pe turci împotriva lor, nici acum, nici în viitor, să nu să mişte aşadar de acasă. Dacă se va făgădui a face aşa, atunci să trimită un om de frunte „dintre purpuraţii Curţii sale" la „principele" Maximilian şi la Mihai Vodă, deodată cu întoarcerea delegaţilor, prin care să-şi spună cererile sale (postulata sua), şi ca „să se încheie scrisori de confederaţie şi uniune din amîndouaă părţile, în fiinţa de faţă a delegatului hanului.

Apoi îi vor da „celelalte scrisori secrete", şi-i vor spune, că îndată ce au auzit comisarii de ajutorul bănesc, de care au făcut hanul pomenire către trimişii lui Sigismund şi Mihai, au scris împăratului. Iar pînă să vină răspunsul maiestăţii sale, îi trimit din banii lor de drum zece mii de galbeni, în numele împăratului şi al principelui Maximilian [210].

În ziua următoare erau sosiţi şi banii de la Braşov, luaţi pe credinţa lui Mihai, care acuşi vrea să rămînă în paguba sa, acuşi dorea să i se întoarcă de către comisari şi maiestatea sa, vrînd totuşi să ia parte la pagubă. La suma aceasta comisarii, aşa spun ei în raportul lor, adauseră 1 300 de galbeni, se vede, pentru cheltuiala trimişilor lor şi a celor tătăreşti, cărora li se alătură şi Hödl, cunoscutul plătitor de oşti din partea împăratului (solutorem Transalpinensem), un bun cunoscător al limbii române, polone şi turceşti. Apoi mai deteră daruri delegaţilor tătari : pahare şi săbii argintuite, pe care le cumpărase Kornis din Cluj, cu 500 de taleri [211].

Sfîrşind toate lucrările, Mihai Vodă cheamă pe oaspeţi, în aceeaşi zi de 1/11 iunie, la prînz, împreună cu delegaţii tătăreşti. În veselia vinului, Hazan Aga, care era prefectul pedestrimii, a început să-şi arate bucuria, mulţumind lui Dumnezeu, că s-a dat hanul de partea creştinilor, şi a zis că e gata a împlini tot ce s-a încheiat cu Mihai Vodă. A mai adaus, că atît tătarii cît şi ungurii sunt de viaţă scythică, se cuvine deci, ca cei ce au aceiaşi strămoşi să trăiască în prietenie. Deci, comisarii au nădejde că legămîntul cu hanul se va încheia : căci foarte se teme de turci, că-i vor lua domnia : aşa că, pentru interesul său, caută de bună voie pe creştini, se vede [212].

La scrisoarea lor, unde vesteau acestea, comisarii adăugau după ce o sfîrșise, cererea către împăratul, să dea ordin arhiducelui Maximilian, ca să trimită lui Mihai Vodă trei mii de puști, de care are lipsă (se indigere tribus milibus pixidum sive sclopettorum) pentru pedestrași. Voievodul vrea să le primească în socoata banilor făgăduiți (in sortem sui stipendii).

Prînzul de la 11 a fost prînz de rămas bun. În ziua următoare, data celor din urmă scrisori din Tîrgoviște ale comisarilor, sau cel puțin curînd după aceea, trebuie să fi plecat atît misiunea tătară, cît și comisarii Szuhay și Istvánffy. Mai mult nu știm de șederea și de drumul lor prin țară.

Cu legătuința de la 9 iunie 1598 și cu jurămîntul de credință făcut atunci de domnul și boierii Țării Românești împăratului nemțesc și regelui Ungariei în Mănăstirea Dealul, „între vii", patru kilometri la Nord-Est de la Tîrgoviște, [213] se încheie partea dintîi a istoriei viteazului voievod.

E drept că rămîn o grămadă de întrebări deschise. Veni-va sau nu va veni arhiducele Maximilian degrabă în Ardeal ? Și, veni-va cu bani și cu oști de ajuns, cum îl chemau necurmat și cu mare zor comisarii și toți prietenii, care se simțeau, că șed ca pe spini ? Adică, stăpînirea împărătească putea ea sau nu, să se așeze bine și să rămînă întemeiată în Ardeal, fie în forma de un guvernămînt atîrnător de regatul Ungariei, fie ca un principat neatîrnat ? Apoi, domnul nostru a rămas în așteptarea ajutorului de bani de la împăratul, pentru plata a 5 000 de oameni, cu datorii neplătite către oastea ținută pe iarnă, și noi cu întrebarea : căpăta-i-va la vreme ? Și de nu-i va primi, voi-va și putea-va să se strice cu turcul, care avea oști la Vidin, și față de care își împrospătase iar, de curînd, vechea supunere ? Care legătură avea să rămînă aievea, cea cu împăratul sau cea cu sultanul ? Mai departe, Mihai Vodă dorea fierbinte să-și întrebuințeze întîi puterile împotriva lui Ieremia Vodă : el vrea să aibă în Moldova un prieten — dacă nu i se îngăduie să o cuprindă pentru sine. Și împăratul și comisarii nu-i îngăduiseră și nu-i îngăduiau aceasta. Avea domnul să se mulțumească cu atîta ? Doar dovedise de atîtea ori, și dovedea mereu, că fără asta nu poate face nimica. Cine avea să-și calce pe inimă în cele din urmă ? — Și încă una. Ce aveau să facă turcii, auzind de legătura lui cu împăratul creștin ? Prea se făcuse fără ascundere și nu putea să treacă neștiută de ei. Aceasta, și dacă nu se afla chiar aci, precum se afla, ceaușul Soliman, venit să ceară material pentru pod, „în faptă pentru spionaj" ? Cu ce ispravă avea să se întoarcă, în sfîrșit, misiunea nouă de la tătari ? Înțelegem gîndul ce a trebuit să stăpînească pe Mihai Vodă, cînd s-a învoit să se supună, că cele 10 mii de galbeni să se trimită din partea comisarilor, în numele împăratului și a lui Maximilian, și nu din partea sa. Era, să se dea o dovadă de trecere mare a voievodului la împăratul și la arhiducele, cît a izbutit să cîștige chiar de la ei un dar pentru mîndria tătarului. Apoi, mai era și un semn, că Mihai e pus sub ocrotirea împăratului, și astfel va avea un puternic sprijin, la vreme de nevoie. Dar lipsa unui dar și din partea sa — dacă nu va fi trimis pe ascuns, ceea ce nu e de crezut — putea cuprinde și o primejdie. Cine putea ști, dacă hanul avea să fie îndestulat ?

E drept, că dezlegarea celor mai multe din aceste întrebări o vor da întîmplările ce au să se desfășoare îndată, și nu e cuprinsă în contractul de la 9 iunie. E drept, că de la aceste întîmplări, ce-și vor însemna mersul chiar în capitolul următor al acestei istorii, și mai ales de la întorsătura ce vor lua lucrurile în Ardeal atîrnă hotărîrile viitoare ale lui Mihai Viteazul, și putința acestor hotărîri. Ele îndreptează purtarea lui de aci înainte ; ele dau planurile, întrucît nu sînt date, cum era cuprinderea Moldovei, și așează rostul vieții lui pînă la sfîrșit. Cel puțin așa, cît să vedem și noi în fundul inimii și cugetului lui, ceea ce nu ne este iertat fără mărturii [. . .].

Altul era cuprinsul vieții lui viitoare, dacă arhiducele Maximilian venea și își întemeia domnia — sau cîrmuirea — cu așezămînt în Transilvania. Împăratul și arhiducele aveau tot interesul, să sprijinească, după cea mai bună putință, pe Mihai Vodă, care avea mai curînd sau mai tîrziu, să le pună la picioare și Moldova cu voia sau chiar peste voia lor, și să oprească a doua oară războiul la Dunărea de jos. De bună seamă „greul războiului" își strămuta cîmpul, cel puțin pentru un timp, în inima Turciei, și în Ungaria puteau să se cuprindă în vremea asta cetăți, cum era planul lui Mihai. Și tot războiul căpăta altă întorsătură, și capătul putea să fie altul. La toată întîmplarea, Transilvania, Țara Românească și Moldova aveau să rămînă, păstrîndu-și formele lor deosebite de guvernămînt, țări supuse împărăției, fie și în chipul de feude ale regatului unguresc.

Dovadă, că aceasta așa avea să fie, este că Mihai Vodă a luptat pentru aceeași țintă, chiar în împrejurări cu totul potrivnice acelora, în care se găsea și de care era aproape sigur că aveau să urmeze, cînd s-a încheiat contractul de la 9 iunie. Și luptînd cu toate greutățile neașteptate, a și ajuns-o și și-a împlinit gîndul, deși într-un chip ceva mai deosebit, care putea da naștere la bănuieli. Nu era vina lui, ci a noilor împrejurări și a noilor săi înalți stăpînitori.

La curtea din Praga, în Consiliile de război din Viena, altfel vedeau lucrurile, ori, parcă nu vedeau destul de limpede foloasele acestea. Destul că, măsurile de trebuință nu se luau, pentru ca Ardealul, cîștigat atît de ușor prin învoială, să poată fi păstrat. Se votase împăratului însemnate ajutoare de război și destul de timpuriu : împărăția, adică staturile Germaniei, se învoiseră, prin dieta de la Regensburg (deschisă îndată după Crăciunul anului 1597 de arhiducele Matthias) [214], să plătească, ca dare de război împotriva turcilor (așa-zisul ajutor turcesc — Türkenhülfe), pe anul 1598, peste un milion și jumătate de florinți [215]. Ungaria hotărîse, în dieta de la Pojon, să dea un florint (de 100 dinari) de fiecare casă țărănească (iobăgească) și arendășească, și cîte o jumătate de florint din partea domnilor moșieri și a tuturor nobililor — aceștia însă în loc de bani aveau să dea călăreți —, și anume, jumătatea dintîi a dării țărănești avea să fie plătită la Sf. Gheorghe [216] ; de asemenea, Boemia s-a învoit să dea ca și pînă aci, peste 700 000 de florini ; această sumă a fost dată și de Austria, pe fiecare an, fără a socoti dările de război ale celorlalte țări mai mici ale împărăției [217] și afară de ajutoarele, ce se puteau aștepta și acum de la papa [218] și de la regele Spaniei. Numai a patra parte din aceste

dări (care, ce e drept, n-aveau să intre toate), dacă i se dă acum arhiducelui Maximilian, luîndu-se în pripă împrumut, sau şi numai suma de 500 000 florinţi, ce hotărîse împăratul încă în martie să-i dea [219], pentru care se puteau ţinea 6 luni 10 mii de pedestraşi şi tot atîţia călăreţi, domnia Ardealului şi a ţărilor mărginaşe rămîneau cîştigate împărăţiei. Dar încă, de s-ar fi împărţit oastea în două, cum cerea însemnătatea lucrurilor — şi cum cunoştea şi împăratul, cînd spunea papei că s-au îndoit cheltuielile şi necazurile sale cu Transilvania [220], pentru a se întrebuinţa jumătate în Ungaria şi jumătate în Ardeal, şi în josul Dunării ! Şi ştim, că la aşa ceva se gîndea Mihai Viteazul, în cumpănirile sale către comisari, asupra planului de război.

Prin lipsa lor de pătrundere, şi mai mult prin tărăgănarea lor de a înzestra pe arhiducele Maximilian cu puterea de lipsă, şi de a mulţumi pe Sigismund, încît atîrna de ei, tărăgănare obişnuită în toate faptele lor şi vrednică de toată osînda acum, împăratul şi miniştrii săi, între aceştia cu deosebire Rumpf, prezidentul sfatului intim, vor pricinui pierderea Transilvaniei, în primul loc, căci celelalte împrejurări cad în a doua linie.

Totuşi Mihai Vodă se va sili şi aşa, despărţit printr-o ţară, care se abătea din nou către turci, şi va lucra din toate puterile, ca să poată păstra credinţă legăturii de la 9 iunie. Atît de mult era aceasta pornită din inima lui ! Şi nu putem zice, că ar fi fost fără adînc înţeles al intereselor materiale şi morale ale lui şi ale ţării ce o stăpînea. De aceea am zis că legămîntul de la 9 iunie încununa trecutul şi închipuie izvorul cel mai îndepărtat al politicii lui viitoare.

Apropierea lui de împărat, intrarea lui în nemijlocită legătură cu acesta a fost ţinta cea dintîi a politicii lui de pînă acum. Ea ni se arată prin ştiri destul de străvăzătoare încă în misiunea din februarie 1594 a oamenilor săi trimişi în Transilvania, pentru a se întîlni cu cei dintîi delegaţi ai papei şi ai împăratului. Venirea acestora şi la el fu zădărnicită atunci, ca şi în vară, ca şi în anul următor, de principele Transilvaniei şi de sfetnicii săi. Tot aşa fu împiedicată orice încercare de a expedia pe cineva din partea sa la Praga pînă la începutul anului 1597. Atunci, la întîia întîlnire a omului trimis de domn cu miniştrii împăratului se şi cîştigă îndată făgăduinţa de plată a 4 000 de ostaşi. Şi ştim ciuda cu care fu primită această ştire în Transilvania şi silinţele ce se făcură de a-i şterge înţelesul unei legături directe cu împăratul. Dar ştim şi aceea că încă în urma contractului din primăvara anului 1595, încheiat în silă cu Sigismund Báthory, Ţările Române izbutiseră să facă a li se auzi glasul la Praga că ele s-au lepădat de turc, nu pentru a se supune Transilvanului . . .

Legăturile cu turcii le tăiase viteazul domn cu sabia la sfîrşitul întîiului său an de domnie. Dar ca să se poată împotrivi mai departe, ca să poată ţine piept răzbunării marelui stăpînitor, trebui să primească umilitoarea ocrotire a Transilvanului, legată la 20 mai 1595 în Alba Iulia. Şi aceasta fiindcă împăratul şi sfetnicii săi nu avuseră tăria de a nu lăsa la voia lui Sigismund Báthory Ţările Române în contractul de alianţă şi supunere, pe care acesta l-a încheiat prin Bocskay şi ceilalţi ortaci ai lui în ianuarie acelaşi an la Praga. Deşi ar fi trebuit să nu le lase. [. . .]

Prin contractul încheiat la 9 iunie 1598 la Tîrgovişte [...] se pecetluia lepădarea ţării de ocrotirea turcească şi totodată se mîntuiau ţara şi domnul de umilitoarea şi greaua ocrotire de a doua mînă a principelui transilvan, ocrotit şi el de împărat. E drept că aceasta din urmă n-a avut niciodată fiinţă în chipul ruşinos al literei scrise şi încetase de fapt, afară de numele ei, după Călugăreni, dar ea n-a fost desfăcută pînă acum prin nici o altă scrisoare, îndreptătoare nouă a stării domnului către principele din Transilvania. Cel puţin nu cunoaştem şi nu se pomeneşte o astfel de scrisoare [221].

Contractul de la 9 iunie 1598 de aceea şterge suzeranitatea turcească, prefăcută din ocrotire în cea mai asupritoare tiranie, fiindcă el aşeza în locu-i alta, tot atît de puternică, pe cea a împăratului, care era şi regele Ungariei nesupuse de turci [...].

Dar legătura cu împărăţia nu ţinu decît şase ani, ori opt, dacă vrem să socotim altfel. La 1604, Radu Şerban, voievod al Ţării Româneşti, căută iar prietenia turcilor, chiar cu ştirea împăratului, şi primi, pe la începutul anului următor, steag de domnie de la ei [222]. Într-adevăr, el rămînea legat tot de împărăţia otomană, după încheierea păcii de la gurile Jitvei (Zsitvatorok), 1606, între cei doi puternici împăraţi [...]. Cea dintîi cunoştinţă de plata nouă a tributului turcesc din partea voievodului român o avem din 1608 [223] [...].

NOTE

[1] Mai înainte, dacă ea va fi plecat îndată după ce patriarhul îşi scrise cartea sa de la 29 august (8 septembrie).

[2] Scrisoarea voievodului nu e datată, dar e datat răspunsul patriarhului=9 decembrie st. v. 7106 (1597). *Hurmuzaki*, III. 1, p. 518—519.

[3] *Ibidem*, p. 519.

[4] *Ibidem*, XII, p. 334.

[5] Melchisedec, *op. cit.*, p. 36.

[6] Walther, p. 47—48 <Ed. Simonescu, p. 94>.

[7] Scrisoarea lui Marini din 16 şi 24 octombrie 1597.

[8] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 516. Capello către doge, Pera, 17 noiembrie.

[9] A.C. Ms. 595, f. 99. Veneţia, 17 octombrie, după veşti din Constantinopol, din 7 septembrie.

[10] *Ibidem*, f. 164. Constantinopol, 7 noiembrie.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, f. 165, respectiv *Hurmuzaki*, XII, p. 316. Constantinopol, 7 noiembrie.

[13] *Ibidem*.

[14] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 516. Raportul lui Capello, Pera, 17 noiembrie.

[15] Pe acesta îl făcuse sultanul la 28 octombrie vizir de divan, al 6-lea în rang. A.C., Ms. 595, 9, raportul citat din 7 noiembrie.

[16] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 517—518. Pera, 3 decembrie.
[17] *Ibidem*, IV. 2, p. 224. Depeşă din 31 decembrie.
[18] A.C.H., Constantinopol, 1 ianuarie 1598.
[19] *Hurmuzaki*, XII, p. 329. Constantinopol, 18 decembrie.
[20] A.C., Ms. cit., f. 544. Poate chiar în ziua de 8/18.
[21] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 519—520.
[22] *Ibidem*, XII, p. 334. Constantinopol, 1598, înainte de 14 februarie.
[23] Reţinerea lui îndelungată e explicată, pare-se, printr-o scrisoare trimisă hanului. A.C. Ms. 595, 9, f. 541.
[24] Szilágyi, p. 120. Di Cervia către Carrillo, Alba Iulia, 8 februarie 1598.
[25] A.C., Ms. cit., f. 540.
[26] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 518—519. Meletie patriarhul către Mihai Vodă, 9 decembrie. Cf. şi depeşa bailului, *ibidem*, IV. 2, p. 224—225, cu data 31 decembrie.
[27] Depeşa citată din 31 decembrie.
[28] *Hurmuzaki*, XII, p. 327. Di cervia din Alba Iulia, 11 decembrie 1597.
[29] Raportul lui e din 31 ianuarie. *Hurmuzaki*, XIII, p. 330 sq. S-ar putea totuşi ca ei să fi fost la 8 ianuarie încă la Alba Iulia, după cum află ambasadorul veneţian la Praga, 26 ianuarie. *Ibidem*, III. 2, p. 271.
[30] Raportul citat. Originalul în A.C.H., convolut, 1598 ianuarie-martie.
[31] Întîia lor scrisoare e datată de aci, în 3 aprilie, în „Történelmi Tár", 1878, p. 563—576.
[32] „Imbrachia et Giorgiovo e Bapale".
[33] Cisnegir se potriveşte cu paharnicul sau stolnicul nostru.
[34] E vorba de trimiterea fratelui lui Dimo cu capigiul la marele vizir Assan, după întoarcerea lor din Ardeal. Au plecat la Ţarigrad prin ianuarie.
[35] Dă a înţelege oştile străine : ungurii lui Sigismund, sau poate tătarii.
[36] Mihai către patriarhul din Constantinopol, 11 februarie 1598, st. v., *Hurmuzaki*, III. 1, p. 521.
[37] *Ibidem*, XII, p. 332. Raportul lui Marini din 8 martie.
[38] M. Dabri către B. Rossi, Constantinopol, 12 martie. A.C.H.
[39] Actul din 1460, în *Acte şi documente relative la renaşterea României* I, p. 3—4 foarte probabil cuprinde adevărul.
[40] A.C.H., 1598, convolut, ianuarie-martie. În *Hurmuzaki*, XII, p. 331, cu greşeli.
[41] *Hurmuzaki*, XII, p. 332, cu omisiuni.
[42] *Ibidem*, p. 330—332. Raportul lui Marini, Caracal, 31 ianuarie.
[43] *Ibidem*, III. 1, p. 516—517. Depeşe din 17 noiembrie şi 3 decembrie.
[44] Raportul citat al lui Marini.
[45] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 225.
[46] *Ibidem*, III. 1, p. 520. Pera, 25 februarie.
[47] *Ibidem*, IV. 2, p. 225. Constantinopol, 25 februarie.
[48] *Ibidem*, III. 1, p. 520—521. Capello către doge, Pera, 11 martie.
[49] *Ibidem*, p. 522. Capello către doge. Constantinopol, 29 martie 1598.
[50] *Ibidem*, XII, p. 334. Marini către împărat, Tîrgovişte 8 martie.
[51] Se vede că Marini sau voievodul nu ştia că Assan, fiul lui Mahomed, era numai al 6-lea vizir de divan, cum am văzut, nu mare vizir, care era Assan Eunucul. E oare una şi aceeaşi persoană ? E interesant că Mihai ştia cu o lună înainte că va cădea marele vizir cel nou.
[52] Raportul citat al lui Marini.
[53] *Hurmuzaki*, XII, p. 339. Martie 20.
[54] „... con il compimento intiero" ; e vorba de împlinirea întreagă a făgăduinţei, adică banii cu care să-şi plătească oastea.
[55] *Hurmuzaki*, XII, p. 332, cu greşeli.
[56] *Ibidem*, p. 331 sqq. Raportul lui Marini, Tîrgovişte, 8 martie.
[57] *Ibidem*.
[58] „Cam 6 săptămîni după ce plecă Sigismund în Opulia", fu trimisă deputăţia cu răspunsul principelui. Iar plecarea are loc la 10 aprilie. Deci scrisoarea lui Mihai a trebuit să fie expediată cel puţin 5—6 zile înainte de sfîrşitul lui februarie.
[59] Asupra misiunii avem date numai din răspunsul principelui, după cum e el arătat de Szamoskőzy, IV, p. 99.
[60] *Ibidem*, p. 98—99.
[61] *M.C.T.*, IV, p. 25.

[62] Raportul lui Marini din 8 martie.
[63] Szamosközy, IV, p. 98—99.
[64] Di Cervia către Pezzen, Alba Iulia, 20 martie. *Hurmuzaki*, XII, p. 339.
[65] Convocatorul e din 2 martie. *M.C.T.*, IV, p. 148.
[66] Giva e numele românizat al lui Giovanni. Giva şi Ţiva îi zicea şi Petru Şchiopul, al cărui vameş fusese. *Hurmuzaki*, XI, p. 317—320.
[67] A.C.H., Nachtrag, 1598. *Hurmuzaki*, XII, p. 10, despre I. Racz. Împrejurarea că Mihai abia acum spune de primirea scrisorii ce i-a adus Marini, ne face să credem că agentul Marcu era plecat cînd a sosit acesta la Tîrgovişte, la începutul lui octombrie şi că în urmă nu mai trimisese pe nimeni. Am văzut cu toate acestea că un trimis al voievodului (desigur tocmai Marcu), trecea, la 13 noiembrie prin Alba Iulia.
[68] Mihai către Ioan Chywa (Giva), Tîrgovişte, 12 aprilie. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 283—284.
[69] Szilágyi, *Carrillo*, p. 110 sq. Vezi şi *M.C.T.*, IV, p. 135—136 şi *Hurmuzaki*, III. 2, p. 271 sq.
[70] „Új Magyar Múzeum", 1885, p. 183 sq.
[71] *M.C.T.*, IV, p. 136—139. Cf. Szilágyi, p. 45—46. Asupra dietei, chemate la 25 ianuarie, vezi *M.C.H.*, IX, p. 1—31 şi actele 33—191 ; vezi mai ales p. 105 sqq.
[72] Szilágyi, p. 110.
[73] *Ibidem*, p. 112.
[74] *Ibidem*, p. 114 sqq.
[75] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 273. Depeşa ambasadorului veneţian din 7 februarie.
[76] A.C.H., Szuhay către împărat, Pojon, 19 februarie.
[77] Tot atunci se aflau la Viena delegaţi ai cazacilor zaporojeni, care se ofereau a sluji cu soldă arhiducelui Maximilian. A.R. Exped. 200, f. 492 şi 505, sau 25 februarie şi 2 martie.
[78] *M.C.T.*, IV şi *Hurmuzaki*, XII, p. 335, nota.
[79] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 273—275.
[80] Szilágyi, p. 117—120. Di Cervia către Carrillo (acesta se afla cu Maria Cristina la Chioar).
[81] *M.C.T.*, IV, p. 142—149. Probabil de pe la 11 martie, la Pressburg.
[82] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 276. Praga, 9 martie.
[83] *Ibidem*, p. 274.
[84] Szadecky, *op. cit.*, p. 276.
[85] *M.C.T.*, IV, p. 24—25. Pentru plecarea lui Istvánffy din Pojun, 13 martie, Szadecky, p. 278—279.
[86] *M.C.T.*, IV, p. 149—150.
[87] Szilágyi, p. 128. Carrillo către Maria Cristina, Cluj, 23 martie.
[88] *M.C.T.*, IV, p. 26—27. Pentru drumul lui Pezzen, vezi Szadecky, p. 278—281.
[89] *Ibidem*, p. 141—142. Helsperg, 20 februarie.
[90] Szamosközy, II, p. 20—21.
[91] *Ibidem*, p. 22—23 şi 25 ; IV, p. 75. Teuffenbach e eliberat la 22 martie din serviciul de comandant în Ungaria de sus, la cererea sa.
[92] *M.C.T.*, IV, p. 153. Scrisoare din aprilie 8.
[93] De acest punct nu ne putem îndoi. Jósika va vorbi mai tîrziu comisarilor — în primejdie fiind — de nişte scrisori din care s-ar putea vedea partea principelui la faptele sale, dar ele au fost luate din casa lui de Náprágy şi Bocskay, *M.C.T.*, IV, p. 215, o lungă relaţie din octombrie. Cf. Szamosközy, IV, p. 75.
[94] Szamosközy, II, p. 23.
[95] *M.H.D.*, III, p. 94.
[96] În scrisorile lor cunoscute din 7, 8 şi 10 aprilie, nu se spune de aceasta. Dar tocmai pătania lui Jósika avea s-o spună amănunţit trimisul lor, Henckhl, cu gura. *M.C.T.*, IV, p. 150.
[97] *Hurmuzaki*, XII, p. 362.
[98] Vezi cu deosebire scrisorea lui Pezzen din 7 aprilie către Maximilian. *M.C.T.*, IV, p. 151. Rezumat în *Hurmuzaki*, XII, p. 430.
[99] M-am întors la această dată, însemnată de Szamosközy, II, p. 23 şi Barovius, p. 299, cea mai probabilă.

[100] Szamosközy, II, p. 23 sq. şi 26 sq. Cf. Istvánffy, p. 464.
[101] *M.C.T.*, IV, p. 153. Alba Iulia, 8 aprilie.
[102] Szamosközy, II, p. 26 sq.
[103] *M.C.T.*, IV, p. 150. Pezzen către Maximilian, 7 aprilie.
[104] *Ibidem*, p. 162. Formula jurămîntului ţării, 8 aprilie.
[105] *Ibidem*, p. 161. Pct. 25 al hotărîrilor dietei.
[106] *Ibidem*, p. 162—163. Formula de jurămînt a comisarilor.
[107] *M.C.T.*, IV, p. 154—155. Istvánffy către Maximilian, Alba Iulia, 10 aprilie. Cf. Szamosközy, II, p. 36—43 şi Barovius, p. 302—307.
[108] Szamosközy, II, p. 43—45. Barovius, p. 307—308.
[109] *M.C.T.*, IV, p. 154—155. Scrisoarea lui Istvánffy din 10 aprilie.
[110] *Hurmuzaki*, XII, p. 335, nota.
[111] *M.C.T.*, IV, p. 163—164.
[112] Szilágyi, p. 128—133. Carrillo către arhiducesa Maria şi a Mariei Cristina către împărat şi către mamă-sa, prima din Alba Iulia, 10 aprilie, celelalte din Chioar, 18 şi 19 aprilie.
[113] *M.C.T.*, IV, p. 167. Istvánffy către împărat, Chioar, 18 aprilie.
[114] *Ibidem*, p. 164—166. Szuhay către Pezzen, Alba Iulia, 16 aprilie.
[115] Szamosközy, II, p. 46—48.
[116] Vezi mai ales rapoartele ambasadorului veneţian din 6 octombrie, 6 noiembrie 1597 şi 28 aprilie 1598, în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 260, 266 şi 281 şi scrisoarea împăratului către papa, 22 aprilie 1598, în *M.H.D.*, V, p. 20 sq.
[117] Szamosközy, p. 46.
[118] Szilágyi, p. 131. Kuyvarini, 18 aprilie.
[119] Krafft-Ebing, *Lehrbuch der Psychiatrie* — Chiar impotenţa lui e poate un semn al neurasteniei, cu atît mai vîrtos, că ne aducem aminte că se credea vrăjit.
[120] Szamosközy, II, p. 11—16 ; p. 76—77 (aci se găsesc cu numele şi funcţia).
[121] Szilágyi, p. 133—137.
[122] *Hurmuzaki*, III, p. 285 şi 287. Depeşe ale ambasadorului veneţian din Praga, 8 iunie şi 6 iulie.
[123] Scrisoarea citată din M.C.T., IV, p. 151.
[124] Istvánffy, *Historia*, p. 468.
[125] *M.C.T.*, IV, p. 166 sq. Istvánffy către împărat, Chioar, 18 aprilie.
[126] Deşi proprietatea e a principesei, Făgăraşul e pus sub apărarea unei garnizoane ungureşti.
[127] *Ibidem*, p. 168—172. Pezzen către împărat, Braşov, 18 aprilie.
[128] „my ideoben vadnak..." s-a tradus cu „in welcher Zeit sie Sein" ; mai degrabă ar trebui tradus : în ce chip (cu care prilej) au venit.
[129] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 283—284.
[130] De aci ar urma că Marini se afla lîngă Pezzen, călătorind împreună.
[131] *M.C.T.*, IV, p. 170. Scrisoarea citată din Braşov, 18 aprilie. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 341.
[132] O scrisoare a lui G. Rabuss către arhiducele Maximilian, Alba Iulia, 27 aprilie, zice că Mihai Vodă însuşi a chemat pe Pezzen la Braşov. *Hurmuzaki*, XII, p. 345. Dar nu e de crezut, nefiind confirmată de Pezzen.
[133] Rudolf către Ieremia Vodă, Praga, 21 ianuarie ; cf. şi scrisoarea comisarilor, *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 443 sq. resp. 448.
[134] „Történelmi Tár", 1879, p. 50, Tîrgovişte, 9 iunie.
[135] Pe spusele lui Rabuss nu se poate pune nici un temei.
[136] Acest amănunt îl scrie Pezzen însuşi arhiducelui Maximilian în aceeaşi zi, tot din Braşov. *Hurmuzaki*, XII, p. 342 ; cf. p. 345, scrisoarea lui Rabuss. Nici el, nici Pezzen nu prea dau crezămînt păţaniei.
[137] Istvánffy, p. 468, are toate numele lor.
[138] *M.C.T.*, IV, p. 164—166.
[139] E aproape sigur că e delegatul din urmă, care se afla la Praga pe la începutul lui ianuarie. La întoarcerea lui, Marini îl numeşte *„Marcho..."*
[140] *Hurmuzaki*, XII, p. 345. Rabuss către Maximilian, Alba Iulia, 27 aprilie.
[141] Sînt planuri transilvane de a-l răsturna pe Mihai, dacă nu primea condiţiile din primăvara anului 1595.

[142] Din Constantinopol, la 12 martie avem ştirea că domnul ţine pacea cu negustorii, atît creştini, cît şi turci. *Hurmuzaki*, XII, p. 337.
[143] *M.C.T.*, IV, p. 171. Scrisoarea din 18 aprilie.
[144] Pezzen către împărat, Braşov, 23 aprilie, *ibidem*, p. 173—177 şi *Hurmuzaki*, XII, p. 342—344.
[145] *Ibidem*, XII, p. 348. Pe la 27—28 aprilie se aflau sigur la Tîrgovişte, căci la 3 mai soseau înapoi la Alba Iulia.
[146] O povară era de 100 000 de aspri, adică, după cursul de atunci, 1 000 galbeni. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 523.
[147] *Ibidem*. Capello către doge, Pera, 16 mai.
[148] „Történelmi Tár", 1878, p. 563—564.
[149] *Ibidem*, p. 564. Tîrgovişte, 7 mai.
[150] *Ibidem*, p. 566. Tîrgovişte, 19 mai.
[151] *Ibidem*, p. 567—570.
[152] *Ibidem*, p. 573.
[153] *Hurmuzaki*, XII, p. 336, extras, cu greşeli.
[154] „Történelmi Tár", 1878, p. 574—576. Tîrgovişte, 1 iunie.
[155] A.C.H., convolut, ianuarie-martie 1598.
[156] *Hurmuzaki*, XII, p. 347. Se pare că acesta nu mai veni la Alba Iulia.
[157] *Ibidem*, p. 338, nota. Principesa către mamă-sa, Alba Iulia, 29 aprilie.
[158] *Ibidem*, p. 347—348, Alba Iulia, 3 mai.
[159] *Ibidem*, p. 348. Rabuss către Maximilian, Alba Iulia, 3 mai 1598.
[160] „Történelmi Tár", 1879, p. 42. Tîrgovişte, 8 mai.
[161] Aşa anunţa el singur în scrisoarea citată de la 3 mai şi în alta. *Hurmuzaki*, XII, p. 350.
[162] „Történelmi Tár", 1879, p. 42—43 şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 350.
[163] Joi, la 14 mai a plecat de acolo. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 284.
[164] Rabuss spunea anume că Mihai nu crede aceasta.
[165] *Hurmuzaki*, XII, p. 350. Pezzen către Maximilian, Worallia, 9 mai 1598.
[166] *Ibidem*, p. 349. Principesa către bistriţeni.
[167] Szadecki, *Mihályi vajda*, p. 281—282.
[168] Nu putem şti de cine e vorba.
[169] „Történelmi Tár", 1879, p. 45. În extras, în *Hurmuzaki*, XII, p. 354.
[170] San Severo către împărat, Viena, 19 mai. A.C.H. convolut, aprilie-mai 1598. În extras şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 352.
[171] „Történelmi Tár", 1879, p. 43. Mihai către „Zuhay" şi Istvánffy, Tîrgovişte 16 mai.
[172] *Ibidem*, 1878, p. 573. „Iată o săptămînă de cînd aştept aici în Gherghiţa", scria Bernárdfy la 23 mai.
[173] Oamenii trimişi de Sennyei în Moldova au fost primiţi cu prea puţină bunăvoinţă.
[174] „Történelmi Tár", 1879, p. 46. Scrisoarea lui Sennyei din 1 iunie.
[175] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 448. Nu de Zamoyski e vorba, cum crede Iorga, ci de Ieremia Movilă.
[176] *Ibidem*, p. 443—444 şi 448.
[177] *Ibidem*, XII, p. 354—455, respectiv A.C.H., convolut, mai-iunie 1598.
[178] Raportul citat.
[179] *Hurmuzaki*, XII, p. 355.
[180] Szamosközy, II, p. 74.
[181] *Hurmuzaki*, XII, p. 356. Hans-Adam Herr vom Hofberg către Maximilian, Alba Iulia, 29 mai.
[182] *Ibidem*, p. 338, nota.
[183] *M.C.T.*, IV, p. 177—178. Comisarii către împărat, Braşov, 3 iunie. Maximilian îşi anunţă încă la 26 februarie împăratului supunerea sa voinţei acestuia, lepădîndu-se de titlul de rege polon, pentru a nu purta vina dacă nu s-ar isprăvi bine chestiunea cu Ardealul. A.C.H., Nachtrag 1598.
[184] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 286.
[185] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 452—453.
[186] *Ibidem*, III. 1, p. 285—286. Suceava, 23 mai 1598.
[187] Scrisoarea lui din Várhegy, 1 iunie, în „Történelmi Tár", 1879, p. 46.
[188] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 454—455. Suceava, 2 mai.

[189] Amîndouă scrisorile în ungureşte, semnate de domn şi de secretarul său Ioan Raţ. „Történelmi Tár", 1879, p. 47, 48.
[190] *M.C.T.*, IV, p. 177—179.
[191] „Történelmi Tár", 1879, p. 54 şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 289.
[192] *Hurmuzaki*, XII, p. 360. Raportul comisarilor către împărat, Tîrgovişte, 11 iunie.
[193] A.C.H., Nachtrag 1598.
[194] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 289—290.
[195] *Ibidem*, p. 290.
[196] Pe amîndoi îi întîlnim în actele interne.
[197] E un punct care se repetă în toate legăturile mai vechi şi mai noi ale Ţării Româneşti cu Ardealul sau cu împăratul, în cazul în care domnii şi-ar pierde domnia. Mihai are moşia „Bolya".
[198] „Történelmi Tár", 1879, p. 49—53.
[199] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 289 şi XII, p. 359.
[200] *Ibidem*, XII, p. 362. Raportul lor către împărat, 11 iunie.
[201] „Történelmi Tár", 1879, p. 54. Istvánffy către Pezzen, 10 iunie.
[202] Onciul, *Originea Principatelor Române*, p. 45 sqq.
[203] Vezi cartea mea *Matei Vodă Băsărabăs auswărtige Beziehungen*.
[204] Istvánffy, *Historia*, Raportul citat din 11 iunie.
[205] Raportul citat al lui Pezzen din 10 iunie.
[206] Nu se potriveşte cu ura neîmpăcată a lui Zamoyski faţă de Mihai.
[207] *Hurmuzaki*, XII, p. 361—362. Raportul comisarilor din 11 iunie.
[208] A.C.Ms. 595, 9, f. 554—555, Veneţia, 20 martie.
[209] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 289—290. Istvánffy către Pezzen, 10 iunie.
[210] *Ibidem*, p. 291—292. Tîrgovişte, 10 iunie.
[211] *Ibidem*, XII, p. 360.
[212] *Ibidem*, III. 1, p. 292—294. Tîrgovişte, 12 iunie.
[213] *Marele Dicţionar Geografic*, III, p. 78.
[214] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 268.
[215] Stiève, *Die politik Baierns*, II, p. 358.
[216] *M.C.H.*, IX, p. 176 sq.
[217] Huber, IV, p. 377, cu deosebire nota 3.
[218] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 276 sq.
[219] *Ibidem*, depeşă din 9 martie a ambasadorului veneţian.
[220] *Ibidem*, p. 277, depeşă de la 16 martie.
[221] Vezi cronica anonimă, p. 284 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 63>.
[222] *Hurmuzaki*, IV. 1, p. 361, 376 sq., 404 ; IV. 2, p. 279—285.
[223] *Ibidem*, IV. 2, p. 298, 300.

ISTORIA
LUI
MIHAI VODĂ VITEAZUL
DOMNUL TĂRII ROMÂNEȘTI

II

Răzmiriţele şi politica lui din afară (Dimpreună cu întîmplările atingătoare din ţările vecine)

Partea I

1598—1599

CUPRINDEREA ARDEALULUI

Cartea IV

CELE DIN URMĂ LUPTE MARI CU TURCII ŞI CUPRINDEREA ARDEALULUI

CAPITOLUL I

ÎNGRIJORAREA LUI MIHAI VODĂ DE MIŞCĂRILE OASTEI TURCEŞTI ŞI CERERILE LUI ÎNTEŢITE DUPĂ BANII FĂGĂDUIŢI PRIN COMISARII ÎMPĂRĂTEŞTI. ÎNTOARCEREA MISIUNII COMUNE DE LA TĂTARI ŞI EXPEDIEREA EI LA PRAGA. FUGA LUI SIGISMUND DIN SILEZIA ŞI OCUPAREA DOMNIEI DIN NOU. VENIREA LUI MAXIMILIAN LA CAŞOVIA ŞI SCĂPAREA ORADEI DE TURCI. IUNIE–OCTOMBRIE 1598

[. . .] Mai bine de două luni, cît ţine încă stăpînirea împăratului prin guvernul provizor al comisarilor săi în Ardeal, după contractul încheiat la 9 iunie, în Tîrgovişte, nici o schimbare nu se întîmplă în starea lui Mihai Vodă cu el. Vecinii deveneau mai ameninţători, trebuinţa lui de a se apuca de fapte creştea, nevoia de a-şi plăti oastea se înăsprea, . . . iar banii făgăduiţi de împărat nu mai veneau. În zorul ce da mereu după ei, în veştile despre mişcările vecinilor, în arătări înnoite despre ce e de lipsă să facă şi despre neputinţa mişcării sale din loc, în starea de deznădejde în care se afla faţă de soldaţii săi, strigători după leafă, se cuprinde toată corespondenţa lui cu cei doi comisari. Şi desimea scrisorilor şi a misiunilor lui sînt dovadă cît de mult ţinea el la legătura cu împăratul, cu toate că se putea răzima şi în cealaltă parte, pe turci, oricît de greu era acest lucru, acum, după contract. Dar, să-l vedem vorbind şi lucrînd, pentru a-i pătrunde în suflet şi mai adînc.

Abia plecaseră comisarii împărăteşti din Tîrgovişte, şi secretarul lui Mihai Vodă, Ioan Raţ (Rácz), fu trimis în urmă-le, dacă nu se va fi dus chiar cu ei deodată. Şi nu se întorsese acesta, cînd Franţ „Seney" (Sennyei), curierul lor („cursor"), se pare, sosit la domn, fu expediat şi el înapoi. Întîiul act ce-l cunoaştem din aceste misiuni e răspunsul voievodului nostru la scrisoarea comisarilor, adusă de Raţ: din el înţelegem şi urmarea lor după olaltă; şi aceasta în timp de cinci zile după cele din urmă scrisori din Tîrgovişte ale lui Szuhay şi Istvánffi, pe care le-am socotit a fi datate din ziua plecării lor [1].

„Îmi scrieţi", zice Mihai Vodă în această scrisoare din 7/17 iunie, „că Bernárdffy a spus că turcii au luat de la hanul tătarilor provincia sa şi i-a dat-o altuia şi că, dacă ar fi aşa, trebuie grijit să fie aduşi înapoi banii trimişi acolo: Aşa să ştie magnificenţele voastre că zvonul acesta e mincinos: şi de n-ar fi, eu cu siguranţă aş avea grijă de acel lucru, precum şi am. În cealaltă carte îmi scriu magnificenţele voastre că, dacă aş vrea în vremea aceasta să încerc ceva împotriva Moldovei, va fi nepotrivit acum: De lucrul acesta, precum v-am spus în faţă, de capul meu nu voi începe nimic, ci aştept de la maiestatea sa împărătească" ... „Totuşi sfatul meu ar fi că e bine a alege neghina din grîul curat. Magnificenţele voastre îmi mai scriu că acum nu-mi pot trimite bani nici într-un chip. Dar, mă rog cu iubire şi scumpătate, maiestatea voastră să aibă grijă de trimiterea banilor, căci, Dumnezeu îmi este martor, mai mult nu pot da ostaşilor vorbe, şi plată nu am; dacă ar fi vreo stricăciune, mie să nu mi se arunce". Duşmanii sînt gata de toate părţile, aşteaptă numai să le treacă „Bairamul sau postul lor" [2].

Altă scrisoare primeau comisarii împărăteşti în Alba Iulia de la Mihai Vodă, în noaptea spre 30 iunie, căci nici depărtarea de timp, nici cuprinsul ei nu ne îngăduie să socotim că ar fi tot cea dintîi. Însoţind-o cu scrisoarea lor, în 30 iunie, comisarii aduc aminte împăratului că de cazaci atîta le-a tot vorbit, cînd erau la Tîrgovişte: de împreunarea sa cu ei şi de năvala în Moldova. Tot aşa scrie şi acum, zic ei [3]. „Astfel vedem că n-are alta pe inimă decît să năvălească în Moldova şi să-şi răzbune asupra lui Ieremia Vodă, împotriva căruia e foarte aprins pentru pîrile lui la Poarta turcească şi la poloni". Comisarii zic că i-au scris şi acum, după cum au dezbătut cu el cu graiul, ca să nu coacă aşa ceva în vremea aceasta nepotrivită, cînd maiestatea sa e încă în toiul luptei cu turcii; apoi că sfada pentru Moldova a hotărît să o dezlege pe altă cale. Ei totuşi se tem că, fiind cazacii în număr de patru mii şi aducînd cu sine douăzeci de tunuri, după cum scrie voievodul, vor putea trece fără voia moldovenilor prin ţara lor şi se vor putea împreuna cu Mihai Vodă, chiar de nu le va ieşi el înainte. „Să ştie", aşa se vede că i-au scris comisarii, „că de va face ceea ce a hotărît, în contra voinţei maiestăţii voastre împărăteşti, va aţîţa pe poloni şi pe turci împotriva sa şi va strica şi acele tratate ce sînt începute cu tătarii" ... „Altfel ar fi, dacă moldoveanul sau polonii cu Báthoreştii ar porni cu război asupra noastră: la întîmplarea aceasta va fi liber să facă ce va voi". Mai spun comisarii împăratului că Mihai Vodă a cerut bani să-şi plătească miliţia: ei au răspuns că acuma nu au, deoarece au fost daţi la tătari (precum ştie) şi la garnizoanele de la Oradea şi Lipova; să aştepte, că arhiducele Maxi-

milian se află pe drum, precum cred, şi va aduce, şi-l vor mulţumi şi pe el. Dacă însă lipsa îl zoreşte atîta, să ia împrumut de undeva, pe garanţia lor. Din nou au de la Mihai Vodă şi de la alţii : că doi paşi sînt în tabără, unul la Vidin, altul la Belgrad ; al treilea stă în Sofia cu toată puterea de război şi va pleca la începutul lunii noi, nu se ştie încotro. „Miliţia pretoriană" (de înţeles, probabil, garda de ieniceri), care de obicei merge la război numai cînd iese şi principele (adică sultanul), pînă acum stă acasă. Nu se ştie de-l va putea scoate [4].

Domnul nostru nici n-aşteaptă acest răspuns. La 29 iunie el scria din nou comisarilor, de la care tocmai primise şi el scrisori. Mohamed Satîrgi Paşa se află cu o mare oaste la Belgrad, spunea el (cu 6—7 mii scriau, la 30 iunie, comisarii arhiducelui Matthias) [5] şi zi de zi se adună ; la Vidin stă „Hafiz Ahamat" (Ahmed) Paşa, şi el cu oaste ; la Rusciuc e chihaia Gebegiilor („Csebecsi tihaja") [6] şi aga ienicerilor ; la Dîrstor Ahmet Paşa ; şi la locul numit Plüil [7] se află o mare tabără ce se sporeşte zilnic. Podurile, făcute cu corăbii mari, sînt gata, astfel că pot purta mulţi turci cu cai cu tot ; nu că ar fi legate peste apă, ci sînt din corăbii vechi şi de astea stau multe gătite în toate porturile. Şi acum le poate vesti ce le-a spus şi de faţă fiind : sînt mulţi turci în porturi şi se tot adună, zi pe zi. Sultanul nu va ieşi anul acesta la război, ci a trimis numai pe Satîrgi Mehmet Paşa în locu-i, care acum se afla la Belgrad, şi pe Hafiz Ahmet Paşa care e la Vidin şi a fost pus de serdar. Şi au învăţătură de la sultanul ca paşa de la Belgrad să vină la Vidin şi împreună cu cel de aci şi cu oastea de la Plüil să meargă asupra Ardealului. „Iar Chihaia Gebegiilor de la Rusciuc şi cu aga ienicerilor şi cu Ahmet Paşa de la Dîrstor, cu turcii dobrogeni şi de pe margine şi împreună cu hanul tătar să vină asupra mea", zice Mihai Vodă. Tătarii au trecut apa ce trebuie să treacă (Nistrul) [8], şi se afla pe ţărmurul de dincoace. Unii zic că e şi hanul cu ei. „Am aflat şi aceea că tătarul aşteaptă numai oamenii noştri ce i-am trimis acuma acolo, (să vadă) ce răspuns vor aduce ; de aceea n-au plecat pînă acum nici într-o parte.

Totuşi nu trebuie să li se creadă de tot, căci pot lua acei puţini bani şi, de altă parte, pot năvăli asupra noastră, pentru că sînt păgîni şi n-au credinţă, ci *noi trebuie să avem grijă de mîntuirea ţărilor creştine*. Am scris, în cartea mea dinainte, de venirea cazacilor" . . . ; „deci, dacă ei pot ajunge, n-aş aştepta eu ca păgînii să vină asupra noastră, m-aş duce eu asupra lor şi aş sluji creştinătăţii. Totuşi rog pe măriile voastre să-mi trimită banii cît mai degrabă, cu care să-mi plătesc miliţia („slujitorii" — szolgáló nép), pentru că, de va cere trebuinţa să pornesc în vreo parte cu oastea, nu aş putea-o mişca pînă ce nu i-aş da simbria lunară : ba mă tem să nu se împrăştie, cum am scris măriilor voastre şi în cealaltă scrisoare a mea". „Paşii de care am scris mai sus lucră să mă abat către ei, de ce Dumnezeu să mă ferească ; cu toate acestea, pînă ce nu se vor întoarce oamenii noştri cu vreun răspuns de la hanul, îi ţin cu vorba bună". Se roagă apoi : comisarii să scrie arhiducelui Maximilian „să nu zăbovească, să vină să se aşeze în scaun, ca să pot lua hotărîri cu maiestatea sa (cu arhiducele) despre ceea ce se cuvine, căci aşa nici eu nu mai ştiu de cine trebuie să mă rog la lipsa mea". Înainte de venirea lor, a comisarilor, la

el în țară era mai liniștit din partea turcilor, căci ei vreau să se adune toți acolo în sus, dar de atunci a mers vestea și la ei, și anume, că dînșii ar fi adus mulți bani, și că oastea cea puternică va fi aci în țară, astfel și turcii comandați în sus au fost opriți aci și se află pe țărmurii Dunării, năzuind către el. Le-a spus și cu graiul că mulți voinici vin să-și îmbie slujba, și ei i-au făgăduit că de bani nu va fi nici o scădere. I-ar fi părut bine, zău, dacă ar fi lăsat comisarii lîngă dînsul un om de încredere al lor, să fi văzut cîtă supărare are, de o parte de la ostașii slujitori, de alta de la păgîni. Cu cea dintîi scrisoare să-i trimită și bani pentru ostași (vitézeknek) : „Dumnezeu știe, atît sînt de întristat din pricina lor, că de-ar fi cu putință, în pămînt m-aș băga dinaintea lor, ori dacă s-ar potrivi cu omenia mea, aș pleca și din țară“ [9].

Mîne-zi, la 30 iunie, Mihai Vodă scria comisarilor altă scrisoare. „Cînd am isprăvit cartea cealaltă, a doua zi, îmi sosi vestea“, zicea el, „că împăratul turcesc și-a pus în mișcare toată oastea sa încoace, asupra Țării Românești, și a poruncit și pașilor ce se aflau la Vidin cu toții să se coboare în jos lîngă Dunăre, la Rusciuc“. Asemenea a trimis omul său și la hanul tătarilor să vină îndată la Dîrstor și, cît se va trece marea lor sărbătoare, Bairamul, care cade în luna nouă acum, să vină toată oastea împăratului turcesc din toate părțile în porturi și să treacă în Țara Românească. E vorba și de venirea sultanului, dar numai să-și vadă oastea, pe ascuns. „Deci acum e timpul ca măriile voastre să aveți grijă, să ne ajutați cu bani și cu oaste, că vorba frumoasă la noi nu mai prinde. Vă puteți aduce aminte măriile voastre ce ziceați, cînd erați aici, că lucrul nostru va să meargă mai bine de aci înainte, ne ajutați cu bani și cu orice vom cere“ ... „Oastea nu mi-o pot mișca nici într-o parte fără leafa lunară“ ... „eu singur fără oaste nu mă pot duce asupra dușmanului, căci de m-aș și duce“ ... „eu cu moartea mea nimica nu gîndesc, dar să vadă măriile voastre în viitor, au folosit cu ea ceva sau nu ? Dacă dușmanul ar cuprinde această țară, ce Dumnezeu să nu dea, gîndească-se măriile voastre și la situațiunea Ardealului, la mîntuirea lui, cum ar fi ; tot așa și a altor țări creștine“ ... „Mă rog de măriile voastre, hîrtie fără bun răspuns să nu ne trimită, căci cu ea nimica nu folosim“ [10].

Încă înainte de primirea acestor cărți comisarii scriau, în aceeași zi de 30 iunie, nu numai cunoscuta scrisoare împăratului, ci și arhiducelui Matthias. Acestuia îi spuneau că, de va călca hanul credința și va ieși la război, vor avea trebuință să ceară și ajutorul lui, care e generalul oștilor împărătești. Căci au aflat că toți dușmanii, adică cele trei tabere turcești din Vidin, Belgrad (unde Satîrgi Mahomed are 6—7 mii de oameni) și Sofia, unde stă grosul puterii turcești, se vor împreuna cu tătarii pentru a ataca Ardealul și Țara Românească, dacă, din întîmplare, nu vor fi abătuți de o oaste mai mare a serenității sale (a lui Matthias) — se-nțelege — spre Ungaria. Altfel arhiducele să nu se teamă, dînsul se poate măsura cu ei cu izbîndă. Mai ales că nu e de crezut să aibă alți tătari într-ajutor decît cei ce au iernat în Ungaria și care locuiesc în țărmurii Mării Negre : aceștia sînt puțini și nearmați [11].

La 3 iulie soseau apoi la Alba Iulia scrisorile lui Mihai Vodă din 29 și 30 a lunii trecute. Comisarii le trimiteau îndată atît împăratului, în original, cît și arhiducelui Maximilian, în traducere latinească. De la împăratul

cereau şi ei cu zor ostaşi şi bani „cu care să putem da ultimul ajutor atît acestei Transilvanii cît şi Transalpinei (Munteniei), ca nu cumva, pierzîndu-se acestea, să piară totdeodată şi Ungaria întreagă şi să se primejduiască şi să se înconvoaie toate ţările creştine", întocmai cum cumpănise domnul nostru. Dacă însă oastea duşmanilor s-ar trage spre Buda, mai adăugau comisarii, „atunci lui Mihai Vodă şi nouă nu ne va lipsi nici chipul nici inima sau de a o ataca aici de la spate, sau de a merge spre reşedinţa şi capul ei". Ba Mihai Vodă ar pleca încă acum împotriva duşmanului şi l-ar împiedica de a lovi Ungaria, dacă ar fi înzestrat cu trupe destule. Mai povestesc comisarii că s-au tocmit şi cu arhiepiscopul şi mitropolitul de Tîrnova, cu grecul Dionisie (Rali) [12], căruia i-au „dat" o scrisoare grecească, „pentru că, văzîndu-se dincolo de Dunăre, în Bulgaria, semnele maiestăţii voastre, toată Macedonia să scuture jugul turcesc şi pînă la Grecia, sub comanda lui Mihai sau a altuia care i-ar plăcea mai bine maiestăţii voastre. Acestea le urzesc şi făgăduie ei de bunăvoie, şi zic că vor fi în cîteva zile două sute de mii (aceasta o spuneau mereu şi anul trecut lui Mihai, cum ne aducem aminte) şi că vor putea lua şi Bizanţul. Aşa însă, dacă oastea turcească va trece întîi în Ungaria" [13].

A doua zi, la 4 iulie, comisarii scriau din nou împăratului : ei primiră atunci de la feluriţi vestitori întărirea ştirilor ce le trimiseseră ieri despre turci, din partea lui Mihai Vodă şi de la Andrei Barchay (Barcia), căpitanul din Lugoj al maiestăţii sale. Sosiseră acum prizonieri, scăpaţi din Belgrad şi Timişoara. Şi ei spun, scriu comisarii, că turcii vreau să bată întîi Lipova şi Cenadul şi după aceea să năvălească cu toate puterile în Transilvania. Aceeaşi veste o au şi din Seghedin, cum se vede din scrisoarea castelanului din Lipova. Deci se roagă din nou, cu deosebire să vină arhiducele Maximilian şi să li se trimită bani şi ostaşi, fără cea mai mică întîrziere, pentru mîntuirea acestei ţări şi a Republicii creştine. Tîlcuiesc apoi zorul după bani. Deunăzi au trimis pe sfetnicul maiestăţii sale Ştefan Toldy la Oradea cu bani să plătească ostaşilor. Întorcîndu-se, le-a spus, între altele, că domnul Bocskay (Bocicai) e pînă acum în fapt căpitanul Oradei, deşi cu numele căpitan e Gheorghe Kiral ; că el îşi are acolo servitorii şi partizanii săi prin care poate să facă, cu un singur semn, orice voieşte ; totul atîrnă acolo de la el. În întinsele sale moşii (bunuri, „bona") ce le are în jurul Oradei (anume cetăţuiele — arces — „Kereky, Zent Iob, Zekelhida, Kis Maria, Michke, Soliomkeo şi districtul Paczal") „singur trage toate veniturile regeşti ce le numesc şi dijma oilor şi a altor lucruri, totodată şi birul regesc (dicam regiam) şi celelalte dăjdi, şi nimic nu îngăduie să se adune la fisc", adică, în vistieria statului. Tot aşa trage pe nedrept („usurpat") şi veniturile de la bunurile sale din Transilvania, de două ori aşa de mari. Din cele din Ungaria scoate, după cum au socotit Pezzen, numai dijme atîta, cu cît s-ar putea ţine 2—3 sute de călăreţi la Oradea. Această nelegiuire o face şi domnul episcop al Transilvaniei. Tot aşa se întîmplă şi în Făgăraş şi în alte bunuri ale principesei. Acestea fără a mai vorbi de marea risipă ce a făcut principele dus în veniturile statului (în „inscripţiuni, impozite — puse de Ştefan şi Cristofor Báthory — donaţiuni, arende") care toate aşa s-au micşorat, că de nu s-ar fi dus, abia ar fi avut cu ce să trăiască. De aci vine atîta greutate bănească pentru ei. La Oradea au

rămas datorie de plată „vreo şapte mii", de la 8 mai pînă la 8 iulie. Afară de aceasta, lefuri pe 1595, 1596 şi 1597, vreo 23 de mii de florinţi şi cîteva sute. Soldaţii atîta cer această datorie, încît fac şi tulburări (tumultuentur). Am întrebat, zic comisarii, de unde li s-a plătit înainte ? Cei mai credincioşi maiestăţii voastre răspund că au fost trimise ajutoare de la papa, de la maiestatea voastră şi de la regele Spaniei ; veniturile provinciei n-ar fi ajuns — şi acum aşa trebuie să fie. Totuşi, de va veni arhiducele Maximilian, toate se vor putea îndrepta şi veniturile vor putea creşte. Vorbesc apoi de banii de drum ce trebuie daţi principesei [14].

Chiar fără astfel de greutăţi — cu atît mai ales avînd să se lupte cu ele — Locotenenţa împărătească din Ardeal nu putea face mai mult, decît să împărtăşească veştile şi cererile lui Mihai Vodă la Curte şi să le sprijinească cu toată căldura. Bani comisarii nu-i puteau trimite, dacă nu le veneau din sus. Dar dînşii se legaseră faţă de Mihai — aceasta le-o aduce el mereu aminte — că toate se vor îndrepta. Şi greutăţile lui faţă de oaste se înrăiseră : datoriile lui către ea creşteau. Înţelegem cum, în starea aceasta şi primind una într-una veşti de mişcările duşmanilor, pentru el zilele trecute numărau ca lunile şi îl sileau, încă la 6 iulie, să scrie din nou comisarilor, strigîndu-le, „să se trezească odată şi să grijească mai bine de lucruri (Expergiscantur Magnificentiae Vestrae et melius provideant rebus) ; aceasta o cere timpul de acum", cînd „duşmanii stau gata, jur împrejur. Căci dumnezeu îmi este martor, continuă el, eu nu mă prefac (me non tergiversari), ci sînt gata a-mi vărsa sîngele pentru obştea creştină (pro christiana republica). Dar, de voi merge împotriva duşmanilor, sau ei vor veni împotriva mea, n-am chip să le ţin piept : nu pot da soldaţilor bani, şi ei fără asta nu vreau să meargă. Ba mă tem chiar că, văzînd duşmanul şi neprimind banii, se vor împrăştia. Tocmai acum le-am dat de ştire (nunciavi eis) ca să meargă dintr-un oraş într-altul. Dar nu ascultă. Se duc acolo unde vreau, se împrăştie prin ţară şi jefuiesc toate celea. Eu aş putea face multă pagubă paşei, de-aş avea cu cine. Magnificenţele voastre îşi aduc aminte cum îmi ziceau, de faţă fiind cu mine, că toate vor fi în stare mai bună. Dar vedeţi acum în ce stare sîntem. Magnificenţele voastre ne-au jurat nouă şi noi magnificenţelor voastre că nu ne vom părăsi unii pe alţii. Să scrie magnificenţele voastre serenisimului Maximilian să vină repede şi să se aşeze în tronul său şi să vegheze : căci toate naţiile stau gata, numai noi şedem pe pace. Sau dacă e vreun rău, pentru Dumnezeu, mă rog de magnificenţele voastre să-mi dea ştire, ca să-mi pot trimite repede familia la magnificenţele voastre în Transilvania, şi să ies şi eu, să nu mă cotropească duşmanul aici. Magnificenţele voastre să ierte că scriu aşa de slobod : sînt silit... Mă mai mir că n-aveţi încă nici o tabără, deci să îngrijiţi să se adune oameni în tabără. Pedestraşilor acestora să le trimiteţi de acolo praf şi puşti de ajuns şi mie bani cu ce să-mi pot plăti ostăşimea". Pe lîngă acestea el le trimitea şi noi veşti. În fapt, ele dau prilej pentru scrisoare şi ţin în ea locul din început. Moldovenii stau gata în tabără. „Dar de Báthoreşti n-am auzit nimica. Eu rămîn aproape de ei"... „Moldovenii sînt armaţi cu săpi, pentru a preface şanţul ce-l săpase în timpul năvălirii tătăreşti trecute, dar se umpluse din nou. Se tem de o parte de tătari, de alta de cazaci care vreau, anume, să vină încoace la

mine şi şi-au trimis oamenii la Ieremia Vodă pentru trecerea lor prin ţara lui, ceea ce el nu le-a îngăduit, zicînd că se teme de împăratul turcesc [15]. Zece mii de tătari au venit lîngă Dunăre mergînd în sus ; vreu să treacă Dunărea la oraşul Ismail, ca să fie cu turcii dincolo de Dunăre, şi să se răspîndească prin vadurile rîului. Într-adevăr turcul îi aşteaptă, ca să năvălească asupra mea, dincolo de Dunăre. Boierul meu („Boierius meus") care păzeşte graniţele ţării mi-a scris aceste scrisori ce le trimit magnificenţelor voastre. Mi-a scris şi paşa din Vidin, pe acestea le trimit totdeodată, traduse în limba ungurească". Într-un post-script, Mihai se roagă, comisarii să-i spună pricina tîrziei veniri a serenisimului principe Maximilian, lîngă care vrea să stea pînă la moarte, căci i s-a legat cu jurămînt [16].

Ceva mai liniştit în formă, Mihai trimite peste 5 zile, la 11 iulie, din Tîrgovişte, iarăşi veşti comisarilor asupra [...] primejdiei ce-l ameninţă din partea tătarilor, banul său buzoian şi brăilean (o funcţie, se vede, întemeiată de el, pentru înlesnirea apărării hotarelor ăstora) au trimis un spion, la porunca sa, atît la moldoveni cît şi la tătari şi cazaci. Acesta i-a adus, „astă dimineaţă la 6 ceasuri, ştirea sigură că tătarii se află cu corăbii la Vadul Obluciţa (între Reni şi Ismail), şi au lăţit vorba că vreau să treacă Dunărea pe acolo, pentru a-şi lua drumul pe dincolo de rîu. Dar pe ascuns au fost văzuţi tătarii într-alt loc ce se numeşte Podul lui Deligiura, cercînd vadul pentru a năvăli pe neaşteptate în ţara sa. Bieţii ţărani au şi dat fuga cu toţii. Asemenea şi ţăranii moldoveni, se zice, şi-au pus taberile la munţi. Cazacii sînt în Moldova, şi amîndouă părţile se tem una de alta.

Ştiind sigur că tătarii vreau să năvălească în ţara sa, luni (adică în 14) îşi va aşeza tabăra la Gherghiţa (unde se trăsese dinaintea lor şi în anul 1596). „Astăzi, vineri, îmi voi trimite înainte tunurile şi pedestrimea", zice. Se jeluieşte că are lipsă de un căpitan. De trei ori le-a scris să facă bine a-i trimite pe Moise Székely. Acum se roagă din nou ; apoi să dea ordin lui Pangratie Sennyei să stea gata, ca să poată veni fără întîrziere cu călărimea, dacă va fi lipsă. Are mare necaz cu călăreţii unguri, „pentru că nu vreau nicidecum să vină în tabără, dacă nu li se dau întîi bani". Şi el n-are. De se va întîmpla vreun rău, să nu fie vina lui. Despre George Raţ încă n-are ştiri [17].

Comisarii încă nu primiseră această din urmă scrisoare a voievodului nostru, cînd scriau, la 14 iulie, împăratului. Ei trimiteau acum abia scrisoarea lui Mihai din 6 curent, împreună cu una a lui Ieremia Vodă (poate cea alăturată acolo) şi cu părerea lui P. Sennyei. Ei tot se mai mîngîiau că tătarii vor veni pînă la Silistra, aşteptînd aci să-şi scoată hanul fratele din Constantinopol, şi apoi se vor întoarce, după învoiala ce aveau împreună. Dacă vor fi însă siliţi a se împreuna cu turcii şi vor veni cu ei spre Buda, atunci ei şi Mihai sau îi vor ataca de la spate, sau vor tinde spre Bizanţ, cum s-a mai scris. De nu-şi vor ţine însă cuvîntul, atunci ei şi Mihai sînt întîi la rînd, şi vor fi cotropiţi, dacă nu vor avea la vreme ajutor. Vorbesc apoi de purtarea lui Ieremia către Mihai, dovedită prin neîngăduirea trecerii cazacilor ce vreau să vină la el. Totuşi se spune că aceştia (cazacii) s-au întărit în vreo parte a Moldovei, pentru a putea împiedica trecerea tătarilor în Ţara Românească şi Transilvania, de va fi de lipsă. Ieremia se ţine de poloni : ei nu vreau să-l supere pe turc. Ocrotirii creşti-

nilor doar numai de frică s-ar supune. Oastea nu şi-o va împreuna cu duşmanii, căci nu-şi poate părăsi ţara. S-au tocmit cu ei să le dea veşti despre duşmani ; a făgăduit, vorbind însă numai în general. Tratează cu el despre o legătură mai strînsă împotriva duşmanului, şi ca să nu împiedice pe Mihai în lupta lui cu vrjmaşii. „De-ar putea fi uniţi împotriva neprietinilor aceşti doi români ce se duşmănesc !“ Cu Moldova în mînă, maiestatea sa ar putea bate într-un an Cetatea Albă (Nester-Alba), Tighina, Chilia, Ismailul, prin care s-ar închide ieşirile tătarilor, ba aproape şi ale turcilor. Lucrează pe lîngă Mihai ca să caute a mjiloci prin tătar pacea cu turcii în condiţii mai bune. Dar aceasta poate e tîrziu. Aşteaptă de la maiestatea sa vorbă, ce răspuns să dea lui Mihai Vodă la cererile lui zoritoare după bani şi oaste. „Pînă atunci nu-i vom putea refuza (denegare) o sumă oarecare de bani, adunată în răstimp de unde va fi“, adaugă ei totuşi în urmă [18]. Cu acelaşi prilej, comisarii scriu şi arhiducelui Matthias despre starea de acum a Ardealului, a Ţării Româneşti şi a Moldovei, fiind „ducele general al oştilor sfintei maiestăţii sale împărătesci“, şi „al acelor părţi“ [19].

Nu e totuşi nici un semn că Mihai Vodă ar fi primit într-adevăr vreun ban de la comisari, în timpul acesta. Ba vom avea mai tîrziu dovezi că nici n-a primit. Se adeveri însă că, prin paza bună a graniţelor moldavo-polone atît din partea staroştilor mărginaşi ai Republicii polone, cît şi din partea căpitanilor lui Ieremia Vodă, cazacii chemaţi de Mihai nu putură străbate către Ţara Românească, ci fură siliţi a se întoarce, arzîndu-şi cele vreo 300 de şăici, menite să-i treacă Nistrul. Cel puţin aşa raportează Ieremia Vodă prietenilor săi [20]. Dar această întîmplare îl scutea pentru moment de grija altor plăţi. În schimb avea să-l înveselească, peste cîteva zile, sosirea soliei ce fusese la tătari.

Din Ploieşti, 23 iulie — stil nou, se pare, deşi nu putem statori bine, cum se va vedea —, e datată scrisoarea de acreditare („credenţional“, zis după lătinie) a voievodului pentru George Raţ, omul său ce fusese la tătari şi care acum avea să meargă la împăratul. În ea se recomandă mai mult persoana trimisului care a făcut servicii Domnului, de cînd s-a rupt de „păgîni“, fiind întrebuinţat în misiuni grele la turci şi tătari, pentru stăpînul său şi pentru creştinătate. La ce îl trimite, are să spună cu graiul. Se roagă a se da crezămînt cuvîntului lui. „Şi dacă maiestatea voastră, zice domnul cu privire la fondul misiunii, „încuviinţează (jawallya=acordă) lucrul, să binevoiască a-l face ; gîndesc că va fi atît spre binele maiestăţii voastre, cît şi al întregei creştinătăţi. Iar mie orice-mi porunceşte maiestatea voastră, cu credinţă dreaptă vreau să-i slujesc, în toată viaţa mea“ [21].

Privitor la această misiune avem un act de pe la începutul lui octombrie. E un raport al unui membru din „sfatul secret“ — aproape sigur al lui Pezzen — către împăratul. Dar trimisul lui Mihai Vodă plecă din Ardeal — aceasta o înţelegem bine din act — după ce lucrurile se schimbaseră aci şi după ce primise noi instrucţiuni de la domnul său. Totuşi o parte se poate alege ca însărcinarea sa din început, şi nu credem că aceasta va fi mai suferit vreo schimbare în urmă. Întîi : voievodul se roagă, maiestatea sa să primească tocmeala de pace dorită de tătari, dacă şi nu de aievea, cel puţin la părere. Atunci s-ar putea avea nădejdea ca

duşmanul să fie înduplecat a se întoarce acasă, încă înainte de iarnă. Iar dacă turcii ar pune condiţii grele, tătarii ar putea fi abătuţi de la turci, ca să nu le mai dea ajutor. Căci trimisul tătar spune că domnul său ia chezăşia, pe persoana sa, pentru ţinerea păcii, de se va încheia ; iar de-ar călca-o turcul, se îndatorează a nu mai fi aliatul lui, ci a ajuta pe creştini împotrivă-i. Şi Mihai făgăduieşte că tătarul va fi înduplecat în folosul creştinilor, dacă tocmeala păcii cu turcul va fi începută prin mijlocirea lui (a tătarului). Al doilea — încît ne priveşte aici — : Se roagă voievodul pentru trimiterea celor 5 000 de oameni ce i-au fost îmbunaţi de comisari şi a lefii pentru ei. Al treilea : Dacă dumnezeu va pedepsi aşa de greu creştinătatea, încît el să fie silit a-şi părăsi ţara şi să caute scăpare cu soţia şi cu copilul şi cu boierii săi de frunte, atunci se roagă, maiestatea sa să-i dea o moşie în ţările sale, şi să-l primească pe el şi familia sa ca supus, în scutul său [22].

În cît priveşte pe tătari, acelaşi lucru îl aflau comisarii împărăteşti de la însuşi delegatul hanului care, la 13 august, era sosit de cîteva zile, împreună cu George Raţ, în Alba Iulia. Înaintea lor, la 27 iulie, ajunsese însoţitorul acestuia din urmă în Tartaria, Ioan de Pojon, dat din partea comisarilor, „lăsîndu-şi colegul şi pe nunţii sau delegaţii tătari pe drum", de bună seamă lîngă Mihai Vodă. Căci acesta traduse scrisorile tătarului în ungureşte (fără îndoială va fi pus pe secretarul său să le traducă) şi le trimise astfel prin zisul Ioan de Pojon comisarilor [23].

Trimişii hanului erau un creştin, grecul Alexandru Paleologul, şi tătarul Şeferşaf. Pe cel dintîi, care era căpetenia, îl ispitiră comisarii asupra misiunii sale, şi el răspunse că e trimis să vadă, dacă vrea împăratul prietenie şi legătură cu hanul şi dacă s-a hotărît să încheie pace cu turcii ? Stăpînul său ar îngriji să se facă după dorinţa maiestăţii sale. Dorul lui ar fi să înceteze armele pe vreo trei ani. Comisarii socotesc că aceasta e dorinţa chiar a turcului, şi Alexandru n-a putut tăgădui. Se vede, zic ei, duşmanul n-are putere deajuns şi e împiedicat şi prin tulburări dinlăuntru, deci umblă prin mijlocirea altuia să cîştige o încetare de arme, ca în răstimp să se poată încheia un legămînt (foedus), luînd astfel maiestăţii sale cel mai bun prilej de a-l nimici cu desăvîrşire. La întrebarea : ce ar face, dacă încetarea de arme şi legătura nu ar izbuti, răspunse Alexandru că hanul, aşa crede el, s-ar da de partea turcilor, fiind de o credinţă cu ei. Ba, de ce se teme mai mult, este că înşişi begii şi tătarii lui fruntaşi l-ar putea răsturna şi ucide, ridicînd în locu-i pe frate-său care e în Constantinopol. De altă parte, zicea el, hanul nu se poate deloc încrede în turci, de aceea caută prietenia creştinilor. Apoi nu numai el spune, ci şi Şeferşaf şi Raţ, solul voievodului, şi Ioan de Pojon că, dacă din vina şi nevrerea turcului nu s-ar putea încheia această pace, atunci hanul va căuta chipul, mijlocul şi prilejul, ca nu numai să se întoarcă — mai ales dacă nu i se va elibera frate-său —, ci chiar să înceapă fapte duşmăneşti împotriva turcului. Ba, lucru de necrezut, unii vestitori spun că a şi început a pustii, a arde şi a jefui ţinuturile turceşti. Ce e mai mult, hanul a spus că, dacă ar trebui să-şi părăsească ţara, mai curînd ar fugi la maiestatea sa decît la turci. Deci împăratul va griji să sloboadă pe acest Alexandru cît mai curînd cu răspunsul de lipsă acasă. Pe Şeferşaf îl trimit comisarii înapoi să

urmeze pe hanul, în timp ce se împreună cu turcii, aşa i-au sfătuit şi delegaţii. Nici să meargă pînă la Maximilian nu l-au putut îndupleca pe tătar. Le-au dat lor însă scrisorile ce avea pentru el, şi ei le trimit arhiducelui. Totdeodată le-a jurat că, pînă ce nu se va întoarce Alexandru, nimic nu vor face tătarii împotriva ţinuturilor împărăteşti. Exemplarele latineşti ale scrisorilor ce-au adus, le-au trimis comisarii înainte împăratului şi lui Maximilian. Scrisoarea turcească a hanului ei ar fi tradus-o, dar n-au putut-o scoate nicidecum de la Alexandru. Hanului ar trebui să i se dea răspunsul turceşte, ca nu cumva să se dezvelească secretul tocmelilor prin tălmacii lui, şi să audă şi turcul de ele. Alte celea maiestatea sa va mai afla de la Ioan de Pojon şi George Raţ pe care-i trimit chiar astăzi, adică la 15 august.

În urmă ajung şi comisarii la zoritoarele rugăciuni pentru mîntuirea de cunoscutele necazuri. „Aici desigur sîntem apăsaţi de uimitoare lipsă de bani. Soldaţii sînt în tabără, în curînd vor trebui să dea piept cu duşmanii. Noi din loc nu-i vom putea urni, înainte de a le fi dat plăţile lor. Ne chinuie grozav şi aceasta, că trebuie să împărţim nu numai soldul lunar, ci pe deasupra, de fiecare cal, pentru folosul propriei lor persoane, anumite şi într-adevăr grele ajutoare : unora, anume, ţoale, altora chiar dijme, atît pentru impozitele puse de principe, cît şi pentru că aşa e obiceiul, căci altfel nu vor să slujească — spre cea mai mare pagubă pentru fisc (Vistieria statului). Dacă arhiducele Maximilian ar fi putut veni aici degrabă, aceste călcări grele de dreptate (abusus) s-ar fi putut înlătura uşor“ . . . „Şi serenităţii sale principesei şi arhiducesei sîntem siliţi a număra 8 000, deşi oamenii ei cer mai mult. Tot astfel Mihai, voievodul Ţării Româneşti, precum înainte a trimis mai mulţi curieri, aşa şi acuma a mînat la noi deodată trei legaţiuni sărbătoreşti după bani. Ne încheţeşte, protestează, se jură, se roagă de bani pentru 4 000 de ostaşi. Şi abia-l putem ţine în ascultare cu făgăduieli, cu rugăciuni, cu îmbărbătări. Acum însă mai cerem să ne dea ajutor. Dar zice că fără bani nu-şi poate mişca ostaşii din loc“. Mai spun că le lipseşte materialul de război, cerut de mult. Banii ce i-a adus Henkel (Pecuniam Henkelianam) i-au cheltuit atît cu ostaşii năimiţi, cît şi cu cei de la graniţe (in milites tam praetorianos, quam limittaneos) şi pentru alte trebuinţe de război. „Nimic nu e atît de trebuincios“. scriu comisarii către sfîrşitul raportului lor, „decît ca serenisimul Maximilian să fie cît mai curînd aici, şi să ne ajute nouă şi cu deosebire acestor ţări, altfel e de temut să nu se piardă pe neaşteptate : mai ales dacă vizirul va sta la planul său de pînă acum“. Şi se roagă să nu sufere Maiestatea Sa ca provincii cîştigate în chip aşa de frumos prin sine şi cu atîta noroc să fie primejduite cumva. Mai trebuie să pomenim vestea că principesa avea să plece mîne-zi către casă. Şi banii de care a fost vorba mai sus erau banii ei de drum [24].

Cît despre planul turcilor, după desele veşti primite din partea lor, nu numai prin scrisori, ci şi de la prizonieri, de la fugari şi de la spioni, în timpul tocmelilor cu solii tătarilor, acesta ar fi fost de a se îndrepta spre Timişoara şi Becicherek, ameninţînd Lugojul, Cenadul şi Lipova, şi avînd să năvălească în urmă în Ardeal şi asupra Alba Iuliei. Vizirul cu o puternică oaste ar fi trecut Dunărea, pe un pod ce au ridicat din jos de

Belgrad, aşa aflaseră ei. Chiar înainte de aceasta, auzind de apropierea turcilor şi a tătarilor de Dunăre, ei au căutat prin scrisori să abată pe vizirul oastei turceşti de la orice încercare. Scrisorile au pus să le scrie Andrei Barciai — căpitanul de la Caransebeş şi Lugoj [25], ca să-i poată spiona mai bine, dacă vreau legătură de pace sau război. Abia au fost trimise acele scrisori de Barciai, şi altele le-au sosit cu înştiinţarea că paşa turcesc cere paşaport (salvconduct) pentru un ceauş ce vrea să-l trimită la ei. Acesta i s-a şi dat. S-a întîmplat însă că, pînă să ajungă scrisorile lui Barciai, ceaşul a fost oprit, şi lui Barciai i s-a trimis din partea paşei, sub numele lui aga Baiazit de Panciova, alte scrisori, cu viclenie, ce comisarii le alăturează împreună cu cele de mai înainte la raportul lor către împăratul. În urma acestora ei au învăţat pe Barciai să răspundă lui Baiazit că aşteaptă ceaşul, iar scrisoarea lui n-a îndrăznit s-o trimită regelui Transilvaniei. În vremea aceasta au sosit apoi „Oratorii principelui tatar" — adică solii despre care am povestit mai sus [26].

Înainte de a scrie acest raport, comisarii, înţelegînd însemnătatea tocmelilor cu tătarii şi zorul timpului, se hotărîră, poate îndemnaţi de Mihai Vodă, a trimite îndată un răspuns hanului, şi să cerce a toarce mai departe firul înţelegerii cu el. Şi cine putea fi mai destoinic pentru această însărcinare decît Bernárdffy ? El cu George Raţ începuse tratările cu hanul în iarna trecută. Şi pe lîngă pătania lucrurilor avea şi încrederea guvernului din Ardeal al cărui prim secretar fusese şi era, ajutat fiind în misiunea sa şi de cunoştinţele sale de cîteva limbi.

Încă la 13 august ei scriau instrucţiuni pentru acesta. Să întrebe pe hanul în şedinţa publică alor săi : în ce chip şi sub ce condiţiuni crede că va putea tocmi pacea şi prietenia între cei doi puternici împăraţi, lucru la care singur s-a îmbiat. Ar fi „cu dreptate" să-i spună : „să cuprindă în această pace ce e să se încheie Dalmaţia, Croaţia, Slavonia, Transilvania, Ţara Românească [27], afară de Ungaria şi Austria şi Stiria cu Carintia şi celelalte ţinuturi ale maiestăţii sale împăratului şi graniţele cuprinse în ele". Să bage de seamă, dacă hanul va da răspuns la acestea de la sine, sau va trimite la Constantinopol să întrebe pe turc. Între condiţiile păcii, dacă va vedea că e ceva nădejde de a se putea cîştiga, să propună darea înapoi a Agriei, Solnocului, a cetăţuilor şi a graniţelor stăpînite pînă acum de turc în Ungaria, pînă la Eszek, şi în Transilvania, Timişoara şi Ghiula. În ascuns să i se spună să lucreze pe lîngă împăratul turcesc, ca în viitor să nu mai ceară nici un dar în chip de honorar (adică de plată hotărîtă şi regulată) de la împăratul, şi nici un tribut de la Transilvania şi Ţara Românească. Pentru această muncă să făgăduie hanului pe lîngă prietenia împăratului un dar hotărît şi orice ar dori să aibă de la dînsul. Se poate coborî, după împrejurări, şi la condiţiuni mai blînde, dacă acestea i s-ar părea hanului prea aspre. Într-o a doua instrucţie i se spune lui Bernárdffy să lucreze în sfatul mai intim al hanului, ca acesta să se dezlipească de turc, sau să ia armele împotrivă-i, sau să se dea înapoi de la luptă. Îi va făgădui ca răsplată suma de bani ce i s-a spus cu graiul, mai mult sau mai puţin, după serviciul ce va vrea să facă. Într-o a treia instrucţie, secretă, se zice să caute a face pe tătar a se întoarce înapoi sau a-şi pierde timpul în şedere pe pămîntul turcesc, dacă nu se va declara duşman

turcului pe față. Să i se spună că pentru aceasta i s-au dat cele 10 mii de galbeni, și trebuie să mai aștepte și alții. Dacă nu va făgădui nici atîta, atunci, luînd parte la luptă, să o ia la fugă mai întîi, sau să-și trimită pe ai săi după pradă, sau să întrebuințeze altă apucătură vicleană, făcîndu-se bolnav, sau zicînd că ai săi nu-l ascultă. Sau să-și mîne pe unii acasă, în chipul cum ar avea să apere granițele împotriva cazacilor și muscalilor [28].

La 17 august comisarii scriau cea din urmă scrisoare de însoțire pentru delegațiunea austro-română ce se întorcea de la hanul și pentru solul acestuia Alexandru. Era pentru arhiducele Maximilian. Ei se rugau să nu țină mult misiunea ci, ascultînd-o cu bunăvoință, s-o sloboadă la împăratul. Raț va avea să-i propună ceva și în particular, în numele lui Mihai Vodă, a cărui nespusă lipsă de bani o va vedea. La acesta să trimită un curier repede cu mîngîieri [29].

Mîne-zi plecă din Alba Iulia și principesa Maria Cristina, guvernatoarea Ardealului pe lîngă comisari, însoțită fiind de comitele de Turri, la care se alătură, pe lîngă alții, și episcopul Náprágyi. Plecă acasă la părinți, îndreptîndu-se spre Chioar, căci era liberată acum de neplăcuta sarcină, cînd Maximilian, de mult numitul și așteptatul nou stăpîn al țării, venea și el în sfîrșit.

Avînd vestea sigură asupra drumului lui de la omul lor de încredere Ion Beiczy care l-a găsit în Topolcean (comitatul Nyitra) și din scrisorile lui Rabuss, secretarul arhiducelui, comisarii ținură la 21 august ședință cu sfetnicii tronului ardelean, cîți se aflau în Alba-Iulia, pentru a se înțelege asupra primirii arhiducelui. Hotărîră ca : Volfgang (adică Lupu-Farcaș) Kornis și Gaspar Sibrik să iasă serenității sale înainte la Cașovia, pentru a-i pofti bunăvenire ; Ștefan Bocicai (Bocskay) cu 500 de călăreți și cîteva sute de pedeștrii să-l întîmpine pe la Tașnad, la granițele Ardealului. Comisarii adunaseră proviziuni și toate cele de lipsă pentru o primire cu paradă cuvenită.

Cu fața foarte prefăcută, abia ținîndu-și, poate, rîsul de batjocură, va fi ascultat Bocicai la hotărîrile luate și va fi primit însărcinarea ce i s-a dat. Căci, încă în noaptea ce urmează, dînsul aleargă în tabăra de lîngă Sebeșul Săsesc (Száz-Sebeș, Mühlbach), o milă spre miazăzi de la Alba Iulia, pentru a abate către fostul ei domn oastea țării, adunată acolo de comisari, în urma știrilor ce ei avuseră despre mișcările oștilor turcești.

Seara venise Benedict Macedi (Mácsédy), un om de încredere al principelui Sigismund, la Alba Iulia, vestind lui Ștefan Lazar, căpitanul gărzii palatului și purtătorul cheilor cetății, la care a tras, și lui Bocskay sosirea stăpînului său la Cluj. Noaptea tîrziu se duseră toți trei în tabăra de la Sebeș. Fără multă osteneală Bocskay cîștigă întîi oastea de gardă de partea sa : dînsul și-o îndatorase mai de mult, de cu primăvară, prin sila ce făcuse comisarilor de a da acestor ostași („praetoriani“) leafa pe 12 luni, pe cînd înainte li se plăteau numai 11 luni din an. Apoi își leagă cu jurămînt pe pedeștrii secuilor liberi, prin mijlocirea lui Moise Székely (=secuiul). Înconjurat de această miliție, se duse, în puterea nopții, la cortul generalului tuturor oștilor, pus de comisari, la Gaspar Kornis, pe care îl

sili prin ameninţări, „zicînd că i se propune în acest timp alegerea vieţii sau a morţii", să se învoiască la primirea din nou a principelui Sigismund.

Acesta într-adevăr venise la Cluj, încă în seara de 20 august, între opt şi nouă ceasuri, după cum află înşişi comisarii [30] de la Paul Melith, căpitanul peste o ceată de 300 de oameni ce sta lîngă numitul oraş, în ascultarea arhiducelui Maximilian, — după Szamosközy la 10 ceasuri [31] şi la 11 după un raport scris peste 2 zile de un martor care a fost primit mîne-zi de principele [32]. El venise şi trăsese în casa judelui de acolo, Mihai Catonai. Plecase în puterea nopţii din Oppeln („Opulia"), la 11 august, numai cu omul său de credinţă Mácsédy şi cu un servitor, luînd cîte scumpătăţi a putut lua cu sine pe cal [33]. Trecu prin Polonia, peste Cracovia, unde urmă pe regele la biserică şi văzu toată parada curţii, ca un necunoscut. Căci era îmbrăcat într-un pieptar de ordonanţă, cum ar fi fost slujitor lui Mácsédy [34].

Auzind comisarii această neplăcută ştire, trimiseră încă înainte de vărsatul zorilor pe Ioan Zalay în tabără să cheme pe Gaspar Kornis, pentru a se sfătui cum să se împotrivească întîmplării. Au chemat şi pe Ştefan Lazar şi pe Franţ Tury, şi i-au pus să jure din nou credinţă împăratului [35] : o călcaseră înainte de două-trei ceasuri şi vor călca-o iarăşi, de mai multe ori. Kornis a venit şi el, dar cum nu-l aşteptau, a venit adus de Bocskay, dimineaţa. Şi lor li s-a alăturat îndată şi Ştefan Lazar cu ceata de gardişti. În astfel de societate, de faţă fiind Tholdy care cu lacrimi îşi mărturisea credinţa şi Bodony care se clătină, a predat Mácsédy comisarilor scrisoarea ce le trimitea principele din Cluj prin care-i chema la sine pe ei şi toate staturile ţării, îmbiindu-le mila sa. Aşa, după spusa comisarilor în raportul lor de mai tîrziu, după care se face povestirea. În fapt, în credenţionalul lui Mácsédy nu se zice decît : să-i creadă ce va spune şi aşa să facă, atunci îşi vor păstra bunăvoinţa şi mila sa [36]. Comisarii le ziseră să aştepte răspunsul pînă ce vor chema pe toţi sfetnicii şi slujbaşii din tabără la sfat, căci şi lor le erau adresate scrisorile. Şi le şi scriseră acestora în pripă. Dar unii erau cîştigaţi de cu noaptea pentru partida bocicaiană, alţii de frică n-au venit.

Pe la amiază Bocskay se întoarse în tabără şi puse să se strige în public că Sigismund a venit : trebuie primit după cuviinţă, le zicea, căci a fost bun şi darnic către toţi şi va fi ; de la nemţi nu-i de aşteptat nimica ; nici un ajutor, nici un ostaş, nici un ban n-au venit pînă acuma ; împăratul n-a împlinit nimic din ce a făgăduit principelui Sigismund ; Maximilian nu îndrăzneşte să vină în ţară ; comisarii singuri nu ajung pentru apărarea ei, duşmanii sînt armaţi, primejdia ameninţă. Degeaba le zicea Kornis să nu se grăbească a călca credinţa jurată împăratului. Mulţi nemeşi dintre cei mai bogaţi şi cu mai multă trecere, mulţi şi neam mai fiind cu şiretul Bocskay şi părtaşi lui în conspiraţie, mestecaţi cu popor şi cu alţii, cumpăraţi, strigară : că primesc iarăşi domn pe Sigismund, că acesta să fie adus înapoi. Şi îndată se alese o comisiune care să meargă la Cluj să-i vestească voinţa ţării. Iar porţile cetăţii Alba Iulia fură închise fără întîrziere şi comisarii puşi sub pază, spunîndu-li-se din partea lui Bocskay, prin Ştefan Bodony, să şadă acasă, dacă-şi doresc mîntuirea.

Într-aceea comisarii, așteptînd în zadar răspunsul de la fruntașii țării, mai scriseră în felurite părți scrisori : orașelor săsești, unor fruntași, cu deosebire lui Baltazar Bornemiza, secuilor mai de seamă *„și însuși prea harnicului Mihai, voievodul Țării Românești* (et ipsum potissimum Michaëlem Vaivodam Transalpinensem), ca să rămînă în credință și să nu se lase a fi amăgiți ; și ca Mihai Vodă să făgăduiască secuilor libertatea și să-i aducă în ajutorul nostru". Și au chemat și oștile împărătești din Ungaria de sus, și au scris și arhiducelui Maximilian.

Domnul român de bună seamă ar fi și dat ajutorul cerut. Dar întîmplările s-au desfășurat cu mult mai repede pe coarda dușmanilor.

Sigismund se dusese, după ce a cinat la judele de la Cluj, să vadă pe cancelarul, episcopul Náprágyi, care se afla în oraș cu principesa Maria Cristina și fusese înștiințat de Mácsédy, vreo trei ceasuri mai înainte, despre venirea lui. Vinovăția cancelarului este vădită, observau cu dreptate comisarii : dacă vrea el să păstreze credința împăratului, putea atunci prinde pe Sigismund cu servitorii săi și să se mîntuie de el fără nici un zgomot — doar era singur. Dar ei au petrecut împreună toată noaptea și au scris la scrisori, mai mult de 40, către felurite persoane și în deosebite locuri.

A doua zi de dimineață, pe cînd principesa se ducea la biserică, însoțită de cancelar, se apropiară de ea judele Catonai și Emeric Gellieny, un bogătan, o salutară în numele principelui și-i cerură pentru acesta o audiență. Spusele lor, adică ale judelui care vorbi, le tălmăcea cancelarul, care se prefăcea foarte uimit de această noutate. Pe timpul slujbei — era în biserica iezuiților — principesa s-a văzut vărsînd mereu lacrimi. Într-aceea Sigismund a chemat la sine pe comitele de Turri, care venise din încredințarea împăratului, precum știm, să însoțească pe principesă acasă. După biserică, Maria Cristina s-a dus acasă fără cancelar ; acesta a mers la locuința sa. Și îndată s-a întors și Turri pe care comisarii îl învinuie că ar fi putut abate pe principele și pe doamna de la cele începute. Puțin după aceeea a venit și Sigismund la principesa, cu cei doi soți ai săi, Catonai și Gellieny. Au fost bine primiți. Trecînd apoi singuri în apartamentele soției sale de care atîta se ferea înainte și se despărțise cu atîta răceală, Sigismund, omul care nu putea fi bărbat, ajunse odată a vorbi cu ea prietenește, ba îi dărui și un lanț, în preț de 18 mii de galbeni. Soții erau acum împăcați și începură a domni împreună, trimițînd scrisori în toate părțile cu numele amîndurora. Prin ele se chemau toate staturile țării la o sfătuire grabnică la Cluj [37].

Tot într-aceeași zi, cînd sînt datate aceste porunci de chemare, în 22 august, trimiteau și sfetnicii tronului ardelean, Bocskay, G. Kornis, St. Toldy, Gabriel Banfi, Lossonț, St. Ciáky ș. a. (cu totul 9 subscriși), din tabăra de la Sebeș, juzilor din orașele săsești și, fără îndoială, tuturor treptelor țării, înștiințare despre cele întîmplate, cum au primit adică cu toții din nou pe Sigismund, văzînd că le lipsește ajutorul împăratului pentru apărarea țării, și cum vor trimite mîne-zi înaintea lui o parte a oastei lor ; apoi îi invitau să vină îndată la Cluj [38].

Scrisoarea soților domnitori către comisari fu adusă la 23 august de Ștefan Rață [39] care-i zorea cu amenințări — după însărcinarea cu graiul ce avea — numaidecît să se suie în trăsătură și să plece cu el la Cluj. Nevoind

ei să asculte, trimisul şi căpeteniile cetelor puse pentru paza lor, Nicolae Vitéz, comitele de Turda, şi Ştefan Petky, le spuseră că au poruncă să-i şi silească. Astfel au şi fost luaţi, la 24 august, cînd ieşiră de la biserică, şi duşi la Turda, noaptea prin ploaie, unde fură ţinuţi sub mai strînsă pază, pînă la 30 august. La 26 au venit la ei Cristof Keresztury şi cancelarul Náprágyi şi i-au rugat să-i mîntuie de jurămîntul făcut împăratului, ca să poată trece la Sigismund : cu moartea lor, ziceau ei, nu se mai pot îndrepta lucrurile. Căci şi ei erau puşi sub pază, încă de la 21 august, Keresztury pentru credinţa lui dreaptă, spun comisarii, iar cancelarul numai de ochii lumii, cu prefăcătorie, şi pentru a speria mulţimea, ceea ce e, fără îndoială, adevărat. Absolvirea cerută, se-nţelege, nu li s-a dat.

La 28 au venit şi principele Sigismund şi principesa la Turda, unde ţara se adunase la dietă, şi au fost primiţi cu mare zgomot de „conjuraţi". Şi la 29, în ziua Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul, cînd înainte cu 4 ani prinsese pe cei 14 fruntaşi şi le luase viaţa, făcu jurămînt, în biserica Arianilor [40], pe cele 17 puncte statorite de dietă, — erau condiţiunile sub care a fost „ales şi primit" din nou de domnitor, „din voia liberă" a lor, a puternicilor ţării, „fără îndemnul nimănui", numai „pentru binele comun". Dintre aceste puncte însemnăm : îndatorirea de a lăsa pe fiecine în religiunea sa şi de a nu face nimic fără înţelegere cu ţara ; să nu-i îndatoreze la supunere nimănui, în timpul vieţii sale, ci să le lase dreptul de alegere liber, după moartea sa ; să nu dea nici o funcţie vreunui străin în guvernarea ţării ; la cîrmuirea şi judecarea lor să ţină obiceiurile şi libertăţile vechi ale lor între care e pomenit şi decretul Sfîntului Andrei ; să observe hotărîrile dietelor de mai înainte şi a celor viitoare ; dăruirile altor principi şi toate moşiile lor să le rămînă neatinse [41].

La 28 august veni la comisari şi comitele de Turri, nemaiştiind de bucurie pentru triumful principelui şi al principesei. Şi tot atunci aceasta i-a poftit prin îngrijitorul camerei sale de dormit la audienţă, dacă doresc să vorbească cu ea. S-au şi dus ei. Şi au găsit-o foarte veselă. La întrebarea lor, dacă e adevărată legătură de căsătoriţi între ei, sau dacă se preface numai, fiind spăimîntată, poate, sau îmblînzită cu făgăduieli, ea a răspuns că „e mulţumită cu el şi n-a fost silită de nici o frică a se lipi de el". Se teme numai să nu fi supărat pe mamă-sa, sau pe majestatea sa. Apoi i-a dus la bărbatu-său. Acesta a adus învinuiri maiestăţii sale, a făgăduit totuşi de a-i rămîne credincios, numai de nu va veni cu război asupră-i şi de nu va cerca arhiducele Maximilian (căruia-i scriu comisarii raportul lor) să-l scoată ; atunci ar cere ajutor de la principi străini. Pe ei i-ar slobozi cu drag, a zis, dar trebuie să vorbească întîi cu supuşii săi asupra lor.

Mîne-zi, după jurămînt, principele a plecat la Alba Iulia, şi la 30 comisarii încă au fost duşi din nou acolo, sub escortă. Ba la 31 le-a trimis şi ameninţări prin Turri, spunîndu-le că va griji să-i spînzure, — el care singur merită spînzurătoarea, observă la loc comisarii. Asta a fost pentru a-i sili să-i dea o instrucţiune după gustul lui pentru Paul Melith pe care îl trimitea, în 1 septembrie, la arhiducele Maximilian. Şi cancelarul care sta mereu cu Bocskay, încă nu lipsea într-una cu ameninţările. E drept, ele n-avură nici o urmare, dar comisarii totuşi nu căpătară voie să plece din Alba Iulia pînă la 23 septembrie, după ce se întoarse Paul Melith, adu-

cînd vestea sigură că servitorii, adică pajii curții lui, prinși de Maximilian, cu ce aduceau din averile lui, au fost duși la Sătmar, pentru a fi schimbați cu comisarii. La 29 septembrie ei ajunseră la Sătmar și de aci, la 5 octombrie, la Cașovia, unde era atunci Maximilian, și unde își scriseră raportul [42].

Se-nțelege, comisarii au fost ținuți ca un fel de chezași, pînă era să se vadă ce-avea să facă împăratul și arhiducele Maximilian în fața acestor schimbări din Ardeal. Și ca să nu-i poată spune acestuia la vreme, în ce chip a fost cîștigată țara de Sigismund, cînd dînșii aveau nădejde că cei mai mulți supuși s-ar fi putut întoarce la credința jurată împăratului, și cu ei împreună arhiducele i s-ar fi putut împotrivi cu tărie [43].

Căci Sigismund se temea într-adevăr de vreo lovitură din partea arhiducelui Maximilian. În întîia sa scrisoare către arhiducele, dată din 22 august, ce e drept, el pare destul de încrezut. După înșirarea pricinilor întoarcerii sale în țările pe care acum le stăpînește din nou (asupra pricinilor vom mai vorbi), îi spune să nu se mai ostenească a veni să ia greaua sarcină a cîrmuirii Transilvaniei, ci mai bine să se întoarcă spre Agria, împotriva dușmanului, cu oastea ce avea de gînd s-o aducă pentru paza sa în Transilvania [44]. Dar, încă la 27 august, el îi scria din nou, tot din Cluj, și zicea că nu poate crede ca arhiducele să vină cu armele împotrivă-i, cum a auzit că ar avea de gînd. Căci, deși fără știrea împăratului și-a părăsit cele două ducate, și s-a întors „la prea iubita sa soție și în patria sa, pentru pricini drepte, și legiuite" : totuși nu și-a schimbat inima față de augusta casă austriacă, pentru a cărei mărire și onoare nu va cruța nici osteneală, nici cheltuieli, nici viață. Deci îl roagă să-și părăsească gîndul, dacă l-a avut, de a începe ceva împotriva lui, și mai bine să-l apere și să-l ia sub scutul său. Altfel să știe că, dacă va fi împins spre primejdie, va căuta și va cere scutul, apărarea și ocrotirea „acelui patron și protector, sau al acelor nemotenii care pînă acum au fost străini de voința sa", pentru mîntuirea popoarelor sale [45], înțelegînd, fără îndoială, pe regele polon și, poate, și pe marele cancelar al acestuia și purtătorul politicii țării lui, Zamoyski, cu care era înrudit prin cuscrie. Știa el bine cît de mult trebuia să se teamă arhiducele de Zamoyski care-i mai făcuse odată de cap, cînd cu alegerea lui de rege polon, cum am văzut.

Aceasta va fi și fost pricina pentru care Maximilian a trebuit să fie atît de băgător de seamă acum, să nu plece fiecum la Ardeal, pînă ce nu va fi bine înzestrat cu bani și cu oști, cum îi și cereau, ce e drept, cîrmuitorii de treacăt și toți prietenii săi de acolo.

Izbînda lui Sigismund Báthory cu smulgerea din nou a domniei Ardealului din mînile slujitorilor împăratului, căruia îl dăduse el însuși, ba chiar îl silise la schimbul făcut, dovedește că întoarcerea lui a fost pusă la cale cu cea mai bună socoteală. Chiar potriveala sosirii soților domnitori despărțiți, în același timp, la Cluj, ne îndeamnă să credem că întîlnirea lor n-a fost un lucru întîmplător, ci s-a făcut după plan. Desigur, nenorocoasa femeie, „tot atît de strălucită în darurile trupului cît de prea sfîntă în viață și purtări" [46] nu știa nimic de ce avea să i se întîmple pe drum, și credea, ca și comisarii, că merge spre casă. Va fi știut însă însoțitorul ei, cancelarul Náprágyi, prietenul de scurt al lui Bocskay, care a urzit toată

pînza acestor întîmplări. Prea i-a fost de folos lui Sigismund împăcarea cu ea care ţinea doar locul de guvernatoare, pînă ce era să vină Maximilian, decît să putem crede altfel. Chiar singur din povestirea faptelor petrecute trebuie să ajungem, împreună cu Szuhay şi Istvánffy, comisarii împărăteşti, la încheierea cea mai cumpătată că „Sigismund n-a fost dat din cer, ci sau a fost chemat, sau a fost primit de trădători" [47]. Dar, pentru Bocskay sînt hotărîte dovezi de înţelegerea ce a avut de înainte cu nestatornic nepotul său asupra venirii lui înapoi. Ba o mărturie, Szamosközy, care-şi culege ştirile de la oamenii zilei, spune anume că Bocskay a împărtăşit lucrul, de la început, şi lui Náprágyi.

Acest istoric ungur, de atîta însemnătate pentru vremea lui Mihai Vodă şi Sigismund Báthory, scrie că hotărîrea de a se întoarce acasă a fost luată întîi de principe, la îndemnul şi după stăruinţele însoţitorului său Emeric Sixai, doritor să ajungă iar în patrie la familia sa de a cărei soartă era îngrijat. Îndată apoi a trimis pe cunoscutul Mácsédy la unchiul său, Ştefan Bocskay, în Transilvania, ştiind cît de neplăcută i-a fost acestuia totdeauna hotărîrea sa de a-şi da „Neamţului" ţara. Pe lîngă cuvinte de căinţă îşi spunea Sigismund unchiului său dorinţa de a se scăpa de surghiunul în care a ajuns, prin greşala sa proprie, şi îl ruga să-şi dea învoirea de a veni înapoi. Pentru a-şi ascunde ţinta umblării sale în Ardeal, Mácsédy se făcea că a fost trimis să vadă de lucrurile lui Sigismund, lăsate în îngrijirea lui Bocskay, şi pentru a duce o seamă din ele. Acesta îndată a împărtăşit lucrul şi cancelarului, care încă nu se avea bine cu comisarii, şi l-a văzut învoit cu primirea lui Sigismund. Atunci a trimis pe Mácsédy înapoi cu scrisori, vestind nepotului său că de la dînsul numai la bine se poate aştepta şi trimiţîndu-i şi un cal ce putea ţine la cale lungă. Pe Bocskay de la început l-ar fi sprijinit în planul aşezării din nou a lui Sigismund, Lupu (Wolfgang) Kornis şi Albert Almasius, cu porecla de Literatus, cu toate că acesta era aşa de prieten cu Istvánffy, unul din comisari, de se credea a fi chiar fiul lui [48]. Venirea lui Mácsédy e raportată şi de comisari (după sosirea principelui), ca întîmplată cu o lună înainte [49]

Totuşi altele sînt mărturiile cele mai puternice asupra părţii ce au ardelenii, cel puţin căpetenia lor, la primirea din nou a lui Sigismund.

Peste un an de zile şi mai bine, Mihai Vodă, răzbunînd pe împăratul pentru relele cîte a suferit de la unguri, de acum şi pînă atunci, prin cuprinderea Ardealului pentru el, cum zicea [50], avu grija, una dintre cele dintîi griji, de a stabili răspunderile pentru începutul tuturor necazurilor : întoarcerea lui Sigismund Báthory în ţară.

El dă, la 20 noiembrie 1599, ordin celor chemaţi a face cercetările pentru actele domneşti (ce se păstrau în arhiva mitropoliei catolice din Alba Iulia) şi „executorilor tuturor hotărîrilor judecătoreşti şi mandatelor legiuite ale înălţimei sale", de a asculta martori, în stare a spune cum s-au petrecut lucrurile privitoare la venirea lui Sigismund înapoi şi la primirea lui. Prilejul e dat prin trebuinţa lui Gaspar Kornis de Rusca şi Pangratie Sennyei de „a se apăra", adică de a se dezvinovăţi că şi ei ar fi fost părtaşi la acele întîmplări. Cei în drept îşi împlinesc însărcinarea în timp de 8 zile, de la 23 noiembrie înainte, ascultînd 11 martori nobili, în măsură de a cunoaşte bine lucrurile.

Ştefan Tholdy de Salonta, nobil pus în serviciul comisarilor, fiind trimis în dimineaţa zilei de 22 august să închidă porţile cetăţii, se întîlni cu Ştefan Lazar, însoţit de vreo 200 de dorobanţi cu puşti, venind din tabără, între ei şi Kálmándy. Acesta îl ameninţă că va pica mîna celui ce ar cuteza să închidă porţile. Totuşi ei fură înduplecaţi de Tholdy a se duce la comisari, care îi jurară din nou. Apoi a fost chemat la locuinţa lui Bocskay, întors şi el din tabără, care, în faţa lui Kornis Gaspar, întrebă din răstite pe Tholdy, dacă nu ţine cu ei. La răspunsul lui că nu se împotriveşte nici unei hotărîri luate spre binele patriei, îi ceru îndată să meargă dar cu ei în tabără, şi-i dete şi cal de călărit, căci cercase a se scoate cu lipsa aceasta. Acolo, după cuvîntarea cunoscută a lui Bocskay de a primi pe Sigismund, întîi a strigat Ion Szentpály „îl primim, că-i principe viteaz, bun îngrijitor şi luător de seamă" ; după aceea au strigat Andrei Radák şi alţii : „îl aducem, îl aducem" ; apoi au fost aleşi deputaţi să-l aducă.

Mai cuprinzătoare şi mai de mare însemnătate e mărturia lui Petru Huszár de Brenhida. Ea ne duce mai departe înapoi către începutul hotărîrilor lui Bocskay de a pune capăt domniei împăratului peste Ardeal. Huszár ne arată pe puternicul magnat vătămat în mîndria sa pentru numirea lui Gaspar Kornis în „căpitănia ţării", ca generalisim al oastei. „Nu cred", zise el către martorul nostru pe care îl chemase la sine acasă, la Gurghiu, să-l întrebe de noutăţi din Alba Iulia ; „nu cred, pentru că mie îmi scriu comisarii altfel". S-a mîniat foarte mult de asta şi a mai întrebat iarăşi, de trei ori, dacă aşa este. Şi cînd martorul îi spuse în urmă că nu ştie, dar aşa a auzit, zise : „Iată, mă duc la Alba Iulia şi aflu, dar, dacă aşa va fi lucrul, vreau să-mi săvîrşesc gîndul meu hotărît". Atunci era şi Mácsédy (omul de încredere al principelui) acolo la Gurghiu, dar Huszár nu l-a văzut. Apoi l-a chemat şi pe martor la Alba Iulia, iar acolo, după ce s-a adeverit de ştirea ce i-a adus, îi zise, cu prilejul unei vizite : „iată că a fost adevărat cuvîntul d-tale" ..., „dar o să vezi că mie n-au să-mi poruncească mult nici Kornis nici domnii comisari". Atunci au intrat comiţii (işpanii) la el şi Huszár a ieşit. Pe urmă a aflat de la fiul său şi de la Bercsényi, care au rămas acolo, că au hotărît să-l omoare pe el şi pe Kornis Gaspar. Îndată i-a împărtăşit şi ăstuia toate, dar el a spus că nu-şi va călca credinţa către împăratul. Întorcîndu-se spre casă, şi-a trimis un servitor la Cluj după ştiri. Acesta a venit curînd înapoi şi a adus vestea că Sigismund Báthory a venit aci şi a trimis îndată pe Mácsédy la Bocskay. Tîrziu după aceea, aflîndu-se odată iarăşi în Gurghiu la Bocskay, acesta i-a zis bătîndu-şi sabia : „dacă într-alt chip n-aş fi putut, chiar şi cu aceasta l-aş fi pus pe fratele nostru Sigismund în scaunul său ; dar iată că de astă dată l-am putut pune în scaun mai uşor".

Al treilea martor, Nicolae Vitéz de Bükal, povesteşte amănunţit întîmplările din tabără, în noaptea hotărîtoare (21 spre 22 august), din care e de reţinut ca ştire nouă că se vorbea în tabără atunci, dimineaţa în zori, despre primirea lui Sigismund de către principesa şi împăcarea lui cu ea, lucru ce se petrecuse ziua dinainte (21), la Cluj. Că ziua se ştia, asta vor spune şi alţi martori în urmă. Vitéz a fost trimis cu St. Petky să aducă pe comisari la Turda, unde sta şi Kornis „cu partea mare a ţării"

curte, „spre a-şi stabili lucrurile sale“ [59]. Carrillo aducea răspunsul : că împăratul a luat măsuri spre a-l îndestula pentru veniturile ducatelor (care erau zălogite la alţii mai de mult) şi pentru pensia făgăduită ; dar cardinalatul nu i se poate cîştiga pînă ce papa nu va desface întîi căsătoria sa. Cît pentru venirea lui la curte, i se spunea că nu e bine văzută : să stea acolo. Foarte supărat auzi principele acestea şi zise : „că nu aceasta era ceea ce i se făgăduise după atîta timp“. Mai presus de toate se vede că-l nelinişti plecarea lui Maximilian în Ardeal *însoţit de oşti* (colle sue genti), „pentru a face în urmă cu persoana sa orice i-ar fi plăcut“, căci această jeluire o şi face mai întîi. Acum înceta gluma, şi putinţa de a se mai întoarce la domnia părăsită i se tăia ; de aci hotărîrea-i grabnică de a alerga la Ardeal pentru a întrece pe arhiduce. Pomeneşte apoi şi către duhovnic de „casa de tot ruinată“ ce i s-a dat de locuinţă, pe cînd el a lăsat lui Maximilian, la Alba Iulia, un palat aurit şi împodobit cu covoare de mătasă ; se jeluieşte pentru venitele zălogite ale ducatelor, aşa că nu i-a rămas decît un lac de peşti, din care n-ar putea scoate mai mult de 6 000 de galbeni, pe cînd statul Transilvaniei îi aducea 300 000 de florinţi pe an. Înşelat astfel de împăratul şi de papa, zise în urmă, el s-ar da pe partea turcilor, aducînd pagubă maiestăţii sale. Cu acestea dete drumul cunoscătorului inimii, firii şi a tuturor tainelor sale, diplomatului său atît de frămîntat, Carrillo, zicîndu-i : „să se ducă unde-i va plăcea, căci dînsul nu mai avea trebuinţă de tocmelile sale, nici de alţii, fiind decis a face de capul său ceea ce ar afla de bine“. Carrillo pleca încă în aceeaşi zi la Viena, retrăgîndu-se la Colegiul său, al părinţilor iezuiţi. Iar principele împlini ce-i umblă atunci prin gînd, chiar în noaptea ce urmează : dete fuga acasă, în ţara-i părăsită [60].

Înainte de plecarea sa [61] Sigismund trimise un om al său la Viena după bani. Se vede, Carrillo adusese acum şi poliţe de la împăratul pentru rata pe „prima“ jumătate de an din pensia făgăduită. Căci Sármaságy se întorcea, peste cîtva timp, la Oppeln, cu 25 de mii de taleri ce i-au fost plătiţi de polonul Lazar, după scrisoarea împăratului. Şi, negăsind pe principele, s-a dus de acolo drept la el în Ardeal, şi i-a dat banii [62].

Plătirea acestei datorii destul de mici pare a fi fost tărăgănată anume de împăratul, pînă ce n-a putut fi înzestrat şi arhiducele Maximilian cu bani şi cu oaste cît de cît îndestulătoare pentru mergerea sa în Transilvania. Căci miniştrii împărăteşti stau de mult cu inima îndoită, temîndu-se ca popoarele Transilvaniei să nu-şi calce credinţa şi să nu se supună de bunăvoie turcului, mai ales dacă nu vor vedea oştile împărăteşti gata din bună vreme şi în măsură îndestulătoare pentru apărarea lor [63]. Şi nici nu putem învinui de nechibzuinţă pe sfetnicii împăratului pentru aceasta : dimpotrivă, purtarea lor ni se arată ca o măsură la locul ei. Cu atît mai ales că plata mai timpurie a datoriei împărăteşti către Sigismund nu ar fi împiedicat de fel fapta lui : în pricinile înşirate de el pentru fuga sa din Oppeln, atît faţă de soacră-sa, cît şi faţă de Carrillo — care-i aduse mandatul de plată şi făgăduinţa netedă de împlinire şi a celorlalte dorinţe — ni se desvelește mai mult lipsa unor adevărate pricini, în cît priveşte contractul. Ele se găseau în afară de ţinerea sau neţinerea acestuia de împăratul, avîndu-şi temeiul în sufletul lui, şi răsuflă şi în cuvintele în care

pomenea de strălucirea domnească ce a lăsat la Alba Iulia. Chiar cînd părăsea palatul acesta princiar cu toate plăcerile şi zburdăciunile vieţii petrecute acolo, în aprilie 1598, căinţa pentru schimbul ce-a făcut se trezise în sufletul lui, şi l-am văzut atunci spărgînd şi stricînd ca un nebun toate podoabele şi rămăşiţele vechi ale bogatei reşedinţe domneşti. Pentru viaţa în făloşie, în măreţie, care se ţinea cu atîta risipă, încetaseră acum nesecatele izvoare de cîştig : el pomenea şi către soacră-sa contrastul şi înaintea lui Carrillo punea faţă în faţă cîştigul de 6 000 de galbeni din lacul de peşti de la ţara sa nouă şi cei 300 000 de florinţi ce i-ar fi adus lui Ardealul. În această stare a sufletului lui n-avea decît să se găsească doritori de a nu lăsa să prindă rădăcini domnia nemţească în Ardeal, cum era Bocskay, pentru ca orice hîrtie de contract să fie zvîrlită în gunoi.

Greşeala cea mare era : că nu i s-au dat lui Maximilian cu mult mai repede mijloacele de putere, fără de care avea tot dreptul să se ferească a merge într-o ţară ce a ascultat, mai mult de nevoie decît de voie, dorinţa principelui său de a trece în stăpînirea împăratului. Las-că această greşeală îşi avea temeiul în greutăţile financiare cu care se lupta împărăţia, în lipsa de bani, în lipsa de oşti. Dar tocmai aci începe partea de vină a împăratului şi a miniştrilor lui. Sume însemnate erau votate lui Rudolf din partea staturilor Germaniei şi a feluritelor lui ţări, încă din iarnă şi primăvară, pentru continuarea războiului cu turcii, şi se putea căpăta, pe socoteala lor, un împrumut grabnic, pînă ce dările s-ar fi adunat. Că asta nu s-a făcut, e o probă de stîngăcia cîrmuitorilor din jurul împăratului şi de neputinţa lui însuşi de a înfrunta toate greutăţile ce-l copleşeau şi care îl făceau nehotărît şi întristat. Cu atît mai mult se afla împăratul acum în această stare sufletească, cu cît una din supărările lui cele mari era foarte proaspătă : căsătoria verişoarei sale, a princesei Isabela, fiica regelui Spaniei Filip II, cu fratele său Albrecht era de curînd pe deplin hotărîtă, şi încă cu zestrea Ţărilor de Jos. Şi aceasta, după ce de 17 ani de zile el însuşi stă în tocmeală pentru princesa prin mijlocirea mamei sale Maria, sora regelui Spaniei, şi nu ajunsese încă nici atunci la ruptoare ; pricina era tocmai neînvoirea regelui a-i făgădui şi lui aceeaşi zestre. Şi pe lîngă aceasta se urmărea din partea regelui Filip II (care muri în toamna anului 1598) şi ridicarea ginerelui său viitor la rangul de rege nemţesc, pentru a-i asigura împărăţia după Rudolf, [64] ceea ce iarăşi îl turbura de ajuns.

Cînd, într-un tîrziu, după toate necazurile, se făcu ceea ce trebuia să se facă foarte de timpuriu, în locul veştii ce se aştepta despre instalarea lui Maximilian în scaunul domnesc din Alba Iulia, sosi aceea a fugii lui Sigismund din Oppeln.

Nu mai poate sta în legătură cu această întîmplare omorul lui Jósika, fostul cancelar, căruia i se tăia capul tocmai în acest timp, la sfîrşitul lui august, în Sătmar, unde era închis, nu, dacă Ioan Marini va fi adus gata sentinţa de osîndă, nu numai porunca de judecată de la împăratul. Altfel, moartea-i putea fi grăbită şi de arhiducele Maximilian care era în Caşovia, aproape, şi avea ştirea, cu zile înainte, de întorsul lui Sigismund. La toată întîmplarea, mîntuirea de omul primejdios se făcea cu deosebire pentru a înlesni arhiducelui aşezarea lui în domnia Ardealului, nu atît pentru

pedeapsă. Căci dacă el izbutea cumva să scape din închisoare, în vremea tulburărilor la care s-aşteptau, atunci era în stare mult să le strice, ba poate să ia chiar nemţilor dobînda uşoară din mînă. Şiretul caransebeşan, ridicat cu noroc dintr-o familie săracă la mari bogăţii şi pînă la rangul de cancelar, plăteşte cu viaţa rîvna lui după tronul ardelenesc. Făcuse studii frumoase, alături de Andrei Báthory, la Cracovia şi Roma, şi ajunse îndată după întoarcerea lui în patrie a avea toată încrederea principelui Sigismund şi toată puterea asupră-i [65]. El se va dezvinovăţi, înaintea morţii, că tot ce-a făcut cu voia şi ştirea lui a făcut, trimiţînd pe judecători la actele din arhiva lui, pe care însă le luaseră Bocskay şi Náprágyi, cînd a fost închis. Ioan de Marini îl învinuia, în timpul procesului, că el a lucrat pe ascuns pentru răsturnarea lui Aron Vodă, aliatul împăratului, care începuse un război atît de norocos împotriva turcilor, deodată cu Mihai Vodă. Jósika ar fi cel care s-a pus în înţelegere cu Ştefan Răzvan, hatmanul lui Aron, cu Mihai Tolnay, aga, şi cu vistierul lui, Calughera [66], şi ar fi pregătit prinderea domnului harnic, trimiţînd în numele lui Sigismund cîteva sute de călăreţi cu Andrei Barcsay la husarii năimiţi de gardă ai lui Aron, care nu cutezară a se mai împotrivi poruncii de a le da pe domnul în mîni. Pe cazacii ce vreau să-l apere i-a mîlcomit, împărţindu-le 24 de mii de taleri din visteria domnului, şi zicînd că aşa-i porunca de la împăratul. Cealaltă comoară a nefericitului vîndut a luat-o, se zice în actul scris după pîrile ce ridicase Marini, o parte Jósika, o parte soţii săi cu care a săvîrşit planul şi o parte, cîtă a fost adusă în Ardeal, Bocskay. Tot el ar fi împiedecat pe trimişii împăratului a mai merge în Moldova şi Ţara Românească, nevoind să le dea paşapoarte, cum i-ar fi poruncit principele, ceea ce trebuie scăzut, fără îndoială, la înrîurirea lui asupra principelui de a nu le da voie să treacă în ţările româneşti. Acestea, se zice în acest act, le ştiu bine trimişii Carolus Magnus, Ioan Posoniensis şi Ioan Marini care a fost ţinut în Ardeal un an de zile, fapte ce le cunoaştem, în parte, că s-au întîmplat. Acelaşi lucru ar fi voit să facă şi cu Mihai Vodă, la care ştim într-adevăr că nu fură lăsaţi să treacă din Ardeal nici trimisul Papei, nici ai împăratului, în cei dintîi ani de domnie. Dar domnul român avea mai multă minte decît Jósika, scrie documentul nostru, şi a băgat de seamă ce se petrece. Deci el a zădărnicit străduinţele lui îmbunîndu-şi-l pe el şi pe nunţiul papal (pe Di Cervia, se vede), cu daruri şi bani, ca să nu mai lucreze la răsturnarea sa. Apoi se ating amestecăturile lui în jurul schimbării domniei din Ardeal, cînd cu mulţumirea lui Sigismund şi stăruinţele lui de a se încuscri cu Mihai Vodă, vrînd să dea pe soru-sa după feciorul lui — lucru ce-l pomeneşte şi Szamosközy — pentru a avea un sprijin cînd ar întinde mîna după domnia Ardealului. Dar la Mihai Vodă n-au prins vicleniile lui, căci acesta era „mai şiret" decît el şi vrea să păstreze nefăţarnic credinţă dreaptă către împăratul. Şi toată truda lui, prin mijlocirea fraţilor săi şi de-a dreptul, ca Mihai să ţină cu el la schimbul domniei şi să-i ajute împotriva arhiducelui Maximilian, a rămas zadarnică. Pe voievodul român nu-l putea schimba în politica lui sănătoasă apucătura că împăratul n-are drept peste domnia Ardealului, căci ar fi jurat să lase ţării în voie alegerea domnului său [67].

Acestea toate erau pricini de seamă, dacă erau drepte, pentru a pierde lui Jósika veacul. Dar cu moartea lui nu se ajuta nimica acum, cînd Sigis-

mund își lua din nou scaunul cu voia țării. Numai o faptă ostășească voinică și-n pripă putea să mîntuie țara pentru împăratul. În loc de aceasta, șovăirea începea iarăși la Curte. Îndată ce auzi împăratul de întîmplare, trimise cu mare iuțeală un curier cu ordin de a opri pe Sigismund, oriunde l-ar afla, în staturile sale, și a-l face prizonier. În același timp aproape se avea însă și vestea că el ar fi fost chemat de popoarele sale, ceea ce aduse pe miniștrii în mare nedumerire [68]. Înainte de a se ști ce s-a întîmplat la sosirea lui în Transilvania, se dete ordin lui Maximilian să înainteze cu oștile sale pînă la granițele acelei țări, de unde, trimițînd știri de tot ce se va petrece în Ardeal, să aștepte alte porunci potrivite. Vreau să-și îndrepteze hotărîrile lor după umbletele turcilor de care se credea că, venind peste Belgrad, s-au apropiat de aceeași țară cu o oaste de 70 de mii de oameni. Totuși, încă de pe acum se avea în vedere ajutorarea lui Maximilian chiar cu o parte a oastei din Ungaria numai la întîmplarea că principele ar vrea să-și dea țara turcilor, altfel să se poarte cu tot cumpătul către el [69]. După ce sosi și prima lui scrisoare către Maximilian, cea din Cluj, 22 august, se înnoiră poruncile către acesta, de a merge la granițele Ardealului, dinspre Ungaria de sus și, de va vedea că popoarele se supun principelui, părăsind credința dată împăratului, să se întoarcă înapoi și să se unească cu oastea din Ungaria ; iar dacă la apropierea lui s-ar face răscoale înlăuntru și partidă pentru Casa Austriei, atunci să facă ce-i va părea cuviincios pentru vaza împăratului și serviciul Maiestății Sale [70].

Asemenea fusese și purtarea lui Maximilian, înainte de a avea porunci. La 27 august el scria din Cașovia ardelenilor, adică „staturilor și ordinelor" acestei țări, vestindu-le sosirea sa aci, de unde va pleca la ei peste trei zile. Pînă atunci cerea să stea cu credință pe lîngă comisari, să apere țara nu numai împotriva turcilor și tătarilor, ci și împotriva lui Sigismund Báthory, „care înainte cu cîteva zile a intrat în Transilvania" și să nu-l primească nici într-un chip, ci să-l scoată afară [71]

Cu totul altfel scria el la 30 august lui Turri (Della Torre). Acum primise nu numai scrisoarea lui de la 21 și 22 și a principelui din data din urmă, ci și pe cea din 27 august. Știm că Sigismund își făcea din nou mărturisirea de credință pentru Casa de Austria, dar nu uită a o însoți de amenințări, dacă Maximilian ar veni cu dușmănie asupră-i, cum a prins de veste. Asemenea și Turri, care se punea mijlocitor, arăta primejdiile ce s-ar ivi pentru creștinătate, pentru Casa de Austria, pentru religia catolică, dintr-o pornire dușmănoasă către Sigismund : Transilvania s-ar uni din nou cu turcii, căci pacea cu ei o și cere țara în gura mare, cu orice chip și sub orice condiții. Și se ruga să caute mai bine a-l ține în credință prin cumințenie și bunăvoință, lucrînd chiar pe lîngă împăratul în acest înțeles. Arhiducele răspundea acum că n-a poftit niciodată să aibă Transilvania și dacă a plecat cu oaste acolo, acesta o face fiindcă așa a fost chemat de ardeleni prin comisari, ba așa a fost îndemnat și de principe, atît pentru paza și scutul lor, care se jeluiseră a fi de tot lipsiți, cît și pentru a le putea da ajutor împotriva dușmanilor. Deci, de dușmănie nici pomană. Cum însă nu e vorba de treaba sa ci de a împăratului, în al cărui loc a fost trimis să slujească, va trebui să aștepte ordinele lui ; destul că i-a trimis și lui scrisorile principelui. Totuși nu lasă fără a pomeni că prin-

cipele trebuia să dea de ştire întîi împăratului că vrea să-şi capete iarăşi stăpînirea sa veche, fie fiindcă se căia de ce a făcut, fie fiindcă era cuprins de dor după pămîntul patriei, pentru a nu vătăma vaza maiestăţii sale şi a familiei lui [72].

Dar, nădejdea arhiducelui că împăratul nu va putea suferi o vătămare ca aceasta trebuia tocmai acum să stea foarte sus, cînd un curier de la împărătescul său frate trecea pe la el, mergînd la Mihai Vodă — nu ştim, deşi putem bănui, cu ce misiune. Căci el scria, la 31 august, lui Mihai Vodă folosind prilejul acestui curier, pentru a-i arăta încrederea sa că nu-şi va fi schimbat inima „pentru nestatornicia altuia", şi pentru a-i spune că, peste puţin, cu ajutorul lui dumnezeu, îşi va deschide către el mai pe larg gîndul său şi al maiestăţii sale [73]. Încrederea lui cîştiga oareşicare temei, cînd în aceste zile — pe la 4—5 septembrie — primea scrisorile căpitanului Orăzii Mari, George Király, de la 29 şi 31 august. Acesta cerea să fie ajutat în grabă — pînă în opt zile — cu oaste şi bani pentru plata ostaşilor săi, căci turcii în număr de 60 mii şi tătarii în număr de 40 000, cum se zice, se apropie, şi vestea că de altă parte „principele din Transilvania, a chemat la arme pe tot omul care poate ţine sabia, pentru a veni cu el asupra noastră". Prin aceasta el da dovadă de credinţă [74] şi scuza lui de a nu putea veni să ajute el pe arhiduce, cum primise ordin, părea la locul ei : trebuia să stea acolo pentru apărarea acestui colţ de ţară ; duşmanii s-ar îndrepta îndată către aceste părţi, cît ce ar vedea că ostaşii de aci se duc aiurea [75]. Bucuria lui Maximilian creştea cînd, pe la 6 septembrie îi veni ştirea că orădenii au şi primit în oraş 1 600 de oameni ai săi [76] ce-i trimisese înainte către graniţele Transilvaniei [77]. El scria acum îndată, plin de mulţumire, nu numai împăratului care-i lăuda pentru buna lor purtare [78] ci şi lui Mihai Vodă. Cu toate că principele Sigismund Báthory, zicea el în scrisoarea către acesta, din 6 septembrie, prin întoarcerea sa nesocotită a tras, prin oameni uşori, în partea sa şi spre paguba creştinătăţii, pe mulţi nevinovaţi, totuşi nu crede că pe dînsul îl va fi abătut de la credinţa şi statornicia sa către creştinătate şi către maiestatea sa. Ci mai ales are încrederea, judecînd după bărbăţia şi curăţenia inimii lui atît de mult lăudate şi peste măsură dovedite, că va urma strălucita probă de credinţă a orădenilor [79].

Dar, atîta paradă ce făcea Maximilian de credinţa Oradei, a acestei însemnate redute a Transilvaniei („praecipuum Transylvaniae propugnaculum"), n-avea să-i fie într-a bună. A treia zi chiar, la 8 septembrie, se întorcea de acolo P. Nyári cu veşti destul de rele. Poporul a primit, ce e drept, micul său corp de oaste, „dar numai în oraş, în castel însă şi în cetate nu i s-a îngăduit să intre, pînă ce nu vor vedea poruncă şi împuternicire de la maiestatea voastră iubită pe persoana mea", scrie Maximilian fratelui său [80]. Şi spusele şi le întărea chiar prin scrisul lui Király. Acesta cerea, Maximilian să trimită un delegat de frunte „cu scrisorile maiestăţii sale, cu bani deajuns pentru plata soldului miliţiei, şi afară de aceea un om harnic pentru a purta slujba căpităniei cetăţii şi oşti ajutătoare pentru apărarea întregului acestui ţinut", pînă în opt zile, căci turcii şi tătarii se apropie cu oaste mare. „Îndată ce voi vedea scrisorile maiestăţii sale", astfel mai întăreşte căpitanul o dată mărturisirea sa, „voi preda

această cetate orădană cui îmi va fi poruncit maiestatea sa". De nu i se vor împlini cererile la vreme, să i se ierte orice s-ar întîmpla peste aşteptare, căci va fi silit să caute „de liniştea şi fericirea patriei" [81]. Dar cuvintele din urmă, oricît de nevinovate la părere, cuprindeau o ameninţare. Şi aceasta o făcuse Király şi mai lămurit încă în scrisoarea-i din 29 august către Sigismund Rákoczy. De nu va sosi oaste de la arhiducele „pînă sîmbătă ori duminică", scria el atunci „vom fi siliţi să ne grijim pe altă cale, cum vom putea mai bine" [82]. Totuşi din scrisoarea aceluiaşi Király cu data de 2 septembrie aflăm că el scrisese, mai înainte de aceasta, căpitanului oastei lui Maximilian, ce plecase înainte, să nu vină. Şi acum, cînd auzea că totuşi vine, îl rugă să-i socoată pe ei, pe orădeni, ca prieteni, şi să nu îngăduie pustiirea ţinutului lor ; iar prin oameni aleşi să-i trimită cel puţin zece mii de florinţi pentru oastea sa [83]. Gîndul orădenilor e destul de înţeles : erau gata să se închine şi ei lui Sigismund Báthory. Totuşi Maximilian credea serios că lipsa unei împuterniciri formale, a unei diplome de însărcinarea ce i s-a dat, e pricina „batjocurei" suferite cu neprimirea corpului său de oaste în cetatea Oradei, care se prefăcea ascultătoare. El amintea împăratului că i-a cerut „acest mic lucru" prin felurite memorii şi cînd era de faţă în Praga. Acum poate vedea şi maiestatea sa că „pentru acest lucru rău care numai din curată neglijenţă a fost lăsat, trebuie să se strice un lucru atît de mare şi de folositor". Şi, crezînd încă în bine, cerea să i se trimită în grabă „astfel de patente de împuternicire şi porunci, pe lîngă o scrisoare aspră de îndemn la ascultare către orădeni". Dar şi cu banii de lipsă să-l înzestreze, căci desigur ar păţi tot aşa şi la alte graniţe [84].

Pentru noi e de mai mare însemnătate ştiinţa ce cîştigăm şi cu acest prilej că Rudolf purta multă grijă de a nu împărţi puterea cu fraţii săi. De curînd i se nimicise cu desăvîrşire o nădejde în care se legănase mult timp : sporirea puterii sale cu Ţările de Jos. Şi ştim cît de rău îi părea că un frate a avut norocul să le capete. Mai ales această întîmplare şi silinţele arhiducelui Albrecht de a-şi asigura şi alegerea de „rege roman" — pentru a-l urma în împărăţie — îl făcuseră chiar în acest timp, foarte supărăcios, bănuitor faţă de fraţii săi, că ar vrea să-i ia stăpînirea [85], trist, doritor de linişte şi nehotărît.

De aceea se tărăgănau atîta lucrările. De aceea se feri el a-i da lui Maximilian o diplomă pentru guvernarea sau stăpînirea Ardealului : ori că se temea că din ea s-ar fi putut dezvolta uşor un drept de domnie neatîrnată, la care s-ar fi mai alăturat, poate, şi părţi din Ungaria, ori că vrea să ţină pe arhiduce încă în nădejdea aceasta. Căci împăratul voia — asta se vede bine — să alăture Ardealul la celelalte ţări de moştenire ale sale.

În acest timp sosea Turri la Caşovia [86] şi cu el, de bună seamă, şi cei doi delegaţi ai „staturilor şi ordinelor" Ardealului — deşi pe ei nu-i pomeneşte arhiducele în scrisoarea sa. Aceştia îi aduceau dovada cea mai adevărată despre luarea desăvîrşită a domniei de către Sigismund, aşa că, în înţelesul poruncilor de la Praga — dacă acestea, date pe la sfîrşitul lunii [87] vor fi sosit pînă acum —, chiar de ar fi avut puterea de lipsă, trebuia să se lase de gîndul Ardealului. Asta-i vor fi spus cu graiul şi trimişii

ţării pierdute pentru el — din scrisoarea ce aduceau cu sine Gabriel Haller şi Luca Trausner (erau politicoşi nemeşii : trimiteau nemţi) vedem numai că se rugau cu supunere „să sprijinească afacerile acestei ţări" — desigur la împăratul [88]. Dar deputăţia ardelenilor şi mai mult încă scrisoarea principelui lor, din 13 septembrie, întăreau mai bine nădejdea arhiducelui „de a netezi lucrul cu Transilvania". Firește. Doar Sigismund nu numai se ferea de ameninţări, ci, temîndu-se că i se va fi dat scrisorilor lui alt înţeles decît cel dorit de dînsul, îşi mărturisea cu tărie cel mai adînc respect pentru Casa Austriei şi stăruinţa sa neproruptă de a ajuta creştinătăţii. Mînat de acest interes, îi face cunoscut ce a aflat de la spioni şi de la pribegi, anume că „turcii şi tătarii, împreunîndu-şi puterile, în număr foarte mare, au şi pătruns între hotarele noastre, cu deosebire însă şi-au pus de ţintă a victoriei lor cuprinderea Oradei ; şi au şi luat trei castele, Cenadul, Aradul şi Felacul". „De aceeea, scrie el mai departe, aflînd că lucrurile noastre stau în atîta strîmtoare, am socotit să dau ajutor cu temei creştinilor. Şi am trimis o oaste înainte pentru apărarea Oradei" . . . Celelalte trupe ce le va putea aduna, la întîmplare aşa de grabnică, le va duce să apere ţara de duşmani, din toate părţile. Acelaşi lucru se roagă cu zor să binevoiască a-l face şi dînsul [89]. Şi nu numai Sigismund scria astfel, ci el punea şi pe comisari — care se aflau în puterea sa — să scrie cu acelaşi prilej în folosul său. Şi ei sfătuiau pe Maximilian, ca atît el cît şi împăratul „să primească supunerea principelui acestuia, în fiertoarea asta mare de război". Şi îl rugau să nu se atingă de Oradea şi de vechile hotare ale Transilvaniei, altfel nu va fi pace şi oştile lor nu se vor putea împreuna împotriva turcului [90].

Dar din aceste scrisori şi din ce va fi mai spus cu graiul aducătorul lor, N. Haunoldt, registratorul de cameră la curtea maiestăţii sale, pe care comisarii cu greu îl putură libera [91], Maximilian vedea bine frica lui Sigismund şi a transilvănenilor. El va scrie, ce e drept, comisarilor, că e cel mai bun lucru să meargă el şi principele cu puteri unite împotriva turcului. Şi, în semn de împăcare şi pentru a cîştiga libertatea comisarilor, va slobozi pe pagii prinşi ai lui Sigismund [92]. Dar se va grăbi a scrie şi împăratului, la 17 septembrie (Haunoldt sosise la 16), că un bun prilej ca acesta „pentru a netezi lucrul cu Transilvania" nu se va mai întoarce aşa de uşor, căci „cetăţile mai de frunte ţin încă la maiestatea voastră iubită. Secuii şi oraşele din ţară încă n-au jurat sau n-au voit să jure" credinţă principelui. Acesta stă în mare frică şi îndoială şi şi-a trimis soţia iarăşi către Chioar. Deci, se roagă să dea ordin arhiducelui Matthias şi generalului Schwarzenberg, care aveau grosul oastei împărăteşti pentru războiul cu turcii în Ungaria, să-i alerge într-ajutor cu oastea lor, lăsînd la o parte toate celelalte lucrări [93]. În aceeaşi zi Maximilian scria tot aşa şi de-a dreptul fratelui său Matthias, mai adăugînd că „dacă nu vor ieşi bine lucrurile cu Ardealul a cărui cheie şi poartă e Oradea", atunci nici dînsul nu va fi dobîndit mult cu Buda ; dimpotrivă, mîntuindu-se Ardealul, Buda, poate, încă la întoarcere nu i se va mai împotrivi [94]. Căci, cum că toată oastea turco-tătară ce se afla acum la Cenad era îndreptată împotriva Transilvaniei şi a acestei părţi a Ungariei de sus, arătase Maximilian fratelui său Matthias încă mai înainte cu trei zile. Ba mai mult : el îi putuse

spune şi de tocmelile în care sta Sigismund cu paşa turcesc prin oameni ce trimitea unul după altul în tabăra turcului. Şi lucrul era adevărat. Maximilian îl ştia de la un căpitan, Zelesti, ce veni de la Arad ; vestea i se va repeta, peste o zi—două, prin scrisoarea de la 13 septembrie a lui Király care putea spune că, pentru a trata cu Sigismund de pace, turcul a înaintat la Lipova şi Ineu (Ienö) [95]. Acest adevăr, că principele s-a tocmit cu turcii, împins la asta şi de nobilimea ţării, îl va întări şi martorul Petru Huszár, ascultat la cunoscuta anchetă, făcută din ordinul lui Mihai [96], şi îl vor spune şi comisarii în relaţia lor din 14 octombrie. Tot de la ei aflăm însă că turcii nu-l prea credeau [97], şi tonul muiat al scrisorii lui de la 13 septembrie era dovadă că el pierduse încă atunci nădejdea de izbîndă.

Totuşi aceste ştiri duc Consiliul de război al curţii împărăteşti la altă încheiere de cum ar fi dorit Maximilian. Primejdia turcească asupra Ungariei superioare şi umbletele lui Sigismund cu duşmanul îndeamnă pe aceşti sfetnici să-şi dea părerea că trebuie primită îmbierea de prietenie a principelui ; dînsul trebuie ţinut în ascultare, şi cu puteri unite trebuie să se facă împotrivirea. După ce se va începe baterea Budei şi oştile îşi vor fi făcut şanţuri, i se pot trimite şi de aci 2 000 de călăreţi lui Maximilian. Trebuie numai să se aştepte ştirea, dacă de Redern a fost primit cu garnizoana împărătească în Oradea [98]. Şi împăratul se împrietenea la sfîrşitul lunii cu gîndul împăcării, numai dacă Sigismund îl va fi mulţămit întîi aşa, ca să nu se pară a fi făcut ceva împotriva vazei sale pe care e dator să o apere [99].

În această stare a sufletelor, la curte, cu privire la Ardeal, n-avea să mai aducă nici o schimbare cumpăneala nouă de la 1 octombrie a sfetnicilor împărăteşti [100]. Şi cînd ea putea să fi ajuns la cunoştinţa lui Maximilian, acesta zăcea greu bolnav în Caşovia — unde tocmai sosiră şi comisarii din Ardeal — şi n-avea altă dorinţă mai mare, decît ca împăratul să binevoiască a-l mîntui de însărcinarea ce i-a dat. „Atîta numai nu m-am putut feri să nu vestesc maiestăţii voastre iubite cu toată supunerea“, scrie Maximilian la 17 octombrie, „dacă nu voieşte a arunca în vînt aceste ţări şi a le socoti de pierdute, trebuinţa neapărată cere să fie trimis aici, fără amînare, un comandant bun, păţit, ager, care se pricepe bine la război şi ştie cîrmui oamenii în felul lor (die Leuth nach Jrer arth zu regieren wisse), căci de persoana mea maiestatea voastră iubită să nu ţină nici o seamă nici în Ardeal nici aici“. Şi fără a suferi de boala a cărei înrăutăţire o aştepta de la vremea umedă şi rece ce se pusese, arhiducele trebuia să fie sătul de tărăgănări în înzestrarea sa cu oaste destulă şi să nu mai aştepte nimic nici pentru viitor, cum singur o spune. Comitatele ungureşti şi ţărănimea din jur nu vrea să se mişte ; Redern îi scrisese că, de nu i se va trimite oaste să-l despresoare, dînsul nu va putea ţine Oradea mai mult de zece zile, şi de atunci au trecut opt : cu ea cuprinsă, sau chiar părăsind-o, turcul putea să treacă Tisa, şi atunci în cîtă primejdie s-ar afla dînsul — sînt cumpăniri ce le face el însuşi. După toate mai întîlniră şi „atîta necredinţă, trădare şi încăpăţînare dinadins“ la oameni, că n-ar fi cutezat să mai înceapă ceva cu ei. Şi cu aceasta îşi arăta gîndul de a pleca înapoi, la Sf. Martin (11 noiembrie), şi spunea ce măsuri socoteşte să ia dacă Oradea va fi scăpată : va aşeza garnizoane pe la graniţe — de plata şi traiul lor să grijască însă împăratul, căci situaţia le va fi grea : „vor

avea de duşmani şi pe turci şi pe transilvăneni". Iar dacă Oradea va cădea, sau turcul va ierna în aceste părţi, cum vesteşte Mihai Vodă cu siguranţă, atunci va trebui să fie trimis Schwarzenberg cu 15—16 mii de oameni, pentru a lua iarăşi cetatea sau cel puţin a-şi aşeza tabăra de iarnă în aceste părţi, care altfel se vor pierde [101].

Temerile arhiducelui de turci nu s-au împlinit. Melchior de Redern, „un om de rară credinţă şi preţ", care la 14 septembrie se află încă la Vámospercs, 4 miluri de la Oradea [102] izbuti, în cele din urmă, a cîştiga învoirea „colonelului George Király" de a băga şi o garnizoană nemţească în cetate. Şi o altă ceată de 1 500 de silezieni o aşează în apropierea oraşului, la jumătate de milă. Cu totul oastea lui nu trecea peste numărul de 2 000 de oameni. Cu ei şi sub comandanţii săi harnici, bravul de Redern apără vitejeşte Oradea pînă ce Satîrgi Mohamed, cu însemnata-i oştire, se văzu silit, de vremea rea şi de răscoala ienicerilor, a înceta lupta şi a se depărta, nu pentru a trece Tisa, ci pentru a se întoarce înapoi către Belgrad [103].

Dar hotărîrea lui Maximilian a rămas nestrămutată. El se afla şi la 20 noiembrie tot în Caşovia, dar răspundea fratelui său, împăratului, care-i ceruse prin felurite scrisori să nu plece de acolo „pînă ce nu se îndreptează puţin lucrurile cu Transilvania şi Ungaria de sus", că cu toată supunerea ce-i este dator, nu-i poate face voia în aceasta („Dass Ich nuhn hierinnen E.M.u.L. dieser Zeit . . . nit willfahren kan") [104].

Cu aceasta misiunea arhiducelui Maximilian în Ardeal era sfîrşită, fără ca el să fi ajuns măcar a pune piciorul în această ţară. Părerea lui de rău trebuia să fie cu atît mai mare, cu cît sorţile de izbîndă i se arătau destul de frumoase, dacă ar fi avut numai putere ostăşească mai de seamă, cît să cuteze a începe cu Sigismund chiar şi război : de cealaltă parte l-ar fi sprijinit un prieten de toată credinţa — Mihai Vodă, domnul român.

NOTE

[1] Acestea erau din 12 iunie 1598. Actul de care vorbim acum era din 7 iunie, st. v., deoarece la 7 iunie, st.n., Mihai era la Tîrgovişte, *Hurmuzaki*, XII, p. 358—359.

[2] *Ibidem*, III. 1, p. 287 (=XII, p. 358—359). „Ex curia nostra Ploiest 7 die iunii 1598".

[3] Scrisoarea aceasta a lui Mihai Vodă nu e cunoscută.

[4] *Hurmuzaki*, XII, p. 368. Comisarii către împărat, Alba Iulia, 30 iunie 1598.

[5] *M.C.T.*, IV, p. 185.

[6] Un corp regulat de pedestrime se numea gebegii. Thúry, *op. cit.*, I, p. 404.

[7] Probabil Plevna în Bulgaria, nu Plevlje în Bosnia.

[8] Ungurii îi zic Rîul Alb (Feirvis).

[9] *Hurmuzaki*. XII, p. 364—367, cu data 29 iunie 1598, în ungureşte, originalul, aci traducere germană şi latină.
[10] „Történelmi", 1879, p. 61—62. Traducere latină în *Hurmuzaki*, XII, p. 369—370.
[11] *M.C.T.*, IV, p. 184—185.
[12] Numele de familie e adăugat de editorul documentului.
[13] *Hurmuzaki*, XII, p. 370.
[14] *M.C.T.*, IV, p. 186—188, Alba Iulia, 4 iulie.
[15] Acestea despre tătari probabil scrise lui Mihai de Ieremia Vodă. Scrisoarea nu ne este cunoscută.
[16] *Hurmuzaki*, XII, p. 371, Ploieşti, 6 iulie 1598, „ex Curia nostra".
[17] *Ibidem*, III. 1, p. 295—296, Tîrgovişte, 11 iulie 1598.
[18] *Ibidem*, XII, p. 374—375.
[19] *Ibidem*, III. 1, p. 296, Alba Iulia, 15 iulie.
[20] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 468—469. Ieremia către voievodul de Braclaw, Suceava, 14 iulie. (Îndreptez greşeala : „Rossum" a se citi „possum").
[21] A.C.H., convolut. 1598, iunie—august. Cu greşeli şi omisiuni în *Hurmuzaki*, XII, p. 377.
[22] *Ibidem ;* cu scurtări în *Hurmuzaki*, XII, p. 390 sq.
[23] *Hurmuzaki*, XII, p. 378, Alba Iulia, 28 iulie.
[24] Vezi pentru aceasta şi scrisoarea comisarilor de la 4 iulie în *M.C.T.*, IV, p. 188.
[25] Pesty Fr., *Krassó vármegye története*, IV, 213. Actul de instalare al lui din 17 martie 1598.
[26] Raportul comisarilor către împărat, Alba Iulia, 15 august, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 300—302.
[27] *Ibidem*, XII, p. 379.
[28] *Ibidem*, III. 1, p. 298—300. Brevis instructio pro Ioanne Bernhardffy ad Hanum Tartarum ablegato, 13 Augusti 1598.
[29] *Ibidem*, XII, p. 379, Alba Iulia, 17 august.
[30] *M.C.T.*, IV, p. 203—210.
[31] Szamosközy, IV, p. 81.
[32] A. R. Expedit., 1598, fasc. 71. Turri către arhiducesa Maria.
[33] La Praga se vorbea de juvaere în preţ de 60 000 de galbeni şi atîţia galbeni ungureşti cîţi au putut duce cei doi însoţitori pe cai. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 292. Tot aci şi data plecării.
[34] Szamosközy, IV, p. 80 şi II, p. 113.
[35] Se întăreşte aci raportul comisarilor de mărturia de mai tîrziu a lui St. Tholdy, care a fost trimis să închidă porţile şi să-i cheme. I-a întîlnit venind cu vreo 200 trabanţi. *M.C.T.*, IV, p. 277.
[36] *Hurmuzaki*, XII, p. 379. Credenţionalul poartă data de 21 august.
[37] *M.C.T.*, IV, p. 189. Cluj, 22 august.
[38] *Ibidem*, p. 189—190.
[39] Actul în A.C.H., Cluj, 22 august, are subscrierea autografă a principelui şi a principesei.
[40] *M.C.T.*, IV, p. 211, 217—219. Raportul comisarilor.
[41] *Ibidem*, p. 194—198. Articolele dietei, Anno 1598, die 29 Augusti, Thordae.
[42] *Ibidem*, p. 203—224.
[43] *Ibidem*, p. 220.
[44] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 296. Ambasadorul veneţian îşi procurase o copie pe care o alătura raportului său de la 14 septembrie.
[45] A. R. Expedit., fasc., 71, Cluj, 27 august.
[46] Szamosközy, II, p. 116.
[47] *M.C.T.*, IV, p. 216. Raport din 14 octombrie.
[48] Szamosközy, II, p. 107—113.
[49] A.C.H., Nachtrag, 1598. Haunoldt, Memoriale an. Ir. Herrn Obersten Hofmeister, din ordinul comisarilor de la care venea. A sosit la Caşovia la 16 septembrie. Vezi *ibidem*, convolut. 1598 septembrie, 17. Maximilian către împărat.
[50] *M.C.T.*, IV, p. 415, 426.
[51] *Ibidem*, p. 225—240 şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 412—421.
[52] *M.C.T.*, IV, p. 213. Raportul comisarilor din 14 octombrie.

[53] *Ibidem*, p. 213—215.
[54] Szamosközy, II, p. 122—123. Vezi şi Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 62.
[55] *M.C.T.*, IV, p. 233. Din spusele martorului al treilea la ancheta făcută din ordinul lui Mihai.
[56] Nu ştiu dacă am nimerit adevărul cu traducerea mea.
[57] A.R. Expedit, fasc. 71. Sigismund către arhiducesa Maria, Cluj, 24 august 1598.
[58] Pentru aceasta ne spune Szamosközy, IV, p. 81, că i s-a dat nădejde principelui de la început.
[59] Vezi şi depeşa de la 1 iulie, *Hurmuzaki*, III. 2, p. 287.
[60] *Ibidem*, p. 291—292. Raportul ambasadorului veneţian, Praga, 31 august. E neîndoielnic că ştirile lui se bazează pe povestirea lui Carrillo.
[61] Szamosközy, IV, p. 81, spune că principele îşi întocmi în trei etape venirea acasă.
[62] *Ibidem*. Plata acestei sume se adevereşte şi prin răspunsul ce se dă din partea împăratului delegaţilor principelui în februarie 1599, în *M.C.T.*, IV, p. 259.
[63] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 289. Depeşa ambasadorului veneţian din 10 august 1598.
[64] Dr. G. Turba, *Beiträge zur Geschichte der Habsburger*, Viena, 1899, p. 26—46 şi 59—66. Pe actul de dăruire a Ţărilor de Jos fiicei sale se făcu jurămîntul din partea celor interesaţi la 6 mai. Cununia fu săvîrşită de papa la Ferrara în 15 noiembrie 1598, după moartea regelui.
[65] Szamosközy, II, p. 136.
[66] *Hurmuzaki*, XI, p. 905 şi *Studii şi Documente*, VI, p. 632—633.
[67] *Hurmuzaki*, XII, p. 382—385. Învinuirile la proces le-a ridicat Ioan Marini, trimis anume de împărat, o spune Szamosközy, II, p. 133—137. Asupra spuselor lui Jósika vezi raportul comisarilor din 14 octombrie, în *M.C.T.*, IV, p. 215 şi 221. Auzind principele de învinuirile ce i-a adus Jósika cînd a fost chinuit, s-a mîniat de a vrut să-i omoare pe comisari. A.C.H.
[68] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 292. Depeşa ambasadorului veneţian din 31 august.
[69] *Ibidem*, p. 293. Depeşă din 2 septembrie.
[70] *Ibidem*, p. 294. Depeşă din 7 septembrie.
[71] *M.C.T.*, IV, p. 193—194. Maximilian către staturile şi ordinele Ardealului, 27 august.
[72] A.C.T., 1598, Caşovia, 30 august, Maximilian către Sigismund de Turri.
[73] *Hurmuzaki*, XII, p. 382, Caşovia 31 august.
[74] Vezi şi Spontoni, p. 62 şi 67.
[75] A.C.H. şi A. R. Expedit., fasc. 71. Scrisoarea lui Sigismund Rákóczy, pentru a fi împărtăşită şi lui Maximilian, Oradea 29 şi a lui G. Király către Maximilian, Oradea, 31 august 1598.
[76] A.R. Expedit., fasc. 71. Scrisoare de la 8 septembrie.
[77] De oastea trimisă la graniţele Ardealului, sub conducerea lui Gh. Basta pomeneşte Maximilian în scrisoarea sa din 30 august către comitele de Turri. Totuşi în Oradea nu intră Basta, ci Redern maiestru general de cîmp. Spontoni, p. 68—69.
[78] A. R. Expedit., 1598, fasc. 71. Rudolf ad civitatem Varadiensem, Praga, 16 septembrie.
[79] *Hurmuzaki*, XII, p. 388, Caşovia, 6 septembrie.
[80] A. R. Expedit., fasc. 71. Maximilian către împărat, Caşovia, 8 septembrie.
[81] *Ibidem*, Király către Maximilian, Oradea, 4 septembrie.
[82] A.C.H., convolut. Iuni-August, Oradea 29 august.
[83] A. R. Expedit., 1598, fasc. 71. O copie după scrisoarea lui Király din 2 septembrie.
[84] *Ibidem*, scrisoarea citată a lui Maximilian din 8 septembrie.
[85] Turba, *op. cit.*, p. 42—44 ; Huber, *op. cit.*, p. 359.
[86] În scrisoarea din 8 septembrie Maximilian spune anume că a sosit astăzi.
[87] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 293. Informaţii întemeiate ale veneţianului.
[88] A. R. Expedit., fasc. 71, Turda, 29 august.
[89] *M.C.T.*, IV, p. 198—199. Sigismund către Maximilian, Alba Iulia, 13 septembrie 1598.
[90] *Hurmuzaki*, XII, p. 389.
[91] *M.C.T.*, IV, p. 200.

[92] *Ibidem*, p. 199, nota.
[93] A.C.H., Maximilian către împărat, Caşovia, 17 septembrie 1598.
[94] Ibidem, Maximilian către Matthias, 17 septembrie.
[95] Ibidem, Maximilian către Matthias, 14 septembrie ; Király către Maximilian, Oradea, 13 septembrie.
[96] *M.C.T.*, IV, p. 229—230.
[97] *Ibidem*, p. 217 şi 221.
[98] A.C.H., 22 septembrie 1598.
[99] *M.C.T.*, IV, p. 200—201.
[100] A.C.H., Praga, 1 octombrie 1598, nesemnată.
[101] Ibidem, Maximilian către împărat, Caşovia, 17 octombrie 1598. Că Maximilian era bolnav, scria şi Cesare Porta arhiducelui Ferdinand, Tokaj, 12 octombrie, ibidem. Pe Schwarzenberg îl cere Max şi de la Matthias, ibidem, scrisoarea din 27 octombrie.
[102] A.C.H., Redern către Maximilian, 14 septembrie.
[103] „Történelmi Tár", 1878, p. 106—107 şi Huber, *op. cit.*, IV, p. 404. Spontoni *op. cit.*, p. 74—79.
[104] A.C.H., Maximilian către împărat, Caşovia, 20 noiembrie 1598.

ÎMBIERILE LUI MIHAI VODĂ CĂTRE MAXIMILIAN PENTRU A SCOATE PE SIGISMUND CU PUTERI UNITE ŞI RĂSPUNSURILE LUI ŞI ALE ÎMPĂRATULUI. TRIMITEREA UNUI CORP DE OASTE ROMÂN PESTE MUNŢI. NOI LUPTE MARI CU TURCII DINCOLO DE DUNĂRE. MIJLOCIREA PREFĂCUTĂ LA ÎMPĂRATUL ÎN FOLOSUL LUI SIGISMUND. ISPRAVA MISIUNII TĂTARE ŞI AJUTORUL DE BANI DATORAT LUI MIHAI. REZULTATUL RĂZBOIULUI CU TURCII ÎN 1598

Se pare că la curtea împărătească din Praga s-a avut în vedere, de la început, sprijinirea lui Maximilian de cealaltă parte prin Mihai Vodă, dacă ar fi să întîlnească greutăţi în Ardeal.

La 13 august plecă din Praga cunoscutul Ioan de Marini Poli în Ungaria de sus, în misiunea asupra căreia nu el ci cronicarul ungur ne-a lămurit ; e vorba de osînda lui Jósika.

Dar din ce el va scrie la 27 august, din Sătmar, lui Mihai Vodă, vom înţelege mai mult. „A, plecat", zice, „pentru un mare servici al maiestăţii sale împărăteşti (per una ardua servitú di Sua maiestà Cessarea) care, săvîrşindu-se, sînt sigur că serenitatea voastră se va bucura, şi toţi vor fi prea ascultători de maiestatea sa împărătească". Dacă aici nu e destul de lămurit ce vrea să zică şi se poate prea bine cuprinde omorul lui Jósika, dar într-o notă, la sfîrşitul copiei pentru Maximilian, unde spune că a adresat scrisoarea unui prieten din Alba Iulia, Marini adaugă că i-a scris acestuia cifrat să o ducă repede la domnul român, şi l-a însărcinat să-i spună, să fie statornic în jurămîntul făcut maiestăţii sale şi *„să stea gata cu oastea pînă la un alt ordin al maiestăţii sale pomenite sau al serenisimului Maximilian,* care e aproape şi va fi pînă duminică cu 15 mii de ostaşi buni". Ce e drept, Marini ştia acum de întoarcerea lui Sigismund în Ardeal, şi se poate că el, de capul lui, atingea gînduri ce ştia că sînt plăcute lui Mihai Vodă. În scrisoare el zicea către acesta să nu se mire „de noutatea întoarcerei principelui"... „fiind neam cu maiestatea sa, cu uşurinţă se vor înţelege". Iar post-scriptul copiei sus pomenite îl încheia cu vorbele : „Îmi pare ciudat că un copil îşi bate joc de toată lumea şi mai ales

de maiestatea sa împărătească. Dar în faptă e vina noastră pentru atîtea întîrzieri și tărăgănări" [1].

Gîndul lui I. Marini Poli, care era agent împărătesc, precum știm, de a se cere ajutorul lui Mihai Vodă împotriva lui Sigismund în Ardeal se vede și mai bine din scrisoarea lui către Maximilian, scrisă mîne-zi, la 28 august. S-a socotit mult, zice dînsul, asupra mijloacelor de întrebuințat față de un așa de grozav rău, „făcut de un copil desfrînat, călcător de credință", care se rîde [2] de creștinătate, de majestatea sa și de arhiduce. Și a aflat că, e de lipsă, pînă ce lucrul e proaspăt, împăratul și arhiducele să scrie secuilor în Transilvania, dîndu-le libertățile ce le-au fost luate de Casa Báthory. Ei sînt vreo 20 de mii, buni de oaste. „Și aceasta se poate tocmi prin mijlocirea lui Mihai Vodă care e prea aplecat majestății sale împărătești și alteții voastre serenisime, și are în țara sa astfel de secui năimiți (în sold-al soldo) și e destul de vecin cu ei ; lucrul s-ar putea încheia, fără nici o îndoială". Asemenea sînt în Țara Românească părinți din mănăstirea din secuime, prin mijlocirea cărora orice lucru se va încheia cu siguranță. „Apoi de la Mihai Vodă se poate aștepta toată isprava dorită". Despre el agentul crede, așa zice, că va fi „în tabără cu vreo 70 de mii, cuprizînd și pe cazacii" care vor fi ajuns acuma la el. Firește, o mărturisire, aceasta cu privire la mărimea oastei, care nu trebuie luată în serios. „Acesta, desigur, va face tot ce-i va porunci majestatea sa imperială și alteța voastră". Spune că i-a scris anume, cum vede din copie. Are nădejdea că nici sașii nu vor jura ușor credință lui Sigismund. „Acesta va fi leacul pentru un astfel de călcător de credință : dincoace să-l atace alteța voastră serenisimă și de cealaltă parte Mihai Vodă, și asemenea secuii dinlăuntru în țară", unde vor mai fi și partide. „Dar nervul ajutorului ar fi cel dat de Vodă Mihai și apărarea secuilor". Cere, lucrul să se facă „pînă ce rana e proaspătă". Și mai adaugă că, aflînd arhiducele planul de bun, să ceară majestății sale să dea poruncă pentru împlinirea lui [3].

Cunoaștem scrisorile lui Maximilian către Mihai din 31 august și 6 septembrie. Ele nu mergeau așa departe cum dorea Marini, ci se mărgineau a aștepta de la Mihai Vodă păstrarea credinței, cu toată situația schimbată din Ardeal. Nu știm cînd va fi ajuns la loc scrisoarea lui Marini. Cea din 6 septembrie, de la arhiducele, ajunse pe la 18—19 ale lunii, cum vom vedea. Dar putem dovedi că domnul român învîrtea în capul său deștept aceleași planuri, în aceleași timp, ca și agentul împăratului, și făcea prietenilor săi îndepărtați, din însăși pornirea sa, propuneri cuvenite.

Misiunea împărătească românească care fu trimisă în iunie, din Tîrgoviște, de comisarii împărătești și Mihai Vodă la tătari își primea, la întorsul ei împreună cu soli de la hanul, precum am văzut, cele din urmă scrisori de însoțire din partea acelorași comisari, în Alba Iulia, la 17 august. Principele Sigismund, care-și lua peste cîteva zile din nou în stăpînire țara, o apucă încă în Ardeal și o opri în loc pînă la așezarea sa bine în scaun. Ne putem închipui că principele ardelean va fi dat veste și domnului nostru despre întoarcerea sa în domnie, și sînt semne că el a început să roage de la început pe vecinul său chiar a pune o vorbă bună pentru dînsul la împăratul, și că domnul se grăbi a întregi în acest înțeles instruc-

ţiile cu graiul ale omului său din deputaţia oprită de Sigismund. Ba le întregi şi mai mult decît dorea acesta şi decît i se putea spune lui.

Cînd i-a dat Sigismund drumul, nu ştim, destul că la 12 septembrie ajungea „ambasada tătară şi română" („Die tatterische und wallachische Bottschafft") la Caşovia [4]. De aci a trebuit să plece curînd (gestrax) la Praga [5] — la 15 septembrie îşi primea Raţ şi recomandaţia din partea lui Maximilian [6] —, aşa că spre sfîrşitul lui septembrie o putem privi ca ajunsă la loc.

Împăratul se dusese, pe la 19 septembrie, de răul ciumei, la o vilă, în depărtare de patru miluri de la oraş, şi la 27 trecuse mai departe la Podiebrad. Asemenea pribegiseră şi miniştrii, care încotro, şi mai toată curtea şi funcţionarii ei [7]. În unul din aceste locuri, mai sigur la Podiebrad, a trebuit să i se predea raportul asupra sfătuirii consiliului secret în privinţa misiunii tătaro-române şi a chestiunii transilvane. Conceptul actului, nedatat şi nesubscris, trebuie să fie de pe la începutul lunii lui octombrie, cum se vede din întîmplările atinse în el. Sfetnicul care l-a scris — şi acesta, aproape sigur, era Pezzen [8] — avea însărcinarea din partea membrilor consiliului secret, cîţi s-au aflat în oraş şi au luat parte la sfătuire, să refereze împăratului cu graiul asupra părerii lor. Dar, la dorinţa lui Rudolf, îşi face raportul în scris. El a vorbit „în cale" şi cu marele mareşal al curţii — poate la Viena, de unde avem o scrisoare de la Pezzen, din 21 septembrie [9].

Scrisoarea de răspuns pentru tătar ce ei au pregătit-o a fost trimisă împăratului prin Horstain, numai să ia maiestatea sa repede o rezoluţie în chestiune. Părerea lor e, să nu se refuze tocmeala de pace ce li se îmbie. Mai ales că trimisul încredinţează că stăpînul său a fost rugat anume de sultanul turcesc să caute a tocmi pacea. Şi de s-ar fi putut el întoarce la vreme, în termen de 40 de zile, nu numai că el n-ar fi făcut nimic duşmănos împotriva maiestăţii sale, ci ar fi împiedecat şi pe serdarul de la aceasta. Scriitorul actului care era aproape sigur Pezzen, trece apoi la tălmăcirea „dorinţei Românului" („care singur a adus scrisoare de credinţă, unde totuşi e recomandată mult şi persoana ambasadorului, ca avînd multe merite pentru maiestatea voastră") [10].

A fost arătată această dorinţă la alt loc, întrucît ea s-a putut desprinde ca misiunea din început a lui George Raţ. Ceea ce urmează ni se dezvăluieşte ca adaus de însărcinare, trimis de domnul în urmă după oprirea omului lui şi a celui din partea tătarului de către Sigismund.

„Românul doreşte", zice raportul ieşit din „sfatul intim" împărătesc, „totuşi fără a trece măsura cuvenită supunerii sale şi lăsînd la mai buna cunoştinţă a maiestăţii sale prea milostive, ca maiestatea sa să binevoiască a lua pe Transilvanul iarăşi în mila sa (zu Gnaden an und aufnemen — adică să-l ierte), în speranţa că se va îndrepta şi că nu se va despărţi de maiestatea sa şi de toată creştinătatea, la ce şi el, românul va da ajutor cu toate mijloacele de servici".

Ni se va dovedi îndată şi de purtarea de mai apoi a lui Mihai Vodă că iertarea lui Sigismund nu era dorinţa lui, ci el trebuia să zică aşa, neştiind cum va fi primit împăratul întoarcerea principelui şi mai ales fiindcă acesta se va fi rugat de el pentru un astfel de servici. Documentul continuă

nemijlocit : „Iar dacă aceasta nu se va întîmpla, atunci el (Mihai Vodă) dorește a rămîne statornic pînă la moarte cu trupul și cu averea lui pe lîngă maiestatea sa împărătească și așteaptă numai ordinul maiestății sale imperiale pentru a-l împlini cu cea mai mare putere. Și dacă lucrurile ar ajunge la margine și Transilvăneanul s-ar lepăda de maiestatea voastră împărătească, dînsul îl va face să simtă puterea sa pe calea ce va porunci maiestatea voastră, împărătească. Și zice că găsește bună înțelegere printre sași și secui. Pentru a îndeplini însă aceasta și pentru a se apăra de dușmanii de care este înconjurat și a-și păstra țara în ascultarea maiestății voastre împărătești, se roagă pentru ajutorul de 5 000 de oameni, făgăduiți de comisarii maiestății voastre împărătești în Ardeal, și plata lor", ceea ce a fost amintit și mai sus. Asemenea s-a vorbit acolo și de cererea unui loc de scăpare, la nevoie, în țările maiestății sale, unde ar căuta să străbată cu boierii săi de frunte, pe un noroc, prin Turcia, pasurile Moldovei, Poloniei și ale Ardealului fiindu-i închise.

Sfetnicii împăratului își dau părerea într-un glas că dorințele lui Mihai Vodă nu trebuiesc să fie nesocotite nicidecum, „cu deosebire cele două", afară de ceea ce privește „persoana transilvăneanului" : „Ci sînt datori, înaintea lui dumnezeu și a lumii, după făgăduința comisarilor, a nu părăsi pe Român, la nici o întîmplare, atît în privința ajutorului de bani cît și a scutului și a protecției împărătești". Și că e foarte de lipsă a-i face repede cunoscut Românului, fie prin ambasadorul său, fie prin scrisori, la ce anume să se aștepte. Cu privire la îmbierea tocmelii păcii cu turcii din partea Tătarului și a Românului, cred că trebuie să se împărtășească lucrul la locurile cuvenite în împărăție și afară de ea, cu deosebire celor mai intimi, pentru ca zvonul păcii să nu împiedice adunarea dărilor de război. Asupra Transilvăneanului nu pot zice nimic, pentru că nu se poate cunoaște situația țării înainte de întoarcerea comisarilor ; nu se știe ce e de tocmeala lui cu turcii și ce se va alege cu baterea Oradei. Să se aștepte apoi și sosirea solilor lui Sigismund ce făgăduie a-i trimite și „prin scrisoarea către maiestatea voastră împărătească ce a adus-o cu sine ambasadorul român". Să se scrie pînă atunci numai principesei Maria Cristina, ca să cunoască părerea împăratului [11].

Dar întîmplările erau prea însemnate și se desfășurau cu mult mai repede decît ca Mihai să fi putut aștepta în liniște întoarcerea lui Raț. Dacă era să li se dea întorsătura dorită de dînsul, lucrul trebuia apucat repede, înainte de ce Sigismund ar fi ajuns a se întări bine în domnie.

Pe cînd misiunea româno-tătară nu plecase încă nici din Cașovia spre Praga, domnul român trimitea, la 14 septembrie, din tabăra sa de lîngă Jiu, „aproape de Dunăre" pe „credinciosul" său comis (Stallmeister — mai marele grajdurilor domnești), pe ungurul Ștefan Petneházi, la Maximilian. În scrisoarea-i de acreditare, domnul jură a fi credincios și statornic, așa să-i ajute dumnezeu. Și se roagă să nu-i țină omul mai mult de două zile [12]. La 25 septembrie se însemnau în cancelaria arhiducelui, la Cașovia, zece puncte după discursul lui, din care mai însemnate sînt :

1. „Domnul său dorește să știe, dacă alteța sa are de gînd să încheie o înțelegere cu Transilvăneanul, sau să-și răzbune pentru înjuriile ce i s-au făcut. Și, dacă maiestatea împărătească s-ar ajunge cu Transilvănea-

nul ca să rămînă în ţară, voievodul declară că nu vrea să fie sub el, nici să-l cunoască de domn al său". 2. şi 3. Dacă Transilvăneanul s-ar uni cu turcii, alteţa sa să nu se lase a fi atacat şi „să nu împiedice ceea ce e de făcut împotriva duşmanului sau a Transilvaniei, ci să meargă înainte, în numele lui dumnezeu". 4. „Pentru persoana sa, după ce odată s-a supus maiestăţii împărăteşti cu jurămînt, asigură pe maiestatea sa şi pe alteţa sa că va trăi şi va muri cu credinţă în ei". 5. „Şi cu ce-l va însărcina alteţa sa pe el sau ţările lui şi ce le va porunci, sau unde îl va trimite şi orîndui cu oastea lui, fie împotriva duşmanului sau a Transilvăneanului, e totdeauna gata a asculta cu supunere. 6. Se roagă numai şi îndeamnă pe Alteţa sa să se coboare cu tabăra mai aproape de duşman. 7. Dacă turcii şi tătarii vor fi dat sau vor da înapoi, face cunoscut alteţii sale că e gata a aştepta duşmanul în ţara lui, a duşmanului, şi a-l ataca. 8. Iar dacă aşa i-ar plăcea alteţii sale, ar trece peste Dunăre cu toată pofta, încă pînă ce duşmanul petrece dincoace, şi ar face o năvălire mare. Sau încă *s-ar năpusti asupra Transilvaniei, cu încuviinţarea alteţii sale*. 9. Căci cu secuii a şi făcut bună înţelegere în numele alteţii sale, şi cei mai mulţi din ei se vor ţinea pe partea alteţii sale. 10. În sfîrşit, se roagă cu sîrguinţă, fiindcă are adunat un număr destul de mare de oaste pe care nu o poate ţine, alteţa sa să binevoiască cu milă a o lua în seamă, şi să nu o părăsească cu un ajutor grabnic de bani". „În conversaţie, servitorul spune că spionii domnului său zic că oastea duşmanului, cu tătari cu tot, nu trece peste 40 de mii. Că Mihai Vodă are 4 mii de cazaci buni [13] care cunosc bine toate potecile şi drumurile în Ardeal. Aceştia pot intra şi ieşi îndată, şi pot răscula pe saşi". Voievodul poate ridica dintre pămîntenii săi 30 pînă la 40 de mii de ostaşi, călări şi pedeştri, afară de cîţi i-ar veni din Bulgaria, de unde e aţîţat tare să treacă Dunărea [14].

Răspunsul arhiducelui, binevoitor cum era, nu deschidea drumul la nici o faptă, ceea ce nu putea mulţumi de fel pe domnul român. 1. Lucrul priveşte cu deosebire pe împăratul şi arhiducele nu ştie pînă acum de nici o învoială, nici ce are de gînd maiestatea sa. 2. şi 3. Deşi dînsul zace bolnav, totuşi comandanţii săi toţi au grijă să se îndrepteze după duşman. Aşteaptă şi ajutoare din tabăra de jos. 4. „Alteţa sa a băgat de seamă totdeauna sinceritatea, vitejia şi credinţa lui către majestatea sa împărătească şi a aflat în faptă că, *în trecut, multe s-au însuşit Transilvăneanului, ceea ce el, Românul, a săvîrşit ;* de aceea va aminti lucrul maiestăţii împărăteşti, care nu-l va lăsa nerăsplătit. 5. Ca şi altă dată, alteţa sa îi mulţumeşte prietenească pentru binevoitoarea îmbiere faţă de dînsul, şi va şti face întrebuinţare de ea la vremea sa. 6. A fost atins în (punct.) 2. şi 3.—7. Îi place şi alteţii sale, şi-i lasă în voie, să ia seama, cînd va fi prilejul mai bun. 8. La aceasta îl sfătuieşte şi îmbărbătează cu toată sîrguinţa şi alteţa sa. 9. Tot aşa ca să continue înţelegerea cu secuii. 10. Ajutorul de bani ar fi ajuns la Cluj, dar prin întoarcerea acestui Transilvănean a fost împiedicat pînă acum ; de aceeea trebuie căutate alte mijloace, cum i s-ar putea trimite — dacă ar putea arăta chiar şi el căi sigure, că banii ar fi gata. Şi nu numai în aceasta, dar nici în mai mult maiestatea sa nu-l va lăsa la lipsă" [15].

Cu acest răspuns, ieşit din cancelaria arhiducelui şi menit a fi împărtăşit prin Petneházi, Mihai avea să fie ca şi fără el. La punctul 8, îndem-

nul se înţelege, fără îndoială, pentru năvala în Turcia, şi nu pentru Ardeal. Şi banii rămînea tot să-i aştepte, cu toate că Marini scrisese, încă la 27 august, că a aflat de la „Plătitorul împărăţiei", că acesta primise ordin a căuta în grabă 50 de mii de taleri, şi a-i trimite voievodului, ceea ce el a zis că va face numaidecît. Mijlocitor era negustorul Henkel din Viena, care avea legături cu negustorii din Cluj [16].

Şi mai puţin avea să cuprindă, bineînţeles, scrisoarea lui Maximilian însuşi către Mihai. Se bucură de statornicia lui împotriva duşmanului comun. Va afla de la Petneházi ce gînduri are acum şi ce crede de trebuinţă să se facă. Nu numai el îi preţuieşte căldura inimii şi sinceritatea, ci va face totul ca să-l preamărească şi la fratele său împăratul cu credinţa şi faptele lui strălucite, spre folosul lui (cum aemolumento vestro). Simţămintele i le va afla, în sfîrşit, din însăşi scrisoarea lui [17].

Scrisoarea împăratului e din 16 septembrie şi spune că, îndată ce a aflat de întoarcerea lui Sigismund în Transilvania, neştiind ce planuri are, a ţinut să-i scrie lui (Mihai Vodă) „pentru a vă arăta dorinţa noastră ca să rămîneţi statornic în obicinuita aplecare a inimii şi credinţă către noi şi să nu vă lăsaţi a fi înduplecat de noutatea lucrului altora". Să meargă tot înainte cu faptele sale în folosul creştinătăţii. Va îngriji cu deosebire ca „ajutoarele făgăduite să se dea curat". Îl încredinţează că orice schimbare s-ar părea că s-a făcut prin venirea lui Sigismund, în curînd va fi iar adusă în starea liniştită [18].

Petneházi se va fi pornit la drum, fără îndoială, îndată ce avea răspunsul arhiducelui şi scrisoarea împăratului. Şi nu e de crezut că l-ar mai fi găsit aci scrisoarea comisarilor, trimisă la 30 septembrie din Sătmar, unde se rugau de Maximilian să nu-i dea drumul pînă ce nu vor ajunge şi ei, deoarece au să-i spună ceva (arhiducelui), fiind el încă aci [19].

Nici nu plecă bine Petneházi şi un alt agent sosea de la domnul român. În îngrijarea lui, poate, că prefectul grajdurilor va fi fost prins, şi mai ales — asta e sigur — că Maximilian s-ar putea împăca cu Sigismund, pe Mihai Vodă nu-l răbda inima să nu expedieze, chiar a doua ori a treia zi, — trimisul zicea la 1 octombrie, că a plecat înainte de 14 zile — un diplomat şi mai iscusit, şi anume unul care putea spune din cele petrecute acum în urmă între domnul său şi principele ardelean prin chiar mijlocirea sa. El îşi începea povestirea chiar cu aceste întîmplări.

Aflînd voievodul de la spionii ce are lîngă vizirul turcesc şi hanul tătar cu ce condiţii de pace şi-a trimis Ardeleanul pe delegatul său Óváry Ştefan mai întîi la vizirul, aproape a încremenit de asta, şi a început să grăiască către el — era Petru Armeanul — : „Vezi omul călcător de jurămînt ! Nu e mulţumit că s-a făcut necredincios împăratului său creştin, ci mai vrea să dea şi aceste ţări şi pe mine şi să ne arunce în nenorocire ! De aceea du-te la el şi spune-i, că dacă vrea să facă pace şi legătură cu duşmanii şi necredincioşii, *atunci îi voi fi eu în locul lor păgîn şi turc deajuns*". „Care lucru aşa l-a şi făcut acest Petru", zice raportul scris în cancelaria arhiducelui la 1 octombrie, după povestirea lui, — dar, de bună seamă, într-un chip ceva mai blînd. Asemenea a fost însărcinat să stăruie pentru liberarea comisarilor şi să nu plece pînă ce nu-i va vedea slobozi — precum s-a întîmplat. 2. Vizirul — adică serdarul Satîrgi — n-a răspuns

altă lui Sigismund decît că, dacă vrea să se tocmească de pace, să trimită senatori fruntaşi la dînsul, şi a oprit pe Óváry. Atunci a trimis principele pe Pangratie Sennyei, pe George Palatici, pe judecătorul regesc din Sighişoara (Schespurgk) şi pe cel din Mediaş (Cam aşa vor scrie, la 14 octombrie, şi comisarii în raportul lor). Petru Armeanul ştie că serdarul avea porunca să nu caute alta decît să pună piciorul în Transilvania, şi aici să ierneze. Deci i-a răspuns principelui că nu poate încheia acuma pace de tot, dar că-l va cruţa ; va merge însă asupra Oradei şi a Sătmarului. 3. Armeanul zice că a fost trimis să dezvăluiască aceste lucruri arhiducelui, şi să afle toate împrejurările. Şi ca să poată trece neluat în seamă prin Ardeal, avea să spună că se duce în Polonia să recruteze cazaci. Totuşi Sigismund a vrut să-l oprească şi a trimis voievodului vorbă despre asta prin Bodoni. Dar Mihai Vodă numaidecît a expediat solul (pe Bodoni) înapoi cu arătarea, „să nu-i ţină ambasadorii ori va fi spre paguba ţărilor amîndurora". Atunci l-a lăsat, nu fără a-l fi ispitit, îmbiindu-i chiar bunuri pentru mărturisiri : la ce-i trebuie domnului său cazacii ? Şi el a spus că vrea să năvălească peste Dunăre. Înainte de a-l slobozi însă, tot l-a silit să scrie stăpînului său : „cît de credincios şi de doritor de a-i face bine îi este transilvăneanul". Dar el n-a lăsat să nu-i scrie pe ascuns o ţidulică, în armeneşte, aducînd aminte voievodului „că are doi ochi şi două urechi" ; va înţelege deci că scrisoarea a scris-o după voia principelui.

Lui Maximilian urmă să-i facă asigurările cunoscute de credinţă pînă la moarte, numai dacă mai ţine la el. Să nu se stingherească, dacă Sigismund ar încheia pace sau ar face ceva cu turcii şi tătarii împotriva lui, căci dînsul „cît trăieşte nu se va învoi la o pace cu Transilvăneanul", ci-i va strica şi creditul la turci şi tătari, cum a şi cam făcut, căci are şi bună corespondenţă la aceştia, şi poate afla orice îndată. Grija asta lui să se lase. „Dar *sfătuieşte* cu credinţă pe alteţa sa, *să nu voiască a se împăca* cu *Ardeleanul,* căci aceasta ar fi o batjocură mare nu numai pentru alteţa sa şi a bunei, măritei sale case, şi ar sluji spre cea mai mare înjosire a maiestăţii sale împărăteşti înaintea duşmanului de moştenire, ci ar fi chiar şi pentru el, voievodul, foarte ruşinos şi dureros. Căci dînsul şi-a dat atîta osteneală pentru alteţa sa şi a început să aibă cu mulţi oameni fruntaşi bună înţelegere şi a pus bune fundamenturi pentru lucruri bune în viitor. Între alţii, cu secuii a ajuns aşa de departe încît, numai de-ar putea să le arate o scrisoare de încredinţare din partea alteţii sale care să-i poată linişti în privinţa vechilor lor libertăţi, toţi ar sta la voia alteţii sale şi gata de ascultare ; de aceea se şi roagă cu tot sîrgul pentru o astfel de scrisoare de credinţă".

Mihai Vodă l-a mai însărcinat să spună, zice Armeanul, şi cum a vorbit către el voievodul Kiewului, cînd a fost trimis la dînsul în misiune, „înainte de vreo şapte săptămîni". Se bucură, anume, că vine în Ardeal arhiducele Maximilian. Numai de le-ar ajuta dumnezeu să facă vreo ispravă, el şi cu „Românul" împreună, împotriva duşmanului de moştenire. „Apoi Românul să se întoarcă după asta asupra Moldovei şi să o ia în stăpînire ; la asta el încă îi va da ajutor cu credinţă din partea sa şi-o va ataca de cealaltă latură, mai ales că speră să-l poată sprijini cu 12 mii

de oameni. Şi cu el ţine toată Rusia [20], Podolia, Volhinia şi Litvania. Cînd astfel Ardealul, Ţara Românească şi Moldova vor fi laolaltă, deoarece dînsul are mulţi prieteni în Polonia... cine poate şti ce va mai da dumnezeu ? Cu deosebire fiindcă regele nu este în ţară. Apoi, deşi e bătrîn, tot mai are nădejde (Voievodul de Kiew) să ajungă ziua, cînd arhiducele Maximilian îi va fi stăpîn. Armeanul mai povesteşte, cum şi regele Poloniei s-a pus la tocmeală cu Românul, înainte de un an, ca să i se supună, asemenea Moldoveanului, şi cum i-a făgăduit chiar acestui Petru Armeanul cîteva sate în Litvania, dacă va duce lucrul la bun capăt ; asemenea i-a îmbiat şi lui Mihai Vodă însemnate moşii (Herrschaften)".

De altă parte, raportează agentul, domnul său a trimis Transilvăneanului, pentru întîmplarea că ar vrea să se împotrivească duşmanului, 8 mii de oameni într-ajutor, care acum se şi găsesc la Lugoj ; dar cu deosebire cu gîndul să treacă în tabăra alteţii sale arhiducelui, dacă dînsul ar dori. „E dar în voia alteţii sale, dacă vrea să cheme pe aceşti 8 mii de oameni sau pe însuşi voievodul cu toată oastea sa la sine, sau ce poruncă să-i dea". În sfîrşit, cere iarăşi ajutorul de bani făgăduit pentru oastea sa mare ce nu e în stare să şi-o ţină el singur.

Iar pentru a da o dovadă mai puternică de credinţa domnului său, de care s-a despărţit la Craiova, Petru spune — fiind însărcinat să facă aceasta — cum „s-a pus voievodul într-un genunchi înaintea lui, şi cu mîinile ridicate în sus a jurat că-şi va ţine cu credinţă jurămîntul ce-a făcut maiestăţii sale împărăteşti romane". Altfel, zice, se va vedea relaţiunea comisarilor împărăteşti asupra domnului său, a căror sosire vrea să o aştepte, fiindcă crede că ei vor face propuneri bune, cum trebuie apucat lucrul cu Transilvania. În sfîrşit, vesteşte că după plecarea sa a primit ştire, cum s-ar fi predat domnului său un castel de lîngă Dunăre cu numele Cladova (în faţa Orşovei), care faptă au săvîrşit-o cazacii prin înţelegerea cu sîrbii de acolo [21].

Răspunsul nu se deosebea mult de cel dat lui Petneházi. Arhiducele mulţumeşte voievodului pentru statornicia lui în credinţa către împăratul, pentru desele vizite ce-i fac oamenii lui credincioşi şi ştirile ce i le trimite, pentru starea lui gata de faptele ce i s-ar cere. Nu numai el şi împăratul e convins de vrednicia voievodului, ci şi de alţii a fost lăudat totdeauna. Va aduce aminte maiestăţii sale acuma şi la toate prilejurile cu mărire, după cuviinţă, şi „se va strădui şi pentru persoana sa a-l îndatora cu aceeaşi prietenie plină de mulţumire, aşa că voievodul să simtă că nu şi-a întrebuinţat rău şi la loc nemulţămitor credinţa şi bunătatea inimii lui".

În cît priveşte pe ardeleanul, dacă s-ar înţelege cu turcii şi tătarii şi ar începe ceva împotriva arhiducelui, i se lasă cu totul la voia şi „discreţia" voievodului ceea ce vrea să lucreze la turci şi la acele popoare pentru a-i strica, căci dînsul pricepe mai bine cum trebuie să se tocmească cu ei. Numai să nu lipsească a-i da ştire şi lui într-una despre toate. Mulţumeşte anume foarte mult şi pentru veştile asupra tocmelilor lui Sigismund cu turcii şi aşteaptă să ştiricească tot aşa şi de aci înainte. Scrisoarea de credinţă cerută pentru secui i-o trimite numaidecît, chiar prin acest delegat. Altfel îi face cunoscut că le-a trimis şi dînsul şi maies-

tatea sa împărătească de-a dreptul încă mai înainte scrisori, lor şi saşilor ; împăratul, ce e drept, numai pentru a-i îndemna să-şi ţină jurămîntul, şi să fie statornici, dar el, arhiducele, i-a chemat la arme ; va arăta timpul cum se vor purta. Dacă însă voievodul crede că va putea face mai bună ispravă la ei prin aceste scrisori de credinţă, ca să nu fie duşi în rătăcire de nechibzuinţa principelui Sigismund, arhiducele şi împăratul primesc cu toată plăcerea serviciul ce ar face lucrului obştesc şi sieşi, şi el, Maximilian, îl roagă pentru aceasta. Pe secui îi poate încredinţa, în numele lor, că li se vor da libertăţile pierdute. Nu-i poate ascunde, cu toate acestea, că Báthoreştii din Polonia, cardinalul şi Ştefan, au trimis şi ei solie tocmai acum (de cînd omul lui Mihai Vodă este aci) la dînsul cu rugarea, să-i ia sub scutul împărătesc, lăudîndu-se şi ei cu mare partidă în Ardeal şi mai ales cu secuii ; aşa că, dacă aceşti secui sînt atît de şovăitori — astăzi vreau să fie împărăteşti şi mîine báthoreşti : voievodul să aibă grijă, pînă unde să se lase pe ei. Îi mai aduce mulţumiri şi pentru cererea lui de a fi liberaţi comisarii. Iar despre ce i s-a spus de voievodul Kiewului, arhiducele nu putea da, fără îndoială, un răspuns mai nimerit decît că „acesta e un lucru ce stă în mîna celui atotputernic ; deci nu trebuie vorbit mult de asta în acest timp, ci acum trebuie căutat numai cum s-ar putea curăţi din drum, ceea ce ne stă dinaintea uşii".

Unul dintre cele mai însemnate puncte, ajutorul de bani datorat de împărat lui Mihai, îşi primea şi el răspunsul cel mai apropiat de a-l putea mulţumi. De mai mult timp au sosit la el poliţe pentru Cluj. Schimbîndu-se lucrurile, arhiducele nu se putea aştepta ca ele să fie plătite în acel loc. Deci a scris înapoi (la Viena) să-i trimită aci bani gata. Aceştia îi aşteaptă de mult şi-i va trimite voievodului, îndată ce va avea prilej sigur, sau îi va împărţi oastei ce va trimite voievodul în ajutorul lui.

Ce se atinge de sfatul lui de a nu se împăca cu ardeleanul, împăratul nu i-a poruncit nimica pînă acuma, nici nu ştie ce gînd are ; cît pentru persoana sa, ochii săi sînt îndreptaţi acum numai asupra duşmanului, iar pentru rest se va potrivi ocaziunei, ceea ce aşteaptă şi de la voievodul. Pentru cei 8.000 de oameni ce zice că i-a trimis spre Lugoj îi mulţumeşte. Dar, fiindcă turcul s-a tras spre cea mai de frunte cetate ce apără Ardealul şi Ungaria de sus, Oradea, voievodul să binevoiască a le da ordin grabnic să vină şi ei în partea aceea spre a se împreuna cu oştirea sa.

Aflînd apoi arhiducele de buna înţelegere ce Mihai are cu Tătarul, îi spune să ştie că va face un mare servici maiestăţii sale şi acestor ţări, dacă îl va îndupleca să lase pe turci şi să plece. Ceea ce va fi silit să-i făgăduie, arhiducele îi va da. Aceasta şi toate celelalte rămîn în voia şi la chibzuiala sa, care şi-a dovedit iubirea cu fapte ; şi dînsul are credinţa că, *precum pînă în acest timp el a fost pe lîngă dumnezeu zidul şi apărarea acestor ţări,* cu mare laudă şi multă preţuire, tot aşa şi în viitor nu va lipsi întru nimica ce „va putea fi priincios binelui creştinătăţii obşteşti" [22].

N-avem altă ştiinţă că Mihai într-adevăr ar fi şi trimis 8.000 de oameni spre Lugoj, în ajutorul lui Sigismund, dacă acesta ar vrea să se împotrivească turcilor. Ci mai mult am putea crede că această împărţire a pastei sale era atunci numai în gîndul lui, cel puţin la plecarea ambasa-

dorului, dar o arătă ca împlinită pentru a da lui Maximilian un îndemn mai mult de a-i primi planul unui atac comun asupra principelui ardelean, a cărui credinţă, oricum, era foarte zguduită. Ajutorul a putut totuşi ajunge la Lugoj, cît timp armeanul a fost oprit în Ardeal. De un ajutor, dar numai de 2.000 de pedestraşi şi 2.000 călăreţi români, trimişi lui Sigismund de Mihai, sub comanda lui aga Leca, vorbeşte şi cronicarul Szamosközy, dar tocmai sub data de 11 octombrie [23] şi nu spune prin ce parte a Transilvaniei vor fi venit. Numărul e cam apropiat şi la cronica noastră pămînteană : „şi trimise (Sigismund) la Mihai Vodă să-i dea oşti ajutoriu să scape de vrăjmaşi, şi-i dete 3.500 de voinici, şi le puse cap pe aga Leca" [24]. Şi însuşi Leca ţine să se pomenească această însărcinare a sa şi în diploma de nobilitare ce va primi de la împăratul în anul 1601 [25]. Menirea ăstui ajutor însă, abia ne mai putem îndoi, avea să fie împotriva lui Sigismund, cum o spune limpede arhiducelui Petru Armeanul şi cum era firesc lucru de aşteptat un astfel de ordin din partea împăratului. Mihai vrea să aibă ceva oaste la îndemînă în Ardeal.

În punctul destul de arzător al ajutorului de bani, arhiducele scria, chiar a doua zi, lui Geitzkoffler, îngrijitorul de cheltuielile împărăteşti. Îi spunea că, iată, se găseşte la dînsul a doua ambasadă de la voievodul Ţării Româneşti care cere aspru banii făgăduiţi. Deci ar vedea cu plăcere, în locul banilor ce i-a trimis prin poliţe pentru Cluj, „care poliţe se găsesc încă aici la noi, pentru încurcăturile pricinuite de transilvănean", să trimită bani gata, cît mai în grabă, ca să-i poată expedia mai departe [26]. Iar la 6 octombrie se ruga şi de împăratul, căruia îi făcea relaţiune asupra misiunii lui Petru Armeanul, să dea poruncă repede în acest înţeles, „deoarece românul se arată şi se mărturiseşte atît de bine, şi va putea folosi într-adevăr multe" [27]. În sfîrşit, după o şedere de o săptămînă în Caşovia, la 8 octombrie, îşi primea ambasadorul domnului român scrisorile de drum. Într-una, cu scrisoare secretă, Maximilian, se ruga de voievod să creadă lui Petru Armeanul tot ce-i va spune în numele său, şi-i făgăduia a împlini orice tocmeală ar face cu tătarii ori cu cazacii, şi orice le-ar îmbuna, cîte vor fi spre folosul maiestăţii sale şi al său. Cealaltă, cu scrisoare deschisă, avea menirea să ascundă ţinta călătoriei agentului, aşa cum făcuse şi el la venire. În drumu-i spre Polonia, trecînd pe aci, a fost chemat la arhiducele care, aşa zice, nu numai nu l-a împiedecat, ci i-a dat şi salvconduct — paşaport. Crede că n-a făcut cu aceasta nimic stricăcios prieteniei dintre dînşii [28].

În aceeaşi zi îşi făcea relaţiunea sa către arhiducele George Syrmay, „husarul" — desigur un ofiţer de husari — trimis de colonelul din Sătmar la Mihai Vodă cu scrisorile împăratului şi ale lui Maximilian. Va fi fost cu primele lor scrisori trimise după întoarcerea lui Sigismund : acelea de la 31 august şi 6 septembrie ale lui Maximilian şi cea a împăratului pomenită în cea dintîi [29] ; Mihai nu pomeneşte, într-un răspuns de mai tîrziu, decît scrisoarea din 6 septembrie de la arhiducele [30]. Syrmay l-a găsit pe Mihai Vodă la Caracal, între Dunăre şi Olt, din jos de Craiova. Domnul a primit cu cuvenita omenie şi bucurie scrisorile, şi a mărturisit că niciodată, pînă la moarte, nu se va lăpăda de „jurămîntul, credinţa, datorinţa şi ascultarea cu care s-a supus odată maiestăţii împărăteşti romane", ci

va fi prieten prietenilor şi duşman duşmanilor maiestăţii sale, pe viaţă şi pe moarte.

Se roagă, în schimb, maiestatea sa şi alteţa sa să întărească contractele şi făgăduinţele ce le-au aşezat şi încheiat cu el comisarii maiestăţii sale. Să-i dea ajutorul de bani făgăduit, altfel oastea sa pe care a ţinut-o pînă acuma cu vorbe bune şi făgăduinţa prăzii n-ar mai putea fi ţinută, ci s-ar topi, spre mare pagubă. Şi fiindcă a înţeles că banii ar fi grijiţi în poliţe pentru Cluj, el n-are teamă a cere să fie expediaţi prin Ardeal. Căci, dacă ardeleanul ar cuteza să se atîrne de ei, ar avea el mijloace destule să se răsplătească prin negustorii ardeleni care nu se pot lipsi de Ţara Românească ; şi prin aceasta ar avea atît mai multă pricină a se răzbuna asupra ardeleanului şi a şterge ruşinea ce a adus-o maiestăţii sale şi alteţii sale. Apoi, deosebit de cum zicea pînă acum, îl vedem şi pe Mihai în vederile arhiducelui, cuprinse în răspunsurile acestuia de pe la sfîrşitul lunii. Îl sfătuie adică, pentru moment, să lase la o parte vătămările sale particulare, căci va fi prilej pentru acestea, şi să se gîndească numai la turci. El însuşi se grijeşte acum numai de acest lucru cu toată sîrguinţa, cum s-a îndatorat maiestăţii sale, cu toate că atît Ardeleanul cît şi turcii îl îmbie cu mari făgăduinţe a face ligă cu ei. Dar el e atît de tare în credinţă către maiestatea sa, încît a sfătuit şi pe Ardeleanul să fie credincios, *altfel îi va fi dînsul duşman şi Turcului.* Ceea ce a făcut cunoscut alteţii sale, atît prin comisari, cît şi prin Kornis Gaspar şi prin alţii. Se roagă deci, alteţa sa să nu lase a nu se bate cu vizirul, nu atîta pentru biruinţa care sigur i-o va da dumnezeu, ci mai mult, „de răul planului ruşinos al polonilor, care îl tot ameţesc, cu vorba, că nu ar avea să aştepte nici un ajutor de la nemţi, ci se va vedea desigur părăsit de ei, în sfîrşit, şi-i tot făgăduie, dacă s-ar da pe partea lor, Moldova, Ardealul şi alte domnii însemnate de la ei". Mai departe cere, cum ştim şi de altă dată, adăpost pentru vreme de nenorocire. Ba cere chiar acum un loc sigur, sub scutul împăratului, unde să-şi poată lucra cu inima cu atît mai uşoară pentru maiestatea sa şi creştinătate. Mai încredinţîndu-l o dată cu multă vorbă de statornicia sa, zice că nu poate spune tot ce ar dori în scrisori nici curierului cu graiul, căci cu scrisorile ar fi lucru primejdios, şi curierul nu poate şti cît ar fi de tăcut şi de cuminte.

Nu este lipsită de interes faţa nouă, în parte, ce Mihai dă, în curs de cîteva zile, aceloraşi trebuinţe şi dorinţe ale sale, numai pentru a străbate cumva cu ele în inima lui Maximilian şi a împăratului. Poate că părerea lui schimbată acum în privinţa execuţiunii lui Sigismund, a cărei amînare o cerea, să aibă menirea de a putea fi ştiută şi de Sigismund, dacă curierul nu era să fie destul de tăcut. Se poate însă că ea era luată şi sub înrîurirea veştilor trimise de comisari din Ardeal, de la care încă se află un om tocmai atunci la voievodul, Francisc Nagi (?) Mihail, care avea să rămînă prins la Bran şi îşi va trimite raportul său tot prin Syrmay [31]. La toată întîmplarea, gîndul lui de pe urmă nu numai că nu era părăsit nici acuma, ci Maximilian primea, într-o formă mult mai puţin acoperită, noi şi puternice îndemnuri de a-l împlini în timpul cel mai apropiat. Dar pricina de căpetenie a acestei întoarceri a lui Mihai acum va fi fost situaţia sa schimbată faţă de turci, aci la Dunărea de jos, şi trebuinţa sa de a se apuca de lucru cu ei, cum în faptă şi mărturiseşte el însuşi.

George Syrmay — ca şi solul comisarilor — mai raportează că paşa Silistrei a trecut, pe cînd el se afla încă acolo, Dunărea, cu tătarii dobrogeni. Mihai Vodă s-a dus împotriva lor cu românii, ungurii, cazacii şi bulgarii (celălalt martor zice : albanezii) săi, şi i-a împins înapoi. El zice că a văzut însuşi multe steaguri de la această biruinţă, şi peste o mie de cai ce au fost aduşi ; mulţi turci au rămas morţi, mulţi s-au înecat. Trecerea în ţară s-ar fi făcut pe năi, ne spun notele latineşti luate după raportul omului comisarilor care, de aci înainte, uneori sînt mai limpezi decît notele luate în cancelaria arhiducelui, după spusele lui Syrmay. Asemenea ar fi voit să treacă în Ţara Românească paşa Vidinului, pe la Nicopole. Dar voievodul, în urmărirea biruinţei dintîi, şi-a trimis pedestraşii în acea parte înainte să treacă Dunărea, poruncindu-le ca alta să nu facă, ci să aştepte pînă ce va veni şi el cu călărimea. Şi oastea pedestră aşa a şi făcut, dînd bătaie turcului, cînd a vroit să o împiedice la trecerea rîului, şi silindu-l să se tragă către Nicopole. Cînd Syrmay (sau „Franciscus Nagi Mihali", ori poate amîndoi ?) îşi luă drumul către casă, marţi la 12/22 septembrie, Mihai era dus şi el să-şi săvîrşească planul de a bate Nicopolul. Omul arhiducelui ar fi voit să-l însoţească peste Dunăre, dar voievodul l-a trimis în grabă cu veştile şi cererile sale, fiindcă vedea că Sigismund se întinde prea departe. Între ştiri mai spune Syrmay că „Românul" ar fi aşezat la muntele „Almus (care acum se numeşte Novaki), ce desparte Tracia de Bulgaria", sub care se va fi înţelegînd poate Haemus, 12 mii de sîrbi răsculaţi, pentru a păzi pasurile [32] — veste ce nu ştim întrucît poate fi luată întocmai ca aievea.

Dacă turcii au deschis din nou focul împotriva lui Mihai Vodă, aceasta pentru el nu putea fi decît foarte binevenit. Sîntem în timpul eliberării comisarilor împărăteşti din Ardeal. Peţirea turcilor cu cuvinte de pace din partea lui Sigismund întîlnise rea primire la ei, şi Mihai Vodă de cealaltă parte, îl ameninţase de curînd a-i fi turc, dacă n-ar păstra credinţă împăratului. Dar, fie mai mult pentru asta, fie şi afară de aceasta, principele de la început bătea pe coarda blîndă a supunerii din nou, numai să nu fie atacat de Maximilian. Şi cînd totdeodată serdarul oştilor turceşti se îndreptase de la Arad şi Lipova spre Oradea-Mare, Maximilian nici nu-i mai putea fi ameninţător decît după ce-l va fi biruit, întîmplare la care Mihai se aşteaptă negreşit. Oastea lui nu mai putea fi ţinută în şedere, să mînce soldul degeaba, întrucît i se putea da ; şi liniştea de un an de zile umpluse iar oraşele de peste Dunăre cu negustorime bogată. Prada parcă-i chema, cînd ţara turcului era destul de goală de oşti, după cum aflăm, bunăoară, din plînsoarea lui Capi Aga de la Vidin care se tînguia pe la începutul lui august, că Satîrgi i-a luat toată oastea şi n-are cu ce să se apere [33].

După contractul din iunie cu comisarii împărăteşti — cînd Mihai va fi fost spionat, căci ceauşul Soliman se afla în Tîrgovişte — ambasadorul său, care dusese la Constantinopol 6.000 de galbeni în chip de tribut, se afla, la 11 iulie, în mîinile Bostangi Paşei care îl chinuia cu cruzime nemaiauzită, aşa că i se aştepta sfîrşitul în chip sîlnic [34]. Cînd duşmăniile începură sau erau gata a începe din nou, Mihai se grăbi a trimite iarăşi un om la Poartă, cu scrisori către sultanul şi marele vizir, jeluindu-se de călcarea cuvîntului din partea sultanului. Înălţimea sa i-a iertat toate gre-

şelile şi datoriile, zicea domnul, şi el s-a făcut prieten credincios şi supus, şi-a trimis tributul şi şi-a deschis toate schelele pentru negustorii şi supuşii de amîndouă părţile, în bună credinţă, şi negoţul a început iarăşi să umble. De ce dar sultanul „şi-a trimis oastea împotriva lui ? Şi de ce Bostangi-Paşa i-a oprit agentul ? Omul (cel nou) a fost primit şi de sultanul, dar nu mai ştim hotărît ce răspuns i se va fi dat“ [35]. Destul că credinţă la turci nu mai află domnul, căci încă la 16 septembrie fiul lui Mihnea Turcitul plecă iarăşi spre graniţele Ţării Româneşti pentru a fi la îndemînă paşilor de lîngă Dunăre, dacă vor izbuti cumva să poată da românilor alt domn, în locul lui Mihai. La 19, încălecă şi tată-său [36].

Dar voievodul nici nu aşteptă vreun răspuns. Socoata lui era să-i arate pe turci ca vinovaţi pentru cele ce avea să săvîrşească îndată.

Întîi se adevereşte povestirea lui Syrmay asupra bătăii date de români paşei de Silistra. Despre ea se va raporta şi din Constantinopol, la 3 octombrie, dar amestecat cu întîmplări săvîrşite în urmă de Mihai. Dar o scrie foarte limpede cronica ţării, şi cu ştiinţa acestor două izvoare o vom putea desprinde şi mai bine şi dintr-un raport ce se va face de ambasadorii lui Mihai la împăratul, mai spre sfîrşitul iernii.

Mehemet, paşa de Dîrstor, scrie Cronica vremii, îndemnat de Hadâm Paşa de Diiu (adică de Vidin), a plecat cu oşti „să apuce scaunul lui Mihai Vodă“.

Domnul însă „trimisese“ şi el oşti sub comanda lui Dumitru vornicul. Acestea bătură şi goniră pe Mehemet Paşa cu ai lui, „luîndu-le şi 2 steaguri de le-au dus la Mihai Vodă în Caracal“ [37]. Dacă de aici nu ştim unde se petrecu bătaia, din raportul pomenit, făcut în iarnă la Praga, aflăm că Mihai „trimisese o parte a oastei sale „deasupra Silistrei“. „Înţelegînd Agmat-Bassa de Silistra, ginerele hanului tătar, că oastea noastră vine asupra lui, trecu el Dunărea mai înainte cu oastea sa pe partea noastră, în Ţara Românească“. Vrea să abată pe Mihai de la „planul său împotriva celor doi paşi de la Nicopole“ — „Affis Agmat Eunucul, paşă, vizir şi general al marelui turc, şi Caraman-Paşa“ (a căror păţanie era povestită întîi). Dar „zisul Agmat-Paşa“ capătă bătaie, oastea lui fu parte ucisă, parte se înecă în Dunăre. El însuşi scăpă cu fuga în Turcia [38]. În privinţa numelui paşei de Silistra, pare a avea dreptate raportul şi nu Cronica [39].

Se adevereşte apoi trimiterea unei oşti pedestre înainte din partea lui Mihai, îndată după aceea, pentru a trece Dunărea, nu departe de Nicopole. Pentru acest lucru, firesţe, trebuia să aibă grijit un pod, sau cel puţin material, luntri, bîrne şi scînduri, pentru a-l face în pripă. Într-adevăr, din veşti sosite la Veneţia peste Viena aflăm că voievodul român făcuse un pod peste Dunăre, pentru a trece să bată Nicopolul şi că, „mergînd doi paşi să-l strice, fură întîlniţi de oştile zisului român şi bătuţi (rotti), iar românul a trecut după aceea să cuprindă Nicopolul însuşi cu 10 mii de soldaţi“ [40].

Dacă ne întrebăm, cum de a putut Mihai ridica podul, sau cum şi-a putut trece oastea pe luntri [41], fără a fi împiedicat de turci, atunci trebuie să zicem că, sau a fost locul nepăzit ori de tot slab păzit, unde fu făcut podul, sau unde se găseau luntrile, şi aceasta s-a întîmplat cu iuţeală, pe nebăgare de seamă, sau că turcii nici n-au avut grijă a-l împiedeca, cre-

zînd că podul se face sau luntrile sînt gătite pentru ei, ca să treacă în ajutorul lui. Căci e un raport care spune că Affis Ahmet Paşa Eunucul pentru asta ar fi fost trimis la Dunăre cu 18 mii de oaste pedestră şi călare, şi cu 30 de tunuri — deoarece voievodul ar fi cerut anume ajutoare ca să cuprindă Ardealul pentru înălţimea sa sultanul. Ar fi scris paşa din cale „că socoate că n-ar fi de a se încrede românului, totuşi i-a fost întărită comanda de a merge înainte". Dar, cînd a ajuns în Bulgaria a aflat pe domnul Mihai cu 14 mii de soldaţi aleşi aşteptîndu-l [42].

Şi curat aşa povesteşte şi Spontoni, iarăşi un martor al vremii, luîndu-şi poate ştirea din acelaşi izvor. Voievodul Mihai a trimis ambasador la Poartă, scrie el, să-i arate căinţa sa că a prins armele împotriva marelui stăpînitor şi să-i ducă tributul. El nu ceru iertare, dar făgădui, în schimb pentru bunăvoinţa ce-o aştepta de la dînsul, că „vrea să zvîrle pe Sigismund din Transilvania, şi să o supună din nou împărăţiei otomane ; pentru aceasta ceru ajutor de oaste". „Crezu păgînul şi repede trimise pe Affis Acmet Eunucul în acea parte cu 18 mii de luptători şi cu 30 de tunuri". Se întîmplă că paşa scrise de pe drum că se îndoieşte în credinţa valacului, dar primi porunca ameninţătoare să meargă înainte. Şi el trebui să asculte : înaintă în Bulgaria, punîndu-şi tabăra în apropiere de tabăra lui Mihai [43].

Puţin deosebită este povestirea vistierului lui Mihai, Stavrinos, în poema ce-a scris asupra stăpînului său, după moartea lui, în închisoarea din Bistriţa, unde l-a aruncat Basta. El spune, că Affis Paşa a fost trimis la Dunăre cu 16.000 de oameni şi 32 de tunuri. Paşa îşi aşează tabăra la Nicopole, trimiţînd vorbă de pace lui Mihai Vodă, cu gîndul să-l înşele, ca să-i poată lua viaţa. Domnul răspunse că va veni să i se închine. În fapt, el dete ordin oştii sale să înainteze la Dunăre.

E firesc lucru ca scriitorul să pună gîndul înşelăciunii întîi în sufletul turcului, pentru ca înşelăciunea domnului să fie îndreptăţită. Totuşi nu putem dovedi că el ar fi cu hotărîre lipsit de adevăr. Apoi martorul nostru urmează a întări ştirea că Mihai Vodă trimise o oaste înainte să treacă Dunărea, şi ne spune pe deasupra că aceasta era o oaste de moldoveni, 1 000 de cazaci şi 1 000 de dorobanţi, avînd în capul lor pe căpitanul Udrea [44]. Apoi scrie, nemaipotrivindu-se cu celelalte izvoare, că Udrea năvăli peste tabăra lui Affis Paşa care o luă la fugă, fără să stea la luptă, lăsînd tot ce avea în mînile românilor, şi nu se opri pînă la Tîrnova. Tocmai a doua zi sosi apoi Mihai la Nicopole [45].

Năvala paşei de Silistra în Ţara Românească nu se potriveşte bine cu înaintarea prietenească a lui Affis Ahmet Eunucul. Se poate totuşi să fie adevăr în amîndouă, cu scurtă deosebire de timp. Affis Ahmet Paşa va fi fost trimis cu gînd bun, şi va fi primit încă un ordin în acest înţeles, dar în urmă a trebuit să-l ajungă repede şi porunca de atac asupra Ţării Româneşti : ştim că la 16 septembrie fiul lui Mihnea Turcitul plecase spre ţară cu nădejdea domniei. Şi se prea poate că paşa Ahmet să nu fi fost ajuns la Dunăre, cînd Mihai a aruncat pod peste marele rîu, şi dacă era ajuns de curînd, cînd domnul a trecut cu oastea dincolo, el n-a mai căutat să-i iasă înainte la pod ci a stătut în tabăra sa. Destul că Mihai şi-a trecut oastea uşor pe pămînt bulgăresc.

Mai e apoi o povestire despre care nu ştim bine, dacă nu e o întorsătură schimbată a aceleiaşi ştiri ce cunoaştem cu privire la prefacerea lui Mihai către turci că le-ar fi prieten. E raportul din 3 octombrie din Constantinopol, întîiul ce cunoaştem asupra bătăliei ce urmă. Aci a venit ştirea, scrie acel raport, că Mihai Vodă „aflîndu-se în depărtare de două zile de Nicopole, în faţa (a fronte) oastei turceşti, în număr de 30 de mii de oameni, sub paşa Silistrei şi paşa Sîrbiei, s-a gîndit la un şiretlic (stratagema) militar, şi a trimis ambasadori la zişii paşi, spunîndu-le, că s-ar fi împăcat bucuros cu turcul, dacă numai ar fi avut vreo condiţie cinstită, că deci se ruga de aceşti paşi să binevoiască a face o bună mijlocire. Aceştia primiră, şi îndată se lăţi în tabăra lor vestea de pace şi soldaţii începură a-şi svîrli armele, fiind soldaţi noi, puţin pricepuţi la lucrurile războiului. Către seară zisul Mihai trecu pe mîna stîngă un rîu cu toată oastea sa, şi făcînd un ocol de vreo 4 miluri, dete la miezul nopţii în tabără, de tot pe neaşteptate : Cei ce nu fură tăiaţi în bucăţi rămaseră prinşi şi dintre paşi se scăpă numai paşa Sîrbiei — cel al Silistrei fu luat prizonier. Şi cîştigă 120 (numărul nu se poate bine citi) de tunuri de cîmp şi 28 de cele mari, toate corturile şi banii, şi în dimineaţa următoare plecă spre Nicopole, pe care apoi îl cuprinse“ [46].

Nu se vede lămurit, dacă Mihai a întrebuinţat şiretlicul său mai înainte de a trece Dunărea, cînd putea fi, chiar şi stînd la Caracal, în depărtare de două zile de tabăra turcească ; ori că această tabără era ea însăşi aşa de departe de Nicopole, şi că Mihai, aflîndu-se pînă în apropiere de 4 miluri, a putut intra în vorbă cu turcii în ziua nemijlocită dinaintea bătăliei. Astfel nu se poate statori, după acest raport, dacă tabăra turcească era aproape sau departe de Nicopole, nici unde se afla Mihai cînd a trimis ambasadori la paşii turceşti, nici pe unde a trecut el Dunărea. După Cronica ţării ştim că trecerea a avut loc „pre din sus de Nicopole“, iar după Szamosközy, „la Nicopole“ [47]. Dacă lupta s-a dat mai aproape de cetate — pentru aceasta ar fi mărturia lui Szamosközy —, atunci ar trebui să căutăm pe la Izlaz punctul de trecere, şi rîul din mîna stîngă peste care avu să se petreacă bătaia ar fi Osma, undeva spre miază-zi de oraş : „pe şesul Nicopolei“, cum scrie ungurul. Dar Mihai Vodă a putut trece Dunărea pe la Corabia, unde duce drumul drept de la Caracal, şi lupta a putut să aibă loc şi în dreapta rîului Vid. Mai firesc e ca Mihai Vodă să fi trecut prin apropierea Izlazului, ţinta lui fiind Nicopolul. Lovitura s-a dat într-adevăr noaptea, aceasta ne-o spune şi celălalt raport pomenit, [. . .]

„Şezînd (Domnul Mihai) aproape de Affis, prinse prilejul într-o noapte, cînd era o negură foarte deasă, şi căzu asupra taberei duşmanului, un ceas înainte de ziuă, şi, aflînd-o dezarmată şi dormind, o bătu, tăind în bucăţi partea cea mai mare din ei, şi se făcu stăpîn peste toată artileria, muniţiile, bagajele, corturile şi steagurile ; cu o mare trudă se putu paşa scăpa prin fugă“ [48]. Acelaşi lucru îl spune şi Cronica noastră asupra prăzii, dar despre bătaie zice că „se loviră *de faţă* cu Hadîm paşa, şi fură biruiţi turcii, şi pieriră mulţi“ [49]. Tot asemenea nici rapoartele rămase din partea învingătorilor nu vorbesc de vreo năvală *pe furiş* asupra taberei duşmane. „Ambasadorii“ trimişi de Mihai la împăratul, în iarna următoare, povestesc că Mihai Vodă, trecînd cu oastea Dunărea, a cîştigat biruinţă întreagă

asupra lui Affis Agmat Paşa Eunucul şi Caraiman Paşa şi a mai multor sangiaci-bei, luîndu-le toată tabăra : „corturile etc. şi artileria de cîmp". Şi şi-a luat voievodul „cîteva corturi, tunurile şi steagurile, iar restul prăzii ce s-a aflat în cvartirele lor şi jăfuiturile de prin ţară tot a împărţit între ostaşi, după cum le-a fost îngăduit şi făgăduit de sus-zisul principe" [50].

Mai scurt decît acesta, dar mai limpede în ceea ce spune, e raportul lui Mihai Vodă însuşi către arhiducele Maximilian, din Caracal, 16 octombrie. „Am trecut cu ai mei", scria el, „peste Dunăre, şi am întîlnit, la Nicopole, vreo 13.000 de turci cu doi paşi şi 12 sangiaci-begi, şi m-am luptat cu ei ; şi în sfîrşit aşa i-am bătut, cu ajutorul lui dumnezeu, încît mulţi au rămas morţi pe cîmpul de luptă : ce e drept paşii au fugit" [51].

Fireşte că raportul lui Mihai Vodă, arătînd oastea duşmanului mai mică decît e dată în rapoartele din Constantinopol şi pe paşi scăpaţi, trebuie să fie cît se poate de adevărat. Poate nu greşim, cînd şi pentru oastea domnului vom lua numărul cel mai mic, dat în raportul din Ţarigrad, de la 3 octombrie, adică 10 mii. Ştim că o parte o oastei sale o trimisese în Banat, chip în ajutorul lui Sigismund ; şi dacă nu vom putea primi numărul ce-l cunoaştem, 8.000 pentru această oaste trecută în Ungaria, dar cel puţin numărul dat de cronică, 3.500, nu e ceva de necrezut [52].

Că voievodul român ar fi avut cu sine 32 de mii de oameni, după arătarea lui Szamosközy [53] e hotărît un neadevăr : ştim că mărimea oastei lui pînă acuma se învîrtea tot pe lîngă 15 mii, şi Ţara încă nu putea fi lăsată de tot fără apărare. Altfel, acest scriitor se îndreptează singur. El care spune chiar aci că ştirea o avea de la Pătru Armeanul, „care a fost căpetenia multor cete de cătane în oastea lui Mihai" [54] scrie pe o foiţă, adausă la acel loc al operei sale latineşti [55], că „Mihai Vodă n-a avut mai multă oaste decît şase mii şi jumătate. Au fost opt sute de unguri cu suliţi, vreo trei mii de dorobanţi români, curteni, (oláh drabantok, curtanok), afară de aceştia cazaci şi sîrbi". Ba mai adaugă că „dacă Mihai Vodă ar fi avut atunci numai zece mii de oameni ar fi putut merge slobod sub Constantinopol" [56].

Tot aşa trebuie să credem că paşii au scăpat amîndoi, cum scrie voievodul, duşmanul lor, cu toate că, pe lîngă raportul ce ne dă căzut în prinsoare pe „paşa de Silistra", trăgînd aici, poate, lupta acestuia de mai înainte, cînd încă au scăpat, şi Szamosközy arată căzut în luptă pe Caraiman Paşa. Cum că acesta a fost în luptă nu mai e îndoială, după cîte izvoare l-au pomenit. Cît despre Affis Ahmet Paşa, el e arătat de toate izvoarele : „Hadâmul" cronicei noastre nu e altul decît „Eunucul", şi „paşa Sîrbiei" e una cu „paşa Vidinului", care avu misiunea de a se războ cu Mihai pe la Nicopole.

„După aceea am ars oraşul Nicopole, unde erau vreo 6 000 de căşi", scrie voievodul mai departe arhiducelui, „şi am tăiat pe toţi cei dinlăuntru. De acolo ne-am dus sub Vidin" [57].

Mai mult ne spune cronica ţării asupra luptei pentru „cetatea Nicopolei". După biruinţa din cîmp, Mihai Vodă se apucă de bătut cetatea cu tunurile. „Însă cînd fu septembrie 10, sîmbătă, făcu Mihai Vodă năvală foarte mare, şi o bătură multă vreme, şi nu putură intra în cetate, că

spărgea ziua, iar turcii zideau noaptea. Deci şezu Mihai Vodă în loc trei zile, şi tot plenuia ţara turcească“ [58].

Alt dat hotărît de timp asupra întîmplărilor de la Nicopole nu avem decît ziua de 10/20 septembrie (o duminică însă, nu o sîmbătă) pentru năvala cea mare. Dar, în aceeaşi zi, Mihai Vodă îşi data, din tabăra sa de lîngă Dunăre, scurta sa scrisoare către arhiducele Maximilian ce avea s-o ducă trimisul acestuia Syrmay pentru mărturia dreaptă a celor ce va spune cu graiul, căci oricît de mult ar dori, zicea domnul, timpul nu-i îngăduie a da ştiri în scris [59].

Ţinînd seamă de asta trebuie să zicem că Mihai Vodă îşi data scrisoarea sîmbătă seara cu datul de mîne-zi, şi trecea Dunărea încă în această noapte, cînd putea da turcilor şi bătălia ce o cunoaştem în şesul Nicopolei, cu care s-ar împăca binişor mai toate mărturiile asupra ei, şi peste zi putea face, după ce se vor fi odihnit, şi năvala cea mare asupra cetăţii. Ori apoi trebuie să dăm drept lui Stavrinos, după care oastea lui Affis Paşa se împrăştia încă la năvala lui Udrea — şi aceasta ar rămînea să fie cunoscuta năvală de noapte. Iar voievodul ar fi venit tocmai mîne-zi, cînd se apucă de bătut cetatea [60]. Şi am văzut ştiri ce se împacă şi cu această părere : odată e raportul lui Syrmay, şi apoi scrisoarea de la 30 octombrie din Veneţia, care poate tot la el îşi are izvorul. Şi acesta pare a fi adevărul. Cetăţii i-ar fi dat foc, spune Stavrinos. Dar această încercare, mai mult decît fapta, se va fi întîmplat după ce o bătu trei zile, cît a şezut Mihai la Nicopole ; sînt zilele cît a ţinut baterea cetăţii, şi nu zilele de prădăciune împrejur şi în depărtare, în urmă, cum pare că înţelege cronica noastră. Ba, după Spontoni, o bătu chiar patru zile cu tunurile ce a luat de la paşa [61]. „A stricat-o“, scrie Szamosközy mai departe, „apoi isprăvindu-i-se praful s-a întors. A cîştigat multe steaguri, cămile, catîri, nespus de multe bogăţii în această luptă, şi a lăsat să prădeze ţara pînă la muntele Hemus. Cale de 10 zile a pustiit pămîntul dincolo de Dunăre, pînă la muntele ce se cheamă Zaridal, unde e aproape oraşul Dei“ [62] — adică Vidinul.

Întocmai ca la cronica noastră : „Şi după aceea el purcese cu toate oştile în sus către Diiu, tot prădînd din Dunăre pînă în munţi, pînă sosi împotriva Diiului“. Sangeacul de aci strînse degrabă oştile şi toată ţărănimea ţinutului şi trimise după ajutor şi la beiul de la Baia [63]. Apoi ieşi de se lovi cu Mihai Vodă în şesul Vidinului. Lupta fu aspră şi ţinu multă vreme, pînă ce în urmă turcii fură bătuţi şi avură mare pierdere de oameni, puţini numai scăpară în cetate, puţini putură da fuga şi se împrăştiară [64].

Dar asupra luptei de la Vidin şi asupra drumului pînă acolo ne dă domnul însuşi, în raportul său către arhiducele, ştiri şi mai lămurite. „Aci am întîlnit iarăşi doi begi“ scrie el, „cu o mie de turci, şi aşa ne-am pus în apărare, de i-am mai bătut o dată, le-am luat steagurile şi am prins chiar turci fruntaşi. Îndată după aceea, tot în ziua cînd a fost lupta, am şi aprins oraşul Vidinului, unde erau 12 000 de căşi ; dintre ai noştri puţini au pierit. Pe lîngă asta am dat foc la însemnate oraşe turceşti ca : Plevna [65], Vraca, Florentin şi Orehvawicha ; pe locuitorii turci i-am tăiat. Iar în ţinutul dinprejur, de la Ţara Românească pînă la Sofia, am ars peste 2 000 de sate, şi pe cei din ele, creştinii sau bulgarii ce-am aflat, i-am luat cu

mic cu mare, cu averea lor cu tot, peste 16 mii de suflete, după socoteala mea, şi i-am trecut dincoace de Dunăre ; şi celor mai săraci le-am dat pămînt în toate părţile, unde s-a putut în ţara mea, atîta cît să-şi poată agonisi hrana ; şi ţara aceea am lăsat-o de tot pustiită şi prădată — numai cît am putut odihni cu ai noştri puţin" [66]. E de însemnătate deosebită nota lui Szamosközy, care ştie că Mihai a adus de peste Dunăre peste zece mii de români, sîrbi, bulgari (Oláhokat, Ráczokat, Bolgárokat) [67].

Cronica noastră mai povesteşte o întîmplare din lupta de la Vidin. După ce fură risipiţi turcii, o ceată se întoarse „cu mare hotărîre asupra lui Mihai Vodă", şi un turc ţinti aşa de bine de-şi împlîntă sulița în pîntecele voievodului. Acesta prinse de fierul suliței cu amîndouă mînile şi, căutînd în jur după ajutor, iată că alergară fraţii Preda Buzescu şi Stroe Stolnicul, şi în pripă tăiară capul turcului şi al soţilor lui, scăpînd pe domnul de pierire [68]. Că domnul a fost împuns cu sulița, „dar nu de moarte", ştie încă la 20 octombrie şi arhiducele Maximilian din raportul ce-i face un om trimis din partea lui Sigismund Báthory [69].

După acest război, spune cronica mai departe, „şezu Mihai Vodă sub cetate 10 zile deplin", lăsîndu-şi oastea — în partea ei mare, se înţelege — să prădeze şi să pustiiască în lung şi în lat [70]. Şi tot aşa se adevereşte şi din partea turcească. „Şi mai pustiise şi arsese toată Ţara Nicopolii" (tutto il Regno di Nicopoli), scrie un raport din Constantinopole, la 1 noiembrie, „apoi se închise 12 zile în ţara turcească şi adună tribut (bir) nesfîrşit" [71]. De aci au înaintat Mihai Vodă cu oastea şi cu prada toată pînă la Cladova, unde iarăşi i-au ieşit sangeacii locului înainte, pe care asemenea i-a bătut [72]. A venit aci, căci avea de gînd să treacă Dunărea înapoi pe la Ruşava. S-a şi început trecerea, dar, cînd au fost trecut oştile pe jumătate, odată au pornit vînt şi vijelie, aşa că cealaltă jumătate au trebuit să mai aştepte alte zece zile dincolo de Dunăre, petrecîndu-şi vremea iarăşi cu prădăciuni prin ţara turcească [73].

Mărturii documentare nu avem, dacă voievodul a stătut cu oastea sa pînă la sfîrşit dincolo de Dunăre : Nu ştim anume, decît din izvoarele cronicăreşti, că el însuşi şi-a purtat oastea pînă la Cladova şi la trecerea apei la Orşova. Timp ar fi de ajuns între năvala cea mare asupra Nicopolei, la 10/20 septembrie, şi între ziua de 6/16 octombrie, cînd îl găsim iarăşi la Caracal. Şi încă timp de zece şi zece zile între bătăliile de la Nicopole, Vidin şi Cladova. Trebuie totuşi luat în seamă că, în raportul său din această zi de 6/16 octombrie către Maximilian, voievodul nu pomeneşte nimic de izbînda de la Cladova — fără ca totuşi aceasta să poată fi motiv hotărîtor pentru lipsa lui de acolo. Că domnul s-ar mai fi întors o dată peste Dunăre, îndată după 6/16 octombrie, iarăşi nu sînt semne. Căci ştirea din „avizul" tipărit la Roma, încă în acel an (ca un fel de gazetă), despre o nouă mare biruinţă a voievodului nostru, nu se poate dovedi cu nimic. Se scrie anume în acel aviz ce cuprinde toate isprăvile lui Mihai Vodă din această toamnă că, auzind sultanul de bătaia de la Vidin şi primind totdeodată scrisoare de la cadiul din Adrianopole prin care-i cerea ajutoare grabnice, că altfel ar pierde cetatea, într-atîta s-a speriat, că îndată a rînduit adunarea şi trimiterea de noi oşti împotriva valacului, despre care se zicea că are de gînd să intre în Thracia. Vrea chiar să pună în fruntea lor

pe marele vizir, pe aga ienicerilor, pe Ciauşi-Başi ; şi numai cu mare nevoie izbutiră aceştia, cu ajutorul sultanei, să-i schimbe hotărîrea şi să trimită tot pe un Ahmet Paşa, om frumos, „dar care n-a mai văzut războiul", cu oastea cea nouă. Pe aceasta Mihai Vodă ar fi bătut-o, între graniţele Thraciei şi ale Bulgariei, „pe la sfîrşitul lui octombrie". Nouă mii de oameni i-ar fi tăiat şi 8 000 i-ar fi luat prinşi şi i-ar fi spînzurat îndată, de răzbunare că sultanul i-a omorît cu chinuri grozave pe agentul său, tocmai trimis la Poartă [74]. Oricît de hotărîte par aceste ştiri asupra biruinţei voievodului, ea nu poate fi socotită ca faptă împlinită, căci nu se adevereşte prin nici una din celelalte multe mărturii din acest timp. Şi dacă ea se găseşte aproape întocmai aşa şi la Spontoni [75], aceasta nu poate fi socotită ca mărturie nouă : e numai o dovadă, cum am mai spus, că autorul se razimă pe gazeta cu pricina. Dimpotrivă, un raport din 18 noiembrie, din Constantinopol, îi dă lămurit desminţirea. „Astăzi îţi spun", scrie acel raport, „că marele stăpînitor nu mai trimite pe marele vizir, nici pe aga ienicerilor, cum poruncise, cînd veni vestea de bătaia ce o dete principele Mihai lui Ahmet Paşa, ce stă la Vidin", ... „ci a hotărît a trimite un alt paşa dintre aceşti de la Poartă, cu numele Guselgi Mahmut Paşa, pentru a merge să ierneze la Dunăre, la graniţele Ţării Româneşti" [76]. Acest paşa ieşise, ce e drept, încă o lună mai înainte, la 19 octombrie, în tabăra de la „Poarta Adrianopolei", o aşa numită poartă a Capitalei, dar se scria, la 1 noiembrie, că va avea să stea mult timp acolo, din lipsa de bani [77].

Mai e însă o arătare a cronicii noastre, care nu se împacă nici cu petrecerea domnului în mijlocul oştilor, dincolo de Dunăre, pînă la capăt, nici cu isprăvirea tuturor luptelor înainte de 6/16 octombrie. Ea scrie de încheierea războiului acestuia : „deci trecură cu toată dobînda de se adunară la noiembrie 5, anul 7107, şi se întoarse Mihai Vodă în scaun în Tîrgovişte cu toţi boiarii" [78].

Neavînd nici o ştire, nici un semn, de întoarcerea lui Mihai încă o dată peste Dunăre, după 6/16 octombrie, cînd desigur era în Caracal, şi luînd acel dat al „adunării" întregii oşti în Ţara Românească de adevărat, datul de 5/15 noiembrie adică, rămîne că voievodul sau n-a mai fost nicicum pînă la Cladova, bătaie ce n-o pomeneşte în raportul său, cum văzurăm, şi s-a întors curînd după izbînda de la Vidin, şi această părere e fără îndoială mai aproape de adevăr, sau că a trecut cel puţin cu prima jumătate a oastei sale „pre la Ruşava" înapoi în ţară, lucru ce ar fi trebuit să se întîmple cîteva zile înainte de 6/16 octombrie. Şi atunci celelalte oşti ce „au tot plănuit şi au ars ţara turcească" vor fi rămas acolo pînă pe la sfîrşitul lui octombrie, aşadar, mai mult decît 10 zile. Şi acestea au putut da, împreună cu sîrbii ori bulgarii locului, şi altă bătaie vreunei oşti mai mici turceşti, între graniţele Thraciei şi ale Bulgariei, pe la sfîrşitul lui octombrie, de care vorbeşte raportul tipărit la Roma. Ne aducem aminte că Syrmay aducea pe la 8 octombrie lui Maximilian vestea că Mihai Vodă ar fi pus de la început 14 mii de „sîrbi sau haiduci liberi ce s-au răsculat acolo" să păzească pasurile la muntele „Almus", desigur în Balcani undeva. Iar timpul acesta tîrziu al întoarcerii oştilor româneşti de peste Dunăre ar da dreptate şi lui Szamosközy, care spune că Mihai Vodă

a pustiit țara turcească, după războiul de la Nicopole, „șase săptămîni de zile“ [79]. Ba el are o notă și despre luarea Nișului, „oraș între munți“, unde au fost tăiați patru sute de turci, care ar putea fi tot locul izbîndei nehotărîte de pe la sfîrșitul lui octombrie [80].

Mai mult încă, se pare că sîntem în drept a întrebuința aici din însemnările aceluiași scriitor. Sîrbul Baba Novac, care a fost subașă turcesc și prizonier la ei, a venit la Mihai Vodă, nu spune cînd, și și-a îmbiat serviciile. Domnul l-a făcut căpitan de haiduci. Odată l-a trimis peste Dunăre la bătaie. El a ajuns pînă la castelul Vrața (Vrača), în depărtare de două zile de la rîu, și l-a ars. Cînd să se întoarcă, turcii i-au ținut calea. Atunci el s-a îndreptat într-altă parte, căci era bun călăuz, și și-a dus oastea pe muntele Barkoncza, vecin cu Novacul, purtînd-o pe acolo pînă aproape de Sofia. Apoi, făcînd înconjur mare, a venit la Dunăre, tocmai la castelul florentin, din jos de Orșova, nu departe de Vidin. Aci, luptîndu-se cu turcii din Florentin, a luat multe corăbii de la ei ce se țineau de castel. A trecut apoi cu cei 700 de feciori ai săi în Țara Românească, încărcat de pradă și robi. Cu totul numai opt oameni a pierdut. De atunci ajunse în deosebită vază la Mihai Vodă [81].

E drept altfel că Mihai Vodă spune arhiducelui Maximilian în des pomenita sa scrisoare de la 6/16 octombrie, că are de gînd, după ce va afla de izbînda alteței sale asupra turcilor („nach E.F.D. Glück“) să treacă iarăși Dunărea, „printr-alt loc“. Dar el avea în vedere un loc în josul rîului, căci zice : „și vreau să ard și să pustiesc toată Dobrogea pînă la Cetatea Albă sau pînă la Mare“ [82].

Cum că acest plan n-a mai fost săvîrșit, ne dau dovadă deputațiunile lui Mihai trimise în urmă la curtea împărătească : ele nu mai povestesc nimic despre asta.

De ce n-a mers Mihai Vodă înainte pe calea apucată, purtîndu-și oștile peste Balcani, cînd trebuia să știe și el că sultanul n-avea o oaste nouă la îndemînă și cînd turcii tremurau în Adrianopol ? Poate nu s-ar fi sinchisit el prea mult de războinicii cîți se vor fi închis în cetățile Silistra, Nicopole și Vidin, pe care nu le-au putut cuprinde, din lipsa de artilerie, pricină ce l-a împiedicat de la începutul răscoalei sale de a sparge aceste cuiburi dușmane, presărate în coasta Țării Românești. Dar cine-i strica rostul erau dușmanii de la Miazănoapte-Apus : ungurii din Ardeal și turcii din Ungaria. „Vrînd să treacă mai departe cu gîndul de a străbate pînă la Adrianopol“, scrie un diplomat care căpătase știință de ce a făcut cunoscut „pe ascuns principele Mihai“ maiestății sale împăratului, în aceste zile, „fu împiedecat de principele Sigismund care, fiind în tabără, îl amenința de a intra în țara lui și de a o lua în stăpînire — astfel că fu silit, contra voinței sale, a se întoarce înapoi“. Ba această mărturie ne mai spune că Sigismund a cercat să-l oprească prin amenințări („volse con ogni minacie ritenerlo“) chiar la plecarea domnului nostru peste Dunăre [83]. Și tot acolo bate și mărturisirea cronicarului ungur Szamosközy care, precum știm, trăia în acea vreme, și avea legături cu oamenii care săvîrșeau faptele. „Pe cînd Mihai Vodă făcea acestea“, scrie el, „principele Sigismund trimite poștă la Mihai Vodă pe Luca Bakoniay și-i face cunoscut că Satîrgi Mohamed („Zatarchi Mehmed“) a luat Oradea. Aflînd această știre“ [care,

cum ne aducem aminte, era mincinoasă], „Mihai Vodă se întoarce înapoi în Ţara Românească“ [84].

Dacă de pricina arătată de Mihai Vodă pentru întoarcerea sa am vrea să zicem că a putut fi chitită şi anume pentru a aţîţa pe împăratul împotriva lui Sigismund, dar ştirea cronicarului ungur trebuia să fi fost auzită de la unguri, poate chiar de la Bakonyai. E limpede, principele pizmuia pe Mihai Vodă pentru strălucitele lui fapte şi se temea că îşi va cîştiga prea mare omenie la împăratul. Deci, cînd nu l-a putut întoarce cu ameninţarea, a socotit să-l spăimînte cu Satîrgi Mohamed care, dacă a bătut pe Maximilian, cum minţea Sigismund, trebuia să se întoarcă acasă, ca de obicei, la începutul iernii, şi-l putea apuca pe domnul nostru pe pămîntul turcesc.

În această stare a lucrurilor, se-nţelege, Mihai Vodă nu se putea zvîrli mai departe, ci trebuia să se întoarcă înapoi. Dar el era mai ales chemat acasă de întîmplările la care se aştepta de la politica ce făcea cu arhiducele Maximilian şi cu împăratul împreună, cu privire la Ardeal. Planurile lui trebuiau cu atît mai repede să fie puse în lucrare, dacă era adevăr că turcii au cuprins Oradea.

Era timpul cînd trebuiau să sosească dacă nu şi George Raţ de la Praga, cel puţin ambasadorii domnului trimişi unul după altul la arhiducele Maximilian. Petneházi, la 14, şi Petru Armeanul, pe la 16 septembrie, cu îmbieri foarte hotărîte. Din ele „năvala mare“ în Turcia era faptă săvîrşită, îi mai rămăsese voievodului să aştepte „însărcinarea“, „încuviinţarea“, „porunca“, alteţii şi maiestăţii sale de a se arunca asupra lui Sigismund Báthory, pentru a răzbuna „ruşinea“ ce a făcut măritei lor case. Aceasta mai ales acum, cînd potrivea că şi comisarii, liberaţi de Sigismund, vor fi ajuns la arhiducele, care şi ei îşi dau părerea, fără îndoială, îmbărbătaţi fiind şi de el (de Mihai) prin Petru Armeanul, că sfatul intim al maiestăţii sale trebuie să ia hotărîrea de a pedepsi pe Sigismund Báthory şi pe prietenii ce i-au ajutat şi de a încredinţa „la nescari oameni secreţi sau la Mihai, voievodul Munteniei“, execuţia lor [85]. Şi banii făgăduiţi prin contract pentru plata a 5, chiar a 10 mii de ostaşi, încă avea drept să-i aştepte odată.

Într-adevăr, Petneházi sosea în ziua de 6/16 octombrie la Caracal „cu bună relaţiune“, zicea domnul în răspunsul ce da numaidecît arhiducelui [86]; în faptă tot numai cu făgăduinţa ajutorului de bani, pentru a căror expediţie ar lipsi prilejul acum, şi fără nici o vorbă privitoare la însărcinarea ce dorea să capete. Atît doar că putea trage oareşicare nădejde pentru asta din îndemnul de a nu rupe legăturile sale cu secuii, cum am văzut, şi din hotărîrea ce o aştepta şi arhiducele de la împăratul [87]. Vestea cea bună i-o putea încă aduce Petru Armeanul. Şi pînă atuncea el putea făgădui arhiducelui a trece din nou Dunărea, mai la vale, pentru a pustii Dobrogea şi pînă la Cetatea Albă [88]. Grija lui de întoarcerea serdarului Satîrgi Mohamet, dacă va fi avut-o un moment, încetase : vestea trimisă de principele ardelean despre cuprinderea Oradei de către turci se dovedise acum de neadevărată. Şi domnul se rugă de arhiducele, ca şi mai înainte, să dea numai luptă bună vizirului „cu oastea sa de despresu-

rare", acolo la Oradea, că-l va birui, căci el are numai gloată proastă cu sine. Şi-şi repeta cererea de ajutor cu bani, dacă o fi să-i ajungă scrisoarea la dînsul. „Pînă ce atotputernicul îmi ţine răsuflarea", se mărturiseşte el iarăşi, „nu voi înceta a sluji alteţii voastre princiare şi întregii creştinătăţi cu jertfa trupului şi a vieţii mele" [89]. Pe cînd Mihai Vodă scria acestea, Maximilian, bolnav şi dezgustat de Ardeal, trimitea abia la curte cunoscuta relaţiune a lui Syrmay asupra vizitei sale la domnul român, amintind împăratului şi din partea sa, în cît priveşte pe acesta, cît de mult e de lipsă a-i întări contractul încheiat cu comisarii, a-i asigura soţia şi copilul şi mai presus de toate a-i trimite cît mai în grabă ajutorul de bani, „căci el a şi zis, că *de scrisori bune ar fi sătul pînă în gît, dar ar vrea odată să vadă şi faptele*". Spune apoi că socoteşte foarte primejdios lucru a trimite poliţele menite pentru voievod la Cluj, cum cere el, „din pricina transilvăneanului care tot adună ce află" ; şi răzbunarea la care se gîndeşte voievodul, să-i scoată adică de la negustori ardeleni ce vin în ţară, e foarte înceată şi nesigură, iar banii îi trebuie degrabă, acuma. Deci cere să i se trimită acest ajutor repede „în bani gata" [90].

Şi tocmai a doua zi, la 18 octombrie, plecă spre casă şi Petru Armeanul, care se vede că zăbovise atîta din cauza bolii ce încă nu-l părăsise [91]. Doar scrisorile de plecare şi le primise încă la 8 octombrie [92], după prima săptămînă de şedere în Caşovia. Pe unde a mers, şi cînd a ajuns la Tîrgovişte, nu mai ştim sigur. Într-o scrisoare din 12 noiembrie către arhiducele Maximilian, Mihai Vodă pomeneşte tot numai de scrisoarea ce a primit-o de la el prin Petneházi ca şi cum acesta numai acum ar fi sosit, de curînd. Dar aceasta dovedeşte, o dată, că scrisoarea domnului, din 16 octombrie, unde se pomenea de întoarcerea, în aceeaşi zi, a servitorului său credincios [93], a fost trimisă foarte pe ascuns, prin cineva care n-avea să treacă pe la principele Ardealului, sau cel puţin despre care ştia că nu va fi silit să arate scrisoarea, pe cînd scrisorile ce duceau oamenii trimişi acuma la curte şi la Maximilian erau anume întocmite să fie văzute de Sigismund. Şi, a doua oară, nu dovedeşte nimic cu privire la sosirea sau nesosirea lui Petru Armeanul înapoi. Căci misiunea acestuia a fost ascunsă înaintea Ardeleanului : i se spusese că se duce în Polonia. Şi deci trebuia să rămînă ascunsă şi acum.

Oricum însă, fie că ar fi venit Petru Armeanul sau încă nu (vom vedea totuşi că venise înainte de plecarea misiunii), cunoscutul răspuns ce el aducea nu cuprindea nimic nou cu privire la lucrurile mai mult dorite de domnul şi îl ţinea tot în aşteptare, pînă cine ştie cînd. Iar el trebuia să ştie din Ardeal că situaţia s-a schimbat. Poate ştia chiar în ziua de 8 noiembrie, de cînd sînt datate primele acte ale soliei ce trimitea acum din nou la împăratul şi la Maximilian, că Satîrgi Mohamed s-a lăsat de a bate cetatea Oradei şi şi-a stricat tabăra, la 3 noiembrie. Desigur o ştia aceasta la 12 noiembrie, data scrisorilor lui către arhiducele şi către împăratul. Ştia apoi că principele hotărîse, la 1 noiembrie, a se întoarce şi el acasă cu oastea din tabăra sa de la Feketető, unde a stat în vremea din urmă a asediului [94], pe la jumătate calea între Oradea şi Cluj. Şi e de crezut că va fi venit şi la el vestea ce se cunoştea, pe la 9 noiembrie, la Praga, despre plecarea unei mari părţi de tătari din tabăra de la Oradea, după ordinul lui

Satîrgi, să pustiiască Ţara Românească, pentru ca Mihai să nu-şi mai poată urmări luptele dincolo de Dunăre [95]. În sfîrşit, el ştia, cum vom vedea, încă acuma, şi de solia ce a trimis Sigismund în Polonia, la cancelarul Zamoyski, pentru a mijloci la Constantinopol împăcarea sa cu turcii, şi la verii săi Báthoreşti, tot pentru împăcăciune între ei [96].

După toate acestea, ţinînd seamă că Maximilian nici nu s-a mişcat din loc, din Caşovia, ni se arată ca lucru foarte firesc că Mihai Vodă să facă voia principelui Sigismund, al cărui trimis, Toldi Ştefan, raporta şi el cu laude arhiducelui, la 29 octombrie, de faptele voievodului peste Dunăre, de unde ar fi adus „vreo 40 de mii de greci şi bulgari în ţara sa, dincoace de Dunăre pentru siguranţă pînă ce oastea turcească va fi trecut înapoi. Mai mulţi copii şi fete şi feciori au adus cu sine ; iar pe oameni, pe turci şi evrei, ca la 10 mii, i-au spînzurat goi şi i-au ucis“ [97].

Principele ardelenesc era pe cale a trimite o deputaţie la împăratul pentru a-i tălmăci pricina faptelor sale (causam meam per certos et praecipuos legatos... proponere cupio), vasăzică pentru a cere iertare că a călcat contractul, şi se ruga de maiestatea sa să-i dea voie a face aceasta. Înţelegea el însă că pentru aceasta nu era deajuns ce spunea în scrisoarea sa către împăratul, la 24 octombrie, că iată a dat şi acum probe de credinţă, stînd „încă de mult cu toată oastea sa numai în depărtare de cinci miluri de la duşman care şi acum mai bate Oradea“ şi ostenindu-l prin zilnice năvăliri [98] ; în faptă tabăra sa se afla la 70 de kilometri de la Oradea, şi el ieşise cu gîndul să poată păstra cetatea şi ţinutul ei în legătură cu Ardealul. Dar Maximilian izbutise a trimite, în sfîrşit, precum ştim, ajutor de bani şi de oaste îndestulător garnizoanei, şi noul ei comandant, Redern, o putu apăra (fostul cap al cetăţii, George Király căzu, în luptă vitejească, la 24 octombrie) pînă ce turcii se lăsară de a o bate de răul ploilor multe, ţinînd-o astfel în credinţă către împăratul [99]. Şi Sigismund socotea cu tot dreptul cît de folositor i-ar fi sprijinul lui Mihai Vodă la curte. Doar domnul nostru nu numai că păstrase credinţă împăratului, nu numai că-l îndemnase şi pe el la aceasta, chiar cu ameninţări, ci săvîrşise şi fapte vrednice de toată lauda în paguba turcului, care se războia cu oştile maiestăţii sale.

Deci îngîmfatul ardelean, care sta acum între două focuri, se văzu silit a cere ajutorul lui Mihai Vodă pentru a cîştiga iertarea împăratului. Şi voievodul nu putea să-şi taie orice legătură cu pămîntul împărătesc. De două părţi era înconjurat de duşmani : de turci, şi de voievodul Moldovei cu ocrotitorii lui, polonii. Cel puţin o uşă deschisă trebuia să-şi ţină la o graniţă, la graniţa dinspre prietenii săi, mai ales cînd domnul ţării de la acest hotar căuta şi el cu zor prietenie nouă, cerea voie de a se supune la ocrotitorul său. Doar Mihai „îşi îmbiase puterile sale serenisimului arhiduce Maximilian“, stăpînitorului trimis aici de marele său ocrotitor, „ca să intre în Transilvania şi să scoată pe principele Sigismund, *dar nu avu răspuns*“ [100]. Nu face nimic că el va dezice acuma ce a zis atunci. Dorul adevărat al inimii lui îl ştia arhiducele şi Curtea. Şi ca să nu se creadă că el într-adevăr s-a schimbat, el va spune aceasta din nou, cu toată hotărîrea, dar „pe ascuns“, pe cît putem judeca, prin mijlocirea aceloraşi oameni, şi nu printr-alţi trimişi deosebiţi, ceva mai în urmă [101].

Astfel Mihai Vodă scria, la 12 noiembrie, împăratului cele ce urmează. Nu ştie „ce hotărîre va fi avut" maiestatea sa mai înainte cu „Báthory Sigismund, regele Ardealului", nici „în ce stare se află acuma" cu el. Dar ştie sigur că, îndată ce a venit iarăşi, toate treptele în toată ţara s-au dat către el, l-au primit şi l-au pus iar de principe al lor. Aşa-i stăpîneşte acuma, şi de el nu vreau să se despartă niciodată. „Ba chiar şi boierii din ţara mea şi toate treptele", zice din vorbă în vorbă mai departe domnul, „deoarece în toate timpurile au fost uniţi cu Ardealul şi în toate s-au înţeles, sînt cu totul străini de ruperea de la datorinţa către Ardeal, nici nu cred că, rupîndu-se de către Ardeal, să poată rămîne Ţara Românească teafără, sub scutul creştinătăţii. Iar mie nu puţină grijă mi-a făcut această schimbare, mai ales că văd şi supărarea maiestăţii voastre pe Ardeal şi mă îngrijesc de datorinţa mea către maiestatea voastră. Văd şi spre ce mare stricăciune a creştinătăţii ar fi, dacă părinteasca, înţeleapta, milostiva maiestăţii voastre purtare de grijă se schimbă în mînie. Precum şi acuma baterea Oradei şi pustiirea grozavă a frumosului ţinut din jurul ei nu s-a făcut pentru alta, cum mi-a spus un prieten al meu, turc fruntaş, ci pentru războirea celor două părţi între ele" — vrea să zică : pentru duşmănia dintre împăratul şi Sigismund, fiecare voind să aibă Oradea. Şi dacă această războire ar mai ţine, scrie domnul, şi s-ar întinde şi asupra Ardealului prin atacarea lui de oştile maiestăţii sale, atunci ce mare stricăciune şi pagubă s-ar face „nouă şi ţării vecine". Deci se roagă cu supunere (alázatosan könyörgök felségednek) să fie cu bunăvoinţă către sărmanul său servitor credincios (către Sigismund). „Eu socot", spune domnul, „că regele Ardealului, din mila lui dumnezeu cu noi împreună, nu puţin a slujit maiestăţii voastre şi întregii creştinătăţi. în timpul de mare primejdie a împărăţiei Majestăţii voastre atunci cînd turcul a luat Rabul : pe cînd noi nu puteam avea nici o nădejde în ajutorul creştin, a ridicat sabia împotriva turcului alături de maiestatea voastră ; a ieşit din ţara sa, a pustiit împărăţia turcească, a ars-o, cetăţile, castelele ei le-a luat. Şi aici în Ţara Românească a venit în persoană, a scos cu bătaia, cu noi împreună, din ţară marea, nebiruita putere a împăratului (turcesc), pe Sinan Paşa, a luat cetatea ce o zidise [102], am pus de s-a făcut jaf şi foc pînă în Ţara Tătărească, chiar pînă la Mare. Apoi a ieşit iar în persoană lîngă maiestatea voastră şi fratele maiestăţii voastre, s-a bătut chiar cu împăratul turcesc — cum a întors dumnezeu norocul e cunoscut maiestăţii voastre [103]. După aceea a luat Cenadul şi castelele din jur, a pustiit Timişoara [104] şi, precum bag de seamă, şi acum e servitor adevărat şi credincios maiestăţii voastre şi întregii creştinătăţi". În urmă se roagă de iertarea lui — şi dacă va fi greşit cu ceva, aceasta a putut fi din pricina firii lui pornite —, iar maiestatea sa să nu-şi întoarcă faţa „pentru nimica" de la o slugă aşa de bună. „Eu sînt credincios maiestăţii voastre şi întregii creştinătăţi", zice de încheiere voievodul, şi să nu dea dumnezeu să mă străduiesc spre paguba creştinătăţii sau a maiestăţii voastre : de aceea mă rog cu supunere de maiestatea voastră, să luaţi pe regele ardelean şi ţara lui în mila de mai înainte căci, dacă maiestatea voastră va veni cu război asupra lui, eu socot de lucru peste putinţă ca ţara mea să poată rămîne fără mare

primejdie". Apoi spune că a făcut această rugăciune din bunăvoinţă pentru maiestatea sa şi pentru creştinătate [105].

Putea Mihai Vodă să scrie slobod — în ponci cu cererea sa făcută înainte cu 5—6 săptămîni prin Petneházi şi Petru Armeanul, ba chiar şi prin George Raţ — că împăratul să lase în pace pe Sigismund, că atunci şi ţara sa ar fi primejduită, se-nţelege de turci (poate în unire cu polonii şi Ieremia Vodă din Moldova); era ceva ce se putea întîmpla. Dar să spună el de bunăvoie că biruinţele sale şi toate frumoasele sale fapte războinice din iarna anului 1594—1595 dincolo de Dunăre, ca şi minunata-i răscoală împotriva turcilor, tocmai cînd oştile împărăteşti pierdeau Rabul, la 1594, erau fapte săvîrşite de Sigismund, cum acesta trîmbiţase în lume atunci, aceasta nu se poate : scrisoarea domnului era pregătită în cancelaria din Alba Iulia, sau cel puţin se scria după puncte hotărîte, trimise de acolo. Şi tocmai aceasta ne îndreptăţeşte a crede, chiar dacă n-am cunoaşte alte acte, că alături de ea mergeau alte propuneri pentru a fi făcute la curte, fie în scris, fie cu graiul, cuprinzînd gîndul adevărat al domnului.

Şi mai bine se vede că Mihai Vodă scria la comandă din cuvîntarea lătinească, cu data de 21 noiembrie, ce o dă în scris la curte delegatul domnului, Grigorie Balogh (tradus : Stîngaciul). Chiar datul ei, atît de tîrziu după al celorlalte acte, parcă dă a înţelege că se aşteptă pînă ce sosi din Ardeal conceptul ei. Căci nu e data predării la Praga a instrucţiei ; cum vom vedea în mare parte ea e de acelaşi cuprins, se deosebeşte numai începutul, în tîlcuirea duşmăniei dintre împărat şi Sigismund, şi sfîrşitul, unde se cuprinde o cerere nouă.

După urările de sănătate şi de biruinţă asupra duşmanului ce se aduc împăratului, Balogh arată cum domnul său a aflat cu părere de rău de neînţelegerea ce s-a ivit între maiestatea sa şi principele Transilvaniei, din pricina că acesta s-a întors înapoi în ţara sa, după ce a dat-o maiestăţii sale. „De începerea acestui tratat şi de săvîrşirea lui, domnul meu Mihai Vodă n-a ştiut nimica", zice delegatul, „decît că a auzit că s-a depărtat din Transilvania, dar pentru care treabă şi cu ce gînd, nimica n-a înţeles. Nici de întoarcerea lui n-a ştiut şi n-a aflat nimic, decît că a auzit că s-a întors în ţară, că toate staturile (treptele) l-au primit, supunîndu-se lui ca unui principe". Atunci domnul, „mirat de atîtea schimbări, repede a trimis un om al său la el să ştiricească de ce s-a întors, şi dacă vrea să rămînă pe lîngă creştinătate. La acestea a răspuns, întîi că toate s-au întîmplat peste aşteptările lui", arătînd cunoscutele lui pricini de nemulţumire, că nu i s-au dat cele făgăduite. Al doilea că, dacă maiestatea sa îl primeşte iarăşi în mila sa de mai înainte, va fi gata oricînd a lua armele pe lîngă maiestatea sa împotriva păgînilor. După aceea înşiră meritele lui pentru împăratul şi creştinătate, ca şi în scrisoarea domnului, amintind, întîi, cum s-a dat de bunăvoie pe partea împăratului cînd turcii ocupară Rabul, şi s-a lăpădat de ei, cu toate că avea pace şi linişte din partea lor. Apoi adaugă cum şi de astă dată a fost tot în tabără şi a trimis, împreună cu domnul său, „un număr oarecare de ajutoare la Oradea, ceea ce înţelegînd turcii s-au depărtat de acolo". Deci se roagă maiestatea sa să nu împingă de la sine pe un aşa servitor credincios, ci să-i primească serviciile. Iar ceea ce

pune culmea la toate este că Mihai Vodă se roagă, maiestatea sa „să dea lui Sigismund înapoi Oradea (Varadinum m.v.s. restituat) [106], căci Oradea nu poate trăi afară de Transilvania şi de aci se poate naşte mai mare primejdie pentru creştinătate". Mai e de însemnat forma nouă de încheiere, în care Mihai Vodă spune că, credincios cum e pînă la moarte creştinătăţii, nu-i va putea nimic ajuta, „dacă principele Transilvaniei îi va fi duşman, căci Ţara Românească se cîrmuieşte cu Transilvania (quia Valachia cum Transilvania se regit), şi o ţară nu se poate ridica împotriva celeialalte nici într-un chip ; nici nu e la loc (neque idoneum esset) ca să ia armele şi să se scoale împotriva unui astfel şi atît de bun principe creştin care, după dumnezeu, a ţinut pe domnul meu şi l-a aşezat din nou (restituit) în ţara sa" [107].

Cu Balogh împreună Mihai Vodă trimitea „şi pe Iovan Marcu Dobrovnichi". Ei aveau să treacă şi pe la arhiducele Maximilian, ba aveau scrisoare de încredinţare, cu data de 8 noiembrie, şi pentru comisarii Szuhay şi Istvánffy, care erau rugaţi să nu-l uite nici pe el, după cum le-a fost făgăduinţa, încolo să creadă ce vor spune solii cu graiul [108]. De la Maximilian cerea banii pentru oaste : i-a dat vorbă prin Petneházi că banii sînt gata, lipsa e numai că n-are cum să-i trimită. Se roagă să-i dea acestor boieri credincioşi ai săi ce vin anume. Apoi îi aduce aminte că a luat împrumut pentru comisari, zălogindu-şi o moşie a sa, 10 mii de galbeni ce i-au trimis ei la hanul tătar — primăvara trecută. Pe lîngă asta, a avut cu ei hotărîrea să-i plătească 10 mii de ostaşi năimiţi (mercenari), începînd de la 1 iunie, dar, neavînd bani, ei i-au scris de cîteva ori, din Alba Iulia, să-i plătească el, pînă ce vor sosi banii de la maiestatea sa. Şi astfel el a plătit soldul pe 2 luni la 5 000 de oameni, luînd bani împrumut pe mari zăloage, iar acum e zorit rău de creditori, în fiecare zi. La sfîrşit îi spune că nu ştie dacă arhiducele are cunoştinţă că a trecut peste Dunăre şi ce isprăvi a făcut şi pe cîţi paşi, begi şi alţi turci fruntaşi i-a bătut. Va afla de la oamenii săi [109]. Asta dovedeşte încă o dată că scrisoarea sa de la 16 octombrie n-a fost trimisă prin om anume, ci printr-un străin, poate prin solul ardelenesc Toldi : voievodul putea crede că, din întîmplare, nu va fi ajuns la adresat.

Dar chiar lipsa oricărei amintiri de planul şi îndemnul lui Mihai Vodă de mai înainte de a scoate pe Sigismund din scaun, trecerea fără nici o tălmăcire de la rugăciunile lui de pînă acum ca să ia pe ardeleanul de două părţi la bătaie, el şi oştile împărăteşti, dovedeşte că, pe lîngă însărcinarea arătată în actele ce le-am văzut, trimişii domnului mai aveau şi altceva de spus, cu graiul. Şi dat fiind că tălmăcirea însărcinării, cu data de 21 noiembrie, ce se preda la curte, se făcea în numele numai unuia din trimişi (el vorbea într-una de „Dominus meus"), ar putea fi că însărcinarea ascunsă, cu graiul, s-o fi avut cu deosebire celalalt trimis. Dar nu e cu putinţă a hotărî care din ei a avut să grijască de una şi care de alta, fără a voi să zicem că nu puteau avea amîndoi toate în comun. Avem, anume, privitor la această misiune, cîteva cuvinte de încredinţare, scrise cu mîna domnului, românește : „rogu-mă măriei tale să crezi pre omul nostru, pre Gligorie postelnicul, de ce va grăi" [110]. Dar ele ar putea fi adresate principelui Sigismund, care mai curînd era în stare a avea lîngă sine un secre-

tar român, cunoscător de cirilice. Şi atunci Balogh, căci desigur el e postelnicul Gligorie, putea să aibă pentru împărat şi arhiduce numai însărcinarea cunoscută, plăcută lui Sigismund, dimpreună cu ce va fi mai avut să-i spună acestuia cu graiul, în trecere, iar cea ascunsă ar fi natural să rămînă pe Ioan Marcu Dobrovnichi. Dar cuvintele româneşti ale voievodului puteau fi scrise şi pentru arhiducele Maximilian, şi atunci ele privesc de-a dreptul misiunea secretă ce urmează a fi dezbătută, care ar rămîne tot asupra lui Balogh. Şi aceasta nu poate fi alta, decît cea cuprinsă în actele nedatate ce le-am atins şi mai sus şi cărora trebuie să le facem loc aici.

Odată avem cîteva puncte italieneşti, însemnate de nu ştim cine, asupra celor ce „principele Mihai, voievodul Ţării Româneşti, face cunoscut pe ascuns maiestăţii sale". Cunoaştem începutul unde se jeluia că „şi-a îmbiat puterile" arhiducelui Maximilian „pentru a scoate pe principele Sigismund", îndată ce acesta s-a întors, „dar n-a avut răspuns". Tot aci e cuprinsă şi arătarea : cum a voit Sigismund cu ameninţări să-l oprească de a trece Dunărea : cum Mihai Vodă totuşi a trecut şi a rupt turcii în trei locuri — la Vidin, Silistra şi Nicopole, fără a putea lua şi cetăţile acestea, din lipsa de artilerie ; cum ar fi voit să străbată pînă la Adrianopol, dar a fost silit de transilvănean a se întoarce, căci îl amenința cu intrarea în ţara sa. Apoi zice : „La întîmplare că maiestatea sa face învoială cu principele Sigismund, e de lipsă ca pasurile (Ardealului, se-nţelege) să rămînă deschise şi libere, pentru ca Mihai Vodă să-şi poată trimite oamenii săi şi scrisori, tot aşa să poată primi ordine de la maiestatea sa împărătească. La întîmplare că nu se ajunge la înţelegere, aflîndu-se Mihai Vodă în mijlocul duşmanilor, înconjurat de turci, moldoveni, poloni şi transilvăneni, va trebuie să-şi deschidă calea cu puterea, cu care stă foarte gata a împlini tot ce-ar porunci maiestatea sa împărătească, avînd înţelegere cu secuii şi cu alţii din Transilvania şi bune legături". Mai departe se spunea împăratului că „Mihai Vodă are înţelegere şi scrisori de îndatorire (lettere obligatorie) cu principele Constantin [171] şi alţi domni poloni, vecini cu Moldova, pentru a putea lua în stăpînire, îndată ce maiestatea sa i-ar porunci, nu numai Moldova, ci de a trece şi mai departe, cu deosebire dacă serenisimul Maximilian ar fi în Transilvania şi ar avea de gînd a trece în Polonia. Tot ei se îmbie de a se uni cu Mihai Vodă şi pentru a scoate pe principele Sigismund din Transilvania, aşteptînd pentru aceasta ordinul şi voinţa maiestăţii sale".

Înştiinţează Mihai Vodă că principele Sigismund a trimis oamenii săi la cancelarul Poloniei şi un iezuit la cardinalul Báthory, pentru a se împăca cu ei, mai rugîndu-se de cancelarul Poloniei „de a trimite oameni în numele său la Constantinopol pentru a se tocmi de pace cu turcii. În orice chip Mihai Vodă vrea să trăiască şi să moară vasal prea credincios şi servitor al maiestăţii sale împărăteşti, de la care aşteaptă încă ajutoarele făgăduite. Şi, la întîmplare că principele Sigismund rămîne în Transilvania, să fie îndatorat a trimite oamenii săi, la cerere, în ajutorul lui Mihai Vodă, căci dînsul nu vrea să atîrne nici să asculte de alţii, decît de maiestatea sa împărătească, ori de cine va fi rînduit de ea" (. . .) „pasurile să rămînă libere şi el va fi totdeauna gata cu persoana şi cu puterile sale de a trece unde-i va porunci maiestatea sa împărătească şi de a se lupta

cu turcii sau cu oricare alţi duşmani ai maiestăţii sale, în numele căruia va păstra, va apăra şi va mări provincia Ţării Româneşti şi va fi în toate prea ascultători de maiestatea sa împărătească" [112].

Toate aceste arătări se potrivesc cu o parte din punctele unui act nemţesc, scris, cum se pare, pentru Maximilian, numai cît acesta mai cuprinde şi altele noi, şi unele sînt mai izbitor spuse : aşa că sîntem îndemnaţi a crede că ele sînt luate după predarea ce făcură aceiaşi trimişi ai voievodului asupra însărcinării lor. 1. Voievodul vrea să trăiască şi să moară pentru ceea ce s-a îmbiat şi a jurat comisarilor ; vrea să fie prieten prietenilor şi duşman duşmanilor maiestăţii şi alteţii sale. 2. Fără ştirea maiestăţii şi alteţii sale nimic nu vrea să facă, ci tot ce dînşii îi vor porunci. 3. *Nu vrea să se ţină de ardelean, pînă ce nu-l va fi pus sub picioare.* Punctele 4 şi 5 cuprind lucruri cunoscute întocmai : l-a „rugat" să nu treacă Dunărea şi a trimis sol în Polonia, pe care l-a văzut cu ochii „servitorul său (al lui Mihai) în Polonia". 6. „A trimis şi un călugăr din Cluj la cei doi Báthory în Polonia, ca ei să se tocmească prin cancelarul ca, dacă împăratul turcesc nu i-ar da lui pacea şi mila, unul din ei să capete ţara, iar lui să-i rămînă trei castele : Făgăraşul, Gherla" — şi numele al treilea l-a uitat scriitorul actului, care nu poate fi chiar trimisul domnesc. 7. Vorba ce i-a trimis arhiducele prin Petru Armeanul cu privire la secui, voievodul o va urma cu ascultare, căci are prilej prin servitorii săi ce cunosc ţara. 8. Tot asemenea cu Polonia. 9. Privitor la ce a fost hotărît cu comisarii : să-i fie ţinuţi zece mii de oameni vara şi cinci mii iarna, jumătate călări, jumătate pe picioare, cere jumătate să i se dea în bani, jumătate în oameni. 10. Se roagă, maiestatea sa să nu-l lase la lipsă, ci să-i trimită bani îndată, căci şi-a pus amanet (zălog) toate scumpătăţile pentru ieşirea din urmă la război, şi a împărţit tot la ostaşi. „Petru Armeanul i-a adus mîngîierea de la alteţa sa că va căpăta cît mai curînd banii, numai dacă va trimite oameni de încredere după ei. 11. Ambasadorul (der Gesandte) arată obligaţia celor 10 mii de galbeni împrumutaţi pentru Tătar, şi se roagă pentru întoarcerea lor. 12. Românului i s-au îmbiat şase mii de cazaci cu 35 de tunuri mari şi 50 mici pentru a merge împotriva duşmanului". Din lipsa de bani însă nu i-a putut primi ; iar putea însă avea oricînd. 13. Va asculta orice poruncă a maiestăţii sale şi a alteţei sale. 14. „Cere patru căpitani de război, care ştiu cîrmui oastea şi cărora să li se poată încrede : mai bine i-ar părea de croaţi, de-ar fi chiar numai flăcăi săraci, dar credincioşi şi cinstiţi". 15. Patru persoane care ştiu umbla cu focul şi cu maşinile de sport, căci a pustiit multe locuri lîngă Dunăre, unde au rămas numai castelele. 16. Patru trîmbiţaşi nemţi. 17. În socoata datoriei de bani ce are să capete cere patru mii de puşti (Musketten). Tot aşa muniţie de praf şi plumbi, de care are mare trebuinţă. 18. „Pe lîngă acestea *doreşte să aibă răspuns cu privire la transilvănean,* cum are să se poarte cu el : are să fie pace ori altceva, ca să ştie de ce să se gătească. Căci ce-a făgăduit şi jurat odată maiestăţii sale, cu aia vrea să trăiască şi să moară". La toate aceste puncte cere un binevoitor răspuns. 19. „Arată obligaţia lui Iovan Marcu (acesta e, credem, însuşi trimisul) pe şapte mii de taleri, ce i-a împrumutat pentru darurile tătarilor". 20. „Se roagă pentru cai proaspeţi, ca să se poată odihni ai lor".

Trimisul mai aduce veste şi asupra stării şi aşezării oştilor domnului său acum. În Focşani, la graniţa Moldovei e tăbărîtă partea mare a ostaşilor săi ; se-nţelege, hotarul dinspre cei mai odihniţi şi tot atît de răi duşmani ai săi, ca turcii, trebuia să fie totdeauna cît de bine păzit. Totdeodată aci oastea nu era departe de secuimea din Ardeal, cu care frămîntă alte planuri. La Brăila sînt 2.000 de oameni, zicea apoi trimisul ; la Floci, tot lîngă Dunăre, o seamă, şi un număr bun la Cornăţel, către Silistra, unde stă paşa Ahmet, cumnatul hanului tătar, „un om rău". Împărtăşeşte apoi ştirea de oraşele ce-au pustiit (probă că era prima misiune după scrisoarea de la 6/16 octombrie, de a cărei primire nu ştia domnul nimic) : Turtucaia, Ruşciuc, Şiştov, Nicopole, Rahova, Vidin, Cladova — dar cetăţile lor, zice, *stau încă ocupate de turci : pe acestea ar vrea să le mai cuprindă în iarna asta* [113].

Partea comună din aceste două acte, cum am zis de la început, nu ne lasă să le despărţim unul de altul : acesta din urmă cuprinde depoziţia întreagă a trimisului domnesc, cum ea a fost făcută la arhiducele Maximilian şi, desigur, în acelaşi fel şi la curte ; cealaltă, o parte ce a fost împărtăşită vreunui diplomat străin, sau atîta cît el a avut trebuinţă din ea. Tot cuprinsul lor apoi arată că sînt acte asupra unei misiuni din primul timp după întoarcerea lui Mihai Vodă şi a tuturor oştilor sale de peste Dunăre, dar înainte de ce Sigismund şi-ar fi trimis delegaţii pentru noua supunere la împăratul. Şi din cel întreg şi mai amănunţit înţelegem că Petru Armeanul ajunsese şi el acasă de la Caşovia, dar că ne aflăm încă la începutul iernii. Nu mai încape îndoială că n-ar fi vorba de misiunea secretă a lui Iovan Marcu Dobrovnichi, ori şi a soţului său Balogh. Amîndoi mai aveau apoi însărcinarea să aducă şi banii ce era împăratul dator domnului nostru.

Aceşti bani nu erau încă trimişi, la sosirea lor la Leutschau (ung. Lőcse), unde ajunseră pe Maximilian, la 8 decembrie [114], dar se luaseră pînă atunci hotărîri în privinţa lor, în înţelesul cererilor lui Mihai Vodă, împărtăşite de arhiducele Maximilian. Căci răspunsurile împăratului la solia lui Petneházi şi Petru Armeanul nu fuseseră încă date, şi aveau să fie trimise pe George Raţ, care se afla tot la Praga.

Abia la 1 noiembrie îşi primea George Raţ răspunsul. Mihai Vodă va afla din copie ce a răspuns maiestatea sa tătarului cu privire la tocmeala de pace. „Cît priveşte pe d. principe Sigismund, fiindcă el scrie că-şi va trimite internuncii săi la noi", zice împăratul, „îi aşteptăm pe ei înainte de a hotărî ceva anume despre acele lucruri". Dacă se vor ajunge la o înţelegere cuviincioasă, principele nu va avea să se plîngă de nimic — ştim că voievodul, pentru a putea cîştiga libertatea misiunii tătaro-române de la Sigismund, şi pentru că nu ştia ce gînd ar avea împăratul cu acesta, încă de mult îndreptase instrucţia lui G. Raţ în înţelesul iertării lui pentru cele ce a făcut. Maiestatea sa îl va înştiinţa de orice ar hotărî. Din ajutorul făgăduit i-a fost rînduită o bună parte „prin negustori". Să se lupte ca şi pînă acuma cu credinţă împotriva duşmanului ; ocrotirea şi un scut sigur îi făgăduie în ţara sa, după cum îi va tălmăci mai pe larg ambasadorul [115].

Într-aceea sosiseră „scrisorile" şi „relaţiunile" lui Maximilian asupra misiunilor lui Mihai Vodă ca şi raportul comisarilor asupra faptelor săvîrşite de ei, şi sfatul intim („consiliul secret") împărătesc, fiind de faţă Hornstein, Carradutius, Meccero şi Pezzen, îşi dă părerea asupra lor la 4 noiembrie. Din toate acestea, ca şi din faptele sale, zic sfetnicii, se vede că voievodul Ţării Româneşti „e fără îndoială credincios şi cu dreptate către maiestatea voastră împărătească şi către creştinătatea obştească", şi că aşa va rămîne şi se va dovedi tot mai mult prin fapte, după cum jură, pînă la sfîrşitul vieţii sale. La cele trei puncte ale lui : întărirea contractului încheiat de comisari, darea ajutorului făgăduit, şi darea unui loc în împărăţie, unde să poată şedea cu ai săi, la întîmplare de nenorocire, iar acum îndată un loc de siguranţă pentru soţie şi copil, ei zic că : legăturile şi făgăduielile la care s-a învoit cu comisarii trebuie trecute cu vederea, trebuie lăsate fără răspuns, deoarece, schimbîndu-se lucrurile în Ardeal, nu se pot împlini. Să i se arate însă prin ambasadorul său ce se află aci, adică prin George Raţ, plăcerea maiestăţii sale pentru statornicia şi credinţa sa, şi să i se spună că, de mulţumire, i s-au şi trimis de mai înainte, în poliţe, la Cluj, 46 de mii de taleri, şi că va fi ajutat şi cu mai mult. E drept, zic ei, că Maximilian cere banii gata, în aur, căci cu poliţele pentru Cluj, n-are s-ajungă la nici o ispravă, din pricina lui Sigismund. Dar dînşii tot socotesc că ar fi bine, „deoarece voievodul e mulţumit cu asignaţia aceasta şi n-are nici o teamă să-şi primească banii în Cluj"... „şi parcă dinadins caută o pricină să-şi răzbune asupra transilvăneanului pentru batjocura ce-a făcut maiestăţii voastre împărăteşti", dacă el, Sigismund, s-ar atîrna de bani : maiestatea sa să dea poruncă ca îndată să i se trimită poliţele, lui sau oamenilor lui, ca apoi să-şi scoată banii. Cît priveşte locul de locuinţă şi moşia ce cere, pentru întîmplare de nevoie, şi chiar îndată, pentru punerea la scut a soţiei şi a copilului său, sfetnicii ţin că asta, se cuvine şi maiestatea sa „e datoare" a-i da. Ba lucrul slujeşte şi pentru încredinţarea maiestăţii sale de supunerea şi statornicia lui, de vreme ce vrea să pună sub ocrotirea maiestăţii sale ce are mai iubit şi mai scump pe lume, dimpreună cu ce i-a dat dumnezeu, care de bună seamă nu e lucru mic. Şi ar fi bine ca maiestatea sa să-i poată numi chiar acum îndată un astfel de loc, pentru mîngîierea şi îmbărbătarea lui. Deoarece însă aceasta nu se poate în pripă, pînă ce nu se va avea părerea „Camerei Curţii", căreia maiestatea sa a şi dat ordin să caute ce loc şi ce moşii i s-ar putea da, deci e de lipsă „a-i face într-aceea voievodului dreaptă şi nesmintită nădejde" că maiestatea sa se gîndeşte a-i da un astfel de loc. Cît despre scutul soţiei şi lui şi al copilului, maiestatea sa va răspunde că nu gîndeşte că ar fi de lipsă să se mute de acasă, dar, dacă peste aşteptare ar ajunge lucrurile acolo, apoi le stă în voie a veni la Caşovia, ori într-alt loc din Ungaria de sus, „dacă nu ar vrea să-i trimită chiar la Viena". Oriunde ar voi, vor fi încredinţaţi de scutul, apărarea şi ajutorul părintesc al maiestăţii sale.

Trecînd la lucrul cu ardeleanul, sfetnicii ţin seamă de paguba şi stricăciunea ce s-a adus maiestăţii sale în războiul cu turcii, după cum destul se vede din scrisorile arhiducelui Maximilian, „din relaţiunile comisarilor" şi „din răspunsul dat de voievodul din Ţara Românească". Şi

arată cum arhiducele şi comisarii deopotrivă sînt de părere că „această batjocură făcută de ardeleanul nicidecum nu se poate ierta", şi că trebuie să i se răzbune cu fapta — mai cu drept cuvînt trebuiau să pună aci cu părerea sa pe Mihai Vodă — : ar trebui să caute cum să prindă pe transilvăneanul, cu puterea sau pe furiş. Această părere o împărtăşesc şi ei, sfetnicii, dar totuşi zic că lucrul e prea însemnat şi că „trebuie dezbătut cu toţii mai mulţi". Cu toate că nu sînt contra îndemnului dat de arhiducele şi de comisari (unde e iarăşi Mihai Vodă, cel care-i îmboldea pe toţi ?), „totuşi dau de cumpănit maiestăţii sale, fiindcă tot lucrul atîrnă mai mult de întîmplare" : cam cum are să fie sfîrşitul, înainte de a începe ; căci, dacă n-are să se mîne treaba pînă la capăt, decît să rămînă, la întîmplare, cu ruşine, mai bine să nu înceapă nimica. Transilvăneanul desigur nu se lasă uşor, şi va cere ajutor şi de la poloni ; aşa că în loc de un război, se pot pomeni cu altele două noi. Nici nu se poate vedea înainte, cît ar avea să ţină un astfel de război, unul, doi sau chiar trei ani, pînă ce maiestatea sa şi-ar ajunge ţinta : „Ţara Ardealului de sine e astfel făcută că nu se poate cuceri sau lua cu puterea în pripă ; partida lui Báthory" ... „încă nu e de dispreţuit ; pe lîngă aceea poporul e cu deosebire nestatornic şi şovăitor". * „Apoi, deşi alteţa sa princiară (Maximilian) are multă nădejde în voievodul Ţării Româneşti, şi îl ţine pe el singur de îndestulător pentru această execuţie, — fără îndoială el ar şi putea face mult, şi poate nici n-ar fi nedoritor de a face —, totuşi pe lîngă asta mai e mult de lipsă, pentru pricinile arătate înainte, şi nici pe departe nu se poate aştepta atîta de la el, ca unul care încă trebuie ţinut cu oaste şi bani". Trecînd apoi peste toate greutăţile ce ar întîmpina maiestatea sa pînă ce ar pune mîna pe el (pe Sigismund) şi pe ţară, e de socotit de la început ce ar fi de făcut cu persoana lui şi cum s-ar putea ţine ţara şi prin cine să se guverneze, deoarece nici unul dintre fraţii maiestăţii sale nu vrea să mai ia sarcina asta. Şi altul mai mic decît un arhiduce nu se poate trimite, nu iartă nici „capitulaţiunea" încheiată cu ei ; dar nici dintre ei nu ar suferi ei pe nimeni, şi nici nu e cineva cui s-ar putea încredе maiestatea sa. Şi, în lipsa unui cap, nu s-ar ajunge la altă decît la ce s-a ajuns cu năvala din timpul împăratului Ferdinand.

De aceea sfetnicii sînt de părere că maiestatea sa să roage şi să îndemne frăţeşte pe arhiducele Maximilian nu numai prin scrisori, ci şi printr-o misiune specială, ca să mai rămînă acolo, cu toată starea rea a sănătăţii sale, şi după Sf. Martin, pînă ce maiestatea sa va putea face altă rînduială, pentru a putea ţine pe supuşii de acolo în ascultare şi să nu se dărîme iar ce cu trudă „s-a ridicat şi s-a ţinut" pînă acuma. Apoi mai aduc aminte maiestăţii sale că, deşi acest lucru va trebui să fie regulat după ce se va fi isprăvit cu bătălia de la Oradea şi Buda, e de lipsă să se ia în seamă, dacă maiestatea sa ar voi să-l mîne înainte, care pe lîngă voinţă este şi puterea (dass alsdann auch das posse bei dem velle sei). În sfîrşit, se atinge cererea arhiducelui de a rămînea scrisoarea lui şi raportul comisarilor cît se poate de secrete, deoarece Sigismund s-a lăudat

* Atitudinea maselor populare la care se referă pasajul, se explică prin grelele încercări la care a fost supus poporul în împrejurările unei crîncene exploatări feudale, prin lipsa de încredere în clasa stăpînitoare (n. ed.).

că nu e lucru la curte pe care pe bani să nu-l poată afla. Şi se roagă, maiestatea sa să facă o anchetă pe ascuns pentru a descoperi pe vinovatul, căci aşa şi cei cinstiţi suferă sub bănuială [116].

De bună seamă că răspunsul împăratului către Mihai Vodă avea să fie în înţelesul părerii sfetnicilor săi. Dar, cu obicinuita tărăgănare a lucrurilor la curte, George Raţ şi soţul său Alexandru Paleologul, trimisul tătarului, abia peste două săptămîni îşi primeau paşaportul de liberă trecere prin Ungaria de sus [117]. Tătarul mai primea unul deosebit şi pentru întors, el sau altul, în numele hanului [118]. Căci răspunsul dat acestuia prevedea începerea tocmelilor de pace cu turcii prin mijlocirea lui, după cum se îmbiase, şi cerea să hotărască timpul şi locul unde să-şi trimită fiecare oameni pricepuţi pentru această treabă. „Nu sîntem noi străini de o pace sfîntă şi bună", se zicea în această scrisoare, „dar nu vedem mijloacele pentru statornicia ei, dacă nu e să fie după obiceiul turcilor, care atîta ţin jurămintele şi făgăduinţele cît le sînt de folos". Aşa se jeluieşte aci împăratul asupra ruperii păcii la începutul acestui război : tocmai se prelungise pacea pe zece ani prin ambasadorul său şi în acelaşi timp turcii intrară cu oşti în Croaţia. Aminteşte de purtarea lor nemernică faţă de ambasador, de închiderea lui, de robia lui pe galere unde ş-a pierdut şi viaţa... Atinge nedreptatea ce s-a făcut prin aceea că „darurile noastre cinstite ce aveam obicei a le trimite de bunăvoie, pentru păstrarea bunei păci, au fost schimbate cu numele şi îndatorirea de tribut". Hanul să găsească chipul pentru a i se da îndestulare la toate acestea şi altele şi siguranţa pentru viitor că nu se vor mai întîmpla astfel de rele [119]. [...]

George Raţ şi Alexandru Paleologul, ori poate şi vreun însoţitor al lor din partea împăratului, mai duceau cu sine şi o scrisoare către arhiducele Maximilian şi cópii după scrisorile către domnii lor pentru acesta. Împăratul îşi arătă credinţa că arhiducele „nu se va supăra", pentru răspunsul ce le-a dat. Apoi îi cerea „să dea ştire şi îndrumări" ambasadorului lui Mihai Vodă asupra poliţei de 46 de mii de taleri ce dînsul i-a făgăduit cu siguranţă, sau dacă n-a fost încă trimisă poliţa, să i-o dea lui, slujitorului lui Mihai, pentru ca domnul lui să poată repede trimite după bani la Cluj [120].

Scrisoarea împăratului către Mihai Vodă însuşi, din 26 noiembrie, nu se deosebea mult de cea de la 1 noiembrie, care poate n-a mai fost trimisă. Voievodul ştie, zice scrisoarea împăratului, dintr-alte scrisori trimise mai înainte, cum a primit dînsul întorsătura lucrurilor pricinuită de înapoierea principelui Sigismund în Ardeal. Dar, după ce el şi-a arătat hotărîrea sa de a trimite deputaţi, ca să-i tălmăcească daravera sa (ut causam suam exponat), le-a făgăduit pas liber şi audienţă. Ce va hotărî cu ei îl va înştiinţa. Dar pînă atunci aşteaptă de la dînsul, de la domnul nostru, *să vegheze cu sîrguinţă, „ca nu cumva să se întîmple în Transilvania şi în locurile vecine ceva altfel" de cum doreşte el, împăratul* (nequid aliter... quam velimus eveniat), şi dacă ar băga de seamă apucături primejdioase, cu bărbăţie să le înlăture. Se încrede în stăruinţa lui dreaptă şi în credinţa lui către creştinătate şi către dînsul, şi va avea grijă să nu-i lipsească răsplata : *contractele încheiate cu el* (de ce voievodul se tot ru-

gase) *le va întări,* îndată ce cursul trebilor de acum vor lăsa loc pentru aceasta, şi le va păstra. Şi a şi luat hotărîrea ca să i se trimită însemnate ajutoare, fără nici o întîrziere. Şi se gîndeşte mult să-i afle un loc sigur, unde s-ar putea scuti, în întîmplare de nenorocire. Iar dacă ar afla de trebuinţă să-şi pună încă acuma la adăpost soţia şi copilul, şi-i poate trimite la Caşovia sau într-alt loc, în Ungaria de sus, ori, dacă-i mai place, chiar la Viena. Oriunde ar fi, le făgăduie ocrotirea şi îngrijirea sa, ca şi cum ar fi domnul însuşi de faţă [121].

Scrisoarea către Sigismund, din 24 noiembrie, într-adevăr nu cuprindea alta deosebit decît făgăduinţa de drum liber, la venire şi la întoarcere, pentru oamenii ce vrea să-i trimită principele spre a-i tălmăci pricinile şi gîndul. Pînă atunci să înainteze, după cum zice, cu bărbăţie împotriva duşmanului obştesc.

Totuşi misiunea româno-tătară mai stătu încă o lună în apropierea curţii împărăteşti. Abia la 20 decembrie i se dă „delegatului voievodului transalpin" de către Consiliul de război din Viena scrisorile de drum („Credentionales"), cu arătarea pricinei „de ce au fost ţinuţi atîta aci" [122]. Care a fost această pricină nu ni se spune aci, dar vom putea-o înţelege curînd. Atunci vor fi şi plecat. Căci Maximilian, care se întorcea şi el acasă, trimitea din Neustadt (nu ştiu din care Neustadt), la 27 decembrie, ofiţerului Lassota, la Caşovia, scrisori în urma lor, pentru principele Sigismund Báthory, ca să le lase liberă trecerea şi să-i ajute în drumul lor, apoi pentru hanul tătar şi pentru Mihai Vodă. Ba mai trimitea pentru „ambasadorul român" şi un dar, un lanţ de aur cu un ban ce atîrnă de el, şi zicea să i-l dea în numele lui, cu arătarea bunei lui voinţe (mit Vermeldung unserer Gnaden). Domnului nostru îi spunea că, întorcîndu-i-se încredinţatul George Raţ, a ţinut să-i dea „această scrisoare din drum, „mai mult pentru salutare", decît că ar fi ceva serios de scris. „Căci, cum i-au izbutit trebile la maiestatea sa", aceasta va afla-o cu graiul de la acest om, şi să nu aibă îndoială, că şi ceilalţi trimişi ai săi *„vor cîştiga tot asemenea cererile lor"* (reliqui nuncii vestri pari modo postulata sua obtenturi sint) [123]. Lassota predase într-adevăr scrisorile, şi lui George Raţ şi darul, la 12 ianuarie, cînd această deputaţie pleca, în sfîrşit, şi din Caşovia spre Ţara Românească. Ofiţerul a mai ispitit pe Raţ asupra cancelarului polon şi a aflat de la el că Zamoyski stă în strînsă corespondenţă cu turcii împotriva Casei Austriei şi umblă chiar să ia viaţa maiestăţii sale, a arhiducelui şi a întregii lor familii. Şi a făgăduit (Raţ) că Mihai Vodă va căuta să prindă vreo scrisoare de-a cancelarului prin mituirea servitorilor vreunui vizir, cu care stă polonul în legătură. A avut chiar de gînd să scoată, în unire cu turcii şi cu Vodă al Moldovei, şi pe hanul tătar, şi apoi să se apuce de Mihai Vodă, dar domnul a vestit pe hanul la vreme chiar prin el, prin Raţ, şi a zădărnicit lucrul [124].

Cînd Maximilian pomenea lui Mihai Vodă, în scrisoarea sa din 27 decembrie, că şi celorlalţi trimişi ai săi li se vor împlini cererile, el se gîndea la Balogh şi Dobrovnichi, care îl ajunseseră la Leciovia (Leutschau), în 8 decembrie. Ei îşi luară drumul înainte la Praga, mai repede decît arhiducele. Dar acesta răspunse încă de aci, printr-un însoţitor al lor, la scrisorile ce ei îi aduseră de la domnul român. A aflat cu plăcere,

zicea el, de sănătatea şi de isprăvile lui împotriva turcilor. Cît priveşte scrisoarea lui, unde se roagă să ierte pe Sigismund, spre folosul creştinătăţii şi pentru primejdiile ce ameninţă ţara lui (a lui Mihai) „din această ceartă", îi spune că e gata a-l ierta, cînd e vorba de interesul creştinităţii, cu toate că multe isprăvi bune ce se puteau face astă vară împotriva turcilor le-a împiedicat şi le-a turburat prin schimbarea lui neaşteptată. Totul atîrnă de la împăratul, cum se va înţelege cu el. Apoi repeta cele zise de atîtea ori cu privire la banii ce-i sînt datori : i-ar fi avut de mult, dacă n-ar fi fost cu primejdie a-i trimite poliţele prin Ardeal. „Dar îmi voi da toată silinţa", zice, „ca să vi se trimită prin aceşti delegaţi, şi să vi să împlinească şi celelalte lucruri ce aţi cerut prin ei de la majestatea sa ; de aceea ne-am pornit şi noi la drum către majestatea sa, pentru că, luînd învăţătură cum trebuie asupra acestor şi a altor lucruri, să ne întoarcem, cît mai repede" [125].

În fapt Maximilian nici nu aştepta să ajungă la Praga, ci scria, la 13 decembrie, încă de pe drum, împăratului despre acest răspuns hotărît ce i-a dat lui Mihai Vodă, din Leciovia, prin servitorul ce-l trimisese (voievodul) anume cu delegaţii săi, ca să se întoarcă cu răspunsul lui (al lui Maximilian). I-a spus, zicea, „că aceşti delegaţi vor aduce cu sine banii". Şi se rugă de împăratul să ia bine de seama „nu numai de ce mare interes este ca pomenitul voievod să fie ţinut în statornicia şi devotamentul dovedit, ci şi ca vorbele şi încredinţările" lor „să fie în faptă împlinite prin această ambasadă", care a venit anume după banii făgăduiţi şi după cei daţi împrumut comisarilor (pentru tătari). Cum s-ar mai putea tocmi cu el, dacă nu li s-ar da banii acum : doar i-a fost scris hotărît voievodului să-şi trimită oamenii săi, căci n-are încredere prin cine să-i trimită nici bani gata, nici poliţe [126].

Acum nu mai era trebuinţă de această scrisoare. În urma multelor stăruinţe de mai înainte, ajunsese şi împăratul să vadă că nu poate lăsa nici pe Raţ să plece cu mîinile goale. De bună seamă că Raţ şi soţul său tătar mai trebuiră să aştepte cele trei săptămîni şi ceva, după scrisoarea de la 26 noiembrie a împăratului, numai fiindcă atîta timp fu de lipsă pînă ce se putură găsi banii ce aveau să i se dea : e hotărît că George Raţ duse acasă la domnul său suma de 46 de mii de taleri, în socoata plăţii pentru oaste [127]. Despre asta avea cunoştinţă şi Maximilian cînd scria lui Mihai Vodă, la 27 decembrie, cum am mai pomenit, că şi misiunea de acum îşi va cîştiga cererile cum şi le-a cîştigat aceea care e pe drum către casă.

Totuşi asta nu avea să se întîmple curînd cu misiunea din urmă. Bálogh şi Dobrovnichi ajunseră la Praga între 18 şi 25 ianuarie [128]. Stătuseră cîtva timp în Viena, unde Camera Curţii (Hofkammer), pe a cărei cheltuială au fost ţinuţi, capătă la 5 ianuarie poruncă să-i lase să plece la Praga, la împăratul [129]. Acesta, de curînd înapoiat de la Podiebrad, unde fugise de ciumă, nu primea încă pe nimeni. Primi însă numaidecît pe „român" (il Vallaco) [130] pe Balogh sau Dobrovnichi (poate să fi fost şi amîndoi), şi ascultă din nou mărturisirea ce acesta făcea de neclintită credinţă şi de „marele dor" al domnului său pentru Înalta casă a Austriei [131]. Ambasadorul veneţian scrie că a adus numai trei steaguri luate de la

turci, dar că la primăvară vor avea să sosească şi 6 cai frumoşi turceşti, cu şele de argint şi împodobite cu pietre scumpe. Iar împăratul a dat ordin să se gătească două trăsuri cu 12 cai pentru voievod [132]. De au trimis sau ba, nu mai ştim. Ştim însă că misiunea avea să aştepte foarte mult pînă să-şi primească răspunsul [133].

Destul că prin trimiterea celor 46 de mii de taleri lui Mihai Vodă din partea împăratului se făcea, în sfîrşit, în decembrie 1598, un început de împlinire a condiţiilor contractului încheiat la Tîrgovişte, în 9 iunie 1598. Pe lîngă aceasta împăratul îmbună limpede, în scrisoarea-i de la 26 noiembrie, şi întărirea legămîntului încheiat de comisari cu domnul nostru, îndată ce împrejurările vor îngădui. Anume, orice altă hotărîre se amînă pînă se va vedea la ce nouă învoială se va putea ajunge cu principele ardelean, ai cărui delegaţi se aşteptau. Trimiterea lor încheie şi din această parte şirul întîmplărilor acestei vremi ce stă sub zodia de tulburare, pricinuită de întoarcerea lui neaşteptată în Ardeal, cu călcarea legămîntului încheiat cu împăratul căruia-şi dase ţara.

Ne-a mai rămas, de încheierea acestui capitol, să aşezăm, şi în acest an, istoria domnului nostru şi a întîmplărilor cercetate în legătura ei în ordinea istoriei războiului împărătesc cu turcii din care face parte, ca şi pînă aci.

În anul acesta 1598 turcii au deschis focul împotriva creştinilor, încă la sfîrşitul iernii. Sangeacul de Belgrad, Enean (sau Eucan ?) Beg, a trecut Dunărea cu vreo mie de ostaşi aleşi din garnizoana sa, cei mai mulţi călare, în zilele din urmă ale lui februarie, poate pe la Mudaua (Moldova nouă), şi a intrat în ţinutul românesc numit Almăj [134], între hotarele Ardealului şi ale Ţării Româneşti" [135] şi s-au apucat să-l prădeze. Ţăranii români, locuitori în această frumoasă vale a Nergănului, unde ne sînt cunoscute încă atunci, şi mult înainte de acest timp, zece din satele lor de astăzi [136], apucînd armele şi care ce-a putut, îi acupiră în strîmtorile munţilor şi uciseră 200 din ei, alte 200 îi luară prinşi. Pradă multă cîştigară, cai frumoşi şi alte lucruri de preţ. Chiar begul îşi plăti cu capul îndrăzneala de a fi intrat în această cetate a naturii, ca şi alţi căpitani ai lui. Trupul îi fu dus de cei ce scăpaseră cu fuga la Belgrad, dar capul trebui să putrezească într-o ţară, la poarta Albei Iulia, Belgradul ardelenesc [137].

Dar această mică nenorocire a turcilor era numai vestitoarea unei pierderi mari care avea să fie foarte simţită pentru stăpînirea lor în Ungaria. Era pierderea unei cetăţi mari, la marginea dinspre Viena a pămîntului cuprins de ei în această ţară. Ea le fu smulsă printr-o lovitură îndrăzneaţă, bine chibzuită, dată cu noroc, în timp ce ei nici nu se gîndeau la începerea duşmăniilor din nou.

Doi italieni fugiţi din garnizoana turcească din Rab, nimerind în Komárom, povestiră generalului Schwarzenberg, la întrebarea lui, cît de puţin e păzită cetatea, şi cu deosebire cele patru porţi : trei erau astupate cu pămînt, şi în a patra poartă ce se ridica în sus încă era puţin, dar aceasta trebuia să se rostogolească în şanţ, îndată ce poarta ar fi fost trîntită. Aceasta îl făcu pe Schwarzenberg — care avea însărcinare de la

împăratul să pîndească prilejul de a cerca să ia cetatea pe neașteptate [138] — să înțeleagă cît de ușor s-ar putea sparge poarta în timp de noapte cu cîțiva oameni îndrăzneți și cu ajutorul inginerului său francez. Deci chemă îndată pe N. Pálffy, căpitanul ținutului de dincoace (la Nord) de Dunăre [139] să vină pe ascuns cu cei 1.000 de soldați ai săi. El și veni, la 26 martie, înainte de făcutul zilei, cu 120 de călăreți și 1.400 pînă la 1.500 de pedestrași. De aci plecară împreună cu 2.600 de inși din garnizoana lui Schwarzenberg, tot oameni aleși, valoni, francezi, cazaci și haiduci unguri, în seara zilei de 27 martie, spre Rab (Győr). Trecînd Dunărea pe podul mișcător (de luntri legate) ce comandantul îl aduse cu sine, se opriră în dimineața de 28 martie la Gönyö, în depărtare de 2 mîluri de cetate, unde stătură pitulați toată ziua. Seara Schwarzenberg aduse aminte fiecărei cete de rînduiala de bătaie ce le-o dase în scris încă de la Komárom, cum au să ia parte fiecare la luptă, și plecă, „la 2 ceasuri din noapte, încet, încet", vasăzică la 8 ceasuri seara, ajungînd în vecinătatea cetății la 11 ceasuri noaptea. Peste o oră fură trimiși 13 soldați viteji cărora le dete 500 de galbeni să ducă pe inginerul sub o scînduroaie (sotto un tavolone) făcută anume, cu patru pivi (mortari) „care pot să răstoarne orice lucru cît de tare ar fi". În același timp se apropia și oastea, ajungînd abia către 2 ceasuri în preajma porții din pricina vărsării de ape. Cei treisprezece trecură la poartă în bună rînduială și așezară pivele acolo, fără să-i bage nime de seamă decît la întors, fiindcă fugiră ca să nu fie uciși, cînd vor lua pivele foc. La strigătele sentinelelor cine sînt, ei nu mai răspunseră [140]. Dar în același timp și poarta sări și pămîntul se rostogoli. Degeaba strigau paznicii „la arme, la arme" : oastea lui Schwarzenberg era aci, și cei dintîi curățiră răpede pămîntul din poartă și apoi, fără piedică, intrară în cetate și se postară care cum a fost rînduit. Cu toate că turcii fură apucați de tot pe neașteptate și ieșiră aproape goi și fără arme, la primul zgomot, să vadă ce e, lupta a fost foarte cumplită și a ținut patru ceasuri aproape. Într-o întărîtură, cînd au văzut turcii că nu se mai pot apăra, au dat foc bastionului cu praf și au zburat în aer cu toții. Pașa și aga ienicerilor au căzut. Turcii au pierit vreo mie și trei sute, după altă mărturie 1.600, iar creștini vreo 200—400 și 700 au fost răniți. Pradă de averi nenumărate au făcut creștinii, apoi au cîștigat multe tunuri, după un raport 91, după alt raport și după Szamosközy de două ori atîtea, puști și alte arme, muniții de tot felul și bucate. Astfel cetatea, pierdută la 1595, ajunse acum printr-o împușcătură de „petardă" iarăși în mîinile împăratului [141]. Schwarzenberg a fost făcut cavaler și conte și a căpătat și un dar de 40.000 de florinți. Lui Pálffy i s-a dat, în anul următor, titlul de conte moștenitor al Pressburgului cu cetățuia și cu bunurile ei [142].

Dar asta a fost și toată fapta mai de seamă din cele ce făcură oștile împărătești în urmă, anul acesta. Abia la 31 iulie veniră comandanții biruitori ai Rabului la cetatea Totis pe care o luară, la 1 august, după bătaie de o zi. Apoi trecură la Palota și Vesprim și la alte întărîturi mărunte, unde nu mai aflară nici o împotrivire. Și după aceste cîștiguri ușoare, făcute între 1 și 9 august, se întoarseră iarăși la Rab [143].

Poate că tragerea lor înapoi stă în legătură cu înaintarea lui Satîrgi Mohamed, serdarul oastei turceşti, care tocmai trecu Dunărea, prin Banat, în credinţa că va veni asupra lor. Dar acesta, trecînd peste Cenad [144], Felnac şi Arad, a căror castele le luă [145], se îndreptă spre Oradea mare, după ce primise mai multe solii, cum am văzut, de la Sigismund Báthory [146]. Cînd apoi, la începutul lui octombrie, Satîrgi se apucă să bată Oradea, care rămînea să fie apărată de Maximilian cu puţina lui oaste, generalii Schwarzenberg, Pálffy şi Nádasdy, lîngă care sosi în curînd şi arhiducele Matthias, comandantul cel mai mare, prinseră şi ei a bate Buda cu o oaste de 39 de mii de oameni, adevărata oaste împărătească pentru războiul din ăst an. Dar cît de puţină ispravă făcură turcii la Oradea, tot atît de puţin izbîndiseră creştinii la Buda, cu toată prădarea a 40 de tunuri din oraşul de jos. Şi unii şi alţii, siliţi şi de ploi, se lăsară de luptă şi părăsiră cetăţile, la începutul lui noiembrie [147].

Fără îndoială că, afară de luarea Rabului, întîmplarea de cea mai mare însemnătate pentru împărăţie a fost că turcii nu putură bate Oradea. Aceasta o dovedeşte şi judecata aspră ce-l ajunse pe Satîrgi Mohamed din partea sultanului : Acest paşă „de bună amintire“ („Merhum“), cum îi ziseră turcii, fu osîndit la moarte. De la Oradea el se întoarse la Belgrad, cu oastea sa revoltată unde stătu peste iarnă. În primăvară îi aduse aga ienicerilor sentinţa de moarte însoţit de călăi, care îl sugrumară. E drept că martorul ungur al întîmplării zice lămurit că „nu pentru aceea a fost omorît, fiindcă n-a putut lua Oradea, ci pentru că n-a venit asupra Ardealului, cum îi poruncise sultanul, şi cum fusese hotărît în Divan“ [148]. E de crezut că aceasta a fost însărcinarea lui cea dintîi : o arată şi drumul drept spre răsărit — de la Cenad la Felnac, de aci la Arad [149]. Dar tot aşa de bine putem înţelege de ce acum se întoarse spre Miazănoapte : primind noi îmbieri de supunere din partea nou sositului principe în Ardeal, trebuia să-i cruţe ţara, pentru a lăsa într-adevăr loc deschis unei înţelegeri. Ba e cu putinţă că principele să-i fi făgăduit chiar ajutor pentru a putea bate Oradea. Dacă această îndreptare a marşului serdarului e pricinuită de Sigismund, atunci ea e o probă de mare iscusinţă diplomatică. Trebuiau să se bată pentru cheia Ardealului duşmanii săi între sine : Maximilian cu Satîrgi. Şi el putea sta, la cîteva zeci de kilometri, la pîndă, fără să scoată sabia din teacă, pentru a se da în urmă, după prietenia prefăcută către amîndoi, de partea celui norocos. Cu toate că altfel, prin starea pe loc, Sigismund putea şi numai să trezească bănuiala amîndurora. Dar nici nu e de lipsă cu orice preţ să căutăm iscusinţa ardelenilor în această întîmplare. Ea poate fi privită şi ca o isteaţă trăsătură tactică din partea serdarului. El trebuia să împiedice intrarea lui Maximilian în Ardeal, dacă a apucat să vină pînă ce arhiducele era abia pe drum către ţara a cărei cîrmuire i se încredinţase. Şi dacă izbutea să cuprindă el, turcul, Oradea, lui Sigismund îi era îngreuiată, ba chiar i se făcea peste putinţă orice legătură ar fi voit să mai aibă, la întîmplare, cu împăratul. Supunerea Transilvaniei din nou era cîştigată şi mai uşor, fără bătaie, şi mai cu temei : porţile pe unde putea intra acum oastea împărătească se încuiau : dacă Sigismund îşi îmbia ţara în ocrotire — pentru a nu mai fi pedepsit că s-a răsculat o dată — pe cînd Satîrgi nu-

mai se apropia cu oastea —, după cuprinderea Oradei el *era silit* aproape *să se roage* a fi primit iar în ascultarea sultanului.

Dar ca aceasta să nu se întîmple nicidecum, a grijit, pe cît s-a putut mai bine, domnul român, Mihai Vodă.

De cîte ori a îndemnat el cu toată căldura pe Maximilian să înainteze numai bărbăteşte spre Oradea şi să bată pe turc : acesta n-are nici o oaste de doamne ajută, ci numai gloată proastă, izbînda asupra lui e atît de sigură. Şi apoi el îmbărbăta nu numai cu vorba. Faptele lui vitejeşti dincolo de Dunăre trebuiau, de o parte să descurajeze oastea turcească din Ungaria, de altă parte luau sultanului putinţa de a mai trimite ajutoare lui Satîrgi. Iar vaza ce Mihai Vodă şi-o cîştigă prin frumoasele lui învingeri la împăratul şi la creştinătate [150], desele lui misiuni la Maximilian şi la fratele său Rudolf, ajutoarele lui ostăşeşti trimise în Ungaria (prin Banat) pentru a fi întrebuinţate împotriva turcului, şi în urmă ameninţarea lui că-i va fi dînsul turc, dacă se va împăca cu turcii, sînt tot pricini care abia mai lăsau lui Sigismund loc de atingere şi de legătură cu turcii, chiar dacă aceştia ar fi cîştigat Oradea.

Cu atît mai puţin, cînd aceasta era pierdută şi pentru Ardealul său şi trecea în stăpînire nemţească.

Starea lui de deznădejde se vede, nu se poate mai lămurit, şi din purtarea lui către Mihai Vodă. Odată, el se simte dator a-i vesti că turcii au cuprins Oradea, pentru a-l sili să se întoarcă din calea de biruinţă în Balcani, unde ar avea să se coboare Satîrgi cu oştile sale peste el. Şi pizma îl făcu de ruşine, căci vestise o minciună. A doua oară, el, îngîmfatul Sigismund, căruia-i plăcea să-şi mai zică şi acum, în actele Dietei transilvane [151] şi pretutindeni, „principe al Transilvaniei, Moldovei şi al Ţării Româneşti de dincolo de munţi“ (Valachiae transalpinae) [152], era nevoit să ceară sprijinul cît se poate de călduros al acestui domn, cu ale cărui fapte strălucite îşi împodobea odată numele, să-i ceară sprijinul la împăratul, pentru a i se ierta păcatele. O răzbunare mai dreaptă a soartei nici nu se poate. Şi aceasta e a se mulţumi lui Mihai Vodă care, putem zice, l-a adus între două focuri.

Din partea sa, domnul nostru nu era să aibă nici o sfială de a păşi ca mijlocitor. Împăratul îi ştia prea bine gîndul lui adevărat. Şi cînd el zicea, în scrisoarea lui de mijlocire, ca şi instrucţia lui Balogh, că Ţara Românească fără Ardeal nu poate trăi, că ele sînt silite să facă aceeaşi politică : aceasta nu era decît un nou îndemn, ca împăratul să nu o lase din mîini, să nu părăsească gîndul de a o lua în stăpînirea lui nemijlocită ; afară de rugăciunea şi îndemnarea ce-i va fi trimis, de bună seamă, cum am văzut, în ascuns, prin graiul vreunuia din ambasadori. Şi în urmă, nu-i era nici iertat unui om cuminte a nu face voia principelui în această întrebare. Mihai Vodă s-ar fi aflat atunci nu între două focuri, ca Sigismund, ci ocolit în ele, tocmai pe cînd oştile împărăteşti din Ungaria se împrăştiau, ori mergeau în cuartire de iarnă. Aşa el îşi ţinea calea deschisă către împărăţie ; un punct în jurul căruia se învîrte toată viaţa lui şi toate interesele bine pricepute ale Ţării lui Românesti. Dar tocmai în această cale avea să-i pună nestatornica nobilime ungurească din Transilvania şi vînturosul ei principe noi greutăţi.

NOTE

[1] *Hurmuzaki*, XII, p. 380—381. Marini către Mihai, Sătmar, 27 august 1598.
[2] Am întrebuinţat într-adins acest bănăţenism ca o formă romanică ce are aici tocmai înţelesul franţuzescului „se moquer" şi redă pe italianul din text „burlar se".
[3] *Ibidem*, p. 381—382. Marini către Maximilian, 28 august.
[4] *Ibidem*, p. 388—389. Maximilian către Matthias şi către împărat, Caşovia, 12 septembrie. Că ambasada a fost reţinută în Ardeal se spune aci hotărît.
[5] *Ibidem*, p. 389, Maximilian către împărat.
[6] *Ibidem*, p. 390. Recomandaţia dată la cerere.
[7] Stieve, *Verhandlungen über die Nachfolge Rudolfs II*, p. 24 text şi mai ales nota 69.
[8] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 297.
[9] A.C.H., Pezzen an die Herren Geheimen Räth.
[10] *Hurmuzaki*, XII, p. 390. Sîntem convinşi că e vorba de G. Raţ.
[11] A.C.H., Nachtrag 1598 şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 390 sq.
[12] *Ibidem*, p. 389—390. Document din Innsbruck, traducere germană după originalul maghiar. Michael Vaivoda ex castris suis ad flumen Syly, prope Danubium.
[13] În conferinţa *Basta şi Mihai Viteazul*, N. Iorga vorbeşte de „40 mii de cazaci."
[14] *Hurmuzaki*, XII, p. 392—393. Act din Innsbruck.
[15] *Ibidem*, p. 393—394. Caşovia, fără dată.
[16] *Ibidem*, p. 380. Scrisoarea cunoscută a lui Marini.
[17] *Ibidem*, p. 394. Maximilian către Mihai, Caşovia, 26 septembrie.
[18] A.R. Expedit., fasc. 71. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 1270.
[19] *Ibidem*, p. 394.
[20] E vorba de teritorii care ţineau de Polonia, cu centrul la Lwow.
[21] *Hurmuzaki*, XII, p. 395—397.
[22] *Ibidem*, p. 398—400.
[23] Szamosközy, IV, p. 83. Se dă data şi 1 000 pedestraşi, 500 călăreţi.
[24] Cronica anonimă, p. 289 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 69>.
[25] *Hurmuzaki*, XII, p. 1246.
[26] *Ibidem*, p. 401—402, Caşovia, 2 octombrie.
[27] *Ibidem*, p. 403—404, Caşovia, 6 octombrie.
[28] *Ibidem*, p. 407—408.
[29] În scrisoarea lui Maximilian din 6 septembrie nu se pomeneşte de vreuna a împăratului. Curierul acestuia era în trecere prin Caşovia la 31 august şi a putut da însărcinarea în Sătmar lui Syrmay.
[30] Mihai către Maximilian, Caracal, 16 octombrie, *Hurmuzaki*, XII, p. 411.
[31] Numai această mărturisire hotărîtă din fruntea notelor latineşti anexate la textul nemţesc asupra raportului lui Syrmay îndreptăţeşte a le socoti pe acestea ca pornite de la o altă persoană, adică de la zisul prizonier, cu toate că e un punct, care face o adevărată încurcătură în această despărţire a izvorului.
[32] *Hurmuzaki*, XII, p. 404—406. Partea latinească din Innsbruck. Partea nemţească în A.C.H., convolut., septembrie—decembrie 1598.
[33] *Ibidem*, IV. 2, p. 222. G. Capello către doge, Vigne di Pera, 8 august.
[34] *Ibidem*, III. 1, p. 523 (cf. IV. 2, p. 71). Capello către doge, Pera, 11 iulie 1598. Tributul sosise în Constantinopol încă în mai.
[35] A.C., m.s. 595. 9, f. 575, fără dată şi fără loc. Ele se înţeleg din cuprins. La 30 octombrie se ştia la Veneţia de plecarea lui Mihai împotriva Nicopolului, dar vestea venise peste Viena (*ibidem*, p. 572). Din Ţara Românească aducătorul acestor tînguiri trebuie să fi plecat cu vreo două săptămîni mai înainte.
[36] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 524 (=IV. 2, p. 225), Constantinopol, 19 septembrie.
[37] Cronica anonimă, p. 289 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 69>.

[38] A.C.H.. convolut. Nachtrag şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 408.

[39] *Ibidem*, p. 412, citim : In Silistria ist der Ahamat Bassa, des Tatter-Han Schwager, ein besser Man.

[40] A.C., Ms. 595. 8, f. 572, Veneţia 30 octombrie.

[41] Szamosközy, II, p. 192, zice că Mihai şi-ar fi trecut oastea (care ar fi fost de 32 de mii, ceea ce nu e adevărat) pe 1 500 de corăbioare şi luntri dintr-un lemn ce sta gata de mai înainte. El vorbeşte de mărturia lui Petru Armeanul. Mai tîrziu afirmă că Mihai n-a avut mai mult de 6 500 de oameni. *Ibidem*, p. 195.

[42] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 520.

[43] Ciro Spontoni, *Attioni de' Re' dell' Ungaria... (1368—1601)*, p. 114.

[44] E desigur Udrea, acum mare armaş. Vezi Şt. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Bucureşti, 1905, p. 308. <În *DIR, B*, VI, p. 333>. Peste un an e mare ban.

[45] Stavrinos, în „Tesaur", I, p. 299—300 ; sînt povestite aceste întîmplări.

[46] A.C., Ms. 595. 9, f. 587, Constantinopol, 3 octombrie 1598. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 524, bailul Capello către doge.

[47] Cronica anonimă, p. 289 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 69>. Szamosközy, IV, p. 99 şi II, p. 195. Cronica se bazează pe martori oculari.

[48] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 520. Cf. Spontoni, *op. cit.*, p. 114.

[49] Cronica anonimă, p. 289—290 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 69>.

[50] *Hurmuzaki*, XII, p. 408. Data aproximativă, după cuprins.

[51] *Ibidem*, p. 411, Caracal, 16 octombrie. Cf. ştirea venită la Veneţia la 6 noiembrie din Transilvania peste Viena : paşii de Silistra şi Vidin cu 10 mii de turci au fost bătuţi de „Valac, care mersese să bată Nicopolul". A.C., 595, 9, f. 582.

[52] Cronica anonimă, p. 289.

[53] Szamosközy, IV, p. 100 şi II, p. 192.

[54] „Id Petrus Armenus, qui nonnulae militum cohorti in exercitu Michaelis praefuit, vere testatur", II, p. 192.

[55] Aceste părţi din ea, vol. II, au fost scrise după 1603. Notele ungureşti din vol. IV, erau luate în vremea întîmplărilor, care cum le auzea şi pe temeiul lor a fost scrisă opera latinească.

[56] Szamosközy, II, p. 195. Spontoni, *loc. cit.*, zice că Mihai avea 14 mii de soldaţi.

[57] *Hurmuzaki*, XII, p. 411.

[58] Cronica anonimă, p. 290 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 70>.

[59] *Hurmuzaki*, XII, p. 392.

[60] Stavrinos, *loc. cit.*, p. 300.

[61] Spontoni, *loc. cit.*, p. 114.

[62] Szamosközy, IV, p. 100. Cf. relaţia contemporană în *Hurmuzaki*, III. 2, p. 520 şi Spontoni, *loc. cit.*

[63] De bună seamă la Banja, în Serbia, districtul Alexinaţ.

[64] Cronica anonimă, p. 290 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 70>. Szamosközy, p. 100. Stavrinos, p. 300—301. După el fură 6 000 de turci acolo şi toţi pieriră.

[65] Acesta e pomenit şi într-un raport din Constantinopol, A.C. Ms. 595, 9, f. 579.

[66] *Hurmuzaki*, XII, p. 411. Cf. şi p. 409, spusele „ambasadorilor domnului la Curte", în iarna următoare. Szamosközy, IV, p. 100 şi II, p. 194 încă ştie că pe turci i-a omorît pretutindenea, iar pe creştini, pe sîrbi şi pe bulgari, în număr de 12 mii, i-a adus cu tot avutul lor, cu carele în Ţara Românească şi i-a aşezat acolo.

[67] Szamosközy, II, p. 195, nota ungurească adaosă în urmă.

[68] Cronica anonimă, p. 290—291 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 70—71>. Iorga îi zice „Cronica Buzeştilor".

[69] *Hurmuzaki*, XII, p. 414.

[70] Cronica anonimă, p. 291 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 71>.

[71] A.C., Ms. 595. 9, f. 579. Acestea le-a povestit martorului nostru un capigi başa, scăpat gol din tabăra lui Ahmet.

[72] Szamosközy, IV, p. 100. Cf. şi *Hurmuzaki*, XII, p. 401, unde încă se spune de pustiirea şi arderea ţării turceşti „pînă la Cladova".

[73] Cronica anonimă, p. 291 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 71>.

[74] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 520—521. E de însemnat că în această relaţie sînt arătate ca biruite şi luate şi cetăţile Nicopole şi Vidin.

[75] Spontoni, *op. cit.*, p. 115.

[76] A.C., Ms. 595. 9, f. 592. Constantinopol, 18 noiembrie 1598. Pentru trimiterea lui Mehmet Giuselgi vezi şi scrisoarea lui Zamoyski către Radziwill din 14 decembrie în *Hurmuzaki*, Supl. II, 1, p. 486.

[77] A.C., ms. cit., f. 578.

[78] Cronica anonimă, p. 291.

[79] Szamosközy, IV, p. 100 ; II, p. 194.

[80] *Ibidem*, II, p. 195, nota adaosă.

[81] *Ibidem*, IV, p. 128—129. Poate că la corăbiile luate de Baba Novac de la Castelul Florentin e şi ştirea din Spontoni, *op. cit.*, p. 114.

[82] *Hurmuzaki*, XII, p. 411.

[83] A.C.H., Nachtrag, 1598 şi *Hurmuzaki*, XII, p. 401. Vezi şi 411.

[84] Szamosközy, IV, p. 100.

[85] *M.C.T.*, IV, p. 223. Memoriul comisarilor, Caşovia, 14 octombrie.

[86] *Hurmuzaki*, XII, p. 411.

[87] *Ibidem*, p. 393—394.

[88] *Ibidem*, p. 411.

[89] Tot scrisoarea domnului din 6/16 octombrie.

[90] A.C.H., Maximilian către împărat, Caşovia, 17 octombrie 1598 şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 412, cu unele greşeli.

[91] *Ibidem*, p. 412—413. Maximilian către Mihai Szekély, Caşovia, 18 octombrie. Cere să-i înlesnească calea spre casă, căci e bolnav. Szekély era colonel împărătesc la Sătmar. A.R. Registr., 201, f. 177 sq.

[92] *Hurmuzaki*, XII, p. 407—408.

[93] Deşi nu i se dă numele, e fără îndoială vorba de sosirea lui Petneházi.

[94] *M.C.T.*, IV, p. 241—244. Hotărîrile dietei de la 1 noiembrie.

[95] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 300—301. Depeşele ambasadorului veneţian, Praga, 9 şi 14 noiembrie 1598.

[96] A.C.H., Nachtrag 1598, s.d. şi *Hurmuzaki*, XII, p. 401.

[97] *Ibidem*, p. 414, 29 octombrie 1598. E foarte posibil ca tot Toldi să fi adus şi scrisoarea domnului nostru de la 6/16 octombrie 1598, mai vîrtos că acesta avea de spus şi lucruri secrete, de care nu ştia principele : Gaspar şi Wolfgang Kornis sînt credincioşi arhiducelui. Asemenea toţi saşii şi cei mai mulţi secui.

[98] *M.C.T.*, IV, p. 241. Sigismund Báthory către Rudolf, 28 octombrie.

[99] Raportul lui Redern, în „Történelmi Tár", 1878, p. 106—116.

[100] *Hurmuzaki*, XII, p. 400, Misiunea secretă la împărat, fără dată.

[101] *Ibidem*, XII, p. 414—415.

[102] E vorba de Tîrgovişte, pe care o întărise Sinan în timp ce Mihai se retrăsese spre Rucăr.

[103] La Agria în 1596. Traducerea românească în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 313 e greşită.

[104] La 1597, Vezi mai sus, vol. 1.

[105] *M.C.T.*, IV, p. 245—247 şi *Hurmuzaki*, III. 1, p. 312—313. Mihai către Rudolf, Tîrgovişte, 12 noiembrie 1598, după originalul unguresc. E de notat că Mihai îşi notează corespondenţa, de cînd a intrat în raporturi mai strînse cu imperialii, după calendarul nou.

[106] Dovadă că la plecarea ambasadorului din Tîrgovişte se ştia aci că turcii părăsiseră de tot asediul cetăţii.

[107] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 315—317, 21 noiembrie 1598. E vorba de reîntoarcerea în capitală, nu de o restituire în domnie.

[108] *Ibidem*, p. 311.

[109] *Ibidem*, XII, p. 418—419. Mihai către Maximilian, Tîrgovişte, 12 noiembrie 1598.

[110] *A.A.R.*, s. II, vol. VIII, p. 263, publicat de D. A. Sturdza.

[111] Într-o scrisoare nedatată a acestuia către Mihai Vodă se cere ca acesta să trimită un om de încredere prin care să-i poată da ştire despre toate. Apoi îi spune că a scris cazacilor şi ei sînt gata a-l servi, numai să le dea vorbă cînd să plece şi să le trimită bani. Vor să ştie ce le plăteşte. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 318—319.

[112] A.C.H., Nachtrag ad 1598. Vezi *Hurmuzaki*, XII, p. 400—401.
[113] *Ibidem*, p. 414—415.
[114] *Ibidem*, p. 421. Maximilian către Mihai Vodă, Leutschau, 9 decembrie 1598.
[115] *Ibidem*, III. 1, p. 303—304, 1 noiembrie 1598.
[116] *Ibidem*, p. 306—311.
[117] *Ibidem*, p. 314, 18 noiembrie 1598.
[118] *Ibidem*.
[119] *Ibidem*, p. 304—305, 1 noiembrie 1598.
[120] *Ibidem*, p. 315. Rudolf către Maximilian, Podiebrad, 18 noiembrie 1598.
[121] *Ibidem*, p. 317. Rudolf către Mihai, Podiebrad, 26 noiembrie 1598.
[122] A.R., Regist. 201, f. 404 v., decembrie 20. Sosirea misiunii tătaro-române în Viena, după plecarea ei de la împărat, se anunţă printr-o scrisoare din „5 a lunii curente", care trebuie să fie decembrie. A.C., Ms. 595, 9, f. 623.
[123] *Hurmuzaki*, XII, p. 422—423. Maximilian către Báthory, către Lassota, către Mihai Vodă, Neustadt, 27 decembrie.
[124] *Ibidem*, p. 424—425. Lassota către Maximilian, Caşovia, 13 ianuarie 1599.
[125] *Ibidem*, p. 421. Maximilian către Mihai Vodă, Leutschau, 9 decembrie 1598.
[126] *Ibidem*, p. 421 sq. Maximilian către împărat, „Zuozinn" (?), 13 decembrie.
[127] *Ibidem*, p. 408—410. Relaţiunea e făcută la curte de o ambasadă trimisă de Mihai după sosirea lui Raţ acasă sau care cel puţin se întîlnise cu el pe drum. Ambasadorul veneţian are ştire nu de 60, ci de 40 de mii de taleri şi o trăsură frumoasă cu 6 cai ce i se va trimite voievodului (*Hurmuzaki*, III. 2, p. 303), depeşa de la 7 decembrie 1598. Dar aceasta n-a fost trimisă acum, căci la 25 ianuarie i se pregăteau două trăsuri cu 12 cai (*Ibidem*, p. 306).
[128] *Ibidem*, p. 306.
[129] A.C.R., Regist., 203, f. 48 şi 274, sub 5 ianuarie. Pe ambasadorii români avea să-i însoţească Gaşpar Mälikh.
[130] Rapoartele lui Boye către arhiducele Albrecht la Stieve, *op. cit.*, p. 24, nota 69.
[131] A.C., Ms., 595, 9, f. 813—814, Veneţia, 12 februarie, după scrisori din Praga.
[132] *Hurmuzaki*. III. 2, p. 306. Depeşa din 25 ianuarie.
[133] *Ibidem*, XII, p. 425. Tobias Fischer către Maximilian, Praga, 7 martie.
[134] Cum că Almăjul (Halmos), teritoriul de la apus de Mehadia, spre răsărit de Oraviţa, era din vechime unul din „ţinuturile privilegiate româneşti" din Severin, ne-o arată Pesty, *A. szörényi Bánság*, II, p. 7 sq., III, p. 72.
[135] Szamosközy, IV, p. 87, unde povesteşte şi el întîmplarea. Ba mai adaugă: „dincolo de Caransebeş", dovadă că nu poate fi vorba de alt ţinut.
[136] Pesty, *op. cit.*, II, la numele singuraticelor comune existente astăzi în Almăj. Existau atunci: Rudăria (satul autorului acestei istorii a lui Mihai Viteazul), Bozovici, Bănia, Gherboveţ, Dalboceţ, Lăpuşnic, Moceriş, Prilipeţ, Prigor, Pătaş. Pe timpul lui G. Bethlen, la 1626, Almăjul da în oaste principelui ardelean 100 de călăreţi şi 100 de pedestraşi. Vezi un memorial al lui în *T. Magy. Emlék*, III, p. 471.
[137] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 277. Ambasadorul veneţian către doge, Praga, 23 martie 1598, după ştiri sosite din Transilvania. El numeşte locul întîmplării „una terra nominata *Alma sbandata di muraglie*". E interesant ce bine se potriveşte raportul cu povestirea lui Szamosközy, IV, p. 87, care numai anul îl greşeşte (1596). Tot el spune că „ţăranii, sculîndu-se cu toţii", i-au bătut pe turci.
[138] Aceasta se spune numai în scrisoarea împăratului către papa.
[139] Gr. Illészházi, *Följegyzisei*, p. 56.
[140] Un raport către o principesă zice totuşi că unul dintre soldaţi ar fi răspuns turceşte: „deschide, că de nu, deschid eu şi împuşc". Jedlicska, *Adatok... Báró Pálffy...*, p. 647.
[141] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 514—519. Două rapoarte ale lui Schwarzenberg.
[142] Huber, *op. cit.*, IV, p. 402; Jedlicska, *op. cit.*, p. 648 sq.
[143] A.C.H., Convolut. iunie-august, un lung referat despre isprăvile lui Schwarzenberg. Illésházi, *op. cit.*, p. 57; Huber, *op. cit.*, p. 403.
[144] A.C.H., Maximilian către Matthias, Caşovia, 14 septembrie. Zelesti Ianus, fost căpitan de Arad, a sosit şi spune că toată oastea turcească se află „bey Cianath und Ir ganzes intent auf Siebenbürgen u. dises Oberhungerisch Theil... gerichtet".

[145] *M.C.T.*, IV, p. 198. Scrisoarea lui Sigismund Báthory din 13 septembrie şi scrisoarea lui Békés către Király, dată „in castro Fachat", 11 septembrie. A.C.H.

[146] Vezi mai sus scrisoarea din 14 septembrie a lui Maximilian.

[147] *M.H.D.*, III. p. 97—102. Illésházi, p. 61—62 ; Huber, IV, p. 403.

[148] Szamosközy, IV, p. 86. Că Ardealul a fost ţinta serdarului o spune şi Spontoni, *op. cit.*, p. 65.

[149] A.C.H., St. Békés către G. Király, Fachat (Făget), 11 septembrie 1598.

[150] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 306. Ambasadorul veneţian către doge, Praga, 18 ianuarie 1599.

[151] *M.C.T.*, IV, p. 242. Dieta din 31 octombrie—1 noiembrie 1598.

[152] El va cere anume, prin misiunea ce o va trimite în curînd, ca şi împăratul să-i dea acest titlu. Bethlen W., *Historia de rebus Transsylvanicis*, Sibiu, 1785, IV, p. 191.

NUMIREA LUI BASTA DE ADMINISTRATOR AL UNGARIEI DE SUS. NOI TOCMELI ALE CURȚII CU SIGISMUND PENTRU MULȚUMIREA LUI DE DOMNIE A DOUA OARĂ ȘI LĂSAREA EI ÎN MÎINILE CARDINALULUI ANDREI. CREDINȚA NESTRĂMUTATĂ A LUI MIHAI VODĂ ȘI AJUTORUL TRIMIS LUI. SUPUNEREA LUI SILUITĂ SUB NOUL DOMN DIN ARDEAL. ALTE LUPTE CU TURCII ȘI MISIUNI TĂTARE LA PRAGA. UNELTIRI MOLDOVENE. IANUARIE – IUNIE 1599

Împăratul, atît de tărăgănător în toate, ajunsese și el acum, mulțumită stăruințelor lui Mihai Vodă și ale arhiducelui Maximilian, să dea însemnătatea cuvenită lucrului cu Transilvania. Nu mai era vorba numai de mîntuirea vazei și a cinstei sale pentru ocara ce-i făcuseră ardelenii cu izgonirea comisarilor săi și cu adusul poftitorului Sigismund — cum sînt toți bolnavii — înapoi și supunerea lor nouă sub el. Ci străduințele se îndreptară acum hotărît spre cîștigarea din nou a stăpînirii Transilvaniei, în viitorul cel mai apropiat.

Chiar după cunoscuta scrisoare din 20 noiembrie, unde Maximilian răspundea fratelui său că nu-i poate face voia și va părăsi nesmintit Ungaria superioară, împăratul Rudolf tot se mai ruga de el, prin scrisoarea-i de la 4 decembrie, să rămînă acolo pînă la alt ordin. Să rămînă pînă va putea „face altă îngrijire atît cu privire la căpetenii, cît și altfel, pentru că, în această stare a lucrurilor, să nu ajungă toată treaba în cea mai de pe urmă primejdie". Căci el știe mai bine „de ce mare însemnătate este, ca daravera transilvană să fie pusă iar în mai bună rînduială și ca mișcolanțele stricăcioase din Ungaria de sus, ce însuși mi le-ai descoperit, în încredere, să fie cercetate și să li se caute leacul, ceea ce cu greu s-ar putea întîmpla, dacă dumneata nu ai săvîrși ce ai început, ci ai lăsa tot baltă prin plecarea de acolo". De aceea mai dorește o dată, „de tot prietenește și frățește", de la dînsul, să stea acolo, cel puțin pînă vor veni la Praga trimișii lui Sigismund și pînă nu va da de urmă la ce capăt a putut ajunge (ardeleanul) cu tocmeala lui ascunsă cu cancelarul, înțelegînd, fără îndoială, pe Zamoyski ; apoi pînă nu va fi scotocit cu temei amestecăturile din Unga-

ria de sus şi pînă nu va fi dat sfatul ce e de făcut împotriva lor. Camera Curţii sale va înzestra în curînd graniţele cu cele de trebuinţă, să fie numai puţin cu răbdare. Altfel şi împăratul adaugă la urmă, că nu voieşte să-l silească a rămîne mai mult acolo, „peste putinţă", de vreme ce sănătatea nu-l iartă. „Totuşi", zice, întîi „ar trebui să se facă rînduială în comanda Ungariei de sus, ca să fie îngrijită pe altă cale, astfel ca, în nesiguranţa de acum a stării Transilvaniei şi a Ungariei de sus, să nu fie nimic de temut" [1].

Această rînduială o şi făcea Maximilian, înainte de plecarea sa, prin încredinţarea comandei asupra Ungariei de sus colonelului George Basta, pe care încă din august şi-l numise de „locotenentul" său [2]. Împăratul primi de bine măsura luată de fratele său, după cum îi răspundea la 4 ianuarie, şi se împăcă şi cu plecarea lui de acolo. Totuşi nu voia să-l primească, dacă în trecere ar avea de gînd să se oprească pe la el, precum n-a voit să primească nici pe comisarii săi întorşi din Ardeal, ceva mai înainte [3], zicînd că tocmai se mută dintr-un loc într-altul cu puţini ai săi şi nu ştie unde se va aşeza. Dar, orice ar vrea să-i spună în ascuns asupra lucrurilor ardelene, şi ale altora, să-i împărtăşească în scris, lui sau sfetnicului lui de încredere, contelui Trautson [4].

Decretul împăratului de „bună plăcerea şi ratificarea" însărcinării ce a dat Maximilian lui George Basta de a fi „vice-căpitanul cercului Ungariei superioare" e din 7 ianuarie 1599. Aci i se mai spune că va primi instrucţia asupra celor ce mai sînt de trebuinţă de la arhiducele Matthias (adevăratul locotenent al împăratului pentru Ungaria). Totodată îl însărcinează prin acest decret să ia bine seama şi să descopere amestecăturile („machinationibus") ce se fac acolo şi să le împărtăşească în scris de-a dreptul lui sau fratelui lui [5].

Pentru această chemare, de a urmări intrigi, George Basta trebuia să fie cel puţin tot atît de destoinic ca pentru slujba de comandant. Născut la 1547 în Ulpiano din Monferato, din tată albanez, aşezat întîi în Italia napolitană, şi din mamă italiancă, din Italia de miază-noapte, din Alexandria, unde trecu Dumitru Basta, fiind trimis de împăratul Carol V, pe timpul războaielor lui cu Francisc I, regele Franţei, George Basta avea să facă cea mai bună şcoală de război şi de cunoştinţa răutăţilor omeneşti, îndată ce părăsea şcoala „literară humanistă" din Asti, pentru care Italia era atunci cea mai aleasă mamă. Tînărul de 20 de ani plecă la 1567, însoţind pe tată-său şi pe frate-său, cu oastea tiranului duce de Alba în Ţările de Jos, unde avea să petreacă 30 de ani din timpul cît ţinu cumplita luptă de sugrumare a revoluţiei unui popor setos de libertate. El luă parte la numeroase bătălii şi văzu toate mişeliile unei stăpîniri fără de suflet pe care o slujea cu bărbăţie şi isteţime. Începuse ca stegar în compania de călăreţi a fratelui său Nicolae şi ajunsese, sub locotenenţa lui Alexandru Farnese de Parma în Ţările de Jos, al şaselea comisar general de cavalerie. Ba, într-un moment avu chiar comanda „întregii oştiri catolice" — a regelui Spaniei — „în locul contelui Carol de Mansfeld" [6]. La începutul anului 1597 noul cîrmuitor al Ţărilor de Jos, arhiducele Albrecht, se învoi, cu toată lipsa ce însuşi avea de comandanţi iscusiţi, a-l da fratelui său, împăratului Rudolf, la cererea ce acesta îi făcuse. Împăratul, mulţumind

fratelui său, zice că George Basta i-a fost numit şi mai înainte, de multe ori, ca un „soldat ales, viteaz şi priceput la război". Şi îl roagă, în această scrisoare din 15 februarie 1597, să-l facă să plece cît mai curînd, încredinţîndu-l de „condiţii" ce negreşit au să-l îndestulească. Ba îl împuterniceşte să-i dea şi pînă la 2 000 de florinţi pentru cheltuieli de drum [7]. La 6 martie Basta în fapte şi primea de la arhiducele Albrecht o mie de „florinţi de Brabant", care fac 336 coroane de aur, de cîte 90 de criţari nemţeşti una, cum se spune în scrisoarea ce i se dă pentru Rudolf [8]. El cîştigă îndată plăcerea celui mai de încredere ministru al împăratului, a lui Trautson, căruia-i pare „un iscusit om de arme ; nu e unul, care să flecărească mult", scria acesta la 19 mai lui Maximilian, „ci vorbeşte puţin şi cu sfială". Ar fi bine, zice, arhiducele să i se încreadă. „Nu-i tocmai place ca planurile lui să fie descoperite fiecui". Nu ştia nemţeşte, dar ştia ceva holandezeşte şi bine latineşte, italieneşte, spanioleşte şi franţuzeşte [9], pe lîngă albaneza tatălui său [10]. Un diplomat scria tot atunci din Praga că e „un om ce arată nu mai puţină judecată sănătoasă decît valoare personală" [11]. Dar acelaşi diplomat, ambasadorul ducelui de Parma, raporta la 13 octombrie (1597) o faptă care nu părea a-i adeveri cel puţin bărbăţia de om. El scrie că, venind vestea despre apropierea serdarului Mohamed, Basta a fugit repede cu oştile împărăteşti de la Rab, cu toate că generalul Rossi şi Pálffy erau pentru a bate mai departe cetatea. Împăratul de mînie a rupt scrisoarea lui Maximilian, generalisimul oştilor, cu ştirea retragerii, căci se ştia acum, că oastea turcească nu e de 60 ci numai de 20 de mii [12]. E drept că foarte coditorul Maximilian ţinea la el : înainte de lupta ce totuşi urmă cu turcii, între Veröcze şi Vaţ, Basta fu întrebat şi el să-şi dea părerea asupra locului, unde avură să se aşeze, dar locul era ales şi recomandat cu foc de comandantul ungur Pálffy [13]. Şi nu ştim de vreo vitejie a lui în această luptă [14]. Cînd Maximilian ştia că are să fie cîrmuitorul Ardealului, căută să-l cîştige ca însoţitor. El se arătă învoit, de la început, a merge cu arhiducele, pe un an, dar cerea plată prea mare. La 21 ianuarie arhiducele era încredinţat că-l va avea, dar că cere comanda de cavalerie uşoară de războinici năimiţi şi rangul de geneneral împărătesc [15]. Încă la 2 iulie 1597 Consiliul de război făcea raport împăratului asupra cererii lui de a i se da pe lîngă „locotenenţa de mareşal" ce o purta şi rangul de „colonel peste cavalerie" [16]. Nu ştim întrucît i s-a împlinit pofta atunci, dar acum i se dete ce cerea peste puţine zile, ba fu făcut apoi chiar şi cavaler. Pentru cîtva timp pleacă în Flandra, în afaceri casnice [17]. Cînd s-a întors erau iarăşi dispute asupra rangului lui.

La 9 iulie, Pezzen, sfetnicul bine cunoscut, scria lui Maximilian că Basta nu vrea nici într-un chip să slujească cu Schwarzenberg, nici alături nici sub el. Dar ar merge „cu toată plăcerea" cu arhiducele în Ardeal. „Pofteşte locotenenţa de general" („die Obriste Leittenandtschaft" — locotenenţa cea mai înaltă) „şi o leafă destul de mare". După două zile aflăm că tocmeala era ruptă. Schwarzenberg avea prim-mareşalatul şi Basta îşi lepădă de tot comanda sa [18]. Poate tot în această stare se afla cînd, la 14 iulie, i se scria de către Consiliul de război că „mîine compania sa de călăreţi va fi dusă în tabără ; să ia seama să nu asuprească pe nime" [19]. Încă de la începutul lunii erau plîngeri asupra companiei lui, şi el era însărci-

nat să caute ca ea să-şi păzească cvartierele ce i s-au dat, acuşi, ca ea să se poarte cum se cade [20]. În sfîrşit, la 20, el era numit maestru general de război (zum Obersten Veldzahlmeister) [21]. Dar, două zile în urmă, Basta însuşi scria lui Maximilian că împăratul numai aşa s-a învoit a-i da rangul de „locotenent general" al lui (al arhiducelui) în Transilvania, dacă va veni să-i slujească ca maestru-general de război (a servire per suo Maestro di Campo Generale), cu aceeaşi plată ce o are Schwarzenberg. Dîndu-i-se plată bună, zice, e învoit, dar să-i lase compania lui cu „mulţi oameni particulari" [22]. Maximilian va pleca la 8 august spre Ungaria de sus şi la 9 Schwarzenberg, primul sub-comandant al oastei celei mari împărăteşti din Ungaria, în ăst an, ce sta sub prea înalta poruncă a arhiducelui Matthias, primea ordin să dea drumul companiei lui Basta ca să meargă în Transilvania, la dorinţa lui Maximilian, şi acestuia i se trimitea înştiinţarea cuvenită [23]. La 17 august, porunca se repeta către Schwarzenberg să nu oprească în cîmpul de război compania lui Basta, ci s-o lase să meargă cu Maximilian [24].

Într-adevăr Basta însoţeşte pe Maximilian în drumul lui spre Ardeal şi va fi trimis de el, către sfîrşitul lui august, ca „locotenent" al său, adică ca prim-comandant în locul său, la puţina oaste ce mergea înainte către graniţele acelei ţări [25], anume, către Oradea [26]. Ştim cum comandantul de Redern a putut băga, la vreme, 1 600 de nemţi în acest oraş şi apoi în cetate, cu toate că, la început, căpitanul ei George Király parcă şovăia între Maximilian şi Sigismund Báthory [27]. Dar aceasta nu e a se mulţumi isteţimii lui Basta, ci desigur ordinului hotărît a lui Maximilian. Căci însuşi Basta ne spune, într-o scrisoare din 30 septembrie, că dînsul *nu fu „de părerea că împăratul ar trebui să ia în stăpînire această cetate"*, pentru a nu da pricină Transilvanului să se unească cu turcii. Dar la Praga altfel s-au înţeles lucrurile. S-a apropiat deci de Oradea din ordinul arhiducelui care sta bolnav la Caşovia şi a înzestrat-o cu toate cele de trebuinţă pentru apărare, căci era mult lipsită de muniţii de război [28]. Toată apărarea a fost apoi lăsată pe de Redern, pe cînd Basta se ţinu în tot timpul la Tokaj cu 4 000 de oameni, aşteptînd să se adune oştile ungureşti ale acestui cerc al Ungariei superioare, pentru a putea cuteza să se mişte în acolo şi să se apuce de despresurare [29]. Dar abia la 25 octombrie i se putură trimite de la Caşovia 12 mii de oameni care trecură Tisa, pentru a merge asupra turcilor la Oradea [30]. Acum însă nu mai era lipsă de ei. Vremea de tot rea şi apărarea bună dinlăuntru siliră pe duşman, ca şi răscoala din oastea sa însăşi, să părăsească asediul şi să plece spre casă [31]. Aşa că e laudă goală din partea lui Basta, cînd scrie, la 14 noiembrie, ambasadorului ducelui de Parma, lui Cornazzani, că 80 de mii de turci au tulit-o la fugă dinaintea lui, cu toate că armata împărătească împreună cu cea ardeleană nu era decît de 9 mii pedeştri şi 10 mii călăreţi cu 24 de tunuri [32]. Nici oastea turcească n-a fost atîta, desigur nici pe jumătate, nici ardelenii nu erau împreunaţi cu împărăteştii, nici asediul n-a fost părăsit de răul lui Basta, cum văzurăm.

Astfel Basta ni se arată pînă acum ca un om cu fumuri, greu de îndestulat, dar lăudăros bine ; ca un general care se fereşte cît poate de bătaie, cît timp crede că nu are oşti de ajuns şi nu vrea să alerge într-ajutor, nici

cînd de aceasta putea să atîrne soarta unei cetăţi de însemnătatea Oradei : Redern vestise odată că mai mult de zece zile nu se poate ţine [33]. Şi el nu s-a clintit măcar să hărţuiască din spate pe asediatori. Mai mult, el nici nu preţuieşte însemnătatea cetăţii acesteia : de dragul unor combinaţii tactico-politice, dacă le putem zice aşa, pentru a putea cîştiga prietenia ardeleanului şi a-l abate de la apropierea de turci, el vrea să lase pierdut un punct strategic, fără de care toată combinaţia lui nu făcea două parale. El pare a fi mai mult diplomat decît general. Iarăşi trebuie să ne aducem aminte de războiul din Ţările de Jos, din care pierise, în vremea din urmă, încît priveşte oastea spaniolă unde slujise Basta, toată măreţia faptelor mari vitejeşti de altădată şi ajunsese o luptă de apucături şirete, de trageri pe sfoară. E de mirat cînd, cu toate acestea, Maximilian încredinţează administraţia comandei supreme în Ungaria de sus, „vicecăpitanatul", cum zice decretul împărătesc, nu viteazului Redern care a dat probe de hărnicie, ci albanezului italienizat Basta, cu toate că avea mînă liberă din partea Consiliului de război din Viena pentru numirea oricăruia din ei [34]. Hotărîtoare au trebuit să fie îndărătnicia lui cunoscută de a sluji într-altă stare, păţaniile lui, şi mai ales cultura şi şiretenia lui. Cel ce slujise atîta timp în mîna cîrmuitorilor şi generalilor posacului Filip II, regele Spaniei, care şi-a jertfit şi fiul, pe Don Carlos, principiilor lui de stat, cel care a văzut pe Alba vărsînd sîngele nevinovat al patrioţilor mari Egmont, Horn, prinşi cu viclenie în laţ şi a fost martor cînd uneltele aceleiaşi stăpîniri au ucis mişeleşte pe cel mai mare luptător al acestui popor războinic, pe Wilhelm de Orania, întemeietorul Holandei, acela nu numai avea în sînge, prin lungi păţanii, firea stăpînului, ci cunoştea bine şi pe Macchiavelli, scriitorul vestit care a dat numele măiestriei de a cîrmui cu sălbatică viclenie. „Principele trebuie să ţină învoielile („conventioni") ce are cu supuşii săi", va scrie Basta odată împăratului Rudolf. „Dar cînd e vorba de interesul său, pentru dreaptă trebuinţă (ragione) de stat... nu e îndatorat decît în măsura ce-i place, fiind drept ce e de trebuinţă şi de trebuinţă ce e drept". Şi iarăşi : „mulţi oameni îşi ascund gîndurile prin legături şi învoieli, acoperind duşmănia cu prietenie prefăcută" ;... şi „de multe ori nu e de ajuns a crede nici ochilor tăi" [35].

Îi vom cunoaşte mai tîrziu şi firea pizmuitoare. Aici putem însemna că, auzind de luarea Rabului prin Schwarzenberg, zise oftînd : „cît îmi luă această petardă şi viclenia altuia". Căci planul el l-ar fi dat împăratului [36].

Îşi va fi zis Maximilian, foarte mîhnit asupra răutăţii ce-au văzut la ungurii puternici din împrejurime [37] : acesta le va da de cap. Ce-a făcut, ce-a dres mai departe nu se ştie. Nici nu ne priveşte.

Cu Oradea fură lipite, fără nici o piedică, de Ungaria regală, stăpînită de împăratul, şi comitatele Bihor, Solnocul de mijloc, Maramureş şi Crasna, ale căror căpetenii n-avuseră timp a se supune iarăşi lui Sigismund, ci rămînînd în raza puterii oştilor lui Maximilian, păstraseră credinţa jurată în faţa comisarilor împărăteşti. Oastea recrutată din ele avea să fie dată în ajutorul Oradei [38]. Deosebite greutăţi nu pare să fi avut Basta decît grija pentru lipsurile ce întîlnea în punerea ţinutului în stare bună de apărare, şi mici năvăliri din partea unor cete de turci şi tătari [39], venind, fără îndoială, din Ungaria turcească.

Altfel tătarii mai purtau şi vorba de pace. Basta avu, pe la 15 decembrie, o întîlnire cu o ambasadă a hanului la Székelyhid, între Debreţin şi Oradea, mai spre răsărit. Ei au venit, ziceau, în urma mai multor scrisori ale arhiducelui Maximilian, ca să se tocmească asupra păcii între cei doi împăraţi, după atîtea pierderi ce au suferit amîndoi. Ca să cîştige timp pentru a putea avea un răspuns de la arhiducele Matthias, Basta îi trimite la Caşovia, chip, cum ar fi acolo Maximilian [40].

Cît pentru legăturile sale cu ei, acesta (Maximilian) le povesteşte astfel : tocmai trecea prin Caşovia prima misiune tătară — era Alexandru Paleologul în societatea lui George Raţ, în septembrie —, cînd primi ştirea că tătarii (adevăraţii gonaci ce alergau înaintea oastei turceşti) ajunseseră, jefuind şi arzînd, pînă către Calo şi Tokai. El a făcut atunci mustrări tătarului, că aceasta nu se potriveşte cu învoiala ce au făcut-o ei cu Mihai Vodă şi cu comisarii că va sta pe pace pînă la întoarcerea acestei ambasade, cu atît mai puţin cu cît a luat şi darul de 10 mii de galbeni din partea comisarilor, ce le-au fost împrumutaţi acestora de domnul român. Şi i-a zis că, dacă vrea ca îmbierea de pace să fie primită, nu numai să înceteze cu năvălirile, ci să caute şi chipul cum să se despartă de oastea turcească şi să se întoarcă acasă. Atunci ambasadorul tătar a şi trimis stăpînului său scrisoare turcească în acest înţeles, scrisoare ce a fost dusă prin mijlocirea debreţinenilor. Ţinînd apoi mult asediul Oradei, atîta s-a ajuns totuşi că tătarii n-au mai făcut prădăciuni. Iar el a mai făcut o încercare printr-o scrisoare ce-a fost dusă de un prizonier tătar să-l îndemne pe hanul a dovedi, prin plecarea lui acasă, că gîndul lui de pace e serios ; timpul aproape de iarnă, vremea rea îi pot sluji de pricină. El nu poate sfătui la alta, neştiind instrucţiunea acestora de acum, decît că împăratul să dea însuşi un răspuns hanului : astfel de omenie linguşeşte adeseori pe barbari, şi cu ea se poate ajunge, cîteodată, mai mult decît cu lungi tocmeli [41]. Arhiducele Matthias încă scrisese împăratului, la 20 decembrie, trimiţîndu-i scrisorile lui Basta. Rudolf răspunse că, dacă tătarii n-au alta de nou decît ce au spus lui Basta, atunci să şadă la Caşovia pînă se va întoarce prima misiune care e pe drum, şi să aştepte răspunsul hanului la scrisoarea sa (a împăratului). Iar dacă au adus ceva mai mult în ce priveşte tocmeala păcii, să-i lase să vină la Viena şi să-i asculte el. Îi trimite şi răspunsul turcesc ce a dat celui dintîi trimis. Tălmaciul Negrini (Negroni) care se afla în Viena îl va scrie curat şi astfel se va arăta tătarilor [42]. Aceştia într-adevăr şi veniră aci, la 1 februarie [43] cu toate că nu aveau alta de spus decît trimisul dinainte : să îmbie tocmeala de pace. Trecuseră şi prin Pojon, unde se rugaseră de Ştefan Szuhay, episcopul de Agria, să-i sprijinească pe lîngă arhiducele în încercarea lor atît de folositoare, neştiind că el e cel ce s-a tocmit cu trimişii hanului în Ţara Românească [44]. Scrisorile tătarului erau adresate arhiducelui Maximilian, dar fură predate, în lipsa lui, arhiducelui Matthias, la 5 februarie. Trimisul de frunte era Balgi „Maumet Aga". Hanul îşi îmbia prietenia şi cerea un ajutor de bani (getrösste mich von Euch einer hülff zur Zehrung) ca să poată pleca acasă, şi agenţi cu care să tocmească pacea. Spunea că a sosit la dînsul capigi başa Abdul Aga, cu scrisori de la marele stăpînitor, însărcinîndu-l să ierneze în aceste părţi pentru a putea isprăvi tocmeala aceasta, ba se lăuda că i s-ar fi încredinţat şi guvernarea acestei ţări (înţelege, de bună seamă, păr-

ţile răsăritene din Ungaria de sus) şi comanda oştilor turceşti [45]. Matthias ceru părerea sfetnicilor ce împăratul i-a pus lîngă el să-i slujească, şi ei, luînd în seamă scrisoarea împăratului din 17 ianuarie şi părerea sfatului de război, pe lîngă scrisorile tătarilor care erau adresate lui Maximilian, aflară cu cale să nu se mai aştepte altă hotărîre de la împăratul, fiind destul de lămurită cea din rîndul trecut, deoarece tătarii n-au adus alta decît Alexandru (Paleologul) şi ce a scris Basta [46]. Arhiducele află şi el de bună părerea sfetnicilor săi. El dete hanului răspuns încă la 8 februarie, aruncîndu-i prădăciunile tătarilor şi robirea supuşilor săi din partea lor. Crede că cu asta vor înceta în viitor — cu toate ameninţările ce mai face şi acum — şi cere să se despartă de turcul călcător de cuvînt. Asupra tocmelii păcii să ia în seamă cele ce a scris împăratul prin Alexandru. De trimiterea unor agenţi tocmitori de pace nu poate fi vorba, bineînţeles, pînă nu vor vedea o plenipotenţă îndestulătoare din partea sultanului. Mulţumeşte pentru haina şi pentru coperta de cal ce i-a trimis, şi-i trimite, după dorinţă, doauă ceasornice [47]. Cu aceste scrisori fură sloboziţi trimişii îndată înapoi.

Deşi putem zice că arhiducele nu lucrase deosebit de cum avea voie de la împăratul, totuşi acesta răspunse, la 2 martie, că ar fi dorit mai bine să-i fi împărtăşit înainte şi lui scrisorile ce au adus cei doi tătari şi ce au spus ei cu graiul. Cu deosebire ar fi bine să li se fi dat o copie după cunoscutul lui răspuns către hanul, trimis prin Alexandru. Căci se poate ca acesta să fie oprit şi împiedicat prin ardelean sau pe altă cale, aşa că cine ştie dacă are să ajungă la hanul acel răspuns. Acum lucrul nu se mai poate schimba [48]. Se înţelege, Matthias se putea scoate către împăratul cu porunca lui din 17 ianuarie, mai ales că la înştiinţarea sa din 3 februarie despre sosirea tătarilor la Viena, nimic n-a mai zis [49]. Aceasta face totuşi pe Matthias să trimită pomenitul răspuns al împăratului după tătari, dacă vor putea fi ajunşi pe drum, înainte de a fi trecut Strigoniul [50].

Dacă în rîndul tocmelilor cu tătarii Basta nu înseamnă nimic, adevărata lui chemare era, cît timp avu administraţia locotenenţei în Ungaria de sus, să vegheze asupra Ardealului. Dar întîmplările vor dovedi că el n-a văzut chiar nimic. Poate că nici n-a purtat de fel grijă, aşteptînd începutul noutăţilor numai după ce se vor fi sfîrşit tocmelile delegaţiunii ardelene cu împăratul. Ba poate chiar va fi crezut că acestea nu pot ajunge decît la bun capăt, fiind liniştit prin faptul că Sigismund însuşi a căutat să intre iarăşi în legături cu împăratul pentru a i se supune din nou, ori pentru a-i preda iarăşi ţara sa. Dacă numai şi inima i-ar fi fost ca vorbele. Dar despre aceasta împăratul avea mai mult temei să se îndoiască decît generalul său.

În aşteptarea delegaţilor lui Sigismund, arhiducele Matthias, fără îndoială pus de împăratul, ceru sfat, cum va avea să poarte tocmelile cu ei, tocmai de la cei mai îndreptăţiţi a i-l da, de la foştii comisari în Ardeal, care cunoşteau atît de bine şi pe nestatornicul principe Sigismund Báthory şi pe ardelenii ce făceau politică.

Istvánffy îşi dă părerea la 3 ianuarie. „Nu mă îndoiesc", zice el, „că acei delegaţi vor veni înzestraţi cu toate măiestriile şi vicleniile, şi cu

alese minciuni, cu care să-l mîntuie de vina nestatorniciei şi a necredinţei". Cum trebuie să li se răspundă e deajuns a aduce aminte de ce a povestit arhiducelui în tabăra de la Strigoniu şi de memoriile ce a trimis împăratul de la Caşovia (cel de la 14 octombrie) şi Pojon, în unire cu colegul său, episcopul de Agria. Nici nu e alt chip de a păstra neatinsă vaza şi mărirea maiestăţii sale, decît întrebuinţînd mijloacele propuse de ei împotriva lui, ca unul care a vătămat pe maiestatea sa (tanquam lesae maiestatis reum). Iar acestea erau, întîi să aducă judecată asupra lui şi a soţilor lui, părtaşi la faptă, în sfatul intim al maiestăţii sale, apoi *să încredinţeze nişte oameni pe ascuns să săvîrşească osînda sau pe Mihai Vodă*. Astfel dînşii nu sfătuie cu nici un preţ să-i dea împăratul scrisorile de asigurare ce le cere, sau să se întoarcă din nou la tratatul de la Praga (cel din 1595). Nu e nici o pricină, ziceau comisarii atunci, în memoriul lor, „de ce să aştepte maiestatea sa o nouă legaţiune de la transilvănean, sau să încheie cu el noi legături, după ce lui nu i se poate crede nimic mai mult, şi nu e de lăsat nici într-un lucru pe el, care a călcat credinţa de atîtea ori" [51]. De trecerea lui pe partea turcilor (cu ce încearcă să ameninţe) nu e de temut. Căci turcul nu l-ar primi iarăşi în ocrotirea sa decît în condiţii de tot grele, şi nici acestea nu le-ar ţine decît pînă ce ar avea prilej să-şi răzbune asupra lui. Şi apoi sînt semne că maiestatea sa va putea şi birui pe turci. Pe lîngă aceea trebuie adus aminte, cînd e vorba de lucrurile turcilor, că nu mai au puterile, nu tăria, nu norocul lui Soliman, nici supunerea şi ascultarea nu mai e aceea. Toate s-au aplecat. În sfîrşit, Isthvánffy adaugă, pe lîngă toate, că „trebuie ţinut seamă cu toată sîrguinţa şi de Mihai Vodă transalpinul, care pînă acum a păstrat cu statornicie credinţa dată maiestăţii sale împărăteşti : ca nu cumva să fie pus în urmă în jug de acel om prea uşuratic, ci să atîrne numai de maiestatea sa [52]. Ceea ce se va putea face aşa, dacă maiestatea sa va hotărî asupra Transilvaniei în chipul arătat în relaţia" lor. „Căci de se va întîmpla altfel, îi va fi foarte greu transalpinului să vegheze cum trebuie pentru slujba maiestăţii sale împărăteşti şi a creştinătăţii : ba va fi foarte grea chiar umblarea soliilor şi a scrisorilor dintr-o parte într-alta" [53].

Deosebită în cîteva amănunte, în miezul lucrului şi părerea lui Szuhay ajungea la acelaşi capăt. El atinge întîi ceea ce a mai adus Sigismund ca pricină pentru întoarcerea sa în Ardeal (afară de cele cunoscute), anume că : nu i s-a cîştigat de la papa despărţirea de soţia sa ; de la prea catolicul rege (al Spaniei) nu numai n-a primit vreun ajutor mai bogat, ci nici scrisoare nu i s-a trimis ; n-a fost luat în numărul cardinalilor purpuraţi, iar maiestatea sa nu i-a cîştigat nici gulerul roşu. Şi adaugă, judecîndu-l cu dreptate, că „deoarece însuşi e uşuratic, socotea că toate trebuie să urmeze foarte repede după voinţa sa. Mai spune cum s-a jeluit că „a fost ţinut de prost de rînd şi a fost făcut de rîs în tot chipul prin figuri : toată lumea l-a batjocorit cu felurite glume, fiindcă şi-a părăsit ţara şi s-a hotărît să se facă preot". „De vreme ce", judecă iarăşi Szuhay, „nimic statornic, nimic ţinător nu se poate aştepta de la acest om . . . nu trebuie lăsat nicidecum de a nu săvîrşi iarna aceasta acel lucru la care am sfătuit mai înainte". Dacă totuşi ar veni delegaţi, ei sînt de rea credinţă şi îngîmfaţi, pricepuţi în apucături viclene, şi au copt în inima lor, de la în-

ceput, această rupere de maiestatea sa, pentru ca nici neamțul nici oricine altul să nu le dea legi, „ci toate să se cîrmuiască după pofta și comanda lor". E de temut apoi să nu se dea sub scutul polonilor, la ce blestematul de Zamoyski de mult se muncește și pentru ce și cardinalul Báthory și-a dat toată truda să-l îndemne prin scrisori și prin cuvîntarea sa (ce au fost trimise maiestății sale) și să se ajungă cu ei la un schimb, deoarece îi e groază, mai mult decît ar crede cineva, de grija și de cîrmuirea lucrurilor grele publice. Atunci, cum e vecin și cu Moldova, repede ar fi cotropit și Mihai Vodă, spre marea pagubă a creștinătății. Alăturează și scrisorile de credință ale celui din urmă trimis al acestuia, ce au trecut pe la el, dar dînsul nu l-a văzut. Că Sigismund s-ar da de partea turcilor nu se teme nici el de fel. Trebuie ferit numai de poloni. Astfel aduce și el aminte de scrisorile sale de mai înainte asupra celor ce crede că trebuie să se facă [54].

La 15 februarie delegații ardeleni erau sosiți la Praga [55]. Și peste cîteva zile avură audiență, dar ca „ambasadori ai ducelui de Opulia și nu ai principelui Transilvaniei". Veniseră cu păradă, însoțiți de vreo sută de oameni, în 12 trăsuri și cu 30 de cai [56]. Iar ei înșiși erau cei mai de seamă magnați ai țării : unchiul principelui, Ștefan Bocskay, și episcopul Transilvaniei, Náprágyi, cancelarul său de stat.

Întîiul schimb de vederi a fost mai mult schimb de învinuiri, judecînd mai ales după răspunsul dat din partea împăratului. Episcopul de Alba Iulia, cancelarul țării, află ambasadorul venețian, a arătat în audiența ce au avut, printr-o frumoasă cuvîntare latinească marea nedreptate ce s-a făcut principelui său și cum a fost silit să se întoarcă în statul său, pentru a nu rămîne de batjocura lumii, în toată viața sa. El e hotărît însă, a spus el, a se ține în ascultarea maiestății sale pe veci și se roagă a fi primit sub scutul ei, a i se dezlega poporul de îndatorirea de jurămînt către maiestatea sa, a i se da înapoi cetatea Oradei și a înnoi cu el primele legături (adică cele de la 1595) ; el se îndatorează a le ține și a nu se da de partea turcilor. Miniștrii (de la care are martorul nostru știrile) mai spuneau că, la urmă, episcopul ar fi vorbit cu toată umilința, zicînd că, dacă împăratul voiește să i se dea iarăși țara, cu condițiile de schimb statorite odată, e gata a-i face și această poftă, dar acestea totuși se cred a fi fost mai mult vorbe de compliment, decît pentru altceva [57]. Din răspunsul ce au primit de la Curte, după prima audiență, însemnăm : cît privește meritele lui că s-au despărțit de turci și și-a lipit țara iarăși de corpul de la care a fost smulsă, la aceasta au făcut foarte mult și ajutoarele împărătești, și e cu cale ca principele să-și păstreze numele bun prin fapte potrivite și în viitor. Împăratul și-a arătat toată dragostea lui pentru acestea, dîndu-i chiar pe verișoara sa în căsătorie și încărcîndu-l cu tot felul de ranguri, între care e și primirea lui între principii împărăției. Iar cînd a voit să-și lase țara împăratului, știe bine cîtă osteneală și-a dat acesta ca Sigismund să-și țină domnia ; ba a mai făcut această încercare și după săvîrșirea învoielii și a diplomei de schimb. Dar el a amenințat atunci pe ambasadorii împărătești că, dacă nu primesc țara „în două—trei zile", atunci împăratul să știe că nu o va mai căpăta niciodată. Maiestatea sa a împlinit apoi cu sfințenie toate cele făgăduite : i-a predat duca-

tele Oppeln şi Ratibor ; întîia sumă ce i-a fost îmbunată i-a numărat-o ; de la papa şi de la regele Spaniei i-a cerut cu zor, prin multe scrisori, ce era de cerut ; a grijit să i se dea „cauţiunea sau asigurarea“ cuvenită „din partea negustorilor“ — era desigur pentru sumele rămase de plătit. Că nu i-a plăcut locul sărăcăcios, învinuirea că asigurarea din partea negustorilor s-a tărăgănat prea mult, asta e de mirat. I s-a spus principelui curat înainte cum e starea tuturor lucrurilor acolo. Dar împăratul i-a făgăduit a-i da un alt loc, unde să se poată aşeza şi mai bine cu curtea lui, şi asigurarea era aproape gata. Apoi, e o minciună mîrşavă, că ar fi vrut să-l închidă. El însă a fugit pe neaşteptate şi a prins delegaţii împărăteşti (din Ardeal), cu atîta ruşine. Împăratul totuşi, în milostivirea sa, e gata a intra în tocmeli cu principele, dar, deoarece învoiala a fost făcută nu numai cu el ci şi cu principesa şi cu „staturile şi ordinele ţării“, cere, delegaţii să arate însărcinare şi din partea ăstora. Căci nu poate crede ca aceştia toţi, după ce au jurat credinţă maiestăţii sale, să-şi calce aşa uşor jurămîntul [58].

Bocskay şi Náprágyi într-adevăr aveau şi o însărcinare de felul acesta. Înainte de plecarea lor, principele, ca să nu se poată zice că a lucrat de capul lui cu încercarea asta de împăcare, chemă la Alba Iulia pe cei doisprezece senatori şi pe cîţiva dintre fruntaşii ţării, şi cîştigă de la ei cu uşurinţă o scrisoare, în numele întregului popor şi a tuturor ordinelor, către împăratul. Prin ea ardelenii se rugau cu umilinţă, să fie îngăduit lui Sigismund a le rămîne domn cum a fost, şi ei vor păstra legăturile ce el voieşte să încheie din nou cu maiestatea sa. Să nu fie siluiţi la ce nu sînt în stare să facă, călcîndu-se dreptul lor de liberă alegere, cum i-a siluit principele, anul trecut, a face jurămînt de supunere împăratului. Acestea să se dea uitării şi poporul să fie dezlegat de acel jurămînt. Maiestatea sa să primească Transilvania iarăşi în bunăvoinţa sa [59].

La 7 martie li se da al doilea răspuns din partea împăratului. Scrisoarea „ordinelor“ (adică a fruntaşilor) Ardealului nu cuprinde toate numele cîte au jurat credinţă maiestăţii sale, ci numai ale cîtorva care au dat împuternicire trimişilor să tocmească „pacea“ cu dînsul. Dar acest cuvînt de pace nu e la loc : maiestatea sa n-a avut nici un război cu el. Ei au fost datori credinţă împăratului şi altfel vorbesc supuşii cu el. Totuşi, dacă principele se coboară la cereri cuviincioase, maiestatea sa e gata a fi iarăşi cu bunăvoinţă către dînsul. Ştie el bine cum l-a silit să treacă de la legătura veche la contractul de predare a Transilvaniei. Şi de la aceasta nu se poate abate, pentru binele amînduror părţi. Atîta-i poate face : să-i dea un loc mai potrivit de locuinţă, după cum i-a îmbunat şi prin Carrillo [60]. E cu putinţă ca ambasadorii principelui să fi vorbit, încă în hîrtiile predate pînă acum, sau cu graiul, şi de întoarcerea Oradei înapoi, deşi Curtea nu pomeneşte nicicum de acest lucru, în răspunsul ei. Ambasadorul veneţian povesteşte, la 8 martie, că trimişii ardeleni de o parte încredinţează de hotărîrea principelui de a atîrna de împăratul, la orice întîmplare, de alta însă vorbesc „că fără cetatea Oradei ar fi lucru de tot peste putinţă pentru principele de a-şi păstra statul : aceasta e o graniţă de frunte a Transilvaniei, zic ei, şi acele popoare ar

fi lăsate în voia altora şi nu ar da nici o ascultare fără cîştigarea cetăţii înapoi“ [61].

Dar, miniştrii de căpetenie ai împăratului, Rumpf şi Trautson, care făcură şi o vizită ambasadorilor ardeleni, nu numai nu se grăbeau de fel în tocmelile lor cu aceştia, ci le aruncau iară şi iară în faţă faptele principelui, numindu-l „călcător de credinţă, om care jură strîmb“, căci, după ce şi-a dat ţara împăratului, punînd poporul să-i jure credinţă, „a vrut să schimbe iarăşi toate lucrurile, cu dispreţul maiestăţii sale şi a învoielii statorite“. În deznădejdea lor acuma, pe la 15 martie [62], ambasadorii se folosiră de ameninţarea cuprinsă în instrucţia lor secretă, unde principele îi însărcină : să spună împăratului „că tot acum îndată“ a trimis „ceaşul la împăratul turcesc, şi cu el un om de frunte“ al său, „ca să nu piardă timpul degeaba“, ci, „dacă nu va putea ajunge la înţelegere“ cu maiestatea sa, „să încheie legătură cu turcul“ [63]. Ambasadorul veneţian aduce această ameninţare în legătură cu cererea Oradei — dacă nu li se dă înapoi au zis ei, se vor învoi cu turcul —, unde se înţelege de sine şi lăsarea principelui în stăpînirea Ardealului. Dar nici asta nu prinse. Urma va arăta că împăratul nu slăbi nici o clipă de la dreptul său asupra Transilvaniei. Cu toate că chiar acum ne-am aştepta să fie mai îngăduitor, mai doritor de a se putea ajunge la o înţelegere cu cei ce stau tocmai cruciş cu vederile lui. Era timpul, cînd se auzi la Praga de venirea cardinalului Báthory în Ardeal, cu îngăduinţa principelui, şi de împăcarea lor, dacă şi nu de tot, căci nu i s-ar fi dat încă înapoi bunurile casei sale, dar aceasta se vedea că va avea să urmeze. Miniştrii împăratului fură, fără îndoială, foarte neplăcut atinşi de această împreunare neaşteptată a verilor, „ca unii care ar fi vrut ca principele să atîrne numai de maiestatea sa împărătească“, zice ambasadorul veneţian [64], cu atît mai mult, cînd ştim că era vorba de întoarcerea la schimbul făcut înainte de un an.

Cum se întîmplă cu toate acestea că trimişii principelui primesc în curînd condiţiile împăratului şi nu acesta pe ale lor, abia ne-am putea tîlcui altfel decît prin graba ce se vede că puseră, în cele din urmă, ardelenii pentru sfîrşirea tocmelilor cu orice preţ ca să poată pleca acasă. Şi aceasta e foarte cu putinţă să stea în legătură cu vestea despre sosirea cardinalului Andrei în ţara lor. E drept că principele împuternicise pe oamenii săi şi la darea Transilvaniei din nou împăratului, dar acesta să se învoiască a-i da un alt loc de locuinţă, potrivit pentru sine şi soţia sa, în Austria, Boemia sau Tirol, şi o pensie de 100 000 de taleri şi, ce e mai greu, să primească condiţia prea însemnată, de a se lăsa ardelenilor voia să-şi aleagă principe dintre ei [65]. Şi numai cînd ar fi ajuns la ruptoare se puteau învoi ca ţara să poată fi cîrmuită şi printr-un frate al împăratului [66]. După mărturia ambasadorului veneţian, condiţii de felul acesta, afară de aceea de a-şi alege ei cîrmuitorul, fură aduse ardelenilor de la principele lor numai pe la începutul lui aprilie — poate că atunci primiră ordin să nu mai tărăgăneze, ci să facă întrebuinţare de ele. El adaugă că li s-a poruncit să plece, ameninţînd că se va înţelege în tot chipul cu turcii, dacă în 8 zile împăratul nu se hotărăşte să le primească ţara, dîndu-i lui pe lîngă ducatul Opuliei şi un alt ducat în Silezia şi o sută de mii de taleri pe an [67].

Destul că pe această temelie se ajunseră oamenii principelui cu miniştrii împăratului încă în zilele următoare. La 6 aprilie, contractul nou de predarea Transilvaniei lui Rudolf II, cu toate ţinuturile ce se ţin de ea, fu încheiat. La Oppeln şi Ratibor se va adăuga din partea acestuia oraşul Trebitsch sau Leitomischl, ca loc de locuinţă pentru principe şi urmaşii lui bărbăteşti. Soţia, de va rămîne văduvă, va mai avea drept şi asupra bunurilor ei din Ardeal. Sigismund va primi şi o pensie de 50 mii de taleri pe an, şi un dar de cîteva mii de la împăratul. Acesta se va trudi şi de aci înainte să-i cîştige un ajutor în bani şi de la regele Spaniei. În momentul în care se va lua în primire Ardealul, i se vor da lui Sigismund hîrtiile pentru negustori (poliţele) asupra sumei de 50 de mii de taleri. I se vor da hîrtii de asigurare că nu va avea să se teamă de nici o răzbunare pentru faptele din trecut, nici din partea împăratului, nici a casei lui, şi anumit nici din partea lui Maximilian. Toate treptele şi toţi slujbaşii din Ardeal vor fi iertaţi pentru toate greşelile lor împotriva împăratului şi a casei lui. Toate dăruirile de moşii, toate drepturile supuşilor vor fi păstrate cum sînt. Numai dăruirile şi schimbările făcute după întorsul principelui se vor nimici. În capul ţării împăratul va pune pe cineva din neamurile sale. Se vor întări contractele dintîi şi din urmă de la Praga asupra lăsării Ardealului în mîinile împăratului [68].

În aceeaşi zi împăratul scria lui Sigismund asupra învoielii făcute, spunîndu-i că a primit condiţiile aşa, ca ele să fie împlinite deodată din amîndouă părţile. Dînsul şi-a şi numit delegaţii, cărora li se va încredinţa să săvîrşească cele de lipsă din partea sa, precum aşteaptă să facă şi el [69]. Delegaţii erau Nádasdy, Ungnad şi Istvánffy, şi aveau să ia ţara în primire [70] şi să grijească de proviant pentru Oradea şi alte locuri, pînă la sosirea lui Maximilian care, de astă dată, trebuia să plece îndată şi el : I se lăsa regimentul de Schleswig, şi alte cete de ostaşi năimiţi nemţi aveau să i se trimită ; ba i se da voie să adune oaste în socoata dării ungare, votate de curînd prin dietă. Îi va scrie şi lui Matthias, zicea împăratul în scrisoarea sa de la 12 aprilie către Maximilian, să se pună în legătură cu Schwarzenberg şi să fie gata pentru întîmplare de trebuinţă [71]. Fură luate, dar, toate măsurile, ca să nu mai poarte vina încetinelii, ca altă dată. Parcă le-ar fi spus simţămîntul şi oamenilor Curţii şi împăratului că noi primejdii le ameninţă izbînda. Doar nu lipseau anumite temeiuri de îngrijire : se auzise în zilele din urmă la Curte că Andrei Báthory, cardinalul, ar fi făcut principelui multe îmbieciuni, ca să-i lase lui statul, dar că nu s-ar fi putut înţelege [72].

Adevărul este că învoiala era făcută de mult. E o probă de buna grijă ce a purtat Sigismund ca tocmelile sale cu vărul său Andrei să rămînă ascunse, cît şi de frica ce au avut supuşii de a da ştire asupra schimbărilor la Praga, dacă ele nu erau cunoscute aci nici după 14 zile de la săvîrşirea şi cunoaşterea lor în public.

„Cu această misiune a lui Náprágyi şi Bocskay numai s-a ţigănit Sigismund“, scrie Szamosközy [73]. Şi avea dreptate. Căci în acelaşi timp, el trimitea pe iezuitul Ştefan Caboş, ungur din Transilvania, la vărul său

Andrei Báthory în Polonia cu scrisori, prin care îl chema acasă, căci vrea să se împace cu el şi-i va da înapoi toate moşiile luate familiei lui. Atîta, cel puţin, ştia trimisul asupra misiunii sale [74]. În fapt, pentru altceva îl chema. „Cum s-a întors din Pulia", scrie acelaşi istoriograf din acel timp despre Sigismund, „el a văzut, că nu se află bine nici cu neamţul, nici cu turcul şi nici cu cardinalul ; şi-a agonisit duşmani de toate părţile. Nu putea crede că va putea domoli pe împăratul nemţesc : cu turcul nu vrea să se împace" (în fapt nu izbuti). „De aceea s-a apucat de cardinal ; pe acesta ştia că-l va putea îmblînzi cu darea principatului" ... „Deci pe Náprágyi şi Bocskay pentru aceea i-a trimis afară, ca să se poată împlini hotărîrea sa cu cardinalul, căci dintre ceilalţi domni şi nobili nici unul n-a fost care să fi cutezat atunci să grăiască împotriva lui Sigismund, atît de bine se suise Sigismund după capul ţării ; nici nu-i era lui grijă, dacă ar fi să şi piară acolo amîndoi. Astfel a adus pe cardinalul şi l-a făcut principe" [75].

Numai pricinile faptei sale par a fi altele. E trebuinţa sufletului lui de a-şi bate joc de toată lumea, de a înşela în toate părţile. A făcut aşa, ca să nu-i lipsească lucruri noi, cum scrie acelaşi martor în lucrarea sa de aşezămînt. A făcut urmînd firii sale schimbăcioase, fluşturatice. A vrut, parcă, să mai arate o dată ceea ce dovedesc atîtea fapte ale lui, cît de nesocotit, cît de pornit era : ba chiar că era sărit din minte. Nu s-a gîndit ce va zice lumea de atunci, nici cea viitoare, nu la interesul său, nici al ţării. Pentru poftele sale nebune a jertfit liniştea patriei, aruncînd-o în vîrtejul vijeliilor [76].

Destul că lucrul s-a făcut. Cînd principele auzi că Andrei Báthory a ajuns, la 18 februarie, la Cluj, trimise de la Sibii, unde se afla, pe Pangratie Sennyei să-l aducă la sine [77]. La 23 oaspele intră în Cetatea săsească [78], unde fu primit de vărul său cu multă căldură, fu chiar întîmpinat de el afară din oraş. Sigismund îi ceru apoi iertare pentru cele ce a suferit familia lui din partea sa : pîri mincinoase l-au amăgit la asta, se căieşte amarnic [79]. Curînd după aceea principele chemă dieta ţării la Mediaş pe ziua de 21 martie. Dar grijă ca să vină în oraş şi oastea pedestră a secuilor, vreo 3.000 de oameni, dimpreună cu cele 500 de pretoriani ai săi şi cu 600 de călăreţi ce erau păzitorii curţii. Dieta îşi văzu de trebile ei obicinuite, între care cea de căpetenie era votarea dărilor, care se făcu în măsura cerută de principe. Apoi luă cunoştinţă de împăcarea lui cu vărul său Andrei, şi se învoi să steargă articolele dietei din 1595, privitoare la vina aceştuia şi a fraţilor lui şi la luarea averilor lor [80].

În vremea aceasta principele îşi împărtăşi vărului său hotărîrea de a se mulţumi de domnie şi îl rugă să primească a-i fi el urmaşul. Acesta s-ar fi împotrivit la început, pomenind de primejdiile ce ameninţă Ardealul de la nemţi, de la turci, de la români, care toţi vreau să-l cuprindă, dar s-a învoit în urmă, cînd Sigismund i-a spus cu hotărîre, că va face principe pe unul din magnaţii ţării, şi atunci se vor căi amîndoi. Apoi, cînd dieta era pe sfîrşite, Sigismund intră cu vărul său Andrei de mînă în sala de şedinţe şi printr-o cuvîntare măiestrită arătă pricinile care-l silesc să lepede de la sine sarcina de a mai purta grijă de ţară [81]. S-ar fi adeverit, spune un martor, că ar fi arătat ca pricină de căpetenie, că

nemţii nu pot apăra Transilvania, şi cu turcii el nu se poate împăca. Aceasta o va putea face însă cardinalul Andrei [82], pe care-l recomandă de domnitor. Şi reprezentanţii ţării îi ascultară dorinţa şi, gîndindu-se la ostaşii cu care era îndesat oraşul, aleseră, de voie, de nevoie, pe Andrei de principe, în ziua de 27 martie 1599. Întîmplarea fu trecută în paragrafii dietei, 30—32, la care se adause jurămîntul „nou alesului principe" şi jurămîntul supuşilor, cu data zilei de 29 martie [83]. Numai Gaspar Kornis şi George Ravazdi au încercat puţin să se împotrivească supunîndu-se în urmă şi ei [84]. Mai ales i-a cîştigat cardinalul pe toţi cu făgăduinţa de a nu-şi răzbuna pe nimeni pentru cele suferite în trecut şi a ţine cu sfinţenie toate drepturile nobilimii [85].

În zilele următoare fu rînduită situaţiunea Mariei Cristinei, care se găsea iarăşi îndepărtată de la Curte, la Chioar. La 8 aprilie se încheia între ea şi Andrei, în Alba Iulia, un contract prin care ea îşi lăsa bunurile, zălogite de bărbatu-său, cardinalului în arendă, pentru un venit de 15 mii de taleri (sau florinţi ungureşti) pe an, de plătit în două rate [86], din care cea dintîi i se şi plăti încă la 13 aprilie [87]. Şi, fiindcă soţul ei o încredinţase sorţii, spunîndu-i limpede că de acum se poate duce iarăşi la mamă-sa [88], ea va pleca fără întîrziere, în zilele următoare. Noul principe, care ar fi vrut s-o ia el de soţie [89], o însoţi şi el pînă la Teiuş. Va trece peste Sătmar, Caşovia şi Turoz, călătorind o bucată cu Carrillo împreună [90] care se ducea la Roma, unde îi va cîştiga şi ei despărţirea. Nenorocita femeie, al cărei noroc l-a stricat cel mai şuchiat principe, intră, la 1607, nevoind a primi nici o îmbiere de căsătorie, în mănăstirea Hall, deodată cu soru-sa mai tînără Eleonora, unde se va stinge ca o sfîntă în anul 1621 [91]. O jertfă a politicii Casei austriece, cum va mărturisi ea însăşi. În urma schimbărilor ce vor urma în Ardeal, ea nu-şi va mai primi venitul cuvenit, şi se va vedea silită a scrie, la 1618, împăratului, pentru a-şi cere datoria de 264 000 de taleri, cît crescuse, aducîndu-i aminte : „cum la prea milostiva dorinţă a împăratului Rudolf de fericită pomenire şi cu sfatul întregii noastre Case am ascultat cu supunere şi m-am învoit la căsătoria cu principele Sigismund sus pomenit pentru binele şi folosul mare ce se aştepta pentru creştinătate" [92].

Fostul ei bărbat va trăi mai puţin, dar prea mult pentru a încurca lumea şi a face tot rele. El îşi legătuise, la părăsirea domniei, un venit de 24 de mii de taleri şi toată dijma de la şase moşii, între care două ale lui Bocskay [93]. Afară de asta, Sigismund îşi mai scoase de la ţara sa o cruce de aur, împodobită cu diamante şi alte pietre scumpe, ce era dată în păstrare sibienilor şi făcea parte din averea statului. El ceru adică să i se dea 45 de mii de galbeni ce i-ar fi cheltuit din al său la primul război cu turcii. Şi cum ţara era săracă de bani, se învoiră să-i dea această cruce [94].

Iarăşi se afla împăratul deodată în faţa unei fapte noi, împlinite, cu Ardealul său. Vestea sosi la Praga între 12 şi 17 aprilie, după ce delegaţii cu care s-au încheiat contractul nu se mai aflau aci. Ei plecaseră încă la 9 aprilie, la Vinerea neagră a catolicilor [95].

Repede fu trimis acum în urma lor doctorul Pezzen, sfetnicul intim, să-i ajungă oriunde vor fi, nu cu vreo hotărîre duşmănoasă, ci ca să le

arate cele ce au sosit la Curte şi să le spună dorinţa împăratului. A aflat, zice el în instrucţia de la 17 aprilie pentru Pezzen, de contractul încheiat cu cardinalul Báthory, la 27 martie, pentru lăsarea Transilvaniei lui de către Sigismund, şi că anumite condiţii din el atîrnă de întărirea regelui Poloniei ; că s-a statorit a se face tocmeli de pace cu turcul şi a i se cere din nou ocrotirea, apoi că Andrei, cardinalul, să se însoare cu soţia lui Sigismund. Delegaţii să facă cunoscut cele ce vor fi aflat şi vor fi văzut asupra acestor schimbări, dacă sînt şi cu inima către împărat aceia care s-au arătat a fi. Şi dacă cele vestite sînt adevărate, să rămînă cu credinţă nu numai ei, ci să îndemne şi pe alţii a fi. Căci nu poate primi cele ce s-au săvîrşit între principele şi cardinalul, ci va face să se împlinească cele ce au hotărît împreună. Din ce va afla din vorba cu ei va spune „căpitanului Ungariei superioare George Basta", în numele lui (al împăratului), ce va socoti de bine, ca să stea la pîndă cu toată grija şi să săvîrşească ce va fi de trebuinţă. Asemenea să poarte grijă de eliberarea şi însoţirea arhiducesei Maria Cristina către casă. În sfîrşit, „trebuie îmbărbătat şi voievodul Ţării Româneşti, ca nu numai să nu primească lucrurile noi ce se petrec în Transilvania, ci să ia bine seama şi asupra mestecăturilor vrăjmăşeşti şi a înţelegerilor răutăcioase atît cu polonii cît şi cu moldovenii şi alţii", şi să i le împărtăşească şi, întrucît e cu putinţă, să le împiedice [96].

Dezvoltarea mai departe a lucrurilor acestora atîrnă de stăruinţa împăratului în hotărîrea sa de a nu suferi noua ocară din partea transilvănenilor, de purtarea noului principe cu el şi cu turcii şi de răgazul ce aveau să-i dea aceştia cu războiul ce purtau, dacă nu se mai iveau şi alte încurcături. Căci, în cît priveşte îmbărbătările pe seama voievodului român, acestea erau chiar de prisos. Ele îşi au însă înţelesul, dacă vom şti că la Curte se trimisese veste din Ardeal că şi el, Mihai Vodă, s-ar fi alăturat noului principe, despărţindu-se de împăratul [97]. Asta nu era adevărat. Dimpotrivă, situaţiunea era, oricît de primejdioasă se arată, parcă, anume dată pentru el, dacă numai împăratul vrea să-şi apere dreptul cu puterea. Ştim că Mihai Vodă nici nu încetase cu aceleaşi stăruinţe ce punea pe lîngă împăratul încă de la întorsul lui Sigismund din Opulia încoace, şi acum sta aşteptînd vestea despre capătul tocmelilor de împăcăciune între ei, desigur nu fără dorinţa ca ele să nu izbutească.

În tot timpul cît ţinură tocmelile misiunii ardelene la Praga, deputaţii lui Mihai Vodă, Balogh şi Dobrovnichi, stătură în aşteptarea răspunsului împărătesc. Ştim că la vedere ei erau însărcinaţi să sprijinească pe ardeleni, rugîndu-se de împărat pentru iertarea lui Sigismund şi împăcarea lui cu el. Dar am cunoscut şi însărcinarea lor ascunsă cu puncte potrivnice. Adevărata ţintă a misiunii lor, întrucît avem mărturii despre ea, e cuprinsă într-o „relaţiune" nedatată, dar hotărît scrisă de ei în timpul acesta al petrecerii lor la Praga. Ei nu şi-au pus numele pe act, ci s-au subscris numai ca ai maiestăţii sale „prea umiliţi servitori, ambasadorii ilustrului Mihai Vodă, principele Valachiei Transalpine". Întîi ei arătară isprăvile domnului lor în toamna trecută, pentru a trece apoi la

cererile lui. Amintesc şi de cele trei steaguri ce au fost aduse împăratului, ca semn al acelor victorii : steagul cel mare, „cu patenta" lui Affis Paşa Eunucul, prin care era pus serdar împotriva voievodului, şi steagul lui Ahmet Paşa de Silistra, ginerele tătarului. Al treilea steag, al paşei de Caramania, l-au predat ei, aşa spun, arhiducelui Maximilian [98], cum au avut poruncă. După aceea, se roagă de ajutorul ce majestatea sa era dator să dea domnului lor (che V. M. c-a è tenuta darci soccorso), în urma contractului încheiat cu comisarii, înainte cu un an, şi a jurămîntului de credinţă ce au jurat în numele împăratului „toate acele popoare cu toţi nobilii şi baronii, împreună cu illustrisimul Mihai Vodă", anume : „zece mii de oameni, jumătate călare, jumătate pedeştri, plătiţi pe şase luni, începînd de la 1 iunie, într-ajutor şi pentru apărarea lor şi pentru slujba Maiestăţii Sale". Din ei aveau să fie „cinci mii miliţie din aceste ţări" (înţelegem din ţările împăratului), jumătate călare, jumătate pedeştri, şi pentru alte cinci mii, jumătate călare, jumătate pedeştri, să dea bani. Şi, în lipsa ajutorului de cinci mii de militari, să dea bani gata pentru cele zece mii. Împăratul a lipsit cu această oaste, dar Mihai Vodă, domnul lor, a ţinut totdeauna cele zece mii de oameni, îndatorîndu-se în multe părţi pentru a-i plăti şi a slujit cu ei şi cu alţii maiestăţii sale şi creştinătăţii. Apoi comisarii s-au mai învoit ca împăratul să plătească şi pe şase luni de iarnă o oaste de 5.000 de oameni. Din aceşti bani comisarii au dat arvună 13 mii, şi maiestatea sa a trimis cu Raţ George 46 mii de taleri. Restul îl cer acuma [99]. Pomenirea aceasta a banilor trimişi pe George Raţ nu ne poate face să credem că ambasadorii care predau cererile ar fi plecat de acasă după ce George Raţ ajunsese acolo. El plecă, precum ştim, abia la 12 ianuarie din Caşovia. Dar ambasadorii se întîlniră cu el şi cu soţul lui, şi domnul le poruncise, se vede, a-şi îndrepta cele ce aveau de cerut după isprava lui Raţ. Altfel capătul misiunii lui Raţ li se va fi spus şi la Curte. Iar restul de datorie era, după socoteala ambasadorilor : pentru zece mii de oameni, jumătate călare, jumătate pe jos, 40 de mii de taleri pe lună, deci pe 6 luni, cel puţin 240 mii de taleri. Apoi, pentru cinci mii de oameni, pe 5 luni de iarnă, 120 de mii de taleri. Scoţînd cele 59 de mii primite, rămîne datorie 301 mii de taleri [100].

În socoteala acestui rest de plată, ambasadorii cereau, în numele voievodului : patru sau cinci mii de archebuze (puşti) pentru miliţia pedestră, şi pentru o mie de călăreţi „arme albe" (săbii) cu coifuri şi cămăşi de zale ; de asemenea, ghiulele şi praf pentru artilerie. Apoi cereau cei 10 mii de galbeni împrumutaţi de Mihai Vodă, în numele maiestăţii sale, pentru a fi daţi de comisari la tătari. Şi, în sfîrşit, se rugau pentru diplomele prin care trebuie întărită „confederaţia" încheiată anul trecut cu comisarii, după ce contractul ratificat din partea domnului lor se află în mîinile maiestăţii sale. Pe lîngă acestea se rugau a lăsa să treacă la el doi colonei pricepuţi la război, unul care să fie capul cavaleriei şi altul al miliţiei pedestre, pentru a putea da mai multă strălucire oastei lui şi pentru a vedea aievea miliţia ce ţine în serviciul maiestăţii sale, tot aşa pentru ca celelalte oşti să vadă că sînt sprijinite de împăratul şi mai mult să se îmbărbăteze. Mai departe cereau doi ingineri şi două tunuri mari de bătut cetăţi. Apoi patru trîmbiţaşi nemţi, care să fie în război tot pe

lîngă domnul. În sfîrşit, se rugau să-i dea o cetate sau un castel, ca să-i fie lui de moşie, unde să poată trăi, în vreme de nevoie, de ce dumnezeu să ferească, şi unde familia sa, soţia şi copilul, să aibă un scut, ca el să poată sluji maiestăţii sale şi mai fără de grijă pînă la moarte, în acele ţări.

Cererea din urmă i-o împlineşte împăratul îndată, încă de la sfîrşitul lui martie, prin dăruirea castelului Königsberg din Silezia. Pentru bani i se spune „unui ministru al său ce se află aci la Curte" că după încheierea tîrguielii cu principele Transilvaniei, vor căuta să-i dea cît de mulţi va fi numai cu putinţă, punîndu-se aci multă nădejde în diversiunea ce voievodul va face în acele părţi. Căci dînsul făgăduieşte a intra iarăşi, cît de curînd, în Bulgaria şi Sîrbia. Se mai adaugă că el a cercat de curînd, în două rînduri, a trece Dunărea, aşteptîndu-se la lucruri mari, în înţelegere fiind cu popoarele supuse turcilor, dar n-a izbutit, odată fiind ghiaţa prea slabă, şi altă dată pentru că s-a umflat apa. De altă parte se temeau mult la Curte, scrie martorul nostru, ambasadorul veneţian, că frumoasele planuri ale voievodului vor fi zădărnicite prin vreo cursă împotriva persoanei lui ; căci s-a auzit aci că oştile ajutătoare ce le cerea nu demult de la împăratul nu erau atîta pentru război, ci pentru paza lui şi pentru a-şi ţine soldaţii în frîu, care parcă au dat semne vădite de răscoală, deoarece prin cutezanţa voievodului se văd puşi în primejdia cea mai mare de a fi cotropiţi şi sfărîmaţi de puterea turcului. Asupra oastei de ajutor, scria acelaşi martor, tot atunci, la 29 martie, că „i s-a tăgăduit" Românului. El ştia numai de „3.000 de infanterişti plătiţi" ce ar fi cerut „dimpreună cu pe George Basta, ca locotenent general al său", dar tocmai pe acesta împăratul doreşte să-l aibă în Ungaria de sus [101].

Cînd tocmelile Curţii din Praga cu Náprágyi şi Bocskay, în numele lui Sigismund Báthory, se sfîrşiră, îşi primeau şi ambasadorii lui Mihai Vodă, care aveau să plece curînd după ardeleni, răspunsul hotărîtor, cum ne puse în vedere ambasadorul veneţian.

Împăratul scria lui Mihai Vodă, la 8 aprilie, că e gata a-i da tot ce e cu putinţă din ceea ce cere, ca dovadă cît de plăcute îi sînt slujbele lui statornice împotriva duşmanului comun. Totuşi începea întîi printr-o tăgăduire. *Legăturile încheiate cu el şi ţara lui anul trecut,* prin delegaţii săi (adică prin „comisari") *nu le poate întări,* din pricini ce le va afla din tîlcuirea ambasadorilor săi (ex legatorum vestrorum relatu uberius intelligetis). Din ajutoarele ce a cerut şi ce i-au fost *făgăduite îi dă,* cu numele pentru ieşirea lui la război în anul trecut, *o sută de mii de taleri,* scoţînd din ei suma de 59 de mii ce i s-a plătit. Rămîn deci pentru plată 41 de mii de taleri, ce i se vor număra la Viena sau la Caşovia. Pentru anul ăsta îi făgăduie tot atîta, adică iarăşi o sută de mii de taleri. Deoarece însă cere şi felurite arme şi mai una-alta, se va scoate din sumă cît se va cheltui pentru aceste lucruri, şi restul i se va da, „în bani gata sau într-alt chip, dacă îşi va îndrepta armele împotriva turcilor sau unde vom avea noi trebuinţă". Asemenea i se vor plăti la Viena sau Caşovia, cei 10 mii de galbeni daţi delegaţilor săi pentru tătari. Apoi, dorind ca fiul şi familia lui să aibă un scut, îi dăruieşte, cu drept de moştenire în linie bărbătească, castelul Königsberg în Silezia cu ţinutul şi dreptul de stăpîn. În sfîrşit, maiestatea sa îşi arată încrederea că, izbutind lucrurile

cu Transilvania (ut res Transylvaniae successerint), Mihai Vodă va sta gata cu ai lui pentru a fi întrebuinţat „oriunde s-ar cere, după dorinţa sa (a maiestăţii sale), şi la orice prilej [102].

Înainte de a se fi trimis lui Mihai Vodă, acest răspuns, conceptul lui fu arătat ambasadorilor români. El mai cuprindea atunci şi adaosul că cei zece mii de galbeni, împrumutaţi comisarilor pentru tătari, să fie puşi tot în socoata armelor cerute, deoarece tocmai atîtea puşti sînt gata, şi preţul lor, împreună cu cărăuşia pînă la Caşovia, face cel puţin 20 de mii de florinţi [103]. Dar ambasadorii scriseră îndată şi ei un răspuns în care cerură ca această sumă să li se dea în bani gata, şi încă în galbeni, ca să-i poată şi domnul lor întoarce, de unde i-a împrumutat [104]. Şi atunci adaosul acesta a fost şters [105]. În privinţa celorlalte hotărîri luate de împărat, ambasadorii îşi arată îndestularea : sînt învoiţi a primi cele 41 de mii de taleri ca rest pentru anul trecut ; iar pentru anul acesta următor se roagă să li se dea suma de o sută de mii de taleri, cum li se făgăduieşte ; sînt învoiţi a primi în socoteala acestor bani puştile, cămăşile de zale, săbiile şi toate lucrurile ce vor lua de la negustori, după cum a poruncit Mihai Vodă. Maiestatea sa să binevoiască numai a plăti negustorii la vreme, iar lor să le dea restul în bani gata. Se mai roagă apoi să le dea diploma de dăruire a castelului Königsberg („Chinispureg") în Silezia cu ţinutul şi dreptul de judecată (jurisdichtion) asupra lui ; iar cînd se va preda, aşa zic, careva din ei va fi acolo să-l ia în primire şi să-l păzească pînă va trimite şi va rîndui voievodul pe cineva. În sfîrşit, se roagă iarăşi pentru diploma privitoare la legătura încheiată între Ţara Românească şi maiestatea sa, după jurămîntul ce i-au făcut, înţelegînd şi dreptul de moştenire al voievodului Mihai şi al urmaşilor lui. Şi cu aceasta cer să fie lăsaţi îndată acasă, căci se apropie vremea armelor [106].

La 13 aprilie delegaţii lui Mihai Vodă plecară de la Praga la Viena, înzestraţi cu toate hîrtiile trebuincioase, pentru a-şi primi banii de la administratorul financiar al Curţii şi al împărăţiei, Gaizkoffler, căruia i se dase ordin a griji de toate lucrurile lor [107].

Îndată după aceea sosi apoi vestea de schimbul lui Sigismund cu Andrei Báthory în domnia Ardealului. Ambasadorul veneţian află acum că Pezzen a fost trimis nu numai după delegaţii ardeleni cu însărcinarea cunoscută, ci şi după un om al Românului, pentru a-i cere înapoi o mare sumă de bani ce i s-a dat.

Căci stau aci în aşteptare să vadă ce hotărîre va lua voievodul în faţa acestor grele întîmplări : totuşi nu se puse, se vede, mult temei pe vestea din Ardeal că el s-ar fi şi dat de partea cardinalului, ci mai mult se vorbea că va fi silit, cît de curînd, a-şi părăsi ţara şi a fugi, deoarece cu turcul s-a făcut duşman neîmpăcat, şi jur împrejur e ocolit numai de duşmani [108]. Ba locotenentul general Basta afla că domnul român într-adevăr s-ar gîndi la aceasta, deşi dînsul nu credea [109]. Acu iarăşi se credea la Curte că Mihai va fi silit a părăsi prea luminata Casă a Austriei şi a se împăca cu turcii, urmare care mai mult supără pe împăratul în toată schimbarea întîmplată în Ardeal [110]. Şi curînd după aceea, la 3 mai, se trimitea împăratului din partea Consiliului de război de la Viena ştirea despre „clătinarea voievodului valac" [111]. Dar, peste patru zile, chiar de aci

avem știrea, în scrisoarea arhiducelui Matthias către împărat, că Mihai Vodă și-a arătat „hotărîrea sa împotriva Transilvăneanului", și Matthias adaugă că trebuie să se caute „toate mijloacele și căile pentru a-l întări, după cuviință, în părerea și gîndul lui". Apoi spune că delegații lui sînt încă aci, că și-au primit, zilele ăstea, toți banii ordonați de maiestatea sa, afară de 6 000 de taleri, pentru care au polițe pentru Cașovia, și că, pe cît a auzit, sînt mulțumiți pe deplin. Așa spune că mîine vor pleca în Silezia (se vede ca să ia în primire castelul) și de acolo acasă [112]. Suma de bani ce li s-a dat era de 75 de mii de taleri, după cum se scria lui Maximilian [113].

Într-atîta se vede a fi avînd și ambasadorul venețian dreptate, că unul din oamenii lui Mihai Vodă plecase cu delegații ardeleni de-a dreptul acasă, pentru a duce, fără îndoială, veste mai repede despre cele ce au isprăvit la Curte. Ei fură ajunși de Pezzen, toți trei și aflați în cea mai mare încurcătură asupra veștilor din Ardeal [114]. Nu se potrivește cu starea lucrurilor ca Pezzen să fi oprit pe trimisul român, ci mai curînd ar trebui să-i fi spus să grăbească acasă, cu îmbărbătarea, în înțelesul instrucțiunii sale, ca domnul său să nu se tulbure de întîmplările noi din Ardeal, ci mai ales să le vestească maiestății sale și să-i ajute a le împiedeca [115]. Și totuși însărcinarea asta s-a putut da cel mult unui curier sau altei persoane necunoscute; Balogh și Dobrovnichi vor ajunge acasă, cum vom vedea, deodată, și încă foarte tîrziu vara.

La 10 mai Pezzen se găsea iarăși la Praga. Încă înainte de sosirea lui, împăratul avea încredințarea delegaților, în urma cărora fusese trimis, despre statornicia lor în credință și nemulțumirea lor cu întîmplările de acasă. Îi scriseseră chiar ei, încă la 16 aprilie, din Hodolin. Și împăratul îi îmbărbăta, în răspunsul de la 20 aprilie, să îndemne și pe alții la păstrarea credinței către dînsul, făgăduind lui Náprágyi îngăduința de a petrece oriunde i-ar plăcea, și grija pentru traiul lui după cuviință; iar lui Bocskay arătîndu-și dorința să se așeze la bunurile sale lîngă Oradea, unde va avea trebuință de ajutorul lui, atît pentru a putea cumpăra de la ei proviant pentru oaste, cît și pentru a veghea de acolo asupra Ardealului [116]. Pezzen aduse știrea că Bocskay e foarte năcăjit, că Sigismund i-a luat toate bunurile sale — așa, cel puțin, află ambasadorul venețian, lucru ce altfel se știa la Praga încă la 24 aprilie [117] — și a făgăduit a nu se lăsa pînă ce nu și le va scoate; mai mult, că s-a îmbiat a răscula o mare parte din popoarele acelei țări, unde are mare partidă: numai să-i dea maiestatea sa oarecare număr de oaste, el îi va aduce Transilvania iarăși la supunerea pentru care i-a fost făcut jurămîntul [118].

Firește că această mărturisire a delegaților ardeleni și mai ales a puternicului Bocskay trebuia să placă împăratului. El de la început se hotărîse a-și apăra dreptul său asupra Transilvaniei cu puterea. Încă la 19 aprilie scrisese administratorului locotenenței sale generale din Ungaria superioară că se miră, cum din toate părțile primește zilnic știri despre lucrurile din Transilvania, numai de la el nu. Și îi poruncise nu numai să vegheze bine și să-i dea știre despre cele ce-l privesc, ci mai ales să se pună în calea primejdiilor și relelor ce se pot întinde și mai departe și să întrebuințeze leacurile ce poate împotriva lor. Totodată îi făgăduise a-i

trimite bani şi oşti cît mai curînd [119], iar Consiliul de război şi ia îndată măsuri ca făgăduinţa prea înaltă să fie împlinită [120]. Se gîndiră, poate, o clipă, să ia lui Basta slujba asta de cîrmuitor, căci, la 26 aprilie, împăratul dă ordin Consiliului de război să-i lase tot lui administrarea comandei celei mai înalte, pînă la altă hotărîre [121].

De pe acum era vestită la Curte venirea unui om din partea noului principe [122]. Poate pentru asta nu mai întîlnim, cîtva timp, nici o măsură privitoare la lucrul Ardealului. Dar scrisoarea ce se aduse de la Andrei Báthory era numai încunoştiinţarea împăratului că trimiţătorul a luat domnia Ardealului şi încolo nimic alta decît îmbieri şi făgăduieli în cuvinte nehotărîte (quae Paternitas V. Rma literis nobis suis generatim offert ac promittit), cum aflăm din răspunsul lui Rudolf de la 7 mai, ceea ce nu-l putea mulţumi pe acesta şi-l făcea să-i ceară a-şi tălmăci cuvintele mai amănunţit [123].

Acum sosise şi noul ambasador de la Mihai Vodă cu arătarea credinţei lui neclintite către împăratul [124], ştire ce am văzut-o şi în scrisoarea de la 7 mai a arhiducelui Matthias. Şi în acelaşi timp se întoarse, cum am văzut, Pezzen. E momentul cînd lucrurile se aşezau bine pentru împăratul.

Dar cu atît mai serioasă îngrijire cereau întîmplările ce se aşteptau în viitor. De timpuriu se auzise că turcii îşi vor îndrepta din nou armele, anul ăsta, împotriva Oradei, şi la asta se adăuga, după suirea lui Andrei Báthory în tron, vestea că el are de gînd să ocupe din nou cetatea, în unire cu turcii cărora le-ar fi făgăduit a se supune [125]. Chiar Basta scrisese, la 10 aprilie, cînd cerea bani, că se cuvine cu tot dreptul a avea teamă pentru Oradea, şi povestea măsurile de apărare ce a luat. Dar de nu se vor trimite bani repede, zicea el, nu numai nu vor putea fi adunaţi ostaşii garnizoanelor, răspîndiţi prin ţară, ci e de temut, „că se vor pierde mulţi soldaţi unguri, care vor trece în Transilvania“ [126].

Pentru a se sfătui asupra războiului (şi poate şi pentru a-i împăca) împăratul cerea, la 5 mai, fratelui său Matthias, să dea ordin ca Basta şi Schwarzenberg, cei doi comandanţi din Ungaria, să vină la Curte, ceea ce arhiducele împlinea, la 8 mai [127] şi la 9 era însărcinat Székely să ţină locul lui Basta, în lipsa lui. Dar Székely nu voi să primească [128] şi astfel Basta nu-şi putu părăsi ţinutul nici un moment, dată situaţia în care se afla. La 30 mai Consiliul de război luă cunoştinţă despre neputinţa lui de a călători şi-i răspundea să rămînă acolo [129]. Veniră însă la Praga, unde se aflau la 24 mai, arhiducele Matthias şi Schwarzenberg dimpreună cu alte căpetenii [130].

La 24 mai arhiducele Matthias desfăşura fratelui său Rudolf, într-un memoriu, părerile generalilor şi sfetnicilor Adolf de Schwarzenberg, Melchior de Redern, David Ungnad şi Bartolomei Pezzen despre ceea ce trebuie făcut cu Ardealul.

Schwarzenberg zicea că nu trebuie lăsat nicidecum prilejul de a aduce cît de multă oaste se poate, cîtă e în picioare în acest timp (anume valoni şi francezi pedeştri şi călări, cei o mie de cai ai lui Khollonitsch şi regimentul lui Pezzen), din Ungaria de jos în Ungaria de sus, şi a o duce pe drumul cel mai scurt, peste Solnoc, să se împreune cu oastea din Ungaria de sus. În fruntea lor să se pună un comandant păţit şi bun cunoscător al

ţării şi al obiceiurilor ungureşti, care să se ştie potrivi şi îndrepta după duşman, după transilvăneni şi alţi nemulţumiţi. Să se grijască apoi repede de dusul proviantului şi al artileriei, ca să nu aştepte oastea după ele, pentru a nu se pierde timpul pînă ce duşmanul (adică turcul) [131] nu a ieşit cu oaste mai mare. E drept, în Ardeal sînt multe partide, dar trebuie luat în seamă că, dacă maiestatea sa se va interesa serios de treaba asta şi va avea o oaste în ţară, cei mai mulţi — care acum nu îndrăznesc să-şi arate inima — îşi vor ţinea jurămîntul şi nu se vor împotrivi, ci mai vîrtos vor ajuta lucrul, dacă şi nu pe faţă, cel puţin pe ascuns. Şi dacă şi nu s-ar putea pune îndată stăpînire pe toată Transilvania cu această oaste, dar colonelul-comandant ce-ar purta-o s-ar băga la grijă şi ar ţine în ascultare şi sufletele îndoielnice din Ungaria de sus. Apoi, dacă ar fi duşi, acum la început şi fără întîrziere, zece mii de oameni în Ungaria de sus, întărind oastea acelui ţinut pînă la 50 de mii şi mai bine, duşmanul — adică turcul — ar trebui să ţină seamă de asta, şi să-şi îndrepteze şi el toată puterea într-acolo, golind hotarele Ungariei de jos (după înţelesul nostru de astăzi : hotarele Ungariei de mijloc, unde erau punctele de atingere cu pămîntul împărătesc-regesc). Întîmplîndu-se aceasta, restul oastei împărăteşti ar putea fi ţinut aci la îndemînă, pentru a izbi pe duşman îndată, oriunde ş-ar scoate capul ; şi se ştie că e mai folositor a te bate în ţara duşmanului. Prin aceasta şi Mihai Vodă ar fi ţinut în aplecarea lui către maiestatea sa, cînd ar vedea un adevărat interes pentru Transilvania, şi i s-ar da mai multă încredere şi nădejde în rămînerea sa, şi s-ar putea cîştiga prin el minunate izbînzi împotriva turcului şi a Transilvaniei. Şi mai încheţitor era îndemnul lui de Redern la război împotriva cardinalului. „Batjocura, ce-a făcut-o Sigismund Báthory întregii înaltei Case a Austriei, întregii creştinătăţi şi cu deosebire maiestăţii voastre", scrie Matthias asupra părerii date de el, „e de natură că nu se poate trece peste ea, şi sînt destule pricini drepte pentru a o răzbuna, ba aceasta trebuia făcut de mult, nu trebuiau lăsate atîtea bune prilejuri, şi nu trebuia să se fi căutat atîta lui Sigismund pînă ce înşeală". Majestatea sa are două trecători şi chei ale Ardealului, de asemenea are şi Bocskay, dacă rămîne credincios maiestăţii sale, două castele şi locuri însemnate pentru intrat în Ardeal, şi alte pasuri nu sînt : aceasta să aibă împăratul bine în vedere, şi degrabă să apuce serios lucrul, după cum e în drept, şi să răzbune ruşinea, înşelăciunea şi jurămîntul strîmb ce i s-au făcut. Să ia aminte că, dacă asta nu se întîmplă degrabă şi voievodul român va băga de seamă că majestatea sa nu se interesează de Transilvania, nici el nu va mai putea rămîne, aflîndu-se între turci şi transilvăneni, cu credinţă împăratului, ci va fi silit sau să se împace cu turcii, sau să-şi părăsească ţara. Cînd apoi Transilvania şi Ţara Românească vor fi unite cu turcul şi supuse lui, atunci va sta acestuia calea deschisă spre Ungaria de sus şi Caşovia, care uşor se vor pierde. Pentru a se feri de această nenorocire, maiestatea sa trebuie să păstreze Transilvania.

Părerea lui Ungnad era împărţită. Ori să se pornească repede război cu toată puterea împotriva Transilvaniei, ori, dacă pentru aceasta lipsesc acum mijloacele, atunci să se intre în tocmeală cu cardinalul, prefăcîndu-se a-i fi cu bunăvoinţă. Cam tot aşa spunea şi Pezzen : numai dacă

este cu ea, lucru să nu fie lăsat, ci apucat fără nici o zăbavă. În sfîrşit, Matthias se alăturează părerii generalilor Schwarzenberg şi de Redern, cumpănind batjocurile cîte a făcut pînă acum Sigismund şi pagubele ce ar urma prin despărţirea Ardealului, care ar trage după sine şi pierderea Ţării Româneşti [132].

Oricît de înţelepte erau cumpănirile generalilor şi oricît de lămurite îndrumări şi cu putinţă de a se împlini dete cu deosebire Schwarzenberg asupra oştilor de întrebuinţat la acest război, greutatea pornirii din loc, binecunoscuta, neînţeleasa tărăgănare pînă să se apuce de un lucru, se întîlnesc şi acum la miniştrii mai cu trecere ai împăratului, cu toată dorinţa ce am văzut-o la acesta de a nu lăsa, de astă dată, lucrurile baltă. Părerea lui Ungnad ieşi biruitoare. Poate din lipsa de bani care nu se mai ajungeau niciodată, poate de grija de a nu lăsa partea apuseană a pămîntului împărătesc, calea spre Viena, prea slab apărată, acum, cînd scărmănările cu oştile turco-tătare din Ungaria se începuseră de la Oradea-Mare pînă la Alba Regală [133] şi o nouă oaste se pregătea din nou la Constantinopol [134], destul că pentru un război apropiat împotriva Ardealului nu se mai făcea nimica.

Pentru moment se mulţumiră cu dorinţa lui Andrei Báthory de a intra în tocmeli, şi oricît de rece îi răspunseră, începură îndată a crede că nu va fi adevărată vorba despre ambasadorii ce ar fi trimis la Constantinopol [135]. Curînd după aceea se va vorbi iar la Viena de înţelegerea ascunsă a cardinalului cu turcii şi tătarii şi că, după rugăminţile lui, turcii vor trebui să încerce a bate Oradea [136]. Dar nu peste mult, pe la 24 mai, va sosi Carrillo [137], „duhovnicul iezuit al principelui transilvan", care va fi primit de împărat şi de arhiducele Matthias, şi va aduce noi încredinţări de bună purtare din partea cardinalului, în numele căruia avea să treacă la Roma pentru a cere scutul şi ocrotirea papei pentru el. El va mai spune că Sigismund şi-a păstrat sieşi trei cetăţi, şi astfel va putea scoate pe cardinalul, „la întîmplare că nu ar vrea să stea unit cu el" (adică, dacă nu va face politică de partea creştinilor) [138]. E drept că acest duh de pace va fi schimbat prea repede prin probe vădite de duşmănie. Pe cînd se aşteptau ambasadori de la cardinalul principe Andrei, pentru a face o tocmeală de împăcăciune, după cum se îmbiase împăratului, sosi vestea, la 3 iunie, că guvernorul cetăţii Huszt a predat-o Ardealului pentru o sumă de bani, şi că în curînd fratele cardinalului va veni din Polonia cu vreo patru mii de cazaci în acele părţi. Acum se temeau că din partea lor să nu se înceapă războiul asupra Ungariei împărăteşti şi anume împotriva Oradei mai întîi [139]. Totuşi nu se mutau din loc, ci parcă se întăreau şi mai mult în credinţa că trebuie să-l cîştige cu buna de partea lor şi că, pornind cu rău împotriva lui, îl vor împinge şi mai bine în braţele turcilor.

Într-aceea sosi scrisoarea cardinalului-principe de la 23 mai. Noul stăpîn al Ardealului se rugă, maiestatea sa să judece cu blîndeţe asupra lui, căci bine ştie, cum i-a scris mai înainte de sosire, că n-a venit cu gîndul domniei, dar a fost silit s-o primească, la dorinţa ţării, cînd a văzut că aceasta nu are destulă iubire pentru maiestatea sa. N-a primit încă răspuns la scrisoarea sa (sosită la Praga în zilele dintîi din mai, şi la care

împăratul răspunse la 7 mai), dar de la delegaţii ţării, care au fost la Praga (de la Bocskay şi Náprágyi) a aflat cît e de supărată maiestatea sa pe el, după cum le-a spus lor Pezzen. Nu înţelege din ce pricină, mai ales că maiestatea sa nu-i cunoştea încă *„iubirea şi dorinţa de a-i servi"*. Se roagă apoi, maiestatea sa să fie mai bine cu îndurare către el, decît să întrebuinţeze alte mijloace. De el să aibă încredinţare că e totdeauna gata a-i servi. Iar împăratul nu face decît a-i trimite destul de repede un nou exemplar de răspunsul ce i-a dat la întîia scrisoare, dacă s-ar fi pierdut, de vreme ce scrisoarea „părinţiei" sale nu se deosebeşte de cea dintîi. Cînd apoi îşi va fi deschis inima mai pe larg, atît în ce priveşte lucrurile împărăţiei cît şi ale ţărilor vecine, atunci va hotărî cum să se poarte cu el, ruda sa, în interesul creştinătăţii [140]. Mai cald nu i se putea răspunde nicidecum, de vreme ce Basta, prin ale cărui mîini trecu scrisoarea cardinalului, vestise, cu acelaşi prilej, că noul principe a chemat o dietă la Cluj, unde se aşteptă şi un ceauş turc [141].

Răspunsul, firește, era potrivit a-l face pe principe să caute şi mai cu stăruinţă bunăvoinţa împăratului şi să i se supună, dacă numai avea vreo răcoare din partea lui. Dar, ca să-i vrea de frică trebuia să vadă oşti împărăteşti mobilizîndu-se spre Ardeal. Şi aceasta nu se vedea nicăieri. Trebuie deci să socotim că împăratul şi miniştrii lui aveau tot mai multă încredere în adevărul dorinţei cardinalului „de a veni în slujba maiestăţii" sale, decît se temeau de înnoirea vechilor legături de supunere ale Ardealului faţă de turci. Mai ales că şi nunţiul papei, arhiepiscopul Spinelli, care a vorbit mult cu trimisul lui Andrei Báthory, întărise pe împăratul în această părere şi îl rugase a-i da repede un răspuns blînd, făcîndu-i parte de bunăvoinţa sa, ca să-i poată trage folosul împotriva duşmanului. Cît despre trebuinţa venirii grabnice a unui trimis cu însărcinarea amănunţită pentru tocmeală, aceasta i-a dovedit-o el, Nunţiul însuşi, trimisului ardelean de acum [142].

Astfel Báthory ajuta şi el la politica de tărăgănare a împăratului, ţinîndu-l mereu în aşteptarea altor misiuni, pînă ce-şi vedea de treburi şi pînă ce puteau sosi oştile turceşti în Ungaria pentru a începe din nou războiul, cînd apoi nu mai trebuia să aibă nici o grijă din partea lui.

Se poate însă că la Curte se punea, cel puţin la început, oareşicare temei şi pe îmbierile de pace ce tot se mai făceau prin hanul tătarilor, în numele turcilor.

Hanul tătar care a petrecut iarna în Ungaria, pe la Csobor-Szent-Mihály, ce fu numit de ei Zombor [143], trimise, la 12 aprilie stil vechi [144] pe Alexandru Paleologul iarăşi la Praga, unde se afla la 24 mai şi fu primit în audienţă la 26 [145]. Hanul scrie acum arhiducelui Matthias că a împărtăşit prin marele său aga Ahmet la Constantinopol răspunsul ce ei i-au trimis cu privire la pacea îmbiată prin mijlocirea sa ; că nu mai au nici o încredere în făgăduielile marelui sultan, nici în ale cîrmuitorilor statului lui. Pe cînd aştepta un nou ordin în privinţa însărcinării ce a avut-o de la început, a simţit că oştile împărăteşti s-au pornit cu furie asupra Budei. Se miră de aceasta, căci nu se potriveşte cu cele ce i-au vestit,

adică cu dorinţa de pace. Cît despre necazurile lor din partea tătarilor, să nu uite că tătarii sînt o naţie lipsită şi fără nici o pregătire de război şi nu dărîmă oraşe şi cetăţi, ci se grijesc numai pentru traiul lor de toate zilele. Doar nime nu e care să se lase a muri de foame ; şi dacă fac rău ţărilor împărăteşti, încă mai mult rău fac ţării marelui sultan. Acum, pentru a pune bun fundament la aceste tocmeli, trimite din nou pe Alexandru (Paleologul). Să-i dea drumul înapoi în termen de treizeci de zile. Una să ştie că, dacă oştile împărăteşti merg asupra Budei din ordinul alteţei sale, îi vor găsi şi pe ei bine gătiţi de luptă [146]. În conceptul unui răspuns, din 4 iunie, arhiducele Matthias scrie tătarului că i-a primit scrisoarea trimisă prin Alexandru, drept răspuns la cele ce dînsul i-a scris prin Balgi Mahomet Aga (e vorba de răspunsul său din 8 februarie), şi unde i-a spus despre trimiterea acestuia la Constantinopol după o „plenipotenţă îndestulătoare", cum dînsul i-a cerut-o. Se ţine şi el de ce i-a scris, avînd în vedere liniştea supuşilor săi, dar iată că zilnic sosesc ştiri de rele cîte le fac fără milă oştile tătare asupra acestor sărmani supuşi, care nu trăiesc în cetăţi, ci în sate deschise. Totuşi primeşte cu plăcere îmbierile lui de pace, dar „cu privire la fundamentul acestei tocmeli", trebuie să aştepte răspunsul împăratului. Îi mulţumeşte, în sfîrşit, pentru calul ce a primit de la el [147].

Pentru credinţă hanul trimise împăratului, cu acest prilej, şi scrisoarea sultanului prin care era însărcinat cu tocmeala păcii [148]. În scrisoare sultanul arată că nu poate da înapoi nici o bucată de pămînt şi aşteaptă, împăratul să-i trimită în fiecare an ambasadori cu daruri, ca mai înainte. Pe lîngă aceste condiţii îl însărcinează „a încheia tot ce e drept şi cinstit". În sfîrşit, îşi varsă mînia asupra blestematului de transilvănean, asupra lui Sigismund Báthory, care s-a sculat împotriva ocrotitorului ţării sale. „E nestatornic ca ceasul", înşală pe toată lumea, „nu-i bun nici pentru noi, nici pentru ei, nici pentru sine însuşi" ... şi „a fugit ca un lepros din ţara sa. El a fost pricina tuturor relelor voievodului Valachiei, pe care l-a făcut cu viclenie să-şi piardă mila mea, şi apoi el s-a tras înapoi ca un viclean" [149]. Alexandru trebuie că plecă îndată la stăpînul său înapoi. Şi după el fu trimis, pe la 8 iunie [150], ca din partea sfetnicului de război Pezzen, cunoscutul Jurcovici, pentru a se înţelege cu hanul prin grai [151]. Cînd acesta se întorcea la Viena, pe la sfîrşitul lui iulie, veneau cu el din nou doi tătari [152]. Unul era iarăşi Alexandru (Paleologul). În scrisoarea ce acesta aducea pentru Matthias se repetau lucruri cunoscute. Spunea din nou cum sultanul „l-a ales de tocmitor" de pace, tot aşa marele vizir Ibrahim, care acum e serdarul întregului război. Scrisorile lor le-a trimis maiestăţii sale, „bunului nostru prieten", prin Alexandru. Şi se roagă să nu-l oprească nici un ceas, ci să-l lase repede să treacă la maiestatea sa, şi lui să-i dea răspuns la acest lucru, pentru ca să nu înceapă ceva serdarul care vine cu oastea întregii Grecii. Iar dacă bunul lui gînd nu ar fi primit, atunci şi el se dezbaieră de acest lucru — fiecare va urma cum i se va părea mai bine [153]. Matthias într-adevăr ascultă dorinţa hanului, dînd repede drumul trimişilor tătăreşti la Praga. În 7 august se şi scriau conceptele de răspuns ale lui Rudolf către Ibrahim paşa, a cărui însărci-

nare pentru hanul acum i-a fost adusă [154], și către hanul însuși. Față de Ibrahim își arătă bucuria că recunoaște nevinovăția sa : a fost silit să se apere. E datoria sultanului deci să-i dea înapoi tot ce fără drept i s-a luat. Îmbierile hanului din scrisoarea din urmă în privința îndestulării sale nu se mai potrivesc cu cele de la început ; totuși, pentru a-și arăta dorința curată de pace, va trimite oameni, după pofta lui, pentru tocmeală, la Gran, și ai lor, ai turcilor, să vină la Buda, de unde se vor înțelege asupra unui loc unde să se întîlnească pentru a face cele de lipsă ca la pace să poată ajunge [155]. Cu toate că împăratul nu avea nici o nădejde în izbîndă [156], el își numea, deodată cu gătirea de întors acasă a lui Alexandru, delegați, pe Ungnad și Pálffy, cerînd fratelui său Matthias să le alătureze și pe arhi-episcopul de Gran (Strigoniu) sau pe episcopul de Erlau, căci Pálffy s-ar putea să fie ocupat cu lucrurile războiului [157]. Între condițiile de frunte ambasadorul venețian află că erau : lăsarea Transilvaniei împăratului, de unde să fie scos cardinalul, învoindu-se a plăti 14 mii de galbeni tribut pentru ea, nimic însă pentru Ungaria. Apoi, Mihai Vodă să fie lăsat în domnie, avînd să atîrne și de unul și de altul — de împărat și de sultan [158].

Pînă atunci starea lucrurilor împărătești cu turcii nu se înrăutățise cu nimic. Dimpotrivă. Nu izbutise, ce e drept, planul încercat de Schwarzenberg, la 17 aprilie, înainte de făcut de ziuă, de a străbate în Buda printr-o năvală năprasnică — ca anul trecut la Rab —, după ce ar fi zvîrlit mai multe porți în aer prin explozii de petarde. Căci turcii îi izăflase gîndul, și primiră cu focuri oastea creștină de vreo 8 000 de oameni aleși. Comandantul împreună cu generalii Pálffy și Nádasdy fură siliți să se întoarcă de unde au plecat, la Strigoniu, mulțumindu-se cu luarea castelului din cale Jambec (Zsámbek), cuib de hoți, unde nu se găsiră mai mult de 50 de turci, ce fură tăiați de cei 600 francezi, nemți și unguri care izbutiră a se sui pe ziduri [159]. Tot atît de puțin norocoasă fu manevra de același fel încercată cu 6 000 de ostași ce plecară de la Komárom, la 8 mai, asupra Albei-Regale. Fu spartă, la 9 mai, cu o petardă, poarta unei mahalale întărite, dar toată isprava se mărgini la jefuirea și arderea ei, fără a se putea atinge de cetatea dinlăuntru [160]. Dar izbînzi frumoase avură în iunie haiducii liberi, înzestrați de Pálffy care sta în Neuhäusel (Érsekújvár), cu praf, plumb și topoare. Acești oameni — fără căpătîi, adunați din iobagii ale căror case se pustiiseră în timpul războiului, se înmulțiseră foarte [161] în locurile dintre hotarele împărătești-turcești din Ungaria. Și cum meseria lor nu era decît lupta după pradă, le prinse bine cînd Pálffy îi îndreptă spre Mohács și Szegszárd, în drumul dunărean, pe unde se așteptau proviziile turcești pentru războiul din anul acesta. Ei bătură pe Begul de Bárcs (orășel lîngă Drava), îi tăiară și înecară 300 de oameni, îl prinseră pe el și îl uciseră, cu chinuri grozave. Cîștigul fu, așa raportează Pálffy, 20 de corăbii și 4 șăici. Cete noi trimise acum numitul comandant într-ajutor, pe trei deosebite drumuri. Cei ce luară drumul Dunării, spre Ráczkeve, și altă ceată de haiduci ce plecase de la Strigoniu avură, la 18 și 19 iunie, ciocniri voinicești cu turcii de la Buda și Pesta, care plecaseră să

iasă înaintea corăbiilor cu provizii şi muniţii, ce tăbărîseră la Tolna, şi-i siliră să se întoarcă înapoi. Corăbiile turceşti, auzind că vin ai lor să le întîmpine, plecară şi ele, la 20 iunie, de la Tolna, înaintînd pe cotitura mare ce face acolo Dunărea, cale de trei miluri (pe uscat depărtarea e de un mil şi jumătate) pînă la „Fassi-Fockh", unde iarăşi stătură peste noapte. Haiducii care bătuseră pe begul de Bárcs şi cu cei care mai ajunseră din nou, ascunşi într-o insulă de aproape, se suiră în şăici şi se lăsară în voia apei, un ceas înainte de vărsatul zorilor, cuprinzînd tot latul Dunării, pînă ce căzură peste corăbiile şi şăicile turceşti. Un foc straşnic se deschide între ele, din care creştinii, după încordată luptă, folosindu-se şi de tunurile de pe şăicile ce luară de la turci, ieşiră învingători. Ei cîştigară 8 şăici, 58 „gimblii" şi 60 de corăbii încărcate cu orez, stafide, zahăr, orz, miere, untură, grîu şi mult praf de puşcă. Corăbiile mari, gimbliile şi bucatele, neputîndu-le duce cu sine, le-au aprins păstrîndu-şi numai cele 8 şăici şi 11 tunuri ce le-au găsit în ele şi alte 8 tunuri luate de pe galere, asemenea şi trei gimblii cu hrană (cereale) şi pişcoturi şi cîteva tone de praf. În această luptă au fost 1 258 de haiduci, iar turcii care mergeau cu proviantul erau 5 000. Din ei zic că au fost tăiaţi 1 200 şi mai mulţi înecaţi. Între cei ce au scăpat a fost şi fiul lui Calender, al begului de Essek, care s-a ţinut ascuns într-o galeră. Creştini să fi pierit numai 6, şi 9 să fi fost greu răniţi. Sosind acum şi haiducii care bătură pe turcii plecaţi de la Budapesta, spre întîmpinarea acestora cu proviziile, numărul lor crescu la 2 000, şi aşa plecară cu toţii la Essek, să spargă podul de peste Drava, pe care se temeau că va veni oastea serdarului [162]. Podul a fost ars, prin iulie, tot aşa şi a doua trecătoare a lor la Baranga, şi mai multe locuri pe acolo pustiite, cu toată împotrivirea îndîrjită ce li se făcu de mazilitul paşă al Bosniei, care petrecu iarna la Essek, şi de turcii dimprejur [163]. Prin aceasta s-ar fi zăbovit cu două luni venirea serdarului [164] — aşa era părerea ungurilor —, noi însă vom vedea că erau alte necazuri şi griji la Dunărea de jos.

Astfel, împăratul se afla în stare destul de priincioasă, şi ar fi avut vreme deajuns să înceapă ceva împotriva Transilvaniei. Că el n-a făcut-o, la asta, poate, îşi are partea sa şi Mihai Vodă. Nu că purtarea lui ar fi fost în pînci cu interesele împărăteşti. Dimpotrivă. Credinţa, sfaturile şi îmbierile lui trebuiau să îndemne pe Rudolf a îndrepta numaidecît cu sabia lucrul Transilvaniei, din clipa ce se arătă iarăşi reaua ei credinţă. Dar parcă tocmai ştiinţa că are în spatele lui Andrei Báthory un prieten neîndoielnic făcea pe împăratul şi mai încrezut în izbînda sa pe cale diplomatică. Îşi va fi zis : în cele din urmă noul principe va fi silit să se supună şi el. Stăpînirea nemijlocită a Ardealului, Rudolf nu o dorise nici la început, şi era destul pentru dînsul, în starea de acum, dacă şi cardinalul intra în legătura aceea de supunere faţă de Casa Austriei, pe care o legase vărul lui, Sigismund. Se-nţelege, pentru asta nu se poate face lui Mihai Vodă vina de greşeală politică. Greşeala e a împăratului şi a Curţii lui. Cei harnici se apucă mai cu inimă de lucru, cînd văd că le fac îndemnare şi alţii, şi nu se lasă fără cîştigul întreg ; cei slabi se mulţumesc cu puţin, îndată ce au scăpat de frica de-a pierde tot, numai să nu mai trebuiască să lucre.

Dintre toţi cîţi aveau un interes nemijlocit la soarta Ardealului, numai la Mihai Vodă găsim înţelegerea adîncă, vederea limpede şi ţinuta hotărîtă, chiar şi atunci, cînd s-ar părea că şovăie cu privire la ce trebuia să se facă cu domnia acelei ţări. Numai greutăţi şi umiliri avuse el să poarte din partea principelui ei, chiar cînd făcură aceeaşi politică, şi stavilă-i fusese multă vreme în nemijlocita lui înţelegere cu împăratul. La ce era să se aştepte acum de aci, cînd noul stăpînitor venea din Polonia, trăise în Polonia, în strînsă prietenie cu Zamoyski, duşmanul său de moarte şi prietenul turcilor, şi era prieten şi cu alt vecin rău al său, cu Ieremia Vodă ? El cunoştea bine inima nobilimii ardelene care-o trăgea către turci şi nu putea să nu fi auzit vorba mult lăţită că Sigismund de aceea şi-a dat mulţumirea, fiindcă nu-l iertau jurămintele lui către papa şi către împăratul să meargă cu aceia [165], ceea ce totuşi credea că e de lipsă. Ajungea atîta pentru a avea o îndreptare destul de lămurită asupra politicii lui Andrei Báthory, chiar dacă acesta n-ar fi trimis îndată, cum făcu, ambasadori la Poarta sultanului. Ce-i rămînea de făcut, dacă era vorba să se mai ţină la putere, decît să intre şi el iarăşi în politica turcească. Şi nici cu asta nu i-ar fi mers, decît cel mult pînă le-ar fi venit bine turcilor să-l pedepsească. Dar cu domnul nostru se întrupau suferinţele de 140 de ani ale ţării sale din partea blestematului tutorat turcesc. Şi el era hotărît, şi cu tot dreptul, acum tot aşa de tare ca atunci, cînd a ridicat întîia oară armele împotriva lor, să nu se mai lipească de altul decît de împăratul creştin. Ca să poată fi aşa, Ardealul trebuia să intre în mîinile lui, ale împăratului.

Închipuindu-şi limpede nedumerirea în care trebuia să se afle Curtea împărătească cu privire la ţinuta sa în noua situaţie, el grăbi a trimite îndată un curier, sau „un ambasador", cu scrisori la împăratul — cu toate că de mult aşteptaţii săi ambasadori nu mai veniră cu banii —, pentru a-l încredinţa de hotărîrea sa nestrămutată de a ţine cu sfinţenie şi de aci înainte făgăduinţele şi jurămintele ce a făcut maiestăţii sale. Însărcinarea ce avu acest nou trimis era cunoscută la Viena în 7 mai, prin mijlocirea Camerei financiare din Sepus (Camera Scepusiensis ; Szepes=Zips), pe cît se pare, pe unde se vede a fi trecut curierul la 29 aprilie [166]. Cînd a ajuns la Praga, nu ştim. Destul că de la Viena se vestea, la 8 mai, că „Românul a trimis un ambasador al său la maiestatea sa împărătească", pentru a-i face cunoscut „că nu vrea să lipsească de la făgăduinţa şi jurămîntul ce i-a făcut". Şi, fără îndoială, prin acelaşi om şi tot de la Mihai Vodă aveau aci ştirea că tot aşa a răspuns el şi cardinalului Báthory, „care îl rugase" printr-un ambasador „să se unească cu el". În sfîrşit, se rugă domnul că, dacă vor încheia pace (cu turcii), să ţină seamă şi de dînsul [167].

Mărturisirea aceasta de credinţă a lui Mihai Vodă trebuia să îmbărbăteze cu atît mai mult pe împărat a prinde repede armele împotriva principelui Ardealului, cu cît, în acelaşi timp, se adeverea şi ştirea despre noi şi straşnice lovituri ce a dat domnul nostru turcilor şi tătarilor, jos la Dunăre [168]. Dar încă, dacă vom înţelege că el a trebuit să facă chiar acum, la început, propuneri şi mai hotărîte în privinţa Ardealului.

În credinţa că împăratul nu va putea suferi nicidecum această a doua batjocură din partea familiei Báthory, care abia-i dase Transilvania şi i-o luă iarăşi înapoi, el îşi va fi îmbiat braţul său puternic pentru a o cu-

prinde, în unire cu oastea împărătească, şi a o da în mînile împăratului. Prilejul îi fu dat de însuşi principele-cardinal. Ocupînd scaunul domnesc el intrase în toate drepturile înaintaşului său : el se socotea şi de suzeranul domnului român, după închinarea lui Mihai către Sigismund, în vreme de grea cumpănă. În faptă şi el încă îşi luă titlul şi de domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei, de la început. Acum se ştia în toată lumea, la Praga, la Constantinopol, în Polonia, în Moldova, că Sigismund a predat domnia vărului său pentru a înlesni împăcarea Ardealului cu turcii [169] : nu-i vorba să fi fost schimonosită de cronicari cuvîntarea de rămas bun, ţinută de vînturaticul principe, în dieta ce trebui să ia cunoştinţă de faptul împlinit. În acest înţeles se vor şi face paşi îndată la paşa din Timişoara, de-a dreptul şi, prin mijlocirea moldoveanului şi prin misiuni trimise peste Moldova, la Constantinopol, cum vom vedea. Dar dacă noul principe ardelean umblă să ia altă linie de purtare cu turcii, trebuia să-l urmeze şi domnul Ţării Româneşti, sami-te supusul lui, după nume cel puţin. Acesta e rostul ştirii scurte ce o avem din Viena cu data de 8 mai : că Báthory, cardinalul, a cerut valachului printr-un ambasador a se uni cu sine (Io ricercava ad unirsi seco). Dar Mihai era un spin cel puţin tot atît de rău ca Sigismund în ochii turcilor, şi putea zădărnici silinţa apropierii de ei. Firește trebuia să le vină acestor domni gîndul să ceară şi de la Mihai Vodă, sau cel puţin să-l îmbie, a-şi părăsi ţara şi el. Asta nu era greu de picat în minte mai ales unui Andrei Báthory care putea aduce lucrul chiar fiert gata de la Zamoyski din Polonia ; într-alte vremuri cancelarul plin de viclenie şi răutate a mai păşit cu asemenea planuri faţă de delegaţii împărăteşti. Dar el putea fi chibzuit şi de Sigismund, căruia trebuia să-i pară atît de rău să lase în urmă pe Mihai domnind şi mai strălucind în vitejii, cînd ele nu vor mai putea sluji spre a lui mărire. Dacă şirul întîmplărilor cunoscute ne duc la această încheiere, urmează că mărturia ce am avea asupra faptului nu poate fi trasă la îndoială.

Mihai Vodă va aduce aminte cardinalului, într-alte împrejurări, peste o jumătate de an, cum, îndată după intrarea lui în domnie, i-a dat vorbă prin „primul lui delegat Thoma Ciomortani“ să plece din ţara sa muntenească (ut ex provincia nostra Transalpina decedam) : turcul nu-l poate suferi nicicum (pe Mihai), fiindu-i foarte înduşmănit, şi din pricina lui nu se poate încheia între turci şi transilvăneni nici o legătură statornică. Şi l-a chemat să vină în Transilvania, făgăduindu-i loc unde să şadă. „Această vorbă, între altele, ne-a băgat ghiaţă la inimă“, va zice Mihai [170]. Întîmplarea o va povesti şi istoricul ungur al vremii, dar începînd cu : „zic unii“. El o pune însă în legătură cu altă misiune a lui Ciomortani, din toamnă [171], atunci cînd a auzit-o, pe cînd martorul de lîngă Mihai, care a pus-o pe hîrtie, spune hotărît că a fost cea dintîi misiune ardeleană după suirea lui Andrei în tron. Tot aşa va spune şi nunţiul Malaspina, căruia i se povestea tot de Mihai întîmplarea, că s-a petrecut „îndată după ce a fost ales principe“ cardinalul — „subito che fu eletto principe“. Mihai Vodă îşi înecă ciuda în piept şi, ca un om cuminte ce era, avu răspunsul îndată la îndemînă. Bine, a trebuit să-şi zică el, mă chemaţi să mă aşez în Transilvania ; voi merge, dar cu oaste cu tot [. . .].

Din Caşovia se trimite la 1 mai vestea, că Mihai s-a rugat de Báthory să-l lase a trece prin Ardeal, „căci e hotărît serios, după jurămîntul său, a merge cu tot ajutorul său la împărat“ [172]. De la Praga apoi se scria, la 24 mai, la Veneţia, de bună seamă de către reprezentantul diplomatic al Republicii — după scrisori sosite din Caşovia — că se adevereşte, că *„Românul a cerut de la cardinalul Báthory voia de a trece cu 32 de mii de ostaşi“* [173], fără îndoială, prin ţara lui, şi în ajutorul oştilor împărăteşti împotriva turcilor, va fi zis. Răsunetul acestei cereri şi nu alta, poate fi ştirea ce o trimitea Basta la Viena — unde se cunoştea tot în acelaşi timp — că Mihai ar vrea să-şi părăsească ţara şi „să vină încoace“, cu toate că nici el, Basta, încă nu credea pînă nu va primi „un anumit aviz“ [174]. Şi tot cu ea ar putea fi adusă în legătură arătarea bailului veneţian din Constantinopole, la 14 şi 29 mai, că Mihai Vodă stă gata cu mare oaste şi multe bărci, pentru a trece în Rusia, dacă s-ar vedea părăsit de Transilvănean şi n-ar putea ţine piept cu turcii [175].

Cu de-aievea, gîndul lui Mihai Vodă nu putea fi altul, decît să-şi strecoare, chiar cu voia principelui ardelean, oastea sa în această ţară necredincioasă împăratului, pentru a o cuprinde pe neaşteptate, în unire cu oastea împărătească, sau chiar fără de ea.

Planul era minunat. Dar el nu găsi ascultători. Nu ştim ce răspuns îi va fi dat Andrei Báthory : ştim că i l-a dat „printr-un ambasador“ [176] al său. Aceasta dovedeşte că el nu-i va fi tăgăduit de-a dreptul împlinirea cererii, ci, înfundat cum era, va fi căutat acum să intre cu el în tocmeli mai de aproape. Poate că aici e locul misiunii despre care ne vorbeşte istoricul şi diplomatul Isthvánffi, în viaţă atunci, dar care nu ştie de misiunea lui Ciomortani. El scrie : „întîia legaţiune a trimis-o cardinalul, ca nou domn, la Mihai transalpinul : pe George Ravazdy şi Nicolae Vitéz, făgăduindu-i prietenie şi servicii de bun vecin şi aşteptînd tot aşa de la el“ [177].

E firesc lucru că, avînd a face cu un vecin ce i se dovedea atît de statornic pe partea împăratului, Báthory să se fi gîndit a intra el în vederile domnului român. Bănuim că el îi va fi arătat prin a doua misiune a lui George Ravazdy şi Gabriel Haller care fură trimişi „iarăşi“, tot în cursul lunii mai [178], că şi el e dornic a ajunge la o înţelegere cu împăratul, la care iată că a trimis şi scrisori şi om anume pentru aceasta. Poate îl va fi rugat chiar să pună şi el, Mihai Vodă, o vorbă bună pentru dînsul la Curte.

Cea mai apropiată veste ce o avem de la Viena despre starea lor unul cu altul, din 5 iunie, zice că „unii vorbesc“ ... „că Românul se tocmeşte pentru o Ligă cu zisul cardinal împotriva turcilor şi pentru a-l trage de partea maiestăţii sale împărăteşti“ [179]. Această străduinţă a lui Mihai Vodă, în clipa de acum, cîtă vreme nu ştia ce hotărîre va lua împăratul cu privire la Ardeal, era într-adevăr de cea mai mare trebuinţă.

Era foarte la locul său ca Mihai Vodă să se aştepte chiar atunci la o nouă probă din partea turcilor de a-i da o luptă mare, ca cea de la 1595. Chiar dacă cei patru ani trecuţi le-ar fi muiat necazul pentru căderea de

atunci, bătăile ce domnul nostru le trase în toamna trecută, pe cîmpiile Bulgariei şi ale Sîrbiei, trebuiau să le fi aţiţat din nou toată ura lor împotrivă-i. Dar că, de atunci şi pînă acuma au stătut tot în încordare unii cu alţii, şi nici ciocnirile nu au lipsit.

Ştim că, la 18 noiembrie 1598, Mamut Paşa avea să plece, pînă în 8 zile, la Dunăre, cu cel mult 15 mii de ostaşi pentru a ierna la hotarele Ţării Româneşti [180]. Şi dînsul se găsea într-adevăr în marş, la 29 noiembrie, cînd acum aveau la Constantinopol cunoştinţă că Mihai Vodă a trecut Dunărea înapoi cu toată oastea sa, luîndu-şi drumul spre Transilvania — aşa înţelegeau turcii, se vede, întoarcerea lui Mihai acasă pe la Orşova.

Mamut avea ordin pentru hanul tătar, care se aştepta să se întoarcă din Ungaria prin Ţara Românească, să se unească cu dînsul, şi se credea că astfel ei vor putea aduce ţara iarăşi în ascultarea Porţii [181]. Această credinţă o pierdură însă, îndată ce ştiură, încă de prin ianuarie, că fleacul de oaste ce mergea cu Mamut avea să fie încă mai descurajată la întîlnirea mulţimii ostaşilor necăjiţi şi frînţi ce se întorceau din Ungaria ; cînd ştiau că Mihai Vodă are 10 mii de călăreţi şi 15 mii de archibuzieri [182] şi cînd vedeau, în sfîrşit, că nici hanul nu vine din Ungaria. Căci multă nădejde puseră în acesta : chiar şi la începutul lui aprilie se scria din Constantinopol că „Mihai stă la paza ţării sale, pentru că tătarii au iernat în acele părţi, altfel s-ar fi arătat aici în vecinătate“ [183]. Şi e într-adevăr o dovadă de frica mare ce aveau turcii de Mihai bucuria zgomotoasă cu care primiră semnele unei mici izbînzi a oastei lui Mamut în Ţara Românească, izbîndă ce altă dată nici în seamă n-ar fi luat-o. Erau 40 de capete tăiate, şi 75 de robi români ce fură duşi cu mare alai la Divan, pe la 23 martie [184]. Vestea acestei izbînzi ce sosea în capitală în a doua săptămînă a lui martie fusese cu mult mai mare : Mihai Vodă, aşa se povestea, ar fi primit o mare trînteală din partea beiului de la Silistra, fratele tătarului : multă oaste i-ar fi fost ucisă, mulţi prinşi şi 4 tunuri luate [185]. Tot aşa de umflată face povestirea întîmplării şi cronicarul turc Naima. Mamut, zice el, a trecut cu oamenii săi Dunărea şi a reparat fortăreaţa Yerkok — desigur Giurgiul — şi a ridicat din nou podul peste Dunăre. În timp ce era ocupat cu acest lucru şi-a trimis oastea după pradă în Valachia. Ea a pustiit chiar şi casele lui Mihai Vodă. Înaintînd spre Bucureşti şi Tîrgovişte, Mihai, vizirul său şi banul Craiovei (the ban of Karah Chewah) s-au întîlnit cu o mare oaste, iar turcii au biruit. Capetele comandanţilor, steagurile . . . au fost trimise la Divanul sultanului [186]. Adevărul ieşea la urmă că, fiind Dunărea îngheţată, timp de 25 de zile [187] — prin februarie şi martie se vede —, Ahmet-Paşa de Silistra a trecut pe ghiaţă cu 4 000 de oameni şi cu 6 tunuri de cîmp, de-a furişelea, şi a cuprins un castel (un casale), unde era o nuntă, şi oamenii, se înţelege, fără grijă. Acesta trebuie că era punctul de razim al păzitorilor graniţei. De bună seama că va fi jefuit şi mai multe sate — Mamut vorbeşte în scrisoarea sa de 40—50 de sate (ville) arse — dovadă sînt robii. Sosind însă ştirea la Bucureşti, Mihai Vodă trimise repede un căpitan al său, „din casa Paleolog“ (?), care aşteptă pe duşman la vadul Dunării, îl bătu de-l rupse, încît însuşi paşa abia putu scăpa cu 50 de inşi. Ceilalţi au fost ucişi şi prinşi. Le-au fost luate cele 6 tunuri şi prada [188].

Răsunetul acestor întîmplări trebuie să socotim a fi cuprins şi într-o povestire din Roma, dintr-acelea ce se publicau din timp în timp de către generalul bisericii catolice, ori mai bine din partea Comisiunii de răspîndirea credinţei, pentru întărirea inimii credincioşilor în lupta cu păgînii, cu toate că numai data ei, încolo aproape nimic nu se mai potriveşte. Nu pentru adevărul ei, care nu se dovedeşte, ci fiindcă e atît de interesantă, facem loc aici cuprinsului ei. Mihai Vodă, se povesteşte acolo, pe lîngă strălucitele lui bătălii din anul trecut, a făcut încă una acum, vrednică de vecinică pomenire. El trecu Dunărea, „pe la începutul lui martie", şi, îndreptîndu-se spre Adrianopol, ajunse pînă la 2 miluri de cetate, prădînd şi pustiind toată ţara, şi ucigînd mulţi duşmani. Turcii, neavînd îndrăzneala să meargă împotriva lui, se duseră de atacară Ţara Românească de două părţi. Atunci voievodul se întoarse şi se îndreptă spre Ţara Românească şi el, ca să se lovească cu ei, de vor aştepta. În cale întîlni însă duşmanii. El ţinu atunci o cuvîntare la oştile sale obosite şi încărcate de pradă, îmbărbătîndu-le „să se poarte vitejeşte, atît pentru cinstea lui Hristos pentru care se luptau, cît şi pentru mărirea naţiei lor şi a celeia a romanilor, de la care făceau mărturisirea că se trag (per la gloria della lor natione, et di que romani, da cui facevano professione di discendere), şi pentru prada foarte mare ce aveau să cîştige prin învingere". Apoi porunci „să se sufle în trîmbiţe şi se apucă de luptă". Se bătură foarte înverşunat de-o parte şi de alta. În urmă turcii se încovoiară şi o luară la fugă. Fură ucişi foarte mulţi : „mai mult de zece mii, şi românii foarte puţini. Fu prins Sangeac-beiul general al turcilor, şi mulţi alţi oameni de la comandă, şi fu luat steagul general, astfel că biruinţa a fost prea desăvîrşită şi dintre cele mai însemnate ce s-au cîştigat pînă acuma". Se-nţelege, din toate acestea abia poate fi ceva adevărat, afară de scopul urmărit cu povestirea, care iese la iveală din părerea de la sfîrşitul ei : turcii cu greu vor mai îndrăzni să vină anul acesta în Ungaria, iar românii vor prinde atîta inimă, că poate vor cerca să se măsoare chiar cu „capul împărăţiei turceşti" [189] — ce vrea să zică : creştinii să meargă curajoşi la război. Şi încă ceva se cuvine să ne însemnăm : românii se mîndreau şi atunci ca şi astăzi că sînt urmaşii romanilor şi apusenii o ştiau aceasta bine.

În această stare se află Mihai Vodă cu turcii, cînd, la începutul lui aprilie, sosi la Constantinopol trimisul lui Sigismund Báthory [190], însoţind pe ceaşul Hussein [191] cu îmbieciuni de pace. Se adeverea prin aceasta ameninţarea ce făcuse principele împăratului prin Bocskay şi Náprágyi, pe timpul tratativelor la Praga. Asupra însărcinării sale el povestea ambasadorului veneţian, „două sau trei zile" înainte de plecarea lor înapoi, cele ce urmează.

A predat marelui vizir scrisoarea ungurească a domnului său. Paşa l-a întrebat de ce n-a trimis stăpînul său ambasadori ? Iar el a zis că aşteaptă întîi răspuns la scrisoare, să vadă, „dacă e aici dorinţa pentru pace". Atunci i s-a spus că va primi scrisori de la sultanul (după cum a şi primit) de cuprinsul că „pot veni cu încredere oamenii lui pentru tocmirea păcii". Şi dacă se va hotărî la asta, să trimită la el, la marele vizir, în pripă, un om cu înştiinţarea despre venirea ambasadorilor, şi ei, agen-

tul şi Hussein ceaușul, să meargă cît pot de repede la principele în Ardeal. Agentul crede că punctul de căpetenie pentru tocmeala păcii va fi, întîi, cererea de încetarea armelor, timp de doi ani. În vremea asta se vor putea tocmi asupra celorlalte puncte „*şi cu deosebire asupra rostului lui Mihai*“ („et principalmente sopra il negotio di Mihali“); căci ştie bine că principele său „nu se va învoi niciodată la pace, dacă nu va fi cuprins în ea şi Mihai“ [192].

Dar, dacă condiţia era să fie pusă, asta nu se făcea din bunăvoinţă faţă de Mihai Vodă, ci, cel mult, pentru a şi-l cîştiga de supus. Căci despre adevăratele lor simţăminte unul către altul — ce noi şi altfel destul le cunoaştem — ne dau alte lămuriri tîlcuirile aceluiaşi agent ardelean către ambasadorul englez. Pe cînd îşi luară rămas bun, agentul şi soţul său, ceaușul Hussein puţin înainte de plecarea lor, întîmplată la 19 aprilie, englezul, auzind că se duc „pe drumul Moldovei“, întrebă, de ce nu se duc pe drumul mai scurt, prin Ţara Românească“ ? Iar omul de olac al Transilvăneanului („il Tabellario del Trans-o“) răspunse : „că Moldoveanul era mai prieten“ cu domnul său „decît Românul“ (il vallacco). El mai adause că, „dacă n-ar fi scris Transilvăneanul românului prin trimişii săi să nu treacă mai departe, cînd dete bătaia lui Affis Ahmet, desigur ar fi străbătut cu izbîndă pînă la Adrianopol şi ar fi luat în stăpînire acest oraş, pe cînd turcii stau sub Oradea“. Astfel se adevereşte, prin mărturia acelora din partea cărora a fost ameninţat Mihai Vodă, ştirea ce el o trimise, cum am văzut, pe ascuns împăratului — în iarna trecută — asupra pricinei de ce nu şi-a putut urmări izbînzile sale mai adînc în ţara turcească. Ba ardeleanul acesta, căruia Mihai îi arătă prăzile luate de la turci, ne dă dovadă că şi domnul său ştia că Mihai Vodă se prefăcea a-i fi prieten, tocmai pentru pricina arătată, cînd îi trimitea şi lui patru cai, cîştigaţi în acel război. Căci el e „slujitor preacredincios al maiestăţii sale împărăteşti, căruia i-a trimis 12 cai de cei mai frumoşi“. Şi întrebat de englez de ce n-a aşteptat domnul său cu trimiterea sa pînă ar fi văzut la ce capăt ajung ambasadorii săi cu împăratul, el a răspuns că e supărat pe Maximilian care a cuprins Oradea, Husztul şi Baia, că împăratul nu-şi împlineşte făgăduinţele şi se lasă a fi purtat de alţii, în sfîrşit că, hotărît, stăpînul său vrea să facă pace cu turcii [193].

Fără îndoială că asupra acestei stări a lui Sigismund cu Mihai trimisul ardelean, sau cel puţin Hussein ceaușul, făcu arătare şi Porţii sultanului, şi aceasta putea crede că cuprinderea lui Mihai Vodă în pace nu e o condiţie peste care nu s-ar putea trece. Acum, ori că se punea vreun temei pe tocmirea acestei păci „cu Transilvanul şi Valacul“, cum ziceau unii, ori că nu aveau bani şi întîlneau greutăţi a pune în marş oştile, cum socoteau alţii, destul că zorul de mai înainte pentru plecarea lui Ibraim la război, şi anume împotriva lui Mihai Vodă [194], se slăbi mult şi se vorbea, în aceste zile, că nu va fi scos cortul lui pînă după bairam şi că mai tîrziu încă va pleca [195].

Abia trecea însă bairamul, adică paştele turcesc, care fu la 26 aprilie, şi cortul marelui vizir şi al agăi ienicerilor fu scos, la 1 mai, şi întins în apropierea cetăţii. Căci iarăşi se zicea acum că vor ieşi în grabă la oaste, şi că planul ar fi să meargă asupra lui Mihai Vodă. Pricina acestei pripite

schimbări, după mărturia bailului veneţian, din 1 mai, se socotea a fi „veştile rele ce ajunseră aci înainte de 8 zile", adică pe la 23—24 aprilie, „despre o bătaie dată de Mihai Vodă lui Mamut Paşa", care îşi trimise pe însuşi chihaia sa cu mare iuţeală pentru a face cunoscută Porţii păţania sa [196]. Fiindcă turcii căutau să ascundă cît puteau întîmplarea, cum spune bailul, nu sîntem destul de lămuriţi asupra ei şi nu putem hotărî, dacă nu cumva e vorba de bătaia dată sangeacului de Silistra, cu toate că aceasta s-a petrecut de mult, prin martie, ori de o nouă lovitură. Pentru părerea din urmă ar vorbi amănuntele date de un raport din 16 mai, desigur asupra aceleiaşi întîmplări, a cărei veste o dă ca sosită înainte de 2 mai [197] — anume „că ostaşii Valacului, trecînd Dunărea, au atacat şi au rupt pe Mamut Paşa care abia s-a putut scăpa cu trei oameni". Asupra adevărului ştirii ce acelaşi raport ne-o dă, în necurmată legătură cu cea dintîi, nu mai poate fi însă nici o îndoială : întîmplarea povestită nu se aseamănă cu nici una de mai înainte. „Mai mult încă", scrie acest raport, „a venit vestea că 1.600 de soldaţi ai Valacului au jefuit Isaccea, lîngă Dunăre, şi apoi au ars-o, luînd pradă multă [198].

Asupra acestei bătălii gazeta romană care nu putea să lipsească scrie astfel : sultanul a dat ordin lui Mamut Paşa să intre în Ţara Românească şi s-o pustiiască, de răzbunare pentru relele cîte le-a făcut lor voievodul. Mamut se apucă de întărit şi lărgit locul întăriturilor de la Rusciuc, pentru a întinde apoi acolo pod peste Dunăre, pe unde trecuse şi Sinan, în faţa Giurgiului. Mihai, înştiinţat de spioni, trecu noaptea, la sfîrşitul lui aprilie, opt miluri mai sus, fără a fi simţit, şi-i căzu în spate, în revărsat de zori. Mamut se împotrivi cu ai săi năvalei turbate a românilor o bucată bună de timp, dar în urmă, după ce doi cai au fost omoriţi sub el, şi oastea-i era greu dimicată, fugi numai cu 4 inşi. Ceilalţi au fost parte ucişi, parte prinşi vii. Între aceştia a fost şi defterdarul sau vistierul (thesoriere) şi scriitorul de război (il Scrivano del Campo), oameni foarte de frunte, care amîndoi purtase aceste slujbe de multă vreme ; se credea totuşi că se vor răscumpăra cu cîte o sută de mii de galbeni. Prada învingătorilor a fost foarte bogată : le-au rămas corturile, artileria, bagajele, muniţiile, steagurile şi alte lucruri din tabără. Aceste biruinţe, adaugă povestirea, dau nădejde grecilor de a putea scutura jugul tiraniei otomane [199]. Cît trebuie crezut din acestea, nu ştim.

Aceste întîmplări trebuiau negreşit să dea un bold ascuţit turcilor ca să-şi grăbească gătirea de război şi pornirea lor împotriva domnului român. Şi într-adevăr, din 2 mai avem ştirea că se armau 7—8 galeote şi 15—20 fregate pentru a trece cu soldaţii şi alte lucruri de trebuinţă peste Dunăre, avînd „planuri foarte mari împotriva acelui vrednic căpitan" [200]. Se pare că nu se gîndeau la mai puţin decît la scoaterea lui Mihai Vodă din scaun, unde Ieremia Movilă se rugă să fie pus fratele său. Cel puţin aceasta se spune bailului veneţian din unele părţi că ar fi fost ţinta venirii a doi oameni de seamă din Moldova, „unul după altul", pe la jumătatea lui aprilie, cel al doilea aducînd şi o trăsură cu patru cai prea frumoşi pentru sultana (a donare alla Regina) şi alte daruri pentru marele vizir şi alţii [201]. Şi se poate că era ceva la mijloc. La Praga se temeau mult, încă la sfîrşitul lui martie, că „măreţele hotăriri" („le generose resolutioni") ale lui

Mihai Vodă de a trece din nou Dunărea în Bulgaria şi Sîrbia, pentru a lovi pe turci, vor fi crucişate de către supuşii săi, cîştigaţi de aceştia, cu vreo cursă împotriva persoanei lui [202]. Ne aducem aminte că Ieremia cercase şi în toamna anului 1596 a răsturna pe Mihai prin înşişi boierii lui, şi chiar dacă nu ar fi avut acum mîinile în joc, cum sînt dovezi că le va avea mai spre toamnă [203], dar trebuie că auzise de amestecături boiereşti în Ţara Românească pentru a pune capul domnului. De aceea se grăbea a-i cere tronul pentru fratele său.

Dar gătirea aceasta a turcilor pentru război se făcea mai mult de sila întîmplărilor ce le veneau peste cap. În fapt frica şi zăpăceala lor creşteau din zi în zi, şi guvernul nu ştia ce măsuri să ia pentru curmarea neorînduielilor [204]. Sultanul nu-şi putea purta nici „grăsimea sa, cu atît mai puţin cîrmuirea împărăţiei" şi, „dîndu-se de tot în prada femeilor", ele guvernau — şi de aceea toate mergeau pe dibuite [205]. Şi nu putea sluji nicidecum la descurcarea situaţiei sosirea, la 28 aprilie, a ambasadorului tătar, trimis la împăratul pentru pace [206]. Cu atît mai puţin potrivită de a linişti sufletele avea să fie arătarea, tot atunci, în capitală a o mulţime de tătari, şi încă mulţi dintre căpetenii, fugiţi de groază şi de necaz, după risipirea taberei lui Mamut Paşa de Mihai Vodă, „în cîmpiile româneşti" [207]. Ei veniră să se plîngă la Poartă că părinţii lor au fost ucişi în războiul persan, iar ei, copiii lor, se prăpădesc în acest război, rău purtat, cu împăratul creştin. Mai bine ar fi pentru toţi, ziceau ei, să se facă pace. Totuşi jalbele lor avură darul să mai scuture puţin guvernul sultanului. Răspunsul bărbătesc ce li se dete şi faptele ce-i urmară parcă dau dovadă de o înviorare a puterilor cîrmuitorilor şi de ieşirea lor din zăpăceală. O pace cinstită, ziceau ei, nu s-a putut cîştiga pînă acum, cu toate că a fost cerută de mai multe ori. Sînt deci datori, şi le face onoare să moară pentru împărăţie şi stăpînitorul ce-i ocroteşte. Altfel, ei pot privi ce pregătiri mari au făcut, fac acuma, şi vor mai face. Iată acum va ieşi la oaste marele vizir, Ibraim Paşa, cumnatul sultanului, şi va împărţi arme la toată miliţia Constantinopolului, şi curînd va pleca unde i s-a spus [208]. Scurt, răspunsul era menit să dea curaj. Şi într-adevăr, oarecare încredere în sine cîştigaseră turcii în aceste zile. Dar aceasta le venea dintr-altă parte şi de la alte întîmplări.

Nu va fi ajuns trimisul ardelean ce plecă la 19 aprilie cu Hussein ceauşul acasă, cînd iată că sosiră, la 2 mai, patru curieri ai voievodului Moldovei, aducînd ştirea de alegerea cardinalului ca principe, cu învoiala tuturor. Ieremia Vodă trimise chiar şi scrisoarea cardinalului prin care îl rugă să înştiinţeze pe sultanul despre aceasta şi să ceară să-i trimită un ceauş pentru a tocmi şi statori iarăşi lucrurile Transilvaniei cu Poarta otomană, precum au fost în trecut. Moldoveanul mai scria cum toţi ardelenii s-au rugat de principele lor să încheie pace cu turcii, dar că el le-a răspuns că nu poate face aceasta din pricina făgăduinţelor sale ce-l îndatorează către papa şi împăratul. Şi astfel s-a făcut că a chemat domn pe cardinalul. La aceasta a lucrat şi ajutat mult cancelarul polon Zamoyski. La 7 mai apoi a şi fost trimis un ceauş cu scrisori la cardinalul — după unii

el era întărit în stăpînirea Transilvaniei [209]. La toată întîmplarea, noul principe va fi fost încredinţat, după cum scrie bailul veneţian, „de bunăvoinţa marelui stăpînitor" şi va fi fost îmbărbătat „să asculte cu osîrdie de maiestatea sa" [210]. La 9 mai alţi trei curieri veniră de la vodă al Moldovei cu scrisori de la cardinalul prin care înştiinţa şi el de-a dreptul că a fost făcut domn al Transilvaniei şi că vrea să fie servitor al Porţii, plătindu-şi tributul şi împlinind toate poruncile drepte ale înălţimii sale. Cu acest prilej scrise Ieremia Movilă şi de Mihai Vodă vestea ce am mai pomenit-o, că, văzîndu-se părăsit, a cercat şi el a se scăpa în Moscova, ceea ce simţind Moldoveanul, a pus pază la graniţă pentru a-l prinde [211]. În Constantinopol, unde se ştia ce multă oaste are Mihai Vodă grijită, şi cît de mare număr de bărci îi stau la îndemînă, se dă acestor ştiri numai înţelesul că Mihai Vodă e gata a fugi în Rusia, dacă se va vedea părăsit de Transilvănean şi dacă oştile turceşti s-ar îndrepta spre el şi el ar vedea că nu poate ţine piept cu ele [212].

Aceasta trebuia, bineînţeles, să-i îndemne şi mai mult ca de o parte să stăruie pentru împăcarea cu Andrei Báthory care va mărturisi şi el singur că a rugat, de la început, pe sultanul pentru aceasta [213], de altă parte ca împotriva lui Mihai Vodă să-şi ducă oştile. Vorbeau acum, ce e drept, mulţi, la Ţarigrad, că serdarul Ibraim, marele vizir, care ieşi la 15 mai împreună cu aga ienicerilor în corturile de sub zidurile capitalei, — ba aga îşi şi începu marşul a doua zi — se va îndrepta împotriva Ţării Româneşti, fiind odată siguri de Transilvania. Că aşa ar fi poruncit sultanul spunea însuşi camarierul serdarului către martorul nostru. Era chiar vorba că va fi atacat pe mare şi pe uscat. De cap al vaselor ce aveau să meargă pe Dunăre fu numit Şaban, fostul paşă de Cipru. Apoi primul ordin a fost tras iar înapoi şi se rîndui să se trimită numai cinci caicuri, zece galeote şi o galeră şi trei alte vase, cu menirea de a face repede pod, pentru care ar fi gata materialul, scria martorul nostru, la 16 mai. Totuşi se zicea că războiul nu va fi început pînă ce nu va veni „o legaţiune" din Transilvania, de vreme ce marele vizir a dat ordin ceauşilor trimişi acolo, să-l caute la întoarcere, căci dînsul va merge încet. Astfel nu se ştia, la jumătatea lui mai, oare generalul va merge în persoană în contra Românului, sau în Ungaria, ori se va închide în Sofia ori în Belgrad, pentru a da apoi ordin lui Satîrgi şi tătarului, ce au să facă. Atîta că toţi aveau acum zor să meargă la tabără. Totuşi oastea se vedea că nu va trece de 20 de mii, spune vestitorul sfîntului scaun, şi ăştia, în mare parte, oameni neharnici şi copilandri nepăţiţi [214] — cu toate că bailul scria, două zile mai înainte, că Ibraim va ieşi cu oaste mai mare de cum au avut Sinan şi alţii, ba chiar sultanul, cînd a fost în persoană la război. Doar era porunca aspră ca nimenea, nici un fel de ostaş, să nu rămînă acasă, şi adunarea lor se făcea nu numai la Constantinopol ci în toate părţile împărăţiei [215]. Se vorbea apoi de nişte „principi ai Ţării Româneşti" care aveau să meargă cu Ibraim [216] — o dovadă mai mult că lovitura dintîi era să fie dată lui Mihai Vodă, pentru al cărui scaun stă grijită şi persoana ce avea să-l ocupe.

Hotărît că atunci, cînd principele Ardealului îşi îmbia din nou supunerea către turci, după dorinţa ţării, cînd răceala între el şi voievodul ro-

mânesc era aşa de mare, încît trebuia să se pună în legătură cu Poarta pe acolo, peste Moldova, şi prin mijlocirea voievodului ei [217] şi, în sfîrşit, cînd acesta făgăduia că pe la el nu va scăpa Mihai Vodă, şi va fi adus în ascultarea lor, o oaste de seamă turcească putea porni împotriva lui cu bune nădejdi de izbîndă.

Şi într-adevăr Ibraim Paşa plecă, două zile în urma agăi ienicerilor, după ştirea ce o primeşte voievodul Moldovei [218], deci pe la 18 mai. Oastea lui, a cărei mărime nu o mai ştim curat, avea un parc de vreo 400 de tunuri. Şi, în sfîrşit, mai hotărîse a trimite pe Marea Neagră, pe lîngă caicele şi galeotele ştiute, încă 8 galere, ce se pregăteau cu iuţeală la 29 mai. Unii ziceau că acestea aveau să sprijinească oastea de care se judecă şi acum, la sfîrşitul lui mai, că, hotărît, va ţine drumul drept împotriva lui Mihai Vodă ; alţii îi mai dau, afară de aceasta, şi menirea de a zidi din nou cetatea Giurgiului, dărîmată de domnul nostru [219]. Singurul lucru care trebuia să moaie pasul oştilor era răspunsul aşteptat de la principele Ardealului, de unde nu mai sosiseră veşti în vremea din urmă. Cîtă vreme nu s-a întors ceaşul Mustafa şi de ambasada ardeleană ce trebuia să vină cu el ca să încheie iarăşi învoielile vechi cu Poarta [220] nu se ştia nimic, aceasta nu putea fi lipsită de orice îndoială, dacă Andrei Báthory nu se va fi ajuns cu împăratul, de cînd n-a mai zis nimica. Vedem dar că, dacă schimbarea aceasta nu s-a făcut, atunci, ori se împărţea în două oastea turcească pentru a merge o parte în Ungaria şi una împotriva Ţării Româneşti, ori nu, judecata baiului veneţian era cît se poate de dreaptă : „Întîmplările din Transilvania şi neînţelegerea între creştini pentru acest principat nu numai au curmat cursul bărbăţiei şi vredniciei lui Mihai Vodă, dar au stricat întregii creştinătăţi“ [221].

A feri creştinătatea de această pagubă şi a se mîntui pe sine de primejdia pierzării era întrebarea cea mare ce se punea acum harnicului domn românesc. Situaţia lui nu era acum nicicît mai bună decît la 1595, cînd aştepta năvala lui Sinan Paşa, poate chiar mai grea.

Acum ca şi atunci aştepta să cadă asupra capului său o mare oaste turcească. Dacă nu se potriveau nici vestitorii şi reprezentanţii puterilor creştine în preţuirea ei, cu atît mai puţin putea şti el din ţară, cît e de mare, şi de bună seamă trebuia să fie aplecat a crede veştile care o arătau chiar mai puternică decît era. Dar, atunci se găsea în Ardeal un principe aliat cu împăratul, şi el căută numai a stoarce de la dînsul preţul cel mai mare, în schimbul ajutorului ce i-ar da, pe cînd cel de acuma era în ruptoare cu marele stăpînitor creştin, şi nu se ştia dacă se vor putea împăca. Se ştia însă că umblă să lege prietenie cu duşmanul său, turcul. În Moldova izbutise atunci Sigismund Báthory a-şi pune un domn ascultător de poruncile sale, dar nu se aştepta nime ca Ştefan Răzvan să fie o primejdie pentru domnul creştin din ţara soră. Acum Ieremia Movilă era duşmanul de moarte al acestuia şi sta în legături cu supuşi de-ai lui, doritori de schimbări, pe lîngă scutul ce-l avea acela în Polonia şi pe lîngă duşmănia [...] cancelarului acestei ţări, Zamoyski, faţă de el însuşi. Puterea lui era cu mult mai mare acum. Ba avea chiar multă trecere la Curte şi prietenie strînsă cu ea, şi îşi aştepta două, poate şi trei rînduri de solii să se întoarcă de acolo. Dar nu putea şti, dacă acolo se gîndeau şi se găteau să-i

ajute repede a se scăpa din lanţul ale cărui verigi se încheiau în jurul său. Acest lanţ el trebuia să-l rupă, să nu-l lase a se închide. Şi asta nicăieri nu era cu mai puţină primejdie pentru el decît chiar la veriga cea nouă ce se ardea în foc, la veriga de prinsoare. Dacă era ca rodul luptei de care s-a apucat şi o purta de cinci ani de zile să nu se risipească, dacă era ca la încheierea păcii generale între puternicii împăraţi ai neamţului şi ai turcului să se poată aştepta într-adevăr la mîntuirea de jugul turcesc, cel puţin cînd împăratul ar ieşi cu noroc, atunci trebuia să-şi ţină, ori cu ce jertfă ar fi fost, deschisă calea apusului. Cu atît mai mult, cînd avem semne limpezi ce lucru minunat dezbătea el acum cu împăratul şi cînd ne vom adeveri în urmă că acesta, lucru vechi altfel, ce-i fulgerase inima întîia dată la întorsul lui Sigismund de la Oppeln, şi pentru care neprorupt îmbărbătă şi aţîţă pe maiestatea sa de atunci încoace, cînd ne vom adeveri, că acest lucru îi frămîntă şi acum toată fiinţa sa. Deci, în momentul acesta, lui Mihai Vodă nu-i rămăsese alta decît a împiedeca, dacă ar izbuti, pe Andrei Báthory, noul domn al Ardealului, să nu se închine şi să nu-şi supună iarăşi turcului ţara şi al doilea, de a şi-l face prieten ori, cel puţin, de a se pune la adăpost faţă de orice duşmănie din partea lui. El înţelese lămurit aceasta şi de aceea trebui să-şi calce pe inimă şi să primească dacă nu era alt chip, cele mai grele puncte ce i se puteau cere. Şi aşa aveau să fie numai de formă, pentru a mulţumi îngîmfarea vecinului, şi pentru a cîştiga timp, pînă ce-şi va putea pune planul la cale, cu voia împăratului, cum aştepta, sau chiar fără voia lui. Am ajuns din nou la punctul, cînd Mihai Vodă trebuie să se supună, faţă de Ardeal, la un contract ca cel încheiat cu Sigismund Báthory, la 1595, înaintea luptei de la Călugăreni.

Pe cînd George Ravazdy, trimisul principelui ardelean la Constantinopol, în timpul cînd Mihai mergea acolo să ceară domnia ţării şi Gavril Haller se aflau a doua oară la Mihai Vodă pentru a căuta punctele de apropiere între cele două ţări, poate chiar ducînd condiţiile din urmă ale domnului lor şi ale Ardealului, sosea, în sfîrşit, la Cluj, ceaşul turcesc Mustafa [222], sîmbătă în 29 mai, împreună cu un delegat din Moldova. Li se făcu o primire foarte strălucită. La 9 ore bătură tobele şi suflară în trîmbiţi. Apoi le ieşi înainte, la jumătate de mil pe drumul Turdei, unde dormiseră peste noapte, tot alaiul Curţii împreună cu mulţi cetăţeni de frunte din Cluj şi cu trăsura cardinalului [223] trasă de 6 cai. Aci fură luaţi oaspeţii, care trecură de la poarta cetăţii pînă la palatul cardinalului printre rînduri de oaste pedestră. Nu s-au oprit la palat, ci au fost duşi la locuinţa din „Castelul cel vechi". Peste două ceasuri cardinalul trimise la delegatul Moldovei „patru persoane de frunte împreună cu un cal împodobit frumos, pe care să aducă la Curte pe pomenitul delegat. Cardinalul a vorbit cu el, cît ai fi fiert două ouă". Asemenea a fost adus delegatul turcesc, peste un sfert de ceas. Lui i-a ieşit cardinalul înainte, pînă în a patra odaie, şi a stat cu el jumătate de ceas.

Această primire era menită nu numai să cîştige inimile turcilor, ci, poate mai ales, pentru a speria pe stăpînitorii de la Viena, Praga şi de la Tîrgovişte.

În fapt, se afla atunci la Cluj Gaşpar Patho, trimis de colonelul de la Sătmar, Mihai Székely (Secuiul), cu o scrisoare de la împăratul, de bună seamă cu întîiul răspuns al acestuia, de la 7 mai. Degeaba ceruse Patho să fie primit şi el de principe, o zi mai înainte de venirea turcului, căci n-a izbutit. Cancelarul punea pricină că n-are scrisori de credinţă şi că principele e cam bolnav. Trimisul lui Székely, din raportul căruia cunoaştem amănuntele de mai sus şi cele ce urmează, după ce a văzut primirea ce se făcu moldoveanului şi turcului, se duse la Gaspar Kornis, generalul oştilor ardelene, care era bolnav. Acesta se ridică în pat şi plîngînd şi oftînd zise : „Vezi, iubite domnule Patho ce facem noi ?“ Iar acesta răspunse : „Văd, milostive domnule, că aţi căpătat un turc“. Atunci zise iarăşi Kornis : „Dumnezeu să bată pe copiii vînzători (die verrätterischen Hurenkhinder), care sînt de vină la aceasta, anume pe Ştefan Bocskay şi Sigismund Rákoczy. Căci, de ar fi trimis atunci Rákoczy 7.000 de oameni înlăuntru, cum i-am scris, niciodată nu s-ar fi ajuns la atîta“. Dar, acesta să nu spună la altul, decît lui Székely. Acesta însă să nu creadă că toţi ardelenii sînt trădători ai împăratului. Îl încredinţează apoi că va îngriji el să nu să săvîrşească acum tocmeala cu turcul. Totuşi generalul ardelean sfătui pe Székely să nu-şi răzbune asupra lui Blasius Szabó (care a predat Husztul lui Andrei Báthory) prin ocuparea bunurilor şi treierarea clăilor lui de grîne, cum aude că face ; aceasta ar putea împiedica tocmeala capilor (a lui Báthory cu împăratul). „Căci dacă ar fi să se lucreze astfel, atunci împăratul nu ar începe pricina cu aceasta (wirdet der Khaiser den handl nit hiemit ... anfangen), ci într-alt chip“ [224].

Nu era lipsă de lucrarea lui Kornis, a cărui făgăduinţe şi sfaturi Székely le însoţea cu însemnarea că ele dau probă de „nestatornicia transilvănenilor“, pentru ca învoiala cu turcul să nu se încheie acum. El venise numai să cheme un ambasador ardelean pentru a se tocmi la Constantinopol asupra punctelor ce va aduce, după cum înţelegem din însuşi răspunsul ce-l va da principele la scrisoarea sultanului şi a marelui vizir, ca şi din scrisoarea lui Ieremia Vodă către regele polon [225].

Dar, pînă să-şi capete răspunsul, ceaşul Mustafa avea să mai vadă şi alte lucruri decît primirea sa domnească.

Tătarii, în umblările lor după pradă, atinseseră şi hotarele Transilvaniei şi izbutiseră, de curînd, a pune o cursă cetăţenilor de la Ineu (Ienö), luîndu-le, o ceată din ei, vitele de la păşune, şi tăindu-i rău, în unire cu alte cete ascunse într-o pădure cînd ieşiră să-i urmărească. Ei înaintară apoi, pe la hotarăle begatului Timişorii cu Ardealul, spre miază-zi [226].

Două zile înainte de a sosi ceaşul Mustafa, principele scria lui Ali-Paşa de la Timişoara şi serdarului Mehemet (Satîrgi) la Belgrad cărţi de jăluire asupra acestor călcări pustiitoare ale graniţelor sale, la care şi „alţii ca ei“ (adică turcii) au luat parte, cerîndu-le să scrie hanului, şi paşa de Timişoara să poruncească şi supuşilor săi, să înceteze cu facerea de rele. Aceasta nu se potriveşte cu încredinţările de pace ce şi-au făcut de la început şi pe care supuşii săi din casele de pază de la hotar au şi ţinut-o. Iată, acum tocmai trimite şi la Poartă ambasadă pentru încheierea păcii, chiar înainte de a-i fi sosit răspunsul la întîia îmbiere ce a

făcut sultanului. Şi să creadă ce le va spune trimisul său Ştefan Ováry cu privire la asta, şi să fie străduitori şi ei ca războirea să-şi ajungă sfîrşitul [227]. Iar în dimineaţa cînd veni ceaşul, aduse un curier de la Lugoj, cu numele Boyer, ştirea că miercuri (la 25 mai) paşa Timişorii, în unire cu tătarii, a pustiit şi a ars ţinutul Logojului şi al Caransebeşului, iar miliţia de pază din acel ţinut a închis-o în castelul Lugojului, arzînd oraşul. Poate de atunci să fi cîştigat şi castelul, zicea Boyer către Patho, martorul nostru, căci au trimis la Timişoara după tunuri.

Auzind principele aceasta, porunci, îndată după primirea ceaşului, să se bată timpanele şi să se sufle trîmbiţele, pentru a face cunoscut ca toată oastea cîtă era adunată în Cluj să fie gata de plecare, căci mîine-zi vrea domnul să pornească de dimineaţă la Alba Iulia. Şi nici n-a plecat Patho de la Cluj pînă ce, într-adevăr, sîmbătă, caii generalului G. Kornis au şi fost duşi. Şi pe drum către casă el a întîlnit mulţi cai şi multe care mergînd spre Cluj [228]. Într-adevăr ceaşul îşi primi răspunsul numai după ce fu, la 7 iunie, martorul dietei ţinute în tabăra de la Cluj. Căci vorba de plecare la Alba Iulia fu făcută, pare-se, numai pentru amăgirea lui Patho, să nu creadă că are ceva de gînd împotriva Oradei şi a împăratului [229]. Mustafa era deci în stare să raporteze de banii şi oştile ce s-a votat principelui, în această stare de turburare ce-i înconjura ţara [230], ca şi de oastea multă ce a văzut-o aci gata adunată [231]. În scrisoarea ce avea să ducă, cardinalul mulţumea sultanului şi marelui vizir pentru bunăvoinţa lor faţă de dînsul. Cu privire la porunca înălţimii sale ca să-şi arate prin ambasadori „dorinţele" de a căror împlinire leagă încheierea păcii, spune că chiar înainte de a veni Mustafa ceaşul grijise de aceasta, la ambasadori şi plecaseră. Iată, deci că a slobozit curînd şi pe ceaşul să meargă cu ei împreună, şi se roagă să-i creadă ce vor spune şi să-i împlinească cererile — nimic peste putinţă nu poftește. Vizirului, de care ştia acum că el are să fie serdar anul acesta, îi spune şi de învoiala scrisă ce a avut cu paşa Timişorii, ca să stea pe pace cît timp va fi în tocmeli cu Poarta. Dar iată că el şi cu tătarul au năvălit cu mari oşti în ţinuturile sale, i-au pustiit pămîntul, i-au luat şi i-au tăiat poporul şi vitele lui. Şi el ar fi putut face asemenea, dar se ţine de lucrul început. Se roagă să stăruie a i se asculta dorinţele că nu-i va fi nemulţumitor [232].

Ambasadorii principelui, pomeniţi aci, erau grijiţi să plece, cînd Ştefan Ováry şi, după Szamosközy, cu el Ştefan Raţ [233] se trimiteau la Timişoara şi Belgrad [234]. Sosind Mustafa, ei au fost opriţi, se vede, din cale, pentru a pleca împreună cu acesta, ceva mai tîrziu. La 22 iunie se aflau în Suceava. Numele lor, Nicolae Gávai şi Franţ Budai [235].

Despre toate aceste întîmplări în jurul său, Mihai Vodă trebuia să aibă cunoştinţă. Atît de lipsit de prieteni în Ardeal, unde doar avea chiar moşii, în ţinutul Albei [236] şi în Moldova, unde ştim de mult că avea legături, nu ni-l putem închipui. El va trimite odată, într-alte vremuri, o solie la Basta, ce nu va ajunge la el, pentru a-i spune de „creditul ce-şi cîştigase Andrei Báthory", în acest timp, „atît în Moldova cît şi în Polonia şi la turci" [237]. Şi acelaşi lucru îl va spune însuşi, peste un an şi jumătate, într-un memoriu, maiestăţii sale, cum ardelenii necredincioşi au ales într-un glas pe Andrei Báthory de principe, la recomandarea lui

Sigismund, „şi s-a supus regelui Poloniei, turcilor şi tătarilor“ [238]. Apoi, scurt după plecarea lui Gávai şi Budai la Ţarigrad, peste Moldova, ba poate chiar înainte de aceasta, trebuiau să se fi întors din Ţara Românească Haller şi Ravazdy, şi de bună seamă în societatea unui trimis al domnului român. Căci, înainte de sfîrşitul lunii, vom afla pe Ravazdy, din nou în Tîrgovişte, cu alt soţ însă, cu Nicolae Vitéz (=Viteazul), aducînd cele din urmă condiţii de învoială între cei doi domni şi ţările lor. Şi de aceste cumpăniri fireşti îşi cîştigă întărirea printr-o scrisoare din Caşovia, 29 iunie, unde cineva adusese veste din Cluj, că „a văzut acolo legaţiunile turceşti, tătăreşti, polone şi româneşti“, dintre care cele trei dintîi se sileau să cîştige pe cardinalul ca să intre în ligă cu ei [239].

A putut Ravazdy spune, încă înainte sau acum, că domnul său a trimis a doua oară scrisoare împăratului, cu încredinţarea despre dorinţa sa de a-i servi şi rugîndu-l pentru bunăvoinţa lui [240]. I-a putut spune că acum în urmă au fost trimişi chiar Bocskay şi Náprágyi, abia întorşi de la tocmeala făcută în numele lui Sigismund, pentru a cerca un chip de împăcăciune [241], cu toate că în faptă, despre ei n-avem cunoştinţă să fi mai ajuns la Praga a doua oară, în acest timp, şi scrisoarea lui Bocskay nici nu ne lămureşte că într-adevăr ar fi avut însărcinare, ci numai că vor veni iarăşi la Praga (cum se pare, de bunăvoie) şi acolo vor spune ce s-au tocmit deoparte şi de alta [242]. Mai departe aflăm că scrisoarea cardinalului fu trimisă prin mijlocirea lui Basta [243]. A putut, în sfîrşit, să fi venit pînă acum chiar şi Aloise Radibrat, pe care împăratul îl trimitea, la 4 iunie, cu însărcinare numai din grai fără altă scrisoare decît creditiva lui, pentru a-i „răspunde mai sigur“ la cele ce i-a făcut cunoscut prin curierul său (quae nobis percursorem vestrum significanda curastis) [244]. De acesta ştim că sosise aci la 30 mai, şi a fost trimis pe ascuns de Mihai Vodă la maiestatea sa, pentru a-i raporta asupra stării în care a ajuns, fiindcă a urmat atît de bărbăteşte sorţii şi intereselor lui [245]. Toate acestea nu schimbau situaţia momentului întru nimic. Dimpotrivă ea trebuia să i se arate cu atît mai primejdioasă şi din această parte a Ardealului, cu cît trimisul său ce văzurăm că a umblat în iunie prin această ţară îi va fi povestit de oştile ce le-a văzut la Cluj, de ajutorul însemnat ce e vorba că i-a sosit din Polonia [246] şi, poate, şi de trecerea principelui cu tabăra sa cu tot la Alba Iulia, care totuşi avu să se petreacă, după plecarea turcului : căci pe 27 a lunii era chemată adunarea tuturor oştilor la Alba Iulia, unde principele cerea, la 17 iunie, încă tot din Cluj, să-i trimită saşii din Sighişoara vin şi ovăz [247]. Şi pe lîngă toate, cardinalul va spune, prin august, nunţiului papal Malaspina că aflase, în acest timp încă de la un domn raguzan, că Mihai Vodă a făcut îmbieri împăratului de a intra în această ţară şi a o cuprinde în numele maiestăţii sale [248], ceea ce l-a făcut cu atît mai aspru şi silnic la tocmeală. Destul că situaţia era atît de grea pentru Mihai Vodă şi atît de priincioasă pentru cardinalul Andrei, încît acestuia trebuia să-i zboare porumbelul fript în gură.

Cînd va fi ajuns George Ravazdy şi Nicolae Vitéz la Tîrgovişte nu s-a mai putut face multă vorbă.

La 26 iunie se scriau la Tîrgovişte două diplome, în numele lui Mihai Vodă şi al boierilor lui deosebit, care cuprindeau îndatoririle ce lua Ţara Românească şi domnul ei către principele Andrei şi ţara lui.

Mihai Vodă face cunoscut că : „cu care credinţă, dreptate, supunere şi ascultare“ s-a „îndatorat faţă de principele Sigismund, în timp cînd a cîştigat principatul, cu aceeaşi credinţă, dreptate şi ascultare“ făgăduieşte (polliceor) „a fi îndatorat“ şi către noul principe al Transilvaniei, Moldovei, Munteniei ş.a. Şi pentru adeverirea acestei îndatoriri face înaintea sfetnicului serenităţii sale George Ravazdy şi a domnului comite de Turda, Nicolae Vitéz, jurămînt pe dumnezeu tatăl, fiul şi duhul sfînt, de acelaşi cuprins ca mai sus. Şi mai făgăduie, că de va afla despre ceva împotriva lui îi va da ştire, va fi „prietenul prietenilor şi duşmanul duşmanilor“ lui. Afară de aceasta, făgăduie a ţine toate acele contracte pe care le-a urmat în vremea lui Sigismund, „şi în purtarea războiului“. Contractul acesta e subscris de Mihai Vodă şi de secretarul său Ioan Raţ.

Tot aşa fac cunoscut Ieftimie, primul episcop al Munteniei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, logofătul Tudosie, logofătul Mirislău, banul Calotă, Radu clucerul, Preda postelnicul, Radu comisul, Stoica stolnicul, Andronic vistierul, Sava armaşul, Şerban paharnicul, boierii voievodului Munteniei, Mihai, şi sfetnicii lui juraţi, Leca aga şi Pană vistierul : că, „văzînd bună pornirea domnului lor („az ô Nagyága jóra való indulatját“) faţă de noul principe Andrei, vor fi şi ei împreună cu măria sa, cu aceeaşi aplecată credinţă, dreptate şi ascultare către maiestatea sa Andrei Báthory dimpreună cu ţara“, precum au fost în vremea lui Sigismund. Apoi repetă şi ei a fi prieteni prietenilor şi duşmani duşmanilor alteţei sale. Dar mai adaugă că : şi maiestatea sa „să ţină în acelaşi contract“ pe măria sa, domnul lor Mihai Vodă, fiul lui, Pătraşcu şi urmaşii lor dimpreună cu dînşii [249].

Se pare că cu aceste contracte se duse la Alba Iulia, însoţind pe ambasadorii ardeleni, chiar Ioan Raţ, secretarul domnesc, pentru a primi acolo în schimb exemplarele necunoscute ale principelui şi al ţării lui, cuprinzînd îndatoririle lor faţă de români [250].

Privind contractele acestea mai de aproape, vom înţelege uşor că ele nu sînt înnoirea contractului încheiat la anul 1595, înainte de lupta de la Călugăreni, cu Sigismund Báthory, cu toate că se zice aceasta. Căci acel legămînt se atingea de fiinţa Ţării Româneşti, dacă era să se urmeze cuvîntul scris. Ştim, ce e drept că aceasta nu s-a întîmplat, şi starea celor doi domni unul către altul a păstrat numai firea unui mai înalt tutorat al domnului ardelean, şi acesta mai mult de făloşie goală decît de vreo adevărată supunere a domnului român către el [...].

Împlinind pofta de mărire a îngîmfatului său vecin cu preţul smeritei sale supuneri, după ce altfel n-a fost în stare a dobîndi prietenia ori cel puţin încrederea lui, Mihai Vodă depărtă deodată de la ţara sa orice primejdie — chiar în vremea cînd era mai ameninţat. Dacă din partea Transilvaniei n-avea nici o grijă, de la sine urma că moldoveanul care nu ştia cum să se lipească mai strîns de prietenul său Andrei Báthory avea să stea mîlcom. Şi dacă turcii erau să vină asupra sa, Andrei Báthory era dator a-şi apăra vasalul cu armele. Dar era mai de crezut că ei, în această stare, cunoscîndu-i şi aşa măsura, ori se mulţumeau cu întîmplarea, ori că trebuiau să-şi îndrepteze armele împotriva celui ce le-a stricat planul războiului, împotriva lui Andrei Báthory, ori că apoi, mai sigur decît toate, ei aveau să meargă, fără a-l atinge, împotriva Ungariei.

Astfel, privind şi numai acest cîştig, cumpănirea rece va trebui să dea tot dreptul politicii urmate de Mihai Vodă în acest moment. Dar ea ni se arată ca o isteaţă trăsătură diplomatică, ba chiar foarte măiastră trăsătură, cînd vom vedea şi alte urmări mai însemnate, dinaintea cărora se pierd acestea pomenite aci ; cînd vom şti că prin asta nu s-au rupt legăturile ce avea cu împăratul şi stăruinţele ce punea pe lîngă dînsul ; cînd vom putea judeca din fapte că totuşi altceva era ţinta lui de pe urmă, şi cînd vom înţelege cît de mult îi fu ea înlesnită prin această învoială legată cu Andrei Báthory. Ba ea îi dete putinţa de a-şi săvîrşi planul chiar fără a mai aştepta ajutorul şi îngăduinţa tărăgănătorului împărat. Şi nu trebuie să uităm greutatea cea mare ce a trebuit să învingă domnul nostru pînă să ajungă la izbînda sa diplomatică din vorbă. Dacă şi nu avem mărturie nemijlocită, vreo scrisoare oficială, că el ar fi ameninţat într-adevăr aşa de aspru pe cardinalul cum se vestea, zicînd că, de se va lăpăda de împăratul, să ştie că va năvăli asupra lui mai rău decît turcii şi tătarii şi nu va cruţa nici copilul în pîntecele mamei [251], totuşi am arătat mai sus neîndoielnic că el nu-l lăsase nici cît de puţin în nedumerire asupra politicii sale, strîns legate de interesele împăratului. Acum, a-l întoarce pe cardinalul principe, cînd încă nu se ştia la ce capăt aveau să ajungă încercările lui de a se apropia de împăratul, a-l întoarce de la neîncrederea firească şi atît de întemeiată şi a-l aduce într-o situaţie care-i închidea ochii chiar şi atunci, cînd semne se vedeau şi zvonuri hotărîte începeau să umble despre ce cocea Mihai Vodă în inima sa, ba cînd acestea i se spuneau chiar lui în formă de ştiri vrednice de credinţă [252], e desigur o izbîndă foarte de seamă. E drept, ea nu va putea fi scutită de învinuirea şireteniei, a vicleniei chiar. Dar, cînd ne gîndim cu cîtă răutate i se cereau condiţii umilitoare de supunere, în vreme ce, după cîtă slujbă cinstită a făcut creştinătăţii şi Ardealului, trebuia să fie socotit ca asemenea şi să poată încheia un contract de alianţă ca vecin la fel cu vecinul ; cînd ne gîndim că temeiul planului lui era răzbunarea unui şir întreg de viclenii, cu care fusese înşelat şi împăratul de-şi pierduse o ţară, şi răsplata atîtor jurăminte călcate şi, pe lîngă toate, cînd ne gîndim că fapta lui slujea unui interes al ţării lui potrivit intereselor comune ale creştinătăţii, nu putem să nu-i dăm tot dreptul în ceea ce a făcut pînă acum, chiar socotind că toate se făceau cu ştiinţă şi într-adins, în vederea planului a cărui împlinire va căuta s-o pună la cale cît de curînd, cu uimitoare stăruinţă.

NOTE

[1] A.C.H. Rudolf către Maximilian, Podiebrad, 4 decembrie 1598.

[2] A.C.T. Maximilian către de Turri, Caşovia, 30 august 1598. L-a trimis înainte la oaste, spre graniţele Transilvaniei, ca să ţină ostaşii în frîu, să nu vagabondeze şi să facă pagube supuşilor.

[3] A.C.H. Rudolf către comisarii din Transilvania, Podiebrad, 1 noiembrie 1598.
[4] Ibidem. Rudolf către Maximilian, 4 ianuarie 1599. Plecase din Podiebrad, de unde fugise de răul ciumei şi încă tot nu cuteza să se întoarcă la Praga. Asupra numirii lui Basta citim şi în protocolul de „Expedit" din Arhiva Ministerului de Război, sub 3 ianuarie 1599. (Expedit 202, f. 455).
[5] A.C.H. Rudolf către G. Basta, Brandeis, 7 ianuarie 1599. Copie neiscălită.
[6] C. Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneţia, 1638. Carte scrisă cu ştirea şi sub ochii lui Basta.
[7] *M.H.D.*, III, p. 86—87. Rudolf către Albrecht, Praga, 15 februarie 1597.
[8] *Ibidem*, p. 88. Albrecht către Rudolf, Brüssel, 6 martie.
[9] *Hurmuzaki*, XII, p. 299—300. Trauthson către Maximilian, Praga, 19 mai 1597.
[10] Spontoni, p. 338. El nu spune de olandeză nimic.
[11] *Hurmuzaki*, XII, p. 299, nota 2. Cornazzani către ducele de Parma.
[12] Ováry, II, p. 246.
[13] Illésházy, p. 49.
[14] Dacă ar fi făcut ceva, desigur spunea în raportul său din 8 noiembrie către Cornazzani, căci îl vom vedea că nu e deloc cruţător cu laudele. Ováry, p. 246.
[15] *Hurmuzaki*, XII, p. 328—329 şi 330 nota. C. Seretani către Maximilian, Praga, 14 şi 21 ianuarie 1598. Nu ştim dacă titlul de „general" e adevărat.
[16] A.R. Regist. 199, f. 12. Vezi şi f. 16.
[17] *Hurmuzaki*, XII, p. 334, nota 1. Scrisoare către Maximilian, 19 februarie şi Basta către Maximilian, 5 februarie.
[18] *Ibidem*, p. 372 şi 373—374. Scrisoarea lui Pezzen din 9 şi a lui Rabuss din 11 iulie, Viena. La 9 iulie se ceruse de Consiliul de Război informaţie de la Geizkoffler asupra angajării şi lefii lui Basta. A.R. Regist. 201, f. 361.
[19] *Ibidem*, f. 364.
[20] *Ibidem*, f. 359, sub 2 şi 3 iulie.
[21] *Ibidem*, Expedit. 200, f. 13.
[22] *Hurmuzaki*, XII, p. 275, nota.
[23] A.R. Regist. 201, f. 73, sub august 6, f. 375 v., august 9; şi Expedit. 200, f. 626, august 9.
[24] Ibidem, Regist. 377, sub august 17.
[25] A.C.T. Maximilian către de Turri, Caşovia, 30 august 1598.
[26] A.R. Expedit., fasc. 71. Király către un comandant de oaste împărătească, care nu poate fi decît Basta sau Redern. Oradea, 2 septembrie.
[27] Vezi mai sus. Apoi scrisoarea din 4 septembrie către Maximilian.
[28] San Clemente, *Correspondencia*, p. 234—235. Spontoni, p. 67 sq.
[29] A.C.H. Cesare Porta către arhiducele Ferdinand, Tokaj, 12 octombrie 1598. S. Rákóczy, M. Székely, Heidenreich, căpitanii acelor părţi, avuseseră ordin să dea ajutor arhiducelui. Vezi A.R. Regist. 201, f. 75 şi 382.
[30] *M.H.D.*, III, p. 103. Caşovia, 28 octombrie.
[31] A.C. Ms. 595. 9, f. 623 sq.
[32] Ováry, II, p. 248—249.
[33] A.C.H. Scrisoarea lui Maximilian din 17 octombrie.
[34] A.R. Regist. 201, f. 395, noiembrie 15 şi ibidem, Expedit. 200, f. 42, noiembrie 17.
[35] Spontoni, p. 315. Are scrisoarea lui Basta întreagă. E de pe la 1606.
[36] *Ibidem*, p. 59.
[37] A.C.H. Maximilian către împărat, 17 octombrie.
[38] *M.C.H.*, IX, p. 193; sînt chemate şi ele la dieta din Pojon. Rudolf către Matthias, 1 februarie 1599; p. 295 şi 318, art. XI şi A.C.H. Matthias către împărat, Pressburg, 8 martie.
[39] A.R. Expedit. 202, f. 4—5, martie 13 şi 25; f. 105, martie 2.
[40] *Hurmuzaki*, XII, p. 1271—1272. Scrisoarea lui Basta, 15 decembrie.
[41] A.C.T. Maximilian către Matthias, Neustadt, 30 decembrie 1598; şi Maximilian către împărat, Morgentheim, 16 februarie 1599 (aceasta şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 1272—1273).
[42] A.C.H. Rudolf către Matthias, Brandeis, 17 ianuarie 1599.
[43] A.C.T., Convolut. ianuarie—februarie 1599. Matthias către Rudolf, Viena, 3 februarie.
[44] A.C.H. Episcopul de Agria către Matthias, 30 ianuarie 1599.

[45] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 323—325. O altă scrisoare în care îşi oferă prietenia şi făgăduieşte a se răzbuna asupra turcilor, după ce îşi va fi eliberat fratele, fu prezentată de agent arhiducelui la 8 februarie. *Ibidem*, p. 328—329.

[46] A.C.H., 10 februarie 1599. Data, pe dosul actului, e cîteva zile mai tîrzie.

[47] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 325—328. Viena, 8 februarie 1599.

[48] A.C.H. Rudolf către Matthias, Praga, 2 martie.

[49] A.C.T. şi A.C.H. Matthias către Rudolf, Pressburg, 16 martie.

[50] A.C.H. Matthias către un anonim, care se vede din răspunsurile ce le dă la 12 martie din Komarom şi la 19 din Pressburg că era un anume Dionisie Knozer şi însoţise pe tătari prin Ungaria regală.

[51] *M.C.T.*, IV, p. 223—224. Raportul comisarilor din 14 octombrie 1598.

[52] El îşi aducea aminte, din timpul tocmelilor sale la Tîrgovişte, cît temei punea Mihai Vodă pe relaţiile directe cu împăratul, nu prin intermediul Transilvăneanului.

[53] *M.C.T.*, IV, p. 252—255. N. Isthvánffy către Matthias, Viniţa, 10 ianuarie 1599.

[54] *Ibidem*, p. 255—257. Ştefan, episcopul de Agria, către Matthias, Pojon, 23 ianuarie 1599.

[55] A.R. Ms. 595. 9, f. 662. Veneţia, 26 februarie. Szilágyi, în *M.C.T.*, IV, p. 75, pune, după Szamosközy, II, p. 212, greşit, pe 18 februarie sosirea lor la Praga.

[56] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 308. Depeşa ambasadorului veneţian din Praga, 22 februarie 1599.

[57] *Ibidem*, p. 308—309. Depeşa aceluiaşi din 1 martie. Cf. Szamosközy, II, p. 199—204.

[58] *M.C.T.*, IV, p. 258—261. 1599 februarie 26.

[59] Szamosközy, II, p. 199—200. Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, ed. 1785, IV, p. 183—196. Aci e şi „instrucţia" delegaţilor.

[60] *M.C.T.*, IV, p. 261—263. Praga, 7 martie 1599. Concept.

[61] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 309. Depeşă din Praga, 8 martie 1599.

[62] *Ibidem*, p. 310—311. Depeşa ambasadorului veneţian, Praga, foarte probabil 15 martie 1599.

[63] *M.C.T.*, IV, p. 74, nota 2.

[64] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 311. Depeşa citată din 11 martie.

[65] Szamosközy, II, p. 203—204. Bethlen, IV, p. 192—195.

[66] Aceasta numai la Szamosközy, II, p. 204.

[67] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 312—313. Praga, 3 aprilie.

[68] Szamosközy, II, p. 204—206.

[69] *M.C.T.*, IV, p. 285. Praga, 6 aprilie.

[70] *Ibidem*, p. 286.

[71] *Ibidem*, p. 76—77. Rezumat din scrisoarea către Maximilian. Cf. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 313. Depeşa din 12 aprilie a ambasadorului veneţian.

[72] *Ibidem*, p. 313. Depeşa citată.

[73] Szamosközy, IV, p. 89.

[74] Idem, II, p. 207—208.

[75] Idem, IV, p. 89—90. Un document din 24 aprilie adevereşte întocmai că aceasta a fost pricina trimiterii lui Bocskay şi Náprágyi la Praga. *M.H.D.*, III, p. 105. Praga, 24 aprilie 1599. Se vede, Sigismund făcuse vorbă încă înainte de plecarea lor şi, văzîndu-i îndărătnici faţă de planul său, i-a trimis, chipurile, să facă tocmeală cu împăratul.

[76] Aşa îl judecă şi Szamosközy, II, p. 206—207. Cf. Spontoni, p. 116.

[77] Szamosközy, II, p. 212.

[78] Trausch, *Chron. F. L. Olt.*, p. 140, nota. Szamosközy, IV, p. 90.

[79] Szamosközy, II, p. 212—213.

[80] *M.C.T.*, IV, p. 263—277.

[81] Szamosközy, II, p. 217—220. Cf. pct. 30 din hotărîrile dietei, în *M.C.T.*, IV, p. 277.

[82] *Chron. F. L. Olt.*, p. 141—142.

[83] *M.C.T.*, IV, p. 277—283.

[84] Szamosközy, II, p. 223.

[85] *Ibidem*, p. 221 sq. Cf. jurămîntul lui în *M.C.T.*, IV, p. 279—280.

[86] „Uj Magyar Muzeum", 1855, I, p. 513. Ambele acte, al Mariei Cristina şi al lui Andrei.

[87] *M.C.T.*, IV, p. 82.
[88] N. Isthvánffy, *Regni Hungarici Historia*, Colonia, 1785, p. 476.
[89] Datele la Szádecky, *Mihály Vajda*, p. 20, nota 1. Cf. Spontoni, p. 86.
[90] Isthvánffy, p. 476—477. Szamosközy, II, p. 242—243. Carrillo către Sigismund, Sătmar, 26 aprilie și Maria Cristina către împărat, Turoz, 12 mai.
[91] Reissenberger, *Prinzessin Maria Christierna (1574—1621)*, p. 40—48.
[92] *Ibidem*, p. 45—46.
[93] *M.C.T.*, IV, p. 81. Szamosközy, II, p. 230—233.
[94] *Ibidem*, p. 283—284.
[95] *M.H.D.*, III, p. 105.
[96] *M.C.T.*, IV, p. 287—289. Praga, 17 aprilie 1599. Instructio pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos.
[97] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 314. Depeșa ambasadorului venețian din Praga, 19 aprilie.
[98] Știm că Balogh și Dobrovnichi într-adevăr se întîlniseră cu Maximilian în decembrie. Că tocmai aceștia sînt „ambasadorii români" ce fuseseră trimiși atunci de Maximilian cu Malikh la Praga, o spune acesta în scrisoarea sa din 12 aprilie. *Hurmuzaki*, XII, p. 429.
[99] *Ibidem*, p. 408 sq.
[100] *Ibidem*, p. 429.
[101] *Ibidem*, III. 2, p. 311—313.
[102] Rudolf către Mihai, Praga, 8 aprilie 1599, în Szádecki, *op. cit.*, p. 295—296 și în *Hurmuzaki*, XII, p. 429.
[103] Conceptul italienesc, *ibidem*.
[104] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 319.
[105] El se găsește șters în conceptul scrisorii. De asemenea e șterasă partea ce privește dreptul de moștenire al urmașilor femeiești asupra Königsbergului. În conceptul italian, punctul acesta e neciuntit.
[106] *Ibidem*, p. 319—320.
[107] *Hurmuzaki*, XII, p. 429—430. Gașpar Malikh către arhiducele Maximilian, Praga, 12 aprilie 1599. De la el aflăm că a fost trimis la Praga împreună cu delegații români.
[108] *Ibidem*, III. 2, p. 314—315. Depeșe din Praga, 19 și 21 aprilie 1599.
[109] *Ibidem*, XII, p. 432. Springer către Maximilian. Viena, 4 mai.
[110] *Ibidem*, p. 433. Cf. A.R. Ms. 595. 9, f. 698. Veneția, 7 mai, după vești din Praga, trimise la 26 aprilie.
[111] A.C.R., Regist. 203, f. 10, sub 3 mai.
[112] Szádecky, *op. cit.*, p. 435 și în *Hurmuzaki*, XII, p. 432.
[113] *Ibidem*, p. 432. Viena, 4 mai.
[114] *Ibidem*, III. 2, p. 316. Depeșa ambasadorului venețian din Praga, 10 mai 1599.
[115] Vezi mai sus instrucția lui Pezzen din 17 aprilie.
[116] *M.C.T.*, IV, p. 289—290.
[117] *M.H.D.*, III, p. 105.
[118] *Hurmuzaki*. III. 2, p. 316. Citata depeșă din 10 mai.
[119] Szádecky, *op. cit.*, p. 296—297. Rudolf către Basta.
[120] A.C.R. Expedit. 202, f. 107, sub aprilie 23, către Basta.
[121] *Ibidem*, f. 6, sub 26 aprilie.
[122] A.C. Ms. 595. 9, f. 698. Vești din Praga, trimise la 26 aprilie.
[123] *M.C.T.*, IV, p. 290—291. Rudolf către cardinalul Báthory, Praga, 7 mai.
[124] A.C. Ms. 595. 9, f. 766. Veneția, 21 mai, după scrisori din Viena, de la 8 mai.
[125] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 313 și 315. Depeșe ale ambasadorului venețian din 12 și 21 aprilie.
[126] A.C.H. Basta către arhiducele (Matthias probabil), Cașovia, 10 aprilie.
[127] *Ibidem*, convolut. 1599 mai—iulie.
[128] A.C.R. Expedit. 203, f. 183, sub mai 9 și 31.
[129] Ibidem, f. 81 v., sub mai 30.
[130] A.C. Ms. 595. 9, f. 817. Veneția, 4 iunie, după scrisoare din Praga, din 24 mai.
[131] Nu poate fi vorba de ieșirea lui Andrei Báthory aci, cum crede Szádecky, *op. cit.*, p. 41. La aceasta nu se aștepta nimeni, ci la venirea oastei turcești pentru

campania anului acestuia, în vederea căreia se făceau toate cumpănirile la Curte, cum se vede lămurit şi mai la vale. Aceştia, turcii, şi începuseră hărţuielile.

[132] Szádecky, *op. cit.*, p. 298—300.

[133] *M.H.D.*, III, p. 104—107.

[134] A.C. Ms. 595. 9, f. 828—829, 832—833 şi 825. Constantinopol, 31 martie, 2 aprilie, 15 şi 16 mai. *M.H.D.*, III, p. 108. Caşovia, 13 iunie.

[135] A.C. Ms. 595. 9, f. 777. Veneţia, 21 mai, după scrisori din Praga, 10 mai.

[136] Ibidem, f. 817. Veneţia, 4 iunie, după veşti de la Viena.

[137] Szádecky, *op. cit.*, p. 300. Rudolf către Maria Cristina, Praga, 24 mai. A primit de la pater Carrillo scrisorile ei. Împăratul însuşi îl chema de zor, răspunzînd, în 6 mai, la scrisoarea lui din Sătmar, 22 aprilie. *A.C.H.*

[138] A.C. Ms. 595. 9, f. 825. Veneţia, 19 iunie, după scrisori din Viena, din 5 iunie.

[139] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 317. Praga. 3 iunie. M. Székely a trimis încă la începutul lui mai „un steag" de ostaşi năimiţi nemţi şi 1 500 taleri pentru plata garnizoanei, care, se vede, era socotită nesigură, iar la 19 mai se cere împăratului o scrisoare de îmbărbătare pentru ei. În iulie, Székely se scuza că nu e de vină pentru pierdere. A.C.R. Expedit. 202, f. 211, 213. Căpitanul cetăţii a fost Nicolae Szabó. A predat-o la 23 mai. *M.H.D.*, III, p. 107.

[140] *M.C.T.*, IV, p. 291—293. Scrisoarea din 23 mai a principelui Andrei şi răspunsul de la 13 iunie al împăratului.

[141] A.C.R. Expedit. 202, f. 109, sub 2 iunie.

[142] A.C.H. Spinelli către împărat, 11 iunie 1599.

[143] Illéshazy, *op. cit.*, p. 67. Pressburg, 19 martie.

[144] *M.H.D.*, III, p. 104—105. Data, stil vechi, e citată în scrisoarea hanului, f. 16—17.

[145] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 316.

[146] A.C.H. Iscălit : Casi Cheri Chan ; luna aprilie fără zi.

[147] Ibidem, Praga, 4 iunie. Matthias către Casi Cheri.

[148] Aceasta o spune hanul hotărît în scrisoarea ce o va adresa mai tîrziu lui Pezzen. A.C.H., sub data 31 iulie.

[149] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 332—333.

[150] A.C.T., f. 40. Scrisoarea împăratului din această dată.

[151] A.C.H., verso : 31 iulie 1599. Scrisoarea hanului către Pezzen.

[152] Ibidem. Matthias către împărat, fără dată, dar se pomeneşte scrisoarea adusă lui Pezzen. În scrisoarea acestuia se zice că i s-a dat de soţ numai un tătar, Begh Demur. Celălalt a fost trimis în urmă. La 5 iulie Matthias primea scrisoare de la Jurkovici din Vaţ şi la 3 iulie el (Jurkovici) scria din Buda. A.C.T., f. 41 şi 47.

[153] A.C.H., 12 iulie 1599. Aceeaşi în A.C.T., dar 22 iulie, evident stil nou.

[154] În răspunsul său, împăratul spune că i-a primit scrisoarea ce i-a trimis-o din Sofia. Şi se ştie că Ibrahim numai către sfîrşitul lui mai pleacă din Constantinopol. Un extras după scrisoarea lui Ibrahim, fără dată, dar alăturat la conceptul acesta de răspuns al împăratului, se află în A.C.T., 1599, f. 63. Ibrahim se scuză pentru cele ce a păţit ambasadorul lui Rudolf (Kreckwitz) şi soţii lui, la izbucnirea războiului. Sultanul a trimis pînă şi la Ierusalim să se roage de iertare pentru fapta asta. Vina e a lui Sinan. Cere răspuns categoric, dacă vrea pacea, hanul fiind însărcinat cu tratativele.

[155] A.C.H. Rudolf către Ibrahim, Praga, 7 august şi A.C.T., f. 66—67. Tot aci scrisoarea către han, f. 58.

[156] Aceasta o spunea fratelui său Albrecht. *M.H.D.*, III, p. 115, Praga, 7 august.

[157] A.C.H. Rudolf către Matthias, Praga, 12 august.

[158] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 322. Praga, 11 august.

[159] *M.H.D.*, III, p. 104—105. Gran, 20 aprilie.

[160] *Ibidem*, p. 106. Komorn, 12 mai.

[161] Illésházy, *op. cit.*, p. 65.

[162] *M.H.D.*, III, p. 109—113. Raportul lui Pálffy din Neuhäusel, 30 iunie, către împărat, după povestirea martorilor sosiţi la faţa locului. După Illéshazy, pierderea turcilor ar fi fost de jumătate de milion de florinţi. Însemnăm că fiul begului Calender, care a scăpat, va avea un mare rol de rebel în Asia Mică. Vezi Hammer, IV, p. 400—410.

[163] *M.H.D.*, III, p. 117. Komárom, 1 august. Vezi şi p. 119.
[164] Illéshazy, p. 66. Aceeaşi părere la Huber, IV, p. 405.
[165] A.C. Ms. 595. 9, f. 803. Lucruri ce spuseră patru curieri ai voievodului Moldovei, aducînd şi scrisoarea de la Andrei Báthory. Ei sosiră la Constantinopol la 2 mai. Vezi şi *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 232. Bailul către doge, Constantinopol, 14 mai. Cf. Szamosközy, II, p. 233—234.
[166] Scrisoarea citată, din 7 mai, a arhiducelui Matthias către Rudolf vorbeşte la început despre ce „i-a scris" Camera din Zips, la 29 aprilie, „în Transyilvancis". E de crezut că şi ce scrie despre Mihai Vodă ştie din acelaşi izvor. Szadécky, p. 435 şi *Hurmuzaki*, XII, p. 432. Reziденţa acelei camere era la Caşovia.
[167] A.C. Ms. 595. 9, f. 776. Veneţia, 21 mai 1599, după veşti din Viena.
[168] Ibidem, f. 776—777.
[169] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 232.
[170] *Ibidem*, III. 1, p. 420.
[171] Szamosközy, II, p. 270.
[172] *Hurmuzaki*, XII, p. 431.
[173] A.C. Ms. 595. 9, f. 818. Veneţia, 4 iunie 1599.
[174] A.R. Expedit. 202, f. 108, sub 4 mai şi *Hurmuzaki*, XII, p. 432.
[175] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 527. Gerolamo Capello către doge, Vigne di Pera, 14 şi 29 mai. Vestea a fost trimisă la Constantinopol de Ieremia Vodă, ai cărui curieri sosiră la 9 mai. A.C., Ms. cit., f. 803. Ea s-ar putea tălmăci astfel : Ieremia Vodă va fi auzit de la ardeleni —(e de notat că prin curierii lui trimise Andrei Báthory înştiinţarea sa despre luarea domniei şi politica ce va face) — că Mihai Vodă a vrut să treacă pe la ei la împăratul, dar nu a căpătat îngăduinţă. Atunci el, ca să nu rămînă mai pe jos, că uite şi pe la el a vrut să treacă în Rusia, dar el i-a pus pază să-l prindă. Ibidem, loc. cit. Mai ales că va fi crezut că cu o ştire ca aceasta va putea potoli supărarea turcilor, pentru că a lăsat — de nevoie — să treacă prin Moldova 12—25 mii de cazaci la Mihai Vodă. Ibidem, f. 828. Constantinopol, 31 martie.
[176] În *Hurmuzaki*, XII, p. 436 rezumatul este greşit.
[177] Isthvánffy, *op. cit.*, p. 477.
[178] *M.C.T.*, IV, p. 296. Judele de Baia Mare, Ştefan Bozo, către Mihai Székely, Baia Mare, 31 mai. Astă noapte i-a sosit un spion din Transilvania, care a stat o lună acolo să ştiricească toate. A aflat, între altele, că „pe Ravazdy George şi Haller Gabriel iarăşi i-a trimis ţara la Mihai Vodă în misiune". (Raport unguresc).
[179] A.C. Ms. 595. 9, f. 823. Veneţia, 19 iunie.
[180] Ibidem, f. 592. Constantinopol, 18 noiembrie 1598. Cf. Naima în traducerea engleză a lui Ch. Frazer, *Annals of the Turkish Empire*, I, Londra, 1832, p. 129.
[181] A.C. Ms. cit., f. 725. Constantinopol, 29 noiembrie.
[182] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 524—525. G. Capello către doge, Pera, 30 ianuarie 1599.
[183] *Ibidem*, XII, p. 426. Constantinopol, 2 aprilie.
[184] *Ibidem*, IV. 2, p. 229—230. Bailul către doge, Pera, 31 martie. Alătură şi o scrisoare a lui Mamut paşa însuşi, cu povestirea întîmplării.
[185] *Ibidem*, p. 229. Pera 16 martie.
[186] Naima, ed. cit., p. 159—160.
[187] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 230. Scrisoarea lui Mamut către bail.
[188] *Ibidem*, XII, p. 426. Constantinopol, 2 aprilie. Cf. pentru izbînda turcească şi scrisoarea lui Mamut paşa. De pierdere nu vorbeşte nimic. Vezi *ibidem*, IV. 2, p. 231 şi III. 1, p. 525.
[189] *Ibidem*, III. 2, p. 529—530. Avviso della rota data dal Signor Michele Vaivoda di Valacchia al Turco nel mese di Marzo 1599.
[190] *Ibidem*, IV. 2, p. 231—232.
[191] Despre el spune Szamosközy că ar fi fost ţinut ca prins la Alba Iulia patru ani, din timpul războiului cu Sinan (II, p. 248).
[192] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 231—232.
[193] A.C. Ms. 595. 9, f. 707. Constantinopol, 2 mai.
[194] Aceasta se spunea încă la 2 aprilie. *Hurmuzaki*, XII, p. 426.
[195] *Ibidem*, IV. 2, p. 230—231. Depeşa bailului din 18 aprilie.
[196] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 526. Bailul către doge. Vigne di Pera, 1 mai. A.C. Ms. 595. 9, f. 707. Constantinopol, 2 mai. Anonim, dar de bună seamă de la dragomanul plătit al împăratului.

[197] Curierii moldoveni sosiseră la 2 şi 9 mai.
[198] A.C. Ms. cit., f. 803. Constantinopol, 16 mai.
[199] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 524—525. Sfîrşitul lui aprilie 1599.
[200] A.C. Ms. cit., f. 707. Constantinopol, 2 mai.
[201] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 231. Depeşa bailului din 18 aprilie.
[202] *Ibidem*, III. 2, p. 312. Depeşa ambasadorului veneţian din Praga, 29 martie.
[203] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 489. Scrisoarea, nedatată, e din toamna lui 1599.
[204] *Ibidem*, III. 1, p. 526. Bailul către doge. Pera, 1 mai.
[205] A.C. Ms. cit., p. 825. Constantinopol, 15 mai.
[206] *Ibidem*, f. 708. Raport din 2 mai.
[207] După acest raport s-ar părea că e vorba tot de prima luptă, după prădăciunea ce făcu prin ţară sangeacul de Silistra, Ahmet.
[208] *Ibidem*, f. 825. Constantinopol, 15 mai. Unele părţi şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 433.
[209] *Ibidem*, f. 803. Constantinopol, 16 mai. Părţi şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 433—435.
[210] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 232. Depeşa bailului din 14 mai. El află de la nişte negustori candioţi, care trecuseră prin capitala Moldovei înainte cu 20 de zile, că într-adevăr un ambasador al noului principe, al cardinalului, a fost la Ieremia Vodă pentru a-i da seama de cele întîmplate, chiar ei l-au văzut. Asemenea povesteşte şi el pricinile cunoscute ale renunţării lui Sigismund.
[211] A.C. Ms. cit., f. 803.
[212] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 527 (=IV. 2, p. 232—234). G. Capello către doge, Constantinopol, 14 şi 29 mai.
[213] *M.C.T.*, IV, p. 293. Andrei Báthory către Mehmet (Satîrgi) paşa, Cluj, 27 mai.
[214] A.C. Ms. cit., f. 804. Raportul din 16 mai ; f. 825, raportul din 15 mai.
[215] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 233. Pera, 14 mai.
[216] A.C. Ms. cit., f. 804. Raportul citat şi *Hurmuzaki*, XII, p. 434, la urmă.
[217] Istoria acestei mijlociri o povesteşte Ieremia Vodă însuşi, la 2 iunie, către regele Poloniei Sigismund III. El povesteşte că întîi a arătat el Porţii, după rugămintea cardinalului, dorinţa acestuia de pace. Atunci Poarta i-a trimis salvconducte din partea sultanului pentru ambasadorii ce ar avea să trimită principele Transilvaniei. Ieremia Vodă a trimis aceste paşapoarte îndată la cardinal şi numaidecît după aceea a şi trecut „mesagerul" acestuia pe la el la Ţarigrad. În urma acestora un ceauş a trecut în Transilvania, cu care are să vină ambasadorul. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 531. În scrisoarea-i din 22 iunie (*ibidem*, p. 534), Ieremia mai spune regelui că, în urma mijlocirii lui, sultanul a trimis pe Mustafa ceauş în Transilvania.
[218] *Ibidem*, p. 534—535. Cf. Naima, p. 130.
[219] *Ibidem*, IV. 2, p. 234. Capello către doge, Pera, 29 mai.
[220] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 234. Ieremia către regele polon, Suceava, 2 şi 22 iunie.
[221] *Ibidem*, IV. 2, p. 233. Depeşă din 14 mai. Nu numai bailul spunea aci că se crede că primul vizir şi Mamut vor merge în Valachia, iar Satîrgi şi hanul în Ungaria, ci şi lui Ieremia Vodă i se spunea, ceva schimbat, că marele vizir şi aga ienicerilor vor merge la Belgrad, iar Giuselgi Mamut paşa în Valachia. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 532 şi 535.
[222] Cum că Ravazdy şi Haller erau duşi la sosirea lui, ne dovedeşte faptul că în raportul cu vestea că aceştia au fost trimişi „din nou" la Mihai Vodă, de ceaušul turcesc nu se pomeneşte nimic.
[223] Nu cardinalul însuşi, cum citim în extrasul din *Hurmuzaki*, XII, p. 434.
[224] A.C.H., convolut, mai—iulie. Raportul lui C. Patho către Székely, fără dată, dar pe dos cu însemnarea : Ano dni 1599, 3 die Iunii.
[225] *M.C.T.*, IV, p. 293—295. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 534.
[226] Szamosközy, II, p. 244—246.
[227] *M.C.T.*, IV, p. 293—295. Andrei Báthory lui Mehmet paşa serdarul şi, deosebit, lui Ali paşa, beglerbeg de Timişoara, Cluj, 27 mai. În scrisoarea către cel din urmă spunea că l-a trimis pe Ováry la ei doi şi la hanul tătar.
[228] A.C.H. Relaţiunea lui Patho din 3 iunie, scrisă probabil în Sătmar, după ce a ajuns la trimiţătorul său.
[229] Ştirile trimise de Patho se cunoşteau la Praga în 28 iunie. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 318.
[230] *M.C.T.*, IV, p. 298.

[231] *Ibidem*, p. 297. Bocskay către Pezzen, Szent Jobb, 5 iunie.

[232] *Ibidem*, p. 301—303. Andrei Báthory către sultanul Mehmet și către marele vizir și serdar Ibraim pașa, amîndouă din 7 iunie.

[233] Szamosközy, II, p. 247.

[234] Vezi scrisorile ce avea să ducă cu sine, de la 27 mai, în *M.C.T.*, IV, p. 293—294.

[235] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 534. Scrisoarea citată a lui Ieremia Vodă. Cf. *ibidem*, XII, p. 437. Ieremia Vodă către Bistrițeni, 23 iunie. Szamosközy, II, p. 249—250. El crede că au fost trimiși întîi la pașa Ibraim, la Belgrad. E drept, acolo vor și merge după el.

[236] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 154.

[237] Szamosközy, IV, p. 121.

[238] *Hurmuzaki*, IV. 1, p. 231.

[239] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 169. Cașovia, 29 iunie.

[240] Aceasta știm că a făcut-o prin scrisoarea sa din 23 mai. *M.C.T.*, IV, p. 291—292.

[241] *Ibidem*, p. 294. Raportul judelui de la Baia Mare către Mihai Székely, 31 mai, punctul 4.

[242] *Ibidem*, p. 297—298. Bocskay către Pezzen și Barvitius, Szent Jobb, 5 iunie. Szamosközy, II, p. 236—237. Vezi și scrisoarea lui Sigismund Báthory către Andrei din 3 iunie, în A.C.H. Aceste scrisori adeveresc aceasta.

[243] A.C.R. Expedit. 202, f. 109. Iunie 2.

[244] *Hurmuzaki*, XII, p. 435. Praga, 4 iunie. Împăratul către Mihai Vodă.

[245] *Ibidem*, III. 2, p. 317. Depeșa din 31 mai a ambasadorului venețian.

[246] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 169. În corespondența citată din Cașovia, 29 iunie, se zice că i-au venit de aci cardinalului 10 mii de ostași, călări și pedeștri. Au putut fi o mie, dar mai mult nu e de crezut. O scrisoare românească din 2 mai a șpanului Pogan Jurj din Maramureș și Toma juratul de acolo către judele Bistriței, Orban, spune că oastea ce a trecut pe la ei e de „o mie de oameni năimiți" ai lui Kornis. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, p. 1 și următoarele.

[247] Szádecky, *Mihály Vajda*, p. 301—302. Cluj, 17 iunie.

[248] *M.C.T.*, IV, p. 316.

[249] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 329—332. Tîrgoviște, 26 iunie. Contractul domnului numai în traducere latinească, cel al boierilor și în original unguresc, cu 15 semnături și tot atîtea sigilii. Vezi și *M.C.T.*, IV, p. 304—306. Aci amîndouă după originalul unguresc, fără facsimile.

[250] *Hurmuzaki*, XI, p. 841. După niște socoteli de cheltuieli brașovene.

[251] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 169. Cașovia, 29 iunie.

[252] *M.C.T.*, IV, p. 316. Mărturisirea principelui însuși. O vom mai întîlni.

CERERILE LUI MIHAI PENTRU AJUTOARE ŞI PENTRU VOIA DE A CUPRINDE ARDEALUL ŞI ÎMBUNAREA LOR DE ÎMPĂRATUL. NEŢINEREA TERMENULUI DE NĂVALĂ DE CĂTRE BASTA. MISIUNEA LUI MALASPINA ÎN ARDEAL. CARDINALUL FAŢĂ DE TURCI ŞI DE ÎMPĂRAT. PLANUL LUI IEREMIA VODĂ ŞI AL POLONILOR ÎMPOTRIVA LUI MIHAI. ÎMPĂCAREA DOMNULUI CU TURCII ŞI MIJLOCIREA LUI LA RUDOLF PENTRU ANDREI

În vreme ce domnul Ţării Româneşti făcea jurămîntul de credinţă principelui Transilvaniei, el nu-şi părăsise nici o clipă planul său asupra Ardealului şi nu încetase de a se îmbia împăratului pentru punerea lui în lucrare. Ambasadori şi olaci mergeau unul după altul la Praga şi înapoi. Opt zile după plecarea lui Radibrat, împăratul avea să dea un nou răspuns la cele ce domnul i-a făcut cunoscut prin ambasadorii săi, sosiţi în urmă (quae nobis per legatos vestros significanda curastis). În scris numai atîta-i zice : „Mergeţi vitejeşte înainte pentru Republica creştină şi aşteptaţi de la noi toate celea“ [1]. Aste vorbe dau mult a înţelege, chiar şi împlinirea dorinţei lui Mihai cu privire la Ardeal. S-ar părea, ce e drept, că ele stau în legătură cu izbînzile domnului asupra turcilor, despre ce au putut raporta ambasadorii aceştia ; dar tot în folosul „Republicii creştine“, a creştinătăţii trebuia să se descurce şi lucrul Ardealului aşa, după cum îl înfăţişa domnul. Apoi întîmplarea că Rudolf trimise anume pe Radibrat la 4 iunie, cu răspuns, neîncrezîndu-se, poate, în purtătorul de ştafetă al lui Mihai, şi că nici ambasadorilor acestora de la 12 iunie nu le dă mai mult în scris, dovedeşte că duceau vorbă anume despre Ardeal, într-un fel ce trebuia ferit să nu ajungă din întîmplare, la cunoştinţa cardinalului. Şi pe lîngă asta aflăm că Basta tot fu chemat, în aceste zile, la Praga, unde sosi la 13 iunie pentru a fi ascultat şi el în privinţa lucrului cu Ardealul [2].

El fu înălţat de data aceasta, de la gradul de „administrator al locotenenţei generale“, sau de „Substitut al capitanatului“ acelui ţinut [3], la gradul de „locotenent general“ al Ungariei superioare, ceea ce ar fi umplut de bucurie „pe colonei şi căpitani, dorind toţi a fi sub comanda lui, căci

anul acesta va trebui să se poarte războiul în Ungaria superioară, dacă nu se va face pace", scria un vestitor de la Viena în 26 iunie [4]. Cînd a ajuns Basta la Praga, sfetnicii erau hotărîţi să se facă întîi o încercare de a lua Solnocul, apoi de a intra cu oastea în Transilvania. Basta fu de părere că lucrul e greu de izbîndit, oastea sa fiind slabă şi timpul înaintat, deci judecă să fie amînat pe altă dată (ben giudicava il differirla in altro tempo). Mulţi socoteau că greutăţile pot fi uşor învinse, mulţi iarăşi erau de părere contrară, judecînd că „cu alte mijloace, nu cu armele trebuie cîştigată Transilvania" ... „Inima lui să fie cîştigată", ca să cunoască de stăpîn pe împăratul. Pentru asta ar trebui să i se dea înapoi Oradea „cu îndatorirea de a apăra Ungaria de sus, şi de a împiedica toate pagubele, ce i se puteau face, nu atîta din partea turcului, cît de către alţii din acea parte". Şi aceasta se dovedeşte a fi chiar părerea lui Basta, căci iată ce zice biograful său mai departe : „Dar fiind părerea multora mult deosebită de a lui Basta, împăratul nu hotărî alta decît ca să se tărăgăneze lucrul pînă se adună oastea". Atunci apoi, după întîmplările ce vor urma şi după noile împrejurări, se va întrebuinţa mijlocul cel mai bun. El să meargă la Caşovia şi să aştepte oastea care, după cum s-a dat poruncă, trebuie să vină acolo cît de curînd [5]. Deci Basta nu a îndemnat să se cuprindă Ardealul. Lucrul se vede a se fi hotărît totuşi acuma, dar numai pentru a fi împlinit mai tîrziu [6], cînd s-ar putea împreuna mai multă oaste în mîinile lui Basta. Ştim că în ziua sosirii lui la Praga se dă cardinalului răspuns la scrisoarea lui de la 23 mai, şi că Basta cerea atunci să fie înzestrat cu cele de lipsă pentru a bate pe tătarii [7] ce se strînsese pe la Solnoc, de unde se aştepta o năvală din partea lor asupra Ungariei de sus [8]. Chiar după plecarea lui din Praga înapoi la post, se scria de acolo că „a plecat la Viena domnul George Basta pentru a merge să facă război turcilor în Ungaria de sus" [9].

Cu anevoie s-ar putea crede că Radibrat şi mai ales ambasadorii ce-şi primeau răspunsul la 12 iunie vor fi mai ajuns la Tîrgovişte înainte de încheierea contractului de la 26 iunie între cele două ţări carpatine. Oricum, Mihai nu le-a aşteptat sosirea, ci trimitea şi el, chiar în timpul plecării lor din Praga, o nouă solie la Curte, atît de grăbit era el să se mîntuie de sila de a-l încheia, ori apoi de a-l rupe pînă a nu i se usca bine cerneala.

La 27 iunie primea sfetnicul Pezzen şi prin el Consiliul de război la Viena porunca împăratului : să lase îndată pe „ambasadorul valac" să vină la dînsul [10]. Se poate pune întrebarea, dacă nu era şi mîna lui Basta în joc, cînd se împiedică plecarea românului la Praga. Se ştie că el, întorcîndu-se la post, trecu prin Viena, chiar atunci [11]. Dar trimisul român se vede că tot ştiu cum să facă pentru ca vestea sosirii sale aci, la Viena, să străbată la împăratul.

Şi chiar înainte de a putea sosi el la Praga, la 28 iunie, se mai află aci un trimis român. Dar acesta se vede că sta acolo mai de mult [12]. Şi anume pare a fi acela, în locul căruia se trimitea Radibrat cu răspunsul. Se poate chiar că el e cel dintîi om ce l-a trimis Mihai Vodă la Praga, după ridicarea cardinalului Andrei la scaunul domniei ardelene. Şi iată cum. Sosind la Caşovia, el a fost oprit acolo de Basta, care scrise asupra faptei sale la Viena, unde-i fu primită ştirea la 23 aprilie [13]. De aci i se va fi

trimis, negreşit, ordin să-i dea drumul. Şi aşa nu e peste putinţă ca el să fie cel care aduse întîia veste bună la Viena, pe la 7 mai, că domnul e statornic de partea împăratului [14]. Oricum, la Praga nu ajunse, pe cît cunoaştem mărturiile ambasadorului veneţian, înainte de 30 mai nici un alt curier de la domnul român, de cum plecară cei din urmă ambasadori, cam deodată cu Bocskay şi Náprágyi, în prima jumătate a lui aprilie. Acum am putea cumpăni că, în lipsa unui răspuns îndestulător la însărcinarea sa hotărîtă, cum va fi avut poruncă, omul lui Mihai Vodă n-a voit să plece, ci a rămas să stăruie mai departe, cerînd, fără îndoială, şi cunoscutul ajutor pentru domnul său, în marea lui strîmtoare [15], dar mai avînd poate şi altă însărcinare ascunsă, neştiută de martorul nostru. Şi aceasta îl va fi făcut, de voie sau de nevoie, să fie şi la sfîrşitul lui iunie la Praga [16]. Asupra acestei bănuite însărcinări ne va lămuri ambasadorul ce va sosi acum, care, primindu-se la Viena ordinul împăratului, nu va mai putea fi oprit.

La 2 iulie ambasadorul nou sosit de la Mihai Vodă avea audienţă de un ceas întreg la împăratul [17]. Era omul cel mai de încredere al voievodului şi a venit cu mare iuţeală. Ambasadorul veneţian nu putea afla, la început, nici acum altceva despre însărcinarea lui decît ce ne-a spus în tot cursul lui iunie despre cel ce se afla încă atunci la Praga. El spune că cerea să fie trimişi, cît mai repede, 1 000 de călăreţi domnului său, pentru care să se cîştige de la cardinalul libertatea trecerii prin Ardeal, sau un ţinut „în acest regat sau într-alte state împărăteşti", unde să poată trăi sub scutul maiestăţii sale, „zicînd că, de nu va fi ajutat repede cu oaste şi bani, va fi silit să plece din acea ţară" [18]. Dar sfetnicul Unverzagt scria, chiar a doua zi după audienţă, arhiducelui Maximilian că domnul român „e încă statornic ; *se roagă numai să se atace Transilvania.* El e gata să le cadă în spate, pe la Braşov ; are 8 000 de cai şi 12 000 pedestraşi năimiţi", pe lîngă oastea sa de ţară [19]. Şi, ca îndemnul său să poată prinde şi mai bine, Mihai Vodă îşi însărcinase omul să spună, după cum şi făcu, că e numai poveste ştirea despre apropiata venire a lui Bocskay şi Náprágyi din partea Ardealului. Şi dacă vin, ei vor veni „mai mult pentru trebile lor particulare decît pentru ale ţării" ; vor veni „pentru a ne purta iarăşi de nas", scrie sfetnicul de la Curte, vestitorul de mai sus al lui Maximilian, „şi a ne sătura cu vorbe". Apoi trimisul lui Mihai Vodă mai aduse vorba asupra cardinalului Báthory că are adunată oaste destul de multă, nu se poate şti pentru ce. Destul că a trimis pînă acum trei rînduri de ambasadori la Constantinopol, şi, orice ar fi isprăvit acolo, fapt e că nu se poate avea încredere în el.

Altfel, faţă de domnul său s-a purtat bine. A lăsat să treacă fără împiedicare pe ambasadorii domneşti, prin care maiestatea sa i-a trimis cele 45 de mii de taleri, acum, înainte de a veni el, ca şi cele 2 000 de puşti. Ba şi lui însuşi, trimisului de acum, i-a îngăduit cu bunăvoinţă trecerea încoace prin Ardeal [20]. Vedem, ambasadorul lui Mihai Vodă nu ponegreşte pe domnul nou din Ardeal. El arată lucrurile după adevăr, — unele, cum sînt misiunile transilvane la turci, treaba venirii lui Bocskay din nou, care se puteau suci oricum, le-am cunoscut că erau chiar aşa. Ba el va raporta chiar că, altfel, cardinalul se poartă bine în cîrmuirea lui, aşa-i vorba [21]. Domnul nostru credea că ajung dovezile cîte le-au dat

ardelenii de nestatornicia lor, vătămările cîte le-au făcut împăratului, legăturile cardinalului Andrei cu Polonia și Moldova, care și ele stau una lipită de turci, alta supusă lor, pentru ca el să nu poată suferi starea aceasta a Ardealului și întărirea noului principe în scaun. Și, ca să nu se pară că de frica lui sau a turcilor ține atît de mult ca maiestatea sa să cuprindă Ardealul cu armele, la ce dînsul se îmbia a-l ajuta cu toată puterea, el va da și alte știri, menite a arăta marea lui tragere de inimă către înalta casă împărătească și dorul lui de a sta totdeauna pe partea creștinilor.

Ambasadorul venețian va afla, pe la 10 iulie, că ministrul trimis de curînd de Mihai, voievodul Valachiei, avînd foarte lungă audiență (havendo havuto grosissima audientia) la maiestatea sa — nu știm tot cea dinții sau alta —, „i-au arătat o scrisoare, scrisă acestui voievod prin luna mai, de curînd trecută, de către Ibraim pașa [22], în care scrisoarea îl îndeamnă și îl roagă (lo ammonisse et lo prega), cu vorbe de acelea ce au obicei turcii a întrebuința, ca să se închine marelui stăpînitor (di voler umiliarsi), făgăduindu-i, pe credința lui Mohamet și pe capul aceluiași stăpîn, că-i va fi iertat tot lucrul și toată greșeala sa".

Nu putem avea îndoială asupra acestei scrisori. Ea e din timpul după loviturile primite de turci, de Mamut-Pașa, în primăvara asta, din partea lui Mihai Vodă. Se poate că sultanul „era hotărît a face pace cu toți", ceea ce încă mai scria Ibraim, tot acolo, și că într-adevăr, „el vrea să se întoarcă la Constantinopol (adică Ibraim Pașa) și că tot așa ar fi făcut și defterdarul cu toată oastea [23]. Dar, cînd ne gîndim la cunoscutele pregătiri de război ce se urmau ăst timp cu mare zor în Țarigrad, și la știrile rele ce aveau atunci de la Buda și de prin alte părți ale Ungariei [24], mai curînd vom crede că marele vizir, se înțelege din ordinul molaticului său stăpîn, vrea să astîmpere cumva pe Mihai Vodă, pentru a-și putea îndrepta toate armele împotriva Ungariei.

Un singur dușman, spune ambasadorul român mai departe, ar avea acum Mihai Vodă, pe voievodul Moldovei, care e gata a năvăli asupra lui pentru a aduce în locu-i pe fratele său, despre ce totuși nu tăgăduiește că ar fi „din însărcinarea marelui stăpînitor". Dar, aceasta e „fără voia românilor și a cardinalului principe al Transilvaniei". Drept aceea el nu se teme de armele moldoveanului : poporul român „cea mai mare bunăvoință și e hotărît de a apăra cu mînile sale Țara Românească". Totuși Mihai Vodă mărturisea că „dacă nu vine oastea de la Constantinopol, el e hotărît a se ține, după făgăduința sa, în atîrnare" de împăratul [25]. Asupra cererii domnului, venețianul afla și acum tot numai că a cerut bani pentru a-și ține oastea și a se apăra de voievodul Moldovei.

Privitor la răspuns, dînsul știe că împăratul a spus că are „toată încrederea" în Mihai Vodă, și l-a îmbărbătat la statornicie în credință, „făgăduindu-i a continua tocmelele sale cu stăpînitorul turc, ca Țara Românească să rămînă atîrnătoare de el (de împăratul) în capitolele păcii". Dar încît privește banii s-au scos „cu greutățile de acum", și i-a făgăduit „pentru viitor o sumă mai mare. Va porunci să i se dea la Viena numai zece mii de galbeni unguresti (ongari), și trimisului i s-au dat 800 de galbeni nemțești (ducati) pentru călătorie, și el va pleca la Țara Românească)"

(Vallachia) [26]. În faptă şi Rabuss scria arhiducelui Maximilian, în aceeaşi zi de 10 iulie, că „ambasada valacă (die Wallachische Podtschafft) va pleca mîine acasă : a căpătat ceva bani, şi în celelalte îmbunare mîngîietoare“ (und sonsten gute Verströstung) [27].

Această îmbunare nu putea fi decît cu privire la lucrul Ardealului, afară de ajutoare mai însemnate. Împăratul trebuia să-i fi dat acum lui Mihai Vodă răspuns limpede cu privire la Ardeal, făgăduindu-i hotărît punerea planului lui în lucrare, şi încă în curînd. Acest înţeles îl vom putea scoate dintr-o scrisoare chiar a desnumitului ambasador român, care nu fu altul decît cunoscutul Petru Grigorovici Armeanul.

El înştiinţă, la 27 iulie, din Viena, pe arhiducele Maximilian — pe lîngă rugăciuni de iertare că n-a putut călători şi pînă la dînsul, cum a avut poruncă, şi cum şi el însuşi se simţea îndatorat — că pleacă în mare grabă acasă, isprăvindu-şi lucrurile. A fost la împăratul la Praga „în treburi de cea mai mare însemnătate (in hochwichtigen Geschefften), de interes pentru întreaga creştinătate“. Maiestatea sa, la rugăciunea ce i-a făcut, i-a dat *un astfel de răspuns* (Bescheidt), *încît are nădejde că domnul său „va binevoi a fi mulţumit cu el“*, precum este şi dînsul. În privinţa cardinalului îi spunea o ştire ceva deosebită de cum am văzut că ştiau cei ce au mai vorbit la Praga cu el, afară de împăratul. Spunea că s-a şi ajuns cu turcii pentru închinarea Ardealului — fără îndoială, după veşti ce-au sosit acum în urmă aci. Încolo, ca mai înainte : are oaste destulă în tabără, nu ştie pentru ce ; bine nu e de aşteptat, căci e vorba să se facă iarăşi schimbare şi să dea ţara fratelui lui, Ştefan Báthory [28]. „Drept aceea“, scrie el mai departe — arătînd neîndoielnic că planul domnului său va fi împlinit —, „dacă în răstimp nu s-a întîmplat vreo schimbare, şi lucrului nu i se va fi găsit leacul din partea maiestăţii sale, bunul meu domn, din partea sa, nu va lăsa nimic de dorit nu numai cît priveşte Ţara Românească, întrucît ţara e în stare, şi întrucît i se cuvine lui şi e răspunzător, ca supus ascultător şi credincios al maiestăţii sale“ ... „ci va cerca şi asupra Ardealului atîta (sondern auch an Siebenbürgen so viel tentirn), ca în puţine zile să se audă şi să se vadă veşti bune, chiar de-ar trebui să-şi dea trupul şi viaţa pentru aceasta“. La urmă nu uită a adăuga încă o dată că aceasta o va face din datoria ce simte că are către creştinătate, numai dumnezeu să-i dea noroc să împlinească acest lucru [29].

În scris nu căpătă Petru Armeanul (Petrus Armenus) alta de la împăratul decît laude pentru rîvna strălucită a domnului său pentru creştinătate, pe care cu statornicie să şi-o ţină, şi pentru luminata lui credinţă către dînsul. Cu acestea s-a învrednicit tot mai mult de bunăvoinţa şi ocrotirea sa pentru totdeauna [30].

Dar pe cînd acest ambasador îşi primea, la 27 iulie, la Viena, scrisoarea împăratului, dată din Praga, 23 iulie, altul avea acolo audienţă la maiestatea sa. Era iarăşi un om de seamă : „vistierul“ domnului.

Acesta arătase încă lui Basta, în trecerea-i prin Caşovia, cererea încheţitoare a lui Mihai să se pună cît mai în grabă în marş cu oastea. Iar Basta îi răspunse şi ei cu mîngîierea că : „în curînd îşi va ajunge ţinta“ [31]. Din cerere ar urma că Mihai Vodă avea vorba împăratului că planul i se va aduce la împlinire, vorba ce i-o putuseră aduce Radibrat

sau trimişii ce-şi primeau răspunsul la 12 iunie. Vistierul fu slobozit şi el acasă la 24 sau 25 iulie. Asupra misiunii lui se scria, la 26 a lunii, din Praga, arhiducelui Maximilian că a adus ştire, cum „Andrei Báthory şi întreg Ardealul au făcut jurămînt împăratului turcesc şi s-au închinat lui, primind apoi şi steagul de la el". Domnul se rugă şi protestă să se pună capăt nestatorniciei Transilvăneanului, pînă mai e vreme. „Şi el voia să ajute cu credinţă la aceasta". În urmă ar fi prea tîrziu şi în zadar. Totuşi *nici acum nu s-a putut dobîndi altă decît „mîngîiere"* [32]. Deosebit de informatorul arhiducelui Maximilian, ambasadorul veneţian afla că „Românul trimis de curînd de Mihai Vodă" — depeşa lui e din 31 iulie — „s-a tocmit cu maiestatea sa să ia prin vînzare, pe ascuns, viaţa zisului cardinal, îmbiindu-se numitul voievod a împlini acest lucru prin mijlocirea unor înţelegeri ce are în Transilvania, şi să intre în acelaşi timp cu oastea sa, pe cînd maiestatea sa va porunci să se intre din partea Ungariei cu bună putere, pentru a cuprinde acea ţară". Iar „împăratul, supărat de înţelegerea ce a făcut cardinalul cu turcul, s-a învoit cu această îmbiere, şi stă aşteptînd ca voievodul... să o săvîrşească după făgăduinţă" [33]. Nu ştim dacă planul de a omorî pe cardinal se razimă pe vreun sîmbure de adevăr. E o mărturie singuratică şi de la unul căruia i se puteau spune şi altfel de cum erau secretele Curţii. Putea chiar foarte lesne să se fi gîndit vreun ministru de sine la uşurinţa ce ar avea Mihai de a lua viaţa cardinalului, cînd auzea de buna lui înţelegere cu supuşii ardeleni (anumit cu secuii), după cum în timpul lui Ferdinand I luară viaţa cardinalului Martinnuzzi, tot pentru amestecături cu turcii — asemănare ce o şi face diplomatul veneţian în raportul său — şi să-şi fi dat gîndul ca propunere făcută de domnul nostru.

Dar, în cît priveşte partea mărturiei sale asupra răspunsului ce a dat împăratul lui Mihai Vodă la dorinţa lui de a năvăli acum în Ardeal cu putere de arme, fiecare din partea sa, ambasadorul veneţian trebuie să aibă toată dreptatea. El se potriveşte nu numai cu acela ce se dă o zi—două mai înainte lui Petru Armeanul, după neîndoielnica lui arătare, ci va fi întărit şi de ştiri hotărîte şi de la cel mai bun loc, din Caşovia şi Ţara Românească, cînd ambasadorii vor ajunge acolo. Aşa că ştirea lui Rabuss, care în amîndouă rîndurile vorbeşte numai de „îmbunări mîngîietoare" ce s-ar fi dat voievodului ca răspuns, nu poate fi socotită de adevărată decît cu privire la sumele de bani şi alte ajutoare cerute de domnul şi făgăduite lui mai dinainte. Peste puţine zile, la 7 august, va scrie acelaşi Rabuss asupra încrederii ce au mulţi aci la Praga, că Basta dimpreună cu Mihai Vodă va aduce la ascultare pe transilvăneni [34], ceea ce nu s-ar putea, dacă împăratul n-ar fi dat anume îngăduinţa ori porunca să le facă război. Şi aceasta stă negreşit în legătură cu ştirea ce o aduse vistierul, ştire ce va ajunge la Praga şi la Viena, în acelaşi timp, din mai multe părţi, că Andrei Báthory s-ar fi împăcat cu turcii, ar fi primit steagul ce i-l aduse un ceauş de la ei şi că le cere ajutorul [35]. Ba ea e întărită chiar de Bocskay [36] în vreme ce Consiliul de război va întreba, la 23 iulie, pe împăratul, ce poruncă să dea lui Basta în această situaţie, cînd se aude că Andrei Báthory vrea să năvălească pe pămînt împărătesc [37]. Şi fapta era crezută de unii dintre miniştri, ca şi de împăratul, în săptămîna de pe urmă din iulie şi în zilele dintîi din august [38].

Văzînd această credinţă despre cardinalul, neîntemeiată altfel, am putea bănui că cu acest prilej trimise Mihai Vodă condiţiunile puse turcilor de ardeleni, condiţiuni ce i-au putut fi împărtăşite de-a dreptul de cardinalul Andrei cuprinzînd puncte ce-l priveau şi pe el.

Iată-le. Înainte de a intra în ele, principele învaţă pe ambasadorii săi să spună puternicului împărat de la Ţarigrad, că „nu cu prefacere ci într-adevăr" caută iarăşi „buna pace de mai înainte" şi se roagă a fi primiţi în ascultarea lui. Arătînd apoi pricinile rupturii dintre dînşii, să treacă la înşirarea condiţiilor sub care vreau să se supună din nou, cerînd, înainte de toate, pentru cît timp vor ţinea tocmelile, încetarea oricărei fapte duşmăneşti din amîndouă părţile. Condiţiile sînt : Întîi, principele de acum, Andrei Báthory, să fie întărit în domnie, dîndu-i-se steag, şi domnia să-i fie de moştenire lui şi urmaşilor. La întîmplare de sfîrşenie, „ţara să aibă libertatea a-şi alege pe principe, cum a fost mai înainte ; tot aşa să fie şi în Ţara Românească". 2) Stăpînirea să i se întindă peste tot ce are în mîini, deci şi peste Lipova şi Ineu (Ienö). 3) „Ţara Românească, care e ţara noastră şi se află în mîinile noastre, întocmai ca Ardealul, să rămînă în această stare". Voiesc să plătească darea din timpul sultanului Soliman. „Tot aşa şi Mihai Vodă să fie în ţară cu fiul său şi cu urmaşii săi, ascultînd de noi, şi atîrnînd de noi, să se ţină în credinţa puternicului împărat şi să plătească darea rînduită dimpreună cu noi". 4) Sultanul să-l sprijinească împotriva oricărui duşman. 5) Să nu-i ceară slujba la război. 6) La lucruri neobicinuite, fie dare, fie alte dorinţe să nu-l silească, cum începuseră în vremea din urmă. „Tot aşa şi Ţara Românească". 7) Nici vizirii să nu mai ceară alte daruri, decît cele obicinuite în vremea lui Soliman. 8) „Şase ani de aci înainte puternicul împărat să nu ceară dare de la noi, adică de la ţările noastre, de la Ardeal şi Ţara Românească şi de la toate ţinuturile noastre", ci numai an de an să primească cu cinste cîte un dar cuviincios. 9) Oratorului său statornic pe lîngă înalta Poartă, adică reprezentantului său diplomatic, să-i dea provizia zilnică, ca în vremea lui Soliman. Şi să se îngrijească de traiul delegatului ce va aduce darurile ori tributul la vremea sa. Tot aşa să se întîmple şi cu delegaţii Ţării Româneşti (Azonképen az Havaseli keoveteknek). 10) Vrea să cuprindă iarăşi Oradea „cu vreo cale". Dar sultanul să nu i-o ia. 11) Dacă sultanul se va împăca cu împăratul nemţesc, şi pe dînsul să-l cuprindă în pace, aşa ca să nu cuteze împăratul a se atinge de dînsul, ci să-l lase sub ocrotirea lui. 12) Asupra acestor puncte să dea o diplomă ce să fie tare şi statornică [39].

Prin trimiterea învăţăturii acesteia a delegaţilor ardeleni la Poartă dimpreună cu punctele cu care cardinalul Andrei îmbia noua supunere a sa şi a ţării sub turci, ca şi prin toată misiunea vistierului la Praga, Mihai Vodă credea că va putea hotărî odată pe împăratul să se apuce de război cu Ardealul. Nu mai era un schimb, de vorbe fără însemnătate între principele ardelean şi împăratul turcesc, menite a tărăgăna vremea, pentru a scăpa de armele lor, pînă ce s-ar ajunge cu împăratul creştin, cum i-a putut el spune acestuia, ci erau puncte bine aşezate pe care turcul le putea primi, încît priveşte Ardealul, şi poate şi pentru Ţara Românească. Acestea aveau să-i cadă la picioare, din duşmane ce erau. Şi de aceea la Praga şi puteau privi lucrul ca împlinit, după venirea vistierului domnesc

acolo. Mihai dă prin aceasta încă o dovadă de credinţă, şi supunerea lui sub Batîr Andreiaş, privită şi din această parte, îşi cîştigă însemnătatea ei ; Mihai ajungea să poată da dovezi limpezi despre necredinţa Transilvăneanului — ceea ce era tot apă la moara sa.

Fără îndoială Mihai Vodă izbutise, prin desele misiuni ce trimise la Praga, a hotărî pe împăratul, încă în timpul sosirii vistierului român, să-şi „răzbune" asupra Ardealului şi să facă tot ce va fi de lipsă pentru a-şi scoate dreptul său vechi şi din nou cîştigat asupra acestei ţări, întorcînd cele schimbate „prin cutezanţa altora în starea lor veche şi liniştită". Acestea le spune Rudolf însuşi în scrisorile ce adresează (în aceeaşi zi de 23 iulie, din care e datat răspunsul dat lui Petru Armeanul pentru Mihai Vodă) deosebit către treptele (=staturile, „ordinibus") Transilvaniei, către nobilime, către săcui şi către saşi, chemîndu-i iarăşi la credinţa ce i-au jurat, iertîndu-i pentru abaterea de la dînsul şi supunerea multora, negreşit de silă, sub întîmplările neaşteptate ce-au avut loc şi cerîndu-le tot sprijinul, după puterea fiecăruia, la încercarea lui aceasta. În schimb făgăduieşte treptelor păstrarea privilegiilor lor, nobilimii vreo răscumpărare pentru libertăţile ce se dau secuilor prin scrisoarea sa către aceştia şi saşilor întărindu-le toate drepturile lor deosebite, ca şi cum nimic n-ar fi păcătuit [40].

Aceste scrisori se trimiteau la mîna lui Basta pentru a le întrebuinţa cînd îşi va începe năvala în Ardeal [41].

Totuşi nici acum nu se ajunge la acel capăt firesc către care ne mînă şirul acesta de fapte şi ştiri.

Împăratul, de grijă, se vede, ca să nu-i ajungă cumva vreun act de înţelegerea sa cu voievodul în mîinile principelui ardelean, n-a dat un răspuns în scris vistierului domnesc, ci a însărcinat pe sfetnicul său Pezzen pe care-l chemase la Praga, să împărtăşească hotărîrea sa privitoare la Ardeal lui Basta, iar pe ambasadorul român să-l îndrepteze tot la acesta, pentru a-i afla cuprinsul [42]. Acelaşi răspuns îl primea vistierul şi în Viena, unde ajunse la 26 iulie, „pe la amează" ; ar fi aşadar înainte de plecarea lui Petru Armeanul, căruia aflăm că tot aşa i s-a spus. La 28 nu mai era nici unul aci [43], plecaseră, poate, împreună.

Cu prilejul venirii vistierului la Viena, prin care, se vede, Mihai mai ceruse iarăşi şi banii ce-i era datoare Curtea împărătească, împăratul întrebă pe arhiducele Matthias (ori pe prezidentul Consiliului de război ?) dacă s-au trimis într-adevăr „cei 60 de mii de taleri orînduiţi pentru principele Ţării Româneşti" dimpreună cu armele, puştile şi săbiile ce i s-au făgăduit. Iar Matthias răspunse că a cerut seamă lui Geitzkoffler — care trebuia să se îngrijească de toate cheltuielile războiului : era un fel de ministru de finanţe [44] — dacă totul e în ordine, cum le-a fost făgăduinţa. Dar el „s-a mirat de asta". El a zis că Hofmann niciodată nu i-a vorbit nici un cuvînt, cu deosebire asupra celor 60 de mii de taleri, nici n-a încheiat cu el nimica asupra lucrului, adăugînd că, de-ar trebui să se întîmple aceasta îndată, nu i-ar fi nici cu putinţă [45].

Dacă lucrul acestor ajutoare se nămolise, răspunsul privitor la cuprinderea Transilvaniei nu era rău. Hotărîrea împăratului ce se trimitea lui Basta era, despre aceasta nu mai e nici o îndoială, ca el să intre în Transilvania în acelaşi timp cu Mihai Vodă.

În 21 decembrie 1599, Mihai Vodă va aduce aminte împăratului, printr-o scrisoare a sa, de această hotărîre. „Arătasem maiestăţii voastre", scrie el, „cînd eram încă în Ţara Românească, planul meu (intenţiunea mea — zandekomat) asupra Transilvaniei, prin ambasadorii mei Petru Armeanul şi Stoica vistierul, şi vă cerusem ajutor. La aceasta, maiestatea voastră prea milostivă ne-aţi şi dat răspuns, că maiestatea voastră trimite lîngă mine într-ajutor pe George Basta" [46]. Se lăsă însă, aşa se pare, în voia lui Basta să spună voievodului român cînd se poate începe războiul acesta. Căci, la 2 august, Basta se înţelegea „cu ambasadorul" domnului nostru, de bună seamă cu Petru Armeanul, sau cu Stoica vistierul, în Ungaria de sus undeva, asupra acestui termen. El îi arăta Românului hotărîrea netedă a împăratului care, cînd o văzu („Havendo visto la certa resolutione di Sua maiesta"), „repede trimise un curier la voievodul, încredinţînd-l că George Basta se va afla, către sfîrşitul lui august, cu 6 mii de infanterişti şi 3 mii de cai, în hotarele Transilvaniei, împreună cu 12 bucăţi de artilerie. În acelaşi timp voievodul va avea să intre cu 10 mii de infanterişti şi tot atîţia cai, şi va trebui să tragă naţiunea secuilor în partea sa, cu care s-a tocmit de la început" [47].

Şi nici biograful şi prietenul lui Basta, nu poate zice altfel. „Împăratul, preţuind mult această îmbiere înşelătoare (ingannevole essibitione) ce-i făcu valacul", scrie Spontoni, „trimise repede îndărăt pe ambasadorii valachi la Basta, pentru ca, tocmindu-se cu el cum i-ar putea avea ajutoarele sale şi cum să se împiedice tocmelile cardinalului, să grijească de tot ce era de trebuinţă, cum li se va părea mai potrivit. Iar ei, luînd în seamă oastea (le forze) ce putea să aibă cardinalul, ajutorul ce putea să aştepte de la transilvăneni, şi ce temei pune pe otomani, judecară că, în timp ce românul va fi intrat în Transilvania, cu oarecare cuvînt (con qualche pretesto), cu 10 mii de cai şi alte 10 mii de infanterişti, să intre şi el (Basta) cu 3 mii de cai şi 6 mii de infanterişti din partea Ungariei, neavînd atunci oaste mai multă gata ; cu aceasta s-ar lua cardinalului toată nădejdea de apărare şi ar fi silit să se tragă înapoi. Apoi se înţeleseră între ei asupra locului, asupra timpului şi asupra oastei, şi trimiseră în Ţara Românească banii şi armele cerute. Şi astfel Basta, trebuind să se afle în acelaşi timp în Transilvania, cînd avea să meargă acolo Românul cu oastea sa, se puse în rînduială" [48].

Se poate că împăratul ţinea seama că Basta ar putea fi împiedicat de vreo mişcare războinică din partea turcească ori de alte întîmplări, şi de aceea îi lăsă în voie să săvîrşească planul, adică să ajute lui Mihai Vodă, cînd îi va veni bine. Căci, după cele arătate, nu poate fi vorba ca împăratul să mai fi crezut acum cu temei şi în întîmpinarea unei întorsături pacinice cu lucrul Ardealului, şi mai puţin încă s-o fi dorit, cu toate silinţele ce începură a se pune pentru aceasta şi dintr-altă parte, foarte puternică altfel.

Papa de la Roma, îndată ce auzi, la începutul lui mai, că tîrgul împăratului cu Ardealul s-a schimbat în rău, îşi arătă mîhnirea sa asupra acestei întîmplări către ambasadorul lui Rudolf, della Torre, şi-i spuse că va trimite pe cineva la cardinal pentru a-l îndupleca să nu se abată către turci, „fără a-i da titlul, nici a-l cunoaşte de principe al acelei ţări". Şi

încă tot în mai ambasadorul putea vesti că pentru această însărcinare a fost numit Malaspina, episcopul de San Severo [49].

După o călătorie de o lună de zile — plecă la 22 iunie din Roma — nunțiul Malaspina ajungea, pe la 21 iulie, la Viena, unde se opri, cum îl rugase și della Torre [50]. El se află aci în același timp cu Petru Armeanul și cu vistierul domnului nostru, și așteptă instrucții și din partea împăratului, de la Praga, că „ce ar avea să facă" [51]. Alt om mai destoinic „pentru a potoli cearta asupra Transilvaniei" nici nu putea găsi prea sfințitul părinte de la Roma. Malaspina fusese reprezentantul său diplomatic la Varșovia, în tot timpul de cînd s-a început războiul acesta cu turcii și pînă în anul trecut [52]. Cel ce avu să-l schimbe ca „nunțiu ordinar", episcopul di Reggio, ajungea tocmai în acest timp la Cracovia [53]. El cunoștea foarte bine toate chestiile Orientului și pe Báthorești. Încă înainte de un an, la 19 mai 1598, îndată după întîia părăsire a Transilvaniei de Sigismund Báthory, el fusese în stare a raporta amănunțit împăratului asupra planului cardinalului Andrei de a lua domnia acestei țări, pentru care țintă plecase în Moldova, la Ieremia Movilă. Malaspina dimpreună cu Comuleo încercaseră atunci, întîlnindu-l în timpul călătoriei, să-l întoarcă de la gîndul său. Dar cardinalul le-a răspuns „că chiar de-ar ști sigur că va trebui să-și piardă și viața, vrea să ajute patriei sale, care e hotărît că va cădea în puterea turcilor". El sfătuia atunci pe împăratul ca să scrie regelui Poloniei, cerîndu-i a nu îngădui cardinalului sau fratelui lui, Ștefan, să cerce vreun lucru nou, și dacă Andrei s-ar fi dus la hotarele de către secuime, să-l cheme înapoi. Erau amîndoi supuși poloni, și cardinalul avea episcopia Miehoviei [54]. Acum, cînd Malaspina se afla din nou la Viena, cu însărcinare anume pe lîngă acest cardinal ce-și ajunsese totuși gîndul, el povestea aci lucruri care, fără îndoială, trebuiesc privite ca amintiri din timpul cînd se afla în Polonia. Așa, el spune lui Westernacher de păcălitura ce au tras turcii polonilor, cu prilejul celei din urmă ambasade a lor la Constantinopol. Ei ceruseră, ca, între altele, Moldova să fie dată de tot Poloniei, ca să facă din ea un palatinat, și ca turcii să nu se războiască împotriva Transilvaniei, căci aceasta le-ar face griji, din pricina vecinătății. Turcii le-au îmbunat toate, după dorință, printr-o scrisoare italienească ; în originalul scris sîrbește însă le-au tăgăduit toate, zice Malaspina [55]. Tot el spunea lui Westernacher, care împărtășea cele auzite arhiducelui Maximilian, că Andrei Báthory ar fi „un om ordinar, necurat și desnădăjduit" („un huomo vile, impuro et desperato"). Și socotea, foarte cu dreptate, că, dacă acum numai ar cerca Basta ceva, cît de puțin, împotriva lui, ar putea face, fără îndoială, bune isprăvi în Ardeal, pînă ce „celălalt" (adică : Andrei Báthory ?) n-a apucat a se găti de război [56].

Înțelegem ușor cu cît de puțină nădejde în izbîndă trebuia să plece mai departe la drum, pentru a se apuca de lucrul împăcării gîlcevii dintre împărat și Transilvania [57], un om care ar fi avut bucuria să vadă pe Basta săvîrșindu-l cu puterea plumbului și a săbiei. Și de altă parte ne vom mira cu atît mai mult de tărăgănătorul general, cînd vom vedea că nici la termenul ce singur și-a pus, pe cît putem pătrunde din scrisoarea lui, și cum am văzut și din mărturia biografului lui, nu se va mișca din loc, cu toate că nu-l amenințau nici turci, nici tătari, nici înșiși ardelenii,

într-un chip deosebit, şi cu toate că, prin trimiterea hotărîrii ce a încheiat cu ambasadorul român (coclusione presa con l'ambasciatore vallaco) la Consiliul de război, luase asupră-şi şi faţă de împăratul îndatorirea de a încerca să săvîrşească această faptă „pe la capătul lunii august". Şi nici de lipsa de oşti nu se prea putea plînge, precum se luaseră măsuri şi pentru plata lor. Pe la 10 iulie se ordonase ca regimentul lui Pezzen (un frate al doctorului Pezzen) să meargă şi el în Ungaria superioară, plătindu-i-se şi soldul. Şi la 1 august Consiliul de război primea înştiinţare de punctele contractului încheiat cu Basta pentru administraţia Ungariei de sus, dimpreună cu porunca împăratului de a i se trimite — lui Basta — „instrucţia privitoare la aceasta şi la alte trebuinţe" [58] — prin care se înţelegeau banii pentru oastea lui [59]. Iar aceasta era ca număr şi ca bunătate — chiar după părerea lui ce o trimitea la Viena, în acelaşi timp cu ştirea despre învoiala făcută cu ambasadorul lui Mihai Vodă — destul de tare, pentru a ţine piept, „cu ajutorul românului, atît transilvăneanului cît şi turcului". El, Basta, avea cu sine 2 000 de ostaşi năimiţi silezieni, 2 000, tot năimiţi (Khnecht), în regimentul lui Pezzen, şi 500 de haiduci liberi. Apoi 1 500 de călăreţi silezieni, 400 de călăreţi ai lui Dückher şi Lukhen, cele cinci compănii ordinare din Ungaria de sus, cu 500 de oameni, 500 de cazaci năimiţi şi compania sa, a lui Basta, şi ea de vreo 130 de cai, tunuri de cîmp şi patru maşini de deschis porţile. Şi martorul nostru, Springher, un corespondent al arhiducelui Maximilian, ştie şi el anume — scrisoarea lui e din 10 august — că i s-au dat, fiindcă „Basta are poruncă, foarte pe ascuns, să se împreune cu Românul şi să atace astfel Transilvania cu puterea". Ba mai spune că, după raportul lui Basta, el şi-ar fi şi început marşul [60]. Cu de aievea, el nu făcuse alta, decît că trimisese pe Pezzen cu regimentul său la Oradea, „pentru ca, stînd acolo, să fie mai sigură partea aceea". Iar el ţinea în bună rînduială, zice biograful său Spontoni, „puţina oaste ce i se adunase (quelle poche genti, ch'erano comparse), pentru a putea fi gata cu ele la comanda împăratului, care nu trebuia să întîrzie mult", căci se încredinţase de amestecăturile cardinalului cu turcii [61].

Ce se întîmplă că execuţia cu armele, după toate acestea, nu se face ?

Se avea la Viena, ce e drept, în 10 august, ştirea venită din Kalló (din Ungaria de sus) că marele vizir ar fi ajuns cu o oaste de 40 de mii de oameni la Belgrad, şi are de gînd să înainteze asupra Oradei, unde tocmai atunci se duse Pezzen cu regimentul său [62] — dar ea nu se adeverea, şi toate semnele arătau de pe acum că serdarul se va îndrepta spre Buda, unde Schwarzenberg încercă iarăşi un atac [63], vrînd să pună o petardă, în ziua de 7 august ; n-a izbutit nici de astă dată. Numai haiducii lui Pálffy, puşi de pază în apropiere, putură risipi micul corp de oaste turcească ce ieşi pînă la un deal, înaintea cetăţii Buda, prinzînd şi pe comandantul care avuse ştire de planul imperialilor [64]. De la acesta apoi se află că paşa Bosniei, begul Sighetului, al Cinci bisericilor (Péci, Fünfkirchen) şi al Copanului veneau cu 10 000 de oameni să ajute Buda. Dar au fost împiedicaţi în marş de haiducii ce au ars podul de la Essek — aşa a primit ştire cu o zi mai înainte —, luptîndu-se o zi întreagă cu ei. Tot aşa au fost bătuţi şi tătarii, în aceeaşi zi de 7 august, nu departe de Buda, unde veneau încărcaţi de pradă : mulţi s-au înecat, mulţi au scăpat în cetate. Oastea creştină de aci s-a întors apoi iarăşi în tabăra cea mare de la

Gran [65], aşteptînd Schwarzenberg un nou aviz : ce să facă, „deoarece cu o oaste aşa mică nu poate asedia Buda“ [66]. Iar la 16 august, el scria lui Rudolf ştirea ce i-o aduseră doi inşi sosiţi din jos, că paşa Bosniei şi al Caramaniei au trecut podul de la Essek şi vin „încoace la deal“ cu oastea lor, dar de serdar şi oastea lui unde s-ar afla n-a putut înţelege [67]. Destul că paşa Bosniei forma avangarda oastei lui Ibraim [68].

Aceasta era situaţia în cîmpul de război din Ungaria, puţine zile după ce împăratul însuşi ceruse fratelui său Matthias să facă odată ceva împotriva duşmanului cu oastea unită şi să aibă grijă să fie bună înţelegere între comandanţii Schwarzenberg şi Pálffy [69].

Dar situaţia asta nu privea nici cît de puţin pe Basta, care-şi avea oastea sa deosebită. Dimpotrivă, chemarea lui Basta era ca, prin înaintarea lui în Transilvania, în acelaşi timp, cînd oastea din Apus avea să ia în primire pe serdar — de care totuşi se auzise, încă pe la 7 august, că vine în marş grăbit [70] —, întîmpinîndu-l chiar, de va fi cu putinţă, cu vreo izbîndă de seamă, chemarea lui era, zic, ca să înlesnească şi el încheierea păcii : ştim că tot în acest timp împăratul îşi numea delegaţii, în urma mijlocirii hanului tătar, pentru a merge la Strigoniu ca „să se vorbească şi tocmească“ asupra păcii cu delegaţii ce a făgăduit hanul a-i trimite la graniţă, între Buda şi Strigoniu, „pînă la altă rezoluţie şi tălmăcire a noastră şi a sultanului“ [71]. Această părere ne-o întăreşte chiar sfetnicul Pezzen. În Consiliul de stat se dezbătu lung, pe la 13 august, asupra chipului cum aveau să lucreze şi să se mişte oştile din Ungaria, înainte de ce s-ar tocmi asupra încetării armelor şi asupra încheierii păcii. După mărturia ambasadorului veneţian, sfetnicul de război Pezzen „a susţinut cu multă vioiciune că voievodul *Ţării Româneşti nu trebuie părăsit, pentru lucrurile Transilvaniei şi pentru ce el s-a îmbiat maiestăţii sale împărăteşti*“. Şi partea cea mare a guvernului a primit părerea lui „şi a hotărît să trimită voievodului Mihai, cît mai curînd, o sută de mii de taleri, pentru a-şi plăti şi a spori oastea, ţinînd la isprava făgăduinţelor lui“. Iar „maiestatea sa a trimis în aceeaşi seară, sînt acum trei zile, un curier la arhiducele Matthias la Viena [72], cu porunca să caute ca voievodul să-şi primească de acolo zisele sume de bani cît mai curînd, în chipul cum i se va părea mai potrivit şi mai sigur“. Acest ordin trebuie să fie pus în legătură cu răspunsul arhiducelui Matthias din 28 iulie, cînd raporta că Geitzkoffler nu poate face acum nimic pentru banii voievodului [73]. Dar nu e mai puţin adevărat, după cum spune martorul nostru, că Pezzen îşi dă toată truda ca războiul să fie purtat înainte, chiar acum, cînd vreau să se apuce de tocmeli de pace, şi avea „nădejde că într-aceea maiestatea sa poate înainta în Transilvania şi într-alt loc în Ungaria“. Şi ambasadorul veneţian repetă iarăşi că la Praga miniştrii stau pe grijă, aşteptînd să urmeze vreo mişcare în Transilvania, cînd să trebuiască să intre Mihai Vodă de o parte, şi de alta oştile împărăteşti, pentru a căuta să o ia în stăpînire, sub ochii duşmanului [74].

Pe lîngă acestea se adeverea vestea ce o dase Mihai Vodă prin Petru Armeanul la Curte, că Bocskay nu avea să vină pentru trebile ţării. El veni, prin zilele dintîi din august, dar mai mult pentru a-şi dovedi credinţa sa. El dă însă, ca şi colegul său Náprágyi o probă foarte ciudată despre ea, cînd cereau să fie dezlegaţi de jurămîntul lor către împărat,

care îi înştiinţă, prin decretul şi răspunsul său din 12 august, că nu le poate împlini pofta, fiind tocmai aceasta atît de păgubitor pricinei de frunte. Interesul său de căpetenie însă Bocskay şi-l ajungea : împăratul dă ordin, la 20 august, lui Basta şi lui Paul Nyári ca să ferească moşiile, castelurile şi tabăra (castra) lui Bocskay din apropierea Oradei de orice asuprire din partea ostaşilor lor, căci şi-a pus aceste locuri sub scutul său [75].

Cînd toate întîmplările erau priincioase intrării lui Basta în Ardeal, nimic nu-l putea împiedica de la săvîrşirea însărcinării primite decît o nouă poruncă de sus, potrivnică, celei dintîi. Din două scrisori ale lui Basta, din 4 şi 7 septembrie, putem înţelege că asta într-adevăr i s-a dat, dacă nu de împăratul, dar de Matthias. În cea dintîi el scrie lui Pezzen, vorbind de Transilvania, de unde nu mai are nici o veste : „Alteţa sa (arhiducele Matthias) cu mai multe scrisori mi-a ordonat să amîn execuţiunea acelui personaj pe care îl ştiţi". Şi că abia ar putea fi vorba de altul decît de Andrei Báthory dovedesc şi şirele ce le citim puţin mai la vale : „Valacul se află neprorupt aci cu acelaşi gînd, totdeauna după bani, şi nu ajunge pentru a-i scoate din rătăcire (á disimgnarlo) lumea întreagă" [76]. Iar la 7 septembrie Basta scrie tot lui Pezzen că vede „ivindu-se un prea frumos prilej pentru maiestatea sa de a ajunge în stăpînirea acelei provincii" a Ardealului, „dacă maiestatea sa s-ar hotărî numai a mă lăsa să mă împreun cît mai în grabă cu valacul". Basta, anume, primise tocmai în noaptea trecută vestea printr-un curier al domnului român, că acesta a şi intrat în Ardeal, „fără a mai aştepta de aci al doilea aviz, după cum fusese încheiat" [77].

Două pricini au putut îndemna pe împăratul, dacă se făcea cu ştirea lui, cum se cuvine, să mai îngăduie a se tărăgăna iarăşi dezlegarea lucrurilor Ardealului cu puterea. Întîi, ştirea ce se primi la Praga încă în prima săptămînă din august, şi anume chiar de la Basta, că : principele-cardinal încă n-a ajuns la învoială cu turcii, ştire ce era crezută pe deplin, la 9 august [78]. Şi al doilea, dorinţa de a aştepta capătul mijlocirii nunţiului papal Malaspina. Acest lucru se va spune papei în numele împăratului prin decembrie, întocmai după cum iese şi din şirul întîmplărilor. Aci cardinalul va fi învinuit că a îndemnat pe Sigismund să ţină pe împăratul cu vorba, prin îmbierea din nou a supunerii Ardealului, în primăvara trecută, pînă ce dînsul s-a putut aşeza în domnie, pe cînd lui (împăratului) i-a scris că nu pentru a domni a intrat în ţara aceasta. Apoi că, în urmă, împăratul a avut cunoştinţă de legăturile (corrispondenza) lui cu turcii, atît din ştiri constantinopolitane, cît şi din însăşi scrisorile lui către sultan, han, către Ibraim şi Mehemet Paşa. Şi aşa avuse „pricină dreaptă de a căuta să-şi cîştige înapoi ce era al său, pe fiece cale. Totuşi, *venind Monsegniorul de San Severo* (adică Malaspina), trimis de sfinţia voastră, maiestatea sa *s-ar fi înduplecat* a-i ierta o greşeală atît de mare, din cuviosie către sfinţia voastră, dacă ar fi văzut semne că voieşte a se înstrăina de amestecăturile cu turcii" ... „şi, în semn de bună şi curată tocmeală, n-ar fi primit pacea cu turcul, steagul, şi alte daruri de la Poartă" [79]. Acestea sînt, bineînţeles, dezvinuiri ale împăratului dintr-un timp, cînd lucrurile se dezlegaseră altfel de cum se aştepta în momentul

cînd Malaspina se duse în Ardeal. Ba acesta însuşi spuse cardinalului, la începutul tocmelelor, că maiestăţii sale „greu vătămate şi înşelate de serenitatea sa ilustrisimă şi popoarele sale“ ... „nu-i lipseau mijloacele, bine cunoscute serenităţii sale ilustrisime, de a-şi cuprinde provincia iarăşi“, dar „prin mijlocirea vazei domnului nostru (a papei), majestatea sa şi-a aruncat de la sine dreapta sa supărare şi s-a lăsat a fi înduplecat a primi pe serenitatea sa ilustrisimă în milă şi ocrotire“ [80]. Destul că acum împăratul nu-şi urmări repede „pricina dreaptă“, ci mai stătu aşteptînd isprava ce-ar putea face nunţiul.

Dar adevăratul mijlocitor, ca acum, către sfîrşitul lui august, să nu se facă nimic împotriva ardeleanului, deci pricina de căpetenie pare a fi fost însuşi Basta.

Principele nelegiuit al Transilvaniei aflase şi el — vom vedea mai la vale de unde a putut afla — că împăratul e gata a începe război împotrivă-i. După ce încă prin iulie îşi arătase dorinţa de a vorbi cu Basta [81], el trimise acum, se vede, în urma răspunsului primit de la Basta, pe însuşi comandantul cel mare al oştilor sale la dînsul. Basta îi ieşi înainte la „Darkey“ [82] unde se întîlniră. Martorul nostru, castelanul Caşoviei Nicolae Zagivaj, scrie asupra tocmelii dintre ei episcopului de Bresslau, că n-a fost decît „pentru pace“. Kornis zicea că Ardealul întreg vrea să fie credincios împăratului, după cum i-a jurat. Dacă pînă acum n-au trimis delegaţii la maiestatea sa, pricina a fost că au aşteptat pe delegatul papei. Aflînd însă acum de războiul ce-i ameninţa din partea maiestăţii sale, s-au văzut siliţi a-şi aduce dorinţa la cunoştinţa generalului, pentru a o împărtăşi maiestăţii sale. Şi-l încredinţă că în curînd vor veni delegaţi de frunte (vernehme Legaten) din partea lor. Despre tocmelile cu turcii Kornis spunea că s-au făcut numai pentru a-i ţine cu vorba. E drept, martorul nostru, castelanul de Caşovia, putea adăuga de la sine că învoiala cu ei numai de aceea nu s-a făcut, pentru că nu le-au putut împlini pofta lor, şi că turcul nu le mai crede. Că au primit un alt principe — pe Andrei — zicea iarăşi Kornis, „aceasta s-a întîmplat din multe pricini“ [83].

În acest înţeles, poate chiar cu mai multă voie bună în interesul lui Andrei Báthory, fie sub formă oricît de ascunsă, a trebuit să scrie şi Basta împăratului. E drept, biograful său scrie că Basta a înţeles că delegatul cardinalului umblă cu înşălăciune (con artificio), spunînd numai vorbe goale, şi l-a dojenit pentru acest chip de tocmeală „care nu se potrivea cu ce-i scrisese şi făgăduise cardinalul“, şi i-a adus aminte ameninţător că-şi sapă groapa. Iar împăratului i-ar fi scris că, timpul fiind înaintat, dacă e să se facă împotriva lui ce a fost hotărît, trebuie început acuma. Dar faptele nu i se potrivesc cu spusele acestea ale prietenului său Spontoni. În loc să-şi îndrepteze oştile spre Ardeal, cum a pus termen cu ambasadorii români, el singur mărturiseşte că şi le întoarse spre Solnoc, tocmai în cealaltă parte, „pentru a nu pierde timpul în zadar, pînă ce valachul s-ar apropia cu oastea sa“ [84]. Dar cum era să se apropie, dacă-l vedea pe el, chiar la termenul pus, depărtîndu-se ? Fireşte, îndreptăţirea e trasă de păr şi nu poate ascunde faptul că Basta nu vrea să năvălească acum în Ardeal ; şi trebuie să luăm în seamă, de altă parte, că întoarcerea lui Kornis acasă a fost liniştitoare.

Dar Rudolf nu putea primi şi n-a putut încuviinţa decît cu neplăcere noul cuvînt de amînare al lui Basta, cuvînt pentru care el va avea. cum ne vom adeveri, un mijlocitor călduros şi puternic în arhiducele Matthias. De aceea, cînd Basta trimise ştirea ce i-o aduse curierul lui Mihai, în noaptea spre 7 septembrie, că domnul său a şi intrat în Ardeal, Pezzen, care cunoştea bine dorinţa împăratului, o împărtăşea din Praga stăpînului său la Pilsen [85] în 11 septembrie, în cuvinte de nespusă bucurie. „Să dea dumnezeu", zicea el, „ca încă astăzi sau mîine să pot scrie maiestăţii voastre cu toată supunerea despre norocoasa ispravă" [86].

Pezzen trebuia să aştepte atunci această ispravă (Verrichtung) numai de la Mihai Vodă, deoarece, cum am văzut, Basta îi spunea că aşteaptă iarăşi hotărîrea maiestăţii sale, prin care să-l „lase a se împreuna cu Românul, cît mai curînd". El zicea totdeodată că n-a putut decît să-şi pună în mişcare cavaleria sileziană în acea parte, pentru îmbărbătare, şi că stă „aşteptînd poruncă şi bani" [87]. Iar răspunsul împăratului, dat din Pilsen, 16 septembrie, era : că-i lasă toată libertatea să-şi ia „sfatul de război din firea lucrului, a locului şi a timpului", astfel că singur poate hotărî dacă trebuie să rămînă în Ungaria de sus, sau să meargă cu oastea în Ungaria de jos, ceea ce nu înseamnă Transilvania, ci tabăra oastei ce aştepta la Strigoniu sosirea lui Ibraim Paşa. Altfel îi cerea să se pună în înţelegere despre tot ce se întîmplă cu fratele său Matthias, pentru a se putea hotărî mai sigur, din amîndouă părţile, ce e de făcut [88].

Dacă scrisoarea împăratului e ţinută destul de diplomatic pentru a nu fi înţeleasă şi de alţii, Basta nu putea să aibă îndoială asupra adevăratei lui voinţe, dată porunca lui de mai înainte şi făgăduinţa sa de la începutul lui august, către Mihai Viteazul, făgăduinţă împărtăşită atunci Curţii de el însuşi. Şi dacă ar fi voit să nu înţeleagă, arhiducele Matthias, cu care i se cerea să ţină dese legături, avea să-i împărtăşească din nou dorinţa împăratului. Lui încă îi scria Rudolf, în aceeaşi zi de 16 septembrie, trimiţîndu-i şi copie după scrisoarea adresată lui Basta, să ţină, pentru orice întîmplare, sîrguincioasă corespondenţă cu generalul. „Căci, în caz că voievodul Valachiei ar intra în Transilvania, şi el, Basta, i-ar sări într-ajutor cu oastea supusă lui (după cum înainte de aceasta n-a avut altă părere), iubit D-voastră puteţi singur judeca, cît de greu i-ar fi să vină, în acelaşi timp, într-ajutor aici, în Ungaria de jos, afară numai dacă ar cere cea mai mare şi cea mai de pe urmă nevoie. Acestea n-am putut să le ascund dinaintea iubit domniei voastre, după trebuinţă" (der notturfft nach). Şi parcă n-ar fi fost destul atîta, într-un post-script să mai adauge : „De vreme ce întreprinderea (impresa) transilvană, în această întocmire a lucrurilor, e de un interes atît de înalt şi de mare, de aceea dorinţa noastră prietenească este ca iubit *d-voastră să vă potriviţi cu noi,* şi să scrieţi lui George Basta, tot cu acest prilej cu care i-am scris noi" [89].

Se vede dar că, o dată, împăratul se învoise la amînarea execuţiunii lui Andrei Báthory, pe lîngă celelalte, mai ales în urma stăruinţelor fratelui său care, în aşteptarea oastei turceşti, credea că va avea lipsă şi de Basta şi vrea să-l tragă şi pe el la sine. Şi ştirile trimise în urmă de Basta asupra cardinalului îi slujeau de minune la aceasta. Apoi înţelegem că împăratul îngăduise ca fratele său să dea lui Basta poruncă potrivită nu fără orice rezervă, ci numai socotind că Mihai Vodă va sta şi el în pace

pînă atunci. Acum însă, că domnul nostru își vestise începutul acțiunii, împăratul află de lipsă a aduce aminte lui Matthias de datorința ce are Basta a-i alerga într-ajutor, după cum cu toții au fost învoiți de mai înainte („wie es bievor kain andere mainung gehabt"). Deci îi cerea să-și întocmească și el lucrurile potrivit acestei dorințe a sale, dată însemnătatea chestiunii transilvane.

Și mai e o dovadă că împăratul n-a mai părăsit nici un moment gîndul de a mîntui odată temeinic cu cardinalul, după ce această hotărîre a fost împărtășită lui Mihai Vodă. El primea, pe la începutul lui septembrie, după învoirea siluită a amînării, chiar propuneri din partea lui Bocskay, făcute în acest înțeles. Acesta arătă că nu s-ar putea găsi altcineva mai destoinic pentru a mîntui lucrul cu cardinalul decît însuși principele Sigismund, în unire cu voievodul Țării Românești. Sigismund s-ar întoarce bucuros din pribegia sa — era prin Polonia, pe la Danzig [90] — văzîndu-se părăsit și huiduit de toată lumea, și ajuns în deznădejde [91]. Și, peste cîteva zile, Bocskay și plecă să caute pe nepotul său Sigismund cu însărcinarea din partea Curții, ca să-l facă a se da pe față împotriva cardinalului, unindu-se cu voievodul român, pentru care muncă i s-ar fi făgăduit lui Bocskay guvernul acelei țări [92].

Asupra acestei hotărîri de a întrebuința puterea împotriva lui Andrei nu putea avea mare înrîurire nici întîiul raport al lui Malaspina, care sosi la Praga pe la 5—6 septembrie [93], căci nu era de natură a trezi încredere deosebită în curățenia gîndurilor cardinalului.

Nunțiul ajunse în 21 august, seara, la Alba Iulia, și a doua zi fu primit de principele-cardinal. Trimisul papei făcu întîi învinuiri cardinalului că, pe cînd își arătase împăratului prin scrisori și misiuni dorința de a se uni cu el, în același timp a stătut în legături cu turcii și tătarii, și a cerut lui Mihai Vodă să se lepede de maiestatea sa și să se împreune cu turcul ; ba pe lîngă toate a mai luat și Husztul de la împărat. Și, în sfîrșit, îi ceru să dea înapoi împăratului provincia ce o stăpînește pe nedrept. Cardinalul mărturisi că nu s-a purtat cu viclenie. Dacă a avut amestecături cu turcul și tătarul, aceasta n-a fost în paguba creștinătății și a maiestății sale, ci fiindcă a fost silit să se poarte așa ; doar și maiestatea sa a făcut asemenea, dar pînă acum nici steag n-a primit de la ei, nici n-a subscris articole care să-i ia libertatea. Iar „dacă Mihai sau alții vor fi avut cutezanța să zică despre dînsul că i-ar fi cerut să părăsească prietenia împăratului, atunci s-ar fi depărtat de adevăr". Mai mult încă, el a aflat de la ambasadorii săi trimiși la Poartă „că oratorii lui Mihai au primit steagul de la turc", ceea ce auzind dînsul i-a făcut cunoscut voievodului că, dacă nu-l trimite înapoi, îl va socoti de dușman și-i va lua bunurile ce are în țara sa (în Ardeal). Apoi adăuga că „auzind dînsul de la un boier raguzan (gentilhuomo raguseo) și de la alții că Mihai a făcut îmbieri la Curtea împărătească de a intra în această țară și de a o cuprinde, în numele maiestății sale, măria sa l-a dojenit pe Mihai și l-a silit să-i facă jurămînt de credință". Cu privire la Huszt a zis că acesta s-a ținut de Transilvania ; iar asupra dării înapoi a țării a zis că, chiar dacă dînsul n-ar fi voit s-o primească, Sigismund și popoarele Transilvaniei „n-ar fi îngăduit ca ea să cadă în mîinile maiestății sale". La alte cuvinte prin care nunțiul încercă a-l îndupleca, cardinalul a rîs, scoțîndu-se cînd cu una, cînd cu alta

în privinţa unirii cu creştinii, aşa că acesta din toate a putut să vadă numai că vrea să se încredinţeze din partea împăratului pînă ce se va întări în scaun. Totuşi nunţiul crede că cu timpul tocmelile vor lua un mers mai bun. Şi fiindcă măria sa cardinalul a dat ştire şi lui Basta că-i va face plăcere dacă împăratul va intra în vorbă mai de aproape asupra unirii lor (in materia di congiuntione), deci se roagă şi dînsul, maiestatea să-i mai trimită pe cineva într-ajutor şi pentru a avea mai multă lumină asupra gîndurilor (della mente) maiestăţii sale [94].

Dar, aceste „gînduri" îşi aveau îndreptarea lor, cum am văzut, altfel decît apucăturile şi stăruinţele potrivnice ale nunţiului. Şi nu crede, ca ele să fi fost tulburate nici cît de puţin, prin învinuirea de necredinţă [95] ce se făcu lui Mihai Vodă din partea lui Andrei Báthory (către Malaspina), zicînd că el ar fi primit steagul de la turci, nici prin mărturisirea că i-a jurat lui credinţă. „Cine cunoaşte aci bine cursul tocmelilor acestora", scrie ambasadorul veneţian la 6 septembrie, află lucrul de firesc, „socotind că voievodul va fi fost silit a face aşa, pe cînd era ameninţat de moldoveni, de poloni, în afară de frica lui de turci, căci Ţara Românească nu se poate ţine fără sprijinul Transilvaniei". Dar acest cunoscător, care nu poate fi decît doctorul Pezzen, punea această purtare în rostul trebuinţei lui Mihai „de a se arăta credincios cardinalului, fiindcă vrea să-l zvîrle din ţară, în vreun chip oarecare", îndemnat fiind şi de împăratul [96].

În fapt nici Mihai Vodă nu se pusese în marş la sfîrşitul lui august, cum se învoiseră, pentru a face isprava dorită şi aşteptată. Las-că el era dator să aştepte al doilea aviz de la Basta. Şi tocmai fiindcă acest aviz nu sosi înainte de termenul hotărît pentru năvală, el îi dete atunci vorbă că a şi intrat în Ardeal, fără îndoială pentru a-l împinteni şi pe dînsul să nu se mai codească şi pentru a vedea, dacă într-adevăr s-ar mişca. Ştirea i-o va dezminţi însuşi, peste cîteva zile. Mai înainte încă, la 12 septembrie, Basta scria lui Pezzen că ambasadorul valac a plecat ieri spre Sătmar, şi pe cît a putut afla, n-a fost, altfel, adevărat că stăpînul lui ar fi atacat Transilvania. Şi că nu poate înţelege de ce i-a trimis voievodul vestea aceea de năvălirea sa decît, poate, pentru spionare (se non per scoprire paese) [97].

De bună seamă că domnul nostru şi-ar fi şi săvîrşit acuma planul, fără a mai aştepta altă vorbă de la Basta, dacă el putea avea încredere în acesta, dacă el nu cîştiga dovezi că toate planurile sale ascunse şi amestecăturile sale cu împăratul puteau fi cunoscute lui Báthory, şi dacă ar fi fost mai puţin ameninţat de la miază-zi şi miază-noapte.

În 9 iulie, pe cînd Basta lipsea de la postul său din Ungaria de sus, Mihai Székely, colonelul de Sătmar, trimitea la Mihai Vodă pe credinciosul său Ion Darahi, în societatea trimişilor domneşti Teofil Grecul şi George Horváth, despre care nu ştim dacă veniseră anume aci, sau se întorceau de la Praga ; ar putea fi solii ce-şi primeau acolo răspunsul la 12 iunie. Ei ajunseră la Ploieşti, unde aflară pe domnul, pe la jumătatea lunii [98]. Darahi a stat lîngă Mihai Vodă pînă la 10 decembrie, ca un fel de secretar, după cum se pare, pentru care slujbă, va fi fost cerut anume.

După ce s-a întors acasă, el a făcut stăpînului său un raport asupra tuturor celor văzute şi auzite în timpul petrecerii sale acolo, pînă în ziua slobozirii sale acasă (usque ad diem decimum mensis decembris, quo dimissus sum ab eo).

De la Darahi aflăm că abia „pe la prima august" sosiră delegaţii domnului care au fost la Praga la maiestatea sa, Grigorie Balogh şi Ioan Ragusanul [99] — fără îndoială Dobrovnichi, căci acesta fusese ortacul lui Balogh. Ştim că aceştia plecaseră la împăratul către sfîrşitul lui noiembrie 1598, se aflau la Viena pe la capătul anului, şi ajungeau la Praga către sfîrşitul lui ianuarie. Şi ne adeverim acum că ei şi nu alţii nou veniţi fură ambasadorii români ce petrecură pînă în aprilie acolo, cînd se isprăveau tocmelile cu ardelenii lui Sigismund. Veniseră cu misiunea făţişă de a lucra pentru iertarea acestuia. Dar pe ascuns au trebuit să aibă, cum am cercetat, însărcinare potrivnică şi mai ales avuseră să ceară împlinirea punctelor contractului de la 9 iunie 1598, încheiate între comisarii împărăteşti şi Mihai Vodă, la Tîrgovişte. Şi înţelegem acum că ei şi nu alţii plecau la 8 mai din Viena, ducînd cu sine, dacă nu ratificarea acelui contract, cel puţin suma de 75 de mii de taleri — socotind că Unverzagt ştia bine ce ne spunea — tot în înţelesul acelor legătuite atunci : 41 de mii datorie din anul trecut din partea împăratului, pentru plata numărului de ostaşi ce s-a învoit a-i ţine ; din rest ceva, foarte puţin, pentru anul ăsta, căci pentru o parte a sumei de 100 de mii făgăduite primeau armele cerute de domnul, şi o parte trebuie socotită pentru răscumpărarea celor 10 mii de galbeni ce-i dase Mihai Vodă comisarilor pentru tătari ; iar 60 de mii, cum am văzut într-alt loc, mai rămase împăratul dator.

Dar e greu de pătruns de ce ajunseră aşa tîrziu acasă Balogh şi Dobrovnichi, cînd ştim că Petru Armeanul, care trecu în iunie prin Ardeal, putea povesti, la începutul lui iulie, la Praga, că principele ardelean le-a lăsat drumul liber cu banii — el spuse numai de 45 mii de taleri — şi cu cele 2 000 de puşti. Căci de ei şi nu de George Raţ poate fi vorba acolo : acesta plecase încă în ianuarie de la Caşovia şi va fi fost de mult acasă. Ba avem ştire (la Bethlen) că George Raţ trecu prin Cluj cu banii (după el 70 de mii de florinţi ungureşti) tocmai pe cînd sosi acolo Andrei Báthory, pe la 20 februarie, şi clujenii îi deteră care de transport, nefăcîndu-i nici o piedică [100]. Şi nu se poate tălmăci altfel decît că Andrei cardinalul a oprit în urmă pe Balogh şi soţul lui, avînd cunoştinţă că pot aduce ştiri lui stricăcioase. Ne aducem aminte că secretarul lui Mihai Vodă, Ioan Raţ, umbla încă înainte de un an cu dezvăliri trădătoare asupra stăpînului său. Şi cînd sosea Darahi, domnul trebuie că dase de curînd de urma unor noi trădări. El îl sfătuieşte pe acesta să nu dorească a cunoaşte pe secretarul său, „vînzătorul cel mai sigur şi cel mai vădit". Şi am văzut pe cardinalul spunînd lui Malaspina că a silit pe Mihai să-i facă jurămîntul de credinţă, după ce i-a aruncat în faţă (l'havea esprobato) că a făcut îmbieri împăratului pentru a-i cuprinde Ardealul, despre ce ar fi aflat „de la un boier raguzan şi de la alţii". Vom vedea mai tîrziu cine a putut fi Raguzanul — un oarecare Ieronim Slatanici. Dar mai hotărît ştim că între ceialalţi trebuie să punem pe Ioan Raţ, poate singur pe el. L-am văzut umblînd prin Ardeal, cîndva, înainte de 6 iulie, şi e prea cu putinţă să fi mers chiar cu aceia ce duceau lui Andrei diploma de supunere

a voievodului nostru, pentru a-şi lua plata. La întoarcerea lui însă — acum încă era în Ardeal — domnul ştia ce-i plăteşte pielea, poate chiar mai înainte, deodată cu dezvelirea planurilor sale ascunse [101]. Cardinalul nu-l putea da de gol — îi era folositor — şi Mihai aştepta să-l prindă cu dovezi, ce se va întîmpla în curînd. În urmă, după toate piedicile ce le puse, cardinalul trebui să lase pe ambasadorii români a trece acasă, doar primise diplomele lui Mihai şi ale ţării asupra supunerii lor şi jurămîntul lor de credinţă.

Mihai Vodă, cînd îşi văzu, în sfîrşit, ambasadorii, după aşteptare de opt luni de zile, *aducîndu-i scrisori de la maiestatea sa şi de la arhiducele Matthias, într-atîta s-a bucurat încît, în fericire, îşi descoperi capul şi sărută peceţile amîndurora* („sigilli impressiones in utrisque deosculatus est capite aperto"). Şi cînd află că maiestatea sa şi arhiducele îi laudă inima lui dreaptă şi statornicia lui, „*cu mare umilinţă şi suspine zise, că totdeauna va fi acelaşi: va trebui să moară pentru Republica creştină ori să biruiască*". Peste puţine zile apoi ajunseră şi ceilalţi trimişi ai domnului de la maiestatea sa : Petru Armeanul şi Ştefan Petneházi. Despre ei ne spune anume martorul nostru că, „prin trădarea pomenitului secretar", Ioan Raţ, au fost duşi întîi la Alba Iulia, la cardinalul. Unul din ei, Petneházi — poate el e omul care plecase înainte cu răspunsul ce dete Basta lui Petru Armeanul sau lui Stoica vistierul sau, poate, amîndurora, în 2 august : că la sîrşitul lunii, cu îngăduinţa împăratului, se vor apuca de lucrul Ardealului — neputîndu-şi rupe, nici ascunde scrisoarea cu sigil mai mare, ce zicea că era de la arhiducele, de răul păzitorilor, „au mîncat-o pe drum" („decomedit in via"). Celălalt, cu uimitoare şiretenie, a putut ascunde scrisoarea maiestăţii sale şi a adus-o la voievodul („mira astutia literas Suae Majestatis detulit ad Voivodam").

„Cu aceşti delegaţi au venit şi trădătorul" [102] — dovadă că el într-adevăr mersese la Alba Iulia, nu de mult, prin zilele dintîi ale lui iulie, cum am bănuit, şi stătuse acolo pînă acum, cînd tocmai sosise vremea să i se descopere necredinţa. Neputînd afla nimica de la delegaţi şi nici de la voievodul asupra celor tocmite, el se simţi bănuit şi scrise îndată cardinalului astfel : „delegaţii domnului meu au venit de la împăratul romanilor, dar nu ştiu cu ce ispravă, căci mie nu-mi împărtăşeşte nimica, cum avea obicei mai înainte... De aceea serenitatea voastră să se păzească bine din amîndouă părţile, cu deosebire însă să aibă grijă din partea nemţilor, căci dincoace eu voi veghea totdeauna. Să credeţi hotărît, că împăratul romanilor are anumite mestecături cu voievodul împotriva serenităţii voastre şi a prea scumpei (noastre) patrii. Pe delegaţii şi curierii domnului meu, pe Grigorie Balogh, Petru Armeanul, Ştefan Petneházi, Ioan Székely, Matei Pribék [103], oricînd şi oriunde s-ar putea, să porunciţi a-i prinde, căci sînt cei mai ascunşi vînzători ai serenităţii voastre şi ai Transilvaniei, şi să-i pedepsiţi după cuviinţă. Iar la mine să trimiteţi cît mai în grabă un delegat de încredere, prin care să vă pot vesti lucrurile toate cu graiul". Dat că unii din delegaţii pomeniţi se întorseseră de curînd, cum am văzut, scriitorul nu se poate gîndi decît la viitoare misiuni ce vor mai primi, de vreme ce, după arătarea martorului nostru Darahi, nu putem socoti că scrisoarea ar fi fost scrisă înainte de venirea lor.

Această scrisoare a fost prinsă de voievod. Trădătorul fu închis și bunurile lui luate. El va fi însă slobozit, peste cîteva săptămîni, la cererea tuturor ostașilor năimiți unguri.

Ce a cuprins scrisoarea împăratului adusă de Petru Armeanul și ce a raportat el asupra legațiunii sale, „principele" Mihai n-a spus nimănui nimic [104].

Noi știm ce răspuns îi aduse Petru Armeanul : învoirea împăratului de a cuprinde Transilvania în unire cu Basta și termenul hotărît de acesta, pe la sfîrșitul lui august. Numai, cum am văzut dintr-altă scrisoare a lui Basta, un nou aviz avea să mai aștepte de la dînsul.

Cînd Mihai Vodă trimitea vorbă lui Basta, că a și intrat în Transilvania — la termenul ce erau învoiți a face aceasta —, el îi spunea că n-a mai așteptat „al doilea aviz", tocmai fiindcă i-a fost descoperit secretul prin secretarul său : „mai bine a voit să apuce el înainte decît să-și aștepte ruina" [105].

Nu putem avea îndoială că Mihai n-ar fi avut de gînd să intre cu de aievea atunci în Ardeal, dacă ar fi văzut pe Basta intrînd și el. Cînd însă nici după o astfel de veste el nu putu „auzi nimic de oastea nemțească, și termenul pus de maiestatea sa pentru expediție trecuse", domnul român avea cu atît mai mult temei să mai stea cîtva timp tărăgănînd. Las-că scrisoarea lui Raț a fost prinsă. Dar ea dovedea că între el și cardinalul Andrei erau mai de mult legături ascunse. Și vizitarea ambasadorilor români în Ardeal, din ordinul principelui, era semn lămurit că asupra domnului lor sînt bănuieli.

În această stare năvala nu se mai putea face pe neașteptate, cum ar fi dorit, și cum era de lipsă, și primejdia trebuia să se ivească iarăși, cel puțin și de către Moldova. Dacă Andrei știa dinainte, cît de puțin, planul domnului, atunci el era știut și de Ieremia. Pe lîngă prietenia lor veche, Andrei încheiase noi legături cu vecinul său. Două acte din 3 iulie, ne fac cunoscut că Andrei Báthory a cerut pentru neamul său Ion Iffju fata lui Ieremia, și acesta s-a învoit să i-o dea. Andrei făgăduie, dacă ar strica tocmeala, să-i dea voievodului 20 de mii de galbeni, iar ginerele 10 mii — aceasta era poate zestrea ce avea să aducă mireasa —, totodată spune că i-a trimis și inelul [106].

Și astfel ei, Báthory și Ieremia, încă trebuiau să-și aibă planul de cotropire a lui Mihai Vodă gata. Ba trebuiau să se fi și apucat de pregătiri de război. Într-adevăr acestea se începuseră din partea lui Ieremia încă înainte de a fi fost cunoscută învoiala lui Mihai cu Andrei (26 iunie). La Constantinopol se credea, la 7 august, în legătură cu știrea ce sosi despre buna primire ce a făcut serdarul — marele vizir Ibraim — ambasadorilor Poloniei (care totuși nu veniseră încă), Transilvaniei si Moldovei, că, la întorsul lor, li se vor da să ducă steaguri : unul lui Báthory pentru domnia Transilvaniei, altul fratelui principelui Moldovei pentru Țara Românească. Iar de moldovean se povestea că adună oaste din țara sa și din Polonia. Ba capichehaia lui Ieremia spunea martorului nostru că și Mamut-Pașa, care are vreo 15 mii de oameni, îl părtinește, și că Ie-

remia, îndată ce va primi steagul, va începe ceva împotriva lui Mihai [107]. Peste o lună apoi, la 7 septembrie, Malaspina va raporta că i-a spus chiar cardinalul-principe şi mai mulţi senatori catolici ardeleni că „Hieremia, palatinul Moldovei, cu ajutorul unor fruntaşi poloni se pregătea, încă şi cu sprijinul acestui domn, de a zvîrli pe Mihai din Ţara Românească". Totodată aflăm că şi oastea cardinalului stă în tabără, aproape de Alba Iulia [108].

Bineînţeles că la spatele lui Ieremia Vodă stau polonii. Pe la 7 septembrie au sosit la Suceava, reşedinţa voievodului, aşa se vestea la Constantinopol, 20 de bucăţi de artilerie, trimise de poloni, şi oşti ce întregeau garnizoana lor de lîngă voievodul la 6.000 de călăreţi şi 500 de cazaci pedeştri. Şi era vorba că are să vină şi marele cancelar. Iar această mişcare se făcea, aşa se spunea acum, din îngrijorarea ce aveau pentru înţelegerea ascunsă dintre împăratul şi Mihai Vodă, care ar vrea să-şi lase ţara în stăpînirea aceluia [109], deci pentru a împiedica aceasta.

Şi spre culmea primejdiei, polonii mai erau chemaţi şi de o partidă din ţară, nemulţumită cu domnia lui Mihai Viteazul. La 1 octombrie plecau din Moldova în Polonia, cu recomandaţie de la Ieremia Vodă către Zamoyski, doi boieri din Ţara Românească, fostul vistier Dan şi fostul clucer Vintilă. Ei se întorseseră aci de curînd, venind tot din Polonia, unde au fost avut audienţă la cancelar şi la rege, dar au fost amînaţi cu răspunsul pînă după serbările de înmormîntarea reginei, a căror termen era pus, încă din august, pe 13 octombrie [110]. În aşteptare, ei au trecut înapoi în Moldova. Abia ajunşi aci însă, ei au primit alte scrisori de la aceia din a căror însărcinare umblau şi despre care ziceau că sînt „mitropoliţii şi toţi boierii Ţării Româneşti", scrisori unde îi cereau cu lacrimi în ochi să meargă din nou la cancelar pentru a-i arăta iarăşi durerea ţării. Împlinindu-şi datoria, aceştia veniră într-adevăr şi făcură rugăciune cancelarului, curînd după aceea, cum au făcut şi întîia oară, să se milostiviască de ruina lor şi să vină „să-i scape din mînile turcilor şi ale tătarilor şi mai ales din ale voievodului Mihai care pentru noi e mai rău decît un turc". Ei îi arătară că ţara lor vrea să se pună sub scutul coroanei polone, cum e şi Moldova, „şi că nimenea nu se gîndeşte că Ţara Românească se poate supune neamţului sau împăratului creştin" — la aceasta nu se vor învoi niciodată. Aşa că mai bine ar vrea să se supună turcilor decît nemţilor, căci aceştia sînt departe şi ei ştiu că nu-i pot nici scuti, nici apăra. Turcii sînt gata să se suie pe ei, şi ei ştiu că dînşii nu vor suferi să domnească Mihai : „*Chiar dacă ar trebui să rămînă doi turci şi voievodul să fie al treilea, pace n-ar fi între ei*". Deci ei se roagă a fi primiţi sub scutul polon şi a li se da de „hospodar" fratele lui Ieremia. Toţi îl doresc şi îl iubesc, fiindcă, vreu să fie în uniune cu Ţara Moldovei, „căci noi sîntem toţi de aceeaşi limbă şi de aceeaşi credinţă şi astfel s-a făcut că, în vremurile vechi, hospodarul moldovean ajungea hospodar valach şi hospodarul valach hospodar moldovean". Numai două lucruri cer pentru săvîrşirea acestei supuneri, repetau ei, la urmă : Să le dea pe fratele lui Ieremia de hospodar şi să le îngăduie a-şi năimi oaste în Polonia, pe banii lor. „Şi măria voastră se va putea face a nu şti nimic, şi de a nu se fi înţeles nicicum cu noi". La urmă mai adaugă un temei, pentru care rugăciunea lor

trebuie să fie împlinită : „O mare oaste de turci se află pe ţărmurii Dunării, la toate vadurile ; ei aşteaptă răspunsul voievodului Ieremia cu privire la fratele său", căci au nădejde ca el să ajungă în curînd hospodar. Dacă văd că lucrul întîrzie, vor trece ei Dunărea, punînd un turc sau un alt lotru de hospodar, care nu va avea milă cu ţara [111].

E drept, aceste porniri duşmăneşti, judecate după timpul în care se arată, aveau să treacă în fapte, după ce Mihai ar fi intrat în Ardeal : deci ele n-ar putea fi socotite între pricinile ce i-ar fi împiedicat năvala. Dar boierii trădători trebuiau să fi plecat de mult acasă, şi nu se putea ca toată primejdia aceasta de la miază-noapte să nu-şi fi aruncat umbrele mai înainte. Am văzut cum Mihai era în curat cu străduinţele Moldoveanului, pentru a-şi aduce în ţară pe frate-său domn, încă în iunie, cînd expedia pe Petru Armeanul la Praga, şi tot aşa că turcii ar fi fost învoiţi cu aceasta. Şi nu putea fi fără cuvînt că turcii se găteau, pe la începutul lui septembrie, a trimite un ceauş în Polonia, pentru a înnoi la regele cererea de a ţine „pace cu împăratul" (=sultanul). Şi trimiterea lui fu amînată numai fiindcă se auzi că se întoarce ceaşul Mustedan ce s-a dus acolo înainte de trei luni şi că vine cu el şi un ambasador polon [112] În fapt, turcii aveau, încă în 25 iulie, ştiri (pe cît se pare chiar de la Mihai) şi, prin august, grele bănuieli că polonii năzuiesc a aduce în aceeaşi atîrnare şi Ţara Românească, cum ţin Moldova, după ce au ajuns a avea în Transilvania un om de încredere al lor care, pe lîngă toate, e legat şi de papa [113]. De aceea neîmplinirea planului lui Mihai asupra Ardealului, la termenul despre care duşmanii se vede că aveau ceva cunoştinţă, era cel mai bun mijloc de a-i dezminţi şi a-i face să nu mai stea aşa de bine pe grijă.

De altă parte bănuielile ce am văzut că treziră polonii la Poartă erau de natură a înlesni legături prieteneşti între Mihai Vodă şi turci, dacă dorea aceasta. În fapt, mai bine erau aşezate lucrurile domnului despre turci, cu toate că nici în această parte nu putea avea toată încrederea : e drept ce spuneau trădătorii săi în Polonia că o oaste turcească stă la pîndă pe ţărmurii dunăreni : era oastea lui Mamut Paşa. Şi acesta nu vedea cu ochi buni pe Mihai.

Nu putea fi domnul nostru atît de uşuratic să voiască a intra în Ardeal pînă ce turcii i-ar fi stat neîmpăcaţi în spate. Şi Mamut Paşa ne spune că Mihai a şi intrat cu el în vorbe, de timpuriu, cerîndu-i pacea cu zor. Dar paşa era supărat, prin iulie, că Ibraim, marele vizir, i-a stricat tîrgul, prin trimiterea de tocmitori nemijlociţi din partea sa, după care Mihai s-ar fi mîndrit şi ar fi părăsit tocmeala cu dînsul, aşa că acum a rămas lucrul numai pe Ibraim, care se tocmeşte, zicea Mamut, cu puţină vrednicie pentru sultanul [114]. Şi am văzut într-adevăr că Petru Armeanul arătă împăratului, pe la începutul lui iulie, o scrisoare ce o trimisese Ibraim domnului său, prin mai, îmbiindu-i pacea.

La 25 iulie apoi venea ştirea la Ţarigrad că Mihai a prins trei galere turceşti ce au fost trimise, nu de mult, pe Dunăre şi 80 de şăici, ştire ce o va adeveri bailul şi la 7 august, cu deosebire că acum se spunea numai

de două galere, iar de bărci tot ca mai înainte [115]. O altă mărturie din 25 iulie spune că Mihai ar fi fabricat chiar un mic fort pe corăbii, la gurile Dunării, aşezînd în el cîteva tunuri pentru a împiedica galerele turceşti de a trece în sus, lucru ce poate fi adevărat [116]. Oarecare îndoială am putea însă avea asupra faptei luării corăbiilor şi a şăicilor turceşti : ea se potriveşte rău cu tocmelile de pace ce nu încetaseră. Atît numai că ea era săvîrşită de haiducii liberi ai domnului nostru [117], în privinţa cărora dînsul totdeauna se putea scoate că de capul lor au lucrat, pe cînd de altă parte tocmai prin aceasta se da zor la înţelegere. Ba această faptă a „haiducilor" lui Mihai era gata a trezi chiar neîncrederea turcilor în poloni. Căci, fără îndoială, nu poate fi vorba de alta decît de isprava cazacilor care veniră pe Marea Neagră, pînă la gurile Dunării, cu 40 de şăici, unde prinseră, după vestea ce dete Vodă al Moldovei, mai multe corăbii (etliche vil Schiff) „cu vin dulce şi alte lucruri frumoase". Turcii crezură că acei cazaci veneau din Polonia, dar polonii s-au scos cu vorba că „sînt din Moscova şi stau în serviciul voievodului Valachiei" [118].

Tot în aceste zile, chihaia lui Mamut-Paşa la Poartă primea de la stăpînul său veste că, dacă s-ar putea crede lui Mihai Vodă, pacea cu el ar fi gata. Mustafa ceauş, scrie el, a fost la Mihai care i-a făcut prin dînsul cerere de pace, arătîndu-i şi pe ce puncte. Mustafa a trecut la marele vizir, fiind trimişi cu el şi cîţiva robi (fără îndoială din partea lui Mamut — robi români). Şi despre isprava tocmelii s-a dat ştire Porţii prin Tercheregi Alî Celebi [119]. Noi am văzut pe Mustafa ceaušul, în a treia parte a lui iunie, trecînd prin Suceava în societatea ambasadorilor ardeleni ce mergeau la turci şi a solului moldovean· despre care vom afla mai tîrziu că se numea Caraiman-aga. Nu ştim pe unde au apucat de acolo, dar se poate că, chiar mergînd pe drumul Moldovei, să fi venit pînă la Isaccea şi de aci, pe apă sau pe uscat, în lungul Dunării în sus, de unde să se fi abătut şi pe la MihaiVodă (dacă cumva nu e vorba de alt Mustafa-Ceauş). Contractul între acesta şi Báthory se încheiase la 26 iunie, veste ce i-a putut ajunge în urmă. Destul că ei mergeau după marele vizir, după cum avuseră poruncă la plecare [120], şi-l ajunseră, pe la sfîrşitul lui iulie, la Belgrad [121].

Fapt e că acum şi principele Transilvaniei cerşea la Ibraim după pace nu numai pentru sine ci şi pentru Mihai — era vorba de supusul său. Fie că au fost date lui Gavai şi Budai de la început condiţiile ce le cunoaştem — Mihai le trimise la Praga —, fie că li s-au trimis în urmă, după ce supunerea lui Mihai era întărită prin document, ori că ele erau aduse la marele vizir de celălalt sol, trimis cu ceaušul Hussain, destul că aceştia toţi dezbătură asupra punctelor cu Ibraim la Belgrad, pe la începutul lui august. Capugi başa, trimis de Ibraim din cîmpiile Sirmiului, unde ajunsese [122], în marşul său spre Strigoniu [123], pe la 10—11 august, aduse Porţii, la 23 august, ştirea despre cererile principelui transilvan prin acei ambasadori. Erau trei puncte de căpetenie : 1. Să i se ierte tributul pe anii trecuţi ; pentru credinţa şi împlinirea datorinţelor sale în viitor va sta bun chiar regele polon, prea duşman, ca şi el, Casei Austriei. 2. „Marele stăpînitor nu numai să ierte Românului tot ce-a făcut, ci să-l întărească de principe al Ţării Româneşti". Şi în viitor să fie lăsată în voia

principilor ardeleni schimbarea domnilor români : Ei vor îngriji ca totdeauna să pună pe unul care să fie credincios supus şi să-şi plătească tributul, cum face astăzi moldoveanul. 3. Să nu ceară darea Lipovei înapoi, ci s-o lase la Ardeal [124]. Un om al capugiului mai spune că „Ibraim a trimis steag şi căciulă (scuffia) Valacului, la rugăciunea (instantia) Transilvăneanului, întărindu-l în domnia ţării, din partea marelui stăpînitor“[125].

Cu răspunsul adus de Hussain a fost mulţumit cardinalul, dar, după „cîteva zile“, a venit Mustafa ceaşul cu Budai şi Gavai cu o scrisoare ce trebui să mai lungească cursul tocmelilor. I se cerea Lipova şi Ineul, ce nu le putea da. De asemenea, „şi răspunsul ce ni s-a dat prin ceaşul Hussain cu privire la Ţara Românească şi la Mihai Vodă a fost îndestulitor“, scrie principele serdarului Ibraim la 14 august. „Dar cum înţelegem de la delegatul nostru Budai Franţ, măria ta ai vrea să-i desparţi de stăpînirea noastră, cu toate că, iată, atît ţara cît şi Mihai Vodă s-au învoit cu noi şi ni s-au supus nouă, ca în timpul principilor de mai înainte“. Ibraim îi răspunsese, după mărturia bailului veneţian, privitor la Ţara Românească : să nu se amestece „nici într-un chip în învoiala (turcească) cu Mihai, ci să-şi vadă numai de treaba sa“ [126]. „Mai aflăm“, scrie principele mai departe „că măria ta i-ai trimis steag, căciulă (zkufot), toiag lui Mihai Vodă“, ce iarăşi e ceva deosebit. Şi-i spune că a poruncit încetarea oricărei duşmănii pînă la sosirea unui bun răspuns prin delegaţii săi. „Dar Ţara Românească şi pe voievodul ei să nu te sileşti a-i despărţi de noi, căci de va fi altfel şi s-ar porni vreun război din Ţara Românească, nu noi vom fi de vină“ [127].

Vrea să fie viclean cardinalul cu ameninţarea că Mihai le va face iarăşi război, dacă nu va fi lăsat în ascultare de dînsul. Dar ameninţarea lui era bună de rîs : turcii ştiau preţul domnului român şi de aceea se şi puseră, cum am văzut, în nemijlocită legătură şi tocmeli cu dînsul, tocmeli al căror mers şi capăt tocmai ne interesează în acest loc.

Ne-am încredinţat, în rîndul misiunilor ardeleneşti la turci, că Ibraim într-adevăr ajunsese la oarecare înţelegere cu Mihai Vodă, după tocmelile privite cu ochi răi şi neîncredere de Mamut Paşa. Şi e firesc ca el numai după aceea să se fi pornit mai departe în marşul său spre Ungaria. Iar urmarea acestei înţelegeri a fost că marele vizir a trimis domnului, de pe drum, şi anume înainte de a pleca din Belgrad, semnele obişnuite pentru întărirea domniei lui peste Ţara Românească şi din partea lor, semne ce nu i-au putut fi aduse decît prin august, prin a doua jumătate a lunii, sau mai tîrziu, după cum ne lasă a încheia mărturiile de pînă aci [128]. Şi tot pentru a ne întări această credinţă slujeşte şi ceea ce raporta Mamut de la Vidin, prin scrisorile, ce fură aduse la Constantinopol de curierul lui, în 25 august : „Valacul i-a scris, că *după ce acum s-a întors sub ascultarea marelui stăpînitor*, să poruncească la soldaţii săi să nu facă supărare negustorilor români ce vor merge în Turcia pentru a tîrgui, ca să-şi poată astfel strînge tributul, pentru a şi-l trimite la Poartă“, fiind Ţara Românească acum de tot prăpădită. E drept că Mamut îi răspunse domnului român că n-are putere pentru aceasta şi că va aviza pe sultanul. Iar acesta a încredinţat lucrul lui Ibraim şi locotenentului său. Dar neînţelegerea între Ibraim şi Mamut nu încetase, şi acesta din urmă se silea a

zădărnici împăcăciunea cu Mihai. El mai scrise că Mihai vrea numai să înşele pe turci, căci şi papa i-a trimis scrisoare şi bani, îndemnîndu-l, sub pedeapsă de a-l afurisi, a nu face pace cu turcii. Tot aşa a făcut şi împăratul, trimiţîndu-i bani şi oaste, şi i-au făgăduit a-i trimite şi mai mult ajutor, la întîmplare de trebuinţă. Adaosul nădejdii că transilvăneanul va împiedica acest lucru [129], ne arată şi izvorul de unde putea primi paşa aceste ştiri, dovedind şi din această parte că unul dintre cei din scurt ai domnului nostru înştiinţase din vreme despre toate pe cardinalul Andrei, şi acesta nu putea fi decît secretarul Ioan Raţ.

Tot cu acest prilej bailul veneţian află de la chihaia lui Mamut paşa care stă la Poarta (del chiaus [130] ressidente qua) şi amănunte asupra îmbierilor de pace ale domnului nostru, dovedind mîndria cu care le făcea. El a scris lui Mamut, zicea acesta, „că e prea gata atît de pace cît şi de război ; că pacea o doreşte fiind bun supus şi rob al maiestăţii sale, dar numai cu astfel de condiţii ca graniţă a celor două state să fie Dunărea, dincolo de ea turcii să nu treacă fără slobozenia lui“ ... „El îşi va plăti tributul anual la vreme, dar după ce vor fi trecut cei dîntîi trei ani viitori, căci fiind ţara stricată şi prăpădită, n-are chip de-a scoate banii de la popor ; că, dacă paşa nu vrea să primească aceste condiţii, n-ar şti ce să facă alta, decît să iasă la tabără pentru apărare. Căci nu-şi preţuieşte nicicît viaţa, părîndu-i că a trăit destul, după ce, în cinci ani de cînd se bate în acest război, a făcut atît cît e deajuns pentru o viaţă de 50 ani ; aşa că el e mulţumit de-a fi trăit pînă în ceasul acesta şi nu ţine seamă de o zi de viaţă ce ar trăi-o mai mult. Aceste lucruri scrise de Mamut“, spune chihaia său bailului, „au fost aduse la cunoştinţa regelui“, adică a sultanului, întărindu-i din nou „puţina înţelegere ce este între stăpînul său şi Ibraim“, judecînd după hotărîrile ce lua unul şi altul cu privire la pace : lui Mahmut i se părea „că Ibraim vrea să-i stînjenească lucrările lui şi gloria lui“ [131].

Judecînd după aceste arătări, putem să încheiem că voievodul român nu primise încă semnele domniei ce i-a trimis Ibraim, fie că ajunseseră turcii cu ele la dînsul sau încă nu, pînă la trimiterea celor din urmă condiţii la Mamut. Şi bailul veneţian raportează, întîia oară abia la 18 septembrie, de fapta aceasta a serdarului în cuvinte de îndoială, mai ales asupra primirii : „Se zice apoi“, scrie el, „că Ibraim a trimis sabia, ţoala şi căciula (la spada, la veste et la scuffia) lui Mihai, întărindu-l principe al Valachiei, dar nu se ştie ce are să facă el. Căci nu se crede că el ar avea să dea crezămînt cuvintelor şi linguşirilor lui Ibraim“ [132].

Totuşi Mihai Vodă a primit semnele domniei trimise de serdarul, şi anume prin zilele dintîi din septembrie, sau cel mult pe la jumătatea lunii ăsteia, pe cît ne îngăduiesc izvoarele să judecăm.

În mijlocul primejdiilor ce-l ameninţau din toate părţile de la poloni, moldoveni, turci, „după ce a trecut timpul hotărît pentru expediţie“, adică pentru năvala în Ardeal, scrie Darahi în memoriul său cunoscut, Mihai Vodă, „chemîndu-şi toate oştile din toate naţiile sub munţi, primeşte steagul şi sceptrul trimis de împăratul turcilor, ţinîndu-i delegaţii pînă acuma la sine“ [133] — adică pînă în decembrie, cînd plecă Darahi.

Fapta o va povesti în urmă la Praga sau Viena şi Petru Armeanul, pentru arhiducele Maximilian, cu alte amănunte decît acelea ce le cu-

noaştem asupra schimbului de vorbe dintre Mihai şi Curtea turcească, pînă ce s-a ajuns la acest fel de recunoaştere nouă a suzeranităţii marelui stăpînitor din Constantinopol. După ce i-a fost adus steagul trimis de Ibraim paşa, povesteşte Petru Armeanul, Mihai Vodă răspunse că astfel de steaguri i-au fost trimis şi mai înainte, dar făgăduinţele ce i s-au făcut la predarea lor n-au fost împlinite, dimpotrivă, turcii i-au făcut pagube, pe urmă ca şi înainte. Dar această jeluire trebuie s-o punem negreşit cu mult înainte, poate încă în timpul cînd Ibraim îi trimitea numai scrisoarea cunoscută, de prin luna mai, sau alta, puţin după aceea, prin care abia se cerca inima domnului şi părerea lui cu privire la pace. Căci fu timp să i se răspundă atît de la Curtea din Ţarigrad cît şi din partea lui Ibraim, care nu plecă din Belgrad pînă ce nu i-a trimis steagul. Atunci îi scriseră, zice Armeanul şi sultanul, şi mumă-sa, şi Ibraim paşa, încredinţîndu-l de a nu-l păgubi de aci înainte şi trimiţîndu-i şi daruri : sultanul doi cai, buzdugan, sabie şi caftan, lui şi copilului lui ; tot astfel îi trimise sultana-mamă un cal, sabie şi buzdugan, iar copilului un caftan („o ţoală turcească") ; ba şi Ibraim îi trimise asemenea daruri. Pe cei doi ceauşi ce aduseră steagul şi darurile, adaugă martorul nostru, dimpreună şi pe cei 58 de turci ce-i însoţiră, Mihai Vodă îi opri la sine „pentru mai multă siguranţă a persoanei sale şi a ţării" [134].

Dar nici acest lucru nu se petrecu tocmai neted şi era gata să aducă pierzarea domnului nostru.

Bailul veneţian din Constantinopol raportează la 2 octombrie asupra unui plan de omor ce-ar fi fost pus la cale între Ibraim şi între „aga ienicerilor" lui Mihai, cu numele Carpus, care ar fi făgăduit a săvîrşi fapta. Numele e străin de noi, poate fi prea uşor greşit, ori că e al unui străin pus de domnul ca agă, fie peste pedestrimea sa toată, cum era rangul, fie peste un corp de ostaşi năimiţi care, poate, înfăţişau garda domnească. Ibraim trimise domnului steagul şi cuca, cum am arătat, prin Osman Aga capugiul [135] şi ceaşul Mustafa, şi scrise totodată lui Carpus să-şi împlinească făgăduinţa. Căci îndată ce lucrul va fi făcut, el îl va numi (dichiararebbe) principe al Valachiei pe viaţă, cu dreptul de moştenire asupra urmaşilor lui, „potrivit ordinului regelui (=sultanului) ce i l-au trimis prin acelaşi aga Osman. Ajungînd acesta la Mihai, un turc din societatea lui care izăflase tocmeala o descoperi îndată viteazului principe. El trimise noaptea, numaidecît, să prindă pe Osman cu toată însoţirea lui şi, luîndu-i scrisorile, află cartea şi comandamentul ce scria Ibraim zisului Carpus aga. De unde adeverindu-se Mihai despre trădare, trimise să-l cheme şi-l întrebă dacă a auzit de venirea lui Osman. Răspunzînd el că da, Mihai adause că lui, ca principe al Ţării Româneşti, i-a fost adusă cuca şi sabia ; şi în acelaşi timp, punînd mîna pe un pumnal, îi dete cîteva lovituri şi apoi îl omorî de tot cu o măciucă ferecată, punînd să-i taie nasul şi urechile lui Mustafa ceaşul şi să-l arunce în închisoare pe Osman cu toţi ai săi". Fapta aceasta a lui Mihai i-o întărea bailului şi „ceaşul lui Mamut paşa, care grijeşte aici de afacerile lui", cunoscutul chihaie, cu puţină deosebire în privinţa descoperirii complotului. El zicea că „învoiala (il trattato) a

fost descoperită de haiduci care jefuiră pe ceaușul Mustafa, în călătoria sa, aproape de Niș și-i luară lădița, unde erau scrisorile și porunca, și aducîndu-le la Mihai, el avu chip să se adeverească despre conjurație și făcu apoi ce se zice cu Carpus, aga ienicerilor săi (Carpus suo Gianiceraga), poruncind să pună în închisoare cu Osman și ceilalți și pe ceaușul, căruia întîi a fost hotărît a-i tăia nasul și urechile, dar s-a oprit" (ma se ne ritenne) [136]. Că într-adevăr n-a făcut nici un rău trupesc delegaților turci iese la iveală și din raportul lui Darahi. El spune numai că domnul a ținut turcii la sine pînă puțin înainte de plecarea sa, prin decembrie [137]. Nu avem temei a socoti această întîmplare, de goală scornitură, cu toate că în cronicele pămîntene, destul de sărace asupra acestui timp, în raport cu izvoarele noastre diplomatice, și nici într-alte feluri de mărturii de la noi, nu se pomenește. Ea va mai fi însă povestită o dată de „dragomanul împărătesc", de agentul cunoscut care slujea Curții cu știri de la Țarigrad, tot timpul de cînd s-au rupt relațiile diplomatice între cei doi împărați, cel creștin și cel păgîn, aproape tot în chipul chihaiei lui Mahmut, afară de numele trădătorului și afară de osînda ce s-a dat turcilor. O va povesti o lună mai tîrziu, în legătura altor vești, a veștilor despre faptele uimitoare ale domnului ce vor urma, al căror loc nu e aici. Dragomanul acesta scrie la 14 noiembrie : „Acum marele stăpînitor într-adevăr vrea să creadă o noutate ce venise aici zilele trecute, cum valacul Mihai, trimițînd un căpitan al feciorilor gardei sale ce se chemă Leca Aga, de națiune albanez, ca ambasador la Ibraim generalul, pe cînd se tocmeau împreună, Ibraim atîta îl dezbătu pe Leca Aga, că el, ca om fruntaș și de mare credință și cu multă vază în sfatul lui (al voievodului), și iubit cum e de toată miliția Valacului, dacă și-ar lua inima să omoare pe Valac, ar fi făcut îndată nou valac (adică nou voievod), și steagul ce vrea să i-l trimită și cuca, ar fi a lui, ca a unui adevărat valac" (sia sua, come vero Vallacco), vrea să zică — ca a unui adevărat voievod. El a primit planul și a plecat cu un capugi bașa și cu un ceauș. Dar norocul domnului a voit să fie jefuiți pe drum de cazaci, care au dus lucrurile la stăpînul lor, între ele „ordinul scris cu litere de aur ce Ibraim dăduse pentru acest lucru lui Leca Aga. Apoi venind acești oameni în fața sa, Valacul, fără prea multă vorbă, omorî cu mîna sa pe Leca Aga, înțepă pe ceauș, fiindcă și el fusese învoit, iar capugi bașa, care nu avea atîta vină, fu osîndit să taie sare în munții și salinele Valachiei" [138].

Am văzut că omorul turcilor nu e adevărat. Și aceasta o putem zice și despre Leca Aga : îl vom găsi trăind mai tîrziu și slujind încă lui Mihai Vodă. Asemenea pare prea puțin întemeiată arătarea că delegații turcului și căpitanul domnului să fi mai venit la acesta, după ce au fost jefuiți : doar puteau ști ce-i așteaptă. Cel mult numai cumpănind că nu vor fi bănuit pe cazaci că erau în slujba lui Mihai, și nici atunci om cuminte nu se putea încrede. Ei puteau fi însă duși de jefuitori cu de-a sila, dimpreună cu lucrurile și atunci și această povestire ar avea înțelesul său. Oricum se va fi făcut descoperirea planului de omor, adevărul ființei lui va mai fi întărit și printr-o scrisoare din Ardeal, dată în 5 noiembrie, unde ni se dă și tălmăcirea, cum a putut ajunge persoana lui Leca Aga în vorbă. „După ce voievodul a zburat cu mîna sa capul locotenentului său

care, cumpărat cu bani de Ibraim, purta grijă să-l omoare, cum s-a scris peste Constantinopol" (se zice într-un raport din Veneția, 26 noiembrie, care se razimă pe pomenita scrisoare din Ardeal), „el" (Mihai) „s-a prefăcut a fi supărat pe un colonel al său peste două mii de feciori, licențiindu-l cu oastea sa" : căci se vorbise domnul cu el întîi, să meargă să-și îmbie serviciul său cardinalului, de unde apoi, cînd va veni Mihai, la un semn dat, să treacă în tabăra lui [139]. Acest colonel ar avea să fie Leca Aga. Așa că pentru omorîrea lui Mihai tot nu ne-ar rămîne alt nume decît ciudatul Carpus.

Și totuși povestirea cea mai vrednică de crezut, făcută în numele domnului însuși, la Curtea din Viena, dă de minciună și această tîlcuire, dovedind pe Leca Aga de vinovat. Petru Armeanul, trimis la începutul lui noiembrie la Viena și Praga, e însărcinat să arate, pe lîngă altele, și treaba planului ăstuia de ucidere a domnului său. Cercetînd Mihai Vodă ceaușii care i-au adus daruri și semnele domniei, au aflat la ei o scrisoare de la sultanul către cel mai de frunte colonel al său, Leca Aga, căruia domnul mai mult se încredea. În ea într-adevăr i se făgăduia lui Leca domnia Țării Românești cu drept de moștenire, dacă va vinde pe Mihai Vodă. Acesta l-a supus atunci la multe chinuri pe Leca Aga, dar n-a putut stoarce de la el nici o mărturisire, dimpotrivă el jură că n-a știut de asta nimica. Domnul i-a dăruit atunci viața, dar i-a luat toate rangurile și slujba sa [140]. Firește, aceasta trebuie să fie luată ca cea mai adevărată povestire, rămînînd neatins unul sau altul din chipurile cunoscute cum s-a ajuns la descoperirea complotului.

Putem acum ușor întregi din cele ce cunoaștem, că Leca Aga va fi venit pe urmă, cînd domnul era pe cîmpul de bătaie, măsurîndu-se cu cardinalul, cu vreo ceată de haiduci ce-a putut ușor să-l urmeze, să dea ajutorul său lui Mihai, ca să-și spele rușinea. Destul că iertarea domnului va cîștiga-o, ba va fi chiar numit căpitan al unei cetăți [141]. E de însemnat că mai tîrziu, în vremuri grele pentru Mihai, va fi unul dintre cei dintîi ce va fi poftit să intre în serviciul lui Basta, albanez ca și el, și pentru îndemînarea ce va face comandanților împărătești la luarea Chioarului și a Gherlei ; apărîndu-le împotriva ungurilor (despărțiți din nou de generalul nemțesc), va fi recomandat împăratului pentru răsplată și va fi ridicat la rangul de nobil [142].

Încercarea turcilor, poate numai a lui Ibraim, de a pierde pe Mihai prin mijlocirea generalului său e, după toate acestea, neîndoioasă. Se poate că Ibraim vrea nu numai să mîntuie împărăția turcească de un dușman atît de puternic, ci să ia pe dinainte și altor pofte prin prăpădirea lui Mihai Vodă, a poftelor Ardeleanului și ale polonilor.

Ambasadorii Ardealului, Gavai și Budai, însărcinați a doua oară a merge la Ibraim pentru tocmeli de pace, cum am văzut din scrisoarea de la 14 august ce aveau să ducă din partea cardinalului, ajunseră pe serdarul la Buda [143]. El îi îndreptă la sultanul. În Constantinopol vor sosi la 6 octombrie, însoțiți fiind tot timpul — așa se pare — de Caraiman aga, care

a mers întîia oară cu ceaușul Mustafa la cardinalul, iar a doua oară cu ardelenii şi cu ceaușul Soliman. Caraiman Aga spunea agentului împărătesc că între condiţiile lor era şi acuma : „să fie lăsată Valachia" la Ardeal, cum şi ştim că scrise, cu supărare încă, principele făgăduind că atunci s-ar strădui, împreună cu moldoveanul, a prinde pe Mihai Vodă, şi a-l trimite aici la Poartă, dar cu condiţia, ca zisa provincie a Valachiei să nu fie dată altora decît fratelui moldoveanului, aşa după cum i s-a şi îmbunat, avînd să plătească tributul în fiecare an, adică 5—6 mii de galbeni, cum se plătea în vremile vechi". Caraiman Aga va recunoaşte, ca şi capichehaia lui Ieremia (il luogotenente del Bugdan, che risiede qui), „că acestea toate sînt făina marelui cancelar al Poloniei care, precum a tras la sine Moldova, vrea să facă tot aşa cu Ţara Românească, punînd pe Báthory s-o ceară, ca să nu se pară că vine de la alţii, şi ca el să nu se arate duşman al acestei Porţi" [144].

Sultanul şi guvernul său, în nedumerirea lor, tărăgănară tocmelile pînă în noiembrie. La 30 octombrie bailul ştia că ardelenii „au cîştigat tot ce au cerut afară de condiţiunea Valachiei". Stăruinţa cu care ei ţineau la aceasta, le învederase şi turcilor că în dosul lor stau polonii [145]. Ei vor fi într-adevăr primiţi, la 7 noiembrie, în audienţă la sultanul, pentru sărutarea mînii de rămas bun. După ce-şi spuseră cuvîntarea de mulţumire pentru împlinirea cererilor domnului lor, sultanul le dete voie să-i mai arate dacă mai au şi altă dorinţă. Apoi porunci de li se deteră caftane aurite, lor şi pentru 18 baroni şi sfetnici de frunte ai domnului lor, şi unul prea frumos pentru acesta ; lui avea să-i mai ducă ceaușul Soliman un cal cu şei aurite, o măciucă de aur, steag şi cucă aurită cu pene albe. Tot asemenea primeau caftane, în aceeaşi zi, Caraiman aga, capichehaia moldovean şi ceaușul Soliman. Dar din toate acestea nimic nu se alese : peste cîteva zile sosiră ştiri de isprăvile lui Mihai Vodă ce întoarseră pe dos tot rostul lucrurilor şi „prilejul misiunii" ambasadorilor ardeleni ce se mai aflau aci şi în decembrie, „fu curmat" [146].

Tărăgănarea asta lungă a turcilor pînă ce să ia o hotărîre asupra condiţiilor de pace puse de ardeleanul şi cei ce stau la spatele lui a fost priincioasă lui Mihai Vodă. Înainte de a şti dacă sultanul lasă Ţara Românească în atîrnare de cardinalul, cum acesta cerea şi aştepta, în naivitatea lui, să fie ascultat — dovadă ameninţarea că, altfel Mihai le-ar putea face iarăşi război —, complotul lui, al lui Báthory, şi al prietenului lui, Ieremia, de a prinde pe Mihai şi a pune în locu-i pe fratele domnului moldovean, nu se putea pune în lucrare. Poate că ei se socoteau în stare să pună mîna pe el cu ajutorul soţilor de acasă al acelor boieri trădători ce plecau la 1 octombrie, pentru a doua oară, de la Suceava în Polonia, avînd de gînd apoi să năvălească din două sau chiar din trei părţi cu oşti : Mamut Paşa, care desigur era cîştigat de ei, din partea Vidinului, cu cei 15 mii de oameni ai lui (dacă va fi avut într-adevăr atîţia), Ieremia Vodă de cealaltă parte, şi, poate, şi de la Apus ardelenii. Aşa însă degeaba ţinea Ieremia la Focşani, la graniţa Ţării Româneşti, o oaste de 15 mii de oameni, pe cînd alte 5.000 le trimisese la celălalt hotar al său pentru a împiedeca trecerea cazacilor la Mihai : chiar la Constantinopol se înţelegea bine că, dacă nu e ajutat de Transilvănean şi de Polonia, el nu va putea începe nimic, ba mai rău are să pată din pricina foametei din ţara lui, după se-

cerişul slab ce a avut [147]. Şi ştirea ce le-o aduceau moldovenii veniţi la 30 septembrie că la Suceava au sosit 20 de tunuri din Polonia şi garnizoana polonă de lîngă voievod a fost întregită la 6 000 de călăreţi şi 500 de pedestraşi [148], putea fi tot atît de puţin folositoare ţintei cardinalului şi a lui Ieremia : turcii nu erau să dea ajutor unui plan, care se putea întîmpla să-i scape de un duşman atît de temut ca Mihai, dar, în acelaşi timp, avea să le ia şi o ţară ce tocmai li se închina din nou de bunăvoie.

Pentru aceste temeiuri turcii nu puteau avea acum mare dorinţă să răstoarne pe Mihai Vodă, era să scoată castanele din foc pentru alţii. Dacă n-a izbutit planul lui Ibraim — socotind că el nu a fost scornitură —, cînd turcii fără ajutorul altora aveau să facă schimbarea, atunci ei trebuiau să caute pacea cu domnul nostru, în vremea aceasta. Mai mult, ei trebuiau să aibă frică de el, ca de unul ce putea să le poarte în gînd răzbunare, şi fiindcă ştiau, Mamut le scrisese, ce „mult puternică" oaste avea gata [149].

Şi Mihai Vodă, în vederea planului ascuns ce urmărea, a avut cumînţenia să treacă cu răbdare peste neizbutitul complot al lui Ibraim de a-i lua viaţa şi era bun bucuros să poată ţine cu turcii legături prieteneşti. El nu le făcu lor nimica, afară de mici prădăciuni, ce erau în obiceiul cazacilor lui [150].

Dar nu numai prin această răbdare — ce putea să însemne şi frică — îşi chiti Mihai Vodă o situaţie pacinică din partea turcilor, şi nu numai purtarea duşmanilor săi la Poartă i-o îngăduiră şi întărire : ea fu dobîndită mai ales prin ţinuta lui bărbătească şi încrezută faţă de ei. El porunci ceauşilor care-i aduseră scrisorile sultanului cu îmbieciunea bunei lui voinţe şi a prieteniei lui să scrie la Poartă, sultanului şi lui Ibraim Paşa, că, dacă nu va fi prigonit el şi ţara lui, le va fi un servitor credincios şi ascultător şi le va aduce cu sabia sa în ascultare şi Ardealul ce s-au lăpădat de ei (învinuire ce ştim că şi Andrei o făcea lui Mihai la Poartă şi cu mai mult temei). Iar dacă turcii îl vor asupri, să ştie că e hotărît, şi le face jurămînt despre asta, că va ataca nu numai părţile din vecinătate ale ţării înălţimii sale sultanului cu foc şi sabie, ci va pustii tot pînă la Constantinopol cu ajutorul ungurilor, al nemţilor şi al spaniolilor. De altă parte se îmbia, dacă sultanul, s-ar gîndi serios la pace, să fie mijlocitor între el şi împăratul. După astfel de îmbieri şi cu ameninţări de acestea, spune Petru Armeanul, a putut Mihai Vodă să scape cu ai săi nevătămat de turci anul ăsta [151].

Şi nu numai raportul lui Petru Armeanul ne dă mărturie de purtarea bărbătească a lui Mihai cu turcii. Ne este cunoscută şi o scrisoare a lui Osman aga, fără îndoială capugiul ce se afla acum lîngă domnul, scrisă lui Mamut Paşa, a cărei copie, poate, fu adusă tot de Petru Armeanul la Curte, spre dovadă. În ea Osman Aga spune cum Mihai Vodă a primit semnele de întărire în domnie, trimise de Poartă, făgăduind a fi supus credincios marelui stăpînitor. Într-aceea s-au întîmplat nişte turburări în părţile Dunării (nelle riviere di zona) prin trecerea unor ostaşi liberi turci (alguni delli nostri leventi) şi prădarea unor sate, de unde au luat şi robi şi vite. Atunci Mihai îi zise lui Osman minios că „ţoalele acestea, steagu-

rile şi cuca sînt însălăciune goală şi de aceea eu nu le voi da nici un crezămînt“ [152] şi se întoarse repede să-şi vadă de treburi. Raportînd acestea, Osman se roagă de Mamut să ceară Porţii porunci către toţi cadiii (judecătorii) şi sangeacii (cîrmuitorii de a doua mînă) de pe lîngă Dunăre, ca să nu lase cu nici un preţ vreun turc a trece rîul, nici să nu-i facă nici un fel de necaz pentru a se putea păciui aceste hotare, căci dacă acum nu se va face vreun lucru bun (qual buona opera), niciodată nu mai pot avea nădejde de pace [153].

Răspunsul lui Mamut-Paşa nu face decît a-i arăta bucuria că Mihai s-a învoit a se păciui ; din partea lui Mamut, după cîte ştim, o bucurie prefăcută. Doreşte ca în timpul acestui mare vizir să-şi ajungă sfîrşitul toate greutăţile de la aceste hotare. Lucrul de care s-a apucat el, Osman, e foarte mare pentru înălţarea numelui marelui stăpînitor. Să se ostenească şi să-l înştiinţeze despre tot ce va fi izbîndit, căci au mai sosit două prea înalte porunci ca pacea să se încheie [154].

Pe capugiul Osman şi ceaşul Mustafa, trimişii lui Ibraim, Mihai Vodă îi ţinu lîngă sine, ca un fel de chezaşi şi ca martori ai faptelor de care avea să se apuce. Şi tocmai tîrziu, în a doua jumătate a lui octombrie, trimise la Poartă un ambasador care acum mai avea şi altă menire decît împăcarea : trebuia să slujească a zăpăci de tot pe turci, pînă ce gîndul domnului asupra Ardealului nu va ajunge faptă împlinită, ca nu cumva ei, prinzînd prea curînd ştire să se arunce asupra Ţării Româneşti, în lipsa lui, ori să trimită alt domn. Destul că la 7 noiembrie ajunse la Constantinopol un ambasador al lui cu 15 servitori şi cu scrisoare, unde domnul spunea, cum mai spusese, „că după ce marele vizir şi prim general Ibraim Paşa i-a trimis steagul şi cuca cu pene, după obiceiul otoman, şi l-a întărit din nou ca principe al Ţării Româneşti, Mamut Paşa, al doilea general, ce stă la Vidin, lîngă Dunăre, în faţa Ţării Româneşti, nu vrea să dea voie, dacă n-are ordin anume regesc (adică : împărătesc), de la marele stăpînitor, ca supuşii Ţării Româneşti să poată trece rîul Dunării, pentru a tîrgui şi negustori în Ţara marelui stăpînitor, ca prieteni, supuşi şi tributari ai marelui stăpînitor. A mai scris apoi că a trimis lui Ibraim 15 mii de galbeni“. Asemenea ambasadorul a adus un dar de 12 mii de taleri sultanului cu o scrisoare şi pentru sultana mamă, soacra „vizirului“ (adică a caimacamului ce-i ţinea locul), şi pentru acesta [155]. Nu putem şti, dar e de crezut că domnul va fi trimis lui Ibraim suma arătată, în chip de tribut, şi vom vedea, la locul cuvenit, că zăpăceala aşteptată într-adevăr a fost stîrnită la Constantinopol prin ambasada aceasta.

În chipul acesta izbuti Mihai Vodă a stînjeni planurile de cotropire ce urziseră duşmanii în jurul său şi a-şi îmbuna turcii, în vreme ce el se gătea [...] de a intra în Ardeal.

Dar pînă atunci mai trebuiau să fie risipite bănuielile cardinalului Báthory asupra sa. Căci el încă se ţinea de duşmanii ce vreau să-l piardă, cum am văzut.

Principele avea, poate, ştiri proaspete despre lucrul la care tot se gîndea voievodul. Destul că, în zilele dintîi din septembrie, suzeranul din Ardeal nu mai punea nici un preţ pe contractul de supunere al lui Mihai

Vodă, încheiat la 26 iunie. Şi aceasta înainte de a şti ceva de termenul tocmai trecut al primejdiei ce-i fusese gătită.

În zilele de 2, 4, 11 septembrie sînt trimişi, prin îngrijirea braşovenilor, mai mulţi inşi din părţile Săcelelor, din Satul Românesc, din Satu Lung şi din Cernat (Chernadfalu) în Ţara Românească, la Teleajen şi prin valea Teleajenului, pentru spionare [156] — se ştie că domnul se afla în linia asta, la Ploieşti, în jurul căruia îşi avea cele mai multe oşti adunate. Afară de aceasta cardinalul se îndreptă şi nemijlocit către domnul nostru, pentru a-i pune la probă credinţa. Dar prin asta el da prilej bun lui Mihai pentru mîlcomirea stăpînului său nechemat. Cunoscutul bărbat de stat George Palatici, care primise odată, la 1595, jurămîntul de credinţă al lui Mihai Vodă pentru principele Sigismund Báthory, fu însărcinat a cere acum de la acelaşi domn să-şi sprijinească ocrotitorul, pe cardinalul Andrei, la împăratul, unde va expedia o misiune, la 14 septembrie, după făgăduinţa făcută lui Basta, în a doua jumătate a lui august, de către generalul Kornis, şi în urma stăruinţelor lui Malaspina, cum vom vedea îndată. Se repetă scena din noiembrie 1598, cînd Mihai, la cererea lui Sigismund, dă cunoscutele instrucţiuni trimisului său Balogh. Mihai, „neputînd auzi încă nimic de oastea nemţească" căci nu se întoarsese solul său ce încurca, la 7 septembrie, pe Basta cu ştirea lui despre intrarea domnului său în Ardeal (sîntem tocmai în zilele cînd Palatici trebuia să fie în Ploieşti), se făcu a asculta cererile vecinului său şi ale boierilor români, cărora le împărtăşise afacerea (quasi praedictis sollicitatoribus favere volens) şi puse pe Darahi să scrie maiestăţii sale astfel : „Eu am avut bună grijă asupra cardinalului Báthory, [. . .] dar nu aflu nimica în el potrivnic credinţei lui. El însuşi şi supuşii principatului lui vreau să fie credincioşi sfintei maiestăţii voastre. Drept aceea mă rog, ca turcul să nu se poată bucura de aceste tulburări, dacă aveţi vreo mînie grea împotriva lor, să o astîmpăraţi şi să-i primiţi în mila şi ocrotirea voastră".

Principele Andrei stăruise nu numai prin Palatici pentru mijlocirea domnului, ci şi prin delegatul lui însuşi. Scrisoarea fiind făcută, se bucură Palatici, care primi o copie pentru cardinalul, scrisă şi subscrisă tot de Darahi, în faţa lui, iar originalul avea să-l ducă un curier al domnului, căruia cardinalul îi porunci să meargă cît mai repede — pe cînd voievodul îi dase ordin, să nu treacă din Caşovia încolo. Cardinalul însuşi a zis unuia, că voievodul i-a făcut scrisoarea numai ca să-l îmblînzească şi ca să poată avea ştire despre oastea nemţească [157]. Totuşi oarecare nădejde, fie cît de puţină, trebuia să aibă că-i va fi de folos cu prilejul misiunii ce trimitea la împăratul în 14 septembrie.

După multă trudă, ameninţîndu-l chiar cu pierderea rangului de cardinal şi a veniturilor împreunate cu acesta, nunţiul Malaspina izbuti, pînă la 7 septembrie, a face pe cardinalul să mărturisească limpede că vrea să se unească, cu toată curăţenia, cu maiestatea sa. Şi senatul şi partea mare a nobilimii, care avea „purtarea comiţială" (ei reprezentau staturile ţării în dietă), adunaţi aproape de Alba Iulia în tabără, fură de aceeaşi părere : că e mai bine a se uni cu împăratul decît cu turcul. Dar ardelenii voiau să primească steagul ce-l aşteptau de la turci — noi am

văzut ce tîrziu era să li se trimită acesta — şi zoreau să fie lăsaţi a face pace cu ei pentru a nu fi primejduiţi din partea lor la întoarcerea lui Ibraim către casă, întoarcere ce se aştepta pe la sfîrşitul toamnei. Şi numai după ce Malaspina îi ameninţă cu plecarea, făgăduiră a nu primi steagul turcesc, dar cu condiţia ca răspunsul împăratului să fie în mîna lor la începutul lunii viitoare — octombrie — pe cînd se temeau de primejdia turcului şi pe lîngă făgăduinţa hotărîtă a nunţiului că „maiestatea sa împărătească, în răstimp, nu ar înnoi nici un lucru" — adică nu va începe război împotriva lor.

„Am cercat apoi", scrie Malaspina din cuvînt în cuvînt, „să asigur statul şi persoana lui Mihai", făcîndu-l să înţeleagă că aceasta e voinţa maiestăţii sale, şi „l-am adus să-mi făgăduie că serenitatea sa ilustrisimă nu-i va lucra nici într-un chip împotrivă. Am rupt ţesătura polonilor. Am pus să dea ordin la graniţe, ca steagul să fie oprit" (se vede că Andrei aştepta să-i vină de-a dreptul de la Ibraim) „şi am înnoit ordinul dat lui Mihai de a nu primi pe al său". În sfîrşit, nunţiul îşi arătă credinţa că lucrurile vor fi şi săvîrşite după cum i s-au făgăduit, şi dacă „în punerea condiţiilor" de tocmeală ce aveau să fie trimise la Praga „nu se vor depărta de ce e drept, ar putea să fie ca tocmeala să ia un mers bun". Şi se rugă de nunţiul Spinello de la Praga să-şi dea trudă ca să se trimită repede un curier la Basta cu porunca de a ajuta pe ardeleni cu toată puterea, dacă turcul şi tătarul ar cerca să năvălească în această ţară [158].

Într-adevăr principele expedia la 14 septembrie o misiune la împăratul, prin care făcea iarăşi cunoscut că n-a venit pentru domnie, ci cu gîndul să se împace cu Sigismund, dar a aflat faţa Transilvaniei aşa că, de n-ar fi primit el domnia, ar fi căzut asupra altuia, „care n-ar fi fost nici pentru ai săi folositor, nici maiestăţii sale cu dreptate". Aminteşte apoi că are cel mai bun prilej de a primi din partea turcilor condiţiuni de pace şi ajutoare cum nu se poate mai bune, dar că nu le-a luat în seamă de grijă pentru pacea publică şi din deosebită tragere de inimă către maiestatea sa. Astfel, s-a făcut că, arătîndu-şi în zilele din urmă părintele său — adică papa — voinţa, în această afacere, a primit cu uşurinţă „ca treptele (ordinele) acestei ţări să se roage, tot prin îngrijirea şi după truda mea, de a se face înţelegere cu bună voia tuturor şi cu mare linişte asupra lucrului ce altă dată s-a făcut cu puterea şi prin tirănie" [aluzie la siluirea ce a făcut Sigismund ţării ca să se supună împăratului]. Rămîne numai ca maiestatea sa să binevoiască a le primi condiţiile şi a le da repede răspunsul prin omul trimis cu ele pentru tocmeală, care era chiar secretarul cardinalului, Ştefan Kakas [159].

Acest sfetnic al lui Andrei şi plecă atunci îndată. Trimisul lui Mihai Vodă cu recomandaţia lui trebuie să fi trecut mai înainte. Dar a doua zi, la 15 septembrie, veni de la el vestea ce l-a întîlnit în drum „că oastea împărătească se apropie de această ţară, şi că nu era mai departe de graniţele ei decît de trei leghe". Era mişcarea cunoscută a călăreţilor trimişi de Basta, după vestirea ce-i făcuse Mihai Vodă că dînsul a şi intrat în Ardeal. Malaspina scrise atunci numaidecît lui George Basta, spunîndu-i cum a înduplecat pe aceşti domni a-şi formula articolele de pace şi a le trimite împăratului. Ştirea arătată însă atîta i-a tulburat, încît sînt în stare să-şi caute sprijinul la tătar şi la turc, pentru că ţin de adevărat că

acei căpitani ai oştilor sînt meniţi să le cuprindă ţara. Deci se roagă să-i spună ce se petrece, pentru ca dînsul să poată purta tocmelile mai departe şi consilierul (Kakas) să poată trece la Curte, căci acum toată tocmeala e curmată, „ori apoi să pot pleca şi eu, nefiind nici drept, nici cinstit ca, pe cînd eu mă tocmesc pentru împreunare, în numele maiestăţii sale, de altă parte să se gîndească a năvăli în ţară, cu atît de puţină omenie pentru scaunul apostolic şi pentru maiestatea sa". Scrisoarea fu trimisă printr-unul din oamenii săi [160] — venise cu el un alai de 14 persoane [161] — care la 23 septembrie se afla în Caşovia, de unde raporta, în această zi, lui Spinello, asupra misiunii sale şi asupra răspunsului ce i-a dat Basta. Acesta a zis, făgăduind a-i da şi în scris, că „nu s-a gîndit la un astfel de lucru" (de a intra în Transilvania), „şi că soldaţii s-au şi întors", fără totuşi să se mire mult că s-a dat cardinalului o ştire ca aceasta. „El bănuieşte că au putut fi soldaţii din Silezia, care, pe cît arătară domnului Basta, aveau ordin să se bată numai împotriva turcului şi a tătarului : vrînd prin acest mijloc (că s-a apropiat de Transilvania), ori gîndind să facă plăcere polonilor şi transilvănenilor, dacă dau a crede că ar fi în unire cu ei". Cu un astfel de răspuns omul lui Malaspina plecă repede înapoi, la Alba Iulia, în aceeaşi zi de 23 septembrie, pentru ca „sfetnicul destinat la Curte şi pornit de la Alba Iulia" înaintea lui, să-şi poată urma călătoria din care a fost oprit, „pînă la un nou aviz", la auzul cunoscutelor veşti tulburătoare că oastea nemţească şi-a început marşul spre Ardeal [162].

După asta Kakas într-adevăr se şi duse la Praga, unde-şi predete împăratului condiţiile domnului său şi ale senatului Transilvaniei, sub care vreau să se supună maiestăţii sale, „nu mai mult siliţi, ci de bunăvoie şi liber" [163]. În rugăciunea ce va adresa peste cîteva zile lui Rumpf (Suae C-ae M-tis Curiae Magistrum), Kakas îi va povesti şi de însărcinarea ce a avut de a cere pentru cardinal mîna principesei despărţite de Sigismund — decretul de despărţire îl adusese Carrillo de la Roma [164] —, a Mariei Cristina, cerere ce fusese împărtăşită şi nunţilor.

Dar acum era luna lui noiembrie, cînd trecuse vremea la toate, căci chestiunea ardeleană era dezlegată într-alt chip, şi Kakas nu mai putea cere şi primi alt răspuns decît paşaportul de întoarcere acasă [165].

Cunoaştem acum starea lui Mihai Vodă cu vecinii săi pînă în clipa cînd ei vor primi uimiţi ştirea că şi-a împlinit gîndul de mult zvonit. Ne-a mai rămas să vedem cum şi-l putu săvîrşi.

NOTE

[1] *Hurmuzaki*, XII, p. 436. Concept, Praga, 12 iunie.

[2] *Ibidem*. Vezi şi Spontoni, *op. cit.*, p. 87.

[3] Într-o scrisoare către căpitanul de Huszt, împăratul scrie, la 19 aprilie : să dezvăluiască ce e de folos să ştie „nostro generalis Superioris Hungariae Capitanei Vicesregenti Georgio Bastae".

[4] A.C.Ms. 595. 9, f. 841—842, cuprinsă în scrisoarea din Veneţia, 19 iulie.

[5] Spontoni, p. 87—88.

[6] La 22 iulie Basta scria arhiducelui Matthias din Caşovia că a „mîngăiat" pe Mihai, după zorul ce-i da cu planul lui, că „peste puţin i se va împlini gîndul". *Hurmuzaki*, XII, p. 442.

[7] *Ibidem*, p. 436, nota citată, după scrisoarea lui Basta către Maximilian. Praga 17 iunie.

[8] *M.H.D.*, III. p. 108. Caşovia, 13 iunie.

[9] A.C.Ms. cit., p. 767. Praga, 12 iulie.

[10] A.R. Regist. 203, f. 344, sub 27 iunie.

[11] La 10 iulie Consiliul de Război din Viena scrie că va fi expediat în grabă în Ungaria de Sus. *Ibidem*, f. 17 v. La 17 iulie era trecut prin Pojon (Pressburg). A.R. Expedit., f. 111.

[12] *Hurmuzaki*, III, 2, p. 319. Praga, 28 iulie.

[13] A.R. Regist. 203, f. 79, sub 23 aprilie.

[14] Ibidem, f. 81. Fiind mai mulţi, poate e vorba de alţi trimişi şi anume poate de Balogh şi Dobrovnichi, care aveau să plece zilele următoare de la Viena acasă.

[15] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 317. Depeşa de la 31 mai a ambasadorului veneţian din Praga.

[16] *Ibidem*, p. 318—319. Depeşele din 10 şi 28 iunie, unde se vede că tot de el e vorba. Ambasadorul veneţian află că cerea suta de mii de taleri ce i-a fost trimisă domnului nostru, dar întîmplîndu-se schimbările din Transilvania, banii ar fi fost opriţi în Ungaria, ceea ce vom vedea că nu e adevărat. Şi dacă acest om era cel cunoscut la 7 mai la Viena. atunci el ştia de banii ce tocmai îi primiseră acolo delegaţii dinainte, ce stau să plece. Apoi el mai cerea un loc în Silezia şi oaste „pe numele său" cu care să-şi apere ţara. Şi la 28 iunie, zice ambasadorul, sta „neexpediat, cu puţină nădejde de bani".

[17] *Hurmuzaki*, XII, p. 438—439. Unverzagt către Maximilian, Praga, 3 iulie.

[18] *Ibidem*, III, 2, p. 319. Depeşă din Praga, 5 iulie.

[19] *Ibidem*, XII, p. 438.

[20] *Ibidem*, p. 438—440. Unverzagt către Maximilian şi Rabuss către acelaşi, Praga, 3 şi 10 iulie. E de notat că ambasadorului veneţian i se spunea că ambasadorul român a trecut „incognito" prin Transilvania, că mişcările războinice ale paşei de Timişoara au încetat şi că se crede că principele transilvan a ajuns la învoială cu turcii şi anume astfel : să plătească tributul de 12 mii de galbeni şi *să nu ajute pe Mihai Vodă*. Astfel acesta va trebui să fugă din Ţara Românească, pentru a cărei guvernare se zice că va fi numită cît de curînd altă persoană. *Ibidem*, III, 2, p. 320. Praga, 5 iulie.

[21] *Ibidem*, XII, p. 439.

[22] Flaminio Bassa e greşit, în loc de : Ibraimo Bassa.

[23] *Hurmuzaki*, III, 2, p. 320. Ambasadorul veneţian către doge, Praga, 10 iulie.

[24] *Ibidem*, IV, 2, p. 233—234. Depeşele bailului din 14 şi 29 mai.

[25] ..... „in dipendentia *del suo*", probabil o greşală ; nu are înţeles dacă nu vom citi : „di sua Majesta", ceea ce se potriveşte cu spusa lui Unverzagt : „Der ist noch standhaft", şi cu răspunsul împăratului.

[26] *Ibidem*, III. 2, p. 320. Depeşa ambasadorului veneţian din Praga, 10 iulie

[27] *Ibidem*, XII, p. 439.

[28] Despre purtarea îngîmfată a acestuia se jeluia Consiliul de Război împăratului la 8 iunie. A.C.R. Regist. 203, f. 17.

[29] *Ibidem*, XII, p. 440—441. Petru Grigorovici către arhiducele Maximilian, Viena, 27 iulie.

[30] *Ibidem*, p. 422 (=*M.C.T.*, IV, p. 308). Rudolf către Mihai, Praga, 23 iulie. I s-a dat în Viena la 27.

[31] *Ibidem*. Basta către Matthias, Caşovia, 22 iulie. Credem că e vorba tot de misiunea ambasadorului pe care îl găsim în zilele următoare la Praga şi nu de altul, trimis anume la Basta.

[32] *Ibidem*, p. 444. Rabuss către Maximilian, Praga, 26 iulie.

[33] *Ibidem*, III. 2, p. 321. Depeşă de la ambasadorul veneţian, Praga, 31 iulie.

[34] *Ibidem*, XII, p. 447.

[35] A.C. Ms. 595. 9, f. 797. Viena, 24 iulie. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 321. Depeşa ambasadorului veneţian din 31 iulie şi scrisoarea lui Rabuss. A. R. Regist. 203, f. 18, sub 17 iulie.

[36] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 321.

[37] A.R. Regist. 203, f. 18 v., sub 23 iulie. Cf. *ibidem*, f. 84, sub 17 şi 22 iulie. La 17 i se dase răspuns lui Basta să iasă cu tabăra în cîmp, să întărească Oradea şi să aibă grijă de duşmani.

[38] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 321 sq. Depeşele din 31 iulie şi 6 august.

[39] *Ibidem*, III. 1, p. 320 sq. Pe dosul acestei copii, păstrate în A.C.R. se află scris de mîna lui Mihai Vodă : „ce-au trimis Batăr Andreius la păratul turcesc pîntru pacea". Nota e reprodusă în tiparul citat. Dovadă că ea a fost trimisă de Mihai la Curte. În rezumat latinesc documentul se mai găseşte tipărit tot acolo. *Ibidem*, p. 425.

[40] *M.C.T.*, IV, p. 308—312. Praga, 23 iulie 1599.

[41] Împăratul îi va aduce aminte lui Basta de ele. *Hurmuzaki*, XII, p. 505.

[42] Rudolf către Basta, Praga, 26 iulie. Szádecky, p. 436. Arhiducele Matthias (ori prezidentul Consiliului de Război) către Rudolf, Viena, 28 iulie. *Hurmuzaki*, XII, p. 444—445.

[43] Scrisoarea citată a lui Matthias din 28 iulie. Se vede lămurit că şi vistierul a venit la Viena.

[44] Rudolf îl numeşte : „unser reichspfennigmeister".

[45] *Hurmuzaki*, XII, p. 445—446. Scrisoarea citată din 28 iulie.

[46] *Ibidem*, III. 1, p. 390 sq. Mihai către împărat, Alba Iulia, 21 decembrie.

[47] *Ibidem*, XII, p. 446. Originalul scris de Basta în Arhiva de Război.

[48] Spontoni, p. 89.

[49] *Hurmuzaki*, XII, p. 430, nota. Rezumat după rapoartele lui della Torre din Roma, 1, 22 şi 29 mai.

[50] *Ibidem*, p. 438, notele şi p. 440. Viena, 21 iulie.

[51] A.C. Ms. 595. 9, f. 799. Roma 14 august. Instrucţia din partea papei, *ibidem*, f. 947—949.

[52] Depeşe şi amintiri de la el în *Hurmuzaki*, XII, passim. Nu ştim să se fi mai întors în Polonia ; probabil s-a dus de-a dreptul la Roma, după mai 1598.

[53] A.C. Ms. cit., f. 799.

[54] A.C.H., convolut. aprilie—mai 1598. Episcopul de San Severo către împărat, Viena, 19 mai. Aceasta e, de bună seamă, scrisoarea nunţiului Malaspina, pe care împăratul o trimitea atunci comisarilor săi din Transilvania, care tocmai se întorceau din Ţara Românească la Alba Iulia. Vezi răspunsul lor din 27 iunie. *Hurmuzaki*, XII, p. 364.

[55] *Ibidem*, XII, p. 440. Viena, 21 iulie. Nu poate fi vorba decît de ambasadorul polon ce pleca din Constantinopol acasă pe la începutul lui decembrie 1597. *Ibidem*, I. 1, p. 518. Raportul bailului din Pera, 3 decembrie. Ei ceruseră şi Ţara Românească. Tot acolo şi XII, p. 364.

[56] *Ibidem*, XII, p. 445. Westernacher către Maximilian, Viena, 27 iulie.

[57] Aceasta era într-adevăr sîmburele misiunii sale. Vezi instrucţia, A.C. Ms. cit., f. 947 sqq.

[58] A.R. Expedit. 202, f. 8—9, sub 10 iulie şi 1 august.

[59] *Ibidem*, Regist. 203, f. 19, sub 29 iulie.

[60] *Hurmuzaki*, XII, p. 448. Springer către Maximilian, Viena, 10 august.

[61] Spontoni, p. 88.

[62] *M.H.D.*, III, p. 118.

[63] A.R. Regist. 203, f. 20, sub 7 august.

[64] Izvorul nostru zice că ar fi fost însuşi paşa, ceea ce e greu de crezut. *M.H.D.*, III, p. 119.

[65] *Ibidem*, p. 119—120. Raportul citat din 7 august.

[66] A.R. Regist. 203, f. 20 v., sub august 14.

[67] A.C.H. Schwarzenberg către Rudolf, Gran, 16 august.

[68] Illésházy, p. 70.

[69] A.C.H. Rudolf către Matthias, Praga, 27 iulie.

[70] *M.H.D.*, III, p. 115. Rudolf către Albrecht, 7 august.

[71] *Ibidem*.

[72] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 323. Praga, 16 august.
[73] *Ibidem*. Depeşa din 16 august.
[74] *M.C.T.*, IV, p. 312.
[75] A.C.H. Rudolf către Basta şi Nyáry, Praga, 20 august.
[76] *Ibidem*. Basta către Pezzen, Caşovia, 4 septembrie 1599.
[77] *Ibidem*. Basta către acelaşi, Caşovia, 7 septembrie. Fragment şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 454.
[78] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 322. Depeşa ambasadorului veneţian din 6 august. Ştire de la Basta din 29 iulie.
[79] A.C.H. Fără dată, dat foarte probabil din decembrie 1599. În *Hurmuzaki*, III. 1, p. 426 e dat trunchiat, fiind astfel lipsit de înţeles.
[80] A.C.H. Malaspina către nunţiul Spinello la Praga, Alba Iulia, 7 septembrie 1599.
[81] A.R. Expedit. 202, f. 111, sub 23 iulie. Lassota către Consiliul de Război.
[82] Spontoni, p. 89.
[83] A.C.H. Caşovia, 25 august. Nicolaus Zagivaj (*nu* Fagina, cum e în *Hurmuzaki*, XII, p. 449. notă) an Fürst Paulus, Bischof zu Preslaw.
[84] Spontoni, p. 89—90.
[85] Se duse acolo din cauza ciumei, o zi mai înainte, la 10 septembrie. Vezi A.C.H., Ms. 595. 9, f. 809 şi 790, după scrisori din Praga din 13 şi 20 septembrie.
[86] A.C.H. Bartholomeu Pezzen către împărat, Praga, 11 septembrie.
[87] Ibidem. Scrisoarea lui către Pezzen, Caşovia, 7 septembrie.
[88] Ibidem. Rudolf către Basta, Pilsen, 16 septembrie. În *Hurmuzaki*, XII, p. 451, fragment, fără data zilei şi cu locul greşit : Praga.
[89] Ibidem. Împăratul către fratele său Matthias, Pilsen, 16 septembrie.
[90] Ibidem, cu data greşită de 17 august.
[91] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 323. Praga, 30 august.
[92] *Ibidem*, p. 324. Depeşa ambasadorului veneţian din 4 septembrie.
[93] *Ibidem*. Ambasadorul veneţian vorbeşte în depeşa sa din 6 septembrie de cele ce a scris nunţiul.
[94] *M.C.T.*, IV, p. 315—318. Malaspina probabil către nunţiul din Praga, Alba Iulia, 22 august.
[95] Asupra acestei ştiri scria şi Westernacher de la Viena arhiducelui Maximilian la 2 septembrie. *Hurmuzaki*, XII, p. 452.
[96] *Ibidem*, III. 2, p. 324. Depeşa din 6 septembrie a ambasadorului veneţian.
[97] *Ibidem*, XII, p. 456. Basta către Pezzen, Caşovia, 12 septembrie.
[98] Data discutată de D. A. Sturdza în A.A.R., VIII, p. 261—266.
[99] Greşeli de lectură şi traducere la Xenopol, *Istoria Românilor*, III, p. 158.
[100] Bethlen, *op. cit.*, IV, p. 201.
[101] *M.C.T.*, IV, p. 335. Cu deosebiri, în *Hurmuzaki*,, III. 1, p. 427 sq.
[102] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 427.
[103] *M.C.T.*, IV, p. 335.
[104] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 427. Raportul lui Darahi.
[105] Scrisoarea citată a lui Basta din 7 septembrie.
[106] *M.C.T.*, IV, p. 306—307. Cluj, 3 iulie. Scrisorile de legătuinţă ale lui Andrei şi Iffju, fratele cardinalului. Vezi şi Szilágyi, p. 86.
[107] *Hurmuzaki*, XII, p. 447. Raport anonim. Constantinopol, 7 august.
[108] A.C.H. Malaspina către Spinello, nunţiu la Praga, Alba Iulia, 7 septembrie.
[109] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 239. Depeşa bailului, 2 octombrie. Moldovenii ar fi venit înainte cu trei zile. Tunurile şi cavaleria ar fi sosit la Suceava înainte cu 24 de zile.
[110] *Ibidem*, III. 2, p. 430. Instrucţiune pentru solul regelui la soacră-sa, arhiducesa Maria, Varşovia, 11 august.
[111] Aceasta e rugămintea pe care o predau în scris cancelarului trimişii trădătorilor lui Mihai, desigur îndată după înmormîntarea reginei sau poate chiar înainte. Scrisoarea e fără dată, dar cuprinsul ei nu lasă nici o îndoială asupra timpului. *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 487—490 şi p. 551—552.
[112] *Ibidem*, IV. 2, p. 239. Depeşa bailului din 18 septembrie.
[113] *Ibidem*, p. 236. Depeşă din 7 august. Ştiri din Constantinopol, din 25 iulie.
[114] *Ibidem*, p. 234—235. Constantinopol, 24 iulie, depeşa bailului.

[115] *Ibidem*, p. 236—237. Depeşe din 25 iulie şi 7 august.
[116] *Ibidem*, XII, p. 443—444. Constantinopol, 25 iulie. Mihai e numit aci „Barba Mihale", nume întîlnit şi altă dată.
[117] *Ibidem*, p. 447. Constantinopol, 7 august. E vorba aci de prinderea a „X (zece) galere".
[118] A.C.T. Constantinopol, vom 14 u. lezten August 1599. Fragmentar în *Hurmuzaki*, XII, p. 1276.
[119] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 237. Alăturată la depeşa bailului din 7 august.
[120] A.C. Ms. 595. 9, f. 804.
[121] Szamosközy, II, p. 250. După Naima, serdarul ar fi ajuns la Belgrad la 17 Dhu'l hijja, care ar fi cca. 19 iulie. *Annals*, p. 133.
[122] De la Belgrad a plecat pe la 2 august, se spunea lui Malaspina. Vezi *M.C.T.*, IV, p. 318.
[123] *M.H.D.*, III, p. 121.
[124] A.C. Ms. cit., f. 855. Constantinopol, 5 septembrie. Părţile mai însemnate şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 452—453. Aproape tot aşa e povestit lucrul şi de bail la 4 septembrie. *Ibidem*, IV. 2, p. 237—238.
[125] Tot raportul din 5 septembrie, în *Hurmuzaki*, XII, p. 452.
[126] *Ibidem*, IV. 2, p. 237. Depeşa din 4 septembrie.
[127] *M.C.T.*, IV, p. 313—314. Alba Iulia, 14 august. Báthory András domino Ibraim passae... zerdario.
[128] *Ibidem*, p. 316.
[129] A.C. Ms. cit, f. 855—856. Şi în *Hurmuzaki*, XII, 453. Constantinopol, 5 septembrie.
[130] *Hurmuzaki*, IV. 2, p. 237.
[131] *Ibidem*, p. 238 (= III. 1, p. 528 sq.). G. Capello către doge, Pera, 4 septembrie 1599.
[132] *Ibidem*, p. 239 (= III. 1, p. 529). Depeşa aceluiaşi din 18 septembrie.
[133] *Ibidem*, III. 1, p. 428. Memoriul citat al lui Darahi din decembrie.
[134] *Ibidem*, XII, p. 477. „Aussag Peter Gregorowitsch Armeniers".
[135] În actul tipărit citim Osman aga *Flaugini* în loc de *Capigi*.
[136] *Ibidem*, III. 1, p. 529—530. Capello către doge, Pera, 2 octombrie 1599.
[137] Memoriul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 428.
[138] *Hurmuzaki*, XII, p. 860. Constantinopol, 14 noiembrie.
[139] *Ibidem*, p. 515. Veneţia, 26 noiembrie, pe baza ştirilor din Viena, trimise la 13, iar acestea se întemeiau pe scrisoarea din Alba Iulia din 5 ale lunii.
[140] *Ibidem*, p. 478.
[141] *Ibidem*, p. 746 şi p. 781. În martie 1600 fu numit căpitan al Chioarului. Tot această funcţie o avea şi în august. *Ibidem*, p. 1008, 1013 şi 1016.
[142] *Ibidem*, p. 1078, 1111, 1246. La locul din urmă, diploma de înnobilare; în ea, între meritele de frunte ale lui Leca se numără faptul că la Călugăreni a ucis cu mîna sa pe paşa Caramaniei. Alte izvoare dau pe Mihai ca cel care l-a ucis pe acel paşă şi acestea sînt mai veridice.
[143] Szamosközy, II, p. 250.
[144] *Hurmuzaki*, XII, p. 469. Constantinopol, 17 octombrie.
[145] *Ibidem*, IV. 2, p. 240 (= III. 1, p. 530). Depeşa bailului din 30 octombrie.
[146] *Ibidem*, XII, p. 497 sq. Rapoarte din Constantinopol, 13, 14, 23 noiembrie şi 11 decembrie.
[147] *Ibidem*, p. 469. Constantinopol, 17 octombrie.
[148] *Ibidem*, IV. 2, p. 239—240. Depeşa din 2 octombrie, a bailului.
[149] *Ibidem*, III. 1, p. 530. Depeşa tot din 2 octombrie.
[150] *Ibidem*, XII, p. 469. Constantinopol, 17 octombrie.
[151] *Ibidem*, p. 478.
[152] „et pero io non voglio prestar alguna fede" poate avea şi înţelesul: şi de aceea nu vreau să vă fac jurămînt de credinţă ori să vă dau diplomă de supunere.
[153] *Hurmuzaki*, XII, p. 480, cu unele greşeli de lectură. Osman către Mamut, noiembrie 1599.
[154] *Ibidem*, p. 462—463.
[155] *Ibidem*, p. 497 sq. Cunoscutul raport al dragomanului împăratului din 14 noiembrie.

[156] *Ibidem*, XI, p. 841, cu datele 2, 4 şi 11 septembrie.
[157] Raportul lui Darahi, p. 428.
[158] *Hurmuzaki*, XII, p. 453—454.
[159] *M.C.T.*, IV, p. 318—320. Andrei către împărat, Alba Iulia, 14 septembrie.
[160] *A.C.H.* Malaspina către Basta, Alba Iulia, 15 septembrie.
[161]. *Ibidem*. Scrisoarea citată a lui Malaspina din 7 septembrie. El ameninţă pe cardinal că va pleca, dacă nu va primi un răspuns mulţumitor.
[162] *Ibidem*. Caşovia, 23 septembrie 1599.
[163] *Ibidem*. Scrisoarea lui Kakas către împărat, fără dată.
[164] *Ibidem*. Scrisoarea lui Carrillo către Barvitius, spre sfîrşitul lui august. Vezi *ibidem* scrisoarea Mariei Cristina către împărat, Graz, 17 august şi a lui Matthias către Rudolf, Viena, 22 august.
[165] *Ibidem*. Vezi şi *M.C.T.*, IV, p. 320—321.

MISIUNEA ROMÂNĂ LA BASTA ŞI PURTAREA LUI. ULTIMATUL LUI MIHAI LA ÎMPĂRATUL CU PRIVIRE LA ARDEAL ŞI RĂSPUNSUL CURŢII. RĂZBOIUL DIN UNGARIA CU TURCII ŞI TOCMELI DE PACE. CUPRINDEREA ARDEALULUI DE CĂTRE DOMNUL ŢĂRII ROMÂNEŞTI FĂRĂ AŞTEPTAREA HOTĂRÎRII ÎMPĂRĂTEŞTI. MOARTEA CARDINALULUI

Basta nu putea bănui capătul la care avea să ajungă lucrul Ardealului, cînd da lui Malaspina, la 23 septembrie, cunoscutul răspuns pentru cardinal. Ba se prea poate că el credea atunci de-a binelea într-o dezlegare pașnică a certei pentru stăpînirea acestei țări, fără să voim a zice că tîlcuirile răspunsului său nu ar fi fost prefăcute. Vorba e că scrisorile lui, cîte le cunoaștem, și toată purtarea lui în timpul acesta nu cuprind și nu dau nici un semn că ar fi avut dorința de a lua parte la cucerirea Ardealului, ci toată străduința lui se învîrte în jurul punctului de a fi înzestrat cu oaste și bani deajuns pentru a putea apăra ținutul pus sub a sa cîrmuire — Ungaria de sus.

Așa, în scrisoarea-i de la 12 septembrie către Pezzen, căruia îi trimitea o copie după raportul de la 7 septembrie al lui Malaspina, el nu adăuga alta la spusele acestuia „decît că voi sta așteptînd să mi se comande ce am să fac". Apoi își arăta temerea de multe încurcături și neplăceri din partea ostașilor săi, dacă va primi, cum a aflat, numai jumătate din banii ce așteaptă, care pînă acuma totuși nu au sosit. Și asta e chiar scrisoarea unde dă știre, cu sînge rece, că Mihai n-a intrat în Ardeal, cum vestise [1]. Și totuși ar fi trebuit să arate o părere de rău pentru aceasta, dacă dorința-i de a căpăta voie să se împreune cu el cît mai în grabă, cum spunea atunci, la 7 septembrie, era curată. Las-că era scăpat din încurcătură. Dacă călărețiі silezieni ce-i trimise spre granițe nu vreau să fie întrebuințați împotriva Ardealului, cum raportase el, cu atît mai puțin ar fi voit, poate, să meargă acolo contingentul Ungariei

superioare, cum scrie Rabuss lui Maximilian, la 15 septembrie. Aşa că temerea acestui vestitor al arhiducelui că „pe partea noastră sau nu se va face nimic, sau prea tîrziu" era de tot întemeiată. Şi el are cu atît mai multă dreptate că „bunul Basta nu va şti ce să facă", dacă era adevăr, cum dînsul spunea, că oastea sileziană şi cea a Ungariei superioare a şi fost chemată de Matthias în tabăra de la Gran [2] — încheiere la care ajungem şi după scrisoarea cunoscută a împăratului către Matthias, dată din 16 septembrie [3]. Şi lucrul aşa şi era.

Dar şi mai bine vom cunoaşte lipsa desăvîrşită de aplecare a lui Basta de a merge cu Mihai Vodă mînă în mînă împotriva Ardealului din raportul cu care-şi va însoţi la Curte actele privitoare la o nouă misiune ce-i sosi de la domnul român, la 15 septembrie.

Mihai Vodă nu aşteptă întoarcerea trimisului său prin care vestise lui Basta intrarea sa în Transilvania, ci cînd potrivi că s-ar putea vedea urmările acestei ştiri, intrarea lui Basta din cealaltă parte, şi nu se văzură, dete drumul unei alte solii la cîrmuitorul Ungariei superioare. Aceasta trebuie să fi plecat cel puţin pe la 8—10 septembrie, pe cînd trimisul dintîi se afla încă la Caşovia, de vreme ce la 15 ajunse acolo şi ea. Şi, judecînd după căderea vremii, e cu putinţă să i se fi încredinţat tot ei şi ducerea scrisorii lui Mihai Vodă cu menirea prefăcută de a cere iertarea lui Andrei Báthory de la împăratul. Va fi plecat deodată cu Palatici de la Curtea română, după a cărui sosire acasă principele Andrei îşi pregăti şi el misiunea de la 14 septembrie.

Iată ce arată lui Basta, în numele domnului lor, trimişii Ioan Székely şi Matei Prybék (pribeagul) : „Întîi, voievodul doreşte să ştie de ce nu i s-a trimis ajutor, după hotărîrea luată. 2. El se află de mai multe zile cu toată oastea sa, cu tunuri şi toate trebuielile de război, la hotarele Transilvaniei şi aşteaptă zilnic scrisoarea prim-administratorului, cînd să se pună în marş. 3. Spune că, la întîmplare că lucrul ar fi părăsit, pe el îl ameninţă mare primejdie de la moldoveni, transilvăneni şi turci.* 4. Dacă nu i se poate da ajutor cu oaste, se roagă totuşi a i se trimite cît mai repede banii pentru ţinerea oastei împărăteşti [4]. Altfel el nu-i în stare, de vreme ce averea lui s-a istovit de tot, a se împotrivi duşmanului, căci oastea i s-ar împrăştia. 5. Împăratul turcesc i-a trimis nu de mult steagul său împărătesc cu scrisoare prin care-i face onoarea deosebită a-i da şi a-i lăsa Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în stăpînire vecinică, spre moştenire ; el însă n-a primit aceasta pînă acum. 6. El vrea să rămînă statornic în credinţa şi jurămîntul făcut maiestăţii sale, numai să nu fie părăsit. 7. Doreşte să-i fie trimişi oamenii înapoi cu bun prilej" — adică repede şi cu bun răspuns.

A doua zi, la 16 septembrie, ei mai arată : „Dacă nu i se va trimite de rîndul ăsta nici banii de lipsă, nici oaste, nu le va mai cere de la domnul prim-administrator mai departe, ci va trebui, îndată ce se vor în-

* Trimitere evidentă la uneltirile lui Ieremia Movilă cu polonezii împotriva lui Mihai Viteazul, ca şi la cele ale lui Andrei Báthory şi ale nobilimii maghiare din Transilvania, precum şi ale turcilor nemulţumiţi de politica voievodului Ţării Româneşti. (n. ed.).

toarce delegaţii, să primească steagul ce i-a trimis împăratul turcesc şi să se alieze cu el. Vina însă o va pune la maiestatea sa asupra lui, a domnului prim-administrator, că nu i-a sărit într-ajutor la vreme cu oaste şi bani" [5].

Vedem, că Mihai Vodă făcea cea din urmă încordare pentru a urni cumva din loc pe Basta la săvîrşirea planului hotărît odată, după ce nici cu vestea năvălirii sale n-a isprăvit nimica. El ameninţă cu închinarea la turci, al căror mare stăpînitor l-a îmbiat de bunăvoie, spunea el cu mîndrie [...] Şi banii ce-i datora, acesta încă nu mai putea să-i aştepte. Ştim că era vorba de partea mare a sumei făgăduite din nou, faţă de Petru Armeanul şi faţă de vistierul, pe anul acesta, de restul de 65 de mii de taleri.

Iar Basta îi răspundea : 1) Ajutorul nu i s-a trimis pînă acum, fiindcă oastea sileziană, călare şi pedestră, de care poate fi mai ales vorba în acest loc, nu a venit cu însărcinarea cuvenită (am văzut ce spunea de el într-alt loc, că nu vreau să meargă împotriva Ardealului) ; „deci a trebuit să scrie din nou împăratului pentru aceasta — dar aşteaptă în oricare ceas lămurirea lucrului. 2) Pentru această pricină nici nu i-a scris nimica, mai ales că nici banii aşteptaţi încă nu-i are. 3) Să nu se îndoiască însă : maiestatea sa nu va da uitării acest lucru, ci [...] îi va face, dacă poate şi ceva mai tîrziu, toată îndestularea. [...] 4) Şi chiar pentru a-şi împlini făgăduinţa, maiestatea sa a trimis pe baronul Ungnad în aceste părţi să caute cu toată osîrdia o sumă de bani care în scurt timp va fi şi gata. 5) Cît priveşte dorinţa turcului, nici nu trebuie să-i dea voievodului sfat : doar ştie el bine ce proces poartă turcul şi ce fel e mila şi cugetul prea milostivului nostru împărat. 6) Că el cu toate acestea se mărturiseşte a fi atît de statornic, primul administrator l-a lăudat foarte şi l-a asigurat că maiestatea sa, după prea milostiva sa făgăduinţă, nu va lipsi a nu-i fi cu recunoştinţă. 7) Delegaţii vor fi expediaţi cu bun prilej. Asupra punctului din urmă domnul prim administrator nu ştie ce să răspundă alta acum decît ce s-a zis mai sus, cu deosebire în răspunsul la articolul patru. Bani n-are acum, dar îndată ce vor sosi îi va trimite repede. Pînă atunci să fie cu răbdare şi să nu aibă îndoială : maiestatea sa îl va îndestuli pe deplin".

Generalul şi cîrmuitorul Ungariei superioare se arată, aşadar, cît se poate de blînd. Şi precum cu privire la oaste, dacă e să credem mărturisirea lui către Pezzen, tot aşa avea dreptate şi în privinţa banilor. „Stam aşteptînd venirea domnului Ungnad ca iudeii pe Messia, nădăjduind să-mi aducă vreun capăt", scria el la 4 septembrie lui Pezzen. „Banii nu vin şi soldaţii stau pe capul satelor, şi sătenii strigă. Am scris astă dimineaţă episcopului de Vratislava să ceară (accio solliciti) ca aceşti bani să vină, cu atît mai mult că infanteria şi cavaleria de Silezia sufăr şi ele de bani" [6]. La 7 a lunii, Ungnad era sosit, dar, pe cît auzi Basta pentru a zălogi Tokaiul lui Rákóczy (Ludovic). Iar cu privire la acest lucru Basta nu putea, „ca ministru prea credincios al maiestăţii sale" ce era, să nu aducă aminte, „cît de rău se potriveşte a da în mîinile unei persoane atît de îndoielnice (sospetta) singurul pas ce avem peste Tisa, cu atîta mai mult, fiind lucrurile Transilvaniei amînate (sospese) şi fiind Rákóczy atît de legat cu Ştefan Bátthory", fratele cardinalului [7]. E drept,

îi era ordonanţată lui Basta acum suma de 50 de mii de taleri, a căror sosire el trebuia s-o aştepte în curînd, căci el cerea mai ales „adausul" lor. Şi sfatul de război din Viena va cere, în urma scrisorii lui, la 15 septembrie, de la împăratul, să dea poruncă şi privitor la această sumă „pe deasupra" [8].

Şi vistieria statului, „camera", va primi în curînd scrisoarea împăratului, în urma căreia trebuiau să se trimită repede 50 de mii de taleri din Silezia şi Ungaria de sus [9]. Aceasta, după ce se luase în seamă sfatul lui Basta privitor la Tokaj şi sfatul de război îşi dase părerea că, în aceste timpuri de necaz şi cînd atîţia sînt bănuiţi de necredinţă, cum e şi Rákóczy, nicidecum nu se poate da Tokajul nici lui, nici altui ungur [10].

Dar aceşti bani erau meniţi pentru oastea lui, a lui Basta, şi de ajutorul datorat lui Mihai Vodă nici vorbă nu se făcea acum. Fireşte, cînd Basta, departe de a se gîndi să ceară ceva pentru el, se trudea, dimpotrivă, a-l lucra în aşa chip, încît să nu se poată înţelege în bine actele misiunii lui Pribék şi Székely, şi orice urmare priincioasă ar fi putut ele avea pentru Mihai Vodă să se strice.

„Mi-a venit astăzi de la Valac o persoană [11], ce-am văzut-o, altfel, înainte mai de multe ori", scria Basta arhiducelui Matthias la 15 septembrie, „şi mi-a adus din partea domnului său astfel de rugăciuni, după cum vede serenitatea voastră princiară mai de aproape din anexe, ca şi răspunsul ce i-am dat. *Eu nu pot pătrunde bine sufletul Valacului* (des Wallachen sein gemuett), *fiindcă umblă cu atîta nestatornicie.* Căci se ştie sigur că el a jurat ori s-a închinat cardinalului, şi că de curînd a dat vorbă aici că ar fi atacat Transilvania, iar acum trimite oameni cu astfel de dorinţe şi rugăciuni. În pripă n-am ştiut ce alt răspuns să-i dau. *Eu cred însă că ei vor avea cu cardinalul o înţelegere ascunsă,* şi misiunea aceasta de acum nici nu e pentru alta, decît pentru a spiona planurile sau gîndurile noastre" [12].

Pe lîngă astfel de păreri ale sale, Basta nu mai putea zice nimic de o lucrare a sa împreună cu Mihai împotriva Ardealului, cum se făcea a dori, o săptămînă mai înainte, atunci cînd el însuşi dezminţise ştirea despre închinarea domnului român către cardinalul [13]. Ba acum el se înstrăinase de orice gînd împotriva Ardealului, în urma ştirilor de la Malaspina, de bună seamă. În aceeaşi scrisoare de la 15 septembrie, el mai scrie arhiducelui Matthias : „Camera sepuşeană de aici mi-a dat să văd şi eu scrisorile maiestăţii sale şi ale serenităţii voastre princiare privitoare la recrutare sau la insurecţiunea generală. După ce însă în ele nu se pomeneşte persoana mea, mă tem că ungurii ăştia, care şi altfel sînt puţin aplicaţi a face bine, să nu facă cumva pricină sau greutate la ascultare, pe cînd eu am socotit că deodată cu subscrierea pomenitelor porunci de insurecţiune, s-ar fi rezolvat şi aceea, ca şi eu să mă îndreptez spre Gran. De vreme ce însă alteţa voastră princiară binevoiţi a-mi porunci ca să rămîn aici (dasz ich hieiger ortten verbleiben solle), ar fi bine, după părerea mea, alteţa voastră să scrie din nou comitatelor acestora, pentru a pune capăt tuturor greutăţilor ce se întîlnesc la ele". Pe cînd isprăvea această scrisoare, Basta primea cererea Consiliului de război, din 11 septembrie, de a trimite oastea sileziană ce avea, călăreţi

și pedeștri și cinci steaguri din regimentul lui Pezzen, în Ungaria de jos — la Gran. El făgădui a asculta, dar nu uită a aduce aminte, că astfel, numai cu restul oastei lui și cu poporul de țară, cu contingentul oastei pămîntene de care fu vorba, nu va putea apăra, la vreme de lipsă, Oradea, cu atît mai puțin va putea asigura țara [14].

Scrisoarea lui Basta stîrnea la Viena într-adevăr neplăcerea dorită față de Mihai Vodă, dar și față de răspunsul ce i-a dat generalul.

Consiliul de război, unde se dezbătu asupra ei, pe la 20—23 septembrie [15], află că Basta a răspuns „prea domol și rece (gar leis und khüell) la cererile ambasadorilor valahi". El trebuia să arunce vina pe el, pe Valac, și să nu o lase pe maiestatea sa. Să-i fi spus că i-a părut lucru de bănuit, cînd pe deoparte a trimis veste despre năvala sa în Ardeal, iar de altă parte el știa că „s-a unit cu cardinalul și i s-a supus". Drept aceea, oastea care era în marș și se apropia de Oradea ca și banii care nu i-ar fi lipsit, după făgăduința maiestății sale, au fost opriți pînă nu s-ar fi avut dovezi neîndoielnice despre statornicia lui ; așa s-a făcut de nici nu i-a scris. Și Consiliul zicea să se scrie aceasta lui Basta, pentru a ști cum să răspundă, dacă voievodul ar trimite la el noi delegați.

Luînd apoi în seamă celelalte dorințe și arătări ale lui Basta, Consiliul socotește că, „oricît trebuie să-l țină de om pățit în război", pentru cîrmuirea Ungariei de sus nu e îndestulător și puțin respectat de unguri, pentru care pricină ușor se pot teme de tot felul de neorînduieli, și că e de lipsă a-i ocupa locul de comandant cu altcineva. Porunca despre adunarea oștilor comitatense se poate înnoi, în forma cum a cerut-o dînsul. Iar privitor la celelalte cumpăniri ale lui să i se dea ordin ca, de vreme ce nu e nici o primejdie acum de a fi atacată Oradea de ardeleni, să vină cu toată oastea lui la Füleck și Szécsény, deci să se apropie de oastea așazisă din Ungaria de jos, fără a lăsa totuși casele de graniță lipsite de apărare. Și, de va vedea că oastea turcească se mișcă de la Budapesta spre Gran, să-și ia și el drumul într-acolo, pentru a ajuta pe Schwarzenberg [16]. La 23 septembrie i se și dete lui Basta avizul cum are să se poarte cu ambasadorii lui Mihai Vodă, cînd vor mai veni, bineînțeles, potrivit părerii Consiliului de război, precum și porunca ce i se mai repetă o dată la 26 a lunii, de a veni cu oastea sa în ajutorul taberei din Ungaria de jos, și privitor la împărțirea celor 50 de mii de taleri la silezieni [17].

Asta era dar isprava misiunii lui Ion Székely și Matei Pribék la Basta, fără îndoială de tot deosebită decît ce era în drept Mihai Vodă să aștepte, după făgăduințele împăratului, după însărcinarea ce știa că are de la dînsul cîrmuitorul Ungariei de sus, și chiar după îmbunarea acestuia însuși față de ambasadorul său Petru Armeanul sau Stoica vistierul, la începutul lui august.

Astfel biograful lui nu are dreptate cînd zice că Basta „într-aceea stă gata" (după ce-și părăsi planul asupra Solnocului, al cărui ținut fu numai jefuit de o ceată de 600 de călăreți unguri) așteptînd „orice aviz de la valac, cînd era să intre cu oastea din partea Valahiei în Transilvania, pentru ca s-o atace și el cu oamenii săi de cealaltă parte, din Ungaria superioară". Și nu e decît bănuiala luată din capul de învinuire ce Basta va aduce în urmă voievodului, cînd scriitorul mai zice : „Dar valacul, avînd alte gînduri cu totul deosebite de ce credea el (Basta) că

avea“ ... „în inima lui el nu vrea să dea ajutor împăratului, ci sub cuvîntul ajutorului să cuprindă această provincie pentru folosul său“, „n-a dat nici o ştire lui Basta despre timpul cînd era să se mişte cu oastea“ [18].

Dar domnul nostru pusese la probă pe vicleanul albanez italienizat şi-i urmărise cu băgare de seamă toate mişcările, pentru a şti cît de puţin se putea lăsa numai în nădejdea lui. Ba şi fără de aceasta : cunoştinţa ce Mihai trebuia să aibă despre stăruinţele ce se puneau de trimisul papei pe lîngă cardinalul-principe — doar îi trimise şi lui scrisoare [19] şi sluji de mijlocitor, cum se lăuda, şi în interesul lui [20], stăruinţe pentru împăcarea lui cu împăratul : cunoştinţa despre întorsătura ce într-adevăr se petrecuse în îndreptarea politicii ardelene — doar fusese şi el rugat a pune vorbă bună pentru cardinal la împăratul —, toate acestea erau în stare a-i tulbura nădejdea în împlinirea planurilor ce-i frămîntau sufletul de atîta timp. Frica lui că s-ar putea întîmpla să rămînă iarăşi despărţit de împăratul printr-un Ardeal stăpînit de şugubeţii unguri [...] frica şi grija lui aceasta, ce nu se poate să nu-i fi stăpînit sufletul, acum mai mult ca oricînd, trebuiau să-l îndemne a mai cerca o dată să deştepte tot interesul împăratului pentru lucrul acesta mare şi să-i deschidă ochii asupra pagubei ce ar suferi prin părăsirea lui. Şi, dacă era să se mai pună o dată în atingere de-a dreptul cu împăratul, el trebuia să se folosească de cele mai puternice arme, chiar de arătarea îndoielii sale în credinţa lui Basta, pentru a putea bate toate stăruinţele potrivnice planului lui în jurul împăratului şi a-l putea hotărî să-i dea voie, fără nici un ocol, a şi-l săvîrşi numaidecît, şi să-i dea şi ajutoarele datorate lui, şi poruncile către cei chemaţi a-i sprijini năvala. Ori dacă nu, să-i spună neted, că atunci o va rupe cu el şi cu creştinii. Şi într-adevăr Mihai a făcut ceea ce ne aşteptăm de la o minte pătrunzătoare, de la o inimă aprinsă de dorul faptelor bine chibzuite înainte, şi de la unul ce cunoştea bine oamenii cu care avea de lucru. El nu va aştepta răspunsul lui Basta, ci va trimite deodată cu misiunea la acesta, ori cel mult o zi—două pe urmă, ultimatul său bărbătesc la împăratul.

Dată însemnătatea misiunii şi ţinînd seama că trimisul cu însărcinarea prefăcută de a duce la împăratul scrisoarea de mijlocire a lui Mihai Vodă în interesul apărării cardinalului avea, după mărturia lui Darahi, poruncă ascunsă de a nu trece din Caşovia încolo, bănuim că ambasadorul acesta, menit să ducă ultimatul domnului la împăratul, va fi plecat pe ascuns şi nu va fi avut să treacă nici pe la Andrei Báthory nici pe la Basta. El îşi va fi luat drumul, de bună seamă, prin secuime, unde domnul nostru, cum ne vom adeveri curînd, avea legături prieteneşti, şi va fi alergat cît a putut la Praga. Cînd a plecat nu putem şti hotărît, atîta trebuie să zicem că nu mai tîrziu de jumătatea lui septembrie.

Destul că la 26 septembrie acest „ambasador special“ ajungea în capitala Boemiei, tocmai la timp potrivit, atunci, cînd împăratul primea de la fratele său Matthias scrisorile privitoare la misiunea lui Prybék şi I. Székely, dimpreună cu înştiinţarea despre măsurile ce a luat arhiducele pentru a trage la sine, în lupta ce se aşteaptă cu turcii, pe Basta şi oastea lui.

Împăratul îi răspundea la 28 septembrie că, ce e drept, nu vrea să i se împotrivească şi, deoarece oastea sileziană a şi fost expediată de Basta

spre Füllek, îl lasă să se folosească de ea ; totuşi i-ar părea bine „dacă Basta va fi lăsat în acest timp, în Ungaria superioară cu oastea cealaltă de graniţă şi cu oastea de ţară" (mit dem übrigen Gränicz und Landtvolck).

„Căci, cu toate că Basta scrie ca sigur despre schimbarea voievodului valac şi de înţelegerea lui cu cardinalul Báthory şi noi încă lăsăm să fie aşa, totuşi şi dintr-altă parte ne mai vine raport şi veste, ba ne-a venit aici, nu mai departe decît alaltăieri, un ambasador, special de la pomenitul voievod, prin ceea ce încă o dată *avem bună nădejde,* nu numai a-l ţine pe el, voievodul, în ascultarea noastră, ci şi *a aduce la îndeplinire cît mai curînd cunoscuta cucerire*" (impreza).

„Pentru a putea însă aduna şi pune în mişcare pe grănicerii de acolo, din Ungaria de sus, pentru această sau pentru cealaltă întîmplare, am pus de s-au trimis scrisori şi porunci aspre, de mai multe ori, în Silezia, ca să fie adunaţi cu toată graba şi cu toate mijloacele, pe lîngă cei 50 de mii de taleri, duşi de curînd, alţi 50 de mii şi să fie trimişi la Caşovia". Şi îndată ce se va fi făcut aceasta, îi va da ştire arhiducelui, dimpreună şi despre „arătarea (exposeul — anbringen) ce va face pomenitul ambasador valac" (pe care se vede încă nu-l primise) „şi în ce chip va fi expediat iarăşi de la noi" [21].

Vedem dar că împăratul avea încă în vedere şi ajutorarea lui Mihai la cucerirea Ardealului cu oşti din Ungaria de sus, chiar înainte de a-i fi primit în audienţă ambasadorul, şi înainte de a fi hotărît Consiliul de război şi el asupra răspunsului, bineînţeles, după ce i se făcuse totuşi cunoscut scopul venirii lui prin sfetnicii săi. Iar într-un post-script al aceleiaşi scrisori, cu data de 1 octombrie, împăratul nu uita a atrage luarea aminte a fratelui său să facă bine băgători de seamă pe deputaţii ce tocmai aveau să se apuce de tocmelile de pace cu turcii „şi să le poruncească, dacă vor ajunge la tocmeala şi încheierea păcii, să nu treacă cu vederea pe vodă român (Dasz man den Wallachischen Weyda darin nit prarterir), ci să-l cuprindă în ea şi pe el şi prin asta să-l asigure" [22].

La Curte erau adică stăpîniţi, în acest moment, nu numai de războiul cu turcii, ci şi de îmbierile lor de pace. La 18 septembrie ajunsese marele vizir Ibraim cu oastea sa la Buda [23], şi la 21 Pálffy primi, la 11 ceasuri noaptea (ca să nu poată spiona întăriturile), pe cunoscutul Alexandru Paleologul. Venise, după vorba cu care s-a despărţit din Praga, pe la începutul lui august, aducînd scrisori de la hanul tătar şi de la marele vizir. Faţă de zorul ce puneau turcii pentru începerea tocmelilor, Pálffy se îndatora a griji ca în 5 zile comisarii împărăteşti să fie aci, făgăduind de o parte şi de alta a sta liniştiţi în timpul acesta [24]. Împăratul punea „puţin temei" pe îmbierile acestea turceşti, îşi trimitea totuşi îndată comisarii, mai mult fiindcă s-a făgăduit. Pezzen plecase încă la 20 septembrie din Praga, după ce a izbutit a agonisi şi a trimite, cu o zi mai mainte, 80 de mii de taleri arhiducelui Matthias la Viena [25]. El primise învăţătură cu graiul, pînă unde se pot lăsa. „Deputaţii" mai erau arhiepiscopul de Gran, Ungnad, care se afla încă în Ungaria de sus, şi

Pálffy [26]. „Plenipotenţele lor se trimiteau arhiducelui Matthias în 1, ori poate chiar în 3 octombrie (pergamentul poartă data din urmă), dimpreună cu o „charta bianca" subscrisă de Rudolf, pentru întîmplarea că Pálffy şi Ungnad nu ar putea lua parte la dezbateri, cînd apoi Matthias hotărise a-i înlocui cu alte persoane [27].

Despre venirea cît de curînd a deputaţilor împărăteşti pentru a tocmi şi încheia pacea cu comisarii sultanului, Pálffy înştiinţa pe Paleologul încă la 27 septembrie, cerînd încă două scrisori, un paşaport pentru ei şi o asigurare de o lungă încetare a oricărei războiri [28]. Acestea le primea la 30, cînd trimitea pe secretarul împărătesc Bonhom pentru a hotărî ziua şi locul întîlnirii comisarilor [29]. La 29 ale lunii arhiepiscopul era aci şi pe mîine-zi se aştepta şi Pezzen, dar nădejde de pace nu aveau [30]. Pezzen va veni abia la 4 octombrie, avînd să aducă instrucţiunea. O zi mai înainte Schwarzenberg trimitea doi locotenenţi colonei chezaşi, pentru timpul tocmelilor, şi aştepta pentru seara de 4 octombrie doi viziri, ca chezaşi turceşti. În dimineaţa de 5, comisarii amînduror părţilor se întîlneau pe ostrovul din josul Granului pentru a începe lucrările — din partea împărătească era într-adevăr arhiepiscopul Petru Pálffy (nu generalul Nicolae) şi Dr. Pezzen [31].

Instrucţia lor, datată din Pilsen (Pilsnae) 30 septembrie, vorbeşte îndată în punctul 3, cel dintîi care intră în materia însărcinării, şi de Ţara Românească. Se cere aci *să fie cuprinşi în pace nu numai împăratul ci şi fraţii şi vărul lui,* Ferdinand de Austria, cu ţările lor sau cîrmuite de ei. „Asemenea Transilvania întreagă şi Ţara Românească şi cu deosebire Transilvania [...], precum şi voievodul Ţării Româneşti dimpreună cu următorii săi în linie bărbătească. În caz însă că, după toată truda ce-şi vor da, nu vor putea dobîndi aceasta de la turci, cel puţin să caute ca pomenitele ţări [...] să poată rămîne neutrale, totuşi astfel, ca în ele să se găsească totdeauna stăpînitori plăcuţi maiestăţii sale şi ei să fie totdeauna numiţi de maiestatea sa". Cea de căpetenie condiţie împărătească se cuprinde în punctul al patrulea, care, la întîmplarea cea mai rea, se mărgineşte a cere : fiecare parte să păstreze cea ce are acum [32].

În astfel de împrejurări „avu, zilele acestea [33], curierul sau deputatul valac audienţă" la maiestatea sa, predîndu-şi misiunea „şi într-o relaţie scrisă". Nu e găsit pînă astăzi acest act, dar, într-o conferinţă de stat, ţinută la 4 octombrie, sfetnicii Rumpf, Trautson, Hornstein şi Megger îşi dau părerea în scris la împăratul asupra relaţiunii românului şi asupra celorlalte întrebări politice ale momentului, şi de acolo îi aflăm cuprinsul întreg.

Actul acesta ne arată că Mihai Viteazul era în curat cu Basta, cînd îşi expedia ambasadorul la împăratul. El ştia că generalul chemat să-l ajute, umblă să-i crucişeze planul. El ştia de întîlnirea lui cu generalul Ardealului Kornis, prin august, şi putea bănui, ce trebuia să afle mai tîrziu, că oastea împărătească pornită spre Ardeal avea să fie oprită şi întoarsă înapoi [34] ; ba auzise şi mai mult decît atîta. El nu avea nici o îndoială că Basta nu ar trimite la Curte rapoarte potrivnice lui. Deci el se va strădui a aduce pe împăratul într-o astfel de strîmtoare, încît să fie

silit de o parte a hotărî tăiat asupra săvîrşirii sau nesăvîrşirii planului lui, acum îndată, de altă parte să nu-l mai poată încurca nici într-un chip cu Basta.

Sfetnicii spun la început că, de vreme ce părerea tocmai sosită ce a fost cerută de la arhiducele Matthias asupra chestiunii transilvane stă în strînsă legătură atît cu „nădejdea într-o tocmeală a păcii cu turcii", cît şi cu lucrul misiunii româneşti, aceste 3 întrebări „nu pot şi nu trebuie" să fie despărţite unele de altele. Sîmburele reprezentaţiunii (anbringen) valacului, zic ei, e acesta :

„Domnului său îi cade de tot grea şi-i dă de gîndit, că întreprinderea (impreza) *ştiută împotriva Ardealului,* pentru care iată că el a stat de-o bună bucată de vreme cu oastea sa gata la graniţe, *se amînă atît de mult.* Pentru acest capăt el şi-a jurat din nou ostaşii (von neuem in die Pflicht genunben) şi şi-a împărţit între ei tot ce a avut ; ba a tras la sine cu 15 mii de taleri şi cei trei mii de cazaci care altfel atîrnau de cardinalul şi de Ardeal. Se jeluieşte împotriva lui Basta şi, de vreme ce n-a putut căpăta de la el nici oaste nici răspuns, îl bănuieşte, ba chiar îl şi învinuie, precum ar fi luat 7 mii de galbeni de la cardinalul. De aceea se roagă a nu fi crezute rapoartele şi scrisorile lor. Cu aceasta îşi arată dorinţa — fiindcă acum mai e timp a face ceva bun, ce însă nu mai poate fi tărăgănat, precum nici oastea nu mai vrea să fie ţinută laolaltă —, *maiestatea sa împărătească să binevoiască a hotărî în acest lucru îndată, de ce are să se ţină domnul său.* Pe lîngă asta să ordonanţeze banii îmbunaţi pentru oaste, şi acestea toate cu atît mai repede, fiind primejdie în întîrziere (weil periculum in mora) şi fiindcă el are numai termen de 15 zile [35] pentru aducerea unei astfel de rezoluţiuni. *De unde însă maiestăţii voastre nu mai e plăcut serviciul domnului său,* şi nici banii făgăduiţi pe fiecare an n-ar mai vrea să-i trimită, domnul său *poftește de la maiestatea voastră dezlegarea lui de jurămîntul făcut* şi mai o patentă deschisă, că el n-a lipsit cu nimic în acest lucru, ci numai servitorii maiestăţii voastre", *arătînd totodată că, în acest caz, „Domnul său va fi silit să intre în învoială cu turcii* care se şi îndeasă la el cu făgăduieli tari şi însemnate".

Înainte de a trece la chestia Ardealului, aşa cum o înfăţişează sfetnicii, potrivit memoriului trimis de Matthias, trebuie să spunem că acest memoriu i-a fost cerut de împăratul îndată după primirea raportului lui Malaspina din 7 septembrie. Împăratul zicea în scrisoarea asta, Pilsen 22 septembrie, Matthias să dezbată lucrul cu Pezzen şi cu cîţiva din ceilalţi sfetnici mai intimi ai săi, care au fost totdeauna ascultaţi în privinţa lucrurilor Ardealului, şi să-i trimită memoriul lor repede, prin acelaşi (curier), pentru a se putea hotărî cu atît mai sigur. El nu uita totuşi a-şi descoperi, oricît de slab ar fi, părerea sa înainte, amintind că nunţiul Malaspina „s-a slobozit cam mult" (sich ziemlich ausgelassen), deşi el nu-şi aduce aminte „a-i fi dat împuternicire aşa de departe" [36].

În privinţa Ardealului, memoriul lui Matthias şi al sfetnicilor puşi lîngă el (und derselben zugehne Rath) zice : să se arate lui Malaspina că maiestăţii sale mai bine i-ar fi părut să fi rămas între marginile de la început şi să nu se fi slobozit aşa departe ; dar acum, după ce lucrul s-a făcut, să i se pună prin el cardinalului un termen, pînă la sfîrşitul lui

noiembrie, pînă cînd să se ajungă la o învoială. Pentru acest timp i se poate făgădui încetarea armelor împotriva lui. Dar, ca împăratul să poată avea încredere în el, după atîtea dovezi de nestatornicie, cere să nu primească steagul de la turci și să nu intre cu ei nici într-o tocmeală, nici cu gîndul de a-i mulcomi pentru a scăpa de primejdie, la întoarcerea lor ; dimpotrivă să-l ajute pe dînsul (pe împărat) cu oaste, înaintînd asupra Solnocului. Să i se spună totodată că împăratul s-a scoborît la astfel de învoială numai din respect pentru papa și la a lui rugăciune. Să se lupte cu puteri unite, iar dacă turcul l-ar ataca pe el, i se vor da ajutoare din Ungaria de sus.

Dar greutatea unei hotărîri, zic sfetnicii mai departe, crește prin întîmplarea că tocmai acum se încep tocmelile de pace cu turcii. Dacă s-ar ști că ele ajung la bun capăt, ar fi ușor. Dar acum „nu se poate pune vreun fundament nici pe asta, nici pe aia" — nici pe putința înțelegerii cu ardelenii, nici pe cea cu turcii.

„A vedea numai de tocmelile turcești și ardelene și într-aceea a voi să lăsăm așa pe român, e cu primejdie și grijă că el ar intra oblu în învoială cu turcii, și tocmeala maiestății voastre de pace ar fi cu atît mai grea. A-l deslega de jurămînt și a-i da patenta dorită nu e nici de sfătuit nici cu cale. Dacă, de altă parte, *avem să împlinim și punem în lucrare ceea ce maiestatea voastră s-a hotărît înainte de aceasta cu privire la Ardeal*, atunci nu numai sînt zadarnice amîndouă tocmelile, cu deosebire pacea cu turcul s-ar rupe, ci maiestatea voastră ar putea fi învinuită și cu dreaptă bănuială, de turci, că a pus să se înceapă și facă tocmeala păcii numai la părere. Ba ei vor ține și vor zice că maiestatea voastră însuși a călcat din nou pacea ce totuși ei, turcii, au căutat-o și au propus-o". Atunci ce primejdie mare poate veni din partea lor : ei se vor împăca ușor cu persienii, georgienii, cu Transilvania, ba chiar și cu Românul (n-are decît să le arate bunăvoință) și-și vor întrebuința toate puterile asupra țărilor maiestății sale. S-a văzut ce greu și în silă vin chiar ajutoarele votate și învoite de împărăție și de potentații străini, cu atît mai puțin ar fi în stare să poarte un astfel de război țările împăratului singure.

O părere aproape asemănătoare, zic sfetnicii, se poate da cu privire la lucrul Transilvaniei (mai sus a fost cuprinsul memoriului sosit de la Viena). „Cu toate că maiestatea sa are destul drept și pricină a întrebuința puterea împotriva cardinalului și a țării necredincioase, totuși și timpul potrivit pentru asta a trecut, și n-am putea lăsa să treacă și cel al continuării tocmelilor, după ce nunțiul a intrat atît de mult în ele. Ascultătorii sfetnici vreau însă să zică : toate acestea și alte îngrijiri n-ar sta în cale, sau că n-ar fi a se teme de asemenea neajunsuri grele, și astfel vreau să meargă înainte cu năvala în Transilvania ; totuși atunci se ivește iarăși neputința, că cea mai mare parte a oastei din Ungaria de sus a fost chemată și e pe cale în Ungaria de jos ; iar a pune vreun temei pe cei ce au rămas acolo încă e degeaba, pentru că ei, din lipsa plății, nu se pot nici strînge, nici pune în mișcare, și apoi acele granițe trebuie să rămînă apărate și ele".

Mai socotind că și principii împărăției sînt aplecați spre pace, pentru a se mîntui de grelele ajutoare și dări de război, părerea sfetnicilor este

„ca tocmeala de pace cu turcii să se facă sincer şi fără vătămarea lor, şi tocmai pentru aceea să se mai tărăgăneze (temporisim) orice lucrare împotriva Transilvaniei sau să se prefacă, pînă la mai bun prilej, precum fac şi turcii". Deci ei recomandă a se primi sfatul arhiducelui Matthias, punînd cardinalului termen de o lună, sau cel mult şase săptămîni, pînă cînd să se încheie tocmeala. Într-aceea se poate isprăvi pacea cu turcii, şi cugetul cardinalului se poate cunoaşte mai bine, şi vor şti mai sigur cum să se îndrepteze.

„În toate aceste lucruri de căpetenie e acum că voievodul Valahiei să fie cîtva îndestulat şi ţinut în ascultarea (devotion) maiestăţii voastre. Căci nu e îndoială, dacă el numai va auzi că maiestatea voastră stă în tocmeală de pace cu turcii şi asemenea în tocmeală şi cu cardinalul, amînîndu-se afacerea lui, îi va cădea greu, îi vor veni alte gînduri şi va putea fi înduplecat cu atît mai uşor spre schimbare, după cum şi dă a înţelege lămurit (nit obscure) delegatul lui. Şi chiar dacă n-ar face asta, şi ar fi aplecat spre statornicie, totuşi nu-şi va putea ţine oastea strînsă, şi de aceea de lipsă va face şi se va învoi la ceva, de ce altfel mai bine s-ar feri. Mai bine ar fi să poată fi ajutorat cu o sumă de bani, şi asta mai întîi, precum şi delegatul aci ajunge, şi se cuvine ca maiestatea voastră să nu-l lase ; dar fiindcă supuşii sfetnici nu văd mijloacele pentru asta, supun lucrul binevoitoarei sale (a împăratului) cumpăniri". Altfel sfetnicii ţin că trebuie dat ştire lui Mihai despre tocmelile cu turcii şi transilvăneanul şi suspendarea chestiei acestuia, chiar trimiţînd şi din partea Curţii o persoană cu delegatul lui, care să-i arate cu graiul că au „puţină nădejde" în ajungerea la o învoială, dar au trebuit să intre în tocmeli fiindcă aşa au dorit şi turcii şi cardinalul. *Trebuie deci să aştepte.* Dar să ştie sigur că, de se vor rupe aceste tocmeli, el va primi ajutoare ; iar de s-ar ajunge la încheierea păcii, el şi fiul lui ca urmaş vor fi cuprinşi în ea, după cum s-a şi dat poruncă la comisari. „Timpul", adaugă sfetnicii către împăratul, „va da în curînd prilej şi călăuză ce va trebui să se facă din partea maiestăţii voastre aici sau acolo". Bănuiala şi învinuirea asupra lui Basta pînă acum nu poate fi luată decît ca o vestire, dar, fiindcă delegatul zice că domnul său are ştirea din loc sigur şi ar fi adevărată, lucrul să fie spionat în tăcere şi cu isteţime [37].

Citindu-i acest memoriu în Consiliul de stat ţinut la 4 octombrie, împăratul puse îndată „placet"-ul său pe el, deci îl primi. Mai însemnă totuşi unele vederi ale sale, anume că în lucrul Ardealului nu e de încrezut, Malaspina a mers prea departe „şi s-a băgat de seamă că nici lui Basta nu-i cu drept pe cardinalul. Poate ar fi mai bine lucrul să fie amînat şi *să nu se dea încă răspuns.* Nici nu e a se lăsa numai pe nunţiu tocmeala mai departe, ci trebuie să i se mai adauge o persoană, despre ce s-ar mai putea sfătui încă o dată. Să se caute numai în toate ca Valacul să fie păstrat ; poate i s-ar putea ajuta din banii papei şi să i se dea înainte ceva (und etbo anticipirn). Să se vorbească în privinţa asta cu Camera" [38].

Sfătuirea dorită de împăratul şi avu loc îndată, după care sfetnicii socotesc că da, se poate răspunde lui Malaspina cu arătarea îngrijirilor lor şi a temerii de primejdie. Altfel, zic ei, şi aşa nu e nădejde de a ajunge

cu cardinalul la vreun capăt, căci nu pot crede ca el să se învoiască a trimite ajutoare în Ungaria de jos (cum i se cerea mai sus în memoriu) ori să facă ceva împotriva turcului. Pînă atunci se va fi împlinit şi vremea şi apoi vor vedea ce au să facă. Lui Malaspina ei nu află de bine a i se mai da o persoană — de la ce a zis el şi aşa nu se poate întoarce [39].

„În privinţa Românului lucrul trebuie sprijinit, şi servul Curţii Marino (de bună seamă cunoscutul Ioan Marini) poate fi trimis cu delegatul. Iar lui, delegatului, i se poate da răspuns cu graiul, că maiestatea sa a binevoit a porunci să se trimită o persoană anume la domnul lui, pentru a-i arăta voinţa şi părerea sa preamilostivă şi a-l ajutora cu ceva bani. Deci domnii sfetnici sînt de părere că, *deoarece au fost făgăduiţi voievodului 100 de mii de taleri pentru această cunoscută întreprindere,* în bani, stofe şi în arme, *să i se ordonanţeze acum a patra parte,* adică 25 de mii de taleri, pentru a se putea ţine şi a-şi mulţumi puţin oastea. Dar delegatului lui nu trebuie să i se numească suma, ci ea trebuie arătată voievodului prin Marino, şi banii să fie predaţi la Caşovia, pentru a scăpa de primejdie cu trimiterea lor din acest loc. Ce mai e de arătat voievodului, după prea milostiva maiestăţii sale rezoluţie, despre asta trebuie şi poate fi învăţat Marino cu graiul cît e de lipsă. Şi să i se dea o scrisoare de credinţă cu îmbărbătarea la statornică supunere (devotion), şi prin el să fie ispitit, săvîrşind acestea, în linişte şi asupra lui Basta. Pentru bani să se vorbească şi cu Camera, dar e de temut că nu va fi alt mijloc la îndemînă, decît de a scrie domnului Ungnad, dacă ar putea cîştiga în grabă cei 25 de mii de taleri pe bunurile ce au fost zălogite, în vremea lui Rueber, în Ungaria de sus, sau altfel. Numai trebuie să se aibă siguranţă cu banii, şi Marino să ducă voievodului îndreptăţirea cu sine. (Allein mues man mit dem geltt vergewisst sein und der Marino die richtigkhait mit sich dem Weyda zuebringen). Pentru rest se rămîne hotărît pe lîngă memoriul dintîi, căci maiestatea sa a ţinut la aceasta. Dar să se împărtăşească şi maiestăţii sale spre ştiinţă ceea ce priveşte pe Valac şi Transilvania“ [40].

Vedem dar pe împăratul păstrîndu-şi toată neîncrederea în izbutirea unei înţelegeri pe cale paşnică cu Ardealul — desigur şi în urma tîlcuirilor ambasadorului român şi a stăruinţelor lui— ; îl vedem nemulţumit cu Malaspina, cum spusese şi fratelui său, că a mers prea departe, cînd s-a pus bun faţă de cardinalul că nu va fi atacat din partea împăratului, cît vor ţine tocmelile, şi peste tot că a intrat în ele aşa, ca ei ardelenii să-şi pună condiţiile ; îl vedem mai bine dorind să nu i se dea cardinalului nici un răspuns acum, pentru a fi feriţi de întărirea făgăduinţei lui Malaspina despre încetarea oricărei duşmănii ; doar chiar Basta dovedea, cînd lovea, acum în urmă, în Mihai, cu ştirea sa de înţelegerea lui cu principele Ardealului şi cu turcii, dovedea că nici el n-are încredere în acest principe-cardinal. Toate acestea dau probă că împăratul ţinea încă la planul lui Mihai ca la singurul mijloc de dezlegare a lucrului Ardealului : încă se gîndea cu tot deadinsul la întrebuinţarea armelor împotriva cardinalului. Şi asta cu toate că sfetnicii cercară să-l dezbată şi cu neputinţa trimiterii de oşti în Ardeal acum, după ce ele au fost chemate în Ungaria de jos. Atunci ei se văzură siliţi a ţine seamă de dorinţa îm-

păratului şi cerură numai amînarea acestui război pe 4—6 săptămîni : ceva mai puţin de cum se cerea în memoriul lui Matthias, pentru a nu se tulbura acum tocmelile de pace cu turcii. Şi aşa ziceau ei, cardinalul n-are să împlinească cerinţa de a veni într-ajutorul oastei împărăteşti spre Solnoc [41] şi deci atunci, după ce se va fi văzut şi ce se alege cu turcii, va fi plinirea vremii pentru Ardeal. Numai încît priveşte trimiterea unui soţ în ajutorul lui Malaspina se împotriviră de tot împăratului : e de prisos şi nici nu ar avea om potrivit [...].

Dar acesta era tocmai lucrul ce-l privea pe Mihai atît de aproape, ba era lucrul lui de căpetenie. Şi de la sine se ivea întrebarea, dacă el se putea mulţumi cu această situaţie a Ardealului. Se vede, împăratul avu această credinţă, de aceea se supuse cumpănirilor sfetnicilor săi. Doar era în interesul tocmelilor de pace cu turcii, şi lui Mihai i se da încredinţarea hotărîtă că va fi cuprins în contract, dacă se va ajunge la încheierea lui. Atunci era mîntuit de duşmanii ce-l ocoleau, de răul cărora zicea că nu se mai poate ţine.

În faţa unei privelişti atît de priincioase, va fi socotit împăratul, Mihai trebuia să se învoiască la amînarea lucrului cu Ardealul încă vreo 4—6 săptămîni, dacă va avea însă semne neîndoielnice că atunci cuvîntul în faptă are să treacă. Şi astea cum erau să i se dea altfel, decît trimiţîndu-i-se îndată cel puţin a patra parte din suma de 100 de mii de florinţi făgăduiţi, pentru a-şi putea mulţumi cît de cît oştile sale ?

Iar cu banii trebuia să meargă cu omul lui şi Marini la voievod. Era un om ce de atîtea ori şi de atîţia ani tot umblase pe la el în misiuni diplomatice. Îi cunoştea sufletul doritor de fapte care să-i lase răsuflarea slobodă în vecinătate. În el trebuia să aibă Mihai încredere. Sufletul împăratului, aşa se vede că socotea el însuşi şi Curtea, Marini îl putea mai bine dezvălui înaintea voievodului. Şi nu e de tot lămurit, dacă nu avea să i se pună în vedere împlinirea dorinţei lui cu privire la Ardeal, execuţiunea cardinalului cu puteri unite, la orice întîmplare, chiar dacă ar izbuti tocmelile cu turcii. Dimpotrivă parcă aşa trebuie înţeles răspunsul ce avea să fie dus voievodului. Firește, nu putem zice că ar fi fost şi gîndul de a urma astfel.

Cu totul alta era părerea sfetnicilor arhiducelui Matthias. Lor încă li se ceru un memoriu în privinţa păcii cu turcul, în urma scrisorii împăratului de la 30 septembrie. Dacă împăratul nu are nescari mijloace lor necunoscute, scriu ei în acest memoriu din 9 octombrie, luînd în seamă cît de puţin se pot răzima pe ajutoarele potentaţilor străini şi ce istovite sînt ţările de moştenire ale maiestăţii sale, ei îndeamnă la încheierea păcii. Află de bune punctele ce s-au trimis „comisarilor deputaţi“ în loc de instrucţie. Au credinţa însă că turcii o să facă greutăţi în punctul privitor la Ardeal şi Ţara Românească, şi cu deosebire la aceasta din urmă. Sînt de părere a nu se zădărnici încheierea păcii din pricina asta. Şi pentru Ţara Românească, dacă nu merge, trebuie părăsită pînă şi cererea neutralităţii. Trebuie să se mulţumească, la nevoie, chiar şi numai cu rămînerea acestor ţări în starea în care s-au aflat înainte de război, cu deosebirea că Oradea nu poate fi lăsată din mîni [42].

Ei se răzimau, de bună seamă, pe întîiul raport a lui Pezzen, din 6 octombrie, după începerea tocmelilor cu turcii, raport ce trebuie să fi sosit pînă acum. Comisarul îşi arăta „nădejdea de a păstra locurile ocupate" şi avea „numai grija că Transilvania şi Ţara Românească vor sparge tocmeala". El mai adaugă apoi ce a auzit despre planurile turcilor : De vreme ce nu pot rămîne în aceste părţi mai mult de 3—4 săptămîni — venea iarna — vor face năvăliri spre Secen, Füllek şi Ungaria de sus ; vor trece Tisa pe la Solnoc şi se vor ţine cît mai aproape de graniţele Transilvaniei pentru a o sili la supunere. După aceea Ibraim va trece la Alba grecească (adică la Belgradul sîrbesc) pentru a merge apoi pe galere la Constantinopol. „Hanul tătar însă cu o seamă de turci va mai năvăli în Ţara Românească : vorba vine, făcînd socoteală fără de birtaş. Căci trebuie crezut că în această trecere a lor nu vor putea face multă pagubă nici ardelenilor nici românilor, dacă numai sînt creştini şi-şi vor face datoria" [43].

Dar tocmelile se rupseră încă mîne-zi, la 7 octombrie, nu de răul Ţării Româneşti şi al Ardealului, căci nu se va mai spune de asta nimica, şi aproape nici n-a ajuns vorba de ele [44], ci fiindcă turcii începură atacul. La 6 arseră Maroşul (Nagy Maros, lîngă Dunăre) şi la 7 plecară cu toată tabăra spre cetatea Novigrad, trei miluri spre miază-noapte. Într-acolo fu pusă în marş şi o parte însemnată a oastei creştine, la 8 octombrie. La 14 ale lunii, chezaşii fură schimbaţi înapoi, cu toate că hanul şi Ibraim mai cereau prin scrisori noi să nu se curme tocmelile, şi duşmanii veniră, la 16, iarăşi înaintea Granului, unde se întorsese mai înainte încă oastea împărătească [45].

De aci mai înaintară, urmăriţi de oastea împărătească, spre Neuhäusel (Ersekujvár), pentru a se întoarce cu toată oastea lor, la 19 şi 20, spre Pesta, după ce tătarii îşi întinseră prădăciunile lor mult păgubitoare pînă spre Nytra şi Freistadtl. Toată oastea creştină, în frunte cu Schwarzenberg şi Pálffy, se luă după ei, în aceeaşi zi de 20, crezînd că-i va putea opri la luptă în noaptea următoare. Nu le-a putut însă strica nimica şi la 24 oastea creştină mergea înapoi spre Komárom, lăsînd pe păgîni să-şi caute de drum. Comandanţii ştiau încă de la 19 a lunii, de la doi paji creştini ai lui Ibraim, fugiţi de la dînsul, că el îşi urmează marşul acasă, pentru a veni cu mai mare oaste anul viitor, şi că tătarii într-adevăr vor merge prin Ţara Românească, fără a se mai întoarce iară. Pajii aduseră şi nişte scrisori ce au fost trimise de cardinalul şi de Mihai Vodă la Ibraim [46]. Pe acestea le cerea împăratul, la 29 octombrie, de la Pezzen, în original [47]. Şi el i le trimise la 3 noiembrie din Viena, zicîndu-le acum simplu : „scrisori ardelene". Se poate totuşi că între ele era una care privea pe Mihai, fără a-l face de ruşine : ne gîndim la cunoscuta scrisoare a lui Mamut Paşa către Osman Aga, trimis ambasador la Mihai Vodă. Ştim că el îşi arăta bucuria că Mihai Vodă s-a învoit la pace şi îmbărbăta pe ambasador să se trudească mai departe, pentru încheierea ei, căci şi dînsul, ca prieten al marelui vizir, doreşte ca în timpul lui „să se liniştească toate greutăţile acestor margini" [48]. O copie după ea a putut să primească şi marele vizir. Altă încercare asupra Budei şi Albei regale nu făcură creştinii acum, neavînd proviant şi care de transport [49], cu toate că Schwarzenberg se mai purta cu gîndul unui atac asupra Albei regale şi la începutul lui noiem-

brie se afla încă la Rab. Aştepta numai să se împrăştie turcii care odihneau încă la Pesta cu întreaga lor oaste, avînd, după părerea lui Pezzen, un ochi asupra Transilvaniei. Într-aceea Murad Paşa şi primul curtean, adică chihaia lui Ibraim, au mai trimis, în numele acestuia, la 28 octombrie, o solie cu îmbiere nouă pentru tocmeli de pace asupra căreia avea să se aştepte din nou avizul împăratului [50]. Pînă atunci Pálffy răspunse şi el arătîndu-şi nădejdea că Dumnezeu va întoarce toate în bine — acum lucrul a fost stricat prin năvălirile prădalnice ale tătarilor [51]. Împăratul îşi dă răspunsul către frate-său la 13 noiembrie : să se ţină tare de punctele ce le-a dat din început, de unde să nu se abată fără ştirea lui. Comisarii îi pot deci trimite iar la Gran — nu îngăduie să vină turcii la Curte, cum socotea Pezzen —, dar să se spună lui Murat Paşa şi chihaiei că nu se vor apuca din nou de tocmeli, pînă ce nu vor avea siguranţa că turcii şi tătarii au plecat înapoi la odihnă [52].

Pe cînd scria Rudolf, cerinţa aceasta era împlinită : la 9 noiembrie Pálffy putea raporta din Gran, că ieri dimineaţă tabăra turcească a fost ridicată şi oastea se duce spre Petrovaradin, unde s-a poruncit să se facă pod [53].

Cu asta era sfîrşit războiul împăratului cu turcii în anul ăsta, fără fapte aproape şi fără încordări. Şi Ibraim numai într-atîta nu se învrednici de soarta lui Mohamed Satîrgi, a cărui viaţă fu însărcinat aga ienicerilor s-o stingă, în primăvară, la Belgrad, încît nu pierduse nimic — lui Satîrgi i-a scăpat Ardealul aproape din mîini prin aceea că n-a putut lua Oradea. Şi totuşi, şi de la Ibraim se putea aştepta ceva : pe cît spionase un om al lui Basta, el avea 47 mii de oameni cu sine [54].

Această desfăşurare a întîmplărilor războinice nu-şi ajunsese capătul, cînd plecau de la Curtea din Praga sau din Pilsen, ambasadorul lui Mihai şi Marini. Dar ruperea tocmelilor de pace cu turcii îi era negreşit cunoscută încă atunci împăratului. Matthias i-o împărtăşise la 10 octombrie de la Viena [55]. Deci Rudolf nu mai avea nici o pricină de a se abate, în răspunsul ce trebuia dat lui Mihai Vodă, de la hotărîrea luată după ascultarea sfetnicilor săi, la 4 octombrie. Un răspuns şi învăţătură în înţelesul cunoscut trebuia, firește, să aibă „omul Valaculuiˮ şi cu „ragusanulˮ ce ajunseră la Viena în 22 octombrie [56], atunci, cînd ambasadorul domnului putea fi în bunăvoie acasă, cum şi avuse poruncă. De ce fură ţinuţi atîta nu putem şti : poate era pînă să vadă ce mers iau tocmelile cu turcii. Scrisoarea de credinţă a lui „Ioan Marino, curteanul nostru împărătescˮ (auleae nostrae caesareae familiaris), e datată, ce e drept, din Pilsen 6 octombrie, dar el şi soţul său, care aflăm că era iarăşi „tesaurariulˮ lui Mihai, nu vor fi plecat din Praga sau Pilsen înainte de 16, ci chiar mai tîrziu, judecînd după timpul sosirii lor la Viena. Ea nu făcea decît să arate lui Mihai dorinţa împăratului de a rămîne statornic pe lîngă el şi creştinătate şi de „a aştepta" de la dînsul „ocrotire de uric, orice s-ar întîmplaˮ [57]. Las-că trimisese Matthias în timpul trecerii acestui ambasador prin Viena la Praga, la sfîrşitul lui septembrie, pe Aloisie Radibrat, căruia i-a dat 500 de taleri de drum. Era tot de teama că se va clătina în credinţă [58]. Poate se căia acum arhiducele pentru răspunsul necuviincios ce

a dat cîteva zile mai înainte lui Basta, pentru alte misiuni ce ar fi să mai vină de la Mihai. Ştim că-l învinuise de a fi slobozit acasă pe Pribék şi Székely cu vorbe prea dulci pentru Mihai Vodă. Misiunea cea nouă ce trecea la împăratul îi va fi slujit lui Matthias de dovadă, cît de mult se înşela în preţuirea purtării voievodului. Dar aceasta nu putea însemna nimic faţă de răspunsul hotărît ce Mihai trebuia să aştepte cu neastîmpărată sete în urma ultimatului său trimis la împăratul. Şi totuşi această ambasadă nu plecă din Viena decît către sfîrşitul lui octombrie. La 26 a lunii, împăratul, răspunzînd unei scrisori a fratelui său Matthias din 20 c., zice privitor la Mihai Vodă : „cum că el se află în primejdie şi în cea mai mare lipsă ; aceasta nu numai că o putem cumpăni uşor şi noi, ci ne-au sosit şi rapoarte aproape tot asemenea cum ne împărtăşiţi iubit D-voastră acum. Şi de aceea e drept că am fi de tot aplecaţi a-i ordonanţa voievodului de rîndul ăsta un astfel de ajutor în bani, cum ne sfătuiţi şi ne daţi a înţelege iubit D-voastră". Dovadă că mai sosise acum deosebit şi la Matthias altă misiune, fie de-a dreptul de la Mihai Vodă, fie de la un prieten al lui, cum ar putea fi arhiducele Maximilian, sau chiar numai împărtăşiri asupra situaţiei lui grele, trimise prin mijlocirea lui Mihai Székely, căpitanul din Sătmar, bunăoară [59]. Ba părerea din urmă poate fi chiar cea mai aproape de adevăr. „Deoarece însă", zice împăratul mai departe, „pentru acuma nu ne-am putut aştepta la aşa mult, mai ales că din banii ce a putut cîştiga Ungnad trebuie să fie împăcate negreşit şi alte cheltuieli, deci rămînem încă o dată pe lîngă hotărîrea noastră trecută, anume, ca să se plătească voievodului acum, din ceea ce i-am făgăduit mai înainte, *deşi cu alte condiţiuni* (gleichwol mit andern conditionen), a patra parte, care face 25 de mii de taleri. Şi nu ne îndoim că, deoarece suma asta e gata la Caşovia şi poate fi luată în orice ceas (pentru ce şi dăm cuvenita poruncă plătitorului nostru de război — Veldtzahl-meister — din Ungaria de sus), voievodul se va îndestula de data asta şi va aştepta mai mult cu alt prilej. Mai mult trebuie avut grijă acum ca ambasadorul să plece îndată, după ce Marino, expediat fiind de timpuriu de aici, va fi ajuns acolo, şi să ducă banii domnului său pe o cale sigură (durch sichere mitl). Pe lîngă asta să-i facă amîndoi cunoscut binevoitorul nostru gînd (unsere gnedigiste Intention) cu graiul. Drept aceea iubit d-voastră să luaţi măsuri, dacă nu s-a făcut asta, ca mai ales Marini să fie însărcinat a merge repede. Pentru rest i s-au dat lui Basta şi Székely (Zäggl) poruncile de lipsă, aşa că urmarea e a se aştepta într-un fel sau într-altul". Pe bucăţica de hîrtie pe care e îndesat sigiliul, citim apoi că scrisoarea a fost împărtăşită lui Pezzen, şi el a raportat că Marino a şi plecat [60].

Însemnarea lui Pezzen trebuie să fie din timpul cînd sosi scrisoarea împărătească la Viena. Matthias încă nu ştia, dacă Marini şi-a primit scrisorile de lipsă de la cei în drept, de bună seamă de la Cameră, fiind vorba de bani, şi spuse lui Pezzen să grăbească plecarea lui şi a ambasadorului domnesc. Iar el putu raporta întîmplarea petrecută, fie că plecară atunci, sau că erau plecaţi cînd primi Pezzen însărcinarea sa. Şi cum că aşa şi nu altfel s-au putut petrece lucrurile dovedeşte faptul că Marini se afla la 5 noiembrie în Caşovia, de unde scria că va pleca mîne-zi cu banii [61].

Abia plecară Marini şi deputatul lui Mihai Vodă, „vistierul" său, care poate fi tot Stoica [62], cel ce fusese şi la sfîrşitul lui iulie la împăratul, şi

iată că sosi la Viena, la 30 octombrie, un curier anume de la Mihai Vodă, vestind că domnul a şi intrat în Ardeal cu 30 de mii de ostaşi şi a cuprins Braşovul. El cerea să fie ajutat cu 8 000 de soldaţi. Acestea i le spuse ambasadorului veneţian însuşi arhiducele Matthias de la care ieşea din audienţă îndată după 6 ceasuri seara [63]. Fără îndoială că Pezzen ştia despre toate astea cînd scria, în aceeaşi zi de 30, împăratului, povestindu-i despre desfacerea regimentului fratelui său, despre starea rea a sănătăţii celor mai mulţi ostaşi năimiţi (Knecht) din Ungaria de sus, cum a adus ştire de acolo căpitanul Haymer, despre dorinţa lor de a li se da drumul ; după ce nici la Basta nici la cei doi căpitani pămînteni nu află ascultare şi credit [64], cu atît mai puţin pot cîştiga proviant de la colonelul Oradei, Paul Nyári, care avea cîrma cetăţii încă din timpul cînd ea fu predată de George Király lui Maximilian, deodată cu intrarea corpului lui Redern în ea [65]. Apoi Pezzen mai spunea că sînt împrăştiaţi : 500 de oameni, garda lui Basta, au fost trimişi la Füllek, trei steaguri sînt pe drum între Oradea şi Caşovia, ceilalţi stau încă la Oradea. Asta pentru a înţelege ce puţin putea fi vorba acum de a se da ajutor lui Mihai cu oaste de la Basta. Dar alta e ce ne îndreptăţeşte să zicem că această de pe urmă cerere şi misiune din partea domnului nostru era cunoscută lui Pezzen cînd îşi scria scrisoarea. Ba mai mult ea ne va arăta pe Pezzen, cum a tot fost, doritor de a vedea planul lui Mihai faptă şi stăruind acum din nou pentru aceasta, cu toată starea rea a oastei din Ungaria de sus. „Maiestatea voastră împărătească, aflaţi", scrie el tot acolo, „din expediţia alteţei sale princiare (a lui Matthias), ce au sosit din Ardeal şi Ţara Românească prin curieri anume. Şi dacă astfel e situaţia în Ardeal, cum scrie nunţiul Malaspina, Valahul nu trebuie părăsit şi nu trebuie pierdut prilejul ce dumnezeu îl îmbie maiestăţii voastre împărăteşti prin el. Căci, după părerea comună a tuturor, cardinalul şi Báthoreştii în veci nu se vor tocmi şi nu vor încheia nimic drept cu maiestatea voastră împărătească" [66].

Capătul celei din urmă misiuni româneşti la împăratul (nu a acesteia, a curierului sosit la 30 octombrie) a fost, după toate cîte am văzut, că i se trimiseră voievodului, tîrziu de tot, 25 de mii de taleri, pentru a-şi mai îndestula cît de puţin oastea, şi făgăduinţa de a-l ajuta din cealaltă parte, peste vreo 4 săptămîni, să-şi săvîrşească nesmintit dorul de răsturnare a domniei cardinalului din Ardeal, pe care să-l cuprindă pentru majestatea sa.

Mai mult, simţămîntul oamenilor Curţii era, cînd sosi prima ştire că Mihai într-adevăr a intrat în Ardeal, că aceasta a făcut-o pentru a împlini „ceea ce are poruncă de la majestatea sa împărătească", că a năvălit „pentru majestatea sa împărătească" [67]. Ba chiar şi bănuirea lui Basta şi învinuirea ce Mihai Vodă îi aduse fu luată în seamă : La 10 octombrie împăratul însărcină pe Mihai Székély, colonelul de Sătmar, să spioneze pe administratorul Ungariei de sus pentru a afla dacă e ceva adevăr în „bănuiala" ce „i-a fost aruncată de unii", despre înţelegerea ce ar fi avînd cu cardinalul Báthory [68]. Totuşi Basta va scrie împăratului, după ce ştia de năvălirea lui Mihai peste munţi, la 31 octombrie şi 1 noiembrie, că va pleca marţi, în 2 noiembrie, cu 4 000 de ostaşi pentru a da ajutor valahului, fie că războiul lui s-a făcut „la timp potrivit sau nepotrivit. Noi din partea noastră", încheie el, „nu vom lipsi a face cît sîntem datori" [69].

Nu vom putea ști niciodată dacă aceste vorbe ieșeau din inimă curată. Cuprinderea Ardealului s-a isprăvit cu mult mai repede, decît se aștepta Basta și Curtea de la Viena și Praga-Pilsen în acest timp al primelor știri de începere a războiului. Ea era terminată cînd Basta scria scrisoarea de la 31 octombrie. Și atunci se iviră alte nevoi și alte interese. Dar cum s-a mîntuit acest lucru așa de ușor ?

Politica de tărăgănare a împăratului și cu deosebire a celor din jurul lui era prea bine cunoscută lui Mihai Vodă decît să fi putut pune deosebită nădejde în isprava celei din urmă misiuni trimise la Curte, cu atît mai puțin în grabnica ei ispravă. Și nădejdea trebuia să-i scadă și mai mult, cînd vor sosi deputații ce se aflau în 15—16 septembrie la Cașovia, Pribék și Székely. Ei — dacă nu chiar trimisul său ce plecă acasă la 11 septembrie de la Basta [70] — aduseră voievodului știrea, pe la 23 septembrie, cînd puteau fi ajunși acasă, că oastea nemțească care înaintase pînă la Careii-Mari (ad oppidum Karolly), la hotarele Transilvaniei, a fost întoarsă înapoi și trimisă la Strigoniu [71]. Știm că, tocmai fiind ei acolo, Basta primi porunca lui Matthias din 11 septembrie de a trimite acei călăreți și alte oști ale sale „în Ungaria de Jos“ [72].

Dar asta nu însemna pentru Mihai Vodă să-și schimbe hotărîrea și să se dea cu adevărat pe partea turcilor, cum amenință pe împăratul, ci numai ca el să-și împlinească planul și singur, pînă mai e timp. Îi cunoaștem starea cu vecinii în această clipă : e întocmai cum îi va plăcea lui să fie povestită la Curte. Basta nu se mișcă din Cașovia la termenul hotărît pentru intrarea lor în Transilvania, pe cînd „voievodul a venit sub munți“, va raporta Radibrat, la 29 noiembrie, după spusa domnului. Asta dovedea că generalul credea ce i se scria din Transilvania și se lăsă a fi înșelat de cardinal : în fapt, acesta se prefăcea a se umili față de împărat și în același timp avea înțelegere cu Giuselgi Mehemet pașa ce sta cu 15 mii de oameni la Dunăre — e cunoscutul Mamut Pașa — și cu Ieremia Vodă pentru a năvăli asupra ei, asupra lui Mihai. Ei vreau să-l prindă și să-l trimită la Constantinopol, iar țara s-o dea lui Ștefan Báthory, fratele cardinalului. (Nu face nimica dacă fratele lui Ieremia, cum știm pînă acuma, cîștigă un rival, situația pentru Mihai rămîne aceeași. Și nu trebuie uitat că, în momentul cînd spunea acestea, domnul căuta pricini îngreunătoare pentru cardinal). Această hotărîre împotriva sa o luase cardinalul cu Ieremia și cu turcii, va spune iarăși domnul, cu deosebire după ce a venit la principe Ieronim Slatanici de la Praga, și i-a descoperit tot ce s-a tocmit dînsul cu împăratul pe ascuns [73]. Slatanici ar avea să fie „Raguzanul“ de la care principele încă mărturisea, în prima audiență a lui Malaspina, că a aflat secretul. Întîmplarea va fi povestită mai tîrziu și de guvernatorul Albei regale, contele Isolano, cu numirea tot de „Raguzan“ a descoperitorului. El ne va adeveri asemenea și faptul că principele-cardinal „lucra la ruina lui“ Mihai „prin mijlocirea polonilor și a turcilor, avînd de gînd a da acea țară lui Ștefan, fratelui său“ [74].

Și tot la acest capăt ajunge și povestirea celor dintîi delegați ai voievodului la Curte, după săvîrșirea faptei, judecînd după „însemnarea scurtă“ (Khurtze Verzeichniss) ce se lua aci pe temeiul spuselor lor. Car-

dinalul a făcut, vor zice ei, atît față de împăratul cît și față de domnul lor mărturisiri deosebite de cum a lucrat aievea. Dovadă scrisorile lui prinse ce se află în mîna maiestății sale. El s-a străduit ca Mihai Vodă să poată fi ocolit de o parte de turci, de alta de moldoveni și tătari și de el, de cardinalul însuși, pentru a fi dat în mînile turcilor [75]. Asemenea pricină va arăta și preotul Stan la Caşovia, în 5 noiembrie, care va fi trimis de Mihai după banii ce-i aducea Marini [76].

Cunoștința de a se găsi într-o stare ca aceasta putea să spăimînte pe un om slab și să-l facă a sta, cu armele bune ce avea, numai gata de apărare, dacă n-ar fi chip de a-și îmblînzi cumva dușmanii. Pe Mihai trebuia mai bine să-l ațițe. A îndulci inima unuia se gîndise și el de mult, a aceluia pe care nu-l putea sfărîma și față de care închinarea nu însemna de fel umilință. El avu eroismul stăpînirii de sine în așa măsură, încît primi semnele domniei din mîinile ambasadorilor turci, în momentul cînd descoperi că altul primea tot de la ei semnul de a-i lua viața, cu răsplata domniei. Dar asta o făcea numai pentru a putea începe lupta de răsturnare a celorlalți doi, care față de el erau niște pitici, dar în stare, din locul bun unde se aflau și cu prietenii ce-i aveau, a-i stînjeni munca lui. Atunci trebuia odată să fie înțeles și de acela în folosul căruia, cel puțin tot atîta cît în al țării sale și al său, își întocmise cu adîncă chibzuială planul său mare. „*Nici împăratul turcilor nu a ocupat aproape toată lumea*“ (totum fere orbem), lasă el să se spună împăratului, prin decembrie, „*decît că a făcut legătura cu unul dintre dușmanii săi, pînă cînd a bătut pe celălalt, și bătîndu-l și-a întors apoi armele împotriva celui dintîi*“ [77].

O datorie de frunte avea acum Mihai Vodă : să-și amețească dușmanii, mai ales pe cel întîi la rînd, așa încît să nu-i mai poată înțelege gîndul. Lucrul era greu, după ce pînă de curînd i se știau legăturile ce-a avut cu împăratul pentru săvîrșirea planului său [78]. Apoi oastea cea multă ce o strînsese toată primăvara și vara, din toate părțile răsăritului, încă nu se putea ascunde, și trebuia să aibă o țintă hotărîtă. Pînă de curînd avea chip să spună că e de răul turcilor, dar acum stau de mult în tocmeală cu ei atît cardinalul cît și dînsul. Ba Ardeleanul știa că o misiune turcească se află la domnul nostru. Totuși aceasta nici acum nu făcea greutate : Mihai Vodă putea iarăși zice că o ține prinsă. Mai mult încă, el apucă prilejul să și dovedească Transilvăneanului că nu e împăcat cu turcii, după cum tocmai îi dăduse „ordin“ el însuși, la îndemnul lui Malaspina.

Îndată ce știa că oastea lui Basta e chemată pentru a lucra împreună cu cealaltă oaste împărătească din Ungaria, la Strigoniu, Mihai ceru voie cardinalului să treacă și el cu ai săi prin Ardeal într-ajutorul acelor oști. Trimiși au fost cu această însărcinare doi dintre boierii cei mai de căpetenie : vistierul Dămian și Preda. Ne aducem aminte că domnul a mai cercat odată cu apucătura asta, în primăvară. Acum ea era și mai la locul ei : Mihai era, chip, supusul lui Andrei. Așta-i ceruse mijlocirea sa pentru a fi primit în ocrotirea împăratului. Cu ce se putea el mai mult învrednici de iertarea împăratului pentru primirea pe nedrept a domniei Ardealului din mîinile lui Sigismund, decît dîndu-i ajutor și el ? Tot atîta era, dacă-și lăsa vasalul să treacă la oastea împărătească. Ambasadorii care sosiră către sfîrșitul lui septembrie, poate încă la 25, la Alba Iulia, mai

aveau să spună acuma anume : „că Mihai Vodă a fost chemat în Ungaria într-ajutor din porunca (iussu) împăratului Rudolf“ [79].

Oricît de subţire era aţa cu care se cosea acoperămîntul menit să învăluie năvala lui Mihai Vodă în Ardeal, ea totuşi era prea albă, decît să poată trece nevăzută de principele-cardinal. El răspunse că oastea creştină e departe de a se afla în atîta strîmtoare, încît să fie trebuinţă de ajutorul lui. Ci, dacă vrea să ajute creştinilor, să treacă mai bine Dunărea cu oastea sa, dîndu-le lovitura în spate, şi atunci turcii vor fi siliţi a părăsi Ungaria şi a se întoarce să-şi apere vetrele [80]. Bine, domnul se prefăcu a primi propunerea ; mai înainte se rugase doar singur de principele să-i dea voie a face această năvală, ca să nu priceapă de ce-şi adună oastea, dar nu i s-a dat [81], la ce trebuia să se fi aşteptat voievodul — ar fi stînjenit planurile cardinalului de a cîştiga de la turci prin tocmeli Ţara Românească pentru Ardeal. Acum, cînd îndemnul îi veni chiar de la cardinal, Mihai folosi prilejul pentru a-i mai cere voie să cumpere de la oraşele săseşti lucruri de trebuinţă pentru oaste şi pentru război : dobe, arme, steaguri şi alte celea. Şi cardinalul îi îngădui cumpărătura şi-i mai trimise multe lucruri şi în dar. Afară de asta el dete voie să treacă din nou în Ţara Românească căpitani vestiţi unguri, ca fraţii George şi Grigore Maco şi Franţ Lugasius, adică Lugojanul, cu ei şi feciori de rînd doritori de cîştig prin munca cu armele [82] cu deosebire secui cu care avea înţelegere (correspondenz) [83], sporind astfel corpul unguresc al oastei lui Mihai Vodă care i-a slujit şi pînă aci în războaiele cu turcii [84].

Toate astea dovedesc că Andrei Báthory nu mai avea nici o îndoială în voievodul român. El trimisese doar un om al său „de inimă mare şi înţelept“, pe secuiul Toma Ciomortani, cam în acelaşi timp, cînd se întorceau acasă boierii Dămian şi Preda, pe la sfîrşitul lui septembrie, ca să-i aducă răspunsul şi să spioneze de aproape pe Mihai Vodă, nu numai după ce zice, ci şi după ochi şi toată înfăţişarea lui. Şi voievodul i-a arătat o prietenie curată, fără nici un semn de vicleníe, şi s-a făgăduit a împlini tot ce i se cere [85]. Şi repede l-a lăsat să se ducă înapoi : sîmbătă seara, la 2 octombrie sosise la Ploieşti şi duminică, înainte de zorii zilei, a plecat [86].

Curînd după el a trebuit să vie la principe banul Mihalcea, cel care mai mult ar fi îndemnat pe Mihai la cucerirea Ardealului, şi cunoscutul George Raţ. Ei veniră să ceară şi ei mărturisirea publică a credinţei ardelenilor către domnul lor şi către ţară, în schimbarea asta a lucrurilor, cînd oastea română avea să plece, chip, peste Dunăre. Şi cardinalul se grăbi a-i da lui Mihai toată încredinţarea şi a-i făgădui cu sfinţenie că de la spate va fi bine păzit şi nici o grijă să n-aibă. Ţinta a fost, bineînţeles, să-l facă prin asta pe cardinal a nu crede nicidecum zgomotului ce tot umblă asupra adevăratului plan al domnului, şi să-l legene şi mai frumos în credinţa păcii. Apoi a mai fost şi pentru spionare [87].

În ziua de 23 septembrie principele ardelean dă ordinul de adunarea oastei ţării, „fără nici o zăbavă“, în cîmpia de la Sebeşul Săsesc, şase mii de paşi de la Alba Iulia. El spunea că face această schimbare în scrisoarea sa dintîi prin care i-a chemat la Cluj — pentru „anumite şi de căpetenie pricini“ [88]. Dovadă că principele auzise acum, după întîia frică de zgomotul întîlnirii lui Basta cu Mihai în Ardeal, că Basta şi-a întors spre apus

oastea trimisă la graniţele ardelene, cu toate că curierul lui Malaspina era slobozit tocmai în aceeaşi zi de 23 septembrie. El nu avea acum grijă nicicît despre Basta.

Astfel, cînd veniră Mihalcea banul şi Raţ în Ardeal pentru a mai cîştiga, pe bani, cîţiva căpitani unguri şi feciori de rînd pentru oaste, precum şi îngăduinţa cumpărăturilor cunoscute — căci asupra lor rămîne însărcinarea asta, judecînd după urmarea misiunilor — ei mai avură, firește, şi menirea să ceară lămuriri asupra adunării oastei ardelene. Şi cea mai bună lămurire li se dete : după ce nu mai avea nici o grijă de nici un duşman, principele lăsă voie nobilimii să meargă acasă la culesul viilor, şi partea mare a ostaşilor putu asemenea să se împrăştie şi să-şi vadă de lucru, numai puţini rămaseră în corturi [89].

Totuşi veşti neliniştitoare veneau într-una dinspre Braşov. Aşa Ion Béldi, nobil secui care îşi avea în acele părţi moşiile [90] şi-şi ţinea mereu în Ţara Românească un servitor pentru spionare, de cîteva ori îi trimise cardinalului vestea că Mihai se găteşte împotriva Ardealului [91]. De aceea principele se văzu îndemnat a mai trimite două misiuni, în scurt timp una după alta, la domnul român. Întîi se duse generalul Gaspar Kornis, care făcu odată prin august, bune isprăvi diplomatice cu Basta. În ţară luase parte, în 1595, la lupta de la Giurgiu. Şi el încă aduse numai vorbe bune. După el fu trimis îndată senatorul şi mareşalul Curţii (aulae principalis magister), Pangratie Sennyei, un vechi cunoscut al lui Mihai, care fusese la Tîrgovişte dimpreună cu Kornis, însoţind pe comisarii împărăteşti, la încheierea contractului din 9 iunie 1598 şi avuse, se pare, alte dăţi chemarea a-i sări într-ajutor de la postul său de pază în secuime, dacă s-ar ivi nevoia. Acesta se rugă de Mihai Vodă să nu ţină pe cardinal între nădejde şi grijă, ci să spele cruda ştire lăţită nu numai în Transilvania, ci în toate părţile, printr-o mărturisire curată că nu li se va ridica dincoace nici o vrăjmăşie, în vreme ce ei aşteaptă încheierea legăturii cu nemţii. Mihai Vodă răspunse, după arătarea împodobită a humanistului Szamosközy cu cuvinte ca acestea [...] nu duşmănie, ci bună vecinătate şi prietenie m-am hotărît să ţin cu transilvănenii. Se rugă apoi în tot chipul întărindu-şi cu lacrimi cuvintele, să fie crezut de cardinalul. Ba martorul adaugă şi vorbe de blestem ce-ar fi ieşit din gura domnului, dacă nu va ţine cu toată inima legătura.

Nu ştim cît temei se poate pune pe o mărturisire de felul acesta a unui singur martor, căruia îi plăcea să scrie în felul nou înviatelor modele din vechime, înfrumuseţîndu-şi materialul de întîmplări aievea cu cuvîntări şi tălmăciri închipuite pentru a da scrisului său o formă mai vederoasă. Ştim că misiunea lui Sennyei a avut darul a linişti cu desăvîrşire pe cardinal [92] şi ţara lui. Aceasta, adică treptele şi reprezentanţii ei feluriţi erau chemaţi de principele la Dietă pe ziua sfîntului Luca, 18 octombrie [93]. În faţa Dietei, Sennyei le făcu inimă să nu se teamă de zgomotul ce-au fost despre Ţara Românească, căci toate s-au liniştit, şi să se sfătuie liber asupra trebuinţelor patriei. El putea afla crezămînt cu atît mai uşor, cu cît însuşi nu putuse vedea nici o oaste, nici să audă ceva : noaptea a fost adus în oraş şi tot noaptea a plecat [94]. Va fi găsit voievodul cum să îndreptăţească aceasta. Şi ca să nu poată avea nici cea mai mică bănuială, nici el, nici domnul lui, Mihai Vodă îi spuse că e gata a-şi trimite soţia şi pe

copilul său Pătraşcu de chezaşi în Transilvania, numai să li se dea o gardă care să-i păzească, şi să grijească principele să înveţe copilul său latineşte. Pentru primirea lor cerea, cardinalul să trimită pe fratele său Ştefan la Turnu Roşu, unde singur va veni cu familia. Lui îi va putea spune atunci şi toate gîndurile sale ascunse şi cursele sale [95] cu privire la turci, fără îndoială. Toate acestea îi suciră şi răsuciră capul cardinalului, aşa încît să nu mai poată crede nici o veste rea. Mai de mult îi scrisese şi judele Braşovului, Valentin Hirschel (Hirşel), de cîteva ori că voievodul şi-a strîns oastea la Gherghiţa, pe Prahova. Atunci l-a liniştit Kornis zicînd : „E ştire săsească, nu trebuie crezută“ [96]. Acum veni şi Béldi, care încă-i trimisese veşti rele mai înainte la Curte şi-i spuse cum sînt lucrurile. Cardinalul îi răspunse : „Nu crede dumneata, domnule Ioane, doar acuma a venit de acolo Pangratie Sennyei şi mi-a spus că voievodul e cu inimă bună către noi“ [97].

A doua zi, la 19 octombrie, veniră scrisori de la braşoveni cu vestea „că voievodul Mihai a şi trecut munţii cu copiii, soţia şi boierii săi, şi cu toate bagajele lor“ [98]. Era noaptea tîrziu cînd intrară la principe Gaspar Kornis, Sennyei, Ştefan Bodoni, să-i împărtăşească vestea sigură. Cardinalul bătea cărţile [99], atît de încrezut era că de nicăieri nu-l ameninţă nici o primejdie [...]. Cu greu crezu cardinalul. Mîne-zi, miercuri, veştile se îndesiră ; nu mai era îndoială : se ştia acum că moşia şi casa lui Béldi au fost pustiite şi arse, şi că voievodul se afla cu toată oastea în tabără lîngă Braşov ; de acolo va veni la Alba Iulia. Dieta fu împrăştiată şi repede se porniră curierii prin ţară cu sabia stropită de sînge purtînd porunca adunării în tabăra de la Sebeş [100]. Abia vineri, la 22 octombrie [101], e trimis Moise Székély cu o ceată de 500 de călăreţi să cerceteze, pentru a se întoarce curînd, uimit de mulţimea şi iuţeala oştii lui Mihai, în tabără cu doi oameni prinşi cum furau [102]. Tot la 22 ieşi în tabără la Sebeş şi cardinalul dimpreună cu fratele său Ştefan, pentru a îmbărbăta şi grăbi prin vestea ieşirii lor adunarea oştilor. Cînd se coborî pe treptele palatului din Alba Iulia pentru a încăleca, i se rupse un pinten, iar steagul ce-l ridicară înaintea cortului lui a căzut. Era arătare [103].

Lucrurile erau prea bine aşezate în Ardeal (nu vorbim de mijloace) : cînd trebuia să se apere graniţa, lipsea orice oaste, chiar în tabăra de lîngă capitală ; un domnitor înţelept n-ar fi lăsat-o să se împrăştie. Ele erau bine întocmite şi cu vecinii, cît a fost cu putinţă : nimeni nu se mai aştepta acum la năvala lui Mihai Vodă în Ardeal, şi erau buni bucuroşi, moldoveanul şi turcii, dacă nu se va arunca asupra lor : nime nu era gata a se slobozi în golul lăsat în urmă-i. Las-că hotarele Dunării şi ale Milcovului n-aveau să rămînă fără pază. Toate astea însă nu ajungeau pentru izbîndă : ţările nu se cuprind cu diplomaţia goală ci cu plumbul şi sabia. Lui Mihai Vodă îi trebuia o oaste frumoasă acum. Şi o avea.

În timpul luptei de la Călugăreni Mihai Vodă nu avu mai mult de 10 pînă la 14 mii de oameni în foc, pămînteni şi oastea năimită la una. De atunci mai luă în slujba sa cazaci, recrutaţi anume, şi mulţi feciori zdraveni alergau din toate părţile să slujească sub steagurile sale biruitoare. În anul 1597 împăratul făgădui şi dete lui Mihai un ajutor de 4 000 de

ostaşi. Totuşi oastea lui nu trecea nici acum peste 15—16 mii de oameni [104]. Iar prin contractul de la Tîrgovişte, 9 iunie 1598, comisarii împărăteşti se îndatorau, în numele împăratului, a ţine cu banii lui o oaste de 10 mii de oameni pe lîngă Mihai, pe 6 luni de vară şi pe jumătate peste iarnă. E drept, contractul nu fu întărit de maiestatea sa, după schimbările din Ardeal, şi Rudolf nu se învoi a-i da mai mult decît 100 000 de taleri pe 1598 şi tot atîta pe 1599, pe cînd ambasadorii lui Mihai făceau socoteală de 240 de mii numai pe lunile de vară ale anului prim.

Ei sosiră însă acasă abia la începutul lui august 1599. Şi banii ce i-au plătit comisarii la Tîrgovişte, cei ce s-au trimis domnului prin George Raţ în iarnă, şi armele şi banii ce i se mai aduceau acuma nu făceau decît vreo 140 de mii de taleri. Dar Mihai era în drept să aştepte suma întreagă, după legămînt. În nădejdea aceasta, [...], încă din toamna trecută, el îşi şi grijise oastea de lipsă, chiar mai multă decît ar fi trebuit să i-o plătească împăratul. Turcii ştiau din iarnă că Mihai are 10 mii de călăreţi şi 15 mii de puşcaşi [105]. Generalul cu menirea împotriva lui, Mamut, va scrie prin martie „că moscovitul a trimis 12 mii de cazaci în ajutorul valacului", şi principele Moldovei se scoate că a fost silit să le îngăduie trecerea prin ţara sa, altfel ar fi avut de furcă cu ei. El arată chiar, desigur mărind, cu 25 de mii numărul lor [106]. Bineînţeles, acestea nu pot fi socotite ca ajutoare aievea, ci ca ostaşi năimiţi pe banii voievodului, şi adunaţi prin îngrijirea prietenului său, voievodul de Kiev, Constantin Vasilie [107]. Tot asemenea avem din Praga, cu datul de 24 mai, ştirea că acolo se aştepta un ambasador moscovit care a trecut prin Polonia. Acolo ar fi încheiat o pace pe cinci ani şi ar fi cerut trecerea liberă de la rege pentru oştile şi banii ce vreau să trimită lui Mihai Vodă, dar voia asta n-a putut să o capete [108]. Şi, în sfîrşit, am văzut cum haiducii lui Mihai, care nu erau, precît se pare, decît un şirag de 40 de şăici cazace, ce stau în serviciul lui Mihai — cel puţin aşa spuneau polonii — atacară şi sparseră, la sfîrşitul lui iulie, corăbiile turceşti, la gurile Dunării, jefuindu-le [109]. Peste tot se ştia acum la Constantinopol că în tabăra lui Mihai sînt mulţi cazaci. Numai cît unii îşi tîlcuiau aci greşit faptul, crezînd că sînt cazaci polonezi, trimişi anume în ajutorul lui Mihai, parcă ar fi fost vorba de înţelegere prietenească între Polonia şi domnul nostru, spre paguba turcilor [110].

Mihai Vodă spune lui Malaspina că a început „a se gîndi să-şi formeze o oaste din ceasul" de cînd cardinalul i-a trimis vorbă, îndată după ridicarea lui la domnie, să-şi părăsească ţara, fiindcă „dînsul era de o parte hotărît a trăi şi a muri ca duşman al turcului şi de cealaltă, vedea că nu poate avea nici un razim, dimpotrivă că trebuie să se teamă din partea asta" [111].

După bătaia ce traseră oştile lui Mihai, către sfîrşitul lui aprilie, lui Mamut Paşa, care lucra la întărirea Rusciucului, „grecii", adică popoarele creştine din împărăţia turcească, prinseră iarăşi nădejdea că vor putea „scutura jugul tiraniei otomane, aşa că în fiecare zi pleca de la Constantinopol popor pentru a merge să afle pe voievodul, şi nu numai creştini, ci chiar ieniceri, care sînt fii de creştini de legea grecească (figliuoli di Christiani Greci). Şi se scrie de ei din Constantinopol, la 2 mai, că acolo se spunea ca lucru prea sigur, că erau în tabăra voievodului mai mult de două mii,

întorşi la legea creştină" [112]. Şi ne aducem aminte cum Petru Armeanul spunea la Praga, la începutul lui iulie, că Mihai stă gata de intrat în Ardeal cu 8 000 de călăreţi şi 12 mii de pedestraşi năimiţi, afară de oastea de ţară [113]. Era deci tocmai numărul îndoit decît ar fi fost împăratul dator să-i ţină, după contract. Acest număr departe de a fi fost scăzut, a trebuit să fie însă sporit în urmă, după sosirea lui Petru Armeanul şi a vistierului Stoica. Doar ei aduseră învoiala hotărîtă a împăratului de a se săvîrşi planul lui Mihai împotriva Ardealului, printr-o năvală îndoită din partea lui şi din a lui Basta. Încă pe timpul cînd ajungea Stoica la Praga, venea acolo ştirea că mulţi dintre mărginaşii din Ardeal fugeau în oastea lui Mihai, nemulţumiţi cu principele lor care nu era în stare să le dea plata [114]. Contractul de la 26 iunie încheiat între cei doi principi vecini se vede că avu şi darul de a înlesni aceste treceri. După vizita banului Mihalcea şi a lui George Raţ la Alba Iulia, ele fură chiar încuviinţate din locul cel mai înalt.

Astfel Mihai Vodă îşi strînse pînă în toamna anului 1599 o oaste de vreo 35—40 de mii de oameni. Numărul lor e greu de statorit întocmai, dar ca cea mai firească încheiere din asemănarea izvoarelor ni se înfăţişează aceasta. Aşa mărturia preotului Stan, delegatul domnului la Caşovia după banii ce-i aducea Marini, nu o crede nici însuşi acesta : Stan zicea că Mihai a venit în Ardeal cu 100 de mii de oameni ; Marini nu crede a fi mai mulţi de 30 de mii. S-au putut spori totuşi, adaugă el, la numărul acela mare, după alăturarea ardelenilor la dînsul [115], ceea ce încă nu e adevărat. Pe acest izvor trebuie să se razime şi celelalte mărturii ce au numărul arătat, cu toate că îl vom găsi în ele chiar răvăşit : 60 de mii năimiţi, 40 de mii oaste de ţară [116]. Asemenea Malaspina pare a fi preţuit prea sus oastea lui Mihai : el o urcă la 48—50 de mii de luptători [117]. Mai vrednic de crezut e Petru Armeanul, trimis îndată după bătălie cu raport la împăratul. El va face la întoarcere, cu sfetnicul împărătesc Ungnad, la Sătmar, socoteala cheltuielii ostăşeşti a lui Mihai Vodă : pentru 10 mii de călăreţi şi 30 de mii pedestraşi [118]. Dar din acestea trebuie să scoatem 8—10 mii de secui ce erau numai aşteptaţi să se alătureze la Mihai în urmă, cum vom vedea. Tot aşa va raporta şi Radibrat, delegatul împărătesc, în 29 noiembrie, că Mihai veni asupra Ardealului cu o oaste de 40 000 de oameni [119]. Dar trebuie să mai ţinem seama că aceste cifre, cu toate că se întemeiază pe mărturisirea domnului însuşi, urmăreau ţinta de a cîştiga cît mai mulţi bani de la împăratul pentru uşurarea cheltuielilor ce Mihai avuse şi avea cu ţinerea lor. Deci trebuie să ne întoarcem la izvoarele ce se razimă, de bună seamă, pe preţuirea cunoscută ce o făcu Marini : la numărul de 30 de mii de oameni, oaste aleasă, cu care a putut veni domnul în Ardeal [120]. Mărturie despre această sumă ducea la Viena chiar cel dintîi curier ce venea după ajutor înaintea luptei, cînd abia trecuseră munţii oştile noastre [121]. Faţă de acestea, singura mărturie în felul ei care ne dă numărul cel mai mic, 25 de mii cu totului tot, are cea mai slabă îndreptăţire — e arătarea magnatului ungur Sigismund Forgács către Pálffy [122].

Bineînţeles, aceasta era oastea cu care se va face năvala în Ardeal. Dar ţara nu rămînea nici ea în voia duşmanilor. Am însemnat mai sus că o seamă de războinici stau neprorupt la Focşani, dinspre duşmanul cel mai

rău, Ieremia Vodă, şi nu tocmai neprimejdios, pentru tutoria ce aveau polonii asupră-i. Tot aşa nici Dunărea nu avea să fie slobodă pentru năvălitori, cu toate că ne lipsesc mărturii anume pentru asta. Ştim apoi că Ţara Românească mică (Oltenia) nu a fost datoare a ieşi de la început cu oastea afară [123] tot pentru a fi scut apărător acasă. Aceste garnizoane puteau şi ele să formeze o armată pînă la 10 mii de oameni. Într-adevăr, Radibrat raportează, după spusele domnului, că vornicul Dumitru a rămas cu „10 mii de oameni de ţară pentru pază“ [124].

Pe cînd cei rămaşi de paza ţării trebuiau să fie, firește, mai tot ostaşi pămînteni, cum şi spune Cronica, oastea ce mergea să lupte în afară era, în partea ei mare, oaste năimită din toate naţiile care se îmbulzeau a sluji sub steagul viteazului nostru şi a-şi cîştiga pîinea în chipul acesta mai uşor atunci decît orice altă muncă, pentru cîştigul ce aducea pe deasupra lefei din prada războiului. Şi primejdia vieţii, în cîteva zile, se răsplătea prin multe zile de odihnă. Lefegiii aceştia străini erau : cazaci, poloni — sub care trebuie înţeleşi cazaci-polonezi — moldoveni, unguri, turci care îi slujeau şi în ţară — sînt ienicerii întorşi la creştinism, de care am mai vorbit — sîrvieni, albanezi, bulgari [125] şi fără îndoială şi puţini greci [126], cu totul 23 de mii, după mărturia lui Darahi. Şi el mai spune că voievodul a adus registrele asupra lor înaintea dietei [127]. În numărul lor trebuie cuprinşi şi lefegiii români, arătaţi de Ungnad şi Malaspina, alături de ceilalţi, dacă într-adevăr vor fi fost. Numărul de 27 de mii al oastei acesteia plătite, dat de Malaspina e desigur prea mare. Dintre aceştia erau : unguri călări 1 100 şi pedestraşi 1 000 [128]. Sîrbi, cine ştie cîţi mai putem pune peste cei 900 ce-i vom întîlni în urmă — vor fi trimişi cu căpitanul lor Mihai Raţ la Bistriţa [129] — ; Mihai a avut sîrbi destui şi mai înainte, dar aceştia trebuie socotiţi la haiduci ; din turci să fi luat numai 200 de oameni cu sine, aşa spune mărturia unguréască ce ne vorbeşte de numărul lor — e corpul beşliilor pus sub comanda lui Petneházi [130], corpul de 2 000 de feciori ce sta mai înainte sub comanda lui Aga-Leca l-am putea ţine de corp al albanezilor, judecînd după capul ce-l avură [131], moldovenii, bulgarii şi grecii nu puteau fi mulţi : nicăieri nu sînt arătaţi cu numărul. Grosul străinilor năimiţi trebuiau să-l dea cazacii — ei slujiră şi la Călugăreni, şi mai tîrziu am întîlnit o recrutare de 4 000 ; iar acum în urmă, în primăvara anului ăstuia, ştim că trecură prin Moldova în Ţara Românească 12 mii : numărul lor va fi fost, totul ne îndreptăţeşte să credem : 17 mii. Arătarea lui Petru Armeanul că domnul său „are gata (alberait) 20 de mii de cazaci aleşi, afară de oastea sa ordinară“ [132] nu poate privi pe cazacii aflători în slujba domnului, aceştia trebuie cuprinşi în oastea regulată („ordinari Khriegsvolkh“), ci pe aceia ce vrea să-i ia în slujba sa, dacă va voi împăratul să-i plătească, pentru întreprinderi viitoare. Era o îmbiere ce-i făceau delegaţii cazacilor zaporojeni şi cei de la Nistru [133].

Şi pe lîngă această oaste năimită Mihai mai avea, ne spune Darahi, 8 000 de „haiduci liberi“ [134] — care nu se pare să fi primit plată, cum am cercetat altădată, ci numai arme şi muniţii de război, iar cîştigul lor era prada. Aceştia ar trece peste numărul de 30 de mii al oastei gătite pentru Ardeal. Căci din aceasta mai făcea parte, afară de lefegii, „o oaste prea frumoasă de roşii, cum îi numesc ei“, scrie Darahi („pulcherrimum item Rossonum, ut ipsi vocant, exercitum“). Era mîndrul corp al roşiorilor de

ţară de pe vremea aceea. Şi lor li se adaugă corpul, fără îndoială şi mai strălucit, al „măciucaşilor“ ce-l forma tagma boierilor, cîteva mii de călăreţi şi ei (universitatis Boeronum Machokas etiam aliquot mille), armele lor erau, o spune şi numele, măciuca ferecată şi suliţa [135]. Pentru ei şi pentru roşiori ne rămîne, preţuind mărimea oastei de invaziune, în afară de haiduci, la 30—32 de mii, numărul de 7—8 sau cel mult 9 mii de călăreţi [136]. „Sprintenii secui“ [137] se vor adăuga în urmă, după intrarea în Ardeal, la oastea domnului, dar nicidecum în număr de 8 000—10 000, cum spunea preotul Stan, trimis de Mihai, lui Marini, care fabula că oastea lui Mihai era de 100 000 [138]. În faptă însă ei, secuii, erau nearmaţi, şi Mihai Vodă va cere în urmă pentru ei de la împăratul 10 mii de puşti, 3 000 de săbii şi altele [139]. Aceasta e o probă că ei abia puteau urma oastea lui Mihai în număr mai mare de 1 000, cum într-adevăr arată cronicarul [140]. Şi Malaspina ne spune limpede, chiar pentru ziua înainte de bătaie, că Mihai stă în aşteptarea lor [141]. Aşa toate izvoarele de credinţă se întorc în jurul numărului de 30 de mii, care e întocmai şi cel arătat de Szamosközy : „A avut, cînd a venit în Ardeal 16 mii de călăreţi şi 14 mii de pedestraşi ; afară de aceea, secuimea“ [142].

Pentru a se încredinţa de ei, de secui, domnul apucase de timpuriu a pune în lucrare toate mijloacele de lipsă. Bănuim că vistierul Stoica a trecut prin ţara lor cînd s-a întors de la Praga. Dar cu deosebire secuii ce slujeau năimiţi în oastea domnului trebuiau să ţină inimile celor de acasă în voie bună faţă de dînsul. Şi pe lîngă asta călugări români umblară mult printre ei [143]. Ceea ce trebuia să fie însă hotărîtor pentru secui nu putea fi decît făgăduinţa vechilor libertăţi ale lor. Le pierduseră după o răscoală, în 1562 ; li se făgăduiră din nou de Sigismund, cînd îi chemă la război în Ţara Românească împotriva lui Sinan, dar nu le căpătară, căci se împotriviră nemeşii. Şi chiar aceasta îngreuna credinţa în îmbunarea ce le-ar fi făcut domnul. Ca să prindă cuvîntul, el se gîndi la o apucătură, dealtfel nu fără temei. El mai ceruse de la împăratul scrisori liberatoare pentru ei. Şi dacă nu i s-au dat, totuşi a fost îndemnat să ţină legăturile cu ei. Acum, cînd cu soliile lui Petru Armeanul şi a vistierului, astfel de patente împărăteşti fură trimise în mîna lui Basta — pentru staturile Ardealului, pentru saşi şi una şi pentru secui —, poate că el le şi arată ambasadorilor acestora. Dar ce folos de ele, cînd Mihai îşi făcea acum expediţia singur, fără ajutorul administratorului Ungariei de sus, totuşi în numele împăratului ? Păcatul nu putea fi neiertat, dacă el va pune să i se facă o astfel de diplomă împărătească. Poate că ea era să-i fie adusă de ambasadorul ce se află la Praga, care nu mai putea fi aşteptat. Deci el porunci lui Darahi să scrie, în numele împăratului, o diplomă prin care se făgăduia sprintenilor secui vechile lor libertăţi şi drepturi municipale, aşa cum le-au avut de la regii Ungariei, dar le-au fost nimicite de Báthoreşti. În schimb însă li se cerea să se întoarcă la credinţă şi să nu apuce armele împotriva maiestăţii sale. El, Darahi, a făcut diploma, asemenea şi sigiliul şi subscrierea maiestăţii sale, punînd să le lucreze Petru Armeanul care fusese pictor de meseria lui. Scrisorile fură împărtăşite lui Ştefan Hamar, un nobil secui din oastea domnului, care îndată ce le văzu fu încredinţat de adevăr — nu ştia să citească. Mihai i-a dat apoi şi scrisori din partea sa, cu cuprinsul că făgăduinţa împăratului e hotărîtă şi nu se va strămuta,

şi că el încă se va ruga de maiestatea sa pentru ei. Lucrul a fost ţinut însă tare ascuns pînă la răsculareа secuilor, încît nime afară de cei doi ce ajunseră la săvîrşirea actelor n-au ştiut nimica [144]. E de crezut că Hamar nu va fi plecat cu mult mai înainte de pornirea oastei însăşi, ba se pare că el plecă chiar odată cu ea, pentru a nu se dezveli lucrul cumva, la nevenită vreme. Era deajuns dacă secuii erau pregătiţi la sosirea oştilor şi nu făceau piedici intrării lor.

Oastea regulată de 30 de mii de călăreţi şi pedeştri ce avea să fie mobilizată spre Ardeal, cum statorirăm, oaste destul de mare pentru acel timp, n-a fost adunată şi n-a petrecut vremea lungă a aşteptării toată la un loc. Atît pentru uşurinţa hrănirii ei, cît şi de ochii duşmanilor, se cerea să fie împărţită. O parte, firește, trebuie să fi fost la Ploieşti, unde domnul petrecea de multă vreme : acolo îl găsi şi noul său secretar Darahi, în iulie. Alta fu strînsă la Tîrgovişte, capitala veche a ţării, care nu încetase a-şi păstra acest caracter pînă acuma [145]. Şi a treia parte îşi avea cvartirul la Bucureşti, capitala ce începea să fie [146] ; chiar aceasta putea mai bine îndreptăţi gîndul întrebuinţării ei spre Turcia. Un despărţămînt, în sfîrşit, fu aşezat la Gherghiţa — nu mult înainte de plecare [147]. Şi nici aşa soldaţii nu au fost ţinuţi grămadă în oraşe. Ei erau astfel răsfiraţi prin sate, încît nici singuri nu ştiau unii de alţii, numai ca să nu li se poată duce vestea mulţimii. Cînd Palatici a petrecut în Ploieşti, prin septembrie — căci nu ştim să fi mai venit în urmă [148] — el n-a putut vedea decît vreo trei sute de pedestraşi, mîngîind cu ştirea asta pe cardinal [149].

Cînd astfel toate erau gata, domnul dete ordin de strîngerea grabnică a celor mai multe din aceste oşti la Ploieşti.

Sîmbătă, în 6/16, el plecă însuşi cu despărţămintele ce-şi luă din oastea de la Bucureşti [150] şi duminică dimineaţa, în 7/17, pieţele şi uliţele Ploieştilor erau pline de nenumărate cete de români şi de sîrbi, aşezaţi în rînd, parcă ar fi avut să se încaiere cu duşmanul îndată. Călărimea de gardă pămînteană, aşa-zişii curteni (praetorianum equitatum, quos illi cortanos vocant), şi oastea cazacilor stau afară de oraş. Din piaţă pînă-n treptele palatului domnesc fură rînduiţi să se pună 5 000 de pedestraşi aleşi ce stau în mare parte sub comanda viteazului Baba Novac, cîte cinci în rînd şi cu armele gata. În lungul lor şi printre aceste şiraguri de trupe viteze şi de toată credinţa avură să defileze pînă la palat ungurii pedeştri întîi, [...], răsplătindu-se cu arma lor în multe lupte cu turcii. Erau comandaţi de viteazul George Maco cu ofiţerii supuşi lui : Ştefan Tarcian, Ion Tamasfalvi, George Kis, adică Micul şi alţii [151]. Trebuind să meargă împotriva ţării lor, unde-şi aveau soţiile, copiii, părinţii şi mulţi şi averea, domnul putea să aibă oarecare îndoială în ei. De aceea ţinu să le steargă orice gînd de neascultare prin priveliştea mîndrei sale oşti, din care nu se puteau despărţi nici ei. Las-că el îşi cîştigase inimile tuturor căpeteniilor şi ofiţerilor oştilor sale prin daruri şi vorbiri vesele cu ei. Ba era lăţită vorba şi între ostaşi că, de vor avea izbîndă cu lucrul de care se apucă, domnul le va dărui, în numele împăratului, leafa pe patru luni. Prin toată purtarea lui atîta iubire era în oaste pentru el, că nimenea n-ar fi fost care să nu prindă voios armele [...] de dragul lui [152]. Mihai Vodă ţinu mai întîi o cuvîntare către aceste oşti — nu putem avea îndoială despre aceasta —, apoi le puse să jure din nou, cu mîinile drepte ridicate

în sus, că ori de ce s-ar apuca, oriunde le va duce, îl vor urma cu toată voia, vor asculta tot ce le va zice, îi vor împlini toate poruncile şi nu vor părăsi steagul, nici pe faţă, nici pe ascuns. Slobozind pe Maco cu ostaşii săi, a chemat apoi cinci sute de călăreţi unguri ce stau sub cîrma lui Dimitrie Magnus (cel Mare), avînd de ofiţeri mai mici pe George Horváth, Ion Kis, Petru Kidei, Ioan Zindi. Ei fuseseră pînă aci aşezaţi în satul Floreşti, pe Prahova, la 20 de kilometri de la Ploieşti. Şi lor le-a urmat Petneházi cu cei 200 de beşlii în fruntea cărora era pus, feciori călări de toată vitejia. Fiecare pe rînd făcu jurămîntul neştiind pentru care război. Martorul nostru, cronicarul ungur, zice totuşi, fără să putem judeca dacă şi asta e adevăr (nepotrivindu-se în acest punct cu Darahi), că unii se cam codiră a jura aşa orbeşte. Acestora Mihai le-ar fi zis cu faţa încruntată : „Am să vă învăţ îndată printr-o păţanie că ostaşii sînt datori să urmeze pe comandant (imperatorem) şi nu comandantul pe ostaşi. Mie mi se cade să poruncesc, vouă să ascultaţi“ [153]. Şi aşa şi-a jurat pe rînd toată oastea din nou [154].

În seara dinainte încă, pe cînd oastea ajunsese, fără îndoială, toată în Ploieşti, şi se va fi culcat în corturi, undeva în apropierea oraşului, ori va fi fost împărţită pe la gazde şi în vreo cazarmă ce puteau să aibă Ploieştii, sosi Sennyei — cea de pe urmă misiune cunoscută de la Andrei Báthory — pentru a pleca mîne-zi, iarăşi de noapte, cu veşti bune înapoi [155].

Firește, acum lucrul nu mai putea fi ascuns nici de turci. Pe unul dintre ceauşii ce-i aduseră steagul domniei, Mihai îl lăsă alături de vornicul însărcinat cu cîrmuirea ţării, în lipsa lui. Ştia el bine că turcul avea să dea veste stăpînului său de toate întîmplările ce aveau să urmeze. Deci mai bine, se rugă el cu vorbe dulci de Giuselgi Mehemet Paşa (ce era în Silistra cu 15 mii de oameni), care nu-i altul decît cunoscutul Paşa Mamut, poate tocmai prin mijlocirea acestui ceauş, să poarte grijă şi de ţara lui, cît timp va fi dus în Ardeal. Şi paşa de bucurie îi va trimite, cînd domnul de mult nu va mai fi în ţara sa de baştină, un frumos cal în dar şi încredinţarea „că va fi în locul lui şi va avea de tot bună grijă“ [156]. Totuşi la Constantinopol scrise printr-un curier, ce va sosi acolo la 9 noiembrie, că Mihai Vodă „a fugit cu 15 mii de oameni“ în Ardeal, după ce a jefuit şi pustiit Ţara Românească întreagă, ducînd cu sine tot ce a putut duce, bani, aur, argint, arme, 40 de tunuri, cai, vite şi toate bucatele [157]. Dar atunci va fi prea tîrziu pentru ca reavoinţa paşei să-i mai poată strica lui Mihai : de la el vor sosi misiuni cu ştiri ce-i vor uimi şi le vor tăia orice poftă.

Vorba e că voievodul îşi rîndui lucrurile şi cu paşa Vidinului înainte de a ieşi din ţară, în singurul chip cu putinţă.

Acum nu mai era timp de pierdut. E de crezut că încă în aceeaşi zi de duminică, 7/17 octombrie, oştile se puseră-n marş.

Cu ele mergea floarea boierimii, ducîndu-şi în care toate lucrurile lor mai de preţ. Şi chiar doamna Stanca şi copilul lor Nicolae Pătraşcu însoţeau pe domn.

Mult se trudise doamna a abate pe mîndrul ei soţ de la planurile lui îndrăzneţe [158] [...] Vorbe multe pune humanistul Szamosközy în gura

soției blînde care avea, ca toate femeile îngrijate, simțămîntul fricii de primejdia din urmă. Cuvintele sale nu pot fi luate nici pe departe întocmai [159], ci sînt desigur împodobite din închipuirea scriitorului învățat. Atîta că el va fi știut de la Petru Armeanul sau de la alți boieri că doamna a fost împotriva războiului cu Ardealul. Tot așa se împotrivi lui Mihai și bătrînul logofăt sau „cancelar" Tudosie — care a scris cronica cunoscută în prelucrarea lui Walther (pînă la 1597) — un om stimat de toți pentru dreptatea părerilor lui [160].

Dar Mihai ținu mai bine să urmeze adîncii sale pătrunderi a situației atît de priincioase și pornirii inimii sale viteze, și toți trebuiră să se supună.

Dintre cei ce aveau trecere la domnul numai banul Mihalcea e pomenit ca acela care împărtășea cu totul vederile lui și îl împingea prin sfatul său înainte. El strălucea peste toți boierii prin rang, prin înțelepciune și cultură : știa limba italiană, „care e un dialect de un neam (congener) cu al românilor", dar era întinat în toate blestemățiile și nu se ferea de nici un păcat [161]. L-am cunoscut că a fost cel dintîi care a izbutit a stînjeni înrîurirea lui Sigismund la Curtea împărătească deasupra domnului său și i-a putut cîștiga de acolo cele dintîi ajutoare nemijlocite, la 1597.

Se înțelege mai știau și alții din apropierea domnului despre lucrul ce avea să fie săvîrșit. Acestora, slujitorilor și servitorilor Curții lui (familiaribus suis qui rem sciebant), Mihai le făcea nădejdea mai în fiecare zi, grăindu-le astfel : „Dacă lucrul se va izbîndi după gînd, așa veți ajunge că cine ar dori să întrebe de voi nu va zice, ca pînă acum, unde-i ăsta și ăsta, ci unde e domnul ? ce face domnul ? — oameni mari vă voi face pentru credința voastră, dacă statornici veți fi" [162].

Drumul pînă la graniță fu făcut „cu uimitoare iuțeală" (mira celeritate) [163]. Luni, la 8/18 octombrie, în de seară, credem, corturile fură întinse la poalele munților de la hotar, unde rîul Buzău intră în Țara Românească [164]. A putut fi la poalele așa-zisului Curul-Muntelui din șirul Siriului în dreapta rîului, pe la gura Crasnei sau pe la „Gura Siriului" [165]. Dar și mai bine s-ar potrivi poalele Muntelui Cheia, în stînga rîului, care are o poziție strategică însemnată [166] și scutește pe năvălitorii în Ardeal de trebuința trecerii rîului în țara dușmanului.

Tot atît de greu de statorit e și cursul drumului pînă la graniță. Cu toată repeziciunea marșului, pare că ar fi prea lungă calea cu înconjurul pe la orașul Buzău, peste cîmpie, pe unde duce drumul mare și astăzi, pentru a putea fi isprăvit în scurtul timp de o zi și ceva și o noapte. Mai de crezut ni se arată ca Mihai să fi străbătut cu oștile sale prin munți, pe valea Cricovului în sus, peste Crăciunești, unde sînt ruinele unui vechi schit, pînă la Cislău, ori pe altă linie îndemînatică din apropiere, bunăoară, Popești — Salcia — Cislău, de unde va fi luat valea Buzăului în sus.

Trecerea de-a curmezișul a munților și dealurilor dintre Ploiești și Cislău, pe valea Cricovului, printr-un ținut în care se afla departe spre răsărit de la comunele Tătarul și Sîngerul, moșia Datcu, locul de petrecere ai voievodului în vara anului 1598, se înfățișează cu mult mai scurtă, și pe deasupra are darul — ca și calea cea lungă, pe la Buzău — de a

amăgi pe cei ce din întîmplare ar fi voit să dea veste la ardeleni. Pornind de la Ploieşti întîi spre răsărit pînă la Albeşti, pe drumul către oraşul Buzău, putea face pe oricine să creadă că merge către Moldova.

Seara de 8/18 octombrie oastea lui Mihai Vodă o petrecu odihnind bine în tabără şi în cătunele dimprejur [167]. Iar marţi, înainte de vărsatul zorilor, strigătorii vestiră porunca domnului de a încărca lucruri şi corturi în care, de-a lăsa înapoi toate poverile şi de a se strînge îndată, luînd numai armele şi vitele cu tovarul în spate. Nu se poate şti şi aproape nici crede, dacă domnul le-a mai ţinut acum o cuvîntare în felul cum ne-o povesteşte martorul, cronicarul ungur. Trebuie să treacă în Transilvania, ar fi zis ; Andrei cardinalul a încheiat legătură şi pace cu turcii, dînsul (Mihai) şi-a predat Ţara Românească lui, şi acum trece cu voia lui în Ungaria dimpreună cu oastea sa [168]. Adevărul e că „în crăpat de zi" domnul şi toate oştile sale intrară în munţi [169] şi-i străbătură fără a afla nici o piedică (afară doar de vîntul vijelios ce se ridicase), poate nu chiar pe valea Buzăului, ci, cum şi spune un martor [170], pe cărări şi poteci ascunse, mai scurte, atît de bine cunoscute şi atît de mult folosite de locuitorii munţilor de la hotare.

Şi înaintară repede prin lungul şir de munţi în susul văii Buzăului pînă ce ieşiră în şesul nemeşului secui Béldy Ion, de care am mai pomenit, punîndu-şi încă înainte de amiază, tabăra pe moşia acestuia, în locul zis Bozaş, loc bogat în păşune [171]. Castelul lui Béldy din Uzon fu jefuit şi ars, şi trei sate ale lui putură îndestula cu hrană soldaţii [172], şase sute de oi îi fură mînate în tabără. Poate că secuii aveau multe de răfuit cu boierul acesta al lor. De Mihai ne spune anume cronicarul că era foarte înduşmănit cu el, fiindcă odată găzduise multă vreme pe Mihnea Vodă, rivalul său primejdios [173]. Cît pentru pricina vrăjmăşiei poate greşeşte cronicarul : nu ştim de Mihnea să fi fost în Ardeal. El e care a răsturnat pe fratele lui Mihai din domnie, pe Petru Cercel, dar în întîia şi a doua lui domnie, Mihai a fost slujbaşul lui, odată ban mic de Mehedinţi, a doua oară stolnic. Mai curînd s-ar putea duşmănia cu Béldy să fi fost din timpul pribegiei prinţului Mihai în Ardeal, de răul înaintaşului lui în domnie, Alexandru Vodă, vrînd poate să-l prindă şi să-l dea pe mîna domnului. Ştim că Alexandru ceru şi de la Poartă poruncă pentru principele Ardealului, ca să izdea pe fugar.

Se înţelege, ştirea trecerii lui Mihai peste hotar s-a vestit de aci încă dimineaţa la Braşov, de al căror ţinut se ţinea şi pasul al doilea, mai răsăritean, al Buzăului, pasul cel mai puţin umblat, şi deci mai puţin şi păzit. Şi ei deteră numaidecît ştire la Alba Iulia, unde fu împărtăşită principelui, cum ştim, în noaptea aceleiaşi zile, tîrziu.

Sub seară sosiră trimişii domnului la Braşov, pentru a chema pe primarul oraşului cu doi juraţi în tabără ; de judele oraşului, Valentin Hirschel auzise că se află la Dietă la Alba Iulia. Sfatul Braşovului se adună peste noapte pentru a hotărî ce să facă, dacă ar voi să-i silească la jurămîntul de supunere. Şi mîine-zi, la 10/20 octombrie, veniră la domnul care acum se mai apropiase de ei, mutîndu-se cu tabăra la Prejmer, Chiril Greissing şi Luca Hirschel („oratorul comunităţii" — care nu putea însemna decît pe secretarul ei) împreună cu doi juraţi, însoţiţi de cîţiva ostaşi. Cînd se apropiară, le ieşiră înainte o ceată de cazaci şi-i duseră la

cortul voievodului [174]. Ei veneau cu plocon : un car de straie podoase (ponevi, cucimi) de lînă, bune pentru scutirea ostaşilor de frig şi multe bucate (tum vero largum commeatum) [175].

Domnul le ceru să facă jurămînt de credinţă împăratului, dîndu-i despre aceasta diplomă întărită cu sigiliul oraşului şi cu subscrierea cîrmuitorilor lui ; altfel le făgădui a le pustii oraşul şi ţinutul, adică cele 13 sate din Ţara Bârsei ce se ţineau de Braşov. Trimişii oraşului se rugară pentru un termen de trei zile, ca să aibă vreme a se sfătui cu poporul. Veniră totuşi de frică chiar mîine zi, la 11/21 octombrie, cu răspunsul. Căci domnul înaintase încă o bucată cu oastea lui, trecînd de la răsărit-miază-noapte, unde se afla, spre apus şi aşa de aproape în aretul oraşului lor, cît am putea zice că-i auziră ropotul cailor şi sunetul trîmbiţelor şi al tobelor lui. Deputaţii lor, dr. Paul Kertz, medicul oraşului, şi juraţii Matei Fronius şi Ion Hirschel dimpreună cu mai mulţi sfetnici orăşeneşti se rugară să le cruţe averea şi viaţa şi-i făgăduiră supunerea şi jurămîntul credinţei lor, dacă Dumnezeu îi va da izbîndă în planul lui. Dar acum, înainte de a se fi răfuit cu domnul lor, cardinalul Andrei, ei, ca nişte supuşi, nu pot face mai mult. Pe deasupra îl încredinţară că nu vor lucra nimic împotriva lui, nici pe faţă nici pe ascuns, înapoia lui vor fi toate în linişte [176]. La această tocmeală saşii se folosiră şi de protopopul român Mihai de la biserica Şcheilor din Braşov [177]. Voievodul a răspuns, după mărturia cronicarului săsesc : „Văd că vă temeţi şi de mine şi de principele vostru şi asta nu fără temei. Deci eu sînt mulţumit cu făgăduinţele voastre — numai statornici să fiţi“ [178]. Şi încă în ziua următoare domnul trecu pădurea şi ajunse la Şercaia (Sárkány), stăpînită tot de braşoveni [179]. S-ar putea chiar ca Mihai să fi trimis acum (şi nu cîndva mai în vară) pe Christofor Hirschel, fratele judelui braşovean în misiune la împăratul [180], pentru a cîştiga prin aceasta şi mai bine inimile saşilor : ar fi curierul care ajunse la 30 octombrie la Viena cu ştirea intrării domnului în Ardeal.

Timpul de trei zile îl petrecu Mihai Vodă în împrejurimile Braşovului nu numai în hatîrul înţelegerii sale cu ei. El aştepta şi pe secui, sau cel puţin capătul îndemnului său la răscoală.

Îndată, încă din şesul lui Béldy, Mihai trimise la ei pe căpitanii săi din viţa lor : pe George Maco, I. Thamásfalvi, Stefan Harali (=desigur St. Hamar al lui Darahi) şi St. Doemoes, cu scrisorile liberatoare cunoscute, prin care li se făgăduiau toate libertăţile lor deodată şi erau chemaţi a prinde armele şi a urma oastei sale. Aceşti sărmani unguri de viţă hunică, după cum se crede, erau chinuiţi de nemeşii lor, stăpîni ai pămîntului ce pînă înainte de 37 de ani fusese al lor, în schimbul datoriei de a apăra ţara în afară ca grăniceri, şi fierbeau de ciudă şi de ură împotriva acestor stăpîni. Totuşi se temeau a se da îndată de partea domnului nostru, cîtă vreme nu ştiau ce ispravă va face. În cele din urmă se arătară aplecaţi a face răscoală şi a se oşti pentru el, dar întîi cerură să le dea voie să strice două cetăţui ridicate în mijlocul lor, între care una era Várhegyul, altfel libertatea lor nu ar fi lungă, asemenea să spargă şi curţile nemeşeşti şi să ucidă pe stăpînii lor cu urmaşi cu tot. Domnul care asculta cu capul descoperit plîngerile lor, cum a mai făcut şi va mai face, povesteşte Darahi, „le îngădui toate, şi ei îi făgăduiră credinţă şi o ţinură“. El încă îi va sprijini totdeauna în pricinile lor drepte, împotriva tuturor asupritorilor, ca

şi acuma, atîta dragoste avea pentru ei [181]. Aceasta era mai mult pentru că nu mai trebuia să poarte nici o grijă înapoia sa decît pentru ajutorul ce-i deteră cu braţul acum ; cronicarul spune că numai 1 000 de secui noi mai urmară oastei române [182]. Cei rămaşi acasă într-adevăr se răsculară, ba şi alţi ţărani într-alte părţi, asupra domnilor lor de pămînt şi-i uciseră cu mulţimea [183]. Chiar ostaşii lui Mihai Vodă nu ucideau : în Prejmer au omorît un singur om, pe un faur foarte bogat. Dar ei luau vitele şi caii şi altfel prădau rău. Prejmerul („oppidum" nu pare a fi vorba de Braşov) l-au şi aprins la plecare. Voievodul l-a stins. El se jură că toate acestea nu se fac cu voia lui, dar furia mulţimii nu se poate înăbuşi. Cu deosebire ar fi suferit pagube preoţii saşi şi cîţiva negustori călători ar fi fost jefuiţi. Numai Vulcanul, Rîşnovul şi Satul nou ar fi rămas neatinse. Cazacii au mai ars Feldioara, (Marienburg, Földvár) şi Măeruşul (Nussbach-ul) [184]. E nu numai în firea cazacilor felul acesta de jefuire şi pradă, ci aşa era obiceiul tuturor oştilor năimite ale vremii, aşa va lucra oastea împărătească în Ungaria, aşa va lucra oastea lui Wallenstein în Boemia.

La 12/22 octombrie, sîmbătă, Mihai pleacă de la Şercaia şi trece pe lîngă cetatea Făgăraşului cu oştile sale, fără a vătăma pe nimeni, fiindcă deteră bucate de ajuns [185], zice cronicarul sas. Totuşi aceasta nu se făcu fără vorbe. Secretarul domnesc Darahi povesteşte că, ajungînd domnul aci, auzi despre închiderea în Cetate a cîtorva ostaşi ai săi, pentru furăciune. Repede el porunci lui Darahi să scrie cîrmuitorilor cetăţii o carte plină de ameninţări zicînd că, dacă în viitor vor mai închide vreun soldat al său, le va pustii tot ţinutul şi însăşi cetăţuia cu foc şi sabie, şi cerînd să-i sloboadă numaidecît prinşii ce-ar avea din ai săi. Îndată slujbaşii oraşului trimiseră în tabără un car cu vin berechet şi veniră înaintea oştii. Voievodul descălecă de pe cal şi vesel porunci celor din jurul lui să ia în primire vinul şi tot ce aduceau [186]. Şi fără zăbavă, după ce negreşit se închinară şi ei, porni mai departe. Încă în aceeaşi zi ajunse la Cîrţa.

Aci, poate, îi văzu oastea Moise Székely (secuiul) care ştim că plecă la 22 octombrie cu 500 de călăreţi, din ordinul principelui, mai mult pentru cercetare decît pentru luptă, spre Braşov, şi se întoarse cu vestea apropierii lui Mihai cu puternică oaste. Mihai mergea acum, cînd putea face într-o zi calea ce i-a mai rămas pînă la Sibii, foarte încet. De o parte el vrea să aştepte secuii pentru a-i spori în măsură mai mare oastea. De altă parte el potrivea să nu ajungă la luptă pînă ce Mihai Székely, căruia-i trimisese scrisori îndată după trecerea munţilor, nu ar fi avut timp a cerca de cealaltă parte intrarea în Ardeal, pentru a sili pe cardinal să-şi împartă oastea ce-şi va fi putut aduna. Căci, oricît de întunecoasă e scrisoarea lui Székely din 27 octombrie, acest înţeles nu i se poate tăgădui. „Plec îndată poimîine, a tot prea milostive împărate", scria el, la „frontiera transilvăneană, pentru părere şi pentru a da lui Mihai Vodă inimă, *după cum poftește* (wie ersz dan begerth), unde apoi mă voi opri în liniște cîtva timp pînă ce voi avea rezoluţiunea prea milostivă a majestăţii voastre împărăteşti romane, cu toate că mă tem, Mihai Vodă îşi va săvîrşi planul curînd" (wie woll Ich besorge mih der Mihal Wayda werde baldth sein vărnemen *vollenden*). Bucuros i-ar da ajutor dar n-are cu ce [187]. Mihai Vodă însuşi va vorbi odată, peste cîteva luni, împăratului de această cerere a sa neascultată pentru ajutor. „Cînd mă aflam într-adevăr în

această țară, am trimis oamenii mei la George Basta prin care am cerut să-mi vină într-ajutor sau să-mi dea oaste, dar nici atunci n-a voit să vină nici într-un chip și nici ajutor n-a voit să-mi trimită“ [188]. Unul dintre acești oameni necunoscuți cu numele — am dat cu seamă care — trebuie să fi dus întîia știre și mai departe la Curte, despre intrarea domnului în Transilvania și supunerea brașovenilor. Și, în sfîrșit, voievodul mai trimisese, îndată după ce i se închinară brașovenii, și la „Radul Buzescul și la Udrea banul, să saie și ei cu toate oștile Craiovei și ale Jiului, și cu ale Mehedinților, să iasă cu ele înaintea lui Mihai Vodă către luncile Sibiului“ [189]. După cronicarul ungur avea să vină pe la Turnul Roșu Baba Novac cu 6 000 de haiduci [190].

A doua zi, duminică dimineața, în 14/24 octombrie, de bună seamă fiind încă în Cîrța, străjile aduseră înaintea domnului un nobil cazac. El fusese trimis de cardinalul Andrei cu scrisori la Ieremia Movilă, voda Moldovei. Principele își arăta bucuria de scrisoarea voievodului moldovean, prin care i-a spus că va veni la pasul Oituzului cu oastea sa. Și se ruga să zboare ziua-noaptea, fără zăbavă, la dînsul, căci necredinciosul Mihai Vodă, încrezut în ajutorul nemțesc, se și află în țară. Îi spune să nu se teamă de nemți, căci a făcut legătură cu majestatea sa. Să alerge : „ceea ce am îmbiat magnificenței voastre se poate cîștiga ușor“, adică domnia Țării Românești, adaugă Darahi însuși că era înțelesul acestei îmbieri. Ziua următoare, deci luni 15/25, îi fu adusă voievodului, care trebuie să fi mai înaintat puțin, nu știm pînă unde și pe unde, o scrisoare de la cardinalul cu întrebarea de ce a năvălit în țara lui, și cu rugarea prietenească să se întoarcă în Țara Românească, pentru a nu se aduce pierzarea cea de pe urmă a creștinilor prin luptă. Domnul îi răspunse scurt, prin scrisoare, că nimic n-a făcut din îndemnul său, ci din porunca majestății sale, a domnului său prea milostiv, și se rugă ca lăsînd majestății sale țara, să iasă, ca să nu urmeze acea pierzare (ruina) a creștinătății de care a pomenit [191]. Cu delegatul principelui venise la voievodul nostru și capelanul lui Malaspina. El avea însărcinarea să-l facă pe Mihai a crede că majestatea sa a încheiat legătură (confoederationem) cu transilvănenii. Domnul îi răspunse numai prin scrisoare, că dînsul are mai de mult legătură cu împăratul și despre asta nimic nu i-a spus. „Nici nu mi-a poruncit alta nimica, decît ce vedeți că fac și nu fac nici o nedreptate de capul meu decît numai din porunca tare a majestății sale“. Și dacă e să se jeluiască, îi aduce aminte cardinalului de vorba ce i-a trimis cînd a intrat în domnie, prin primul lui delegat Ciomortani : să-și părăsească țara. Și acum iată că a prins pe căpitanul căzăcesc trimis în Moldova cu scrisoarea în care îl numește „necredincios și călcător de jurămînt“. Și totuși numai jurămîntul făcut majestății sale l-a silit să ia armele. Mîine-zi, la 26 octombrie, domnul primea răspunsul principelui care tăgăduia toate acestea. Vede, zicea el, că lucrul tinde la arme, și se va supune la toate pentru dreptatea patriei sale — cine cu nedrept varsă sînge creștinesc va da seamă înaintea tribunalului lui Dumnezeu. Totuși se mai roagă o dată să se întoarcă. Era scrisoarea lui cea din urmă. Mihai nu-i rămînea dator. El îi trimise copie după scrisoarea lui prinsă, adresată voievodului Moldovei [192]. Pe omul principelui însă îl opri la sine — era Isac Ceithi [193]. Și-i arătă prin omul său că n-a venit să verse sînge creștinesc ci numai mînat

de rîvna şi pentru credinţa şi binele creştinătăţii şi pentru datorinţa ce are către majestatea sa : văzînd că principele cardinal se tocmeşte de pace cu turcii şi necredincioşii, el a venit să împlinească porunca împăratului care e : ca el să-şi părăsească ţara şi s-o dea majestăţii sale ; iar ea să-i jure credinţă, cum a făcut la plecarea lui Sigismund Báthory [194]. Totodată el înaintă încă atunci „cu cele trei corpuri de oaste (hauffen) ale sale ce erau foarte tari" şi se aşeză pe pustietatea dinaintea Turnului Roşu, în depărtare numai de vreo două miluri de la Sibii [195]. Acest loc era pe la Tălmaci [196], în drumul mare drept spre miază-zi de la Sibii, unde intră rîul Cibin în Olt.

Într-asta şi cardinalul îşi strînsese o oaste de cel puţin 16 mii de oameni şi plecase în drumul domnului nostru. El tăbărîse într-un loc foarte bine ales, la 4—5 kilometri (una lega) spre miază-zi de la Sibii [197], răzimîndu-şi oastea cu spatele la muntele de la Sibiel (Hermannsdorf) [198].

În această stare se aflau, cînd veni de la Alba Iulia, unde stătuse bolnav [199], nunţiul Malaspina, şi se duse în tabăra principelui cu gîndul de a împăca lucrurile. El zise cardinalului să dea mai mult crezămînt raportului omului său de încredere, capelanului ce fusese în misiune la Mihai, cu privire la mărimea oastei duşmane. Dar cardinalul îi răspunse : „Acest mişel (nebulo) se gîndeşte să fugă, dar eu nu-l voi lăsa, şi nu mă îndoiesc că voi sfîşia pe acest cîine". Oştile se aflau acum, după spusa acestui martor, în depărtare numai de „o milă italiană", cam un kilometru şi jumătate una de alta. Şi principele Andrei, văzînd neizbînda celei din urmă scrisori ale sale şi răspunsul domnului, începu a-l batjocori, trimiţîndu-i vorbe ca acestea : „că dacă n-ar fi de copil (figlio d'una meretrice), ar trebui să vină să se bată cu el, sau să se bată singuri în duel" [200]. Apoi, ţinînd sfat cu nobilii săi, hotărîră a se bate cu românul, trimiţîndu-i iarăşi vorbă „că e păcurar, nu-i în stare să se bată" (facendoli dire che egli era un pegoraro e che non era atto di combattere) [201].

Dar Mihai nu se grăbea : el aştepta să-i mai vină secui şi să ajungă oştile ce tocmai intrau prin Turnul Roşu, şi apoi cele din tabără trebuiau să odihnească bine şi să-şi întărească aşezarea cu lungul şir de care cu care veniseră. Se încăierară de cîteva ori străjile mai înaintate, „şi parcă ar fi rămas deasupra ardelenii", zice Malaspina, ceea ce întări pe principele în credinţa lui că nu e bine ca el, nunţiul, să facă încercare de înţelegere (che non fusse bene che io proponessi alcun accordo).

Dar îndată după aceea se strămută faţa lucrurilor în cîmp [202] şi cardinalul, căruia i se părea pînă acuma că Mihai se teme să se bată cu el, mai primi pe deasupra şi răspunsul domnului „că cu drag îi va arăta cum se pasc oile" [203]. Se poate că el auzise acum şi de sosirea noilor ajutoare ce-i veniră lui Mihai Vodă prin Turnul Roşu : Baba Novac, Udrea banul şi Radu Buzescu, cu 6 000 de oameni, în parte mare haiduci, totuşi cel puţin vreo două mii din ei oşti zdravene de peste Olt [204].

Atunci cardinalul se adresă el singur către nunţiul Malaspina. Era miercuri în 17/27 octombrie, cînd pare că se petrecură şi întîmplările povestite înainte, chiar de la venirea lui Malaspina în tabără. El îl rugă să încerce a deschide drumul tocmelilor.

Deci nunţiul se duse în tabăra lui Mihai Vodă. El fu întîmpinat întîi de 100 de lăncieri, apoi de însuşi voievodul cu vreo 1 400 de călăreţi. Mihai

intră în trăsura lui Malaspina, și acesta începu a-i spune tot ce credea de lipsă pentru a-l îndupleca să se întoarcă înapoi, încredințîndu-l că alt serviciu mai mare nu poate face creștinătății : să nu se îndoiască de fel că Ardealul și cardinalul nu ar urma aceeași soartă ca Țara Românească și că nu ar fi dușmani vecinici ai turcului și uniți cu împăratul. Domnul îi răspunse că n-a venit cu armele lui „din poftă de stăpînire (non per libidine di dominare), nici din setea ce-ar avea de a vărsa sîngele creștin, avînd toată grija de a vărsa pe al turcilor, și că pentru el era deajuns de-a putea trăi în pace în Țara sa Românească unde, după o singură arătură, aruncîndu-se sămînța, ar ieși grîul, ce nu se întîmplă în Transilvania, dar că împăratul creștinilor îl chemase (haveva ricercato) cu 14 scrisori și-l boldise să răzbune nedreptățile ce majestatea sa împărătească a avut să primească de la cardinalul și de la această nație". Zise iarăși nunțiul că aceasta nu se pare la loc, de vreme ce papa cu voia și înțelegerea maiestății sale s-a tocmit pentru împreunarea puterilor și inimilor lor, și că treptele țării ca și cardinalul s-au învoit la această împreunare și au și trimis articolele prin om grăbit la maiestatea sa. Amintește și de făgăduința sa (a nunțiului) de a nu se face nici o supărare ardelenilor sau cardinalului, nici din partea împăratului de-a dreptul, nici printr-alt cineva. Deci ardelenii cer să vadă acele scrisori (ale împăratului). Voievodul nu răspunse la asta, spune Malaspina, ci cu multe jurăminte întări cele ce a zis. Ba el mai adause că chiar și turcii i-au cerut (l'haveva ricercato) să facă această cucerire, zicînd către Malaspina „să nu creadă că, dacă n-ar sta bine cu turcul, turcii vecini cu Țara Românească, al căror număr se suie la 20 de mii" [205], n-ar cuprinde-o, fiind acum goală de garnizoane. Această mărturisire pare a nu se potrivi cu credința ce vrea să arate domnul către împăratul în fața nunțiului. Ea își capătă însă înțelesul, dacă vom vedea că aci el pomenea îndată de vorba ce i-a trimis cardinalul, la începutul domniei lui, ca să-și părăsească țara, „pentru că nu l-ar vrea turcul", căci el, cardinalul „era hotărît a se da pe partea turcului". Totuși dînsul fiind hotărît a trăi și a muri dușman cu turcul și-a adunat de atunci oaste pentru a veni să cuprindă Ardealul, căci politica uneia dintre aceste țări e strîns legată de a celeilalte : „căzînd una, cade și cealaltă ; păstrîndu-se una, se păstrează și cealaltă" ... „Sau dacă era să afle pe cardinalul așa de puternic, încît să nu-l poată bate, gîndul lui a fost și este de a trece cu oastea sa în Ungaria în ajutorul împăratului, pentru a nu se mai întoarce în țara sa ; de aceea și-a adus și mumă (asta nu era adevăr) și muiere și copii, și toate neamurile".

Prin mărturisirile sale Mihai da astfel și mai bună dovadă de dragostea sa pentru creștinătate : Cu toate că sta bine cu turcii, și venise și cu voia lor, el nu vrea să se deslipească de împăratul nici la bine, nici la rău. Ba ea mai cuprindea și o amenințare ascunsă : Malaspina să nu mai zică nimic și să-l sprijinească față de ardeleni. El îi dovedea apoi trebuința năvălirii sale cu cuprinsul scrisorilor prinse ce se îmbia să i le arate, din care a înțeles că e o legătură între cancelarul Poloniei, Ieremia, palatinul Moldovei și cardinal, pentru a împreuna laolaltă Polonia, Moldova, Țara Românească și Transilvania și a aștepta astfel în pace să vadă ieșitul războiului din Ungaria, „poftind și pe unguri să le calce în urmă *și a lăsa, cum zice, Mihai, această rîie* (adică pe voievodul nostru) *să se*

scarpine de nemţi" (e lasciare questa rogna a grattare a Tedeschi). Ei pot să-şi adune pînă atunci bogăţii mari aşa că, ori ar rămînea turcii ori creştinii învingători, vor avea putere destulă să se apere şi de unii şi de alţii. Iar pentru a împlini „această dorită împreunare, nu rămînea alta decît a lua persoana lui din domnia Ţării Româneşti. De aceea el, izăflînd acestea, le-a luat pe dinainte, şi are nădejde a ocupa [şi] Moldova" ; apoi armîndu-le va întoarce împotriva turcului puterile acestor ţări, pe care cancelarul (Zamoyski), Ieremia şi cardinalul aveau de gînd să le ţină spre paza lor. Domnul mai arătă lui Malaspina *„că, dacă împăratul şi sfinţia sa [papa] i-ar fi dat ajutor astă iarnă,* vremea cea mai bună şi potrivită pentru a face rău turcului, căci (atunci) nu preţuieşte nimic, *el şi-ar fi pus capul că creştinii n-ar fi văzut faţă de turc astă vară.* Că astfel, văzînd eu capătul sfînt ce avea" — scrie nunţiul, povestind tot cum îl dezbătea voievodul — „şi neputînd tăgădui (zice) că toate aceste porunci ar fi fost mincinoase (pergiuri), şi că cardinalul n-ar fi despoiat pe împăratul de ce era al său, să îndemn pe cardinal a se întoarce la cîrmuirea bisericii sale". Totuşi după ce Malaspina îi dovedi, aşa spune el, cîtă pagubă ar face Mihai creştinătăţii lucrînd cum s-a apucat, primi propunerea lui de a se căuta mijloacele de împăcare. Numaidecît fură schimbaţi chezaşii, „şi în această zi, care fu în ajunul sfinţilor Simion şi Iuda (27 octombrie st. n.), oştile nu făcură nici o mişcare", şi Mihai hotărî ceasul şapte dimineaţa pentru a asculta condiţiile ce avea să le aducă Malaspina [206]. Chezaşii erau din partea ardelenilor Moise Székely, foarte bine cunoscut voievodului, sub care a luptat mai anii trecuţi, şi tînărul Melchior Bogáthy, care au însoţit pe nunţiul [207]. Iar din partea românului fură trimişi boierii mari Preda şi Grigorcea postelnicul [208].

Sîmburele misiunii lui Malaspina nu e povestit altfel nici de Darahi. Pe cînd oştile erau aşezate în rînd de bătaie a pus Malaspina la cale o a doua deputaţie. A venit el la voievodul, dar n-a spus alta decît ce vestise prin capelanul său. „Voievodul i-a răspuns scurt : s-a făcut încetare de arme pe o singură noapte, pentru a se sfătui de amîndouă părţile asupra acestei tocmeli în folosul creştinătăţii, a doua dimineaţă însă să vină Malaspina şi, ascultîndu-se cererile fiecărei părţi, să împace pricina" [209].

Ceva nou are raportul scris la Curte după povestirea ambasadorilor români. Delegaţii cardinalului, Malaspina, Moise Székely şi Bogáthy ar fi arătat lui Mihai că e porunca aspră a majestăţii sale să se întoarcă înapoi şi să lase Transilvania neatinsă. Nunţiul s-a folosit de toate mijloacele pentru a dobîndi aceasta. Dar voievodul a cerut să vadă porunca împăratului. Atunci nunţiul şi cei doi deputaţi au răspuns „că această poruncă nu ar fi în mîinile lor, ci în ale cardinalului". La aceasta a zis voievodul : *că el are „altă poruncă în sîn de la majestatea sa împărătească, pe aceasta vrea s-o asculte, şi să-şi facă slujba sa credincioasă majestăţii sale".* Atunci Malaspina s-a rugat cu multe rugăciuni, pe numele lui dumnezeu, să-i dea un armistiţiu pe ziua asta, făgăduind că se va socoti mai bine cardinalul pentru a împiedica vărsarea sîngelui creştinesc [210].

Joi dimineaţa, 18/28 octombrie, la ceasul numit, Malaspina se înfăţişă într-adevăr în tabăra lui Mihai, cerînd „cu multe rugăciuni" a fi primit în audienţă. Dar voievodul, aşa ne povesteşte nunţiul, amînă ascultarea lui, „sub cuvînt", după cum a auzit „că nu se potriveşte cu cinstea sa de a

intra în tocmeli de învoială — după ce a fost provocat de cardinalul, cu o zi mai înainte, în chipul arătat — pînă ce nu şi-a pus întîi oastea în rînd de bătaie şi pînă nu s-a înfăţişat la vederea celeia a cardinalului, apoi avea de gînd să mă cheme şi să îngăduie tocmeala". Aci Malaspina nu mai spune nimic de audienţă ci îşi împestriţează povestirea cu cîteva palavre, pornite, se vede bine, din închipuirea sa, prin care cearcă a-şi da sieşi însemnătate şi a înjosi pe voievod ; dar ele n-au în sîmburul lor nici o însemnătate, fiindcă nu se razimă nicicît pe starea aievea a lucrurilor. El zice : „şi pe cît putui pătrunde, dacă i s-ar fi dat o bună sumă de bani, şi dacă l-ar fi încredinţat cardinalul îndestulător că ar fi lucrat cu ţara aceea (cu Ardealul), după cum a judecat sfinţia sa, stăpînul nostru, el s-ar fi întors înapoi, ori ar fi trecut în Ungaria, pentru că mult i-a căzut pe inimă, auzind că eu am făgăduit în numele împăratului că nu va fi atins cardinalul" [211]. De preţ e numai ştiinţa ce dobîndim, chiar pe nevrute, din mărturisirea nunţiului, că într-adevăr el n-a adus nici un răspuns neted de la cardinalul că-şi va supune ţara împăratului. Şi asta e tocmai ce ni se spune în rapoartele scrise după povestirile ambasadorilor lui Mihai Vodă. După ce cardinalul n-a făcut nici cea mai slabă mărturisire că va fi credincios împăratului, se zice într-unul din ele, Malaspina a venit şi a doua zi, la 28, „cu lucruri neisprăvite, numai cu vorbe multe, şi a cercat încă o dată să-l zăbovească mai departe pe Mihai Vodă [212]. Şi asta e foarte aproape de arătarea lui Marini, după spusa preotului Stan, că : de la început cardinalul i-ar fi răspuns lui Mihai la această cerere „că nu va da niciodată ascultare, nici nu va jura majestăţii sale" [213]. Şi nu e peste putinţă să-i fi dat un astfel de răspuns, în batjocură, mai înainte de venirea lui Malaspina întîia oară, pentru a nu se părea că el, sumeţul s-ar teme de acest „păcurar" valac. S-a muiat pe urmă ; făgăduinţa însă de a-şi supune, ori a-şi da ţara împăratului, tot nu i-o făcu nici prin nunţiu.

„Dar", îşi începe acesta din nou povestirea, „serenitatea sa ilustrisimă, care se cîrmuia cu sfat tineresc (con consiglio di giovani), neţinînd seamă de părerea căpitanilor bătrîni, slobozi, pe cînd abia se apropia oastea lui Mihai de a sa, trei tunuri, cu însemnată pierdere a soldaţilor lui Mihai care, provocat prin aceasta, se apucă de bătaie" [214].

Spusă de un martor, stînd oricum am socoti, pe partea duşmană, întîmplarea trebuie crezută. Hotărît, oricare ar fi fost gîndul de la început al cardinalului cu misiunea lui Malaspina, cînd acesta se întoarse în seara de 17/27 înapoi, toată îngîmfarea principelui se aţiţă din nou. La această întoarcere a lui trebuie să-şi aibă partea sa şi fostul secretar al voievodului, trădătorul Ioan Raţ care, pus în libertate, la cererea ungurilor, cînd plecară la Ardeal, trecu, tocmai în ziua asta dinaintea luptei, din tabăra lui Mihai la cardinal, întărindu-l, de bună seamă, nu numai în ura sa împotriva voievodului, ci şi în credinţa izbînzii asupra lui. Ioan Raţ îşi va primi pedeapsa vînzării înnoite peste cîteva zile, pe furcile dinaintea zidurilor cetăţii Alba Iulia. Legat cu funii, i se vor tăia picioarele din genunchi şi mîinile din coate, murind astfel în chinuri grozave în faţa oastei. Vrăjile mamei sale nu-i putură ajuta nimica : degeaba se ivi deodată în mijlocul dorobanţilor români un cîine negru, de care se zice că se speriară ostaşii [215].

Dacă cardinalul tot mai trimise mîine-zi pe Malaspina la voievodul, după înţelegerea lor, aceasta nu mai fu decît pentru a-l amăgi pe Mihai ca să stea cu oastea negata de luptă şi să-l poată apuca pe neaşteptate. Şi ea se potriveşte cu scurta povestire a lui Darahi. „A venit (Malaspina), dar fiind şi aşezate de amîndouă părţile rîndurile de bătaie, n-a avut nici un răspuns, ba nici din tabără n-a putut ieşi voievodul înainte de încăierare“ [216].

Mihai Vodă tocmai isprăvea cu Malaspina, trimiţîndu-l în fundul taberei sale, unde-i era fiul, cu vorbele : că „se va dovedi şi vedea în curînd cine e credincios majestăţii sale împărăteşti şi întregii creştinătăţi“ [217], cînd începură ungurii lupta pe neaşteptate. Fapta lor era cu atît mai mişelească cu cît Mihai n-a lucrat cu ei în chipul acesta, făcînd hatîrul lui Malaspina, de a se cruţa sîngele creştinesc, cu toate că avusese în noaptea aceea, 6 000 de puşcaşi grijiţi într-o pădure vecină, cu gîndul de a-i zvîrli pe furiş asupra oastei transilvănene.

Atunci, în clipa neaşteptată a trosnirii de tunuri, urmă atacul năpraznic al călărimii ungare, în timp ce domnul nu ieşise încă din cort şi oastea sa nu era pusă de tot, cum se pare, în rînd de bătaie : infanteria lui Mihai fu călcată în picioare, se puse la fugă şi toată oastea lui se tulbură şi întoarse spatele. „Eu, care fui de faţă, zice Malaspina, văzui fugind nu numai infanteria şi cavaleria, ci chiar şi carele ce purtau artileria (tunurile) şi lucrurile (supellettile) lui Mihai şi însuşi caii ce erau păstraţi pentru persoana lui, aşa că puţin a lipsit ca învingerea să fie pe partea cardinalului. Dar *Mihai, cu nespus de mare voinicie şi oarbă îndrăzneală* (con grandissimo valore e temerita), prin primejdia în care se băgă, îndreptîndu-se cu lacrimi la cei 3 200 de cazaci poloni şi la secuii ce nu intraseră încă în luptă cu oastea cardinalului şi chemînd înapoi de la fugă cavaleria şi infanteria, se putu chiti iarăşi cu atît mai uşor, cu cît ai noştri (ardelenii) nu se ştiură folosi de prilej pentru a urmări biruinţa ce era ca şi cîştigată de ei. Unde luîndu-se a doua oară la bătaie, fu făcut prizonier Kornis, generalul cardinalului, cu toate că unii au crezut că el s-a lăsat de bună voie a fi prins : mai fură luate toate steagurile şi, din porunca lui Mihai, Kornis şi steagurile se aduseră la mine, pentru vedere. Deci, văzînd cardinalul că lucrurile sale merg rău, află de bine a se trage înapoi la zidurile cetăţii Sibiului, şi avînd zidurile în spate şi dinainte aşezîndu-şi artileria, cu greu avea să fie vătămat de duşmani ; şi duşmanii cînd veneau, erau loviţi de tunuri. Cetatea nu voi să ajute pe cardinal cu puşcatul împotriva oastei lui Mihai, de frică să nu pună foc la mahalalele cetăţii şi să nu fie ruinat tot ţinutul ei. Dar, cu toate că oastea cardinalului era aşezată, cum spusei, la loc foarte sigur, totuşi cardinalul fugi pe ascuns şi aşteptînd pe un munte vecin capătul, la urmă luă drumul spre secuime (verso la Siculia) cu o sută de cai, cu gîndul şi nădejdea de a putea îndupleca mulţimea secuilor ce au rămas acasă să se armeze şi să-l urmeze, şi în chipul acesta să-şi sporească iar oastea“ [218].

Mărturiile din partea lui Mihai nu mai au atîtea amănunte. Preotul Stan şi ambasadorii trimişi la Curte spun numai că, punîndu-şi Mihai în rînd de bătaie oastea, s-a strigat de trei ori numele lui Isus, şi s-a început lupta [219]. Dar pentru asta abia ar fi mai rămas vreme, dată fiind năvala ungurilor peste oastea română, cînd nici nu gîndea. Şi nici Darahi nu po-

menește de strigătul de început de luptă, precum nu vorbesc ei nimica, niciunul, nici de împingerea oastei noastre înapoi, la început ; se înțelege, era de sfială. Va spune aceasta totuși și Cronica țării : „Fu război foarte tare pînă seara, și făcură încă a-i învinge Bator Andreiaș cu ungurii, dar apoi birui Mihai Vodă cu muntenii“ [220].

Într-adevăr lupta a fost cumplită și a ținut de dimineața, de la 9 ceasuri, pînă seara la 4. Principele a fugit însă, poate încă după jumătate de ceas, din război, cum spune una din mărturii [221]. Mai natural e totuși să fi fugit pe la 3 ceasuri, sau „înainte de sfințitul soarelui“, cum scriu cronicarii [222]. Atunci ungurii părăsiră cîmpul de luptă [223], căutînd scut în tabăra lor întărită [224], fără a fi urmăriți de ai noștri, se vede, și ei obosiți și, hotărît, pentru a nu se mai băga degeaba în focul de tunuri ce vor fi apărat-o. Tocmai tîrziu noaptea, în liniște, ei vor lua-o la sănătoasa, care încotro, „în nerînduială“ [225], atunci cînd nimeni nu le avea grija, și erau mîntuiți de orice urmărire.

Dar acest capăt al luptei pare a dovedi că nici Mihai Vodă nu era sigur de tot de izbîndă, și povestirea nunțiului poate fi întrucîtva dreaptă și mai încolo. Malaspina spune anume că, „neputînd Mihai face stricăciune oastei transilvane și venind noaptea“, s-a dus la el (la nunțiu) și, în credința că nu fugise cardinalul, l-a îndemnat „să afle vreun mijloc, ca să nu se verse atîta sînge“ ; și se învoiră ca mîne-zi, de dimineață, să treacă în tabăra cardinalului pentru a se tocmi asupra unei învoieli. Dar la zi Mihai veni el singur la nunțiu, zicîndu-i „că nu mai e nevoie, căci cardinalul a fugit“ [226].

Afară de neștiința sa despre fuga cardinalului, Mihai avea foarte bun temei de a-și cruța oastea și a nu grăbi cu năvala asupra taberei dușmane.

Lupta se dete, arată cronicarul ungur, pe un plai nedrept (in iniqua planitie), care se află între orașul Sibiu și satul Șelimbăr. Vărsările deodată ale rîului Cibin făcuseră ca partea despre Șelimbăr a acestui cîmp să fie mai așezată, iar partea despre Sibii să stea mai sus. Acest spațiu are o întindere de vreo patru mii de pași. Mihai stă despre răsărit, întors spre rîu în jos, cardinalul despre apus, în fața rîului. Scriitorul crede că poziția voievodului nostru era mai bună : el umplu cu ostașii săi atît cîmpul mai așezat cît și pe cel mai ridicat, care se întinde pînă la locurile muntoase din sus de Cibiniu și Șelimbăr. „Partea din jos a cîmpului“ era cuprinsă de oastea cardinalului (partem summissioris campi ipse occuparet), fiind închisă de oraș de-o parte și de cealaltă de Cibiniu [227]. Dar asta dovedește tocmai că locul taberei ungurești era foarte greu de luat, cum și mai limpede înțelegem din spusele lui Darahi : „în spate ea era scutită de zidurile cetății, de cealaltă latură de mlaștini (stagnis), de aceea s-au și luptat cu noroc îndoios, totuși vitejește, de amîndouă părțile“ [228].

Așa s-a petrecut lupta după mărturiile cele mai vrednice de credință. Cronicarul ungur are și alte amănunte, afară de cele arătate, unele neînsemnate, și unele chiar vădite povești. În frontul oastei cardinalului sta Moise Székely, un viteaz de toată credința (ce-și va pierde peste trei ani viața în luptă cu voievodul român Radu Șerban), cu o mie de călăreți, 300 de poloni ușor armați cu arcuri și săbii și cu pistoale de metal (? tormentulis aereis), avînd de subcomandanți pe Franț Levai și pe secuii Toma Ciomortani și Toma Becz. La dreapta lor erau pedestrașii de gardă și cei

trimişi după obicei, de oraşele săseşti, în număr ca la 800. Aripa asta sta sub povaţa lui Ştefan Lazar, un militar prea iscusit, care a luat parte frumoasă în războaiele lui Ştefan Báthory, regele Poloniei, cu muscalii. Ajutorul lui era George Aradi ungurul, ofiţer vestit al pedestraşilor braşoveni. La stînga erau 600 de pedestraşi dintre gardiştii năimiţi (praetoriani), numiţi după portul lor drabanţii vineţi, încărcaţi de toate laudele ce se pot face acestui fel de ostaşi. În capul lor era Matei Perussith, ajutor Franţ Tury. În al doilea despărţămînt stau 500 de călăreţi de ajutor sub nobilul strălucit Petru Huszár şi Ştefan Tahy. Lor li se alăturau din nobilime Nicolae Zalasdi şi Melchior Bogáthy, fiecare cu numeroase gloate. Laturea lor stîngă o închidea Andrei Barciai, banul Lugojului, cu o ceată voinică de călăreţi. Ajutorul lui era Gaspár Sibirik, purtătorul tineretului (al pajilor ?) Curţii, căpitanul gărzii. Corpul lor era de 400. La dreapta cam tot atîţia pedestraşi ţărani „adunaţi din recrutarea după porţi, cum se zice" (e portarum, quas vocant, delectu conflata). În capul lor au fost puşi Mihai Szemere, Wolfgang (Lupu) Petki şi Ştefan Bessenyei. După ei urma trupa amestecată a nobilimii şi a comitatelor. Între aceştia se aflau Pangratie Sennyei, Benedict Mindszenti, Ştefan Toldi, George Ravazdy, Ştefan Bodoni, nobili din rangul senatorilor şi Ioan Iffju, fratele cardinalului după mamă, şi fiul lui Gaspár Kornis şi alţii. Hotărît că numărul acestei oşti e grozav de scăzut de scriitor : ar fi fost cu totul numai cinci mii [229]. Şi nici numărul de 9 000 ce ni-l dă într-alt loc, în notele sale [230], nu se apropie de adevăr, precum ştim. Cardinalul însuşi avea să se uite la război dintr-un loc mai ridicat al aripei stîngi. Ca să fie locul însemnat, s-a pus acolo un steag cu litera A. Era îmbrăcat în manta roşie (coccinea chlamide) militărească, după obiceiul timpului, şi avea de adjutanţi pe Ştefan Csáky şi George Palatici, însoţiţi de ceata nobililor secui.

Ordinea oastei lui Mihai era aceasta, după acelaşi martor : la stînga, în faţa aripei drepte ungureşti, Baba Novac cu voluntarii săi. La dreapta călăreţii sîrbi. În mijloc ungurii, adică secuii — în ei cu deosebire şi-ar fi pus voievodul nădejdea. Căpeteniile lor erau : George Maco şi sub el Franţ Lugaşi, Dimitrie Magnus, George Horváth, Mihai Giulai, Lupu Novac. După ei urmau cazacii şi puternica călărime de români (et ingens Valachorum Equitatus). Şi în urmă voievodul cu garda şi o mie de secui. Aci se cuprindea şi toată miliţia boierilor [231].

Cronicarul ne mai spune că artileriştii lui Mihai erau proşti, ţinteau prea sus, şi gloanţele zburau peste capetele oastei cardinalului. De aci înţelegem, dacă e adevăr, de ce ungurii se putură ţine atîta, pe cînd ai noştri fură clătinaţi prin obuzele lor de la început. Dimpotrivă, Mihai Vodă primi, îndată ce se încinse lupta, cunoştinţă bună despre toată starea de război a cardinalului : nobilul român Daniel Zalasdi (ridicat la nobilitate de Báthoreşti), numit aşa după satul său părintesc (fără a avea nimic cu familia nobilă de unguri cu acel nume), dete pinteni calului şi trecu în oastea română [232].

Fără a spune nimic de împroşcatul neaşteptat al gloanţelor de tunuri ardelene (Spontoni încă începe lupta prin „artilerie" [233], dar nu arată partea atacatoare) şi de năvala călărimii ungureşti asupra oastei române, scriitorul nostru lasă pe Baba Novac a începe lupta. El e împins însă

înapoi cu mare pierdere de Ştefan Lazar cu oastea sa. Atunci Mihai repede trimite călărime voinică din garda steagului, armată cu suliţi. Erau călăreţi unguri şi secui, comandaţi de George Maco. Lupta se chiteşte îndată : pedestraşii lui Lazar sînt călcaţi de copitele cailor, parte străpunşi cu suliţele. Însuşi căpitanul, lovit de moarte, îşi dă sufletul zicînd : „mor cu drag, şi nu voi mai sluji nemulţumitorului preot care m-a lipsit pe nedrept de slujba şi rangul meu". Cardinalul îi luase căpitănia darabanţilor vineţi. Mai grozavă a fost lupta la mijloc, unde era Moise Székely. O vreme puterile erau la fel, şi cădeau deopotrivă de amîndouă părţile. Apoi Mihai trimise noi ajutoare în centru ; atunci Maco împinse pe Moise Székely înapoi. Steagurile lui sînt luate, stegarii ucişi. Petru Huszár aleargă într-ajutorul lui Moise Székely cu ceata suliţaşilor săi şi îndreptează lupta, izbind înapoi ungurii şi sîrbii lui Mihai. Atunci se aruncă voievodul însuşi, cu călărimea românilor şi a celorlalţi unguri — dacă vor fi mai fost — şi zdrobeşte cetele comandate de Huszár. În clipa aceasta de mare primejdie pentru centrul oastei ungureşti, cînd izbînda lui Mihai părea apropiată, marele comandant, care se afla în corpul oastei cu comitatele şi nobilimea, face un ocol la dreapta, vrînd, fără îndoială, să ajute centrului cu un atac de lature asupra lui Mihai. Pe cînd el comanda năvala (provisurus, quod ad praelii praesentem statum faceret), pe neaşteptate s-au repezit călăreţii lui Mihai, şi l-au prins. Ei l-au dus la voievodul, care l-a pus îndată sub pază să nu i se întîmple nici un rău ; ţinea seamă de rangul lui şi-i era bine cunoscut din felurite misiuni diplomatice. Martorul nostru, ungur şi el, respinge bănuiala clevetitoare, că el s-ar fi lăsat de bunăvoie a fi prins. Tot atunci a fost prins şi George Ravazdy, rănit greu în faţă, unul dintre cei doisprezece senatori. Mihai îşi aduse aminte de vechea lor prietenie, îl îmbrăcă în ţoalele sale şi-l puse sub pază în trăsura sa [234]. Tocmai acum, după ce văzu aceste nenorociri, pe la 3 ceasuri, ar fi luat-o principele la fugă, după această povestire. O încordare nouă fac acuma comandanţii Andrei Barciai, Moise Székely, Stefan Tahy şi Huszár. Ei pun cum pot iarăşi în ordine de bătaie oştile şi dau năvală groaznică asupra oştilor lui Mihai din toate părţile. Era o întrecere plină de foc. [...] Deodată toată oastea lui Mihai şi el însuşi a luat-o la fugă în neorînduială. Dar îndată domnul ş-a venit din nou în fire, şi încălecînd pe un cal sprinten, alergă în toate părţile printre ai săi pînă ce-i putu îndupleca prin vaza sa şi prin cuvîntul său a se întoarce iarăşi la luptă. Întîi două steaguri de cazaci care nu luaseră parte la război, văzînd că ungurii nu îndrăznesc a urmări oastea română ce fugea spre tabără, se zvîrliră asupra lor. Tamasfalvi „s-a lăudat" în urmă că el a strigat de s-a întors Mihai înapoi la luptă [235]. Barciai şi Székely ţinură cîtva timp piept cu oamenii lui Mihai Viteazul, dar în urmă se traseră şi ei înapoi, căci corpul oastei sta nemişcat şi nu cerca să le dea ajutor. Iar cazacii, isprăvind bătaia, se întoarseră şi ei la domnul lor. În acelaşi timp trecură la Mihai şi cazacii lui Andrei Báthory în număr de 600, socotind că acum el şi aşa a pierdut lupta. Era spre seară. Ungurilor nu le mai rămăsese nici o nădejde. Totuşi ei nu vrură să se dea de gol că au pierdut bătaia, pentru a nu fi luaţi la goană de-ai noştri. Erau hotărîţi să se depărteze sub ocrotirea nopţii. Dar şi oastea română era obosită şi nu mai avea gust de atac.

Mihai Viteazul

Mihai Viteazul — stampă contemporană

Doamna Stanca și Mihai Viteazul. (Tablou mural la biserica Mihai Vodă din București)

Petru Cercel, fratele lui Mihai Viteazul,
domn al Țării Românești, 1583—1585

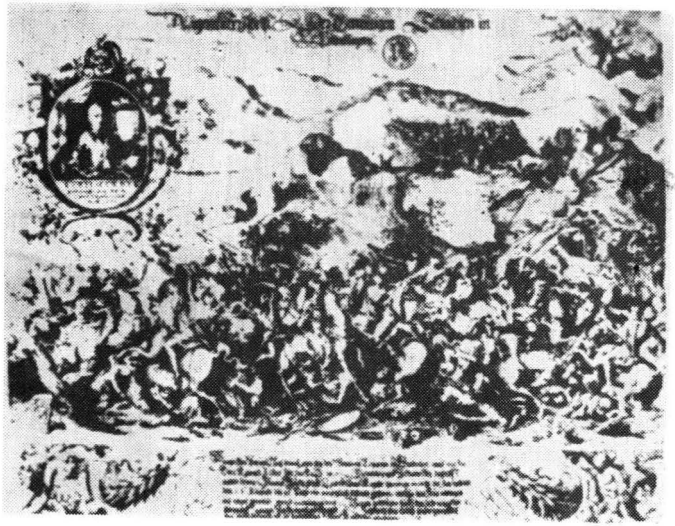

Lupta de la Călugăreni, 1595

Sinan Paşa

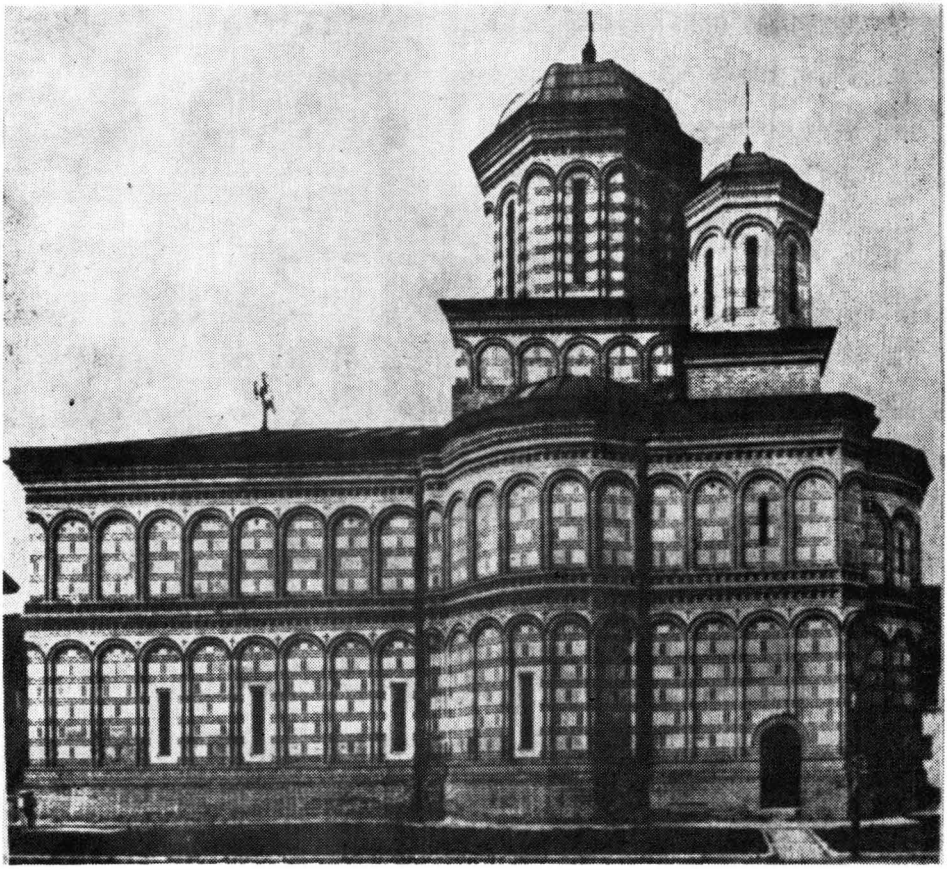

Mănăstirea Mihai Vodă din București, ctitorie a lui ***Mihai Viteazul***

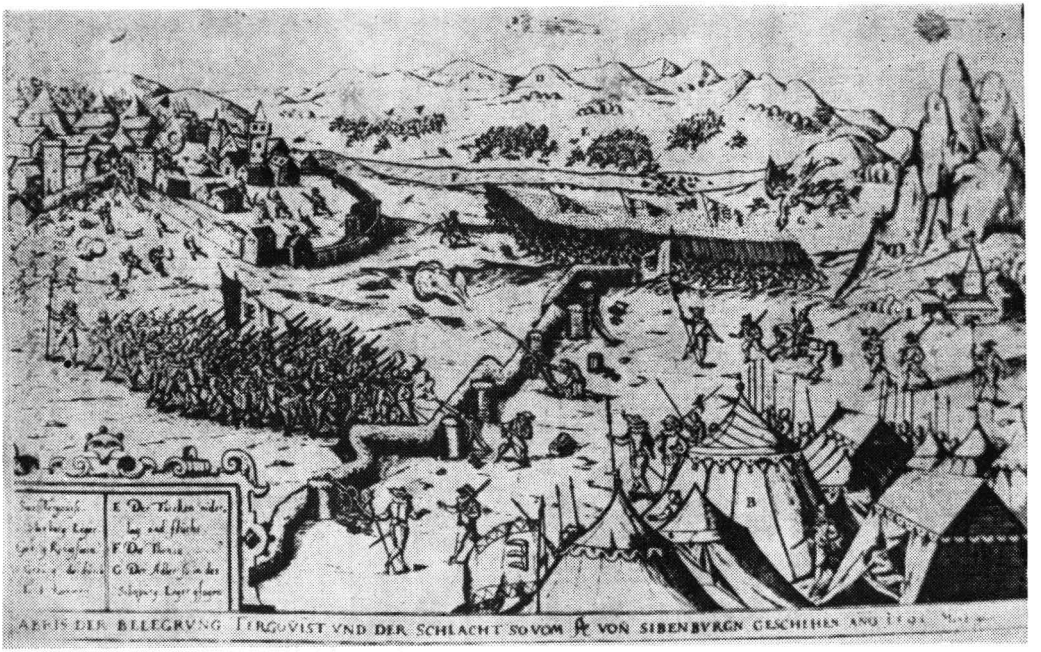

Lupta de la Tîrgoviște, 1595

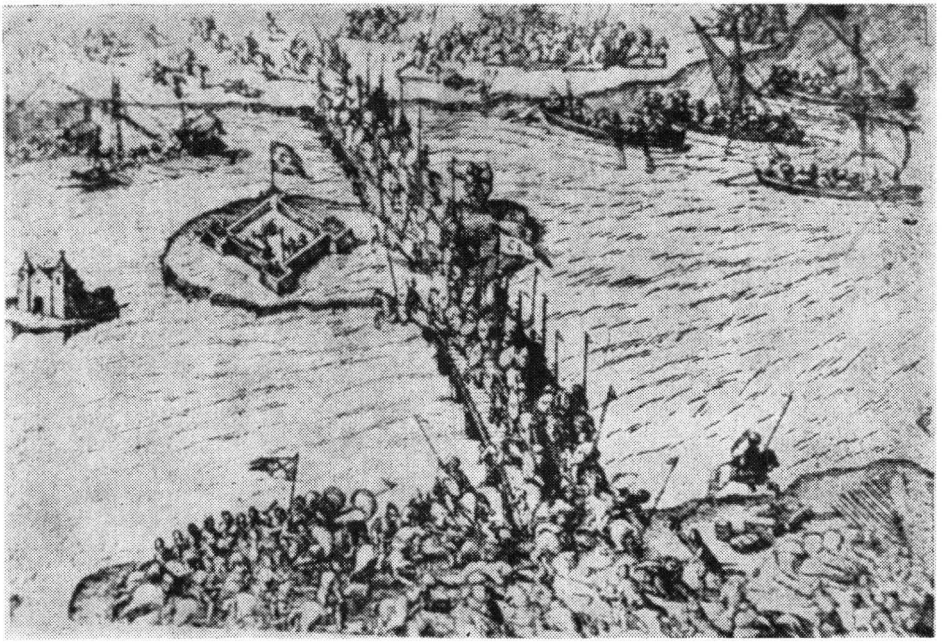

Retragerea turcilor peste Dunăre, la Giurgiu, 1595

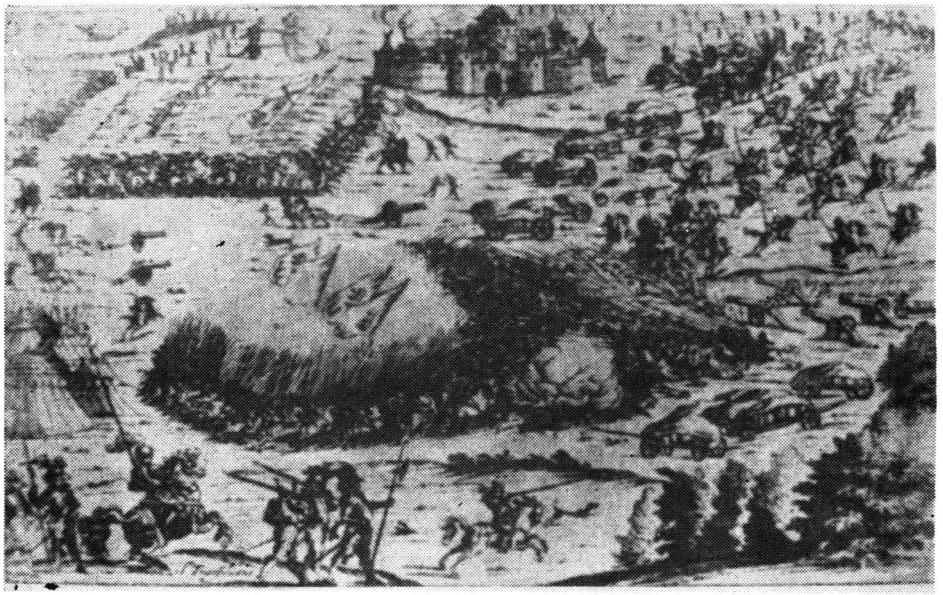

Scenă din bătălia de la Tîrgoviște, 1595

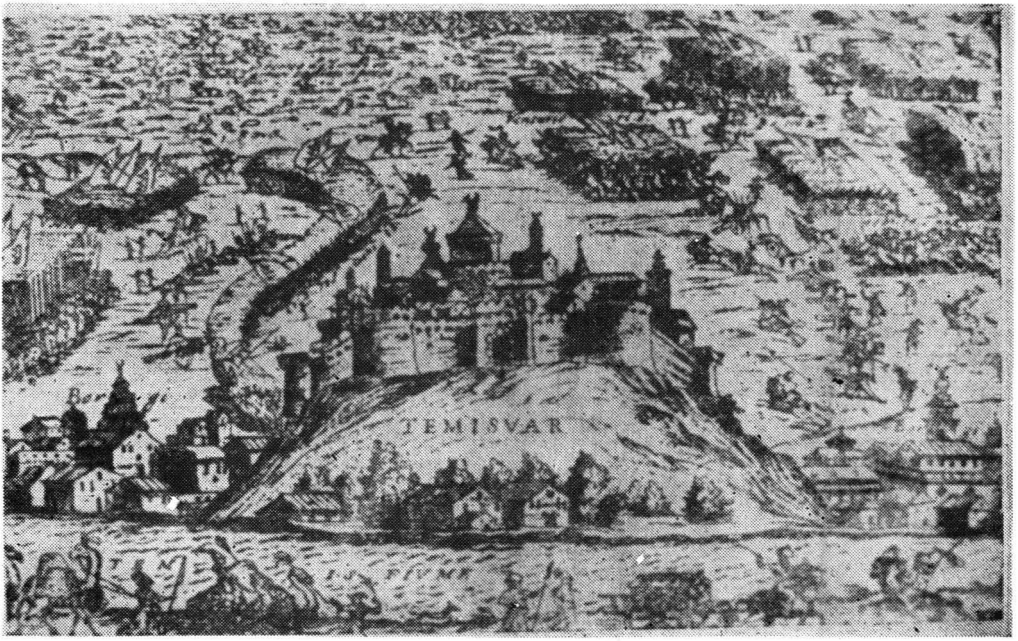

Lupta de la Timișoara, 1596

Document de la Mihai Viteazul, ca domn al Țării Românești, cu însemnare autografă. 1596, februarie 1

Ieremia Movilă, domn al Moldovei,
1595—1606

Ieremia Movilă şi fiul său Constantin,
după fresca de la Suceviţa

Monedă a lui Sigismund Báthory, bătută în Transilvania, 1597

Mihai Viteazul, după fresca de la Căluiu

Mihai Viteazul, după fresca de la Biserica Domnească din Tîrgoviște

Alt portret al lui Mihai Viteazul

Mihai Viteazul — stampă contemporană

Mihai Viteazul — stampă contemporană

Mihai Viteazul — stampă contemporană

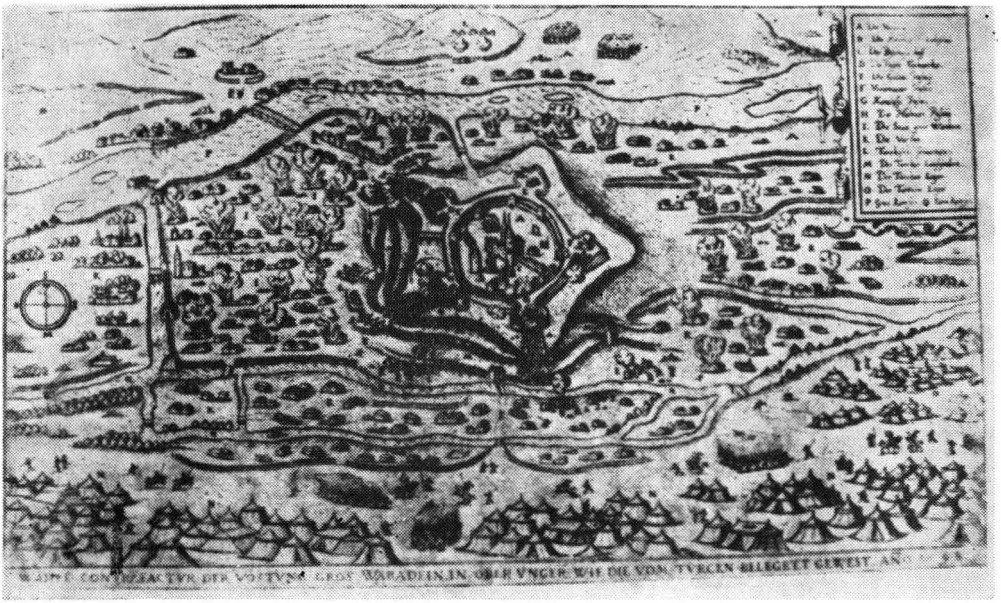

Oradea asediată de turci în 1598

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, 1599

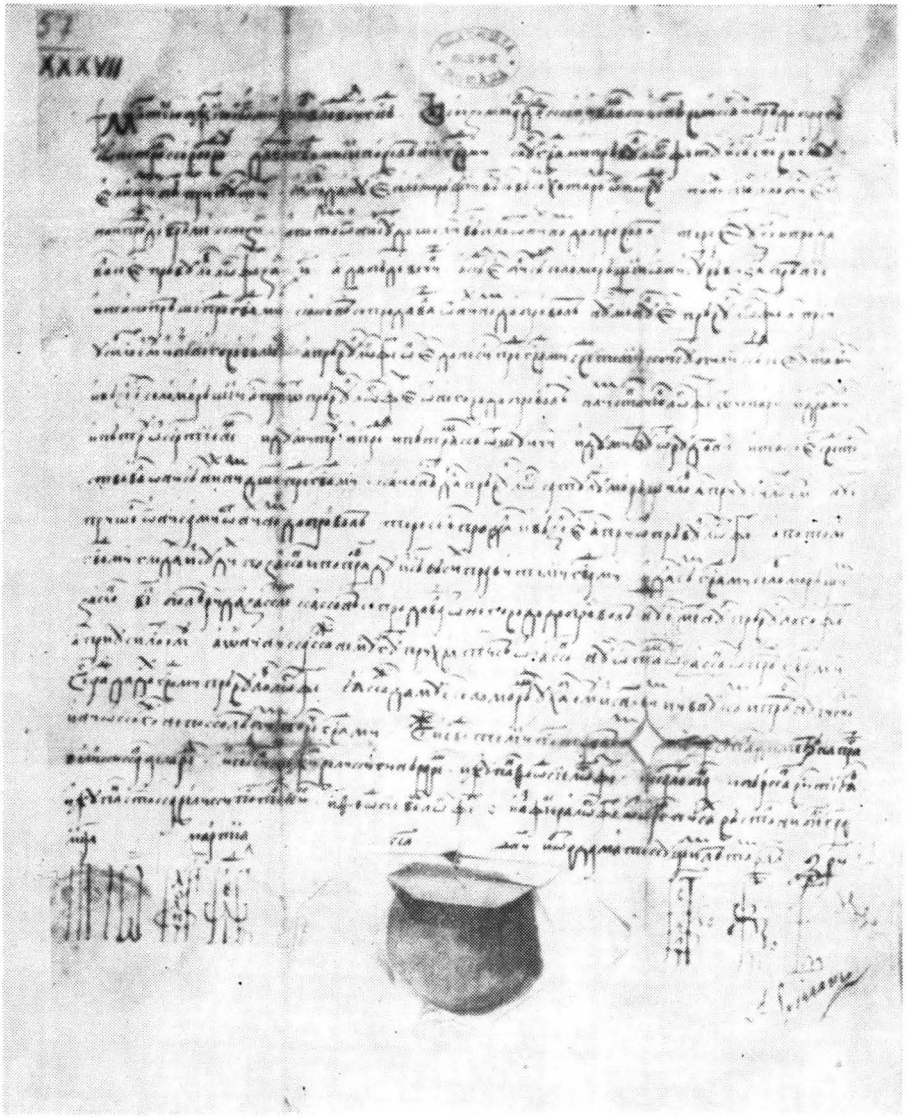

Document de la Mihai Viteazul, ca domn al Transilvaniei și al Țării Românești. 1600, martie 21

Piatra de mormînt a lui Stroe Buzescu. Cuprinde povestirea luptei sale cu tătarii, 1602

Pecetea lui Mihai Viteazul, ca domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei

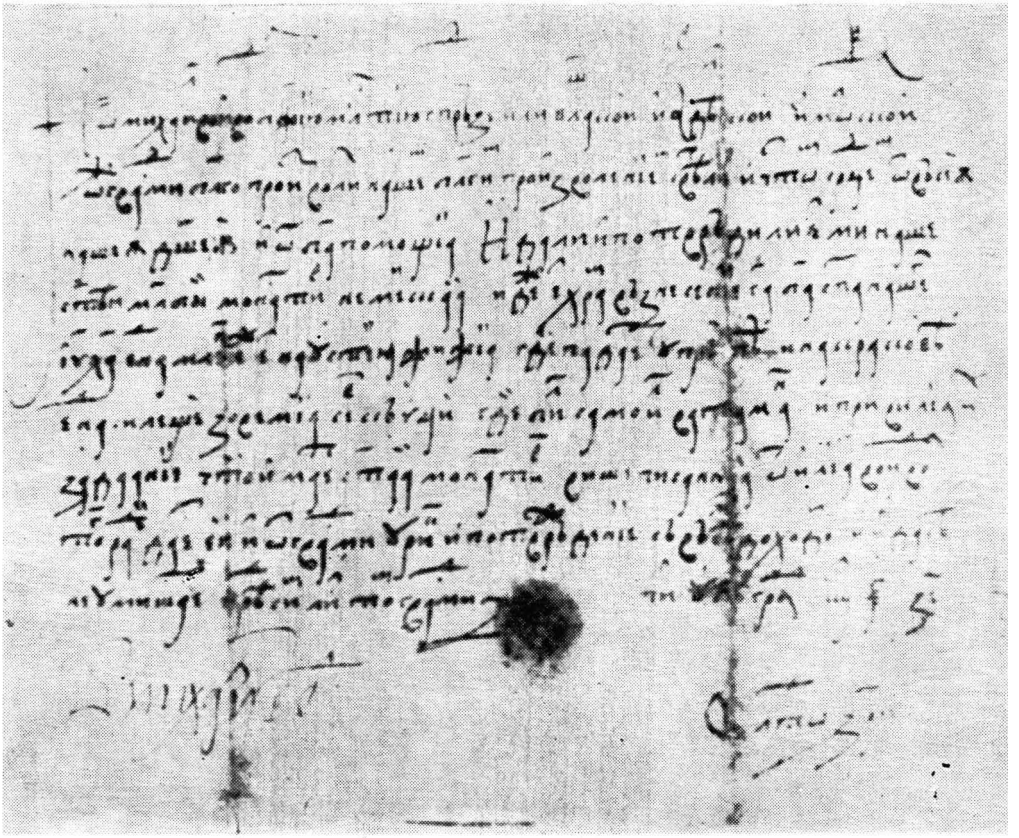

Document de la Mihai Viteazul, ca domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei. 1600, august 17

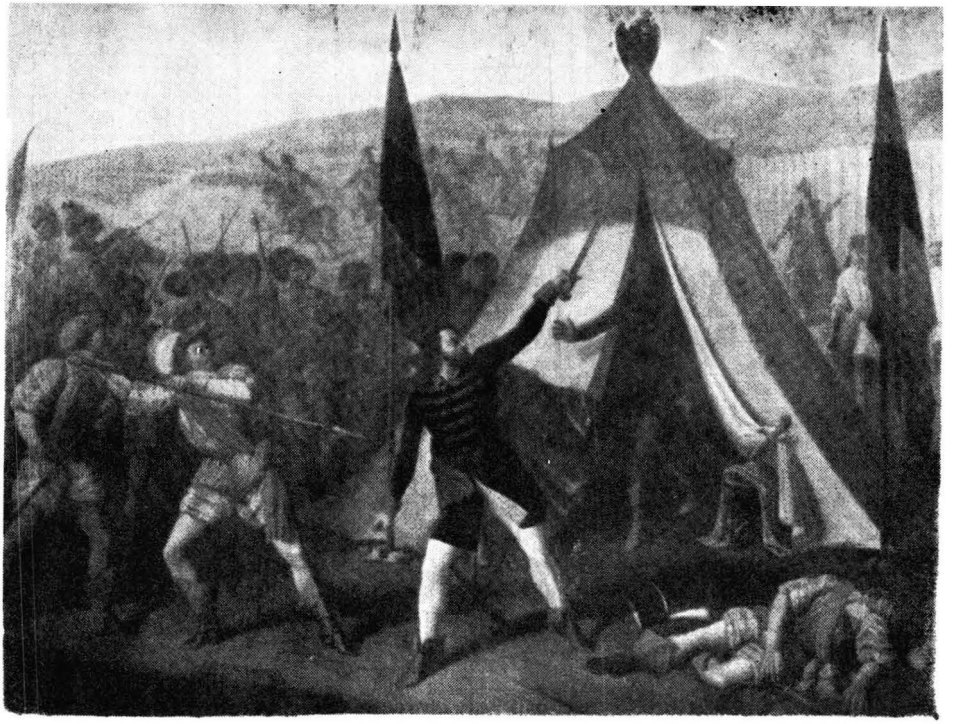

Uciderea lui Mihai Viteazul

Tablou de C. Lecca

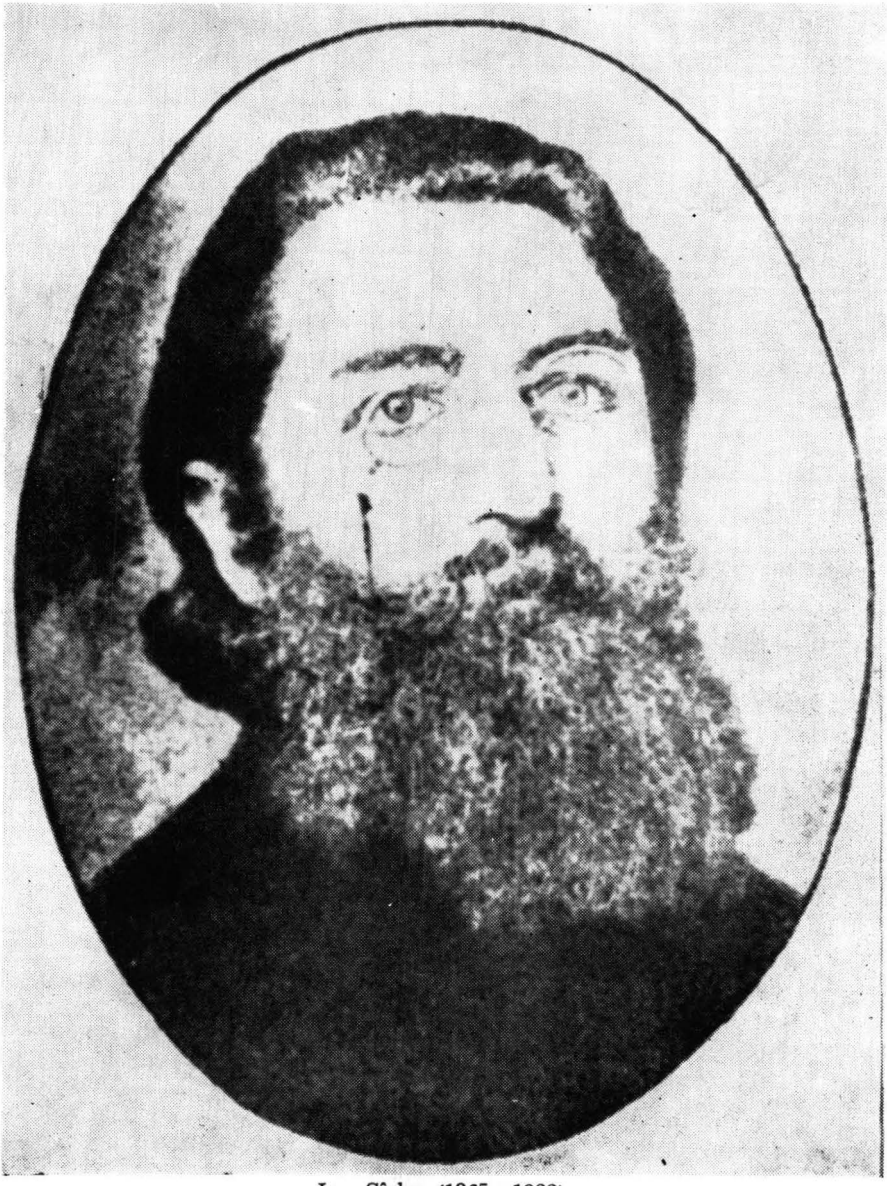

Ion Sîrbu (1865—1922)

Corpul de unguri mai vru să se încaiere o dată, dar i se răspunse cu foc la focul ce slobozea din tunul luat de la Lazar, şi atunci se traseră toţi înapoi în tabere.

Lupta asta o aseamănă scriitorul cu aceea de la Agria, înainte de trei ani, cu deosebirea că transilvănenii n-au fugit, ci s-au depărtat în linişte. A încercat Mihai Vodă a le pune o cursă spre a-i scoate din tabără. Aci au venit la unguri de la români doi oameni, ofiţerul Avram Raţ şi Ion Şipoş, vestindu-le că oastea lui Mihai s-a împrăştiat şi a luat-o la fugă. Cei rămaşi în tabără abia adună lucrurile să fugă şi ei. Deci trebuiesc urmăriţi. Cînd vor auzi ei acum zgomotul armelor ardelene, nu se vor opri pînă în Ţara Românească. Unii erau gata să creadă, dar cei mai mulţi socotiră că e vreo apucătură vicleană. Şi mai bine hotărîră a se scăpa de acolo. Astfel o şterseră, pe la 9 ceasuri, „în grabă, lăsînd Românului tabăra dimpreună cu biruinţa şi patria".

La asta nu se aşteptase voievodul, vestea şi dovada îi fură aduse de cei doi oameni, Avram Raţ şi Şipoş, care se întoarseră încărcaţi de pradă din tabăra ungurească, pe cînd oastea română se dase la odihnă, păzită de străji nenumărate. Atunci întreaga oaste a năvălit în tabăra părăsită de duşman jefuind-o şi petrecîndu-şi acolo pînă la ziuă [236].

Deosebit de cum ştim de la Malaspina e în această povestire ce se arată atît de firească, începutul luptei şi timpul cînd era gata să se spargă oastea română şi cînd Kornis fu prins. Fără îndoială, nunţiului i se cuvine mai mult crezămînt, ca unuia care a fost martor cu ochii, şi nu avea, în acest punct, temei de înfrumuseţare.

Darahi încă adevereşte că aripa stîngă a lui Mihai a fost de două ori fugărită [237].

Mai puţin amănunţită şi mai departe de celelalte mărturii e povestirea lui Spontoni care scrie întîmplările după cum le va fi auzit de la ungurii din jurul lui Basta. El zice că Mihai ar fi avut (după ce artileria deschise lupta) greu lucru cu ungurii, dată lupta lor aprinsă şi deznădăjduită, dacă generalul Gaspar Kornis, luptînd în front, n-ar fi fost prins de escadroanele moldovene care stau pe pace. Şi el încă-i aruncă bănuiala ce a pricinuit-o tuturor de a fi fost înţeles cu voievodul român, fiindcă fără apărare s-a dat prins. El s-ar fi temut că, întărindu-se cardinalul în domnie, putea să-şi răzbune asupra lui, pentru că a fost unul din aceia ce au dat sfat lui Sigismund să omoare pe Balthazar, fratele lui Andrei (Spontoni crede că-i era tată). Lăţindu-se în oastea transilvană vestea despre prinderea generalului, ea începu a se încovoia : apoi o luă la fugă în nerînduială, urmărită de românii înviorați ; infanteria fu mai toată ucisă. Atunci cardinalul, văzîndu-şi oastea zdrobită, repede se şterse din luptă cu optzeci de călăreţi ce-l păzeau, vrînd să se scape în Polonia, trecînd prin Moldova [238].

Vineri, îndată la ziuă, Mihai trecu şi el în tabăra părăsită a transilvănenilor, fără de oaste. Acolo porunci să fie adus şi Gaspar Kornis. Apoi sfătuindu-se împreună, acolo în cortul cardinalului, hotărîră a trimite prin tot Ardealul scrisori, iscălite de Vodă şi Kornis, şi domnul şi porunci să se scrie îndată în chipul acesta : „Onoraţilor, cum s-au petrecut lucrurile

între mine şi cardinalul, principele vostru, ştiţi bine. De aceea ne rugăm să nu înstrăinaţi hotarele de la majestatea sa prea sfinţită şi de la ţara Ardealului ; cei ce vor sluji aci cu deosebire majestăţii sale, ne vor fi şi nouă prea plăcuţi şi vrednici de răsplată. Dacă vă lipseşte ceva, scrieţi-mi mie, cît mai repede, de vreme ce eu port grija în această ţară în locul majestăţii sale, pînă la altă rînduială. Auzim că au rămas mulţi din voi cu soldul neplătit, aveţi încredinţarea că-l veţi căpăta şi pe acesta de la noi".

„Într-asta veniră la voievodul în cort cu daruri judele regesc cu judecătorii de scaun şi cetăţenii juraţi ai oraşului Sibii, de la care află hotărît de cardinalul că vrea să fugă în Polonia, şi n-are nicicum de gînd să-şi mai cerce norocul". Se aduseră în două rînduri şi scrisori de la episcopul Dimitrie Náprágyi care se află închis la Alba Iulia, pentru credinţa păstrată majestăţii sale. Între altele el scria că drumul la capitală e slobod, căci şi fratele cardinalului a fugit [239]. După toate acestea, socotind chiar că scrisorile lui Náprágyi vor fi fost aduse mai amînat, poate una vineri şi una sîmbătă, nu putem şti întrucît ar cuprinde ceea ce citim la Malaspina mai mult decît laude de sine. El zice că Mihai ar fi vrut să trimită cazaci pentru urmărirea cardinalului, dar dînsul l-a împiedicat. Tot aşa că dînsul l-a oprit să nu taie în bucăţi oastea risipită a cardinalului [240]. Mai ales că avem altă mărturie care ne spune, în cît priveşte urmărirea cardinalului, că voievodul n-a lăsat-o baltă, cum era firesc lucru, ci a trimis mii de oameni să-l caute în toate părţile [241].

Reprezentaţiunii sibiene domnul îi porunci, îndată cu prilejul înfăţişării ei, să numere morţii din bătaie şi să-i îngroape. După Malaspina, care zice că şi-a avut şi el oamenii săi acolo, n-ar fi fost mai mulţi decît 1 500 de morţi, şi aceştia în parte mare din oastea lui Mihai. Ambasadorii domnului la împăratul vor povesti însă de 2 927 de ardeleni căzuţi şi 1 000 prinşi vii, pe cînd pe partea românească n-ar fi pierit mai mult de 200, ceea ce iarăşi se arată a fi puţini, în cît priveşte pe aceştia din urmă. Numărul întreg al morţilor îl dă şi secretarul domnesc Darahi cu peste 3 300 — dintre români nici un boier. Petru Armeanul va spune lui Ungnad că au fost 3 027 de morţi — între ei mulţi nobili unguri [242]. Aceasta adevereşte şi Szamosközy, pomenind pe mulţi nobili cu numele şi spunînd, cum pare mai firesc, că de amîndouă părţile au căzut cam tot atîţia — la vreo două mii : nu sîntem lămuriţi, dacă din fiecare parte, sau atîta peste tot. „Două mii din fiecare parte" (ex utraque parte) i se spunea lui Forgách, în aceste zile [243]. La toată întîmplarea noi trebuie să rămînem pe lîngă numărul de vreo 3 000 de morţi. Tot de la Szamosközy aflăm că, neputîndu-se săpa o groapă atît de adîncă, ei au foşt adunaţi grămadă, punînd un rînd de glii peste fiecare rînd de trupuri, aşa că s-a ridicat o adevărată dîlmă (Ita tumulus in collis speciem exaggeratus . . .) ce se poate vedea la a doua piatră de drum de la Sibii [244].

În tabăra ungurească au aflat românii ţoale, corturi, cai (?) şi chiar bani gata (?), şi ce era mai de preţ pentru domnul — 45 de tunuri mici şi mari [245].

Mai e de pomenit că secuii, pe cînd stau în pace în tabără, băgînd de seamă că George Ravazdy e prins şi scutit în trăsura voievodului, l-au luat de acolo şi l-au tăiat [246]. Aveau mare necaz pe el încă din timpul lui

Sigismund, care l-a pus prefect în cetatea Odorhei din secuime, pentru cîtă asuprire le-a făcut și pentru asprimea cu care a năbușit răscoala lor, pe cînd Sigismund se afla la Praga, în 1596 [247].

„Cîștigînd cu atîta noroc o învingere așa de mare și ajungînd stăpîn peste o țară a cărei cuprindere a fost totdeauna socotită de turci și de alții nu numai de grea, dar chiar de peste putință“ [248], Mihai Viteazul [...] își luă — cine era să i-l dea ? — și porunci să i se dea din partea tuturor locuitorilor Ardealului titlul de : *„voievod al Țării Românești de peste munți“* [249] [...]. Era un titlu menit a înlătura orice bănuială deasupra faptei ce a săvîrșit și, arătînd izvorul puterii sale, să dea dovadă de legalitatea ei.

Malaspina îl bănuia pe voievod de la început, cel puțin așa scrie în raportul său de la 14 noiembrie, că ar fi întrebuințat „numele împăratului“ numai „de sperietoare“ (per spauracchio) și că în faptă vrea să păstreze țara pentru sine. De aceea, zice el, cu lămurită dorință de a se lăuda și a-și înălța meritele pe care nu știm de fel dacă le avea, cînd Mihai începu tocmeli cu sibienii și cu senatorii și nobilii pentru a-i face jurămîntul de supunere, atunci, îndată după prezentarea lor în tabără, „adunai apoi nobilii ce erau în Sibii dimpreună cu judele regesc și sfetnicii orașului, și mă tocmii cu ei ce lucru rușinos ar fi, dacă un valac ar domni peste o țară așa nobilă ca aceasta, întărindu-i să fie cu băgare de seamă la facerea jurămîntului“. Așa s-a întîmplat că ei s-au hotărît „a face jurămîntul împăratului, și lui numai ca locotenentului și căpitanului său“, astfel că, dacă împăratul nu l-ar lăsa în acest rang, popoarele să fie libere de îndatorirea către el [250].

Socotind însă că Mihai Vodă s-a luat de la început, chiar și după mărturisirea nunțiului, titlul de locotenent al împăratului, e lucru firesc că el nici nu putea cere jurămîntul într-alt chip, și toată vorbăria lăudăroasă a lui Malaspina pare mai mult o răzbunare a lui pentru ocara cuvenită ce a primit, poate tocmai în ziua aceasta după luptă.

Domnul n-avea la inimă nici pe stăpînul lui, sfîntul papă. Înainte de a începe el răscoala, la anul 1594, trimisul papal în Orient, Comuleo, se feri de el, cu toată setea cu care era așteptat, și trecu din Ardeal în Moldova. Pe urmă, după ce nunțiul Di Cervia i-a văzut cu ochii vitejia în luptele ce urmară după Călugăreni, pînă ce Sinan fu scos din țară ; după ce domnul a mai dat atîtea strălucite dovezi de bărbăție și a făcut atît bine creștinătății apusene ; după ce toate acestea se știau bine la Roma ca și la Praga și Viena, domnul a avut curajul a trimite și el un deputat la sfîntul scaun pentru a cere, în două rînduri, ajutor bănesc pentru război, cum știa că dase vecinului său și împăratului. Întîia oară, în 16 august 1597, Clemente VIII, îi răspunse scoțîndu-se cu multele cheltuieli ce a avut și el cu purtarea acestui război turcesc în Ungaria. Se află în așa strîmtoare de bani, zicea, încît cu toată deosebita iubire ce are pentru el, a cărui vitejie și bărbăție pentru creștinătate o laudă, nu-i poate da ce cere. Tot așa îi va răspunde și a doua oară, în 12 octombrie 1598. Și acum nu mai știa de laude, mai mult ca înainte încă, la adresa domnului pentru silințele, bărbăția și statornicia lui pentru apărarea creștinătății. I-a citit cu drag scrisoarea și a aflat toate de la delegatul său Hector Varsi (=Vorsi),

pe care nu l-a putut primi îndată, fiind bolnav ; dar e atît de stors de multele cheltuieli, încît nu-i poate da nimic. Îi făgăduie însă pentru anul viitor. Nu uită totuşi, de astă dată, a-l chema la unire cu biserica romano-catolică „care e columna şi tăria adevărului", pe cînd din nenorocita asta de despărţire cîte rele şi pagube ies ! [251].

În anul următor, 1599, cînd Germanicus, episcopul „sancti Severi", care nu e decît Malaspina, plecă în Ardeal, el primea o scrisoare şi pentru Mihai Vodă, care îi „va spune mai pe larg toate" ce vrea papa să ştie domnul [252], dar de vreun ajutor bănesc, cum făgăduise, nici pomană nu făcea.

În astfel de împrejurări Mihai Vodă n-avea decît să-l mai descopere pe Malaspina în amestecături cu sibienii şi cu ungurii ce s-ar fi mai aflat între ei, pentru a nu-l mai cruţa cu răfuiala de care s-a învrednicit. El îl chemă la sine şi-i aruncă spre dojană vorbele astea : „Tu care ai scris lui George Basta şi la Curtea împărătească că eu sînt trădătorul majestăţii sale împărăteşti, patronul meu prea milostiv, şi că am făcut pace cu turcii şi cu cardinalul, acuma vezi ce nedreptate mi-ai făcut [...] şi dacă n-ar trebui să păzesc anumite respecturi cuvenite, altfel aş lucra cu tine, căci am ştire despre lucrările ce-ai făcut tu pentru binele creştinătăţii şi serviciul majestăţii sale împărăteşti în regatul Poloniei" [253].

Într-asta Mihai Vodă putea şi trebuia să aibă ştirea neîndoioasă că principele bătut într-adevăr a luat-o la fugă prin munţii hotarnici din secuime, pentru a trece în Moldova. Aceasta chiar dacă e drept ce spune cronicarul că ar fi mai petrecut două nopţi şi o zi în Odorhei, după bătaie [254]. Dacă a făcut această greşală ce a plătit-o atît de scump, se vede că a făcut-o în nădejdea ajutoarelor din Moldova.

Îndată după intrarea lui Mihai în Ardeal, la 9/19 octombrie, Andrei a cerut ajutorul prietenului său moldovean şi printr-alte scrisori decît cele prinse de Mihai. Anume au fost trimise aceste scrisori din Alba Iulia la 21 octombrie, prin mijlocirea judelui săsesc din „Nosen", care cerea colegului său rămas acasă să le trimită, sub pedeapsa pierderii vieţii, prin cineva credincios, nicidecum printr-un valac, în grabă mare, la voievodul Moldovei [255]. Şi Ieremia Vodă le primi într-adevăr şi plecă cu oastea sa spre Ardeal, trecînd, la 26 octombrie, prin Cotnar [256] şi ajungînd pînă la Roman, unde se află, cînd căpătă de la Toma Ciomortani ştirea căderii vecinului [257]. Ciomortani e singurul nobil ungur din societatea cardinalului care a putut scăpa în Moldova [258].

Căci a treia zi după bătălie, sîmbătă dimineaţa, principele, la toată întîmplarea, nu mai aştepta ajutorul nimănui. El putea şti acum că oastea sa e desfiinţată, că Sibiul s-a supus, că nu mai e nici o mîntuire în ţara sa, şi plecă însoţit de 102 sau 104 nobili, mai mulţi secui, care îşi duseseră înainte de bătălie încă soţiile şi banii la Odorhei. Ei plecară cu toţii să treacă munţii, pe cărări ascunse, lăsînd cîrmuitor în Odorhei pe George Palatici. Cunoscători ai locului, nobilii secui vreau s-o ia pe cărarea muntelui Harghita, să străbată pe neaşteptate, în goana mare, Ciucul şi să treacă pe valea Tarcăului în Moldova [259].

Dar secuii, dezrobiţi de Mihai şi avînd voie, de la intrarea lui în Ardeal, a-şi ucide nobilimea, prinseră veste şi plecară, în număr de vreo 300, să le caute urma. După două zile de fugă şi căutare, către seară, ei îi aflară prin munţii prăpăstioşi ale căror cărări le închiseseră prin lemne

tăiate şi, armaţi bine cum erau, se luară la luptă cu ei. Toţi nobilii au fost risipiţi care încotro şi ucişi în fugă. Numai principele cu Ion (după unii Nicolae) Mico şi pînă la un loc şi Ştefan Fekete (Negru), a mai putut scăpa după această întîia vînătoare. Cest din urmă, rănit greu, a căzut apoi leşinat, şi a fost acoperit cu crengi şi frunze de cardinalul şi de Mico, de unde venindu-şi în fire, după ce trecuse primejdia, s-a sculat şi s-a dus la ale sale acasă, povestind cele întîmplate. Iar principele şi Mico, rupţi de oboseală, suiră pe loc silnic coama muntelui, descălecînd de pe cal, şi urmînd licăririi unui foc, traseră la o stînă. Acolo au găsit un păcurar (poate român) de la care cardinalul a cerut ceva de băut. Şi păstorul i-a dat lapte, după unii, ori i-a adus apă, după cum scriu alte mărturii — destul că a primit un galben în dar. Depărtîndu-se puţin principele de acolo, s-a pus să odihnească cu capul răzimat pe trunchiul unui lemn răsturnat, sub paza lui Mico, în loc neumblat, şi a adormit. Curînd după aceea se auzi zgomotul urmăritorilor. Ei au dat pe la stînă şi cu ameninţări au întrebat păstorul pe cine găzduise şi unde-s ? Acesta de frică a spus că trebuie să fie în apropiere străinii. Mico a păşit înaintea lor să-i roage cel puţin pentru viaţa principelui. Dar ei fără multă vorbă îl uciseră întîi pe el, apoi se zvîrliră asupra cardinalului care căzu, luptîndu-se cu sabia, lovit de o muchie de săcure în frunte. Întîi îi retezară degetul pentru a-i lua inelul. Apoi îi tăiară capul şi-l luară cu sine, pentru a-l duce cîndva voievodului Mihai [260]. La el n-au aflat decît 600 de galbeni, de la toţi însoţitorii lui însă secuii au strîns o pradă de vreo 20 de mii de galbeni [261]. Ucigaşul principelui a fost secuiul Mihai Balázs, numit şi Ördög (Dracul) din Maiad [262]. Şi l-au ucis pe muntele Fagul păstorului, deasupra Sîndominicului [263] sau a Sîntomaşului, în apropiere de graniţă, pe la pasul Ghimeş sau al Trotuşului, cum îi ziceau în Moldova, la locul numit „Nascalat“ [264].

Ziua acestei groaznice căsăpiri nu se poate hotărî sigur. Sînt mărturii ce pot fi crezute, pentru duminică seara, tîrziu, în 21/31 octombrie [265]. După Darahi, cardinalul ar fi rătăcit patru zile prin munţi, care socotite de la ziua luptei de la Şelimbăr, ar ieşi tot la datul de 31, — dar el spune că aceste patru zile le petrecu numai în societatea lui Mico, deci după lupta din munţi între nobilii ce-l urmau în pribegie şi între ţăranii secui [266]. Altă mărturie pune datul uciderii tocmai pe a doua duminică după sfîntul Simion (şi Iuda), care ar fi abia la 7 noiembrie [267]. Dar e foarte greu de crezut ca principele să fi rătăcit atîta vreme prin munţi [268] şi să nu fi putut trece în Moldova. Şi e sigur că lupta nobililor cu secuii s-a petrecut mult înainte : la 5 noiembrie Ieremia raporta asupra celor petrecute la Şelimbăr, după povestirea lui Ciomortani [269] — şi nu putem trage la îndoială că Ciomortani n-ar fi fost între însoţitorii principelui. După toate, se pare că cel mai mult crezămînt se cuvine datului dintîi, 21/31 octombrie.

Astfel se stinse nefericitul cardinal Andrei, în vîrstă de vreo 28 de ani. Era un om blînd cu fire, de statură înaltă, bălai, dar umbla ras şi tuns, cum se cuvine unui preot catolic [270]. Dorul de mărire, fala domniei pentru care-i lipsea pătrunderea sufletului omenesc îi aduse căderea : el nu înţelese că era dator a urma politicii lui Mihai Vodă, a omului încărcat de fapte măreţe, care nu putea, chiar altul de-ar fi fost, să primească şi să poarte ascultarea şi supunerea faţă de un preot ce nu s-a învrednicit prin nimic de norocul la care a ajuns.

Pe cînd în Munţii Ciucului zăngăneau săbiile şi pocneau pistoalele secuilor pentru a curma viaţa unei măriri de şapte luni, învingătorul primea închinarea şi darurile capitalei de ieri a nefericitului domn şi hotăra cu deputaţii ei — Martin Thury, Stefan Sartorius (Inauritus) şi George Nadlabu, ziua şi chipul primirii lui în zidurile lor. Nu se putea atunci şti nimic de moartea cardinalului, chiar de s-ar fi întîmplat la cel mai timpuriu dat din cele arătate. Dar se ştia că o oaste ardeleană nu mai e nicăieri, că fugarii au luat drumul pribegiei, şi deputaţiile oraşelor soseau una după alta în tabăra de la Sibii.

La 1 noiembrie stil nou, în ziua tuturor sfinţilor la romano-catolici, Mihai Vodă intra în triumf în Alba Iulia. Náprágyi îi trimise, cînd se apropia, cheile cetăţii [271]. Apoi ieşi el însuşi înainte, în însuşirea-i de episcop catolic şi fost cancelar al lui Sigismund, cu ceata întreagă a preoţilor lui, îmbrăcaţi în toată parada bisericească, fericindu-l şi poftindu-i domnie lungă, curată şi plină de biruinţe fără de sfîrşit. Nu ştim ce va fi răspuns voievodul şi peste tot dacă a răspuns. Poate martorii cronicarului vor fi uitat a-i spune, ori au fost uimiţi de impresia covîrşitoare a figurii lui şi nu mai ştiau. Tînărul domn era de 41 de ani atunci, dar nu arăta mai mult de 36. „Cu părul ars, urzin la faţă, de statură înaltă şi uscăţiv, el avea ochi negri, cufundaţi în cap [...] era tăcut şi gînditor“ [272]. Acest portret ce ni-l dă un martor cu prilejul biruinţei lui asupra cardinalului, anevoie ni-l putem închipui luînd aerul dulce al omului fără de grijă, în timpul procesiunii lui triumfale în Alba Iulia. Domnul călărea pe un mîndru cal sîrbesc, în păr albui (coloris glauci subcandidi), poate mai mult albastru şi înaintea lui erau purtaţi de frîu alţi opt cai de toată frumuseţea, cu şei şi frîuri aurite şi argintuite. El însuşi era îmbrăcat într-o manta albă de mătasă cu fire de aur ţesute prin ea şi mai purtînd şi o tunică din aceeaşi materie. Şoimi de aur, semnele familiei lui, închideau ca nişte copci late gura mantiei, prinzîndu-se în ciocuri. La brîu îi atîrna o sabie scurtă turcească, încovoiată (cimitară), în teacă de aur ce sclipea de pietre scumpe. Capul i-l împodobea o căciulă unguréască (ungarico pileo), care nu poate fi alta, cred, decît cunoscuta căciulă a voievozilor români, cu tuf de pene negre de cocor din Baleare. Avea încălţăminte (ghete — calceus) de piele fină gălbuie-roşcată ce i se zice gălmăjin (quod genus carmesinum vocant). Ele îi acopereau picioarele pînă la tălpi, dar în loc de curele îi înfăşurau pulpele şi fluierele pînă la genunchi panglici de mătasă galbenă, pe care străluceau pietre scumpe. Opt trîmbiţaşi suflau un cîntec, după obicei turcesc, însoţiţi de sunetul tobelor de metal. Altul era rîndul flautiştilor şi al celor ce ziceau în fluier. Pe ei îi urmă, apoi o bandă de zece ţigani cu capul gol, cîntînd cu ghitara. La dreapta şi la stînga domnului mergeau pe jos cîte opt paji îmbrăcaţi uşor ca de fugă, fluşturînd încoace şi încolo. După el duceau fîlfîind steagurile Báthoreştilor, luate în bătaie. Apoi urmau boierii mari şi alţii din boierime, tot călări, şi rîndurile nesfîrşite ale oştilor. Astfel a intrat pe „poarta Georgiana“. Se zice că pe drum ar fi întrebat Mihai pe Ştefan Bodoni, unde crede că trebuie să tragă în gazdă ? „În palatul principelui Andrei, fără îndoială, a răspuns acesta“. La ce Mihai îl tăie cu cuvîntul : „Oare şi acum mai e al principelui Andrei ? Nu sînt eu învingătorul ?“ [273] [...]

Întîiul lucru după aşezarea sa în Alba Iulia fu numirea lui Náprágyi în postul de cancelar al ţării, cum a fost sub Sigismund [274]. Apoi pregătiră formula de jurămînt pentru toţi magnaţii şi nobilii ce aveau să vină la Curte. „Eu (cutare) jur pe Dumnezeu cel viu, care e Tatăl, Fiul şi Duhul sfînt, că voi fi credincios şi drept guvernatorului majestăţii sale împărăteşti romane pentru Transilvania, lui Mihai Vodă. Voi fi duşman duşmanilor şi prieten prietenilor lui, şi orice voi auzi că ar fi împotriva lor vă voi arăta magnificenţei voastre. Aşa să-mi ajute Dumnezeu" [275]. Apoi se îngriji „pentru întărirea inimilor locuitorilor deznădăjduiţi ai ţării". Deci îndată [276], încă la 4 noiembrie, el dete decretul de chemarea celor în drept la Dietă, pe ziua de 20 noiembrie. „De vreme ce potrivit vremurilor de acum", se zice acolo, „înfăţişarea d-tale aici la noi e de lipsă şi se poftеşte, îţi aducem aminte („te admonestăm" — intjuk) şi te rugăm că de azi în 15 zile să fi de faţă la noi". Îi asigură apoi că nu vor suferi nici o pierdere, nici în averea nici în persoana lor. Dar, dacă nu se supun, atunci să nu învinovăţească pe nime pentru urmări [277].

În aceeaşi zi Mihai Vodă vestea pe împăratul prin Petru Armeanul despre biruinţa şi isprăvile sale.

„În sfîrşit odată", scria el, „s-a răzbunat maiestatea voastră prin mine cu sabia, la 28 luna trecută, de nedreptăţile făcute de atîtea ori maiestăţii voastre şi întregii Case austriece, nu ştiu, de transilvăneni, sau mai mult de principi. Căci cardinalul Báthory a ieşit înaintea mea la zidurile Sibiului în tabără cu toate treptele ţării, mai ales cu oaste adunată şi de ţărani (Collectitia et plebeia manu), deoarece oaste năimită (stipendiarios) n-a avut. Şi, după ce ilustrisimul domn, nunţiul apostolic, destul s-a ostenit a face pace între amîndouă oştile gata de luptă, dar principele, care s-a băgat cu puterea în dreptul maiestăţii voastre, n-a vrut să părăsească ţara, ci s-a încumetat să-şi cerce norocul cu armele. *Eu, încrezîndu-mă în Dumnezeu şi în dreptatea cauzei maiestăţii voastre, ca răzbunători ai celei mai mari călcări de jurămînt, m-am luat la luptă cu el.* El şi-a pierdut toată tabăra, a fost fugărit de mine cu toată oastea, nu fără mare durere a inimii mele, ce se poate înţelege din vărsarea sîngelui a cîtorva mii de creştini din amîndouă părţile. Astfel am cuprins, în prima zi din noiembrie, care era închinată serbării tuturor sfinţilor, triumfători Alba, capitala Transilvaniei. Acestea am vrut să le aduc la cunoştinţa maiestăţii voastre prin curierul meu special. Celelalte le voi arăta în curînd mai pe larg maiestăţii voastre, prin anumiţi fruntaşi străluciţi din Transilvania şi Ţara Românească" [278].

Viitorul va atîrna acum de purtarea ce va avea împăratul către răzbunătorul său, de rînduiala ce va face în privinţa cîrmuirii ţării ce i-a fost pusă la picioare, de îngrijirea grabnică pentru împăcarea soldului datorat oastei năimite a domnului biruitor şi de întrebuinţarea ei aşa ca să nu fie silită a sta multă vreme pe spinarea ţării în odihnă. Firește că, oricare vor avea să fie propunerile lui Mihai Vodă, împăratul n-avea dreptul a-l trimite numai aşa peste graniţă, după ce atîta a jertfit, fără a-i da răsplată vrednică de fapta ce a săvîrşit. Şi aceasta nu putea fi mai mică decît însărcinarea lui cu cîrmuirea ţării cucerite, dacă nu era să fie trimis un arhiduce, dacă nu se umplea locul, acum într-adevăr gol şi liber, cu Maximilian, fratele împăratului, de mult candidat la această domnie. Înţelepciu-

nea cea mai mică chiar nu îngăduia a-i cere voievodului, bunăoară, să lase ţara spre cîrmuire unui Basta, unor simpli comisari, oricare ar fi fost, unor oameni care n-au dat nici bună ziua la lucru [...]. Dacă era înţelegere pentru această datorinţă la Curtea împăratului, atunci toate aveau bine să meargă. Bine era, negreşit, cum am zis, şi dacă venea arhiducele Maximilian în Ardeal, şi lui Mihai i se da putinţa în grabă a-şi mulţumi oştile şi a urma mai departe, într-alte locuri, cursul biruinţelor sale, unde i se putea da şi lăsa mai uşor răsplata şi dobîndа. Aceasta e şi întîia părere a lui Marini, după întîlnirea sa cu preotul Stan în Caşovia, la 5 noiembrie [279].

Aceasta vom înţelege şi din cele ce cunoaştem din spusele celui dintîi purtător al veştii despre biruinţă la Curte, din spusele lui Petru Armeanul. Dacă i se ve da acum soldul oastei pe trei luni şi noi ajutoare ce le vom cunoaşte la locul său, atunci domnul va trece Dunărea şi va căuta pe sultanul la Constantinopol, spunea acesta, tot pentru dobîndа maiestăţii sale. Numai maiestatea sa să ia repede o hotărîre cu privire la Transilvania : „Pentru persoana sa el nu o cere, ba nici n-ar vrea şi nici n-ar putea s-o primească". Se-nţelege, cuvintele din urmă nu pot avea vreo mare însemnătate ; erau pentru a fi îmbiat cu ea cu inimă şi mai uşoară — asta o puteau lesne pricepe împăratul şi sfetnicii săi, dacă aveau cît de puţină cunoştinţă de sufletul omenesc. Şi nu trebuie uitat că aci erau spuse pentru Maximilian [280], ceea ce dovedeşte că el, Mihai, într-adevăr, acestuia nu i-ar fi făcut nici o piedică. În asemenea chip va vorbi domnul şi lui Darahi, pentru căpitanii de la marginea Ardealului, din părţile Ţării ungureşti, ţinătoare de Ardeal : „Nu ştiu ei că, dacă domnul meu prea milostiv îmi va fi poruncit şi numai printr-o scrisoare, eu repede le voi da nu numai marginile ci şi toată Transilvania ?" [...] Aceleaşi lucruri mărturisea şi Náprágyi a le fi auzit de mai multe ori din gura voievodului [281]. Şi tot la acest capăt ne duc şi vorbele ce le citim în raportul lui Radibrat, din 29 noiembrie : „Drept aceea mă rog, serenissime domnule", scrie el lui Matthias, „să nu lipsiţi a cere să fie ajutat cît mai curînd, dar nu cum s-a făcut pînă acuma, ci cu grabă cu mult mai mare. Căci zice voievodul : *Pînă ce am putut să am banii ce mi-au fost îmbunaţi, i-am cheltuit jumătate, trimiţînd atîţia oameni pentru aceşti bani.* Deci, serenisime domnule, vedeţi de cereţi ca să-şi aibă toată îndestularea sa ; căci într-adevăr va vedea alteţa voastră cît folos şi bine va face acest voievod pentru slujba majestăţii sale" [282].

Din toate cele arătate vedem limpede ce gînduri sănătoase ieşeau din capul domnului nostru deştept, chiar în cele dintîi clipe ale celui mai strălucit noroc [...].

Domnul nostru n-a venit în Ardeal nici după avere, nici după mărire deşartă. El a venit ca să poată rămînea soldat brav în cercul politicii pe care singură o vedea a fi de folos ţării sale. Cînd îi vor aduce comorile lui Sigismund Báthory, păstrate la Vécs (pe Mureş în sus), şi vor purta pe dinaintea lui ciubere de argint, aşa de grele, încît unul nu putea fi ridicat de cîte doi inşi, voievodul va zice : „De ce folos sînt acestea acuma ? Ce bani frumoşi s-ar fi putut bate din ele pentru oaste" [283].

Era Rudolf să înţeleagă pe Mihai ? Cam aceleaşi gusturi şi simţiri stăpîneau şi în palatul din Praga ca la Curtea lui Sigismund : împăratul

strîngea şi el scumpătăţi şi purta grija învîrtirii stelelor mai mult decît întorsul firelor încurcate ale politicii. Şi totuşi aceasta, ca şi plăcerea lui pentru citirea amăgitoare a stelelor, pentru astrologie, şi studiile alchimiste, la modă atunci, [284] nu era cine ştie ce scădere grozavă pentru înalta sarcină a domniei peste atîtea ţări şi popoare, într-un timp greu ca acela. Împăratul nu era nici prost, nici rău la inimă — ba avea o cultură foarte înaltă şi multă ştiinţă [285]. Şi afară de pomenitele lui gusturi artistice, ce nu pot fi luate în nume de rău nimănui — ele pot sluji unui domn harnic chiar spre mîndrie —, Rudolf II nu se poate asemăna nici într-un chip cu secătura care căzni pe Mihai, ani de zile, din tronul Alba Iuliei şi-l va mai încurca încă. Ba am văzut pe împăratul înţelegînd pe voievodul nostru mai bine ca oricare din jurul lui, şi vom mai avea un strălucit prilej a cunoaşte că era în stare a-i pătrunde în suflet şi-l ştia preţui, îndată ce mărunţeii din juru-i nu erau să strice rostul cel bun şi dreapta lui judecată. Răul cel mare era lipsa de oameni cu cap şi inimă hrănitoare de doruri înalte, de porniri puternice spre fapte măreţe, între aceia cu care era osîndit să lucreze [286]. Căci alegerea lor e şi un noroc, şi nu totdeauna ai de unde să iei materialul cel bun. Şi poate că tocmai slăbiciunea miniştrilor lui care îi încurcau mai rău grelele trebi ale cîrmuirii, îi spori mai mult suferinţa lui de mîhnire şi întristare, melancolia ce-l cuprinse din nou în anul acesta 1599 [287]. Miniştrii şi sfetnicii împăratului erau cu mult prea mici la suflet şi la minte decît a putea înţelege prilejul frumos pentru o politică mare. Toate vor ieşi altfel decît ne-am putea aştepta. A fost o jalnică rînduială a sorţii ca voievodul cel mare al Ţării Româneşti să trăiască în acelaşi timp şi să fie silit a face politică cu foarte mici şi răi slujitori, cu nevrednici cîrmuitori ai împărăţiei, şi în urmă să fie osîndit a lucra împreună cu duşmanul său de moarte, generalul Basta.

Dar această puternică şi zguduitoare tragedie e, în toată desfăşurarea ei, de cel mai mare interes şi plină de învăţături.

NOTE

[1] A.C.H. Basta către Pezzen, Caşovia, 12 septembrie.
[2] *Hurmuzaki*, XII, p. 457. Rabuss către Maximilian, Viena, 15 septembrie. Tocmai sosise vestea despre pretinsa intrare a lui Mihai în Transilvania.
[3] A.C.H. Rudolf către Matthias, Pilsen, 16 septembrie.
[4] E vorba de numărul de ostaşi ce făgăduise împăratul a-i ţine pe cheltuiala sa.
[5] A.C.H. Caşovia, 15 septembrie.
[6] *Ibidem*, Caşovia, 4 septembrie.
[7] *Ibidem*, 7 septembrie.
[8] *A.R.* Regist. 203, f. 86. Septembrie 14.
[9] A.R. Expedit. 202, f. 75. Octombrie 9.

[10] *Ibidem*, f. 72—73. Septembrie 18.

[11] E vorba de misiunea lui Pribék şi Székely. Dar Basta vorbeşte numai de unul.

[12] A.C.H. Basta către arhiducele Matthias, Caşovia, 15 septembrie.

[13] A.R. Expedit. 202, f. 115. Septembrie 15.

[14] Vezi nota 12.

[15] Asupra datei, vezi A.R. Regist. 203, f. 87, sub 20 şi 23 septembrie, hotărîri luate evident în urma scrisorii acesteia.

[16] A.C.H. Fără dată, dar anexă la scrisoarea din 15 septembrie a lui Basta.

[17] A.R. Regist. 203, sub 23 şi 26 septembrie.

[18] Spontoni, *op. cit.*, p. 90.

[19] *Hurmuzaki*, VIII, p. 202.

[20] A.C.H. Scrisoarea lui Malaspina, Alba Iulia, 7 septembrie.

[21] A.C.T. Rudolf către Matthias, Pilsen, 28 septembrie.

[22] Ibidem. Post-script la scrisoarea citată, scris după ce între timp împăratul primise cererea lui Matthias de la 26 septembrie, de a i se trimite plenipotenţe pentru comisarii numiţi spre tocmeala păcii.

[23] A.C.H. Matthias probabil către Schwarzenberg, 23 septembrie, răspuns la o scrisoare din 20. În *M.H.D.* o scrisoare a lui Pálffy din tabără, 28 septembrie.

[24] *Ibidem*. N. Pálffy către Schwarzenberg, Gran, 22 septembrie 1599. Mareşalul se afla tot aci, în cetate, rănit fiind la Buda, în 7 august. *M.H.D.* III, p. 123. Tot aşa scrie şi arhiducele Matthias în aceeaşi zi. *Ibidem*.

[25] A.C.H. Pezzen către împărat, Praga, 20 septembrie. *Hurmuzaki*, III. 2, p. 325. Depeşă din Praga cu aceeaşi dată.

[26] Scrisoarea citată a împăratului către Matthias, din 28 septembrie.

[27] A.C.T. Împăratul către Matthias, Pilsen, 30 septembrie. Acelaşi către comisari, cu aceeaşi dată.

[28] A.C.H. Pálffy către Paleolog, Gran, 27 septembrie.

[29] *Ibidem*. Copie după scrisoarea lui Pálffy către han şi marele vizir. Esztergom (Gran, Strigoniu), 30 septembrie.

[30] *M.H.D.*. III, p. 123. Gran, 29 septembrie.

[31] A.C.H. Schwarzenberg către Rudolf, Gran, 4 octombrie, cu post-script din 5. Pezzen către Rudolf, Gran, 4 octombrie. Episcopul de Strigoniu către Matthias, Strigoniu, 30 septembrie.

[32] *Ibidem*. Instrucţia comisarilor, 7 puncte, Pilsen, 30 septembrie.

[33] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 334 sq.

[34] *Ibidem*, p. 390—391. Aceste lucruri sînt amintite într-o scrisoare din 21 decembrie a domnului. Vestea că nemţii au înaintat pînă la Careii Mari nu o putea avea încă. Ea îi va fi adusă de curierul care a adus scrisoarea de mijlocire pentru cardinal, destinată împăratului. *Ibidem*, p. 428.

[35] Ambasadorul veneţian ştie de un termen de numai 12 zile. *Ibidem*, III. 2, p. 326. Pietro Dudo către doge, Viena, 2 octombrie.

[36] A.C.R. Rudolf către Matthias, Pilsen, 22 septembrie.

[37] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 334—337.

[38] *Ibidem*, p. 338.

[39] A.C.R. Ferrere berathschlagung der herrn gehaimben Täth eodem die.

[40] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 338—339.

[41] Un răspuns în acest înţeles a dat şi împăratul, la 9 octombrie lui Spinello pentru Malaspina şi deci pentru cardinal : pentru a da o dovadă de credinţă să vină la Solnoc cu oastea şi să se apuce să bată şi alte cetăţi în aceste părţi. Tocmeala dintre împărat şi cardinal să se încheie pînă la sfîrşitul lui noiembrie. *M.C.T.*, IV, p. 327—328.

[42] A.C.T., convolut octombrie—decembrie, f. 66—70.

[43] *Ibidem*, f. 38—41 (=*Hurmuzaki*, XII, p. 465). Pezzen către Matthias, 6 octombrie 1599.

[44] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 328. Depeşa ambasadorului veneţian, Viena, 16 octombrie.

[45] A.C.T. Schwarzenberg către Matthias, Gran, 7 octombrie. Pezzen către Matthias, Gran, 7, 8 şi 16 octombrie. Matthias către împărat, Viena, 10 octombrie.

[46] *M.H.D.*, III, p. 130—132. Rapoarte din Gran, 20 şi 24 octombrie. Vezi şi scrisoarea lui Pezzen din 19 octombrie, în A.C.T., f. 93—95.

[47] A.C.H. Rudolf către Pezzen, 29 octombrie.
[48] *Hurmuzaki*, XII, p. 462.
[49] Scrisoarea din 16 octombrie a lui Pezzen.
[50] A.C.H. Pálffy către Matthias, Gran, 28 octombrie. Pezzen către Rudolf, Viena, 4 noiembrie.
[51] *Ibidem*. Pálffy către marele vizir, Gran, 8 noiembrie.
[52] *Ibidem*, Împăratul către Matthias, Pilsen, 13 noiembrie.
[53] *Ibidem*, Pálffy către Matthias, Gran, 9 noiembrie.
[54] A.R. Expedit. 202, f. 117, octombrie 21.
[55] A.C.T. Matthias către Rudolf, 10 octombrie.
[56] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 328. Raportul ambasadorului Duodo, Viena, 23 octombrie.
[57] *M.C.T.*, IV, p. 326—327. Rudolf către Mihai, Pilsen, 6 octombrie.
[58] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 326. Depeşa ambasadorului veneţian, Viena, 2 octombrie.
[59] Totuşi Pezzen se jeluia la 16 octombrie din Gran că de Transilvania şi Ţara Românească nu se mai aude nici o vorbă.
[60] A.C.H. Rudolf către Matthias, Pilsen, 26 octombrie. Fragmentar şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 473.
[61] *Ibidem*, III. 1, p. 345. Marini către împărat, Caşovia, 5 noiembrie.
[62] Mărturia lui Bethlen, IV, p. 315, nu e o dovadă : parcă e vorba de prima lui misiune, deşi e pusă „în aceleaşi zile" cu misiunea lui Mihalcea în Ardeal.
[63] *Hurmuzaki*, III. 2, p. 328. Raportul ambasadorului, scris în momentul întoarcerii sale de la palat.
[64] Aşa pot înţelege pasajul : „Bitten um Gottes willen um die abdankhung, und haben bei den Herrn Basta, der beiden Landstenden weder Gehorsam noch Credit haben solln (sic)...".
[65] Spontoni, p. 67—68.
[66] A.C.T., f. 102. Pezzen către Rudolf, Viena, octombrie 30.
[67] A.C.H. Memorial iscălit de Rhazensteiner, 3 noiembrie 1599.
[68] *Ibidem*. Rudolf către „Säckhl", Pilsen, 10 octombrie.
[69] *Ibidem*. Basta către împărat, Caşovia, 31 octombrie. Cu post-script din 1 noiembrie.
[70] Vezi scrisoarea citată a lui Basta din 12 septembrie, în *A.C.H.*
[71] Raportul lui Darahi, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 428.
[72] Basta era pregătit pentru această chemare. A.R. Regist. 203, f. 86.
[73] *Hurmuzaki*, XII, p. 518—519. Radibrat către Matthias, Alba Iulia, 29 noiembrie 1599. Cf. şi ştirile însemnate de Bongars, *ibidem*, p. 401. După această mărturie Mihai află acest lucru în urmă, cînd era în Transilvania. Într-o scrisoare a lui Ungnad din Caşovia, 12 decembrie 1600 se vorbeşte de trebuinţa de a se pedepsi aspru *Slatarisch* (care umbla slobod la Făgăraş, contra dispoziţiilor lui), „căci el a descoperit cardinalului, prin trădare, că Majestatea Voastră dimpreună cu Mihai vrea să intre în Transilvania". *Ibidem*, p. 1111.
[74] *Hurmuzaki*, XI, p. 383—384.
[75] *Ibidem*, III. 1, p. 364.
[76] *Ibidem*, XII, p. 488—489.
[77] *Ibidem*, III. 1, p. 433. Raportul lui Darahi.
[78] Szamosközy, IV, p. 104.
[79] *Ibidem*. Se dă şi data de 25 septembrie. Cf. Bethlen, IV, p. 319—320.
[80] Szamosközy, IV, p. 104—105 şi II, p. 274—275. Isthvánffy, p. 477.
[81] Raportul citat al lui Radibrat din 29 noiembrie.
[82] Szamosközy, II, p. 272. Isthvánffy, p. 477.
[83] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 354, de prin noiembrie 1599. Aci se spune anume că secuii veniră la Ploieşti, unde Mihai şi-ar fi mutat oastea de la Bucureşti abia la 17 octombrie.
[84] Szamosközy, II, p. 289.
[85] *Ibidem*, p. 269—270.
[86] *Ibidem*, IV, p. 109.
[87] *Ibidem*, II, p. 283—286.
[88] *M.C.T.*, IV, p. 321. Chemarea la oaste numaidecît şi invitarea la dietă pe ziua sf. Luca, 18 octombrie.

[89] Szamosközy, II, p. 283. Cf. Bethlen, IV, p. 314—315.
[90] *Fundgruben*, III, p. 118 şi Szamosközy, IV, p. 105.
[91] Szamosközy, IV, p. 112.
[92] Idem, II, p. 275—278.
[93] *M.C.T.*, IV, p. 321. Erau chemaţi prin aceeaşi hîrtie în tabără la Sebeşul Săsesc. Dieta judecă pe Bocskay, pîrît de fratele cardinalului, Ştefan Báthory. Se cerea condamnarea la moarte pentru că n-a depus jurămînt şi a scos material de război din cetatea Gurghiului. *Ibidem*, p. 322—326.
[94] Raportul lui Darahi, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 428.
[95] Szamosközy, II, p. 282—283. Trimisul din urmă a fost Sennyei, care aduse vorba liniştirii la dietă. El nu pomeneşte nici de Kornis, nici de Ciomortani în acest timp.
[96] *Ibidem*, IV, p. 100.
[97] Ibidem, p. 112.
[98] Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 428.
[99] Szamosközy, IV, p. 100. Bethlen, IV, p. 352.
[100] Szamosközy, IV, p. 105. Data lui se potriveşte cu cea a lui Darahi.
[101] Data în *M.C.T.*, IV, p. 329, scrisoarea trimisului lui Székely Mihai.
[102] Raportul lui Darahi.
[103] Szamosközy, IV, p. 101 şi 105.
[104] Vezi vol. I al acestei lucrări.
[105] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 524. Ianuarie.
[106] A.C. Ms. 595. 9, f. 828. Constantinopol, 31 martie.
[107] O scrisoare a acestuia către Mihai, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 319.
[108] A.C. Ms. cit., f. 818. Veneţia, 4 iunie, după o scrisoare din Praga din 24 mai. Desigur tot la această cerere se referă ştirea din Viena, 26 iunie, că au sosit scrisori din Polonia cu vestea că ambasadorul moscovit a cerut voie pentru trecerea a 40 mii de ostaşi în ajutorul oştirii împărăteşti, dar nu i s-a dat. *Ibidem*, f. 842. Veneţia, 9 iulie.
[109] A.C.T., f. 74—78.
[110] *Hurmuzaki*, XII, p. 443.
[111] *Ibidem*, III. 1, p. 512. Raportul lui Malaspina din 14 noiembrie 1599.
[112] *Ibidem*, III. 2, p. 525. Relaţie contemporană, tipărită la Roma.
[113] *Ibidem*, XII, p. 438.
[114] *Ibidem*, p. 444. Rabuss către Maximilian, Praga, 26 iulie.
[115] *Ibidem*, III. 1, p. 345. Marini către împărat, Caşovia, 5 noiembrie.
[116] *Ibidem*, XII, p. 475.
[117] *Ibidem*, III. 1, p. 513. Raportul citat, din 14 noiembrie.
[118] *Ibidem*, XII, p. 567. Ungnad către împărat, Sătmar, 2 ianuarie 1600.
[119] *Ibidem*, p. 518 sq.
[120] *Ibidem*, p. 481, ştiri de ale lui Bongars şi p. 485, ştiri din Caşovia, 3 noiembrie, probabil tot de la Marini.
[121] *Ibidem*, III. 2, p. 328. Depeşa ambasadorului veneţian, Viena, 30 octombrie. Pe aceeaşi ştire se bazează şi scrisoarea lui Pezzen către Maximilian. *Ibidem*, XII, p. 478. Data trebuie deci îndreptată : finele lui octombrie, în loc de „noiembrie".
[122] *Ibidem*, III. 1, p. 360. Cluj, 20 noiembrie 1599. Oastea cu care a venit în ţară se zice că a fost cu totul de 25 de mii de oameni.
[123] Cronica anonimă, p. 293 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 73>.
[124] *Hurmuzaki*, XII, p. 520.
[125] *Ibidem*, p. 567. Ungnad către împărat, Sătmar, 2 ianuarie.
[126] Într-un document din 18 noiembrie se pomenesc afară de „baroni Valachi" şi „li baroni Serbi e Greci". *Hurmuzaki*, III. 1, p. 352.
[127] *Ibidem*, p. 431.
[128] Raportul lui Darahi.
[129] *Hurmuzaki*, XII, p. 545.
[130] Szamosközy, II, p. 290—291. Că domnul nostru avea turci, mărturiseşte şi Darahi.
[131] A.C. Ms. 595. 9, f. 762.
[132] *Hurmuzaki*, XII, p. 509. Rabuss către Maximilian, Viena, 20 noiembrie.
[133] *Ibidem*, p. 523.

[134] *Ibidem*, III. 1, p. 430.
[135] Memoriul lui Darahi.
[136] La 11 decembrie, fiul lui Mihai avea să plece în ţară cu 6 000 de ostaşi, călăreţi şi pedeştri. *Hurmuzaki*, III. 1, p. 377. Partea mare trebuie să fi fost pămînteni, cu toate că Forgách îl învinuia la împărat, la 20 noiembrie, că are de gînd să trimită unguri în Ţara Românească, iar Transilvania vrea s-o ocupe cu valachi. *Ibidem*, p. 358. Se înţelege, rămîneau destui români şi pe lîngă domn.
[137] Raportul lui Darahi.
[138] Raport din 5 noiembrie al lui Marini, după povestirea preotului Stan.
[139] *Hurmuzaki*, XII, p. 523, punctul 8.
[140] Szamosközy, II, p. 302.
[141] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 511.
[142] Szamosközy, IV, p. 102.
[143] *Ibidem*, p. 113.
[144] Raportul lui Darahi.
[145] *Hurmuzaki*, XII, p. 475. Raport nedatat (probabil sfîrşitul lui noiembrie), arată ca loc al adunării oştilor Tîrgovişteа. La fel, Bongars.
[146] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 364.
[147] Judele de Braşov a dat veste lui Andrei Báthory despre aducerea oastei lui Mihai în acest loc. Szamosközy, IV, p. 100.
[148] Cel care s-a întors a fost Sennyei.
[149] Szamosközy, IV, p. 112. Sennyei n-a putut vedea nimic, căci a intrat şi a ieşit noaptea din oraş.
[150] *M.C.T.*, IV, p. 330. Cu greşeli în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 364.
[151] Szamosközy, II, p. 289—290. Bethlen, IV, p. 334.
[152] Raportul lui Darahi.
[153] Szamosközy, II, p. 290—291.
[154] Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 428.
[155] Raportul lui Darahi.
[156] Raportul lui Radibrat din 29 noiembrie, în *Hurmuzaki*, XII, p. 519.
[157] *Ibidem*, p. 497—498. Raportul dragomanului împărătesc din 14 noiembrie.
[158] Szamosközy, II, p. 286—288.
[159] Observaţia o face şi Tocilescu în a sa *Doamna Stanca*.
[160] Szamosközy, II, p. 286.
[161] *Ibidem*, p. 285—286.
[162] Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 431.
[163] *Ibidem*, p. 428.
[164] Szamosközy, II, p. 291.
[165] Aci e punctul de vamă.
[166] *Marele dicţionar geografic*, II, p. 354.
[167] Szamosközy, II, p. 292.
[168] *Ibidem*.
[169] *Ibidem*, p. 294. Nu e adevărat că n-a putut străbate munţii din cauza vînturilor puternice pînă a doua zi spre amiază.
[170] Illésházy, *op. cit.*, p. 75.
[171] Szamosközy, II, p. 294.
[172] *Fundgruben*, III, p. 118. Bors, *Krónikája*, I, p. 180. Data greşită la amîndoi: 18 sau 17 octombrie. Szádecky e pentru 17 octombrie.
[173] Szamosközy, II, p. 299.
[174] *Chron. F. L. Olt.*, p. 146.
[175] Szamosközy, II, p. 302—303.
[176] *Chron. F. L. Olt.*, p. 147. Szamosközy, II, p. 303.
[177] S. Stinghe, *Istoria Beséricei Schéilor Braşovului*, 1899, p. 5.
[178] *Chron. F. L. Olt.*, p. 147. Szamosközy ştie şi el că Mihai s-a învoit cu propunerile lor. Vezi şi *Quellen*, IV, p. 219.
[179] *Chron. F. L. Olt.*, p. 147.
[180] Szamosközy, II, p. 288.
[181] Relaţia lui Darahi, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 431. Szamosközy, II, p. 301—302.
[182] Szamosközy, II, p. 302. Darahi nu dă numărul.

[183] *Vita Th. Borsos*, în „Erdélyorsz. történelmi Tára", II, p. 23—24. Vezi pentru ceva mai tîrziu scrisoarea lui Bocskay către Basta, Cluj, 2 noiembrie. Szádecky, *op. cit.*, p. 440. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 493.

[184] *Chron. F. L. Olt.*, p. 147—148. Szamosközy, II, p. 303—304. *Fundgruben*, III, p. 118.

[185] *Chron. F. L. Olt.*, p. 148.

[186] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 428—429.

[187] *Ibidem*, XII, p. 473—474. M. Székely către împărat, Sătmar, 27 octombrie 1599.

[188] *Ibidem*, III. 1, p. 391—392. Mihai către împărat, Alba Iulia, 21 decembrie 1599.

[189] Cronica anonimă, p. 293 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 73>.

[190] Szamosközy, II, p. 306.

[191] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 429. Memoriul lui Darahi. Vezi *ibidem*, XII, p. 481. Data cînd a fost adus la Mihai cazacul cu scrisoarea către Ieremia a fost fixată după *Chron. F. L. Olt.*

[192] Memoriul lui Darahi.

[193] Szamosközy, II, p. 307—308. Nu poate fi vorba aci decît de misiunea din urmă.

[194] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 344 şi p. 340. Scrisoarea lui Marini către împărat şi mai ales redacţiunea aceleiaşi scrisori către Maximilian, în *Hurmuzaki*, XII, p. 490, Caşovia, 5 noiembrie.

[195] *Ibidem*, III. 1, p. 365.

[196] Szamosközy, II, p. 308. „Ac Vajvoda quoque inde toto cum exercitu uxoreque ac Petrascone et Florica liberis non procul ad Talmacium pagum aberat".

[197] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 511 şi 513. Raportul lui Malaspina din 14 noiembrie. El are 15—16 mii pentru oastea principelui. Tot 15 mii dă şi Radibrat în raportul său din 29 noiembrie. *Ibidem*, XII, p. 518.

[198] *Chron. F. L. Olt.*, p. 149.

[199] Szamosközy, II, p. 306.

[200] Raportul lui Malaspina, *loc. cit.*, p. 511.

[201] *Hurmuzaki*, XII, p. 490 şi III. 1, p. 344 şi 340. Scrisoarea lui Marini din 5 noiembrie.

[202] Raportul lui Malaspina.

[203] Raportul lui Marini.

[204] Cronica anonimă, locul citat, nu dă numărul, ci spune numai că oştile Craiovei, Jiului şi Mehedinţilor au primit poruncă să vină. Szamosközy, II, p. 306, spune însă că a venit Baba Novac cu 6 000 de voluntari ai săi, ce se numesc halduci, prin Turnul Roşu, în ziua dinaintea luptei.

[205] E vorba de oastea lui Mamut paşa.

[206] Raportul lui Malaspina, *loc. cit.*, p. 511—512.

[207] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365.

[208] Numele celor din urmă numai la Szamosközy, II, p. 309. Pe Grigorcea nu-l găsesc ca mare postelnic în actele interne, ci numai pe Preda.

[209] Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 429—430.

[210] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365 şi *M. C. T.*, IV, p. 330—331.

[211] Raportul lui Malaspina.

[212] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365.

[213] *Ibidem*, p. 344. Raportul lui Marini. Cel dintîi vestitor al victoriei, ajuns la Curte în a doua săptămînă din noiembrie, spune că Mihai, îndată „după luarea Braşovului", a trimis vorbă cardinalului „că trebuie să depună jurămînt Majestăţii Sale pentru Transilvania", că de nu va face aceasta repede, îl va sili cu puterea şi că i s-a răspuns foarte de sus. *Ibidem*, III. 2, p. 331. Depeşă veneţiană din Rochezan, 15 noiembrie. Acest vestitor era desigur Petru Armeanul, care se întîlni cu Ungnad şi cu Pezzen la Tăşnad, în 6 noiembrie. *Ibidem*, III. 1, p. 348.

[214] Raportul lui Malaspina.

[215] Szamosközy, II, p. 382—383 ; IV, p. 111. Raţ se mai numeşte şi Máro.

[216] Raportul lui Darahi. Szamosközy povesteşte tocmai pe dos : după el, Mihai atacă pe neaşteptate, pe cînd îl momea cu încheierea păcii ; p. 317.

[217] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365 sq.

[218] Raportul lui Malaspina, *loc. cit.*, p. 513.
[219] Raportul lui Marini.
[220] Cronica anonimă, p. 293 <Ed. Grecescu-Simonescu, p. 73>.
[221] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365 sq.
[222] Isthvánffy, p. 478.
[223] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 365 sq.
[224] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 423—424. Szamosközy, II, p. 337.
[225] Raportul lui Darahi. Vezi şi Szamosközy, II, p. 338—339.
[226] Raportul lui Malaspina.
[227] Szamosközy, II, p. 332.
[228] Raportul lui Darahi.
[229] Szamosközy, II, p. 323—324. Se scandalizează de numărul de 8 000 de unguri căzuţi în luptă, pe care-l dă Spontoni. Mai ales că de români zice că ar fi pierit numai 2 000.
[230] Szamosközy, IV, p. 107. Acelaşi număr şi la Istvánffy, p. 478.
[231] Vor fi fost aci măciucaşii de care ne-a vorbit Darahi.
[232] Peste un an, în mijlocul acelor învălmăşeli, va cădea în mîinile lui Moise Székely şi va fi legat cu mîinile la spate de coada unui cal, pentru a fi astfel ucis tîlhăreşte, mînîndu-se calul în goană mare.
[233] Spontoni, p. 91.
[234] Această ştire numai la Malaspina.
[235] La Borsos, *loc. cit.*, p. 24.
[236] Szamosközy, II, p. 325—340. Numărul cazacilor, *ibidem*, IV, p. 106.
[237] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 424.
[238] Vezi nota 233.
[239] Raportul lui Darahi.
[240] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 513.
[241] După povestirea ambasadorilor lui.
[242] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 348, 465, 430 şi 513. *Chron. F. L. Olt.*, p. 149.
[243] Raportul lui Forgách din 20 noiembrie, în *M. C. T.*, IV, p. 425, *Hurmuzaki*, III. 1, p. 359. Istvánffy, p. 478 : 1 118 morţi şi mulţi prinşi.
[244] Szamosközy, II, p. 340—341.
[245] *Hurmuzaki*, XII, p. 485.
[246] Raportul lui Malaspina.
[247] Szamosközy, II, p. 330. După el secuii s-ar fi rugat de zor de Mihai să li-l dea.
[248] Vezi nota 240.
[249] E titlul ce se întîlneşte chiar de la primele ordonanţe date în Transilvania. Vezi scrisoarea lui către Bistriţeni şi Sighişoreni din 3 noiembrie, la Szádecky, p. 303 şi în *Hurmuzaki*, XII, p. 485—487.
[250] Raportul lui Malaspina, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 513—514.
[251] *Ibidem*, VIII, p. 199—200. Clemens VIII către Mihai, Roma, 16 august 1597 şi Ferrara, 12 octombrie 1598. Vorsi a trecut la 12—13 august prin Praga, unde a fost primit şi de împărat. *Ibidem*, XII, p. 380.
[252] *Ibidem*, VIII, p. 202. Clemens VIII către Mihai, Roma, 11 iunie 1599.
[253] Din povestirea preotului Stan către Marini, Caşovia, 5 noiembrie, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 345.
[254] Szamosközy, IV, p. 107.
[255] Biblioteca Academiei, Copii din Arhivele Bistriţei, Alba Iulia, 21 octombrie.
[256] *Ibidem*. Ieremia către Bistriţeni, 26 octombrie. Vezi şi *Hurmuzaki*, XII, p. 472.
[257] *Ibidem*, Supl. II. 1, p. 555—556. Ieremia către Zamoyski, Roman, 5 noiembrie.
[258] *Chron. F. L. Olt.*, p. 149. Szamosközy, IV, p. 108—109.
[259] *Vita Th. Borsos*, p. 24—25.
[260] Szamosközy, IV, p. 107—108 şi II, p. 350—351. Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 430 ; la el însoţitorul principelui pînă la urmă e Ion Mico. Cf. Spontoni, p. 91.
[261] Raportul lui Darahi.
[262] Szamosközy, IV, p. 101 şi II, p. 360—361.
[263] Bors I., *loc. cit.*, p. 181.

[264] Szamosközy, II, p. 359—361.
[265] Data de 31 octombrie stil nou în *M. C. T.*, IV, p. 337.
[266] Raportul lui Darahi, *loc. cit.*, p. 430.
[267] Vezi nota 263.
[268] Capul cardinalului a fost adus la Alba Iulia la 10 noiembrie. Szamosközy, IV, p. 109.
[269] *Hurmuzaki*, Supl. II. 1, p. 555—556.
[270] Szamosközy, II, p. 361—362.
[271] *Hurmuzaki*, III. 1, p. 359. Raportul lui Forgách din 20 noiembrie.
[272] *Ibidem*, f. 544.
[273] Szamosközy, II, p. 348—350.
[274] Malaspina, *loc. cit.*, p. 514.
[275] Raportul lui Darahi, p. 431.
[276] *Ibidem.*
[277] *M. C. T.*, IV, p. 416. Alba Iulia, 4 noiembrie.
[278] Mihai către Rudolf, Alba Iulia, 4 noiembrie 1599, în *Hurmuzaki*, III. 1, p. 339. Numele delegatului în scrisoarea lui Ungnad către împărat, Tășnad, 6 noiembrie. Aci se întîlneau Ungnad și Pezzen cu el și cu însoțitorul lui. *Ibidem*, p. 348.
[279] *Ibidem*, p. 345.
[280] *Ibidem*, XII, p. 509. Rabuss către Maximilian, Viena, 20 noiembrie.
[281] Memoriul lui Darahi, p. 432.
[282] Radibrat către arhiducele Matthias, Alba Iulia, 29 noiembrie 1599, în A. C. H., respectiv *Hurmuzaki*, XII, p. 519.
[283] Szamosközy, IV, p. 91—92.
[284] Stieve, *op. cit.*, p. 105—106. Rudolf către principele elector de Colonia, Praga, 6 decembrie 1595.
[285] Vezi Huber, IV, p. 283—286.
[286] Purtarea lor cu Mihai în chestiunea ardeleană pînă aci, și mai mult în viitor, dovedește aceasta.
[287] Se iveşte iarăşi în sufletul lui încă în primăvara anului 1599. Peste vară îi fu mai bine, dar izbucni iarăşi toamna tîrziu, arătîndu-se şi prin semne de mînie furioasă. Cf. Huber, IV, p. 286 şi Stieve, p. 40—41, 42—45, 117 şi 127—128. Tulburarea împăratului e pusă pe seama afacerilor de război transilvănene şi ungare.

GLOSAR

ablegat = funcţionar, deputat, vicar.
acera, a = a pîndi.
acupi, a = a prinde la strîmtoare.
adeveri, a se = a se încredinţa.
anţărţ = înainte cu doi ani.
apriat = clar, lămurit.
arătare = indicaţie.
arătătoasă = evidentă.
astruca, a = a acoperi.

bară = baltă.
bolbotaie = vîlvătaie.

chiti, a = a aranja, a împodobi.
cocie = căruţă, trăsură.
colaină = decoraţie.
copertă = cuvertură.
crici, a = a întoarce vorba, a răspunde cu grai viu.
crucişa, a = a împiedica.
cuină = cuhnie, cămară.
cure, a = a alerga.

demica, a = a zdrobi.
diresături = aranjamente.
dîlmă = movilă.

făcătură = daună, pagubă, vătămare.

fericiri = felicitări, urări.
fetea, de-a = gratuit, degeaba.
flecăti, a = flecări.
găzi, a = a călca.

izăfla, a = a descoperi, a inventa, a afla ceva ascuns.
izda, a = a preda, a trăda.
îmbia, a (se) = a (se) oferi.
îmbieciune, îmbiere = ofertă.
îmbuna, a = a făgădui.
încelui, a = a înşela, a vicleni.
încheţitor = stăruitor.
încredinţat = sol, om de credinţă.

libel = caiet.
lipsă, de = necesar.

maiorean = major.
mişcolanţe = şmecherii, speculaţii.
mîlcomi, a = a potoli.
morţăire = amorţeală.
mulţămi, a = a abdica, a renunţa la ceva.
mustră = instrucţie.

nemotenie = rudenie, neam.
neprorupt = în continuu.

ogoi, a (se) = a (se) potoli, a (se) astîmpăra, a (se) liniști.
orman = dulap.

pierit, a da bani în = a da pentru totdeauna, fără a primi nimic în schimb, a da în pagubă.
pînci, ponci, în = contrar.
plenui, a = a prăda, a jefui.
podos = gros.
presente = daruri.
prinsoare = temniță, închisoare.
prispit = repede, pe neașteptate.
proprupe, a = a întrerupe, a rupe din nou.

sami-te = pasămite.
sălaș = odaie, acareturi la cîmp, la moșie.
scoate, a se = a se scuza.
scuti, a = a adăposti, a ocroti, a apăra.
sminti, a = a greși.
socoată = seamă, socoteală, calcul.
sprînji, a = a alunga.
strapaț = oboseală, muncă grea, trudă.

șușni, a = a ofta.

tovărît = împovărat.
tovărî, a se... asupra cuiva = a da năvală.
Țara = Țara Românească.
țoale = haine.

umblet = poziție, situație.
urdinare = dizenterie, diaree.
urzin = negricios.
următor = urmaș.

val, a face de = a pricinui necazuri.
vederat, vederos = clar, limpede.
vodeasă = soția voievodului, doamna țării.

CUPRINS

Către cititor 5
Notă asupra ediției 14

Cartea I. TEMELIILE RĂSCOALEI ÎMPOTRIVA TURCILOR ȘI IZBUCNIREA EI.

Cap. I. Ridicarea banului Mihai în scaunul domnesc, la anul 1593 și neamul lui 15

Cap. II. Deschiderea războiului între turci și împăratul 33

Cap. III. Planul unei ligi creștine și încercarea de a cuprinde în ea pe țarul muscălesc, Polonia și Ardealul. 1593—1594 49

Cap. IV. Domnii români în fața ligii plănuite și începutul răscoalei împotriva turcului 70

Cartea II. LUPTELE DE ELIBERARE ȘI APĂRARE DE PĂGÎNI

Cap. V. Scoaterea turcilor din orașele dunărene și năvăliri în Bulgaria. Bătăliile lui Aron Vodă și căderea lui. S. Báthory și supunerea Țărilor Românești sub el 117

Cap. VI. Călugăreni. Expediția lui Sinan pașa în Țara Românească. Bătălia de la Călugăreni. Venirea lui Sigismund Báthory și a lui Răzvan Vodă într-ajutor. Învingerea de la Giurgiu. Intrarea polonilor în Moldova și punerea lui Ieremia Movilă ca domn. Încercarea lui Răzvan de a-și lua iarăși scaunul și căderea lui 164

Cartea III. APROPIEREA LUI MIHAI DE TURCI ȘI INTRAREA LUI ÎN LEGĂTURI NEMIJLOCITE CU ÎMPĂRATUL

Cap. VII. Anul 1596. Radu Mihnea. Sigismund la Praga. Polonii și Moldova. Semnele de împăcare cu turcii și noi năvăliri peste Dunăre. O conspirație și pustiirea țării de tătari 212

Cap. VIII. Vizita lui Mihai Vodă în Ardeal și misiunea lui Mihalcea la Praga, însoțind pe Sigismund. Ajutoare împărătești și legături cu bulgarii. Steag de la sultanul și planul cuprinderii Moldovei. Contractul pentru lăsarea Transilvaniei lui Rudolf. 1597 246

Cap. IX. Schimb de misiuni cu turcii și tătarii pentru tocmeala păcii. Noi propuneri și pregătiri ale domnului pentru dobîndirea Moldovei. Plata tributului la turci. Părăsirea Transilvaniei de Sigismund și contractul pentru închinarea lui Mihai Vodă și a țării către împăratul, 9 iunie 1598 291

Cartea IV. CELE DIN URMĂ LUPTE MARI CU TURCII ȘI CUPRINDEREA ARDEALULUI.

Cap. I. Îngrijorarea lui Mihai Vodă de mișcările oastei turcești și cererile lui întețite după banii făgăduiți prin comisarii împărătești. Întoarcerea misiunii comune de la tătari și expedierea ei la Praga. Fuga lui Sigismund din Silezia și ocuparea domniei din nou. Venirea lui Maximilian la Gașovia și scăparea Oradei de turci. Iunie—octombrie 1598 341

Cap. II. Îmbierile lui Mihai Vodă către Maximilian pentru a scoate pe Sigismund cu puteri unite şi răspunsurile lui şi ale împăratului. Trimiterea unui corp de oaste român peste munţi. Noi lupte mari cu turcii dincolo de Dunăre. Mijlocirea prefăcută la împăratul în folosul lui Sigismund. Isprava misiunii tătare şi ajutorul de bani datorat lui Mihai. Rezultatul războiului cu turcii în 1598. 373

Cap. III. Numirea lui Basta de administrator al Ungariei de sus. Noi tocmeli ale Curţii cu Sigismund pentru mulţumirea lui de domnie a doua oară şi lăsarea ei în mîinile cardinalului Andrei. Credinţa nestrămutată a lui Mihai Vodă şi ajutorul trimis lui. Supunerea lui siluită sub noul domn din Ardeal. Alte lupte cu turcii şi misiuni tătare la Praga. Uneltiri moldovene. Ianuarie—iunie 1599 416

Cap. IV. Cererile lui Mihai pentru ajutoare şi pentru voia de a cuprinde Ardealul şi îmbunarea lor de împăratul. Neţinerea termenului de năvală de către Basta. Misiunea lui Malaspina în Ardeal. Cardinalul faţă de turci şi de împăratul. Planul lui Ieremia Vodă şi al polonilor împotriva lui Mihai. Împăcarea domnului cu turcii şi mijlocirea lui la Rudolf pentru Andrei 465

Cap. V. Misiunea română la Basta şi purtarea lui. Ultimatul lui Mihai la împăratul cu privire la Ardeal şi răspunsul Curţii. Războiul din Ungaria cu turcii şi tocmeli de pace. Cuprinderea Ardealului de către domnul Ţării Româneşti fără aşteptarea hotărîrii împărăteşti. Moartea cardinalului 504

Lector : ION ANGHEL
Tehnoredactor : IOAN I. IANCU

Bun de tipar : 5.III.1976. Apărut 1976
Coli tipar : 37. Tiraj : 4 200+90.

Întreprinderea poligrafică „Banat", Timişoara,
Calea Aradului nr. 1.
Comanda nr. 342.

Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei". Crearea unei peceți cu stemele reunite ale celor trei țări, simbol al Daciei întregite în vechile hotare, evidențiază cristalizarea gîndului său de a face din țările române un singur organism politic.

Adversitatea marilor state vecine, care se temeau de crearea unui bloc românesc puternic, timpul scurt, de numai cîteva luni de stăpînire a lui Mihai Viteazul, precum și structurile social-politice existente în țările române, cu elemente comune de origine străveche, dar și cu trăsături caracteristice fiecărei provincii în parte, datorită separării lor îndelungate, l-au lipsit pe marele voievod român de posibilitatea de a desăvîrși opera admirabil începută.

Unitatea realizată de Mihai Viteazul a definit un program politic, căruia i-a rămas fidel tot ce a fost înaintat în societatea românească. Faptul că, în ciuda duratei ei foarte scurte, opera marelui domn s-a impus ca simbol al luptei pentru unitate, e dovada cea mai sigură că ea a exprimat o aspirație fundamentală a poporului român.

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Lei 60

Ion Sîrbu

„. . . unul din cei mai răbdători și conștiincioși printre aceia cari . . . s-au trudit să deslușească, pînă în amănunte, trecutul, plin de exemple și făgăduieli pentru viitor, al acestui neam".

N. IORGA

„. . . era sigur cel mai bine pregătit dintre tinerii noștri istorici, era, fără îndoială, spiritul cel mai potolit și mai cumpănit, scriitorul conștiincios și obiectiv, observatorul cel mai fin și muncitorul cel mai cu rost . . .

Gr. TOCILESCU

Istoria lui Mihai Vodă Viteazul...

„. . . o lucrare foarte prețioasă".

N. IORGA

„. . . lucrarea . . . din punctul de vedere [illegible] ului, al studiului științific și critic al izvoarelor, al combinării [illegible] dobîndite prin acest studiu, ca și al expunerii faptelor după inlănțuirea lor logică și adevărată, merită toată lauda . . . Ca un fir roșu și nete[illegible] într-o desfășurare logică și rațională, evenimentele trec pe dinaintea c[illegible]ului, care nu poate decît să rămînă convins că este un adevărat istor[illegible] cu toate însușirile cerute, acela care a întreprins să scrie istoria lui Mih[illegible] Vodă Viteazul".

Gr. TOCILESCU

„. . . vastă și temeinică monografie . . . este incontestabil cel mai important prinos de recunoștință adus din partea celor dezrobiți eroicului dezrobitor de la 1600".

I. LUPAȘ